

Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ 4(12)2025

*Тернопільський національний медичний
університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

Видавнича група «Наукові перспективи»

*Всеукраїнська Асамблея докторів наук з
державного управління*

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 4(12) 2025

Київ – 2025

*Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical
University*

Publishing Group "Scientific Prospects"

*All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public
Administration*

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 4(12) 2025

Kyiv – 2025

ISSN 3041-1572Online

УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12))

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2024. № 4(12) 2025. С. 934.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від 04.04.2025, № 2/4-25)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів освітніх, гуманітарних наук, громадського здоров'я, публічного управління та адміністрування з метою їх впровадження у сучасний освітній простір

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Теренда Наталія Олександрівна - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Громадське здоров'я»:

- **Іншакова Ганна Вадимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Керецман Анжеліка Олексіївна**– кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної медицини та гігієни медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
- **Ковальська Оксана Романівна** - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров'я Львівського національного медичного університету імені Далини Галицької (Львів, Україна)
- **Корильчук Неоніла Іванівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Нагорна Антоніна Максимівна** - доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, лабораторія епідеміологічних досліджень, профпатології та моніторингу професійного здоров'я ДУ «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва НАМНУ» (Київ, Україна)
- **Панчишин Наталія Ярославівна** - кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Сатурська Ганна Степанівна** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Трущенко Людмила Вікторівна** - доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Шульгай Аркадій Гаврилович** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Публічне управління та адміністрування»:

- **Непомнящий Олександр Михайлович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри архітектури і просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного авіаційного університету, експерт Експертної ради МОН з питань атестації наукових кадрів з суспільних наук (Київ, Україна)
- **Прав Юрій Григорович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри засобів захисту інформації Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Бельська Тетяна Валентинівна** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна)
- **Весоловська Марія Кімсанівна** - доктор філософії (PhD) з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри менеджменту організацій Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Дегтяр Олег Андрійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- **Карпінський Борис Андрійович** - доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, факультет управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Клименко Анастасія Сергіївна** - доктор філософії в галузі 28 публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», директор центру підвищення кваліфікації кадрів, доцент кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Медведчук Оксана Валеріївна** - кандидат наук з державного управління, доцент, Начальник відділу нормативно-методичного забезпечення та управління проектами Міждержавної гільдії інженерів-консультантів (Київ, Україна)
- **Мельниченко Олександр Анатолійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет (Харків, Україна)
- **Пахомова Тетяна Іванівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Навчально – наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Шевченко Наталія Олександрівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та права Дніпровської академії неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна)
- **Шевченко Олександр Олександрович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна)

Члени редакції журналу серії «Гуманітарні науки»:

- **Бевзо Галина Андріївська** - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія» (Київ, Україна)
- **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України (Дніпро, Україна)
- **Горда Оксана Михайлівна** - доктор філософії в галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія», старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Зірка Віра Василівна** - доктор філологічних наук , професор, завідувач Дніпровського відділення Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (Київ, Україна)
- **Литвинська Світлана Віталіївна** - кандидат філологічних наук , доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Островський Олександр Олександрович** - доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, (Берегове, Україна)
- **Стирнік Наталія Сергіївна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
- **Супрун Володимир Миколайович** - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- **Чорний Ігор Віталійович** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

Члени редакції журналу серії «Освіта/Педагогіка»:

- **Біляковська Ольга Орестівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Волошин Олена Романівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- **Гончарук Валентина Анатоліївна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Гуменюк Тетяна Костянтинівна** - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
- **Гумеїр Гусейн Ахмедов** - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
- **Дибкова Людмила Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

- **Коренева Інна Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
- **Литовченко Ірина Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
- **Марчук Оксана Олександрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- **Небеленчук Ірина Олександрівна** - доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)
- **Поліщук Наталія Миколаївна** - доктор філософії, 011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Трофайла Наталія Дмитрівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з виховної роботи факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Шевчук Лариса Дмитрівна** - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, 2025

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2025

© Християнська академія педагогічних наук України, 2025

© Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2025

© автори статей, 2025

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Sovach K.O. <i>THE EFFECTIVENESS OF USING QUIZLET FOR ENGLISH LEARNING: EXPLORING THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL INSIGHTS (FOREIGN AND DOMESTIC PERSPECTIVES)</i>	15
Афанасьєва Н.А. <i>МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАТОМІЧНОЇ ПЛАСТИКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ДИЗАЙНУ</i>	30
Беляєв С. Б., Денисова М.І., Бабельчук О.І. <i>ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАН- ЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ</i>	42
Вдовіна О.О., Васюкова Н.В., Демидко Д.Л., Баранецька М.А. <i>СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ</i>	53
Воробйова О.П. <i>ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ТА КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ МЕХАНІЗМІВ ЛІДЕРСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРО- МОЖНОСТІ ТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ</i>	64
Гладюк Т.В., Янкович О.І., Терещук Г.В. <i>ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬ- НИКІВ В НАВЧАЛЬНО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	76
Гонтар З.Г., Середюк Я.І. <i>РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ З ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВНІ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	88
Демченко В.М. <i>НОМЕНКЛАТУРА ФУНКЦІЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i>	97

- Демянчук М.Р.** 108
*ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ
СТОМАТОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ*
- Дука Т.М.** 118
*ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В
ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕ-
ТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ*
- Дяченко М.Д., Приходькіна Н.О.** 131
*КОУЧИНГ ТА ТЬЮТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ОСОБИСТІСНОГО
РОЗВИТКУ: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ*
- Єфремова О.В.** 145
*МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО
МОДЕЛЮВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ ДО
ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ДИТЯЧІЙ СТОМАТОЛОГІЇ*
- Карп Р.В.** 156
*ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИЩЕНОСТІ
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ*
- Козіброда Л.В., Куявець Д.М., Романенко В.В., Кондрацька Г.Д.,
Кусовський О.О.** 165
*ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ:
ВПРОВАДЖЕННЯ STEAM-ТЕХНОЛОГІЙ У ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ*
- Колеснікова М.Л., Халєєва О.В., Поддуда І.А.** 177
*ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ
ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ*
- Кочубей О.В., Совгіра С.В., Душечкіна Н.Ю.** 189
*ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У
ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ*
- Криштанович С.В., Стоділко Д.-М.Ю.** 200
*ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЕТИКЕТУ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ*

- Купчак Т.З., Смолінська О.Є.** 210
*ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТА
СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УНІВЕРСИТЕТУ*
- Лаврик В.В., Алексєєва Г.М., Шакірова Л.Т., Овсянніков О.С.** 228
*МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ
ГЕОМЕТРІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС*
- Лупаренко С.Є.** 237
*ОСВІТНЬО-ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДИТЯЧИХ ЖУРНАЛІВ В
УКРАЇНІ*
- Марчук Н.А., Терещук В.І., Безцінна Ж.П.** 248
*ГЛОБАЛЬНА ОСВІТА В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВИКЛИКИ,
МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ*
- Невинна Ю.П.** 262
ТЕХНОЛОГІЇ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
- Орленко Н.А., Гарнусова В.В., Скидан І.В., Лукошова І.В.,
Ракитіна Т.І.** 270
*КІНЕЗІОЛОГІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИМ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОГО
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ*
- Паскаль О.В., Паскаль А.Г.** 282
*КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН*
- Поворознюк В.В., Кореневич В.М., Кушнірчук А. Ю.** 295
*ДОСВІД ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДУХОВЕНСТВІ
В КОЗАЦЬКУ ДОБУ*
- Потапчук Т.В., Макарук О.Л.** 309
*ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ*
- Пріма Д.А., Рославець Р.М., Махновець В.Г.** 321
*ПРАВОВИХОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ*

- Розман І.І.** 331
*ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА КІНЦЯ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ
СТОЛІТТЯ: ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ*
- Семенишина І.В., Федорчук А.Л., Савастру Н.І.** 340
*СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ПОКРАЩЕННІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ*
- Сергеєва В.Ф., Попадич О.О., Андрощук І.П., Мельник О.В.,
Попадич Б.Т.** 355
*ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТРАЄКТОРІЯ В НАВЧАННІ ТА
ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ*
- Сокотов Ю.В., Петухова Т.А., Петрикей О.О., Гармата О.М.,
Куріс Ю.В.** 371
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
- Толочко С.В., Колесник Т.П.** 387
*КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ*
- Трофаїла Н.Д.** 403
*МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ: КЛЮЧОВІ
АСПЕКТИ ТА СТРАТЕГІЇ*
- Хоменко А.Б., Печенюк М., Костенко Л.В.** 411
*ЕВОЛЮЦІЯ ВОКАЛЬНИХ ТЕХНІК: ВІД КЛАСИЧНОГО СПІВУ ДО
СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК*
- Шинкарук В., Охонько О.** 428
ВОЛЕЙБОЛ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ
- Шпанюк К.В.** 439
*ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ
ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ: КИТАЙСЬКИЙ ДОСВІД*

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

- Hololobov S.M.** 457
*MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN COUNTERING
HYBRID THREATS: THE STRATEGIC ROLE OF CULTURAL POLICY IN
ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE*
- Антипенко І.В., Волчо В.В.** 485
*ЦИФРОВЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ*
- Бобровнік Ю.В.** 497
*ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ НА РІВНІ БОРИСПІЛЬСЬКОГО
РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ*
- Бурик З.М., Огороднійчук М.В.** 513
РОЗВИТОК ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ
- Горна М.О., Курок Б.О., Ірха А.В.** 530
*ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВ-
ЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ*
- Гулей А.Б.** 544
*ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАГЛЯДОВИХ
РАД У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ*
- Гурковський В.І., Романенко Є.О.** 552
*ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМ ВІЙСЬКОВИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ*
- Гуськов Б.В.** 565
*ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ РОЗРОБКИ ТА ДОТРИМАННЯ
СТАНДАРТІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У НЕВІДКЛАДНИХ ТА ЕКСТРЕ-
МАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ*
- Дегтяр О.А., Безносенко С.Ю., Глобін А.В.** 578
МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНИХ ВОЄННИХ УМОВАХ

Дуліна О.В.

591

*ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ КОНТРОЛЮ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***Захарчук М.Є.**

611

*ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ: УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЙ***Керецман О.М., Дегтяр О.А.**

627

*ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ***Князева О.В.**

637

*ДОВІРА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ СТІЙКОСТІ***Кухарчук П.М., Білик О.О.**

648

*ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ***Литвинова О.Н., Слободян Н.О., Карпович А.Л., Петрашик Ю.М.,
Запорожан Л.П.**

659

*УНІКАЛЬНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНОМУ ДИНАМІЧНОМУ ПРОСТОРІ***Литвинова О.Н., Трущенко Л.В., Паряк І.І., Петрашик Ю.М.,
Запорожан Л.П.**

667

*УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ТА ЇХ НЕОБХІДНІСТЬ В СТРАТЕГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я***Литвинова О.Н., Слободян Н.О., Віцентович М.В., Петрашик Ю.М.,
Запорожан Л.П., Панчишин Н.Я.**

678

*ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНОМУ ДИНАМІЧНОМУ ПРОСТОРІ***Мазур Ю.В.**

688

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

- Марушева О.А.** 699
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ
- Марушева О.А., Дегтяр О.А., Медведчук О.В.** 713
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
- Масик-Бєсова М.З.** 728
ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ МІСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
- Мельниченко О.А., Стовбан М.П., Набока Л.В., Кравченко Ж.Д.** 738
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ: ЕЛЕМЕНТИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ ПОЛІТИКАМИ ДЕРЖАВИ
- Меляков А.В., Кулініч О.В.** 748
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ
- Мирна Н.В.** 768
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ТЕХНІЧНИХ СТАНДАРТІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ДО ВИМОГ ЄС
- Непомнящий О.М., Дегтяр О.А., Прав Р.Ю.** 784
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
- Нікітенко Р.П.** 798
ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ
- Попов М.П.** 819
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Проць Р.Р.*ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЦІЛЕЙ*

832

Резнік О.М., Дубовик К.Є.*МЕХАНІЗМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ*

842

Салата Г.В., Бачинська Н.А.*ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ*

858

Ситник Г.П., Паламарчук Т.П., Заворітня Г.П.*ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМ ВІЙСЬКОВИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ*

871

Ситник Г.П., Орел М.Г., Павлінець А.В.*ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ ТА ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄС: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ*

887

Стороженко Л.Г.*НЕТОКРАТІЯ, ЦИФРОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ДЕМОКРАТІЇ: ВИКЛИКИ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ*

910

Хожило І.І.*РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ: АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО НАПРЯМКУ*

922

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: використання цифрових технологій для розвитку цифрових компетентностей майбутніх керівників освітніх закладів; виявлення й обґрунтування основних перешкод у процесі підготовки науково-педагогічних працівників до забезпечення захищеності освітнього середовища в закладах вищої освіти та визначення дієвих шляхів їх подолання; дослідження ключових правових проблем, пов’язаних із трансформацією системи публічного управління в умовах цифровізації та глобалізаційних процесів; аналізу аксіологічних засад державної служби в умовах кризових ситуацій та ін.

Творимо майбутнє України разом!

З повагою,

**директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим**

Жукова І.В.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

UDC 371.3: 811.111: 004.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-15-29](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-15-29)

Sovach Kateryna Olehivna Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities, Kherson State Agrarian and Economic University, Kropyvnytskyi, tel.: +38 (095) 57-284-97, <https://orcid.org/0000-0002-8376-7623>

THE EFFECTIVENESS OF USING QUIZLET FOR ENGLISH LEARNING: EXPLORING THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL INSIGHTS (FOREIGN AND DOMESTIC PERSPECTIVES)

Abstract. Modern teaching methods, coupled with rapid technological advancements enable educators to leverage a wide range of online and mobile applications. When integrated effectively into English as a Foreign Language instruction, Information and Communication Technology significantly boosts vocabulary acquisition and enhances overall learning results.

The subject of the paper is the theoretical foundations and practical insights for English learning with the help of Quizlet. The purpose of the study is to systematically analyze the theoretical and practical foundations for the effectiveness of using Quizlet, highlighting both Ukrainian and foreign experiences. This paper is structured as follows: the first part – identifying Quizlet as a digital platform that facilitates interactive learning experiences as well as its characteristics and functions, the second one – describing international applications of this field from various angles and the third section is a domestic perspective with a focus on three experimental projects.

The topicality of the article is caused by the necessity to analyze and synthesize the scientific achievements of two groups of scientists (domestic and foreign) in this field to outline their opinions and attitudes to the usage of Quizlet in English classes and to prove that this platform with spaced repetition techniques can be highly beneficial for non-linguistic students.

A large volume of information in a reader-friendly format highlighting the effectiveness of Quizlet's use has been compiled. Its key research areas have been

presented. It has been stated that both foreign and domestic scientists emphasize the challenges and difficulties students face while mastering and working with Quizlet on the one hand. On the other hand, they are highly motivated and evaluate this tool.

Future work will concentrate on describing my own practical experience of using Quizlet in English lessons with the students of Kherson State Agrarian and Economic University focusing on the matters of motivation, challenges, difficulties and students' attitudes to the effectiveness of using Quizlet.

Keywords: English as a foreign language, Quizlet, vocabulary acquisition, domestic and foreign experience, challenges, motivation, difficulties, students' perception.

Совач Катерина Олегівна старший викладач кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Кропивницький, тел.: +38 (095) 57-284-97, <https://orcid.org/0000-0002-8376-7623>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ QUIZLET У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ (ЗАКОРДОННИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

Анотація. Сучасні методи навчання у поєднанні із швидкими технологічними досягненнями дозволяють педагогам використовувати широкий спектр онлайн- і мобільних додатків. При ефективній інтеграції у викладанні англійської мови як іноземної інформаційні та комунікаційні технології значно посилюють засвоєння словникового запасу та покращують загальні результати навчання.

Предметом статті постають теоретичні та практичні передумови у навчанні англійської мови з використанням Quizlet. Метою дослідження є систематичний аналіз теоретико-практичних засад ефективності використання Quizlet, зокрема, висвітлення досвіду як українських, так і закордонних науковців. Стаття структурована у такий спосіб: перша частина – опис Quizlet як цифрової платформи, що сприяє інтерактивному навчальному досвіду, а також її характеристик та функцій, друга – міжнародні практики застосування цього інтерактивного інструменту, і третя частина – опис вітчизняного досвіду використання Quizlet з аналізом трьох експериментальних проєктів.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю аналізу та синтезу наукових досягнень двох груп науковців (вітчизняних і закордонних) у цій сфері задля окреслення їхніх точок зору та ставлення до використання Quizlet на заняттях з англійської мови. Крім того є необхідність довести, що ця платформа з техніками розподіленого повторення може бути дуже корисною для здобувачів нефілологічних спеціальностей.

Скомпільовано великий обсяг інформації у зручному для читача форматі, щоб підкреслити ефективність використання Quizlet. Описані основні дослідницькі області Quizlet. Зазначено, що і закордонні, і вітчизняні науковці акцентують увагу на викликах і труднощах, з якими стикаються здобувачі під час освоєння та роботи з Quizlet, з одного боку; з іншого боку, ця платформа мотивує здобувачів щодо вивчення англійської мови і вони високо її оцінюють.

Подальша робота буде зосереджена на описі власного практичного досвіду використання Quizlet на уроках англійської мови із здобувачами Херсонського державного аграрно-економічного університету, акцентуючи увагу на питаннях мотивації, викликів, труднощів та їхнього ставлення до ефективності використання Quizlet.

Ключові слова: англійська як іноземна мова, Quizlet, оволодіння лексикою, вітчизняний та закордонний досвід, виклики, мотивація, труднощі, сприйняття студентів.

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. Contemporary students, often called “Digital Natives”, possess an inherent fluency with digital tools like computers, the internet, and video games. This familiarity necessitates the integration of information technology into education. Furthermore, it has become a crucial component of English language instruction worldwide, enabling teachers to refine their classroom practices and empowering students to accelerate their language development [1, P. 150].

Vocabulary refers to the knowledge of word meanings, serving as a powerful tool that enables effective communication and expression. It includes the wide range of words and phrases a person understands and uses in a particular language. A rich and diverse vocabulary facilitates clear and nuanced communication and enhances one’s ability to comprehend complex ideas, literature, and various forms of discourse. A strong vocabulary is often seen as a critical indicator of academic success in education. Students who actively develop their vocabulary are better prepared to understand academic texts, engage in class discussions, and excel in written assignments.

Mastering English vocabulary is a prerequisite for fluent communication, encompassing spoken and written forms. Consequently, vocabulary acquisition should be a primary focus when learning the language, as it forms the bedrock of communication [2, P. 436]. A common misconception among students is that acquiring English language skills, particularly in vocabulary, is challenging [3, P. 1]. Many students struggle to commit new words they encounter to memory. To build their vocabulary, students must learn many words, remember them, and understand their meanings fully. Furthermore, individuals with a strong motivation to study

English tend to achieve better results in their learning endeavours than those without such motivation [4, P. 128].

Many educators, both within the country and internationally, hold the view that there's a high level of Quizlet adoption among those involved in education in English as a second language [4; 5; 6]. It is widely accepted that Quizlet is a valuable tool for vocabulary acquisition and instruction across various educational levels, including university, secondary school, and English language programs [4; 7; 8].

We are sure these questions hold great significance for advancing both theory and practice in higher education pedagogy in Ukraine, particularly for students in non-linguistic fields.

Previous Research in the Area. The literature review shows that the majority of scientific papers are quasi-experimental projects aimed at determining if using Quizlet improves English as a Foreign Language students' vocabulary and to understand how students feel about using the platform [1; 5; 7]. A. Aksel, for example, states that both the perception questionnaire, which showed positive student opinions, and the quantitative data, which demonstrated improved vocabulary scores, confirmed Quizlet's effectiveness and popularity among learners [9, P. 53].

Y. Cha and H.-S. Kim confirm that Quizlet on mobile devices is crucial for successful vocabulary acquisition. The findings demonstrate that combining traditional worksheets with Quizlet can enhance vocabulary knowledge, and that Quizlet can serve as an engaging and accessible supplementary tool for EFL learners [10, P. 140].

Another critical question raised in the scholarly works of educators is students' autonomy when dealing with Quizlet [1; 4; 11]. Quizlet's structure promotes independent learning by allowing students to create customized vocabulary sets, choose from existing resources, and flag complex terms. Students can study at their own pace and location, utilizing offline smartphone access. The platform provides instant feedback and progress statistics, enabling students to identify areas for improvement. Success, however, relies on student motivation and regular engagement with Quizlet's spaced repetition system [11, P. 22]. Many research data indicated that participants appreciated Quizlet's ability to help them learn new vocabulary [5; 12; 13; 14]. Some scientific studies focus on analyzing the effects of this platform on specific groups of learners [15; 16; 17; 18].

Though our earlier research focused on vocabulary growth via critical thinking, providing practical guidance for educators and students [19], this study marks our first direct assessment of Quizlet's role in English language learning despite our active usage of this tool in English classes.

The objective of our paper is to systematically analyze the theoretical and practical foundations for the effectiveness of using Quizlet, highlighting both

Ukrainian and foreign experiences. This paper identifies Quizlet as a digital platform that facilitates interactive learning experiences, as well as its characteristics and functions. International applications of this field from various angles are reviewed in the following chapter. Domestic expertise with a focus on three experimental papers is discussed in the third section.

Results and Discussion.

1. Quizlet as a digital platform: its features and functions. Quizlet is an online interactive learning platform that utilizes electronic flashcards for studying various subjects, although it is primarily designed for language learning. It was created by Andrew Sutherland in 2005, initially as a tool to help him and his friends learn French vocabulary. By February 2016, Quizlet had over 100 million study sets available, with one in four high school students in the U.S. using the platform daily and around 40 million users visiting Quizlet each month [11, P. 7]. Quizlet is an example of innovative technological solutions. It is a widely used online platform that provides diverse educational tools, including interactive flashcards, gamified activities, and evaluation assessments, among others [8]. With a user base exceeding 50 million each month and a massive collection of 400 million study sets, it's a leading flashcard application [20]. K. Tanabalan and H. Hashim underline that the tool is seen as a great way to improve English communication. The students enjoy the ability to study anywhere, anytime; moreover, the flashcards and quizzes make learning fun [5, P. 115]. "Quizlet, an excellent teacher-student-friendly online application and a website, is more effective than paper flashcards" [21, P. 38].

As shown by the findings from the processing of the actual material Quizlet has several key characteristics that contribute to its widespread use. We have attempted to compile a large volume of information in a reader-friendly format to highlight the effectiveness of its use:

- flashcard-based learning (at its core, Quizlet utilizes digital flashcards, allowing users to review terms and definitions efficiently) [2, P. 436; 17, P. 119];
- diverse study modes (it offers a variety of study modes beyond basic flashcards, including: "Learn" mode: adaptive study sessions; "Test" mode: auto-generated quizzes; "Match" and "Gravity" modes: game-based learning; and "Spell" mode: audio prompted spelling) [4, P. 128; 22, P. 17];
- user-generated content (a significant strength is its vast library of user-created study sets covering a wide range of subjects) [1, P. 152];
- accessibility (it is accessible through both web browsers and mobile apps, enabling study anytime, anywhere) [2, P. 436];
- interactive and engaging (it aims to make learning more engaging and enjoyable) [22, P. 18];
- diagrams (Quizlet also allows users to study diagrams) [5, P. 115];
- Quizlet Live (it allows for in-class collaborative learning) [1, P. 152; 3].

Thus, Quizlet's unique features combine to make it an invaluable and powerful resource for learners of all ages.

B.A. Wright focusing on the functions of Quizlet mentions one of them: students can reinforce classroom vocabulary and create and share personalized study sets [2, P. 437]. The second function is "students have contact with the words" [2, P. 437]. Besides, genuinely knowing the word requires both understanding it when encountered (receptive knowledge) and being able to use it actively (productive knowledge). Quizlet facilitates this by offering diverse interactions with vocabulary, addressing various aspects of word knowledge. Ideally, students begin by familiarizing themselves with new words using flashcards and engaging in quick matching games on their phones, perhaps during commutes. They then reinforce their learning through more in-depth, input-based activities on their laptops at home [23]. "Working with flashcards involves repetition and retrieving of the target vocabulary, which is an indispensable component of vocabulary acquisition" [17, P. 125].

Adding pictures to Quizlet as a visual aid to help students memorize vocabulary significantly improves vocabulary acquisition. This function is practical: when students know a word in their native language, pictures can help connect the new word to their background knowledge. This process creates and reinforces word associations, aiding in the integration of the word into long-term memory. Additionally, pictures facilitate better memorization and recall of vocabulary by establishing more neural connections between different brain areas [17, P. 125].

O. Chaikovska and L. Zbaravska believe the integrated approach is essential in language learning because deep word knowledge relies on multiple experiences with each word. Integrated vocabulary instruction facilitates better vocabulary acquisition. However, Quizlet does not fully integrate the four language skills – reading, writing, speaking, and listening. It focuses more on elementary skills like pronunciation than speaking and listening. While all the flashcards come with audio samples for students to imitate the pronunciation, Quizlet primarily helps with mastering spelling rather than writing skills. "This is precisely why we concentrated on the context in which words and phrases are used" [14, P. 87].

Thus, Quizlet stands out as an invaluable tool for learning new vocabulary. Its diverse range of features makes memorizing words effective and enjoyable, enhancing your language skills with ease.

2. Foreign experience.

Scholars are exploring Quizlet as a learning and teaching medium from various angles, employing diverse research methodologies. The key research areas can be presented by:

- vocabulary acquisition (researchers investigate how Quizlet's flashcards, games, and other features contribute to vocabulary retention and recall);
- language learning (beyond vocabulary, scholars examine Quizlet's role in broader language learning, including grammar, pronunciation, and comprehension);

- educational technology integration (studies explore how Quizlet can be effectively integrated into classroom instruction and online learning environments. It includes analyzing its impact on student engagement, motivation, and learning outcomes);

- effectiveness in specific disciplines (projects delve into Quizlet's application in various disciplines, such as science, history, and law, to assess its effectiveness in facilitating content learning).

Plunging into various research methodologies as for Quizlet, we can highlight the following:

- quantitative studies: these studies often involve experimental designs, where researchers compare the learning outcomes of students using Quizlet with those using traditional methods. Data is collected through tests, quizzes, and surveys;

- qualitative studies: these studies explore students' and teachers' experiences with Quizlet through interviews, focus groups, and observations. Researchers analyze qualitative data to gain insights into users' perceptions and experiences;

- mixed-methods studies: they combine quantitative and qualitative approaches to provide a more comprehensive understanding of Quizlet's impact;

- action research: teachers and researchers conduct action research to investigate how Quizlet can be used to improve teaching and learning in their classrooms;

- analysis of user data: some researchers analyse the data that is produced by the use of Quizlet to find trends in how students learn.

In this paper, we are exploring the experiences of foreign educators through four key lenses: the challenges students and teachers face, students' motivation, the difficulties encountered, and their perceptions of English vocabulary using the Quizlet platform. This comprehensive approach will shed light on scholars' diverse experiences and insights.

Challenges. D. Hougham, reflecting on the achievements of theoretical and practical developments by other scholars concludes that vocabulary acquisition is a vital, and arguably the most important, aspect of a successful foreign language learning. However, it poses a significant challenge for many language learners, as learning vocabulary is a complex process [3, P. 1]. He adds that one of the challenges many English as a Foreign Language learners face is finding the motivation and excitement necessary to tackle the task of expanding their English knowledge. Additionally, they must identify the most effective language-learning strategies and tools that will help them learn and remember vocabulary both efficiently and effectively. Consequently, a key challenge for teachers is determining how we can best support the ongoing process of language learning. We need to motivate and engage all students while helping them become active, independent learners who feel empowered and equipped to continue their studies outside the classroom [3, P. 1].

As a result, a significant amount of empirical evidence indicates that mobile and web-based learning tool Quizlet can motivate learners to engage more actively in their vocabulary learning. This increased engagement can lead to positive outcomes, such as improved test scores for students.

Our personal practical experience with Quizlet in mastering English vocabulary for advanced proficiency tests (University Entrance Exams, final thematic tests, current tests) highlights its capacity to give students greater agency in their language studies and help them achieve their objectives.

Motivation. It is deeply connected with students' autonomy and active learning [1, P. 153; 4, P. 59; 7, P. 155; 11, P. 40; 16, P. 37; 18, P. 114; 22, P. 17]. "Motivation, active learning is required from students. Quizlet seems to engage students and make them protagonists of their learning" [15, P. 59].

Motivation in language learning consists of two main aspects: the desire to acquire the language and the drive to learn how to use it effectively. The motivational impact of Quizlet on English as a Foreign Language learners largely stems from its diverse and engaging features. Its various modules, which include flashcards, games, and activities such as matching and voice recording, support focused vocabulary acquisition. It, in turn, enhances students' self-efficacy. Additionally, the gamified aspect of Quizlet makes vocabulary practice a more enjoyable experience [22, P. 17]. Incorporating games into vocabulary lessons will significantly boost student motivation and engagement, making the learning process much more enjoyable and effective [10, P. 121]. "Quizlet has increased the participants' motivation for learning ESP, improvements in reading comprehension of profession-related topics and active participation in discussions" [18, P. 114].

R. Kálecký is sure that electronic flashcards are easier and faster to use, allowing students to spend more time studying. Besides, creating them can serve as a form of learning. Moreover, using Quizlet can enhance efficiency, motivation, retention, and word retrieval. As a result, students are likely to learn more quickly and enjoy the process more than they would with traditional paper flashcards [11, P. 22].

In addition to motivation, Quizlet offers the benefit of promoting active learning. Active learning involves brief, course-related activities for individuals or small groups, which all students in a class are encouraged to participate in, interspersed with instructor-led sessions [1, P. 153]. "Active learning is a collective term for teaching and learning methods which incorporate active participation of students in a study process, rather than simply having students be lectured unilaterally by a teacher. It includes various kinds of activities such as discovery learning, problem-solving learning, experiential learning, collaborative learning, group discussions and debate" [3, P. 2].

Research consistently shows a growing interest in autonomous learning, and studies indicate that Quizlet effectively supports this approach. Learners appreciate

the flexibility of studying on their computers and smartphones [11]. Specifically, the “spell” feature helps improve spelling skills [11], allowing learners to track their progress and identify vocabulary weaknesses. Furthermore, Quizlet’s design encourages self-regulated vocabulary learning, which enhances student performance. Finally, students report increased enthusiasm and reduced boredom when using Quizlet for independent vocabulary study [24].

Difficulties. Besides positive effects on students’ vocabulary acquisition with the help of Quizlet there are some difficulties they face. According to T.T. Nguyen et al. they are the following:

- distractions: advertisements and social media notifications can easily divert students’ attention;
- mobile limitations: the mobile version of Quizlet offers reduced functionality compared to the desktop version [3, P. 14; 11, P. 83];
- content limitations: the platform’s provision of learning information is restricted; problems with interactive features or compatibility difficulties with different devices or operating systems [5, P. 115];
- accuracy issues: some word definitions provided by Quizlet are inaccurate [1, P. 162]. “Students did not have difficulty with the mechanics of making the flashcards but that choosing the correct definition for the target word provided the most difficulty. When making flashcards in Quizlet, the user can choose definitions from those provided by the website. Words often have more than one definition, so choosing the one most appropriate for the student’s situation is not a straightforward task” [2, P. 437];
- usage of the Google account login [3, P. 15].

Students’ perception. In English as a Second Language vocabulary instruction, it’s essential to understand students’ perspectives, as their personal beliefs and experiences significantly affect their motivation. Educators found Quizlet valuable for repetition of words, encouraging students and adapting teaching methods. Students reported that Quizlet made learning more engaging and varied [25].

After reviewing empirical scientific articles, we have summarized the information about what students value while expanding their vocabulary through the Quizlet platform. They appreciate:

- the intuitive design of the platform’s interface enables users to navigate the site and access learning resources more quickly and easily. Quizlet is beneficial for students [5, P. 115];
- the repeated exposure to vocabulary through flashcards and quizzes; it strengthens their understanding of word meanings and spelling [3, P. 10; 5, P. 115; 16, P. 35; 18, P. 120];
- the auditory component, which enables them to listen to word pronunciations, enhances their pronunciation skills as well [3, P. 8; 18, P. 119; 26, P. 255];

- the quickness to download and making Quizlet a must-have tool for learning needs [16, P. 36];
- the freedom provided and the learning experience enhanced [16, P. 36];
- the active participation through collaborative teamwork, social motivation by building a sense of responsibility to teammates, a fun and engaging classroom environment conducive to vocabulary retention [3, P. 12];
- its practicality [18, P. 113];
- the making of own study sets [3, P. 1];
- the feeling of positive effects about learning English [3, P. 10].

3. Domestic experience. We should mention that although Quizlet is used in education, there is a gap in knowledge regarding the most effective ways to integrate it into the Ukrainian university setting. Our study highlights the impactful use of Quizlet by domestic researchers, showcasing insights through three compelling academic papers [14; 16; 17]. These research papers investigate the potential of using Quizlet to enhance vocabulary acquisition for non-linguistic students. All three papers have something in common:

- 1) they are grounded on previous foreign studies to evaluate the effectiveness of Quizlet-based instruction for vocabulary acquisition [14, P. 85; 16, P. 38; 17, P. 125];
- 2) they employed an experimental approach, incorporating a language proficiency assessment, pre- and post-intervention questionnaires, and pre- and post-tests to evaluate the impact of the study [14, P. 86; 16, P. 31; 17, P. 119];
- 3) these experimental studies adopted a mixed-methods research design that effectively integrates both quantitative and qualitative approaches, ensuring comprehensive insights and robust findings [14, P. 86; 16, P. 31; 17, P. 119];
- 4) the educators describe various Quizlet modes: games, quizzes, collaborative activities [14, P. 86], flashcards, gap filling, and matches [16, P. 31; 17, P. 119], Quizlet podcasts and wordlists [17, P. 119];
- 5) they prove that utilizing a Quizlet flashcard program significantly enhances students' English skills, making it an invaluable tool for effective learning [14, P. 89; 16, P. 40; 17, P. 126].

Besides, these scientific projects differ in some points:

- 1) participants and goals:

1a) the research by O. Chaikovska and L. Zbaravska deals with A2-level university students who have not previously used technology as a learning tool; the intensive course is designed to prepare students for the state English exam required for a Master's program; the aim is "to study basic grammar units, vocabulary and to examine test-taking strategies" [14, P. 86];

1b) the study participants of N. Todorova's project are active-duty members of the Ukrainian armed forces who attended an English language course at Odesa Military Academy; the purpose is to investigate the impact of Quizlet on Ukrainian service members' English vocabulary acquisition [16, P. 31];

1c) T. Fursenko, B. Bystrova, Ju. Druz pay attention to integrating Quizlet into aviation English course: “We assume that computer-based activities should definitely be used in aviation English classes” [17, P. 118]; they focus on intentional vocabulary acquisition, speaking skills, voice communication skills as well [17, P. 118, 119];

2) objects of teaching depending on participants’ majors and goals:

2a) the state English exam for a Master’s program requires reading and use of English: root words, synonyms, antonyms, phrasal verbs, idioms [14, P. 86];

2b) Aviation English: definitions, collocations, pronunciation and translation [17, P. 119];

2c) the English course: developing vocabulary comprehension through listening and reading activities [16, P. 32];

3) additional approach and students’ perception of the effectiveness of Quizlet:

3a) the scholars apply a psychological approach to investigate how Ebbinghaus’ forgetting curve affects the quick and lasting memorization of new words [14, P. 85] as well as “a four point Likert-scale questions” [14, P. 86] which are directed to students’ opinions about technology [14, P. 87], and “a five-point Likert scale with 1 “Strongly disagree”, 2 “Disagree”, 3 “Neutral”, 4 “Agree”, 5 “Strongly agree” [16, P. 32] in addition to the Fisher Criterion [16, P. 31];

3b) participants hold the platform in high regard; they assess its key characteristics, such as convenience, variety of modes, time-saving, motivation, entertainment, etc [16, P. 37]: “students highlighted that Quizlet was simple and easy to use (76.7 %). Such characteristics of Quizlet, such as time-saving ability (70 %), time-independence (60 %), and autonomy (60 %), turned out to be quite valuable for military professionals” [16, P. 38].

Conclusions and perspectives. Based on the available information, we can state that both foreign and domestic scholars are actively studying the use of Quizlet in English language classes, particularly focusing on its impact on vocabulary acquisition. Studies suggest that students generally react positively to Quizlet and that it can be a beneficial tool for vocabulary learning. Students find Quizlet’s simplicity, convenience, and time-saving aspects. Research by Ukrainian scholars examines Quizlet’s impact on vocabulary acquisition among English as a Foreign Language learners focuses on groups such as service members and undergraduates preparing for state exams.

Moreover, Quizlet’s interactive nature, flexibility, accessibility and positive user experience are essential elements that enhance student motivation in English language learning, particularly in vocabulary development. By making learning more engaging, convenient, and rewarding, Quizlet can help create a more motivated and effective learning environment.

To further our research, we are planning to describe own practical experience of using Quizlet in English lessons with the students of Kherson State Agrarian and Economic University, focusing on the matters of motivation, challenges, difficulties and students’ attitude to the effectiveness of using Quizlet.

References:

1. Nguyen, T.T., Nguyen, D.T., Nguyen, D.L.Q.K., Mai, H.H., Le, T.T.X., & Dao, N.A.D. (2020). Quizlet as a tool for enhancing autonomous learning of English vocabulary. *AsiaCALL Online Journal*, 13(1), 150–165. doi: <https://doi.org/10.54855/acoj221319> [in English].
2. Wright, B.A. (2016). Transforming vocabulary learning with Quizlet. In P. Clements, A. Krause, & H. Brown (Eds.), *Transformation in language education*. Tokyo: JALT. P. 436–440. Retrieved from <https://jalt-publications.org/files/pdf-article/jalt2016-pcp-057.pdf> [in English].
3. Hougham, D.G. (2019). Active learning and learner development with Quizlet: an action research project. *Bulletin of the faculty of liberal arts*, 6, 1–21 [in English].
4. Mufarika, Nirmala, N., & Swara, M.M. (2024). Quizlet as learning media to enhance students' vocabulary mastery and motivation in learning English. *Foremost Journal*, 5(2), 127–134 [in English].
5. Tanabalan, K., & Hashim, H. (2023). A Systematic literature review on the perceptions of year four ESL primary school pupils on the usage of Quizlet in improving English vocabulary skills. *International journal of academic research in business and social sciences*, 13(12), 113–126. doi: <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i12/19726> [in English].
6. Singh, J., Steele, K., & Singh, L. (2021). Combining the best of online and face-to-face learning: hybrid and blended learning approach for COVID-19, Post Vaccine, & PostPandemic World. *Journal of Educational Technology Systems*, 50(2). <https://doi.org/10.1177/00472395211047865> [in English].
7. Riski, Yu.A., & Wahyuni, S. (2024). Quizlet as teaching media in navigating vocabulary expansion: systematic literature review. *Journal of English Teaching and Research*, 09(02), 148–159 [in English].
8. Özdemir, O., & Seçkin, H. (2024). Quantifying cognitive and affective impacts of Quizlet on learning outcomes: a systematic review and comprehensive meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 15, 1349835. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1349835> [in English].
9. Aksel, A. (2021). Vocabulary learning with Quizlet in higher education. *Language Education and Technology (LET Journal)*, 1(2), 53–62. doi: <https://orcid.org/0000-0003-0215-476X> [in English].
10. Cha, Yoonjung, & Kim, Hea-Suk. (2016). An alternative method for vocabulary learning using Quizlet. *STEM Journal*, 17(1), 117–144 [in English].
11. Kálecký, R. (2016). Quizlet vs. Vocabulary Notebook: The Impact of Different Methods of Storing and Revising Vocabulary on Students' Progress, Retention and Autonomy. Retrieved from https://is.muni.cz/th/qzvx1/Roman_Kalecky_-_Quizlet_vs.pdf [in English].
12. Thu, T.T.M., & Dan, T.C. (2023). Students' perceptions on English vocabulary teaching and learning by using blooket: a case study. *European Journal of Applied Linguistics Studies*, 6(1), 45–98 [in English].
13. Chien, C.W. (2015). Analysis the effectiveness of three online vocabulary flashcard websites on L2 learners' level of lexical knowledge. *English Language Teaching*, 8(5), 111–121 [in English].
14. Chaikovska, O., & Zbaravska, L. (2020). The efficiency of Quizlet-based EFL vocabulary learning in preparing undergraduates for state English exam. *Advanced Education*, 7(14), 84–90. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.197808> [in English].
15. Mykytka, I. (2023). The use of Quizlet to enhance L2 vocabulary acquisition. *Encuentro*, 31, 56–69 [in English].
16. Todorova, N. (2023). Effect of Quizlet use on Ukrainian service members' English vocabulary acquisition. *Advanced Education*, 23, 29–41. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.281048> [in English].

17. Fursenko, T., Bystrova, B., & Druz, Y. (2021). Integrating Quizlet into Aviation English course. *Advanced Education*, 8(17), 118–127. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.217990> [in English].
18. Liang, S.-C. (2023). Exploring the effectiveness of using Quizlet on learning dental terminology. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 10(1), 111–124. doi: <https://doi.org/10.20319/pijss.2023.8.111124> [in English].
19. Sovach, K. (2024). Vocabulary expansion through critical thinking (some instructions for teachers and students). *Society and National Interests*, 4(4), 176–187. doi: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-176-187](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-176-187) [in English].
20. Matthew, G. (2019). Celebrating 2019 and Quizlet's impact. Retrieved from <https://quizlet.com/blog/2019-impact-report> [in English].
21. Andarab, M. S. (2017). The effect of using Quizlet flashcards on learning English vocabulary. In M. Vihar (Ed.), *Proceedings of 113th IIER International Conference*, 37–41. Frankfurt, Germany [in English].
22. Okkan, A., & Aydın, S. (2020). The effects of the use of Quizlet on vocabulary learning motivation. *Language and Technology*, 2(1), 16–25 [in English].
23. Nation, I.S.P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge, England: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759> [in English].
24. Setiawan, M. R., & Wiedarti, P. (2020). The effectiveness of Quizlet application towards students' motivation in learning vocabulary. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 83–95 [in English].
25. Skattenborg, V. N. (2020). Using Quizlet for Vocabulary Learning - is Quizlet more effective and motivating than non-digital methods? Retrieved from <https://hiof.brage.unit.no/hiof-xmlui/handle/11250/2723664?locale-attribute=en> [in English].
26. Avisteva, R. T., & Halimi, S. S. (2021). The use of Quizlet as a vocabulary acquisition learning media for eleventh grade students. *International University Symposium on Humanities and Arts 2020 (INUSHARTS 2020)*, 593, 254–261 [in English].

Література:

1. Nguyen, T.T., Nguyen, D.T., Nguyen, D.L.Q.K., Mai, H.H., Le, T.T.X., & Dao, N.A.D. (2020). Quizlet as a tool for enhancing autonomous learning of English vocabulary. *AsiaCALL Online Journal*, 13(1), 150–165. doi: <https://doi.org/10.54855/acoj221319> [in English].
2. Wright, B.A. (2016). Transforming vocabulary learning with Quizlet. In P. Clements, A. Krause, & H. Brown (Eds.), *Transformation in language education*. Tokyo: JALT. P. 436–440. Retrieved from <https://jalt-publications.org/files/pdf-article/jalt2016-pcp-057.pdf> [in English].
3. Hougham, D.G. (2019). Active learning and learner development with Quizlet: an action research project. *Bulletin of the faculty of liberal arts*, 6, 1–21 [in English].
4. Mufarika, Nirmala, N., & Swara, M.M. (2024). Quizlet as learning media to enhance students' vocabulary mastery and motivation in learning English. *Foremost Journal*, 5(2), 127–134 [in English].
5. Tanabalan, K., & Hashim, H. (2023). A Systematic literature review on the perceptions of year four ESL primary school pupils on the usage of Quizlet in improving English vocabulary skills. *International journal of academic research in business and social sciences*, 13(12), 113–126. doi: <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i12/19726> [in English].
6. Singh, J., Steele, K., & Singh, L. (2021). Combining the best of online and face-to-face learning: hybrid and blended learning approach for COVID-19, Post Vaccine, & PostPandemic World. *Journal of Educational Technology Systems*, 50(2). <https://doi.org/10.1177/00472395211047865> [in English].

7. Riski, Yu.A., & Wahyuni, S. (2024). Quizlet as teaching media in navigating vocabulary expansion: systematic literature review. *Journal of English Teaching and Research*, 09(02), 148–159 [in English].
8. Özdemir, O., & Seçkin, H. (2024). Quantifying cognitive and affective impacts of Quizlet on learning outcomes: a systematic review and comprehensive meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 15, 1349835. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1349835> [in English].
9. Aksel, A. (2021). Vocabulary learning with Quizlet in higher education. *Language Education and Technology (LET Journal)*, 1(2), 53–62. doi: <https://orcid.org/0000-0003-0215-476X> [in English].
10. Cha, Yoonjung, & Kim, Hea-Suk. (2016). An alternative method for vocabulary learning using Quizlet. *STEM Journal*, 17(1), 117–144 [in English].
11. Kálecký, R. (2016). Quizlet vs. Vocabulary Notebook: The Impact of Different Methods of Storing and Revising Vocabulary on Students' Progress, Retention and Autonomy. Retrieved from https://is.muni.cz/th/qzvxl/Roman_Kalecky_-_Quizlet_vs.pdf [in English].
12. Thu, T.T.M., & Dan, T.C. (2023). Students' perceptions on English vocabulary teaching and learning by using blooket: a case study. *European Journal of Applied Linguistics Studies*, 6(1), 45–98 [in English].
13. Chien, C.W. (2015). Analysis the effectiveness of three online vocabulary flashcard websites on L2 learners' level of lexical knowledge. *English Language Teaching*, 8(5), 111–121 [in English].
14. Chaikovska, O., & Zbaravska, L. (2020). The efficiency of Quizlet-based EFL vocabulary learning in preparing undergraduates for state English exam. *Advanced Education*, 7(14), 84–90. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.197808> [in English].
15. Mykytka, I. (2023). The use of Quizlet to enhance L2 vocabulary acquisition. *Encuentro*, 31, 56–69 [in English].
16. Todorova, N. (2023). Effect of Quizlet use on Ukrainian service members' English vocabulary acquisition. *Advanced Education*, 23, 29–41. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.281048> [in English].
17. Fursenko, T., Bystrova, B., & Druz, Y. (2021). Integrating Quizlet into Aviation English course. *Advanced Education*, 8(17), 118–127. doi: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.217990> [in English].
18. Liang, S.-C. (2023). Exploring the effectiveness of using Quizlet on learning dental terminology. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 10(1), 111–124. doi: <https://doi.org/10.20319/pijss.2023.8.111124> [in English].
19. Sovach, K. (2024). Vocabulary expansion through critical thinking (some instructions for teachers and students). *Society and National Interests*, 4(4), 176–187. doi: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-176-187](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-176-187) [in English].
20. Matthew, G. (2019). Celebrating 2019 and Quizlet's impact. Retrieved from <https://quizlet.com/blog/2019-impact-report> [in English].
21. Andarab, M. S. (2017). The effect of using Quizlet flashcards on learning English vocabulary. In M. Vihar (Ed.), *Proceedings of 113th IIER International Conference*, 37–41. Frankfurt, Germany [in English].
22. Okkan, A., & Aydın, S. (2020). The effects of the use of Quizlet on vocabulary learning motivation. *Language and Technology*, 2(1), 16–25 [in English].
23. Nation, I.S.P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge, England: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759> [in English].

24. Setiawan, M. R., & Wiedarti, P. (2020). The effectiveness of Quizlet application towards students' motivation in learning vocabulary. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 83–95 [in English].

25. Skattenborg, V. N. (2020). Using Quizlet for Vocabulary Learning - is Quizlet more effective and motivating than non-digital methods? Retrieved from <https://hiof.brage.unit.no/hiof-xmlui/handle/11250/2723664?locale-attribute=en> [in English].

26. Avisteva, R. T., & Halimi, S. S. (2021). The use of Quizlet as a vocabulary acquisition learning media for eleventh grade students. *International University Symposium on Humanities and Arts 2020 (INUSHARTS 2020)*, 593, 254–261 [in English].

УДК 37.013.42:74.58:611(07)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-30-41](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-30-41)

Афанасьєва Наталія Анатоліївна аспірантка, кафедра професійної підготовки, документознавства та публічного управління, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0003-2995-4676>

Науковий керівник: Титова Наталія Михайлівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної підготовки, документознавства та публічного управління «Український державний університету імені Михайла Драгоманова»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАТОМІЧНОЇ ПЛАСТИКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ДИЗАЙНУ

Анотація. На основі ґрунтовного аналізу особливостей професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну розроблено й теоретично обґрунтовано методику вивчення анатомічної пластики з інноваційними підходами до навчання.

Визначено, що анатомічна пластика є одним з основних елементів системи професійного навчання майбутніх викладачів дизайну, забезпечуючи розуміння будови людського тіла, розвитку художнього мислення та вдосконалення навичок просторово-об'ємного моделювання.

Ефективне навчання анатомічної пластики потребує методологічного підходу, що передбачає поступове засвоєння матеріалу та визначається чотирма етапами: ознайомлення з основами анатомії; детальне вивчення кісткової та м'язової систем людини; інтеграція знань у пластичні форми; виконання стилізації та різних творчих інтерпретацій. Системний підхід при вивченні анатомічних структур ґрунтується на дотриманні таких принципів, як контекстне навчання, самоосвіта, інтерактивність та індивідуальний підхід.

Запропоновані інноваційні підходи (застосування SMART-технологій; проектного навчання для забезпечення контекстного застосування теоретичних знань для розвитку командно-проектної роботи та творчого мислення; проблемно орієнтованого навчання для активного залучення здобувачів освіти до освітнього процесу, розвитку навичок критичного та інноваційного мислення в подоланні освітніх проблем; рефлексивного навчання для формування самостійного мислення, заохочення до аналізу, оцінки власної діяльності, здатності до саморефлексії, що є важливими аспектами професійного

становлення майбутніх фахівців) забезпечують ефективну інтеграцію освітніх технологій практичного спрямування та індивідуального підходу до навчання.

Ключові слова: художня освіта, професійна підготовка, креативні технології, інтеграція мистецтв, освітні технології, інноваційні методики.

Afanasieva Nataliia Anatoliivna Postgraduate, Department of Professional Training, Document Science and Public Administration, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-2995-4676>

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANATOMICAL PLASTIC SURGERY FOR DESIGN TEACHERS

Abstract. The article, based on a thorough analysis of the features of professional training for future educators in the field of design, defines and theoretically substantiates the methodology for studying anatomical plasticity and proposes innovative approaches to teaching, which aligns with the research objective.

It is determined that anatomical plasticity is a key element of the professional training system for future educators in design, ensuring an understanding of human body structure, the development of artistic thinking, and the enhancement of spatial and volumetric modeling skills.

Effective learning of anatomical plasticity requires a methodological approach that ensures the gradual assimilation of material and is defined by four stages: familiarization with the basics of anatomy, detailed study of the human skeletal and muscular systems, integration of knowledge into plastic forms, and execution of stylization and various creative interpretations. A systematic approach to studying anatomical structures involves adhering to such educational principles as contextual learning, self-education, interactivity, and an individualized approach to learning.

The proposed innovative approaches (application of SMART technologies; project-based learning to ensure the contextual application of theoretical knowledge, fostering teamwork and creative thinking; problem-based learning, which actively engages students in the educational process and develops critical and innovative thinking in solving educational challenges; reflective learning, which promotes independent thinking, encourages self-analysis, self-assessment, and self-reflection, which are crucial components in the professional development of future specialists) ensure the effective integration of educational technologies, practical orientation, and an individualized approach to learning.

Keywords: art education, professional training, creative technologies, integration of arts, educational technologies, innovative methodologies.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку сучасної дизайнерської освіти професійне навчання анатомічної пластики для майбутніх викладачів дизайну набуває особливого значення. Дослідження теорії та методики цього навчання є актуальним і важливим, оскільки сприяє підвищенню якості дизайнерської освіти, інтеграції новітніх технологій в освітній процес та підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних відповідати на виклики сучасного суспільства. Актуальність дослідження визначається необхідністю забезпечення високого рівня професіоналізму та ґрунтового опанування фахових знань, серед яких анатомічна пластика посідає важливе місце. Водночас сучасні дизайнерські та технологічні підходи вимагають інтеграції цифрових інструментів в освітній процес, що дозволяє формувати компетентності, необхідні для ефективної роботи в динамічному освітньому середовищі. Запровадження системного та компетентнісного підходів до викладання анатомічної пластики сприятиме підготовці фахівців, здатних до інноваційної діяльності та професійної взаємодії

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана проблематика дослідження є предметом наукової уваги багатьох науковців. Так, філософсько-психологічні аспекти розвитку особистості майбутнього фахівця з позиції дизайн-освіти вивчали В. Орлов [1] та О. Отич [2]. Дизайн як особливий вид творчої діяльності розглянули В. Тименко, А. Бровченко [3]; О. Фурса [4].

Професійно-педагогічну підготовку фахівця в контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору закладу вищої освіти (далі – ЗВО) ґрунтовно дослідили С. Алексєєва [5], О. Самойленко, О. Міршук, Ю. Силенко [6] та С. Чирчик [7].

Професійно-практичну підготовку дизайнерів у концепції формування креативного мислення та візуальної грамотності засобами мультимедійних технологій проаналізували Т. Штайнер та А. Лісогор [8].

Питання професійно-педагогічної самореалізації майбутнього фахівця з позиції формування акмеологічної компетентності розглянули О. Самойленко, І. Брюховецька, А. Шевченко [9].

Серед закордонних доробків варто звернути увагу на дослідження, у яких проаналізовано становлення дизайн-освіти (Г. Нельсон (G. Nelson) [10]; Д. Норман (D. Norman) [11]).

Основні аспекти анатомічної пластики з'ясували Н. Афанасьєва [12], О. Демиденко, М. Потапенко, В. Кругляк, Г. Потапенко [13]. Автори проаналізували теорію й методику професійного навчання анатомічної пластики майбутніх викладачів дизайну.

Науковиця Л. Коваль вважає анатомічну пластику основною дисципліною в навчанні дизайну, адже вона формує глибоке розуміння будови людського тіла [14].

На необхідності застосування міждисциплінарного підходу, інтеграції класичних та новітніх підходів до навчання анатомічної пластики, а також урахування культурних та історичних контекстів наголошує Е. Обуховська [15].

Важливість самостійної та дослідницької діяльності у вивченні анатомічної пластики підкреслює А. Дяченко [16].

С. Пісьо, аналізуючи пластичну анатомію в мистецтві, досліджує аспект забезпечення зворотного зв'язку та оперативного оцінювання прогресу здобувачів освіти [17; 18].

Однак питання оптимального поєднання теоретичних знань з анатомічної пластики з практичними навичками залишається предметом наукових дискусій.

Мета статті – на основі ґрунтовного аналізу особливостей професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну розробити та обґрунтувати методику навчання анатомічної пластики, а також запропонувати інноваційні підходи до її реалізації.

Завдання роботи: 1) проаналізувати особливості професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну та визначити місце анатомічної пластики в її системі; 2) розглянути теоретичні основи анатомічної пластики; 3) розробити та описати методику поетапного вивчення анатомічної пластики з дотриманням принципів навчання; 4) запропонувати інноваційні підходи до викладання анатомічної пластики.

Виклад основного матеріалу. Поняття, пов'язані з професійною підготовкою майбутніх викладачів дизайну, є об'єктом активних наукових обговорень. Так, С. Алексєєва у своєму науковому доробку трансформує зміст професійної підготовки й зазначає, що вона має охоплювати освітні програми, які забезпечуватимуть «контекстне навчання, популяризуватимуть самоосвіту, що сприятиме якісній професійній підготовці, формуванню фахівця, здатного успішно реалізовуватись в умовах соціально-економічної кризи й напруженості на ринку праці» [5, с. 6]. Авторка наголошує на важливості контекстного навчання та самоосвіти як основних компонентів професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну.

Фахова підготовка майбутніх викладачів дизайну має передбачати «комплексне опанування знань у галузі мистецтва, функціонально-технологічних процесів, конструкцій та матеріалів, будівельних технологій, розуміння ролі форми, перспективи, пластики, значення світла, кольору, текстури та фактури в середовищі, а також опанування технологій формування цілого з окремих елементів і засобів його організації, специфікою художнього декору, принципами органічного поєднання образу, форми з функціональним конструктивним та технологічним складниками композиційно-просторової організації предметно-просторового середовища загалом» [7, с. 60].

Науковці Т. Штайнер, А. Лісогор висувають високі вимоги до професійної підготовки дизайнерів і наголошують на формуванні креативного мислення та візуальної грамотності. Мультимедійні технології, на переконання дослідників, здатні надати нові можливості для навчання через доступ до візуального контенту, адже вони створюють динамічні, інтерактивні та адаптивні середовища для розвитку творчих здібностей у майбутніх дизайнерів [8, с. 164].

Учені О. Самойленко та О. Міршук приділяють особливу увагу компетентнісному підходу, що є методологічною основою відкритого освітньо-наукового простору ЗВО, і уможливорює конструювання контекстно-компетентнісної моделі професійної компетентності майбутнього фахівця [6]. Автори уточнюють, що «сучасні реалії вимушених змін у формах навчання, які переживають заклади вищої освіти, потребують перегляду змісту професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця, де б враховувалося контекстно-компетентнісне спрямування професійної діяльності за умов євроінтеграційних процесів. При цьому професійна освіта передбачатиме організацію такого відкритого освітньо-наукового простору в ЗВО, у якому здійснюватиметься впровадження в практику сучасних методологічних підходів, інноваційно-інтерактивних моделей та технологій навчання, уможливиться створення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку майбутнього фахівця» [6, с. 84]. Дослідники наголошують, що професійна підготовка потребує не лише теоретико-практичних знань, а й креативного мислення та візуальної грамотності.

У контексті нашого дослідження це передбачає розширення доступу до візуального контенту, покращення засобів комунікації та забезпечення інтерактивності освітнього процесу, що й зумовить формування креативного мислення та візуальної грамотності через застосування мультимедійних технологій. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до освіти, що враховуватиме інтеграцію як теоретичних, так і практичних знань в умовах технологічних інновацій

Отже, на нашу думку, під поняттям «професійне навчання майбутніх викладачів дизайну» варто розуміти системний процес підготовки, що охоплює набуття теоретичних знань та формування практичних навичок для успішної професійної діяльності в галузі дизайну.

Професійне навчання майбутніх викладачів дизайну передбачає кореляції таких особливостей: 1) міждисциплінарність (інтеграція знань із різних галузей, наприклад, психології, технологій, мистецтва тощо); 2) інноваційність (застосування сучасних освітніх, цифрових та мультимедійних технологій в освітньому процесі у ЗВО); 3) практичну спрямованість (акцентування на застосуванні теоретичних знань у реальних практичних умовах та

проектах); 4) адаптивність (гнучкість освітніх програм, що сприятиме адаптації до сучасних вимог ринку та технологічних змін).

Застосування міждисциплінарного підходу, інноваційних технологій, практичної спрямованості та адаптивності до професійного навчання майбутніх викладачів дизайну допоможе створити сучасну систему підготовки з можливістю всебічного розвитку майбутніх фахівців, готових до успішної професійної діяльності.

Анатомічна пластика є основним елементом системи професійного навчання майбутніх викладачів дизайну, забезпечуючи розуміння будови людського тіла, розвиток художнього мислення та вдосконалення навичок просторово-об'ємного моделювання. Її зміст зосереджений на вивченні форми й структури людського тіла для їхнього відтворення в наукових або художніх образах, що передбачає обізнаність з анатомією та фізіологією, техніками скульптури й моделювання, а також застосування різних матеріалів для створення стилізованих чи реалістичних зображень [12; 13, с. 57].

Теоретичні основи анатомічної пластики ґрунтуються на вивченні кількох напрямів: класичної анатомії, тобто аналізу будови людського тіла на основі пропорцій; функціональної анатомії, що передбачає вивчення взаємозв'язку між будовою та рухом і уможливорює передачу природності пози й жестів у художніх проєктах; вивчення естетичних та стилістичних напрямів, що дають можливість застосовувати анатомічні знання в стилізації форм у графічному та цифровому дизайні [19, с. 48].

З огляду на це, ґрунтовні знання анатомічної пластики дають змогу майбутнім викладачам адаптуватись до анатомічних принципів відповідно до дизайнерських рішень на основі розуміння пропорцій та будови людського тіла. Знання з анатомії мають вплив на професійне навчання майбутніх викладачів дизайну. По-перше, це формує аналітичні навички та візуальне мислення через оцінку пропорцій, уміння знаходити взаємозв'язки між різними частинами тіла й аналітично сприймати форму. По-друге, знання будови людського тіла дає можливість уникнути типових помилок при передачі пропорцій, форми, динаміки. По-третє, опанування анатомічної пластики сприяє формуванню в майбутнього викладача навичок застосування методів побудови фігури людини та оперативного коригування помилок у професійній діяльності. По-четверте, для ефективного застосування 3D-моделювання, технологій віртуальної реальності та алгоритмічного дизайну необхідні ґрунтовні знання з анатомії. Відповідно, опанування цифрових технологій відбуватиметься швидше та якісніше на основі набутих знань. Отже, анатомічні знання відіграють важливу роль у підготовці майбутнього викладача дизайну, що є необхідним для ефективної подальшої педагогічної діяльності [17, с. 143].

З метою поступового засвоєння матеріалу навчання анатомічної пластики майбутніх викладачів дизайну потребує чітко структурованого методологічного підходу, що передбачає чотири послідовні етапи.

I етап – ознайомлення з основами анатомії. Охоплює вивчення основних тем, а саме: 1) пропорції людського тіла в статиці та русі; 2) кісткова структура як концепція побудови форми; 3) закономірності розташування та взаємодії анатомічних елементів тіла людини; 4) вплив анатомічної будови на рухи, жести, пози. Перший етап навчання передбачає проведення лекційних занять, виконання аналітичних вправ та репродуктивних завдань, побудованих на копіюванні класичних зразків.

II етап – поглиблене вивчення кісткової та м'язової систем людини. Передбачає розгляд таких тем: 1) скелет людини, його структура та функції; 2) взаємозв'язок між кістками, суглобами та рухом; 3) основні м'язові групи, їхні функції, розташування; 4) виконання начерків окремих елементів тіла. На цьому етапі здобувачі освіти практикують пластичне ліплення, малюнок із натури, аналізують фотографії анатомічних моделей.

III етап – поглиблене вивчення матеріалу та інтеграція знань у пластичні форми. Передбачає розгляд таких питань: 1) передача пропорційності та балансу тіла в позах; 2) підкреслення індивідуальних особливостей будови тіла людини; 3) створення складних композицій із кількох фігур у просторі; 4) аналіз світлотіньової моделі пластичності зображення. Третій етап реалізується через методи малювання з натури, скульптурного моделювання, а також цифрового 3D-моделювання.

IV етап – виконання стилізації та різні творчі інтерпретації, що передбачають адаптацію анатомічних знань до різних напрямів стилізації та художніх прийомів. Передбачено розгляд таких тем: 1) узагальнення анатомічних форм відповідно до жанру; 2) передача виразності та емоційності у формі; 3) застосування основ анатомії в концепт-арті, моделюванні одягу тощо; 4) розроблення авторських технік на умовах класичного анатомічного принципу. Четвертий етап реалізується через створення підсумкових творчих проєктів.

Відповідно, методологія поетапного вивчення анатомічних структур ґрунтується на системному підході до формування професійної компетентності майбутніх викладачів дизайну, забезпечуючи послідовне засвоєння знань, розвиток навичок просторового моделювання та інтеграцію сучасних технологій. Для впровадження системного підходу при вивченні анатомічних структур необхідно дотримуватись низки принципів навчання:

1) принцип контекстного навчання. Передбачає застосування реальних професійно-життєвих ситуацій та прикладів в освітньому процесі, що уможливорює застосування теоретичних знань на практиці. Так, на заняттях з

анатомічної пластики здобувачам вищої освіти пропонується створити модель людського тіла для певного проєкту;

2) принцип самоосвіти. Стимулювання здобувачів вищої освіти до постійної самоосвіти, самостійного навчання та розвитку, що є вкрай важливим в умовах технологічних змін. З метою розвитку навичок самостійного навчання їм можуть бути запропоновані індивідуальні завдання з вивчення освітніх технологій (наприклад, 3D-друк);

3) принцип інтерактивності передбачає активне залучення здобувачів до освітнього процесу, що сприятиме розвитку творчих здібностей шляхом інтеракції. Так, під час лекцій з анатомічної пластики здобувачі освіти можуть застосовувати інтерактивні моделі чи програмне забезпечення для створення власних проєктів;

4) принцип індивідуального підходу до навчання передбачає врахування індивідуальних потреб та здібностей кожного здобувача вищої освіти, що сприятиме максимальному врахуванню та розкриттю їхнього потенціалу. Може бути реалізований через індивідуальні консультації зі здобувачами освіти, розробку індивідуальних освітніх траєкторій тощо.

Отже, запропоновані принципи дають можливість забезпечити якісний освітній процес на основі системного підходу, сприяючи всебічному розвитку майбутніх фахівців.

Для ефективної реалізації запропонованих принципів необхідно визначити інноваційні підходи, що надають практичні інструменти та рішення для формування необхідних професійних компетенцій майбутніх викладачів:

1. Застосування SMART-технологій, що створюють інтерактивно-адаптивних освітніх середовищ, забезпечують персоналізоване навчання та підвищують ефективність засвоєння матеріалу. Такими прикладами слугують застосування 3D-моделювання для анатомічних моделей; віртуальної реальності для проведення інтерактивних практичних занять; мобільних застосунків, що уможливають постійний доступ до освітніх матеріалів.

2. Упровадження проєктного навчання з метою контекстного застосування теоретичних знань, що сприятиме розвитку командно-проєктної роботи й творчого мислення. Прикладами можуть слугувати робота здобувачів освіти над створенням моделей анатомічної пластики для виставок; участь у міждисциплінарних проєктах; застосування креативних рішень та технологій; інтеграція мистецтв під час вивчення анатомічної пластики.

3. Проблемно орієнтоване навчання, що сприяє активному залученню здобувачів до освітнього процесу, розвиває навички критичного та інноваційного мислення в розв'язанні освітніх проблем. Прикладами є ситуації, коли здобувачі освіти мають можливість аналізувати конкретні випадки різних моделей анатомічної пластики; виконання практичних завдань, що мають на меті реконструкцію пошкоджених анатомічних структур.

4. Інноваційний підхід – застосування рефлексивного навчання, яке формує самостійне мислення, заохочення до самостійного аналізу, оцінювання власної діяльності, здатності до саморефлексії, що є важливим компонентом професійного становлення майбутніх фахівців. Прикладами застосування є ведення щоденників (портфоліо) освітніх досягнень, що надалі дасть можливість аналізувати успіхи та невдачі; проведення регулярних семінарів із рефлексивності, де здобувачі освіти матимуть можливість обговорити свої досягнення й отримати зворотний зв'язок від викладачів.

Таким чином, запропоновані інноваційні підходи до професійного навчання анатомічної пластики майбутніх викладачів дизайну сприятимуть усебічному розвитку та підготовці до реальних викликів професійної діяльності.

Висновки. У контексті сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну важливу роль відіграє теорія та методика навчання анатомічної пластики. Професійне навчання майбутніх викладачів дизайну можна розглядати як системний процес, який передбачає набуття теоретичних знань та формування практичних навичок для успішної професійної діяльності в галузі дизайну. Такий підхід дозволяє забезпечити інтеграцію міждисциплінарних, інноваційних, практично орієнтованих і адаптивних елементів навчання.

Вивчення анатомічної пластики спрямоване на дослідження форми і структури людського тіла з метою їх відтворення в наукових і художніх образах. Це передбачає глибоке ознайомлення з анатомією та фізіологією, освоєння технік скульптури та моделювання, а також застосування різних матеріалів для створення як реалістичних, так і стилізованих зображень. Теоретичні основи анатомічної пластики стосуються вивчення класичної та функціональної анатомії, а також естетичних і стилістичних напрямів. Відповідно, здобуті знання з анатомічної пластики є важливими для адаптації майбутніх викладачів до анатомічних принципів, що лежать в основі дизайнерських рішень. Це передбачає вміння застосовувати знання пропорцій і будови людського тіла для створення художніх образів та моделей, що відповідають естетичним і функціональним вимогам.

Системний підхід до вивчення анатомічних структур вимагає дотримання принципів контекстного навчання, самоосвіти, інтерактивності та індивідуального підходу. Це дозволяє забезпечити глибоке розуміння матеріалу та сприяє розвитку практичних навичок у майбутніх викладачів дизайну.

Запропоновані інноваційні підходи, такі як застосування SMART-технологій, проєктного, проблемно орієнтованого та рефлексивного навчання, забезпечують ефективну інтеграцію освітніх технологій, практичної спрямованості та індивідуального підходу до навчання. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у вивченні взаємозв'язку між застосуванням інноваційних підходів і розвитком креативного мислення майбутніх викладачів.

Література:

1. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія. Київ: Наукова думка, 2003. 262 с.
2. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.
3. Тименко В. П., Бровченко А. І. Розвиток проектно-творчої обдарованості єства в системі української дизайн-освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2022. Вип. 2. С. 1–21. URL: http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2022/2/IOD_285__-13-21.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
4. Фурса О. О. Тенденції розвитку дизайн-освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття): монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. 448 с.
5. Алексеева С. Сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх дизайнерів в умовах розвитку креативних індустрій. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters : Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. С. 1–16. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-1> (дата звернення: 20.02.2025).
6. Самойленко О. А., Міршук О. Є., Силенко Ю. В. Професійно-педагогічна підготовка фахівця у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО. *Молодь і ринок*. 2023. Вип. 5 (213). С. 83–89. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (дата звернення: 20.02.2025).
7. Чирчик С. В. Методологічні аспекти підготовки дизайнерів інтер'єру. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1. С. 59–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_10 (дата звернення: 20.02.2025).
8. Штайнер Т., Лісогор А. Силенко Ю. Професійно-практична підготовка дизайнерів: формування креативного мислення та візуальної грамотності засобами мультимедійних технологій. *Молодь і ринок*. 2025. Вип. 1/233 С. 163–167. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322714> (дата звернення: 20.02.2025).
9. Самойленко О., Брюховецька І., Шевченко А. Професійно-педагогічна самореалізація майбутнього фахівця у контексті формування акмеологічної компетентності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Вип. 12. С. 47–51. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-007> (дата звернення: 20.02.2025).
10. Nelson G. How to See: Visual Adventures in a World God Never Made. Kittery: Published by Phaidon Press, 2017. 248 p.
11. Norman D. The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition. New York: Basic Books, 2013. 368 p. URL: <https://dl.icdst.org/pdfs/files4/4bb8d08a9b309df7d86e62ec4056ceef.pdf> (date of access: 20.02.2025).
12. Афанасьєва Н. А. Теорія і методика професійного навчання анатомічної пластики майбутніх викладачів сфери дизайну. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. Вип. 8. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12825362> (дата звернення: 20.02.2025).
13. Демиденко О., Потапенко М., Кругляк В., Потапенко Г. Вплив графічного дизайну на реалії сучасного життя та методологічні аспекти навчання здобувачів освіти спеціальності 022 «Дизайн». *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. Вип. 1. С. 55–60. URL: <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.7> (дата звернення: 20.02.2025).
14. Коваль Л. Стратегії формування креативних навичок у підготовці майбутніх фахівців з дизайну. *Наука і техніка*. 2024. Вип. 2 (30). С. 574–584. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-574-584](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-574-584) (дата звернення: 20.02.2025).

15. Обуховська Е. В. Авторитет викладача з дизайну: специфіка, складові та способи напрацювання. *Архітектура, будівництво, дизайн в освітньому просторі : колективна монографія*. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 341–354. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52751> (дата звернення: 20.02.2025).

16. Дяченко А. Підготовка фахівців з національного дизайну в зарубіжних закладах вищої освіти. *Український Педагогічний журнал*. 2020. Вип. 2. С. 5–15. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-5-15> (дата звернення: 20.02.2025).

17. Пісьо С. Пластична анатомія в мистецтві. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. Вип. 1. С. 141–147. URL: <https://ukrainianartscience.in.ua/index.php/uad/article/view/219> (дата звернення: 20.02.2025).

18. Pisyo S. Plastic anatomy of image creation. *SWorldJournal*. 2024. Vol. 3. № 23–03). Р. 40–45. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-23-00-039> (дата звернення: 20.02.2025).

19. Бровченко А. Дизайн-освіта в контексті сучасних реалій. *Молодь і ринок*. 2023. Вип. 6 (214). С. 47–51. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287909> (дата звернення: 20.02.2025).

References:

1. Orlov, V. F. (2003). *Profesiine stanovlennia vchyteliv mystetskykh dystsyplin: teoriia i tekhnolohiia: monohrafiia* [Professional development of art disciplines teachers: theory and technology: monograph]. Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].

2. Otych, O. M. (2009) *Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty* [Art in the system of developing the creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodological aspects: monograph]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. [in Ukrainian].

3. Tymenko, V. P., & Brovchenko, A. I. (2022). Rozvytok proiektno-tvorchoi obdarovanosti yestva v systemi ukrainskoi dyzain-osvity [Development of design and creative talent in the system of Ukrainian design education]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Individuals*, 2(85), 13–21. http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2022/2/IOD_285_-13-21.pdf [in Ukrainian].

4. Fursa, O. O. (2012). *Tendentsii rozvytku dyzain-osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia): monohrafiya* [Trends in the development of design education in Ukraine (second half of the 20th – early 21st century): monograph]. Luhansk: Publishing House “Knowledge”. [in Ukrainian].

5. Aleksieieva, S. (2021). Suchasni pidkhody do profesiinoi pidhotovky maibutnikh dyzaineriv v umovakh rozvytku kreatyvnykh industrii [Modern approaches to the professional training of future designers in the context of creative industries development]. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph* (pp. 1–16). Riga, Latvia: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-1> [in Ukrainian].

6. Samoilenko, O. A., Mirshuk, O. E., & Sylenko, Yu. V. (2023). Profesiino-pedahohichna pidhotovka fakhivtsia u konteksti suchasnykh realii vidkrytoho osvitno-naukovoho prostoru ZVO [Professional and pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of higher education institutions]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 5 (213), 83–89. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> [in Ukrainian].

7. Chyrchuk, S. V. (2014). Metodolohichni aspekty pidhotovky dyzaineriv interieru. [Methodological aspects of interior design training]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy – Adult Education: Theory, Experience, Prospects*, 1, 59–68. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_10 [in Ukrainian].

8. Steiner, T., Lisogor, A. & Sylenko, Yu. (2025). Profesiino-praktychna pidhotovka dyzaineriv: formuvannia kreatyvnoho myslennia ta vizualnoi hramotnosti zasobamy multymediinykh tekhnolohii [Professional and practical training of designers: formation of creative thinking and visual literacy by means of multimedia technologies]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 1/233, 163–167. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322714> [in Ukrainian].
9. Samoilenko, O., Bryukhovetska, I., & Shevchenko, A. (2024). Profesiino-pedahohichna samorealizatsiia maibutnoho fakhivtsia u konteksti formuvannia akmeolohichnoi kompetentnosti [Professional and pedagogical self-realization of a future specialist in the context of the formation of acmeological competence]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 12(6), 47–51. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-007> [in Ukrainian].
10. Nelson, G. (2017). *How to See: Visual Adventures in a World God Never Made*. Kittery: Published by Phaidon Press. [in English].
11. Norman, D. (2013). *The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition*. New York: Basic Books. Retrived from <https://dl.icdst.org/pdfs/files4/4bb8d08a9b309df7d86e62ec4056ceef.pdf> [in English].
12. Afanasyeva, N. A. (2024). Teoriia i metodyka profesiinoho navchannia anatomichnoi plastyky maibutnikh vykladachiv sfery dyzainu [Theory and methodology of professional training in anatomical plasticity for future teachers of design]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes*, 8. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12825362> [in Ukrainian].
13. Demydenko, O., Potapenko, M., Kruglyak, V., & Potapenko, G. (2024). Vplyv hrafichnoho dyzainu na realii suchasnoho zhyttia ta metodolohichni aspekty navchannia zdobuvachiv osvity spetsialnosti 022 «Dyzain» [The influence of graphic design on the realities of modern life and methodological aspects of training students of the specialty 022 “Design”]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs – Ukrainian Art Discourse*, 1, 55–60. <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.7> [in Ukrainian].
14. Koval, L. (2024). Stratehii formuvannia kreatyvnykh navychok u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv z dyzainu [Strategies for the formation of creative skills in the training of future design specialists]. *Nauka i tekhnika – Science and Technology*, 2 (30), 574–584. Retrived from <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/download/9405/9458> [in Ukrainian].
15. Obukhovska, E. V. (2021). Avtorytet vykladacha z dyzainu: spetsyfyka, skladovi ta sposoby napratsiuвання [The authority of a teacher in design: specifics, components and methods of development]. *Arkhitektura, budivnytstvo, dyzain v osvithnomu prostori : kolektyvna monohrafiia – Architecture, construction, design in the educational space: collective monograph* (pp. 341–354). Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. Retrived from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52751> [in Ukrainian].
16. Dyachenko, A. (2020). Pidhotovka fakhivtsiv z natsionalnoho dyzainu v zarubizhnykh zakladakh vyshchoi osvity. [Training of specialists in national design in foreign institutions of higher education]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 5–15. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-5-15> [in Ukrainian].
17. Pisy, S. (2024). Plastychna anatomiiia v mystetstvi [Plastic Anatomy in Art]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs – Ukrainian Art Discourse*, 1, 141–147. <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.18> [in Ukrainian].
18. Pisy, C. (2024). Plastic anatomy of image creation. *SWorldJournal*, 3(23–03), 40–45. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-23-00-039> [in English].
19. Brovchenko, A. (2023) Dyzain-osvita v konteksti suchasnykh realii [Design education in the context of modern realities]. *Molod i rynok – Youth and the market*, 6 (214), 47–51. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287909> [in Ukrainian].

УДК 378.1:37

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-42-52](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-42-52)

Беляєв Сергій Борисович доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (050) 612-15-92, <https://orcid.org/0000-0003-1272-2038>

Денисова Маргарита Ігорівна викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (066) 971-87-51, <https://orcid.org/0009-0005-0683-5644>

Бабельчук Ольга Іванівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0003-7582-4506>

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Система освіти в Україні від 2020 року знаходиться в умовах вимушеного використання засобів дистанційного зв'язку. Це призвело до масового використання сучасних цифрових інструментів та цифрових технологій в освітньому процесі. Особливо актуальною проблема підготовки до використання засобів дистанційного зв'язку є для прифронтових міст, де навчання відбувається виключно в дистанційному режимі з використанням засобів дистанційного навчання.

Вибір цифрових технологій для реалізації цілей освітнього процесу обумовлюється змістом окремих освітніх компонентів. Завдання вибору цифрових інструментів покладається на педагогічного працівника. Це визначає обов'язковою умовою успішної організації освітнього процесу з використанням засобів дистанційного зв'язку наявність у педагогічного працівника цифрової компетентності.

На підставі загального підходу до розуміння змісту цифрової компетентності встановлено, що в змісті цифрової компетентності слід виділяти перелік

знань, умінь та професійних якостей. Для педагогічного працівника, який має організувати освітній процес з використанням засобів дистанційного зв'язку, перелік знань включає знання цифрових інструментів та технологій, можливостей їх використання, переваг і недоліків цифрових ресурсів. Перелік умінь у змісті цифрової компетентності включає вміння використовувати цифрові інструменти та технології, шукати, обробляти, систематизувати та презентувати інформацію, користуватись інструментами передавання інформації, налагодження взаємодії з допомогою засобів дистанційного зв'язку.

До змісту цифрової компетентності входить система професійних якостей, що надають професійній педагогічній діяльності пошуково-творчого характеру у частині оволодіння цифровими інструментами та цифровими технологіями з метою організації продуктивної педагогічної взаємодії в освітньому процесі в умовах вимушеного використання засобів дистанційного навчання.

Ключові слова. Цифрова компетентність, дистанційне навчання, засоби дистанційного зв'язку, цифрові інструменти, цифрові технології.

Bieliaiev Serhii Borisovich Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Establishment «Kharkov Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkov Regional Council, Kharkiv, tel.: (050) 612-15-92, <https://orcid.org/0000-0003-1272-2038>

Denysova Marharyta Ihorivna Lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Establishment «Kharkov Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkov Regional Council, Kharkiv, (066) 971-87-51, <https://orcid.org/0009-0005-0683-5644>

Babelchuk Olga Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Establishment «Kharkov Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkov Regional Council, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0003-7582-4506>

TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE AS THE BASIS FOR THE SUCCESSFUL USE OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The education system in Ukraine has been in a state of forced use of distance learning since 2020. This has led to the widespread use of modern digital

tools and digital technologies in the educational process. The problem of preparation for the use of distance communication is especially relevant for frontline cities, where training takes place exclusively in a remote mode using distance learning tools.

The choice of digital technologies for implementing the goals of the educational process is determined by the content of individual educational components. The task of selecting digital tools falls on the pedagogical worker. This makes the availability of digital competence in the pedagogical worker a prerequisite for the successful organization of the educational process using distance communication tools.

Based on a general approach to understanding the content of digital competence, it has been established that the content of digital competence should include a list of knowledge, skills, and professional qualities. For a pedagogical worker who must organize the educational process using distance communication means, the list of knowledge includes knowledge of digital tools and technologies, the possibilities of their use, and the advantages and disadvantages of digital resources. The list of skills in the content of digital competence includes the ability to use digital tools and technologies, search, process, systematize and present information, use information transfer tools, and establish interaction using remote communication means.

The content of digital competence includes a system of professional qualities that give professional pedagogical activity a search and creative nature in terms of mastering digital tools and digital technologies in order to organize productive pedagogical interaction in the educational process in conditions of forced use of distance learning tools.

Keywords: Digital competence, distance learning, means of distance communication, digital tools, digital technologies.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років система освіти в Україні знаходиться у стресовому стані організації професійної підготовки в умовах постійних повітряних тривог, обстрілів прифронтових міст тощо. Це накладає відбиток на організацію освітнього процесу, який здебільшого перейшов в онлайн режим і отримав у такий спосіб нові особливості педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу. Спілкування стало переважно віртуальним і для суб'єктів педагогічної взаємодії нова освітня реальність стала об'єктивним чинником переосмислення наявних можливостей та перспектив налагодження ефективного здобуття професійних знань та вмінь. Нова форма навчання здобувачів освіти, які вступали на навчання за денною та заочною формами навчання, потребує аналізу та опису з позиції методології освіти для кращого розуміння її суті та основних аспектів, на які слід звертати увагу під час організації освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування професійної компетентності висвітлювались в межах вивчення потенційних можливостей компетентнісного підходу у вирішенні системи актуальних педагогічних завдань забезпечення якісної професійної підготовки (О. Боднар, В. Бондар, Н. Бібік, О. Дубініна, Г. Єльнікова, І. Єрмаков, О. Локшина, В. Маслов, О. Овчарук, О. Павленко, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, І. Ящук). Впровадження в освітній процес цифрових технологій стало підставою для виокремлення питання формування цифрової компетентності фахівця в різних освітніх галузях (В. Биков, А. Гуржій, М. Жалдак, О. Ісаєва, В. Луговий, О. Ляшенко, С. Максименко, Л. Марцева, І. Машкова, Н. Морзе). У той же час визначення змісту цифрової компетентності педагогічного працівника, що дає можливість успішно організовувати освітній процес з використанням засобів дистанційного зв'язку потребує детального вивчення.

Мета статті – визначення змісту цифрової компетентності педагогічного працівника з позиції вимог якісної організації освітнього процесу з використанням засобів дистанційного зв'язку.

Виклад основного матеріалу. Переважне значення у забезпеченні продуктивності освітнього процесу має грамотне використання цифрових інструментів та цифрових технологій, якими має володіти педагогічний працівник для організації навчальної діяльності здобувачів освіти.

За загальними ознаками педагогічної взаємодії в освітньому процесі наукове обґрунтування ефективних прийомів та підходів вирішення актуальних питань щодо налагодження ефективної професійної підготовки в умовах переважання онлайн навчання має концептуально спиратись на запроваджену ще наприкінці ХХ століття технологію дистанційного навчання. Наявність спільних характеристик онлайн навчання та технології дистанційного навчання дає підстави для їх детального аналізу, порівняння, виділення спільних та відмінних ознак з метою окреслення ключових напрямків удосконалення професійної підготовки педагогічних працівників з огляду на реалії функціонування закладів вищої освіти у воєнний час.

Технологія дистанційного навчання отримала назву від загального опису організації взаємодії здобувачів освіти та викладачів, які знаходились на значній відстані один від одного. Здобувачам не потрібно було відвідувати заклад освіти, як це роблять студенти денної чи заочної форми навчання, а тому назва стала провідною характеристикою нової форми навчання [7].

Технологія дистанційного навчання за своїм призначенням впроваджувалась з метою вирішення окремих ключових недоліків традиційної системи навчання в закладах вищої освіти, до яких належала обмежена пропускна здатність (ліцензійний обсяг прийому, що обмежував кількість здобувачів освіти за окремою спеціальністю), а також інші об'єктивні чинники, які

створювали труднощі для отримання освіти певними категоріями осіб. Віддаленість від омріяного закладу вищої освіти, відсутність матеріальних можливостей для поїздок до іншого міста чи країни, неможливість отримати відпустку на робочому місці, а також інші, пов'язані зі здоров'ям людини чинники, нерідко ставали перепорою для здобуття якісної вищої освіти. Запровадження технології дистанційного навчання мало метою вирішити проблеми з отриманням вищої освіти для всіх категорій осіб, які до цього моменту не мали можливості повноцінно здобувати вищу освіту, а також відкривало принципово нові можливості для отримання вищої освіти для всіх зацікавлених осіб. На даний час перелік чинників, які створюють перепони для якісного навчання, доповнився безпековими вимогами, за якими навчальні заняття проводяться з безпечного місця перебування дистанційно. Замість звичайної аудиторії, в якій знаходиться група здобувачів освіти, викладач і веб-камера, з'явився віртуальний клас, в якому кожен знаходиться перед персональною веб-камерою і всі разом зображення виводяться на спільний екран.

Навчання в закладах освіти прифронтових міст наразі відбувається за схожими обставинами, коли здобувачі освіти не відвідують приміщення закладу вищої освіти, а заняття проводяться з використанням засобів дистанційного зв'язку. При цьому викладач, як суб'єкт та організатор освітнього процесу, також може знаходитись на значній відстані від закладу вищої освіти.

Спробуємо порівняти класичні підходи до організації освітнього процесу за технологією дистанційного навчання та сучасним освітнім процесом, який використовує технічні можливості технології дистанційного навчання.

Класична технологія дистанційного навчання базувалась на використанні засобів дистанційного зв'язку і передбачала поєднання лекційного викладання за розкладом та організацію обговорення матеріалу під час віртуальних семінарів. Для сучасного варіанту використання ідей технології дистанційного навчання притаманне проведення лекційних занять з ідентичними характеристиками. Викладач працює фронтально для всієї групи і використовує наявні засоби унаочнення матеріалу. В описі технології дистанційного навчання, яке зустрічаємо в підручниках та навчальних посібниках початку XXI століття йдеться про використання веб-камери в аудиторії, де проводиться лекція для студентів денної форми навчання [7]. Це давало можливість долучити до лекційних занять за розкладом здобувачів освіти, які отримують освіту за дистанційною формою навчання. Для сучасних здобувачів освіти прифронтових міст лекція викладається з безпечного місця і передбачає повідомлення інформації від викладача безпосередньо даній групі здобувачів освіти.

Порівнюючи технічні можливості організації навчання в дистанційному форматі класичного та сучасного варіантів організації освітнього процесу з використанням засобів дистанційного зв'язку можна констатувати, що розвиток технічних засобів налагодження комунікації створив нові можливості для викладачів та здобувачів освіти, що в певній мірі слугує підставою для висновків про позитивну еволюцію даної технології організації навчання. Значно розширився перелік потенційних засобів комунікації, пересилання завдань і відповідей, посилилась доля автоматизації у перевірці виконаних робіт з урахуванням термінів виконання.

До безперечних переваг сучасної технології дистанційного навчання слід віднести суттєве збільшення засобів комунікації, що викликано еволюцією цифрових засобів. Подання інформації від викладача до здобувача освіти за різних форм організації навчальної взаємодії передбачає окрім безпосереднього вербального спілкування під час лекційно-семінарських занять надання додаткових матеріалів для організації самостійної діяльності, підготовки до семінарських занять, виконання практичних завдань та інших видів навчальної діяльності. З допомогою наявних месенджерів викладач отримує можливість швидко інформувати всю групу в будь-який момент часу. Відмінністю від класичного підходу до налагодження комунікації є додавання до традиційного листування засобами електронної пошти та особистих повідомлень ще й комунікації шляхом створення груп у месенджерах, де колективне спілкування дає можливість швидко інформувати всіх та так само отримувати інформацію від всіх учасників групи.

Проведення занять в академічній групі з допомогою сучасних цифрових технологій у власний спосіб усуває відсутність живого створення логічного візуального ряду на дошці в аудиторії шляхом включення функції «демонстрація екрану», що перетворює екран гаджета у здобувача освіти на віртуальну дошку. Якість презентації в певній мірі залежить від цифрової грамотності викладача, який має володіти різними програмами для створення презентацій, уміти включати відеофрагменти та інші важливі складові унаочнення інформації, з допомогою яких включається зоровий канал сприйняття інформації. Включення зорового каналу сприйняття інформації є достатньо важливим елементом успішного навчання, оскільки його продуктивність визнано найкращою у порівнянні з традиційними слуховим та тактильними каналами сприйняття інформації.

Цифрова грамотність викладача також позначається на вміннях проводити семінарські та практичні заняття. В різних платформах є ідентичні можливості створювати сесійні зали, в яких об'єднані в пари чи в групи здобувачі освіти можуть обговорювати питання, шукати рішення завдання. За таких можливостей можна ефективно налагоджувати обговорення, колективні

пошуки рішень питань, які потребують обмірковування, творчого пошуку. У цьому контексті сучасні підходи до організації навчання з використанням засобів дистанційного зв'язку у порівнянні з їх прототипами є більш продуктивними завдяки наявним кращим технічним можливостям забезпечити активну взаємодію здобувачів освіти під час обговорення пропонуваніх питань чи пошуку колективних рішень певної проблеми. Таким самим чином здобувачам освіти можна пропонувати малювати чи писати на віртуальній дошці, що в певній мірі ідентичне ситуації, коли їх викликали до дошки в аудиторії з проханням поставити якість позначки чи вписати інформацію.

Перевагою онлайн навчання з використанням засобів дистанційного зв'язку є можливість організації роботи здобувачів освіти в синхронному та асинхронному режимі. Така функція стала доступною у зв'язку з пошуками способів реалізації принципу студентоцентрованого навчання з урахування потреб та запитів здобувачів освіти. Збільшення кількості здобувачів освіти, які прагнуть поєднувати роботу і навчання, сприяло виокремленню асинхронного навчання, що в значній мірі стало можливим завдяки сучасним платформам, якими користуються заклади освіти для організації навчання в дистанційному режимі.

Технічні засоби реалізації онлайн навчання розширюють можливості здобувачів освіти. Наприклад, завдання можна виконувати в зручний час та надсилати користуючись заздалегідь визначеними граничними термінами подання відповідей, що в певній мірі співвідноситься з класичними підходами до організації дистанційного навчання. Здобувач освіти повинен мати певний час на виконання контрольних завдань, а місце їх розташування не має принципового значення. Розміщені на відповідній платформі завдання можна переглянути з будь-якого гаджета, а у випадках з виконанням тестових завдань відповіді можна позначити користуючись смартфоном. Безумовно корисним винаходом сучасного онлайн навчання є можливість робити відеозаписи лекційних занять і розміщувати їх на навчальних платформах, що дає можливість слухати лекції у зручний час. Від викладача такий режим роботи вимагає додаткових знань цифрових інструментів, з допомогою яких є можливість робити відеозапис, коригувати його, розміщувати на відповідних платформах і організовувати доступ до нього групам здобувачів освіти, які мають пройти означений курс. Аналогічним чином можна робити записи семінарських занять.

Окреслені особливостями онлайн навчання вимоги щодо цифрової грамотності викладачів визначають основні виклики, з якими стикаються заклади освіти у процесі реалізації онлайн навчання. Володіння сучасними цифровими технологіями, з допомогою яких реалізується онлайн навчання, є умінням, яке має ґрунтуватись на знаннях [2] і додатково підтримуватись

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

готовністю до виконання професійних функцій і задач користуючись сучасними цифровими технологіями.

У зв'язку з цим підготовка педагогічних працівників, а також педагогічних працівників має враховувати сучасні вимоги, що в певній мірі вказує на доцільність перегляду відповідних підходів. Викладені у працях з педагогіки вищої освіти положення (Н. Брюханова, О. Коваленко, М. Лазарєв, О. Савченко), вимоги компетентнісного підходу в освіті (Н. Бібік, Л. Ващенко, Г. Єльнікова, В. Кремень, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, Л. Штефан), а також специфічні знання, вміння та професійно важливі якості, що дають можливість реалізувати на практиці технологію дистанційного навчання, мають бути поєднані в описі нової технології організації професійної підготовки педагогічних працівників. У цьому продуктивним інструментом є використання прийомів інтегрування вимог методологічних підходів для створення якісно нового змісту професійної підготовки [3]. За визначеними положеннями процедурної інтеграції методологічних підходів переваги кожного з них у визначенні складових змісту професійної підготовки акумулюються і у такий спосіб доповнюють один одного усуваючи певні не вирішені частини загального завдання визначення змісту професійної підготовки. При цьому зміст сформованої цифрової компетентності має описуватись у категоріях знань, умінь та професійних якостей, формування яких цілком можливе за умов використання відповідних алгоритмів формування окремої компетентності [1].

Викладені у положеннях про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти вимоги щодо вибору форм та методів організації освітнього процесу конкретизуються положеннями компетентнісного підходу у частині оптимального вибору форм та методів взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Згідно з вимогами компетентнісного підходу знання та вміння мають набути прагматичного характеру, що реалізується в усвідомленому їх використанні у процесі виконання професійних завдань. У такий спосіб вимоги компетентнісного підходу доповнюють класичні підходи до організації освітнього процесу шляхом уточнення характеристик педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу та роботи з виконання навчальних завдань. У загальному розумінні користування цифровими інструментами та технологіями розкривається поняттям цифрової компетентності фахівця, що об'єднує широкий спектр галузей, де виробництво і інші види господарської діяльності переходять на використання сучасних цифрових технологій.

У вирішенні питання використання педагогічними працівниками цифрових інструментів та технологій в окремих випадках використовується термін «цифрова грамотність». На думку Л. Гаврилової та Я. Топольник [4], цифрова грамотність включає в собі комп'ютерну та інформаційну грамотність, а також такі професійно важливі якості, як самостійність і активність у користуванні наявними цифровими інструментами.

Подальші дії з конкретизації змісту професійної педагогічної підготовки торкаються питань уточнення переліку знань та вмінь, якими має володіти сучасний педагогічний працівник для успішного використання цифрових інструментів організації навчання в режимі онлайн, що за їх змістом та переліком засвідчує доречність користування саме терміном «цифрова компетентність», оскільки до цифрової компетентності належать знання, уміння, особистісні характеристики тощо.

До переліку ключових знань під час визначення змісту цифрової компетентності науковці традиційно відносять знання цифрових платформ, якими можна користуватись для підвищення свого професійного рівня, знання способів пошуку та оброблення інформації, знання потенційно доступних цифрових ресурсів та мобільних пристроїв, які можна ефективно використовувати для виконання системи професійних педагогічних задач, що в повній мірі відповідає розумінню суті цифрової грамотності. У той же час до переліку вмінь належать уміння шукати, обробляти, зберігати та подавати інформацію користуючись сучасними цифровими інструментами. Також потрібно формувати уміння користуватись інструментами налагодження ефективної педагогічної взаємодії, що в певній мірі співвідноситься з одним із ключових аспектів підготовки викладача до використання технології дистанційного навчання, який полягає у спеціальному формуванні вмінь стимулювання здобувачів освіти включатись в обговорення, проявляти активність, ініціативу під час віртуальних занять.

У переліку особистісних характеристик викладача, який має організувати навчання у форматі онлайн вагоме значення має готовність до користування сучасними цифровими інструментами. При цьому професійною готовністю Т. Кобилянська визначає комплекс властивостей особистості, а також професійну культуру, що характеризує певний набутий рівень професійного розвитку особистості [6, с. 169]. Враховуючи розуміння готовності як «стан особистості, який дозволяє їй швидко розвиватись у професійному відношенні» [5, с. 68] маємо констатувати, що готовність до використання цифрових інструментів під час організації онлайн навчання передбачає формування системи відповідних знань, а також системи вмінь творчо використовувати базові знання та вміння з орієнтацією на їх постійне удосконалення, спрямованість особистості на постійне оновлення актуального переліку знань та вмінь, що забезпечують використання інструментів дистанційного навчання з максимальною ефективністю

Таким чином, зміст цифрової компетентності викладача передбачає наявність системи знань про цифрові інструменти та технології, можливості їх використання, переваги і недоліки цифрових ресурсів. До змісту цифрової компетентності належить система вмінь використовувати цифрові інстру-

менти та технології, шукати, обробляти, систематизувати та презентувати інформацію, користуватись інструментами передавання інформації, налагодження взаємодії з допомогою засобів дистанційного зв'язку. До змісту цифрової компетентності входить система професійних якостей, що надають професійній педагогічній діяльності пошуково-творчого характеру у частині оволодіння цифровими інструментами та цифровими технологіями з метою організації продуктивної педагогічної взаємодії в освітньому процесі в умовах вимушеного використання онлайн навчання.

Висновки. Перехід до використання в освітньому процесі засобів дистанційного зв'язку обумовив формування переліку додаткових вимог, яким має відповідати викладач. До них належить сформована цифрова компетентність, складові якої забезпечують успішне користування сучасними цифровими інструментами та технологіями для ефективної організації освітнього процесу в формі онлайн навчання. Підготовка педагогічних працівників до роботи з використанням цифрових інструментів дистанційного навчання методологічно спирається на класичну теорію організації освітнього процесу в закладах вищої освіти та положення компетентнісного підходу в освіті.

Література:

1. Беляєв С. Алгоритми формування професійних компетентностей з розроблення та впровадження педагогічних технологій. *Академічні візії*, (3), 2022. С.47–55. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/33>
2. Беляєв С. Б. Процедурна інтеграція методологічних підходів у розробленні змісту професійної підготовки. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 67 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ: В-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С 17-21. <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/67-2019/6.pdf>
3. Беляєв С. Б. Суть і зміст технологічної підготовки вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2014. Вип. 34 (87). С. 69–74 <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2014/34/10.pdf>
4. Гаврілова Л.Г., Топольник Я.В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 61. №5 <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/90>
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. Головка (гол. Ред.). Київ: Либідь. 1997. 374 с.
6. Кобилянська Т. Характеристика готовності до професійної діяльності як педагогічної категорії. *Молодь і ринок* №11 (166), 2018. С. 164-170.
7. Освітні технології : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : АСК, 2001. 256 с.

References:

1. Bieliaiev S. (2022). Alhorytmy formuvannia profesiinykh kompetentnostei z rozroblennia ta vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii [Algorithms for the formation of professional competencies in the development and implementation of pedagogical technologies]. *Akademichni vizii* (3) [in Ukrainian]. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/33>

2. Bieliaiev S. B. (2019) Protsedurna intehratsiia metodolohichnykh pidkhodiv u rozroblenni zmistu profesiinoi pidhotovky. [Procedural integration of methodological approaches in developing the content of professional training] Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Vypusk 67 : zbirnyk naukovykh prats / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped.. un-t imeni M.P. Drahomanova. Kyiv : V-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian] <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/67-2019/6.pdf>

3. Bieliaiev S. B. (2014) Sut i zmist tekhnolohichnoi pidhotovky vchytelia. [The essence and content of teacher technological training] Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh : zb. nauk. pr. / redkol.: T. I. Sushchenko (holov. red.) ta in. Zaporizhzhia. Vyp 34(87) [in Ukrainian] <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2014/34/10.pdf>

4. Havrilova L.H. & Topolnyk Ya.V. (2017) Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osviti fenomeny. [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena] Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. Tom 61 №5 [in Ukrainian] <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/90>

5. Honcharenko S.U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary] / S. Holovko (hol. Red.). Kyiv : Lybid. [in Ukrainian]

6. Kobylanska T. (2018) Kharakterystyka hotovnosti do profesiinoi diialnosti yak pedahohichnoi katehorii. [Characteristics of readiness for professional activity as a pedagogical category] Molod i rynek № 11(166) [in Ukrainian]

7. Osvitni tekhnolohii : navch.-metod. posibnyk [Educational technologies] / za zah. red. O. M. Piekhoty. Kyiv : ASK [in Ukrainian]

УДК 37.014.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-53-63](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-53-63)

Вдовіна Олена Олександрівна кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент, провідний науковий співробітник науково-методичного центру організації та провадження освітньої діяльності, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (093) 455-09-89, <https://orcid.org/0000-0003-3770-125X>

Васюкова Наталія Віталіївна кандидат філологічних наук, начальник навчально-наукового центру іноземних мов, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (066) 073-62-17, <https://orcid.org/0000-0002-6184-3314>

Демидко Дмитро Леонідович Доктор Філософії (галузь наук Публічне управління та адміністрування), начальник наукового центру мовного тестування навчально-наукового центру іноземних мов, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (050) 906-46-12, <https://orcid.org/0000-0002-1567-8610>

Баранецька Марина Анатоліївна науковий співробітник науково-методичного центру організації та провадження освітньої діяльності, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (097) 862-25-08, <https://orcid.org/0009-0004-6666-9652>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Анотація. Проблема визначення «якості освіти» набуває дедалі більшої актуальності в умовах динамічних глобальних змін, цифровізації та зростаючої конкуренції на ринку праці. Відповідно, постає питання про створення узгоджених критеріїв й ефективних інструментів оцінювання, які б забезпечували прозорий моніторинг освітніх процесів і сприяли взаємодії всіх стейкхолерів. У статті розглянуто ключові наукові підходи й історичну еволюцію поняття «якість освіти»: від елітарної моделі, орієнтованої на академічну винятковість небагатьох, до багатовимірного бачення, що охоплює результативність, процесуальні й ресурсні чинники, доступність, інклюзивність і розвиток «м'яких навичок» (soft skills). Визначено вагомість компетентнісного підходу, безперервного професійного зростання викладачів та внутрішньої культури якості. Доведено, що гармонійне поєднання зовнішніх (акредитація, інституційні аудити) і внутрішніх (самооцінювання, педагогічні

аудити) механізмів сприяє збалансованому контролю й академічній доброчесності. Окрему увагу приділено цифровізації освіти як чиннику, здатному трансформувати методи викладання й оцінювання, за умови належної інфраструктури та фаховості педагогів. Крім того, підсумовано, що впровадження міжнародних стандартів (зокрема ESG) дозволяє синхронізувати національну систему зі світовими практиками, забезпечуючи конкурентоспроможність випускників і соціальну релевантність освіти. Практичне значення роботи полягає у формуванні цілісної стратегії реформ і рекомендацій щодо підвищення ефективності управлінських процесів, адаптації змісту навчання до викликів XXI століття, а також координації зусиль освітніх менеджерів, педагогів і здобувачів освіти, що, у кінцевому підсумку, сприятиме сталому розвитку суспільства, орієнтованого на знання, інновації та гуманістичні цінності. Зрештою, узгоджене й багатовимірне бачення «якості освіти» постає фундаментом для модернізації освітньої системи та підготовки висококваліфікованих фахівців у глобальному середовищі.

Ключові слова: якість освіти, компетентнісний підхід, оцінювання, індикатори, цифровізація, освіта XXI століття.

Vdovina Olena Oleksandrivna PhD in Social Communications, Associate Professor, Leading Research Fellow of the Scientific and Methodological Centre for Organization and Coordination of Educational Activity, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (093) 455-09-89, <https://orcid.org/0000-0003-3770-125X>

Vasiukova Nataliia Vitaliivna Candidate of Philological Sciences, Chief of the Foreign Languages Education and Research Centre, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (066) 073-62-17, <https://orcid.org/0000-0002-6184-3314>

Demydko Dmytro Leonidovych Philosophy Doctor (Public Administration and Management), Chief of the Scientific Language Testing Centre, Foreign Language Educational and Research Centre, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 906-46-12, <https://orcid.org/0000-0002-1567-8610>

Baranetska Maryna Anatoliivna Research Fellow, of the Scientific and Methodological Centre for Organization and Coordination of Educational Activity, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (097) 862-25-08, <https://orcid.org/0009-0004-6666-9652>

MODERN APPROACHES TO DEFINING AND ASSESSING THE QUALITY OF EDUCATION

Abstract. The issue of defining “quality of education” is becoming increasingly relevant in the context of dynamic global changes, digitalization, and growing competition in the labor market. Consequently, there arises the need for establishing consistent criteria and effective assessment tools that would ensure transparent monitoring of educational processes and promote interaction among all stakeholders. The article examines the key scientific approaches and historical evolution of the concept of “quality of education”: from an elitist model aimed at academic exclusivity for the few, to a multidimensional perspective that encompasses performance, procedural and resource factors, accessibility, inclusiveness, and the development of “soft skills.” The significance of a competence-based approach, continuous professional development of educators, and an internal culture of quality is determined. It is demonstrated that a harmonious combination of external (accreditation, institutional audits) and internal (self-assessment, pedagogical audits) mechanisms fosters balanced oversight and academic integrity. Special attention is paid to the digitalization of education as a factor capable of transforming teaching and assessment methods, provided there is appropriate infrastructure and teacher expertise. Furthermore, it is concluded that the implementation of international standards (in particular, ESG) makes it possible to align the national system with global practices, thus ensuring graduates’ competitiveness and the social relevance of education. The practical value of this study lies in shaping a comprehensive reform strategy and providing recommendations for enhancing management processes, adapting the content of education to 21st-century challenges, and coordinating the efforts of educational managers, teachers, and learners, which ultimately contributes to the sustainable development of a knowledge-driven, innovative, and humanistic society. Finally, a coherent and multidimensional vision of “quality of education” becomes the foundation for modernizing the educational system and training highly qualified professionals in a global environment.

Keywords: quality of education, competence-based approach, assessment, indicators, digitalization, 21st century education.

Постановка проблеми. Забезпечення якісної освіти розглядається міжнародною спільнотою як один із головних пріоритетів розвитку суспільства, про що свідчить включення освіти до Цілей сталого розвитку (ЦСР) [1]. За сучасних умов швидкої цифрової трансформації, глобалізації ринку праці та посилення конкуренції виникає потреба у переосмисленні сутності «якості освіти», її критеріїв та механізмів оцінювання. Попри те, що в політичних і

наукових дискусіях часто вживається поняття «якість освіти», єдиного універсального визначення досі не сформовано. Різні стейкхолери (здобувачі освіти, викладачі, роботодавці, держава) можуть надавати цьому поняттю неоднакових значень, зосереджуючись на різних аспектах: чи то результативності, чи то процесі, чи доступності й інклюзії [2]. З'ясування сутності та структури поняття «якість освіти» має важливе значення для розробки цілеспрямованої освітньої політики, узгодження стандартів і критеріїв, запровадження дієвих систем моніторингу й забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість освіти визнається складною міждисциплінарною категорією, що охоплює філософський, соціальний, педагогічний, управлінський та економічний виміри. У сучасних дослідженнях вітчизняні й зарубіжні вчені розглядають це поняття в різних контекстах: педагогічному (М. Згуровський, О. Ляшенко, С. Ніколаєнко, В. Андрущенко, В. Кремень, М. Михальченко, В. Лугач, В. Огнев'юк, М. Степико, О. Суботко та ін.), соціально-філософському й управлінському (Т. Лукінова, В. Лутовий, В. Батура, В. Вікторов, О. Ващенко, А. Годфрон, Ж. Таланов, Н. Калашнікова, Е. Саллис, Н. Хлебнікова та ін.), а також соціологічному й економічному (Н. Щипанова, К. Корсак, А. Новіков, С. Шульц, М. Романенко та ін.). У зв'язку з цим зростає актуальність системного аналізу наукових підходів до розуміння якості освіти, що дозволяє виявити ключові компоненти та індикатори цієї категорії.

У сучасній науковій літературі виокремлюється низка підходів до розуміння якості освіти. Перший (кількісний) акцентує увагу на таких показниках, як результативність тестів, рівень академічних досягнень, відсоток завершення навчання, що дає змогу порівняти різні заклади освіти та країни. Другий (процесуальний) фокусується на методиках викладання, кваліфікації викладачів, мотивації здобувачів освіти, соціально-психологічному кліматі в навчальному середовищі [2; 3]. Третій підхід (комплексний) інтегрує і «входи» (ресурси, кадровий потенціал), і «процеси» (педагогічна взаємодія, управлінські моделі), і «виходи» (результати, працевлаштування, розвиток компетентностей). У деяких міжнародних документах, зокрема в програмах UNESCO, наголошується на динамічному характері «якісної освіти», яка повинна реагувати на виклики ХХІ століття, включаючи цифровізацію й потребу в розвитку інноваційних навичок [6]. Результати досліджень у межах PISA, TIMSS, TALIS свідчать про те, що, хоча тестові показники дають важливу інформацію про рівень базових компетентностей, вони не відображають повною мірою весь комплекс цінностей, навичок та компетенцій, які можуть бути визначальними для успішної самореалізації особистості [2; 3; 4].

Мета статті проаналізувати сучасні наукові підходи до визначення та оцінювання якості освіти, враховуючи вплив глобальних трансформацій, цифровізації, соціальних і технологічних чинників, а також обґрунтувати комплексну модель якості, що поєднує зовнішні та внутрішні механізми, орієнтується на міжнародні стандарти (зокрема ESG) і відповідає вимогам сучасного ринку праці та цінностям сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. На початкових етапах розвитку масової освіти (XIX – початок XX ст.) поняття «якість» здебільшого ототожнювалося з елітарною та класичною моделлю навчання. Поступове розширення доступу до освіти зумовило потребу в стандартах, що могли б порівняно об’єктивно фіксувати ступінь оволодіння учнями академічними знаннями [2]. У середині XX ст. міжнародні організації почали приділяти більше уваги проблемам дискримінації та забезпечення рівних прав на освіту, що змістило акценти з «елітарності» на «доступність». На зламі XX–XXI ст. акцент ще більше змістився на компетентісну спрямованість, ефективність та адаптивність системи освіти до вимог сучасного суспільства, в якому зростає роль креативного мислення, інновацій та вміння швидко навчатися нового. Високі чи низькі результати країн часто стають приводом для корекції національної освітньої політики, зміни навчальних планів і впровадження нових методик викладання. Проте критики застерігають, що надмірна увага до тестових інструментів може призводити до звуження змісту навчання, оскільки вчителі і школи орієнтуються переважно на підготовку до тестів. Інша проблема – неможливість охоплення творчого, емоційного чи морального компоненту освіти лише тестовими методами [4].

Компетентісна модель потребує більш різнопланових підходів до оцінювання, що включають аналіз практичних навичок, портфоліо студентських робіт, проєктну діяльність, формувальне оцінювання тощо [2; 3]. В освітній галузі багатьох країн запроваджені системи внутрішнього забезпечення якості: самооцінювання, педагогічні аудити, опитування стейкхолдерів, аналіз успішності у динаміці. Натомість зовнішнє забезпечення якості часто передбачає національні або регіональні стандартизовані іспити, роботу інспекцій та акредитаційних агентств. Комплексне поєднання внутрішньої й зовнішньої оцінки дозволяє зменшити однобічність висновків і врахувати реальний контекст функціонування закладів освіти.

Важливою передумовою формування і підтримання високого рівня якості освіти є наявність відповідної інституційної бази, яка охоплює систему стандартів, процедур акредитації та інституційних аудитів. У європейському просторі вищої освіти визначальним орієнтиром у цьому напрямі стали ESG (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area), що передбачають як внутрішні, так і зовнішні механізми гарантування якості [7].

До внутрішніх механізмів, як правило, належать періодичні самооцінювання, планування заходів з удосконалення викладання, моніторинг процесів і результатів навчання, а також залучення здобувачів освіти і роботодавців до прийняття рішень. Зовнішні ж механізми передбачають незалежну експертизу, акредитацію програм чи закладу освіти та інституційні аудити, що проводять спеціалізовані агенції або державні органи (приміром, у країнах ЄС — різноманітні національні агентства, а в Україні — Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти).

Наявність визнаної акредитаційної процедури та чітких критеріїв оцінювання допомагає сформувати єдине розуміння «якості» серед викладачів, адміністрації, роботодавців і студентів. Завдяки цьому всі учасники освітнього процесу орієнтуються на узгоджені стандарти, які визначають зміст програм, вимоги до викладання, забезпечення ресурсами та навчальні результати. Крім того, інституційні аудити та акредитаційні візити стимулюють постійне вдосконалення освітньої діяльності, оскільки виявляють недоліки і пропонують рекомендації для їх усунення. Таким чином, інституційна складова не лише допомагає «згори» регулювати якість, а й сприяє формуванню внутрішньої культури якості в академічному середовищі.

У контексті України подібні процеси відбуваються за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке надає рекомендації з розроблення освітніх програм, аналізує матеріали акредитаційних справ і пропонує шляхи для вдосконалення навчального процесу. Заклади освіти, що регулярно проходять процедуру акредитації та готуються до інституційного аудиту, як правило, приділяють більше уваги інноваційним методам навчання, професійному розвитку викладачів і залученню здобувачів освіти до планування та оцінювання навчальних курсів. Це, своєю чергою, стимулює поширення принципів прозорості, підзвітності та академічної доброчесності. Отже, розвинута система стандартів і акредитацій, побудована на основі ESG або аналогічних національних настанов, дає змогу усунути розрізненість у баченні якості, а також підвищує відповідальність усіх зацікавлених осіб за результати навчання та розвиток освітнього середовища. Саме такий підхід сприяє подальшому професійному зростанню освітян, а здобувачі освіти отримують гарантію, що їхні дипломи й кваліфікації визнаватимуться як на національному, так і на міжнародному рівнях.

На якість освітнього процесу істотно впливають педагогічні чинники. Дослідження доводять, що професійний рівень педагога, його мотивація й володіння сучасними методиками прямо корелюють із навчальними досягненнями здобувачів освіти [3; 4]. Система безперервного професійного розвитку, наставництво, методичні об'єднання дають змогу впроваджувати інноваційні підходи до викладання, орієнтовані на активізацію пізнавальної

діяльності здобувачів і формування в них самостійних умінь. Не менш важливими є інституційні аспекти: ефективна управлінська структура навчального закладу, прозора політика, доступність ресурсів. Важливу роль відіграє й соціально-психологічний клімат: підтримка з боку батьків і місцевої громади, відсутність дискримінації чи булінгу, дружня й толерантна атмосфера. У таких умовах здобувачі освіти виявляють вищу мотивацію, почуваються безпечно та вмотивовано до навчання [4].

Для підвищення ефективності системи забезпечення якості у закладах вищої освіти доцільно застосовувати підходи управління якістю, зокрема PDCA-цикл (Plan-Do-Check-Act) та елементи загального управління якістю (TQM – total quality management) [8]. Це допомагає вибудовувати безперервний цикл вдосконалення: від планування нових методик і стратегій до аналізу їх результативності та внесення коректив. Зокрема, PDCA підхід дозволяє адміністрації університету або факультету фіксувати конкретні цілі з поліпшення викладання, перевіряти досягнуті результати та оперативно реагувати на виявлені недоліки [9]. Завдяки цьому уся система управління якістю стає більш гнучкою і сприяє підвищенню академічної доброчесності, прозорості та залученості стейкхолерів.

Технологічні перетворення стають невіддільною складовою сучасної системи забезпечення якості освіти. Зокрема, застосування штучного інтелекту, систем навчальної аналітики та гейміфікації відкриває нові можливості для підвищення ефективності викладання, об'єктивності оцінювання та залучення студентів до навчального процесу. Інтелектуальні платформи дозволяють виявляти індивідуальні освітні потреби здобувачів освіти, адаптувати навчальний контент, своєчасно виявляти труднощі у засвоєнні матеріалу. Аналітика навчання сприяє формуванню культури прийняття рішень на основі даних, що є важливим чинником підвищення управлінської якості у ЗВО. Використання гейміфікаційних елементів, у свою чергу, підтримує мотивацію студентів і формує позитивний освітній клімат. Водночас важливо забезпечити методично обґрунтовану інтеграцію цифрових інструментів, щоб вони дійсно сприяли розвитку компетентностей, формуванню рефлексії та підвищенню якості результатів навчання, а не лише створювали ілюзію інноваційності.

Окрім технологічних перетворень важливу роль у забезпеченні якості вищої освіти відіграють соціальні чинники. Здобувачі освіти з родин із низьким соціально-економічним статусом часто стикаються з додатковими труднощами під час навчання, що потребує від закладів вищої освіти впровадження ефективних механізмів підтримки та соціального захисту. Інклюзивність у вищій школі, яка передбачає залучення студентів з особливими освітніми потребами до повноцінного навчального процесу,

вимагає належного ресурсного забезпечення, інакше вона ризикує залишитися декларативною. У зв'язку з цим у сучасному розумінні «якісної вищої освіти» дедалі частіше враховуються індикатори рівності доступу, недискримінації, соціальної підтримки та успішної інтеграції студентів у академічне й соціальне середовище [4].

Окремої уваги заслуговує безперервний розвиток педагогів, адже саме викладач або вчитель є ключовою фігурою у формуванні якісного навчального процесу. Багато дослідників зазначають, що системні програми підвищення кваліфікації, наставництво від досвідчених колег та участь у міжнародних стажуваннях суттєво покращують методичні компетентності педагогів [10]. Це стосується як володіння сучасними методиками (проектне чи інтерактивне навчання), так і вміння застосовувати цифрові інструменти. Крім того, розвиток педагога має включати психологічну й комунікативну підготовку, адже дружна й толерантна атмосфера в колективі прямо корелює з мотивацією здобувачів освіти [11]. Таким чином, інвестиції в професійне зростання викладача є інвестиціями в якість освіти загалом.

Попри важливість академічних знань і предметних компетентностей, у сучасному суспільстві невіддільною частиною «якісної освіти» стає формування *soft skills*: комунікації, критичного мислення, креативності, уміння працювати в команді [12]. Саме ці навички затребувані роботодавцями й допомагають людині ефективно функціонувати у швидкозмінних умовах глобального ринку праці. Дослідження підтверджують, що здатність до творчого розв'язання проблем та інноваційного підходу покращується, якщо у навчальному процесі застосовуються методи проектної діяльності, групових обговорень та кейс-стаді [13]. Відтак, орієнтація освітніх програм на розвиток *soft skills* є вагомим фактором, за яким сьогодні визначається рівень якості освіти.

Узагальнюючи викладене вище, можемо стверджувати, що якість освіти формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників – від філософських підходів і управлінських стратегій до цифрових інструментів, соціального контексту та педагогічної майстерності. Розгляд теми у міждисциплінарному вимірі дозволяє не лише конкретизувати зміст поняття «якість освіти», а й визначити практичні орієнтири для вдосконалення освітньої політики, методичної роботи та інституційного розвитку закладів вищої освіти.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що поняття «якість освіти» є складним, динамічним і багатовимірним, охоплює не лише академічні результати, а й педагогічні процеси, інституційні умови, соціокультурні чинники та рівень технологічної інфраструктури.

Історична еволюція підходів до розуміння якості — від елітарного трактування до сучасних акцентів на доступності, інклюзивності, компетентніс-

ному підході та розвитку м'яких навичок (soft skills) — свідчить про необхідність перегляду усталених уявлень і переосмислення критеріїв оцінювання.

Ефективне поєднання зовнішніх і внутрішніх механізмів забезпечення якості, зокрема орієнтація на стандарти ESG, впровадження моделей PDCA та TQM, формування культури академічної доброчесності, прозорості й відповідальності, створює передумови для системного управління якістю вищої освіти. Вирішальне значення при цьому має професіоналізм викладачів, їхня здатність до інновацій, постійного професійного розвитку, а також формування психологічно безпечного, толерантного освітнього середовища.

Ключовою умовою підвищення якості освіти є її відповідність актуальним запитам ринку праці та глобального суспільства знань. Це передбачає розвиток гнучких навичок, критичного мислення, комунікативної компетентності, цифрової грамотності та здатності до навчання впродовж життя. У цьому контексті особливої ваги набуває цифровізація освітнього процесу, яка має супроводжуватися належною підготовкою педагогічного персоналу, модернізацією інфраструктури та оновленням освітніх стратегій.

Практична значущість проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні концептуальної моделі розуміння якості освіти, що може слугувати основою для стратегічного планування у сфері освітньої політики, удосконалення управління закладами вищої освіти та оптимізації педагогічної практики. Подальші дослідження доцільно зосередити на емпіричній верифікації індикаторів якості, оцінці ефективності цифрових платформ, а також вивченні впливу соціальних, культурних і психологічних чинників на академічну успішність і професійне становлення здобувачів освіти.

Таким чином, сучасне розуміння якості освіти має бути не лише концептуально цілісним і науково обґрунтованим, а й практично застосовним, інтегрованим у систему стратегічного управління освітою та здатним адаптуватися до викликів майбутнього.

Література:

1. Right to Education Initiative (A4ID). SDG 4: Quality education – Legal Guide. A4ID, February 2022. 50 p. URL: <https://surl.li/vmkstt> (дата звернення 24.03.2025).
2. Ryzhov A. N., Ziskin K., Razumovskaya P., Umyarov V., Peshcherov D. The content of the concept “quality of education” and the definition of methods to measure it. SHS Web of Conferences. 2021. Vol. 98. Art. 01013. URL: <https://surl.li/hcnjxv> (дата звернення 24.03.2025).
3. Javornik Š., Klemenčič Mirazchiyski E. Factors Contributing to School Effectiveness: A Systematic Literature Review. European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education. 2023. Vol. 13, No. 10. P. 2095–2111. URL: <https://surl.li/kmzfvd> (дата звернення 24.03.2025).
4. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action – Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. Paris: UNESCO, 2016. 54 p. URL: <https://surl.li/mlvkvm> (дата звернення 24.03.2025).

5. Fatima S., Javaid B., Malik M. S. Factors affecting the quality of education at primary school level. *Annals of Human and Social Sciences (AHSS)*. 2023. Vol. 4, No. 4. P. 473–480. URL: <https://surl.li/rbazzu> (дата звернення 24.03.2025).
6. European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. Brussels, 2015. 30 p. URL: <https://surl.li/vvhfgh> (дата звернення 24.03.2025).
7. Deming W. E. *Out of the Crisis*. Cambridge, MA: MIT Press, 1986. 507 p. URL: <https://mitpress.mit.edu/books/out-crisis> (дата звернення 24.03.2025).
8. Voehl F., Harrington H. J. *The Lean Six Sigma Black Belt Handbook: Tools and Methods for Process Acceleration*. Boca Raton: CRC Press, 2013. 715 p. URL: <https://surl.li/iouqzx> (дата звернення 24.03.2025).
9. Darling-Hammond L. *Teacher Learning and Leadership*. Hoboken: Jossey-Bass, 2017. 384 p. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Teacher+Learning+and+Leadership-p-BookNumber> (дата звернення 24.03.2025).
10. OECD. *Supporting Teacher Professionalism: Insights from TALIS 2013*. OECD Publishing, 2016. URL: <https://surl.li/xtorau> (дата звернення 24.03.2025).
11. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report*. Geneva: WEF, 2020. URL: <https://surl.li/ufrxnp> (дата звернення 24.03.2025).
12. Gagne R. M., Wager W. W., Golas K., Keller J. M. *Principles of Instructional Design*. 5th ed. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, 2004. 356 p. URL: <https://surl.li/jlxhpo> (дата звернення 24.03.2025).

References:

1. Right to Education Initiative (A4ID). *SDG 4: Quality education – Legal Guide*. A4ID, February 2022. 50 p. Available at: <https://surl.li/vmkstt> (accessed 24 March 2025).
2. Ryzhov, A. N., Ziskin, K., Razumovskaya, P., Umyarov, V., Peshcherov, D. (2021). The content of the concept “quality of education” and the definition of methods to measure it. *SHS Web of Conferences*, 98, Article 01013. Available at: <https://surl.li/hcnjxv> (accessed 24 March 2025).
3. Javornik, Š., Klemenčič Mirazchiyski, E. (2023). Factors Contributing to School Effectiveness: A Systematic Literature Review. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 13(10), 2095–2111. Available at: <https://surl.li/kmzfvd> (accessed 24 March 2025).
4. UNESCO. *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action – Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all*. Paris: UNESCO, 2016. 54 p. Available at: <https://surl.li/mlvkvm> (accessed 24 March 2025).
5. Fatima, S., Javaid, B., Malik, M. S. (2023). Factors affecting the quality of education at primary school level. *Annals of Human and Social Sciences (AHSS)*, 4(4), 473–480. Available at: <https://surl.li/rbazzu> (accessed 24 March 2025).
6. European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. Brussels, 2015. 30 p. Available at: <https://surl.li/vvhfgh> (accessed 24 March 2025).
7. Deming, W. E. (1986). *Out of the Crisis*. Cambridge, MA: MIT Press. 507 p. Available at: <https://mitpress.mit.edu/books/out-crisis> (accessed 24 March 2025).
8. Voehl, F., Harrington, H. J. (2013). *The Lean Six Sigma Black Belt Handbook: Tools and Methods for Process Acceleration*. Boca Raton: CRC Press. 715 p. Available at: <https://surl.li/iouqzx> (accessed 24 March 2025).

-
9. Darling-Hammond, L. (2017). *Teacher Learning and Leadership*. Hoboken: Jossey-Bass. 384 p. Available at: <https://www.wiley.com/en-us/Teacher+Learning+and+Leadership-p-BookNumber> (accessed 24 March 2025).
 10. OECD. (2016). *Supporting Teacher Professionalism: Insights from TALIS 2013*. OECD Publishing. Available at: <https://surl.li/xtorau> (accessed 24 March 2025).
 11. World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report*. Geneva: WEF. Available at: <https://surl.li/ufrxnp> (accessed 24 March 2025).
 12. Gagne, R. M., Wager, W. W., Golas, K., Keller, J. M. (2004). *Principles of Instructional Design* (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning. 356 p. Available at: <https://surl.li/jlxhpo> (accessed 24 March 2025).

УДК 378.433

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-64-75](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-64-75)

Воробйова Оксана Петрівна кандидат наук з державного управління, старший дослідник, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ТА КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ МЕХАНІЗМІВ ЛІДЕРСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджуються основні аспекти формування політики та стратегії трансформації лідерства у вищій освіті, зокрема в умовах євроінтеграції та післявоєнного відновлення. Визначаються основні механізми, що сприяють підвищенню ефективності освітніх установ, зокрема інституційне управління, автономія університетів, фінансові стратегії, такі як гранти, державні замовлення, партнерства з бізнесом, а також інноваційні моделі управління, що виникають унаслідок цифрової трансформації вищої освіти. Окрема увага приділяється інтеграції екологічних, соціальних та економічних аспектів у політику стійкого розвитку вищої освіти. Аналізуються критерії та показники оцінки конкурентоспроможності та якості вищої освіти, зокрема кількісні показники, такі як рейтинги університетів, рівень працевлаштування випускників, наукові публікації та цитованість, інвестиції в наукову інфраструктуру, а також якісні показники, серед яких репутація освітніх установ серед студентів, викладачів та роботодавців, рівень академічної доброчесності, задоволеність студентів та випускників якістю освіти та інноваційність освітніх програм. Акцентується увага на важливості впровадження європейських стандартів якості освіти, зокрема Болонського процесу та стандартів ESG, що забезпечують інтеграцію національних систем вищої освіти в європейський та глобальний освітній простір, розглядаються можливості для розвитку міжнародної співпраці вищих навчальних закладів через партнерства з міжнародними освітніми інституціями, а також спільні наукові дослідження та проекти.

Враховуючи національні та глобальні виклики, стаття пропонує конкретні рекомендації щодо вдосконалення політики та стратегій лідерства у вищій освіті. Зокрема, підкреслюється необхідність розвитку інституційної автономії, стимулювання інноваційних підходів у навчанні та науці,

підтримки партнерств між університетами, бізнесом та державними органами. Особливе значення надається стратегіям розвитку цифрової трансформації, що дозволяють підвищити ефективність освітніх процесів та інтегрувати новітні технології в навчальний процес. У висновках статті також зазначено про важливість адаптації національних освітніх систем до вимог сучасного освітнього середовища та глобальних тенденцій у вищій освіті.

Ключові слова: вища освіта, управління у вищій освіті, механізми управління вищої освіти, забезпечення лідерства вищої освіти.

Vorobyova Oksana PhD in Education, Senior Researcher, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>

STRATEGIES AND MECHANISMS FOR TRANSFORMING THE LEADERSHIP OF HIGHER EDUCATION: APPROACHES TO ENSURING COMPETITIVE QUALITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND POST-WAR RECOVERY

Abstract. The article examines the key aspects of policy-making and leadership transformation strategies in higher education, particularly within the context of European integration and post-war recovery. The authors emphasize the critical importance of ensuring the competitiveness and quality of higher education amidst globalization and the evolving educational landscape. The article identifies the main mechanisms that contribute to the effectiveness of educational institutions, including institutional governance, university autonomy, financial strategies such as grants, government contracts, and partnerships with businesses, as well as innovative management models emerging from the digital transformation of higher education. Special attention is given to the integration of environmental, social, and economic aspects into the policy of sustainable development in higher education. The article also analyzes the criteria and indicators for assessing the competitiveness and quality of higher education. These include quantitative indicators, such as university rankings (QS, THE, Shanghai Ranking), graduate employment rates, scientific publications and citations, and investments in scientific infrastructure. In addition, qualitative indicators are considered, including the reputation of educational institutions among students, faculty, and employers, the level of academic integrity, student and graduate satisfaction with the quality of education, and the innovation of educational programs. The authors emphasize the importance of implementing European quality standards in education, particularly the Bologna Process and ESG standards, which facilitate the integration of national higher education systems into the European and global educational framework. The article also explores

opportunities for developing international cooperation among higher education institutions through partnerships with international educational organizations, as well as collaborative research and projects.

Given the national and global challenges, the article offers specific recommendations for enhancing policies and leadership strategies in higher education. In particular, it highlights the necessity of fostering institutional autonomy, promoting innovative approaches to teaching and research, and supporting partnerships between universities, businesses, and government agencies. Particular emphasis is placed on digital transformation strategies, which are crucial for enhancing the efficiency of educational processes and integrating cutting-edge technologies into the educational framework. The article further underscores the importance of adapting national educational systems to the demands of the modern educational environment and global trends in higher education.

Keywords: higher education, management in higher education, mechanisms of higher education management, ensuring leadership in higher education.

Постановка проблеми. Розвиток національних економік та суспільств неможливий без ефективної освітньої системи, яка готує кваліфіковані кадри, сприяє інноваціям та інтеграції країни в глобальний контекст. В умовах глобалізації та стрімких змін у світовій економіці важливо створювати механізми лідерства, які сприятимуть сталому розвитку освітньої сфери. Стратегічне формування політики лідерства у вищій освіті є ключовим для забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені, підвищення якості навчання та наукових досліджень, а також розвитку міжнародної співпраці. Визначення критеріїв оцінки механізмів лідерства дозволяє не лише виявити ключові сильні та слабкі сторони освітніх установ, але й сприяє інтеграції нових підходів і методів управління, ефективному фінансуванню та підтримці ресурсів. Це також відкриває можливості для розвитку інноваційних форм освіти. Справжній акцент на лідерство у вищій освіті дозволяє виокремити освітні установи, які здатні стати каталізаторами змін, впроваджуючи новаторські практики та вдосконалюючи систему освіти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій практиці важливим є дослідження механізмів, що забезпечують формування політики та критеріїв оцінки механізмів лідерства вищої освіти, важливим є вивчення підходів до забезпечення її конкурентоспроможності та стійкого розвитку, а саме: В.Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова [1] та інші [2, 3, 4, 5]. Системне лідерство у трансформації вищої освіти досліджують Federica Robinson-Bryant та Alice F. Squires [6]; трансформацію освітнього лідерства у вищій освіті за допомогою інноваційних адміністративних стратегій вивчають Kofi Mpuangnan та Zukiswa Roboji [7]; питання трансформації освіти якості у своєму дослідженні розглядають Vinay Kandpal та Apurvaa Trivedi[8].

Мета статті полягає у аналізі підходів до формування політики та стратегії трансформації механізмів лідерства у вищій освіті

Виклад основного матеріалу. Формування політики лідерства у вищій освіті є важливим складником стратегічного управління освітніми установами, спрямованим на забезпечення високої якості навчальних послуг і наукових досліджень. Розробка такої політики вимагає комплексного підходу, який охоплює різні аспекти управління та інтеграцію інноваційних методів для підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Важливою складовою є стратегічне управління, яке орієнтується на довгостроковий розвиток університетів і академічних установ з урахуванням змін у глобальному середовищі. Цей підхід передбачає постійну адаптацію освітньої політики до нових викликів і вимог, що ставляться до вищої освіти в умовах глобалізації та розвитку технологій.

Інституційний аспект політики лідерства передбачає створення організаційних структур, що забезпечують ефективне управління на всіх рівнях — від адміністрування до науково-освітнього процесу. Це включає підтримку лідерів, які здатні генерувати та реалізовувати стратегії, що сприятимуть вдосконаленню освітнього середовища. Окрім того, у сучасних умовах важливою є інтеграція міжнародної співпраці, яка дозволяє освітнім установам обмінюватися досвідом і розвивати нові формати співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Інноваційність та технологічний прогрес також займають важливе місце в формуванні політики лідерства, оскільки новітні технології мають значний вплив на зміну форм навчання, організаційної діяльності та наукових досліджень. Впровадження технологічних новинок дозволяє значно підвищити ефективність роботи освітніх установ та забезпечити зростання якості освітнього процесу. З цією метою політика лідерства повинна бути гнучкою, здатною оперативно реагувати на зміни в соціально-економічному та політичному середовищі, особливо в умовах євроінтеграції та післявоєнного відновлення, коли необхідно адаптувати освітні системи до нових реалій.

Не менш важливим є орієнтування політики лідерства на принципи сталого розвитку, що включають не лише економічні, але й соціальні та екологічні аспекти. Така політика має сприяти забезпеченню рівного доступу до якісної освіти та підтримці її конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі. Відповідно, формування політики лідерства у вищій освіті повинно бути спрямоване на інтеграцію сучасних підходів і механізмів, які забезпечать сталий розвиток освітніх установ і відповідатимуть вимогам часу.

Роль держави, університетів і міжнародних організацій у формуванні політики лідерства у вищій освіті є визначальною для її розвитку та адаптації до глобальних викликів. Держава виконує функцію регулятора, визначаючи

освітню політику, запроваджуючи стандарти якості та забезпечуючи фінансування навчальних закладів. Вона підтримує інституції, що сприяють інноваціям, розробляє нормативно-правові акти та контролює ефективність вищої освіти на національному рівні. Університети відіграють центральну роль у реалізації політики лідерства, адаптуючи її до суспільно-економічних умов. Вони виступають осередками інновацій у педагогіці, наукових дослідженнях та технологічному розвитку. Академічна свобода дозволяє їм самостійно визначати напрями розвитку, впроваджувати сучасні методики навчання, налагоджувати міжнародну співпрацю та підвищувати свою конкурентоспроможність. Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ЄС та Світовий банк, формують глобальні освітні стандарти, фінансують міжнародні програми та підтримують мобільність студентів і викладачів. Вони сприяють інтеграції національних освітніх систем у світовий контекст, розробляють рекомендації щодо модернізації освіти та сприяють обміну передовими практиками.

Отже, ефективна політика лідерства у вищій освіті ґрунтується на співпраці держави, університетів та міжнародних організацій. Лише їхні скоординовані зусилля здатні забезпечити стале зростання якості освіти, її відповідність сучасним викликам і успішну інтеграцію у світовий освітній простір.

Врахування європейських стандартів якості освіти (ESG) [9] та принципів Болонського процесу є ключовим чинником розвитку національних систем вищої освіти, сприяючи їхній інтеграції до європейського освітнього простору. ESG встановлює вимоги до забезпечення якості освітніх програм, моніторингу ефективності навчальних закладів та взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що дозволяє уніфікувати критерії оцінювання й управління освітою. Дотримання цих стандартів підвищує міжнародну конкурентоспроможність університетів, сприяє мобільності студентів і викладачів, а також покращує механізми фінансування та управління закладами вищої освіти. Болонський процес, як основа європейської освітньої політики, передбачає впровадження трирівневої системи освіти (бакалавр, магістр, доктор), запровадження кредитно-модульної системи (ECTS) [10] для порівняння навчальних програм, а також створення єдиного європейського дослідницького простору. Він сприяє гармонізації навчальних програм, спрощує визнання дипломів та сприяє активній співпраці між університетами різних країн. Інтеграція цих принципів дозволяє країнам ефективно адаптувати свої освітні системи до глобальних викликів, зокрема цифровізації, зміни ринку праці та необхідності забезпечення стійкого розвитку.

З урахуванням сучасних викликів, таких як євроінтеграційні процеси та післявоєнне відновлення, університети мають не лише дотримуватись міжнародних стандартів, а й активно впроваджувати стратегії сталого розвитку. Це

означає посилену увагу до екологічних, соціальних та економічних аспектів вищої освіти, що сприятиме не лише підвищенню її якості, а й забезпеченню довгострокового впливу на суспільство та економіку. Впровадження ESG та принципів Болонського процесу в національну систему освіти дозволяє забезпечити високі стандарти навчання, зміцнити академічну доброчесність, сприяти інноваціям і розширити міжнародну співпрацю, що є важливим кроком для розвитку сучасної конкурентоспроможної вищої освіти.

Інтеграція політики стійкого розвитку у вищу освіту сприяє підготовці студентів до глобальних викликів, забезпечуючи баланс між екологічними, соціальними та економічними аспектами. Університети відіграють важливу роль у збереженні природних ресурсів, формуванні екологічної свідомості та розвитку «зелених» технологій. Соціальна складова сприяє створенню рівних можливостей для всіх студентів, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу, що зміцнює принципи інклюзивності та доступності освіти. Економічний вимір охоплює фінансову стійкість університетів, розвиток підприємницьких ініціатив, а також впровадження інноваційних підходів, які дозволяють адаптувати освітню систему до сучасних потреб ринку праці.

Автономія університетів є ключовим чинником їхнього розвитку, адже дозволяє самостійно визначати стратегії управління, формувати навчальні програми та розвивати наукову діяльність. Гнучкість управлінських рішень сприяє швидкому реагуванню на зміни в освітньому середовищі, посиленню міжнародної співпраці та підвищенню якості освіти. Водночас ефективне інституційне управління передбачає прозорість, демократичність і підзвітність, що зміцнює довіру до університетів з боку студентів, викладачів, роботодавців та міжнародних партнерів.

Для забезпечення якісної автономії необхідно впроваджувати чіткі механізми контролю, що гарантують відповідальне використання ресурсів та відповідність освітніх програм сучасним вимогам. Поєднання автономії та ефективного управління створює сприятливі умови для розвитку інноваційних освітніх моделей, інтеграції у світовий освітній простір та підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в умовах глобалізації.

Однак для реалізації повного потенціалу лідерства вищої освіти важливо також враховувати механізми, що сприяють розвитку інституційного управління та автономії навчальних закладів. Саме ці аспекти забезпечують не тільки стабільність фінансових потоків, але й можливість університетів самостійно формувати свою стратегію розвитку, орієнтуючись на довгострокові цілі та глобальні виклики. Фінансові механізми є важливим аспектом забезпечення лідерства вищої освіти, оскільки вони визначають не лише стабільність фінансування, а й можливість університетів розвиватися, впро-

ваджувати інновації та адаптуватися до вимог часу. Основними фінансовими механізмами є гранти, держзамовлення та партнерства з бізнесом, кожен з яких відіграє важливу роль у підтримці університетів та їхнього розвитку. Гранти є важливим джерелом фінансування наукових досліджень, інноваційних програм та проєктів, що сприяють розвитку академічної та наукової діяльності. Вони надають університетам можливість реалізовувати амбітні проєкти без необхідності залучення власних ресурсів. Гранти можуть надходити як від державних органів, так і від міжнародних організацій, що забезпечує університетам доступ до додаткових ресурсів для розвитку. Держзамовлення є важливим механізмом фінансування для університетів, що дозволяє забезпечити виконання державних освітніх стандартів та підготовку фахівців для важливих для держави сфер. Це фінансування, що надається з державного бюджету для виконання державних освітніх та наукових програм, забезпечує університетам можливість надавати послуги, орієнтуючись на державні пріоритети, що також стимулює розвиток професійних напрямів освіти. Партнерства з бізнесом є важливим механізмом для інтеграції вищої освіти в економіку та ринок праці. Співпраця з бізнесом дозволяє університетам отримувати додаткові ресурси для розвитку інноваційних програм, а також створює можливості для студентів проходити практику, розвивати підприємницькі навички та покращувати свою конкурентоспроможність на ринку праці. Крім того, такі партнерства дозволяють адаптувати навчальні програми до вимог сучасних галузей, сприяючи розвитку креативного та підприємницького потенціалу студентів.

Загалом, фінансові механізми сприяють забезпеченню стабільного фінансування університетів, створенню умов для розвитку інновацій, покращенню якості освіти та інтеграції вищої освіти з економічними та соціальними процесами в суспільстві.

Цифрова трансформація та інноваційні моделі управління освітою становлять важливі складові забезпечення лідерства вищої освіти, оскільки вони сприяють підвищенню ефективності освітніх процесів та адаптації до сучасних викликів глобалізованого світу. Цифрові технології відіграють ключову роль у модернізації навчальних програм, управлінських процесів та взаємодії між студентами, викладачами та адміністрацією університетів. Цифрова трансформація у вищій освіті включає впровадження новітніх інформаційних технологій для автоматизації адміністративних процесів, електронних платформ для навчання та оцінки знань, а також використання великих даних для моніторингу ефективності освітніх програм. Це дозволяє не тільки знизити адміністративне навантаження, але й підвищити доступність освіти, зробивши її більш гнучкою і адаптованою до потреб студентів.

Інноваційні моделі управління освітою, в свою чергу, орієнтовані на інтеграцію цифрових технологій з управлінськими та освітніми процесами. Це включає розробку нових підходів до організації навчання, впровадження дистанційного та змішаного навчання, а також активну участь університетів у глобальних цифрових ініціативах. Такі моделі сприяють розвитку університетів як інноваційних центрів, що здатні швидко реагувати на зміни в суспільстві, забезпечуючи високу якість освіти та конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Впровадження цифрових технологій і інноваційних управлінських моделей дозволяє університетам стати більш адаптивними, гнучкими та відкритими до нових можливостей, що, в свою чергу, сприяє розвитку лідерства вищої освіти та забезпеченню її стійкості в умовах глобальних змін.

Взаємодія з міжнародними освітніми інституціями є важливим фактором забезпечення лідерства вищої освіти, оскільки вона сприяє інтеграції національних систем освіти у глобальний освітній простір. Така взаємодія дозволяє не лише підвищити якість навчання, а й сприяє обміну досвідом, розвитку спільних наукових проєктів, а також забезпеченню визнання дипломів і сертифікатів на міжнародному рівні. Співпраця з міжнародними освітніми інституціями дозволяє університетам залучати міжнародних експертів, брати участь у спільних освітніх програмах, а також обмінюватися досвідом з іншими закладами вищої освіти щодо інноваційних методів навчання та управління. Це створює можливості для підвищення кваліфікації викладачів, а також дозволяє студентам отримувати доступ до міжнародних навчальних ресурсів і розширювати свої професійні горизонти. Крім того, взаємодія з міжнародними організаціями дає змогу сприяти інтеграції національної освіти у міжнародні стандарти, зокрема через участь у таких ініціативах, як Болонський процес, European Higher Education Area (EHEA) [11] або інші міжнародні освітні альянси. Це дозволяє університетам адаптувати свої освітні програми до вимог міжнародного ринку праці, підвищуючи тим самим конкурентоспроможність випускників.

Таким чином, міжнародна співпраця в освіті є важливим інструментом розвитку національних систем освіти, що сприяє їхній модернізації, вдосконаленню управлінських практик і підвищенню якості освітніх послуг на всіх рівнях.

Оцінка конкурентоспроможності та якості вищої освіти є необхідною умовою для вдосконалення освітніх систем, підвищення їхнього міжнародного визнання та забезпечення відповідності сучасним вимогам ринку праці і суспільства. Для цієї мети використовуються різноманітні критерії та показники, які можна поділити на кількісні та якісні.

Так, кількісні показники зосереджуються на об'єктивних даних, що дозволяють порівнювати університети між собою та оцінювати їхні досягнення в різних сферах. Одним із основних критеріїв є рейтинги університетів, такі як QS [12], THE [13], Shanghai Ranking [14], які базуються на ряді факторів, таких як академічна репутація, працевлаштування випускників, обсяг досліджень і міжнародне співробітництво. Частка випускників, працевлаштованих за спеціальністю, також є важливим показником, оскільки він свідчить про здатність університетів готувати конкурентоспроможних фахівців, що відповідають вимогам ринку праці. Іншим важливим кількісним показником є обсяг наукових публікацій та цитованість у таких базах даних, як Scopus [15] і Web of Science [16]. Це відображає рівень наукової продуктивності та впливовість досліджень, які здійснюються в університетах, що є важливим фактором у рейтингах і забезпечує університетам конкурентні переваги на міжнародному рівні. Інвестиції у науку та освітню інфраструктуру є також важливим кількісним показником, оскільки вони визначають можливості університету для реалізації інноваційних освітніх і наукових проєктів.

У свою чергу, якісні показники оцінюють більш суб'єктивні, але не менш важливі аспекти роботи університету. Одним з основних є репутація закладу серед студентів, викладачів і роботодавців, оскільки вона безпосередньо впливає на привабливість університету як для майбутніх студентів, так і для партнерських організацій. Важливим аспектом є рівень академічної доброчесності, який оцінюється за показниками запобігання плагіату, чесності в академічних процедурах та дотримання етики. Задоволеність студентів і випускників якістю освіти є ще одним якісним критерієм, оскільки відображає ступінь відповідності навчальних програм і методик потребам та очікуванням студентів. Нарешті, інноваційність освітніх програм та методик навчання є важливим показником, оскільки вказує на здатність університету адаптуватися до швидких змін в освітній сфері та суспільстві в цілому, забезпечуючи високу якість навчання за допомогою новітніх технологій та підходів.

Загалом, поєднання кількісних і якісних показників дозволяє створити комплексну картину конкурентоспроможності та якості вищої освіти, що сприяє її постійному розвитку та вдосконаленню.

Висновки. У результаті дослідження було виокремлено ключові аспекти, що визначають ефективність формування політики лідерства у вищій освіті та оцінки конкурентоспроможності її якості. Оскільки високий рівень конкурентоспроможності освіти є важливим чинником для розвитку країни, необхідно враховувати новітні вимоги глобалізованого світу, євроінтеграції та післявоєнного відновлення. У цьому контексті важливу роль відіграють механізми управління, інноваційні фінансові стратегії та інтеграція екологічних, соціальних та економічних аспектів у освітню політику. Політика лідерства у

вищій освіті повинна сприяти інституційній автономії, розвитку внутрішніх механізмів управління та підтримці академічної доброчесності. Крім того, важливою є інтеграція європейських стандартів якості освіти, зокрема Болонського процесу та критеріїв ESG, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти:

1. Підтримка інституційної автономії - забезпечення більших можливостей для університетів щодо прийняття стратегічних рішень без надмірного втручання держави. Це дозволить університетам розвиватися відповідно до своїх сильних сторін і адаптуватися до змін на глобальному ринку освіти.

2. Розвиток фінансових механізмів - збільшення державного фінансування для наукових досліджень та освітніх інфраструктур, підтримка грантових програм для університетів, розвиток партнерств з бізнесом та інвестування у цифрову інфраструктуру університетів. Залучення приватних інвестицій і посилення партнерств із міжнародними організаціями також сприятиме вдосконаленню освітніх послуг.

3. Впровадження інноваційних моделей навчання та управління - активне застосування цифрових технологій, онлайн-платформ та адаптивних освітніх програм, що дозволяють покращити доступність та гнучкість навчання, підвищуючи його якість.

4. Удосконалення системи оцінки якості освіти - створення ефективної системи моніторингу якості через рейтинги університетів, оцінки рівня працевлаштування випускників, наукову продуктивність та інноваційність освітніх програм. Прозорість цих процесів дозволить більш ефективно виявляти сильні та слабкі сторони освітніх установ.

5. Посилення міжнародної співпраці - розвиток зв'язків з міжнародними освітніми інституціями та участь у глобальних проектах, спрямованих на підвищення якості освіти, євроінтеграцію та обмін досвідом.

Таким чином, для досягнення високої конкурентоспроможності вищої освіти в умовах євроінтеграції та післявоєнного відновлення необхідно продовжувати вдосконалення політики лідерства, фінансових та управлінських механізмів, а також активно інтегрувати європейські та міжнародні стандарти якості освіти.

Література:

1. Луговий, В., Слюсаренко, О., Таланова, Ж. (2024). Інтеграція і диференціація лідерської вищої освіти: уроки для України від ЄС, США і Китаю. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (17), 77-97. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-77-97>
2. Vorobyova O., Lugovyi V., Talanova, Z. "Quality assurance of e-learning in the north american higher education area", *ITLT*, vol. 84, no. 4, pp. 285–301, Sep. 2021, doi: 10.33407/itlt.v84i4.3862.

3. Vorobyova O., Horokhova M., Ilichuk L., Tverezovska N., Drachuk O., Artemchuk L. (2022). ISO Standards as a Quality Assurance Mechanism in Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(2), 73-88. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/567>
4. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4(40). 75 - 87. <https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108>
5. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT* vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.
6. Robinson-Bryant F., Squires A. Systems Leadership in the Transformation of Higher Education. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/365192367_Systems_Leadership_in_the_Transformation_of_Higher_Education
7. Mpuangnan K., Roboji Z. Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/380358291_Transforming_educational_leadership_in_higher_education_with_innovative_administrative_strategies
8. Kandpal V., Trivedi A. Transforming Education for Equity and Quality. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/379726255_Transforming_Education_for_Equity_and_Quality
9. ESG. <https://naqa.gov.ua/2020/02/міжнародні-освітні-практики/>
10. European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system>
11. European Higher Education Area. <https://ehea.info>
12. QS World University Rankings. <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
13. The THE World University Rankings. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
14. ShanghaiRanking. <https://www.shanghairanking.com>
15. Scopus. <https://www.scopus.com/home.uri>
16. Web of Science. <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/>

References:

1. Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Z. (2024). Intehratsiia i dyferentsiatsiia liderskoi vyshchoi osvity: uroky dlia Ukrainy vid YeS, SShA i Kytaiu [Integration and Differentiation of Leadership Higher Education: Lessons for Ukraine from the EU, the USA and China]. *Scientific Journal of Universities and Leadership*, (17), 77-97. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-77-97>
2. Vorobyova O., Lugovyi V., Talanova, Z. “Quality assurance of e-learning in the north american higher education area”, *ITLT*, vol. 84, no. 4, pp. 285–301, Sep. 2021, doi: 10.33407/itlt.v84i4.3862.
3. Vorobyova O., Horokhova M., Ilichuk L., Tverezovska N., Drachuk O., Artemchuk L. (2022). ISO Standards as a Quality Assurance Mechanism in Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(2), 73-88. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/567>
4. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4 (40). 75 - 87. <https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108>
5. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT* vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.

6. Robinson-Bryant F., Squires A. Systems Leadership in the Transformation of Higher Education. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/365192367_Systems_Leadership_in_the_Transformation_of_Higher_Education
7. Mpuangnan K., Roboji Z. Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/380358291_Transforming_educational_leadership_in_higher_education_with_innovative_administrative_strategies
8. Kandpal V., Trivedi A. Transforming Education for Equity and Quality. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/379726255_Transforming_Education_for_Equity_and_Quality
9. ESG. <https://naqa.gov.ua/2020/02/міжнародні-освітні-практики/>
10. European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system>
11. European Higher Education Area. <https://ehea.info>
12. QS World University Rankings. <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
13. The THE World University Rankings. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
14. ShanghaiRanking. <https://www.shanghairanking.com>
15. Scopus. <https://www.scopus.com/home.uri>
16. Web of Science. <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/>

УДК 373.2.015.31:793.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-76-87](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-76-87)

Гладюк Тетяна Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0001-5255-621X>

Янкович Олександра Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-4253-5954>

Терещук Григорій Васильович доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1717-961X>

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В НАВЧАЛЬНО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті зазначено, що одним з об'єктів спрямованості освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти є когнітивна сфера особистості, а в її структурі – пізнавальна активність старших дошкільників. Метою статті визначено узагальнити та обґрунтувати напрями формування пізнавальної активності та допитливості старших дошкільників в навчально-ігровій діяльності. Узагальнено, що пізнавальна активність старших дошкільників – це складне інтегральне утворення особистості дитини, яка детермінується пізнавальними потребами, бажаннями і прагненнями дошкільників пізнавати навколишню дійсність, а в її структурі найвищим рівнем пізнавального інтересу є допитливість. Обґрунтовано комплексний підхід до формування пізнавальної активності і допитливості: як базової якості особистості дитини, як провідного чинника психічного розвитку дітей (пізнавальні психічні процеси), як вид пізнавальної спрямованості поведінки, зумовленої інтелектуальними почуттями, як високий рівень зацікавленості у навчально-пізнавальній діяльності, організованої з власної або ініціативи дорослого (педагогів, батьків). Узагальнено вирішальне значення для розвитку пізнавальної активності старших дошкільників провідного виду діяльності –

різні види ігор, та навчання як домінуючого чинника розумового розвитку і засобу формування інтелектуальної готовності дітей до систематичного навчання в початковій школі. Встановлено, що ефективними засобами розвитку пізнавальної активності є такі методи: ігри-бесіди, ігри-експериментування, дидактичні та настільно друковані ігри (лото, меморі, маршрутні та спортивні настільні ігри), навчальні вправи (пробні, тренувальні, творчі) та проблемні завдання (в умові містять суперечність між відомим і невідомим та відкрите запитання) та форми навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників: сюжетно-ігрові, інтегровані, предметно спрямовані навчальні заняття, цільові та повсякденні прогулянки, екскурсії, індивідуальне пізнавальне спілкування дорослого з дітьми, спостереження в природі тощо.

Ключові слова: формування, старші дошкільники, пізнавальна активність, пізнавальні інтереси, допитливість, навчання, ігрова діяльність.

Hladiuk Tetiana Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0001-5255-621X>

Yankovych Oleksandra Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-4253-5954>

Tereshchuk Grygorii Vasylovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding members (Academicians) of NAES of Ukraine, Professor of the Department of Service, Technology and Occupational Safety, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1717-961X>

COGNITIVE INTERESTS' FORMATION OF SENIOR PRESCHOOLERS IN EDUCATIONAL AND GAME ACTIVITIES

Abstract. The article states that one of the objects of orientation of the educational process in the conditions of preschool education is the cognitive sphere of personality, and in its structure – the cognitive activity of senior preschoolers. The purpose of the article is to summarize and substantiate the directions of formation of cognitive activity and curiosity of senior preschoolers in educational and game activities. It is generalised that cognitive activity of senior preschoolers is a complex integral formation of a child's personality, which is determined by cognitive needs,

desires and aspirations of preschoolers to learn about the surrounding reality, and in its structure the highest level of cognitive interest is curiosity. The author substantiates an integrated approach to the formation of cognitive activity and curiosity: as a basic quality of a child's personality, as a leading factor in the mental development of children (cognitive mental processes), as a type of cognitive orientation of behaviour caused by intellectual feelings, as a high level of interest in educational and cognitive activities organized on the own or on the initiative of an adult (teachers, parents). The crucial importance for the development of cognitive activity of senior preschoolers of the leading activity – various types of games, and learning as a dominant factor of mental development and a means of forming children's intellectual readiness for systematic education in primary school is summarized. It has been established that the following methods are effective means of developing cognitive activity: conversation games, experimentation games, didactic and board games (bingo, memory, route and sports board games), educational exercises (trial, training, creative) and problem tasks (containing a contradiction between the known and the unknown and an open question) and forms of educational and cognitive activity of senior preschoolers: story-and-game, integrated, subject-oriented training sessions, targeted and everyday walks, excursions, individual cognitive communication between adults and children, observations in nature, etc.

Keywords: formation, senior preschoolers, cognitive activity, cognitive interests, curiosity, learning, play activity.

Постановка проблеми. Оновлення вимог до забезпечення якості дошкільної освіти зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів, визначення їх відповідності новим критеріям. Задекларовано, що сучасний освітній процес у закладі дошкільної освіти повинен бути так організований, щоб «кожна дитина могла проявити свою як рухову, так і пізнавальну активність, самостійність, неповторну індивідуальність у грі та творчості, адаптивність до змін освітніх ситуацій» [8, с. 5]. Одним з об'єктів спрямованості освітнього процесу в умовах ЗДО є когнітивна сфера особистості, а в її структурі – пізнавальна активність старших дошкільників. Загальною, стратегічною метою навчання, виховання і розвитку старших дошкільників є формування ключових компетентностей, зміст, обсяг і перелік яких є чітко визначеними Державним стандартом дошкільної освіти (2021) [1]. Вияв активності, самостійності дітей-дошкільників в оволодінні тими чи іншими навичками й уміннями, засвоєнні знань є сутністю дитиноцентрованого та суб'єктного підходів, на яких ґрунтується особистісно зорієнтована парадигма дошкільної освіти. У зв'язку з цим необхідно критично переосмислити педагогічний інструментарій, який і забезпечує формування пізнавальної

активності, ініціативності, допитливості та пізнавальних інтересів старших дошкільників.

У вітчизняних дослідженнях не виявлено спільної, єдиної загальної стратегії формування пізнавальної активності та допитливості старших дошкільників, що пов'язано із обмеженим вибором предмета дослідження науковців. Узагальнюючи, можна стверджувати, що пізнавальну активність дослідники рекомендують формувати: як базову якість особистості у процесі виховання; як діяльність пізнавальних психічних процесів; в різних видах специфічно дитячих видів діяльності (аплікація, конструювання, малювання, ігрова, експериментування); у різних формах навчально-пізнавальної діяльності (заняття, екскурсія, цільова та повсякденна прогулянка, вільна самостійна діяльність тощо).

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній дошкільній педагогіці та психології накопичено ґрунтовний доробок із розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Так, в основі пізнавальної активності Д. Ніколенко, Л. Проколієнко домінують вважають пізнавальні психічні процеси, тлумачать її в контексті розумової психічної діяльності особистості [9]. На думку О. Кононко, пізнавальна активність – основа пізнавальної самостійності, це базова особистісна якість, яку необхідно виховати в дошкільному дитинстві [5]. Учені С. Ладивір, С. Кулачківська вважають, що пізнавальність активність старших дошкільників – системне утворення особистості, в її основі – накопичений сенсорний досвід, сформованість уявлень про об'єкти і явища предметного, природного і соціального довкілля, сформовані гностичні дії тощо [6; 7]. У галузі дошкільної дидактики вітчизняні вчені Н. Гавриш, В. Голіцин, В. Кондратова, К. Щербакова та ін. вважають, що пізнавальна активність дошкільника – це складник навчально-пізнавальної діяльності в ЗДО, її розвиток ефективно здійснюється під впливом цілеспрямованого навчання у формі навчальних занять, дидактичних ігор, вправ тощо [2; 3; 4]. Таким чином, необхідно обґрунтувати системний підхід до формування пізнавальної активності, яка охоплюватиме усі сторони зазначеного феномена.

Мета статті – узагальнити та обґрунтувати засоби формування пізнавальної активності та допитливості старших дошкільників в навчально-ігровій діяльності.

Виклад основного матеріалу. У процесі загального росту організму старших дошкільників, розвиваються їх потреби, діяльність стає більш різноманітною, тривалішою, кількісно і якісно формуються їх зв'язки із довкіллям. Для старших дошкільників об'єктами їх сприймання стають ті предмети і явища навколишнього середовища, які не входили до кола інтересів на попередніх вікових етапах. Не лише побутові, сімейні предмети, іграшки, обладнання і простір ЗДО зацікавлює дитину, а й сфера відносин між людьми,

ровесники, друзі, товариші тощо. Стосунки людей, які спостерігають старші дошкільники, стають умовою і водночас засобом їх пізнавального розвитку. Сутність таких впливів діти 6-7-го року життя осмислюють в ігровій, трудовій, навчально-пізнавальній діяльності як вільній самостійній, так і організованій і регламентованій вихователем.

Як слушно узагальнила Л. Проколієнко, за результатами досліджень Г. Костюка, В. Котирло, В. Кондратової та ін., освітній процес спрямовує психічний пізнавальний розвиток старших дошкільників, організовує їх життєдіяльність в умовах ЗДО, регулює їх зв'язки з навколишнім світом, з іншими людьми тощо [10]. На думку Р. Руденського, пізнавальну активність необхідно характеризувати в структурі загальної активності, яка у процесі поступової соціалізації з раннього дитинства розвивається у різних видах дитячої діяльності [11, с. 216-217]. Вроджена, але не правильно спрямована, неорганізована пізнавальна активність не забезпечує повноцінного пізнавального розвитку дітей. Уявлення за таких умов формуються несистемно, мають неточний і неповний характер, накопичуються стихійно і хаотично.

Структура пізнавальної активності старших дошкільників охоплює три складники: мотиваційний, цільовий та інструментальний [11, с. 216-217]. Пізнавальні потреби та інтереси становлять сутність мотиваційного складника. Найвищим рівнем розвиненості пізнавальних інтересів дослідники Л. Проколієнко, Р. Руденський та ін. вважають допитливість [10; 11].

Допитливою у вітчизняній науці називають таку дитину дошкільного віку, яка прагне дізнатися про об'єкт чи явище, зрозуміти його, перевірити, а якість, що виявляється у процесі такої пізнавальної діяльності, називають допитливістю. У дошкільному дитинстві вона є джерелом, рушієм і водночас показником розумового розвитку. Як і інші психічні утворення і якості психічної діяльності, допитливість має складну органічну природу та траєкторію: розвивається у процесі формування пізнавальної сфери особистості за певними етапами. Виявляючись внутрішнім чинником, джерелом пізнавальної активності, вона спрямовує пізнавальні потреби дошкільників та прагнення повно, глибоко і різнобічно пізнавати навколишню дійсність на всіх вікових етапах життя і в різних видах діяльності.

Таким чином, допитливість стимулює появу і реалізує пізнавальний інтерес, який має емоційно-чуттєву природу функціонування. За допомогою нього діти-дошкільники прагнуть поновлювати, поглиблювати й уточнювати набутий раніше досвід, сприяє упорядкуванню сформованих уявлень, організації їх в адекватну систему знань, відображає особистісну значущість конкретних фактів та інформації для дошкільників.

Допитливість як інтерес виявляється в позитивно-емоційному піднесенні настрою, що супроводжує процес пізнання, прагнення пізнати краще,

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

повніше, краще дізнатися про об'єкт, тобто є механізмом, яких вимагає від дитини вольових зусиль у пошуку шляхів і засобів задоволення власної потреби в нових знаннях. Пізнавальний інтерес у формі допитливості може бути спрямованим на різні предмети і явища навколишньої дійсності, різні їх сторони, ознаки і властивості. Однак, для старших дошкільників він спрямовується саме на ті, які мають для них першочергове суб'єктивно вагоме значення. Для 6-7-го року життя дошкільників характерною є спрямованість допитливості на доволі широке коло предметів, протилежні як за змістом, так і за їх призначенням. Зазначимо, що допитливість – це найвищий рівень сформованості пізнавального інтересу, який характеризується стійкістю на відміну від здивування чи випадкового зацікавлення. Стійкість, на думку Л. Проколієнко, полягає саме у тому, що такий пізнавальний інтерес не залежить від виду пізнавальної діяльності, умов, засобів та результатів її здійснення [10, с. 19]. Стійка допитливість свідчить про пізнавальні здібності і здатності старших дошкільників, є показником пізнавальної спрямованості особистості. Віковою особливістю пізнавальних інтересів і допитливості у цьому віці є те, що вона легко переходить з однієї групи предметів, явищ і подій довкілля, дій і вчинків людей до іншої, іноді навіть абсолютно протилежної за своїм змістом.

Доцільним вважаємо характеризувати допитливість не лише як базову якість особистості старших дошкільників, а як специфічну сторону, ознаку мислення, як індикатор наполегливості, цілеспрямованості пізнавальних дій на розв'язання навчального чи практичного завдання, в розкритті залежності чи закономірності. Прагнення знайти причину або сутність проблеми, породжену пізнавальною потребою, виявляється у дитячих твердженнях “Хочу все знати”, “Хочу дізнатися про це”, “Розкажи мені про це” та ін. Тому допитливість є спонукою, мотивом пізнавальної діяльності і скеровує мислительні операції, пошукові дії, і водночас свідчить про готовність сформулювати проблему формі припущення, здогадки, пізнавального запитання тощо.

Якщо інтерес до навчально-пізнавальної діяльності не обмежений завданнями зрозуміти, з'ясувати, оволодіти чи вивчити, а тільки запам'ятати зразок, твердження чи факт, повідомлений вихователем, то пізнавальної активності немає. Мислительні дії аналізу і синтезу, дії узагальнення та абстрагування завжди зумовлені конкретною потребою, тому за межами потребнісної сфери особистості у її цілісному розумінні вони майже неможливі. В цьому випадку виявляються лише окремі дії, здебільшого невпорядковані, нециклічні, не зорієнтовані на досягнення результату керованого метою. Тому допитливість є рушійною силою, пізнавальним мотивом мислительної (інтелектуальної) діяльності дитини. Найповніше вона виявляється у проблемних ситуація, під час розв'язання пізнавальних проблемних задач і завдань. Таким чином, вона може бути початковим механізмом кожного етапу

мисленнєвої діяльності, засобом орієнтування у знаходженні невідомого, досі незрозумілого.

Дошкільників треба навчати зосереджувати увагу на одній конкретній ознаці, ключовій для конкретного завдання, та абстрагуватись від інших – несуттєвих. Так виявляється вибірковість і спрямованість пізнавальної діяльності, що спрямовується допитливістю. Здебільшого, як стверджують учені-психологи Л. Проколієнко, Д. Ніколенко, пізнавальний інтерес і допитливість спрямовуються на пізнання невідомого, суперечливого, незрозумілого, і завжди пов'язується, ґрунтується на чомусь відомому для дошкільників. Діалектичною основою пізнання нового, таким чином, є зв'язки і відношення між відомим і невідомим для дитини [9; 10, с. 21]. Пізнати чи виявити нове в об'єкті для дитини, означає, що вихователь повинен залучити її в систему нових зв'язків з іншими об'єктами. Процес навчання і власне розумового розвитку старших дошкільників буде ефективнішим, якщо базуватиметься на їхній допитливості як причинній основі мисленнєвої діяльності, спрямованої на включення об'єкта в нові зв'язки, завдяки чому навчання має характер новизни для дітей, а те, що вони вивчають виявляється в нових властивостях і якостях. Таким чином, об'єкт пізнавальної активності може набувати нового сенсу, виявляти нову, невідому раніше для дитини сторону. Старші дошкільники на кінець дошкільного дитинства повинні уміти виділяти у відомих їм предметах істотні ознаки і властивості, за якими одиничні можна об'єднати у групи предметів. Якщо предмети для дітей є невідомими, то вони зосереджуються на перелічуванні (часто невпорядкованому) їх зовнішніх та функціональних ознак. Класифікувати предмети діти 6-7-го року життя можуть лише тоді, коли вони володіють загальними родовими і конкретними видовими словами-термінами, що позначають предмети, а також узагальнювальними словами. У зв'язку з цим, якщо у досвіді дитини немає необхідних знань, щоб розв'язати конкретне завдання, то вони можуть використовувати стихійно накопичені уявлення. Отже, охарактеризуємо основні види діяльності, які мають вирішальне значення для розвитку пізнавальних інтересів та допитливості старших дошкільників в умовах сучасного ЗДО.

Істотний вплив для розвитку пізнавальної активності та в її структурі допитливості має характер провідного типу діяльності на цьому віковому етапі – ігри старших дошкільників, які є для них поверхневими забавами, а важливою пізнавальною діяльністю. Наприклад, у ситуаціях з новими іграшками та за допомогою ігрових дій та дій експериментування дошкільники обстежують і виявляють якості та властивості предметів, уточнюють і збагачують уявлення про них, реалізують потребу і можливості впливати на довкілля. В ігровій діяльності пізнавальні психічні процеси дітей, як в інших, функціонують в єдності з іншими сферами особистості (пам'ять і уява, мислення і мовлення,

воля й почуття) дитини. Граючись, дошкільники виражають не лише особисті прагнення, а й свої досягнення, набутий досвід під час занять, здійснюється активне пізнання й освоєння навколишнього тощо.

Пізнавальний потенціал гри зростає як за змістом, так і за сюжетами, якщо методично грамотно організовано предметно-ігрове середовище старшої дошкільної групи – іграшки, предмети-замінники, атрибути для гри, навчально-дидактичне та ігрове обладнання тощо. Важливо, щоб воно було в міру яскравим, варіативним, гнучким та комфортним для усіх дітей колективу. Сюжетні іграшки повинні бути близькими для розуміння, різноманітними та в достатній кількості (ляльки, іграшковий посуд, меблі, тварини, скакалки, м'ячі та ін.). Будівельно-конструктивні іграшки сприяють формуванню конструктивних здібностей, розвитку аналітико-синтетичної діяльності, стимулюють просторове орієнтування, уяву, мислення, потребують від дітей довільного зосередження, стимулюють їх допитливість тощо. Це передусім різні види конструкторів, кубики з картинками, мозаїки, настільно-друковані ігри.

За змістом і тематикою ігри сучасних старших дошкільників доволі різноманітні. У вітчизняній дошкільній дидактиці одним із найважливіших засобів пізнавального розвитку дітей визначено дидактичні ігри, зокрема настільно-друковані. Ці ігри входять до групи ініційованих дорослими з метою навчання дітей сучасної педагогічної класифікації дитячих ігор [1]. В основі їх організації – навчально-організаційна роль вихователя та спеціальним чином підготовлений дидактичний матеріал (жетони, фішки, картки, картинки, ігрове поле тощо) [12, с. 112-114]. Для навчання старших дошкільників доцільно в освітньому процесі використовувати різноманітні настільно-друковані дидактичні ігри:

- різноманітні види лото (Зоологічне лото, Квіти, Хто, без чого не працює?, Геометричне лото тощо);
- маршрутні ігри (Завітай до Казки, Подорожуємо містом, Наздожени, Подорож навколо світу та ін.);
- меморі (Іграшки, меблі, Тварини, Моя країна - Україна, Овочі та фрукти, Транспорт тощо);
- спортивні настільні ігри (шахи, шашки, доміно, літальні ковпачки, настільний більярд та ін.) тощо.

Як свідчить практика, дидактичні ігри спрямовані на розвиток у дошкільників допитливості, уважності, пізнавальної уяви, уточнення уявлень про предмети, їх функціональне призначення. Такі ігри є найпоширенішим засобом у підготовці дітей до систематичного навчання в школі, формують ті здатності у них, які є основою для оволодіння навчальною діяльністю у початковій школі. Дітям цього віку необхідно добирати ігри для зосередження слухової уваги на значенні різних частин мови у реченні. Найкраще для цього

підходять ігри-бесіди, під час яких діти легко встановлюють відмінності між словами, наприклад над, під, поза, за, збоку тощо. Такі дидактичні ігри сприяють не лише правильності усного мовлення і спілкування, а свідчать про розвиток просторового орієнтування, засвоєння просторових відношень між об'єктами. З-поміж інших, дослідники рекомендують організовувати такі ігри: добір слів, що починаються на однакову літеру, знаходження спільного звука у словах, утворення слів з різної кількості складів, пошук слів, що відрізняються між собою одним звуком та інші [10, с. 52].

Оскільки у старшому дошкільному віці накопичений сенсорний досвід продовжує збагачуватись, розширюється кількісно і якісно коло предметів, які стимулюють вияв допитливості і зосередження уваги, то з дітьми доцільно проводити складніші індивідуальні ігри-заняття. Складність забезпечується використанням різних типів і різного змісту навчальних вправ і завдань. Наприклад, досить складним для дошкільників є ігрове завдання “Добери товариша”, у якому до основного кольору необхідно дібрати 4-6 додаткових відтінків [10, с. 55]. Якщо на початку року це завдання для дітей 6-7-го року є складним, то після систематичної роботи над формуванням уявлень про тон, колір, відтінки вкінці навчального року діти уже впевнено та успішно його виконують без помилок.

Ефективними для розвитку пізнавальної активності старших дошкільників є ігри-експериментування під час повсякденних прогулянок. Природне довкілля є джерелом яскравих сенсорних вражень, позитивних емоцій та настрою. Різноманіття природних об'єктів і їх яскравість, постійна сезонна зміна явищ привертають увагу дошкільників. Значні позитивні переживання дитина виявляє тоді, коли самостійно активно взаємодіє з ними. Наприклад, в іграх з піском, водою, плодами (шишки, каштани, горіхи), камінцями, предметно маніпулюючи ними дошкільники виявляють властивості цих природних об'єктів, зокрема сипучість, твердість, пластичність та ін. Стимулюючи інтерес і активність дітей, необхідно ставити завдання, скеровуючи їх гностичні дії (подивись, простеж, покажи, знайди, вибери, порівняй тощо). Потрібно створювати такі умови пізнавального спілкування, в яких діти самостійно прагнуть виразити свої враження, заохочувати їх до цього, сприяти розвитку пізнавальної самостійності.

Ігрова діяльність є провідним видом, але не єдиним засобом пізнавального розвитку дошкільників. *Елементи навчання* передбачені чинними освітніми програмами розвитку дошкільників уже з раннього дитинства у формі дидактичних ігор-занять. У старшому дошкільному віці суттєво зростає тривалість навчальних занять, які мають дедалі частіше не сюжетно-ігровий, а предметно спрямований та інтегрований характер організації засвоєння навчального матеріалу.

Сучасним вважається таке заняття в ЗДО, яке унеможливило б розумове перевантаження дітей, передбачає зміну видів діяльності та активізацію різних пізнавальних психічних процесів, рівномірне почергове навантаження на органи чуття. Кожне заняття повинне містити елементи новизни для дошкільників, що зумовлене характером пізнавальної мотивації – потреб та інтересів дошкільників, а також недостатню сформованість довільної саморегуляції та зосередження уваги. Методично грамотним вважається таке заняття, яке не виснажує старших дошкільників, а розвиває у них важливі базові якості для оволодіння навчальною діяльністю, зокрема дисциплінованість, спостережливість, сенсорну домірність. Навчальні дії під час систематичних занять набувають форми цілеспрямованості та довільності. В основі організації засвоєння нового навчального матеріалу під час заняття має бути опора на усвідомлене, смислове запам'ятовування, послідовно логічне мислення, зосередженні уваги на найсуттєвішому в конкретний час навчально-пізнавальної діяльності. Таким чином, такі заняття стимулюють вияв зацікавлення настільки, що воно може перерости у допитливість – більш стійку форму пізнавального інтересу.

Висновки. Отже, результати нашого дослідження свідчать про таке:

- пізнавальна активність старших дошкільників – це складне інтегральне утворення особистості дитини, яка детермінується пізнавальними потребами, бажаннями і прагненнями дошкільників пізнавати навколишню дійсність;
- допитливість старших дошкільників – це вияв найвищого рівня сформованості пізнавальної мотивації, в основі якої первинно виникає здивування як реакція на нове і невідоме, що переходить у більш тривале, але вибіркоче й ситуативно зумовлене зацікавлення, і лише згодом набуває форми стійкого пізнавального інтересу;
- В освітньому процесі закладу дошкільної освіти пізнавальну активність, основою якої є допитливість, необхідно формувати комплексно: як базову якість особистості дитини, як провідний шлях психічного розвитку дітей (пізнавальні психічні процеси); як вияв пізнавальної спрямованості поведінки, зумовленої інтелектуальними почуттями, що виникають у процесі пізнання; як показник, ступінь зацікавленості у навчально-пізнавальній діяльності, організованої з власної або ініціативи дорослого (педагогів, батьків);
- Вирішальне значення для розвитку пізнавальної активності старших дошкільників має провідний вид діяльності – різні види ігор, та навчання як провідний чинник розумового розвитку і засіб формування інтелектуальної готовності дітей до систематичного навчання в початковій школі;
- Ефективними засобами розвитку пізнавальної активності є такі *методи*: ігри-бесіди, ігри-експериментування, дидактичні та настільно друко-

вані ігри (лото, меморі, маршрутні та спортивні настільні ігри), навчальні вправи (пробні, тренувальні, творчі) та проблемні завдання (в умові містять суперечність між відомим і невідомим та відкрите запитання) та *форми навчально-пізнавальної діяльності* старших дошкільників: сюжетно-ігрові, інтегровані, предметно спрямовані навчальні заняття, цільові та повсякденні прогулянки, екскурсії, індивідуальне пізнавальне спілкування дорослого з дітьми, спостереження в природі тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні закордонного досвіду в організації навчально-пізнавальної діяльності, обґрунтуванні інноваційних технологій формування пізнавальної активності та допитливості у старших дошкільників.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти. МОН України, 2021. 38 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_povu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Гавриш Н. Навчально-пізнавальна діяльність: сучасні підходи. Дошкільне виховання. 2010. №11. С. 2-5.
3. Голіцин В., Щербакова К. Розвивати пізнавальну активність. Дошкільне виховання. 1990. № 11(592). С. 8-9.
4. Кондратова В. Розумове виховання дошкільників. К., 1979. 128 с.
5. Кононко О. Плекаймо культуру потреб дитини. Дошкільне виховання. 2013. № 5. С. 2-8.
6. Кулачківська С. Є. Плекайте допитливість. Дошкільне виховання. 1986. № 12. С. 22-23.
7. Ладивір С. Дарувати радість пізнання. Особливості пізнавальної активності дошкільників. Дошкільне виховання. 1990. № 10(591). С. 4-5.
8. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості дошкільної освіти. Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України №407 від 04.03.2025. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Metodichni_rekomendacii_VSZYAO_ZDO-2025.pdf
9. Ніколенко Д. Ф., Проколієнко Л. М. Психічні процеси. К.: КДП, 1983. 90 с.
10. Проколієнко Л. М. Формування допитливості у дітей дошкільного віку. К., 1979. 88 с.
11. Руденський Р. Є. Пізнавальна активність старших дошкільників: сутність, структура, вікові особливості. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2024. Випуск 1 (54). С. 214-222. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-214-222>
12. Руденський Р., Писарчук О. Європейський контекст еволюції структури настільних ігор для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2023. Випуск 4. С. 109-118. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.17>
13. Щербакова К. Навчання – складна, серйозна праця. Підготовка шестирічок до оволодіння навичками розумової праці. Дошкільне виховання. 1987. №5 С. 8-9.

References:

1. Basic component of preschool education (State Standard of Preschool Education. Ministry of Education and Science of Ukraine) (2021). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Havrysh, N. (2010). Navchalno-piznavalna diialnist: suchasni pidkhody [Educational and cognitive activity: modern approaches]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 11, 2-5. [in Ukrainian].
3. Holitsyn, V., Shcherbakova, K. (1990). Rozvyvaty piznavalnu aktyvnist [Developing cognitive activity]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 11(592), 8-9. [in Ukrainian].
4. Kondratova, V. (1979). Rozumove vykhovannia doshkilnykiv [Cognitive upbringing of preschoolers]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Kononko, O. (2013). Plekaimo kulturu potreb dytyny [Cultivate a culture of children's needs]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 5, 2-8. [in Ukrainian].
6. Kulachkivska, S. Ye. (1986). Plekaite dopytlyvist [Cultivate curiosity]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 12, 22-23. [in Ukrainian].
7. Ladyvir, S. (1990). Daruvaty radist piznannia. Osoblyvosti piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv [To give the joy of knowledge. Features of cognitive activity of preschoolers]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 10(591), 4-5. [in Ukrainian].
8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2025). *Metodychni rekomendatsii z pytan formuvannia vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti doshkilnoi osvity* [Methodical recommendations on the formation of an internal system for ensuring the quality of preschool education]. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Metodichni_rekomendacii_VSZYAO_ZDO-2025.pdf [in Ukrainian].
9. Nikolenko, D. F. & Prokoliienko, L. M. (1983). *Psykhichni protsesy* [Mental processes]. Kyiv: Kyivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut. [in Ukrainian].
10. Prokoliienko, L. M. (1979). *Formuvannia dopytlyvosti u ditei doshkilnoho viku* [Forming curiosity in preschool children]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Rudenskyi, R. Ye. (2024). Piznavalna aktyvnist starshykh doshkilnykiv: sutnist, struktura, vikovi osoblyvosti [Cognitive activity of senior preschoolers: essence, structure, age characteristics]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Pedahohichni nauky – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University Bulletin. Pedagogical sciences*, 1(54), 214-222. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-214-222> [in Ukrainian].
12. Rudenskyi, R., & Pysarchuk, O. (2023). Yevropeyskyi kontekst evoliutsii struktury nastilnykh ihor dla ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku [Structure evolution of board games for preschool and primary school children in the European context]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Serii «Pedahohika. Psykholohiia» – Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series «Pedagogy. Psychology»*, 4, 109-118. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.17> [in Ukrainian].
13. Shcherbakova, K. (1987). Navchannia – skladna, seriozna pratsia. Pidhotovka shestyrichok do ovolidinnia navychkamy rozumovoi pratsi [Learning is a difficult, serious activity. Preparing six-year-old preschoolers to develop mental skills]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 5, 8-9. [in Ukrainian].

УДК 37.013.7:004.42

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-88-96](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-88-96)

Гонтар Зоряна Григорівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, <https://orcid.org/0000-0003-1712-7457>

Середюк Ярослав Іванович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, <https://orcid.org/0009-0009-3530-6994>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ З ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВНІ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена вивченню ролі інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти. В умовах сучасних викликів, пов'язаних з глобалізацією, технічними новаціями та зростанням загроз для безпеки, важливість ефективного підготовки фахівців у галузі цивільної безпеки стає дедалі очевиднішою. Інформаційні технології відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до сучасних знань, розширенні навчальних можливостей та оптимізації процесів підготовки студентів до роботи у складних ситуаціях. У статті розглядаються різні аспекти використання інформаційних технологій у навчанні, такі як онлайн-курси, електронні підручники, симуляції та моделювання, а також інтеграція сучасних цифрових платформ для навчання та аналізу даних. Особливу увагу приділено питанням формування навичок реагування на надзвичайні ситуації, управлінню ризиками та безпеці в умовах цифрових загроз, що вимагають нових підходів у навчанні. Автори досліджують переваги та обмеження використання ІТ в освітньому процесі, зокрема, як технології дозволяють значно покращити доступність і якість освітніх матеріалів, а також забезпечують інтерактивний підхід до навчання, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань і розвитку практичних навичок у студентів. Особливу увагу приділено використанню віртуальних лабораторій, які дозволяють студентам відпрацьовувати навички реагування на надзвичайні ситуації в безпечному середовищі. Однак, незважаючи на численні переваги, в статті також зазначено виклики, з якими стикаються освітні заклади при впровадженні новітніх технологій, такі як потреба у відповідних матеріально-технічних ресурсах, підготовка викладачів та студентів до роботи з новими цифровими

інструментами. У статті будуть запропоновані рекомендації щодо подальшого розвитку інформаційно-технологічної бази в освітніх закладах, що дозволить забезпечити більш ефективну підготовку майбутніх фахівців з цивільної безпеки до сучасних викликів.

Ключові слова: інформаційні технології, цивільна безпека, передвища освіта, навчання, електронні підручники, онлайн-курси, віртуальні лабораторії, симуляції, моделювання, надзвичайні ситуації, управління ризиками, підготовка фахівців, освіта 4.0.

Gontar Zoriana Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety, <https://orcid.org/0000-0003-1712-7457>

Serediuk Yaroslav graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education National University "Lviv Polytechnic", <https://orcid.org/0009-0009-3530-6994>

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN CIVIL SECURITY TEACHING AT THE HIGHER EDUCATION LEVEL

Abstract. The article is devoted to studying the role of information technologies in civil security education at the pre-university level. In the context of modern challenges associated with globalization, technical innovations and the growth of security threats, the importance of effective training of specialists in the field of civil security is becoming increasingly obvious. Information technologies play a key role in providing access to modern knowledge, expanding educational opportunities and optimizing the processes of preparing students for work in complex situations. The article considers various aspects of the use of information technologies in education, such as online courses, electronic textbooks, simulations and modeling, as well as the integration of modern digital platforms for learning and data analysis. Special attention is paid to the issues of developing emergency response skills, risk management and security in the face of digital threats, which require new approaches to learning. The authors explore the advantages and limitations of using IT in the educational process, in particular, how technologies can significantly improve the accessibility and quality of educational materials, as well as provide an interactive approach to learning, which contributes to a deeper assimilation of knowledge and the development of practical skills in students. Particular attention is paid to the use of virtual laboratories, which allow students to practice emergency response skills in a safe environment. However, despite the

numerous advantages, the article also notes the challenges that educational institutions face when implementing new technologies, such as the need for appropriate material and technical resources, and the preparation of teachers and students to work with new digital tools. The article will offer recommendations for the further development of the information and technological base in educational institutions, which will allow for more effective training of future civil security specialists for modern challenges.

Keywords: information technology, civil security, higher education, training, electronic textbooks, online courses, virtual laboratories, simulations, modeling, emergencies, risk management, specialist training, education 4.0.

Постановка проблеми полягає в тому, що сучасна система навчання у сфері цивільної безпеки на рівні передвищої освіти стикається з необхідністю інтеграції новітніх інформаційних технологій для підвищення ефективності підготовки студентів. В умовах швидкого розвитку цифрових технологій і постійно зростаючих загроз для безпеки важливо забезпечити майбутніх фахівців необхідними знаннями та навичками для реагування на надзвичайні ситуації та управління ризиками в умовах технологічних викликів. Однак впровадження інформаційних технологій в освітній процес стикається з рядом проблем, таких як недостатня матеріально-технічна база в освітніх закладах, відсутність кваліфікованих кадрів, які здатні ефективно використовувати новітні технології, а також низький рівень цифрової підготовленості студентів та викладачів. Важливо також розв'язати проблему ефективного поєднання теоретичних знань та практичних навичок у навчанні з цивільної безпеки за допомогою інформаційних технологій, зокрема, через використання онлайн-курсів, віртуальних лабораторій і моделювання кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених використанню інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти, показує, що ця тема активно розвивається в Україні та за кордоном, особливо в контексті зростаючої важливості цифрових технологій у сфері освіти та безпеки. У вітчизняному контексті дослідження інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки також набувають популярності. Українські науковці активно вивчають потенціал новітніх технологій для підготовки студентів у цій галузі. Так, Л. Головач [1-2], у своїх публікаціях наголошує на необхідності інтеграції цифрових платформ у процес навчання для забезпечення високого рівня практичної підготовки студентів. Він також акцентує увагу на проблемах, з якими стикаються заклади освіти при впровадженні ІТ, таких як обмеженість технічних ресурсів і недостатній рівень підготовки викладачів. Також варто відзначити дослідження М. Криштановича [3-4], який підкреслює

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

важливість застосування інформаційних інструментів для відпрацювання ситуацій, пов'язаних з управлінням надзвичайними ситуаціями, що дозволить забезпечити високий рівень підготовки майбутніх фахівців цивільної безпеки.

Дослідження М. Ковалю, Н. Ничкало, А. Кузика [7], зосереджуються на використанні електронних підручників та онлайн-курсів для вивчення основ цивільної безпеки. Автори зазначають, що ці інструменти дають можливість студентам здобути знання та навички, необхідні для реалізації заходів щодо забезпечення безпеки, без необхідності бути фізично присутніми на заняттях, що особливо актуально в умовах дистанційного навчання.

Таким чином, вітчизняні дослідження підтверджують важливість і необхідність інтеграції інформаційних технологій у навчання з цивільної безпеки, однак водночас вказують на наявність певних викликів, які потребують вирішення для ефективного застосування цих інструментів в освітньому процесі.

Метою дослідження є вивчення ролі та впливу інформаційних технологій на процес навчання з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти, а також визначення ефективних методів інтеграції сучасних цифрових інструментів в освітній процес для підвищення якості підготовки студентів. У межах дослідження передбачається аналіз існуючих методик та технологій, таких як віртуальні лабораторії, онлайн-курси, симуляції та моделювання надзвичайних ситуацій, з метою визначення їх впливу на розвиток практичних навичок у студентів та підготовку до роботи в умовах реальних загроз. Об'єктом є процес навчання з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти, зокрема інтеграція інформаційних технологій в освітній процес для підвищення ефективності підготовки студентів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах, коли зростає значення технологічних інновацій та інтелектуальних систем для забезпечення безпеки, роль інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти стає особливо важливою. Інформаційні технології дозволяють удосконалювати процес навчання, роблячи його більш інтерактивним, доступним і наближеним до реальних умов, що є критичним для підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільної безпеки. Одним із найбільш ефективних напрямків є використання онлайн-курсів та електронних підручників, які дозволяють студентам отримувати необхідні теоретичні знання в зручному форматі, забезпечуючи доступ до матеріалів у будь-який час і в будь-якому місці. Дані інструменти особливо актуальні для навчання основам цивільної безпеки, оскільки дають можливість охопити широкий спектр матеріалів, що варіюються від загальних принципів безпеки до специфічних тем, як, наприклад, реагування на надзвичайні ситуації, управління ризиками, або законодавчі аспекти в галузі безпеки. Віртуальні

лабораторії та симуляції є важливими інструментами для практичного навчання. Вони дозволяють студентам відпрацьовувати навички реагування на кризові ситуації в безпечному та контрольованому середовищі [8]. Моделювання реальних сценаріїв, таких як природні катастрофи, техногенні аварії, або терористичні загрози, допомагає студентам розвивати критичне мислення, оперативність і здатність приймати правильні рішення в стресових умовах. Віртуальні лабораторії також дають змогу студентам виконувати завдання, які неможливо відтворити в реальному житті через обмеження ресурсів або потенційну небезпеку (табл.1).

Таблиця 1

Основні види інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки

Види технологій	Опис	Переваги	Приклад застосування
Онлайн-курси	Дистанційне навчання через платформи (наприклад, Moodle, Coursera), що надають доступ до курсів і лекцій.	Гнучкість, доступність, широке охоплення.	Студенти проходять курси з основ цивільної безпеки, включаючи теорію та практичні завдання.
Віртуальні лабораторії	Моделювання реальних надзвичайних ситуацій та кризових ситуацій за допомогою програмного забезпечення.	Безпечне середовище для тренувань, реалістичні симуляції.	Моделювання природних катастроф для відпрацювання плану дій у надзвичайних ситуаціях.
Симуляції та моделювання	Використання спеціалізованих програм для відтворення реальних або теоретичних сценаріїв.	Покращення практичних навичок, зворотний зв'язок.	Тренування на управління кризовими ситуаціями (пожежі, терористичні акти тощо).
Мобільні додатки	Використання мобільних додатків для навчання та отримання оперативних даних.	Зручність, мобільність, швидкий доступ до інформації.	Використання додатків для навчання на основах безпеки в умовах мобільних загроз.

Джерело: створено авторами

В даній таблиці показано, як різні технології дозволяють створювати гнучкі, інтерактивні та безпечні навчальні середовища. Використання онлайн-курсів забезпечує студентам доступ до теоретичних знань в будь-який час та з будь-якого місця, тоді як віртуальні лабораторії і симуляції дозволяють

відпрацьовувати практичні навички в умовах, наближених до реальних ситуацій. Мобільні додатки, зокрема, сприяють оперативному отриманню інформації та зручності у навчанні. Інтерактивні платформи для навчання також відіграють значну роль у забезпеченні зворотного зв'язку та контролю за освітнім процесом. Вони дозволяють викладачам відслідковувати прогрес студентів, коригувати навчальні плани відповідно до індивідуальних потреб, а студентам - отримувати доступ до додаткових матеріалів і тестів для самоконтролю [9].

Одним із важливих аспектів є адаптація викладачів до використання новітніх технологій. Для ефективного використання ІТ-ресурсів необхідна підготовка педагогічного складу, яка включає освоєння сучасних цифрових інструментів, розуміння методик інтерактивного навчання та здатність адаптувати традиційні методи до умов цифрового середовища. Це включає як професійну підготовку, так і постійну підтримку для подолання технічних і організаційних труднощів, пов'язаних з використанням інформаційних технологій. Реальні переваги використання ІТ у навчанні з цивільної безпеки стають очевидними завдяки можливості забезпечити безпечне навчальне середовище, за допомогою якого студенти можуть тренуватися без ризику для життя та здоров'я [5-6]. Це дає можливість перевіряти реакцію студентів у різних ситуаціях і отримувати миттєвий зворотний зв'язок щодо їхніх дій. Проте, існують і певні виклики, пов'язані з впровадженням ІТ в освітній процес. Одним з таких викликів є необхідність постійного оновлення навчальних програм, що включають новітні технології, і розробка спеціалізованих платформ, що відповідають вимогам безпеки та доступності. Окрім того, існує потреба у фінансуванні для забезпечення освітніх закладів необхідними технічними засобами та інфраструктурою (табл.2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки застосування ІТ в навчанні з цивільної безпеки

Переваги	Недоліки
Інтерактивність — можливість студентам активно взаємодіяти з матеріалами, задавати питання, отримувати відповіді.	Технічні проблеми — можливі збої в роботі програм, недостатня технічна база.
Доступність — онлайн-курси і мобільні додатки дозволяють студентам отримувати знання в будь-який час і з будь-якого місця.	Проблеми з підготовкою викладачів — необхідність навчання персоналу для використання новітніх технологій.
Реалістичні симуляції — можливість відтворення кризових ситуацій, що допомагає практично відпрацьовувати дії у надзвичайних умовах.	Залежність від інтернету та обладнання — для роботи технологій необхідні стабільний доступ до інтернету і відповідне обладнання.

Переваги	Недоліки
Персоналізація навчання — можливість адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби кожного студента.	Знижена взаємодія в класі — менш прямий контакт з викладачем та іншими студентами.
Масштабованість — можливість одночасного навчання великої кількості студентів, незалежно від їх місцезнаходження.	Витрати на розробку — великі початкові витрати на створення та впровадження технологій.

Джерело: створено авторами

Серед переваг відзначено інтерактивність, доступність навчання в будь-який час та зручність у персоналізації процесу навчання. Використання реалістичних симуляцій дає можливість студентам опановувати навички, які важко отримати в реальних умовах. Проте, є й недоліки, такі як технічні проблеми, необхідність підготовки викладачів і залежність від інтернет-з'єднання та обладнання, що може обмежувати доступ до технологій, а також висвітлюють основні переваги та виклики, з якими стикаються освітні заклади передвищої освіти під час інтеграції новітніх технологій [10]. Враховуючи потребу у висококваліфікованих фахівцях, здатних ефективно працювати в умовах сучасних загроз, застосування інформаційних технологій в навчанні з цивільної безпеки на рівні закладу передвищої освіти стає необхідною умовою для підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Висновки. Аналіз ролі інформаційних технологій у навчанні з цивільної безпеки на рівні передвищої освіти показує, що сучасні цифрові інструменти можуть значно підвищити ефективність освітнього процесу, зробивши його більш інтерактивним, доступним та адаптованим до вимог часу. Інтернет-платформи для дистанційного навчання, онлайн-курси, віртуальні лабораторії та симуляції надають можливість студентам отримати не тільки теоретичні знання, а й практичні навички, необхідні для реагування на надзвичайні ситуації. Використання таких технологій дозволяє забезпечити безпечне середовище для тренувань, що є критично важливим для навчання майбутніх фахівців з цивільної безпеки.

Однак, незважаючи на значні переваги, впровадження інформаційних технологій в освітній процес з цивільної безпеки стикається з певними труднощами, такими як обмеження технічних ресурсів, недостатня підготовленість викладачів та студентів до ефективного використання новітніх технологій, а також потреба у постійному оновленні навчальних матеріалів і програм. Крім того, необхідно подолати виклики, пов'язані з фінансуванням та доступністю сучасного обладнання в закладах освіти.

Отже, використання інформаційних технологій є важливим і невід'ємним компонентом сучасної освіти в галузі цивільної безпеки, яке дозволяє

забезпечити високий рівень підготовки майбутніх фахівців, здатних ефективно реагувати на різноманітні надзвичайні ситуації. З огляду на швидкий розвиток цифрових технологій, важливо продовжувати інтеграцію інноваційних інструментів в освітній процес, що дозволить забезпечити якісну підготовку фахівців, готових до сучасних викликів і загроз.

Література:

1. Гонтар З.Г., Середюк, Я. І. (2025). Оцінка рівня цифрової компетентності у майбутніх фахівців з цивільної безпеки: методи та підходи. Журнал «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка»), № 2(43). С. 560-568.
2. Головач, Л. В. (2021). Розвиток цифрової компетентності педагога професійної і фахової передвищої освіти. Цифрова компетентність як складник розвитку професійної компетентності, 25.
3. Головач Л.В. (2024). Формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України із застосуванням інноваційних технологій навчання. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії 011 – Освітні, педагогічні науки. 240с.
4. Криштанович, М.Ф., Середюк, Я.І. (2023). Особливості формування цифрової компетентності майбутніх фахівців з цивільної безпеки. Академічні візії, (17).
5. Криштанович М.Ф. (2018). Професійно-педагогічна компетентність сучасного викладача як предмет наукового дослідження. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка" № 20, том 2, – С. 125-128.
6. Клос Л.Є., Муқан Н.В., Криштанович М.Ф. (2020). Формування особистості фахівця з цивільної безпеки на засадах цінності здоров'я: Гуманістична парадигма. «Проблеми інженерно-педагогічної освіти», № 66, 2020 м. Харків, - С. 123-133
7. Коваль, М. С., Ничкало, Н. Г., & Кузик, А. Д. (2021). Педагогіка і психологія безпеки життєдіяльності. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 3(2), 1-19.
8. Калашник, Г. А. (2022). Використання інформаційно-цифрових технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх авіаційних фахівців при викладанні спеціальних дисциплін. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, (1 (46)), 28-34.
9. Тітова, Л. (2022). Онлайн-засоби формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів в умовах дистанційного навчання. Věda a perspektivy, (5 (12)).

References:

1. Gontar Z.G., Seredyuk, Ya. I. (2025). Otsinka rivnya tsyfrovoyi kompetentnosti u maybutnikh fakhivtsiv z tsyvil'noyi bezpeky: metody ta pidkhody. [Assessment of the level of digital competence in future civil security specialists: methods and approaches]. Journal "Science and Technology Today" (Series "Pedagogy"), No. 2(43). P. 560-568.
2. Golovach, L. V. (2021). Rozvytok tsyfrovoyi kompetentnosti pedahoha profesiynoyi i fakhovoyi peredvyshchoyi osvity. [Development of digital competence of a teacher of vocational and specialized pre-higher education]. Digital competence as a component of the development of professional competence, 25. [in Ukrainian].
3. Golovach L.V. (2024). Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh kvalifikovanykh robotnykiv Operativno-ryatuval'noyi sluzhby tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny iz zastosuvannyam innovatsiynykh tekhnolohiy navchannya. [Formation of professional competence of future qualified workers of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine with the use of innovative teaching technologies]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy 011 – Educational, pedagogical sciences. 240 p. [in Ukrainian].

4. Kryshchanovych, M.F., & Seredyuk, Y.I. (2023). Osoblyvosti formuvannya tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z tsyvil'noyi bezpeky. [Peculiarities of the formation of digital competence of future civil security specialists]. Academic Visions, (17). [in Ukrainian].

5. Kryshchanovych M.F. (2018). Profesiyno-pedahohichna kompetentnist' suchasnoho vykladacha yak predmet naukovooho doslidzhennya. [Professional and pedagogical competence of a modern teacher as a subject of scientific research]. Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University" No. 20, volume 2, - pp. 125-128. [in Ukrainian].

6. Klos L.E., Mukan N.V., & Kryshchanovych M.F. (2020). Formuvannya osobystosti fakhivtsya z tsyvil'noyi bezpeky na zasadakh tsinnosti zdorov'ya: Humanistychna paradyhma. [Formation of the personality of a civil security specialist based on the values of health: Humanistic paradigm]. "Problems of engineering and pedagogical education", No. 66, 2020, Kharkiv, - P. 123-133. [in Ukrainian].

7. Koval, M. S., Nychkalo, N. G., & Kuzyk, A. D. (2021). Pedahohika i psykholohiya bezpeky zhyttyedyal'nosti. [Pedagogy and Psychology of Life Safet]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 3(2), 1-19. [in Ukrainian].

8. Kalashnyk, G. A. (2022). Vykorystannya informatsiyno-tsyfrovykh tekhnolohiy v osvitr'omu protsesi pidhotovky maybutnikh aviatsiynykh fakhivtsiv pry vykladanni spetsial'nykh dystsyplin. [The use of information and digital technologies in the educational process of training future aviation specialists when teaching special disciplines]. Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine, (1 (46)), 28-34. [in Ukrainian].

9. Titova, L. (2022). Onlayn-zasoby formuvannya informatsiyno-tsyfrovyi kompetentnosti maybutnikh pedahohiv v umovakh dystantsiynoho navchannya. [Online tools for forming information and digital competence of future teachers in distance learning]. Věda a perspektivy, (5 (12)). [in Ukrainian].

УДК 37.01:37.018.7:37.016

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-97-107](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-97-107)

Демченко Віталій Миколайович аспірант, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0000-7500-386X>

НОМЕНКЛАТУРА ФУНКЦІЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. Метою статті є визначення номенклатури функцій учителя початкової школи щодо формування національної ідентичності молодших школярів. Розглянуто педагогічні аспекти процесу формування національної ідентичності молодших школярів, що поєднує освітні, виховні та соціокультурні чинники. Підкреслено важливу роль учителя початкової школи як посередника між дитиною та національними цінностями, що сприяє розвитку почуття належності до рідної культури, патріотизму та громадянської свідомості. Зауважено, що учитель за допомогою різноманітних педагогічних методів і прийомів допомагає учням усвідомити значення національних символів, героїв та традицій через інтеграцію історії, культури та мови в освітній процес. Акцентовано на важливості застосування сучасних освітніх технологій для поєднання традиційних та інноваційних підходів у навчанні. Зазначено важливість формування національної ідентичності в умовах глобалізації, що вимагає від закладів освіти активної участі в цьому процесі. Виділено необхідність застосування культурно-історичних елементів, таких як народознавство, фольклор та традиції, для поглиблення емоційного сприйняття рідної культури. Визначено основні функції учителя початкової школи, зокрема мотиваційно-ціннісну, когнітивну та операційно-діяльнісну складову, а також вміння та навички, необхідні для ефективного формування національної ідентичності у молодших школярів. Констатовано, що для реалізації цих функцій учитель повинен володіти спеціальними знаннями та вміннями щодо національної культури, методик викладання та організації освітнього процесу. Висвітлено важливість інтеграції національних цінностей в освітній процес для розвитку почуття гордості за свою країну та її історію, що є основою для формування патріотичної та національної самосвідомості.

Ключові слова: національна ідентичність, учитель початкової школи, молодші школярі, національні цінності, національно-патріотичне виховання.

Demchenko Vitalii graduate student, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0000-7500-386X>

THE NOMENCLATURE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER'S FUNCTIONS IN THE FORMATION OF JUNIOR PUPILS' NATIONAL IDENTITY

Abstract. The purpose of the article is to define the nomenclature of primary school teacher's functions in the formation of junior pupils' national identity. The article deals with the pedagogical aspects of the process of forming the national identity of junior schoolchildren, which combines educational, upbringing and socio-cultural factors. The author emphasizes the important role of the primary school teacher as an intermediary between the child and national values, which contributes to the development of a sense of belonging to the native culture, patriotism and civic consciousness. It is noted that the teacher, using a variety of pedagogical methods and techniques, helps students to realize the significance of national symbols, heroes and traditions through the integration of history, culture and language into the educational process. The author emphasizes the importance of using modern educational technologies to combine traditional and innovative approaches to teaching. The importance of forming a national identity in the context of globalization is emphasized, which requires active participation of educational institutions in this process. The author emphasizes the need to use cultural and historical elements, such as folklore, folklore and traditions, to deepen the emotional perception of native culture. The main functions of the primary school teacher, in particular, the motivational and value, cognitive, operational and activity components, as well as the skills and abilities necessary for the effective formation of national identity in younger students, are identified. It is stated that in order to realize these functions, a teacher must have special knowledge and skills in national culture, teaching methods and organization of the educational process. The article highlights the importance of integrating national values into the educational process to develop a sense of pride in one's country and its history, which is the basis for the formation of patriotic and national identity.

Keywords: national identity, primary school teacher, junior schoolchildren, national values, national-patriotic education.

Постановка проблеми. Розвиток національної ідентичності молодших школярів є важливим напрямом початкової освіти, оскільки він сприяє формуванню громадянської свідомості, патріотизму та почуття належності до рідної культури. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти засвоєнню національних цінностей, історичної пам'яті, традицій та мови, які є основними складниками ідентичності дитини та її зв'язку з суспільством. З огляду на це, початкова освіта повинна стати міцною базою для розвитку національної самосвідомості дітей, оскільки саме в цей період формується їхнє розуміння

культурної ідентичності, що визначатиме їхню активну участь у суспільному житті, адже зміцнення цієї основи сприятиме не лише розвитку патріотичних почуттів, а й залученню дітей до процесів соціальної трансформації у перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існують дослідження, які аналізують роль учителя початкової школи у формуванні національної ідентичності молодших школярів. Одним із важливих напрямів у цьому контексті є розуміння механізмів формування національної ідентичності через різні чинники впливу.

Так, О. Дудко наголошує, що національна ідентичність формується через самоусвідомлення, внутрішні переживання особистості щодо її етнічної, мовної та культурної належності, а також під впливом соціального оточення та зовнішніх чинників [1, с. 67]. Розкриваючи поняття національно-культурної ідентичності, Л. Телецька та А. Ковальова визначають її як процес ототожнення молодшого школяра з певною нацією, що проявляється у суб'єктивному відчутті належності до неї. Це відчуття формується завдяки емоційним зв'язкам, усвідомленню національних уявлень, оцінок та норм життєдіяльності, а також прийняттю традиційних для суспільства цінностей [2, с. 166]. Зі свого боку, С. Кондратюк, С. Парфілова, О. Шаповалова та Л. Замотайло доповнюють це визначення, наголошуючи, що національна ідентичність молодших школярів визначається не лише громадянською приналежністю, любов'ю до України та її народу, гордістю за минуле й сучасне, вірою у майбутнє та готовністю захищати національні інтереси, а й прагненням до самопізнання через аналіз власних вчинків і якостей [3, с. 277].

У цьому контексті К. Журба підкреслює, що процес формування національної ідентичності має базуватися на історичній правді, національній пам'яті, ідеалах, гідності, самосвідомості та патріотизмі [4]. Ці чинники є необхідними для розвитку стійкої ідентичності, що поєднує індивідуальні переживання та суспільні цінності. При цьому О. Бялик розширює це твердження, зазначаючи, що важливим аспектом розвитку громадянськості та національної ідентичності є створення освітнього середовища, де поєднуються знання, навички та компетентності з громадянськими цінностями. Саме такий підхід сприятиме формуванню нового покоління української нації [5, с. 33]. На думку О. Кіян, національна ідентичність формується у складному багаторівневому процесі, який потребує системної взаємодії політичних, освітніх та виховних заходів. Одним із пріоритетних завдань є підготовка молоді до життя у демократичному суспільстві, що включає громадянську активність, відповідальність за національні інтереси та вміння діяти відповідно до демократичних принципів [6, с. 91].

Водночас Д. Губарева та Н. Силенко наголошують, що освіта має адаптуватися до сучасних викликів і стати основою для всебічного розвитку

національної ідентичності молодших школярів. Окрім передавання знань, вона має формувати ціннісні орієнтації, які визначають громадянську свідомість молоді. В умовах війни та соціальних трансформацій особливо важливо впроваджувати освітні програми, що сприяють розвитку патріотизму й національної самосвідомості, які є запорукою стабільності та поступу країни [7, с. 42]. Поряд з тим, Т. Яковишина зауважує, що застосування креативних технологій є ефективним засобом формування громадянської ідентичності молодших школярів, адже вони мотивують дітей до вивчення національної культури, розвивають їхню творчість та поглиблюють інтерес до традицій, формуючи покоління, яке усвідомлює і поважає власну національну спадщину [8, с. 1231].

Загалом, аналіз наукових джерел свідчить про те, що питання формування національної ідентичності молодших школярів залишається актуальним. Попри значний прогрес у дослідженнях, існує необхідність у подальшому вивченні практичних аспектів цієї проблеми.

Мета статті полягає у визначенні номенклатури функцій учителя початкової школи щодо формування національної ідентичності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Формування національної ідентичності молодших школярів є таким процесом, що поєднує освітні, виховні та соціокультурні аспекти. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє учитель початкової школи, який виступає посередником між дитиною та національними цінностями, формуючи у молодших школярів почуття належності до рідної культури. Використовуючи різноманітні педагогічні методи та прийоми, учитель сприяє розвитку громадянської свідомості, поваги до історичної спадщини та рідної мови. При цьому інтеграція сучасних освітніх технологій дозволяє поєднати традиційні підходи з інноваційними засобами навчання, що значно підвищує ефективність освітнього процесу.

Враховуючи ці чинники, професійна діяльність учителя стає ключовим аспектом у становленні національної ідентичності молодших школярів, забезпечуючи комплексний підхід до виховання патріотизму та громадянської свідомості. Це особливо важливо, оскільки усвідомлення зв'язку між минулим, теперішнім та майбутнім є однією з основних складових формування національної ідентичності. Зокрема, для молодших школярів знайомство з історією своєї країни через шкільну програму та виховні заходи дає змогу краще зрозуміти значення національних символів, героїв та традицій.

Доцільно зауважити, що інтеграція національних цінностей в освітній процес молодших школярів через літературу, мистецтво та рідну мову сприяє не лише розвитку інтелектуального та емоційного сприйняття рідної культури, а й формуванню національної гордості та патріотизму. Збереження національної ідентичності є ключовим і в міжнародному контексті, адже воно забезпе-

чує унікальність української культури в умовах глобалізаційних процесів. Тому освітні заклади повинні активно долучатися до формування цієї ідентичності, використовуючи різноманітні педагогічні практики.

Згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [9], українська національна ідентичність визначається як сталість усвідомлення особою своєї належності до української нації. Ця нація об'єднана спільними символами, територіальним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю та системою духовно-культурних цінностей, що включають українську мову та народні традиції. У цьому контексті заклади освіти виконують важливу роль у формуванні національної ідентичності через інтегроване викладання історії, культури та мови, що дозволяє учням глибше усвідомити свою приналежність до української нації.

Загалом, важливо враховувати, що національна ідентичність формується не лише через знання, а й через емоційний зв'язок зі своєю культурою. Саме тому учителі повинні поєднувати традиційні методи виховання з інноваційними практиками, які дозволяють дітям не лише вивчати, а й переживати національні цінності через особистий досвід, створюючи тим самим основу для розвитку глибокої гордості за свою країну та її історію.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України [10], національно-патріотичне виховання ґрунтується на принципі національної спрямованості, що включає розвиток національної самосвідомості, виховання любові до Батьківщини, природи, українського народу, а також формування шанобливого ставлення до його культури, історії та традицій, поряд із повагою до культурного розмаїття народів, які населяють Україну. Також наголошується на важливості збереження національної ідентичності, гордості за приналежність до українського народу та активної участі в розбудові й захисті держави.

Підкреслюючи значення національно-патріотичного виховання, можна зазначити, що його реалізація в освітній системі має на меті не лише розвиток любові до Батьківщини, а й сприяння глибокому розумінню ролі кожного громадянина в державі. Для цього важливо, щоб молодші школярі не тільки шанували свою культуру та історію, а й розуміли їхній вплив на сучасний розвиток країни. Тому педагогічні стратегії повинні включати аналіз важливих історичних подій, що сприяють формуванню почуття відповідальності за майбутнє держави. Зі свого боку, виховання у молоді почуття гордості за національну спадщину та її збереження для майбутніх поколінь допоможе створити покоління, яке глибоко розуміє свою роль у розбудові міцної та незалежної держави.

З огляду на це, в Державному стандарті початкової освіти [11] наголошується, що одним із ключових результатів навчання є формування в здобувачів

освіти громадянської самосвідомості, здатності аналізувати культурно-історичні основи власної ідентичності та усвідомлення значущості культурного розмаїття. Важливо зазначити, що цей підхід не лише сприяє набуттю знань про національні традиції та культуру, але й допомагає дітям розвивати здатність самостійно осмислювати та переосмислювати ці знання в контексті глобалізації та культурної взаємодії. Така інтеграція дозволяє дітям не тільки розпізнавати свою культурну спадщину, але й цінувати інші культурні особливості, що, зі свого боку, сприяє розвитку критичного мислення та об'єктивної оцінки культурних впливів.

З метою формування в молодших школярів відчуття своєї національної ідентичності, важливо також звертати увагу на концепцію Нової української школи [12], згідно з якою серед ключових компетентностей є глибоке розуміння власної національної ідентичності як основи відкритості до міжкультурного діалогу. Тому учитель, інтегруючи в освітній процес елементи національної культури, історії та традицій, допомагає дітям усвідомити своє місце в історичному контексті, а також стає для учнів моделлю культурної ідентичності. Важливим є застосування різноманітних методів, які сприяють розвитку у школярів почуття гордості за свою країну та її досягнення. Через це діти не лише відкривають для себе історію, а й сучасну українську культуру, що є важливою частиною їхнього самовираження. За таких умов учитель формує у молодших школярів стійке відчуття приналежності до української нації, що стає основою для подальшого розвитку їхньої національної ідентичності.

З метою ефективного формування національної ідентичності в молодших школярів, учителі початкових класів мають не лише володіти інноваційними методами організації освітнього процесу, але й інтегрувати традиційні підходи, що є характерними для національної освіти. В умовах реформування освітньої системи в Україні важливо знайти оптимальний баланс між інтеграцією у світовий освітній простір і збереженням цінностей національної системи освіти, яка забезпечить формування національного і духовно-інтелектуального потенціалу країни. У цьому контексті важливо також визначити готовність сучасного вчителя сприяти покращенню процесу національної самоідентифікації молодших школярів.

Не менш важливою є роль різноманітних педагогічних методів, що відповідають віковим особливостям дітей, у процесі формування національної ідентичності. Інтеграція культурно-історичних елементів в освітній процес дозволяє молодшим школярам не лише засвоювати інформацію, але й емоційно переживати зв'язок з власною культурною спадщиною. Це вимагає від педагогів створення навчальних ситуацій, які сприяють розвитку емоційної та інтелектуальної прив'язаності до національних цінностей. Такий підхід

дозволяє дітям не тільки зрозуміти важливість власної культури, а й закріпити у свідомості значення національної приналежності.

При цьому, важливо, щоб освітні стратегії поєднували інноваційні методи з культурно традиційними практиками, що сприяють глибшому розумінню національної ідентичності. Одним із таких засобів є культурно-духовна спадщина українського народу, яка включає народознавство, фольклор, мистецтво, традиції, обряди, природні багатства рідного краю, рідну мову, літературу та історію [3, с. 278]. Залучення таких елементів дозволяє дітям не лише пізнавати культурні цінності свого народу, а й формувати емоційний зв'язок з його історією та культурою, що є важливим аспектом для розвитку національної свідомості. Завдяки таким методам учитель може не тільки передавати знання, але й активно сприяти вихованню патріотичних почуттів та національної гордості у дітей.

Тому для кращої систематизації функцій учителя початкової школи щодо формування національної ідентичності молодших школярів, доцільно представити їх у таблиці 1, що дозволить більш чітко та наочно продемонструвати основні напрямки педагогічної діяльності в цьому контексті.

Таблиця 1

**Номенклатура функцій учителя початкової школи щодо
формування національної ідентичності молодших школярів**

Складова номенклатури	Функції учителя	Необхідні вміння та навички
Мотиваційно-ціннісна складова	Формування позитивного емоційного ставлення до національних цінностей	Самотивація, здатність надихати молодших школярів на вивчення національної історії та культури, формування почуття гордості
Когнітивна складова	Знайомство молодших школярів з національними цінностями, історією, культурою та мовою	Володіння інформацією про національну історію, культуру, знання методик викладання цих тем
Операційно-діяльнісна складова	Реалізація завдань з формування національної ідентичності через інтеграцію в освітній процес	Володіння методами та технологіями навчання, організація тематичних занять, проєктів, екскурсій, інтеграція національних елементів
Рефлексивно-оцінювальна складова	Аналіз і самооцінка педагогічної діяльності щодо формування національної ідентичності	Здатність до самоаналізу, розробка індивідуальних планів удосконалення педагогічної діяльності
Складова інтеграція національних елементів	Використання українських народних казок, легенд, традицій в освітньому процесі	Використання українських народних казок, вивчення традицій під час уроків «Я досліджую світ»

Складова номенклатури	Функції учителя	Необхідні вміння та навички
Складова застосування сучасних технологій	Створення інтерактивних презентацій, освітніх ігор на тему національної культури	Розробка інтерактивних навчальних матеріалів, освітніх ігор з національною символікою
Складова розвитку критичного мислення	Обговорення національних проблем, аналіз медіаконтенту	Застосування методів розвитку критичного мислення, аналіз національних цінностей у медіа
Складова балансу національної та глобальної ідентичності	Навчання цінувати національну культуру і поважати інші	Формування толерантності, відкритості до різноманіття, сприяння розумінню інших культур
Складова організація позакласних заходів	Проведення свят, екскурсій, організація тематичних заходів національної спрямованості	Організація заходів, екскурсій до музеїв та історичних пам'яток, проведення свят української культури
Складова співпраці з батьками та громадою	Залучення батьків до освітнього процесу та культурних заходів	Організація майстер-класів з українських ремесел, співпраця з місцевими культурними установами
Складова підготовленості педагогів до роботи з національними питаннями	Створення інклюзивного освітнього середовища з національним ухилом	Знання національної культури, здатність інтегрувати елементи культури в різні аспекти навчання

Джерело: складено на основі [2, с. 168; 7, с. 43; 13, с. 856].

Проаналізувавши таблицю 1, можна відзначити, що функції учителя початкової школи щодо формування національної ідентичності молодших школярів охоплюють різні аспекти педагогічної діяльності. Так, мотиваційно-ціннісна складова спрямована на формування позитивного емоційного ставлення до національних цінностей, а когнітивна складова включає знайомство учнів з історією, культурою та мовою. Операційно-діяльнісна складова передбачає інтеграцію національних елементів в освітній процес через використання казок, традицій та проєктів, а рефлексивно-оцінювальна складова зосереджується на самоаналізі педагогічної діяльності. Важливими є також розвиток критичного мислення, організація позакласних заходів та співпраця з батьками та громадою, що сприяють поглибленню національної свідомості молодших школярів. Для реалізації цих функцій учитель повинен володіти спеціальними знаннями та вміннями щодо національної культури, методик викладання та організації освітнього процесу.

Висновки. Таким чином, підкреслимо, що формування національної ідентичності молодших школярів є важливим процесом, що включає освітні, виховні та соціокультурні аспекти. Це становить основу для майбутнього розвитку особистості, в контексті якого учитель початкової школи виконує ключову роль, виступаючи посередником між дитиною та національними цінностями. У цьому контексті залучення інноваційних освітніх технологій дає можливість поєднати традиційні підходи з новітніми методами, що значно підвищує ефективність формування національної ідентичності. Водночас важливим є знайомство молодших школярів з історією та культурою України, що допомагає формувати почуття гордості та належності до рідної нації. Для цього педагогічні стратегії мають включати як емоційне, так і інтелектуальне сприйняття національних цінностей, що дозволяє дітям глибше усвідомити своє місце в історичному контексті. Тому врахування культурно-історичних елементів в освітньому процесі сприяє розвитку критичного мислення та об'єктивної оцінки культурних впливів, що, зі свого боку, є важливим для формування сучасної української ідентичності.

Література:

1. Дутко О. Етнопедагогічна компетентність вчителя початкових класів як чинник формування національної ідентичності в молодших школярів. Молодь і ринок. 2018. № 7. С. 65-71.
2. Телецька Л., Ковальова А. Формування національно-культурної ідентичності особистості молодших школярів: психолого-педагогічний експурс. Освітньо-науковий простір. 2024. № 6(1). С. 162-171.
3. Кондратюк С. М., Парфілова С. Л., Шаповалова О. В., Замотайло Л. М. Педагогічні засоби формування національної ідентичності дітей молодших школярів. Інноваційна педагогіка. 2024. Випуск 73. С. 276-281.
4. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. № 5(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/362>
5. Бялик О. В. Формування національної та громадянської ідентичності молоді в умовах сучасних викликів. Наукові записки. 2023. Випуск 209. С. 29-33.
6. Кіян О. Формування національної ідентичності учнівської молоді як умови консолідації українського суспільства в реаліях сьогодення. Нова педагогічна думка. 2023. № 1(113). С. 86-92.
7. Губарева Д. Я., Силенко Н. Особливості формування національно-культурної ідентичності молодших школярів в умовах сучасного глобалізованого світу. Освітньо-науковий простір. 2024. № 1(7(2)). С. 37-45.
8. Яковичина Т. В. Формування громадянської ідентичності в учнів початкових класів засобами креативних технологій. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 4(32). С. 1221-1232.
9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

10. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: МОН України; Наказ, Концепція, Заходи від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

11. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, Вимоги, План від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

12. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

13. Демченко В. М. Сутність та структура готовності вчителя до формування національної ідентичності в молодших школярів. Вісник науки та освіти. 2024. № 8(26). С. 848-861.

References:

1. Dutko, O. (2018). Etnopedagogichna kompetentnist vchytelia pochatkovykh klasiv yak chynnyk formuvannia natsionalnoi identychnosti v molodshykh shkoliariv [Ethno-pedagogical competence of primary school teachers as a factor in the formation of national identity in younger students]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 7, 65-71 [in Ukrainian].

2. Teletska, L., Kovalova, A. (2024). Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti osobystosti molodshykh shkoliariv: psykholoho-pedahohichnyi ekskurs [Formation of the national-cultural identity of junior schoolchildren: a psychological and pedagogical excursion]. *Osvitno-naukovyj prostir – Educational and scientific space*, 6(1), 162-171 [in Ukrainian].

3. Kondratiuk, S. M., Parfilova, S. L., Shapovalova, O. V., Zamotailo, L. M. (2024). Pedagogichni zasoby formuvannia natsionalnoi identychnosti ditei molodshykh shkoliariv [Pedagogical means of forming the national identity of primary school children]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 73, 276-281 [in Ukrainian].

4. Zhurba, K. O. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of the national identity of a growing personality in martial law: experience of experimental implementation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 5(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/362> [in Ukrainian].

5. Bialyk, O. V. (2023). Formuvannia natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti molodi v umovakh suchasnykh vyklykiv [Formation of national and civic identity of youth in the context of modern challenges]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 209, 29-33 [in Ukrainian].

6. Kiian, O. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti uchnivskoi molodi yak umovy konsolidatsii ukrainskoho suspilstva v realiiakh sohodennia [Formation of the national identity of student youth as a condition for the consolidation of Ukrainian society in the realities of today]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*, 1(113), 86-92 [in Ukrainian].

7. Hubarieva, D. Ya., Sylenko, N. (2024). Osoblyvosti formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti molodshykh shkoliariv v umovakh suchasnoho hlobalizovanoho svitu [Features of the formation of national and cultural identity of junior schoolchildren in the modern globalized world]. *Osvitno-naukovyj prostir – Educational and scientific space*, 1(7(2)), 37-45 [in Ukrainian].

8. Yakovyshyna, T. V. (2024). Formuvannia hromadianskoi identychnosti v uchniv pochatkovykh klasiv zasobamy kreatyvnykh tekhnolohii [Formation of civic identity in primary school students by means of creative technologies]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 4(32), 1221-1232 [in Ukrainian].

9. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2834-IX [On the Basic Principles of State Policy in the Field of Strengthening Ukrainian National and Civil Identity: Law of Ukraine of 13.12.2022 No. 2834-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].

10. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladyakh osvity Ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641: MON Ukrainy; Nakaz, Kontseptsii, Zakhody vid 06.06.2022 № 527 [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the invalidation of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 16.06.2015 No. 641: MES of Ukraine; Order, Concept, Measures of 06.06.2022 No. 527]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Standart, Vymohy, Plan vid 21.02.2018 № 87 [On approval of the State Standard of Primary Education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Standard, Requirements, Plan of 21.02.2018 № 87]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

12. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

13. Demchenko, V. M. (2024). Sutnist ta struktura hotovnosti vchytelia do formuvannia natsionalnoi identychnosti v molodshykh shkoliariv [The essence and structure of teacher's readiness for the formation of national identity in junior schoolchildren]. Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 8(26), 848-861 [in Ukrainian].

УДК 378.091.3:377.5:616.31-051

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-108-117](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-108-117)

Демянчук Михайло Ростиславович доцент, доктор педагогічних наук, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, м. Рівне, тел.: (0362) 635-534, <https://orcid.org/0000-0001-8729-5144>

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ СТОМАТОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. Підкреслено, що стоматологічна практика ініціює комунікативні проблеми із пацієнтами. Тому сучасний лікар стоматолог повинен вибирати максимально виправдані тактики та способи їх вирішення, вибудувати стратегічно вірну корпоративну лінію поведінки, яка забезпечить ефективну професійну взаємодію. Формування персоналізованої медицини актуалізує вимоги до формування комунікативних компетентностей майбутніх лікарів стоматологів. Сьогодні йдеться про формування різноманітних поведінкових моделей оптимальної взаємодії «лікар – лікар», «лікар – середній/молодший медичний персонал», «лікар – пацієнт», «лікар – родичі пацієнта» в майбутній професійній діяльності лікарів стоматологів. Узагальнено, що лікар стоматолог повинен не тільки вміти прогнозувати перебіг захворювання, ефективність лікування, а й визначати неспецифічні візуальні ознаки захворювань, володіти всім арсеналом методів обстеження пацієнта, розуміти, що лежить в основі його переживань та вибудовувати між ним та колегами продуктивне спілкування. Для цього потрібна трансформація процесу підготовки лікарських кадрів в напрямі формування готовності до професійної взаємодії на основі впровадження сучасних педагогічних технологій.

Професійну взаємодію майбутнього лікаря стоматолога протрактовано як професійно-зумовлений процес обміну інформацією між лікарем та хворим, процес налагодження психологічного контакту та взаємодії з хворим, спрямований на ефективне виконання професійних обов'язків щодо надання медичної допомоги. До сучасного лікаря стоматолога професія сьогодні висуває високі вимоги не лише з погляду його знань, умінь та навичок, а й тих особистісних характеристик, які формують професіоналізм особистості. Виявлено, що освітній потенціал комунікативної підготовки майбутніх фахівців опирається

на низку інноваційних педагогічних прийомів у просторі сучасної медичної освіти та комплексі педагогічних прийомів та технологій. Медичні освітні заклади використовують цифрові технології, включаючи віртуальні симулятори, онлайн-платформи та телемедицину, що розширює можливості самостійного навчання та професійного розвитку. Це створює нові можливості у формуванні готовності майбутніх лікарів стоматологів до професійної взаємодії. Зокрема ведемо мову про організацію он-лайн дискусій, семінарів, веб-конференцій. Під час яких студенти матимуть змогу розвивати навички комунікації на основі реального спілкування. Позитивно на процес формування готовності майбутніх лікарів стоматологів до професійної взаємодії впливають технології ситуативного та проблемно-зорієнтоване навчання, симуляційні тренінги, кейс-методи. Узагальнено, що здатність до професійної взаємодії базується на навичках міждисциплінарної та міжособистісної взаємодії, ефективної комунікації з пацієнтами, колегами та іншими медичними фахівцями, стресостійкості та навичок роботи в команді.

Ключові слова: майбутні лікарі-стоматологи, професійна взаємодія, готовність, підготовка, студенти, педагогічні технології, інноватизація.

Demianchuk Mykhailo Docent, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Medical Prevention Disciplines and Laboratory Diagnostics, Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy» of the Rivne Regional Council, Rivne, tel.: (0362) 635-534, <https://orcid.org/0000-0001-8729-5144>

POSSIBILITIES OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN FORMING THE READINESS OF FUTURE DENTISTS FOR PROFESSIONAL INTERACTION

Abstract. It is emphasized that dental practice initiates communicative problems with patients. Therefore, a modern dentist must choose the most justified tactics and methods of solving them, build a strategically correct corporate line of behavior that will ensure effective professional interaction. The formation of personalized medicine actualizes the requirements for the formation of communicative competencies of future dentists. Today, we are talking about the formation of various behavioral models of optimal interaction "doctor - doctor", "doctor - middle/junior medical staff", "doctor - patient", "doctor - patient's relatives" in the future professional activity of dentists. It is generalized that a dentist must not only be able to predict the course of the disease, the effectiveness of treatment, but also determine non-specific visual signs of diseases, have the entire arsenal of methods for examining the patient, understand what lies at the heart of his

experiences and build productive communication between him and colleagues. This requires a transformation of the process of training medical personnel in the direction of forming readiness for professional interaction based on the implementation of modern pedagogical technologies.

The professional interaction of a future dentist is interpreted as a professionally conditioned process of information exchange between a doctor and a patient, a process of establishing psychological contact and interaction with a patient, aimed at the effective performance of professional duties in providing medical care. The profession today places high demands on a modern dentist not only in terms of his knowledge, skills and abilities, but also those personal characteristics that form the professionalism of the individual. It has been found that the educational potential of communicative training of future specialists is based on a number of innovative pedagogical techniques in the space of modern medical education and a complex of pedagogical techniques and technologies. Medical educational institutions use digital technologies, including virtual simulators, online platforms and telemedicine, which expands the possibilities of independent learning and professional development. This creates new opportunities in forming the readiness of future dentists for professional interaction. In particular, we are talking about the organization of online discussions, seminars, web conferences. During which students will be able to develop communication skills based on real communication. The process of forming the readiness of future dentists for professional interaction is positively influenced by situational and problem-oriented learning technologies, simulation trainings, and case methods. It is generalized that the ability to professional interaction is based on the skills of interdisciplinary and interpersonal interaction, effective communication with patients, colleagues, and other medical professionals, stress resistance, and teamwork skills.

Keywords: future dentists, professional interaction, readiness, training, students, pedagogical technologies, innovation.

Постановка проблеми. Соціальне замовлення суспільства і держави в рамках підготовки майбутніх лікарів стоматологів у вищій школі конкретизується вимогами до особистості (самостійність у прийнятті та виборі рішень; комунікативна компетентність; готовність до дій у нестандартних ситуаціях; конфліктологічна грамотність; толерантність; вміння жити в суспільстві) на рівні державних освітніх стандартів вищої освіти, навчальних планів підготовки медичних кадрів зі спеціальностей та конкретних навчальних дисциплін.

Очевидно, що практика ініціює комунікативні проблеми із пацієнтами. Тому сучасний лікар стоматолог повинен вибирати максимально виправдані тактики та способи їх вирішення, вибудовувати стратегічно вірну корпора-

тивну лінію поведінки, яка забезпечить ефективну професійну взаємодію. В означених реаліях проблема формування різноманітних поведінкових моделей оптимальної професійної взаємодії майбутнього лікаря стоматолога є актуальною та об'єктивно існуючою.

В умовах формування персоналізованої медицини актуалізуються вимоги до формування комунікативних компетентностей майбутніх лікарів стоматологів. Сьогодні йдеться про формування різноманітних поведінкових моделей оптимальної взаємодії «лікар – лікар», «лікар – середній/молодший медичний персонал», «лікар – пацієнт», «лікар – родичі пацієнта» в майбутній професійній діяльності лікарів стоматологів. Освітній потенціал комунікативної підготовки майбутніх фахівців опирається на низку інноваційних педагогічних прийомів у просторі сучасної медичної освіти та комплексі педагогічних прийомів та технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість формування та розвитку комунікативних вмінь, навичок та компетентностей, які лежать в основі ефективної професійної взаємодії майбутніх лікарів стоматологів, відображена в численних публікаціях сучасних дослідників. Так, Н. Біденко, О. Остапко та О. Коваль досліджували питання формування комунікативних навичок майбутніх лікарів-стоматологів на додипломному етапі навчання [1]. В. Захарова вивчала питання розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів на основі використання інтерактивними методів [2]. В напрацюваннях О. Іващук та Д. Іващук висвітлено можливості застосування медичних інформаційних систем у фаховій підготовці майбутніх лікарів для формування здатності до професійної взаємодії [3]. Т. Ільницька наголошує на доцільності впровадження цифрових технологій в освітній процес медичних освітніх закладів для сприяння збагачення комунікативних вмінь майбутніх медичних кадрів [4].

В доробку Ю. Коленко, О. Ліновицької та Г. Манулової наголошено, що комунікативна компетентність майбутніх лікарів-стоматологів є необхідною складовою оптимізації системи надання стоматологічних послуг [5]. Схожої думки дотримуються О. Поліщук та О. Колесніченко, тому презентують власний погляд на методологічне обґрунтування підготовки майбутніх лікарів-стоматологів до професійної діяльності [6]. Знаходимо численні публікації, що стосуються формування інформаційно-цифрової компетентності студентів-медиків [7], професійної підготовки медичних спеціалістів [8; 9 та ін.] шляхом використання різноманітних педагогічних інновацій, зокрема штучного інтелекту та машинного навчання [10]. Проте питання активізації процесу підготовки майбутніх лікарів стоматологів до професійної взаємодії потребує подальших наукових розробок.

Мета статті – аналіз та загальна характеристика можливостей сучасних педагогічних технологій у формування готовності до професійної взаємодії майбутніх лікарів стоматологів.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим соціально-політичним та економічним завданням держави є підготовка висококваліфікованих кадрів. Якість медичної допомоги значною мірою залежить від професіоналізму майбутніх лікарів та від здатності налагоджувати контакти, вступаючи в діалог із хворими у професійній комунікації «лікар-хворий». Вирішення проблеми формування готовності до професійної взаємодії майбутніх лікарів стоматологів сприятиме встановленню контакту з хворими та впливає на професійну успішність. Проблема формування здатності до професійної комунікації майбутнього лікаря розуміється як ключова характеристика, необхідна для успішної професійної діяльності особистості, умова, що підвищує ефективність професійної діяльності лікарів стоматологів.

Під професійною взаємодією майбутнього лікаря стоматолога розуміємо професійно-зумовлений процес обміну інформацією між лікарем та хворим, процес налагодження психологічного контакту та взаємодії з хворим, спрямований на ефективне виконання професійних обов'язків щодо надання медичної допомоги. До сучасного лікаря стоматолога професія сьогодні висуває високі вимоги не лише з погляду його знань, умінь та навичок, а й тих особистісних характеристик, які формують професіоналізм особистості. Тільки в цьому випадку він стає конкурентоспроможним та затребуваним на ринку праці. Лікар повинен не тільки вміти прогнозувати перебіг захворювання, ефективність лікування, а й визначати неспецифічні візуальні ознаки захворювань, володіти всім арсеналом методів обстеження пацієнта, розуміти, що лежить в основі його переживань та вибудовувати між ним та колегами продуктивне спілкування. Для цього потрібна трансформація процесу підготовки лікарських кадрів в напрямі формування готовності до професійної взаємодії на основі впровадження сучасних педагогічних технологій.

В основі підвищення ефективності медичної освіти має лежати коригування навчальних планів, модернізація існуючих методик викладання, що ґрунтується на впровадженні інноваційних методів, рішень та інструментів. Серед цих методик мають використовуватися, передусім, ті методи викладання, які розвивають потенціал майбутнього лікаря щодо формування клінічного мислення, формують у нього цілісний підхід до вирішення проблем, уміння використовувати сучасні методи досліджень, впроваджувати та оцінювати ефективність нових технологій, аналізувати результати досліджень та власної практики, а також навички самоосвіти та самовдосконалення.

Гуманітарна компонента підготовки лікарів стоматологів з кожним роком послідовно збільшується, що детерміновано реалізацією політики персоніфікації медичної допомоги. Водночас, сучасна теорія навчання звертається до питання розвитку особистості студента-медика в процесі його активної діяльності. Звертаючи свою увагу на проблему інноватизації підго-

товки майбутніх медичних працівників до професійної взаємодії В. Захарова зазначає, що в сучасній педагогічній теорії та практиці існують різні форми, способи, прийоми формування різноманітних поведінкових моделей оптимальної взаємодії майбутнього лікаря. Так, практичні заняття з гуманітарних дисциплін на основі використання методу малих груп надають вагоме сприяння цьому процесу. Дослідниця відводить вагоме місце ситуативному навчання у комунікативній підготовці майбутніх лікарів стоматологів.

Однією з цілей ситуативних занять є розвиток умінь студентів аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зіставляти, порівнювати основні поняття. Ситуативне навчання у підготовці майбутніх лікарів стоматологів дає змогу занурити студентів в змодельовані ситуації з реальної клінічної практики. Для практичної реалізації цієї технології студентів доцільно розподілити на малі групи. Так, щоб кожен студент мав можливість взяти повноцінну участь у конструюванні вирішення проблеми заняття. Ситуативне навчання завжди чітко алгоритмізоване. Так, діагностика ситуації професійної взаємодії складається з наступних взаємозалежних етапів:

- виявлення індивідуальних уявлень студентів про ситуацію;
- складання моделі реальної ситуації на основі об'єднання індивідуальних уявлень про ситуацію всієї групи;
- визначення тимчасових, просторових та організаційних кордонів ситуацій, позиції та мети основних її учасників;
- визначення тенденції розвитку ситуації;
- аналіз основних фактів ситуації;
- вибудовування ряду першорядних завдань, які необхідно вирішувати в умовах даної ситуації, визначення місця вихідного завдання, яке група вирішуватиме;
- визначення, що кожен може зробити для вирішення проблеми.
- побудова «дерева цілей», необхідного для вирішення даної проблеми, розуміючи під метою очікуваний результат діяльності групи.

Процедура вироблення групових рішень може реалізовуватись на основі пророблення таких кроків:

- пошук ідей для реалізації зазначених цілей (відновлення відомих рішень /генерування оригінальних нових ідей);
- експертиза одержаних ідей (реальність впровадження, очікуваний ефект тощо);
- відбір найбільш цінних ідей, які можуть стати рішеннями.

Використання технології ситуативного навчання в освітньому процесі медичних освітніх закладів сприятиме формуванню уявлень студентів про моделі комунікативної поведінки на виробленню власного стилю професійної взаємодії на основі:

- формування у професійних комунікативних умінь, набуття початкового практичного досвіду з основних видів професійної взаємодії для подальшого освоєння загальнопрофесійних та професійних компетентностей за обраною спеціальністю;

- створення умов для усвідомленого вибору студентами моделей професійної взаємодії;

- залучення студентів до соціального середовища медичних установ на основі моделювання ситуативних завдань;

- формування в студентів здатності працювати самостійно та у складі команди, готовності до співробітництва, прийняття рішень;

- підготовка студента до самостійного провадження науково-дослідної діяльності у відповідній галузі професійної діяльності.

У сучасній медичній освіті з'являються тенденції, що дозволяють говорити про перехід цієї системи до якісно нового стану. В медичній освіті активно застосовуються інтерактивні методи навчання – проблемно-орієнтоване навчання, симуляційні тренінги, кейс-методи, сприяють формуванню клінічного мислення та навичок ухвалення рішень у реальних професійних ситуаціях. Нині вища медична школа – це високотехнологічна система педагогічного обладнання, електронні засоби навчання, нові умови для реалізації державних освітніх стандартів, інноваційних освітніх технологій. Медичні освітні заклади використовують цифрові технології, включаючи віртуальні симулятори, онлайн-платформи та телемедицину, що розширює можливості самостійного навчання та професійного розвитку. Це створює нові можливості у формуванні готовності майбутніх лікарів стоматологів до професійної взаємодії. Зокрема ведемо мову про організацію он-лайн дискусій, семінарів, веб-конференцій. Під час яких студенти матимуть змогу розвивати навички комунікації на основі реального спілкування.

В рамках таких освітніх інтеракцій спілкування розглядається як складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів. Він включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння запропонованої моделі взаємодії в системі «лікар-пацієнт». У структурі такого міжособистісного спілкування виділяється основний зміст спілкування, саме: передача інформації, взаємодія, пізнання майбутніми стоматологами одне одного. Передача інформації сприймається як комунікативний аспект спілкування; взаємодія як інтерактивний аспект спілкування; розуміння та пізнання – як перцептивний аспект спілкування.

Використання різноманітних ситуативних завдань сприятиме розумінню студентами того факту, що спілкування між пацієнтом та лікарем займає особливе місце у системі охорони здоров'я. Щоразу, коли пацієнт приходить до медичного закладу, він безпосередньо взаємодіє з медичним

персоналом, зі своїм лікарем. Обидві сторони вступають у мовний контакт, тобто відбувається спілкування, яке будується на діалозі. Безумовно, успіх лікування буде ймовірнішим у тому випадку, якщо лікар і пацієнт прагнуть однієї мети і допомагають один одному. Це можливо лише тоді, коли вдається досягти рівноправності у спілкуванні на основі вибудованої діалогічної професійної взаємодії.

В основі професійної взаємодії лікарів стоматологів лежить обов'язкове професійне спілкування – це обмін інформацією між лікарем та пацієнтом. Такий обмін інформацією дозволяє лікареві успішно здійснити весь комплекс заходів (діагноз, лікування, профілактику), а пацієнту – найкраще зрозуміти зміст свого захворювання, лікування та розпоряджень. Правильно вибудована професійна взаємодія безпосередньо впливає на взаємовідносини між медперсоналом і пацієнтом.

Висновки. В рамках сформованої в сучасній медицині моделі співпраці діалог між лікарем і пацієнтом передбачає і включає унікальність і рівність партнерів, відмінність і оригінальність точок зору, орієнтацію кожного на розуміння і на активну інтерпретацію його точок зору партнером, очікування відповіді та її попередження у власному висловлюванні. Описані характеристики комунікації в системі «лікар-пацієнт» спрямовують педагогічну громадськість до пошуку ефективних форм, методів, засобів та технологій підготовки майбутніх лікарів стоматологів до професійної взаємодії. В межах такої взаємодії спілкування лікаря та пацієнта це не просто передача інформації, а вироблення загального сенсу, взаєморозуміння, побудови діагностичної та лікувально-реабілітаційної бесіди, єдиної точки зору щодо лікування. Сучасні педагогічні технології відіграють ключову роль у формуванні готовності до професійної взаємодії майбутніх лікарів-стоматологів. Вони забезпечують ефективне засвоєння теоретичних знань, розвиток практичних навичок та комунікативних компетенцій, необхідних для якісного надання стоматологічної допомоги.

Таким чином, впровадження інноваційних педагогічних технологій у підготовку майбутніх лікарів-стоматологів сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних не лише якісно виконувати професійні обов'язки, а й ефективно взаємодіяти в медичному середовищі.

Література:

1. Біденко Н., Остапко О., Коваль О. Формування комунікативних навичок майбутніх лікарів-стоматологів на додипломному етапі навчання. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. № 79 (І). С. 223–231.
2. Захарова В. Розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів інтерактивними методами. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць*. 2023. № 55. Т. 6. С. 123–138.

3. Іващук О., Іващук Д. Використання медичних інформаційних систем у фаховій підготовці майбутніх лікарів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 1(48). С. 166–169. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.166-169>

4. Ільницька Т. С. Дослідження ефективності підготовки майбутніх медсестер до професійної діяльності в умовах цифровізації медичних коледжів. (2023). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2023. № 69. С. 35–42. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-69-35-42>

5. Коленко Ю. Г., Ліновицька О. В. Манулова Г. Д. Комунікативна компетентність майбутніх лікарів-стоматологів як необхідна складова оптимізації системи надання стоматологічних послуг. *Сучасна стоматологія*. 2019. № 5. С. 110–112.

6. Поліщук О., Колесніченко О. Методологічні підходи до підготовки майбутніх лікарів-стоматологів до професійної діяльності. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. № 1. С. 55–60.

7. Юхно Н. Обґрунтування дидактичних умов формування інформаційно-цифрової компетентності студентів медичного коледжу. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. № 1 (44). С. 315–322.

8. Яворська Г. Х., Пономарюк Л. П. Професійна підготовка молодших медичних спеціалістів як педагогічна проблема. *Наука і освіта. Сер.: Педагогіка*. 2012. № 1. С. 87–89.

9. Ястремська С. О. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх магістрів сестринської справи у вищих медичних навчальних закладах засобами дистанційного навчання: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Хмельницька гум.-пед. акад. Хмельницький, 2018. 358 с.

10. Chemouil, P., Hui, P., Kellerer, W., Li, Y., Zhang, Y. Special issue on artificial intelligence and machine learning for networking and communications. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*. 2019. № 37 (6). С. 1185–1191. DOI: <https://doi.org/0.1109/JSAC.2019.2909076>

References:

1. Bidenko, N., Ostapko, O. & Koval, O. (2018). Formuvannia komunikatyvnykh navychok maibutnikh likariv-stomatolohiv na dodyplomnomu etapi navchannia [Formation of communication skills of future dentists at the undergraduate stage of study]. *Vyshcha osvita ukraïny u konteksti inteïratsii do yevropeïskoho osvïtnoho prostoru – Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space*, 79 (I), 223–231. [in Ukrainian].

2. Zakharova, V. (2023). Rozvytok komunikatyvnykh navychok maibutnikh stomatolohiv interaktyvnymy metodamy [Development of communication skills of future dentists by interactive methods]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats – Bulletin of postgraduate education: a collection of scientific papers*, 55 (6), 123–138. [in Ukrainian].

3. Ivashchuk, O., Ivashchuk D. (2021). Vykorystannia medychnykh informatsiïnykh system u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh likariv [The Use of Medical Information Systems in the Professional Training of Future Doctors]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu . Seriiï: «Pedahohika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, (1(48), 166–169. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.166-169> [in Ukrainian].

4. Ilnytska, T. S. (2023). Doslidzhennia efektyvnosti pidhotovky maibutnikh medsester do profesiïnoi diïalnosti v umovakh tsyfrovizatsii medychnykh koledzhiv [Research on the Effectiveness of

Training Future Nurses for Professional Activities in the Conditions of Digitalization of Medical Colleges]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems – Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 69, 35–42. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-69-35-42> [in Ukrainian].

5. Kolenko, Yu. H., Linovytska, O. V. & Manulova, H. D. (2019). Komunikatyvna kompetentnist maibutnikh likariv-stomatolohiv yak neobkhidna skladova optymizatsii systemy nadання stomatolohichnykh posluh [Communicative competence of future dentists as a necessary component of optimising the system of dental services]. *Suchasna stomatolohiia – Modern Dentistry*, 5, 110–112. [in Ukrainian].

6. Polishchuk, O. & Kolesnichenko, O. (2023). Metodolohichni pidkhody do pidhotovky maibutnikh likariv-stomatolohiv do profesiinoi diialnosti [Methodological approaches to the training of future dentists for professional activity]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective – Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 1, 55–60. [in Ukrainian].

7. Yukhno, N. (2019). Obgruntuvannya dydaktychykh umov formuvannya informatsiino-tsifrovoyi kompetentnosti studentiv medychnoho koledzhu [Justification of Didactic Conditions for the Formation of Information and Digital Competence of Medical College Students]. *Naukovyi zapysky kafedry pedahohiky – Scientific Notes of the Department of Pedagogy*, 1 (44), 315–322. [in Ukrainian].

8. Yavorska, H. Kh., Ponomariuk, L. P. (2012). Profesiina pidhotovka molodshykh medychnykh spetsialistiv yak pedahohichna problema [Professional Training of Junior Medical Specialists as a Pedagogical Problem]. *Nauka i osvita. Ser.: Pedahohika – Science and Education. Series: Pedagogy*, 1, 87–89. [in Ukrainian].

9. Yastremska, S. O. (2018). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh mahistriv sestrynskoyi spravy u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh zasobamy dystantsiinoho navchannia [Theory and Methodology of Professional Training of Future Masters of Nursing in Higher Medical Educational Institutions by Means of Distance Learning]: dys. ... doktora ped.. nauk: 13.00.04 / Khmelnytska hum.-ped. akad. Khmelnytskyi, 358. [in Ukrainian].

10. Chemouil, P., Hui, P., Kellerer, W., Li, Y., Zhang, Y. (2019). Special issue on artificial intelligence and machine learning for networking and communications. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*, 37 (6), 1185–1191. DOI: <https://doi.org/0.1109/JSAC.2019.2909076>

УДК 37.011.3-051:37.017-055.1/.3]:37.011-043.8(045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-118-130](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-118-130)

Дука Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, тел.: (04744) 3-45-33, <https://orcid.org/0000-0002-8186-3769>

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті окреслено проблемне поле питань щодо використання інтерактивних освітніх технологій в процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Виокремлено основні напрями досліджень із використання інтерактивних технологій в процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Доведено, що сучасні технології надають безліч можливостей для інноваційних методів навчання та виховання. Узагальнено, що природничо-екологічна компетентність є важливим аспектом розвитку особистості дитини та формування її уявлення про природу, її властивості та взаємовідносини з нею. Ця компетентність визначається як сукупність знань, умінь та навичок, що дозволяють особі розуміти та оцінювати природні явища, а також свідомо впливати на навколишнє середовище з метою його збереження та вдосконалення. Встановлено, що дослідження останніх років показали, що природничо-екологічна освіта дошкільників є важливою проблемою. Учені та педагоги розробили ефективні методи та форми природничо-екологічного виховання, які допомагають дітям пізнавати навколишній світ і формувати екологічно відповідальне ставлення до природи. Доведено, що в нинішніх умовах дистанційного чи змішаного формату організації освітнього процесу існує потреба в адаптації підходів до формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників. Ефективності організації сучасного освітнього процесу сприятиме використання відео-занять, анімацій, презентацій та інших мультимедійних ресурсів, які допоможуть візуалізувати природні явища та процеси. Також є ефективними спеціальні освітні платформи задля проведення інтерактивних занять та вправ. З'ясовано, що при використанні інтерактивних технологій завданням вихователя є створення умов для розвитку ініціативи вихованців, де останні виступають повноправними учасниками освітнього процесу, у вирішенні завдань їхній досвід важливий не менше, ніж досвід

педагога, який не тільки повідомляє готові знання, а й спонукає вихованців до самостійності, надає право вибору рішення, залишаючи за дитиною право на помилку і пошук вірного рішення на основі аналізу (самоаналізу) обраної раніше позиції.

Ключові слова: діти дошкільного віку, формування природничо-екологічної компетентності, ознайомлення з природним довкіллям, інноваційні технології дошкільної освіти, інтерактивні освітні технології, заклад дошкільної освіти.

Duka Tetiana candidate of Pedagogical Sciences, associate professor Department of Psychology and Child Development Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-45-33, <https://orcid.org/0000-0002-8186-3769>

USE OF INTERACTIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING NATURAL AND ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article outlines the problematic field of issues related to the use of interactive educational technologies in the process of forming the natural and environmental competence of preschool children. The main directions of research on the use of interactive technologies in the process of forming the natural and environmental competence of preschool children are highlighted. It is proved that modern technologies provide many opportunities for innovative methods of teaching and upbringing. It is generalised that natural and ecological competence is an important aspect of the development of a child's personality and the formation of his/her idea of nature, its properties and relationships with it. This competence is defined as a set of knowledge, skills and abilities that allow a person to understand and evaluate natural phenomena, as well as to consciously influence the environment in order to preserve and improve it. It has been established that recent studies have shown that preschoolers' natural and environmental education is an important issue. Scientists and educators have developed effective methods and forms of natural and environmental education that help children learn about the world around them and form an environmentally responsible attitude towards nature. It is proved that in the current conditions of distance or mixed format of the educational process, there is a need to adapt approaches to the formation of natural and environmental competence in preschoolers. The use of video lessons, animations, presentations and other multimedia resources to help visualise natural phenomena and processes will contribute to the effectiveness of the modern educational process. Special educational platforms for interactive classes and exercises are also effective. It has

been found that when using interactive technologies, the task of the educator is to create conditions for the development of students' initiative, where the latter act as full participants in the educational process, and in solving problems their experience is no less important than the experience of the teacher, who not only provides ready-made knowledge but also encourages students to be independent, gives them the right to choose a solution, leaving the child the right to make a mistake and find the right solution based on the analysis (self-analysis) of the previously chosen position.

Keywords: preschool children, formation of natural and ecological competence, familiarisation with the natural environment, innovative technologies of preschool education, interactive educational technologies, preschool educational institution.

Постановка проблеми. Сучасна дошкільна освіта знаходиться на етапі реформування, тому триває постійний пошук оптимізації змісту діяльності закладів дошкільної освіти, на основі глибокого осмислення технології взаємодії учасників освітніх взаємин; освоєння нових технологій, методів, прийомів роботи з дітьми, які дозволять зробити освітній процес цікавим, різноманітним і ефективним.

У сучасного педагога мають бути сформовані основні компетенції, що необхідні для створення ефективного освітнього середовища, що відповідають специфіці дошкільного віку. Ці компетенції мають передбачати: забезпечення емоційного благополуччя через безпосереднє спілкування з кожною дитиною; шанобливе ставлення до кожної дитини, до її почуттів і потреб; підтримку індивідуальності та ініціативи дітей через створення умов для прийняття ними рішень, вираження своїх почуттів і думок; підтримку дитячої ініціативи та самостійності в різних видах діяльності (ігровій, дослідницькій, проектній, пізнавальній тощо); установлення правил поведінки і взаємодії в різних ситуаціях для позитивних, доброзичливих стосунків між дітьми, які належать до різних національно-культурних, релігійних спільнот і соціальних шарів, а також мають різне здоров'я; розвиток комунікативних здібностей дітей, що дозволяє вирішувати конфліктні ситуації з однолітками; встановлення правил поведінки в приміщенні, на прогулянці, під час освітньої діяльності, здійснюваної в режимних моментах (зустрічі та прощання, гігієнічні процедури, харчування, денний сон); побудову розвиваючої освіти, орієнтованої на зону найближчого розвитку кожного вихованця, через створення умов для оволодіння культурними засобами діяльності, організацію видів діяльності, спрямованих на розвиток мислення, уяви, фантазії та дитячої творчості; взаємодію з батьками з питань освіти дитини, безпосереднє залучення їх в освітній процес, зокрема за допомогою створення освітніх проєктів спільно з сім'єю на основі виявлення потреб дітей і підтримки освітніх ініціатив сім'ї [1; 2].

Сучасні технології надають безліч можливостей для інноваційних методів навчання та виховання. В одній із таких технічних інновацій – флеш-картках – ми вбачаємо потенціал для створення цікавого та ефективного засобу навчання, спрямованого на формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників.

Дослідження останніх років показали, що природничо-екологічна освіта дошкільників є важливою проблемою. Учені та педагоги розробили ефективні методи та форми природничо-екологічного виховання, які допомагають дітям пізнавати навколишній світ і формувати екологічно відповідальне ставлення до природи.

Сьогодні від педагога вимагається вміння організувати свою роботу так, щоб її кінцевим результатом стала особиста взаємодія на педагогічно оптимальному рівні. Значну допомогу у цьому плані надають освітні технології.

Аналіз останніх джерел і публікацій. На думку сучасних педагогів Т. Байбари, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Лисенко, організовуючи дослідницьку діяльність дошкільників, вихователів необхідно звернути увагу на методи та прийоми організації навчання, вибір яких впливає на ефективність освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Науковці Г. Беленька, Н. Горопах, Н. Лисенко, Т. Наumenко, З. Плохій та ін. займаються дослідженням різних компонентів природничо-екологічного навчання дітей дошкільного віку. За їх спостереженнями, цей процес є системним і відбувається не лише в ході освітніх занять, але і у звичайному житті, включаючи екскурсії, спеціально організовані прогулянки, спостереження за природою, а також через аналіз ілюстративного матеріалу та різноманітні ігрові взаємодії.

Педагогічна стратегія вивчення природи опирається на принципи соціального прогресу дитини і ключову роль освіти та виховання у цьому процесі. При створенні методів і технік для знайомства дітей дошкільного віку з природним середовищем беруться до уваги закони розвитку дитини, враховуючи вікові особливості, сприйняття та когнітивні здібності. Таким чином, ознайомлення дітей з природою збагачує практику дошкільної освіти і пропонує обґрунтовані педагогічні підходи для виховання гармонійно розвинутої особистості [4].

Слід зазначити, що прийоми навчання – елементи методу, які об'єднані логікою поставлених завдань та враховують дії вихователя та дошкільників у процесі навчання [8, с. 117]. Інтерактивними називають такі прийоми навчання, які застосовуються за умови взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Різниця між інтерактивним прийомом та інтерактивним навчанням полягає у специфіці роботи, що характеризується відсутністю застосування засобів навчання [8, с. 119].

У наукових доробках І. Мороза зазначено, що під час ознайомлення дошкільників із природним середовищем виокремлюються три групи прийомів навчання: логічні, організаційні та технічні. Розглянемо детальніше.

1) логічні (прийом розумової діяльності): аналогія, конкретизація, порівняння, постановка проблеми, розв'язання поставлених завдань, виявлення ознак, формулювання висновків, узагальнення;

2) організаційні: бесіда, дискусія, робота з ілюстрованим та демонстраційним матеріалами під час вивчення нового матеріалу, виконання пробних вправ чи завдань;

3) технічні: використання схем і таблиць під час виконання дослідів, де зазначаються етапи виконання поставлених завдань; організація дослідницької діяльності на навчально-дослідних ділянках чи географічних майданчиках; спостереження за планом виконання завдань [14, с. 312].

Зважаючи на вікові особливості дітей дошкільного віку, ефективні педагогічні методи та прийоми повинні бути спрямовані на активізацію дитячого інтересу, розвиток спостережливості та пізнавальної активності.

Мета статті – дослідження використання інтерактивних освітніх технологій в процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Природничо-екологічна компетентність є важливим аспектом розвитку особистості дитини та формування її уявлення про природу, її властивості та взаємовідносини з нею. Ця компетентність визначається як сукупність знань, умінь та навичок, що дозволяють особі розуміти та оцінювати природні явища, а також свідомо впливати на навколишнє середовище з метою його збереження та вдосконалення [3].

У дітей дошкільного віку ця компетентність набуває поступового розвитку, спираючись на їхні первинні сприйняття та спостереження.

Важливо, щоб у цьому процесі брали участь педагоги та батьки, які сприяють активному вивченню природи навколо.

Педагогічна технологія – це наукове проектування і точне відтворення педагогічних дій, що гарантують успіх усіх учасників освітнього процесу.

Центральним компонентом педагогічної технології є чітко визначена кінцева мета, що дозволяє розробити оптимальний алгоритм її досягнення. Важливим також є інструментарій відстеження рівня досягнення запланованих результатів та за необхідності внесення покрокових корективів. Тобто технологія – це інструмент професійної діяльності педагога.

Мета діяльності педагога може бути досягнута тільки у разі, якщо буде забезпечено конструктивну взаємодію педагогів і батьків у вихованні дітей. Тому виникає необхідність використання інтерактивних технологій в роботі з усіма учасниками освітнього процесу.

До найбільш дієвих педагогічних технологій відносяться технології особисто орієнтованого виховання та навчання. Провідний принцип таких технологій – урахування індивідуальних особливостей дитини, траєкторії її розвитку, дитячих інтересів і переваг в змісті і видах діяльності в ході розвитку, виховання та навчання.

Побудова освітнього процесу з орієнтацією на особистість дитини сприяє її благополучному існуванню, а значить і здоров'ю [13].

Формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників має свої особливості, оскільки цей віковий період є критичним для розвитку основних уявлень та навичок у сфері природи та екології. Використання різноманітних ігрових та експериментальних методів, які моделюють природні процеси, або експерименти з водою, піском та рослинами, сприяє кращому розумінню природи дітьми.

Використання інтерактивних методів навчання, таких як групові дискусії, відгадування загадок чи конструювання екологічних моделей, сприяє активній участі дітей в сучасному освітньому процесі. Дозволяючи дітям використовувати свою уяву та творчість для створення малюнків, колажів, макетів екосистем та інших творчих робіт, ми закріплюємо їхні знання.

У педагогіці розрізняють декілька моделей освіти:

- пасивна – дитина є «об'єктом» навчання (слухає та споглядає);
- активна – дитина є «суб'єктом» навчання (самостійна робота, творчі завдання);
- інтерактивна (від англійського *interection* – взаємодія, дія один на одного) – процес навчання здійснюється в умовах постійної, активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; педагог і дитина є рівноправними суб'єктами освітнього процесу.

Саме використання інтерактивної моделі навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, проектну діяльність, спільне вирішення проблемних ситуацій.

Інтерактивне навчання – це навчання з добре організованим зворотнім зв'язком суб'єктів і об'єктів навчання, з двостороннім обміном інформацією між ними.

Інтерактивні технології – базуються на прямій взаємодії вихованців з освітнім середовищем.

Освітній простір в цьому випадку виступає як реальність, в якій кожна дитина знаходить для себе сферу засвоєного досвіду і сама може бути носієм досвіду для інших.

У застосуванні інтерактивних технологій науковці виділяють наступні етапи:

1. Орієнтація. Етап підготовки учасників та експертів. Вихователь пропонує режим роботи, розробляє разом із дітьми головні цілі і завдання,

формулює навчальну проблему. Далі він надає характеристику імітації і ігрових правил, огляд загального ходу та роздає матеріали (за необхідності).

2. Підготовка до проведення. Це етап вивчення ситуації, інструкцій, установок. Вихователь розповідає сценарій, зупиняється на ігрових завданнях, правилах, ролях, ігрових процедурах. Діти збирають додаткову інформацію (за допомогою батьків), консультуються з вихователем, обговорюють зміст і процес гри.

3. Проведення. Цей етап включає власне процес гри. З моменту початку гри ніхто не має права втручатися та змінювати її хід. Тільки ведучий може коригувати дії учасників, якщо вони відхиляються від головної мети гри. Вихователь, почавши гру, не повинен без необхідності брати в ній участь. Його завдання полягає в тому, щоб стежити за ігровими діями, результатами, здійснювати підрахунок балів, роз'яснювати неясності і надавати на прохання дітей допомогу в їх роботі.

4. Обговорення. Етап аналізу, обговорення і оцінки результатів. Вихователь організує обговорення, в ході якого виступають експерти, учасники обмінюються думками, захищають свої позиції і рішення, роблять висновки, діляться враженнями, розповідають про труднощі, що виникали в ході гри, ідеї, що виникли [7].

При доборі інтерактивних технологій, варто пам'ятати про доцільність їх використання на занятті. Окрім того, обираючи інтерактив необхідно враховувати рівень зворотного зв'язку між вихователем і дітьми та вміння вихователя керувати й контролювати процес дослідницької діяльності. Ефективність проведення дослідницької діяльності в закладах дошкільної освіти залежить від правильно підібраних прийомів навчання, які мають відповідати не лише віковим і психологічним особливостям дітей дошкільного віку, але і забезпечувати ефективне засвоєння нової інформації через активізацію пізнавальних процесів під час виконання дослідницьких завдань.

Під час використання інтерактивних технологій завданням вихователя є створення умов для розвитку ініціативи вихованців, де останні виступають повноправними учасниками освітнього процесу, у вирішенні завдань їхній досвід важливий не менше, ніж досвід педагога, який не тільки повідомляє готові знання, а й спонукає вихованців до самостійності, надає право вибору рішення, залишаючи за дитиною право на помилку і пошук вірного рішення на основі аналізу (самоаналізу) обраної раніше позиції. Педагог виступає в декількох основних ролях: інформатора-експерта, коли викладає суть проблеми, описує ситуацію, відповідає на питання учасників, відстежує результати процесу тощо; консультанта, коли звертається до досвіду вихованців, допомагає шукати вирішення поставлених завдань, самостійно ставити нові тощо.

Технології інтерактивного навчання передбачають особливий, багатосторонній тип комунікації між педагогом і дітьми, а також між самими дітьми,

причому можливі наступні комунікаційні взаємодії: «дитина – дитина» (робота в парах), «дитина – група дітей» (робота в групах), «дитина – аудиторія» або «група дітей – аудиторія» (презентація роботи в групах) тощо. При роботі в малих групах діти вчаться розподіляти ролі, стають співавторами, враховують побажання один одного, формулюють загальні висновки і захищають свій вибір перед однолітками [12].

Найголовнішим завданням педагога при використанні інтерактивних технологій є спрямування процесу обміну інформацією в необхідне русло: виявлення різних точок зору; звернення до особистого досвіду учасників; підтримка активності; з'єднання теорії і практики; взаємозбагачення досвіду учасників; полегшення сприйняття, засвоєння, взаєморозуміння; заохочення творчості. Інтерактивне навчання передбачає спеціальну форму організації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, де інформація засвоюється не в пасивному режимі, а в активному, з використанням інтерактивних циклів – спеціальних конструкцій деяких послідовних інтерактивних дій при створенні педагогом певних умов.

Нині технології інтерактивного навчання існує велика кількість. При цьому впровадження інтерактивних технологій в роботу з дітьми дошкільного віку здійснюється поступово, з урахуванням їхніх вікових особливостей [6]. Схарактеризуємо деякі з них.

Найпростішими інтерактивними методами та прийомами, які можуть застосовуватися в ЗДО: «Робота в парах», «Робота в малих групах (трійках)», «Карусель», «Мікрофон», «Коло ідей», «Незакінчені речення», «Імітаційні ігри», менше застосовуються «Мозковий шторм», «Мозаїка», «Займи позицію» [11].

Робота в парах. Діти вчаться взаємодіяти один з одним, об'єднуючись в пари за бажанням. Працюючи в парі, вони вдосконалюють уміння домовлятися, послідовно, спільно виконувати роботу.

Технологія «Хоровод» сприяє формуванню початкових навичок довільної поведінки у дітей дошкільного віку. На початковому етапі педагог є ведучим, оскільки діти самостійно виконати завдання по черзі не можуть. Вихователь за допомогою предмета вчить дітей виконувати завдання по черзі, тим самим виховує у них уміння вислуховувати відповіді і не перебивати один одного.

Інтерактивна технологія «Ланцюжок» допомагає сформувати у дітей дошкільного віку вміння працювати в команді. Основу технології складає послідовне вирішення кожним учасником одного завдання. Наявність спільної мети, одного загального результату створює атмосферу співпереживання і взаємодопомоги, примушує спілкуватися один з одним, пропонувати варіанти вирішення певного завдання.

Технологія «Карусель» впроваджується для організації роботи в парах. Саме динамічна пара має великий комунікативний потенціал, і це стимулює

дітей до спілкування. Інтерактивна технологія формує у дитини такі морально-вольові якості, як взаємодопомога, навички співпраці.

Технологія *«Інтерв'ю»* використовується на етапі закріплення або узагальнення знань, підведення підсумків роботи. Завдяки цьому у дітей активно розвивається діалогічна мова, яка спонукає їх до взаємодії «дорослий-дитина», «дитина-дитина».

Застосування технології *«Робота в малих групах»* (трійках) дає можливість працювати на занятті всім дітям, які вчаться оцінювати свою роботу, роботу товариша, спілкуватися, допомагати один одному.

Інтерактивна технологія *«Акваріум»* полягає в тому, що декілька дітей розігрують ситуацію в колі, а інші спостерігають і аналізують. Такий прийом дає можливість побачити своїх однолітків з боку, побачити, як вони спілкуються, як реагують на чужу думку, як залагоджують назріваючий конфлікт, як аргументують свою думку.

Технологія *«Велике коло»* дозволяє кожній дитині висловлюватися та розвивати навички спілкування, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки з отриманої інформації і вирішувати поставлену задачу.

Застосування інтерактивної технології *«Дерево знань»* сприяє успішному оволодінню дитиною комунікативною діяльністю. Технологія допомагає розвивати комунікативні навички, вміння домовлятися, вирішувати загальні завдання. Листочки – картинки або схеми складає педагог і заздалегідь вивішує їх на дерево. Діти домовляються, об'єднуються в малі групи, виконують завдання, і одна дитина розповідає про те, як вони виконали завдання, інші діти слухають, аналізують і дають оцінку.

Метод ситуаційного аналізу *«Кейс-технологія»* (метод аналізу конкретних ситуацій, ситуаційні завдання і вправи; кейс-стадії; кейс-ілюстрації; фото-кейси).

Суттю кейс-технології є аналіз проблемної ситуації. Аналіз, як логічна операція мислення, сприяє мовному розвитку дитини. В процесі освоєння кейс-технологій діти вчаться отримувати необхідну інформацію в спілкуванні, співвідносять свої спрямування з інтересами інших, вчаться доводити свою точку зору, аргументувати відповідь, формулювати питання, брати участь в дискусії, відстоювати свою точку зору, приймати допомогу [9]. Окрім зазначених дієвими також є такі інтерактивні прийоми:

- прийом обміну думками та судженнями в системах «дитина-дитина» та «дитина-вихователь» (характеризується обговоренням та висуненням припущень (гіпотез) очікуваних результатів діяльності);
- прийом об'єднання думок, що характеризується збиранням ідей та обміном між дітьми дошкільного віку. Головною умовою є попередження дошкільників про відсутність повторень у формулюванні власної думки, що

дасть змогу спонукати дітей до активного слухання;

- «кластер» (систематизація матеріалу, що характеризується встановленням причин, фактів, особливостей об'єкта; є засобом осмислення матеріалу через структурування матеріалу). Прикладом застосування такого прийому є завдання, в якому від ключового слова потрібно врізнобіч написати його характеристику, основні ознаки і т. д. [7, с. 65];

- «інсерт» (допомагає педагогові за короткий проміжок часу з'ясувати рівень знань дітей та мотивувати дітей до пошуку відповідей на невідомі їм запитання) [7, с. 63]. Особливість цього прийому полягає у введенні умовних позначок та занесення у таблицю. Застосовується цей прийом із дітьми старшого дошкільного віку;

- «обмін думками» (діти дошкільного віку підсумовують те, чи підтвердилися припущення під час дослідно-експериментальної діяльності під час гри «Кошик ідей»);

- робота із запитаннями (наприклад, інтерактивні прийоми «Тонкі» та «Товсті» запитання, прийом «Ромашка Блума», прийом «Експерти проти журналістів» [7, с. 65–66].

- створення синквейна (вірш за правилами), що полягає в тому, що вихователь говорить перше слово, а наступні слова мають називати діти залехно від встановлених умов [7, с. 70]. Наприклад, вихователь говорить перше слово «земля», наступне слово має охарактеризувати колір, третє – смак, четверте – запах, п'яте має складатися з кількох слів що охарактеризує ставлення до неї і т. д. [7, с. 70].

Зважаючи на нинішні умови дистанційного чи змішаного формату організації освітнього процесу існує потреба в адаптації підходів до формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників.

Відтак, ефективності організації сучасного освітнього процесу сприятиме використання відео-занять, анімацій, презентацій та інших мультимедійних ресурсів, які допоможуть візуалізувати природні явища та процеси. Також є ефективними спеціальні освітні платформи задля проведення інтерактивних занять та вправ [15].

Слід зазначити, що нині, за ініціативи The LEGO-Foundation є значна кількість сценаріїв для інтерактивних ігрових онлайн-занять для дошкільників, які включають активності та ігри з такими темами, як: «Нові пригоди Колобка», «Весняні диво-метелики» та ін. Організація мотивує вихователів і батьків до спільної роботи, пропонуючи ідеї для взаємодії, наприклад, за допомогою перетворення звичайного аркуша паперу в «підзорну трубу» для спостереження природи, і подальшого малювання вражень дитини. За використання сценаріїв The LEGO-Foundation у педагогів є можливість адаптувати ці ігрові взаємодії, розвиваючи їх відповідно до власних педагогічних методів

та ідей, що сприяє педагогічній гнучкості, креативності та соціально-педагогічній адаптивності [5].

З метою ефективного використання сучасних інтерактивних цифрових технологій у педагогів має бути доступ до даних ресурсів, які є яскравими, візуальними та зрозумілими для вікової категорії дітей дошкільного віку, зокрема:

1. *Інтерактивні книги та додатки*, що відображають природу та екологію в простий та зрозумілий спосіб для дітей. Вони можуть включати інтерактивні ігри, пазли, конструктори та інші види діяльності.

2. *Онлайн відео та анімації* освітні сайти та платформи такі, як YouTube Kids, містять велику кількість відео та мультфільмів на природничі теми та можуть бути використані для ознайомлення дітей з різними аспектами природи та екології.

3. *Віртуальні екскурсії та тури* теж ефективні інтерактивні цифрові ресурси, які нині є ефективними під час ознайомлення дітей з природним довкіллям. Це можуть бути запропоновані віртуальні тури зоопарків, музеїв, національних парків та інших природних об'єктів, які дозволять дітям досліджувати віддалені місця під керівництвом вихователів в межах занять у закладі дошкільної освіти.

4. *Різноманітні ігрові додатки з іграми* на екологічну тематику можуть бути ефективним засобом в процесі формування природничо-екологічної компетентності, які допомагають дітям зрозуміти важливість збереження природи, енергозощадження тощо.

Для підвищення ефективності роботи сучасних вихователів, можна запропонувати вихователям в процесі формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку наступні інтернет-ресурси: Powtoon.com (<https://www.powtoon.com>), SparkolVideoScribe (<https://www.sparkol.com/>). Дані web сервіси можуть слугувати для створення освітніх анімаційних роликів, інтерактивної інфографіки, презентацій та відеоскрайбінгу.

Висновки. Таким чином, використання сучасних інтерактивних технологій в процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку сприяють реалізації освітніх завдань.

Перспектива подальших досліджень полягає у впровадженні описаних інтерактивних прийомів в організацію дослідницької діяльності в закладах дошкільної освіти.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Стандарт дошкільної освіти) (нова редакція): Науковий керівник: Т.О. Піроженко проф., доктор психологічних наук. член-кореспондент НАПН України; Авт. кол-в: Бйасер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Київ, 2021. 37 с. URL: <http://surl.li/lvaies> (Дата звернення 15.03.2025).

2. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В.О. Огневюк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л.Богініч, В.М.Вертутіна (та ін.); наук. ред. Г.В.Беленька; Київ, ун-т ім. Б.Грінченка. Київ: Київ, ун-т ім. Б.Грінченка, 2020.440 с.
3. Бутенко В. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами наочного моделювання. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2023, № 8-9 (132-133). С. 3-14.
4. Виховання дбайливого ставлення до природи у дітей дошкільного віку. URL: http://www.rusnauka.com/26_NTP_2017/Pedagogica/4_228685.doc.htm. (дата звернення 12.03.2025).
5. Дудник Н., Карпенко О., Свйонтик О. Сучасні технології дошкільного виховання: навчальний посібник для студентів другого (магістерського) рівня освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта. Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. 300 с. URL: <https://salo.li/9EFEBC9> (дата звернення 10.03.2025).
6. Іскрижицька А., Сорочинська О. Формування природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових технологій. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/pdf> (Дата звернення 15.03.2025).
7. Креативна педагогіка / упоряд. Н. Харченко. Київ: Вид. група «Шкільний світ», 2017. 96 с.
8. Крутий К., Грицишина Т. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. Дошкільне виховання. 2016. № 1. С. 3-7.
9. Панченко О. О. Використання інтерактивних прийомів навчання під час організації дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 66. 2019. С. 154-156.
10. Плохій З. П. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). Дошкільне виховання. 2010. № 7. С. 6-10.
11. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. Київ: Видавництво. А.С.К., 2004. 192 с.
12. Романюк Т. В., Бочелюк О. І. Організація освітнього процесу в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. Харків: Видавництво «Ранок», 2015. 192 с.
13. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / наук.кер. Богуш А. М. Тернопіль, 2015. 200 с.
14. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки. Дошкільне виховання. 2014. № 11. С. 24-27.
15. Тарасенко Г. С. Середовищний підхід до виховання дітей: аспект інноватики. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 9-11 квітня 2014 р.) / за ред. Г. С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. С. 8-15.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Standart doshkilnoi osvity) (nova redaktsiia) (2021) [Basic component of preschool education (Standard of preschool education) (new edition)]: Naukovyi kerivnyk: T.O. Pirozhenko prof., doktor psykhologichnykh nauk. chlen-korespondent NAPN Ukrainy; Avt. kol-v: Biaiier O.M., Bezsonova O.K., Brezhnieva O.H., Havrysh N.V.,P., Kosenchuk O. H., Kornieieva O.L., Lysenko H. M., Levinets N. V., Mashovets M.A., Mordous I.O., Nerianova S. I., Pirozhenko T. O., Polovina O. A., Reipolska O.D., Shevchuk A. S. Kyiv,. 37 p. URL: <http://surl.li/lvaies> [in Ukrainian].

2. Dytyna: Osvitnia prohrama dlia ditei vid dvokh do semy rokiv [Child: Educational program for children from two to seven years old] (2020) / nauk. ker. proiektu V.O. Ohneviuk; avt. kol.: H.V. Bielienka, O.L. Bohinich, V.M. Vertutina (ta in.); nauk. red. H.V. Bielienka; Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka: Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka. 440 p. [in Ukrainian].

3. Butenko, V. (2023). Formuvannia pryrodnycho-ekolohichnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku zasobamy naochnoho modeliuvannia. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Formation of natural and ecological competence of preschool children by means of visual modelling. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]. № 8-9 (132-133). pp. 3-14. [in Ukrainian].

4. Vykhovannia dbailyvoho stavlennia do pryrody u ditei doshkilnoho viku [Fostering a caring attitude to nature in preschool children]. URL: http://www.rusnauka.com/26_NTP_2017/Pedagogica/4_228685.doc.htm. [in Ukrainian].

5. Dudnyk, N., Karpenko, O., Sviontyk, O. (2023). Suchasni tekhnolohii doshkilnoho vykhovannia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv drugoho (mahisterskoho) rivnia osvity spetsialnosti 012 Doshkilna osvita. [Modern technologies of preschool education: a textbook for students of the second (master's) level of education, speciality 012 Preschool Education.]. Drohobych: DDPU im. Ivana Franka/ URL: <https://salo.li/9EFEB9>. [in Ukrainian].

6. Iskryzhytska, A., Sorochynska, O. (2020). Formuvannia pryrodnycho-ekolohichnoi kompetentnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy ihrovykh tekhnolohii [Formation of natural and ecological competence in children of older preschool age by means of game technologies]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua.pdf>. [in Ukrainian].

7. Kharchenko, N. (2017). Kreatyvna pedahohika [Creative pedagogy]. Kyiv: View. group «School World». 96 p. [in Ukrainian].

8. Krutii K., Hrytsyshyna T. (2016). STREAM-osvita doshkilniat: vykhovuemo kulturu inzhenerenoho myslennia [STREAM-education of preschoolers: we cultivate a culture of engineering thinking]. Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 1, 3-7. [in Ukrainian].

9. Panchenko, O. O. (2019). Vykorystannia interaktyvnykh pryiomiv navchannia pid chas orhanizatsii doslidnytskoi diialnosti ditei doshkilnoho viku [Using interactive teaching methods in the organisation of research activities of preschool children]. Haukovyū chasonys HPU imeni M. P. Drahomanova. Vypusk 66. pp. 154-156. [in Ukrainian].

10. Plokhii, Z. P. (2010). Ekoloho-rozvyvalne seredovyshche doshkilnoho navchalnoho zakladu (innovatsiini pidkhody) [Ecological and developmental environment of a preschool educational institution (innovative approaches)]. *Doshkilne vykhovannia*, 7, 6-10. [in Ukrainian].

11. Pometun, O. I. (2004) Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive Learning Technologies]. Kyiv: Publishing House. ASK. 192 p. [in Ukrainian].

12. Romaniuk, T. V., Bocheliuk, O. I. (2015). Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v riznovikovii hrupi doshkilnohonavchalnoho zakladu [Organisation of the educational process in a multi-age group of a preschool educational institution]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok». 192 p. [in Ukrainian].

13. Svit dytynstva: kompleksna osvitnia prohrama dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv (2015) [The World of Childhood: a comprehensive educational programme for preschools]/ nauk.ker. Bohush A. M. Ternopil. 200 p. [in Ukrainian].

14. Sotska O. (2014). Vid znan ta emotsii do ekolohodotsilnoi povedinky [From knowledge and emotions to sustainable behaviour]. *Doshkilne vykhovannia*. 11, 24-27.

15. Tarasenko H. Seredovyshchnyi pidkhid do vykhovannia ditei: aspekt innovatyky. Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoi osvity v konteksti yevropeiskykh osvitnikh stratehii: zbirnyk materialiv naukovopraktychnokonferentsii vykladachiv i studentiv instytutu pedahohiky, psykholohii i mystetstv (Vinnytsia, VDPU im. M. Kotsiubynskoho, 9-11 kvitnia 2014 r.) / za red. H. S. Tarasenko; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, instytut pedahohiky, psykholohii i mystetstv. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2014. Vyp. 3, 8-15. [in Ukrainian].

УДК 159.923.2:37.015.3]:005.963.2-027.561

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-131-144](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-131-144)

Дяченко Марія Дмитрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти та управління навчальним закладом, Класичний приватний університет, Запоріжжя, тел.: (096) 930-67-76, <https://orcid.org/0000-0001-7250-1371>

Приходькіна Наталія Олексіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти, Навчально-науковий інститут менеджменту та психології Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (050) 551-51-82, <https://orcid.org/0000-0001-9965-6912>

КОУЧИНГ ТА ТЬЮТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження психологічних механізмів та ефективності коучингу і тьюторингу як сучасних інструментів особистісного розвитку в умовах трансформації освітнього та професійного середовища. На основі систематичного аналізу сучасних наукових досліджень та практичного досвіду впровадження цих підходів визначено та охарактеризовано ключові психологічні механізми, що забезпечують їх результативність: активізація внутрішньої мотивації через постановку значущих цілей, розвиток рефлексивного мислення через специфічні техніки запитань та зворотного зв'язку, трансформація поведінкових патернів у безпечному експериментальному середовищі, емоційна регуляція та механізм нейропластичності. Виявлено та проаналізовано спільні та відмінні риси у функціонуванні психологічних механізмів коучингу та тьюторингу. Встановлено, що коучинг більше орієнтований на трансформацію переконань та активізацію емоційних механізмів змін, тоді як тьюторинг переважно спирається на механізми когнітивного навчання та формування метакогнітивних стратегій. Особливу увагу приділено дослідженню механізму емоційного резонансу, який відіграє ключову роль у формуванні довірчих відносин між фахівцем та клієнтом, створенні психологічно безпечного простору для особистісних трансформацій. На основі мета-аналізу емпіричних досліджень систематизовано п'ять груп факторів, що визначають ефективність коучингового та тьюторського супроводу: особистісні характеристики клієнта/здобувача, професійні компетенції коуча/тьютора,

якість взаємодії між учасниками процесу, організаційні умови та контекстуальні фактори. Окремо виділено фактори, що впливають на довготривалість досягнутих результатів, включаючи розвиток навичок самостійного коучингу та формування підтримуючого оточення. Теоретично обґрунтовано перспективність інтеграції коучингового та тьюторського підходів для створення комплексних програм особистісного розвитку, які враховують як глибинні психологічні процеси, так і практичні аспекти досягнення поставлених цілей. Визначено перспективні напрями подальших досліджень: вивчення довготривалих ефектів коучингу та тьюторингу, розробка інтегративних моделей супроводу особистісного розвитку, дослідження культурно-специфічних аспектів застосування цих методів, створення валідних інструментів оцінки ефективності інтервенцій та вивчення специфіки їх застосування у різних вікових групах та професійних контекстах.

Ключові слова: коучинг, тьюторинг, особистісний розвиток, психологічні механізми, емоційний резонанс, ефективність, професійний розвиток, освітні інновації, нейропластичність, метакогнітивні стратегії, рефлексивне мислення, трансформація поведінкових патернів.

Diachenko Mariia Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Education and Educational Institution Management, Classical Private University, Zaporizhzhia, tel.: (096) 930-67-76, <https://orcid.org/0000-0001-7250-1371>

Prykhodkina Natalia Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Administration and Special Education, Educational and Scientific Institute of Management and Psychology, State Higher Education Institution «University of Educational Management», National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 551-51-82, <https://orcid.org/0000-0001-9965-6912>

COACHING AND TUTORING AS TOOLS FOR PERSONAL DEVELOPMENT: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS AND EFFECTIVENESS

Abstract. The article presents a comprehensive study of psychological mechanisms and effectiveness of coaching and tutoring as modern tools for personal development in the context of educational and professional environment transformation. Based on a systematic analysis of contemporary research and practical experience in implementing these approaches, key psychological mechanisms ensuring their effectiveness have been identified and characterized:

activation of internal motivation through setting meaningful goals, development of reflective thinking through specific questioning techniques and feedback, transformation of behavioral patterns in a safe experimental environment, emotional regulation, and the mechanism of neuroplasticity. Common and distinctive features in the functioning of psychological mechanisms of coaching and tutoring have been identified and analyzed. It has been established that coaching is more focused on transforming beliefs and activating emotional mechanisms of change, while tutoring primarily relies on cognitive learning mechanisms and the formation of metacognitive strategies. Special attention has been paid to investigating the mechanism of emotional resonance, which plays a key role in forming trusting relationships between the specialist and client, creating a psychologically safe space for personal transformations. Based on a meta-analysis of empirical research, five groups of factors determining the effectiveness of coaching and tutoring support have been systematized: personal characteristics of the client/learner, professional competencies of the coach/tutor, quality of interaction between process participants, organizational conditions, and contextual factors. Factors influencing the longevity of achieved results have been separately identified, including the development of self-coaching skills and formation of a supportive environment. The perspective of integrating coaching and tutoring approaches for creating comprehensive personal development programs that consider both deep psychological processes and practical aspects of achieving set goals has been theoretically substantiated. Promising directions for further research have been identified: studying long-term effects of coaching and tutoring, developing integrative models of personal development support, investigating culture-specific aspects of applying these methods, creating valid tools for assessing intervention effectiveness, and studying the specifics of their application in different age groups and professional contexts.

Keywords: coaching, tutoring, personal development, psychological mechanisms, emotional resonance, effectiveness, professional development, educational innovations, neuroplasticity, metacognitive strategies, reflective thinking, behavioral pattern transformation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується безпрецедентною швидкістю технологічних, соціальних та економічних змін, особистісний розвиток став не просто бажаним, а необхідним фактором успішної адаптації та професійної реалізації людини. Глобалізація, діджиталізація та автоматизація створюють нові виклики для особистості, вимагаючи постійного оновлення знань, розвитку емоційного інтелекту та гнучких навичок. За даними Світового економічного форуму (2024), понад 50% всіх працівників потребуватимуть значної перекваліфікації та розвитку нових компетенцій до 2026 р. [1].

В умовах цих трансформацій традиційні освітні підходи часто виявляються недостатньо ефективними, оскільки не враховують індивідуальні особливості та потреби кожної особистості. Саме тому серед різноманітних підходів до сприяння особистісному зростанню особливе місце посідають коучинг та тьюторинг як інноваційні освітні практики, що базуються на глибокому розумінні психологічних механізмів розвитку особистості. Ці підходи відповідають сучасним вимогам до персоналізації навчання та розвитку, забезпечуючи індивідуальний супровід та підтримку в досягненні особистих та професійних цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика коучингу та тьюторингу як інструментів особистісного розвитку привертає значну увагу дослідників у різних галузях психології та педагогіки. Теоретико-методологічні засади коучингу ґрунтовно досліджені в роботах Дж. Уїтмора [22], який розробив модель GROW та обґрунтував принципи ефективного коучингового супроводу. Я. Швень [7] дослідила нейропсихологічні аспекти коучингу, розкривши механізми формування нових нейронних зв'язків у процесі коучингової взаємодії.

У сфері тьюторингу важливий внесок зробила Н. Чаюн [6], яка розробила концепцію тьюторського супроводу в освіті та описала основні компетенції сучасного тьютора. С. Девід дослідив філософські та методологічні основи тьюторства.

Психологічні механізми ефективності коучингу та тьюторингу досліджуються в роботах А. Гранта та Д. Стобера [13], які провели серію експериментів щодо впливу коучингу на розвиток емоційного інтелекту та саморегуляції. Д. Клаттербак [10] зосередився на вивченні факторів, що впливають на формування довірчих відносин між коучем/тьютором та клієнтом/здобувачем.

Особливу увагу дослідники приділяють вивченню ефективності онлайн-коучингу та дистанційного тьюторингу. Дослідження Р. Джонса та співавторів [15] демонструють, що віртуальний коучинг може бути не менш ефективним, ніж очний, за умови правильної організації процесу та використання відповідних технологій.

П. Жулковський [4] дослідив особливості впровадження коучингового підходу в систему вищої освіти. В. Гусак [3] та О. Гармаш [2] розкрили психологічні аспекти тьюторського супроводу професійного розвитку педагогів.

Незважаючи на значний обсяг досліджень, залишається потреба в більш глибокому вивченні психологічних механізмів, що забезпечують ефективність коучингу та тьюторингу, особливо в контексті сучасних викликів та змін у системі освіти та професійного розвитку.

Формулювання невирішених частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури та практики застосування коучингу і тьюторингу виявив низку

недостатньо досліджених аспектів. Зокрема, відсутні системні дослідження щодо довготривалих ефектів коучингового та тьюторського супроводу, особливо, в контексті стійкості досягнутих особистісних змін. Більшість існуючих досліджень фокусуються на короткострокових результатах, залишаючи поза увагою питання про те, як зберігаються та розвиваються набуті навички та установки протягом тривалого часу. Також недостатньо вивченими залишаються психологічні фактори, що визначають ефективність коучингового та тьюторського супроводу.

Крім того, в умовах зростаючої діджиталізації освіти та розвитку онлайн-форматів взаємодії, потребують додаткового вивчення особливості встановлення та підтримки довірчих відносин у віртуальному середовищі, а також специфіка адаптації традиційних методик коучингу та тьюторингу до онлайн-формату.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психологічних механізмів, що забезпечують ефективність коучингу та тьюторингу як інструментів особистісного розвитку, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх оптимального застосування в сучасних умовах освітнього та професійного середовища.

Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання:

- 1) Здійснити теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до розуміння психологічних механізмів коучингу та тьюторингу в контексті особистісного розвитку.
- 2) Визначити та систематизувати ключові психологічні фактори, що впливають на ефективність коучингового та тьюторського супроводу.
- 3) Провести порівняльний аналіз психологічних механізмів, що лежать в основі коучингу та тьюторингу, виявити їх спільні та відмінні риси.

Виклад основного матеріалу. Коучинг, за визначенням Міжнародної федерації коучингу (ICF), представляє собою партнерство між коучем та клієнтом, спрямоване на розкриття потенціалу людини та досягнення значущих для неї цілей [22]. В основі коучингового підходу лежить гуманістична психологія, зокрема ідеї К. Роджерса [5] про безумовне прийняття та створення підтримуючого середовища для особистісного зростання. Сучасні дослідження А. Гранта і Д. Стобера [13] доповнюють це розуміння когнітивно-поведінковим підходом, підкреслюючи важливість роботи з переконаннями та поведінковими патернами клієнта.

Нейропсихологічні дослідження Я. Швень [7] розкривають механізми впливу коучингу на нейронні процеси: через специфічну комунікацію та запитання активізуються prefrontal cortex та інші зони мозку, відповідальні за прийняття рішень та формування нових нейронних зв'язків. Це підтверджується дослідженнями з використанням fMRI, які демонструють підвищену активність у зонах мозку, пов'язаних з інсайтом та саморефлексією під час коучингових сесій.

Експериментальні дослідження К. Макфарлейн [17] розкривають роль позитивних емоцій у процесі особистісних змін. Його теорія інтенціональних змін пояснює, як коучинг створює психологічно безпечний простір для експериментування з новими моделями поведінки. При цьому ключовим механізмом виступає резонансне лідерство коуча, яке активізує позитивний емоційний атрактор клієнта. Соціально-психологічні механізми коучингу, досліджені Д. Пассмором [18], включають: формування довірчих відносин через емпатичне слухання, створення психологічно безпечного простору для експериментування, активізацію внутрішніх ресурсів особистості через специфічну комунікацію та підтримуюче середовище. Особливу увагу дослідник приділяє механізму «соціального дзеркала», коли коуч через специфічну комунікацію допомагає клієнту побачити власні сліпі зони та потенційні можливості розвитку. Дослідження А. Гранта та Д. Стобера [13] показують, що ефективність коучингу значною мірою залежить від формування довірчих відносин між коучем та клієнтом, а також від здатності коуча створювати простір для самостійного пошуку рішень клієнтом.

Тьюторинг, у свою чергу, є особливою педагогічною позицією, спрямовану на супровід індивідуальної освітньої траєкторії учня чи студента. Згідно з дослідженнями П. Жулковського [4] тьюторський супровід базується на принципах індивідуалізації та відкритості освітнього простору. Психологічна складова тьюторингу полягає у створенні умов для розвитку суб'єктності учня, формування його здатності до самостійного вибору та відповідальності за власне навчання.

Тьюторинг, що має витоки з британської системи індивідуального наставництва, є особливою педагогічною позицією, спрямованою на супровід індивідуальної освітньої траєкторії здобувача. Сучасні дослідження в галузі педагогічної психології [12] розкривають комплексний характер психологічних механізмів тьюторського супроводу. Ключовим виступає механізм фасилітації самостійного навчання, який активізується через створення розвиваючого освітнього середовища та підтримку метакогнітивних процесів.

Дослідження С. Девіда і Д. Клаттербака [11] виявили, що ефективність тьюторингу значною мірою залежить від активізації механізмів саморегуляції навчальної діяльності. Тьютор, на відміну від традиційного викладача, не просто передає знання, а створює умови для розвитку навичок самостійного управління процесом навчання. Це включає роботу з мотивацією, цілепокладанням, плануванням та рефлексією навчальної діяльності. Згідно з дослідженнями О. Гармаш [2], тьюторський супровід базується на принципах індивідуалізації та відкритості освітнього простору. Психологічна складова тьюторингу полягає у створенні умов для розвитку суб'єктності учня, формування його здатності до самостійного вибору та відповідальності за власне навчання.

Спільним для обох підходів є їх орієнтація на розкриття потенціалу особистості через створення специфічного комунікативного простору. Дослідження Д. Пассмор та А. Філліері-Тревіс [19] демонструють, що як коучинг, так і тьюторинг активізують механізми рефлексії, самопізнання та саморегуляції. При цьому важливим фактором ефективності обох підходів є врахування індивідуальних особливостей клієнта/учня та його готовності до змін.

На думку С. Петровіци [20], обидва підходи базуються на схожих фундаментальних психологічних механізмах, проте мають особливості їх реалізації.

Розглядаючи спільні психологічні механізми, варто передусім відзначити механізм фасилітації розвитку. В обох підходах фахівець створює підтримуюче середовище, яке стимулює самостійний розвиток особистості. Цей механізм реалізується через емпатичне слухання, безоціночне прийняття та створення психологічно безпечного простору для експериментування. Не менш важливим спільним механізмом виступає рефлексія, адже і коучинг, і тьюторинг активізують процеси самоаналізу та усвідомлення власного досвіду. Існує пряма кореляція між глибиною рефлексії та ефективністю обох підходів. Також об'єднуючим елементом виступає механізм саморегуляції, через який обидва підходи сприяють розвитку здатності особистості до самостійного управління власним розвитком. Цей механізм охоплює роботу з мотивацією, цілепокладанням та самоконтролем [18].

Водночас аналіз виявляє суттєві відмінності у функціонуванні психологічних механізмів коучингу та тьюторингу. У коучингу провідним виступає механізм інсайту та трансформації переконань. Коучинг частіше працює через зміни у системі переконань клієнта, тоді як у тьюторингу переважає механізм поступового навчання та інтеграції нового досвіду [10]. Тьюторинг значною мірою спирається на механізми когнітивного учіння та формування метакогнітивних стратегій. На думку К. Ванлехна [21], тьютор активно працює з розвитком навичок самостійного навчання та когнітивними стратегіями.

Суттєва різниця спостерігається у роботі з емоційною сферою особистості. Коучинг активніше задіює емоційні механізми змін, через активізацію позитивного емоційного атрактора та трансформацію емоційного досвіду. У тьюторингу емоційна складова має більш допоміжний характер, слугуючи підтримкою когнітивних процесів навчання [22].

Особливої уваги заслуговує специфіка механізму цілепокладання у кожному з підходів. У коучингу цей механізм більше орієнтований на особистісні цілі та внутрішні зміни, працюючи з глибинною мотивацією та цінностями клієнта. Натомість у тьюторингу механізм цілепокладання фокусується переважно на освітніх цілях та розвитку конкретних компетенцій, хоча й не виключає особистісного компоненту.

Психологічні механізми, що забезпечують ефективність коучингу та тьюторингу, включають активізацію внутрішньої мотивації через постановку значущих цілей та візуалізацію бажаного результату. Згідно досліджень Е. Дечі та Р. Раяна [12] саме внутрішня мотивація є ключовим фактором стійких особистісних змін. У контексті коучингу цей механізм реалізується через техніки побудови мотиваційного профілю та роботу з цінностями клієнта. Нейропсихологічні дослідження показують, що такий підхід активізує префронтальну кору головного мозку, відповідальну за цілепокладання та прийняття рішень.

Розвиток рефлексивного мислення через техніки запитань та зворотного зв'язку. Якість рефлексії напряду впливає на ефективність прийняття рішень та особистісного розвитку. При цьому важливу роль відіграє створення «рефлексивного простору» - особливих умов, що сприяють глибокому самоаналізу та усвідомленню власного досвіду.

Трансформація поведінкових патернів відбувається через механізм експериментування в безпечному середовищі. Саме можливість безпечного експериментування з новими моделями поведінки є критичним фактором для формування нових навичок. Коучинговий та тьюторський супровід створюють захищений простір для такого експериментування, де помилки розглядаються як цінний досвід навчання [14].

Особливе значення має механізм емоційної регуляції. Ефективні особистісні зміни неможливі без включення емоційного компонента. Коучинг активно працює з емоційними станами через техніки усвідомлення та трансформації емоційного досвіду, тоді як тьюторинг забезпечує емоційну підтримку в процесі навчання.

Механізм соціального навчання реалізується через моделювання успішних стратегій та поведінкових патернів. Спостереження за успішними моделями поведінки та їх поступова інтеграція у власний досвід є потужним фактором особистісних змін. Коуч та тьютор виступають не лише фасилітаторами цього процесу, але й демонструють ефективні моделі комунікації та саморегуляції.

Метакогнітивний механізм забезпечує розвиток здатності до саморегуляції навчання та розвитку. Цей механізм особливо активно задіюється в тьюторському супроводі, де він допомагає розвивати навички планування, моніторингу та оцінки власної навчальної діяльності.

Важливу роль відіграє механізм нейропластичності, який забезпечує формування нових нейронних зв'язків у процесі навчання та розвитку. Дослідження з використанням методів нейровізуалізації показують, що коучингові та тьюторські інтервенції активізують специфічні зони мозку, відповідальні за навчання та адаптацію [20].

Механізм емоційного резонансу відіграє ключову роль у процесі особистісної трансформації під час коучингових та тьюторських сесій. Цей психологічний феномен базується на здатності людей налаштовуватися на емоційні стани один одного та створювати глибокий рівень взаєморозуміння. В контексті професійної взаємодії емоційний резонанс виникає, коли коуч або тьютор демонструє щире емпатичне розуміння переживань клієнта, створюючи атмосферу безумовного прийняття. У процесі такої взаємодії відбувається активація нейробиологічних механізмів, пов'язаних з системою дзеркальних нейронів. Це дозволяє коучу точніше розуміти емоційний стан клієнта та відповідним чином налаштовувати свою поведінку та комунікацію. Коли клієнт відчуває, що його емоції знаходять відгук та розуміння, знижується рівень психологічного захисту, що відкриває можливості для більш глибокого самодослідження.

Безпечний емоційний простір, який створюється через механізм емоційного резонансу, характеризується відсутністю осуду, щирим інтересом до переживань клієнта та готовністю супроводжувати його у дослідженні складних емоційних станів. В такому середовищі клієнт може дозволити собі бути вразливим, що є необхідною умовою для справжніх особистісних трансформацій. Важливо зазначити, що емоційний резонанс не означає повного злиття емоційних станів коуча та клієнта. Професійний коуч чи тьютор зберігає здатність до емоційної саморегуляції та підтримує оптимальну психологічну дистанцію, яка дозволяє ефективно супроводжувати процес особистісних змін клієнта. Це вимагає розвиненої емоційної компетентності та навичок професійної рефлексії.

В онлайн-середовищі механізм емоційного резонансу набуває додаткових особливостей. Коучу необхідно компенсувати обмеження віртуального формату через підвищену увагу до вербальних та паравербальних проявів емоцій, використання спеціальних технік для створення емоційного контакту через екран. Важливим стає розвиток навичок «цифрової емпатії» - здатності точно зчитувати та відгукуватися на емоційні стани співрозмовника в умовах опосередкованої комунікації. Якщо механізм емоційного резонансу працює ефективно, це створює потужний каталізатор для особистісних трансформацій. Клієнти відзначають більшу готовність досліджувати складні теми, приймати виклики та експериментувати з новими моделями поведінки. Емоційний резонанс також сприяє формуванню довготривалих позитивних змін, оскільки новий досвід інтегрується не лише на когнітивному, але й на емоційному рівні.

Ефективність коучингу та тьюторингу підтверджується численними емпіричними дослідженнями. Мета-аналіз, проведений К. Брендель, показав значущий позитивний вплив коучингу на професійну ефективність, задово-

леність життям та психологічне благополуччя клієнтів. Аналогічно, лонгітюдні дослідження ефективності тьюторингу демонструють його позитивний вплив на академічну успішність та розвиток метакогнітивних навичок здобувачів [8].

Важливо відзначити, що ефективність обох підходів значною мірою залежить від професійної підготовки спеціалістів та дотримання етичних принципів роботи. На основі аналізу сучасних досліджень можна систематизувати ключові психологічні фактори, що визначають ефективність коучингового та тьюторського супроводу. За результатами мета-аналізу Р. Джонса та співавторів [15], який охопив понад 200 емпіричних досліджень, можна виділити кілька груп таких факторів.

Перша група – фактори, пов'язані з особистістю клієнта/здобувача:

- рівень вмотивованості та готовності до змін;
- здатність до рефлексії та саморегуляції;
- відкритість до нового досвіду;
- емоційна стабільність;
- локус контролю (внутрішній чи зовнішній).

Друга група – фактори, пов'язані з особистістю коуча/тьютора:

- емпатичні здібності та емоційний інтелект;
- комунікативна компетентність;
- професійна підготовка та досвід;
- здатність створювати психологічно безпечне середовище;
- гнучкість у виборі методів роботи.

Третя група – фактори взаємодії:

- якість робочого альянсу між коучем/тьютором та клієнтом/здобувачем;

- узгодженість цілей та очікувань;
- регулярність та систематичність взаємодії;
- чіткість комунікації та зворотного зв'язку;
- рівень довіри у відносинах.

Особливу роль відіграють фактори організації процесу:

- чіткість постановки цілей;
- структурованість процесу;
- адекватність вибору методів та інструментів;
- систематичність оцінки прогресу;
- гнучкість у адаптації підходу до потреб клієнта/здобувача.

Важливими є також контекстуальні фактори:

- підтримка з боку організаційного середовища;
- наявність ресурсів для впровадження змін;
- культурна відповідність підходу;
- часові рамки та інтенсивність взаємодії;

- формат проведення (очний/онлайн).
- Фактори, що впливають на довготривалість ефекту:
- розвиток навичок самостійного коучингу;
 - формування підтримуючого оточення;
 - інтеграція нових практик у повсякденне життя;
 - розвиток метакогнітивних навичок;
 - створення системи самомоніторингу.

Важливо відзначити, що ефективність обох підходів значною мірою залежить від професійної підготовки спеціалістів та дотримання етичних принципів роботи. Найбільш ефективними є програми, які поєднують професійну компетентність фахівця з його здатністю створювати довірчі та етичні відносини з клієнтом/здобувачем.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного теоретичного аналізу, можна стверджувати, що коучинг та тьюторинг є ефективними інструментами особистісного розвитку, які базуються на глибокому розумінні психологічних механізмів змін та трансформації особистості. Їх ефективність підтверджується як теоретичними моделями, що пояснюють механізми впливу на особистісний розвиток, так і численними емпіричними дослідженнями, які демонструють позитивні зміни в різних сферах життя клієнтів.

Аналіз психологічних механізмів коучингу показав, що його ефективність ґрунтується на активізації внутрішніх ресурсів особистості, посиленні усвідомленості, розвитку відповідальності та проактивної життєвої позиції. Тьюторинг, у свою чергу, забезпечує індивідуалізований супровід освітньої та професійної траєкторії розвитку, сприяючи формуванню метакогнітивних навичок та самостійності у прийнятті рішень.

Особливу увагу варто приділити синергетичному ефекту від поєднання коучингового та тьюторського підходів, що дозволяє створювати комплексні програми особистісного розвитку, які враховують як глибинні психологічні процеси, так і практичні аспекти досягнення поставлених цілей. Важливим аспектом є також адаптивність цих підходів до різних контекстів та індивідуальних потреб клієнтів.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути:

- вивчення довготривалих ефектів коучингу та тьюторингу на особистісний розвиток;
- розробка інтегративних моделей супроводу особистісного розвитку, що поєднують найефективніші елементи обох підходів;
- дослідження культурно-специфічних аспектів застосування цих методів;
- створення валідних інструментів оцінки ефективності коучингових та тьюторських інтервенцій;

- вивчення специфіки застосування цих підходів у різних вікових групах та професійних контекстах.

Результати дослідження мають важливе практичне значення для розвитку професійної підготовки коучів та тьюторів, вдосконалення методик роботи з клієнтами та розробки інноваційних програм особистісного розвитку. Вони також створюють теоретичне підґрунтя для подальшої інтеграції цих підходів у різні сфери освітньої та професійної діяльності.

Література:

1. Всесвітній економічний форум: основні висновки. <https://eba.com.ua/vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-osnovni-vysnovky/>
2. Гармаш О. М. Тьюторська компетентість як феномен теорії та практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65. С. 26-30. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.5>
3. Гусак В. М. Тьюторство як засіб індивідуалізації освітнього процесу в післядипломній освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 18 (29). С. 127-130. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-1-27>
4. Жулковський П. Tutoring як метод роботи з дорослим учнем. *Українська полоністика: Педагогічні науки*. 2015. № 12. С. 28–38. <http://eprints.zu.edu.ua/20569/1/5.pdf>
5. Котигорошко В. Клієнт-центрована терапія Роджерса: все, що треба знати. <https://www.gasformind.com/kliient-tsentrovana-terapiya/>
6. Чаюн Н. С. Тьюторська діяльність: сутнісні основи, практика, перспективи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 2 (58). С. 8–19. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-58-8-19>
7. Швень Я. Л. Нейропсихологічні особливості когнітивної гнучкості як базової навички особистості нової формації. *Методист*. 2018. № 2. С. 75-78.
8. Brendel C. (2012). Tutoring between Language with Comparative Multilingual Tutoring. *Writing Center Journal*, 32(1). <https://doi.org/10.7771/2832-9414.1856>
9. Brown C. H., et al. (2018). *Professional Coaching: Principles and Practice*. Springer Publishing Company. 481 p.
10. Clutterbuck D. (2023). *Coaching and Mentoring: A Journey Through the Models, Theories, Frameworks and Narratives of David Clutterbuck*. Routledge. 268 p.
11. David S., Clutterbuck D. (2013). *The Psychology of Coaching and Mentoring*. John Wiley & Sons. 524 p. <https://download.e-bookshelf.de/download/0000/7244/78/L-G-0000724478-0015303140.pdf>
12. Deci E. L., Ryan, R. M. (2018). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Press. 756 p.
13. Grant A. M., Stober D. R. (2006). *Evidence Based Coaching Handbook: Putting Best Practices to Work for Your Clients*. Wiley. 416 p.
14. Hackman, J.G. and Wageman, R. (2005) A theory of team coaching. *Academy of Management Review*, 30(2), 269–287.
15. Jones R. J., et al. (2015). The Effectiveness of Workplace Coaching: A Meta-analysis of Learning and Performance Outcomes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 89(2), 249-277. https://centaur.reading.ac.uk/74522/1/Jones%20et%20al%202016_JOOP.pdf
16. Kolb D. A., Frohman A. L. (1970). An Organization Development Approach to Consulting. *Sloan Management Review*, 51-65. https://www.researchgate.net/profile/David-Kolb-2/publication/242636995_An_Organization_Development_Approach_to_Consulting/links/6560e5f53fa26f66f42422df/An-Organization-Development-Approach-to-Consulting.pdf

17. McFarlane K. J. (2016). Tutoring the tutors: Supporting effective personal tutoring. *Active Learning in Higher Education*, 17(1), 77–88. <https://doi.org/10.1177/1469787415616720>
18. Passmore J. (2007) Coaching and mentoring: The role of experience and sector knowledge. *International Journal of Evidence based Coaching and Mentoring*, 10–16.
19. Passmore J., Fillery-Travis A. (2013). *Coaching Psychology: A Practitioners Guide*. Wiley-Blackwell. 248 p.
20. Petrovica S. (2014). Tutoring Process in Emotionally Intelligent Tutoring Systems. *International Journal of Technology and Educational Marketing*, 4(1), 72–85. <https://doi.org/10.4018/ijtem.2014010106>
21. Vanlehn, K. (2011). The Relative Effectiveness of Human Tutoring, Intelligent Tutoring Systems, and Other Tutoring Systems. *Educational Psychologist*, 46(4), 197–221. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.611369>
22. Whitmore, J. (2017). *Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership*. Nicholas Brealey Publishing. 240 p.

References:

1. Vsesvitnii ekonomichnyi forum: osnovni vysnovky [World Economic Forum: Key Conclusions]. <https://eba.com.ua/vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-osnovni-vysnovky/> [in Ukrainian].
2. Harmash O. M. (2019). Tiutorska kompetentist yak fenomen teorii ta praktyky profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Tutoring competence as a phenomenon of theory and practice in professional training of future foreign language teachers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and General Education Schools* (Vols. 65), (pp. 26-30). <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.5> [in Ukrainian].
3. Husak V. M. (2019). Tiutorstvo yak zasib indyvidualizatsii osvithnoho protsesu v pisliadyplomnii osviti [Tutoring as a means of individualization of the educational process in postgraduate education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy* (Vols. 18 (29)), (pp. 127-130). <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-1-27> [in Ukrainian].
4. Zhulkovskiy P. (2015). Tutoring yak metod roboty z doroslym uchнем [Tutoring as a method of working with adult students]. *Ukrainska polonistyka: Pedahohichni nauky – Ukrainian Polish Studies: Pedagogical Sciences* (Vols. 12), (pp. 28–38). <http://eprints.zu.edu.ua/20569/1/5.pdf> [in Ukrainian].
5. Koryhoroshko V. (2023). Kliient-tsentrovana terapiia Rodzhersa: vse, shcho treba znaty [Rogers' Client-Centered Therapy: Everything You Need to Know]. <https://www.gasformind.com/kliient-tsentrovana-terapiya/> [in Ukrainian].
6. Chaiun N. S. (2020). Tiutorska diialnist: sutnisni osnovy, praktyka, perspektyvy [Tutoring activity: essential foundations, practice, perspectives]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of «KROK» University* (Vols. 2 (58)), (pp. 8–19). <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-58-8-19> [in Ukrainian].
7. Shven Ya. L. (2018). Neiropsykhologichni osoblyvosti kohnityvnoi hnuchkosti yak bazovoi navychky osobystosti novoi formatsii [Neuropsychological features of cognitive flexibility as a basic skill of a new formation personality]. *Metodyst – Methodist* (Vols. 2), (pp. 75-78). [in Ukrainian].
8. Brendel C. (2012). Tutoring between Language with Comparative Multilingual Tutoring. *Writing Center Journal*, 32(1). <https://doi.org/10.7771/2832-9414.1856> [in English].
9. Brown C. H., et al. (2018). *Professional Coaching: Principles and Practice*. Springer Publishing Company. 481 p. [in English].

10. Clutterbuck D. (2023). *Coaching and Mentoring: A Journey Through the Models, Theories, Frameworks and Narratives of David Clutterbuck*. Routledge. 268 p. [in English].

11. David S., Clutterbuck D. (2013). *The Psychology of Coaching and Mentoring*. John Wiley & Sons. 524 p. <https://download.e-bookshelf.de/download/0000/7244/78/L-G-0000724478-0015303140.pdf> [in English].

12. Deci E. L., Ryan, R. M. (2018). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Press. 756 p. [in English].

13. Grant A. M., Stober D. R. (2006). *Evidence Based Coaching Handbook: Putting Best Practices to Work for Your Clients*. Wiley. 416 p. [in English].

14. Hackman, J.G. and Wageman, R. (2005) A theory of team coaching. *Academy of Management Review*, 30(2), 269–287. [in English].

15. Jones R. J., et al. (2015). The Effectiveness of Workplace Coaching: A Meta-analysis of Learning and Performance Outcomes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 89(2), 249–277. https://centaur.reading.ac.uk/74522/1/Jones%20et%20al%202016_JOOP.pdf [in English].

16. Kolb D. A., Frohman A. L. (1970). An Organization Development Approach to Consulting. *Sloan Management Review*, 51–65. https://www.researchgate.net/profile/David-Kolb-2/publication/242636995_An_Organization_Development_Approach_to_Consulting/links/6560e5f53fa26f66f42422df/An-Organization-Development-Approach-to-Consulting.pdf [in English].

17. McFarlane K. J. (2016). Tutoring the tutors: Supporting effective personal tutoring. *Active Learning in Higher Education*, 17(1), 77–88. <https://doi.org/10.1177/1469787415616720> [in English].

18. Passmore J. (2007) Coaching and mentoring: The role of experience and sector knowledge. *International Journal of Evidence based Coaching and Mentoring*, 10–16. [in English].

19. Passmore J., Fillery-Travis A. (2013). *Coaching Psychology: A Practitioners Guide*. Wiley-Blackwell. 248 p. [in English].

20. Petrovica S. (2014). Tutoring Process in Emotionally Intelligent Tutoring Systems. *International Journal of Technology and Educational Marketing*, 4(1), 72–85. <https://doi.org/10.4018/ijtem.2014010106> [in English].

21. Vanlehn, K. (2011). The Relative Effectiveness of Human Tutoring, Intelligent Tutoring Systems, and Other Tutoring Systems. *Educational Psychologist*, 46(4), 197–221. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.611369> [in English].

22. Whitmore, J. (2017). *Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership*. Nicholas Brealey Publishing. 240 p. [in English].

УДК 371.311.4:[378:616.314-053.2]-057.87

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-145-155](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-145-155)

Єфремова Оксана Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри стоматології дитячого віку Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-5149-2151>

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ДИТЯЧІЙ СТОМАТОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглянуто методику використання ситуативно-комунікативного моделювання в підготовці майбутніх стоматологів до професійної взаємодії в дитячій стоматології. Методику реалізовано під час вивчення дисциплін нормативного та варіативного (вибіркового) блоку навчального плану «Медична психологія», «Психологія спілкування», «Культура мовлення та етикет лікаря», «Пропедевтика дитячої терапевтичної стоматології», «Дитяча терапевтична стоматологія», а також факультативного курсу «Професійна взаємодія у дитячій стоматології», що викладаються протягом всього I-V курсів навчання за спеціальністю «Стоматологія» тобто забезпечують наскрізність. Методика наскрізної підготовки базувалася на таких положеннях: необхідність інтеграції знань з різних дисциплін; використання інтерактивних елементів як імітаційних моделей; підбір автентичних відеоматеріалів, кейсів, прикладів стратегій взаємодії у тріаді «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт – батьки дитини» та в діаді «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт»; на основі реальних кейсів та відеоматеріалів уможлиблюється організація розбору стратегій роботи в умовах комунікативно ускладнених ситуацій професійної взаємодії в дитячій стоматології; розбір відео та кейсів (прикладів) з акцентом на професійну взаємодію в дитячій стоматології.

Підсумовано, що в умовах ситуативно-комунікативного моделювання, що передбачає виконання майбутніми стоматологами конкретних завдань у симуляційних інтерактивних моделях професійно-комунікативної взаємодії студенти мають змогу «приміряти на себе» роль лікаря-стоматолога. Також усвідомити результативність особистого впливу на пацієнтів дитячого віку та їхніх родичів у професійній взаємодії, відмовитися від традиційних рольових стереотипів на користь ефективних та апробованих під час навчання моделей та осмислити сутність й результативність власних дій після занурення в змодельовану професійно-комунікативну ситуацію.

Ключові слова: медична освіта, підготовка до професійної взаємодії в дитячій стоматології, майбутні стоматологи, ситуативно-комунікативне моделювання, методика, наскрізність.

Yefremova Oksana Ph.D. (Medical Sciences), Associate Professor of the Pediatric Dentistry Department, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-5149-2151>

METHODOLOGY OF USING SITUATIONAL-COMMUNICATIVE MODELING IN THE TRAINING OF FUTURE DENTISTS FOR PROFESSIONAL INTERACTION IN PEDIATRIC DENTISTRY

Abstract. The article discusses the methodology for using situational-communicative modeling in preparing future dentists for professional interaction in pediatric dentistry. The methodology was implemented during studying courses of the normative and variant (selective) block of the curriculum “Medical Psychology”, “Psychology of Communication”, “Speech Culture and Doctor’s Etiquette”, “Propaedeutics of Pediatric Therapeutic Dentistry”, “Pediatric Therapeutic Dentistry”, as well as the optional course “Professional Interaction in Pediatric Dentistry”, which are taught throughout the 4th-5th years of study in the specialty “Dentistry”, that is, they ensure continuity. The methodology of cross-disciplinary training was based on the following provisions: the necessity to integrate knowledge from different disciplines; the use of interactive elements as simulation models; the selection of authentic video materials, cases, examples of interaction strategies in the triad “pediatric dentist - child patient - child’s parents” and in the dyad “pediatric dentist - child patient”; based on real cases and video materials, it is possible to organize an analysis of work strategies in communicatively complex situations of professional interaction in pediatric dentistry; analysis of videos and cases (examples) with an emphasis on professional interaction in pediatric dentistry.

It is concluded that in the conditions of situational-communicative modeling, which involves the performance of specific tasks by future dentists in simulation interactive models of professional-communicative interaction, students have the opportunity to “try on” the role of a dentist. Also, to realize the effectiveness of personal influence on pediatric patients and their relatives in professional interaction, to abandon traditional role stereotypes in favor of effective and tested models during training, and to comprehend the essence and effectiveness of one’s own actions after immersion in a simulated professional and communicative situation.

Keywords: medical education, training for professional interaction in pediatric dentistry, future dentists, situational-communicative modeling, methodology, cross-functionality.

Постановка проблеми. Професійна діяльність лікарів будь якої спеціальності передбачає постійну комунікацію та взаємодію з пацієнтами та їхніми родичами. Якість спілкування лікаря з пацієнтом має величезне значення у діагностиці, лікуванні, профілактиці та реабілітації пацієнтів. Від того, наскільки лікар володіє навичками побудови ефективної комунікації під час надання медичної допомоги, залежить не лише своєчасне виявлення захворювань, а й мотивація пацієнта до здоров'язбереження, лікування тощо. Сучасному лікареві недостатньо бути компетентним лише в галузі медицини. Йому необхідно володіти психологією спілкування, вміннями взаємодіяти з різними категоріями пацієнтів. Саме завдяки комунікації створюється психосоціальна основа для майбутнього виконання пацієнтом приписів лікаря та підвищення віри пацієнтів у ефективність лікування [1]. Навіть в епоху високотехнологічної медицини консультації лікаря та пацієнта є найпоширенішим медичним втручанням. Оскільки всі рекомендації щодо професійної медичної освіти припускають, що спілкуванню між лікарем і пацієнтом можливо навчитися, навчання комунікативній компетентності є складовою майже всіх реформованих навчальних програм [2], а деякі науковці навіть змогли продемонструвати лікувальний ефект взаємодії лікаря та пацієнта та розглядати їх як потужний тригер для процесів самовідновлення [3].

Необхідною умовою професіоналізму лікаря-стоматолога є високий рівень сформованості комунікативної компетентності та готовності до професійної взаємодії. Це пов'язано з тим, що професійна діяльність лікаря-стоматолога нерозривно пов'язана з процесом та проблемами спілкування. Адже індивідуальні особливості психіки пацієнта в умовах лікувальних взаємовідносин та взаємодій стають дотичними із психологічними властивостями лікаря [4, с. 775]. Тому проблема удосконалення підготовки майбутніх стоматологів до професійної взаємодії в дитячій стоматології є надзвичайно актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування та модернізації системи вищої медичної освіти поглиблено аналізується науковцями, які аргументують авторські концептуальні положення стосовно вдосконалення педагогічної системи медичної освіти (О. Акімова; В. Гуменюк; Л. Дудікова; К. Іващенко; І. Каньковський, Ю. Казаков; Я. Кульбашна; І. Мельничук; Г. Пустовіт та ін.) як основи розвитку особистісної зрілості студентів та зорієнтованих на становлення фахівців сфери охорони здоров'я ще в період навчання. Проблема психолого-педагогічної та комунікативної підготовки майбутніх лікарів, зокрема й лікарів-стоматологів, є достатньо актуалізованою в сучасних дослідженнях. Так, науковцями розглядаються комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти медичного дискурсу (О. Шаніна), теоретичні та методичні засади формування особистісно-

професійної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки (О. Ісаєва), розвиток комунікативної компетентності майбутнього лікаря як складника його професійної готовності (М. Бичко) на етапі професійної підготовки (І. Кінаш) та на додипломному етапі навчання (Н. Біденко, О. Остапко, О. Коваль) та ін. Однак недостатньо вивченими залишаються методичні аспекти та практичні особливості використання ситуативно-комунікативного моделювання (СКМ) в підготовці майбутніх стоматологів до професійної взаємодії в дитячій стоматології.

Мета статті полягає у розгляді методики використання ситуативно-комунікативного моделювання в підготовці майбутніх стоматологів (МС) до професійної взаємодії в дитячій стоматології.

Виклад основного матеріалу. Оновлення стоматологічної освіти у МЗВО України відповідає потребам сучасного суспільства у висококомпетентних лікарях-стоматологах, діяльність яких суголосна з інноваційними процесами в медичній, освітянській, технологічній, інформаційних сферах. Незважаючи на окреслення вузьких спеціалізацій у роботі фахівців стоматології (терапевтична, хірургічна, ортодентична, дитяча та ін.), зміст професійної підготовки майбутніх стоматологів у МЗВО розширюється з урахуванням динамічних прогресивних процесів та інновацій у медичній і стоматологічній галузі та збагаченням функціонального контексту майбутньої діяльності випускників вищої стоматологічної школи. Відтак виникає потреба таким чином організувати професійну підготовку МС, щоб урахувати якомога більше різнопланових аспектів, які характеризують компетентну роботу педіатричного стоматолога.

Одним із дієвих сучасних методів, які застосовуються у професійній підготовці майбутніх фахівців різних спеціальностей, є ситуативно-комунікативне моделювання. Серед значної кількості наукових розвідок, присвячених використанню різного роду СКМ у вищій школі, привертають увагу дослідження, в яких аргументується доцільність запровадження таких педагогічних інновацій у медичній освіті. Розкриваючи досвід запровадження навчальних тренінгів як складової СКМ з метою формування у студентів-медиків практичних умінь і навичок професійно-комунікативної взаємодії з пацієнтами, викладачі Івано-Франківського МЗВО «розробили навчальну програму тренінгу «Ефективне спілкування з пацієнтом» [5, с. 129]. Зasadничим принципом навчання студентів за цією програмою стала орієнтація майбутніх лікарів на формування «партнерських стосунків між пацієнтом і медичним персоналом і навчання медичного персоналу навичок комунікації з пацієнтами, що є основою побудови пацієнт-орієнтованих систем охорони здоров'я» [5, с. 129]. Основними перевагами участі студентів у таких формах навчання є:

- зміст тренінгової програми можна змінювати, доповнювати, розширювати, враховуючи актуальність теми заняття;

- комплексність цілей у навчальних тренінгах (мотивація студентів до розширення знань згідно з оголошеною темою, перевірка теоретичної та практичної підготовки, активізація мисленнєвої та творчої діяльності в процесі виконання інтерактивних вправ тощо) уможлиблює використання в програмі мультидисциплінарного аспекту;

- практична зорієнтованість навчальних тренінгів зумовлює можливість залучення до їх проведення працюючих фахівців сфери охорони здоров'я.

Структурування програми СКМ на окремі модулі дає змогу охопити важливі питання, що стосуються таких напрямів:

- нормативно-правове забезпечення професійно-комунікативних аспектів у роботі лікаря-стоматолога;

- формування у студентів умінь і навичок професійної комунікації з пацієнтами та медичним персоналом;

- навчання майбутніх лікарів вирішувати можливі конфліктні ситуації, які можуть виникати в процесі спілкування з пацієнтами чи їхніми родичами.

У програмі СКМ значущу роль відіграють такі інтерактивні методи і технології, які дають змогу комплексно вирішувати кілька завдань: перевірку засвоєння студентами теоретичного матеріалу, демонстрацію майбутніми стоматологами вмінь використовувати знання у різнопланових професійних ситуаціях, оцінювання рівня сформованості відповідних умінь і навичок, уміння студентів аргументувати свої дії тощо. Такими інтеракціями в програмі СКМ є ігрові методи, які дають змогу змодельовати актуальні професійні ситуації в умовах інтерактивного освітнього середовища.

Про доцільність використання ігрових інтерактивних методів у підготовці лікарського персоналу до опанування вміннями і навичками використання ефективних «технік комунікації» на основі «формування пацієнтоорієнтованого ставлення» зазначають Т. Турлюн, Н. Саніна і Л. Конопкіна [6, с. 60]. Дослідники переконані, що виконання студентами певних функцій у рольовій грі (змодельованій симуляційній ситуації спілкування лікаря з пацієнтом) дає змогу апробувати різні варіанти професійно-комунікативної взаємодії, визначити оптимальні зразки спілкування у різних ситуаціях, проаналізувати результативність розмови, визначити недоліки та позитивні аспекти й установити професійність, інформативність, аргументованість, коректність студентів в ігровій ситуації комунікативної взаємодії на рівні «лікар – пацієнт». Щоб уникнути суб'єктивної оцінки рольового функціоналу студентів, котрі виконують відповідні ролі лікаря і пацієнта, дослідники рекомендують в ігрову групу ввести ще одного учасника – спостерігача, котрий надає незалежно-об'єктивну оцінку успішності професійної комунікації майбутнього лікаря в умовах запропонованої клінічної ситуації.

Аргументує доцільність впровадження ігрових інтерактивних методів та навчальних тренінгів як елементу СКМ у підготовку майбутніх лікарів-стоматологів О. Кошкін, доповнюючи методичне забезпечення такого навчання спеціальними засобами – тренажерами, симуляторами, фантомами, 3D моделями щелеп тощо [7, с. 55]. Дослідник підкреслює не тільки важливість підготовки МС чітко і кваліфіковано виконувати стоматологічні маніпуляції, а й уміння переконати дитину-пацієнта в необхідності таких процедур, враховуючи психоемоційний стан дитини. Відтак саме у процесі навчального тренінгу, в якому моделюються ситуації «максимально наближені до реальної клінічної практики» [7, с. 56], студенти мають змогу «відшліфувати» методику проведення стоматологічних маніпуляцій та опанувати необхідні мануальні навички, а також набути досвіду впевнено і переконливо довести доцільність своїх дій як маленьким пацієнтам, так і їхнім родичам.

Саме у змодельованих ігрових інтерактивних ситуаціях, МС набувають практичного досвіду створення умов психологічного комфорту в кабінеті педіатричного стоматолога. У студентів у безстресових умовах навчальних тренінгів (зумовлених відсутністю реальних пацієнтів) на основі покрокового аналізу правильних і помилкових дій, що має на меті уникнення можливих непорозумінь у майбутньому, визначення напрямів діяльності для нівелювання негативних вражень у відвідувачів стоматологічного кабінету, формується особиста відповідальність як «за результат виконання стоматологічних маніпуляцій» [7, с. 56], так і за успішність професійно-комунікативної взаємодії. Адже в умовах СКМ допускаються будь-які (навіть помилкові) дії студентів, що потребує їхнього пояснення, аргументації, визначення пріоритетів, удосконалення та додаткової апробації, що сприятиме формуванню готовності МС до успішної професійно-комунікативної взаємодії в дитячій стоматології.

Зазначимо, що в наукових розвідках немає однакового розуміння сутності СКМ. Так, у статті В. Тріщ ідентифікується поняття СКМ як «симуляційний тренінг» і «практичний тренінг». Автор структурує етапи формування практичних умінь і навичок у фахівців сфери охорони здоров'я таким чином:

1) спрямування студентів на необхідність засвоєння алгоритму виконання певної професійної дії (процедури, маніпуляції) на рівні автоматизму, що свідчить про сформованість певної навички;

2) проведення практичного тренінгу з метою опанування студентами практичними навичками [8].

Хоча організація роботи студентів у практичному тренінгу як складової СКМ дає змогу підготувати компетентного фахівця, котрий безпомилково на рівні автоматизму може виконувати професійні дії згідно здобутого рівня освіти, однак повністю виключає ініціативність і творчий підхід до навчання

майбутніх лікарів, що важливо у підготовці до професійно-комунікативної взаємодії МС. Так, запропонований «метод чотирьох кроків» [8, с. 102] здебільшого зорієнтований на реалізацію репродуктивного аспекту навчання.

Перший крок – це *демонстрація* викладачем конкретної маніпуляції чи навички, які є предметом вивчення на занятті. Студенти у такому випадку залишаються пасивними спостерігачами, що не мотивує їх до активної навчально-пізнавальної роботи. Проте в таких умовах МС мають змогу ознайомитися з сутністю, специфікою, покроковою методикою виконання конкретних стоматологічних процедур, що розширює когнітивний аспект професійної підготовки МС.

Другий крок – *деконструкція*, коли викладач упродовж повторної демонстрації цієї ж дії детально пояснює послідовність і правильність її виконання. Активність студентів виявляється лише у формулюванні запитань, щоб конкретизувати способи вирішення певних складних чи незрозумілих моментів. Зазвичай за умови ґрунтовного пояснення викладачем специфіки виконання конкретної стоматологічної процедури та кількаразового її демонстраційного повторення студенти мають змогу засвоїти послідовність окремих дій та відтворити їхнє на практиці, що свідчить про репродуктивний характер навчання.

Третій крок – *усвідомлення*, коли певну професійну дію – навичку знову ж таки демонструє викладач, керуючись поясненням студента щодо послідовності дій в алгоритмі цілісної діяльності.

Четвертий крок – *самостійне виконання* кожним студентом цієї навички.

Погоджуємося, що для доведення до автоматизму певних професійних дій і маніпуляцій лікарів-стоматологів такий практичний тренінг як елемент СКМ необхідний і його доцільно розглядати як репетиторство, тренування навичок. Проте в таких умовах нівелюється роль особистісного підходу, що важливо для опанування практичних навичок і формування досвіду МС професійно-комунікаційної взаємодії в дитячій стоматології. Окрім цього, в структурі практичного тренінгу, в якому моделюються окремі клінічні сценарії, частка самостійної роботи студентів складає 1/4 всього часу, відведеного на його проведення. Також відбувається ще більша мінімізація самостійної роботи кожного студента, позаяк всі учасники повинні продемонструвати власні результати опанування практичною навичкою, що зумовлює пасивне спостереження іншими студентами за таким процесом. На основі проведеного аналізу вважаємо з доцільне використовувати в не лише демонстраційно-репродуктивні методи, а й інтерактивні в програмі СКМ.

У зазначеному контексті імпонує думка щодо доцільності використання тренінгів для «формування компетентності міжособистісної і професійної поведінки в спілкуванні» [9, с. 86]. З цією метою рекомендовано використо-

увати такі інтерактивні методи, у яких поєднуються різноспрямовані процеси організації навчально-пізнавальної діяльності студентів:

- інтерактивні лекції та дискусійне обговорення актуальних професійних проблем, що виникають у роботі лікаря;

- ситуативне моделювання квазіпрофесійних ситуацій (ділові та рольові ігри, кейс-метод);

- активізація евристично-аналітичної діяльності майбутніх лікарів, що передбачає аналіз, обговорення та пропозиції способів вирішення професійно-комунікативних проблем у роботі МС (круглий стіл, колоквиум, «Дерево рішень», «Мозковий штурм» [9, с. 86];

- творча робота студентів над створенням нових групових проєктів, основою яких є презентація ефективних комунікативних моделей професійної взаємодії в дитячій стоматології.

Таким чином комплекс інтерактивних завдань, які логічно і цільово пов'язані між собою та дотичні до проблем професійної взаємодії дитячих стоматологів, створюють цілісну програму навчального тренінгу в умовах СКМ. Позаяк у процесі СКМ студенти мають змогу відобразити складну структуру і багатofункціональність своєї майбутньої професійної взаємодії в дитячій стоматології, відтак роль викладача полягає у сепаруванні найбільш ефективних і цілеспрямованих інтеракцій для формування готовності МС до професійно-комунікативної взаємодії, що має на меті гармонізувати майбутню професійну діяльність педіатричних стоматологів.

Таким чином, в умовах СКМ продемонстровані й проаналізовані зразки ситуативних моделей професійно-комунікативної взаємодії МС в дитячій стоматології сприяють опануванню студентами практичного досвіду в безпечних умовах штучно створених навчально-тренінгових ситуацій, що інтегрують професійну спрямованість та симуляційно-ігрові умови проведення занять.

Всебічний розгляд будь-якого освітнього процесу є доволі складною та проблематичною справою, оскільки багатоманітність ознак, характеристик, цільових аспектів реалізації різних методологічних підходів, сучасного інформаційного та навчально-методичного забезпечення й умов оновлення освітнього середовища ускладнює їхнє комплексне врахування в одному дослідженні. Тому науковці конкретизують окремі актуальні проблеми і досліджують практичні шляхи їхнього вирішення, висвітлюючи наукове обґрунтування своїх ідей у наукових дослідженнях. Авторське бачення процесу вирішення поставлених завдань дослідник отримує під час проведення наукової розвідки, результати якої підкріплюються експериментальними даними [10, с. 110]. Водночас покрокове і всебічне висвітлення всіх аспектів дослідницького процесу потребує узагальнення, щоб ключові положення авторських ідей можна було б використовувати не як незмінний

стандарт організації роботи різних суб'єктів у закладі освіти, а як формалізовану спрощену покрокову методику.

Охарактеризуємо методичні аспекти реалізації педагогічної системи підготовки МС до професійної взаємодії в дитячій стоматології на засадах СКМ під час вивчення дисциплін нормативного та варіативного (вибіркового) блоку навчального плану «Медична психологія», «Психологія спілкування», «Культура мовлення та етикет лікаря», «Пропедевтика дитячої терапевтичної стоматології», «Дитяча терапевтична стоматологія», а також факультативного курсу «Професійна взаємодія у дитячій стоматології», що викладаються протягом всього I-V курсів навчання у МЗВО за спеціальністю «Стоматологія» тобто забезпечують наскрізність. Загалом методика наскрізної підготовки базувалася на таких положеннях:

- необхідність інтеграції знань з різних дисциплін;
- використання інтерактивних елементів як імітаційних моделей;
- підбір автентичних відеоматеріалів, кейсів, прикладів стратегій взаємодії у тріаді «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт – батьки дитини» та в діаді «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт»;
- на основі реальних кейсів та відеоматеріалів уможлиблюється організація розбору стратегій роботи в умовах комунікативно ускладнених ситуацій професійної взаємодії в дитячій стоматології;
- розбір відео та кейсів (прикладів) з акцентом на професійну взаємодію в дитячій стоматології.

Висновки. Система підготовки майбутніх стоматологів до професійної взаємодії в дитячій стоматології на засадах ситуативно-комунікативного моделювання відображає комплексно-інтегрований характер професійної діяльності педіатричних лікарів-стоматологів, в якій поєднується чітке і правильне виконання студентами стоматологічних процедур; доцільне використання стоматологічних матеріалів, технологій і засобів; створення позитивного мікроклімату в робочому середовищі для організації ефективної взаємодії на основі спілкування з різними пацієнтами дитячого віку.

У розробленій системі підготовки майбутніх стоматологів до професійної взаємодії в дитячій стоматології на засадах ситуативно-комунікативного моделювання увага зосереджується на використанні різноманітних моделей професійної взаємодії педіатричного стоматолога з представниками різних вікових груп (дітьми-пацієнтами, дорослими (колегами та родичами дітей-пацієнтів, іншим медичним персоналом). А відтак, у межах реалізації експериментальної системи студенти мають змогу опанувати:

- зміст стоматологічного процесу й особливості виконання стоматологічних маніпуляцій у ротовій порожнині дитини-пацієнта, що є сутністю професійної підготовки студентів цієї спеціальності, тобто відображає педагогічний процес у МЗВО;

- знання психологічних особливостей розвитку людини на різних вікових етапах становлення особистості (від народження до підліткового віку), щоб доречно використовувати їх у професійній взаємодії (що є сутністю психологічної освіти студентів);

- специфіку комунікації та особливостей її ефективної організації як в освітньому середовищі МЗВО, так і в майбутній роботі за фахом педіатричного стоматолога (що в подальшому формує готовність до оптимізації міжособистісної взаємодії на різних рівнях: соціокультурному, психологічному, індивідуальному та ін.).

Література:

1. Hargie O., Boohan M., McCoy M., Murphy P. Current trends in Communication Skills Training in UK schools of medicine. *Med Teach*. 2010. Vol. 32 (5). P. 385–391.
2. Kiessling C., Dietrich A., Fabry G., Hölzer H., Langewitz W. Communication and social competencies in medical education in German-speaking countries: The Basel Consensus Statement. Results of a Delphi Survey. *Patient Educ Couns*. 2010. Vol. 81. P. 259–266.
3. Di Blasi Z., Kleijnen J. Context effects: Powerful therapies or methodological bias? *Eval Health Prof*. 2003. Vol. 26 (2). P. 166–179.
4. Waylen A. The importance of communication in dentistry. *Dental Update*. 2017. Vol. 44 (8). P. 774–780.
5. Яворський А. М. Досвід запровадження тренінгів з оволодіння практичними навичками комунікацій із пацієнтами на базі окремих закладів охорони здоров'я Івано-Франківської області. *Медична освіта*. 2018. № 3. С. 128–131.
6. Турлюн Т. С., Саніна Н. А., Конопкіна Л. І. Застосування інтерактивних технологій навчання в медичній освіті. *Медична освіта*. 2024. № 4. С. 58–63.
7. Кошкін О. Є. Досвід організації симуляційного навчання майбутніх стоматологів в українських реаліях. *Медична освіта*. 2023. № 1. С. 54–58.
8. Тріщ В. І. Використання інтерактивних методів викладання з їх імплементацією в умовах клініки при формуванні професійних компетентностей у майбутніх медичних працівників. *Медична освіта*. 2020. № 3. С. 100–104.
9. Разнатовська О. М., Мурзіна О. А., Потоцька О. І., Алексєєва Г. М. Актуальність впровадження в освітній процес студентів-медиків інтерактивних методів навчання. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 85–88.
10. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків, 2018. 284 с.

References:

1. Hargie, O., Boohan, M., McCoy, M., & Murphy, P. (2010). Current trends in Communication Skills Training in UK schools of medicine. *Med Teach*, 32 (5), 385–391.
2. Kiessling, C., Dietrich, A., Fabry, G., Hölzer, H., & Langewitz, W. (2010). Communication and social competencies in medical education in German-speaking countries: The Basel Consensus Statement. Results of a Delphi Survey. *Patient Educ Couns*, 81, 259–266.
3. Di Blasi, Z., & Kleijnen, J. (2003). Context effects: Powerful therapies or methodological bias? *Eval Health Prof*, 26 (2), 166–179.
4. Waylen, A. (2017). The importance of communication in dentistry. *Dental Update*, 44 (8), 774–780.

5. Yavorskyi, A. M. (2018). Dosvid zaprovadzhennia treninhiv z ovolodinnia praktychnymy navychkamy komunikatsii iz patsiientamy na bazi okremykh zakladiv okhorony zdorovia Ivano-Frankivskoi oblasti [Experience in implementing trainings on mastering practical communication skills with patients on the basis of individual healthcare institutions of Ivano-Frankivsk region]. *Medychna osvita*, 3, 128–131 [in Ukrainian].

6. Turlun, T. S., Sanina, N. A., & Konopkina L. I. (2024). Zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia v medychnii osviti [Application of interactive teaching technologies in medical education]. *Medychna osvita*, 4, 58–63 [in Ukrainian].

7. Koshkin, O. Ye. (2023). Dosvid orhanizatsii symuliatyinoho navchannia maibutnikh stomatolohiv v ukraïnskykh realiakh [Experience in organizing simulation training of future dentists in Ukrainian realities]. *Medychna osvita*, 1, 54–58 [in Ukrainian].

8. Trishch, V. I. (2020). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv vykladannia z yikh implementatsiieiu v umovakh kliniky pry formuvanni profesiinykh kompetentnostei u maibutnikh medychnykh pratsivnykiv [Use of interactive teaching methods with their implementation in clinical conditions in the formation of professional competencies in future medical workers]. *Medychna osvita*, 3, 100–104 [in Ukrainian].

9. Raznatovska, O. M., Murzina, O. A., Pototska, O. I., & Aleksieieva, H. M. (2018). Aktualnist vprovadzhennia v osvittii protses studentiv-medykiv interaktyvnykh metodiv navchannia [The relevance of introducing interactive teaching methods into the educational process of medical students]. *Medychna osvita*, 4, 85–88 [in Ukrainian].

10. Khrykov, Ye. M. (2018). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]: monohrafiia*. Kharkiv, 284 [in Ukrainian].

УДК 378.091.2:004.7:37.06

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-156-164](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-156-164)

Карп Роман Васильович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0006-0305-2035>

ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИЩЕНОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті визначено головні бар'єри, що виникають під час формування професійної компетентності науково-педагогічних працівників у сфері безпеки цифрового та соціального середовища. Доведено, що ефективне забезпечення захищеності освітнього середовища в закладах вищої освіти залежить від рівня цифровізації, наявності матеріально-технічної бази та готовності самих фахівців до постійного вдосконалення. Також обґрунтовано взаємозв'язок між мотивацією педагогів і здатністю студентів дотримуватися правил безпечної взаємодії в освітньому процесі. На основі комплексного аналізу сучасних викликів встановлено, що брак системного підходу в організації заходів захисту може призвести до формування фрагментарних знань і навичок, які не забезпечують достатнього рівня протидії зовнішнім загрозам. У статті детально охарактеризовано етапи подолання перешкод, включно з розвитком професійної компетентності, створенням ефективної інституційної політики та впровадженням системи безперервного моніторингу. Акцент зроблено на важливості стратегічного партнерства з представниками інших галузей, що відкриває нові можливості для підвищення безпекового потенціалу закладу вищої освіти. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення освітніх програм, залучення міжнародного досвіду та впровадження сучасних технологічних рішень, які сприяють формуванню культури захищеності. Згадано про необхідність розробки конкретних алгоритмів реагування на кризові ситуації, аби забезпечити злагодженість дій усіх учасників освітнього середовища. У результаті дослідження обґрунтовано, що цілеспрямована діяльність з підготовки науково-педагогічних працівників має стратегічне значення для розвитку освіти, оскільки саме вони є ключовою ланкою у формуванні грамотних та відповідальних здобувачів освіти. Перспектива майбутніх досліджень полягає в подальшому розробленні

системи безпеки з урахуванням міждисциплінарного підходу, гнучких цифрових інструментів та міжнародних стандартів.

Ключові слова: захищеність, безпековий потенціал, цифровізація, науково-педагогічні працівники, освітнє середовище, заклад вищої освіти, освітній процес, освітня програма, студенти, здобувач освіти.

Karp Roman graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0009-0006-0305-2035>

MAIN OBSTACLES IN THE PROCESS OF TRAINING SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS TO ENSURING THE SECURITY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN VOCATIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article identifies the main barriers that arise during the formation of professional competence of scientific and pedagogical staff in the field of security of the digital and social environment. It is proven that effective provision of security of the educational environment in higher education institutions depends on the level of digitalization, the availability of material and technical base and the readiness of the specialists themselves for continuous improvement. The relationship between the motivation of teachers and the ability of students to adhere to the rules of safe interaction in the educational process is also substantiated. Based on a comprehensive analysis of modern challenges, it was established that the lack of a systematic approach to organizing security measures can lead to the formation of fragmented knowledge and skills that do not provide a sufficient level of counteraction to external threats. The article describes in detail the stages of overcoming obstacles, including the development of professional competence, the creation of an effective institutional policy and the implementation of a continuous monitoring system. The emphasis is on the importance of strategic partnerships with representatives of other industries, which opens up new opportunities for increasing the security potential of a higher education institution. Recommendations are proposed for improving educational programs, attracting international experience and implementing modern technological solutions that contribute to the formation of a culture of security. The need to develop specific algorithms for responding to crisis situations is mentioned in order to ensure the coordination of actions of all participants in the educational environment. As a result of the study, it is substantiated that targeted activities for training scientific and pedagogical workers are of strategic importance for the development of education, since they are the key link in the formation of competent and responsible education seekers. The prospect

of future research lies in the further development of a security system taking into account an interdisciplinary approach, flexible digital tools and international standards.

Keywords: security, security potential, digitalization, scientific and pedagogical workers, educational environment, higher education institution, educational process, educational program, students, education seeker.

Постановка проблеми. Підготовка науково-педагогічних працівників до забезпечення захищеності освітнього середовища в закладах вищої освіти набуває особливого значення в умовах динамічних змін у сфері освіти. Зростання кількості загроз цифрового, соціального та економічного характеру спонукає шукати нові підходи до формування безпекового потенціалу. Сучасне суспільство висуває дедалі вищі вимоги до розуміння та застосування принципів захищеності, що охоплюють не лише технічні та організаційні аспекти, а й формування культури безпеки у здобувачів освіти. Відповідно, науково-педагогічні працівники стають ключовою ланкою у створенні стратегії, здатної зберегти стабільність і безпеку освітнього процесу на всіх рівнях його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях, присвячених професійному розвитку кадрів, часто наголошується на безперервній необхідності оновлення знань. Так, В. В. Олійник [1] звертає увагу на те, що якісне підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників є складовою конкурентоспроможності вищої школи. І. М. Вахович та співавтори [2] підкреслюють кризові явища в українській освіті, які вимагають системних рішень задля підвищення стійкості освітнього простору. На думку М. Братка [3], структура освітнього середовища має постійно коригуватися з урахуванням сучасних викликів, що відповідає загальній тенденції до посилення безпекових заходів. А. Д. Цимбалару [4] пропонує модель інноваційного освітнього середовища, яка враховує вплив технологічних та організаційних чинників на формування захищеності. Т. А. Логвіна-Бик [5] вважає, що комфортні умови освітнього середовища впливають на розвиток особистості майбутнього педагога, а отже, дотичні до загального питання безпеки. Аналогічно, В. Борисов [6] розглядає освітнє середовище як чинник формування культурної ідентичності, яка безпосередньо пов'язана з цінностями безпеки. Досліджуючи професійний потенціал майбутніх спеціалістів, О. С. Семенов і О. Г. Ємчик [7] вказують на визначальну роль середовища закладу вищої освіти у виробленні професійних навичок, включно з компетентністю реагування на зовнішні виклики. В. П. Циганов [8] зазначає, що політична безпека пов'язана з наявністю конструктивної політики управління ризиками, а це прямо корелює з вимогами до освітнього процесу у сфері безпеки. Г. П. Євсєєва та колеги [9]

акцентують увагу на новітніх рішеннях для створення безпечного простору в умовах сучасних урбаністичних та інформаційних ризиків. У свою чергу, Т. Цюман і Н. Бойчук [10] у «Кодексі безпечного освітнього середовища» висувують методичні рекомендації, які можуть бути інтегровані у програми професійного розвитку науково-педагогічних працівників.

Метою дослідження є виявлення й обґрунтування основних перешкод у процесі підготовки науково-педагогічних працівників до забезпечення захищеності освітнього середовища в закладах вищої освіти та визначення дієвих шляхів їх подолання. Об'єктом роботи виступає система професійного становлення кадрів, відповідальних за формування безпечного та ефективного освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Реалізація якісної освіти вимагає наявності фахівців, які не тільки досконало володіють методикою викладання, а й постійно підвищують рівень професійної компетентності щодо захисту учасників освітнього процесу. Це пов'язано з тим, що цифровізація відкриває нові горизонти комунікацій, але разом з тим спричиняє появу ризиків, пов'язаних із кібератаками, витоком персональних даних, маніпуляцією інформацією [11-12]. Потрібен глибокий аналіз того, як кожен елемент освітнього середовища може бути вразливим, аби науково-педагогічні працівники вчасно реагували на потенційні небезпеки і прищеплювали здобувачам освіти відповідальне ставлення до інформаційної культури. З огляду на сучасні реалії, розуміння того, що захищеність є комплексним явищем, вкрай важливе. Воно охоплює не лише фізичну безпеку приміщень і дотримання санітарно-гігієнічних норм, а й упровадження заходів, спрямованих на формування цифрових компетентностей та соціальної відповідальності. Здатність попередити або пом'якшити деструктивний вплив зовнішніх чинників стає маркером високого рівня організації освітнього процесу. Відповідно, науково-педагогічні працівники мають виробляти системні підходи до аналізу безпеки і володіти інструментарієм, що уможливило виявлення ризиків на ранніх стадіях (табл.1).

Таблиця 1

Основні перешкоди в процесі підготовки науково-педагогічних працівників до забезпечення захищеності освітнього середовища

Перешкоди	Суть та характеристика
Недостатній рівень цифрових компетентностей	Не рідко науково-педагогічні працівники не володіють належним набором навичок для роботи з цифровими інструментами, що ускладнює впровадження сучасних технологій у освітній процес

Перешкоди	Суть та характеристика
Брак ресурсів і системної підтримки	Чимало закладів вищої освіти не мають достатнього фінансування для забезпечення інфраструктури та навчально-методичних матеріалів, які б сприяли розвитку безпекового потенціалу
Відсутність інтегрованого підходу до формування культури захищеності	Часто питання безпеки розглядають фрагментарно, не враховуючи міждисциплінарні зв'язки. У результаті студенти та науково-педагогічні працівники отримують неповну картину можливих ризиків і не мають системного бачення способів їх подолання
Низький рівень мотивації й усвідомлення відповідальності	Деякі науково-педагогічні працівники не сприймають загрози в цифровому і соціальному просторі як суттєві, а тому нехтують важливістю підготовки у сфері захищеності освітнього середовища

Джерело: сформовано автором

Зміни в підготовці кадрів сфери освіти тісно пов'язані з розбудовою ефективного механізму взаємодії між усіма учасниками освітнього середовища. Науково-педагогічні працівники відіграють подвійну роль: з одного боку, вони є провідниками передових практик, а з іншого – джерелом творчих ідей та моделей поведінки для студентів [13-14]. Ця взаємодія закладає підвалини усвідомлення студентами принципу «відповідальний – значить безпечний», що допомагає запроваджувати культуру безпеки як органічну складову освітнього процесу. Завдяки такому підходу здобувач освіти отримує навички, необхідні для критичного оцінювання ризиків і формування стійкості до зовнішніх загроз. Особливої ваги набуває питання цифровізації, адже активне застосування електронних ресурсів, онлайн-платформ, хмарних сервісів та соціальних мереж створює нові виклики для захисту персональних даних. Тому науково-педагогічним працівникам важливо вміти орієнтуватися в сучасних інформаційних технологіях, розуміти принципи безпечної поведінки в мережі та навчати цього студентів. Від своєчасності і професійності дій залежить, чи буде збережено інтерактивність і відкритість освітнього середовища без ризику несанкціонованого втручання або поширення деструктивної інформації. Мова йде про створення умов, за яких студенти почуваються захищеними й усвідомлюють відповідальність за власну діяльність в цифровому просторі (рис.1).

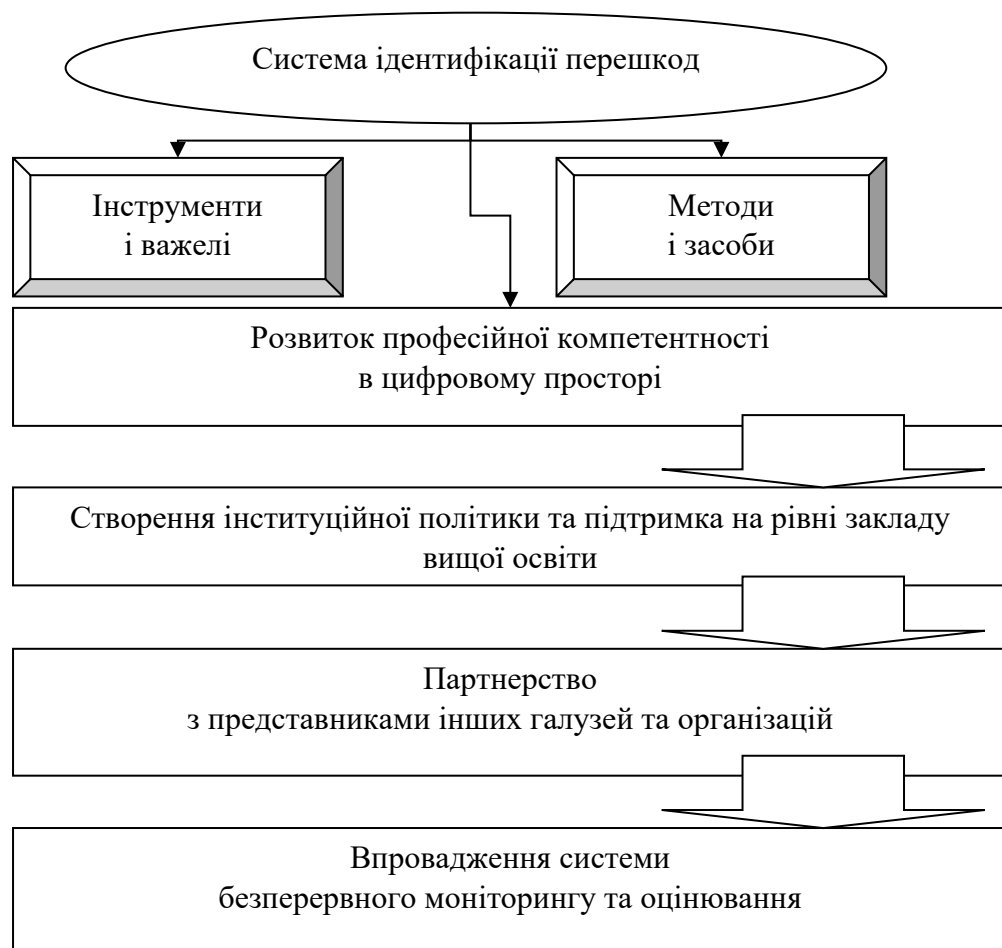

Рис.1 Механізм реагування та подолання перешкод в процесі підготовки науково-педагогічних працівників до забезпечення захищеності освітнього середовища

Джерело: сформовано автором

Важливо враховувати, що сформоване безпечне освітнє середовище не може існувати відокремлено від загального розвитку суспільства. Криза цінностей, поширення недостовірних відомостей та пропаганди вимагають від науково-педагогічних працівників високого рівня компетентності й гнучкості. Вони мають демонструвати приклад толерантності, критичного мислення та здатності ефективно застосовувати комунікаційні стратегії. Саме так забезпечується цілісне формування інтелектуальної, соціальної і моральної готовності студентів протидіяти різноманітним викликам, з якими вони можуть зіштовхнутися як у закладі вищої освіти, так і за його межами.

Ключовим аспектом залишається усвідомлення того, що захищеність освітнього середовища – це безперервний процес. Він вимагає планування, розробки рекомендацій, створення алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях.

Якщо науково-педагогічні працівники будуть володіти належними методами моніторингу та швидкого реагування, то зможуть своєчасно виявляти можливі загрози й організовувати ефективну систему оповіщення. Таким чином зростає рівень довіри студентів до закладу вищої освіти та з'являється впевненість у тому, що будь-яка кризова ситуація буде вирішена оперативно і професійно.

Висновки. Отже, можна стверджувати про важливість формування комплексної стратегії підготовки науково-педагогічних працівників. Таку стратегію необхідно закладати на рівні освітніх програм, що враховують галузеву специфіку, а також на рівні міждисциплінарного підходу. Залучення експертів із суміжних сфер (інформаційна безпека, психологія, соціологія) сприяє розробці гнучких і дієвих моделей організації освітнього процесу. У межах такої моделі створюються умови для формування у здобувачів освіти компетентностей, що необхідні не тільки для академічного успіху, а й для безпеки у суспільстві загалом.

Література:

1. Олійник В. В. Неперервне оновлення знань науково-педагогічних кадрів – нагальна проблема національної вищої школи України. Вісник післядипломної освіти. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 4. С. 109-123
2. Вахович І. М., Ішук Л. І., Пиріг С. О. Стан і проблеми вищої освіти в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 1. С.78.
3. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 135. С. 67–72.
4. Цимбалару А. Д. Моделювання інноваційного освітнього середовища загально-освітнього навчального закладу. Педагогічний пошук. 2017. № 1. С. 11-14.
5. Логвіна-Бик Т. А. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості майбутнього вчителя біології. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. - 2013. - №. 1. - С. 178-183
6. Борисов В. Освітнє середовище як чинник формування культурних ідентичностей молоді. Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки». 2014. № 119. С. 5–10.
7. Семенов О. С., Ємчик О. Г. Освітнє середовище навчального закладу як детермінанта розвитку професійного потенціалу майбутнього вихователя. Науковий вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. № 1 (350). С. 102–109.
8. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. К. : Ніка центр, 2006. 112 с.
9. Євсєєва Г. П., Нажа П. М., Гваджаіа Б. Д. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури. Український журнал будівництва та архітектури. 2023. №6(018). С.45–61.
10. Цюман Т., Бойчук Н. Кодекс безпечного освітнього середовища : методичний посібник. Київ : Український фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с.
11. Чернякова, А. В. Стратегії формування соціально безпечного освітнього середовища в контексті реформування загальноосвітньої школи: досвід США. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки, (115), 2014, 251-255.

12. Штангрет А., Силкін О. Безпеківі аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237.

13. Криштанович, М. Науково-теоретичне обґрунтування процесу дослідження дистанційного навчання у ЗВО. Академічні візії, (22), 2023, URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/510> (дата звернення: 25.03.2025)

14. Криштанович М. Дослідження процесу формування та розвитку професійно-педагогічної компетенції викладача закладу вищої освіти. «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах» Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. № 61, т. 2. С. 109–112.

References:

1. Oliinyk, V. V. (2017). Neperervne onovlennia znan naukovo-pedahohichnykh kadriv – nahalna problema natsionalnoi vyshchoi shkoly Ukrainy [Continuous updating of scientific and pedagogical staff knowledge – an urgent problem of Ukraine's higher education]. Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky, (4), 109–123. [in Ukrainian].

2. Vakhovych, I. M., Ishchuk, L. I., & Pyrih, S. O. (2014). Stan i problemy vyshchoi osvity v Ukraini [State and problems of higher education in Ukraine]. Aktualni problemy ekonomiky, (1), 78. [in Ukrainian].

3. Bratko, M. (2015). Struktura osvitnoho seredovyscha vyshchoho navchalnoho zakladu [The structure of the educational environment in a higher educational institution]. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky, (135), 67–72. [in Ukrainian].

4. Tsymbalaru, A. D. (2017). Modeliuvannia innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Modeling an innovative educational environment of a general education institution]. Pedahohichni poshuk, (1), 11–14. [in Ukrainian].

5. Lohvina-Byk, T. A. (2013). Osvitnie seredovyshe yak faktor rozvytku osobystosti maibutnoho vchytelia biolohii [Educational environment as a factor in the development of the personality of a future biology teacher]. Naukovi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika, (1), 178–183. [in Ukrainian].

6. Borysov, V. (2014). Osvitnie seredovyshe yak chynnyk formuvannia kulturnykh identychnosti molodi [Educational environment as a factor in the formation of youth's cultural identities]. Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Serii: Pedahohichni ta istorychni nauky, (119), 5–10. [in Ukrainian].

7. Semenov, O. S., & Yemchuk, O. H. (2017). Osvitnie seredovyshe navchalnoho zakladu yak determinant rozvytku profesiinoho potentsialu maibutnoho vykhovatelja [Educational environment of an institution as a determinant of the professional potential development of a future educator]. Naukovi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 1(350), 102–109. [in Ukrainian].

8. Tsyhanov, V. P. (2006). Politychna bezpeka i bezpechna polityka: skladovi, oznaky, stan, tendentsii [Political security and safe policy: components, features, condition, trends]. Kyiv: Nika tsentr. [in Ukrainian].

9. Yevsieieva, H. P., Nazha, P. M., & Hvadzhaia, B. D. (2023). Bezpechne osvitnie seredovyshe: novi vyklyky ta suchasni rishennia u Prydniprovskii derzhavnii akademii budivnytstva ta arkhitektury [Safe educational environment: new challenges and modern solutions at the Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture]. Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury, (6[018]), 45–61. [in Ukrainian].

10. Tsiuman, T., & Boichuk, N. (2018). Kodeks bezpechnoho osvithnoho seredovyscha: metodychnyi posibnyk [Code of a safe educational environment: methodological manual]. Kyiv: Ukrainskyi fond «Blahopoluchchia ditei». [in Ukrainian].

11. Cherniakova, A. V. (2014). Stratehii formuvannia sotsialno bezpechnoho osvithnoho seredovyscha v konteksti reformuvannia zahalnoosvitnoi shkoly: dosvid SShA [Strategies for forming a socially safe educational environment in the context of general school reform: U.S. experience]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky, (115), 251–255. [in Ukrainian].

12. Shtangret, A., & Silkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyscha [Security aspects of personnel management in conditions of a hyper-dynamic external environment]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 9(37), 227–237. [in Ukrainian].

13. Kryshtanovych, M. (2023). Naukovoteoretychne obhruntuvannia protsesu doslidzhennia dystantsiinoho navchannia u ZVO [Scientific and theoretical justification of the process of researching distance education in HEIs]. Akademichni vizii, (22). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/510> (accessed: 25.03.2025). [in Ukrainian].

14. Kryshtanovych, M. (2018). Doslidzhennia protsesu formuvannia ta rozvytku profesiino-pedahohichnoi kompetentsii vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Study of the process of formation and development of professional-pedagogical competence of a higher education institution teacher]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, (61, Vol. 2), 109–112. Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet. [in Ukrainian].

УДК 378.148

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-165-176](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-165-176)

Козіброда Лариса Володимирівна докторка пед. наук, доцентка, професорка кафедри теорії і методики фізичної культури, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0001-8232-425X>

Куявець Дмитро Миколайович аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0006-0986-3648>

Романенко Віктор Васильович доцент кафедри теорії і методики спорту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0009-0004-4358-6803>

Кондрацька Галина Дмитрівна доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, <https://orcid.org/0000-0001-8856-1125>

Кусовський Олександр Олександрович викладач фізичної культури, Дніпровський базовий фаховий медичний коледж, м. Дніпро, <https://orcid.org/0009-0008-8862-5908>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ВПРОВАДЖЕННЯ STEAM-ТЕХНОЛОГІЙ У ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до застосування STEAM-технологій у фізичному вихованні, що передбачають інтеграцію науки, техніки, інженерії, мистецтва та математики у процес фізичної активності. Здійснено аналіз ролі цих технологій у підвищенні мотивації учнів до занять спортом, формуванні комплексного розуміння рухових процесів та вдосконаленні фізичного виховання в освітньому процесі. Окрему увагу приділено інноваційним технологіям, таким як віртуальна реальність, мобільні додатки, датчики для моніторингу фізичних показників та графічні інструменти для візуалізації тренувальних процесів. Зазначено, що використання таких технологій дозволяє ефективно аналізувати біомеханіку

рухів, оптимізувати тренування, контролювати досягнення учнів та надавати індивідуальні рекомендації для вдосконалення результатів. Також досліджується роль математичних і фізичних наук у розвитку рухових навичок, підкреслюючи важливість точних розрахунків для покращення техніки виконання вправ. Крім того, аналізується інтеграція елементів мистецтва в фізичне виховання, зокрема через хореографічні постановки та музичний супровід, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів і їхній емоційній залученості в процес навчання. Враховуючи міждисциплінарний характер STEAM-технологій, підкреслюється їх значення не тільки для фізичного розвитку, але й для загального інтелектуального, когнітивного та творчого зростання учнів. Адже завдяки застосуванню цих технологій створюється можливість для розвитку гармонійно розвинених особистостей, здатних до самостійної роботи, критичного мислення та ефективної інтеграції знань з різних галузей. STEAM-підхід дозволяє учням на практиці застосовувати теоретичні знання, сприяє розвитку навичок самоконтролю, адаптації до змінних умов тренувального процесу, а також досягненню високих результатів у фізичній культурі та спорті. В результаті, використання STEAM-технологій в освітньому процесі не тільки покращує якість фізичного виховання, але й забезпечує глибоке розуміння важливості фізичної активності для збереження здоров'я та розвитку особистості в цілому.

Ключові слова: STEAM-технології, фізичне виховання, мотивація, рухові процеси, біомеханіка, оптимізація тренувань

Kozibroda Larisa Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture at Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi. <https://orcid.org/0000-0001-8232-425X>

Kuiavets Dmytro PhD Candidate, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0006-0986-3648>

Romanenko Viktor Doctor of Philosophy Associate Professor, Department of Theory and Methodology Sportu, Vinnitsia Mykhailo Kosiubinkyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0009-0004-4358-6803>

Kondratska Halyna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, <https://orcid.org/0000-0001-8856-1125>

Kusovskyi Oleksandr Dnipro Basic Professional Medical College, Physical Education Teacher, Dnipro, <https://orcid.org/0009-0008-8862-5908>

INNOVATIVE METHODS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS: IMPLEMENTATION OF STEAM TECHNOLOGIES IN PHYSICAL EDUCATION

Abstract. The purpose of this article is to the study of modern approaches to the application of STEAM technologies in physical education, which involve the integration of science, technology, engineering, art, and mathematics into the process of physical activity. The role of these technologies in enhancing student motivation for sports, forming a comprehensive understanding of movement processes, and improving physical education in the educational process is analyzed. Special attention is given to innovative technologies such as virtual reality, mobile applications, sensors for monitoring physical indicators, and graphic tools for visualizing training processes. It is noted that the use of such technologies enables effective analysis of the biomechanics of movements, optimization of training, monitoring students' progress, and providing personalized recommendations for improving performance. The article also explores the role of mathematical and physical sciences in the development of motor skills, emphasizing the importance of precise calculations for improving exercise technique. Furthermore, the integration of elements of art into physical education is analyzed, particularly through choreographic performances and musical accompaniment, which fosters the development of students' creative abilities and emotional engagement in the learning process. Given the interdisciplinary nature of STEAM technologies, their significance is highlighted not only for physical development but also for the overall intellectual, cognitive, and creative growth of students. The application of these technologies creates opportunities for the development of well-rounded individuals capable of independent work, critical thinking, and effective integration of knowledge from various fields.

The STEAM approach allows students to practically apply theoretical knowledge, promotes the development of self-control skills, adaptability to changing training conditions, and the achievement of high results in physical education and sports. As a result, the use of STEAM technologies in the educational process not only improves the quality of physical education but also provides a deep understanding of the importance of physical activity for health preservation and personal development as a whole.

Keywords: STEAM technologies, physical education, motivation, movement processes, biomechanics, training optimization.

Постановка проблеми. Традиційні методи фізичного виховання часто не відповідають сучасним освітнім викликам та не враховують індивідуальні потреби учнів. Застарілі підходи можуть знижувати мотивацію до занять

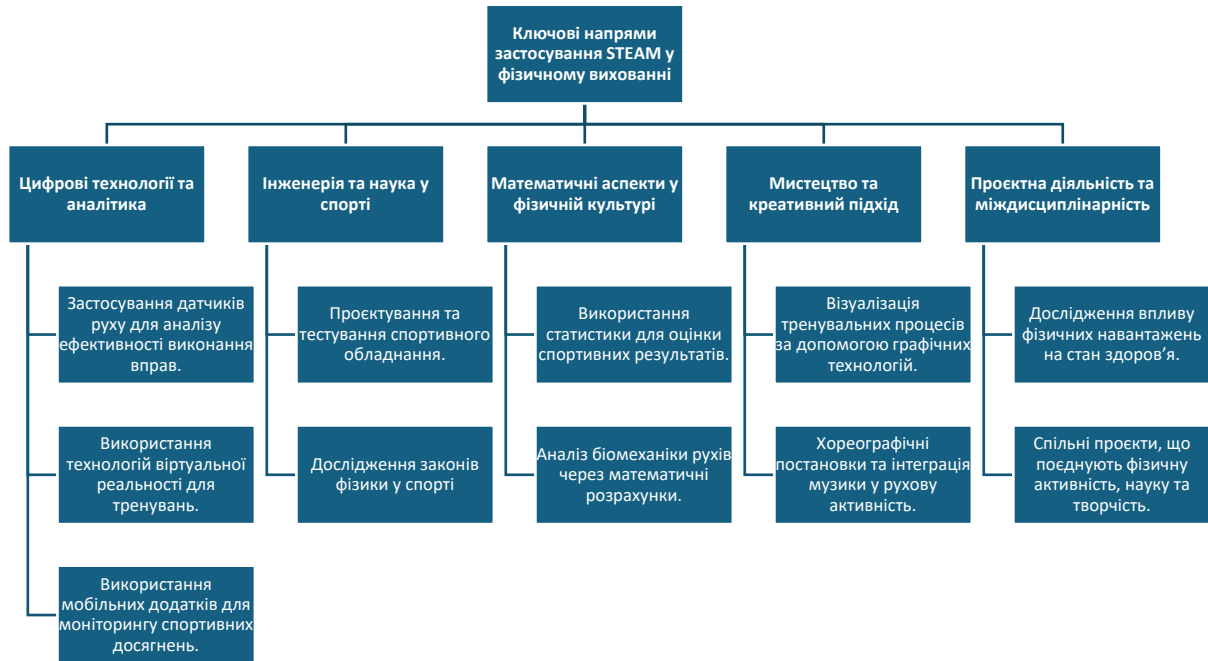
фізичною культурою, що негативно впливає на загальний рівень фізичної активності дітей. Водночас, сучасне покоління школярів значно більше зацікавлене в цифрових технологіях, інтерактивних методах навчання та проєктній діяльності, що потребує адаптації фізичного виховання відповідно до їхніх інтересів. Окрім цього, проблемою залишається відсутність систематичних досліджень та достатньої кількості методичних розробок щодо впровадження STEAM-методик у фізичне виховання. Викладачі часто стикаються з труднощами у використанні новітніх технологій через недостатнє матеріально-технічне забезпечення та відсутність належної підготовки. Це ускладнює реалізацію ефективних підходів, що поєднують фізичну активність з науковими дослідженнями, технологічними інструментами та творчими методами навчання.

Впровадження STEAM-методик у фізичне виховання дозволяє вирішити ці проблеми, створюючи інноваційне освітнє середовище, що поєднує технології, науку, творчість та фізичну активність. Завдяки такому підходу уроки фізичної культури стають більш динамічними, цікавими та спрямованими на розвиток різносторонніх компетенцій учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження зосереджують увагу на накопиченні знань та досвіду в різних сферах, а саме: запровадження інноваційних технологій в освіті є предметом дослідження Seitova V. [1]; вплив глобалізаційних процесів на розвиток галузі освіти представлено у роботах Vorobyova O. [2,3]; дослідження інноваційних стратегій викладання у фізичному вихованні з використанням нових технологій здійснює група вчених Wang Y., Wang X. та Zhang Z. [4]; дослідження викладання фізичного виховання в контексті цифровізації освіти є у полі зору Tian X. [5]; формування професійних умінь майбутніх учителів фізичного виховання вивчають Uson-uulu Zh. та Momunaliev S. [6]; розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання досліджують Maksymchuk, I., Maksymchuk, B. та інші [7,8]; використання цифрових технологій у підготовці вчителів фізичного виховання досліджує Østerlie O.; [9] STEAM освіти присвячено роботу групи вчених Unterfrauner E., Addis A.; Fabian C., Yeomans L.[10].

Мета статті полягає у дослідженні сучасних підходів щодо застосування STEAM-технологій у фізичному вихованні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний освітній процес вимагає інтеграції інноваційних технологій та міждисциплінарного підходу, що включає синергію науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики (STEAM).

Одним із перспективних напрямів є STEAM-освіта, яка активно інтегрується в фізичне виховання, дозволяючи зробити навчальний процес більш інтерактивним, сприяючи розвитку критичного мислення та підвищенню рівня фізичної активності учнів. Впровадження STEAM-методик у фізичну культуру формує нове освітнє середовище, яке поєднує наукові, технологічні та творчі підходи з фізичною активністю, підвищуючи мотивацію та результативність навчання. Інтеграція STEAM-підходу в фізичне виховання передбачає використання цифрових технологій, інженерних розробок, математичних моделей і мистецьких підходів, що дозволяє урізноманітнити заняття та стимулювати розвиток критичного мислення.

Одним із ключових аспектів застосування сучасних технологій у фізичному вихованні є інтеграція мобільних додатків та сенсорних технологій для моніторингу фізичних показників учнів. Це дозволяє здійснювати точний та безперервний моніторинг прогресу, а також здійснювати порівняння результатів з попередніми показниками або з іншими учасниками, що сприяє стимулюванню мотивації до подальшого вдосконалення. Використання таких технологій забезпечує миттєвий зворотний зв'язок, що дає можливість своєчасно коригувати тренувальні плани, підвищуючи ефективність навчального процесу.

Віртуальна реальність являє собою потужний інструмент для вивчення рухових навичок, оскільки вона дозволяє відтворювати та візуалізувати фізичні вправи та їх виконання в безпечному, контрольованому середовищі. Це

дозволяє учням практикувати нові рухи та вдосконалювати техніку без фізичного ризику, що є важливим для зменшення ймовірності травм. Крім того, використання VR технологій сприяє глибшому розумінню фізичних принципів, таких як закони руху, інерція, сила тяжіння, що є важливим аспектом для розвитку фізіологічного і біомеханічного знання серед учнів. Ці технології дозволяють учням не лише покращувати координацію, спритність і точність рухів, але й підвищують загальну мотивацію завдяки інтерактивному та залученому характеру навчання. Застосування датчиків руху є важливим інструментом для об'єктивної оцінки техніки виконання фізичних вправ. Використання сенсорних технологій для вимірювання параметрів, таких як швидкість, сила, точність рухів, а також біометричних показників, дає змогу здійснювати детальний аналіз ефективності виконання вправ. Це дозволяє не лише виявляти помилки в техніці, але й оперативно коригувати їх, знижуючи ризик травматизму та оптимізуючи результативність тренувань.

Таким чином, інтеграція сенсорних технологій, мобільних додатків та віртуальної реальності у фізичне виховання дозволяє здійснювати індивідуалізований підхід до кожного учня, що забезпечує високий рівень персоналізації тренувальних програм, підвищує ефективність навчання та забезпечує безпеку під час виконання фізичних вправ.

Інженерія та наука в спорті використовують принципи фізики та інші наукові дисципліни для вдосконалення тренувальних процесів, підвищення ефективності спортивної підготовки та досягнення високих спортивних результатів. Застосування фізичних законів, таких як сила, швидкість, прискорення та інерція, дає можливість оптимізувати техніку виконання вправ, що, в свою чергу, призводить до підвищення результативності тренувань та зменшення ризику травм. Наприклад, у таких видах спорту, як легка атлетика чи велосипедний спорт, точне розрахування сили, швидкості та кута нахилу під час руху дозволяє спортсменам максимізувати свої зусилля та досягти оптимальних результатів при мінімальних витратах енергії. Дослідження фізичних принципів, таких як аеродинаміка та гідродинаміка, допомагають удосконалювати техніку в таких видах спорту, як плавання, біг або велоспорт. Використання наукових моделей для аналізу рухів спортсменів дозволяє визначати ефективність їх техніки та розробляти нові стратегії для покращення результатів. Окремо варто відзначити важливість точних розрахунків для створення ідеальних умов для тренувань, таких як визначення оптимальних кута нахилу шляху, рівня опору вітру чи води, що дозволяє зменшити зовнішні фактори, які можуть впливати на ефективність спортсмена.

Проектування та тестування спортивного обладнання є важливою складовою інженерії в спорті. Це включає розробку інноваційних матеріалів та технологій для створення спортивного інвентарю, що відповідає найвищим

вимогам до ефективності та безпеки. Наприклад, розробка легших, міцніших та більш аеродинамічних велосипедних рам або взуття для бігунів дозволяє знизити енергетичні витрати та покращити показники спортсменів. Використання таких матеріалів, як карбонові волокна або композити, значно підвищує міцність обладнання при збереженні його легкості, що дає спортсменам конкурентну перевагу.

Інженерія в спорті також активно застосовує новітні технології, такі як 3D-друк, для виготовлення індивідуальних спортивних пристроїв, зокрема протезів, ортопедичних устілок, захисного спорядження та спортивного інвентарю. 3D-друк дозволяє створювати пристрої, що ідеально відповідають анатомічним особливостям спортсмена, забезпечуючи максимальний комфорт, зручність та ефективність використання. Індивідуально налаштовані пристрої дозволяють спортсменам досягати високих результатів у різних дисциплінах, відновлюватися після травм та покращувати фізичну підготовку за допомогою спеціально розроблених інструментів, що відповідають їх потребам.

Усе це разом створює комплексну систему, в якій інженерія та наука в спорті виступають важливими рушіями для розвитку спортивної галузі, надаючи спортсменам можливість досягати нових вершин у своїх досягненнях, зменшуючи травмування та підвищуючи загальну ефективність тренувань. Математика в фізичному вихованні застосовується для аналізу біомеханіки рухів і оптимізації тренувальних процесів, що дає можливість підвищити ефективність фізичних вправ і зменшити ризик травм. Математичні моделі дозволяють точно визначити вплив різних сил на рухи спортсмена, враховуючи такі фактори, як швидкість, сила, гравітація та інші фізичні величини, що безпосередньо впливають на результат. Це сприяє вдосконаленню техніки виконання вправ, оскільки спортсмен може отримати конкретні рекомендації щодо правильних кутів нахилу, сили натискання чи швидкості рухів. Наприклад, у бігу чи стрибках математичні розрахунки дозволяють визначити оптимальні кути нахилу тіла або швидкість для досягнення максимальних результатів. Застосування таких моделей може також бути корисним при аналізі рухів у спортивних іграх, де важлива точність при виконанні різних технічних елементів. Математика дозволяє вчителям фізкультури та тренерам розробляти більш точні тренувальні програми, враховуючи індивідуальні особливості учнів і спортсменів. В результаті, підвищується не лише фізична ефективність, але й розуміння того, як правильно контролювати свої рухи для досягнення високих результатів та зниження ризику травм.

Таким чином, інтеграція STEAM-методик у фізичне виховання відкриває нові можливості для використання сучасних технологій, що підвищують ефективність тренувального процесу та стимулюють інтерес до фізичної активності серед учнів та спортсменів. Відображення цього інтегрованого

підходу в реальному навчальному процесі допомагає створити більш гнучку, різноманітну та результативну систему фізичного виховання, що сприяє розвитку фізичних та когнітивних здібностей учнів.

Статистика є важливим інструментом у сфері фізичної культури, що дає можливість здійснювати систематичний збір та аналіз даних про фізичні показники спортсменів, такі як час, швидкість, витривалість, сила, техніка виконання вправ та інші параметри. Це дозволяє здійснювати порівняння результатів на різних етапах тренувального процесу, під час змагань, а також оцінювати динаміку змін в показниках спортсменів. Такий аналіз є основою для коригування тренувальних програм, визначення сильних та слабких сторін, а також для оцінки ефективності застосовуваних методик і стратегії. Більш того, статистичні методи дозволяють прогнозувати майбутні результати, ґрунтуючись на попередніх досягненнях, що є важливим аспектом для оптимізації планування змагань і тренувань.

Математичні методи, зокрема статистичний аналіз, широко застосовуються для оптимізації тренувальних навантажень. Наприклад, через детальний статистичний аналіз можна виявити фактори, що найбільше впливають на досягнення результатів, такі як тривалість тренувань, інтенсивність вправ або частота відпочинку між сесіями. Це дозволяє адаптувати тренувальні програми відповідно до індивідуальних характеристик спортсмена, зокрема його фізичних можливостей, віку, стану здоров'я та рівня підготовленості. Теорія ймовірностей також є невід'ємною частиною в прогнозуванні можливих результатів змагань, що дозволяє тренерам і спортсменам розробляти стратегії виступів, враховуючи варіативність результатів і різноманітні зовнішні чинники, такі як погодні умови або психологічний стан учасників. Таким чином, інтеграція математичних аспектів у фізичну культуру сприяє не тільки покращенню технічних характеристик спортсменів, але й більш точному плануванню тренувальних процесів, що, у свою чергу, сприяє досягненню високих спортивних результатів.

Мистецтво та креативний підхід у фізичній культурі відкривають значні можливості для вдосконалення фізичної підготовки, перетворюючи звичайний тренувальний процес на емоційно багатий, захоплюючий і творчий досвід. Включення елементів мистецтва, таких як хореографія та музика, в рухову активність дозволяє не лише покращити фізичну форму, а й інтегрувати емоційний та творчий аспекти, що значно підвищує мотивацію учасників до занять. Це дозволяє створити унікальну атмосферу, де кожен рух наповнений емоційним виразом, що позитивно впливає на настрій учнів і сприяє покращенню їх фізичного і психологічного стану. Використання ритмічних вправ на основі хореографії або танців розвиває не лише фізичну форму, а й дозволяє вдосконалювати координацію, гнучкість, а також відчуття ритму, що

є необхідним для досягнення високих результатів у фізичній культурі. Ритмічні рухи допомагають тренувати м'язи різних груп, сприяють поліпшенню постави і рухливості, а також зменшують напругу і стрес, що важливо не тільки для спортсменів, але й для кожної людини, що прагне підтримувати здоровий спосіб життя. Такий креативний підхід також сприяє розвитку у учнів творчого потенціалу, оскільки дає можливість експериментувати з різними формами руху і виражати свої емоції через тілесну активність. Це робить тренування більш цікавими і доступними для різних вікових груп, адже включення музики та танцю перетворює заняття на справжнє свято руху, що підвищує інтерес і стимулює до регулярних тренувань.

Таким чином, фізичні вправи, поєднані з мистецтвом, дозволяють створити гармонію між тілом і емоціями, сприяючи більш ефективному та різнобічному розвитку учнів, а також зміцнюючи їхні соціальні, емоційні та фізичні навички.

Візуалізація тренувальних процесів за допомогою сучасних графічних технологій є важливим аспектом креативного підходу в фізичному вихованні, який значно підвищує ефективність навчання. Використання графічних програм і 3D-моделювання для створення наочних матеріалів дозволяє детально продемонструвати різноманітні вправи, тренувальні плани, а також динаміку процесів тренувань. Це забезпечує учням і спортсменам можливість візуально спостерігати за виконанням рухів, що полегшує аналіз техніки і дає змогу зосередитися на тих аспектах, що потребують покращення. Завдяки графічним технологіям, тренери можуть створювати індивідуалізовані тренувальні програми, а також демонструвати певні рухи в різних варіаціях, допомагаючи учням краще зрозуміти, як правильно виконувати вправи. Такі інструменти для візуалізації полегшують моніторинг прогресу, оскільки дають можливість чітко порівнювати результати, аналізувати зміни в техніці і вивчати потенційні помилки. Візуалізація також сприяє кращому розумінню фізичних процесів, що відбуваються під час тренувань, і дозволяє глибше інтегрувати знання з біомеханіки та фізіології в щоденну практику тренувального процесу. Це особливо важливо в контексті використання сучасних цифрових технологій, які дозволяють забезпечити більш точну оцінку фізіологічних реакцій організму, таких як пульс, споживання кисню чи рівень стомлення. Такий підхід не тільки покращує якість тренувань, але й розвиває в учнів критичне мислення, допомагаючи їм краще розуміти зв'язок між фізичними зусиллями та досягненнями.

Таким чином, використання мистецтва і креативних підходів у фізичній культурі сприяє розвитку творчого потенціалу спортсменів і тренерів. Це також робить процес тренувань більш ефективним, захоплюючим та виразним, створюючи сприятливе середовище для досягнення високих спортивних результатів і поліпшення фізичної підготовки.

Проектна діяльність та міждисциплінарність у фізичній культурі сприяють розвитку нових підходів і стратегій, які об'єднують різноманітні наукові, творчі та фізичні елементи для досягнення комплексних результатів. Спільні проекти, що інтегрують фізичну активність, науку та творчість, дозволяють створювати інноваційні тренувальні програми, що не лише підвищують ефективність фізичних вправ, але й сприяють емоційному та психологічному розвитку учасників. Така інтеграція дозволяє створювати більш збалансовані тренувальні підходи, що включають не лише фізичну підготовку, але й розвиток когнітивних, емоційних і творчих аспектів особистості. Прикладом такого підходу є поєднання фізичних тренувань із хореографією, музикою та мистецтвом. Це дає змогу не лише вдосконалити фізичні якості, такі як гнучкість, витривалість та сила, але й стимулювати розвиток креативного мислення, артистизму та командного духу. Такий підхід може бути застосований як до професійних спортсменів, так і до аматорів або дітей, дозволяючи розширити можливості для творчого вираження через фізичну активність. Крім того, міждисциплінарні проекти часто включають технологічні інновації, такі як використання мобільних додатків, віртуальної реальності або графічних технологій для візуалізації тренувальних процесів. Це сприяє підвищенню залученості учасників та покращує ефективність тренувань завдяки науково обґрунтованим методам. Такі інноваційні проекти також підвищують мотивацію учасників, оскільки поєднують різноманітні види діяльності, що збільшує інтерес до занять фізичною активністю та допомагає краще розуміти значення фізичних вправ для загального розвитку особистості. Вони створюють умови для глибшого залучення учасників у тренувальний процес, забезпечуючи інтелектуальний та емоційний розвиток поряд із фізичним вдосконаленням.

Отже, інтеграція STEAM-технологій у фізичне виховання є ефективним шляхом модернізації традиційного підходу до викладання. Використання синергії науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики дозволяє створити більш динамічне та інтерактивне навчальне середовище, що сприяє розвитку критичного мислення учнів та підвищенню їхньої фізичної активності.

Одним із найбільш важливих аспектів впровадження STEAM-методик є можливість персоналізованого підходу до навчання, що досягається за допомогою використання мобільних додатків і сенсорних технологій для моніторингу фізичних показників учнів. Це дозволяє точно відстежувати прогрес учнів, налаштовувати тренувальні програми та індивідуально коригувати їхні фізичні навантаження, зменшуючи ризик травматизму та покращуючи ефективність занять. Впровадження інженерних розробок, математичних моделей і технологій, таких як 3D-друк спортивного обладнання, дозволяє оптимізувати тренувальний процес, роблячи його не тільки більш точним, а й

доступним для всіх учнів, незалежно від їх фізичних можливостей. Крім того, використання віртуальної реальності і сенсорних технологій на уроках фізичної культури допомагає візуалізувати рухи, покращуючи техніку виконання вправ та знижуючи ризик помилок.

Загалом, інтеграція STEAM-методик у фізичну культуру не лише покращує фізичні результати учнів, а й сприяє розвитку їхнього критичного та аналітичного мислення, що має важливе значення для загального розвитку особистості. Це дозволяє створити більш адаптивне, інклюзивне і сучасне освітнє середовище, яке відповідає вимогам сучасної освіти та сприяє здоров'ю і благополуччю учнів.

Висновки. Застосування STEAM-технологій у фізичному вихованні значно змінює традиційні підходи, інтегруючи наукові, технічні, інженерні, математичні та мистецькі аспекти у процес фізичної активності. Це дозволяє учням отримати комплексне розуміння фізкультури з фізіологічної, психологічної та творчої точок зору, підвищуючи їх мотивацію до занять спортом. Використання інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність та мобільні додатки, дозволяє учням візуалізувати свої досягнення та коригувати тренувальні програми в реальному часі, що робить навчання більш інтерактивним і персоналізованим.

Поєднання технологій із математичними моделями та фізіологічними принципами дає можливість оптимізувати тренування та знижувати ризик травм. Біометричні датчики допомагають точно оцінити техніку виконання вправ, що сприяє кращому розумінню фізіологічних аспектів рухів. Впровадження елементів мистецтва, таких як хореографія та музика, забезпечує емоційне задоволення, стимулюючи учнів до подальшої активності та розвитку креативного потенціалу. STEAM-методики розвивають не тільки фізичні, але й інтелектуальні та творчі навички, формуючи критичне мислення, самоконтроль та здатність до самостійного вирішення проблем. Ці знання корисні не лише у спортивній діяльності, але й у інших сферах, що розширює можливості учнів у майбутньому.

Впровадження STEAM-технологій у фізичне виховання сприяє всебічному розвитку учнів, формуючи гармонійну особистість, здатну до самовдосконалення та досягнення успіху в різних сферах життя.

Література:

1. Seitova V. (2024). Innovative technologies in education: a case study of implementation in Kazakhstan. doi: 10.63034/esr-77
2. Vorobyova O. (2018). The influence of globalization processes on higher education development. DOI: [https://doi.org/10.26886/2414-634X.2\(21\)2018.6](https://doi.org/10.26886/2414-634X.2(21)2018.6)
3. Vorobyova O. (2021). Educational services: basic theoretical approaches. DOI 10.26886/2414-634X.1(45)2021.7

4. Wang Y., Wang X., Zhang Z. (2025). Research on Innovative Teaching Strategies in Physical Education Empowered by New Technology. DOI: 10.2478/amns-2025-0001
5. Tian X. (2024). Research on Physical Education Teaching Mode in the Context of Education Digitalization. DOI: 10.18122/ijpah.3.3.14.boisestate\
6. Uson-uulu Zh., Momunaliev S. (2014). Formation of Professional Skills of Future Physical Education Teachers. DOI: 10.33619/2414-2948/101/68
7. Maksymchuk, I., Maksymchuk, B., Frytsiuk, V., Matviichuk, T., Demchenko, I., Babii, I. ... Savchuk, I. (2018). Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. Journal of Physical Education and Sport, 18(2), 810–815. <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/11806?mode=full>
8. Halaidiuk, M., Maksymchuk, B., Khurtenko, O., Zuma, I., Korytko, Z., Andrieieva, R. ... Maksymchuk, I. (2018). Teaching approaches in extracurricular physical activities for 12-14-year-old pupils under environmentally unfavourable conditions. Journal of Physical Education and Sport, 18 (4), 2284–2291. DOI:10.7752/jpes.2018.04344
9. Østerlie O. (2025). Digital technology use in physical education teacher education: a scoping review. DOI: 10.1080/13573322.2025.2474631
10. Unterfrauner E., Addis A.; Fabian C., Yeomans L. (2024). STEAM Education: The Claim for Socially Innovative Practices STEAM Education: The Claim for Socially Innovative Practices. DOI: 10.7203/CREATIVITY.8.29743

References:

1. Seitova V. (2024). Innovative technologies in education: a case study of implementation in Kazakhstan. doi: 10.63034/esr-77
2. Vorobyova O. (2018). The influence of globalization processes on higher education development. DOI: [https://doi.org/10.26886/2414-634X.2\(21\)2018.6](https://doi.org/10.26886/2414-634X.2(21)2018.6)
3. Vorobyova O. (2021). Educational services: basic theoretical approaches. DOI 10.26886/2414-634X.1(45)2021.7
4. Wang Y., Wang X., Zhang Z. (2025). Research on Innovative Teaching Strategies in Physical Education Empowered by New Technology. DOI: 10.2478/amns-2025-0001
5. Tian X. (2024). Research on Physical Education Teaching Mode in the Context of Education Digitalization. DOI: 10.18122/ijpah.3.3.14.boisestate\
6. Uson-uulu Zh., Momunaliev S. (2014). Formation of Professional Skills of Future Physical Education Teachers. DOI: 10.33619/2414-2948/101/68
7. Maksymchuk, I., Maksymchuk, B., Frytsiuk, V., Matviichuk, T., Demchenko, I., Babii, I. ... Savchuk, I. (2018). Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. Journal of Physical Education and Sport, 18(2), 810–815. <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/11806?mode=full>
8. Halaidiuk, M., Maksymchuk, B., Khurtenko, O., Zuma, I., Korytko, Z., Andrieieva, R. ... Maksymchuk, I. (2018). Teaching approaches in extracurricular physical activities for 12-14-year-old pupils under environmentally unfavourable conditions. Journal of Physical Education and Sport, 18 (4), 2284–2291. DOI:10.7752/jpes.2018.04344
9. Østerlie O. (2025). Digital technology use in physical education teacher education: a scoping review. DOI: 10.1080/13573322.2025.2474631
10. Unterfrauner E., Addis A.; Fabian C., Yeomans L. (2024). STEAM Education: The Claim for Socially Innovative Practices STEAM Education: The Claim for Socially Innovative Practices. DOI: 10.7203/CREATIVITY.8.29743

УДК 378.147:78.071.2]-048.35

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-177-188](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-177-188)

Колеснікова Марина Леонідівна викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, <https://orcid.org/0000-0001-9573-1516>

Халєєва Олена Вікторівна доцент, кандидат мистецтвознавства, завідувачка кафедри вокально-хорової підготовки вчителя, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, <https://orcid.org/0000-0002-8151-4374>

Поддуда Ірина Анатоліївна викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, <https://orcid.org/0009-0006-5974-4620>

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено особливості впровадження та функціонування дистанційного навчання в системі диригентсько-хорової підготовки в умовах повномасштабної війни в Україні. Визначено, що з початком військової агресії росії, перед вітчизняною системою вищої мистецької освіти, постали безпрецедентні виклики, які зумовили необхідність термінового переходу на змішані та дистанційні форми організації освітнього процесу. У центрі уваги перебувають педагогічні та методичні аспекти реалізації професійної підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів в умовах воєнного стану, які потребують переосмислення традиційних форматів навчання та адаптації до цифрового освітнього середовища. Проаналізовано переваги та обмеження дистанційного формату у професійній мистецькій освіті. Позитивними сторонами визначено можливість індивідуалізації навчання, підвищення самостійності студентів, використання цифрових ресурсів і засобів зворотного зв'язку. Серед основних труднощів наголошено на відсутності синхронної міжособистісної взаємодії між викладачем і студентом, ускладненні організації колективних форм музично-виконавської діяльності, втраті елементів живого диригентсько-хорового контакту. Акцентовано увагу на важливості застосування диференційованого підходу до змістового і структурного

наповнення навчального процесу, зокрема у контексті поєднання вербально-аналітичних і виконавських форм роботи. Окрему увагу приділено проблематиці опанування техніки диригування в умовах дистанційного навчання. Зазначено, що ефективність такої підготовки залежить від поетапного засвоєння професійних дій, що передбачає використання відеоматеріалів, індивідуальні консультації, взаємодію з концертмейстером, а також розвиток інтерпретаційної самостійності студентів. Обґрунтовано необхідність оновлення методик викладання диригентсько-хорових дисциплін з урахуванням принципів адаптивності, креативності та суб'єктної активності здобувачів освіти. Зроблено висновок, що дистанційне навчання у системі диригентсько-хорової підготовки в умовах війни не лише виявило нові горизонти цифрової педагогіки, а й засвідчило здатність мистецької освіти до трансформації відповідно до кризових викликів. У статті підкреслено потенціал дистанційних освітніх технологій у забезпеченні безперервності й якості фахової підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів та визначено вектори подальшого вдосконалення освітнього процесу у воєнний і повоєнний періоди.

Ключові слова: дистанційне навчання, диригентсько-хорова підготовка, мистецька освіта, війна, цифрові технології, методика викладання, цифровізація.

Kolesnikova Maryna Leonidivna lecturer of the department of vocal and choral training of teachers, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, tel.: (057)732-46-30, <https://orcid.org/0000-0001-9573-1516>

Khaliieva Olena Viktorivna, PhD in Art Studies, Associate Professor, Head of the Department of vocal and choral training of teachers, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, tel.: (057)732-46-30, <https://orcid.org/0000-0002-8151-4374>

Podduda Iryna Anatoliivna lecturer of the department of vocal and choral training of teachers, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, tel.: (057)732-46-30, <https://orcid.org/0009-0006-5974-4620>

DISTANCE EDUCATION IN CHORAL AND CONDUCTING TRAINING DURING WARTIME

Abstract. The article explores the peculiarities of implementation and functioning of distance learning in the system of choral conducting education under

the conditions of full-scale war in Ukraine. It is emphasized that with the onset of Russia's military aggression, Ukraine's system of higher art education faced unprecedented challenges, which necessitated an urgent transition to blended and distance forms of educational process organization. The focus is placed on the pedagogical and methodological aspects of professional training of future choral conductors under martial law, which require a rethinking of traditional educational formats and adaptation to the digital educational environment. The advantages and limitations of the distance learning format in professional art education are analyzed. The positive aspects include the possibility of individualized learning, increased student autonomy, the use of digital resources, and feedback tools. Among the main difficulties are the lack of synchronous interpersonal interaction between teacher and student, the complications in organizing collective forms of musical performance, and the loss of live choral-conducting contact. The importance of applying a differentiated approach to the content and structural organization of the educational process is emphasized, particularly in the context of combining verbal-analytical and performance-based activities. Special attention is given to the challenges of mastering conducting techniques in a distance learning environment. It is noted that the effectiveness of such training depends on the phased acquisition of professional skills, including the use of video materials, individual consultations, interaction with the accompanist, and the development of students' interpretive independence. The need to update teaching methods for choral conducting disciplines in accordance with the principles of adaptability, creativity, and learner agency is substantiated. The study concludes that distance learning in the system of choral conducting training under wartime conditions has not only revealed new horizons of digital pedagogy but also demonstrated the capacity of art education for transformation in response to crisis challenges. The article highlights the potential of distance educational technologies in ensuring the continuity and quality of professional training for future choral conductors and outlines vectors for further improvement of the educational process during wartime and in the post-war period.

Keywords: distance learning, choral conducting training, art education, war, digital technologies, teaching methodology, digitalization.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство перебуває у фазі глибоких трансформацій, обумовлених як динамічним розвитком науково-технічного прогресу, так і масштабними соціальними викликами. Особливої актуальності ці процеси набули в умовах повномасштабної війни в Україні, яка кардинально змінила формат функціонування більшості сфер життєдіяльності, зокрема освітньої та культурної. Освіта в таких умовах, постала перед необхідністю не лише збереження безперервності навчального процесу, а й забезпечення духовної, моральної та естетичної підтримки молодого покоління, що відіграє ключову роль у розбудові повоєнного суспільства.

Війна зумовили радикальну трансформацію традиційного освітнього середовища: фізичне руйнування навчальних закладів, вимушене переміщення здобувачів освіти, тимчасова окупація окремих територій, а також обмеження безпосередньої міжособистісної взаємодії між викладачами та студентами. У цих умовах особливого значення набуває розвиток інтелектуального, духовного та естетичного потенціалу здобувачів освіти, зокрема майбутніх фахівців у сфері музичного мистецтва, які покликані не лише зберігати культурну спадщину, а й транслювати ідеї гуманізму, патріотизму, солідарності та духовної стійкості за допомогою мистецтва.

Водночас унаслідок деструкції традиційних моделей виховання та навчання, втрачається цілісність освітнього середовища, що загрожує посиленням індивідуалістичних установок, зниженням інтересу до духовних і культурних цінностей. Тому одним із ключових завдань сучасної вищої музичної освіти, зокрема у межах диригентсько-хорової підготовки, є не лише трансляція професійних знань, а й формування у студентів ціннісних орієнтацій, здатності до емпатії, моральної відповідальності, національної ідентичності та стійкості до соціальних потрясінь.

У цьому контексті питання забезпечення якісної та безперервної підготовки кадрів у сфері музично-педагогічної освіти набуває глобального значення. Зокрема, необхідність впровадження ефективних моделей дистанційного навчання в умовах війни вимагає переосмислення змісту, методів і форм організації освітнього процесу. Це передбачає як удосконалення цифрової інфраструктури, так і наявність висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних реалізовувати цілісну освітньо-виховну стратегію в умовах нестабільності. Таким чином, підготовка диригентів-хормейстерів у дистанційному форматі в умовах воєнного стану має бути спрямована не лише на професійне зростання, а й на формування особистісної стійкості, критичного мислення та гуманістичних ідеалів, що становлять підґрунтя культурного відродження й національної консолідації в повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючу наукову увагу до проблеми професійної підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва, зокрема у сфері диригентсько-хорової освіти. У працях О. В. Халєєвої та Л. М. Костіної [1], І. М. Коржавих та Л. М. Костіної [2], М. Башевської і М. Колеснікової [3] розглядаються питання розвитку професійно-особистісних якостей студентів у процесі опанування вокально-хорових дисциплін, а також методи і прийоми формування диригентської техніки. Автори підкреслюють важливість індивідуального підходу та практичної спрямованості підготовки майбутніх диригентів, що особливо актуально в умовах переходу до дистанційної або змішаної форми навчання. Жога Р. А. [4] детально аналізує методику

проектування персонального освітнього середовища та проблематику професійної підготовки вчителів музичного мистецтва з різним рівнем початкової музичної освіти.

У вітчизняному освітньому дискурсі також активно обговорюється модернізація змісту диригентсько-хорової підготовки у контексті глобальних трансформацій. О. Віла-Боцман [5] акцентує увагу на викликах і можливостях оновлення фахової освіти хормейстерів, зумовлених новими соціокультурними реаліями, включно з умовами війни та цифровізації. Качуринець Л. В. і Циганюк Л. І. [6] наголошують на ефективності проєктної діяльності у формуванні професійної компетентності диригента, що вимагає зміни підходів до викладання диригентських дисциплін. Таким чином, наукові джерела підтверджують актуальність проблематики дистанційного навчання у системі диригентсько-хорової підготовки та окреслюють напрями її вдосконалення в умовах війни й цифрової трансформації.

Мета статті – дослідження особливостей організації та реалізації дистанційного навчання в системі диригентсько-хорової підготовки в умовах повномасштабної війни в Україні, а також визначення педагогічних і методичних механізмів адаптації фахової мистецької освіти до кризових викликів і цифрової трансформації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, вища освіта має на меті забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців для всіх основних напрямів суспільно корисної діяльності, відповідно до потреб суспільства і держави, а також задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному та моральному розвитку, поглибленні та розширенні освіти, науково-педагогічної кваліфікації [7]. Досягнення цієї мети вимагає розвитку системи вищої професійної освіти в країні, розробки та впровадження в навчальний процес нових, ефективних технологій навчання, що відповідають рівню розвитку сучасної науки і практики.

Однією з актуальних форм освітнього процесу в сучасних умовах, є дистанційне навчання, яке реалізується з використанням комплексу цифрових технологій. Основною характеристикою дистанційного навчання є забезпечення можливості здобуття освітніх послуг на відстані – без фізичної присутності в закладі освіти, за умов опосередкованої взаємодії викладача та здобувача освіти.

Сьогодні у науково-педагогічному середовищі триває дискусія щодо доцільності повсюдного впровадження дистанційних технологій у навчальний процес, оскільки це змінює усталені парадигми викладання і навчання. Частина викладачів вважає, що цифровізація освіти сприяє розвитку індивідуальності, стимулює самостійну пізнавальну діяльність студентів,

розширює можливості креативного навчання [1;3;8]. Натомість інші науково-педагогічні працівники наголошують, що дистанційний формат не здатен повністю замінити живе спілкування, безпосередній контакт між викладачем і студентом, що є особливо важливим у мистецьких освітніх практиках [4;11].

Масовий перехід вітчизняних закладів вищої освіти на змішану форму навчання, спричинений спочатку всесвітньою пандемією, а потім повномасштабною військовою агресією росії проти України, став не лише вимушеним кроком, а й індикатором життєздатності наявних освітніх практик. В умовах повномасштабної війни в Україні, яка супроводжується фізичними загрозами, масовими міграційними процесами, руйнуванням освітньої інфраструктури, перебоями в енергопостачанні та обмеженням доступу до інтернету, особливої актуальності набуває завдання оперативної адаптації освітнього середовища до нової соціокультурної реальності. У цих надзвичайних умовах практика дистанційної взаємодії в системі диригентсько-хорової підготовки виявила як суттєвий потенціал цифрових технологій, так і їхні об'єктивні обмеження [9, с.271]. Це, у свою чергу, зумовлює потребу в глибокому науково-методичному аналізі ефективності використання дистанційного навчання в мистецькій освіті та в подальшому удосконаленні педагогічних стратегій, здатних забезпечити якісну підготовку фахівців у контексті кризових і посткризових викликів.

У цьому контексті особливої уваги потребують спеціалізовані напрями мистецької освіти, зокрема диригентсько-хорова підготовка, яка поєднує як індивідуальну, так і колективну форми музично-виконавської діяльності. Саме ці форми найбільше залежать від безпосередньої присутності викладача, живої взаємодії з хоровим колективом, точного відчуття темпоритму, інтонаційної злагодженості та зорово-емоційного контакту. Відсутність таких умов у дистанційному форматі зумовлює суттєві методичні виклики, які вимагають пошуку нових педагогічних рішень, адаптованих до цифрового середовища та кризового стану освітньої інфраструктури.

З метою подолання багатьох із зазначених складнощів у професійній музичній освіті, історично сформувалася традиція застосування у виконавських класах індивідуальних форм практичних занять [10, с.76]. Такий підхід дозволяє максимально враховувати особливості кожного здобувача освіти та сприяє формуванню особистісного ставлення до музичних творів у процесі їх інтерпретації. Виконавський аналіз музичного матеріалу передбачає певний алгоритм багатовекторної роботи, який забезпечує осмислене відтворення художнього образу в процесі музичного виконання.

Ефективність безпосередньої взаємодії між викладачем і студентом у межах такого навчального процесу є беззаперечною, адже для музиканта важливо не лише визначити відповідну емоцію, а й емоційно «прожити» її,

органічно втілити у виконавській манері, тобто – не зображати, а виражати. Крім того, чимало виконавських прийомів значно легше засвоюються через повторення за викладачем, під час контрольованого самостійного виконання цілеспрямованих вправ або у процесі безпосередньої комунікації, що дозволяє досягти необхідних м'язових відчуттів, асоціативних уявлень тощо [11, с.66]. Це пояснюється тим, що часто буває вкрай складно вербально описати вимоги до виконавських дій, проаналізувати можливі помилки та запропонувати ефективні способи їх подолання.

Водночас слід наголосити на необхідності уникнення спрощених методичних підходів, зокрема моделі типу «роби, як я», оскільки їх використання сприяє формуванню репродуктивного стилю навчання, що суперечить принципам сучасної педагогіки виконавської майстерності, орієнтованої на розвиток критичного мислення, креативності та інтерпретаційної самостійності студента [10, с.79].

Описані обставини пояснюють, чому перехід занять у дистанційний формат супроводжується суттєвими труднощами, що особливо відчутно у процесі колективної музично-виконавської діяльності – хоровому та оркестровому виконанні, а також диригуванні. Зокрема, у випадку хорової або оркестрової роботи постає низка технічних викликів, пов'язаних з організацією скоординованої внутрішньо- та міжрольової діяльності учасників освітньо-виконавчого процесу – хору, партій, оркестру, груп інструментів, диригента, концертмейстера, викладача. Ці труднощі передусім виявляються у неможливості синхронної трансляції аудіо- (музичного звучання) та відеоматеріалів (візуального зображення дій виконавців), що порушує цілісність навчального процесу.

У класі хорового диригування також спостерігаються подібні проблеми, зокрема – ускладнення навчального процесу через додавання ще одного активного учасника освітньої взаємодії – концертмейстера, чия діяльність в умовах дистанційного навчання має імітаційний характер, адже заміщує відсутність основного «інструмента» хормейстера – хорового колективу.

Практика організації занять із хорового диригування демонструє доцільність структурованого підходу до освітнього процесу, який враховує специфіку кожного складника цієї комплексної підготовки. Зокрема, до її ключових компонентів належать: техніка диригування, спів по голосах, ігрова інтерпретація партитури, навчальне анотування, а також засвоєння теоретичного матеріалу [10;11]. В умовах дистанційного формату особливо важливим є чітке планування й контроль освітніх дій у кожному з цих напрямів, що дозволяє забезпечити комплексну та ефективну реалізацію диригентсько-хорової підготовки навіть в умовах воєнного стану.

У контексті дистанційного навчання найбільш зручними та адаптивними є ті види освітньої діяльності, що передбачають вербальне відтворення результатів роботи [12, с.31]. Як правило, для студентів не становить труднощів пошук інформації та її базове форматування. Водночас добір актуального матеріалу, його логічне структурування та узагальнення з формуванням обґрунтованих висновків нерідко потребують методичних рекомендацій і педагогічної корекції. Особливо це стосується формування у студентів здатності до виявлення педагогічного потенціалу музичних творів, що не завжди простежується в їхніх навчальних анотаціях. Аналогічні труднощі спостерігаються і в процесі добору навчального матеріалу з теорії диригування відповідно до тематики модулів. Після уточнення дослідницьких параметрів і змістових обсягів, студенти зазвичай поступово долають наявні неточності та успішно виконують завдання в межах контрольної-рефлексивної форми навчальної діяльності. Цей процес включає вивчення фахової літератури (довідкової, наукової, навчально-методичної тощо) та підготовку письмових розділів навчальної анотації, за результатами перевірки яких продуктивними є діалогічні форми – бесіди, обговорення, відповідь на запитання викладача.

Суттєво складнішим є організація виконавських форм діяльності, які потребують чіткого розмежування між етапами опанування виконавських дій та демонстрацією рівня їх засвоєння. У випадку співу голосів чи гри партитур, як правило, не виникає значних ускладнень: за відсутності можливості оцінити виконання в режимі реального часу, студенти можуть надіслати відеозаписи з інтерпретацією музичного матеріалу, які потім обговорюються з викладачем у форматі онлайн-зустрічі або письмового фідбеку.

Інша ситуація спостерігається у процесі опанування техніки диригування. На початковому етапі корисним є використання фонограм з виконанням музичного матеріалу концертмейстером, які студент може застосовувати у процесі самостійних або дистанційних занять. Згодом, у міру набуття навичок, студент має відмовитися від підпорядкування власних дій фонограмі, натомість формуючи власну виконавську концепцію, демонструючи диригентські настанови, а не лише слідуючи за готовим звучанням. Такий підхід є показовим у формуванні як професійних музичних умінь, так і особистісних якостей, необхідних для інтерпретації художнього задуму композитора засобами диригентської техніки.

Важливим педагогічним засобом підвищення ефективності навчання диригування є інтеграція технічних та художніх завдань виконавської діяльності [1, с.164]. У такому випадку саме емоційно-образна складова музичного твору ініціює у майбутнього диригента послідовність відчуттів, що сприяє розумінню драматургії й розвитку музичної форми. Це, у свою

чергу, дозволяє обґрунтувати логіку виконавських дій як прояв емоційного осмислення твору, що сприяє формуванню у студентів навичок усвідомленого втілення авторського задуму в диригуванні та забезпечує ґрунт для подальшого застосування здобутих знань у професійній музично-педагогічній практиці.

Запропонована організація структурних компонентів процесу опанування хорового диригування у мистецькому закладі вищої освіти доводить, що дистанційна форма навчання не нівелює характерних для фахової музичної освіти індивідуально-особистісного та практико-орієнтованого підходів. Диференціація напрямів диригентсько-хорової підготовки дозволяє визначити можливість, доцільність і послідовність їх реалізації в умовах дистанційної взаємодії. При цьому опанування базових технічних дій слугує не лише інструментом формування фахової компетентності, а й засобом глибшого розуміння їх функціонального значення в контексті складніших виконавських завдань.

Такий підхід сприяє підвищенню загальної ефективності навчання, Формування чіткого розуміння цілей професійної діяльності у здобувачів вищої мистецької освіти є ключовим елементом якісної диригентсько-хорової підготовки, особливо в умовах дистанційного навчання, зумовленого сучасними викликами. Окрім засвоєння фахових знань і розвитку виконавських навичок, студенти набувають досвіду мобільного вирішення педагогічних завдань, що формує їхню готовність до професійної діяльності в умовах невизначеності та криз. Цифрові технології, що використовуються у навчальному процесі, інтегруються в методичну систему диригентсько-хорової підготовки як інструмент не лише забезпечення безперервності освіти, а й формування цифрової педагогічної компетентності. Таким чином, дистанційний формат навчання демонструє свою ефективність у контексті підготовки майбутніх фахівців мистецької галузі, водночас розкриваючи потенціал для подальшої трансформації освітніх практик відповідно до принципів адаптивності, інноваційності та гуманітарного розвитку в межах цифрової епохи.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що в умовах повномасштабної війни в Україні дистанційне навчання стало не лише вимушеним способом забезпечення безперервності освітнього процесу, а й важливим інструментом збереження якості фахової підготовки у сфері мистецької освіти. Застосування цифрових технологій у диригентсько-хоровій підготовці дозволило зберегти основні структурні компоненти навчання, водночас виявивши як позитивні ефекти цифровізації, так і об'єктивні обмеження, пов'язані з відсутністю безпосередньої міжособистісної взаємодії, синхронності колективного виконання та емоційно-сценічного контакту.

У контексті підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів дистанційне навчання вимагає переосмислення традиційної методики викладання, зокрема шляхом посилення індивідуалізації освітнього процесу, адаптації навчального контенту до цифрового формату, інтеграції технічних і художніх аспектів виконавської діяльності. Зазначено, що якісна організація навчального процесу у дистанційному форматі потребує чіткої структуризації змісту, поетапного опанування професійних навичок та активного залучення студентів до рефлексивної й аналітичної роботи.

У результаті досвіду реалізації дистанційної диригентсько-хорової підготовки в умовах воєнного стану можна зробити висновок про її адаптивність до кризових викликів і перспективність у подальшій цифровій трансформації мистецької освіти. Водночас важливим є збереження ключових принципів педагогіки виконавської майстерності – особистісно орієнтованого, діяльнісного та художньо-інтерпретаційного підходів, які забезпечують формування цілісної фахової компетентності та готовності до професійної діяльності в умовах нової соціокультурної реальності.

Література:

1. Халєєва О. В., Костіна Л. М. Розвиток професійно-особистісних якостей студентів ВНЗ у процесі вивчення вокально-хорових дисциплін. *Современные достижения в науке и образовании: сб. трудов XII Междунар. науч. конф.* Хмельницький, 2017. С. 162–165. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/1318>
2. Korzhavykh, I. M., Kostina, L. M. Dyrygentsko-khorova pidhotovka maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do roboty v zahalnoosvitnomu zakladi. *Modern directions of scientific research development*. BoScience Publisher, Chicago, USA, 2021. P. 386–393.
3. Bashevskaya, M., Kolesnikova, M. Methods and techniques of working on conducting technique. *Science and education: problems, prospects and innovations*. CPN Publishing Group, Kyoto, Japan, 2021. P. 173–180. ISBN 978-4-9783419-5-2
4. Жога Р. А. Результати дослідження втілення методики проектування персонального освітнього середовища професійної підготовки вчителів музичного мистецтва без початкової музичної освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, № 78, 2023. С. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2023-78-73-81>
5. Віла-Боцман О. Модернізація фахової підготовки хормейстерів: виклики та можливості в умовах глобальних трансформацій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*. 2024. № 7(2). С. 158–169. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7581.7.2.2024.316729>
6. Качуринець Л. В., Циганюк Л. І. Проєкт у фаховій підготовці диригента як елемент сучасної мистецької освіти. *Інноваційна педагогіка*. №. 72. 2024. С. 128–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.24>
7. Про освіту: закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Khaleeva, O., Tsuranova, O., Tsekhmistro, O. Kantatno-oratorialnyi zhanr u semiotychnomu dyskursi. *Muzykosnavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, No 25, 2023. P. 110–122. DOI: <https://doi.org/10.33287/222334>

9. Dite, L. A., Vavilkin, V. K. The role of choral-conducting education in the professional training of a music teacher. *Science in the modern world: innovations and challenges*. Perfect Publishing, Toronto, Canada, 2025. P. 269–278. ISBN 978-1-4879-3790-4

10. Основи диригентської техніки: навчально-методичний посібник. Ч.1 / уклад. Г. О. Варганич, О. І. Жилкіна. Харків: Харківська гуманітарно-педагогічна академія, 2021. 115 с. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/3871>

11. Жога Р. А. Проблеми професійної підготовки вчителів музичного мистецтва з початковою музичною підготовкою та без неї в умовах сучасного освітнього середовища. *Інженерні та освітні технології*, Т. 10, № 3, 2022. С. 30–42. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2022.10.03.03>

12. Удосконалення фахових компетентностей на заняттях із диригування / уклад.: М. Л. Башевська, Л. В. Юришева, І. Є. Літвінова, М. Л. Колеснікова, І. М. Коржавих. Харків: Харківський педагогічний фаховий коледж, 2021. 102 с. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/3957>

References:

1. Khaleieva O. V., Kostina L. M. (2017). Rozvytok profesiino-osobystisnykh yakosti studentiv VNZ u protsesi vyvchennia vokalno-khorovykh dystsyplin [Development of professional and personal qualities of university students in the process of studying vocal-choral disciplines]. *Sovremennye dostizheniia v nauke i obrazovanii: sb. trudov XII Mezhdunar. nauch. konf.* Khmelnytskyi. P. 162–165. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/1318> [in Ukrainian].

2. Korzhavykh I. M., Kostina L. M. (2021). Dyrygentsko-khorova pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do roboty v zahalnoosvitnomu zakladi [Choral-conducting training of future music teachers for work in general educational institutions]. *Modern directions of scientific research development*. BoScience Publisher, Chicago, USA. P. 386–393.

3. Bashevskaya M., Kolesnikova M. (2021). Methods and techniques of working on conducting technique. *Science and education: problems, prospects and innovations*. CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. P. 173–180. ISBN 978-4-9783419-5-2.

4. Zhoha R. A. (2023). Rezultaty doslidzhennia vtilennia metodyky proiektuvannia personalnoho osvitnoho seredovyshcha profesiinoi pidhotovky vchyteliv muzychnoho mystetstva bez pochatkovoï muzychnoi osvity [Results of the study on implementing the methodology for designing a personal educational environment for the professional training of music teachers without initial music education]. *Problemy inshenerno-pedahohichnoi osvity*, No. 78. P. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2023-78-73-81> [in Ukrainian].

5. Vila-Botsman O. (2024). Modernizatsiia fakhovoi pidhotovky khormeisteriv: vyklyky ta mozhlyvosti v umovakh hlobalnykh transformatsii [Modernization of professional training of choral conductors: challenges and opportunities in the context of global transformations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Muzychne mystetstvo*, 7(2). P. 158–169. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7581.7.2.2024.316729> [in Ukrainian].

6. Kachurynets L. V., Tsyhanyuk L. I. (2024). Proiekt u fakhovii pidhotovtsi dyryhenta yak element suchasnoi mystets'koi osvity [Project in professional training of a conductor as an element of modern art education]. *Innovatsiina pedahohika*, No. 72. P. 128–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.24> [in Ukrainian].

7. Pro osvitu: zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017, No. 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2017. № 38–39. St. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

8. Khaleieva O., Tsuranova O., Tsekhmistro O. (2023). Kantatno-oratorialnyi zhanr u semiotychnomu dyskursi [The cantata-oratorio genre in semiotic discourse]. *Muzykosnavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, No. 25. P. 110–122. DOI: <https://doi.org/10.33287/222334> [in Ukrainian].
9. Dite L. A., Vavilkin V. K. (2025). The role of choral-conducting education in the professional training of a music teacher. *Science in the modern world: innovations and challenges*. Perfect Publishing, Toronto, Canada. P. 269–278. ISBN 978-1-4879-3790-4.
10. Varganych H. O., Zhilkina O. I. (Eds.). (2021). *Osnovy dyrygentskoi tekhniki: navchalno-metodychnyi posibnyk. Ch. 1* [Basics of conducting technique: educational and methodological guide. Part 1]. Kharkiv: Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia. 115 p. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/3871> [in Ukrainian].
11. Bashevska M. L., Yurycheva L. V., Litvinova I. Ye., Kolesnikova M. L., Korzhavykh I. M. (2021). *Udoskonalennia fakhovykh kompetentnostei na zaniattiakh iz dyryhuvannia* [Improvement of professional competencies in conducting classes]. Kharkiv: Kharkivskyi pedahohichnyi fakhovy koledzh. 102 p. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/3957> [in Ukrainian].
12. Zhoha R. A. (2022). Problemy profesiinoi pidhotovky vchyteliv muzychnoho mystetstva z pochatkovoio muzychnoio pidhotovkoio ta bez neii v umovakh suchasnoho osvitnoho seredovyshcha [Problems of professional training of music teachers with and without initial musical background in the modern educational environment]. *Inzhenerni ta osvitni tekhnolohii*, Vol. 10, No. 3. P. 30–42. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2022.10.03.03> [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378.018.43:378.091.212-049.3](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-189-199](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-189-199)

Кочубей Олена Василівна доктор філософії, викладач кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0002-5047-6694>

Совгіра Світлана Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0002-8742-7773>

Душечкіна Наталія Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0002-4203-7122>

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз сутності, структури та основних напрямів реалізації педагогічної підтримки здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реагування на глобальні виклики, спричинені пандемією COVID-19 та повномасштабною війною в Україні, які суттєво трансформували формат освітньої взаємодії. В таких умовах педагогічна підтримка набуває особливого значення не лише як засіб забезпечення якості освіти, а й як механізм збереження емоційного добробуту, соціальної стабільності та рівного доступу студентів до освітніх ресурсів.

Педагогічна підтримка розглядається як багатовимірна система, що включає академічну, емоційну, організаційну, цифрову та соціальну складові. Академічна підтримка реалізується через допомогу у засвоєнні навчального матеріалу, надання зворотного зв'язку та індивідуальних консультацій. Емоційна підтримка полягає у створенні психологічно безпечного освітнього середовища, що сприяє розвитку мотивації та стійкості. Організаційна підтримка забезпечує чіткість, послідовність і прогнозованість навчального процесу. Цифрова підтримка спрямована на доступ до онлайн-платформ і навчального контенту, а соціальна – сприяє формуванню почуття належності до академічної спільноти.

Автори провели теоретичний аналіз сучасних підходів до організації підтримки у цифровому навчальному просторі, зокрема андрагогіки, менторства,

е-тьюторства та фасилітації. На основі вивчення українського й зарубіжного досвіду визначено ефективні цифрові інструменти реалізації педагогічної підтримки: Moodle, Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams, Padlet, Google Docs, месенджери та соціальні мережі. Підкреслено переваги їх інтеграції для забезпечення інклюзивності та персоналізації навчання.

Окреслено основні виклики, які ускладнюють підтримку: цифрова нерівність, емоційне вигорання, зниження мотивації, обмеженість прямої комунікації. Аргументовано необхідність впровадження проактивних стратегій підтримки, спрямованих на запобігання фрустрації та втраті навчальної мотивації студентів, особливо в умовах кризи. Перспективними напрямками розвитку системи підтримки визначено: менторські програми, підвищення цифрової грамотності викладачів, персоналізація освітніх траєкторій, інституційна підтримка у формі психологічного консультування, кризових служб і ресурсних центрів.

У висновках наголошено, що педагогічна підтримка має бути системною, індивідуалізованою та технологічно підкріпленою, аби відповідати динамічним потребам здобувачів освіти. У контексті війни та післякризового відновлення вона стає ключовим чинником не лише академічної успішності, а й психологічної стійкості й соціальної адаптації студентства.

Ключові слова: педагогічна підтримка; дистанційне навчання; здобувачі вищої освіти; цифрові інструменти; емоційна стійкість; мотивація; академічна взаємодія.

Kochubei Olena Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-5047-6694>

Sovhira Svitlana Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the Department of Chemistry and Ecology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-8742-7773>

Dushechkina Nataliia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Chemistry, and Ecology Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-4203-7122>

PEDAGOGICAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the essence, structure, and main areas of pedagogical support for higher education students in the

context of distance learning. The urgency of the study is determined by the need to respond to global educational challenges caused by the COVID-19 pandemic and the full-scale war in Ukraine, which have significantly transformed the format of educational interaction. In these circumstances, pedagogical support becomes not only a tool for improving the quality of education but also a mechanism for maintaining students' emotional well-being, social stability, and access to learning resources.

The article highlights pedagogical support as a multidimensional system that includes academic, emotional, organizational, digital, and social components. Academic support is implemented through assistance in mastering educational material and providing timely feedback. Emotional support involves creating a psychologically safe educational space that fosters motivation and resilience. Organizational support ensures the clarity and structure of the educational process. Digital support addresses accessibility to online platforms and educational content, while social support facilitates a sense of community and inclusion in the academic environment.

The authors provide a thorough theoretical analysis of modern approaches to educational support in the digital learning space, with a special focus on andragogy, mentoring, e-tutoring, and facilitation. Based on the analysis of Ukrainian and international practices, the paper defines effective digital tools for the implementation of support: Moodle, Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams, Padlet, Google Docs, messengers, and social media platforms. The benefits of integrating these tools into distance learning environments to ensure inclusivity and personalization are outlined.

Additionally, the article identifies key challenges: digital inequality, emotional burnout, reduced motivation, and limited real-time communication. The authors argue for the implementation of proactive support strategies aimed at preventing student frustration and dropout, especially in crisis conditions. Promising areas for the development of support systems include mentoring programs, teacher training in digital literacy, personalized educational trajectories, and institutional support structures such as counseling services and crisis centers.

The conclusions emphasize that pedagogical support must be systematic, individualized, and technologically enhanced to meet the evolving needs of students. In the context of war and post-crisis recovery, it plays a critical role in ensuring not only academic success but also psychological stability and social adaptation.

Keywords: pedagogical support; distance learning; higher education students; digital tools; emotional resilience; motivation; academic interaction.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях система вищої освіти зазнала безпрецедентних викликів, зумовлених пандемією COVID-19 та

повномасштабною війною в Україні. Обидва чинники стали потужними каталізаторами трансформацій у сфері освіти, наслідком чого став стрімкий перехід до дистанційного та змішаного навчання. Ці процеси супроводжувалися не лише технічними труднощами, а й кардинальною зміною парадигми освітньої взаємодії. Втрата звичної структури аудиторного навчання, обмеження безпосереднього спілкування, емоційна напруга, зниження рівня мотивації та відчуття самотності - усі ці явища істотно вплинули на психологічний стан студентів і ефективність навчального процесу в цілому.

Водночас цифровізація освіти створила передумови для активного переосмислення ролі викладача. У нових умовах він виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором, наставником, координатором навчальної діяльності, модератором комунікації. Саме тому проблема педагогічної підтримки набуває принципово нового змісту. Вона перестає бути допоміжним елементом і трансформується в стратегічну складову освітнього процесу, покликану забезпечити не лише академічну успішність, а й емоційне благополуччя, соціальну підтримку, адаптивність здобувачів вищої освіти до нових реалій.

Аналіз практики впровадження дистанційного навчання засвідчив, що попри наявність технічних можливостей, реалізація педагогічної підтримки часто стикається з низкою суперечностей. З одного боку, існує широкий спектр цифрових інструментів, платформ, сервісів, які потенційно здатні забезпечити ефективну взаємодію між викладачами та студентами. З іншого - спостерігається нерівний доступ до технологій, дефіцит цифрової грамотності, перевантаження викладачів, відсутність системного підходу до впровадження підтримки в умовах стресу, ізоляції, нестабільності. Це призводить до того, що частина здобувачів освіти фактично опиняється у вразливому становищі - не лише освітньому, а й емоційному та соціальному.

Педагогічна підтримка у дистанційній формі вимагає не лише технічного ресурсу, а передусім методичного, організаційного, психологічного і ціннісного переосмислення підходів до навчання. Від викладача очікується здатність працювати в умовах невизначеності, адаптувати методики до індивідуальних потреб студентів, створювати простір довіри та взаємодії. Водночас інституційний рівень підтримки часто виявляється неготовим до таких викликів, що зумовлює фрагментарність і несистемність застосовуваних підходів.

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена необхідністю формування ефективних моделей педагогічної підтримки, які враховують комплексність викликів сучасності - як технічних, так і гуманітарних. Важливим є також наукове осмислення досвіду вітчизняних закладів вищої освіти, систематизація ефективних практик, що виникли у відповідь на воєнні загрози, цифрову нерівність, емоційне виснаження. Потребує уточнення саме поняття

педагогічної підтримки в сучасному освітньому контексті, його структурування та операціоналізація.

Отже, проблема полягає не лише в необхідності реалізації педагогічної підтримки в умовах дистанційного навчання, а й у пошуку оптимальних шляхів її інституціоналізації, персоналізації та інтеграції в освітню стратегію ЗВО, що дозволить забезпечити сталість освітнього процесу навіть в умовах затяжних криз і форс-мажорних обставин.

Аналіз останніх досліджень

Проблема педагогічної підтримки здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання набула значної актуальності у світлі глобальних трансформацій, спричинених пандемією COVID-19, активною цифровізацією освіти та, зокрема, соціальними потрясіннями, пов'язаними з війною в Україні. Вона стала предметом численних досліджень, у яких педагогічна підтримка розглядається як цілісна система допомоги студентам у процесі засвоєння знань, розвитку особистості, адаптації до нових форм організації навчання та соціальної взаємодії в освітньому середовищі.

У вітчизняній педагогічній науці спостерігається зростання кількості праць, присвячених як теоретичному осмисленню, так і практичним аспектам організації підтримки в умовах дистанційного та змішаного навчання. Так, у дослідженнях О. Спіріної [3], С. Трубаčeвої, В. Кухаренка та інших педагогічна підтримка трактується як педагогічно доцільні дії, спрямовані на формування умов для ефективного навчання, що включають когнітивний, емоційний і соціальний виміри. Автори наголошують на необхідності інтеграції підтримки в структуру освітнього процесу, її сталості, системності та індивідуалізації.

Значний внесок у розроблення концептуальних засад педагогічної підтримки зробили В. Козакова та Л. Пшенична [2], які підкреслюють важливість сталого педагогічного супроводу, що охоплює не лише академічні, а й емоційно-психологічні аспекти взаємодії. Зокрема, йдеться про надання зворотного зв'язку, створення умов для розвитку навчальної автономії, стимулювання залученості студентів до академічної спільноти.

Питання цифрової підтримки, підвищення цифрової грамотності викладачів, формування інформаційної культури студентів широко розглядаються у працях С. Бикової [5], І. Іванової [4], С. Ткаченка [6]. Вони акцентують увагу на викликах, пов'язаних із швидкою діджиталізацією освіти, недостатньою методичною підготовленістю педагогів до роботи у віртуальному середовищі, а також цифровою нерівністю між різними категоріями студентів.

Особливу увагу науковців привертає психолого-емоційна складова педагогічної підтримки. Дослідження свідчать, що дистанційна освіта, особливо в умовах війни, значно посилює відчуття ізоляції, тривожності, втрати

мотивації у студентів. У зв'язку з цим актуальними стають напрями, пов'язані з формуванням підтримуючого емоційного середовища, розвитку емпатійного стилю педагогічної взаємодії, налагодження систем зворотного зв'язку та психологічного консультування.

Зарубіжні дослідження також демонструють широкий спектр підходів до розуміння й реалізації педагогічної підтримки. У працях М. Knowles, Е. Holton, Р. Swanson [10] представлено андрагогічний підхід, відповідно до якого студент розглядається як активний учасник навчального процесу, що потребує не директивного управління, а підтримки, орієнтованої на партнерство, самостійність, практичну значущість навчального матеріалу. Педагогічна підтримка у такому контексті постає як динамічний процес супроводу розвитку особистості, що ґрунтується на принципах довіри, поваги, адаптивності.

І. Salmon [7], G. Conole [8], В. Means [7] досліджують підтримку в цифровому середовищі через призму освітнього дизайну, фасилітації, модерації онлайн-взаємодії. Наприклад, «модель п'яти етапів» Дж. Салмон визначає послідовність включення студентів у навчальний процес від соціалізації до рефлексії, підкреслюючи значення підтримки на кожному з етапів. G. Conole зосереджує увагу на гнучкості цифрового середовища та потребі в балансі між технологічною інновацією та людською чутливістю.

Водночас низка дослідників наголошують на ризиках «технологічного оптимізму» — переконання, що цифрові інструменти автоматично забезпечують якісну підтримку. Наприклад, у публікаціях С. Hodges, Т. Trust, А. Bond [9] чітко розмежовано поняття emergency remote teaching і повноцінного онлайн-навчання, вказуючи на потребу у змінах педагогічного мислення, а не лише інструментарію.

Попри вагомі теоретичні напрацювання, вітчизняна наука ще недостатньо систематизувала досвід підтримки здобувачів вищої освіти в умовах тривалих кризових станів, зокрема повномасштабної війни. Недостатньо дослідженими залишаються моделі інституційної підтримки (психологічні служби, центри е-навчання, кризові хаби в ЗВО), інтеркультурні та соціально-вразливі аспекти педагогічного супроводу, а також можливості адаптивних платформ на основі big data та AI-технологій у персоналізації освітнього процесу.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує глибину й багатогранність підходів до педагогічної підтримки, водночас актуалізує потребу в подальших дослідженнях з урахуванням українського контексту, особливо в умовах війни та відновлення освітньої системи. Системне осмислення, моделювання та емпіричне тестування ефективних стратегій підтримки є важливим завданням сучасної педагогічної науки.

Метою статті є аналіз сутності, структурних компонентів і форм реалізації педагогічної підтримки здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання, а також визначення перспектив її удосконалення в сучасних соціальних і освітніх умовах.

Виклад основного матеріалу. У світлі глибоких змін, що відбулися в системі вищої освіти внаслідок пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні, значення педагогічної підтримки здобувачів освіти суттєво зросло. Зміна форм організації навчального процесу, обмеження очного спілкування, підвищене інформаційне навантаження, емоційне напруження та порушення звичної структури соціальних зв'язків обумовили необхідність переосмислення ролі викладача, механізмів взаємодії з учасниками освітнього процесу та створення нового типу підтримувального освітнього середовища. В умовах коли здобувачі освіти стикаються з численними бар'єрами - як технічними, так і психологічними - особливої ваги набуває не лише зміст навчання, а й ті умови, в яких воно відбувається, зокрема - наявність або відсутність педагогічної підтримки.

У сучасному розумінні педагогічна підтримка у вищій освіті — це багатовимірна, системна діяльність, що спрямована на забезпечення успішної освітньої траєкторії кожного здобувача освіти шляхом академічного, організаційного, емоційного, цифрового та соціального супроводу. Її реалізація стає необхідною умовою не лише академічного прогресу, а й психологічного благополуччя, розвитку автономності, зниження тривожності та підтримки внутрішньої мотивації до навчання. Особливо це важливо у дистанційній або змішаній формі навчання, де традиційна підтримка, пов'язана з живою взаємодією в аудиторіях, є обмеженою або взагалі відсутньою.

Академічна підтримка у дистанційному навчанні передбачає широкий спектр заходів, спрямованих на формування сприятливого когнітивного середовища. До таких заходів належить надання методичних рекомендацій, інструкцій, додаткових пояснень, індивідуальних консультацій, використання мультимедійних ресурсів, створення інтерактивних завдань та проведення регулярного оцінювання з формувальною метою. Ефективна академічна підтримка враховує індивідуальні стилі навчання студентів, їх попередній досвід, пізнавальні можливості та потреби. У дистанційному форматі така підтримка значною мірою забезпечується через функціонал цифрових платформ, які дозволяють організовувати модульне навчання, диференціювати завдання, налаштовувати маршрути засвоєння матеріалу. Проте для її повноцінної реалізації необхідно, щоб викладач був не лише носієм знань, а й тьютором, наставником, готовим гнучко реагувати на запити кожного студента.

Організаційна підтримка охоплює забезпечення структурованості, логічності та передбачуваності навчального процесу. У дистанційній формі

вона реалізується через надання чіткого розкладу, регламентів виконання завдань, опису модулів курсу, календарів активностей, графіків консультацій. Однією з ключових умов ефективної організаційної підтримки є прозорість критеріїв оцінювання, чіткість формулювань завдань, доступність інструкцій і пояснень. У ситуаціях, коли студенти мають обмежений час, нестабільний зв'язок або змінюють місце перебування (наприклад, через воєнні дії), саме організаційна чіткість виступає тим ресурсом, який дозволяє їм не втратити зв'язок з навчальним процесом. Таким чином, організаційна підтримка виконує функцію «якоря» стабільності у нестабільному середовищі.

Психолого-емоційна підтримка у дистанційному навчанні є, без перебільшення, критично важливою. Підвищене когнітивне навантаження, ізоляція, брак неформального спілкування, тривожність через зовнішні чинники (зокрема, загрози безпеці) - все це створює ситуації психологічного дистресу у студентів. У такому контексті емоційна підтримка з боку викладача - не лише додаткова функція, а необхідність. Вона реалізується через емпатійне ставлення, доброзичливий тон комунікації, надання можливостей для емоційного вираження, підтримувальне оцінювання, заохочення, розуміння індивідуальних обставин. Значну роль відіграє регулярний зворотний зв'язок, можливість студенту звернутися з питаннями або проблемами без страху бути осудженим. Також ефективним є створення відкритих форумів, чатів, неформальних онлайн-зустрічей, що сприяють емоційному розвантаженню та згуртуванню групи.

Цифрова підтримка є основою дистанційного навчання. Вона охоплює як технічну допомогу у використанні платформ і сервісів, так і створення доступного, зрозумілого, адаптованого цифрового контенту. В умовах обмеженого інтернет-зв'язку або слабого технічного забезпечення особливо важливо надавати матеріали в різних форматах (текст, аудіо, відео), передбачати офлайн-доступ, використовувати інтерактивні, але нескладні інструменти. Викладач повинен володіти базовими навичками цифрової педагогіки, вміти організувати змістовну взаємодію через LMS (Moodle, Google Classroom), синхронні сервіси (Zoom, BigBlueButton), хмарні платформи (Google Workspace, Microsoft 365), мобільні застосунки (Kahoot, Quizlet), соціальні медіа (Facebook-групи, Telegram-канали) тощо. Проте цифрова підтримка — це не лише «техніка», а і методика: як презентовано контент, як організовано зворотний зв'язок, чи враховано особливості аудиторії. Саме від балансу між технологією і педагогікою залежить якість цифрової підтримки.

Соціальна підтримка спрямована на розвиток відчуття належності до академічної спільноти, створення безпечного простору для комунікації, взаємодопомоги та партнерства. Дистанційне навчання послаблює соціальні

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

зв'язки, унеможлиблює випадкові зустрічі, обговорення «на перерві», обмін емоціями. У таких умовах необхідно створювати спеціальні формати взаємодії: онлайн-групи підтримки, форуми, творчі простори, неформальні зустрічі, реєр-to-реєр-консультації. Студенти мають відчувати, що не залишилися наодинці зі своїми труднощами, що поруч є колеги, куратори, ментори, викладачі, готові вислухати, допомогти, підтримати. Соціальна підтримка - це про спільноту, в якій кожен важливий.

Однак повноцінна реалізація педагогічної підтримки у дистанційному навчанні стикається з низкою викликів. По-перше, це цифрова нерівність - проблема, що проявляється як на макрорівні (регіональні відмінності у доступі до інтернету), так і на мікрорівні (наявність пристроїв у конкретного студента). По-друге, психологічна виснаженість як студентів, так і викладачів. По-третє, інституційна неготовність до системного впровадження програм підтримки - відсутність положень, нормативного забезпечення, розподілу ролей, ресурсів. По-четверте, недостатня цифрова компетентність педагогів, які часто не мають відповідної підготовки до фасилітативної, менторської, консультувальної ролі.

Разом із тим, досвід українських закладів вищої освіти демонструє зростаючу здатність до адаптації. Розробляються внутрішні політики підтримки, впроваджуються менторські програми, запускаються цифрові хаби, платформи взаємодії, проводяться тренінги для викладачів. Особливе значення має співпраця із студентським самоврядуванням, волонтерами, психологами. Сформувалися нові формати підтримки - від асинхронних консультацій до онлайн-груп за інтересами, від «гарячих ліній» до чат-ботів допомоги.

Таким чином, педагогічна підтримка в умовах дистанційного навчання є не просто допоміжним інструментом, а невід'ємною складовою освітнього процесу, що забезпечує не лише академічну, а й соціальну, психологічну, технологічну сталість. Її реалізація вимагає інтеграції різних ресурсів – людських, цифрових, методичних, а також високого рівня професійної рефлексії викладача, який здатен бачити студента не лише як споживача знань, а як особистість, що розвивається у складному світі.

Висновки. Педагогічна підтримка здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання є ключовим чинником забезпечення якості освітнього процесу, формування мотивації до навчання, психологічного благополуччя студентів та ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього середовища. Вона охоплює академічний, психолого-емоційний, організаційний, цифровий і соціальний виміри, що у своїй сукупності дозволяють створити безпечне, гнучке та підтримуюче освітнє середовище.

Результати теоретичного аналізу свідчать, що ефективна педагогічна підтримка потребує поєднання методичної майстерності викладача, розвитку

цифрової інфраструктури, адаптації навчального контенту до потреб студентів і впровадження індивідуалізованих моделей взаємодії. Цифрові інструменти відіграють вирішальну роль у забезпеченні доступності, безперервності та персоналізації підтримки, але їх ефективність залежить від рівня цифрової грамотності, технічного забезпечення та готовності до зміни педагогічної ролі.

У контексті воєнного стану, соціальних викликів та трансформацій вищої освіти педагогічна підтримка здобувачів вимагає стратегічного підходу: інституційної політики підтримки, професійного розвитку викладачів, запровадження системи психологічної допомоги, формування освітніх спільнот. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на емпіричному вивченні ефективності окремих моделей підтримки, аналізі досвіду конкретних ЗВО та порівнянні національних освітніх практик у міжнародному контексті.

Література:

1. Кабиш М. Суть і структура педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти. *Професійна педагогіка*. 2021. Вип. 2(23). С. 108–118.
2. Козакова В. А., Пшенична Л. А. Педагогічна підтримка студентів у цифровому освітньому середовищі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 2(48). С. 31–36.
3. Спіріна О. М. Організація педагогічного супроводу в умовах дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Вип. 5(79). С. 25–34.
4. Іванова І. В. Особливості емоційної підтримки студентів в онлайн-освіті. *Вища освіта України*. 2021. Вип. 2. С. 112–117.
5. Бикова С. В. Цифрова компетентність викладача як чинник ефективного дистанційного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2022. Вип. 200. С. 45–49.
6. Ткаченко С. В. Підготовка майбутніх педагогів до використання цифрових технологій у професійній діяльності. *Освітній простір України*. 2019. Вип. 1. С. 123–127.
7. Darling-Hammond L., Schachner A., Edgerton A. K. Restarting and Reinventing School: Learning in the Time of COVID and Beyond. *Learning Policy Institute*. 2020. URL: <https://learningpolicyinstitute.org/product/restarting-reinventing-school-covid>
8. Conole G. Learning Design and Open Education. In: *The Open Book*. Ubiquity Press. 2018. URL: <https://doi.org/10.5334/bbc.m>
9. Trust T., Whalen J. Should Teachers Be Trained in Emergency Remote Teaching? Lessons Learned from the COVID-19 Pandemic. *Journal of Technology and Teacher Education*. 2020. Vol. 28(2). P. 189–199.
10. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning. *Educause Review*. 2020. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>

References:

1. Kabysh M. (2021). Sut i struktura pedahohichnoi maisternosti vykladacha zahalnoosvitnikh dystsyplin zakladu profesiinoi osvity [Essence and structure of pedagogical mastery of general education disciplines teacher in vocational education institution]. *Profesijna pedahohika – Professional Pedagogics*, 2(23), 108–118. [in Ukrainian]
2. Kozakova V. A., Pshenychna L. A. (2021). Pedahohichna pidtrymka studentiv u tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi [Pedagogical support of students in a digital educational environment]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 2(48), 31–36. [in Ukrainian]

3. Spirina O. M. (2020). Orhanizatsiia pedahohichnoho suprovodu v umovakh dystantsiinoho navchannia [Organization of pedagogical support in distance learning conditions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 5(79), 25–34. [in Ukrainian]
4. Ivanova I. V. (2021). Osoblyvosti emotsiinoi pidtrymky studentiv v onlain-osviti [Features of emotional support for students in online education]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, 2, 112–117. [in Ukrainian]
5. Bykova S. V. (2022). Tsyfrova kompetentnist vykladacha yak chynnyk efektyvnoho dystantsiinoho navchannia [Digital competence of a teacher as a factor of effective distance learning]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika – Scientific Notes. Series: Pedagogy*, 200, 45–49. [in Ukrainian]
6. Tkachenko S. V. (2019). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Training of future teachers for the use of digital technologies in professional activity]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational Space of Ukraine*, 1, 123–127. [in Ukrainian]
7. Darling-Hammond L., Schachner A., Edgerton A. K. (2020). Restarting and reinventing school: Learning in the time of COVID and beyond. *Learning Policy Institute*. Retrieved from <https://learningpolicyinstitute.org/product/restarting-reinventing-school-covid>
8. Conole G. (2018). Learning design and open education. In: *The Open Book*. Ubiquity Press. Retrieved from <https://doi.org/10.5334/bbc.m>
9. Trust T., Whalen J. (2020). Should teachers be trained in emergency remote teaching? Lessons learned from the COVID-19 pandemic. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 189–199.
10. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*. Retrieved from <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>

УДК 378.046

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-200-209](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-200-209)

Криштанович Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Стоділко Данило-Михайло Юрійович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0009-7424-4810>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЕТИКЕТУ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розглядається формування професійного етикету у майбутніх юристів, які є проблеми та підходи в освітньому процесі. Професійний етикет є важливим аспектом у підготовці фахівців у галузі права, оскільки він забезпечує високий рівень взаємодії між учасниками правової системи. Автори статті аналізують основні аспекти професійного етикету, його роль у формуванні соціальних та комунікативних навичок у студентів юридичних факультетів. У статті розглядаються різноманітні підходи до навчання професійному етикету, а також проблеми, які виникають при його інтеграції в освітній процес. Зокрема, акцентується увага на недостатньому розвитку практичних навичок та на відсутності системного підходу до викладання етикету в більшості закладів освіти. Окремо виділяються проблеми, пов'язані з невідповідністю теоретичних знань реальним вимогам професії. У статті підкреслюється, що високий рівень професійного етикету у юристів не лише сприяє розвитку їх кар'єри, але й впливає на загальний стан правової культури в суспільстві, що є важливим чинником для функціонування правової держави. Важливо зазначити, що формування професійного етикету також сприяє зміцненню довіри між правниками та громадянами, підвищує ефективність правових процедур та забезпечує належне виконання обов'язків перед суспільством та державою. Тому включення елементів етики до навчальних програм є не лише важливою складовою освіти майбутніх юристів, а й необхідною умовою для розвитку правової системи в цілому. Стаття присвячена дослідженню проблем формування професійного етикету у майбутніх юристів у процесі їхнього навчання. Автори також пропонують ряд рекомендацій щодо удосконалення освітнього процесу, спрямованих на поліпшення підготовки майбутніх юристів до етичних викликів у їхній

професійній діяльності. Зокрема, пропонується створення окремих курсів та тренінгів, які сприяють формуванню практичних навичок у взаємодії з колегами. Одним із важливих аспектів є інтеграція принципів професійного етикету в усі етапи освітнього процесу: від лекцій та семінарів до практичних занять і стажувань. Таким чином, формування професійного етикету є необхідною складовою юридичної освіти, яка значною мірою визначає успішність майбутніх фахівців у правовій сфері, забезпечує високий рівень їх професіоналізму та здатність до ефективної комунікації в умовах сучасного правового середовища.

Ключові слова: професійний етикет, майбутні юристи, освітній процес, етика юриста, правова культура, роль етикету в праві, професійна підготовка.

Kryshchanovych Svitlana Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, State University of Physical Culture named after Ivan Bobersky, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

Stodilko Danylo-Mykhailo graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education Lviv Polytechnic National University, <https://orcid.org/0009-0009-7424-4810>

FORMATION OF PROFESSIONAL ETIQUETTE IN FUTURE LAWYERS: PROBLEMS AND APPROACHES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The article examines the formation of professional etiquette in future lawyers, what are the problems and approaches in the educational process. Professional etiquette is an important aspect in the training of specialists in the field of law, as it provides a high level of interaction between participants in the legal system. The authors of the article analyze the main aspects of professional etiquette, its role in the formation of social and communicative skills in law students. The article examines various approaches to teaching professional etiquette, as well as problems that arise when integrating it into the educational process. In particular, attention is focused on the insufficient development of practical skills and the lack of a systematic approach to teaching etiquette in most educational institutions. Problems associated with the inconsistency of theoretical knowledge with the real requirements of the profession are highlighted. The article emphasizes that a high level of professional etiquette among lawyers not only contributes to the development of their careers, but also affects the general state of legal culture in society, which is an important factor for the functioning of the rule of law. It is important to note that the formation of professional etiquette also contributes to strengthening trust between lawyers and citizens, increases the efficiency of legal procedures and ensures the proper fulfillment of obligations to society and the state.

Therefore, the inclusion of elements of ethics in educational programs is not only an important component of the education of future lawyers, but also a necessary condition for the development of the legal system as a whole. The article is devoted to the study of the problems of the formation of professional etiquette in future lawyers in the process of their training. The authors also offer a number of recommendations for improving the educational process aimed at improving the preparation of future lawyers for ethical challenges in their professional activities. In particular, it is proposed to create separate courses and trainings that contribute to the formation of practical skills in interaction with colleagues. One of the important aspects is the integration of the principles of professional etiquette into all stages of the educational process: from lectures and seminars to practical classes and internships. Thus, the formation of professional etiquette is a necessary component of legal education, which largely determines the success of future specialists in the legal field, ensures a high level of their professionalism and the ability to communicate effectively in the modern legal environment.

Keywords: professional etiquette, future lawyers, educational process, lawyer's ethics, legal culture, the role of etiquette in law, professional training.

Постановка проблеми. У сучасній юридичній освіті важливим аспектом є не лише набуття теоретичних знань, але й формування практичних навичок, серед яких особливою значущістю володіє професійний етикет. Враховуючи складність і багатогранність правової практики, де важливим є взаємодія з різними учасниками процесу, починаючи від клієнтів і закінчуючи колегами по професії, питання етики і дотримання професійних стандартів набуває все більшого значення. Проблема полягає в тому, що в більшості освітніх закладів професійний етикет не інтегрований у загальну структуру освіти юристів, а його викладання здійснюється фрагментарно або у формі окремих дисциплін, що не дає можливості забезпечити всебічний розвиток етичних і комунікативних навичок у студентів. Необхідність формування професійного етикету в юридичній освіті зумовлена низкою факторів. По-перше, сучасні вимоги до юридичних кадрів передбачають не лише високий рівень фаховості, але й уміння діяти відповідно до етичних норм та стандартів. По-друге, в умовах глобалізації та розвитку міжнародного права юристи часто стикаються з культурними та етичними різницями, що вимагає особливих навичок і умінь в міжкультурній комунікації. По-третє, недостатня увага до етики в освітньому процесі може призвести до формування неправильної уяви у майбутніх правників про професійні стандарти, що в свою чергу негативно впливає на якість правових послуг та правову культуру в суспільстві.

Таким чином, виникає потреба у розробці комплексного підходу до навчання професійному етикету, що дозволить забезпечити гармонійний розвиток етичних, комунікативних та практичних навичок у майбутніх юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми формування професійного етикету у майбутніх юристів активно розвиваються в науковому середовищі. Вітчизняні науковці активно звертаються до цієї теми, особливо з огляду на важливість етики в юридичній практиці та її вплив на розвиток правової культури в Україні. Останні дослідження підкреслюють важливість професійного етикету для успіху юристів у сучасній правовій системі. Так, М. Криштанович [6] зазначає, що формування професійного етикету потребує системного підходу до навчання, починаючи від етичних лекцій до спеціалізованих тренінгів, які включають практичні ситуації, що моделюють реальні умови юридичної практики. З. Височан [3], акцентує увагу на необхідності формування етичних компетенцій, які дозволяють юристам успішно взаємодіяти з різними соціальними групами, враховуючи культурні та етичні різниці. У своїй роботі С. Циганій [11], підкреслює, що проблема етики юристів має безпосереднє відношення до загальної правової культури в країні і може значно підвищити рівень довіри громадян до правосуддя та правників. У монографії О. Семиног, Л. Насіленко [8], пропонують аналіз практичних методик, таких як ситуаційні завдання та рольові ігри, які дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання в реальних ситуаціях, моделюючи реальні етичні виклики, з якими юристи стикаються у своїй роботі.

Зміни в правовій практиці, зокрема зростання використання цифрових технологій та транснаціональна співпраця, вимагають від юристів не лише глибоких знань права, але й високого рівня етичної свідомості та професійної поведінки.

Метою статті є дослідження проблем формування професійного етикету у майбутніх юристів та визначення ефективних підходів до його інтеграції в освітній процес. Автори ставлять завдання проаналізувати роль етики в юридичній освіті, вивчити сучасні підходи до навчання професійному етикету та визначити шляхи удосконалення освітніх програм, спрямованих на формування етичних, комунікативних та професійних компетенцій у студентів юридичних факультетів. Об'єктом є процес формування професійного етикету у майбутніх юристів в умовах освітнього процесу, зокрема, методи та підходи до його викладання, а також вплив етичних норм на підготовку студентів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професійний етикет є важливою складовою юридичної освіти, оскільки він сприяє формуванню не лише професійних навичок, але й морально-етичних стандартів, необхідних для успішної кар'єри юриста. Формування етикету у майбутніх юристів у контексті освітнього процесу є складним і багатограним завданням, яке включає як теоретичні, так і практичні аспекти. Враховуючи соціальні, культурні та професійні вимоги до юристів, необхідно створити ефективні методи викладання етикету, які відповідатимуть сучасним потребам правової

сфери. Професійний етикет визначається як система правил і норм поведінки, що регулюють взаємодію учасників юридичних процесів. Він охоплює широкий спектр аспектів: від зовнішнього вигляду юриста до його поведінки в суспільстві. Важливим є не тільки дотримання загальних етичних норм, а й уміння правильно застосовувати ці норми у специфічних ситуаціях, що виникають у процесі професійної діяльності. Майбутній юрист має дотримуватися не лише моральних стандартів, а й специфічних норм професійної поведінки, які забезпечують ефективне вирішення юридичних питань, створюють умови для довіри до правника та правової системи в цілому. Враховуючи, що правова культура є одним з основних елементів стабільності та розвитку правової держави, роль професійного етикету не можна переоцінити [1-2;4-5].

На сьогоднішній день в Україні спостерігається певна невідповідність між освітніми програмами юридичних факультетів та потребами ринку праці. Викладання етики у більшості закладів освіти здійснюється в рамках окремих курсів або в якості частини загальних дисциплін, таких як «Правниче етичне виховання» чи «Професійна етика юриста». Це не дозволяє студентам повністю освоїти професійний етикет і набути необхідних навичок, оскільки теоретичні знання не завжди переходять у практичні уміння (табл.1).

Таблиця 1

Методи викладання професійного етикету у закладах освіти

Метод викладання	Опис методу	Переваги	Недоліки
Лекції з етики та етикету	Традиційні заняття, де студенти знайомляться з теоретичними основами професійного етикету та етики юриста.	Легкість організації, доступність інформації.	Не забезпечує достатню практичну підготовку, відсутність інтерактивності.
Практичні заняття	Вивчення етики через рольові ігри, тренінги, ситуаційні завдання, де студенти повинні застосовувати етичні норми на практиці.	Студенти мають можливість застосувати теоретичні знання на практиці, розвиток комунікативних навичок.	Може бути важко організувати для великої кількості студентів, потребує більше часу.
Дискусії та обговорення	Обговорення конкретних етичних ситуацій та юридичних кейсів, де студенти вчаться приймати рішення відповідно до етичних стандартів.	Розвивається критичне мислення, підвищується зацікавленість студентів.	Може призводити до суперечок, потребує високого рівня підготовки викладача.
Залучення практиків	Запрошення практикуючих юристів для проведення семінарів або майстер-класів, щоб показати реальні ситуації з етикою на практиці.	Студенти отримують досвід із реальної практики, що дозволяє зрозуміти етику в контексті реальних справ.	Високі вимоги до організації і залучення практиків, можливі проблеми з доступністю.

Джерело: створено авторами

У таблиці ми ілюструємо різні методи викладання професійного етикету, їх переваги та недоліки. Методи варіюються від традиційних лекцій до більш інтерактивних і практичних методів, що дають студентам можливість застосовувати отримані знання в реальних умовах. Багато студентів не мають можливості застосувати знання з етики в реальних умовах, тому не завжди мають чітке уявлення про те, як поводитись в складних професійних ситуаціях [7]. Наприклад, ситуація, коли юрист повинен забезпечити конфіденційність даних клієнта або дотримуватись правил поведінки в судовому засіданні, вимагає не лише знань, але й певних соціальних навичок. Недостатня увага до цих аспектів у навчанні може призвести до формування неетичних практик серед майбутніх юристів (табл.2).

Таблиця 2

Основні етичні норми, що повинні засвоїти майбутні юристи

Норма етики	Опис норми	Приклад застосування
Конфіденційність	Заборона на розголошення інформації, яку юрист отримав під час виконання професійних обов'язків.	Адвокат не має права розголошувати інформацію, яку отримав від клієнта.
Чесність та прозорість	Юрист повинен бути чесним у всіх своїх діях та комунікаціях, як з клієнтами, так і з колегами по професії.	Юрист має відверто повідомляти клієнта про можливі наслідки справи.
Поважне ставлення до колег	Юрист поважає права і думки інших учасників правового процесу, навіть якщо вони мають іншу точку зору.	Юрист має вести себе ввічливо під час судових засідань, навіть якщо суддя чи інший адвокат помиляється.
Відповідальність за свої дії	Юрист несе відповідальність за свою професійну діяльність і рішення, прийняті в межах своєї компетенції.	Якщо юрист зробив помилку, він має визнати свою відповідальність та намагатися виправити ситуацію.
Безкорисливість	Юрист поважає інтереси клієнта більше за свої власні та не використовує свою професію для особистої вигоди.	Юрист не повинен приймати гонорари за послуги, які не були надані.

Джерело: створено авторами

В даній таблиці показано основні етичні норми, які повинні бути засвоєні майбутніми юристами. Вони охоплюють широкий спектр морально-етичних принципів, що регулюють поведінку юристів.

У статті ми хочемо показати і порівняти різні підходи до викладання професійного етикету в освітніх закладах різних країн, а це Україна, США,

Великобританія та Німеччина. Це дозволить побачити різницю в методах навчання та рівень інтеграції етики в їх освітні програми (табл.3).

Таблиця 3

Порівняння підходів до навчання професійному етикету в різних країнах

Країна	Підхід до викладання етикету	Основні методи навчання	Особливості
Україна	Інтегрований підхід	Викладання етики в рамках окремих курсів, а також практичні заняття, рольові ігри, кейс-методи.	Викладаються окремі курси, але вони часто не інтегровані в інші дисципліни. Практичний досвід недостатньо використовується.
США	Спеціалізовані курси	Широке використання практичних семінарів, тренінгів, інтерактивних кейсів та зустрічей з практикуючими юристами.	Висока увага до практичних навичок і реальних кейсів, що дозволяє студентам застосовувати етику в реальних ситуаціях.
Великобританія	Міждисциплінарний підхід	Включення етики в усі правничі курси, обговорення етичних дилем у навчальних семінарах і через інтерв'ю з практиками.	Етика є важливою частиною усіх правових дисциплін. Велика увага до культурних аспектів етики в контексті різних правових систем.
Німеччина	Практичний підхід	Викладання етики через практичні заняття, ролі та тренінги, а також через юридичні семінари та консультації для студентів.	Велика увага до етики в контексті реальних юридичних ситуацій через клінічні програми та тісну співпрацю з адвокатами.

Джерело: створено авторами

В Україні професійний етикет для юристів викладається через окремі курси, такі як "Правнича етика" або "Професійна етика юриста". У більшості випадків ці курси є частиною загальної освітньої програми. Однак практичні заняття та інтерактивні методи, такі як рольові ігри або тренінги,

використовуються не так широко. Основна увага приділяється теоретичному аспекту, і часто відсутня інтеграція етики в інші юридичні дисципліни [10]. У США професійний етикет є важливою складовою юридичної освіти і викладається через спеціалізовані курси, що включають інтерактивні методи навчання. Це може бути проведення рольових ігор, практичних семінарів, а також зустрічей з практикуючими юристами. Велика увага приділяється практичним аспектам, включаючи аналіз реальних кейсів, що допомагає студентам краще застосовувати етичні принципи в реальних ситуаціях. У Великобританії етика вивчається в контексті всіх правових дисциплін. Вона інтегрована в освітній процес через обговорення етичних дилем, дискусії, аналіз юридичних ситуацій і через навчальні семінари з практиками. Студенти беруть участь у міждисциплінарних заняттях, що допомагають поєднати етичні знання з іншими аспектами юриспруденції, такими як культурологія або психологія. У Німеччині професійний етикет викладається через практичні заняття, тренінги та участь студентів у юридичних семінарах, де вони отримують досвід вирішення реальних юридичних проблем [9]. Крім того, студенти мають змогу консультуватися з практикуючими юристами, що дозволяє глибше освоїти етичні норми в умовах реальної юридичної практики. Акцент робиться на етичному вирішенні конкретних ситуацій і проблем у правовій практиці [12-14].

Формування професійного етикету у майбутніх юристів є важливим завданням, яке вимагає системного підходу та ефективних методів навчання. Викладачі, освітні заклади та студенти повинні співпрацювати для того, щоб етичні норми стали невід'ємною частиною професійної діяльності. Це забезпечить не тільки високий рівень професіоналізму, але й сприятиме розвитку правової культури та довіри до правової системи.

Висновки. У статті досліджено важливість формування професійного етикету у майбутніх юристів та роль цього процесу в освітньому контексті. Ми проаналізували основні методи викладання професійного етикету в різних країнах, таких як Україна, США, Великобританія та Німеччина, і визначили їхні переваги та недоліки. Зокрема, звернули увагу на важливість інтеграції етики в усі правові дисципліни, а також на застосування практичних методів навчання, таких як рольові ігри, тренінги та участь у юридичних семінарах. Було також виявлено, що в Україні є потреба в удосконаленні методів викладання етикету та розвитку практичних навичок у студентів, що сприятиме кращій підготовці до реальної професійної діяльності.

Література:

1. Азарова Н.В. (2009). Використання інноваційних технологій навчання у формуванні комунікативної компетенції майбутніх правників / Н. В. Азарова // Наука і освіта. №7. – С. 12-16.

2. Барановська, Л. В., & Циганій, С. О. (2015). Культура мови як складова культури професійно-правового спілкування працівників юридичної галузі. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*, (6).

3. Височан, З. (2020). Науково-теоретичні аспекти формування невербальних та етикетних компонентів культури діалогічного мовлення у майбутніх фахівців з правознавства. *Молодь і ринок*, (6/185).

4. Криштанович, М.Ф. (2024). Вплив академічного середовища на формування професійного етикету у студентів-юристів. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (11).

5. Криштанович, М.Ф., & Луцан, Ю. П. (2024). Формування інформаційно-аналітичної компетентності бакалаврів у галузі права: сучасні підходи та методи. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (12).

6. Криштанович, М. Ф. (2023). Особливості формування професійного етикету майбутніх юристів. *Академічні візії*, (18).

7. Перебийніс, Ю.В. (2020). Структура готовності майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іншомовного спілкування. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, № 191, 259-262.

8. Семиног О.М., Насіленко Л.А. (2015). Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика: монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 324 с.

9. Писаревська, О. В. (2020). Критерії, показники та рівні сформованості стратегічної компетентності майбутніх юристів-міжнародників в університетах Франції. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 65-68.

10. Циганій, С. О. (2016). Модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*, (15).

11. Циганій С.О. (2017). Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 239 с.

12. Тягнирядно, Є. В. (2008). Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки (Doctoral dissertation, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, Хмельницький, 2008).

13. Ценко, М. Б. (2014). Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, (4), 41-50.

14. Шаповаленко, Н. М. (2023). Мовна підготовка студентів-юристів в контексті євроінтеграції. *Закарпатські філологічні студії. Випуск 27.. Том 3. 2023. С. 46-50.*

References:

1. Azarova N. IN. (2009). *Vykorystannya innovatsiynykh tekhnolohiy navchannya u formuvanni komunikatyvnoyi kompetentsiyi maybutnikh pravnykiv* [The use of innovative learning technologies in the formation of communicative competence of future lawyers]. *Science and education*. No. 7. S. 12-16. [in Ukrainian].

2. Baranovska, L. V., & Tsygani, S. O. (2015). *Kul'tura movy yak skladova kul'tury profesiyno-pravovoho spilkuvannya pratsivnykiv yurydychnoyi haluzi*. [Language culture as a component of the culture of professional and legal communication of legal professionals]. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*, (6). [in Ukrainian].

3. Vysochan, Z. (2020). *Naukovo-teoretychni aspekty formuvannya neverbal'nykh ta etyketnykh komponentiv kul'tury dialohichnoho movlennya u maybutnikh fakhivtsiv z pravoznavstva*. [Scientific and theoretical aspects of the formation of non-verbal and etiquette components of the culture of dialogical speech in future legal specialists]. *Youth and Market*, (6/185). [in Ukrainian].

4. Kryshtanovych, M.F. (2024). Vplyv akademichnoho seredovyshcha na formuvannya profesiynoho etyketu u studentiv-yurystiv. [The influence of the academic environment on the formation of professional etiquette among law students]. Pedagogical Academy: scientific notes, (11). [in Ukrainian].
5. Kryshtanovych, M.F., & Lutsan, Yu. P. (2024). Formuvannya informatsiyno-analitychnoyi kompetentnosti bakalavriv u haluzi prava: suchasni pidkhody ta metody. [Formation of information and analytical competence of bachelors in the field of law: modern approaches and methods]. Pedagogical Academy: scientific notes, (12). [in Ukrainian].
6. Kryshtanovych, M. F. (2023). Osoblyvosti formuvannya profesiynoho etyketu maybutnikh yurystiv. [Peculiarities of the formation of professional etiquette of future lawyers. Academic Visions], (18). [in Ukrainian].
7. Perebijnis, Yu.V. (2020). Struktura hotovnosti maybutnikh bakalavriv prava do profesiyno oriyentovanoho inshomovnoho spilkuvannya. [The structure of readiness of future bachelors of law for professionally oriented foreign language communication]. Proceedings. Series: Pedagogical Sciences, No. 191, 259-262. [in Ukrainian].
8. Seminog O.M., Nasilenko L.A. (2015). Profesiyna komunikatyvna pidhotovka maybutnikh yurystiv: teoriya i praktyka: monohrafiya. [Professional communicative training of future lawyers: theory and practice: monograph]. Sumy: Publishing House of the Sumy State University named after A.S. Makarenko, 324 p. [in Ukrainian].
9. Pisarevska, O. V. (2020). Kryteriyi, pokaznyky ta rivni sformovanosti stratehichnoyi kompetentnosti maybutnikh yurystiv-mizhnarodnykiv v universytetakh Frantsiyi. [Criteria, indicators and levels of strategic competence of future international lawyers in French universities]. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, 65-68. [in Ukrainian].
10. Tsygani, S. AT. (2016). Model' formuvannya kul'tury profesiyno-pravovoho spilkuvannya v maybutnikh yurystiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky. [Model of formation of a culture of professional and legal communication among future lawyers in the process of professional training]. Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series: "Pedagogical Sciences", (15). [in Ukrainian].
11. Tsygani S.O. (2017). Formuvannya kul'tury profesiyno-pravovoho spilkuvannya v maybutnikh yurystiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky: [Formation of a culture of professional and legal communication among future lawyers in the process of professional training]: thesis. ... candidate ped. Sciences: 13.00.04. Kyiv, 239 p. [in Ukrainian].
12. Tyaghyriadno, Ye. IN. (2008). Formuvannya rytorychnykh umin' u maybutnikh pravnykiv u protsesi profesiynoyi pidhotovky. [Formation of rhetorical skills of future lawyers in the process of professional training]. (Doctoral dissertation, National Academic State Border Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi, Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
13. Tsenko, M. B. (2014). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh yurystiv. [Formation of communicative competence of future lawyers]. Bulletin of the National University of Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, (4), 41-50. [in Ukrainian].
14. Shapovalenko, N. M. (2023). Movna pidhotovka studentiv-yurystiv v konteksti yevrointehratsiyi. [Language training of law students in the context of European integration]. Transcarpathian Philological Studies. Issue 27.. Volume 3. 2023. P. 46-50. [in Ukrainian].

УДК 378

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-210-227](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-210-227)

Купчак Тетяна Зеновіївна Заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри філософії та педагогіки, керівник відділу соціально-культурного розвитку, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-9354-7675>

Смолінська Олеся Євгенівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0003-1612-2830>

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. У статті розглядається традиційний український весільний обряд як ефективний інструмент соціальної інженерії у сфері вищої освіти. Аналізується його роль у виховному процесі студентської молоді, зокрема у формуванні морально-етичних орієнтирів, соціальної відповідальності, громадянської свідомості та національної ідентичності. Проведений порівняльний аналіз весільних ритуалів та освітніх традицій університетського середовища, що дозволяє виявити спільні соціоінженерні функції та потенціал для інтеграції культурних практик в освітній процес.

З'ясовано, що весільний обряд виступає своєрідною «школою життя», в якій через символіку, ритуали та спільні дії передаються важливі цінності та норми. Учасники обряду засвоюють принципи відповідальності, взаємоповаги, ролі громади у підтримці соціального порядку. Важливим є також формування емоційної залученості та відчуття приналежності до культурної традиції, що сприяє зміцненню етнічної самоідентифікації студентів.

Окрему увагу приділено застосуванню технологій соціальної інженерії в освітньому процесі через відтворення традиційних весільних ритуалів у формі студентських досліджень, інсценізацій, практики діяльності з культури, інтерактивних занять. Запропоновано конкретні шляхи залучення студентів до дослідження та практичного відтворення весільного обряду, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок, командної взаємодії та соціальної адаптації.

Таким чином, традиційний весільний обряд можна розглядати як ефективний педагогічний інструмент, що дозволяє гармонійно поєднати культурно-освітній та соціоінженерний підходи у вищій освіті. Його інтеграція в освітній процес сприяє не лише збереженню культурної спадщини, а й підготовці соціально свідомих, відповідальних громадян.

Ключові слова: українська обрядовість, технології соціальної інженерії, освітній процес, практика культури, весільний обряд.

Kupchak Tetyana Honored Worker of Culture of Ukraine, senior lecturer of the Department of Philosophy and Pedagogy, Head of the Department of Social and Cultural Development, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-9354-7675>

Smolinska Olesia Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy and Pedagogy, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-1612-2830>

INTEGRATION OF UKRAINIAN RITUALITY AS A TOOL OF SOCIAL ENGINEERING INTO THE UNIVERSITY EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The article examines the traditional Ukrainian wedding ceremony as an effective tool of social engineering in the field of higher education. Its role in the educational process of student youth is analyzed, in particular in the formation of moral and ethical guidelines, social responsibility, civic consciousness and national identity. A comparative analysis of wedding rituals and educational traditions of the university environment is conducted, which allows us to identify common socio-engineering functions and the potential for integrating cultural practices into the educational process.

It is found that the wedding ceremony acts as a kind of "school of life", in which important values and norms are transmitted through symbolism, rituals and joint actions. Participants in the ceremony learn the principles of responsibility, mutual respect, the role of the community in maintaining social order. The formation of emotional involvement and a sense of belonging to the cultural tradition is also important, which contributes to the strengthening of students' ethnic self-identification.

Special attention is paid to the application of social engineering technologies in the educational process through the reproduction of traditional wedding rituals in the form of student research, staging, practice of cultural activities, interactive

classes. Specific ways of involving students in the research and practical reproduction of the wedding ceremony are proposed, which contributes to the development of their communication skills, team interaction and social adaptation.

Thus, the traditional wedding ceremony can be considered as an effective pedagogical tool that allows harmoniously combining cultural-educational and socio-engineering approaches in higher education. Its integration into the educational process contributes not only to the preservation of cultural heritage, but also to the training of socially conscious, responsible citizens.

Keywords: Ukrainian ritual, social engineering technologies, educational process, cultural practice, traditional wedding ceremony.

Постановка проблеми. Університетська освіта відіграє ключову роль у формуванні суспільства, не лише передаючи знання, а й активно впливаючи на соціальні структури та культурні норми. У цьому контексті її можна розглядати як процес соціальної інженерії – цілеспрямоване конструювання суспільства через систему освіти. Це підкреслює один із головних аспектів в університетській освіті – це формування критичного мислення та громадянської відповідальності. Вища освіта не просто передає факти, а й навчає аналізувати інформацію, ставити під сумнів усталені догми та пропонувати нові рішення, ґрунтуючись на здобутому інтелектуальному та соціальному досвіді. Це створює передумови для становлення активних громадян, здатних впливати на суспільні процеси.

Студентські роки – період активної соціалізації, коли майбутні фахівці не лише здобувають професійні компетенції, а й взаємодіють у різноманітних соціальних групах. Через університетське середовище студенти вчаться співпрацювати, вирішувати конфлікти, розвивати лідерські якості, що формує їх як активних учасників суспільного життя. Тобто університетська освіта фактично є інструментом формування еліти, адже випускники стають лідерами у своїх сферах, впливаючи на економіку, науку, культуру та політику. Водночас вона сприяє соціальній мобільності, даючи можливість вихідцям із різних соціальних верств здобути знання та змінити свій соціальний статус.

Сучасний університет є центром вироблення інновацій та адаптації суспільства до технологічних змін. Вища освіта готує спеціалістів, здатних працювати в умовах динамічних змін, інтегруючи новітні наукові відкриття в економіку та суспільне життя. Таким чином, університетська освіта – це не лише процес навчання, а й потужний механізм соціальної інженерії, який впливає на формування особистості, соціальних груп і суспільства загалом. Вона створює умови для розвитку критично мислячих громадян, сприяє соціальній мобільності та адаптації до глобальних викликів, роблячи суспільство більш стійким та інноваційним.

У сучасному світі, де домінують процеси глобалізації, важливим завданням вищої освіти є не лише передача знань, а й формування у студентів ціннісних пріоритетів. Одним із ефективних засобів соціальної інженерії є звернення до національних традицій та обрядів української нації. Одним із дуже яскравих є весільний обряд, який творився протягом багатовікової історії українців. Це, фактично, народний літопис, який відображає суспільні й родинні відносини на певному етапі історії українського народу. Весільний обряд містить у собі елементи родинного виховання, етики поведінки, символи та життєвих настанов. Оскільки родина є першим середовищем, з яким безпосередньо пов'язаний індивідуальний та мікросоціальний культурно-історичний досвід у житті людини. Відповідно саме через підтримувані родинні традиції та обряди відбувається передача тих цінностей, що формують серцевину особистості, її квінтесенцію.

З позицій етнопедагогіки весільний обряд є цінним інструментом виховання молоді, оскільки сприяє збереженню культурної спадщини, розвитку духовності та почуття поваги до традицій предків.

Слід зауважити, що чимало наукових розвідок присвячено народній та етнопедагогіці, серед яких ключовими є праці М. Стельмаховича [1] та Є. Сявакко [2]. Існують також спроби осмислення народнопедагогічних прийомів та зразків у контексті виховання дошкільників [3; 4] та школярів [5; 6]. Методичний контекст фольклору також розглянуто у низці досліджень українських авторів [7; 8; 9]. Водночас увага до вивчення цієї тематики в руслі соціальної інженерії, як елемента університетської освіти все ще не надто активне, попри наявність інтересу й актуальність такого роду культуротворчої активності. Натомість автори цієї публікації як активно провадять практичне навчання української етнокультури, так і знайомлять широкі професійні кола зі своїми науковими рефлексіями педагогічного досвіду [10; 11; 12]. Однак, попри наявність наукових розвідок із впровадження елементів народної обрядовості як практики культури в освітній процес, їх кількість і тематична охопленість дозволяють стверджувати, що тема української обрядовості як соціоінженерного контексту вищої освіти є новою та актуальною.

Мета статті – дослідити можливості інтеграції української весільної обрядовості як елемента соціальної інженерії в освітній процес університету. Зокрема, розглянути, як традиційні обряди можуть сприяти формуванню соціокультурної компетентності студентів, розвитку комунікативних навичок, усвідомленню національної ідентичності та міждисциплінарному підходу в освіті.

Виклад основного матеріалу. Насамперед – про соціальну інженерію та її педагогічний контекст. Соціальна інженерія як сфера знань охоплює методи і стратегії впливу на суспільні процеси для їх оптимізації, коригування

та спрямування у бажане русло. У педагогічному контексті соціальна інженерія може розглядатися як технологія формування особистості завдяки цілеспрямованому впливу освітнього середовища, соціальних інститутів та культурних традицій.

Виховний аспект соціальної інженерії в освіті полягає у створенні таких умов навчання, які не лише передають знання, а й формують цінності, моральні принципи та соціальні компетентності студентів. Цей ефект може бути досягнений завдяки низці кроків.

У першу чергу – через інтеграцію традиційних культурних практик, тобто використання історичних, етнографічних та обрядових елементів у виховному процесі, що сприяє усвідомленню студентами власної національної ідентичності, посиленню їхньої мотивації до навчання та розвитку критичного мислення на основі глибокої поінформованості про основу культури соціальних комунікацій, тобто культурно-комунікативну традицію.

Наступним кроком може бути моделювання соціальних взаємодій, що може бути досягнуто через навчальні проєкти, рольові ігри, симуляції й тематичні заходи, які створюю своєрідний випробувальний майданчик для того, аби здобувачі могли випробувати соціальні механізми на практиці, зрозуміти логіку суспільних процесів та виробити ефективні комунікативні стратегії.

Одним із ефектів таких комунікацій передбачається формування громадянської позиції, адже виховання через соціальну інженерію передбачає залучення студентів до втілення проєктів соціокультурного впливу та ініціатив, що розвивають відповідальність, лідерські навички, соціальну свідомість.

Специфіка педагогічного впливу соціоінженерних технологій полягає у задіянні міждисциплінарних підходів, таких як поєднання педагогіки, соціології, психології, етнокультури й історії, сприяє глибшому розумінню соціальної динаміки та усвідомленню власного місця в суспільстві.

Отже, соціальна інженерія в освітньому процесі університету виступає інструментом гармонізації міжособистісних відносин, розвитку самосвідомості та формування активної громадянської позиції, що є важливим для підготовки майбутніх фахівців у будь-якій сфері.

Оскільки мета статті полягає у вивченні потенціалу інтеграції традиційного українського весільного обряду в освітній процес університету в контексті соціальної інженерії як педагогічної технології, то пропонуємо проведений нами аналіз соціокультурних функцій весільного обряду і його соціоінженерних ролей.

Традиційний український весільний обряд можна розглядати як одним зі зразків педагогічного впливу технологій соціальної інженерії у вищій освіті, який був практично апробований в освітньому процесі Львівського національного

університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Він був обраний для використання, оскільки містить елементи, які можуть бути імплементовані в освітні процеси, розвиток соціальних компетенцій студентів та сприятимуть їхній інтеграції в академічну спільноту (табл.).

Таблиця 1

**Співставлення змісту ритуалів культури та соціоінженерних ролей
в університетському житті**

Ритуали культури університету	Соціоінженерні ролі ритуалів культури
<i>Ініціація та адаптація</i>	
Університет може використовувати етапи посвяти, щоби створити у студентів відчуття залученості та приналежності до спільноти	Впровадження ритуалів (наприклад, вручення символічних атрибутів, студентських квитків) зміцнює ідентичність і мотивацію студентів
<i>Символічна передача знань і традицій</i>	
Використання символів (університетські мантиї, грамоти, сертифікати) як засобів мотивації	Символи закріплюють академічну культуру та підтримують почуття гордості за приналежність до закладу вищої освіти
<i>Колективна взаємодія та соціалізація</i>	
Використання командної роботи, тьюторських програм та наставництва для розвитку соціальних навичок	Формування почуття відповідальності за спільний результат через групові ініціативи і традиції
<i>Емоційна залученість через ритуали</i>	
Впровадження церемоній нагородження, академічних свят та традицій, які мотивують студентів	Емоційна прив'язаність до університету сприяє залученню випускників у подальше життя закладу, підтримці мережі контактів та традицій
<i>Вплив громадського схвалення</i>	
Розвиток навичок публічного виступу, презентації своїх ідей, відстоювання власної позиції	Громадське визнання сприяє підвищенню мотивації студентів та формуванню репутації
<i>Закріплення соціальної відповідальності</i>	
Формування відповідальності за власну освіту, вибір професії та розвиток кар'єри	Закріплення почуття відповідальності через публічні зобов'язання та інтеграцію в професійну спільноту

Зміст проаналізованих нами вище ритуалів культури, що мають місце в життєдіяльності університету перегукуються з аналогічними змістами, що існують у функціоналі традиційного українського весілля. Отже, змістові паралелі.

1. Ініціація та адаптація. У традиційному весіллі наречені проходять через етапи підготовки, заручин, благословення та весільної церемонії. Цей процес є аналогічним до посвяти у студенти, де першокурсники проходять через адаптаційні програми, в яких знайомляться з університетськими традиціями, нормами та правилами організаційної/корпоративної культури.

2. Символічна передача знань і традицій. У весільному обряді важливу роль відіграють символи: рушник, коровай, вінок. В освітньому середовищі символіка теж може використовуватися для передачі академічних цінностей та історичних традицій закладу.

3. Колективна взаємодія та соціалізація. Весільний обряд є колективною подією, де кожен учасник має свою роль (дружби, свахи, батьки, гості). Це нагадує групову динаміку у вищій освіті, де студентам потрібно навчитися взаємодіяти у проєктній роботі, академічних та професійних спільнотах, дослідницьких групах.

4. Емоційна залученість через ритуали. Традиційне українське весілля передбачає виконання певних ритуалів (викуп нареченої, обряд покривання, благословення). В університетському середовищі ритуали можуть допомагати в укріпленні традицій, творенні особливого емоційного зв'язку між студентами та викладачами, університетом як Alma Mater.

5. Вплив громадського схвалення (ефект соціального підтвердження). Весілля – це публічне визнання створення нової родини. У вищій освіті захисти кваліфікаційних робіт, лекції, зокрема публічні, конференції відіграють аналогічну роль, адже через них відбувається підтвердження професійних компетентностей перед академічною спільнотою.

6. Закріплення соціальної відповідальності. Весільний обряд символізує прийняття відповідальності за майбутнє життя подружжя. В університеті аналогічну функцію виконують випускні церемонії, коли студенти переходять на новий рівень відповідальності – рівень професійної діяльності.

Таким чином бачимо, що з позицій соціокультурних функцій та соціоінженерних ролей традиційний український весільний обряд є потужною моделлю соціальної інженерії, що може бути застосована у вищій освіті для адаптації, мотивації, соціалізації та формування відповідальності у студентів. Використання ритуалів, символіки, колективної взаємодії та громадського підтвердження в освітньому процесі сприяє ефективному засвоєнню знань та інтеграції студентів у професійне середовище. Додатково культуро-орієнтованою роллю весільного обряду є його мистецько-естетична форма.

Український весільний обряд можна порівняти з музичною драмою, де кожен має свою роль: староста виступає режисером, а коровайниці, свахи, свати, дружби та дружки – учасниками дійства. Головні герої – наречені та їхні родичі. Видатний фольклорист Ф. Колесса вважав весільний обряд глибоко драматичним, театральним за своєю сутністю, проте таким, у якому криються дуже давні соціально-станові відносини: «З весіллям лучить ся цілий ряд старинних пісень і величавих обрядів, в яких бачимо також дійство або драматичну акцію; в ній беруть участь: молодий, молода, їх дружина, отець, мати, староста, бояри, а від усіх осіб співають пісні свахи. У піснях і обрядах

весільних виведено цілий ряд образів і подій, що живо переходять перед нашими очима, а нагадують іноді дуже давні часи, коли форми родинного життя не були ще такі, як нині... У піснях весільних мало й згадуєся про батька: се були такі часи, коли мати була головою родини і давала своє ім'я дітям. Отже у піснях і обрядах весільних лишилися сліди такого ладу (т. зв. матриархату), який уже давно минувся і уступив місце новому порядкови» [13, с. 241–242]. Він насичений емоціями, піснями, приказками, примовляннями та загадками, що відображають народну мудрість, спостереження над життям, людськими почуттями й природою.

Весільний обряд яскраво демонструє природну музикальність і поетичність українського народу, тому важливо передати його наступним поколінням. На жаль, ідеологічний тиск ХХ століття призвів до викривлення й знищення давніх традицій, які формують українську ідентичність. Знецінювалися сімейні цінності, родинознавство, духовність і зв'язок із рідною землею. Саме тому сьогодні необхідно знайти способи зацікавлення молоді та повернення її до автентичних і сакральних скарбів української історії та культури. Теперішні, наскрізь глобалізовані та знеособлені віртуальні «ритуали» (наприклад, дистанційне одруження) теж далеко не сприяють дефляції традиційних національних надбань культури. Таку необхідність підсилює соціоінженерна роль весільної обрядовості, що, в контексті культури, співзвучна ритуалам культури університету.

Отже, для імплементації ритуалів української народної культури в культурно-освітній простір університету, нами був обраний проєктний метод. Етапами його проведення були:

- дослідження здобувачами весільних традицій своїх регіонів;
- викладання курсу з історії української культури з аналізом культурологічних сенсів весільної обрядовості;
- екскурсії до музеїв народної творчості та етнографічних комплексів;
- майстер-класи з виготовлення весільних атрибутів (вишивані рушники, вінки, короваї);
- укладання сценарію з адаптацією весільного обряду до можливостей його драматургії в умовах університету;
- реконструкція традиційного весілля – студентська постановка весільного обряду з відтворенням ритуалів.

Завершальна, реконструкційна, фаза відбулася в рамках проведення Всеукраїнського Форуму «Сучасні технології соціокультурної діяльності» (27-28 листопада 2019 року).

Подаємо короткий сценічний план весільного обряду, укладеного й адаптованого щодо умов відтворення в умовах вивчення освітніх компонент «Історія української культури» та «Історія та культура України», а також «Організація виховного процесу в ЗВО» ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького.

1. Запросини на весілля

Молода: Просили Вас тато і мама, і я Вас прошу, абисте прийшли до мене на весілля.

Співці: Благослови, Боже (2 р.) і Пречистая Мати.

І Пречистая Мати (2 р.) весілля зачинати.

(Записано Петром Меленем з переказів жительки села Лисятичі, Стрийського р-ну, Львівської обл. Щерби Ольги Олексіївни 1941 р.н.)

2. Випікання короваю

Мама молодої: У нашій господі три радостоньки:

Першая радість, що дав Господь Бог діждати.

Другая радість, донечку вінувати.

Третяя радість, в домі весіллячко готувати.

Прошу Вас абисте спекли моїй дитині весільний коровай.

Кухарка: Чи принесли дорогі коровайниці все, щоб спекти коровай?

Коровайниця 1: Так, я набрала і принесла зранесенька воду з семи криниць до сходу сонця, яку ще ніхто не набирав.

Коровайниця 2: Я принесла борошно з семи помолів семирічного зерна та ще й додала з нового помолу.

Коровайниця 3: Я принесла наливку з медом, щоб веселими були молодята і солодко життя прожили.

(Жінки миють руки перед тим, як приступати до замішування тіста)

Коровайниця 1: Воду, в якій ми руки мили, під дерева лийте, щоб щастя в сім'ї панувало, багатство зростало.

Мати: Дозвольте пов'язати вас рушником вишитим, щоб молоді в щасті та злагоді увесь вік прожили, не розлучились, а до смерті любились.

(Жінки починають місити тісто на коровай)

Коровайниця 2: Випікаємо квіточки, щоб у молодих були синочки і дочки; пташки випікаємо – молодим щастя й радості бажаємо; печемо зіроньки з неба – щоб у молодих ні в чому не була ніяка потреба; зеленню коровай прикрашаємо, молодим чистоти в коханні бажаємо.

(Ставимо коровай в піч)

Староста: Коровай вбираємо барвінком і зеленню, як Святиню оберігаємо, з великою любов'ю вшановуємо і прославляємо. На вишитий рушник кладемо, щоб у молодих була довга і барвиста спільна дорога.

Співці: Зачелосі віссілечко,

Зачело, зачело,

Коби вно сі у щісливу

Гудину скінчило.

(Записано Іванкою Червінською на Івано-Франківщині, Коломийський р-н, с. Печеніж ин)

3. Обряд вінкоплетення

Староста: Молода разом із друзками, веселими свахами та маленьким хлопчиком, зазвичай братом, вирушала до лісу по барвінок. Збирали його винятково вранці, до полудня, і лише жінки. Перед виходом з дому наречена просила благословення у батьків.

Одна зі свах несла кошик на червоній крайці, а мати молодої клала до нього символічні предмети: персні – як побажання миру в родині, хліб, ніж – для захисту від усього лихого, мед – щоб життя молодих було солодким. Також брали замкнену «колодку» (навісний замок), перев'язану червоною стрічкою, що символізувала народження красивих дітей.

Дорогою свахи співали весільні пісні – «ладки» – і просили благословення на початок обряду. Барвінок зрізав брат молодої, обираючи три пелюстки, які перев'язував білою вовняною ниткою – щоб у сестри народилися гарні та здорові діти. Зібраний барвінок складали до кошика, а дівчата й свахи супроводжували цей процес піснями.

Коли барвінку набирали достатньо, місце збору обов'язково «віддячували» – поливали медом, залишали хліб або посипали пшеницею та грошима, щоб у молодят було багатство, достаток і щасливе життя. Цей ритуал називався «ставити плату» [14].

Друзька 1:

Гожа Марусю, годі,(2 р.)
стоять дівки в порозі.

Друзька 2:

В порозі поставали, (2 р.)
пісеньку заспівали.

Друзька 1:

Вийди, Марусю, з
хати (2 р.) запроси нас
до хати.

Співці:

Вклали дівчата в кола,
(2 р.) посідайте край
стола.

Край стола посідайте,
(2 р.) барвіночок
рівняйте.

Рівняйте барвіночок,
(2 р.) Марусі на
віночок.

Дружка 1: Вплітаю барвінок, щоб життя було світлим і щасливим

Дружка 2: Вплітаю калину, щоб завжди була ти красива.

Дружка 1: Вплітаю квіт яблуні, щоб завжди була спокійна.

Дружка 2: Вплітаю ромашку, щоб завжди була здорова.

Далі дружки перетанцювують з братом молодой.

Окремо дружки плетуть «грегор», або «долю» – довгий вінок, який завішують над молодими на весільному покутті (місце призначене для молодих). У деяких регіонах вибирають «деревце» – молоде соснове дерево прикрашене калиною, барвінком, квітками.

«Деревце» несуть перед молодих до шлюбу, а опісля ставлять перед молодими на столі, де воно стоїть через ціле весілля. Коли закінчується весілля, батько бере «деревце» і перекидає його через хату: якщо воно не зломиться, то знак, що молодий не зломить вірності своїй дружині. Після весілля «деревце» прив'язують до молодого дерева в саду, до народження первістка.

Співці: Ідіть мамо до хати, косоньки розплітати.
Просимо брата до хати (2)
Сестрі косу розплітати (2),
Віночок закладати.

(Записано Оксаною Барило у с. Ремезівці Золочівського району)

Староста: Мама і брати розчісують косу. Мама бере вінок, покладений на хліб і зсуває молодій на голову не займаючи його руками. *Староста підводить молоду до батьків і промовляє:* Вклонися, Марусю, матінці низько, не рік тебе мати годувала нім ся твого поклону дочекала. Так молода кланяється татові, сестрам, братам та іншим близьким родичам, які є в хаті.

4. Вирядження сорочки молодому

Староста: У суботу ввечері вибирають сватів і свашок, дають їм сорочку і посилають до молодого.

(Мама молодого бере сорочку та запрошує до столу)

Староста: Родичі сідають коло столу, староста підводить до них молодого і промовляє: «Татуню рідненький, мамуню рідненька, благословіть молодому доленьку добру».

Родичі вирушають до дому молодой.

5. Розатка в домі молодії

Староста молодого гукає: «Слава Богу добрі люди. Прошу з цього дому господаря, бо ми, купці, загубили квіточку, ось до тої подібну (*показує квітку*). Кажуть люди, що бачили таку квітку на вашім подвір'ю. Чи не моглибисте нам її показати. Дружби від молодії виводять кухарку, яка тримає в руках черпак. Іде шкутильгаючи.

Староста молодії питає: Напевно ця от квітка є ваша?

Гості молодого сміються, а староста вигукує: Ні, ми тої не хочемо. Нам потрібна на ось цей знак квітка (*показує квітку*).

Гості співають: Подивіться добрі люди,
Що вни нам привели,
І щербата, і горбата,
Ще й підстаркувата.

(Записано Іванкою Червінською на Івано-Франківщині, м. Коломия)

Кухарка: Ой не співай, не співай
Не давай ми злості,
Бо си візьму макогона,
Поломаю кості.

(Записано Володимиром Чернилом на Львівщині, Сокальський р-н, с. Забужжя)

Гості співають: А ми з своїм соколоньком
Станем за столиком,
А ви свою стару жабу
Сховайте під лаву.

(Записано Іванкою Червінською на Івано-Франківщині, Коломийський р-н, с. Печеніжин)

Кухарка: Ой у горі у куточку
Стояло горнєтко,
А то мені заспівало
Дурне поросєтко.

(Записано Тетяною Купчак на Львівщині, Радехівський р-н, с. Корчин)

Дружки молодого: Ой не співай, не співай,
Бо не маєш нути,
Можеш іти гет до Львова
Трамваї тігнути.

Гості: Ой не співай, не співай,
Бо ти так не вмієш,
Бо як я ти заспіваю,
То почервонієш.

(Записано Іванкою Червінською на Івано-Франківщині, м. Коломия)

Свашки молодії: А ми свою молоду
Вивели з калини,
А ви свого молодого
Виліпили з глини.

(Записано Тетяною Купчак на Львівщині, Радехівський р-н, с. Корчин)

Кухарка: Ось вам пиріг, замість молодої!

(кладе на стіл пирога)

(Друзьки молодої сміються)

Гості: Ми не прийшли до вас, свате,
Ні їсти, ні пити.
А ми прийшли до вас, свате,
Марієчку взети.

(Записано Іванкою Червінською на Івано-Франківщині, Коломийський р-н, с. Печеніжсин)

Староста молодого: Та не женіть нас, та шукайте ще квітку на вашім подвір'ю або в коморі. Ось ми вам принесли бочку меду, бочку вина, хочемо викупити свою квітку.

Староста молодої виводить дружку: Ось маємо ще таку квітку, чи підходить вам?

Староста молодого: Ця файна, але вона ще не той знак, нехай буде на другий час.

Староста молодого: Зібрали ми мішок злота за Вашу квітку, тож просимо прийняти і молоду нам показати. *Староста виводить молоду, яка несе букет, і коли молодий їй низько поклониться, чіпляє йому на лівий бік сорочки. Молода кланяється. Староста просить всіх до хати.*

6. Корунa

Мат и ст елит ь кож ух,
дружба ставить стілець.
На стільці кладе подушку,
на яку сідає молода.

На правій руці у
дружби висить колокільце
(дерев'яна паличка, обвішана
дзвіночками і стрічками,
що є ознакою гідності
дружби), він бере тарілку,
кладе на неї вінок, який
приніс від молодого.
Староста тримає цю
тарілку з вінком над
головою молодої.

Дружба читає **Коруну**:
Добрий день вам, добрі люди,
Прошу Вас до хати,
Бо я буду молодій

Коруну читати.
Приходжу я в дім цей
Ще від порога,
Низько я клоняюся

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

І хвалю Господа-Бога.
Вас, панове музиканти,
Прошу файно грати.
Як я буду в цій Коруні
На пункти ставати.

Прошу голос!

І ось я вручаю ту Коруну нині
Зібраний до шлюбу молодій княгині.
Прийшов я Марисюні, ту Коруну
здати

І її до шлюбу з Івасем узяти.

Прошу голос!

Плачеш ти, княгине,
Сьогодні від рання,
Бо вже день останній
Твого дівування.
Не плач, княгине,
Нехай старша дружка плаче
Вона заміж хоче,
Аж їй серце скаче.

Друга дружка хоче заміж,
Не сміє казати,
Її треба ще навчити
Хлопців цілувати.

Прошу голос!

Не плач, княгине,
Бо така година постала,
Щоб ти з своїм миленьким
Під вінець стала.
Віднині не будеш
Коси заплітати,
Будеш мати мужа,
Мушиш шанувати.

Наперед подяку
Мушиш всім складати.

Прошу голос!

Простіть її тато й мамо,
Може через неї,
Ночей Ви не досипали
Її виглядали.
Дякую Вам, мамо й тату,
За Ваші старання,
Бо прийшов до мене
День у віку раз:
Благословенства просити у Вас.

Прошу голос!

До вас, дівчата,
В сльозах промовляю,
Бо вже стан дівочий
Навік покидаю.
З Вами діувала,
З Вами розмовляла,
А тепер між Вами
Княгинею стала!

Прошу голос!

А тепер, уся родину,
Прошу заспівати,
І Марисю та Івана
До шлюбу зібрати.

Прошу голос!

А по цій Коруні,
Тарілку побити,
Щоби вже до неї
Більше не ходити.

Прошу голос!

*Прочитавши коруну, староста віддає вінок дружці, а тарілку розбиває.
Співаючи, одягають молодій вінок – коруну.
(Записано Тетяною Купчак на Львівщині, Радехівський р-н, с. Корчин)*

7. Благословення молодих

Староста підводить молоду до молодого і говорить: «Як отих двоє дітей стало перед своєї матері рідної, перед свого тата рідного, перед своїм родиноньком то просять їх простити і благословити».

Співці: Благослови,
Боже, (2)
І отець і мати,
Своєму дитяті
До шлюбу виряджати.

Молоді кланяються тричі, а батьки благословляють їх хлібом, промовляючи «Нехай Вас Бог благословить», молоді цілують хліб.

Староста: Хай щасливо оцих двоє, доступають до маєстату Божого.
Дружба б'є колокольцем в одвірок, кладе під поріг з боку сіней і молоді переступають. Батьки тримають над головами молодих хліб у порозі.

Після повернення зі шлюбу молодих зустрічають батьки з весільними калачами. Обходять молодих тричі, дають їм калачі як символ кола, яке поєднало молодих. Запрошують усіх гостей до столу на весільну гостину.

Участь студентської молоді у відтворенні весільного обряду є не лише культурним досвідом, а й механізмом соціальної інженерії, що сприяє формуванню особистості та соціальних моделей поведінки. Весільне дійство виступає своєрідною «школою життя», де через традиційні символи та ритуали передаються ключові соціальні цінності й норми.

З точки зору технологій соціальної інженерії, весільний обряд виконує кілька важливих функцій, зокрема:

- розвиток відповідальності (через символічні дії та ритуали молодь інтегрує розуміння сімейних обов'язків, зміцнюючи усвідомлення ролі сім'ї як основного соціального інституту);
- зміцнення моральних орієнтирів (обрядові практики закладають основи традиційної етики та передають життєву мудрість через соціально прийняті норми поведінки);
- підвищення рівня національної свідомості (участь у весільних традиціях сприяє формуванню гордості за культурну спадщину та посиленню відчуття етнічної ідентичності);

- формування толерантності та взаємоповаги (аналіз обрядових норм поведінки розвиває здатність до співіснування в соціумі, враховуючи традиційні моделі комунікації та взаємодії);
- формування сімейних цінностей (весільний обряд моделює створення сім'ї як основи суспільства та підкреслює вагомість партнерства й гармонійних відносин як основи спільноти);
- формування громадянських цінностей (весілля виконує функцію соціальної інтеграції, об'єднуючи не лише молодят, а й їхні родини та громаду, сприяючи зміцненню соціальних зв'язків).

Таким чином, традиційний весільний обряд можна розглядати як технологію соціальної інженерії, що сприяє передачі суспільних норм, адаптації молоді до соціального середовища та зміцненню громадянської свідомості через культурні механізми.

Висновки. Дослідження весільного обряду як елемента соціальної інженерії у вищій освіті підтвердило його значний виховний потенціал. Традиційні ритуали не лише відтворюють культурну спадщину, а й виконують важливі соціоінженерні функції, що сприяють формуванню моральних, громадянських і соціальних цінностей студентської молоді. Таким чином, інтеграція весільних традицій в освітній процес університету дозволяє розвивати відповідальність, зміцнювати моральні орієнтири, формувати національну свідомість, розвивати навички соціальної взаємодії, утверджувати громадянські та сімейні цінності.

Таким чином, весільний обряд можна розглядати як ефективний інструмент соціальної інженерії у сфері освіти. Його використання в освітньому процесі університету не лише збагачує навчальний досвід студентів, а й сприяє їхній соціальній інтеграції та формуванню активної громадянської позиції.

Література:

1. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. К. : Радянська школа, 1985. 312 с.
2. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К. : Наукова думка, 1974. 152 с.
3. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
4. Шрамченко О. Виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 8(82). С. 82–94. URL: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2018.08/082-094> (дата звернення: 14.03.2025).
5. Коваль Т. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 2(2). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2\(2\)-546-554](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2(2)-546-554) (дата звернення: 14.03.2025).
6. Хомич Л. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету*. 2013. Серія "Пед. науки", № 21 (274). С. 125–127.

7. Саврій Ю. Педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до формування основ етнокультури у дітей старшого дошкільного віку : дисертація доктора філософії. Умань, 2020. 266 с.

8. Смолінська О. Лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору : Дисертація кандидата педагогічних наук. Київ, 1999. 179 с.

9. Семеног О. Український фольклор: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 254 с. URL : <https://archive.org/details/semenoh2004/semenoh2004/>

10. Смолінська О., Купчак Т. Використання фольклорних традицій у мистецькій просвіті студентської молоді (з досвіду організації “Свята гаївки” у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького). *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2017. № 6. С. 66–72.

11. Смолінська О., Купчак Т., Дзюбинська Х. Феноменологія родознавства у культурно-освітньому просторі університету. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 4. С. 96–102.

12. Купчак Т., Смолінська О. Дослідження родоводу як практична компонента дисциплін «Історія та культура України» та «Історія української культури». *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2 (32). С. 1097–1107.

13. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії. *Вісник Львівського університету*. 2009. Серія філол., № 47. С. 166–272. URL: http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Kolessa_F._Ohliad_narodnoji_poeziji._Lviv,2009.pdf.

14. «Благослови, мати, віночок зачинати» | Етнографія. *Етнографія*. URL: <https://www.ethnography.org.ua/content/blagoslovy-maty-vinochok-zachynaty> (дата звернення: 18.03.2025).

References:

1. Stelmakhovych, M. (1985). *Narodna pedahohika [Folk pedagogy]*. Radianska shkola. [in Ukrainian]

2. Siavavko, Y. (1974). *Ukrainska etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]*. Naukova dumka. [in Ukrainian]

3. Lisovets, O. (2022). . *Natsionalno-patriotychne vykhovannia z osnovamy narodoznavstva: navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity za spetsialnist 012 Doshkilna osvita [National-patriotic education with the basics of ethnology: a textbook for higher education students in the specialty 012 Preschool education]*. NDU im. M. Hoholia. [in Ukrainian]

4. Shramchenko, O. (2018). *Vykhovannia ditei doshkilnoho viku zasobamy narodoznavstva [Raising preschool children by means of ethnology]*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, (8 (82)), 82–94. Retrieved from <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2018.08/082-094> [in Ukrainian]

5. Koval, T. (2022). *Ukrainski narodni tradytsii ta zvychai yak zasib natsionalnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh NUSh [Ukrainian folk traditions and customs as a means of national education of younger schoolchildren in the conditions of the National School]*. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*, (2 (2)). Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2\(2\)-546-554](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2(2)-546-554) [in Ukrainian]

6. Khomych, L. (2013). *Narodni tradytsii u vykhovanni molodshykh shkoliariv [Folk traditions in the education of younger schoolchildren]*. *Visnyk Cherkaskoho universytetu, Seriia "Ped. nauky"*(21 (274)), 125–127. [in Ukrainian]

7. Savrii, Y. (2020). *Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do formuvannia osnov etnokultury u ditei starshoho doshkilnoho viku : dysertatsiia doktora filosofii [Pedagogical conditions for training future teachers of preschool educational institutions to form the foundations of ethnoculture in children of senior preschool age: PhD dissertation]*. [in Ukrainian]
8. Smolinska, O. (1999). *Linhvodydaktychni osnovy natsionalno-movnoho vykhovannia osobystosti zasobamy ukraïnskoho folkloru : Dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk [Linguistic and didactic foundations of national-language education of the individual by means of Ukrainian folklore: Dissertation of Candidate of Pedagogical Sciences]* [Дисертація кандидата педагогічних наук]. [in Ukrainian]
9. Semenoh, O. (2004). *Ukrainskyi folklor: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [krainian folklore: A textbook for students of philological specialties of higher pedagogical educational institutions]*. RVV HDPU. Retrieved from <https://archive.org/details/semenoh2004/semenoh2004/> [in Ukrainian]
10. Smolinska, O., & Kupchak, T. (2017). *Vykorystannia folklornykh tradytsii u mystetskii prosviti studentskoi molodi (z dosvidu orhanizatsii "Sviata haivky" u Lvivskomu natsionalnomu universyteti veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S.Z. Gzhytskoho) [The use of folklore traditions in the artistic education of student youth (from the experience of organizing "Hajivka Festival" at the S.Z. Gzhytsky Lviv National University of Ve. Aktualni pytannia mystetskoi pedahohiky, (6), 66–72. [in Ukrainian]*
11. Smolinska, O., Kupchak, T., & Dzyubynska, K. (2018). *Fenomenolohiia rodoznavstva u kulturno-osvitnomu prostori universytetu [Phenomenology of genealogy in the cultural and educational space of the university]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv, (4), 96–102. [in Ukrainian]*
12. Kupchak, T., & Smolinska, O. (2025). *Doslidzhennia rodovodu yak praktychna komponenta dystsyplin «Istoriia ta kultura Ukrainy» ta «Istoriia ukrainskoi kultury» [Research on genealogy as a practical component of the disciplines "History and Culture of Ukraine" and "History of Ukrainian Culture"]. Visnyk nauky ta osvity, (2 (32)), 1097–1107. [in Ukrainian]*
13. Kolessa, F. (2009). *Ohliad ukrainsko-ruskoi narodnoi poezyi [Review of Ukrainian-Russian folk poetry]. Visnyk Lvivskoho universytetu, Seriia filol.(47), 166–272. Retrieved from http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Kolessa_F._Ohliad_narodnoji_poeziji._Lviv,2009.pdf [in Ukrainian]*
14. *«Blahoslovy, maty, vinochok zachynaty» ["Bless, Mother, Let the Wreath Begin"]*. (б. д.). Etnohrafiia. Retrieved from <https://www.ethnography.org.ua/content/blagoslovy-maty-vinochok-zachynaty> [in Ukrainian]

УДК 51:371.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-228-236](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-228-236)

Лаврик Володимир Володимирович кандидат фізико-математичних наук, старший викладач кафедри комп'ютерних технологій та інформатики факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету, тимчасово переміщеного в м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-6448-2470>

Алексєєва Ганна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри комп'ютерних технологій та інформатики факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету, тимчасово переміщеного в м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-3204-3139>

Шакірова Лілія Таїрівна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету, тимчасово переміщеного в м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0009-0003-3325-340X>

Овсянніков Олександр Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних технологій та інформатики факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету, тимчасово переміщеного в м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-4972-3472>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ ГЕОМЕТРІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Анотація. У статті висвітлено актуальність впровадження фрактальної геометрії в освітній процес як ефективного інструменту для вдосконалення навчання математики та суміжних дисциплін. Метою дослідження є аналіз існуючих програм і методичних матеріалів, а також виявлення потреби в розробці нових підходів до інтеграції фрактальної геометрії в навчальний процес. У роботі розглянуто сучасні методичні напрацювання, зокрема програми «Фрактали» для 9 класу та «Введення у фрактальний аналіз» для 11 класу, які спрямовані на ознайомлення учнів з основами фрактального аналізу та розширення їхніх математичних компетенцій.

Результати досліджень свідчать, що фрактали, завдяки своїй візуальній привабливості та доступності для вивчення, стимулюють інтерес учнів до

математики, сприяють розвитку творчого мислення та інтуїтивного розуміння складних математичних понять, таких як самоподібність, границі та розмірність. Міждисциплінарний підхід до вивчення фракталів дозволяє інтегрувати знання з математики, фізики, біології та комп'ютерної графіки, що сприяє формуванню системного мислення та розуміння взаємозв'язків між різними галузями науки.

Однак виявлено низку проблем, які гальмують широке впровадження фрактальної геометрії в освіту. Серед них – недостатня кількість адаптованих навчальних матеріалів для різних рівнів освіти, відсутність уніфікованих методик викладання, а також технічні обмеження, зокрема доступ до спеціального програмного забезпечення для моделювання фракталів. Незважаючи на це, фрактальна геометрія має значний потенціал для вдосконалення освітнього процесу. Вона не лише полегшує засвоєння складних математичних концепцій, але й відкриває нові можливості для використання цифрових технологій у навчанні.

У статті підкреслено необхідність подальших досліджень у галузі фрактальної геометрії, зокрема розробки інтерактивних платформ, навчальних програм і методичних рекомендацій, які враховуватимуть вікові особливості учнів, рівень їхньої математичної підготовки та можливості використання віртуальної реальності у викладанні. Впровадження таких підходів може значно підвищити ефективність навчання, зробивши його більш інтерактивним, захопливим та доступним для широкого кола учнів.

Ключові слова: фрактальна геометрія, навчальний процес, освітні матеріали.

Lavryk Volodymyr PhD in Physical and Mathematical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Computer Technologies and Informatics, Faculty of Physical, Mathematical, Computer, and Technological Education, Berdyansk State Pedagogical University, temporarily relocated to Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0002-6448-2470>

Aleksiieieva Hanna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Technologies and Informatics, Faculty of Physical, Mathematical, Computer, and Technological Education, Berdyansk State Pedagogical University, temporarily relocated to Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0003-3204-3139>

Shakirova Liliia Master's degree student of the second (master's) level of higher education, Faculty of Physical, Mathematical, Computer, and Technological Education, Berdyansk State Pedagogical University, temporarily relocated to Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0009-0003-3325-340X>

Ovsyannikov Oleksandr PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Technologies and Informatics, Faculty of Physical, Mathematical, Computer, and Technological Education, Berdyansk State Pedagogical University, temporarily relocated to Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0003-4972-3472>

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE INTEGRATION OF FRACTAL GEOMETRY INTO THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The article highlights the relevance of introducing fractal geometry into the educational process as an effective tool for improving the teaching of mathematics and related disciplines. The aim of the study is to analyze existing programs and methodological materials, as well as to identify the need for developing new approaches to the integration of fractal geometry into education. The paper examines modern methodological developments, particularly the “Fractals” program for 9th-grade students and the “Introduction to Fractal Analysis” program for 11th-grade students, which are designed to familiarize students with the basics of fractal analysis and enhance their mathematical competencies.

The research findings indicate that fractals, due to their visual appeal and accessibility for study, stimulate students' interest in mathematics, foster the development of creative thinking, and promote an intuitive understanding of complex mathematical concepts such as self-similarity, limits, and dimensionality. The interdisciplinary approach to studying fractals enables the integration of knowledge from mathematics, physics, biology, and computer graphics, contributing to the formation of systematic thinking and an understanding of the interconnections between various scientific fields.

However, several challenges hinder the widespread adoption of fractal geometry in education. These include a lack of adapted educational materials for different levels of education, the absence of unified teaching methodologies, and technical limitations, such as access to specialized software for fractal modeling. Despite these challenges, fractal geometry holds significant potential for improving the educational process. It not only facilitates the comprehension of complex mathematical concepts but also opens up new opportunities for utilizing digital technologies in teaching.

The article emphasizes the need for further research in the field of fractal geometry, particularly the development of interactive platforms, educational programs, and methodological recommendations that consider the age-specific characteristics of students, their level of mathematical preparation, and the possibilities of using virtual reality in teaching. Implementing such approaches can significantly enhance the efficiency of learning, making it more interactive, engaging, and accessible to a wide range of students.

Keywords: fractal geometry, educational process, teaching materials, interdisciplinary approach.

Постановка проблеми. Використання фракталів в освіті є відносно новим, але перспективним напрямком досліджень, який швидко набуває популярності завдяки своїй міждисциплінарності та інноваційності. Фрактали, завдяки їхній складності, математичній строгості та естетичній привабливості, можуть слугувати ефективним інструментом для вивчення математики, природничих наук, інформатики та навіть мистецтва. Їх інтеграція у навчальний процес відкриває можливості для формування як теоретичних, так і практичних компетентностей учнів та студентів.

Вивчення фракталів має значний потенціал для стимулювання інтересу до математики, яка часто сприймається як абстрактна й складна дисципліна. Завдяки властивостям фракталів, які поєднують простоту алгоритмів із візуально складними результатами, вони створюють новий підхід до навчання. Це дозволяє учням не лише засвоювати математичні поняття, але й розвивати критичне мислення, креативність та інтерес до досліджень [1, 2].

Фрактали також дозволяють поєднати математику та естетику, що сприяє міждисциплінарному підходу до освіти. Вивчення фракталів є не лише математичною діяльністю, але й засобом для демонстрації природної гармонії та складності світу, яка є цікавою для учнів усіх рівнів підготовки. Доступність інструментів для візуалізації фракталів, таких як сучасне програмне забезпечення для моделювання, дозволяє ефективно інтегрувати їх у навчальні плани [3].

Унікальність фракталів полягає у можливості їх використання як інструменту для навчання та дослідження в різних контекстах: від простих шкільних завдань до складних наукових експериментів. Простота правил, що лежить в основі створення фрактальних структур, дозволяє учням експериментувати, формулювати гіпотези та спостерігати за їх підтвердженням або спростуванням. Це, своєю чергою, сприяє розвитку дослідницьких навичок і заохочує до глибшого пізнання предмета [4].

Комп'ютерна графіка значно розширює можливості у викладанні фрактальної геометрії. Вона дозволяє візуалізувати складні структури, які раніше могли бути лише теоретичними абстракціями, і забезпечує інтерактивний підхід до їхнього вивчення. Таке використання цифрових технологій є ключовим у сучасному освітньому процесі, де все більше уваги приділяється інтерактивним та практично орієнтованим методикам.

Таким чином, впровадження фрактальної геометрії у навчальний процес відкриває нові можливості для формування інтегрованого навчання, де поєднуються наука, технології, мистецтво та дослідницькі підходи. Це створює умови для розвитку креативності, критичного мислення та інноваційного потенціалу учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття фрактала вперше ввів Бенуа Мандельброт, який заклав основи фрактальної геометрії своєю працею «Фрактальна геометрія природи» (1983). Він підкреслив, що традиційна геометрія не здатна описати складність природних форм, тоді як фрактали дозволяють моделювати такі структури, як лінії берегів, рельєф місцевості, обриси хмар, а також біологічні системи, включаючи кровоносні судини та легені. Ще до Мандельброта класичні фрактали, такі як множина Кантора, крива Пеано, сніжинка Коха і килим Серпінського, були відкриті видатними вченими, але саме його роботи дали поштовх до широкого застосування фрактальної геометрії для опису природних і технічних процесів, таких як фрактальний броунівський рух, турбулентність, економічні процеси та стиснення зображень [8].

У галузі освіти фрактальна геометрія демонструє великий потенціал завдяки своїй міждисциплінарності. Програми «Фрактали» для 9 класу та «Введення у фрактальний аналіз» для 11 класу спрямовані на розвиток уявлення учнів про фрактальну структуру світу, ознайомлення з такими поняттями, як самоподібність, фрактальний вимір і рекурсія [5].

Дослідження свідчать, що фрактальна геометрія ефективно сприяє вивченню складних явищ. Наприклад, книга *Fractals for the Classroom* містить практичні матеріали для інтеграції фракталів у шкільний курс, а роботи, присвячені цифровим технологіям, підкреслюють важливість комп'ютерної графіки для моделювання та візуалізації фракталів [7].

Фрактали також мають естетичний вплив, сприяючи формуванню почуття гармонії у школярів. Їхня краса мотивує до вивчення математики, демонструючи гармонію складних структур, недоступну традиційній геометрії.

Однак впровадження фрактальної геометрії в освіту ускладнюється низкою проблем: нестачею адаптованих матеріалів, технічними обмеженнями та відсутністю уніфікованих методик викладання. Водночас подальші дослідження у сфері інтерактивних платформ і використання фракталів у віртуальній реальності обіцяють зробити цей напрямок більш доступним та ефективним.

Метою дослідження є висвітлення деяких питань з використання фрактальної геометрії в навчальному процесі, а також виявлення потреби в нових навчальних матеріалах і методичних рекомендаціях для ефективного впровадження фрактальної геометрії в навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що методичні напрацювання з вивчення фракталів у шкільній програмі вже активно впроваджуються. Зокрема, у «Збірнику програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання» подано дві програми, які присвячені фрактальному аналізу. Перша – це курс за вибором для учнів 9-го класу математичного профілю під назвою «Фрактали», що дає можливість учням ознайомитися з основами цієї теми [3]. Друга програма – «Введення у фрактальний аналіз» для учнів 11-х класів, які поглиблено вивчають математику [4]. Ці програми є

важливими кроками для впровадження сучасних математичних концепцій в освітній процес, розширюючи можливості учнів та надаючи їм інструменти для розуміння складних геометричних форм і їхнього застосування в реальному житті. Також було розроблено книгу *Fractals for the classroom: part one introduction to fractals and chaos*, у якій є матеріали для учнів для опанування теми фрактали у класі [9]. У “An action research on line to introduce fractals in the teaching and learning of mathematics from primary to secondary school” описано онлайн-дослідження щодо впровадження фракталів у викладання та вивчення математики від початкової до старшої школи [7] (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз курсів із вивчення фрактальної геометрії для 9 та 11 класів

Курс	Цільова аудиторія	Основна мета	Методи навчання	Очікувані результати
«Фрактали» для 9 класу	Учні 9 класу математичного профілю	Ознайомлення з базовими поняттями фрактальної геометрії, такими як самоподібність, ітерація, рекурсія.	Візуалізація фракталів за допомогою простих комп'ютерних програм; використання графічних редакторів; обговорення концепцій через приклади та побудову простих фракталів.	Розвиток інтуїтивного розуміння базових понять фрактальної геометрії; формування інтересу до математики; підвищення рівня обчислювальної грамотності.
«Введення у фрактальний аналіз» для 11 класу	Учні 11 класу з поглибленим вивченням математики	Поглиблене вивчення понять фрактальної геометрії, включаючи фрактальний вимір, межі та алгоритми генерації фракталів.	Практичні заняття з використанням спеціалізованого програмного забезпечення (наприклад, Fractal Explorer); моделювання складних структур; розробка власних фрактальних проектів.	Засвоєння фундаментальних і прикладних аспектів фрактальної геометрії; розвиток аналітичного мислення; навички аналізу, моделювання та візуалізації складних геометричних об'єктів.

Останні роки відзначаються значним зростанням кількості досліджень, присвячених важливості ознайомлення школярів та студентів з елементами фрактальної геометрії. Зокрема, дослідник Н. Розов акцентував увагу на тому, що фрактали мають естетичний вплив на учнів, розвиваючи у них почуття прекрасного і сприяючи естетичному вихованню. Ця взаємодія з красою математичних структур допомагає учням бачити гармонію у складності, що є важливим компонентом їхнього загального розвитку.

Результати попередніх досліджень демонструють, як вивчення фракталів може значно покращити розуміння складних математичних понять через їх візуалізацію. Фрактали допомагають учням інтуїтивно зрозуміти такі поняття, як самоподібність, границі та розмірність, роблячи абстрактну математику більш доступною та зрозумілою. Завдяки міждисциплінарному підходу фрактали інтегрують різні галузі знань, такі як математика, фізика, біологія та комп'ютерна графіка. Це допомагає учням розвивати системне мислення та розуміти взаємозв'язки між різними науками. Крім того, процес створення фрактальних структур стимулює творчість і заохочує до експериментів. Красиві та незвичні форми фракталів мотивують учнів до вивчення математики та інших природничих наук, оскільки вони бачать приклади їх застосування в різних сферах, таких як моделювання природних процесів і технологій.

Однак не можна ігнорувати і слабкі сторони. Незважаючи на зростаючий інтерес до фракталів, досі бракує навчальних матеріалів, адаптованих до різних рівнів освіти, що ускладнює викладання теми. Кількість досліджень щодо впровадження фракталів у навчальний процес залишається обмеженою, що не дає змоги зробити повні висновки про їхню ефективність. Відсутність єдиної методики викладання фракталів також є перешкодою для систематизації фракталів в освітніх програмах. Крім того, технічні обмеження, пов'язані з використанням спеціального програмного забезпечення для моделювання фракталів, можуть стати перешкодою для вивчення фракталів у школах, де немає необхідних ресурсів.

Потенціал подальших досліджень у галузі фрактальної геометрії та її застосування в освіті є багатограним і перспективним. Перш за все, необхідно розробити нові навчальні матеріали та методичні рекомендації, що враховують вікові особливості учнів та рівень їхньої математичної підготовки. Зокрема, для учнів початкових класів важливо створити програми, що використовують фрактальну геометрію для введення базових понять самоподібності, масштабування та нескінченності в легкому для сприйняття ігровому форматі. Для старшокласників курси фрактальної геометрії слід розширити, включивши в них більше прикладних аспектів, таких як моделювання природних процесів, оптимізація в інженерії та аналіз даних у різних науках.

Потрібно більше досліджень щодо впливу фракталів на розвиток і мотивацію учнів. Також зважаючи на стрімкий розвиток цифрових технологій, варто дослідити потенціал ширшого використання комп'ютерного моделювання та віртуальної реальності у фрактальному навчанні. Такий підхід може значно підвищити ефективність навчання, зробивши його більш інтерактивним та цікавим.

Висновки. Дослідження підтверджують значний потенціал фрактальної геометрії в освітньому процесі, бо фрактальна геометрія – це не просто красива абстракція, а потужний інструмент для розвитку пізнавальних здібностей учнів. Візуальна привабливість фракталів стимулює інтерес до математики, а їхня самоподібність допомагає глибше зрозуміти рекурсивні процеси та складні структури. Хоча існують певні виклики, такі як брак адаптованих навчальних матеріалів та методичних рекомендацій, потреба у дослідженнях з впровадження фракталів у навчальний процес залишається актуальною. Однак, для широкого впровадження фракталів у навчальний процес необхідні подальші дослідження та розробка спеціальних методик, які враховуватимуть як вікові особливості учнів, так і специфіку різних предметів. Інтерактивні платформи та програмне забезпечення можуть стати ефективним інструментом для вивчення фракталів, перетворюючи навчання на захопливу гру. Таким чином, подальші дослідження в цій галузі можуть відкрити нові можливості для покращення освіти і розвитку учнів.

Література:

1. Алексеева Г.М., Бабич П.М. Використання платформи Arduino для професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Фізико-математична освіта : науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Фізико-математичний факультет редкол.: О.В.Семеніхіна (гол.ред.) [та ін.]. – Суми : [СумДПУ ім. А.С.Макаренка], 2018. – С. 12-17. DOI : <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002>
2. Алексеева, Г. М., Сологуб, А. В., Горбатюк, Л. В., & Кравченко, Н. В. STEM-освіта як засіб розвитку наукової грамотності та інженерного мислення на уроках математики. Педагогічна Академія: наукові записки, (14). 2025. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.14688080>.
3. Кайдан Н., Соколова П. Реалізації STEAM-проектів на уроках математики в сучасній школі: методика навчання математики в закладах загальної середньої та вищої освіти. Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ, 2024, 14: 115-120.
4. Махровська, Н., Погромська, Г., & Рогожинська, Е. Викладання алгебри через STEAM: шлях до формування навичок ХХІ століття. "Вересень", 2024. 4(103).
5. Прокопенко Н.С. Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах). ЧП Профільна підготовка: Факультативи та курси за вибором. Харків: Ranok Publishing House Ltd, 2011.
6. Шакірова Л. Інтеграція фракталів у факультативне навчання старшої школи в контексті розвитку професійної освіти в Україні. Головний редактор, 2024. С.334-339.
7. Frame M., Mandelbrot B. Fractals, graphics, and mathematics education. 2002.
8. Peitgen H.-O., Jürgens H., Saupe D. Fractals for the classroom: part one introduction to fractals and chaos. 2013.
9. Raiteri A.C. An action research on line to introduce fractals in the teaching and learning of mathematics from primary to secondary school. CIEAEM57. July 23-29, 2005. Italy, 2005.

References:

1. Aleksiieieva H.M., Babych P.M. (2018). Vykorystannia platformy Arduino dlia profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Using the Arduino platform for the professional training of future engineering educators]. *Fizyko-matematychna osvita: naukovyi zhurnal – Physical and Mathematical Education: Scientific Journal*. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A.S. Makarenka, Fizyko-matematychnyi fakultet; redkol.: O.V. Semenikhina (hol. red.) [ta in.]. Sumy: [SumDPU im. A.S. Makarenka], pp. 12-17. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002> [in Ukrainian].
2. Aleksiieieva H.M., Sologub A.V., Horbatiuk L.V., & Kravchenko N.V. (2025). STEM-osvita yak zasib rozvytku naukovoï hramotnosti ta inzhenernoho myslennia na urokakh matematyky [STEM education as a means of developing scientific literacy and engineering thinking in mathematics lessons]. *Pedahohichna Akademiia: naukovyi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (14). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14688080> [in Ukrainian].
3. Kaidan N., Sokolova P. (2024). Realizatsii STEAM-proiektiv na urokakh matematyky v suchasniï shkoli: metodyka navchannia matematyky v zakladakh zahalnoi serednoi ta vyshchoi osvity [Implementation of STEAM projects in mathematics lessons in modern schools: methods of teaching mathematics in secondary and higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Fizyko-matematychnoho fakultetu DDPU – Collection of Scientific Works of the Physical and Mathematical Faculty of DDPU*, 14, pp. 115-120 [in Ukrainian].
4. Makhrovska N., Pohromska H., & Rohozhynska E. (2024). Vykladannia alhebry cherez STEAM: shliakh do formuvannia navychok XXI stolittia [Teaching algebra through STEAM: a path to developing 21st-century skills]. "Veresen", 4(103) [in Ukrainian].
5. Prokopenko N.S. (2011). Zbirnyk prohram z matematyky dlia doprofilnoi pidhotovky ta profilnoho navchannia (u dvokh chastynakh). Chastyna II. Profilna pidhotovka: Fakultatyvy ta kursy za vyborom [Collection of mathematics programs for pre-profile training and profile learning (in two parts). Part II. Profile training: electives and elective courses]. Kharkiv: Ranok Publishing House Ltd [in Ukrainian].
6. Shakirova L. (2024). Intehratsiia fraktaliv u fakultatyvne navchannia starshoi shkoly v konteksti rozvytku profesiinoi osvity v Ukraini [Integration of fractals into elective education in high school in the context of professional education development in Ukraine]. *Holovnyi redaktor*, pp. 334-339 [in Ukrainian].
7. Frame M., Mandelbrot B. (2002). Fractals, graphics, and mathematics education [in English].
8. Peitgen H.-O., Jürgens H., Saupe D. (2013). Fractals for the classroom: Part one introduction to fractals and chaos [in English].
9. Raiteri A.C. (2005). An action research online to introduce fractals in the teaching and learning of mathematics from primary to secondary school. CIEAEM57. July 23-29, 2005. Italy [in English].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.011.3:070 -053.5(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-237-247](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-237-247)

Лупаренко Світлана Євгенівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, тел.: (057)700-69-09, <https://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДИТЯЧИХ ЖУРНАЛІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю освітньо-виховної спрямованості українських дитячих журналів. Висвітлено появу перших журналів для дітей в Україні («Дзвінок», «Барвінок»). Охарактеризовано функції сучасних дитячих журналів, зокрема: освітня функція (спрямованість журналів на формування й поглиблення знань дітей-читачів з різних питань (елементарні математичні уявлення, знання про навколишній світ тощо), розширення їхнього світогляду, популяризація знань, формування свідомості, стійкого інтересу та мотивації дитини до навчання); виховна функція (спрямованість дитячих журналів на формування моральних якостей дітей-читачів, їхньої естетичної, екологічної і громадянської культури, збереження і поширення національних традицій і звичаїв, емоційне зближення та згуртування членів сім'ї); розвивальна функція (спрямованість дитячих журналів на активізацію та розвиток пізнавальних процесів дитини, дитячої творчості, самостійності та дрібної моторики, формування інтелектуальних здібностей читачів, їхніх загальнокультурних інтересів); розважальна функція (спрямованість дитячих журналів на забезпечення дітей розумними розвагами, цікаве й корисне проведення вільного часу). Розкрито особливості сучасних дитячих журналів в Україні, а саме: урахування вікових особливостей розвитку дітей-читачів при підборі змісту кожного випуску журналу; орієнтація на задоволення актуальних пізнавальних потреб дітей, розширення їхнього світогляду, розвиток мовлення, знайомство з основами наук; публікація у дитячих журналах як класичних дитячих казок та авторських творів відомих дитячих письменників, так і творів маловідомих і починаючих дитячих письменників. Визначено зміст сучасних дитячих періодичних видань, що включає адаптовану інформацію про важливі події у країні, історію і культуру України; історії з малюнками, оповідання про навколишній світ; ігрові завдання; класичні казки, вірші та оповідання сучасних дитячих письменників, комікси, тексти дитячих пісень; розмальовки та покрокові уроки малювання; покрокові

інструкції виготовлення оригінальних саморобок, приготування нескладних страв, проведення спостережень та неважких дослідів; матеріали для настільних ігор; статті-бесіди за творами мистецтва; сценарії свят; авторські головоломки; сторінки читачів; творчі конкурси тощо.

Ключові слова: дитячі журнали, діти, читання, освіта, виховання, розвиток, спрямованість, Україна.

Luparenko Svitlana Yevhenivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Educational Sciences and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, tel.: (057) 700-69-09, <https://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

EDUCATIONAL ORIENTATION OF CHILDREN'S MAGAZINES IN UKRAINE

Abstract. The article is dedicated to revealing the educational orientation of Ukrainian children's magazines. The emergence of the first magazines for children in Ukraine ("Dzvinok", "Barvinok") has been highlighted. The functions of modern children's magazines have been characterized. They are educational, upbringing, developmental and entertainment functions. The educational function means the focus of children's magazines on the formation and deepening of children's knowledge on various issues (elementary mathematical concepts, knowledge of the world around them, etc.), expanding their worldview, popularizing knowledge, forming consciousness, child's steady interest and motivation for learning. The upbringing function means the focus of children's magazines on the formation of young readers' moral qualities, their aesthetic, ecological and civic culture, the preservation and dissemination of national traditions and customs, emotional rapprochement and unity of family members. The developmental function means the focus of children's magazines on activating and developing the children's cognitive processes, their creativity, independence and fine motor skills, forming the readers' intellectual abilities and their general cultural interests. The entertainment function means the focus of children's magazines on providing children with intelligent entertainment, interesting and useful leisure time. The features of modern Ukrainian children's magazines have been revealed. They are: taking into account the age-related characteristics of children's development when selecting the content of each issue of the magazine; orientation towards meeting children's current cognitive needs, expanding their worldview, developing speech and getting acquainted with the basics of science; publication of both classic fairy tales and original works by famous children's writers, as well as works by little-known and beginning children's writers in children's magazines. The content of modern children's periodicals has

been determined. It includes adapted information about important events in the country, the history and culture of Ukraine; stories with pictures, stories about the world around; game tasks; classic fairy tales, poems and stories by modern children's writers, comics, lyrics for children's songs; colouring pages and step-by-step drawing lessons; detailed instructions for making original crafts, cooking simple dishes, conducting observations and easy experiments; materials for board games; articles-talks about works of art; holiday scenarios; puzzles; readers' pages; creative contests, etc.

Keywords: children's magazines, children, reading, education, upbringing, development, orientation, Ukraine.

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань розвитку дітей є організація дитячого дозвілля: корисного, цікавого, захоплюючого, розвиваючого і виховуючого. Багато можливостей для організації дитячого дозвілля пропонують сучасні гаджети з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Утім, інформація, яку вони пропонують, слабко орієнтована на конкретний вік дитини; у ній відсутні освітні й виховні компоненти, а є лише можливості розваги та отримання дитиною швидкого емоційного задоволення, що призводить до недостатнього позитивного виховного впливу на особистість і навіть формування викривлених уявлень про світ навколо.

Цікаву і корисну альтернативу сучасним гаджетами і технологіям становлять дитячі періодичні видання, які мають широкую освітню спрямованість, розвивальну і виховну складові, орієнтацію на вікові особливості розвитку дітей певного віку, що забезпечує позитивний освітній і виховний вплив на дитину навіть без пояснень і взаємодії з дорослими, при її самостійній роботі з інформацією та матеріалами журналу.

Варто відмітити, що дитяча періодика спрямовується на розширення пізнавальних інтересів дітей, формування їхнього світогляду, задоволення пізнавальних запитів та потреб маленьких читачів, адже діти залишаються дітьми – допитливими, щирими, відкритими і непосидючими в їхньому прагненні дослідити світ. З огляду на це саме дитячі видання здатні задовольнити ці пізнавальні інтереси дітей, захопивши їх вивченням природи, читанням казок, виготовленням різноманітних саморобок тощо.

Відповідно, цікавим та актуальним є вивчення освітньо-виховного потенціалу дитячих періодичних видань, що виходять в Україні, задля визначення їхнього впливу на формування особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що окремі аспекти питання дитячих періодичних видань в Україні та їхнього впливу на навчання, виховання та розвиток дітей вивчалися вітчизняними дослідниками. Так, В. Бондаренко [1], І. Карпич [2], Н. Коляда [3], Ю. Філіп [14] вивчали

історію появи та розвитку періодичних видань в Україні, зокрема дитячих журналів. Розвиток і значення української дитячої літератури для формування різнобічної особистості досліджували Н. Кіліченко [13], Л. Козачок [12], О. Папуша [9]. Аналіз сучасних видань для дітей представлений у науково-літературних розвідках Л. Максимчук [5], О. Марущак [6], Н. Миколаєнко [7], Н. Сиромлі [11]. Тенденції розвитку сучасної дитячої періодики розкриваються в дослідженнях Л. Круль [4], О. Орлик [8].

Утім, у вищевказаних роботах недостатньо повно висвітлено функції та освітньо-виховну спрямованість дитячої періодики в Україні, що і зумовило цей науковий пошук.

Мета статті – розкрити освітньо-виховну спрямованість українських журналів для дітей.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. в Україні відзначився зародженням видавничої справи для дітей, що пов'язувалося з активізацією діяльності першого самостійного україномовного дитячого журналу релігійно-морального спрямування «Дзвінок», заснуванням рідномовних видавництв «Рідна школа», «Крайцера Бібліотека», «Діточа бібліотека», літературна продукція яких мала морально-виховний характер. Саме дитячі видання подекуди ставали трибуною для виступів української творчої інтелігенції [14].

Так, «Дзвінок» був українським двотижневим ілюстрованим журналом для дітей і юнацтва, що виходив у Львові до 1914 р. як орган «Руського педагогічного товариства». Із журналом співробітничали Л. Глібов, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, О. Пчілка, І. Франко, Л. Українка. У журналі містилися передруки з творів Т. Шевченка, С. Руданського, Ю. Федьковича [10]. Період Першої світової війни характеризувався застоєм і погіршенням видання дитячої літератури (журнал «Дзвінок» припинив своє існування), що було обумовлене особливостями воєнної доби, істотним спадом кількості й різноманітності україномовних видань, друкованої продукції, загалом.

Одним із найпоширеніших дитячих періодичних видань в Україні був щомісячний загальноосвітній та літературно-художній часопис для дітей молодшого і середнього шкільного віку «Барвінок», перший номер якого вийшов у Харкові у січні 1928 р. (до 1945 р. виходив під назвою «Жовтень»; ідея перейменування журналу належала відомій українській дитячій письменниці Н. Забілі за підтримки поета П. Тичини). До 1990 р. журнал «Барвінок» був єдиним українським періодичним виданням для учнів початкових класів [1].

Попри наявну в суспільстві жорстку ідеологічну цензуру і тотального контролю в освіті, мистецтві й культурі, журналу «Барвінок» вдавалося уникати надмірної політизації, роблячи акцент на формуванні загальнолюдських цінностей дітей і звертаючись до їхнього емоційного світу.

На сторінках журналу друкувалися твори відомих українських поетів і письменників, як-от: Н. Забіли, М. Трублаїні та ін. Тривалий час видання

публікувало народознавчі матеріали, біблійні історії літературні портрети хрестоматійних авторів, а також художні твори за програмами позакласного читання, яких бракувало у школі. Так, журнал друкував твори В. Винниченка, О. Олеса та інших українських письменників. З перших публікацій у цьому виданні почали свій літературний шлях багато відомих письменників, зокрема А. Костецький, Г. Малик, В. Нестайко, Б. Чалий та ін. Друкували свої твори в цьому журналі й відомі сучасні автори (І. Андрусак, В. Вздольська, М. Павленко, І. Роздобудько та ін.), які після першої появи в журналі вийшли окремими книжками й отримали різні літературні нагороди. Усе це зробило журнал корисним і цікавим для маленьких читачів джерелом пізнавальної інформації.

Окрім того, з журналом співпрацювали відомі українські художники-ілюстратори. Протягом 1978–1988 рр. «Барвінок» мав літературно-мистецьку премію ім. О. Копиленка; і впродовж десяти років при виданні була студія для літературно обдарованих дітей. Усе це забезпечило популярність журналу та його велику читацьку аудиторію.

На початку ХХІ ст. журнал, задекларувавши необхідність активного впровадження в дитяче середовище нової дитячої культури, що відповідає цінностям та орієнтирам сучасності, запросив до співробітництва авторів шкільних підручників і освітніх проєктів, змінив тематику і структуру видання. Так, у журналі почали функціонувати близько 20 постійних рубрик (інформаційно-пізнавальні, мовно-історичні, культурно-естетичні, природничо-екологічні), кожна з яких мала свою назву, персонажів, графічні зображення і мовно-стилістичний сценарій. Також видання мало розвивальні рубрики із дослідницькими мандрівками, конкурсними завданнями, тематичними вікторинами, кросвордами й тестами, що були покликані заохочувати дітей до самостійної роботи.

Журнал відрізнявся своїм художнім оформленням, відповідністю жанрово-тематичній палітрі кожного номера та спрямованістю на врахування вікових особливостей розвитку дітей, формування їхніх пізнавальних запитів, спонукування до саморозвитку й активної читацької діяльності [1].

Що стосується сучасної дитячої періодики, вона виконує низку функцій, а саме:

- освітня функція. Так, зміст дитячих журналів спрямований на формування й поглиблення знань дітей-читачів з різних питань (елементарні математичні уявлення, знання про навколишній світ тощо), розширення їхнього світогляду. Завдяки цьому формується стійкий інтерес та мотивація дитини до навчання. Дитячі періодичні видання не тільки сприяють всебічному розвитку дітей-читачів, а й формують свідомість молодого покоління [5].

Окрім того, зміст дитячих журналів зумовлюється провідними видами діяльності дитини певного віку (гра, навчання) [11] та завданнями, що

визначаються основними для навчання дітей-читачів (розширення світогляду, творчий розвиток, розваги тощо). Тематика дитячих журналів досить розмаїта, і більшість з них подають інформацію для дітей через гру, оскільки гра – природна діяльність для малюків. Дитячі видання насамперед спрямовуються на надання допомоги дітям у навчанні та популяризацію знань. Також вони можуть допомогти батькам, вихователям, учителям, психологам в організації роботи з дітьми, оскільки друкують корисний наочний матеріал (наприклад, різні вправи, нові форми ігор тощо) [5; 8];

- виховна функція. Твори дитячої літератури (казки, оповідання, вірші, комікси), що ретельно підбираються для друку в дитячих журналах, сприяють формуванню моральних якостей дітей-читачів (чесність, доброзичливість, відповідальність, чемність тощо), їхньої естетичної, екологічної, громадянської культури й обізнаності. До того ж, дитячі журнали сприяють збереженню і поширенню національних традицій і звичаїв, емоційному зближенню та згуртуванню членів сім'ї, адже читаючи і розглядаючи журнали, діти і батьки проводять цікаве і корисне дозвілля разом, виконують захопливі інтерактивні завдання й обговорюють оповідання та казки.

Так, саме в сім'ї починається взаємодія дитини з дитячими журналами, формування читацьких інтересів і смаків, оскільки в сім'ї створюється дискурс сімейного мікросоціуму, де є улюблені книги, журнали, пісні, музика, кулінарні страви, свята тощо. Відповідно, дитячі журнали актуалізують ментальний простір мікросоціуму – сім'ї, формують світогляд дитини у процесі пізнання і формах рідної мови, а також особисті якості (інтелектуальні, вольові, духовні) [11];

- розвивальна функція. Різноманітні завдання (головоломки, ігри на логіку, кросворди, загадки тощо), що містяться в дитячих журналах, спрямовуються на активізацію та розвиток пізнавальних процесів дитини. Окрім того, більшість дитячих періодичних видань друкують завдання на розвиток дитячої творчості, самостійності та дрібної моторики (виготовлення простих іграшок, ігрового обладнання, листівок і різноманітних поробок, приготування їжі за кулінарними рецептами, проведення нескладних експериментів тощо).

Загалом, дитячі періодичні видання стимулюють розвиток інтелектуальних здібностей читачів, їхніх загальнокультурних інтересів. Через матеріали виховного і навчального характеру в цих виданнях відображаються тенденції розвитку суспільства [7];

- розважальна функція. Так, дитячі журнали забезпечують маленьких читачів розумними розвагами, завдяки яким вони можуть цікаво і з користю провести вільний час, занурившись у світ пригод, казок, розваг і невимушеного навчання.

Сучасні дитячі журнали в Україні орієнтуються на задоволення актуальних пізнавальних потреб дітей, розширення їхнього світогляду, розвиток мовлення, знайомство маленьких читачів із основами наук. Однією з особливостей дитячих журналів є те, що в них друкуються авторські казки як відомих українських письменників і поетів, так і маловідомих, починаючих дитячих письменників, що може стати їхнім стартом у дитячій літературі.

Так, дитячі періодичні видання зазвичай містять:

- адаптовану інформацію про важливі події у країні, історію і культуру України, національних героїв;
- історії з малюнками (за ними діти вчать читати), історії та оповідання про навколишній світ: природу і природні явища, космос, різні країни і міста;
- ігрові завдання для вивчення й удосконалення української та іноземної мов, формування мовленнєвих навичок дітей;
- класичні казки, вірші та оповідання сучасних українських дитячих письменників, дотепні комікси, тексти дитячих пісень (інколи – з нотами);
- розмальовки та покрокові уроки малювання (персонажів казок і мультфільмів, тварин, птахів і рослин, вигаданих істот тощо)
- покрокові інструкції виготовлення оригінальних саморобок (наприклад за допомогою пояснень, що містяться в журналах, діти можуть освоїти різні техніки: квілінг, оригамі, витинанку, знайшовши покрокові майстер-класи з виготовлення іграшок, квітів та інших яскравих сувенірів з тканини, ниток, паперу та інших матеріалів), приготування нескладних страв, проведення спостережень та неважких дослідів;
- матеріали для настільних ігор;
- статті-бесіди за скульптурами чи картинами відомих митців;
- вправи й розповіді з «літературної студії», сценарії свят;
- авторські головоломки;
- сторінку, присвячену читачам, яка містить їхні фотографії та розповіді про сім'ю, друзів і школу;
- творчі конкурси (умови участі в них і фото виконаних робіт: поробок, малюнків) тощо.

Більшість дитячих журналів є універсальними (у них немає диференціації за статтю, за інтересами (для дітей від 1 до 3 років та від 2 до 5 років)) і диференційовані (для дітей-читачів віком від 6 років та молодшого шкільного віку і старших). Останні можуть мати різні спеціалізації, як-от: за статтю, віком, інтересами (для дітей-читачів, які люблять весело навчатися; для дітей, які полюбують конструювати; для маленьких шукачів пригод), релігійною спрямованістю, освітньою спрямованістю. Дитячі журнали вважаються більш-менш рівномірно структурованими системами (набір рубрик, формат публікації, структура тексту певного випуску) [11]. Зараз дитячі періодичні

видання мають хорошу поліграфічну якість, яскраве художнє оформлення, тематичну різнобарвність, що, безумовно, приваблює маленьких читачів [5].

Найпоширенішими виданнями є журнали: «В гостях у казки», «Візерунок у долонях», «Водограй», «Казки від листоноші», «Крилаті», «Кузя», «Малятко», «Мамине сонечко», «Пізнайко», «Розумашки» тощо.

Дитяча аудиторія має можливість спілкуватися з друкованими, аудіовізуальними, електронними й Інтернет-виданнями. Дитячі журнали можуть супроводжуватися CD-дисками, на яких подають звуковий і відеосупровід окремих фрагментів номера, завдання, ігри й інформацію про журнал [11].

Слід відмітити, що дитячі періодичні видання мають певні переваги перед комп'ютерними іграми, й інтернетом, книжками та іншими дитячими розвагами. Так, вони містять перевірену, актуальну потребу малих читачів інформацію, що адаптується до їхнього віку. Окрім того, статті, оповідання й казки в журналах часто підбираються залежно від пори року, коли виходить конкретний журнал, календарних свят, що допомагає дитині більше дізнатися про навколишній світ, дослідити, перевірити й використати інформацію, що міститься в журналі. Наприклад, оповідання про природу в дитячих виданнях здебільшого розкривають дітям питання природних явищ та об'єктів відповідно до пори року: навесні – про пробудження природи, улітку – про літні трави, квіти, фрукти, літні дитячі забави, восени – про рослини, поведінку тварин і птахів саме в цю пору року, взимку – про зимові свята й зимові розваги.

Висновки. Отже, сучасні дитячі журнали різноманітні за тематичним змістом і жанрово-стильовими ознаками. Актуальними є питання навчання та пізнання навколишнього світу, знайомство зі світом казок (народних і літературних), національними традиціями і звичаями, морально-етичними нормами поведінки тощо. Дитячі журнали, ураховуючи вікові особливості розвитку дітей, спрямовуються на розвиток пізнавальних процесів дитини, її мовленнєвих і творчих здібностей, формування моральних якостей, естетичної, громадянської, екологічної культури і духовності.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним вважаємо вивчення питань формування національної ідентичності особистості засобами дитячої літератури.

Література:

1. Бондаренко В. До 90-річчя всеукраїнського дитячого часопису «Барвінок» (1928, Харків). Педагогічний музей України. 2018. URL: <https://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/%D0%B4%D0%BE-90-%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F-%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%87%D0%B0/> (дата звернення: 31.01.2025).

2. Карпич І. Періодичні видання України як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 315-320. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4840/1/KARPYCH_3.pdf (дата звернення: 18.12.2024).
3. Коляда Н. М. Журнал «Дитячий рух» (1925-1934) – центр теорії та практики дитячого руху в Україні. *Рідна школа*. 2009. № 5–6. С. 62–66.
4. Круль Л. Сучасна українська періодика для дітей : стан, тенденції, перспективи. *Література. Діти. Час. Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. 2011. Вип. 1. С. 71-78.
5. Максимчук Л. Сучасна періодика для дітей. Рівненська обласна бібліотека для дітей. 2019. URL : <https://rdobd.com.ua/2019/07/04/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9/> (дата звернення: 12.02.2025).
6. Марущак О. М. Сучасна українська періодика для дітей. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2013. № 4. С. 86-90. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/20029/1/2013%20%20%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%8F%20%D0%B4%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf> (дата звернення: 30.03.2025).
7. Миколаєнко Н. М. Дитячі освітні видання: історія та класифікація : навч. посіб. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2018. 84 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/33097/1/Mykolainko_Osvitni%20vydannja_korr_16022018.pdf (дата звернення: 17.02.2025).
8. Орлик О. Тенденції та розвиток сучасної періодики (2008-2011). *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 12. С. 1-4. URL : http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Orlyk_12_2011.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
9. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу. *Слово і Час*. 2004. № 12. С. 20–26. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/189951/06-Papusha.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.12.2024).
10. Примірник 1-го номера часопису «Дитина». Примірник 3-ого номера газети «Слово» за 1936 р. Замітки в періодичних виданнях про часопис «Дитина». Вирізки. 1936 р. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів*. Фонд 405. Оп. 1. Справа 7. 10 арк.
11. Сиромля Н. Дитячий журнал України як об'єкт медіалінгвістики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 45, Том 1. С. 168-171. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/17394/1/%D0%A1%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D1%85_%D0%9C%D0%93%D0%A3_%E2%84%9645_2020.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
12. Українська дитяча література : антологія / упор. Л. П. Козачок. Київ: Вища школа, 2005. 519 с.
13. Українська дитяча література / за ред. Н. Л. Кіліченко. Київ: Вища школа, 1984. 136 с.
14. Філіп Ю. Сторінками чернівецького журналу для дітей «Українська ластівка» (1933-1940 рр.). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Літературознавство*. Миколаїв, 2009. Т. 124. Вип. 111. С. 98-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2009_124_111_21 (дата звернення: 11.12.2024).

References:

1. Bondarenko, V. (2018). Do 90-richchia vseukrainskoho dytiachoho chasopysu «Barvinok» (1928, Kharkiv). Pedahohichnyi muzei Ukrainy [To the 90th anniversary of the all-Ukrainian children's magazine “Barvinok” (1928, Kharkiv). Pedagogical Museum of Ukraine]. Retrieved from <https://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/%D0%B4%D0%BE-90-%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F-%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%87%D0%B0/> [in Ukrainian].
2. Karpynch, I. A. (2013). Periodychni vydannia Ukrainy yak zasib populiaryzatsii teorii ta praktyky dytiachoho rukhu u 20-kh – na pochatku 30-kh rr. 20 stolittia [Periodicals Ukraine as a means to promote the theory and practice of children’s movement in the 20’s – early 30-ies of XX century]. *Pedahohichnyi dyskurs*, 15, 315-320. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4840/1/KARPYCH_3.pdf [in Ukrainian].
3. Koliada, N. M. (2009). Zhurnal «Dytiachyi rukh» (1925-1934) – tsentr teorii ta praktyky dytiachoho rukhu v Ukraini [“Children’s Movement” magazine (1925-1934) as the centre of theory and practice of children’s movement in Ukraine]. *Ridna shkola*, 5–6, 62–66 [in Ukrainian].
4. Krul, L. (2011). Suchasna ukrainska periodyka dlia ditei : stan, tendentsii, perspektyvy [Modern Ukrainian periodicals for children: status, trends, prospects]. *Literatura. Dity. Chas. Visnyk tsentru doslidzhennia literatury dlia ditei ta yunatstva*, 1, 71-78 [in Ukrainian].
5. Maksymchuk, L. (2019). Suchasna periodyka dlia ditei. Rivnenska oblasna biblioteka dlia ditei [Modern periodicals for children. Rivne Regional Library for Children]. Retrieved from <https://rdobd.com.ua/2019/07/04/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9/> [in Ukrainian].
6. Marushchak, O. (2013). Suchasna ukrainska periodyka dlia ditei [Modern Ukrainian periodicals for children]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy*, 4, 86-90. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/20029/1/2013%20%20%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B4%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf> [in Ukrainian].
7. Mykolaenko, N. M. (2018). Dytiachi osviti vydannia: istoriia ta klasyfikatsiia [Children’s educational publications: history and classification]. Zhytomyr : Vydavets O.O. Yevenok. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/33097/1/Mykolainko_Osvitni%20vydannja_korr_16022018.pdf [in Ukrainian].
8. Orlyk, O. (2011). Tendentsii ta rozvytok suchasnoi periodyky (2008-2011) [Trends and development of modern periodicals (2008-2011)]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 12, 1-4. Retrieved from http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Orlyk_12_2011.pdf [in Ukrainian].
9. Papusha, O. (2004). Dytiacha literatura yak margines literaturoznavchoi teorii: do problemy konstytuivannia obektiv naukovoï dyskursu [Children’s literature as a margin of literary theory: on the problem of constituting objects of scientific discourse]. *Slovo i Chas*, 12, 20–26. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/189951/06-Papusha.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
10. Prymirnyk 1-ho nomera chasopysu «Dytyna». Prymirnyk 3-oï nomera hazety «Slovo» za 1936 r. Zamitky v periodychnykh vydanniakh pro chasopys «Dytyna». Vyrizky. 1936 r. [Copy of the 1st issue of the magazine “Dytyna”. Copy of the 3rd issue of the newspaper “Slovo” for 1936. Notes in periodicals about the magazine “Dytyna”. Clippings. 1936]. *Tsentrnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. Fund 405. Description 1. Case 7* [in Ukrainian].

-
11. Syromlia, N. (2020). Dytiachyi zhurnal Ukrainy yak ob'ekt medialinhvistyky [Children's magazines of Ukraine as an object of media linguistics]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 45(1), 168-171. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/17394/1/%D0%A1%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D1%85_%D0%9C%D0%93%D0%A3_%E2%84%9645_2020.pdf [in Ukrainian].
 12. Kozachok, L. P. (Comp.). (2005). *Ukrainska dytiacha literatura : antolohiia* [Ukrainian children's literature]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
 13. Kilichenko, N. L. (Ed.). (1984). *Ukrainska dytiacha literatura* [Ukrainian children's literature]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
 14. Filip, Yu. (2009). Storinkamy chernivetskoho zhurnalu dlia ditei «Ukrainska lastivka» (1933-1940 rr.) [Through the pages of the Chernivtsi magazine for children “Ukrainian Swallow” (1933-1940)]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Serii: *Filolohiia. Literaturознаvstvo*, 124(111), 98-101. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2009_124_111_21 [in Ukrainian].

УДК 371.3:004.678.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-248-261](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-248-261)

Марчук Наталія Анатоліївна кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, <https://orcid.org/0000-0003-3787-4265>

Терещук Володимир Ігорович старший викладач кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем, Поліський національний університет, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-5716-233X>

Безцінна Жанна Павлівна старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу, Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0003-6887-2710>

ГЛОБАЛЬНА ОСВІТА В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Метою статті є аналіз особливостей впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти України. При проведенні дослідження автором були використані такі загальнонаукові методи, як описовий метод для наведення характеристики передових технологій сучасної освіти та платформ на основі штучного інтелекту, які застосовуються в освітньому процесі, аналітичний метод для встановлення особливостей використання викладачами платформ штучного інтелекту та метод систематизації, який дозволив виокремити можливості, перспективи і виклики використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти, а також сформулювати практичні рекомендації для їх ефективного подолання. Автором були виокремлені передові технології сучасної освіти, зокрема Інтернет речей (IoT), адитивне виробництво, штучний інтелект, машинне навчання, робототехніка, великі дані, блокчейн, хмарні обчислення, віртуальна та доповнена реальність. Зазначено, що використання закладами вищої освіти представлених технологій полегшує процес надання освітніх послуг і сприяє підвищенню їх якості. В роботі проаналізовані результати всеукраїнського дослідження, яке було проведене Projector Creative & Tech Institute та Малою академією наук України щодо використання штучного інтелекту в шкільній освіті. З'ясовано, що 50% викладачів використовують штучний інтелект в навчальному процесі, а 54%

вважають, що ця технологія змінить освітній процес у найближчі роки. У дослідженні наведено детальний опис платформ на основі штучного інтелекту, які можуть бути упроваджені в освітній процес, а саме Third Space Learning, Little Dragon, CTI Academy, Brainly, Carnegie Learning та Netex Learning. Наголошено, що сучасні інноваційні технології дозволяють педагогам створювати додаткові навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних потреб кожного здобувача освіти. Це допомагає викладачам покращити свої педагогічні компетенції, а здобувачам освіти отримати необхідні навички. В результаті проведеного дослідження були визначені можливості, перспективи та виклики використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти України. На основі визначених викликів і можливостей були сформовані практичні рекомендації для ефективного впровадження технологій на основі штучного інтелекту в освітній процес.

Ключові слова: модернізація освітніх процесів, цифровізація, технології штучного інтелекту, заклади вищої освіти, персоналізоване навчання.

Marchuk Natalia Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Information Technology, Physical, Mathematical and Civil Defence Disciplines, Higher educational institution “Podillia State University”, Kamianets-Podilskyi, <https://orcid.org/0000-0003-3787-4265>

Tereshchuk Volodymyr Senior Lecturer of the Computer Technology and Systems Modeling Department, Polissia National University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-5716-233X>

Beztsinna Zhanna Assistant Professor at the Department of Foreign Philology and Translation, Academic and Research Institute of Economics and Management, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0003-6887-2710>

GLOBAL EDUCATION IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROSPECTS

Abstract. This article aims to analyze the peculiarities of implementing artificial intelligence in the educational process of higher education institutions in Ukraine. In conducting the research, the author employed general scientific methods, including the descriptive method to characterize advanced technologies in modern education and artificial intelligence-based platforms used in the educational process, the analytical method to determine the specifics of how educators utilize artificial

intelligence platforms, and the systematization method, which allowed for the identification of opportunities, prospects, and challenges associated with the use of artificial intelligence in higher education institutions, as well as the development of practical recommendations for effectively addressing these challenges. The author highlighted advanced technologies in modern education, including the Internet of Things (IoT), additive manufacturing, artificial intelligence, machine learning, robotics, big data, blockchain, cloud computing, and virtual and augmented reality. It was noted that integrating these technologies into higher education institutions facilitates the provision of educational services and contributes to improving their quality. The article analyzes the results of a nationwide study conducted by the Projector Creative & Tech Institute and the Junior Academy of Sciences of Ukraine regarding using artificial intelligence in school education. It was found that 50% of educators use artificial intelligence in the learning process, while 54% believe that this technology will transform education in the coming years. The study provides a detailed description of artificial intelligence-based platforms that can be integrated into the educational process, including Third Space Learning, Little Dragon, CTI Academy, Brainly, Carnegie Learning, and Netex Learning. It is emphasized that modern innovative technologies enable educators to create additional learning materials tailored to the individual needs of each student. This enhances teachers' pedagogical competencies and equips students with the necessary skills. As a result of the conducted research, the opportunities, prospects, and challenges of using artificial intelligence in higher education institutions in Ukraine were identified. Based on these challenges and opportunities, practical recommendations were formulated for effectively implementing artificial intelligence-based technologies in education.

Keywords: modernization of educational processes, digitalization, artificial intelligence technologies, higher education institutions, personalized learning.

Постановка проблеми. Сучасний світ стає дедалі складнішим, а науково-технічний прогрес невпинно прискорюється, що у купі з мінливими вимогами суспільства на тлі пандемії COVID-19, а потім повномасштабного вторгнення в Україну, вкотре підтверджує необхідність не тільки розробки технічних засобів, освітніх платформ та інших цифрових ресурсів, але й оформлення методики, змісту, форм і методів упровадження ефективної освіти в дистанційному форматі. Як теорія, так і багаторічна практика використання технологій дистанційного навчання свідчать про те, що дуже важко перенести зміст, форми та методи очного навчання на «відстань» – по той бік комп'ютера – без втрати його якості.

Сьогодні традиційні методики викладання щодо передачі відомої інформації здобувачу освіти поступово втрачають свою ефективність. В

умовах цифрової трансформації економіки та соціальної сфери, експоненціального зростання обсягів цифрової інформації і динамічних змін на ринку праці здобувач освіти не може розглядатися як пасивний об'єкт, який, слідуючи заздалегідь визначеним навчальним планам і програмам, дозволяє наповнити себе знаннями. Цифрова трансформація всіх сфер людської діяльності висуває нові вимоги до освіти людей, які братимуть участь у модернізації процесів у всіх видах своєї діяльності: на виробництві, у суспільному та приватному житті, створенні, впровадженні та використанні цифрових технологій у повсякденній практиці.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що нові цифрові технології і створені на їх основі системи штучного інтелекту (ШІ) змінюють характер інтелектуальної праці, прибираючи її рутинні форми, а отже зростає потреба в майбутніх фахівцях із творчим та нестандартним мисленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епоха стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту принесла в сучасну вищу освіту як можливості, так і виклики, тому вивченню цього питання було присвячено багато досліджень українських і зарубіжних науковців. У роботі Ф. Швець та ін. проаналізовані засоби та методологічні основи для впровадження штучного інтелекту в освітній процес з метою підвищення якості підготовки студентів закладів вищої освіти (ЗВО) [1]. В оглядовій статті О. Гриценчук розглянуто питання впровадження систем штучного інтелекту як засобу цифрової трансформації освіти [2]. Науковці Р. Гуревич та ін. дослідили вплив ШІ на сучасну освіту, оцінили перспективи його застосування у ЗВО та проаналізували виклики, які виникають у процесі його впровадження [3]. Водночас, О. Топузов та С. Алексєєва у своїй науковій розвідці розглянули потенціал використання штучного інтелекту в навчальному процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану [4]. У дослідженні Н. Коновальчук розглядаються перспективи використання технологій на основі ШІ для викладання української мови як іноземної [5].

У свою чергу, Е. Сяо наголошує, що застосування штучного інтелекту допомагає персоналізувати навчання та покращити освітній процес. Авторка розглядає використання інструментів на його основі в контексті вивчення гуманітарних дисциплін [6]. Статті Л. Цзінь та Х. Чжан [7] і К. Лі [8] присвячені аналізу можливостей, викликів і стратегій упровадження реформи освітнього оцінювання з метою надання орієнтирів для побудови системи якісної освіти в нову технологічну еру. С. Вонг та ін., посиляючись на міжнародні дослідження, описують історичний шлях, можливості застосування та виклики штучного інтелекту в освіті, а також його майбутнє в цій сфері [9]. У науковій розвідці Ю. Мей розглянуті можливості та виклики, пов'язані з

розвитком перекладацьких навичок у студентів в контексті штучного інтелекту, а також те, як правильно реагувати на ці можливості та виклики [10].

Отже, оглянуті дослідження дають змогу побачити, що для ефективного впровадження ШІ в освіту та науку необхідно чітко регламентувати взаємодію його учасників із технологіями. Незважаючи на великий обсяг наукових публікацій по зазначеній темі, використання штучного інтелекту в освітньому процесі потребує подальшого більш детального вивчення у зв'язку із стрімким розвитком таких технологій. У першу чергу, це стосується встановлення конкретних норм, правил, принципів і, насамперед, ухвалення відповідних законів та регуляторних положень на державному рівні.

Метою статті є аналіз особливостей впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти України, а також виокремлення його головних викликів, перспектив і можливостей. Відповідно до зазначеної мети було розв'язано наступні дослідницькі завдання.

1. Розглянути особливості використання викладачами ШІ у своїй педагогічній діяльності.
2. Описати сучасні платформи на основі ШІ, які застосовуються ЗВО.
3. Визначити можливості, перспективи та виклики використання штучного інтелекту у ЗВО.
4. Сформувати практичні рекомендації для ефективного впровадження технологій на основі ШІ в освітній процес ЗВО України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта як категорія педагогіки є складною соціальною системою, яка спрямована на підготовку і виховання майбутніх фахівців, забезпечення їх готовності до подальшої багатосторонньої міжособистісної взаємодії, вирішення побутових і професійних проблем. Освітня система має складну структуру та виконує дві основні функції: прагматичну (створення умов для навчання та засвоєння знань) і культурно-гуманістичну (інтелектуальний і духовний розвиток особистості, формування ціннісних орієнтацій) [13].

Так склалося, що нині історичні зміни в суспільстві виявилися рушійними силами розвитку системи освіти. Серед головних чинників, що визначають сучасну освіту, варто, перш за все, виокремити цифровізацію. Широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) сприяє просуванню нових форматів освітнього процесу, а саме сучасних практик і моделей педагогічної взаємодії. У системі освіти цифровізація спрямована на забезпечення безперервності освітнього процесу на основі передових технологій навчання, до яких на сьогодні належить і штучний інтелект [12].

Дослідники з різних галузей науки використовують різноманітні підходи при визначенні поняття «штучний інтелект». Узагальнюючи сучасні підходи, ШІ можна розглядати як штучно створену систему, яка імітує вирішення

людиною складних завдань і відтворює індивідуальні особливості людського інтелекту (планування, навчання, аналіз і сприйняття даних, прийняття рішень, маніпулювання об'єктами) [6-9].

Використання технологій штучного інтелекту в ЗВО може відігравати суттєву роль у підвищенні якості освіти. Серед найбільш перспективних цифрових технологій для сучасної освіти варто виокремити наступні.

1. *Інтернет речей (IoT)* – сюди відносять освітні лабораторії дистанційного доступу та віддалені лабораторні стенди.

2. *Адитивне виробництво* – 3D-принтери в навчальних майстернях, 3D-моделювання (в дисциплінах інформатики та математики); виробництво деталей роботів чи технічних пристроїв при додатковій освіті студентів.

3. *Штучний інтелект, машинне навчання та робототехніка* – використання аватарів і чат-ботів у навчальному процесі для консультації, проведення тестування та створення індивідуальних освітніх траєкторій для студентів, використання роботів у дистанційному навчанні.

4. *Великі дані, блокчейн і хмарні обчислення* – формування захищених портфоліо здобувачів освіти та викладачів; фіксація формування освітніх і професійних компетентностей; використання хмарних технологій у навчальному процесі.

5. *Віртуальна (VR) та доповнена (AR) реальність* – застосування в навчальному процесі симуляційних лабораторних стендів і лабораторних установок з елементами AR.

Заклади вищої освіти є не лише носіями академічної традиції, але і мають неймовірний потенціал для інновацій та нетрадиційних ініціатив. Лише усвідомлюючи цю істину, можна зрозуміти потенціал перетворень, який має система вищої освіти. Використання у ЗВО технологій штучного інтелекту полегшує процес надання освітніх послуг та сприяє підвищенню їх якості [10].

У 2023 році онлайн-інститут Projector Creative & Tech Institute та Мала академія наук України, при підтримці дослідницької компанії Factum Group, провели Всеукраїнське дослідження щодо використання викладачами штучного інтелекту в освіті. Головною метою цього дослідження був аналіз активності використання викладачами штучного інтелекту та оцінка його можливостей. В опитуванні взяли участь 1747 викладачів, а досліджування проводилось за допомогою Google Форм. Анкети розсилалися в соцмережах та каналах Міністерства освіти України та інших партнерів, які приймали участь в опитуванні [11]. На рисунку 1 представлені результати дослідження.

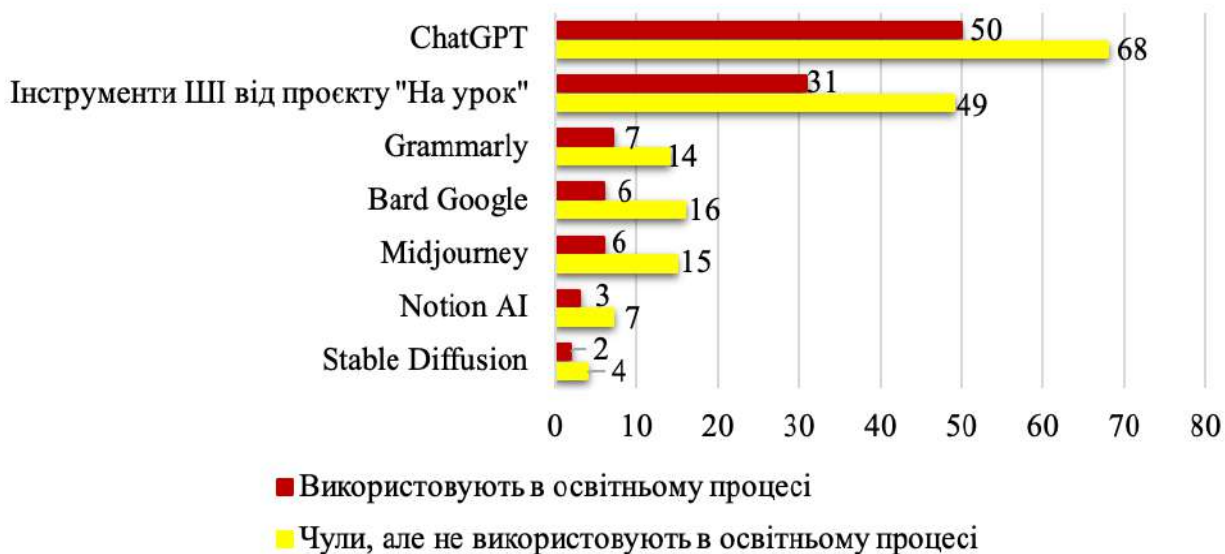

Рис. 1 Використання викладачами платформ штучного інтелекту
Джерело: сформовано авторами на основі [11].

Отже, згідно опитування найпопулярнішими сервісами виявились ChatGPT та «На урок». ChatGPT використовують 50% викладачів та 68% про нього чули, а сервіс «На урок» використовує 31% викладачів і ще 49% про нього чули. Слід наголосити, що ChatGPT використовують викладачі, починаючи від загальноосвітніх закладів і закінчуючи закладами вищої освіти, а от платформи «На Урок» і Grammarly притаманні загальноосвітнім навчальним закладам та мають свою специфіку, а все залежить від предмета який викладається. Платформа «На Урок» має високу популярність серед викладачів української мови та літератури, а також історії України, натомість «Grammarly» використовують здебільшого викладачі іноземної мови [11].

Опитування показали, що 69% викладачів дізналися про використання платформ ШІ з соціальних мереж, 35% від друзів та колег, 30% цілеспрямовано шукали інформацію в Інтернеті, 24% почули про ШІ з преси, зокрема новин чи телеграм-каналів. Слід також підкреслити, що 76% викладачів успішно використовують ШІ у своїй роботі, а 54% вважають, що такі системи мають потенціал докорінно змінити освітній процес у найближчі роки [11].

Для ефективного запровадження штучного інтелекту в українські ЗВО необхідно дотримуватися міжнародного досвіду провідних закладів освіти. Зокрема, це стосується платформ на основі ШІ, які вже активно застосовуються в освітньому процесі. Сучасні технології надають додаткові матеріали як викладачам, так і здобувачам освіти, та допомагають покращити педагогічні та учбові навички.

Наприклад, Third Space Learning – це школа штучного інтелекту, яка була створена у співпраці з науковцями з London University College. Вона надає корисні поради викладачам, як розвивати власні методики навчання.

Little Dragon – це стартап, який поєднує в собі штучний інтелект та освіту і намагається створити розумний додаток, з можливістю аналізувати емоційну реакцію користувачів та адаптувати користувацький інтерфейс відповідно до реакції.

CTI Academy – це компанія, яка вивчає та розробляє програми зі штучним інтелектом. Вони створюють користувацький контент, використовуючи Deep Learning (глибоке навчання). Наприклад, викладачі імпортують навчальні плани на онлайн-платформу, а потім машина використовує алгоритми для створення персоналізованих підручників.

Brainly – соціальна мережа для здобувачів освіти, яка використовує алгоритм машинного навчання для автоматизованої фільтрації спаму та низькоякісного контенту, а також використовує ШІ для персоналізації мережових функцій контенту. У майбутньому компанія хоче розширити користувацький досвід, щоб система рекомендувала друзів відповідно до їхньої сфери компетенції.

Carnegie Learning – це програмний продукт, що використовує технології ШІ поряд із когнітивними дослідженнями. Головна мета цієї системи полягає у створенні більш персоналізованої системи освіти. Програмне забезпечення пропонує користувачам навчання в режимі реального часу. При цьому розробники платформи стверджують, що система аналізує кожне натискання клавіші та дає викладачеві можливість бачити прогрес кожного здобувача освіти.

Netex Learning – дає змогу викладачам розробляти навчальні програми на різних цифрових платформах та пристроях. Платформа доступна для створення індивідуального контенту, який може бути опублікований на будь-якій цифровій платформі [9].

Отже, з вищеописаного можна зрозуміти, що платформи на основі штучного інтелекту мають доволі широкий спектр використання, а вибір конкретної платформи здебільшого залежить від завдань, які викладачі та здобувачі освіти хочуть виконати.

Незважаючи на всі зазначені вище переваги, застосування технології ШІ викликає певні побоювання серед освітян. Їх упровадження в систему сучасної освіти несе в собі не тільки позитивні аспекти, але і потенційні загрози для всіх учасників навчального процесу. В таблиці 1 систематизовані основні можливості, виклики та перспективи використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти України.

Таблиця 1

Можливості, перспективи та виклики використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти

Можливості	Специфіка застосування	Перспективи	Виклики
<i>Для здобувачів освіти</i>			
Персоналізоване навчання	Розробка індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням сильних і слабких сторін, здібностей та проблем здобувача освіти	Підвищення академічної успішності, залученості, задоволеності та благополуччя	Ризик обмежування критичного мислення
Соціальний та емоційний розвиток	Аналіз якісних і кількісних даних для оцінки настрою здобувача освіти, його навичок вирішення проблем, взаємодії і співпраці з іншими	Покращення когнітивних, соціальних та емоційних навичок	Можливі помилки в аналізі емоційного стану
Доступність для людей з особливими потребами	Використання додатків для спостереження, аналізу й опису того, що відбувається навколо здобувача освіти	Розширений доступ до навчальних матеріалів незалежно від місця розташування чи часових обмежень	Висока вартість технологій і необхідність постійної технічної підтримки
<i>Для викладачів</i>			
Ефективність та економія часу	Створення детальних звітів про прогрес і відвідуваність студентів	Не потрібно вирішувати рутинні завдання	Можливість втрати контролю над навчальним процесом у результаті автоматизації оцінювання
Співпраця, саморозвиток	Дані, аналітика та передові технології сприяють створенню загальноосвітньої програми навчання і підтримки	Виявлення та поширення кращих практик, розвиток наставництва та взаємного навчання	Високий рівень вимог до цифрової грамотності викладачів, що може стати бар'єром для впровадження
<i>Для керівників закладів вищої освіти</i>			
Моніторинг та аналітична оцінка	Створення детальних звітів за ключовими показниками розвитку навчального закладу; автоматизація звітності; прогнозування витрат	Оперативне прийняття рішень, перехід до проактивного управління, ефективне управління ресурсами	Ризик використання неповних або некоректних даних, що може призвести до хибних управлінських рішень

Можливості	Специфіка застосування	Перспективи	Виклики
Збереження педагогічного колективу	Автоматизація звітів та розробка індивідуальних траєкторій	Усунення приводів для фрустрації педагогів і їхнього відтоку	Страх викладачів перед заміною їхньої ролі технологіями, що може знижувати мотивацію
<i>Для Міністерства освіти і науки України</i>			
Планування ресурсів	Аналіз демографічної інформації, фінансових даних, штатної інформації, інфраструктури тощо	Розробка сценаріїв і потенційних рішень для запобігання кризі	Залежність від точності вхідних даних, що може впливати на якість прогнозів
Розробка навчальних програм	Дослідження й аналіз даних, а також статистики за допомогою інформаційних панелей і візуалізацій	Приведення навчальних планів ЗВО у відповідність до сучасних вимог	Ризик стандартизації навчання та зниження індивідуального підходу в освіті

Джерело: власна розробка авторів.

Отже, застосування штучного інтелекту у сфері освіти є актуальним для усіх зацікавлених сторін – від окремих здобувачів до Міністерства освіти і науки України, оскільки сприяє розв'язанню цілому комплексу практичних завдань. Упровадження ШІ спрямоване також на проєктування гнучкої індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти, побудованої на персоналізованих методах навчання і своєчасному моніторингу результатів навчальної діяльності, завдяки можливостям якісного та кількісного аналізу даних.

Викладачам доцільно інтегрувати алгоритми машинного навчання та когнітивні технології для персоналізації освітнього контенту відповідно до індивідуальних когнітивних особливостей студентів. Упровадження адаптивних навчальних траєкторій, сформованих на основі аналізу освітніх даних і динамічного моніторингу академічних результатів, сприятиме підвищенню ефективності засвоєння знань.

Студентська спільнота має розглядати ШІ не лише як інструмент отримання інформації, але й як засіб для розвитку аналітичного мислення та рефлексивних навичок. Використання інтелектуальних платформ, таких як ChatGPT, Brainly та Grammarly, може сприяти поглибленню академічної підготовки, проте вимагає критичного осмислення отриманих даних, оцінки їхньої верифікованості та відповідності науковим стандартам.

Реформування освітнього процесу на рівні інституційної політики передбачає розробку нормативно-правових актів щодо етичного використання штучного інтелекту в освітній сфері. Керівництво ЗВО має ініціювати комплексні заходи щодо підвищення цифрової компетентності викладачів, організовуючи спеціалізовані тренінги та семінари з використання інструментів

штучного інтелекту для дидактичної адаптації навчального контенту. У свою чергу, Міністерство науки і освіти України має імплементувати загальнодержавні стандарти регулювання використання ШІ в навчальному процесі та підтримувати міждисциплінарні дослідження у цій сфері. Ці рекомендації допоможуть зробити використання ШІ в освіті ефективним, безпечним та етичним.

Виходячи з вищевикладеного, можна ще раз підтвердити зроблений раніше висновок про те, що традиційна концепція інформатизації освіти як широкомасштабного використання інформаційних технологій в рамках традиційної парадигми за останні роки еволюціонувала в концепцію цифрової трансформації як модернізації цілей, змісту, методів і технологій освіти в контексті переходу до цифрового середовища.

Висновки. У даній науковій статті було проведено аналіз особливостей впровадження ШІ в освітній процес ЗВО України. Результати дослідження довели, що штучний інтелект відіграє ключову роль у модернізації освітнього процесу. Зокрема, 50% викладачів уже використовують платформи ШІ, такі як ChatGPT, у своїй педагогічній практиці, а 54% вважають, що ці технології кардинально змінять освіту в найближчі роки. Серед сучасних платформ, які активно застосовуються або мають потенціал для впровадження ЗВО, виокремлено Third Space Learning, Little Dragon, CTI Academy, Brainly, Carnegie Learning та Netex Learning. Ці інструменти сприяють персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань, підвищенню доступності освіти та розвитку як педагогічних компетенцій викладачів, так і навчальних навичок студентів.

Можливості використання ШІ включають створення індивідуальних освітніх траєкторій, аналіз емоційного стану студентів, підвищення доступності навчання для осіб з особливими потребами, а також оптимізацію роботи викладачів і керівництва ЗВО у результаті автоматизацію звітності та моніторинг ключових показників. Водночас виклики пов'язані з етичними питаннями, безпекою даних, високими вимогами до цифрової грамотності викладачів, а також ризиками стандартизації навчання чи втрати контролю над освітнім процесом.

На основі проведеного аналізу сформульовано практичні рекомендації. Викладачам варто інтегрувати ШІ для створення адаптивного контенту та моніторингу академічних результатів. Здобувачам освіти слід використовувати інтелектуальні платформи для розвитку критичного мислення, але з обережністю ставитися до верифікації отриманої інформації. Керівництву ЗВО доцільно організувати тренінги з підвищення цифрової компетентності педагогів та розробити нормативну базу для етичного використання ШІ. На державному рівні, зокрема Міністерству освіти і науки України, необхідно

впроваджувати стандарти регулювання ІІ в освіті та підтримувати міждисциплінарні дослідження в цій сфері.

Отже, отримані результати підтвердили, що ІІ має значний потенціал для трансформації вищої освіти в Україні, сприяючи її цифровізації та підвищенню якості. Однак успішне впровадження технологій на його основі потребує комплексного підходу, який враховує як технологічні, так і соціально-етичні аспекти.

Майбутні дослідження можуть бути спрямовані на оцінку довгострокового впливу ІІ на академічні досягнення студентів та якість освіти у ЗВО України. Розробка детальних методик інтеграції конкретних платформ ІІ у навчальні програми з урахуванням специфіки різних дисциплін також є перспективним напрямом подальших наукових розвідок, на ряду з вивченням етичних і правових аспектів використання ІІ, зокрема створення нормативної бази для захисту даних і забезпечення справедливості доступу до технологій.

Ці напрями допоможуть поглибити розуміння ролі штучного інтелекту в освіті та сприятимуть його ефективному та безпечному впровадженню в українському академічному середовищі.

Література:

1. Технології штучного інтелекту в освіті: можливості та перспективи використання / Ф. Д. Швець та ін. *Вісник Національного університету водного господарства та екології*. 2024. № 2 (106). С. 271–281. URL: <https://doi.org/10.31713/ve2202425> (дата звернення: 20.03.2025).
2. Гриценчук О. Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *Журнал кафедри ЮНЕСКО «Безперервна професійна освіта у XXI столітті»*. 2024. № 10. С. 152–161. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(10\).2024.0012](https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012) (дата звернення: 20.03.2025).
3. Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи / Р. Гуревич та ін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у професійній підготовці: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. № 72. С. 170–186. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-186> (дата звернення: 20.03.2025).
4. Топузов О., Алексеева С. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 5–11. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11> (дата звернення: 20.03.2025).
5. Коновальчук Н. Перспективи застосування інструментів на основі штучного інтелекту у викладанні української мови як іноземної. *Український Педагогічний журнал*. 2024. № 3. С. 160–166. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-160-166> (дата звернення: 20.03.2025).
6. Xiao E. Opportunities and challenges of liberal arts education in the era of artificial intelligence. *Frontiers in Science and Engineering*. 2024. Vol. 4. No. 4. P. 188–193. URL: <https://doi.org/10.54691/xm2y6s38> (дата звернення: 20.03.2025).
7. Jin L., Zhang H. New opportunities, challenges, and strategies for educational evaluation reform in the era of artificial intelligence. *Journal of Contemporary Educational Research*. 2025. Vol. 9. No. 1. P. 66–73. URL: <http://dx.doi.org/10.26689/jcer.v9i1.9527> (дата звернення: 20.03.2025).

8. Li K. English education in the era of artificial intelligence in China: opportunities and challenges. *International Journal of Advanced Engineering, Management and Science*. 2024. Vol. 10. P. 23–29. URL: <http://dx.doi.org/10.22161/ijaems.106.3> (дата звернення: 20.03.2025).

9. Artificial intelligence in education: A systematic literature review / S. Wang et al. *Expert Systems with Applications*. 2024. Vol. 252. Article 124167. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167> (дата звернення: 20.03.2025).

10. Mei Y. Challenges and opportunities of college students translation education in the artificial intelligence era. *Communications in Humanities Research*. 2023. Vol. 16. No. 1. P. 221–228. URL: <http://dx.doi.org/10.54254/2753-7064/16/20230707> (дата звернення: 20.03.2025).

11. Всеукраїнське дослідження використання штучного інтелекту в освіті. URL: <https://surl.li/hegzth> (дата звернення: 20.03.2025).

12. Зацерківна М., Халіманенко В. Роль штучного інтелекту в інформатизації освіти: перспективи та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Vol. 6. No. 2. С. 274–283. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293592> (дата звернення: 20.03.2025).

13. Січко Т., Зелінська О., Афанасьєва Д. Вища освіта в епоху штучного інтелекту: можливості та виклики. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки*. 2025. Т. 347. № 1. С. 314–319. URL: <https://heraldts.khmnpu.edu.ua/index.php/heraldts/article/view/931> (дата звернення: 20.03.2025).

References:

1. Shvets, F. D., Soroka, V. S., Zoshchuk, V. O., Shvets, M. D., & Moroz O. S. (2024). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu v osviti: mozhlyvosti ta perspektyvy vykorystannia [Artificial intelligence technologies in education: possibilities and prospects of use]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta ekolohii – Bulletin of the National University of Water Management and Ecology*, (2(106), 271–281. Retrieved from <https://doi.org/10.31713/ve2202425> [in Ukrainian].

2. Hrytsenchuk, O. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: tendentsii ta perspektyvy v Ukraini ta za kordonom [The use of artificial intelligence in education: trends and prospects in Ukraine and abroad]. *Zhurnal kafedry UNESCO “Bezperervna profesiina osvita u XXI stolitti” – Journal of the UNESCO Chair “Continuous Professional Education in the XXI Century”*, (10), 152–161. Retrieved from [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(10\).2024.0012](https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012) [in Ukrainian].

3. Hurevych, R., Konoshevskiy, L., Konoshevskiy, O., Voievoda, A., & Liulchak S. (2024). Intehratsiia shtuchnoho intelektu v sferu osvity: problemy, vyklyky, zahrozy, perspektyvy [Integration of artificial intelligence into education: problems, challenges, threats, and prospects]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u profesiinii pidhotovtsi – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Professional Training*, 72, 170–186. Retrieved from <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-186> [in Ukrainian].

4. Topuzov, O., & Alekseeva, S. (2024). Mozhlyvosti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi zakladiv serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Possibilities of using artificial intelligence in the educational process of secondary education institutions in wartime conditions]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, (1), 5–11. Retrieved from <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11> [in Ukrainian].

5. Konovalchuk, N. (2024). Perspektyvy zastosuvannia instrumentiv na osnovi shtuchnoho intelektu u vykladanni ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Prospects for using AI-based tools in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, (3), 160–166. Retrieved from <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-160-166> [in Ukrainian].

6. Xiao, E. (2024). Opportunities and challenges of liberal arts education in the era of artificial intelligence. *Frontiers in Science and Engineering*, 4(4), 188–193. Retrieved from <https://doi.org/10.54691/xm2y6s38>
7. Jin, L., & Zhang, N. (2025). New opportunities, challenges, and strategies for educational evaluation reform in the era of artificial intelligence. *Journal of Contemporary Educational Research*, 9(1), 66–73. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.26689/jcer.v9i1.9527>
8. Li, K. (2024). English education in the era of artificial intelligence in China: opportunities and challenges. *International Journal of Advanced Engineering, Management and Science*, 10, 23–29. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.22161/ijaems.106.3>
9. Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T., & Du, Z. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*, 252, Article 124167. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167>
10. Mei, Y. (2023). Challenges and opportunities of college students translation education in the artificial intelligence era. *Communications in Humanities Research*, 16(1), 221–228. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.54254/2753-7064/16/20230707>
11. Vseukrainske doslidzhennia vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [All-Ukrainian study on the use of artificial intelligence in education]. Retrieved from <https://surl.li/hegzth> [in Ukrainian].
12. Zatserkivna, M., & Khalimanenko, V. (2023). Rol shtuchnoho intelektu v informatyzatsii osvity: perspektyvy ta vyklyky [The role of artificial intelligence in the informatization of education: prospects and challenges]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi – Digital Platform: Information Technologies in the Socio-Cultural Sphere*, 6(2), 274–283. Retrieved from <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293592> [in Ukrainian].
13. Sichko, T., Zelinska, O., & Afanasieva, D. (2025). Vyscha osvita v epokhu shtuchnoho intelektu: mozhlyvosti ta vyklyky [Higher education in the era of artificial intelligence: opportunities and challenges]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Tekhnichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*, 347(1), 314–319. Retrieved from <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2025-347-41> [in Ukrainian].

УДК 376-056.263:[81'246.2/81'221.24]

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-262-269](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-262-269)

Невинна Юлія Петрівна кандидат філологічних наук, доктор філологічних наук Університету Гранади, доцент, доцент кафедри викладання іноземних мов на історичному та філософському факультетах, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, тел.: 0673987790, <https://orcid.org/0009-0003-1492-0932>

ТЕХНОЛОГІЇ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядаються сучасні технології білінгвального навчання, які відіграють вирішальну роль у формуванні ефективних методик навчання для дітей та дорослих. У контексті глобалізації і інтеграційних процесів навчання мовам стає необхідним використовувати новітні цифрові ресурси та інструменти. Стаття аналізує різноманітні підходи до організації білінгвального навчання, включаючи інтерактивні платформи, мобільні додатки, мультимедійні ресурси та системи управління навчанням.

Особливу увагу приділено використанню електронних платформ, таких як Google Classroom або Moodle, які дозволяють інтегрувати матеріали на двох мовах і заохочують активну участь учнів у навчальному процесі і які найбільше використовуються в ЄС. Досліджуються переваги мобільних додатків, які пропонують інтерактивні вправи та підтримку для вивчення нових слів і граматики в ігровій формі. Також обговорюється використання відео та аудіо ресурсів, які сприяють розвитку слухових навичок та збагачують мовний запас учнів.

До того ж, стаття висвітлює важливість використання проектного навчання, яке дозволяє учням практикувати мову в реальних контекстах і через співпрацю. Розглядаються виклики, з якими можуть зіткнутися викладачі та учні при впровадженні нових технологій, такі як недостатня технічна підтримка або опір до змін у навчальному процесі. У висновках наголошується, що успішне впровадження технологій білінгвального навчання може суттєво покращити мовну освіту, сприяючи розвитку комунікативних навичок, культурної свідомості та підготовленості учнів до життя в багатомовному світі. З огляду на постійний розвиток технологій, важливо адаптувати освітні підходи, щоб відповідати потребам сучасного суспільства, особливо коли мова йде про Україну.

Ключові слова: білінгвізм, технології білінгвального навчання, методи білінгвального навчання, електронні платформи.

Nevynna Iuliia Petrivna PhD, PhD of University of Granada, associate professor, associate professor of department of foreign languages of the faculties of history and philosophy, <https://orcid.org/0009-0003-1492-0932>

TECHNOLOGIES OF BILINGUAL EDUCATION

Abstract. The article examines modern technologies for bilingual education that play a crucial role in shaping effective teaching methods for both children and adults. In the context of globalization and integration processes, the need to utilize innovative digital resources and tools for language learning has become essential. The article analyzes various approaches to organizing bilingual education, including interactive platforms, mobile applications, multimedia resources, and learning management systems.

Particular attention is given to the use of electronic platforms such as Google Classroom or Moodle, which allow for the integration of materials in two languages and encourage active student participation in the learning process and are very widespread in the EU. The advantages of mobile applications, which offer interactive exercises and support for learning new vocabulary and grammar in a gamified format, are also explored. Additionally, the use of video and audio resources is discussed, as they foster the development of listening skills and enrich students' language exposure.

Moreover, the article highlights the importance of project-based learning, which enables students to practice the language in real contexts through collaboration. The challenges that teachers and students may face when implementing new technologies, such as insufficient technical support or resistance to change in the educational process, are also considered. In the conclusion, it is emphasized that the successful integration of bilingual education technologies can significantly enhance language learning outcomes, contributing to the development of communication skills, cultural awareness, and students' readiness to thrive in a multilingual world. Given the continuous development of technology, it is vital to adapt educational approaches to meet the needs of contemporary society.

Keywords: bilingualism, bilingual education technologies, bilingual teaching methods, electronic platforms.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де знання кількох мов є важливою складовою успіху, питання ефективного білінгвального навчання стає все актуальнішим. З постійним розвитком технологій виникає необхідність впровадження інноваційних підходів до навчання мовам, що можуть включати як традиційні, так і новітні методи. Однак викладачі та освітні установи часто стикаються з проблемами впровадження нових технологій у

навчальний процес, такими як недостатня підготовленість, відсутність технічної підтримки, а також супротив змін з боку як учнів, так і батьків, що в Україні напрочуд відчутно в епоху турбулентності.

Крім того, існує необхідність аналізу впливу нових технологій на ефективність білінгвального навчання, щоб з'ясувати, які інструменти дійсно забезпечують покращення результатів навчання. У зв'язку з цим постає питання: яким чином сучасні технології можуть бути інтегровані у білінгвальну освіту, щоб максимально використовувати їх потенціал і впливати на розвиток мовних навичок учнів? Розв'язання цих питань має критичне значення для формування нових ефективних освітніх стратегій у галузі білінгвального навчання.

Метою статті є дослідження сучасних технологій білінгвального навчання, які сприяють ефективному засвоєнню мов у дітей і дорослих. Стаття прагне визначити, як інтерактивні платформи, мобільні додатки, мультимедійні ресурси та інші технології можуть покращити навчальний процес, підвищити мотивацію учнів і забезпечити активну участь у вивченні двох або більше мов. Крім того, стаття має на меті виявити виклики та бар'єри, з якими можуть стикатися викладачі під час впровадження нових технологій у навчальний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема є актуальною на світовому рівні, беручи до уваги США та країни ЄС, де проблема білінгвального навчання є релевантною.

Дослідження білінгвального навчання у світі активно розвивається в останні десятиліття, зокрема в контексті глобалізації та зростання мультикультурності. Білінгвізм визнано важливим фактором розвитку особистості, здатності до адаптації, а також успішної інтеграції в суспільство.

1. Когнітивні дослідження: як білінгвізм впливає на когнітивний розвиток. Багато досліджень засвідчують, що двомовні особи виявляють вищі результати у тестах на пам'ять, уважність і критичне мислення порівняно з одномовними.

- Ellen Bialystok — одна з провідних дослідницьок у цій галузі, яка виявила, як білінгвізм впливає на когнітивні процеси, включаючи виклики та переваги.

2. Соціокультурні аспекти: соціокультурні переваги білінгвізму, адже володіння кількома мовами сприяє розвиткові міжкультурної чутливості, емпатії та здатності до соціальної інтеграції в різних культурних середовищах.

- Jim Cummins — відомий дослідник, який досліджує зв'язок між білінгвізмом та культурною ідентичністю, наголошуючи на важливості мовної чутливості.

3. Технології навчання: дослідження зв'язку між використанням цифрових ресурсів (таких як мобільні додатки, онлайн-платформи та мультимедійні інструменти) і ефективністю навчання свідчать про позитивний вплив технологій на мотивацію учнів і їхню участь у навчальному процесі.

- Graham Davies — фахівець у галузі технологій навчання, який вивчає вплив цифрових ресурсів на процес білінгвального навчання.

4. Методологічні підходи: нові методи і стратегії навчання, які враховують індивідуальні потреби учнів у білінгвальному середовищі. Підходи на основі проектного навчання, інтерактивних практик та методу змішаного навчання стають все більш популярними.

- Heidi Byrnes — дослідниця, яка має великий досвід у застосуванні інтерактивних та проектних методів у білінгвальному навчанні.

5. Політика та практика: Багато країн, зокрема Канада, Швеція та Німеччина, впроваджують на законодавчому рівні білінгвальне навчання в освітніх закладах. Вони сприяють розвитку двомовності в сім'ях та підтримують програми, які дозволяють вивчати кілька мов на державному рівні.

- Науковці: Thomas Ricento — експерт з мовної політики, який аналізує вплив політики на білінгвальну освіту в різних країнах.

6. Виклики: незважаючи на численні переваги, дослідження також вказують на виклики, пов'язані з білінгвізмом, такі як мовна інтерференція, відчуття ідентичності та культурні конфлікти. Ці проблеми вимагають подальшого дослідження, щоб знайти ефективні способи їх подолання.

- Науковці: Yvette H. S. M. Hu — дослідниця, яка аналізує проблеми ідентичності та мовної інтерференції у двомовних спільнотах.

Мета статті. Метою даної статті є всебічне дослідження сучасних технологій білінгвального навчання з акцентом на їхній вплив на ефективність навчального процесу. Стаття має на меті визначити, як інтерактивні платформи, мобільні додатки, мультимедійні ресурси та інші інноваційні інструменти можуть сприяти успішному освоєнню двох або більше мов. Крім того, стаття прагне виявити виклики та бар'єри, з якими можуть стикатися викладачі та учні під час впровадження нових технологій у білінгвальне навчання.

Завдання статті:

1. Аналіз технологій: провести аналіз сучасних технологій, які використовуються в білінгвальному навчанні, включаючи електронні платформи, мобільні додатки та мультимедійні ресурси.

2. Оцінка впливу: дослідити вплив новітніх технологій на мотивацію учнів, їхню участь у навчальному процесі та ефективність засвоєння мов.

3. Ідентифікація викликів: визначити основні виклики та бар'єри, з якими можуть стикатися викладачі під час впровадження сучасних технологій у навчальний процес.

4. Розробка рекомендацій: надати рекомендації для освітніх установ і викладачів щодо ефективного використання технологій у білінгвальному навчанні.

5. Порівняння методів: порівняти традиційні методи білінгвального навчання з сучасними технологічними підходами, щоб виявити переваги і недоліки кожного підходу.

6. Представлення прикладів: навести конкретні приклади успішного впровадження технологій білінгвального навчання з різних освітніх установ у світі.

Завдяки виконанню цих завдань, стаття надасть корисну інформацію для педагогів, адміністрації освітніх закладів та дослідників у сфері білінгвального навчання.

Основна частина статті

1. Аналіз технологій

Сучасні технології відіграють ключову роль у білінгвальному навчанні, пропонуючи різноманітні інструменти для підтримки процесу вивчення мов. Інтерактивні платформи: платформи, такі як Google Classroom, Moodle, та Edmodo, дозволяють викладачам створювати курси, розміщувати матеріали, проводити тести та обговорення, а також вести комунікацію з учнями. Вони мають сучасний інтерфейс, що забезпечує зручність використання для учнів та викладачів. А іспанська платформа Prodedeele – це джерело неймовірних інтерактивних вправ для підтримки мотивації студентів.

Мобільні додатки: як Duolingo, Memrise та Babbel, надають інтерактивні вправи, які допомагають практикувати нову лексику і граматичні структури в ігровій формі. Завдяки спрощеній та доступній формі навчання, учні можуть займатися в будь-який зручний час і в будь-якому місці, що підвищує їхню мотивацію.

Мультимедійні ресурси: Відео, подкасти, онлайн-курси та інтерактивні ігри є важливими для розвитку слухових і мовних навичок. Наприклад, матеріали з підписом на двох мовах дозволяють учням одночасно слухати і читати, що сприяє кращому засвоєнню нової інформації. Для дітей є You tube kids, що дозволяє дивитись мультфільми тільки мовою яку оберуть батьки.

2. Оцінка впливу

Дослідження свідчать, що використання новітніх технологій позитивно впливає на навчання. Учні, які працюють з інтерактивними платформами, зазвичай виявляють вищу мотивацію до навчання, оскільки можуть бачити свій прогрес у реальному часі. Важливим є бачити не тільки на платформі, а наприкінці місяця (академічна місячна звітність) . Наприклад, дослідження, проведене в Норвегії, показало, що учні, які користуються онлайн-ресурсами, досягли значних покращень у розумінні та використанні нової лексики.

Мотивація: Дослідження, проведене в університетах Великобританії, виявило, що учні, які навчаються з використанням мультимедійних елементів, активно залучені до навчання, що підвищує їхню цікавість до нових мов. Інтерактивні вправи сприяють не лише засвоєнню нових слів, а й розвитку критичного мислення; учні вчаться аналізувати та співвідносити інформацію.

3. Ідентифікація викликів

Попри численні переваги, впровадження нових технологій у білінгвальне навчання стикається з певними викликами. Перш за все, недостатня підготовленість викладачів може стати значною перешкодою, що є проблемою для України. Багато вчителів не мають необхідних знань або навичок для ефективного інтегрування технологій у навчальний процес, що може призвести до нерегулярного використання технічних ресурсів.

Технічна інфраструктура: Ще одним викликом є обмежений доступ до технічних ресурсів, особливо в сільських або в спальних районах. В багатьох школах можуть бракувати необхідного обладнання або стабільного доступу до Інтернету, що перешкоджає повноцінному використанню технологій.

Опір змін: соціальна стереотипізація технологій: частина батьків і викладачів може відчувати скептицизм щодо нових підходів, побоюючись, що вони можуть зменшити значення традиційного академічного навчання.

4. Розробка рекомендацій

Для успішного впровадження технологій у білінгвальне навчання необхідно розробити системи підготовки викладачів, що включатимуть курси підвищення кваліфікації не тільки в сфері технологічної імплементації в освітньому процесі, а й власне фахові навички і не в одній мові, а в двох щонайменше. Це дозволить вчителям отримати не лише теоретичні знання, а й практичні навички.

Технічна підтримка: освітні установи повинні забезпечити доступ до необхідного обладнання, а також організувати технічну підтримку для вчителів та учнів. Важливо також проводити семінари для обміну досвідом між викладачами, де вони можуть ділитися новими методиками та знахідками, пов'язаними з впровадженням технологій у класі.

Професійні спільноти: рекомендується створювати професійні спільноти для вчителів, які спільно працюють з інноваційними технологіями, обмінюються досвідом та ресурсами. Це дозволить створити підтримуюче середовище, в якому викладачі відчуватимуть себе впевненіше у використанні нових методів. Плюс додати зустрічі з фахівцями VR технологій, які вже поступово запроваджуються в деяких навчальних закладах України.

5. Порівняння методів

Традиційні методи навчання, такі як пряме навчання або граматично-перекладний метод, часто обмежують участь учнів у процесі вивчення мови.

Ці підходи можуть бути менш мотиваційними, оскільки фокусуються на механічному запам'ятовуванні та стандартних вправах.

На противагу цим методам, сучасні технології пропонують інтерактивні та адаптивні рішення, які враховують різні стилі навчання учнів. Наприклад, методики, що базуються на проектному навчанні, стимулюють учнів до активного залучення в навчальний процес, допомагаючи їм розвивати навички критичного мислення, співпраці та самостійності.

Цікаво, що Університет Квінсленда в Австралії впроваджує цифрові технології в білінгвальне навчання, використовуючи онлайн-курси та мультимедійні платформи для підвищення мотивації студентів. Студенти мають доступ до інтерактивних вправ та відеоуроків, що покращує їхню здатність засвоювати нову інформацію.

У Канаді, програми з білінгвальної освіти, які поєднують традиційні методи навчання з впровадженням нових технологій, забезпечують успішний підхід до вивчення мов. Викладачі використовують інтерактивні завдання і проекти, що дозволяє учням працювати в групах та стимулює їх до активного вивчення обох мов.

Висновки:

1. Білінгвальні технології грають ключову роль у сучасному світі, сприяючи інтеграції різних мов у навчальний процес, що полегшує доступ до знань та здобуття нових навичок.

2. Переваги використання білінгвальних програм: ці технології не лише покращують мовні компетенції учнів, але й розвивають їх когнітивні здібності, критичне мислення та культурну обізнаність. Дослідження показують, що білінгвальні учні мають кращі результати в навчанні та вищі показники на тестах.

3. Виклики впровадження: незважаючи на численні переваги, реалізація білінгвальних технологій може стикатися з різними труднощами, такими як нестача кваліфікованих фахівців, недостатнє фінансування для навчання та культурні бар'єри.

4. Перспективи розвитку: з огляду на глобалізацію та стрімкий розвиток технологій, майбутнє білінгвальних технологій виглядає обнадійливим. Залучення новітніх цифрових засобів навчання, інтерактивних платформ та онлайн-курсів може ще більше підвищити їх ефективність.

5. Рекомендації для педагогів і освітніх установ: важливо інвестувати в підготовку викладачів, розробляти методичні матеріали та адаптувати освітні програми, щоб максимально використовувати потенціал білінгвальних технологій і залучати нові технічні підходи.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Література:

1. Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters.
2. Cummins, J. (2000). "Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire". *Multilingual Matters*.
3. Thomas, W. P., & Collier, V. (2002). "A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement". Center for Research on Education, Diversity & Excellence.
4. Hornberger, N. H., & Link, H. (2012). "Translanguaging and Translanguaging". In *Encyclopedia of Language and Education* (Vol. 5, pp. 1-12). Springer.
5. Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and Reality*. Harvard University Press.
6. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and Learning Language through Content: The Role of Language and Content in the Classroom*. Cambridge University Press.
7. Meyer, O. (2010). "Towards an Integrated Theory of Content and Language Integrated Learning". In *Content and Language Integrated Learning: Evaluating a Decade of Experience* (pp. 17-30). Cambridge University Press.
8. Ellen Bialystok "Bilingualism: Language and Cognition" (2001) <https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=3qp7Lgavj8kC&oi=fnd&pg=PR11&dq=info:8XrVawMz7ZMJ:scholar.google.com&ots=eNRhCK-orE&sig=OkZlWD8tvsZ4WXQ5rhgzmoZAbTo>
9. Graham Davies *Bilingual Education: A Global Perspective* 2009

References:

1. Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters [in English].
2. Cummins, J. (2000). "Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire". *Multilingual Matters* [in English].
3. Thomas, W. P., & Collier, V. (2002). "A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement". Center for Research on Education, Diversity & Excellence [in English].
4. Hornberger, N. H., & Link, H. (2012). "Translanguaging and Translanguaging". In *Encyclopedia of Language and Education*, 5, 1-12 [in English].
5. Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and Reality*. Harvard University Press [in English].
6. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and Learning Language through Content: The Role of Language and Content in the Classroom*. Cambridge University Press [in English].
7. Meyer, O. (2010). "Towards an Integrated Theory of Content and Language Integrated Learning". In *Content and Language Integrated Learning: Evaluating a Decade of Experience*. Cambridge University Press. [in English].
8. Ellen Bialystok "Bilingualism: Language and Cognition"(2001). *books.google.com* Retrieved from <https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=3qp7Lgavj8kC&oi=fnd&pg=PR11&dq=info:8XrVawMz7ZMJ:scholar.google.com&ots=eNRhCK-orE&sig=OkZlWD8tvsZ4WXQ5rhgzmoZAbTo> [in English].
9. Graham, Davies (2009). *Bilingual Education: A Global Perspective* [in English].

УДК: 378.091:796.01 (0.45)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-270-281](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-270-281)

Орленко Наталія Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (063) 176-51-32, <https://orcid.org/0000-0002-2143-8031>

Гарнусова Вікторія Вікторівна доцент, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0002-6272-144X>

Скидан Інна Володимирівна старший викладач, Державний університет «Київський авіаційний інститут», Україна, м. Київ, тел.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0003-0472-1975>

Лукошова Інна Володимирівна старший викладач, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0002-4255-7611>

Ракитіна Тетяна Іванівна старший викладач, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0001-5578-2757>

КІНЕЗІОЛОГІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИМ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано дані сучасної наукової літератури та досліджено вплив кінезіологічних здібностей на формування культури здоров'я у студентів закладів вищої освіти (ЗВО). Профілактика здоров'я молоді у ЗВО найчастіше зводиться до формування у студентів знань про різні захворювання, які не допомагають розвинути фізичні та психологічні навички для зміцнення здоров'я, щоб успішно справлятися зі зростаючим впливом навантаженням сучасного життя на організм людини. У контексті фізичної підготовки студентів закладів вищої освіти, кінезіологічний підхід має велике значення, оскільки він дозволяє розробляти ефективні програми, спрямовані на покращення загального стану здоров'я, підвищення рівня фізичної активності та розвиток важливих рухових навичок.

З'ясовано, що впровадження в навчальний процес студентів закладів вищої освіти розглядається лише у спеціалізованих закладах, тому це питання

поки що не систематизовано і розроблено в повному обсязі для студентів різних напрямків освіти. Досліджено основні принципи кінезіології, які мають важливе значення для фізичної підготовки студентів ЗВО такі як системний підхід, індивідуалізація та комплексність.

Також, розвиток фізичних якостей студентів на основі кінезіологічних підходів передбачає комплексний розвиток фізичних якостей студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, відповідно замість традиційних методів тренування окремих якостей, кінезіологія пропонує: інтегровані тренування, зв'язок з функціональними рухами та профілактику травматизму.

Встановлено, що традиційна система профілактики здоров'я в навчальних закладах часто є застарілою та не відповідає сучасним потребам. Вона часто фокусується на застарілих методах та не враховує сучасні виклики та реалії, з якими стикаються учні та студенти. Важливо пам'ятати, що здоров'я – це не лише відсутність хвороби, але й стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя.

Сучасна система профілактики здоров'я повинна сприяти формуванню у студентів цілісного уявлення про здоров'я та забезпечувати їх необхідними знаннями, навичками та мотивацією для ведення здорового способу життя. Традиційні методи фізичного виховання у ЗВО часто не враховують сучасні виклики та потреби студентів, а використання кінезіологічних підходів може стати важливим резервом для формування культури здоров'я.

Впровадження кінезіологічних підходів у фізичне виховання дозволить створити більш ефективну та сучасну систему, яка сприятиме формуванню культури здоров'я студентів, підвищенню їх мотивації до занять фізичною активністю та покращенню загального стану здоров'я.

Ключові слова: кінезіологія, здоров'я, рухова активність, студенти, якості, принципи, методи.

Orlenko Nataliya Anatoliivna Ph.D. Ped. Associate Professor of Science, State University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine, Kyiv, tel.: (063) 176-51-32, <https://orcid.org/0000-0002-2143-8031>

Garnusova Viktoriia Viktorivna Associate Professor, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0002-6272-144X>

Skydan Inna Volodymyrivna Senior Lecturer, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0003-0472-1975>

Lukashova Inna Volodymyrivna Senior Lecturer, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0002-4255-7611>

Rakytina Tatyana Ivanivna Senior Lecturer, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (044) 406-77-24, <https://orcid.org/0000-0002-4255-7611>

KINESIOLOGY AS AN INTEGRAL COMPONENT OF MODERN PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article analyzes the data of modern scientific literature and studies the influence of kinesiological abilities on the formation of a culture of health in students of higher education institutions. Prevention of youth health in higher education institutions most often boils down to the formation of knowledge among students about various diseases, which does not help to develop physical and psychological skills to strengthen health in order to successfully cope with the growing impact of the loads of modern life on the human body. In the context of physical training of students of higher education institutions, the kinesiological approach is of great importance, since it allows developing effective programs aimed at improving the general state of health, increasing the level of physical activity and developing important motor skills.

It was found that the introduction into the educational process of students of higher education institutions is considered only in specialized institutions, therefore this issue has not yet been systematized and fully developed for students of various areas of education. The main principles of kinesiology, which are important for the physical training of students of higher education institutions, such as a systematic approach, individualization and complexity, have been studied.

Also, the development of students' physical qualities based on kinesiological approaches involves the comprehensive development of students' physical qualities, taking into account their individual characteristics, respectively, instead of traditional methods of training individual qualities, kinesiology offers: integrated training, connection with functional movements and injury prevention.

It has been established that the traditional system of health prevention in educational institutions is often outdated and does not meet modern needs. It often focuses on outdated methods and does not take into account modern challenges and realities that students face. It is important to remember that health is not only the absence of disease, but also a state of complete physical, mental and social well-being.

A modern health prevention system should contribute to the formation of a holistic view of health among students and provide them with the necessary knowledge, skills and motivation to lead a healthy lifestyle. Traditional methods of physical education in higher education institutions often do not take into account modern challenges and needs of students, and the use of kinesiological approaches can become an important reserve for the formation of a culture of health.

The introduction of kinesiological approaches in physical education will allow creating a more effective and modern system that will contribute to the formation of a culture of health among students, increasing their motivation to engage in physical activity and improving their overall health.

Keywords: kinesiology, health, physical activity, students, qualities, principles, methods.

Постановка проблеми. Останніми роками стан здоров'я населення, особливо студентів та підлітків, продовжує погіршуватися, і суспільство потребує активних, здорових, творчих, підготовлених людей які зможуть реалізувати себе у всіх сферах життя і переважно в професійній діяльності. Збільшення кількості студентів у спеціальних медичних групах є тривожним сигналом і свідчить про погіршення стану здоров'я молоді. Традиційний підхід до профілактики, який обмежується наданням знань про хвороби, є недостатнім і не забезпечує формування необхідних навичок для зміцнення здоров'я та адаптації до сучасних викликів.

Запровадження кінезіології в закладах вищої освіти є дуже перспективним напрямком. Кінезіологія, як міждисциплінарна наука, що вивчає рух людського тіла в усіх його аспектах, може стати ефективним інструментом для покращення фізичного, емоційного та ментального здоров'я студентів. У контексті фізичної підготовки студентів закладів вищої освіти, кінезіологічний підхід має велике значення, оскільки він дозволяє розробляти ефективні програми, спрямовані на покращення загального стану здоров'я, підвищення рівня фізичної активності та розвиток важливих рухових навичок. Запровадження кінезіології в навчальний процес дозволить не тільки покращити фізичну форму студентів, але й сприятиме їхньому всебічному розвитку, підвищенню працездатності та успішній адаптації до сучасних умов життя. Це, в свою чергу, матиме позитивний вплив на здоров'я нації та розвиток суспільства в цілому.

Сьогодні майже кожен студент денної форми навчання одночасно може хворіти на 2-3 хронічні соматичні захворювання, що обмежує його можливості займатися фізичною підготовкою. На практиці це означає, що близько половини молодого покоління, яке зараз навчається в університеті, має обмеження в практичних заняттях з фізичного виховання за станом здоров'я. Крім того, сидячий характер навчальної діяльності може загострити наявні фізичні захворювання у молодих людей і навіть створити нові. У результаті створюється замкнутий цикл: студенти які мають обмеження за станом здоров'я і не займаються фізичними вправами погіршують ще більше свій фізичний стан здоров'я, а у фізично підготовлені студенти через зниження фізичної активності стають більш слабкими.

Тому сьогодні важливо активно шукати нові форми та ефективні методи оздоровлення студентської молоді. Але недостатньо досліджень які розглядають моделі впливу кінезіологічної здатності на формування культури здоров'я студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти кінезіології в контексті фізичної підготовки студентів закладів вищої освіти висвітлюються такими українськими ученими як: Андрєєва Р.І. (2015), Соколова О.В., Омеляненко Г.А., Тищенко В.О. (2017), Дорошенко Е.Ю., Гурєєва А.М., Черненко О.Є. (2019) та інші. Однак впровадження в навчальний процес студентів закладів вищої освіти розглядається лише у спеціалізованих закладах, тому це питання поки що не систематизовано і розроблено в повному обсязі для студентів різних напрямків освіти ЗВО.

Мета статті – розглянути основні принципи кінезіології, їх практичне застосування у навчальному процесі та перспективи інтеграції кінезіологічних технологій у систему фізичної підготовки студентів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалось раніше, кінезіологія – це наука, яка вивчає закономірності рухової діяльності людини, а також взаємодію різних систем організму, що забезпечують цю діяльність. Вона досліджує рухи людського тіла та поєднує знання з анатомії, фізіології, психології та біомеханіки. У контексті фізичного виховання, кінезіологія має важливе значення, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти механізми, які лежать в основі рухових навичок, та розробляти ефективні методики їх формування і вдосконалення. Кінезіологічний підхід дає можливість оцінити рівень фізичного розвитку студентів, виявити їхні сильні та слабкі сторони, а також спланувати індивідуальні програми тренувань, спрямовані на гармонійний розвиток усіх фізичних якостей.

Основні принципи кінезіології, які мають важливе значення для фізичної підготовки студентів ЗВО, включають в себе:

Системний підхід. Кінезіологія розглядає організм людини як єдину систему, де всі складові взаємопов'язані та взаємозалежні. Це дозволяє розуміти, як зміни в одній частині тіла можуть впливати на інші його частини та загальний стан здоров'я.

Індивідуалізація. Кожна людина має унікальні особливості будови тіла, рівень фізичного розвитку та психоемоційного стану, тому підходи до фізичної підготовки повинні бути максимально індивідуалізованими.

Комплексність. Фізична підготовка студентів має включати не лише тренування фізичних якостей, а й корекцію порушень постави, зміцнення м'язового корсету, розвиток нервово-м'язової координації тощо. Правильна постава забезпечує рівномірний розподіл навантаження на м'язи, суглоби і хребет, що зменшує ризик травм.

Всі системи тіла (м'язова, нервова, скелетна, кровоносна) повинні працювати узгоджено. Дисбаланс в одній системі може впливати на інші. Оцінка рухів людини проводиться з точки зору їхньої ефективності у реальному житті, а не лише у спортивному контексті.

Відповідно, кінезіологія використовує методи, які допомагають зчитувати сигнали тіла, наприклад, м'язове тестування, щоб визначити слабкі місця і причини дисфункцій. Організм здатний адаптуватися до змін, а регулярні вправи і правильне навантаження сприяють підвищенню витривалості, сили і гнучкості.

Також, рухи і фізичний стан тіла впливають на психіку і емоції, а також навпаки. Впровадження рухових технік може допомагати у знятті стресу, дихання – ключовий компонент будь-якої рухової активності і воно впливає на ефективність руху, стабільність і релаксацію. Кінезіологія вчить використовувати рухи як засіб профілактики травм і підтримки здоров'я.

Ці принципи застосовуються у фізичній реабілітації, спортивному тренуванні, а також у повсякденному житті для покращення якості рухів і здоров'я загалом, що можна використовувати під час занять з фізичного виховання у ЗВО.

Застосування кінезіологічних принципів у фізичному вихованні студентів тісно пов'язане з їхнім загальним станом здоров'я. Кінезіологічний підхід передбачає не просто тренування фізичних якостей, а й комплексну оцінку рухових навичок, виявлення порушень і розробку індивідуальних програм, спрямованих на їх корекцію. Це дозволяє не лише покращити фізичну підготовленість студентів, а й запобігти травматизму, поліпшити поставу, підвищити рівень функціональних можливостей організму. Тим самим кінезіологія стає важливим інструментом збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді.

На нашу думку, кінезіологічні вправи спрямовані на зміцнення м'язів, покращення координації, рухливості та гнучкості і все це допомагає студентам знижувати ризик виникнення захворювань опорно-рухового апарату, а також підтримувати оптимальний рівень фізичної активності в умовах сидячого способу життя.

Відомо, що рухова активність сприяє виробленню ендорфінів (гормонів щастя), які позитивно впливають на емоційний стан студентів, а кінезіологічні методики, такі як дихальні вправи чи практики релаксації, допомагають: зменшувати стрес, поліпшувати концентрацію та здатність до навчання. Також під час занять з кінезіології дозволяється виявляти та виправляти дисбаланси у русі та розвивати правильні рухові патерни.

Студенти, які регулярно практикують кінезіологічні вправи, отримують навички підтримання фізичного здоров'я. Це сприяє формуванню звичок,

таких як регулярна фізична активність та турбота про своє тіло. А методи кінезіології дозволяють оцінювати рівень втоми організму і давати індивідуальні рекомендації для відновлення, що особливо важливо для студентів у періоди інтенсивного навчання. Практичні аспекти застосування кінезіології полягають у:

- тренуванні балансу: вправи на координацію рухів;
- розвитку релаксаційних технік: дихальні вправи, медитація,
- підборі індивідуальних програм з фізичної підготовки які враховують особливості кожного студента.

Ключовим аспектом кінезіологічного підходу є об'єктивна оцінка рухових навичок студентів. Розглянемо методи оцінки рухових навичок і їх застосування у навчальному процесі ЗВО у табл. 1.

Ці методи використовуються для розробки індивідуальних програм з фізичної підготовки, спрямованих на корекцію виявлених порушень і вдосконалення рухових навичок студентів.

Крім того, розвиток фізичних якостей студентів на основі кінезіологічних підходів передбачає комплексний розвиток фізичних якостей студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Замість традиційних методів тренування окремих якостей, кінезіологія пропонує:

Таблиця 1

Основні методи, що застосовуються в процесі фізичної підготовки

Тестування рухових здібностей	Біомеханічний аналіз рухів	Оцінка постави та м'язового балансу	Аналіз функціональних рухових патернів
Стандартизовані тести, що дозволяють визначити рівень розвитку фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, координації).	Використання сучасних технологій, таких як відеоаналіз, датчики руху, платформи тиску, для детального вивчення кінематики і динаміки рухів.	Візуальний огляд, мануальне тестування та інструментальні методи для виявлення порушень постави, дисбалансу м'язової системи.	Спостереження та оцінка основних моделей рухової активності, таких як присідання, підйом, ходьба, для виявлення недоліків у руховому контролі.

Інтегровані тренування. Вправи, що поєднують розвиток сили, гнучкості, координації, рівноваги та інших якостей. Це дозволяє підвищити ефективність занять і наблизити їх до реальних життєвих рухів.

Зв'язок з функціональними рухами. Тренування базується на вдосконаленні основних моделей рухової активності, таких як ходьба, біг, присідання, підтягування. Це забезпечує перенесення навичок у повсякденне життя.

Профілактика травматизму. Особлива увага приділяється правильному виконанню вправ, розвитку м'язового балансу та координації. Це допомагає запобігти травмам і забезпечує безпеку студентів під час занять.

На нашу думку, кінезіологічний підхід дозволяє ефективно покращувати не лише фізичне і психоемоційне здоров'я людей, а й ефективно коригувати різноманітні рухові порушення, що можуть виникати у студентів. Цей метод, базуючись на принципах руху і м'язового тестування, допомагає визначити та усунути дисбаланси в організмі, відновити функціональність м'язів і поліпшити загальне самопочуття. Серед основних проблем, на які спрямовані кінезіологічні методики, можна виділити:

– *Порушення постави.* Кінезіологічні вправи, спрямовані на зміцнення м'язового корсету, розвиток правильних рухових стереотипів, допомагають виправити сутулість, кіфоз, сколіоз та інші порушення постави.

– *Травми опорно-рухового апарату.* Кінезіологічні програми, що передбачають відновлення рухливості суглобів, еластичності м'язів і зв'язок, сприяють швидшому одужанню після травм і попереджують їх повторення.

– *Координаційні розлади.* Комплекси вправ, спрямовані на вдосконалення нервово-м'язової координації, позитивно впливають на точність, швидкість і злагодженість рухів, що особливо важливо для студентів, які займаються спортом.

– *Функціональні порушення.* Так, кінезіологічні техніки ефективно застосовуються для корекції різних проблем, таких як плоскостопість, гіперрухливість суглобів і дисбаланс м'язових груп. Вони включають вправи на укріплення м'язів, розтягування, техніки м'язового тестування та корекційний масаж. Завдяки індивідуальному підходу до кожного пацієнта, кінезіологи можуть виявляти причини дисфункцій і розробляти спеціальні програми реабілітації. Це сприяє поліпшенню постури, стабільності та загального фізичного стану, зменшуючи ризик травм і покращуючи якість життя.

Невід'ємною частиною кінезіологічного підходу до фізичної підготовки студентів ЗВО є використання різноманітних технологій, спрямованих на профілактику травматизму. Це можуть бути сучасні методи оцінки фізичного стану, динамічна розминка, вправи на координацію та силу, а також ведення прогресивних тренувань. Інтеграція відеоаналізу рухів та біомеханічних досліджень допомагає виявляти ризики травм і коригувати техніку виконання вправ. Застосування цих технологій не лише підвищує ефективність тренувань, а й забезпечує безпечніші умови для студентів під час фізичних занять. Серед ключових аспектів можна виділити наступні, які представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Ключові аспекти кінезіологічного підходу до фізичної підготовки студентів ЗВО

Оцінка ризиків	Корекція порушень	Навчання правильним рухам	Застосування сучасних технологій
Ретельне тестування рухових навичок, аналіз м'язового балансу та функціональних порушень дозволяє виявити потенційні зони ризику травмування у студентів.	На основі отриманих даних розробляються індивідуальні програми, спрямовані на виправлення виявлених проблем (наприклад, зміцнення м'язів-стабілізаторів, відновлення рухливості суглобів).	Студентів навчають техніці безпечного виконання фізичних вправ, що дозволяє уникнути травмування під час занять.	Використання високоточних методів оцінки, таких як відео аналіз, електроміографія, платформи тиску, дозволяє точніше виявляти та коригувати порушення, що підвищує ефективність профілактичних заходів.

Індивідуалізація фізичної підготовки. Кінезіологія сприяє персоналізації тренувань, оскільки вона аналізує індивідуальні особливості кожного студента. Це дозволяє врахувати їх тип статури, фізичний розвиток та рухові здібності, що є важливим для створення безпечних і ефективних програм. Адаптація фізичних навантажень відповідає потребам студентів, забезпечуючи прогрес без ризику травм. Таким чином, кінезіологія допомагає створити оптимальне середовище для навчання, підвищуючи мотивацію і сприяючи досягненню кращих результатів у фізичному розвитку.

Розвиток координаційних здібностей. Використання кінезіологічних вправ сприяє покращенню координації, рівноваги та просторового мислення. Це особливо важливо для студентів, адже ці навички позитивно впливають на навчальний процес і виконання професійних завдань. Регулярні тренування допомагають розвивати не лише фізичну витривалість, а й когнітивні функції, зокрема зосередженість та реакцію. Інтеграція таких вправ у навчальну програму забезпечує комплексний підхід до фізичного і розумового розвитку студентів, що може бути корисним у будь-якій професії.

Профілактика травматизму. Аналіз біомеханіки рухів допомагає виявити потенційно небезпечні елементи виконання вправ і забезпечує правильну техніку. Для студентів, які тільки починають займатися спортом, це особливо важливо, адже неправильне виконання може призвести до травм.

Ретельний підхід до біомеханіки дозволяє адаптувати вправи під індивідуальні можливості, що зменшує ризик пошкоджень і покращує результати. Важливо також проводити навчання з урахуванням фізичного стану кожного студента, що підвищить їхню впевненість і мотивацію.

Покращення психоемоційного стану. Спеціальні кінезіологічні техніки, такі як вправи на релаксацію та концентрацію уваги, допомагають знизити рівень стресу і покращити настрій. Ці методи сприяють розвитку усвідомленості, знижують тривожність і покращують емоційний стан. Крім того, вони можуть підвищити когнітивну активність, що позитивно впливає на навчання та продуктивність. Навчаючи студентів цим технікам, можна допомогти їм не лише в фізичному розвитку, але й у психологічному благополуччі, що має велике значення для загального успіху.

Інтеграція інноваційних технологій. Застосування кінезіологічних досліджень разом із сучасними гаджетами, такими як фітнес-трекери, відкриває нові можливості для моніторингу фізичної активності студентів. Ці пристрої забезпечують точні дані про серцевий ритм, кількість калорій, пройдену дистанцію та інші параметри, що дозволяє тренерам вносити корективи в тренувальні програми в реальному часі. Це допомагає зробити тренування більш ефективними та адаптованими до індивідуальних потреб студентів, що, в свою чергу, сприяє досягненню кращих результатів.

Отже, на нашу думку важливо дотримуватися основних етапів впровадження кінезіології в навчальний процес студентів ЗВО:

Аналіз вихідного рівня фізичної підготовки. Використання кінезіологічного тестування для визначення базових показників рухової активності, витривалості та сили.

Розробка програм фізичного виховання. Урахування кінезіологічних принципів у створенні комплексів вправ, що відповідають віковим та професійним потребам студентів.

Навчання викладачів і тренерів. Проведення спеціалізованих семінарів і тренінгів для підготовки персоналу ЗВО до використання кінезіологічних методик.

Регулярне тестування та корекція програм. Постійний контроль за ефективністю фізичних програм із застосуванням кінезіологічних методів оцінки.

Інтеграція кінезіології в фізичну підготовку студентів ЗВО може стати важливим кроком у модернізації системи освіти, покращуючи фізичне та психічне благополуччя молоді.

Виходячи з нашого дослідження, можна запропонувати практичні аспекти впровадження кінезіології в ЗВО. Так, використовуючи комплексний підхід інтеграції кінезіології в програму фізичного виховання через лекції, семінари

та практичні заняття з виконанням вправ, які враховують фізіологічні, біомеханічні та психологічні особливості студентів і спрямовувати її на підвищення рівня теоретичних і практичних знань студентів. А також враховувати персоналізовані завдання з фізичної підготовки для кожного студента з урахуванням їхніх фізичних можливостей, стану здоров'я та рівня підготовки.

Використання сучасного обладнання (біомеханічні аналізатори, сенсори руху, електроміографи) для оцінки фізичної форми, корекції техніки виконання вправ і моніторингу результатів. Крім того, застосування тейпів для підтримки м'язів і суглобів під час фізичної активності й профілактики травм і пришвидшення відновлення може покращити процес підготовки.

Ще одним з аспектів впровадження кінезіології в ЗВО є психофізіологічна підготовка: Використання кінезіологічних технік для зниження рівня стресу, покращення уваги та підвищення когнітивних функцій студентів.

Також, постійний моніторинг і оцінка ефективності змін у фізичному стані студентів на основі об'єктивних даних та корекція навчального процесу відповідно до отриманих результатів.

Висновок. Кінезіологія відіграє ключову роль у фізичній підготовці студентів ЗВО, адже вона сприяє формуванню здорового способу життя, вдосконаленню рухових навичок і профілактиці захворювань опорно-рухового апарату. Інтеграція цієї дисципліни в освітній процес дозволяє підвищити якість фізичного виховання, адаптуючи його до сучасних вимог та індивідуальних потреб студентів. Як наука про рухи людського тіла, кінезіологія забезпечує ефективний підхід до фізичної підготовки, допомагаючи краще зрозуміти анатомо-фізіологічні особливості організму. Це знання дозволяє оптимізувати фізичне навантаження, уникати травм та досягати високої ефективності тренувань.

Використання кінезіологічних методів сприяє розробці індивідуалізованих програм, що спрямовані на гармонійний розвиток фізичних, моторних і психофізичних якостей студентів. Інтеграція кінезіології у фізичну підготовку також стимулює мотивацію молоді до здорового способу життя. Вона формує навички раціонального використання рухових ресурсів і забезпечує основу для подальшої професійної діяльності. Завдяки кінезіології студенти отримують можливість не лише зберігати здоров'я, але й розвивати власний потенціал у фізичному та професійному аспектах.

Таким чином, кінезіологія є невід'ємним компонентом сучасної фізичної освіти, яка відповідає вимогам часу та забезпечує студентську молодь важливими інструментами для збереження здоров'я та фізичного самовдосконалення.

Література:

1. Андреева Р.І. Біомеханіка і основи метрології: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеню вищої освіти «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальностей 6.010201. Фізичне виховання, 6.010202. Спорт, 6.010203. Здоров'я людини // Р.І. Андреева. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2015. – 224 с.
2. Соколова О.В. Біомеханіка: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Фізична культура і спорт» освітньо-професійних програм «Фізичне виховання» і «Спорт» / О.В. Соколова, Г.А. Омеляненко, В.О. Тищенко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. – 96 с.
3. Ахметов Р.Ф. Біомеханіка фізичних вправ: Навчальний посібник. – Житомир: Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2004. – 124 с.
4. Дорошенко Е.Ю. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів III курсу медичних факультетів спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія» // Е.Ю. Дорошенко, Гуреева А.М., Черненко О.Є.// метод. реком. – З. – 2019. – С. 10.

References:

1. Andreeva R.I. (2015). Biomechanics and fundamentals of metrology [product of educational and professional programs]. – Kherson: PP Vyshemirskiy V.S. [in Ukrainian].
2. Sokolova O.V., Omelyanenko G.A. & Tyshchenko V.O. (2017). Biomechanics [product of educational and professional programs] Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian].
3. Akhmetov R.F. (2004). Biomechanics of physical exercises[Product of physical exercises]. – Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State Pedagogical University. [in Ukrainian].
4. Doroshenko E.Yu., Gureyeva A.M., & Chernenko O.Ye. (2019). Methodological recommendations for independent work of third-year students of medical faculties in the specialty "Physical therapy, occupational therapy" [product of educational and professional programs] Zaporizhzhia: [in Ukrainian].

УДК: 37.018.4+316.346.32+323.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-282-294](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-282-294)

Паскаль Олена Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, тел.: +380975498674, <https://orcid.org/0000-0002-9872-4677>

Паскаль Аліна Геннадіївна здобувачка першого бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальностями 231 Соціальна робота Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, тел.: +4571528708

КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Анотація. У статті проаналізовано проблему формування громадянської свідомості підлітків в умовах війни та соціальних змін через використання культурно-дозвіллевих заходів. Авторами визначено актуальність теми в контексті глобальних викликів, зокрема впливу війни на психологічний стан молоді та соціальні процеси. Доведено, що культурно-дозвіллева діяльність є важливим механізмом соціалізації та громадянського виховання підлітків, яка сприяє формуванню їхніх громадянських компетенцій, соціальної відповідальності та активної життєвої позиції. Обґрунтовано ефективність таких інтерактивних методів, як волонтерські квести, мистецькі та освітні ініціативи, які допомагають молоді адаптуватися до нових реалій життя, знижують рівень тривожності, сприяють розвитку патріотизму та соціальної згуртованості. Також авторами визначено основні проблеми, що перешкоджають ефективному формуванню громадянської свідомості в умовах війни, зокрема психологічні травми, руйнування освітньої інфраструктури, економічні труднощі, дезінформація та недостатня інституційна підтримка. На основі аналізу міжнародного та українського досвіду реалізації культурно-дозвіллевих програм запропоновано напрями подальших досліджень, серед яких особливе місце посідають довгостроковий моніторинг впливу цих заходів, розробка відповідних державних стратегій і політик, а також вивчення механізмів інтеграції медіаграмотності у молодіжне середовище. Рекомендовано посилити інституційну підтримку таких ініціатив, інтегрувати їх до формальної та

неформальної освіти й розширювати міжнародну співпрацю для використання кращих практик у сфері громадянської освіти та молодіжного волонтерства. Запропоновані рекомендації можуть бути враховані при формуванні державної молодіжної політики та соціальних програм підтримки молоді у кризових умовах, що сприятиме розвитку свідомого, активного та відповідального молодого покоління.

Ключові слова: громадянська свідомість, культурно-дозвілєва діяльність, соціалізація підлітків, волонтерство, соціальні ініціативи.

Paskal Olena Viktorivna Associate Professor, Associate Professor of the State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, tel.: +380975498674, <https://orcid.org/0000-0002-9872-4677>.

Pascal Alina Hennadiivna a bachelor's degree candidate specializing in 231 Social Work of the State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, tel.: +4571528708

CULTURAL AND LEISURE MEANS OF FORMING CIVIC AWARENESS OF ADOLESCENTS IN CONDITIONS OF WAR AND SOCIAL CHANGE

Abstract. The article analyzes the issue of forming adolescents' civic consciousness in conditions of war and social changes through cultural and leisure activities. The authors emphasize the relevance of the topic within the context of global challenges, specifically addressing the impact of war on young people's psychological well-being and social processes. It is proven that cultural and leisure activities are a significant mechanism for adolescents' socialization and civic education, contributing to the development of their civic competencies, social responsibility, and active life stance. The effectiveness of interactive methods such as volunteer quests, artistic, and educational initiatives is substantiated, demonstrating their potential to help adolescents adapt to new life realities, reduce anxiety levels, and foster patriotism and social cohesion. The authors also highlight key obstacles to effectively shaping civic consciousness under wartime conditions, including psychological trauma, destruction of educational infrastructure, economic hardships, misinformation, and insufficient institutional support. Based on an analysis of both international and Ukrainian experiences in implementing cultural and leisure programs, directions for further research are proposed. Particular emphasis is placed on long-term monitoring of these activities' impacts, development of corresponding state strategies and policies, and exploration of mechanisms for integrating media literacy into youth environments. The article

recommends strengthening institutional support for these initiatives, integrating them into formal and informal education systems, and expanding international cooperation to adopt best practices in civic education and youth volunteering. The suggested recommendations can inform state youth policies and social programs designed to support adolescents in crisis situations, ultimately contributing to the development of a conscious, active, and responsible younger generation.

Keywords: civic consciousness, cultural and leisure activities, adolescent socialization, war, volunteering, social changes, youth policy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальних викликів, спричинених війною та масштабними соціальними трансформаціями, проблема формування громадянської свідомості набуває особливої значущості. Для підлітків, які знаходяться на етапі активного становлення особистості, формування цінностей, національної ідентичності та соціальної відповідальності є процесом, що визначає їхню подальшу життєву позицію та участь у суспільних процесах. Згідно з дослідженням UNICEF (2023), понад 5,7 мільйона дітей та підлітків в Україні зазнали безпосереднього впливу війни, що призвело до значних психологічних і соціальних змін у їхньому житті. Війна та соціальні зміни створюють нові виклики та загрози для розвитку молоді, зумовлюючи потребу в ефективних механізмах їх соціалізації, адаптації та виховання. За даними дослідження соціологічної компанії Gradus Research в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я 77% українців відчувають стрес і сильну знервованість, а ще 52% – тривожність і напругу, що безпосередньо впливає на їхню мотивацію до навчання, громадської активності та соціальної взаємодії. Разом з тим, сучасна ситуація сприятиме зміцненню патріотичних почуттів, підвищенню рівня соціальної згуртованості та усвідомленню відповідальності за майбутнє країни. Саме тому актуальним є питання створення ефективних освітньо-виховних та культурних програм, спрямованих на підтримку молоді та розвиток їхньої громадянської свідомості.

Одним із важливих чинників формування громадянської свідомості є культурно-дозвілєва діяльність. Вона не лише створює сприятливе середовище для самовираження підлітків, а й сприяє формуванню стійких соціальних цінностей, таких як відповідальність, солідарність, повага до прав людини та демократичних принципів. Залучення підлітків до культурних ініціатив, волонтерської діяльності, громадських проєктів та творчих заходів формує почуття приналежності до суспільства та підвищує рівень їхньої соціальної активності.

Незважаючи на негативний вплив війни, можна спостерігати зростання рівня громадянської активності серед молоді. За даними Всеукраїнського

дослідження «Роль волонтерства у житті школярів», проведеного ГО «Українська Волонтерська Служба» із використанням платформи U-Report за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в рамках всеукраїнського проєкту «Шкільний урок волонтерства» «спостерігається низька активність учнівської молоді, безініціативність, небажання щось змінювати, невизначеність та нерішучість, попри високу зацікавленість у волонтерстві. «Водночас за даними дослідження UNFPA «Вплив війни на молодь в Україні», 30% молодих людей були волонтерами у 2022 році, порівняно з лише 6% у 2021 році, що свідчить про значне підвищення зацікавленості у волонтерстві після початку повномасштабного вторгнення. В Інвестиційному кейсі для молоді в Україні Дитячого фонду (ООН) ЮНІСЕФ, проведеного у 2024 році, зазначено, що волонтерська робота є першим кроком до громадянської активності для молодих людей» [1, с. 6].

Одним із ключових інструментів підтримки громадянської свідомості є культурно-дозвілєва діяльність, яка сприяє розвитку патріотичних цінностей, соціальної згуртованості та позитивної ідентичності підлітків. Дослідження показують, що участь молоді у творчих, волонтерських та соціально-активних заходах зменшує ризики соціальної ізоляції та депресивних станів. В Україні активно розвиваються ініціативи, спрямовані на соціалізацію молоді через культуру та дозвілля: «Поруч» — спільний проєкт Міністерства освіти і науки України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер» який має на меті забезпечити психосоціальну допомогу дітям, молоді та сім'ям, що постраждали від війни. Всеукраїнська ініціатива «Мистецтво об'єднує» організовує театральні вистави, музичні концерти та майстер-класи для молоді у містах, які постраждали від війни; Волонтерська платформа створена як онлайн-портал, який збирає можливості волонтерства з усієї України та допомагає однодумцям знайти одне одного. Платформа дає змогу волонтерам, зокрема молоді, знайти можливості творити добро, розвиватись та змінювати світ, взяти участь у волонтерській діяльності, що сприятиме розвитку громадянської відповідальності та співпраці у суспільстві. Таким чином, культурно-дозвілєва діяльність є важливим фактором стабілізації емоційного стану підлітків, підтримки їхньої активної громадянської позиції та розвитку соціальних навичок. Умови війни вимагають нових підходів до виховання громадянської свідомості, де культура і соціальна активність можуть стати ефективними засобами формування відповідального молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування громадянської свідомості підлітків у кризових умовах є предметом досліджень у різних наукових дисциплінах, зокрема соціології, педагогіці, психології та політології. Одним із фундаментальних досліджень у цій сфері є робота

Рональда Інглегарта та Крістіана Вельцеля, де автори розглядають вплив соціальних змін на громадянську свідомість та політичну культуру. Вони наголошують, що демократичні цінності найефективніше формуються через соціалізацію та культурний досвід, особливо серед молоді [6]. У сфері соціальної роботи значним є внесок Pāvels Jurs, Alīda Samuseviča, Inta Kulberga та Maija Ročāne [8], де досліджено значення громадянської активності молоді як механізму соціальної відповідальності та демократичного розвитку суспільства. Автори аналізують поняття громадянської активності молоді, її ключові фактори та потенційний внесок у соціальну стабільність.

Щодо українського контексту, важливим є дослідження Івана Беха [3, с. 3-22]. Актуальним також є проєкт «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» Інституту соціології НАН України (2024), в якому зазначається, що показник громадянської ідентичності дещо знизився щодо свого рівноважного максимуму (орієнтовно це 75%) — до позначки 73,8%. Помірне послаблення громадянської ідентичності підтверджує тезу знаходження українського суспільства на етапі національно-громадянської фрагментації.

Міжнародні дослідження доводять, що культурно-дозвілєва діяльність відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості підлітків. Наприклад, у Канаді діє програма «Youth Volunteer Corps», яка залучає молодь до суспільно корисної діяльності, що сприяє їхній соціальній адаптації. У Великій Британії реалізується програма «National Citizen Service», яка спрямована на розвиток соціальних компетенцій молоді через участь у мистецьких, спортивних та громадських проєктах. Програма NCS, розроблена спеціально для 16–17-річних, покликана залучати, об'єднувати та розширювати можливості молодих людей, зміцнюючи їхню впевненість у собі. Участь у таких програмах допомагає зменшити соціальну ізоляцію та підвищує рівень громадянської відповідальності серед молоді.

Таким чином, порівняння міжнародного та українського досвіду демонструє, що розвиток громадянської свідомості підлітків найбільш ефективний у середовищах, де молодь має можливість брати участь у соціально значущій діяльності, що поєднує освіту, культуру та активну громадську позицію.

Мета дослідження полягає в аналізі впливу культурно-дозвілєвої діяльності на формування громадянської свідомості підлітків в умовах війни та соціальних змін, а також у визначенні ефективних підходів до соціалізації молоді через участь у культурних, волонтерських та освітніх ініціативах.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: розкрити сутність громадянської свідомості підлітків та її ключові компоненти в контексті сучасних соціально-політичних змін; проаналізувати вплив війни на соціальні орієнтири молоді, зокрема на їхні цінності, патріотичні переконання

та рівень громадянської активності; оцінити роль культурно-дозвіллевої діяльності як механізму формування громадянської позиції підлітків, розглянувши її психологічні, соціальні та педагогічні аспекти; дослідити міжнародний досвід реалізації програм, спрямованих на підтримку громадянської свідомості молоді через культуру, волонтерство та соціальні ініціативи; провести порівняльний аналіз українських і зарубіжних практик у сфері соціалізації підлітків через культурно-дозвіллеву діяльність; розробити експериментальний акторський квест для освітніх, соціальних та культурних установ щодо вдосконалення механізмів громадянського виховання молоді через залучення до культурних, волонтерських і громадських ініціатив.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань у дослідженні застосовано методи контент-аналізу наукової літератури, кількісно-якісний аналіз отриманих результатів дослідження через опитування підлітків. Опитування охоплювало питання щодо рівня громадянської свідомості, участі у волонтерській та культурно-дозвіллевій діяльності, впливу війни на їхні цінності та соціальні орієнтири; метод напівструктурованих інтерв'ю з соціальними працівниками, педагогами, організаторами молодіжних ініціатив та волонтерами, які працюють із підлітками. Основна мета — з'ясувати, які форми культурно-дозвіллевої діяльності є найбільш ефективними для розвитку громадянської свідомості підлітків.

Виклад основного матеріалу. Громадянська свідомість є важливим соціальним феноменом, що визначає рівень залученості особистості до суспільних процесів та її готовність брати активну участь у розбудові демократичних інститутів. Для підлітків, які перебувають у періоді формування власної ідентичності, розвиток громадянської свідомості є визначальним фактором їхньої соціалізації. У контексті сучасних соціально-політичних змін, зокрема в умовах війни, громадянська свідомість набуває нових значень і функцій, адже саме молодь є тією групою, що формуватиме майбутнє суспільства.

У науковій літературі громадянська свідомість розглядається як багаторівнева структура, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Розглянемо їх докладніше:

- когнітивний компонент включає знання про суспільство, права та обов'язки громадянина, демократичні принципи та державний устрій. Формується через формальну та неформальну освіту, а також через доступ до інформаційних ресурсів. В умовах війни особливого значення набуває розуміння механізмів функціонування держави, соціальних інституцій та міжнародних правових норм;

- емоційно-ціннісний компонент відображає ставлення підлітків до суспільних процесів, їхню готовність підтримувати демократичні цінності, відчуття національної ідентичності та патріотизму. Військові конфлікти

суттєво впливають на цей аспект: молодь відчуває посилене почуття відповідальності за майбутнє країни та стає більш свідомою у питаннях національної ідентичності. Водночас, у постконфліктних суспільствах можлива поляризація настроїв серед молоді, що вимагає активної роботи з формуванням толерантності та соціальної згуртованості;

- поведенковий компонент проявляється у рівні громадянської активності, участі у волонтерській діяльності, громадських ініціативах, виборчому процесі та соціальних рухах. Молодь, що проживає у зонах конфлікту, активно долучаються до соціальних і волонтерських ініціатив, що свідчить про високий рівень мобілізації молоді під впливом кризових умов. У країнах ЄС існує тенденція до створення молодіжних громадянських платформ, що сприяють політичній участі молоді, тоді як в Україні такі ініціативи ще перебувають у процесі активного становлення.

Військові конфлікти та соціальні кризи докорінно змінюють процеси соціалізації молоді, прискорюючи або, навпаки, ускладнюючи формування громадянської свідомості. В умовах війни підлітки стикаються з посиленням почуттям невизначеності, що змушує їх шукати нові форми громадянської участі.

Дослідження Jurs et al. (2021) [8] показує, що громадянська активність молоді є потужним ресурсом соціальної відповідальності, що зміцнює демократичні інститути та сприяє соціальній згуртованості. Це особливо важливо для країн, які переживають кризові періоди.

В Україні ключовими напрямками підтримки громадянської свідомості підлітків в умовах війни є: освітні програми, що формують знання про права людини, демократичні цінності та механізми громадянської участі; волонтерські ініціативи, які сприяють розвитку соціальної відповідальності та спільнотної згуртованості; культурно-дозвілєві заходи, що допомагають молоді адаптуватися до нових соціальних реалій та зберігати психологічний баланс.

У кризових умовах відбувається закономірна зміна соціальних орієнтирів підлітків у кризових умовах є добре задокументованим явищем у наукових дослідженнях. Основними тенденціями зміни цінностей серед молоді є:

- зростання значення патріотизму та національної ідентичності – війна стимулює усвідомлення ролі кожного громадянина у збереженні державності;
- формування колективної відповідальності – підлітки усвідомлюють важливість підтримки громади та волонтерства;
- зменшення індивідуалістичних орієнтацій – матеріальні пріоритети поступаються місцем соціальним та громадянським цінностям.

Ці зміни підтверджує дослідження (Unicef для кожної дитини (2024)), у якому зазначається, що в умовах соціальних криз молодь стає більш

згуртованою, а її громадянська активність зростає. Це спостерігається в Україні, де після початку війни кількість молодих людей, що беруть участь у волонтерських ініціативах, зросла більш ніж удвічі. «Наразі в Україні набуває сили багатообіцяюча хвиля молодіжного волонтерства. У 2022 році 30% молоді відповіли на опитування, вказавши, що вони у 2022 році були волонтерами — порівняно з лише 6% у 2021 році» [5, с. 22].

Патріотизм у молодіжному середовищі в умовах війни проявляється через посилену підтримку національної культури, мови, історії та символів державності. Опитування Київського міжнародного інституту соціології (2023) показує, що підлітки стали більше цікавитися історією України та усвідомили важливість вивчення української мови як елементу національної ідентичності.

Патріотичні переконання проявляються в таких аспектах як: збільшення інтересу до національної історії та культури; підтримка військових через волонтерські ініціативи та благодійність; активна участь у національно-патріотичних заходах.

Культурно-дозвіллєва діяльність є одним із найважливіших механізмів формування громадянської свідомості та соціальної відповідальності підлітків. Вона не лише сприяє розширенню культурного світогляду, а й виконує важливу функцію соціальної адаптації, формування громадянських цінностей та активізації участі молоді у суспільному житті. В умовах війни та соціальних змін така діяльність набуває особливого значення, оскільки допомагає підліткам знайти особистий сенс громадянської активності, підтримати емоційний баланс та відчувати свою відповідальність за майбутнє суспільства.

Таблиця 1.

Роль культурно-дозвіллєвої діяльності у формуванні громадянської позиції підлітків

Критерії	Психологічний аспект	Соціальний аспект	Педагогічний аспект
Основний зміст	вплив культурної діяльності на емоційний стан підлітків	формування соціальних зв'язків, згуртованості громади	використання культури як засобу громадянського виховання
Ключові показники впливу	- емоційна стабільність - психосоціальна підтримка - самореалізація	- розвиток комунікації - Зміцнення соціальних зв'язків - Соціальна відповідальність	- формування громадянських компетенцій - інтерактивне навчання - волонтерські програми
Методи реалізації	- арттерапія - уніка, театр, живопис - культурні події як емоційна підтримка	- громадські культурні заходи - театральні постановки - інклюзивні мистецькі ініціативи	- проєктне навчання - дебати, дискусійні клуби - волонтерство у сфері культури

Критерії	Психологічний аспект	Соціальний аспект	Педагогічний аспект
Очікувані ефекти	- зниження рівня стресу - покращення психологічного благополуччя	- підвищення рівня соціальної згуртованості - толерантність	- розвиток критичного мислення - активна громадянська позиція
Приклади реалізації в Україні	- програма «Реабілітація Арттерапія» (інноваційна програма мистецько-психотерапевтичної реабілітації)	- «Мистецтво об'єднує» (інтерактивні культурні події)	- проєкту «Хакатон: діяти та діячки» громадські молодіжні ініціативи (волонтерство через культурні ініціативи)

Залучення підлітків до культурно-дозвілєвої діяльності сприяє їхній соціалізації, формує почуття відповідальності за громаду та забезпечує практичні навички громадянської участі. Подальше дослідження та розвиток подібних ініціатив дозволять посилити їхній позитивний вплив на громадянську свідомість молоді та її готовність до активної участі в суспільному житті.

У різних країнах світу реалізуються програми, спрямовані на формування громадянської свідомості молоді через культурно-дозвілєву діяльність, волонтерські ініціативи та соціальну активність. Досвід таких країн, як Велика Британія, Канада, Німеччина та США, показує, що інтеграція культури та волонтерства у молодіжну політику сприяє розвитку соціальної відповідальності, патріотизму та громадянської участі.

У Великій Британії з 2011 року діє National Citizen Service (NCS) – загальнонаціональна програма для молоді віком 16-17 років, що поєднує волонтерську діяльність, громадянське виховання та розвиток соціальних навичок. Основними елементами програми є участь молоді у культурних, волонтерських та освітніх ініціативах, які сприяють розвитку громадянських компетенцій; робота над соціальними проєктами, спрямованими на покращення місцевих громад; навчання лідерству та співпраці через інтерактивні тренінги та майстер-класи.

У Німеччині уряд підтримує програму «Kultur macht stark» («Культура робить сильнішим»), яка надає фінансування громадським організаціям для реалізації культурних проєктів, що сприяють соціальній інтеграції молоді. Основними напрямками програми є: створення культурних хабів для молоді, де проводяться воркшопи, виставки та дискусійні клуби; підтримка творчих ініціатив, що сприяють діалогу між різними соціальними групами; інклюзивні культурні заходи для підлітків з різним соціально-економічним статусом.

У Канаді широко розвинена молодіжна волонтерська діяльність, зокрема через Youth Volunteer Corps (YVC) – ініціативу, яка залучає підлітків до

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

соціальної роботи через мистецтво та креативні проєкти. Основні компоненти: робота над громадськими проєктами у сферах культури, екології, соціального захисту; волонтерські ініціативи у музеях, театрах та історичних центрах; навчання громадянському активізму через практичні кейси.

У США діє «AmeriCorps» – державна програма, що надає молоді можливість працювати у соціальній сфері, зокрема у сферах культури та освіти. Основні напрями програми: залучення підлітків до громадських ініціатив у сфері культури, освіти та соціальної допомоги; підтримка проєктів, пов'язаних із культурним розвитком локальних громад; надання грантів на молодіжні ініціативи.

Японія приділяє значну увагу громадянському вихованню через культуру, зокрема через програму «Global Citizenship Education» (GCE), що реалізується Міністерством освіти. Основні напрями програми: інтерактивні освітні заходи, що навчають молодь соціальній відповідальності; волонтерські місії для підлітків у сфері культури; обмінні програми для формування глобального громадянського мислення.

Міжнародні програми демонструють високу ефективність у формуванні громадянської свідомості молоді через інтеграцію культури, волонтерства та соціальних ініціатив. Успішність таких ініціатив залежить від державної підтримки, інтерактивних методів навчання та залучення молоді до реальних соціальних проєктів. Україні варто адаптувати цей досвід, розширюючи програми культурно-освітнього волонтерства для підлітків.

Одним із найефективніших методів залучення підлітків до громадянської активності є гейміфікація освітнього процесу. Квест «Громадянський код: місія майбутнього» – це інтерактивна освітньо-соціальна гра, спрямована на формування громадянської свідомості молоді через культурні, волонтерські та громадські ініціативи. Завдяки ігровому підходу, учасники отримують можливість зануритися у світ суспільних викликів і відчувати себе активними учасниками процесу розбудови держави.

Мета квесту – формування активної громадянської позиції підлітків через залучення до інтерактивних, практичних завдань, пов'язаних із культурною, волонтерською та соціальною діяльністю.

Основні завдання квесту – ознайомити молодь із ключовими принципами громадянської відповідальності та активізму; розвинути навички співпраці, критичного мислення та соціальної комунікації; мотивувати підлітків до участі в реальних волонтерських та культурних ініціативах.

Таблиця 2.

Структура та алгоритм реалізації квесту

Етап квесту	Опис завдання	Очікувані результати
Формат, тривалість та локація	Формат: Офлайн- або онлайн-квест. Тривалість: 90-120 хвилин. Локація: Бібліотеки, молодіжні центри, музеї, громадські простори.	Організаційна гнучкість, що дозволяє залучати різноманітну аудиторію.
1. Вступний брифінг – «Активуй свій громадянський код»	Учасники проходять короткий тест на знання громадянського суспільства та волонтерської діяльності. Кожен отримує «Громадянську роль» (лідер, комунікатор, аналітик, організатор), що допоможе у виконанні завдань.	Формування початкового рівня громадянської компетентності, розподіл ролей у команді.
2. Місія «Культурний код нації» (Культура як механізм соціалізації)	Учасники знаходять і розшифровують цитати відомих українських діячів культури про громадянську відповідальність (Леся Українка, Григорій Сковорода, Василь Стус). Завдання: сформулювати командне бачення ролі культури у громадянському вихованні.	Усвідомлення ролі культури у формуванні соціальної відповідальності, розвиток навичок критичного мислення.
3. Челендж «Доброчинність у дії» (Волонтерство як стиль життя)	Команди отримують реальні волонтерські кейси (допомога ВПО, благодійні заходи, екологічні ініціативи). Завдання: розробити швидкий план дій та презентувати його журі або іншим командам.	Вироблення практичних навичок громадянської участі, розвиток командної роботи та швидкого ухвалення рішень.
4. Симуляція «Громада майбутнього» (Громадянське суспільство в дії)	Кожна команда отримує сценарій майбутнього міста з певними викликами (екологія, урбаністика, інклюзивність). Завдання: розробити ініціативу для розвитку громадянського суспільства та представити її у форматі пітчінгу.	Розвиток стратегічного мислення, проєктного підходу та навичок публічного виступу.
5. Фінальна місія – «Декларація активного громадянина»	Учасники спільно формують «Маніфест активного громадянина», де викладають ключові принципи громадянської позиції та особистої відповідальності перед суспільством.	Закріплення отриманих знань, формування активної громадянської позиції, підвищення мотивації до соціальної активності.

Короткострокові результати: підвищення рівня обізнаності про громадянську активність, волонтерство та культуру; формування комунікативних та командних навичок; залучення молоді до соціальних ініціатив у їхніх громадах.

Довгострокові результати: створення локальних молодіжних ініціатив та активізація волонтерського руху; підвищення рівня соціальної згуртованості

та відповідальності серед підлітків; формування покоління свідомих громадян, готових брати активну участь у розбудові суспільства.

Квест «Громадянський код: Місія майбутнього» – це інноваційний спосіб залучення молоді до громадянської активності через гру, культуру та волонтерство. Він може бути впроваджений у школах, молодіжних центрах, культурних інституціях і навіть адаптований для онлайн-формату.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що культурно-дозвілєва діяльність є ефективним засобом формування громадянської свідомості підлітків в умовах війни та соціальних змін. Такі заходи забезпечують не лише підтримку емоційного стану молоді, а й сприяють розвитку стійких соціальних зв'язків, відповідальності та активної громадянської позиції.

Результати емпіричного аналізу засвідчують високу ефективність інтер-активних методів, таких як волонтерські квести, мистецькі та освітні ініціативи, які дають змогу молоді отримати реальний досвід участі в громадських проєктах. Також важливою є роль міжнародних програм, які показують позитивний досвід інтеграції культури, волонтерства та громадянської освіти для формування активної громадянської свідомості.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на більш глибокий аналіз довгострокового впливу культурно-дозвілєвих заходів на формування громадянської свідомості підлітків, зокрема через довготривалі моніторингові дослідження.

Література:

1. Всеукраїнське дослідження «Роль волонтерства у житті школярів» URL: <https://surl.gd/lparhk> (дата звернення: 07.03.2025).
2. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану : виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2024. 188 с.
3. Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) / [редкол.: С.А. Копилов (співголова, наук.ред.), І.Д. Бех (співголова) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 108 с.
4. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
5. Dyson, Edward, et al. *Краще майбутнє: Економічне обґрунтування для інвестування в молодь в Україні*. UNICEF, 2023.
6. Inglehart R., Welzel C. (2005) Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. By Ronald Inglehart and Christian Welzel. New York : Cambridge University Press, Pp. x+333.
7. Paffenholz T., Spurk C. Civil Society (2006) Civic Engagement, and Peacebuilding Social development papers Conflict Prevention and Reconstruction. Paper No. 36.
8. Jurs, Pāvels, et al. (2021) Youth Civic Engagement – Resource of Social Responsibility. *Proceedings of ICERI2021 Conference*, 8-9 Nov. 2021, pp. 9977-9985. ResearchGate, doi: 10.21125/iceri.2021.2429.

References:

1. Vseukrainske doslidzhennia «Rol volonterstva u zhytti shkoliariv» [All-Ukrainian study "The role of volunteering in the lives of schoolchildren"]. (n.d.). Retrieved March 7, 2025, from <https://surl.gd/lparhk> [in Ukrainian].
2. Kremen, V.H. (Ed.). (2024). Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdorovia ukrainsiv v umovakh voiennoho stanu: vyklyky i vidpovidi [Protection and support of mental health of Ukrainians under martial law: challenges and responses]. Kyiv: NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Kopylov, S.A., Bekh, I.D., et al. (Ed.). (2018). Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti osobystosti u vyklykakh chasu [Formation of the national-cultural identity of the individual in the challenges of time]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University [in Ukrainian].
4. Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., et al. (2022). Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022 [Ukrainian society under war conditions. 2022]. Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. Dyson, E., et al. (2023). Krashche maibutnie: Ekonomichne obgruntuvannia dlia investuvannia v molod v Ukraini [Better Future: An economic rationale for investing in youth in Ukraine]. UNICEF [in Ukrainian].
6. Inglehart R., Welzel C. (2005) Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. By Ronald Inglehart and Christian Welzel. New York : Cambridge University Press, Pp. x+333.
7. Paffenholz T., Spurk C. Civil Society (2006) Civic Engagement, and Peacebuilding Social development papers Conflict Prevention and Reconstruction. Paper No. 36.
8. Jurs, Pāvels, et al. (2021) Youth Civic Engagement – Resource of Social Responsibility. *Proceedings of ICERI2021 Conference*, 8-9 Nov. 2021, pp. 9977-9985. ResearchGate, doi: 10.21125/iceri.2021.2429.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 271.2:355.48(477)«15/18»

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-295-308](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-295-308)

Поворознюк Василь Васильович викладач Таврійського християнського інституту, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0004-1641-1792>

Кореневич Валентин Михайлович викладач Таврійського християнського інституту, директор «Пасторсько-капеланське керівництво» у Київській богословській семінарії, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0006-1898-2593>

Кушнірчук Анатолій Юрійович викладач Таврійського християнського інституту, Київ, <https://orcid.org/0009-0003-7208-8769>

ДОСВІД ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДУХОВЕНСТВІ В КОЗАЦЬКУ ДОБУ

Анотація. Досвід душпастирської опіки в українському духовенстві в козацьку добу є важливою складовою частиною історії релігійного, соціального та політичного життя в Україні в період з 16 по 18 століття. Цей період був часом глибоких змін і становлення національної ідентичності, а також боротьби за збереження та розширення територіальної незалежності українського народу. Роль українського духовенства у цьому контексті не можна недооцінювати, оскільки саме через духовну опіку, яку надавали священнослужителі, зберігалися не лише релігійні традиції, але й національна свідомість, яка стала основою майбутньої незалежності. Церква в козацьку добу була не тільки місцем молитов і освячення, а й важливим соціальним та політичним осередком. Вона була центром духовного і культурного життя українців, надаючи моральну підтримку у тяжкі часи, сприяючи розвитку освіти та культури, а також підтримуючи боротьбу проти загрози з боку інших держав та імперій. Зокрема, козацьке духовенство активно брало участь у формуванні моральних і духовних засад у військових підрозділах, де священнослужителі допомагали підтримувати бойовий дух, проводили молебні та сповідали воїнів, що було важливим елементом психо-емоційної підтримки козаків. Одним з ключових аспектів душпастирської опіки була освіта. Духovenство активно залучалося до формування освітніх програм, спрямованих на зміцнення національної ідентичності, збереження мовних традицій та культури. Соціальна опіка також була важливою складовою душпастирської діяльності. Душпастирська опіка в козацьку добу не лише сприяла релігійному і моральному розвитку, але й стала важливим чинником

у збереженні національного духу українців у період боротьби за незалежність. Цей досвід є важливою спадщиною, яка продовжує впливати на сучасну релігійну і культурну традицію України.

Ключові слова: українське духовенство, козацька доба, душпастирська опіка, церква та національна ідентичність, військовий дух і мораль.

Povoroznyuk Vasyl Vasylovych Lecturer at the Tavriski Christian Institute, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0004-1641-1792>

Korenevych Valentyn Mykhailovych Lecturer at the Tavriski Christian Institute, Director of «Pastoral and Chaplaincy Leadership» at the Kyiv Theological Seminary, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0006-1898-2593>

Kushnirchuk Anatolii Yuriyovych Lecturer at the Tavriski Christian Institute, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-7208-8769>

EXPERIENCE OF PASTORAL CARE IN UKRAINIAN CLERGY DURING THE COSSACK ERA

Abstract. The experience of pastoral care in Ukrainian clergy during the Cossack era is a significant aspect of the religious, social, and political history of Ukraine from the 16th to the 18th century. This period was marked by profound changes, the formation of national identity, and the struggle to preserve and expand the territorial independence of the Ukrainian people. The role of Ukrainian clergy in this context cannot be underestimated, as it was through pastoral care provided by priests that not only religious traditions were preserved but also national consciousness, which became the foundation of future independence. During the Cossack era, the Church was not only a place of worship and sanctification but also an important social and political center. It served as the heart of spiritual and cultural life, offering moral support in difficult times, promoting education and culture, and assisting in the fight against threats from foreign states and empires. In particular, the Cossack clergy actively contributed to the formation of moral and spiritual foundations within military units, where priests helped maintain the fighting spirit, conducted prayer services, and offered confessions to warriors an essential element of the Cossacks' psychological and emotional support. One of the key aspects of pastoral care was education. The clergy actively engaged in developing educational programs aimed at strengthening national identity, preserving linguistic traditions, and fostering cultural heritage. Social care was also a crucial component of pastoral activity. Pastoral care during the Cossack era not only contributed to religious and moral development but also played a vital role in preserving the national spirit of

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Ukrainians during their struggle for independence. This experience remains an important legacy that continues to influence Ukraine's modern religious and cultural traditions.

Keywords: Ukrainian clergy, Cossack era, pastoral care, Church and national identity, military spirit and morality.

Постановка проблеми. Тема досвіду душпастирської опіки в українському духовенстві в козацьку добу є надзвичайно актуальною в контексті сучасних соціальних, культурних і релігійних процесів в Україні. Вивчення цієї теми дозволяє глибше зрозуміти не лише релігійні аспекти козацької доби, але й важливість духовенства як соціального інституту, який впливав на формування моральних та етичних засад того часу. У сучасних умовах, коли українське суспільство стикається з викликами національної ідентичності, духовної та культурної консолідації, аналіз досвіду духовної опіки в козацьку добу дає можливість черпати цінні уроки щодо важливості єдності між релігійними, моральними та національними цінностями. Одним із важливих аспектів є те, що козацька доба стала етапом активного розвитку національної свідомості та боротьби за незалежність. Церква, а зокрема духовенство, виконували роль не тільки релігійних наставників, але й національних лідерів, що підтримували козацький дух і надавали духовну підтримку в боротьбі за незалежність. Роль священнослужителів у підтримці морального стану воїнів, а також у розвитку освіти, соціальної допомоги та культурного життя, є важливою складовою того часу, яку необхідно досліджувати для глибшого розуміння соціальних та політичних процесів в Україні того періоду. Сучасне суспільство має нагальну потребу у відновленні та поглибленні національних традицій, моральних цінностей, збереженні історичної пам'яті про великих духовних наставників та їхню роль у збереженні національної ідентичності. Дослідження досвіду душпастирської опіки в козацьку добу дозволяє сучасному духовенству та громадянському суспільству віднайти нові шляхи для інтеграції релігійних цінностей у соціальне та культурне життя, зокрема в умовах гібридних воєнних загроз і політичної нестабільності. Таким чином, актуальність даної теми полягає в її важливості для відновлення та розвитку національної духовної спадщини, сприяння формуванню здорового морального клімату в українському суспільстві, а також у розумінні ролі церкви і духовенства в історичному процесі, який мав вирішальний вплив на формування сучасної української нації.

Мета статті – вивчення досвіду душпастирської опіки в українському духовенстві в козацьку добу, аналіз її впливу на духовний, моральний та соціальний розвиток українського суспільства того часу, а також визначення

ролі духовенства у збереженні національної ідентичності та культурних традицій. Окрім цього, метою є розкриття особливостей взаємодії духовенства з козацтвом, зокрема через надання моральної, релігійної та соціальної підтримки, а також визначення значення цієї опіки для формування патріотичних та моральних засад, що сприяли боротьбі за національну незалежність та ідентичність України.

Виклад основного матеріалу. Період Козацької доби в історії України відзначався не тільки військовими та політичними подіями, але й значним розвитком релігійного життя, зокрема, в контексті капеланської діяльності. У цьому періоді відбулась інтеграція релігії в військову структуру, а також активна співпраця між українським духовенством і козацьким військом. Це був час, коли релігійне життя та військова служба тісно переплітались, адже військові підрозділи потребували духовної опіки для підтримки бойового духу і забезпечення моральної стійкості особового складу.

Зі змінами політичної ситуації, починаючи з входження українських земель до складу Польщі та Литви, значно змінився й релігійний ландшафт, що безпосередньо вплинуло на розвиток капеланської служби. Відзначимо, що на території Великого князівства Литовського, що включало в себе більшу частину українських земель, активно поширювалась католицизм, а також закріплювалась уніатська церква після Брестської унії 1596 року. Це викликало неоднозначну реакцію серед українського населення, де більшість залишалась вірною православної вірі.

Козацтво, з одного боку, мало значний військовий і політичний вплив на території Лівобережної та Правобережної України, з іншого – це було соціальне явище, що формувалося з широких мас простих людей, таких як селяни та міщани, але також і з представників дрібної шляхти та духовенства. Як зазначав британський дослідник Арнольд Тойнбі, козаки стали своєрідним братством, поєднуючи військову дисципліну з релігійними практиками. Вони сформували цілу культуру, у якій духовенство не лише виконувало традиційні обряди, але й ставало важливою частиною військового життя. Це підкреслюється й у тому, що козаки вважали за необхідне мати капеланів при військових підрозділах, які виконували важливу роль у підтримці морального духу [1].

Одним із яскравих прикладів цієї взаємодії є військова кампанія 1514 року під Оршею, де польсько-литовсько-руське військо під командуванням коронного гетьмана Яна Тарновського здобуло велику перемогу над московським військом. У зв'язку з цією подією є згадка, що Тарновський, переконуючи своїх підлеглих у важливості дисципліни та божественного втручання в їхні військові справи, наполягав на присутності капеланів у війську. Це був приклад того, як козаки та інші частини литовсько-польського

війська розуміли необхідність духовної опіки під час бойових дій, а також як релігія впливала на розвиток військової дисципліни та етики.

Капелани, зазвичай священники або монахи, мали на меті не лише виконувати релігійні обряди, але й брати участь у вихованні і моральному наставленні бійців. Вони часто ставали посередниками між військовими та духовенством, підтримуючи зв'язок між військовими підрозділами та Церквою, що було особливо важливо під час боротьби за національні права та свободи. Зі змінами в релігійному ландшафті Речі Посполитої, проблеми капеланства ставали дедалі складнішими. Після Брестської унії українське православне духовенство опинилось у складному становищі: воно не могло залишатись осторонь від боротьби за національну ідентичність і одночасно доводилось взаємодіяти з польськими та католицькими властями. Це створювало суперечності в релігійних питаннях, що відображались і на діяльності капеланів, які іноді були змушені балансувати між лояльністю до держави та релігійною приналежністю своїх підопічних [2].

На жаль, у зв'язку з відсутністю єдиної національної церкви в той період, українські священники не могли виконувати свої духовні обов'язки без перешкод, оскільки підлягали тиску з боку католицької церкви та іноземної влади. Однак, навіть у цих умовах, українське капеланство продовжувало виконувати свою місію, ставши важливою складовою частиною козацької ідентичності. Таким чином, досвід душпастирської опіки в козацькі часи є важливим етапом у розвитку українського капеланства. Релігійна служба та підтримка духу бійців відігравали важливу роль у підтримці морального духу та згуртованості козацьких військ. Військові капелани, надаючи релігійну та моральну підтримку, сприяли формуванню військових підрозділів як духовно сильних, морально стійких та згуртованих спільнот, здатних досягати високих результатів навіть у найскладніших умовах.

Ця інформація має значну важливість не лише через підтвердження існування капеланського служіння в арміях руських князів, але й тому, що зазначене джерело підкреслює підтримку та забезпечення духовного складу військ за сприянням українського князя Костянтина Острозького. Цей факт є важливим для розуміння структури військових сил того часу, оскільки свідчить про наявність організованої системи духовної підтримки та забезпечення функціонування загонів духовенства в межах військових формувань.

На початковому етапі розвитку козацтва відзначався широкий конфесійний спектр серед військових формувань. Православна віра не була домінуючою в цьому контексті. Склад козацтва був доволі різноманітним: поряд з православними, значну частину становили католики, протестанти та мусульмани. За даними історичних досліджень, на цей час міжконфесійні відносини в козацтві не мали чіткої ієрархії або загальних стандартів, що

можна пояснити відкритістю до різних релігійних груп, що складали військові загони. Водночас гетьман Петро Сагайдачний, прагнучи зміцнити православні позиції, у 1620 році включив усе козацьке військо до православного Київського братства. Однак цей процес не був без суперечностей, оскільки в козацькому середовищі залишалася певна кількість католиків. Лише у 1632 році на загальній військовій раді низові козаки ухвалили рішення про виключення католиків зі своїх лав, хоча цей процес не супроводжувався насильством [11].

Тим, хто приєднувався до Січі після 1632 року, ставили умови щодо дотримання православної віри. Від них вимагалось знати Символ віри, молитву Господню та присягнути на вірність Церкві, приймаючи присягу перед престолом Божим [11]. Цей процес свідчить про чітке визначення релігійної приналежності в контексті становлення козацької ідентичності, що, в свою чергу, мало важливе значення для внутрішньої єдності та морально-психологічної стабільності військових формувань [3].

Протягом XVII століття в козацькому середовищі існувала чітка політика релігійної уніфікації, згідно з якою новоприбулі до козацьких військових формувань мусили прийняти православ'я. Зокрема, якщо новоприбулий був католиком чи лютеранином, йому належало прийняти православну віру, а якщо він був євреєм чи магометанином, то зобов'язаний був хреститися в православну віру урочисто, згідно з обрядом «греко-руської» церкви. Такі вимоги вказують на важливість православної ідентичності в козацькому військовому середовищі, оскільки саме релігійна приналежність визначала не лише особисту ідентичність, але й соціальні й моральні обов'язки кожного козака. Історик А. Скальковський детально описує процес прийняття євреїв до козацьких куренів. За його свідченнями, священники на Січі здійснювали хрещення євреїв за православним обрядом, і лише після цього вони могли вступити до служби в козацьких куренях. Цей релігійний ритуал став частиною процесу інтеграції різних етнічних та релігійних груп у козацьке військо, підкреслюючи важливість спільної релігійної ідентичності для забезпечення єдності серед козаків [11].

Не менш важливим є факт, що на території Січі активно розвивалася інфраструктура, що підтримувала релігійні потреби козаків. Відомо, що у 1576 році, поблизу міста Стара Самара, на великому острові між річками Самарою та Самарчиком, козаки збудували дерев'яну церкву Святого Миколая. Для проведення релігійних служб до цього місця були запрошені священнослужителі з Києва. Окрім церкви, при ній була організована школа та госпіталь, що засвідчує важливість духовної підтримки в житті козаків. У 1602 році на основі цієї помісної церкви було засновано Самарський Пустельно-Миколаївський монастир, духовники якого продовжували підтримувати і опікувати Січ [11].

Це свідчить про те, що духовна складова відігравала важливу роль у житті козацького війська, де церковні служителі виконували функції не лише релігійного супроводження, а й медичної та освітньої допомоги. Таким чином, можна зробити висновок, що військові формування, під керівництвом руських князів і козаків, мали в своїй структурі духовенство, яке забезпечувало не лише релігійні потреби, а й загальну підтримку і моральну стабільність. Військові духівники сприяли збереженню духовної єдності та підтримували військовий дух, що було надзвичайно важливим для ефективної боротьби та існування козацьких військ.

Для детальнішого дослідження розвитку капеланства в історії України важливо враховувати події, які мали значний вплив на релігійне життя та політичну ситуацію в регіоні. Однією з таких подій стала Люблінська унія 1569 року, яка об'єднала Руські землі з Королівством Польським у складі однієї Корони. Це було важливе політичне рішення, оскільки Руські землі вперше за кілька століть опинилися під спільною владою, що мало далекосяжні наслідки для релігійного, культурного та соціального розвитку. Цей період, зокрема, супроводжувався й іншою важливою подією — Берестейською унією 1596 року. В результаті цієї угоди Київська митрополія оголосила про свою належність до Римського престолу, що стало основою для утворення Греко-Католицької Церкви. Це спричинило появу нової релігійної течії, яка суттєво змінила релігійну карту України, додаючи до вже існуючої православної церкви греко-католицьку гілку, що існувала в межах католицької церкви, але зберігала багато елементів православного обряду [4].

Ці події створили складну релігійну ситуацію для православних в Україні, які опинилися у скрутному становищі. Єрусалим, який залишався центром православного світу, знаходився надто далеко і в політичній та військовій кризі, щоб забезпечити значну підтримку для своїх вірних у Русі. Крім того, Константинополь, який перебував під владою Османської імперії, не мав можливості виступати як надійний центр для православної церкви, що змушувало багато православних єпархій шукати підтримки в інших центрах. Внаслідок пасивної політики Константинополя щодо підтримки православної церкви на Русі, православна церква почала орієнтуватися на Москву. Це сприяло зміцненню зв'язків між православ'ям в Україні та Московським царством, що, в свою чергу, мало значний вплив на політичні та релігійні процеси в регіоні. Згодом ці зв'язки призведуть до фатальних наслідків для розвитку церковних і політичних структур в Україні, оскільки Москва активно втручалася в церковні справи, що в кінцевому результаті вплинуло на автономію української церкви. Отже, ці події, зокрема Люблінська та Берестейська унії, змінили релігійне обличчя України, вплинули на її політичний ландшафт та сприяли подальшій інтеграції православної церкви з

Московським царством. Це мало важливе значення для розвитку капеланства, оскільки саме в умовах релігійного різноманіття та політичної нестабільності козацтво потребувало підтримки з боку духовенства, що вплинуло на формування системи церковного супроводження в армії.

У 1620 році козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, за сприяння Єрусалимського патріарха Феофана, відновив православну церкву, що стало важливою віхою в розвитку не лише духовного життя України, але й у становленні козацького капеланства. Відновлення церкви мало стратегічне значення для козацтва, оскільки православна церква стала національним символом і важливою складовою частиною боротьби за автономію українських земель. Церковне служіння та капеланство здобули важливість на політичній арені, що вплинуло на розвиток козацької військової організації та підтримку національних повстань. Священники православної церкви не лише виконували духовні функції, а й активно брали участь у державних справах, виступаючи на боці козаків у їхніх боротьбах за свободу та самовизначення [11].

1648 рік став кульмінацією численних козацько-селянських повстань, а також важливим етапом у становленні козацької державності. Повстання, яке очолив Богдан Хмельницький, призвело до створення Української козацької держави та розділення українського народу на два основні табори — прихильників автономії та тих, хто залишався під контролем польської корони. Повстання Хмельницького стало першим етапом великої боротьби за незалежність, що супроводжувалась активною релігійною складовою. Козаки, борючись за свою свободу, одночасно проголошували себе захисниками православної віри, яку вважали невід'ємною частиною української національної ідентичності [11].

В цьому контексті значну роль відігравало капеланське служіння, яке стало важливим елементом моральної та духовної підтримки військ. Під час бойових дій капелани були не лише проповідниками, а й моральними наставниками, здатними підтримати дух війська в складні моменти. Перші згадки про козацьке капеланство відносяться саме до цього періоду. Іван Огієнко, вивчаючи діяльність церкви під час гетьманування Богдана Хмельницького, зазначає, що в козацькому таборі вже з'являються спеціальні намети для військових духовників, де вони могли здійснювати свої обов'язки. Огієнко також згадує ім'я одного з перших капеланів – Йосафата, який прибув з Коринту і привів з собою афонських ченців для моральної опіки козаків. Відомо, що цей священник благословляв козаків на бойові дії і сам брав участь у них, закликаючи до боротьби за віру та Батьківщину: «Їздив на коні в повному архієрейському облаченні і благословляв козацьке військо, заохочував до бою» [11].

Козацька Січ, як військовий осередок, була і духовним центром. У центрі кожної Січі знаходилась православна церква, що служила не тільки місцем для богослужінь, але й ідеологічним осередком. Важливо зазначити, що саме на території Січі православна віра була невід'ємною частиною військового та соціального життя. Крім того, багато козаків похилого віку та немічних зверталися до православних монастирів для надання духовної і матеріальної підтримки. Монастирі відігравали важливу роль у підтримці соціального балансу в козацькому суспільстві [11].

З 1648 року почала активно розвиватися козацько-православна душіпика, що включала в себе риси капеланства. Митрополит Іван Огієнко, досліджуючи це явище, зазначає, що капеланство на українських землях набуло специфічних рис, характерних саме для козацької епохи. Капелани активно залучалися до духовної опіки військ, їх завданням було не лише виконання релігійних обрядів, а й підтримка бойового духу, моральний супровід та допомога в медичних питаннях. Залучення капеланів до військових дій було звичним явищем і в інших частинах Європи, але на українських землях воно набуло унікального характеру, оскільки капеланство стало не лише релігійною, але й соціально-політичною інституцією, що сприяла консолідації козацького війська і підтримці національної ідентичності [11].

Цікавим аспектом є також дослідження капеланського служіння в контексті приватних магнатських та королівських військ. Відомо, що князь Ярема Вишневецький, який мав європейську освіту і знайомство з європейськими військовими традиціями, також залучав духовників до свого війська. Юрій Рудницький припускає, що в армії Вишневецького служили капелани, що підтверджує наявність духовенства в усіх великих князівствах того часу. Важливо, що в цьому контексті виявлялася релігійна різноманітність, адже в армії Вишневецького знаходились не лише православні, а й католики, уніати, аріани, кальвіністи. Це свідчить про мультиконфесійну складову військових з'єднань того часу, що відображало складність релігійної ситуації в Україні та її оточенні в XVII столітті [11]. Отже, досліджуючи питання капеланського служіння в часи визвольних змагань козаків із королівсько-шляхтецькими військами та корпусами магнатів, слід зазначити кілька ключових аспектів, що розкривають особливості цієї соціально-релігійної інституції в умовах військових конфліктів [5].

По-перше, православне духовенство в основному стало на бік козаків, підтримуючи їх у боротьбі за національну автономію та релігійну свободу. Перехід православних священників до козацької армії був зумовлений не лише релігійними переконаннями, а й політичною ситуацією, що склалася в Речі Посполитій. Козаки вбачали свою місію не лише в захисті українських земель, але й у захисті православної віри, що було під загрозою через релігійний тиск

з боку католицизму, який активно підтримувався польською шляхтою. Капелани, що приєднувались до війська, виконували важливу місію духовної підтримки, благословляючи воїнів, проводячи обряди та здійснюючи опіку над пораненими та хворими. Вони були не лише священиками, а й моральними лідерами, здатними підтримати дух військових у критичних ситуаціях.

По-друге, військо польської корони також мало капеланську опіку, оскільки, як і інші європейські армії того часу, воно було побудоване за зразком європейських військових традицій. В армії польської корони капелани виконували обов'язки духовних наставників, проводячи служби для військових, благословляючи їх на бойові дії, а також допомагаючи в підтримці морального стану солдатів. Капелани в польському війську належали до католицької церкви, однак в певні моменти до їхнього складу могли входити й інші релігійні течії, оскільки польське військо було багатоконфесійним через існування різних етнічних та релігійних груп на території Речі Посполитої. Зокрема, серед польських військових можна було зустріти протестантів, греко-католиків та навіть представників православного духовенства, яке зрідка підтримувало польську сторону [6].

По-третє, конфесійна складова військ польської корони наводить на думку, що в складі польської армії повинні були бути присутні представники різних релігійних конфесій. Різноманітність релігійних течій, що співіснували в межах Речі Посполитої, зокрема православних, католиків, уніатів та протестантів, зумовила необхідність присутності різних представників військового духовенства. Це відображало загальну мультиконфесійну природу польської армії, де капелани служили не лише своєму духовному обов'язку, але й виконували важливу функцію соціальної та культурної інтеграції між різними народами та релігіями.

По-четверте, ці трагічні події, які відбувалися під час визвольних змагань, стали початком нового етапу капеланства в Україні, яке в новітній історії буде представляти два основні напрямки: православне духовенство в Армії Української Народної Республіки (УНР) та греко- і римо-католицьке духовенство у складі Галицької армії. УНР, яка була утворена в період боротьби за незалежність, здебільшого покладалася на православне капеланство, яке, в свою чергу, стало важливим елементом духовної підтримки військових, адже більшість українців на той час сповідували православ'я. У Галицькій армії, що була частиною західноукраїнської національної боротьби, капеланами були як греко-католицькі священики, так і представники римо-католицької церкви. Це відображало більшу релігійну різноманітність західноукраїнського регіону, де католицизм мав значний вплив [7].

Таким чином, капеланське служіння в часи визвольних змагань козаків не лише було важливою складовою духовної опіки військ, але й стало

символом релігійної та політичної боротьби за національну ідентичність та незалежність. Військові капелани не лише підтримували бойовий дух армій, а й брали активну участь у формуванні релігійних та культурних основ української нації.

Наявність капеланських посад у козацькому війську в пізніші часи козацької доби підтверджується деякими архівними документами, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві міста Київ. Зокрема, два важливі документи вказують на існування цієї посади в середині XVII—XVIII століття. Перший з них має назву: «Лист гетьмана Івана Мазепи до військового капелана Лаврентія, з вимогою дати пояснення з приводу відібрання млина, наданого ним раніше Чернігівському Єлецькому монастиреві» [1]. Цей лист є важливим джерелом для вивчення інституту капеланства, оскільки свідчить про те, що капелан в козацькому війську займав штатну посаду, яка була офіційно фінансована з державної казни. Така посада в козацькій армії була не лише духовною, а й адміністративною, що підтверджує важливість капеланського служіння в державній структурі Гетьманщини [8].

Другий документ має назву: «Лист гетьмана Івана Мазепи до архімандрита Чернігівського Єлецького монастиря Феодосія Углицького з приводу відібрання військовим капеланом Лаврентієм млина, наданого ним раніше монастиреві» [2]. Цей лист також має важливе значення для підтвердження статусу військового капелана в українському війську. З документа видно, що капелан мав значний вплив, оскільки він був суб'єктом судового процесу і навіть вступав у суперечку з гетьманом держави. Цей факт свідчить про те, що військові капелани не лише виконували релігійні обов'язки, але й брали активну участь у важливих адміністративних справах, зокрема в управлінні церковними і майновими справами.

Ці документи підтверджують, що капеланська посада в козацькому війську була офіційно визнана, а її значення було важливим не тільки для духовної опіки військ, але й для підтримки стабільності та організації козацької держави. Таким чином, з погляду гетьмана Івана Мазепи, інститут капеланства в його армії мав важливе державне значення, оскільки забезпечував духовну підтримку козаків і сприяв гармонії в армійських лавах. Це також дозволяє зробити висновок, що війська Івана Мазепи, ймовірно, мали капеланську опіку, що була важливою складовою духовної підтримки під час боротьби за незалежність [9].

Капеланське служіння в період Козацької держави розвивалося в рамках православного обряду, що було характерно для більшості українських козаків. У Речі Посполитій, з іншого боку, капеланство було здебільшого католицьким чи уніатським, що також відображало релігійну ситуацію в країні. Однак в кінці XVIII століття, з ліквідацією козацької державності та розподілом Речі

Посполитої між сусідніми державами, капеланство фактично зникло як інститут [10]. Це було зумовлено не лише зміною політичних реалій, але й ліквідацією традиційних військових структур, які підтримували духовенство у своїх лавах. Тому, кінець XVIII століття став важливим рубіжним моментом в історії капеланства на українських землях, коли старі форми духовної опіки в армії стали практично неможливими через зміни в політичній і соціальній ситуації.

Висновки. Збереження національної ідентичності: Душпастирська опіка в українському духовенстві в козацьку добу була важливим чинником збереження національної ідентичності українського народу. Духовенство не лише виконувало релігійні обов'язки, але й активно підтримувало козацьку боротьбу за незалежність, сприяючи формуванню патріотичного духу серед козаків і широких верств населення. Церква і духовенство відігравали ключову роль у соціальному житті козацької доби, ставши центром моральної підтримки для козаків, а також для всього населення. Вони надавали духовну опіку в складних умовах війни, підтримуючи моральний дух воїнів, проводячи молебні, сповідуючи козаків та надаючи їм духовну допомогу на полі бою. Духовенство активно брало участь у розвитку освіти та культурної спадщини. За допомогою церковних шкіл, монастирів і братств, священнослужителі сприяли збереженню рідної мови, релігійних традицій та культурних цінностей, що стало важливою складовою боротьби за національну ідентичність.

Священнослужителі активно залучалися до надання соціальної допомоги, піклуючись про нужденних, сиріт, вдовиць, безпритульних. Вони також мали важливу роль у моральному вихованні, підтримуючи національні та релігійні традиції через проповіді, катехизацію та інші форми духовної опіки. Тісна взаємодія між духовенством і козацтвом була важливою складовою суспільного життя в цей період. Священнослужителі не тільки надавали релігійну підтримку, але й виступали посередниками в політичних і соціальних питаннях, сприяючи об'єднанню різних верств населення навколо спільної мети — боротьби за незалежність України. Досвід душпастирської опіки в козацьку добу є важливим уроком для сучасного українського духовенства та суспільства в цілому. Він показує, як через релігію та моральні принципи можна зберегти національну ідентичність, об'єднати народ у важкі часи та сприяти розвитку національної свідомості. У сучасних умовах це знання є безцінним у формуванні духовної єдності і боротьбі за незалежність. Отже, досвід душпастирської опіки в українському духовенстві в козацьку добу має важливе значення як для вивчення історії, так і для сучасного духовного та культурного розвитку України.

Література:

1. Савчук О. Православна віра в житті Запорозького козацтва. *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. 2011. № 21-1. С. 80–86.
2. Терещенко Я. В. Церковне і культурне життя козацтва. *Освіта.ua*. 2000. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4746/> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Горяга О. В. Релігійне світосприйняття українського козацтва та реалізація ним релігійних норм у XVIII ст. *Актуальні проблеми політики*. 2013. № 48. С. 449–460.
4. Ломачинська І. Православне чернецтво і козацтво в XVII-XVIII ст. *Людина і світ*. 1999. № 5. URL: https://risu.ua/pravoslavne-chernectvo-i-kozactvo-v-xvii-xviii-st_n39769 (дата звернення: 19.02.2025).
5. Кукса В. В., Коломієць Т. В. Роль православної Церкви в житті українського козацтва. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2012. № 33. С. 12–21.
6. Довбенчук С. І. Взаємостосунки Війська Запорозького і української православної церкви у кінці XVI – першій половині XVII ст.: магістерська робота. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 86 с.
7. Лиман І. Особливості релігійності козаків. *Ігор Лиман (Бердянськ) Персональний сайт історика України*. 1998. URL: <https://www.i-lyman.name/CerkZaporizh/3/1.html> (дата звернення: 12.02.2025).
8. Церкви запорозьких козаків. *Про Україну скарбниця українського народу*. URL: <https://about-ukraine.com/tserkvi-zaporozki-kozakiv/> (дата звернення: 15.01.2025).
9. Ворожук О. М., Чорний В. С., Соколюк С. М. Душпастирська опіка в збройних формуваннях, які існували на теренах України до 1991 року. *The Scientific Heritage*. 2021. № 67. С. 6–16.
10. Петрович В. В., Чарікова І. В., Петрович В. С. Капеланство в українських військових формаціях: історичний аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 216–221. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.31>.
11. Кореневич В. М. Капелан кожен день. Молитовно-інформаційний путівник. Київ: Київ. богосл. семінарія, 2015. 28 с.

References:

1. Savchuk, O. (2011). Pravoslavna vira v zhytti Zaporozkoho kozatstva [Orthodox faith in the life of the Zaporozhian Cossacks]. *Istoriia relihii v Ukraini. Naukovyi shchorichnyk – History of Religions in Ukraine. Scientific Yearbook*, (21-1), 80–86 [in Ukrainian].
2. Tereshchenko, Ya. V. (2000). Tserkovne i kulturne zhyttia kozatstva [Church and cultural life of the Cossacks]. *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4746/> [in Ukrainian].
3. Horiaha, O. V. (2013). Relihiine svitospryiniattia ukrainskoho kozatstva ta realizatsiia nym relihiinykh norm u XVIII st [Religious worldview of the Ukrainian Cossacks and their implementation of religious norms in the 18th century]. *Aktualni problemy polityky – Current policy issues*, (48), 449–460 [in Ukrainian].
4. Lomachynska, I. (1999). Pravoslavne chernetstvo i kozatstvo v XVII-XVIII st [Orthodox monasticism and Cossacks in the 17th-18th centuries]. *Liudyna i svit – Man and the world*, (5). Retrieved from https://risu.ua/pravoslavne-chernectvo-i-kozactvo-v-xvii-xviii-st_n39769 [in Ukrainian].
5. Kuksa, V. V., & Kolomiiets, T. V. (2012). Rol pravoslavnoi Tserkvy v zhytti ukrainskoho kozatstva [The role of the Orthodox Church in the life of the Ukrainian Cossacks]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats – Pages of history: a collection of scientific works*, (33), 12–21 [in Ukrainian].

6. Dovbenchuk, S. I. (2021). Vzaiemostosunky Viiska Zaporozkoho i ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy u kintsi XVI – pershii polovyni XVII st [Relations between the Zaporozhian Army and the Ukrainian Orthodox Church in the late 16th and first half of the 17th centuries.]. *Master's thesis*. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. [in Ukrainian].

7. Lyman, I. (1998). Osoblyvosti relihiinosti kozakiv [Peculiarities of Cossack religiosity]. *Ihor Lyman (Berdiansk) Personalnyi sait istoryka Ukrainy – Igor Lyman (Berdyansk) Personal website of the historian of Ukraine*. Retrieved from <https://www.i-lyman.name/CerkZaporizh/3/1.html> [in Ukrainian].

8. Tserkvy zaporozkikh kozakiv [Churches of the Zaporozhian Cossacks]. (n. d.). *Pro Ukrainu skarbnystia ukrainskoho narodu – About Ukraine, the treasury of the Ukrainian people*. Retrieved from <https://about-ukraine.com/tserkvi-zaporozkih-kozakiv/> [in Ukrainian].

9. Voroshchuk, O. M., Chornyi, V. S., & Sokoliuk, S. M. (2021). Dushpastyrska opika v zbroinykh formuvanniakh, yaki isnuvaly na terenakh Ukrainy do 1991 roku [Pastoral care in armed formations that existed on the territory of Ukraine before 1991]. *The Scientific Heritage*, (67), 6–16. [in Ukrainian].

10. Petrovych, V. V., Charikova, I. V., & Petrovych, V. S. (2024). Kapelanstvo v ukrainskykh viiskovykh formatsiiakh: istorychnyi aspekt [Chaplaincy in Ukrainian military formations: a historical aspect]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Historical Sciences*, 35 (74)(1), 216–221. <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.31> [in Ukrainian].

11. Korenevych, V. M. (2015). *Kapelan kozhen den. Molytovno-informatsiyni putivnyk* [Chaplain Every Day. Prayer and Information Guide]. Kyiv: Kyiv. bohosl. seminarii. [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК: 377.017

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-309-320](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-309-320)

Потапчук Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

Макарук Ольга Любомирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-2894-077X>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті, спираючись на аналіз науково-педагогічних джерел, визначено та охарактеризовано етапи розвитку поняття інтеграції в освіті. Зазначено, що на різних етапах розвитку це поняття не змінюється кардинально, а поступово збагачується новими характеристиками. Розглянуто особливості впровадження інтегративного підходу в умовах активного використання цифрових освітніх ресурсів. Доведено, що інтегроване навчання сприяє формуванню в учнів цілісного наукового світогляду, усвідомленню ролі знань з різних предметів у сучасному технологічному та інформаційному суспільстві.

У статті також визначено основні вимоги до підготовки педагогів, необхідні для ефективного впровадження інтегрованого навчання та використання цифрових технологій в освітньому процесі. Постійні зміни в українській системі освіти, викликані динамікою інформаційного суспільства, потребують впровадження новітніх методик і технологій, орієнтованих на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних адаптуватися до швидких змін, самонавчатися та розвиватися. Паралельно відбуваються глобальні освітні трансформації, що передбачають перехід до трансдисциплінарного, цілісного підходу у формуванні державних стандартів, освітніх програм та змісту навчальних дисциплін. Подібні процеси, хоч і з певним відставанням, спостерігаються й у середній та вищій освіті України.

Починаючи з XX століття, наукові досягнення суттєво вплинули на світогляд людства, оскільки стрімкий розвиток технологій безперервно

змінює умови діяльності людини. Освітній процес адаптується до нових наукових відкриттів, а межі між окремими науками поступово стираються. Це сприяє взаємопроникненню знань різних галузей, зокрема таких, що раніше вважалися непов'язаними, як-от література й математика, історія й технології тощо.

У зв'язку з цим одним із ключових напрямів розвитку української освіти є впровадження дидактичних принципів і методів інтегрованого навчання. Для ефективного вирішення цих завдань необхідна скоординована діяльність усіх рівнів освітньої системи - від Міністерства освіти і науки України до вчителя в конкретному класі.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні учителі початкових класів, фахова передвища освіта, інтеграція, інтегроване навчання, міжпредметні зв'язки, молодші школярі.

Potapchuk Tetiana Volodymyrivna doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of theory and methodology of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>, e-mail: tatvolod@ukr.net

Makaruk Olga Lyubomirivna candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of philology of the Kolomyia educational and Scientific Institute of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-2894-077X>

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTEGRATED LEARNING YOUNG STUDENTS

Abstract. The article analyzes the stages of development of the concept of integration in education based on scientific and pedagogical sources. It is noted that at different stages of development, this concept does not undergo radical changes but is gradually enriched with new characteristics. The features of implementing an integrative approach in the context of active use of digital educational resources are considered. It has been proven that integrated learning contributes to the formation of a holistic scientific worldview in students, as well as an understanding of the role of knowledge from various subjects in the modern technological and informational society.

The article also outlines the main requirements for teacher training necessary for the effective implementation of integrated learning and the use of digital technologies in the educational process. The ongoing changes in the Ukrainian

education system, driven by the dynamics of the information society, necessitate the adoption of innovative methods and technologies aimed at training highly qualified specialists capable of adapting to rapid changes, engaging in self-learning, and self-development. At the same time, global educational transformations are taking place, promoting a transition to a transdisciplinary, holistic approach in the formation of state standards, educational programs, and curriculum content. Similar processes, albeit with some delays, are observed in Ukraine's secondary and higher education.

Since the beginning of the 20th century, scientific advancements have significantly influenced humanity's worldview, as the rapid development of technology continuously transforms the conditions of human activity. The educational process adapts to new scientific discoveries, and the boundaries between separate fields of knowledge gradually blur. This fosters the mutual penetration of knowledge across various disciplines, including those previously considered unrelated, such as literature and mathematics, history and technology, etc.

In this regard, one of the key directions in the development of Ukrainian education is the implementation of didactic principles and methods of integrated learning. The effective resolution of these tasks requires coordinated efforts at all levels of the educational system, from the Ministry of Education and Science of Ukraine to individual teachers in specific classrooms.

Keywords: professional training, future primary school teachers, specialized pre-tertiary education, integration, integrated learning, interdisciplinary connections, young students.

Постановка проблеми. Значущість інтеграційних процесів в освіті як ключового аспекту сучасного наукового та прикладного знання зростає у зв'язку з інформаційним перевантаженням освітнього процесу [2].

Модернізація шкільної освіти та підвищення її якості значною мірою залежать від рівня підготовки майбутніх учителів початкових класів, які повинні поєднувати компетентність, універсальність та ініціативність. Виконання професійних обов'язків сучасного педагога вимагає наявності системних знань із різних галузей освіти. Тому якість початкової освіти безпосередньо залежить від вдосконалення організації навчального процесу у системі вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність інтегративного підходу до навчання школярів закріплена у численних нормативних документах, зокрема в законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014) тощо. Відтак, здатність до впровадження інтегрованого навчання є ключовою професійною характеристикою вчителя початкової школи.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (О. Ващук, Н. Базиленко, О. Глобін, І. Козловська та інш.) підтверджує, що впровадження інтегрованого підходу в освітній практиці сприяє формуванню у молодших школярів цілісного сприйняття світу та стимулює творчу діяльність усіх учасників освітнього процесу. Інтегроване навчання забезпечує гнучкість у виборі теми уроку, його змісту та методів навчання, що дає змогу ефективніше організувати засвоєння навчального матеріалу. Вибір цих компонентів залежить від актуальних і перспективних виховних, розвивальних та навчальних завдань освітнього процесу.

Науковці продовжують активно досліджувати інтеграцію в освіті. Так, цей аспект педагогічної науки розглядається у працях таких учених (І. Бех, О. Вознюк, С. Гончаренко, Н. Данько, О. Дубасенюк, В. Ільченко, Т. Хребто та інших). Більшість дослідників визначають інтегративний підхід як вищий етап розвитку педагогічного знання.

Аналіз наукової літератури з цієї проблематики дозволяє дійти висновку, що інтегрований підхід в освіті базується на об'єктивній цілісності світу й забезпечує: взаємозв'язок життєдіяльності людини та її освіти; поєднання спадкових, соціальних і педагогічних факторів; формування цілісної особистості учня та його науково-педагогічного світогляду; єдність розвитку, виховання й навчання; узгодженість змістової та процесуальної сторін навчання, міжпредметні зв'язки; взаємообумовленість теоретичної та практичної діяльності учня [13].

Ідея інтеграції в освіті має глибоке історичне коріння, що ґрунтується на усвідомленні єдності світу та необхідності комплексного вивчення явищ і процесів у їх взаємозв'язку. Ще Я. А. Коменський одним із головних дидактичних принципів визначав принцип цілісності, який передбачає узагальнення знань, їх систематизацію та логічну послідовність, що є основою інтегрованого навчання. Видатний педагог наголошував: «Усе, що знаходиться у взаємозв'язку, потрібно викладати в такому ж взаємозв'язку» [9].

Базові ідеї інтеграції в освіті, які ґрунтуються на природному взаємозв'язку елементів навчальної інформації, активно розвивалися в період класичної педагогіки XVIII–XIX століть [3]. У подальшому теоретичні засади та напрями інтеграції змісту навчання були поглиблені видатними педагогами межі XIX–XX століть, які стали засновниками проблемно-комплексного навчання на міжпредметній основі [12].

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах фахової передвищої освіти до впровадження інтегрованого навчання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1920-х років в Україні функціонували окремі комплексні програми, спрямовані на подання навчального

матеріалу в узагальненому вигляді навколо спільної ідеї. Структура освіти тоді включала три основні навчальні блоки: суспільствознавство, природознавство та працю. Дисципліни або інтегрувалися в міжпредметні курси, або залишалися окремими предметами, але їхній зміст сприяв вивченню комплексних навчальних тем.

Дослідники виокремлювали у таких програмах кілька ключових спрямувань: формування уявлень про навколишній світ через спостереження, стимулювання мислення, розвиток розумової діяльності, опанування технік інтелектуальної праці, організація мислення та узагальнення як динамічного процесу [4].

Проте на початку 1930-х років комплексний підхід у навчанні було скасовано. Основною причиною стало те, що він ускладнював дотримання важливих дидактичних принципів, зокрема систематичності, послідовності та науковості. Унаслідок цього в 1931–1932 роках шкільна освіта повернулася до предметної системи навчання.

Одним із перших українських педагогів, які впроваджували ідеї інтеграції в освітній процес, був Г. Ващенко [5]. Він наголошував на важливості поєднання музики й слова, вважаючи це потужним засобом впливу на внутрішній світ дитини. Учений підкреслював, що мистецьке виховання відіграє важливу роль не саме по собі, а завдяки здатності пожвавлювати та активізувати навчальний процес. Використання музичних елементів у навчанні робить його цікавішим і сприяє формуванню в дітей більшої зацікавленості та мотивації.

У 1950–1960-х роках питання інтеграції навчальних дисциплін знову набуло актуальності. У цей період особливу увагу приділяли встановленню зв'язків між різними галузями знань, спочатку у професійно-технічній освіті, а згодом і в загальноосвітніх школах.

Видатний український педагог В. Сухомлинський [14] також наголошував на важливості міжпредметних зв'язків. Він підкреслював необхідність поєднання різних навчальних дисциплін, таких як музика, образотворче мистецтво та грамота, особливо в початковій школі. Сухомлинський акцентував увагу на тому, що молодші школярі мають образне мислення, високу емоційність і потребують художньо-образного викладу навчального матеріалу. Саме тому інтеграція мистецтва в освітній процес сприяє більш ефективному засвоєнню знань та розвитку творчих здібностей учнів.

У 1980-х роках науковці та педагоги активно досліджували можливості інтеграції в освіті, її значення та необхідність. Особливу увагу приділяли вивченню форм і методів реалізації інтеграційного підходу та його впливу на навчальний процес. Інтеграція розглядалася як важливий інструмент формування всебічно розвиненої особистості, що знайшло відображення у впровадженні інтегрованих навчальних курсів на всіх рівнях освіти [4].

З 1990-х років в Україні почав активно розвиватися дидактичний аспект інтеграції освіти в різних напрямках. Дослідження охоплювали методологічні питання (С. Гончаренко, Ю. Мальований, П. Самойленко), психологічні аспекти інтеграції (В. Семиченко, Т. Яценко), особливості застосування інтеграційних процесів у професійно-технічній освіті (Р. Гуревич, І. Зязюн, Б. Камінський, І. Козловська, Н. Ничкало). Крім того, вчені аналізували взаємозв'язок диференціації та інтеграції (В. Моргун), інтегративно-диференційований підхід до структурування змісту освіти (Л. Дольнікова), цілісність освітнього змісту та структурування інтегрованих знань (Б. Будний, В. Ільченко, А. Степанюк). Також активно досліджувалися питання розробки інтегрованих курсів (К. Гуз, В. Сидоренко, Я. Собко, Н. Талалуєва) та застосування інформаційно-комунікаційних технологій в інтегрованому навчанні (Р. Собко).

Сьогодні принципи інтеграції є основою для створення підручників для початкових класів, зокрема: «Горішок» (автори: Н. Бібік, М. Вашуленко, Л. Кочина), «Довкілля» (К. Гуз, В. Ільченко, С. Собакар), «Я і Україна» (Н. Бібік, Н. Коваль), «Художня праця» (В. Тищенко), «Основи здоров'я» (М. Зубалій, О. Остапенко, О. Савченко) тощо. На основі інтегративного підходу, з урахуванням освітніх традицій різних країн, була розроблена освітня галузь «Мистецтво» (автори: Л. Масол, О. Гайдамака, Г. Кузьменко, Н. Лемешева). Вона спрямована на інтелектуальний, фізичний і моральний розвиток учнів, активізацію їхньої пізнавальної діяльності та творчих здібностей. Характерною особливістю програм інтегрованих курсів є поступове формування загального уявлення про певну галузь знань із подальшою конкретизацією й розширенням матеріалу [8, с. 28].

У ХХІ столітті проблема реалізації міжпредметних зв'язків залишається актуальною. Освітняни продовжують розробляти інтегровані заняття, створювати навчальні курси та підручники. Значний потенціал міжпредметної інтеграції відкривається завдяки активному впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес [6, с. 12].

Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням значущості міжпредметних зв'язків та інтеграції в освітньому процесі. Педагоги активно досліджують феномен інтеграції, аналізують педагогічний досвід щодо механізмів її реалізації, вивчають особливості інтегрованого навчання та розробляють методичні матеріали для його впровадження. В освітній практиці реалізуються інтегровані курси, аналізується їхній вплив на ефективність навчання, створюється відповідне навчально-методичне забезпечення. Значну увагу приділяють використанню інформаційно-комунікаційних технологій у процесі інтегрованого навчання. Крім того, питання міжпредметної інтеграції активно розглядається на рівні вищої освіти, де в межах підготовки майбутніх

учителів у закладах фахової передвищої освіти впроваджуються експериментальні комплексні навчальні курси [6].

Інтегроване навчання як інноваційний підхід набуває особливої актуальності через необхідність формування у школярів інтегративного типу мислення, що сприяє їхній адаптації та конкурентоспроможності в сучасному суспільстві. Таке мислення дозволяє учням ефективно орієнтуватися в умовах суспільних трансформацій, опановувати значні обсяги навчальної та життєво важливої інформації, усвідомлювати своє місце у світі. Воно також виступає інструментом самоактуалізації, самовдосконалення та самореалізації. Важливість інтеграції зумовлена й необхідністю пошуку оптимальних шляхів об'єднання навчальних дисциплін у початковій школі, що допомагає зменшити перевантаження учнів, уникнути дублювання змісту різних предметів і забезпечити більш гармонійний освітній процес.

У Концепції Нової української школи наголошується, що сучасна шкільна освіта повинна спиратися на інноваційні інформаційно-комунікаційні технології та ефективні освітні моделі, які сприятимуть формуванню у школярів навичок самостійного здобуття знань і налаштують їх на навчання впродовж усього життя. Особливу роль у цьому процесі відіграє початкова школа, адже саме вона закладає основу для подальшого інтелектуального розвитку дитини. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, серед ключових компетентностей учнів виділяють інформаційно-комунікаційну грамотність, здатність до гнучкого мислення, адаптацію до змін, а також прагнення до безперервного навчання. Досягнення цих компетентностей можливе лише за умови поєднання навчання, виховання та особистісного розвитку, що ґрунтується на широкому застосуванні активних і інтерактивних методів навчання. Одним із найефективніших способів модернізації змісту та методів навчання в сучасній початковій школі є інтеграція. Вона передбачає зближення та поєднання різних навчальних дисциплін, що сприяє подоланню ізольованого викладання предметів та формуванню якісно нових освітніх програм, орієнтованих на розвивально-продуктивний інтегративний підхід [11].

Концепція педагогічної інтеграції має давні традиції. Зокрема, можна згадати синтетичний метод навчання грамоти, розроблений К. Ушинським, уроки мислення у природі В. Сухомлинського, уроки мистецтва Д. Ковалевського та Б. Юсова, а також педагогічну теорію співробітництва Ш. Амонашвілі, які ґрунтувалися на інтеграційному підході. Серед сучасних дослідників інтегрованого навчання варто відзначити Т. Браже, О. Гільзову, О. Савченко, Н. Сердюкову, О. Сухаревську, В. Фоменко та інших. Науковці виокремлюють кілька основних завдань інтегрованого підходу: забезпечення можливості комплексного аналізу об'єктів, понять і явищ; розвиток системного мислення; стимулювання уяви та формування позитивного емоційного ставлення до навчання.

Сучасна школа широко використовує міжпредметну інтеграцію, яка реалізується через різні методи, зокрема: створення інтегрованих курсів, що об'єднують знання з кількох наук або мистецьких напрямів (наприклад, «Природознавство» для природничих наук, «Я у світі» для суспільствознавства, «Основи здоров'я» для біологічних дисциплін, а також інтегрований курс «Мистецтво», що поєднує музику й образотворче мистецтво); розробку нових форм проведення уроків, зокрема уроків із міжпредметними зв'язками, інтегрованих та бінарних уроків; впровадження навчальних проєктів; організацію тематичних днів і тижнів [3].

У сучасному Державному стандарті початкової освіти підкреслюється важливість інтеграції різних освітніх галузей на основі базового навчального плану, що може відбуватися як повністю, так і частково. Такий підхід дозволяє оптимізувати освітній процес, сприяючи більш глибокому засвоєнню знань учнями. У початковій школі зміст освітніх галузей інтегрується за різними комбінаціями, формуючи інтегровані курси й навчальні предмети, які зазначаються в освітніх програмах і навчальних планах. При цьому теми для навчання в рамках інтегрованих курсів можуть пропонувати як учителі, так і самі учні, що сприяє розвитку самостійності та критичного мислення школярів [7].

Однією з ключових інтеграційних ініціатив є навчальний курс «Я досліджую світ», який об'єднує сім освітніх галузей: мовно-літературну, математичну, природничу, технологічну, інформаційну, соціальну і здоров'язбережувальну, громадянську та історичну.

Окрім того, часткова інтеграція передбачається для таких ключових предметів, як «Українська мова» та «Математика». Наприклад, із чотирьох годин математики на тиждень одна година викладається в межах інтегрованого курсу, а решта три – як окремий предмет. Подібний підхід застосовується і до української мови: дві години відведені на інтегроване навчання в курсі «Я досліджую світ», тоді як решта п'ять – викладаються окремо [7].

Щоб ефективно реалізувати інтегроване навчання, учитель має ретельно спланувати урок. Це передбачає: аналіз річного календарного планування, зіставлення матеріалу різних предметів для виявлення спільних тем, визначення навчальних завдань, продумування методики та структури уроку.

Викладання інтегрованого матеріалу потребує від педагога не лише глибоких методологічних знань і професійної майстерності, а й широкої ерудиції. Важливо враховувати, що інтегровані предмети можуть вивчатися або у близьких часових межах, або роздільно у часі, що формує два види міжпредметних зв'язків: горизонтальні – встановлюються між предметами, які вивчаються паралельно, вертикальні – коли матеріал одного предмета ґрунтується на знаннях з іншого [10].

Окрім оптимізації змісту освіти, інтегровані уроки сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів. Викладання матеріалу блоками, поєднання

різних видів діяльності та використання творчих завдань робить навчання більш цікавим і доступним. Такий підхід дозволяє сформувати цілісне уявлення про світ, об'єднуючи знання з різних дисциплін, та сприяє розвитку системного мислення.

Інтеграція дає змогу: формувати якісно нові знання, що вирізняються вищим рівнем осмислення та динамічністю, забезпечувати системність знань шляхом встановлення нових логічних зв'язків, усувати однобічний розвиток особистості, відповідати віковим особливостям молодших школярів, оскільки їхнє мислення характеризується цілісним та образним сприйняттям світу [1].

Важливим напрямом модернізації сучасної освіти є подолання ізольованого викладання предметів та навчальних тем. Це потребує створення принципово нових навчальних програм, орієнтованих на розвивально-продуктивний підхід. Досягнення цієї мети можливе через: розробку нових інтегрованих підручників, активне впровадження інтегрованих курсів, проведення інтегрованих уроків, використання системи інтегрованих навчальних завдань.

Висновки. Таким чином, інтегроване навчання не лише сприяє розширенню знань учнів, а й підвищує ефективність освітнього процесу, готуючи молодше покоління до життя у світі, що швидко змінюється.

Отже, прагнення до здійснення інтеграції навчального матеріалу та формування цілісної системи знань школярів є провідною тенденцією освітнього процесу в Україні та світі. Виникнення ідеї інтеграції зумовлювалося диференціацією наук і важливістю формування в учнів цілісних знань.

Ефективна реалізація інтегрованого навчання у початковій школі значною мірою залежить від рівня підготовки педагогічних кадрів. Майбутні вчителі повинні оволодіти методикою проведення інтегрованих уроків, вміти аналізувати навчальний матеріал з точки зору міжпредметних зв'язків та використовувати сучасні педагогічні технології.

У закладах фахової передвищої освіти, що здійснюють підготовку вчителів початкових класів, все більше уваги приділяється формуванню інтегративного підходу в навчанні. Це включає: вивчення теоретичних основ інтегрованого навчання, моделювання інтегрованих уроків у процесі практичної підготовки студентів, ознайомлення з кращими практиками впровадження інтеграції в освітньому процесі, опанування методиками проектної діяльності, що є важливою складовою інтегрованого навчання, розвиток педагогічної креативності, необхідної для створення інноваційних освітніх програм.

Особливу роль відіграє практика в школах, де студенти мають можливість на власному досвіді застосувати знання про інтеграцію. Під час проходження педагогічної практики майбутні вчителі розробляють та проводять інтегровані уроки, аналізують їх ефективність, працюють із навчальними проектами та інтегрованими курсами.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у: розробці методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо впровадження інтеграції в освітній процес, створенні авторських інтегрованих курсів для початкової школи, що відповідатимуть сучасним освітнім вимогам, вдосконаленні підручників та навчально-методичних матеріалів, адаптованих до інтегрованого навчання, дослідженні ефективності різних моделей інтегрованого навчання у формуванні ключових компетентностей молодших школярів, розширенні педагогічних експериментів щодо застосування інтеграції в освітньому процесі, впровадженні системи підвищення кваліфікації вчителів із фокусом на інтегроване навчання.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів до впровадження інтегрованого навчання у молодших школярів є одним із ключових завдань сучасної педагогіки, що потребує комплексного підходу, який поєднує теоретичну підготовку, практичну діяльність, використання інноваційних методів та активну взаємодію з учнями. Інтегроване навчання не лише сприяє розвитку системного мислення у молодших школярів, а й стимулює педагогів до творчості, пошуку нових шляхів навчання та виховання.

Література:

1. Антонова О. Є., Ващук О. В. Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика* : зб. наук. праць. Житомир : ФОП «Н. М. Левковець», 2017. Ч. 1. С. 174-182.
2. Бабенко А. Генеза проблеми інтеграційних знань в історико-філософському та психолого-педагогічному аспектах. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Кіровоград: КДПУ імені В. Винниченка, 2011. Вип. 97. С. 34-40.
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н.М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2017. 206 с.
4. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 1998. 32 с.
5. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання: підруч. для педагогів. Київ : Українська видавнича спілка Варта, 1997. 415 с.
6. Глобін О. Міжпредметні зв'язки в умовах профільного навчання математики : метод. посіб. для вчителів. Київ : Педагогічна думка, 2012. 88 с.
7. Державний стандарт початкової освіти від 21 лютого 2018 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogostandartu-pochatkovoyi-osviti>.
8. Іванчук М. Психолого-педагогічні основи виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання : дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2005. 43 с.
9. Коменський Ян Амос. Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Т. 1. Велика дидактика /; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. А. К. Рад. школа. 1940. 248 с.

10. Ніколенко Л. Т. Нова українська школа: інтеграційний підхід у початковій загальній освіті URL :http://lib.iitta.gov.ua/709952/1/Ніколенко_Стаття%20Нова%20укр.%20шк.%20інтегр..pdf.
11. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (2016). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
12. Пометун О. І., Піроженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
13. Ревенко І. В. Підготовка майбутніх учителів гуманітарного профілю до художньо-естетичного виховання школярів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2012. 225 с
14. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : «Радянська школа», 1976. Т. 3. С. 5–282.

References:

1. Antonova O. Ye., Vashhuk O. V. (2017). Integraty`vny`j pidxid do pobudovy` modeli formuvannya gotovnosti vchy`teliv do rozvy`tku akademichnoyi obdarovanosti uchniv [Integrative approach to building a model of forming teachers' readiness for the development of students' academic giftedness]. *Profesijna osvita v umovax integracijny`x procesiv: teoriya i prakty`ka* : zb. nauk. pracz`. Zhy`tomy`r : FOP «N. M. Levkovecz`», Ch. 1. S. 174-182.
2. Babenko A. (2011). G`enezja problemy` integracijny`x znan` v istory`ko-filosofs`komu ta psy`xologo-pedagogichnomu aspektax [Genesis of the problem of integration knowledge in historical-philosophical and psychological-pedagogical aspects]. *Naukovi zapysky` Kirovograds`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V. Vinny`chenka. Seriya: Pedagogichni nauky`* : zb. nauk. pracz`. Kirovograd: KDPU imeni V. Vy`nny`chenka, Vy`p. 97. S. 34-40.
3. Bibik N. M. (2017). Nova ukrayins`ka shkola [New Ukrainian school]: poradny`k dlya vchy`telya / pid zag. red.Bibik N.M. – K. : TOV «Vy`davny`chy`j dim «Pleyady`»», 206 s.
4. Bogdanova I. M. (1998). Profesijno-pedagogichna pidgotovka majbutnix uchy`teliv na osnovi zastosuvannya innovacijny`x texnologij [Professional and pedagogical training of future teachers based on the use of innovative technologies]: avtoref. dy`s. ... dra ped. nauk: specz. 13.00.04 «Teoriya i metody`ka profesijnoyi osvity`». K., 32 s.
5. Vashhenko G. G. (1997). Zagal`ni metody` navchannya [General teaching methods: manual for teachers]: pidruch. dlya pedagogiv. Ky`yiv : Ukrayins`ka vy`davny`cha spilka Varta, 415 s.
6. Globin O. (2012). Mizhpredmetni zv'yazky` v umovax profil`nogo navchannya matematy`ky` [Intersubject connections in the conditions of specialized teaching of mathematics]: metod. posib. dlya vchy`teliv. Ky`yiv : Pedagogichna dumka, 88 s.
7. Derzhavny`j standart pochatkovoyi osvity` vid 21 lyutogo 2018 roku [State standard of primary education dated February 21, 2018]. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogostandartu-pochatkovoyi-osviti>.
8. Ivanchuk M. (2005). Psy`xologo-pedagogichni osnovy` vy`xovannya osoby`stosti molodshogo shkol'yara v umovax integrovanogo pidxodu do navchannya [Psychological and pedagogical foundations of personality education of a junior schoolchild in the conditions of an integrated approach to learning]: dy`s. ... d-ra psy`x. nauk: 19.00.07 / Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet imeni M. P. Dragomanova, Ky`yiv, 43 s.
9. Komens`ky`j Yan Amos. (1940). Vy`brani pedagogichni tvory`[Selected pedagogical works: in three volumes]: u tr`ox tomax. T. 1. Vely`ka dy`dakty`ka /; pid red. z biograf. nary`som i pry`mitkamy` prof. Krasnovs`kogo A. A. K. Rad. shkola. 248 s.

10. Nikolenko L. T. Nova ukrayins`ka shkola [New Ukrainian School: an integration approach in primary general education]: integracijny`j pidxid u pochatkovijzagal`nij osviti. URL :http://lib.iitta.gov.ua/709952/1/Nikolenko_Stattya%20Nova%20ukr.%20shk.%20integr..pdf.
11. Nova ukrayins`ka shkola (2016): konceptual`ni zasady` reformuvannya seredn`oyi shkoly` [New Ukrainian School: conceptual principles of secondary school reform] <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
12. Pometun O. I., Pirozhenko L. (2004). Suchasny`j urok. Interakty`vni texnologiyi navchannya [Interactive teaching technologies]: nauk.-metod. posibny`k. Ky`yiv : Vy`d-vo A.S.K., 192 s.
13. Revenko I. V. (2012). Pidgotovka majbutnix uchy`teliv gumanitarnogo profilyu do xudozhn`o-estety`chnogo vy`xovannya shkolyariv [Preparation of future teachers of the humanitarian profile for artistic and aesthetic education of schoolchildren]: dy`s. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. X., 225 s
14. Suxomly`ns`ky`j V. (1976). Serce viddayu dityam. Vy`brani tvory` [I give my heart to children] : v 5 t. Ky`yiv : «Radyans`ka shkola», T. 3. S. 5–282.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 377.3. 035: 34

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-321-330](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-321-330)

Пріма Дмитро Анатолійович доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: 0332720123, <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

Рославець Руслана Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: 0332720123, <https://orcid.org/0000-0003-4564-4208>

Махновець Володимир Григорович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>

ПРАВОВИХОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті актуалізовано необхідність трансформації освітньої системи в ракурсі оволодіння й розвитку правового простору як правовиховного інструменту фахового становлення майбутнього вчителя й підсистеми громадянського суспільства. Метою статті є аналіз наукових позицій у площині розгляду правовиховних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя. При підготовці статті використано *методи дослідження*: теоретичні (аналіз наукової літератури); інтерпретаційно-аналітичний метод, узагальнення. Констатовано важливість фахової підготовки майбутнього вчителя, базованої на правовій регламентації його професійного навчання, позаяк в умовах сьогодення педагогічна діяльність потребує ґрунтового соціально-психологічного і правового забезпечення. Акцентовано на націленості правовиховної діяльності неюридичних закладів вищої освіти на формування позитивно орієнтованої правової свідомості майбутніх фахівців як системи юридичних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, правових настанов, які регулюють поведінку особистості в юридично значущих ситуаціях. Відзначено, що питання правової регламентації професійної підготовки майбутнього вчителя охоплюють проблематику, пов'язану з правовим вихованням, правовою освітою, правовою культурою, правовою свідомістю особистості. Правову освіту схарактеризовано як систему вихов-

них і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування у здобувачів освіти поваги до права, уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства, концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції. З'ясовано, що можливість майбутнього вчителя кваліфіковано вирішувати професійні завдання у правовому полі забезпечується сформованістю правової культури як специфічного транслявання загальної культури в правову сферу, що поєднує духовні й матеріальні цінності, які належать до правових реалій, правове мислення, правосвідомість і конкретні форми поведінки суб'єктів правових відносин. Узагальнено, що основним результатом сучасної правової освіти майбутнього вчителя є його сформована правова компетентність, правова свідомість і правова культура.

Ключові слова: майбутній учитель, правовиховна діяльність, правове виховання, правова компетентність, правова культура, правова свідомість, професійне навчання, професійна підготовка.

Prima Dmitry Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, tel.: 0332720123, <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

Ruslavets Ruslana Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of Theory and Methods of Primary Education, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, tel.: 0332720123, <https://orcid.org/0000-0003-4564-4208>

Makhnovets Vladimir the third (educational and scientific) level of higher education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>

LEGAL ASPECTS OF VOCATIONAL TRAINING FUTURE TEACHER

Abstract. The article updates the need to transform the educational system in the perspective of mastering and development of legal space as a lawful instrument of professional formation of a future teacher and a subsystem of civil society. Methods of articles are an analysis of scientific positions in the field of consideration of the legal aspects of professional training of future teacher. The preparation of the article used methods of research: theoretical (analysis of scientific literature); Interpretation-analytical method, generalization. The importance of professional

training of the future teacher, based on the legal regulation of his vocational training, since, in the face of today, pedagogical activity requires thorough social and psychological and legal support. Emphasis is focused on the legal activity of non - legal institutions of higher education on the formation of a positively oriented legal consciousness of future specialists as a system of legal knowledge, skills and value orientations, legal guidelines that regulate personality behavior in legally significant situations. It is noted that the issues of legal regulation of professional training of future teacher cover problems related to legal education, legal education, legal culture, legal consciousness of the individual. Legal education is characterized as a system of educational and educational actions aimed at creating conditions for the formation of respect for law, ideas and guidelines based on modern legal values of society, concepts sufficient to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the individual and legitimate realization of his civic position. It has been found that the possibility of a future teacher qualifiedly solved professional problems in the legal field is ensured by the formation of legal culture as a specific broadcasting of general culture into a legal sphere, which combines spiritual and material values that belong to legal realities, legal thinking, legal consciousness and specific forms of behavior. It is generalized that the main result of the modern legal education of the future teacher is its formed legal competence, legal consciousness and legal culture.

Keywords: future teacher, legal activity, legal education, legal competence, legal culture, legal consciousness, vocational training, vocational training.

Постановка проблеми. Сучасні реалії розбудови України як демократичної, правової держави і громадянського суспільства, усвідомлення нової, гуманістичної ролі права актуалізують важливість формування соціально активної особистості з високим рівнем правової освіченості, правової культури та правової свідомості, соціально зрілої, вільної особистості, яка володіє правовими знаннями, поважає право і законність, уважає їх вищими соціальними цінностями, реалізовує власну громадянську активність у правомірній поведінці.

Майбутній учитель, поза сумнівом, має бути відповідальним, активним і підприємливим, повинен знати і поважати закон, бути правоосвіченим. Саме правова освіта і правова культура мають стати чинниками гуманізації, демократизації, формування правосвідомості громадян нашої держави, зокрема, на ранніх стадіях професійного розвитку, що декларується низкою найважливіших освітніх нормативно-правових документів, а саме: Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2020 р.), «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» (2000 р.), Національній програмі правової освіти населення (2001 р.), Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті

(2002 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) тощо.

Це спричиняє необхідність трансформації освітньої системи в ракурсі оволодіння й розвитку правового простору як правовиховного інструменту фахового становлення майбутнього вчителя й підсистеми громадянського суспільства, позаяк правова освіта і виховання є безпосередньою справою вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Б. Андрусишин, Г. Васянович, М. Городиський, А. Губа, М. Подберезський, О. Пометун, Т. Почтар та ін.) засвідчують провідне місце школи і вчителя у розв'язанні проблеми розбудови правової держави, важливість правової культури вчителя, яку необхідно розглядати не тільки громадянською якістю, але й професійною, формою реалізації якої є його правова компетентність.

Підвалинами дослідницьких розшуків слугують ідеї, сформульовані у працях вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження проблем правового виховання й формування правової компетентності особистості (О. Аграновська, Дж. Вейллант, С. Воеводіна, С. Гурін, В. Котюк, П. Лежнев, Н. Саприкіна, О. Татаринцева, В. Тищенко, М. Фіцула, О. Черемисіна та ін.), формування правової культури та правової свідомості майбутнього педагога (Г. Васянович, В. Владимірова, М. Городиський, І. Дарманська, Я. Кічук, Л. Мацук, М. Подберезський, І. Романова, Н. Яковлева та ін.).

У процесі наукового аналізу виявлено, що у розвідках учених (Е. Карпова, В. Радул, Г. Яворська та ін.) усе більшого значення набувають питання правового забезпечення професійно-педагогічної діяльності, педагогічних основ правової освіти (В. Арешонков, В. Андрейцев, Б. Год, Т. Ліхневська й ін.). Проте, попри безперечну значущість цих досліджень правовиховні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя як наукової проблеми потребують ґрунтовного опрацювання.

Мета статті - проаналізувати наукові позиції в площині розгляду правовиховних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначеної мети ми виходимо з того, що фахова підготовка майбутнього вчителя має базуватися на правовій регламентації його професійного навчання, позаяк в умовах сьогодення педагогічна діяльність потребує ґрунтовного соціально-психологічного і правового забезпечення, а «оволодіння молоддю необхідним обсягом правових знань у нерозривному зв'язку з системою моральних цінностей, етичних правил поведінки є запорукою виховання правослухняної особистості, яка дотримується норм права, знає свої права, обов'язки, усвідомлює свою належність до народу, держави, знає основні питання засад державотворення, конституційного права – системи норм, що регулюють найважли-

віші суспільні відносини, які складаються в процесі організації і здійснення державної влади» [2, с. 113].

Цілком слушними є узагальнення вчених (С. Болоніна, С. Погребняк та ін.) щодо націленості правовиховної діяльності неюридичних закладів вищої освіти на формування позитивно орієнтованої правової свідомості майбутніх фахівців як системи юридичних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, правових настанов, які регулюють поведінку особистості в юридично значущих ситуаціях. При цьому зміст правових дисциплін має базуватися на концепції природних прав людини і включати знання правового стану особистості в суспільстві (конституційні права та обов'язки людини і громадянина), знання окремих галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів. І що найголовніше у площині порушеної проблеми, «підготовку майбутніх фахівців треба розглядати і здійснювати, спираючись на вимоги і зміст їхньої майбутньої професійної діяльності, а не сприймати її ізольовано» [3, с. 64].

Аналогічної думки дотримуються автори монографії «Правове виховання в сучасній Україні», визначаючи навчання у вищих навчальних закладах самостійним етапом правової освіти та виховання молоді, адже саме тут особистість має поглибити правові знання, одержані в середній школі, сформувати професійну правосвідомість. Очевидно, що в неюридичних освітніх закладах доцільним є введення в навчальний процес різноманітних спецкурсів із правової тематики, наприклад, спецкурсу з прав людини та механізму їх захисту [4, с. 327].

Отже, цілком очевидно, питання правової регламентації професійної підготовки майбутнього вчителя охоплюють проблематику, пов'язану з правовим вихованням, правовою освітою, правовою культурою, правовою свідомістю особистості.

Існує думка [5], що правову освіту варто розглядати як систему виховних і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування у здобувачів освіти поваги до права, уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства, концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції.

Вартісними вважаємо узагальнення Н. Оніщенко, що правова освіта не може ізольовано існувати в суспільстві, вона спирається на дані педагогіки та юридичних наук. При цьому педагогіку застосовують для найефективнішого правового виховання, використовуючи розроблені принципи та методи, форми і способи виховання особистості. У цьому зв'язку теорія та практика формування й розвитку правової культури мають бути тісно взаємопов'язані не лише з наукою права, а й з іншими галузями гуманітарних знань. Украй

актуальними є нині проблеми, пов'язані з юридичною педагогікою [5, с. 36].

Для того, щоб майбутній учитель був спроможний кваліфіковано вирішувати різні завдання в правовому полі, він повинен мати сформовану правову культуру, яка, за твердженням учених (С. Гусарев, А. Олійник, О. Слюсаренко, І. Сулима-Камінська та ін.), є специфічним трансляванням загальної культури в правову сферу, що поєднує духовні й матеріальні цінності, які належать до правових реалій, правове мислення, правосвідомість і конкретні форми поведінки суб'єктів правових відносин.

Конструктивною нам видається позиція В. Боричевського щодо характеристики правової культури як такого феномену, що поєднує глибокі й об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які вчитель має спиратися в процесі створення освітнього середовища, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, професійне ставлення до права і практики його застосування в навчально-виховному процесі у чіткій відповідності з принципами законності [6, с. 52].

Аналогічної думки дотримується Р. Клунко, визначаючи правову культуру майбутнього вчителя складником його підготовки до професійної діяльності та наголошуючи, що цей феномен поєднує певні властивості: гуманітарний світогляд, правову поінформованість; переконання у значущості законів і правозастосувальної практики, особистих обов'язків, особистої відповідальності за прийняті рішення і власні вчинки; стереотипи правомірної поведінки; знання принципів і особливостей правовідносин у суспільстві; готовність активно брати участь в охороні правопорядку і протидіяти правопорушенням [7, с.150].

Звертаємо увагу на те, що питання формування правової культури особистості майбутнього вчителя має не лише академічне значення, а й, передусім, практичне, позаяк її вияв у практичній площині професійно-педагогічної діяльності забезпечує можливість добре орієнтуватися в сучасному швидкозмінному світі, знаходити правильний вихід із ситуацій, в які часто потрапляє вчитель-початківець через відсутність елементарної правової грамотності, знати свої права й обов'язки, вміти їх реалізувати й ефективно захищати; знати і поважати права й обов'язки своїх близьких, колег, інших громадян, компетентно вирішувати практичні завдання в освітньо-правовій сфері. Саме такий контекст характеристики правової культури майбутнього вчителя дозволяє розглядати її з позиції проєкції на його професійну діяльність.

Авторське бачення правової культури майбутнього вчителя суголосне дослідницькій позиції Л. Грищенко, згідно з якою це поняття визначається як інтегроване особистісне утворення, що поєднує в собі професійно значущі

правові уявлення, стійкі погляди й переконання, свідоме ставлення до норм освітнього законодавства, професійно необхідні знання та вміння в правовій галузі, які забезпечують правову поведінку педагога та його ефективну діяльність щодо правового виховання школярів [8].

Відтак, є підстави стверджувати, що правова освіта, яка передбачає формування правової культури здобувачів вищої педагогічної освіти, майбутніх учителів, є важливим державним завданням.

Ми підтримуємо позицію В. Салогуб, що правова освіта вчителя є невід'ємною складовою його професіоналізму, фундаментальної підготовки та педагогічної майстерності. При цьому завдання процесу формування правової підготовки вчителів полягають у здійсненні комплексу заходів, серед яких основними є ознайомлення з правами людини, прийнятими міжнародним співтовариством у Гельсінкі, знання положень Конституції України та необхідних нормативно-правових документів; знання Законів про державну мову, освіту, а також усіх офіційних матеріалів, пов'язаних зі змістом навчальних предметів, які вони будуть викладати в загальноосвітніх школах та інших закладах освіти [9, с. 152].

Вагомим аргументом у контексті порушеної проблеми є те, що основним результатом сучасної правової освіти майбутнього вчителя є його сформована правова компетентність, правова свідомість і правова культура.

Нам імпонує позиція І. Огороднійчук, згідно з якою правова компетентність розглядається як система правових знань, переконань, навичок, досвіду, які дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, що виникають, а також впливати на наявну в суспільстві юридично-правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості [10].

Привертає увагу аргументація Д. Коваль щодо дефініціювання правової компетентності педагога як сукупності правових знань, умінь їх реалізувати у процесі професійної діяльності, знання і повагу до правового статусу колег, вихованців. Велику роль, за твердженням ученої, відіграє і сама активність особистості педагога, яку визначають за рівнем його правової грамотності та навченості [11].

Не менш важливим вважаємо розкриття вченою сутності правової культури майбутнього вчителя, яка полягає в тому, щоб, виконуючи соціальне замовлення суспільства щодо виховання громадянина правової держави, він здійснював правове виховання на всіх етапах освітнього процесу в школі та позанавчальній діяльності; цілеспрямовано і компетентно використовував виховні, профілактичні функції права, готував школярів до свідомого, творчого виконання громадянського обов'язку [11, с.86].

Крізь призму викладеного цілком логічним є узагальнення, що для успішної реалізації правовиховної функції майбутні вчителі повинні знати:

закономірності формування правової культури, правових уявлень, понять у школярів, з урахуванням їхніх вікових, індивідуально-психологічних особливостей, правового статусу; закономірності та особливості діагностики реального рівня правової культури особистості; можливості чинних шкільних програм, підручників, навчальних посібників для вирішення завдань правового виховання; ефективні форми і методи спільної роботи з батьками, позашкільними установами, громадськістю, правоохоронними органами з правового виховання учнів тощо [11, с.80].

Результатом правової освіти, наголошують І. Варава та С. Головка (ми погоджуємося з цим твердженням), має стати позитивне ставлення до Закону, права, знання громадянами своїх прав та дотримання обов'язків перед державою та суспільством. Поділяючи позицію вчених, переконані, що вивчення основ права надає широкі можливості майбутнім учителям правильно зробити свій вибір у конкретній ситуації, виховує у молоді почуття власної гідності, самоповаги, відповідальності за свій вибір та вчинки [12].

Поза сумнівом, потужну правову державу, згідно з концепцією Нової української школи, забезпечить спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих, які поважають закон, дотримуються прав людини, мають загальну правову грамотність. З таких позицій посилюється вагомість підготовки майбутнього вчителя для забезпечення реалізації цих завдань у площині організації правовиховної роботи зі здобувачами освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, нами проаналізовано наукові позиції в площині розгляду правовиховних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя. Обґрунтовано, що фахова підготовка майбутнього вчителя має базуватися на правовій регламентації його професійного навчання, яка охоплює проблематику, пов'язану з правовим вихованням, правовою освітою, правовою культурою, правовою свідомістю особистості. Узагальнено, що основним результатом сучасної правової освіти майбутнього вчителя є його сформована правова компетентність, правова свідомість і правова культура. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з моделюванням процесу підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

Література:

1. Мацук Л.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.04. Івано-Франківськ. 2002. 22 с.
2. Котюк І. М. Основи правознавства: підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. К. : Генеза, 2003. 320 с.
3. Погребняк С.В. Зміст поняття «правовиховна робота майбутніх інженерів-педагогів». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (257). Ч. VI. 2012. С. 63-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6)) 10.

4. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Х. : Право, 2010. 368 с.
5. Оніщенко Н. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. *Віче*. 2012. № 23. С. 35-37. <https://veche.kiev.ua/journal/3413/>
6. Боричевський В. Проблеми формування правової культури педагога. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, психологія*. 2009. № 1. С. 51–54.
7. Клунко Р. Ю. Оновлення змісту підготовки майбутніх вчителів до формування правової культури учнів. *Молодий вчений* / Ніжин. держ. ун-у ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2017. № 10.2. С. 28–30.
8. Грищенко Л. В. Формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу: дис. канд. пед. наук. Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ, 2020.
9. Салогуб В.С. Особливості формування правової культури майбутнього вчителя технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 46. С. 152-156. file:///C:/Users/%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/Pfto_2016_46_23.pdf
10. Огороднійчук І.А. Новітні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 215-219. URL: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-2-18-27>
11. Коваль Д. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства у контексті формування правової культури. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 2 (26). С. 77- 87. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15802>
12. Варава І. , Головка С. Тенденції розвитку та модернізації правової освіти в Україні. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law"*. 2022. [file:///C:/Users/%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/29%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/29%20(5).pdf)

References:

1. Matsuk, L.O. (2002). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do pravovoho vykhovannia molodshykh shkoliariv [Preparation of future elementary school teachers for legal education of younger students]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk. 13.00.04. Ivano-Frankivsk.
2. Kotiuk, I. M. (2003). Osnovy pravoznavstva [Fundamentals of law]: pidruchnyk dlia 9-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. K.: Geneza. 320 s.
3. Pohrebniak, S.V. (2012). Zmist poniattia «pravovykhovna robota maibutnikh inzheneriv-pedahohiv» [The content of the concept of "legal work of future engineers-educators"]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. № 22 (257). Ch.VI.2012. S. 63-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\) 10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6) 10).
4. Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini [Legal education in modern Ukraine]: monohrafiia (2010) / A. P. Hetman, L. M. Herasina, O. H. Danylian ta in.; za red. V. Ya. Tatsiia, A. P. Hetmana, O. H. Danyliana. Kh. : Pravo. 368 s.
5. Onishchenko, N. (2012). Pravova osvichenist u konteksti rivniv pravovoi osvity [Legal education in the context of legal education levels]. *Viche*. № 23. S. 35-37. <https://veche.kiev.ua/journal/3413>.

6. Borychevskyi, V. (2009). Problemy formuvannia pravovoi kultury pedahoha [Problems of forming a teacher's legal culture]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia : Pedahohika, psykholohiia*. № 1. S. 51–54.

7. Klunko, R. Yu. (2017.) Onovlennia zmistu pidhotovky maibutnikh vchyteliv do formuvannia pravovoi kultury uchniv [Updating the content of future teachers training for students' legal culture]. *Molodyi vchenyi / Nizhyn. derzh. un-u im. Mykoly Hoholia*. Nizhyn. № 10.2. S. 28–30.

8. Hryshchenko, L. V. (2020). Formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv u navchalno-vykhovnomu seredovyschi pedahohichnoho koledzhu [Formation of legal culture of future teachers in the educational environment of the Pedagogical College]: dys. kand. ped. nauk. Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet», Sloviansk.

9. Salohub, V.S. (2016). Osoblyvosti formuvannia pravovoi kultury maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Features of formation of the legal culture of a future technology teacher]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. 46. S. 152-156. file:///C:/Users/%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/Pfto_2016_46_23.pdf.

10. Ohorodniichuk, I.A. (2019). Novitni pidkhody shchodo formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv [The latest approaches to forming the legal competence of future engineers]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia»*. *Pedahohichni nauky*. № 2 (18). S. 215-219. URL: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-2-18-27>.

11. Koval, D. (2022). Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv istorii ta pravoznavstva u konteksti formuvannia pravovoi kultury [Features of professional training of future teachers of history and jurisprudence in the context of formation of legal culture]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 2 (26). S. 77-87. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15802>.

12. Varava I. , Holovko S. (2022). Tendentsii rozvytku ta modernizatsii pravovoi osvity v Ukraini. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law"*. file:///C:/Users/%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/29%20(5).pdf

УДК 373.091.33:373.013.3:82"199/200"(045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-331-339](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-331-339)

Розман Ірина Іллівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: +38 (03131) 21109, <https://orcid.org/0000-0002-4951-0074>

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА КІНЦЯ XX - ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті досліджуються ключові тенденції реформування шкільної літературної освіти кінця XX – початку XXI століття. Проаналізовано зміни в методах викладання та оцінювання, що зумовлені соціокультурними трансформаціями та освітніми реформами.

Розглянуто історичні передумови реформування літературної освіти в Україні.

Особлива увага приділяється переходу від нормативно-канонічної моделі літературної освіти до компетентнісного підходу, що передбачає формування критичного мислення, читацької автономії та особистісного осмислення літературних текстів.

Закцентовано увагу на дискусійних аспектах щодо балансу між інноваційними та традиційними методами навчання у контексті шкільної літературної освіти кінця XX – початку XXI століття.

У статті висвітлено вплив освітніх стандартів на вітчизняну літературну освіту, зокрема адаптацію концепцій міжпредметної інтеграції, розвитку креативності учнів і використання цифрових технологій у освітньому процесі. Проаналізовано основні виклики, пов'язані з реформуванням, включно зі скороченням годин на вивчення літератури, переглядом літературного канону та потребою в оновленні методичних підходів.

У висновках акцентується увага, щодо ефективності реформ та її залежить від узгодження державної освітньої політики, потреб суспільства і наукових досліджень у галузі української та зарубіжної та літератури.

У статті зазначено, що однією з основних проблем є необхідність оновлення змісту літературної освіти відповідно до сучасних вимог, при цьому не зменшуючи кількість годин на вивчення художніх творів.

Ключові слова: реформування, сучасна шкільна літературна освіта, тенденції розвитку, українська та зарубіжна література, баланс, традиційні та інноваційні методи навчання.

Rozman Iryna Illivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of English Language, Literature and Teaching Methods of Mukachevo State University, Mukachevo, tel.: +38 (03131) 21109, <https://orcid.org/0000-0002-4951-0074>

SCHOOL LITERARY EDUCATION IN THE LATE 20TH - EARLY 21ST CENTURY: REFORM TRENDS

Abstract. The article examines the key trends in the reform of school literary education in the late 20th and early 21st centuries. Changes in teaching and assessment methods caused by socio-cultural transformations and educational reforms are analyzed.

The historical prerequisites for the reform of literary education in Ukraine are considered.

Particular attention is paid to the transition from the normative-canonical model of literary education to a competency-based approach, which involves the formation of critical thinking, reader autonomy, and personal understanding of literary texts.

The focus is on the discursive aspects of the balance between innovative and traditional teaching methods in the context of school literary education in the late 20th and early 21st centuries.

The article highlights the impact of educational standards on domestic literary education, in particular the adaptation of concepts of cross-curricular integration, the development of student creativity, and the use of digital technologies in the educational process.

The main challenges associated with the reform are analyzed, including the reduction of hours spent studying literature, the revision of the literary canon, and the need to update methodological approaches.

The conclusions emphasize that the effectiveness of reforms depends on the coordination of state educational policy, the needs of society, and scientific research in the field of Ukrainian and foreign literature.

The article notes that one of the key problems is that it is necessary to update the content of literary education in accordance with modern requirements, but without reducing the hours spent studying literary works.

Keywords: reform, modern school literary education, development trends, Ukrainian and foreign literature, balance, traditional and innovative teaching methods.

Постановка проблеми. Шкільна літературна освіта кінця XX – початку XXI століття зазнала значних змін, які були обумовлені глобальними

освітніми реформами, змінами в соціокультурному середовищі та швидким розвитком сучасних педагогічних технологій.

На нашу думку, однією з ключових проблем цього процесу є необхідність оновлення змісту літературної освіти відповідно до сучасних вимог, зберігаючи при цьому достатній обсяг навчального часу для ґрунтовного вивчення художніх творів.

Такий підхід зумовлює перегляд літературного канону, впровадження компетентнісного підходу та інтеграцію цифрових технологій у навчальний процес. Необхідно зазначити, що важливим аспектом дослідження є пошук оптимального балансу між класичною спадщиною та сучасною літературою, яка відображає актуальні виклики суспільства. Водночас постає питання ефективності методик викладання, які мають не лише формувати читацьку грамотність учнів, а й розвивати критичне мислення, творчі здібності та емоційний інтелект.

Таким чином, дослідження тенденцій реформування шкільної літературної освіти дозволяє не лише проаналізувати її сучасний стан, а й окреслити перспективні шляхи вдосконалення змісту та методики викладання, спрямовані на формування компетентного, свідомого та критично мислячого читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджено питання літературної освіти, яка визначає теоретичні засади розвитку шкільного навчання у працях Б. Гершунського, А. Гофрона, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лутая, В. Огнев'юка. Окреслено внесок науковців у формування методологічних підходів до літературної освіти в контексті освітніх реформ.

Також необхідно зазначити, що значна увага приділена розвитку педагогічної думки в період шкільної реформи 1980-х – початку 1990-х років (Н. Волошина, А. Лісовський, Є. Пасічник, А. Сафонова, Б. Степанишин), особливо щодо впровадження концепції розвивального навчання.

Детально розглянуто еволюцію викладання української та зарубіжної літератури в процесі становлення національної школи в Україні (1990-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) у працях Ю. Бондаренка, А. Градовського, С. Жили, О. Куцевол, А. Ситченка, Г. Токмань, Л. Мірошніченко, Ф. Штейнбука, О. Ісаєвої, І. Розман, Л. Удовиченко, Ю. Ковбасенка, які висвітлюють ключові аспекти реформування літературної освіти сучасності.

Метою статті є дослідження основних тенденцій реформування шкільної літературної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Історичні передумови реформування літературної освіти відбуваються ще у радянський період: літературна освіта була жорстко ідеологізована, твори оцінювалися з точки зору відповідності комуністичним догмам, а історико-літературний процес зазнавав викривлень. Догматичний підхід зводився до заучування біографій та «правильних» інтерпретацій, ігноруючи критичне мислення.

Програми відставали від сучасних реалій, обмежуючи увагу до української та зарубіжної літератури. Після здобуття незалежності Україна розпочала деідеологізацію та декомунізацію, повертаючи «забуті» твори та переглядаючи канони. Зросла увага до національної літератури, а також прагнення інтегруватися в європейський освітній простір, впроваджуючи нові методи навчання та використовуючи технології. Ці історичні зміни зумовили необхідність реформування літературної освіти, щоб подолати радянську спадщину та відповідати сучасним потребам

На етапі відродження національної освіти науковці та творчі вчителі акцентували на двоскладному характері змісту шкільного навчання [1, с. 22].

Соціокультурна трансформація та освітні реформи спричинили значні зміни в методах викладання та оцінювання літератури. Відхід від догматизму та ідеологізації сприяв розвитку інтерактивних методів, критичного мислення та самостійного аналізу. Зросла увага до компетентнісного підходу, проєктної діяльності, використання інформаційних технологій та індивідуалізації навчання. Складниками оцінювання стали інноваційні форми навчання: портфоліо, проєкти, самооцінювання та оцінювання однолітками. Ці форми відображають не лише знання, а й уміння та навички учнів.

Окремої уваги потребує проблема мотивації учнів до читання, що значною мірою визначається якістю підручників, роллю вчителя та впливом зовнішніх факторів, зокрема цифрового середовища та зміни культурних практик.

Разом з тим, значним викликом у прищепленні інтересу до читання художніх текстів є скорочення годин на вивчення літератури. Це, в свою чергу, знижує мотивацію учнів до глибокого осмислення та аналізу літературних творів, обмежуючи їхній культурний та інтелектуальний розвиток.

Так, у шкільній програмі України спостерігається тенденція до зменшення кількості годин, відведених на вивчення української літератури. Зокрема, у 5–9 класах на цей предмет передбачено 2 години на тиждень. Експерти зазначають, що перенасиченість програми обов'язковими для прочитання творами та обмежена кількість годин призводять до того, що багато з них залишаються непрочитаними учнями [3].

У шкільній програмі України спостерігається тенденція до зменшення кількості годин, відведених на вивчення літератури, зокрема української. Експерти зазначають, що перенасиченість програми обов'язковими для прочитання творами та обмежена кількість годин призводять до того, що багато з них залишаються непрочитаними учнями. Експертка й співзасновниця ГО «Смарт освіта» Іванна Коберник зазначає «Адже сучасна шкільна програма не спонукає дітей читати. Зараз українські школярі не мають часу на усвідомлення прочитаного, покращення робіт і формування власної думки, оскільки

вони зайняті вивченням віршів і оглядовим вивченням героїв, що, на думку Іванни, важливо, але «не все одразу й не в такій кількості». Саме тому зміни в програмі з української літератури передбачають скорочення кількості творів. Крім того, українській школі необхідно позбутися поняття «оглядово» [6].

Що стосується зарубіжної літератури, то вона також зазнала змін у межах загальної тенденції до оптимізації навчальних програм, унаслідок чого кількість годин була скорочена з двох до однієї на тиждень [2]. Але, на нашу думку, такий обсяг навчального часу є недостатнім для ґрунтовного опанування творів світової літератури.

Таким чином, питання щодо кількості годин на вивчення української літератури залишається актуальним і потребує уваги для забезпечення якісної літературної освіти [5].

Динамічний розвиток інноваційних технологій у сучасному освітньому процесі висуває на перший план дискусійні питання щодо оптимального співвідношення між інноваційними та традиційними підходами до навчання, особливо в контексті викладання шкільної літератури наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Насамперед розглянемо аргументи на користь традиційних методів навчання, головною характеристикою яких є фундаментальність. Застосування лекцій, аналізу текстів та написання письмових творів сприяє ґрунтовному розумінню літературних творів і їхнього історичного контексту. Саме ці форми роботи відіграють ключову роль у формуванні базових навичок, необхідних для розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та вміння аргументовано висловлювати власні думки.

Важливим чинником на користь традиційних форм навчання є перевіреність часом. Основні переваги цієї причини полягають у тому, що традиційні методи довели свою ефективність протягом багатьох років, забезпечуючи стабільну якість освіти та створюють структуроване навчальне середовище, де здобувачі можуть послідовно засвоювати знання.

Завдяки тому, що саме вчитель є «диригентом», наставником та ментором освітнього процесу, його роль важко переоцінити. Можливість постійно та безпосередньо взаємодіяти з учнями, надавати індивідуальну підтримку та контролювати процес навчання є результатом якості знань здобувачів.

Що стосується інновацій в освіті, то важливу роль відіграють проєктна робота, дискусії та мультимедійні технології. Вони залучають учнів до активної участі в навчальному процесі. Такі методи сприяють розвитку творчого мислення, співпраці та самостійності.

Інноваційні методи навчання адаптуються до сучасних потреб, враховуючи зміни в суспільстві та технологіях, що дозволяє готувати учнів до життя в цифровому світі. Вони роблять навчання більш цікавим і захоплюючим, підвищуючи мотивацію до вивчення літератури.

Необхідно наголосити, що важливим аспектом є індивідуалізація навчального процесу, яка дає змогу адаптувати зміст освіти до особистих потреб і зацікавлень учнів, надаючи можливість самостійного вибору тем, методів і форм роботи.

Водночас постають дискусійні питання щодо пошуку балансу між традиційними та інноваційними методами, що забезпечить якісну літературну освіту. Важливо визначити критерії оцінки ефективності різних методів навчання. Не менш актуальною є роль технологій: необхідно знайти шляхи їх використання для збагачення літературної освіти, запобігаючи їхньому негативному впливу на читання та критичне мислення.

Важливою залишається підготовка вчителів до ефективного впровадження інноваційних методів, а також створення умов для безперервного професійного розвитку педагогів у сфері літературної освіти. У цьому контексті постає питання про пріоритетні цілі літературної освіти в сучасному світі та про те, як різні методи навчання сприяють їх досягненню.

Ці дискусійні аспекти показують, що взаємодія у використанні інноваційних та традиційних методів навчання є складним і потребує постійного обговорення та дослідження.

Щодо перспектив формування компетентного читача, особливу увагу слід надати балансуванню традиційних та інноваційних методів навчання та вчити добувачів читацькій та медіа-грамотності.

Інноваційні методи, такі як дискусії, проєкти та ІКТ, сприятимуть активному навчанню. Вони допоможуть розвивати критичне мислення учнів. Оцінювання має бути спрямоване на компетентності. Важливо використовувати різноманітні форми оцінювання, зокрема самооцінювання. Необхідно також підвищувати кваліфікацію педагогів. Це можна здійснювати через курси, обмін досвідом та доступ до сучасних ресурсів.

У цифрову епоху мотивація учнів до читання стає дедалі складнішою через зростаючу привабливість електронних пристроїв та доступність інформації в Інтернеті. Це призводить до зниження читацької активності серед школярів [4].

Для підвищення інтересу до читання педагоги пропонують інтегрувати ігрові елементи в навчальний процес. Наприклад, методика «Щоденні 5» передбачає різні способи читання, такі як читання за малюнками, читання словами та переказ прочитаного. Це допомагає зробити процес читання більш захопливим для учнів [8].

Крім того, важливо створювати атмосферу, де учні відчувають натхнення та зацікавленість у навчанні, а не лише прагнуть отримати гарні оцінки. Використання інтерактивних методів, таких як тестування, ігрові завдання та командні ігри, може сприяти підвищенню мотивації до навчання та читання зокрема [7].

Розман І.І. зауважує, що «для результативної роботи, насамперед, необхідно створити умови для міцного засвоєння системи філологічних знань і умінь, для творчості, співпраці та самореалізації дітей; показати перспективи саморозвитку особистості. У кожному художньому творі шкільної програми піднімаються різні моральні проблеми. Головне призначення сучасного словесника – бути джерелом морального впливу» [8].

Таким чином, поєднання традиційних та інноваційних підходів, а також врахування інтересів сучасних учнів, є ключем до формування стійкої мотивації до читання в умовах цифрової епохи.

Шкільна літературна освіта кінця XX – початку XXI століття керується наступними складовими.

По-перше, зміна освітніх стандартів, зокрема впровадження компетентнісного підходу у зв'язку з міжнародними тенденціями (PISA, TIMSS), вимагає оновлення змісту літературної освіти, посилення міжпредметних зв'язків та формування в учнів навичок критичного мислення.

По-друге, цифровізація освіти, адже сучасні школярі значну частину інформації отримують із цифрових джерел, що змушує адаптувати методи вивчення літератури до нових форматів, таких як електронні підручники, інтерактивні платформи та гейміфікація.

По-третє, культурні та соціальні виклики, зумовлені глобалізаційними процесами, необхідністю формування національної ідентичності, а також питаннями полікультурності та інклюзивності, які вимагають перегляду канону літературних творів та методик їх викладання.

Нарешті, зростає роль читання у формуванні особистості, оскільки в умовах інформаційного перевантаження особливо важливо не лише навчити школярів читати художні тексти, а й аналізувати їх, розуміти контексти та застосовувати отримані знання у житті.

Основні напрями цих змін охоплюють кілька аспектів. Перш за все, це компетентнісний підхід. Він передбачає розвиток критичного мислення, інтерпретаційних навичок та здатності учнів аналізувати тексти, а не лише запам'ятовувати їхній зміст.

Оновлення змісту навчальних програм також стало важливим кроком. Було розширено список творів сучасної літератури, зокрема світової. До нього включили раніше цензуровані тексти.

Демократизація навчального процесу виявилася у зміні стилю викладання. Авторитарний підхід поступився місцем діалогу між учителем і учнем. Все більшого значення набули інтерактивні методи навчання.

Важливим фактором реформування стала цифровізація освіти. У навчальний процес активно впроваджуються електронні підручники, онлайн-бібліотеки та мультимедійні ресурси. Це значно розширило можливості учнів у доступі до знань.

Особистісно орієнтоване навчання передбачає врахування інтересів учнів. Освітній процес став більш індивідуалізованим. Учні отримали можливість вибіркового вивчення окремих творів.

Значну роль у змінах відіграє національно-культурний акцент. Посилилася роль національної літератури як основи навчальних програм. Особлива увага приділяється історичній та культурній спадщині.

Оцінювання знань також зазнало реформ. Було впроваджено зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО). Визначено нові критерії оцінки літературної компетентності учнів.

Висновки. Таким чином, дослідження тенденцій реформування шкільної літературної освіти має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки сприяє осмисленню ефективності сучасних реформ і виробленню рекомендацій для подальшого вдосконалення навчального процесу. Шкільна літературна освіта кінця ХХ – початку ХХІ століття зазнала суттєвих змін. Вони були зумовлені загальними тенденціями реформування освіти.

Отже, реформи шкільної літературної освіти спрямовані на підвищення її якості. Вони розширюють світогляд учнів і формують у них навички аналітичного мислення.

Література:

1. Вишневецький О. І. На шляху до рідної школи: наук.-поп. нарис. Львів, 1991. 71 с., с. 22
2. Зарубіжна література 10–11 класи, 2022. URL: <https://surl.li/ylqmji>
3. Зміст освіти: що змінилося в програмах з української літератури для 5-9 класів (частина третя) 2024. URL: <https://surl.li/uwctsaj>
4. Інноваційні технології мотивації до читання та формування творчого читача URL: <https://surl.li/jyojgd>
5. Кількість годин української літератури у школі пропонують скоротити, – мовний омбудсмен [The number of hours of Ukrainian literature in school is proposed to be reduced, - the language ombudsman], 2023. URL: <https://surl.li/xtagtj>
6. Коберник І. У Шкільній програмі з української літератури необхідно скоротити кількість текстів, 2023. URL: <https://surl.li/uejuph>
7. Мотивація учнів до навчання, 2022. URL: <https://surl.li/byxfvk>
8. Розман, Ірина Іллівна Формування літературної компетенції майбутніх педагогів в «Шкільному курсі зарубіжної літератури з методикою навчання у старшій школі» / Ірина Іллівна Розман // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. О. Бартош. – Ужгород : Говерла, 2021. – Вип. 2 (49). – С. 174-177. 175
9. Читання як гра: 8 лайфхаків для учнів початкової школи. URL: <https://surl.gd/ciyihn>

References:

1. Vyshnevskyi O. I. Na shliakhu do ridnoi shkoly: nauk.-pop. narys [On the way to your native school: scientific-popular essay]. Lviv, 1991. 71 s.[in Ukrainian].
2. Zarubizhna literatura 10–11 klasy [Foreign literature 10–11 grades] 2022. Retrieved from <https://surl.li/ylqmji> [in Ukrainian].

3. Zmist osvity: shcho zminylosia v prohramakh z ukrainskoi literatury dlia 5-9 klasiv (chastyna tretia) [Educational content: what has changed in Ukrainian literature programs for grades 5-9 (part three)]. 2024. Retrieved from <https://surl.li/uwcts> [in Ukrainian].

4. Innovatsiini tekhnolohii motyvatsii do chytannia ta formuvannia tvorchoho chytacha [Innovative technologies for motivating reading and forming a creative reader]. Retrieved from: <https://surl.li/jyoygd> [in Ukrainian].

5. Kilkist hodyn ukrainskoi literatury u shkoli proponuiut skorotyty, – movnyi ombudsmen [The number of hours of Ukrainian literature in school is proposed to be reduced, - the language ombudsman]. 2023. Retrieved from: <https://surl.li/xtagt> [in Ukrainian].

6. Kobernyk I. U Shkilnii prohrami z ukrainskoi literatury neobkhidno skorotyty kilkist tekstiv [The Ukrainian literature school curriculum needs to reduce the number of texts]. 2023. Retrieved from: <https://surl.li/uejuph> [in Ukrainian].

7. Motyvatsiia uchniv do navchannia [Motivating students to learn]. 2022. Retrieved from <https://surl.li/byxfvk> [in Ukrainian].

8. Rozman, Iryna Illivna Formuvannia literaturnoi kompetentsii maibutnikh pedahohiv v «Shkilnomu kursi zarubizhnoi literatury z metodykoiu navchannia u starshii shkoli» [Formation of literary competence of future teachers in the "School course of foreign literature with teaching methods in high school]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : zbirnyk naukovykh prats; seriia: Pedahohika. Sotsialna robota / holov. red. O. Bartosh. – Uzhhorod : Hoverla, 2021. – Vyp. 2 (49). – S. 174-177. 175 [in Ukrainian].

9. Chytannia yak hra: 8 laifkhakiv dlia uchniv pochatkovoi shkolyhttps [Reading as a game: 8 life hacks for elementary school students]. Retrieved from surl.gd/ciyihn [in Ukrainian].

УДК 378.147:004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-340-354](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-340-354)

Семенишина Ірина Віталіївна кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, <https://orcid.org/0000-0001-9300-8914>

Федорчук Анна Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0001-8227-3210>

Савастру Наталія Іванівна доцент кафедри теоретичних дисциплін, заступник директора з науково-методичної роботи, Коледж хореографічного мистецтва «Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0845-3763>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОКРАЩЕННІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних інтерактивних технологій, які використовуються у вищій освіті, зокрема в умовах цифровізації і глобалізації. Під час проведення дослідження розглянуто важливість інтерактивних методів для покращення навчального процесу, підвищення рівня активності здобувачів освіти, розвитку ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікація, самостійність і колективна робота, а також перспективи їх подальшого розвитку в умовах сучасних трансформацій. Цифровізація в освіті відкриває нові можливості для створення персоналізованих навчальних програм, адаптованих до індивідуальних потреб, що значно підвищує ефективність навчання. Одним із основних аспектів розвитку інтерактивних методів є впровадження новітніх технологій, таких як онлайн-платформи для навчання, мультимедійні ресурси, віртуальні лабораторії, а також системи адаптивного навчання, які забезпечують гнучкість і доступність навчання в будь-який час та з будь-якої точки світу. Підкреслено, що глобалізація та розвиток цифрових технологій сприяють поглибленню міжнародної співпраці в освіті. Інтерактивні технології дозволяють здобувачам освіти із різних країн обмінюватися знаннями та досвідом, що сприяє розвитку міжкультурних компетентностей. Це особливо важливо в умовах глобалізованого ринку праці, де вміння взаємодіяти з представниками інших культур є

важливим чинником професійного успіху. Одним із важливих аспектів використання інтерактивних методів став розвиток гнучких форм навчання, таких як гібридні моделі, які поєднують онлайн- і офлайн-формати. Це дозволяє забезпечити більш гнучкий підхід до навчального процесу, що є важливим у контексті сучасних вимог до вищої освіти. Оскільки здобувачі освіти можуть навчатися в зручний для них час і в будь-якому місці, це значно розширює доступ до освіти та зменшує соціальні й економічні бар'єри. Також розглянуто виклики та переваги впровадження інтерактивних технологій у вищу освіту. Зокрема, йдеться про важливість підтримки технічної інфраструктури, підготовки викладачів до використання новітніх технологій, а також забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів. У результаті дослідження підкреслено, що інтерактивні технології мають значний потенціал для модернізації освітнього процесу, що дозволяє підвищити якість освіти та підготувати майбутніх фахівців до вимог сучасного глобального ринку праці.

Ключові слова: інтерактивні технології, вища освіта, цифровізація, глобалізація, критичне мислення, гнучкі форми навчання, персоналізація навчання, міжнародна співпраця.

Semenyshyna Iryna Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Technology, Physical, Mathematical and Civil Defence Disciplines, Higher Educational Institution "Podillia State University", Kamianets-Podilskyi, <https://orcid.org/0000-0001-9300-8914>

Fedorchuk Anna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Sciences and Information Technologies, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0001-8227-3210>

Savastru Nataliia Ivanivna Associate Professor of the Department of Theoretical Disciplines, Deputy Director for Scientific and Methodological Work, College of Choreography Art "Serge Lyfar Kyiv Municipal Academy of Dance", Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0845-3763>

CURRENT TRENDS IN HIGHER EDUCATION: THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The article is devoted to analyzing modern interactive technologies used in higher education, particularly in the context of digitalization and globalization. The paper considers the importance of interactive methods for improving the

educational process, increasing student activity, developing key competencies such as critical thinking, communication, independence and teamwork, and the prospects for their further development in modern changes. Digitalization in education opens up new opportunities for creating personalized curricula adapted to the individual needs of students, which significantly increases the effectiveness of learning. One of the main aspects of the development of interactive methods is the introduction of the latest technologies, such as online learning platforms, multimedia resources, virtual laboratories, as well as adaptive learning systems, which ensure flexibility and accessibility of learning for students at any time and from anywhere in the world. The article also emphasizes that globalization and digital technologies contribute to developing international cooperation in education. Interactive technologies allow students from different countries to exchange knowledge and experience, contributing to developing intercultural competencies. This is especially important in a globalized labor market, where the ability to interact with representatives of other cultures is an essential factor in professional success. One of the critical aspects of using interactive methods is the development of flexible forms of learning, such as hybrid models that combine online and offline formats. This allows for a more flexible approach to the educational process, which is essential in the context of modern requirements for higher education. Since students can study at a time convenient for them and anywhere, this significantly expands access to education and reduces social and economic barriers. The article also discusses the challenges and benefits of introducing interactive technologies into higher education. In particular, it discusses the importance of supporting the technical infrastructure, training teachers to use the latest technologies, and ensuring equal access to digital resources for all students. The study highlights that interactive technologies have significant potential for modernizing the educational process, improving the quality of education and preparing students for the demands of the modern global labor market.

Keywords: interactive technologies, higher education, digitalization, globalization, critical thinking, flexible learning, personalized learning, international cooperation.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтенсифікації процесів цифровізації освіти сучасні тенденції у вищій освіті орієнтовані на інтеграцію новітніх технологій у навчальний процес. Інтерактивні технології, які передбачають активну взаємодію із навчальними матеріалами та викладачами, виступають одними з найбільш перспективних інструментів для модернізації освітніх практик [1]. Вони забезпечують як покращення якості засвоєння знань, так і сприяють розвитку критичного мислення, самостійності, колективної роботи й інтеграції інформації з різних галузей знань, що є важливим аспектом підготовки висококваліфікованих фахівців у вищій освіті [2].

Сьогодні важливим викликом постала необхідність адаптації традиційних освітніх практик до вимог сучасного інформаційного середовища. Оскільки традиційні методи навчання все більше не відповідають потребам сучасного покоління здобувачів освіти, яке виросло в епоху цифрових технологій, інтерактивні методи здатні створити нові можливості для їх розвитку в результаті персоналізації навчального досвіду, інтеграції віртуальних середовищ і використання мультимедійних засобів [3]. Впровадження цих технологій у навчальний процес відкриває нові обрії для підвищення ефективності навчання, сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та управління інформацією [4].

Однак, нині існує певний брак досліджень, які акцентують увагу на реальних можливостях інтерактивних технологій для покращення результатів навчання в контексті вищої освіти. Залишається відкритим питання впливу різних інтерактивних інструментів на якість навчального процесу, на рівень залученості здобувачів освіти і їх академічні досягнення. Крім того, необхідно з'ясувати ефективність застосування інструментів цифрового навчання в контексті розвитку компетентностей, які є ключовими для майбутніх фахівців у різних галузях.

З огляду на це, упровадження інтерактивних технологій у навчальний процес закладів вищої освіти (ЗВО) вимагає детального аналізу, а також розробки науково обґрунтованих підходів, щоб забезпечити не лише технологічну, але і педагогічну ефективність навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки інтерактивні методи навчання стали важливим напрямом в освітньому процесі вищої освіти, який висвітлюється в численних наукових публікаціях, присвячених цьому питанню. Зокрема, дослідження Л. Конопляника розглядає впровадження інтерактивних методів навчання як ключовий шлях до демократизації освітнього процесу. Науковець стверджує, що застосування інтерактивних методів навчання, таких як групові дискусії, рольові ігри та онлайн платформи для співпраці, сприяє активізації навчальної діяльності, розвитку навичок критичного мислення, вільному обміну думками і відкритості до нових підходів у навчанні. Упровадження таких методик дозволяє трансформувати традиційні моделі навчання, зменшити авторитарність викладача та підвищити самостійність здобувачів освіти, що є важливим елементом сучасного освітнього процесу [5].

Наукова розвідка П. Красноп'ярова, В. Воронюка та І. Вишатицької фокусується на аналізі ефективності сучасних методик викладання іноземних мов в українських ЗВО. Дослідники наголошують, що використання інтерактивних методів, таких як проблемно-орієнтоване навчання та мультимедійні ресурси, значно покращує рівень мовної компетенції. Важливим аспектом їх

дослідження також став акцент на адаптацію методик до специфіки вітчизняних ЗВО, що дозволяє врахувати культурні та мовні особливості здобувачів освіти [6].

Інший важливий контекст розвитку інтерактивних технологій у навчанні висвітлений у статті Х. Крістіанто та Л. Гандаджая, які порівнювали офлайн і онлайн проблемно-орієнтоване навчання. Вони дійшли висновку, що хоча онлайн-методи забезпечують більшу гнучкість і доступність, офлайн-методи сприяють більш глибокому залученню до процесу навчання. Важливим висновком дослідження є також і те, що ефективність онлайн-методів значно залежить від технічного забезпечення та рівня цифрових компетентностей здобувачів освіти [7].

Проблеми інтеграції електронних навчальних технологій у вищу освіту розглядалися у дослідженні М. Асад та ін. Було підкреслено важливість впровадження цифрових інструментів, таких як електронні платформи та онлайн-курси, які дозволяють здобувачам освіти отримувати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця. Це сприяє розвитку їх самостійності, а також знижує залежність від традиційних форм навчання, що є особливо важливим в умовах пандемії і дистанційного навчання [8].

У статті М. Гарлінська та ін. досліджувався вплив новітніх технологій на дистанційну освіту. Науковці зазначають, що впровадження цифрових технологій, таких як віртуальні лабораторії, платформи для відеоконференцій, а також адаптивні системи, значно полегшує процес дистанційного навчання та покращує взаємодію між викладачами і здобувачами освіти. Зокрема, у останніх підвищується мотивація до навчання, а також зростає активність під час занять [9].

Варто виокремити дослідження Х. Каддумі, Б. Бартрам та А. Л. Кашмар, яке зосереджено на впливі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на викладання та навчання. Автори дослідження встановили, що наявність ІКТ-ресурсів в освітньому процесі позитивно впливає на рівень задоволення здобувачів освіти від навчання, дозволяє створювати інтерактивні навчальні середовища, а також підвищує рівень знань. Проте, важливою проблемою залишається нерівномірний доступ до цих технологій, що створює нерівні умови для здобувачів освіти з різних регіонів [10].

Загалом, аналіз останніх досліджень підтверджує зростаюче значення інтерактивних технологій у сучасному освітньому процесі, підкреслюючи їхню роль у демократизації навчання, розвитку самостійності, а також у підвищенні якості навчання через адаптацію до цифрового середовища.

Мета статті – аналіз сучасних тенденцій у вищій освіті, зокрема ролі інтерактивних технологій у покращенні освітнього процесу. Дослідження

також має на меті вивчити потенціал інтерактивних методів навчання задля трансформації традиційних підходів і визначити основні напрями розвитку цих технологій у контексті вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Описати основні інтерактивні технології, які використовуються у вищій освіті для покращення навчального процесу.
2. Проаналізувати вплив інтерактивних технологій на розвиток компетентностей майбутніх фахівців, таких як критичне мислення, комунікація, самостійність і колективна робота.
3. Оцінити переваги та недоліки використання інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами навчання.
4. Визначити перспективи розвитку інтерактивних методів у вищій освіті в умовах цифровізації і глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивні технології стали важливим компонентом сучасного навчального процесу у вищій освіті, адже вони дозволяють значно покращити ефективність засвоєння матеріалу та стимулюють більш глибоку залученість. У таблиці 1 систематизовано основні інтерактивні технології, які використовуються у вищій освіті для підвищення ефективності навчального процесу.

Таблиця 1

Інтерактивні технології для покращення навчального процесу

Інтерактивна технологія	Опис
Проблемно-орієнтоване навчання (PBL)	Метод навчання, який орієнтований на вирішення реальних або гіпотетичних проблем, що сприяє розвитку критичного мислення, самостійної роботи, командної взаємодії і здатності приймати рішення в умовах невизначеності. Застосування PBL дозволяє інтегрувати теорію з практикою, готуючи майбутніх фахівців до професійних викликів.
Онлайн-платформи для інтерактивного навчання	Використання онлайн-платформ, таких як Moodle, Blackboard, Canvas для створення інтерактивних курсів. Ці платформи забезпечують можливості для доступу до навчальних матеріалів, тестів, форумів, чатів і групових завдань, що сприяє розвитку самостійності й активної участі в навчальному процесі. Вони також дозволяють забезпечити зворотній зв'язок між здобувачами освіти та викладачами.
Мультимедійні технології	Включають використання відео, анімацій, графічних програм та інших візуальних матеріалів для представлення складних концептів у більш наочному вигляді. Мультимедійні ресурси покращують розуміння теоретичних тем, зокрема в таких сферах як фізика, хімія, математика, а також у гуманітарних науках. Візуалізація допомагає легше сприймати інформацію, сприяє глибшому розумінню та кращому запам'ятовуванню.

Інтерактивна технологія	Опис
Системи дистанційного навчання та комбіновані форми навчання	Інтернет-платформи, що використовуються для проведення вебінарів, онлайн-занять, відеоконференцій, де здобувачі освіти мають можливість працювати в реальному часі або використовувати записані лекції. Такі системи забезпечують гнучкість у навчанні, зокрема для тих з них, які не можуть бути присутніми на традиційних заняттях, а також для тих, хто хоче поєднувати навчання з іншими заняттями або роботою. Вони також сприяють інтеграції різних навчальних методів, таких як синхронні й асинхронні заняття.
Ігрові технології в освіті (гейміфікація)	Використання елементів ігор, таких як бали, рівні чи нагороди, щоб збільшити мотивацію до навчання. Ігрові технології можуть бути інтегровані в навчальні програми для створення більш захоплюючих і мотивуючих умов. Вони сприяють залученню здобувачів освіти, покращують їхню участь у навчальному процесі, а також дозволяють створити середовище для розвитку творчих і когнітивних навичок.
Віртуальні лабораторії і симуляції	Використання віртуальних середовищ для проведення лабораторних робіт, що дозволяє взаємодіяти з навчальними об'єктами й експериментами без необхідності фізичної присутності в лабораторії. Віртуальні симуляції використовуються в таких галузях, як інженерія, медицина, хімія, біологія, де експерименти можуть бути небезпечними або надто дорогими для проведення в реальному житті.
Системи адаптивного навчання	Технології, які використовують алгоритми штучного інтелекту (ШІ) для адаптації навчального контенту до індивідуальних потреб. Такі системи можуть допомогти виявити прогалини в знаннях здобувача освіти та запропонувати необхідні матеріали для їх усунення. Це дозволяє забезпечити персоналізований підхід до навчання, що є важливим аспектом у сучасному освітньому процесі.
Мобільні додатки та технології для навчання	Використання мобільних додатків для навчання дозволяє отримувати доступ до матеріалів і вправ будь-де та в зручний час. Мобільні технології підтримують асинхронне навчання та дозволяють легко взаємодіяти з матеріалами курсу, завданнями, тестами, а також спілкуватися з викладачами і одногрупниками.
Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR)	Віртуальна та доповнена реальність дозволяють створити повністю або частково інтерактивні віртуальні середовища для навчання. Здобувачі освіти можуть відвідувати музеї, працювати з фізичними об'єктами або взаємодіяти з складними науковими моделями, що сприяє глибшому зануренню в навчальний контекст і покращенню розуміння складних концептів.

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу [11–13].

З огляду на наведену у таблиці 1 інформацію, інтерактивні технології не тільки модернізують підходи до навчання, але і дозволяють створювати більш динамічне, доступне й ефективне навчальне середовище, яке відповідає сучасним вимогам. Вони сприяють розвитку ключових компетентностей, таких як самостійність, критичне мислення, комунікація та співпраця, що є важливими для успішної професійної діяльності в глобалізованому світі.

Критичне мислення є однією з найбільш значущих компетентностей, що розвивається завдяки інтерактивним технологіям. Проблемно-орієнтоване навчання (PBL) і використання онлайн-платформ для взаємодії із навчальними матеріалами дозволяють здобувачам освіти активно обробляти інформацію, аналізувати її, оцінювати різні точки зору та приймати рішення на основі аргументів. У процесі вирішення реальних або гіпотетичних проблем вони навчаються розглядати ситуації з різних кутів, аналізувати наслідки своїх рішень та обґрунтовувати свої висновки. Використання мультимедійних матеріалів і віртуальних симуляцій дозволяє створити ситуації, які вимагають глибокого аналізу та творчого підходу, що ще більше стимулює розвиток критичного мислення.

Комунікація є важливою складовою навчання, а інтерактивні технології сприяють її значному розвитку. Вебінари, відеоконференції та онлайн-дискусії створюють умови для активної взаємодії здобувачів освіти із викладачами та однокурсниками. Це дозволяє не тільки покращити навички усного та письмового спілкування, але і розвивати вміння слухати та відповідати на питання, робити конструктивні зауваження і ділитися думками в процесі групових дискусій. Використання форумів і чатів на онлайн-платформах сприяє покращенню комунікативних навичок, оскільки здобувачі освіти мають можливість висловлювати свої думки, аргументувати свою точку зору й отримувати зворотний зв'язок у реальному часі.

Рівень самостійності в навчанні безпосередньо залежить від ступеню активності використання інтерактивних технологій. Онлайн-курси, мобільні додатки, а також можливість вільного доступу до навчальних матеріалів у зручний час дають змогу здобувачам освіти самостійно керувати власним навчанням. Вони можуть планувати власний розклад, обирати теми для вивчення, проходити тести та завдання в зручний для них час, що значно підвищує рівень самостійності. Викладачі, у свою чергу, можуть надавати індивідуальні рекомендації і зворотний зв'язок, що сприяє розвитку особистої відповідальності за навчальний процес. Слід зауважити, що системи адаптивного навчання дозволяють ще більше персоналізувати навчальний процес, підлаштовуючи його під індивідуальні потреби, сприяючи розвитку самостійної роботи та глибшому розумінню матеріалу.

Колективна робота також є важливою складовою навчального процесу, а інтерактивні технології значно підвищують її ефективність. Віртуальні платформи для спільної роботи над проектами дозволяють працювати в групах, обмінюватися ідеями, розподіляти завдання, а також взаємодіяти в реальному часі. Це сприяє розвитку навичок ефективної комунікації у команді, здатності до співпраці, а також навичок лідерства й організації роботи. Проблемно-орієнтоване навчання в групах допомагає здобувачам освіти працювати разом для вирішення комплексних завдань, що підвищує їх здатність до колективної роботи та взаємодії.

Відтак, інтерактивні технології сприяють розвитку всіх ключових компетентностей, що є важливими для успішної професійної діяльності. Вони забезпечують можливість не лише отримувати знання, але й активно розвивати навички, які допомагають бути успішними в будь-якій сфері діяльності, що вимагає гнучкості, творчості та ефективної взаємодії з іншими людьми.

У таблиці 2 наведено порівняння переваг і недоліків інтерактивних технологій та традиційних методів навчання, що дозволило сформулювати чітке уявлення про сильні та слабкі сторони кожного підходу.

Таблиця 2

Переваги та недоліки інтерактивних технологій і традиційних методів

Критерії порівняння	Інтерактивні технології	Традиційні методи навчання
<i>Переваги</i>		
Мотивація	Збільшують мотивацію завдяки інтересу до нових технологій та інтерактивних елементів.	Мотивація часто залежить від особистої ініціативи та викладацького підходу.
Самостійна робота	Сприяють розвитку самостійності через гнучкий доступ до матеріалів і можливість працювати в зручний час.	Вимагають більше фізичної присутності на заняттях і можуть обмежувати час для самостійної роботи.
Колективна робота	Стимулюють групову взаємодію, допомагають ефективно організувати командну роботу за допомогою онлайн платформ.	Колективна робота є обмеженою через необхідність фізичної присутності на заняттях.
Критичне мислення	Розвивають критичне мислення через проблемно-орієнтоване навчання та взаємодію з різними точками зору.	Критичне мислення може бути менш розвинене через зосередження на фактах та односпрямованій передачі знань.

Критерії порівняння	Інтерактивні технології	Традиційні методи навчання
Доступність навчання	Забезпечують доступність завдяки можливості навчатися з будь-якої точки світу та в будь-який час.	Обмеження в доступності – здобувачі освіти повинні бути присутніми в певному місці й у певний час.
Гнучкість навчання	Надають можливість адаптації до індивідуальних потреб і різних форматів навчання.	Мінімальна гнучкість у порівнянні з онлайн-методами, оскільки здобувачі освіти мають доступ до матеріалів лише в межах певних годин.
<i>Недоліки</i>		
Мотивація	Залучення до нових технологій може бути недостатнім для тих, хто не має високої мотивації або не знайомий з інноваціями.	Мотивація може бути низькою в традиційному навчальному процесі, особливо при використанні однотипних методів.
Самостійна робота	Вимагають високого рівня самодисципліни й організованості.	Традиційні методи надають менше можливостей для самостійної роботи, зазвичай зосереджені на лекціях і семінарах.
Колективна робота	Може виникнути проблема недостатньої взаємодії у деяких онлайн-форматах через технічні обмеження або відсутність особистого контакту.	Фізична присутність може не забезпечувати достатню ефективність роботи в команді в порівнянні з онлайн-середовищем.
Критичне мислення	Існує ризик, що інтерактивні методи можуть бути надто фрагментованими, що не завжди дозволяє здійснювати глибокий аналіз матеріалу.	У традиційних методах є менше можливостей для розвитку критичного мислення через стандартизовану подачу матеріалу.
Доступність навчання	Залежність від технологій і доступу до Інтернету може бути проблемною для здобувачів освіти, які не мають стабільного підключення або необхідних пристроїв.	Традиційні методи навчання можуть обмежувати доступ для тих осіб, хто не має можливості бути фізично присутніми на заняттях.
Гнучкість навчання	Вимагають наявності певного технічного обладнання та спеціальних знань, що може стати перешкодою для деяких здобувачів освіти.	Мають меншу гнучкість, оскільки існує вимога дотримуватись розкладу та бути присутніми в аудиторії.

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу [14, 15].

Інтерактивні технології значно підвищують мотивацію здобувачів освіти завдяки новим технологіям та інтерактивним елементам, що залучають їх до навчання та дозволяють активно взаємодіяти з навчальним матеріалом. Однак ці технології можуть бути менш ефективними для тих, хто має низьку мотивацію або труднощі з освоєнням нових технологій. Традиційні методи навчання, у свою чергу, можуть бути менш динамічними, а мотивація здебільшого залежить від викладацького підходу та особистої ініціативи.

Гнучкість навчання є важливою перевагою інтерактивних технологій, оскільки вони дозволяють адаптувати навчання до індивідуальних потреб і різних форматів, наприклад, онлайн або офлайн. Традиційні методи мають меншу гнучкість, оскільки здобувачі освіти повинні дотримуватися єдиного розкладу та бути присутніми в аудиторіях у конкретний час, що обмежує можливості для індивідуального навчання.

Перспективи розвитку інтерактивних методів у вищій освіті в умовах цифровізації і глобалізації є досить значущими, оскільки технологічні інновації відкривають нові можливості для покращення якості навчання, адаптації навчальних програм до нових вимог сьогодення і створення більш доступного, ефективного й інклюзивного навчального середовища. Цифровізація, що охоплює інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у всі аспекти освітнього процесу, створює нові умови для розвитку інтерактивних методів навчання, які стають важливими елементами освітніх реформ.

Однією з головних перспектив розвитку інтерактивних методів є розширення можливостей для персоналізації навчання. Інтерактивні технології дозволяють створювати навчальні матеріали, адаптовані до індивідуальних потреб і рівня підготовки кожного здобувача освіти. Системи адаптивного навчання, що використовують штучний інтелект, дозволяють отримувати матеріали відповідно до особистого прогресу, рівня знань та інтересів. Це дозволяє підвищити ефективність навчання, зменшити стрес від перевантаження інформацією та забезпечити кращу якість засвоєння матеріалу.

Глобалізація сприяє міжнародній інтеграції у сфері освіти, і в цьому контексті інтерактивні технології відіграють ключову роль. Використання онлайн-платформ для проведення курсів і семінарів дає можливість здобувачам освіти з різних країн взаємодіяти, обмінюватися знаннями та досвідом, що сприяє розвитку міжкультурних компетентностей. Крім того, інтерактивні методи дозволяють здійснювати наукові та освітні колаборації на міжнародному рівні, відкриваючи нові можливості для всіх учасників освітнього процесу в доступі до інформації та знань з різних країн.

Завдяки використанню інтерактивних методів у вищій освіті стає можливим створення гнучких форм навчання, зокрема, гібридних моделей, які поєднують онлайн- та офлайн-формати та дозволяють забезпечити більш

гнучкий підхід до навчального процесу. Це є важливою перевагою в умовах глобалізації, коли здобувачі освіти можуть перебувати в різних частинах світу, але при цьому отримувати однакові можливості для навчання та розвитку. Такий підхід дозволяє не тільки збільшити доступність навчання для осіб, які не мають змоги відвідувати заняття у традиційному форматі, але і знижує витрати на навчальний процес та інфраструктуру.

Цифровізація також дозволяє значно збільшити доступність знань завдяки використанню відкритих освітніх ресурсів. Масові онлайн-курси, вебінари, електронні бібліотеки й інші цифрові платформи дають можливість навчатися за інтересами, незалежно географічного розташування чи фінансових можливостей. Водночас це сприяє розвитку інклюзивності в освіті, оскільки дає рівний доступ до знань усім категоріям здобувачів освіти, незалежно від їхнього соціального або економічного становища.

Відтак, перспективи розвитку інтерактивних методів у вищій освіті у контексті цифровізації і глобалізації обумовлені низкою чинників, серед яких персоналізація навчання, глобальна інтеграція, гнучкість у формах навчання та доступність інформації. Впровадження цих технологій має на меті покращення якості навчального процесу та сприяє розвитку нових підходів до навчання, що відповідають сучасним вимогам суспільства та ринку праці.

Висновки. Інтерактивні технології вищої освіти відкривають нові обрії для розвитку освітнього процесу, дозволяючи покращити якість освіти, підвищити мотивацію й адаптувати навчання до сучасних вимог цифрового та глобалізованого світу. У свою чергу, цифровізація та глобалізація сприяють розвитку персоналізованих підходів до навчання, дозволяючи здобувачам освіти отримувати доступ до ресурсів, що відповідають їх інтересам, рівню підготовки та потребам. Завдяки інтерактивним методам, таким як проблемно-орієнтоване навчання, онлайн-платформи та мультимедійні ресурси, вони отримують можливість активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, що покращує їх критичне мислення, комунікаційні навички та здатність до самостійної роботи. Крім того, інтерактивні технології сприяють розвитку колективної роботи, забезпечуючи ефективну співпрацю серед здобувачів освіти з різних куточків світу. Глобалізація освітнього простору засобами цифрових платформ дозволяє здобувачам освіти з різних країн мати рівний доступ до знань, що сприяє розвитку міжкультурних компетентностей і розширює можливості для міжнародної співпраці. Це також дозволяє знижувати соціальні та економічні бар'єри, що робить освіту доступнішою для більшої кількості людей. Враховуючи виклики сучасності, важливим напрямом розвитку інтерактивних методів є гнучке навчання, яке дозволяє комбінувати традиційні та онлайн-формати, що дає всім можливість навчатися в зручний для них час за місцем перебування. Зрозуміло, що інтерактивні

технології не лише підвищують ефективність навчання, але і сприяють розвитку нових форм освітніх моделей, необхідних для підготовки висококваліфікованих фахівців у сучасному світі. У перспективі інтерактивні технології матимуть ще більший вплив на розвиток вищої освіти, оскільки вони продовжуватимуть адаптуватися до сучасних потреб здобувачів освіти і глобальних викликів, забезпечуючи більш інклюзивну, доступну та персоналізовану освіту для майбутніх поколінь.

Література:

1. Губарь О. Г., Спіцин В. В., Котяш І. С. Вплив використання інтерактивних технологій на якість навчання майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2023. № 26. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830> (дата звернення: 17.03.2025).
2. Кобися А. П., Куцак Л. В., Шевчук І. В. (2025). Інтерактивні технології віртуальної реальності для підвищення мотивації здобувачів освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 16. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14961960> (дата звернення: 17.03.2025).
3. Factors affecting students' learning performance through collaborative learning and engagement / M. A. Qureshi et al. *Interactive Learning Environments*. 2023. Vol. 31, No. 4. P. 2371–2391. URL: <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1884886> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Cole A. W., Lennon L., Weber N. L. Student perceptions of online active learning practices and online learning climate predict online course engagement. *Interactive Learning Environments*. 2021. Vol. 29, No. 5. P. 866–880. URL: <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1619593> (дата звернення: 17.03.2025).
5. Конопляник Л. М. Впровадження інтерактивних методів навчання як шлях до демократизації освітнього процесу. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 10. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13729641> (дата звернення: 17.03.2025).
6. Красноп'ятов П. В., Воронюк В. І., Вишатицька І. Р. Аналіз ефективності сучасних методик викладання іноземних мов в українських закладах вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 14. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14586866> (дата звернення: 17.03.2025).
7. Kristianto H., Gandajaya L. Offline vs online problem-based learning: A case study of student engagement and learning outcomes. *Interactive Technology and Smart Education*. 2023. Vol. 20, No. 1. P. 106–121. URL: <https://doi.org/10.1108/ITSE-09-2021-0166> (дата звернення: 17.03.2025).
8. Integration of e-learning technologies for interactive teaching and learning process: an empirical study on higher education institutes of Pakistan / M. M. Asad et al. *Journal of Applied Research in Higher Education*. 2021. Vol. 13, No. 3. P. 649–663. URL: <https://doi.org/10.1108/JARHE-04-2020-0103> (дата звернення: 17.03.2025).
9. The influence of emerging technologies on distance education / M. Garlinska et al. *Electronics*. 2023. Vol. 12, No. 7. Article 1550. URL: <https://doi.org/10.3390/electronics12071550> (дата звернення: 17.03.2025).
10. Qaddumi H., Bartram B., Qashmar A. L. Evaluating the impact of ICT on teaching and learning: A study of Palestinian students' and teachers' perceptions. *Education and information technologies*. 2021. Vol. 26, No. 2. P. 1865–1876. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10339-5> (дата звернення: 17.03.2025).

11. Liu Y., Pásztor A. Effects of problem-based learning instructional intervention on critical thinking in higher education: A meta-analysis. *Thinking Skills and Creativity*. 2022. Vol. 45. Article 101069. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101069> (дата звернення: 17.03.2025).
12. Fang P. E. N. G. Optimization of music teaching in colleges and universities based on multimedia technology. *Advances in Educational Technology and Psychology*. 2021. Vol. 5, No. 5. P. 47–57. URL: <https://doi.org/10.23977/aetp.2021.55009> (дата звернення: 17.03.2025).
13. Saleem A. N., Noori N. M., Ozdamli F. Gamification applications in E-learning: A literature review. *Technology, Knowledge and Learning*. 2022. Vol. 27, No. 1. P. 139–159. URL: <https://doi.org/10.1007/s10758-020-09487-x> (дата звернення: 17.03.2025).
14. Гриценко О., Копчак О. Аналіз переваг та недоліків застосування інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх лікарів. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 128–132. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-128-132> (дата звернення: 17.03.2025).
15. Булгару Н., Дзятко А. Основні переваги та недоліки технологій та форм дистанційного навчання іноземній мові у технічному закладі. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 139–144. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.139.144> (дата звернення: 17.03.2025).

References:

1. Hubar, O. H., Spitsyn, V. V., & Kotiash, I. S. (2023). Vplyv vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na yakist navchannia maibutnikh pedahohiv u zakladyakh vyshchoi osvity [The influence of the use of interactive technologies on the quality of education of future teachers in institutions of higher education]. *Akademichni vizii – Academic visions*, (26). Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830> [in Ukrainian].
2. Kobysia, A. P., Kutsak, L. V., & Shevchuk, I. V. (2025). Interaktyvni tekhnolohii virtualnoi realnosti dlia pidvyshchennia motyvatsii zdobuvachiv osvity [Virtual reality technologies to enhance the motivation of students]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (16). Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.14961960> [in Ukrainian].
3. Qureshi, M. A., Khaskheli, A., Qureshi, J. A., Raza, S. A., & Yousufi, S. Q. (2023). Factors affecting students' learning performance through collaborative learning and engagement. *Interactive Learning Environments*, 31(4), 2371–2391. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1884886>
4. Cole, A. W., Lennon, L., & Weber, N. L. (2021). Student perceptions of online active learning practices and online learning climate predict online course engagement. *Interactive Learning Environments*, 29(5), 866–880. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1619593>
5. Konoplianyk, L. M. (2024). Vprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia yak shliakh do demokratyzatsii osvitnoho protsesu [Implementation of interactive teaching methods as a way to democratise the educational process]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (10). Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.13729641> [in Ukrainian].
6. Krasnoporov, P. V., Vroniuk, V. I., & Vyshatytska, I. R. (2025). Analiz efektyvnosti suchasnykh metodyk vykladannia inozemnykh mov v ukrainskykh zakladyakh vyshchoi osvity [Analysis of the effectiveness of modern methods for teaching foreign languages in Ukrainian institutions of higher education]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (14). Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.14586866> [in Ukrainian].

7. Kristianto, H., & Gandajaya, L. (2023). Offline vs online problem-based learning: A case study of student engagement and learning outcomes. *Interactive Technology and Smart Education*, 20(1), 106–121. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/ITSE-09-2021-0166>
8. Asad, M. M., Hussain, N., Wadho, M., Khand, Z. H., & Churi, P. P. (2021). Integration of e-learning technologies for interactive teaching and learning process: an empirical study on higher education institutes of Pakistan. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 13(3), 649–663. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/JARHE-04-2020-0103>
9. Garlinska, M., Osial, M., Proniewska, K., & Pregowska, A. (2023). The influence of emerging technologies on distance education. *Electronics*, 12(7), Article 1550. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/electronics12071550>
10. Qaddumi, H., Bartram, B., & Qashmar, A. L. (2021). Evaluating the impact of ICT on teaching and learning: A study of Palestinian students' and teachers' perceptions. *Education and information technologies*, 26(2), 1865–1876. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10339-5>
11. Liu, Y., & Pásztor, A. (2022). Effects of problem-based learning instructional intervention on critical thinking in higher education: A meta-analysis. *Thinking Skills and Creativity*, 45, Article 101069. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101069>
12. Fang, P. E. N. G. (2021). Optimization of music teaching in colleges and universities based on multimedia technology. *Advances in Educational Technology and Psychology*, 5(5), 47–57. Retrieved from <https://doi.org/10.23977/aetp.2021.55009>
13. Saleem, A. N., Noori, N. M., & Ozdamli, F. (2022). Gamification applications in E-learning: A literature review. *Technology, Knowledge and Learning*, 27(1), 139–159. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10758-020-09487-x>
14. Hrytsenko, O., & Kopchak, O. (2023). Analiz perevah ta nedolikhiv zastosuvannya interaktyvnykh metodiv navchannia u pidhotovtsi maibutnikh likariv [Analysis of the advantages and disadvantages of using interactive teaching methods in the training of future doctors]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, (1), 128–132. Retrieved from <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-128-132> [in Ukrainian].
15. Bulharu, N., & Dziatko, A. (2022). Osnovni perevahy ta nedoliky tekhnolohii ta form dystantsiinoho navchannia inozemnii movi u tekhnichnomu zakladi [Main advantages and disadvantages of technologies and forms of foreign language distance learning in technical institution]. *Innovation and Sustainability*, (3), 139–144. Retrieved from <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.139.144> [in Ukrainian].

УДК 378:17.023

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-355-370](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-355-370)

Сергеева Валентина Федорівна доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, <https://orcid.org/0000-0003-0800-3401>

Попадич Олена Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», 88000, Україна, Закарпатська обл., м. Ужгород, <https://orcid.org/0000-0003-1426-4114>

Андрощук Ігор Петрович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва; Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-5490-1566>

Мельник Олександра Василівна викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», аспірантка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, <https://orcid.org/0009-0002-6660-9137>

Попадич Богдан Тарасович аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, <https://orcid.org/0000-0002-4978-5035>

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТРАЄКТОРІЯ В НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Анотація. Глобальні зміни сучасного світу, такі як впровадження цифрових технологій і безпрецедентна мобільність людей, а також наявність складних проблем, пов'язаних з бідністю, фізичним здоров'ям і благополуччям людей, зміною клімату, стихійними лихами і збройними конфліктами, разом із довгостроковими наслідками пандемії COVID-19, зумовили формування нових реалій у сфері освіти. Ці зміни вимагають нових інвестицій, а також переосмислення освітніх цілей з метою озброєння здобувачів освіти різного віку протягом усього життя знаннями, практичними навичками, ціннісносвітглядними і поведінковими установками, необхідними для визнання своєї

самоцінності, акцентуації прав людини, актуалізації безбар'єрності у соціумі всіх груп населення, забезпечення справедливого та мирного майбутнього. Встановлено, що особистісно-орієнтована траєкторія навчання та виховання є основою сучасного освітнього процесу, який спрямований на розвиток унікальних здібностей кожного здобувача освіти. Використання адаптивних методів навчання, індивідуального підходу та цифрових технологій сприяє формуванню самостійної, творчої, соціально активної особистості.

Особистісно-орієнтоване навчання ефективно реалізується на всіх рівнях освіти, зокрема завдяки сучасним методикам (кейс-метод, проєктне навчання, диференційований підхід) та технологіям (EdTech, адаптивні онлайн-платформи). Аналіз теоретичних підходів до особистісно-орієнтованого навчання та виховання свідчить про їхню значну роль у формуванні сучасної особистості. В ракурсі означеної проблеми актуальними аспектами є індивідуалізація й гуманізація освіти, інтегрування інновацій в освітній простір, розвиток базових і загальних компетентностей та моральних цінностей. Як важлива складова освітньої практики особистісно-орієнтоване навчання передбачає обізнаність педагога в усіх індивідуальних особливостях кожного здобувача освіти та створення найкращих умов для його саморозвитку й самореалізації. Однак, для повноцінного впровадження названого підходу необхідно вирішити низку проблем, що наявні в освітній галузі, а саме: забезпечити високоякісну науково-практичну підготовку педагогів, створити належну матеріально-технічну базу та подолати опір традиційної системи освіти. Водночас варто зазначити, що в Україні є значні можливості для розвитку особистісно-орієнтованого підходу, зокрема через використання новітніх технологій, розвиток кваліфікації педагогів та співпрацю з міжнародними освітніми установами. Реалізація особистісно-орієнтованої освітньої траєкторії потребує подальших досліджень щодо ефективності впровадження сучасних форм, моделей, методик навчання й виховання.

Ключові слова: освітній простір, система освіти, методи навчання, компетентнісний підхід, індивідуалізація, особистісно-орієнтована траєкторія, онлайн - навчання.

Serheieva Valentyna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Special and Inclusive Education Department, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, <https://orcid.org/0000-0003-0800-3401>

Popadych Olena Oleksandrivna State University «Uzhhorod National University», Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education, Uzhhorod, <https://orcid.org/0000-0003-1426-4114>

Androshchuk Ihor Petrovich doctor of science in pedagogy, full professor, professor of the department of technological and professional education and decorative arts, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0001-5490-1566>

Melnyk Oleksandra Vasylivna teacher of the College of Natural and Humanities of the State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University» and graduate student of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of the Higher School State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University», Uzhhorod, <https://orcid.org/0009-0002-6660-9137>

Popadych Bohdan Tarasovych State University «Uzhhorod National University», Postgraduate student of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education, Uzhhorod, <https://orcid.org/0000-0002-4978-5035>

PERSONALITY-ORIENTED TRAJECTORY IN TEACHING AND EDUCATION OF THE MODERN LEARNER

Abstract. Global changes in the modern world, such as the introduction of digital technologies and unprecedented mobility of people, as well as the presence of complex problems related to poverty, physical health and well-being of people, climate change, natural disasters and armed conflicts, together with the long-term consequences of the COVID-19 pandemic, have led to the formation of new realities in the field of education. These changes require new investments, as well as a rethinking of educational goals in order to arm learners of all ages throughout their lives with the knowledge, practical skills, values, worldviews and behavioral attitudes necessary to recognize their self-worth, emphasize human rights, actualize barrier-free society for all population groups, and ensure a just and peaceful future. It has been established that the personality-oriented trajectory of learning and upbringing is the basis of the modern educational process, which is aimed at developing the unique abilities of each student. The use of adaptive learning methods, an individual approach and digital technologies contributes to the formation of an independent, creative, socially active personality.

Personality-oriented learning is effectively implemented at all levels of education, in particular thanks to modern methods (case method, project learning, differentiated approach) and technologies (EdTech, adaptive online platforms). Analysis of theoretical approaches to personality-oriented learning and upbringing indicates their significant role in the formation of a modern personality. In the perspective of the above problem, the relevant aspects are the individualization and humanization of education, the integration of innovations into the educational space,

the development of basic and general competencies and moral values. As an important component of educational practice, personality-oriented learning involves the teacher's awareness of all the individual characteristics of each student and the creation of the best conditions for his self-development and self-realization. However, for the full implementation of the above-mentioned approach, it is necessary to solve a number of problems that exist in the educational sector, namely: to ensure high-quality scientific and practical training of teachers, to create an appropriate material and technical base and to overcome the resistance of the traditional education system. At the same time, it is worth noting that in Ukraine there are significant opportunities for the development of a personality-oriented approach, in particular through the use of new technologies, the development of teacher qualifications and cooperation with international educational institutions. The implementation of a personality-oriented educational trajectory requires further research into the effectiveness of the implementation of modern forms, models, methods of teaching and upbringing.

Keywords: educational space, education system, teaching methods, competency-based approach, individualization, personality-oriented trajectory, online learning.

Постановка проблеми. Освіта одночасно є одним із прав людини та необхідним засобом для реалізації інших її прав. Згідно резолюції Генеральної асамблеї ООН ЦСР4 (Цілі сталого розвитку) у сфері сталого розвитку («Забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання протягом усього життя для всіх») полягає в тому, щоб змінити життя людей за допомогою освіти. Якісна освіта та заохочення можливості навчання протягом усього життя мають найважливіше значення; вони визначають цінності людей, формують в них знання та навички, щоб вони могли жити повноцінним та осмисленим життям [1]. Освіта сприяє досягненню інших цілей у сфері сталого розвитку. І навпаки, інші ЦСР сприяють здобуттю освіти, створюючи екологічні, економічні та соціальні умови для навчання, виховання, особистісного розвитку та благополуччя.

Сучасні підходи до системи освіти вимагають її зміцнення та докорінної трансформації шляхом вжиття рішучих заходів для того, аби переосмислити цільове призначення, зміст та формат надання освітніх послуг в інтересах заохочення рівності можливостей, доступності, якості та актуальності освіти, відповідно до ініціатив, що імплементуються Організацією Об'єднаних Націй, такими як Інчхонська декларація [2] і Рамкова програма дій «Освіта -2030» для досягнення Цілі 4 у сфері сталого розвитку (ЦСР-4) [3] та Саміт з трансформації освіти (2022 рік) [4]. Згідно Дакарської рамки дій [5] освіта повинна відповідати потребам усіх здобувачів освіти незалежно від контексту

і відповідно до Завдання 4.7 сформувати знання, а також прищепити їм ціннісно-світоглядні та поведінкові конструкти (установки), необхідні для «сприяння сталому розвитку, у тому числі за допомогою навчання щодо питань стійкого розвитку і стійкого способу життя, прав людини, тендерної рівності, пропаганди культури миру і не насилля, громадянства світу та усвідомлення цінності культурної різноманітності та внеску освіти у сталий розвиток» [6]. Сучасні тенденції розвитку освітнього простору вимагають переосмислення традиційних методів навчання та виховання. Особистісно-орієнтована траєкторія в навчанні та вихованні передбачає максимальне врахування індивідуальних особливостей, потреб і можливостей кожного здобувача освіти. Такий підхід сприяє формуванню самостійної, креативної та соціально активної особистості, що є важливим фактором в умовах інформаційного суспільства та швидких змін на ринку праці.

Традиційна система освіти зосереджена переважно на стандартизованому підході, що не завжди враховує індивідуальні особливості здобувачів освіти. Це може призводити до зниження мотивації, формування негативного ставлення до навчання та обмеження можливостей самореалізації. Проблема полягає у необхідності розробки та впровадження методів, які сприятимуть розвитку особистісних якостей здобувача освіти, його критичного мислення, творчих здібностей та соціальної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим у Європі терміном «індивідуалізація освіти» скористався іспанський педагог Віктор Гарсія Хоз, який почав послідовно розробляти концепцію персоналізованої освіти у 1970-х роках. Науковим підсумком цієї роботи став багатотомний «Трактат про персоналізовану освіту» завершений у 1997 році. Дослідники педагогічної спадщини автора відзначають, що «без сумніву, педагогічний зміст, який Гарсія Хоз вкладав у «персоналізацію», полягає в реорієнтації всього освітнього процесу на особистість учня» [7].

Один із провідних британських експертів у галузі освітньої політики Д. Хопкінс зауважує: «Фраза «кожна дитина унікальна» і створення освітньої системи, яка так до неї і відноситься, – ось про що персоналізована освіта. Це вимагатиме перегляду псевдодилем, які переслідують освіту, у бік забезпечення одночасно – високих результатів і задоволення від навчання, досягнення як короткострокових, так і довгострокових цілей, глибоке пізнання та широкі горизонти» [8].

В американській науковій літературі з методології індивідуалізації освіти прийнято спиратися на роботи Дж. Дьюї, який стверджував, що знання та розуміння вибудовуються самим індивідом, тому процес вчення має бути активним і особистісно значущим. Сам термін «індивідуалізація освіти» з'являється у США на початку 1960-х років. Він був введений психологом

Ф. Келлером (пізніше отримав назву «план Келлера») і розвивав ідеї одного з основоположників біхевіоризму Б. Ф. Скіннера. Вперше «план Келлера» був викладений у роботі з назвою «Прощай, вчитель...» [9]. «План Келлера» значно вплинув на американську теорію і практику індивідуалізації освіти, оскільки в такому варіанті змінюється темп і рівень складності, завдяки чому можлива індивідуалізація освітньої траєкторії.

Ще у 2010-х стала популярною думка, що модель *one size fits all* не працює. У здобувачів освіти різна швидкість засвоєння матеріалу, стиль навчання та сприйняття, різні інтереси та цілі. Потрібно прагнути того, щоб навчальні матеріали захоплювали всіх учасників освітнього процесу. Виходячи з теорії мотивації, важливий зв'язок матеріалу, що вивчається, з життям, можливість його застосування на практиці. Варіативність поширюється на тематику занять. Наприклад, «англійська мова» для конкретної професії або для подорожей, виступів на конференціях, складання іспиту тощо. Варто також пропонувати різні формати навчання: хтось може навчатися лише вночі, хтось – поки їде в транспорті. Усі здобувачі освіти – люди різних релігій та національностей. Тому навчальні матеріали можуть містити історії та приклади, що відображають культурні та історичні аспекти різних регіонів. При цьому у здобувачів освіти формуються і навички взаємодії, і соціальна усвідомленість, і повага до інших культур та людей загалом.

Аналіз наукових праць свідчить, що особистісно-орієнтована траєкторія є перспективним напрямом в освіті, який забезпечує гармонійний розвиток здобувача освіти. Однак, подальші дослідження необхідні для визначення оптимальних методів її реалізації в умовах цифровізації та глобалізації суспільства.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення теоретичних і практичних засад особистісно-орієнтованої траєкторії в навчанні та вихованні сучасної особистості, а також аналіз її ефективності у формуванні компетентної, самостійної та соціально активної людини.

Виклад основного матеріалу. Особистісно-орієнтоване навчання – це підхід до освітнього процесу, який ґрунтується на врахуванні індивідуальних потреб, здібностей та інтересів кожного учасника освітнього процесу. Даний підхід передбачає активну участь здобувача освіти в процесі навчання, а також розвиток його самостійності, критичного мислення та творчих здібностей. Особливості особистісно-орієнтованого підходу: 1. Задоволення потреб та інтересів. 2. Розвиток унікальних особистісних якостей та розвиток природних здібностей. 3. Перерозподіл суб'єктних повноважень в освітньому процесі між педагогами та здобувачами. Принципи особистісно-орієнтованого підходу: самоактуалізація інтелектуальних, комунікативних, художніх та фізичних здібностей; індивідуальність особистості; суб'єктність (можливість бути

активним суб'єктом у навчальному процесі); вибір (надання можливості різного вибору); довіра та підтримка; творчість та успіх.

Особистісно-орієнтоване виховання передбачає створення умов для розвитку самостійності, відповідальності, емоційного інтелекту та соціальної адаптації здобувачів освіти. Основні підходи включають:

- Формування ціннісних орієнтацій – розвиток морально-етичних якостей, емпатії та відповідальності.
- Індивідуальна педагогічна підтримка – допомога у визначенні життєвих цілей, підтримка особистісного розвитку.
- Психологічний комфорт – створення сприятливої емоційної атмосфери, підтримка мотивації до навчання [10].

Щоб отримати нові навички, здобувачі мають бути учасниками процесу навчання та брати у ньому активну участь. Цей принцип лежить в основі когнітивної та конструктивістської теорії навчання. Підхід, орієнтований на особистість – чудовий спосіб підтримувати захопленість і, таким чином, забезпечувати ефективність онлайн-навчання (табл. 1).

Таблиця 1.

Переваги особистісно-орієнтованого доступу до електронного навчання

Переваги	Сутність	Особливості
Поліпшення співпраці	Освітні програми, які сприяють спільному успіху в навчанні завдяки кар'єрному зростанню та розвитку, допомагаючи здобувачам досягти своїх цілей, мають більше шансів, ніж інші.	Порівняльний звіт MindTools за 2022 рік показав [11], що 79% вискоефективних напрямів навчання допомагають розвитку кар'єри співробітників за допомогою онлайн-курсів і надають внутрішні дані для підтримки навчання. І лише 9% низькоефективних команд роблять те саме. Таким чином, є взаємозв'язок між підходами, орієнтованими на здобувачів освіти та вискоефективними командами.
Поліпшення залученості	Підхід, орієнтований на блоки, забезпечує їхній основний вигляд, гарантуючи, що вони вийдуть персоналізованими та зручними для онлайн-навчання. Якщо деякі здобувачі освіти воліють дивитися відео замість читання текстів, то потрібно зробити курс більш інтерактивним.	За даними LinkedIn [12], 49% людей не мають часу вчитися на роботі. Тому потрібно не лише надати співробітникам час на навчання у робочому графіку, а й подбати про зручний доступ.

Переваги	Сутність	Особливості
Розвиває навички вирішення проблем	Навчальні програми, орієнтовані на слухачів, містять багато прикладів із реального життя, включаючи завдання, тести, вікторини, ігри. Так, в навчальному курсі можуть бути ігри та завдання, пов'язані з реальними життєвими проблемами, які змусять здобувачів освіти думати та шукати вихід.	Таке навчання допомагає розвивати навички вирішення проблем, що буде корисно, коли здобувачі освіти зіштовхнуться зі схожими ситуаціями на практиці.

Джерело: *Is your learning culture keeping pace with rapid digitalization?* URL: <https://www.mindtools.com/thought-leadership/reports/keeping-pace-with-rapid-digitalization/>
LinkedIn Learning 2020. Workplace Learning Report. URL: <https://learning.linkedin.com/content/dam/me/learning/resources/pdfs/LinkedIn-Learning-2020-Workplace-Learning-Report.pdf>

Таким чином, на відміну від інших підходів, таких як онлайн навчання, орієнтоване на зміст, або онлайн навчання, орієнтоване на педагогів, підхід, орієнтований на здобувачів освіти, дає набагато більше переваг. Щоб краще розуміти, що необхідно кожному здобувачеві, не потрібно забувати про зворотний зв'язок та опитування. Тільки чуйно прислухаючись до потреб учасників освітнього процесу, заклади освіти зможуть створити позитивний досвід навчання.

Сьогодні відбувається трансформація освітнього процесу. Важливу роль у цьому відіграє технологічний розвиток та потреба в оперативній адаптації методів навчання під запити ринку та здобувачів освіти. Крім вирішення глобальної проблеми кадрового дефіциту, адаптації освітніх програм під вимоги ринку та допомоги в організації майбутньої кар'єрної траєкторії, важливими завданнями закладів освіти також є персоналізація освітнього досвіду, формування комфортного освітнього середовища та розвиток індустріальних спільнот.

Вчені Інституту освітніх технологій у Відкритому університеті (Великобританія) у співпраці з іншими міжнародними дослідниками щороку готують публічну доповідь про тренди освіти: *Innovating Pedagogy* [13]. У 2023 році підготовлена доповідь спільно з Центром інновацій у навчанні та викладанні Університету Кейптауна (ПАР). Документ відображає 10 тенденцій у педагогіці, у яких є потенціал вплинути на всю систему освіти, і які, на думку вчених, заслуговують на пильну увагу практиків:

Тренд 1. Мультимодальна педагогіка. Важливість цього тренду відзначили понад половина інноваторів – із них понад 60% віком до 29 років. Інноватори старшого покоління (50+ років) менш схильні впроваджувати різні

методи презентації матеріалів навчання [14]. Серед здобувачів онлайн-освіти важливість різноманіття способів комунікації відзначає більше третини здобувачів – значущість тренду визнають, проте на фоні інших він не стає пріоритетним, оскільки в онлайн-навчанні культура мультимодальної педагогіки є найбільш розвиненою. Експерти, у свою чергу, зазначають, що представлення матеріалу виключно в одному-двох форматах (наприклад, текстовому та аудіальному) обмежує освітні можливості. Тема вивчається глибше і якісніше, якщо контент оформлений з використанням інфографіків, ілюстрацій, що запам'ятовуються (у тому числі мемів), відео- та аудіоформатів, а також інноваційних технологій: ІТ-рішень, нейромереж, віртуальної реальності.

Тренд 2. Взаємопроникнення навчальних середовищ. Поєднання технологій та елементів освітнього процесу однаково відзначається як інноваторами, так і здобувачами освіти. Пандемія коронавірусу змінила традиційний процес навчання. Онлайн-формат став його невід'ємною частиною. Бум нейромереж, що відбувся в 2023 році, а також технології AR/VR, що набирають популярність, відкривають педагогам нові можливості збагачення класичних педагогічних методів.

Тренд 3. Навчання через дзвінок (challenge) як освітній формат. Найчастіше цей тренд обирають інноватори, які працюють в закладах освіти: розробники інноваційних проєктів, педагоги, батьки. Це узгоджується з думкою здобувачів онлайн-освіти, серед яких більше половини зазначають, що у процесі навчання їх залучали до самостійного пошуку рішень складних завдань. Експерти наголошують на значущості проєктно-дослідницьких робіт при проходженні нового матеріалу. Така технологія не тільки сприяє кращому засвоєнню матеріалу, а й дозволяє розвинути soft-skills: problem-solving, креативність та вміння працювати в команді.

Тренд 4. Педагогіка відносин. Найчастіше цей тренд відзначають здобувачі освіти жіночої статі, респонденти віком до 29 років, а також працівники освітніх організацій [14,15]. Для них у процесі навчання важливим є не тільки засвоєння знань, а й здоровий клімат, які сприяють професійному розвитку взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Тільки третина здобувачів онлайн-освіти відзначають цей тренд як першорядний: це пояснюється тим, що педагогіка відносин у середовищі онлайн-освіти розвивається, випереджаючи інші сегменти – потреба в ній у більшості здобувачів закрыта, вони мають можливість самостійно вибирати менторів та адаптувати навчальну програму під свої потреби та навантаження. Експерти вважають, що в такій парадигмі особливо значуща роль наставника та ментора, з яким у здобувача складаються довірчі стосунки і який допомагає своєму менті досягати успіхів.

Концепція педагогіки відносин допомагає складати індивідуальні траєкторії розвитку, підвищувати мотивацію та робити навчання ефективнішим. При розробці особистої освітньої стратегії важлива роль ментора або наставника, який виконує функцію провідника, і який допомагає утримувати фокус уваги. У майбутньому цей тренд посилюватиметься.

Тренд 5. Підприємницька освіта. Цей тренд найбільш близький до інноваторів середнього віку (30–49 років), які мають вчений ступінь [14]. Близько половини здобувачів, які обрали цей тренд, представляють не класичну освіту, а сектор edtech та бізнес. Логічно, що для них розвиток підприємницьких компетенцій у закладах освіти є ключовими показниками якості програми. Проектна діяльність, незважаючи на довгу історію впровадження, використовується далеко не повсюдно, а акселераційні програми все ще є новинкою, тому серед здобувачів онлайн - освіти тренд поки що розділяє лише третина опитаних, проте картина може змінитися найближчими роками. На думку експертів, навички управління та розвитку бізнесу є «meta-skills», на які помітне зростання попиту.

Тренд 6. Педагогіка турботи в опосередкованому цифровими технологіями середовищі. Цей тренд визнали важливим понад третини здобувачів освіти. Найменшою популярністю (13%) він користується серед представників з науковим ступенем – їхній запит у навчанні відрізняється від інших здобувачів: найчастіше вони приходять на курси за конкретною інформацією, і підтримка з боку закладу освіти їм не потрібна [14,15]. Експерти наголошують, що увага до ментального здоров'я здобувачів освіти безпосередньо впливає на їхню залученість до процесу і, як наслідок, ефективність засвоєння інформації. Особливо важливі практики піклування саме під час онлайн-навчання. Коли здобувач освіти сприймає інформацію не в форматі живого спілкування, під час зіткнення з труднощами його мотивація може впасти. Завдання педагога у такому разі встановити довірчий контакт із здобувачем освіти, і навіть стимулювати спілкування всередині освітнього ком'юніті.

Багато педагогів вважають, що майбутнє за груповим навчанням із персоналізованими треками для кожного учасника. Групове навчання може бути навіть ефективнішим за індивідуальне, якщо продукт дозволяє залучити здобувача освіти і забезпечити йому персональний супровід. Наприклад, набув розвитку напрям із підбором індивідуальних домашніх завдань, які враховують особливості та швидкість освоєння матеріалу конкретного учня. Обов'язкова частина якісного освітнього процесу – зворотний зв'язок. Вона створює мотивацію та умови для кращого засвоєння та застосування навичок через роботу над помилками. Зворотний зв'язок здобувачу освіти можуть давати викладачі, вихователі, батьки, оточення, а оцінити власні дії вийде лише в результаті самоаналізу. Навичка саморефлексії має розвиватися з

дитинства, вона не з'являється сама по собі. Розвинути її можна за допомогою різних методик. Наприклад, мати можливість у роботі над помилками включити підказки та переробляти завдання з паралельним поясненням правильної відповіді. Такий підхід допомагає засвоїти матеріал та сформувати довгострокові знання, а не просто хорошу оцінку у щоденнику.

Тренд 7. Педагогіка з використанням генеративного штучного інтелекту. Генеративний штучний інтелект у 2023–2024 рр. переживав бум. Великі edtech-компанії активно впроваджують його в освітній процес, а експерти, хоч і наголошують на нерівномірності покриття ШІ в освіті, прогнозують збільшення застосування технології в освіті в найближчому майбутньому. При цьому серед інноваторів такої думки найчастіше дотримуються представники бізнесу, аніж учасники традиційної системи освіти [13,14]. Здобувачі онлайн-освіти також рідше відзначають важливість цього тренду порівняно з іншими тенденціями. З впровадженням правил використання ШІ в закладах освіти у перспективі можливе зростання інтересу з боку здобувачів освіти та державних установ.

Тренд 8. Зближення контекстів навчання та здобувача. Експерти зазначають, що адаптація матеріалів під культурний бекграунд та інтереси учнів стимулює їхню залученість до освітнього процесу.

Тренд 9. Підкасти як педагогічна технологія. Слухати освітні підкасти переважно віддає перевагу молодь. Думка експертів про тренд розділилася: деякі визнають потенціал аудіоформату у навчанні та бачать більший потенціал у відеопідкастах, інші заперечують доцільність формату [14,15]. Загалом співвідношення відповідей інноваторів, більшості здобувачів освіти та експертів свідчить про те, що в освіті підкасти можуть виступати як доповнення до інших видів подання контенту – наприклад, у рамках тренду мультимодальної педагогіки.

Тренд 10. Метавсесвіт для освіти. Віртуальні світи – новий тренд не лише у сфері освіти, а й у галузі високотехнологічних інновацій, тож результати опитування інноваторів та здобувачів освіти демонструють невисокі значення. При цьому інноватори до 29 років та здобувачі онлайн-освіти виявляють більший інтерес до використання метавсесвітів у освітніх цілях. Згодні з ними та експерти – вони бачать велику кількість можливостей, які можуть стати доступними з розвитком технології у майбутньому [15].

Освіта у всьому світі переживає трансформацію на тлі розвитку ІТ-технологій, нейромереж та метавсесвітів. Більшість трендів, запропонованих у доповідді Innovating Pedagogy[16], акцентують увагу на інноваціях та їх поєднанні з традиційними форматами у процесі навчання. Серед основних загальноосвітніх трендів переважають технологічні напрями. Визнання у більшості учасників дослідження отримали насамперед тренди, пов'язані із

застосуванням інновацій: «взаємопроникнення навчальних середовищ», «мультимодальна педагогіка». Їх можна назвати ключовими для 2025 року, тому що вони поєднують усілякі «ноу-хау»-формати, педагогічні методи та всі елементи освітнього контексту.

Незважаючи на бум ШІ, для респондентів цей тренд поки що знаходиться далеко не на першому місці. Це можна пояснити тим, що ШІ ще не вбудований у педагогіку, його покриття освіти залишається нерівномірним до моменту застосування правил його використання у закладах освіти. Проте за допомогою ШІ можуть бути реалізовані інші трендові напрями – і взаємопроникнення навчальних середовищ, і мультимодальна педагогіка, і поєднання контекстів навчання. Вперше у топ тренди вирвався напрям, пов'язаний із психологічним благополуччям учасників освітнього процесу [15]. Раніше експерти не наголошували на цьому напрямі, проте сьогодні запит на увагу до психологічних аспектів навчання стає явним, і це дуже важливо, оскільки й інші тренди з цієї групи, за оцінками експертів, також продовжать набирати популярності в найближчому майбутньому. Набирають популярності також тренди, пов'язані з проектною діяльністю учнів – навчання через виклик та підприємницьке мислення. Попит на них продовжить плавно зростати з року в рік.

В Україні розвиток особистісно-орієнтованого підходу в освіті набуває важливості у зв'язку з реформами освітньої системи, спрямованими на підвищення якості освіти та адаптацію до сучасних вимог. Вже кілька років тривають масштабні реформи в освіті, зокрема концепція Нової української школи (НУШ), яка є основним документом, що визначає нові принципи навчання та виховання. Нова українська школа орієнтується на розвиток компетентностей, які дають можливість учням не тільки здобувати знання, а й вчитися застосовувати їх на практиці, розвивати критичне мислення, творчі здібності та соціальні навички. Особистісно-орієнтований підхід є основою для реалізації таких цілей, оскільки він передбачає активне врахування інтересів, потреб і можливостей кожного здобувача освіти [17]. Попри суттєві досягнення в розвитку особистісно-орієнтованого підходу в Україні, існують низка викликів та проблем, які необхідно вирішити для його ефективного впровадження:

1. Нестача фінансування та ресурсів. Однією з основних проблем є обмеженість фінансування, що впливає на закупівлю необхідних технологій та навчальних матеріалів, а також на організацію професійних тренінгів для педагогів. Це також стосується інтерактивних платформ, програмного забезпечення для персоналізованого навчання, електронних підручників і технічних засобів для здобувачів освіти.

2. Підготовка педагогів. Багато вчителів та викладачів не мають достатньої підготовки для ефективного використання нових методів навчання,

орієнтованих на індивідуальні потреби здобувачів освіти. Це включає знання в галузі психології, сучасних педагогічних методів і цифрових технологій, теорії виховання.

3. Опір традиційної освітньої системи. Традиційна система освіти в Україні, зокрема в деяких регіонах, все ще ґрунтується на педагогові як основному джерелі знань і відображає монологічний підхід. Така система є не зовсім ефективною для впровадження особистісно-орієнтованого навчання, яке вимагає зміни ролі педагога (учителя, вихователя, викладача) на фасилітатора та наставника.

4. Психологічні бар'єри у здобувачів освіти. Не всі здобувачі готові до нових методів навчання, що передбачають значну самостійність і високий рівень відповідальності. Багато з них звикли до традиційної форми навчання і можуть не відразу адаптуватися до нових вимог і методик.

Незважаючи на труднощі, Україна має значний потенціал для розвитку особистісно-орієнтованого підходу в освіті:

1. Адаптація до міжнародних стандартів. Україна активно адаптується до міжнародних стандартів в освітній сфері. Програми, такі як НУШ, враховують світові тенденції в освіті, зокрема, підвищення уваги до компетентнісного підходу і розвитку критичного мислення. Завдяки міжнародним освітнім програмам та проектам (наприклад, програми Erasmus+), українські здобувачі освіти мають доступ до передових практик в освіті.

2. Залучення новітніх технологій. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання створює нові можливості для розвитку індивідуалізованого навчання. Впровадження електронних платформ для самоосвіти, онлайн-курсів, програм для оцінки успішності здобувачів освіти допомагає впровадити індивідуальний підхід, зокрема завдяки використанню великих даних (Big Data) і штучного інтелекту.

3. Підтримка з боку громадських організацій та міжнародних інституцій. В Україні активно працюють громадські організації, які підтримують реформи в освітній сфері та впроваджують інноваційні методики навчання. Програми та проекти, спрямовані на розвиток педагогічної майстерності, можуть стати важливим елементом у процесі трансформації освітньої системи.

4. Досвід іноземних країн. Україна може взяти за приклад освітні системи таких країн, як Фінляндія, Швеція, Канада, де особистісно-орієнтоване навчання вже давно є невід'ємною частиною освітнього процесу. Завдяки програмам обміну досвідом та співпраці з міжнародними організаціями Україна має можливість не лише запозичувати успішні практики, а й адаптувати їх до національних особливостей.

Для забезпечення ефективного розвитку особистісно-орієнтованого підходу в Україні важливими є конкретні кроки, такі як:

1. Розширення мережі спеціалізованих курсів та тренінгів для педагогів, що включають вивчення новітніх методик навчання та використання сучасних технологій.

2. Забезпечення фінансування для створення та оновлення інфраструктури в закладах освіти, особливо для забезпечення навчального середовища комп'ютерами, планшетами та іншими необхідними технічними засобами.

3. Стимулювання співпраці між закладами освіти, громадськими організаціями та державними структурами, що дозволяє створювати спільні проекти для впровадження особистісно-орієнтованого підходу.

4. Адаптація національних освітніх стандартів до потреб кожного здобувача освіти, зокрема через створення гнучких навчальних планів і програм, що дозволяють їм вибрати індивідуальні траєкторії розвитку.

Загалом, розвиток особистісно-орієнтованого підходу в Україні є перспективним напрямом реформування освітньої системи. Впровадження названого підходу відкриває нові можливості для підготовки кваліфікованих, самостійних, творчих особистостей, готових до викликів сучасного світу.

Висновки. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні та вихованні є ключовим аспектом розвитку сучасної освіти, оскільки він дозволяє зосередитись на потребах і інтересах кожного здобувача освіти, сприяє розвитку його інтелектуальних та творчих здібностей, а також соціальних навичок, необхідних для успішної адаптації в сучасному суспільстві. Аналіз сучасного стану освіти показує, що особистісно-орієнтований підхід є важливим елементом реформування освітньої системи, зокрема через концепцію Нової української школи, яка акцентує увагу на індивідуалізації навчання, розвитку компетентностей та впровадженні активних методів навчання. Водночас спостерігається цілий ряд проблем, що ускладнюють ефективне впровадження цього підходу, серед яких недостатнє фінансування, низький рівень підготовки педагогів, опір традиційній освітній системі та психологічні бар'єри у здобувачів освіти. Попри це, в Україні є значні можливості для розвитку особистісно-орієнтованого підходу. Адаптація до міжнародних стандартів, залучення новітніх технологій, підтримка громадських організацій і досвід передових країн дають шанс успішно інтегрувати інноваційні методи навчання та забезпечити якісну освіту для кожного здобувача освіти. У майбутньому для успішного розвитку особистісно-орієнтованої освіти необхідно зосередити зусилля на підготовці педагогів, фінансуванні інфраструктури та активному впровадженні гнучких навчальних програм. Залучення сучасних технологій та посилення співпраці між закладами освіти та громадськими організаціями допоможе значно покращити якість навчального й виховного процесів та сприятиме розвитку індивідуальних потенціалів здобувачів освіти, що є важливим кроком до створення успішного сучасного суспільства.

Література:

1. Recommendation concerning Education for Peace, Human Rights, International Understanding, Cooperation, Fundamental Freedoms, Global Citizenship and Sustainable Development (2023). URL: <https://www.unesco.org/en/global-citizenship-peace-education/recommendation>
2. Incheon Declaration and Education 2030 Framework for Action. URL: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf
3. The 2030 Agenda for Sustainable Development and its Sustainable Development Goals (SDGs) (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
4. Education Transformation Summit (2022). URL: <https://www.un.org/en/transforming-education-summit>
5. The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments (including six regional frameworks for action) (2000). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147>
6. UNESCO Futures of Education initiative (2021). Reimagining how knowledge and learning can shape the future of humanity and the planet. URL: <https://www.unesco.org/en/futures-education#:~:text=Our%20work%20is%20grounded%20in,agenda%20to%20reinforce%20our%20capacities>
7. Li K. C. How Learning Has Been Personalized: A Review of Literature from 2009 to 2018/K. C. Li, B. T.-M. Wong. DOI: 10.1007/978-3-030-21562-0_6//Blended Learning: Educational Innovation for Personalized Learning: proceedings of 12th International Conference (Hradec Kralove, Czech Republic, July 2-4, 2019). Springer, 2019. P. 72—82.
8. Hopkins D. Transformation and innovation. System leaders in the global age / D. Hopkins. Brighton, Vic. : Educational Transformations, 2008. 136 p. ISBN 1-905150-99-7.
9. Keller F. S. Good-bye teacher... *Journal of Applied Behavior Analysis*. 1968. № 1. P. 79-89.
10. Бондаренко В. В., Черкашина Ж. В. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу у професійній підготовці інженерів-педагогів у технічних ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 65. т. 1. С. 125-128. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_1/25.pdf
11. Is your learning culture keeping pace with rapid digitalization? URL: <https://www.mindtools.com/thought-leadership/reports/keeping-pace-with-rapid-digitalization/>
12. LinkedIn Learning 2020. Workplace Learning Report. URL: <https://learning.linkedin.com/content/dam/me/learning/resources/pdfs/LinkedIn-Learning-2020-Workplace-Learning-Report.pdf>
13. Innovating Pedagogy 2023. URL: <https://www.open.ac.uk/blogs/innovating/?p=784>
14. Global Education Monitoring Report 2023: Education Technology: Who Dictates the Terms of the Tool? URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723>
15. Global education monitoring report, 2024/5, Leadership in education: lead for learning. URL: <https://doi.org/10.54676/EFLH5184>. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391406>
16. Kukulska-Hulme A., Bossu C., Charitonos K., Coughlan T., Deacon A., Deane N., Ferguson R., Herodotou C., Huang C-W., Mayisela T., Rets I., Sargent J., Scanlon E., Small J., Walji S., Weller M., & Whitelock D. (2023). Innovating Pedagogy 2023: Open University Innovation Report 11. *Milton Keynes: The Open University*. URL: https://prismic-io.s3.amazonaws.com/ou-iet/b366cf3e-2e28-49ce-b751-10b9b175fdb5_IET+Innovating+Pedagogy+2023.pdf
17. Гриньова М. В. Особистісно орієнтована технологія навчання та виховання. Інтернет-методрада як інструмент відкритого ефективного співробітництва з проблем методики викладання у ВНЗ I-II рівнів акредит. Київ, 2015. С. 1–17.

References:

1. Recommendation concerning Education for Peace, Human Rights, International Understanding, Cooperation, Fundamental Freedoms, Global Citizenship and Sustainable Development (2023). URL: <https://www.unesco.org/en/global-citizenship-peace-education/recommendation> [in English].
2. Incheon Declaration and Education 2030 Framework for Action. URL: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf [in English].
3. The 2030 Agenda for Sustainable Development and its Sustainable Development Goals (SDGs) (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> [in English].
4. Education Transformation Summit (2022). URL: <https://www.un.org/en/transforming-education-summit>
5. The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments (including six regional frameworks for action) (2000). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147> [in English].
6. UNESCO Futures of Education initiative (2021). Reimagining how knowledge and learning can shape the future of humanity and the planet. URL: <https://www.unesco.org/en/futures-education#:~:text=Our%20work%20is%20grounded%20in,agenda%20to%20reinforce%20our%20capacities> [in English].
7. Li, K. C. (2019) How Learning Has Been Personalized: A Review of Literature from 2009 to 2018/K. C. Li, B. T.-M. Wong. DOI: 10.1007/978-3-030-21562-0_6//Blended Learning: Educational Innovation for Personalized Learning: proceedings of 12th International Conference (Hradec Kralove, Czech Republic, July 2-4, 2019). Springer, 2019. P. 72—82. [in English].
8. Hopkins, D. (2008) Transformation and innovation. System leaders in the global age / D. Hopkins. Brighton, Vic. : Educational Transformations, 2008. 136 p. ISBN 1-905150-99-7.
9. Keller F. S. Good-bye teacher...*Journal of Applied Behavior Analysis*. 1968. № 1. P. 79-89.
10. Bondarenko, V.V., Cherkashyna, ZH. V. (2023) Realizatsiya osobystisno-oriyentovanoho pidkhotu u profesiyniy pidhotovtsi inzheneriv-pedahohiv u tekhnichnykh ZVO [Implementation of a personality-oriented approach in the professional training of engineer-teachers in technical higher education institutions]. *Innovatsiyna pedahohika [Innovative Pedagogy]*. № 65, t. 1. S. 125-128. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_1/25.pdf [in Ukrainian].
11. Is your learning culture keeping pace with rapid digitalization? URL: <https://www.mindtools.com/thought-leadership/reports/keeping-pace-with-rapid-digitalization/> [in English].
12. LinkedIn Learning 2020. Workplace Learning Report. URL: <https://learning.linkedin.com/content/dam/me/learning/resources/pdfs/LinkedIn-Learning-2020-Workplace-Learning-Report.pdf> 13. Innovating Pedagogy 2023. <https://www.open.ac.uk/blogs/innovating/?p=784> [in English].
14. Global Education Monitoring Report 2023: Education Technology: Who Dictates the Terms of the Tool? URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723> [in English].
15. Global education monitoring report, 2024/5, Leadership in education: lead for learning. URL: <https://doi.org/10.54676/EFLH5184>. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391406>
16. Kukulska-Hulme, A., Bossu, C., Charitonos, K., Coughlan, T., Deacon, A., Deane, N., Ferguson, R., Herodotou, C., Huang, C-W., Mayisela, T., Rets, I., Sargent, J., Scanlon, E., Small, J., Walji, S., Weller, M., & Whitelock, D. (2023). Innovating Pedagogy 2023: Open University Innovation Report 11. *Milton Keynes: The Open University*. URL: https://prismic-io.s3.amazonaws.com/ou-iet/b366cf3e-2e28-49ce-b751-10b9b175fdb5_IET+Innovating+Pedagogy+2023.pdf [in English].
17. Hrynova M. V. Osobystisno oriyentovana tekhnolohiya navchannya ta vykhovannya [Personality-oriented technology of teaching and upbringing]. *Internet-metodrada yak instrument vidkrytoho efektyvnoho spivrobitnytstva z problem metodyky vykladannya u VNZ I-II rivniv akredyt [Internet methodical council as a tool of open effective cooperation on problems of teaching methodology in higher education institutions of I-II levels of accreditation]*. Kyiv, 2015. S. 1–17. [in Ukrainian].

УДК 371.321.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-371-386](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-371-386)

Сокотов Юрій Вікторович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-8654-5882>

Петухова Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Міжнародний гуманітарний університет, завідувачка кафедри дизайну, доцент, м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-5300-0539>

Петрикей Ольга Олексіївна старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, <https://orcid.org/0000-0003-0432-7484>,

Гармата Олександр Миколайович кандидат педагогічних наук, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та фізичного виховання, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-1680-441X>

Куріс Юрій Володимирович доктор технічних наук, професор, професор кафедри металургійних технологій, екології та техногенної безпеки, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-7169-9187>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У сучасному світі, де ризики та небезпеки змінюються швидкими темпами, викладання безпеки життєдіяльності (БЖД) потребує інноваційних підходів. В умовах сьогодення освіта вимагає впровадження новітніх підходів до викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності». Традиційні методи навчання, засновані на лекціях та підручниках, вже не завжди ефективні. Інноваційні методи дозволяють зробити освітній процес більш інтерактивним, практично орієнтованим та цікавим для студентів. У статті розглянуто традиційні, сучасні та інноваційні методики викладання БЖД із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), їхні переваги та перспективи впровадження.

У статті розглядаються актуальні інноваційні методи навчання, які сприяють ефективному засвоєнню знань, аналізуються останні дослідження у цій сфері та подається досвід впровадження новітніх методик. Висвітлено їх ефективність у формуванні навичок безпечної поведінки та критичного мислення у студентів. У статті розглядаються питання застосування активних методів навчання на уроках БЖД тем з пожежної безпеки. Впровадження в навчальний процес викладання безпеки життєдіяльності інноваційних технологій є визначальною характеристикою сучасної освіти. Використання цифрових технологій, гейміфікації, симуляційного моделювання та проектного навчання дозволяє формувати необхідні компетенції для безпечної поведінки в реальних умовах. Впровадження таких підходів потребує подальших досліджень і вдосконалення, проте їх ефективність вже підтверджена численними експериментальними дослідженнями. В умовах цифровізації освіти та появи нових загроз (техногенних, екологічних, кіберзагроз) необхідно адаптувати освітній процес, інтегруючи сучасні методики навчання. Програма мінної просвіти, яку ЮНІСЕФ впроваджує в Україні вже понад десять років, показує значні результати, які були б неможливими без підтримки партнерів та донорів - Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Генерального директорату Європейського Союзу з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги (ЕЧО). Подальші дослідження можуть бути зосереджені на впровадженні штучного інтелекту у навчальний процес, створенні персоналізованих освітніх програм та інтеграції новітніх технологій у систему безперервного навчання.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, інноваційні методи, освітні технології, дистанційна освіта, цифрові технології, гейміфікація, інтерактивне навчання.

Sokotov Yuriy Viktorovich Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Service, Technology and Labor Protection, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-8654-5882>

Petukhova Tetiana Anatoliivna candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, International Humanitarian University Head of the Department of Design, Associate Professor, Odesa, <https://orcid.org/0000-0001-5300-0539>

Petrykei Olha Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Physical Education, Hlukhiv, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0003-0432-7484>

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Garmata Oleksandr PhD, Associate Professor of the Department of Life Safety and Physical Education, State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-1680-441X>

Kuris Yurii Doctor of Technical Sciences, Professor, Professor of the Department of Metallurgical Technologies, Ecology and Technogenic Safety, Engineering Educational and Scientific Institute named after Yu.M. Potebny of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0001-7169-9187>

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LIFE SAFETY

Abstract. In the modern world, where risks and dangers are changing rapidly, teaching life safety (LS) requires innovative approaches. In today's conditions, education requires the introduction of new approaches to teaching the discipline "Life Safety". Traditional teaching methods based on lectures and textbooks are no longer always effective. Innovative methods allow making the educational process more interactive, practically oriented and interesting for students. The article considers traditional, modern and innovative methods of teaching LSS using information and communication technologies (ICT), their advantages and prospects for implementation.

The article considers current innovative teaching methods that contribute to the effective acquisition of knowledge, analyzes the latest research in this area and presents the experience of implementing the latest methods. Their effectiveness in forming safe behavior and critical thinking skills in students is highlighted. The article considers the issues of using active teaching methods in fire safety lessons. The introduction of innovative technologies into the educational process of teaching life safety is a defining characteristic of modern education. The use of digital technologies, gamification, simulation modeling and project learning allows you to form the necessary competencies for safe behavior in real conditions. The implementation of such approaches requires further research and improvement, but their effectiveness has already been confirmed by numerous experimental studies. In the context of the digitalization of education and the emergence of new threats (technogenic, environmental, cyber threats), it is necessary to adapt the educational process, integrating modern teaching methods. The Mine Awareness Program, which UNICEF has been implementing in Ukraine for over ten years, shows significant results that would not have been possible without the support of partners and donors - the United States Agency for International Development (USAID) and the European Union Directorate-General for Civil Protection and Humanitarian Aid (ECHO). Further research may focus on implementing artificial intelligence into the educational process, creating personalized educational programs, and integrating the latest technologies into the continuous learning system.

Keywords: life safety, innovative methods, educational technologies, distance education, digital technologies, gamification, interactive learning.

Постановка проблеми. Сучасні виклики вимагають від людини не лише володіння теоретичними знаннями з безпеки життєдіяльності (БЖД), а й практичних навичок оперативного реагування на небезпеки. Уже понад десять років Україна є однією з найбільш замінованих країн у світі нарівні з Афганістаном, Суданом та Єменом. Унаслідок активних бойових дій протягом останніх років майже третина території країни потенційно забруднена мінами та іншими вибухонебезпечними предметами [1]. Якщо з 2014 року до міннонебезпечних територій відносили окремі райони Донецької та Луганської областей, то з лютого 2022-го проблема поширилася на більшість регіонів країни, де загрозу становлять не тільки міни та нерозірвані боєприпаси, а й кластерні боєприпаси, заборонені міжнародними конвенціями.

У відповідь на загрози, що зростають, ЮНІСЕФ разом із місцевими та міжнародними партнерами розгорнув комплексну програму для підвищення рівня обізнаності населення, зокрема дітей, із мінною небезпекою, нормами безпечної поведінки та для формування культури безпеки на національному рівні [2]. Ще починаючи з 2014 року ЮНІСЕФ займається мінною просвітою на Луганщині й Донеччині, а з 2022-го - по всій країні.

Програма ЮНІСЕФ із мінної просвіти в Україні розроблена так, щоб впливати на поведінку дитини комплексно:

- через комунікацію на індивідуальному рівні, тобто в родині та з друзями,
- на рівні громади - через створення сприятливого середовища та надання послуг і сервісів (заклади освіти, молодіжні центри тощо),
- на національному рівні (через упровадження нових політик та законодавства).

Попри те що 97% дітей віком 10–17 років вважають, що поінформовані про правила мінної безпеки, за останніх два роки було зафіксовано 135 випадків отримання дітьми мінно-вибухових травм [2]. Саме тому ЮНІСЕФ продовжує комплексну програму мінної просвіти, яка не тільки спрямована на формування безпечної поведінки серед дітей та опікунів, але й має на меті наблизити зміни на рівні громади та державних політик.

Однак традиційні методи навчання не завжди забезпечують належний рівень підготовки, оскільки базуються на пасивному сприйнятті інформації. Зміни у світовій освітній системі, вплив цифровізації та зростання ризиків у різних сферах життєдіяльності вимагають оновлення підходів до викладання безпеки життєдіяльності (БЖД). Впровадження інноваційних підходів дозволяє підвищити мотивацію студентів, залучити їх до активного навчання та забезпечити кращу підготовку до реальних ситуацій.

Сучасна освіта вимагає впровадження новітніх підходів до викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності». Викладання БЖД стикається з кількома основними проблемами: 1. Низький рівень практичної підготовки – студенти засвоюють теоретичні знання, але часто не мають можливості відпрацювати їх на практиці. 2. Мотиваційний фактор – традиційні лекції та стандартні підручники не завжди викликають зацікавленість у студентів. 3. Відсутність інтерактивності – стандартні методи не завжди забезпечують ефективне залучення студентів до навчального процесу. 4. Потреба у використанні сучасних технологій – цифровізація освіти вимагає впровадження сучасних освітніх платформ, VR-технологій та симуляційного навчання. З огляду на ці виклики, необхідним є впровадження інноваційних методів навчання, які забезпечать ефективне формування знань, навичок та компетенцій у сфері безпеки життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показує, що питання впровадження інноваційних методів у навчальний процес активно досліджується: - Цифрові технології у викладанні безпеки життєдіяльності досліджувалися у працях О. Ченчевої, В. Бахарєва та ін. (2022) [3], де наголошується на ефективності віртуальних тренажерів для навчання реагуванню на надзвичайні ситуації.

- Методи гейміфікації висвітлені у дослідженні Y. Ren, Y. Lu (2019) [4], де розглянуто вплив навчальних ігор на залученість студентів до процесу вивчення безпеки.

- Симуляційне моделювання аналізується у роботах Д.Ю. Головка (2023) [5], в роботі стверджується, що VR-технології та тренувальні симуляції значно підвищують рівень засвоєння матеріалу.

- Проєктне навчання описане у роботах багатьох дослідників [6,7], де підкреслюється значення навчальних кейсів для підготовки студентів до реальних загроз. Таким чином, наукові дослідження підтверджують ефективність інноваційних методів у викладанні БЖД, однак питання їх широкого впровадження потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз та узагальнення інноваційних методів викладання безпеки життєдіяльності, їх впливу на ефективність навчального процесу, а також представлення практичного досвіду застосування новітніх технологій у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Безпека життєдіяльності – важливий компонент освітнього процесу, що забезпечує підготовку студентів до можливих загроз у повсякденному житті та професійній діяльності. Однак традиційні методи викладання (лекції, підручники) не завжди забезпечують достатній рівень засвоєння матеріалу. У зв'язку з цифровізацією освіти необхідне впровадження інноваційних методик, орієнтованих на інтерактивне навчання,

практичну підготовку та використання ІКТ. Попри розвиток освітніх технологій, традиційні методи викладання БЖД залишаються основою навчального процесу: лекції – використовуються для теоретичного викладу основ безпеки, нормативної бази, ризиків та заходів захисту; семінари та практичні заняття – спрямовані на розгляд конкретних ситуацій та закріплення знань; тестування та контрольні роботи – застосовуються для перевірки рівня засвоєння матеріалу.

В умовах сьогодення, інформаційні технології пронизали всі сфери діяльності, і сфера освіти не виняток. Впровадження дистанційної системи навчання дає можливість здобувачам освіти освоїти основний обсяг необхідної їм інформації без безпосереднього контакту студентів і викладачів під час освітнього процесу. Зараз, навчаючись у будь-якій точці світу, можна здобути і основну середню освіту, вищу освіту, підвищити свою кваліфікацію, пройти різні онлайн-курси [7]. Концепцією створення та розвитку єдиної системи дистанційної освіти дистанційне навчання визначається як комплекс освітніх послуг, що надаються широким верствам населення в країні та за кордоном за допомогою спеціалізованого освітнього середовища, заснованого на використанні новітніх інформаційних технологій, що забезпечують обмін навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, комп'ютерний зв'язок і т.д.). Дистанційна освіта, яка також називається електронним навчанням, віддаленим викладанням, заочним навчанням - це освіта здобувачів, які не можуть бути присутніми в освітній установі. До найважливіших переваг дистанційного навчання можна віднести реалізацію особистісно-орієнтованого підходу, у якому відбувається максимальна індивідуалізація навчання.

До основних принципів організації дистанційного навчання відносять принципи індивідуалізації, інтерактивності, стартових знань, гнучкості навчання, регламентації навчання, педагогічної доцільності застосування засобів нових інформаційних технологій, особистісно-опосередкованої взаємодії, індивідуального підходу до інтелектуальних продуктів, що навчаються, діяльності професійної спрямованості. Головною ланкою у дистанційному навчанні між викладачем та здобувачами освіти стають комп'ютерні технології [8].

На сьогоднішній день існує ряд ефективних програмних комплексів, спеціалізованих програм та електронних порталів для дистанційного навчання. LMS (learning management system) - це система управління навчанням, яка дозволяє учням отримувати доступ до навчальних матеріалів та навчатися дистанційно [9]. Крім цього, в даний час існує безліч платформ для організації дистанційного навчання, які дозволяють планувати проведення лекційних або практичних занять із демонстрацією робочого екрану, інтерактивними завданнями, якісним зображенням та звуковим супроводом. Найпоширенішими є

платформи ZOOM, Big Blue Button (BBB), Skype, Moodle, Edmodo, Google Classroom, які є досить ефективними, у тому числі при використанні моделі змішаного навчання [10,11]. У зв'язку з цим необхідні дослідження методичних питань дистанційного навчання з деяких тематичних напрямків основ безпеки життєдіяльності (табл. 1).

Таблиця 1

**Аналіз застосування методик навчання на прикладі тем з курсу
«Безпека життєдіяльності»**

№ з/п	Назва розділу з курсу БЖД	Теми розділу	Методика навчання в традиційному форматі	Методика навчання в дистанційному форматі
1	Теоретичні основи безпеки життєдіяльності	Безпека життєдіяльності та її основні положення.	Лекція у традиційному її форматі, де здобувачі слухають викладача та конспектують матеріал.	Лекція з використанням технологій дистанційного навчання, коли весь матеріал залишається у студентів, що дозволяє будь-якої миті знайти необхідну інформацію.
2	Захист від небезпек	Надзвичайні ситуації природного характеру та захист від них. Надзвичайні ситуації техногенного характеру та захист від них.	Практичне заняття з використанням класичних вправ, традиційне рішення тестів, у яких викладач «вручну» перевіряє результати.	Кейс технології. Комп'ютерні тести, створені з урахуванням системи дистанційної освіти (комп'ютер автоматично перевіряє).
		Пожежна безпека. Інформаційна безпека.	Лекція; семінарське заняття.	Онлайн-лекція та проектна технологія, в якій учні повинні створити віртуальну дошку з основними правилами безпеки.

Джерело: Кухаренко В. М. Тьютор дистанційного та змішаного навчання. 2019. 307 с.
URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/42981/3/Book_2019_Kukharenko_Tiutor.pdf.

До основних сучасних методик викладання БЖД відносять:

1. Інтерактивне навчання. Інтерактивні методи передбачають активну участь студентів у навчальному процесі, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку практичних навичок.

1.1. Метод кейсів (Case-study). Цей метод передбачає розгляд реальних або змодельованих ситуацій, у яких студенти аналізують проблему, розробляють шляхи її вирішення та оцінюють можливі наслідки. Студенти можуть вивчати причини та наслідки аварій, катастроф або стихійних лих, розбираючи помилки, допущені під час реагування. Приклад: аналіз пожежі у житловому будинку та розробка алгоритму евакуації; дослідження екологічної катастрофи (аварія на ЧАЕС, розлив нафти) та пошук рішень щодо запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

1.2. Рольові ігри та моделювання. Студенти розігрують сценарії небезпечних ситуацій, що дозволяє відпрацьовувати навички реагування в умовах стресу. Приклад: імітація дорожньо-транспортної пригоди з наданням першої допомоги; відпрацювання евакуації з будівлі у разі надзвичайної ситуації.

1.3. Дискусії та дебати. Методика передбачає обговорення питань безпеки з різних точок зору, що сприяє розвитку критичного мислення. Приклад: дебати на тему: «Що важливіше: індивідуальна безпека чи суспільні обмеження?»; обговорення наслідків змін клімату для глобальної безпеки.

2. Використання цифрових технологій у навчанні БЖД. Розвиток цифрових технологій та зміни в освітньому середовищі вимагають оновлення підходів до викладання безпеки життєдіяльності (БЖД). Сучасні підходи базуються на активному залученні студентів у навчальний процес та формуванні практичних навичок. До них належать основні інноваційні методи викладання БЖД:

2.1. Онлайн-курси та платформи. Сучасні освітні платформи надають можливість дистанційного навчання та інтерактивного вивчення безпеки життєдіяльності. Онлайн-платформи та мобільні додатки: використання мобільних додатків та ігор для навчання основам безпеки (наприклад, «First Aid – Red Cross», симулятори евакуації); освітні платформи з інтерактивними тестами та квестами, що імітують кризові ситуації. Розвиток дистанційного навчання дозволяє використовувати спеціальні онлайн-курси та мобільні додатки для вивчення основ безпеки. Наприклад, програми на основі штучного інтелекту можуть адаптувати навчальні матеріали під рівень знань студента, а інтерактивні симуляції допомагають відпрацьовувати алгоритми дій у критичних ситуаціях.

Сучасні освітні платформи: Coursera, EdX [12,13] пропонують курси з безпеки життєдіяльності, а мобільні додатки (наприклад, First Aid від Червоного Хреста) допомагають студентам закріплювати знання про надання першої допомоги [14]. Популярні ресурси: Coursera, EdX, Prometheus – курси з цивільної безпеки, першої допомоги та кібербезпеки; YouTube-канали МНС та Червоного Хреста – відеоінструкції з безпечної поведінки; Edera. Студія онлайн-освіти EdEra разом з ВГО «Побратими» розробила курс для пізніших

акторів, вмістивши весь величезний початковий матеріал на 6 модулів. Курс «Добровольці-вогнеборці» - цей онлайн-курс був представлений ВГО «Побратими» в рамках Програми сприяння масовій активності «Долучайся!», яку фінансувало Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раст в Україні [15].

З огляду на воєнний конфлікт експертними співробітниками ДСНС та Фондом Східна Європа створені Онлайн-курси з мінної та цивільної безпеки які можна переглядати не лише на Освітній онлайн-платформі «Зрозуміло!», а й на платформі MEGOGO Освіта. Про це Державна служба України з надзвичайних ситуацій повідомила у Фейсбуці [16].

Зокрема у спеціальному розділі «Цивільна підготовка», який містить понад 70 годин відео- та аудіоконтенту, серед інших, розміщені:

- «Дивись під ноги! Дивись, куди ідеш!» – курс коротких уроків про вибухові прилади та правила поводження з ними».

- «Цивільна безпека та підготовка до надзвичайних ситуацій» – курс у стилі комп'ютерної гри Minecraft інформує про цивільну безпеку та навички реагування на надзвичайні ситуації.

- «Обережно: міни» – відеоурок про основи мінної безпеки.

Наприкінці 2023 року ЮНІСЕФ заустив мобільні класи безпеки [17]. Мобільні класи обладнані всім необхідним, щоб заняття відбулося незалежно від погоди. Інструктори ДСНС та Нацполіції, що працюють у мобільних класах безпеки, пройшли спеціальну підготовку від ЮНІСЕФ та партнерів. Тепер вони мають змогу в ігровому та інтерактивному форматі розповідати дітям різного віку про мінну та пожежну безпеку, безпечну поведінку вдома, правила поведінки на дорозі, кібербезпеки тощо. Цінні знання, подані в такому форматі, дітям подобаються і легше запам'ятовуються. З моменту запуску мобільних класів безпеки залучено 154 000 дітей. Класи функціонують у 10 областях - Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Запорізькій, Полтавській, Харківській, Сумській, Київській, Житомирській, Чернігівській, а також у місті Києві.

2.2. Використання VR та AR технологій. Віртуальна (VR) та доповнена реальність (AR) дозволяють моделювати небезпечні ситуації без ризику для здоров'я. Одним із найефективніших методів є використання віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR). VR-симуляції дозволяють студентам потрапити у змодельовані екстремальні ситуації (наприклад, землетрус, пожежа, аварія) та навчитися діяти в реальному часі.

- AR-додатки допомагають інтерактивно вивчати предмет, наприклад, через доповнені зображення анатомії людини або принципів евакуації. Наприклад, студенти можуть опинитися у віртуальному просторі, де імітується пожежа, землетрус або інша надзвичайна ситуація. Це дозволяє без

ризик у відпрацьовувати навички евакуації, надання першої допомоги та реагування на небезпеки. Практичний досвід використання VR у навчанні безпеки життєдіяльності підтвердив ефективність цього методу. Наприклад, в Університеті цивільного захисту (Україна) запроваджено симуляційні тренінги з пожежної безпеки, що дозволяють студентам відпрацьовувати навички евакуації в умовах реального часу. Приклад: VR-симулятори пожежі: студенти тренуються гасити пожежу віртуальним вогнегасником. AR-додатки: інтерактивні 3D-моделі для навчання першій допомозі.

2.3. Гейміфікація навчального процесу. Використання ігрових елементів підвищує мотивацію студентів до навчання. Наприклад, можна створювати сценарії у вигляді квестів, де студенти проходять випробування, пов'язані з безпекою. Такі методи підвищують мотивацію та роблять навчальний процес більш захопливим. У європейських університетах запроваджені ігрові симуляції, де студенти приймають рішення в умовах надзвичайних ситуацій (наприклад, SimSafety).

- Використання настільних ігор. Настільні ігри, присвячені безпеці життєдіяльності, допомагають розвинути навички критичного мислення та командної роботи. Наприклад, існують ігри, де гравці повинні розробити план дій у випадку надзвичайних ситуацій. Використання тематичних настільних ігор допомагає відпрацьовувати командну взаємодію та алгоритми поведінки у небезпечних ситуаціях. Приклад: мобільні додатки: «First Aid – Red Cross» [18], симулятори виживання; «Квести з безпеки»: команди студентів проходять завдання з евакуації, надання допомоги, розпізнавання загроз.

2.4. Використання штучного інтелекту та чат-ботів: чат-боти можуть відповідати на запитання студентів щодо правил безпеки, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях; ШІ-аналіз загроз та персоналізовані рекомендації щодо запобігання небезпекам.

3. Практико-орієнтовані методи навчання:

3.1. Тренінги та практичні заняття. Особливістю цього методу є активна практична підготовка студентів до реальних загроз. Симуляційні тренінги дозволяють учасникам відпрацьовувати навички поведінки у реальних умовах. Наприклад, проведення тренувальних евакуацій, навчання з надання першої допомоги на манекенах або моделювання надзвичайних ситуацій у спеціальних навчальних центрах допомагає краще засвоїти матеріал. Приклад: проведення майстер-класів з надання домедичної допомоги; тренінги з цивільної оборони, евакуації з будівель.

3.2. Навчальні екскурсії та співпраця з рятувальними службами. Підвищення обізнаності студентів через взаємодію з професійними рятувальниками. Ефективним підходом є залучення представників екстрених служб (ДСНС, поліції, медиків) до проведення навчальних занять. Вони можуть не лише

поділитися досвідом, а й організувати майстер-класи та практичні заняття, які дадуть змогу студентам отримати реальні навички. Приклад: відвідування пожежних частин, аварійно-рятувальних служб; демонстраційні навчання МНС та Червоного Хреста.

3.3. Метод «перевернутого класу». Студенти спочатку самостійно опрацьовують матеріал (онлайн-лекції, відеоуроки), а під час занять виконують практичні завдання. Приклад: перед вивченням теми «Перша допомога при кровотечах» студенти переглядають відеоінструкції, а на уроці виконують практичні вправи.

Активні методи навчання розглядаються як методи, що характеризуються підвищенням активності здобувачів, у тому числі в період самостійної діяльності з вирішення поставлених завдань. Сучасна система освіти прагне, щоб здобувач освіти з особи, який пасивно запам'ятовує освітній матеріал, переформатувався в активного учасника освітнього процесу. Застосування студентами активних методів в освітньому процесі абсолютно виправдане, тому що згідно зі статистикою людина в середньому запам'ятовує близько 10% від того, що читає, 20% - від того, що чує, 30% того, що бачить, 50 - 70% - це запам'ятовування за участі у групових дискусіях, 80 % - при самостійному визначенні та формулюванні проблеми, 90% - при безпосередній практичній участі у діяльності [19]. Особливо значущими, активні методи навчання стають щодо дисциплін, курс яких передбачає отримання спеціальних знань, умінь і навичок, від яких може залежати життя і здоров'я людини, його існування у соціумі і природному середовищі. «Безпека життєдіяльності» – яскравий приклад навчальної дисципліни, багато аспектів якої орієнтовані на практичне застосування.

Як показала практика, щодо тем, пов'язаних із пожежною безпекою, найбільш ефективними були заняття, де застосовувалися імітаційні активні методи навчання. Вони припускають наявність моделі досліджуваного процесу і поділяються на неігрові та ігрові методи. Ігрові методи викликають особливий інтерес, а знання, вміння і навички, отримані в ігровому процесі, не тільки краще засвоюються, але й набагато ефективніше застосовуються в реальних умовах. Імітаційні методи пов'язані зі створенням штучного образотворчого середовища, що включає комплекс моделей дій та умов для імітації та реальної дійсності [20]. В імітаційних неігрових заняттях, пов'язаних із пожежною безпекою, досить ефективно можуть застосовуватися кейс-технології. Проте дуже важливо, щоб педагог формував у разі потенційно цікаву для здобувачів ситуацію навчального чи виробничого типу.

Розглядаючи специфіку проведення занять у пожежних підрозділах, найбільш ефективним методом навчання можна вважати ділову гру, яка передбачає моделювання тренування дій здобувачів освіти в умовах,

наближених до реальної ситуації. Такі ділові ігри тренують творче мислення, але при цьому учасники повинні обов'язково дотримуватись досить жорстких правил безпеки. Ця форма відносно складна, часто вимагає залучення міжпредметних зв'язків, тому ділові ігри найбільш ефективні в рамках вивчення пожежної безпеки. Дослідження університетів та освітніх установ підтверджують ефективність інноваційних підходів:

- Університет цивільного захисту України використовує VR-тренажери для навчання пожежній безпеці.

- Європейські університети (Німеччина, Великобританія) впроваджують кейс-метод та онлайн-симуляції для підготовки студентів до кризових ситуацій.

- Американські дослідження показують, що використання мобільних додатків для самонавчання безпеці підвищує рівень засвоєння матеріалу на 35%.

ЮНІСЕФ спільно з Міністерством освіти і науки України розробили практикум із мінної безпеки, щоб кожен здобувач засвоїв правила, які зберігають життя та здоров'я. Для викладачів уже доступні розроблені ЮНІСЕФ спільно з партнерами посібник з детальними планами [21] і презентації для уроків із мінної безпеки. Разом з тим ЮНІСЕФ підвищує кваліфікацію фахівців, які можуть позитивно вплинути на формування безпечної поведінки дитини - освітян, рятувальників та поліціантів, щоб ті могли цікаво подавати дітям важливі та актуальні знання та будувати свою комунікацію з урахуванням особливих освітніх потреб учнів. Так, ЮНІСЕФ спільно із партнерами розробив онлайн-курс з викладання мінної безпеки сучасним дітям різного віку з урахуванням їхніх вікових, освітніх та психологічних особливостей та в умовах активних бойових дій [22]. Курс надає фахівцям практичні інструменти для формування безпечної поведінки на територіях, потенційно забруднених мінами та іншими вибухонебезпечними предметами, містить поради щодо створення безпечного середовища, психологічного розвантаження дітей, оцінювання знань, а також практичні матеріали та презентації для інтерактивного проведення занять онлайн і офлайн. Він також знайомить із міжнародними стандартами та підходами до поведінкових змін, пропонуючи креативні формати, що поєднують навчання і гру, покликані змінити поведінку дитини й перевести її в безпечну площину.

Сучасні методи викладання БЖД дозволяють підвищити ефективність навчального процесу, розвинути практичні навички та підготувати студентів до реальних небезпек. Використання інтерактивних підходів, цифрових технологій та практико-орієнтованого навчання є ключем до формування культури безпечної поведінки. Перспективи розвитку інноваційних методик викладання [23]: інтеграція штучного інтелекту у навчальні платформи (персоналізовані поради щодо безпеки); розширення VR-навчання для моделювання реальних кризових ситуацій; залучення соціальних мереж для популяризації безпечної поведінки серед молоді.

Висновки. Сучасний світ вимагає від людини не тільки теоретичних знань про безпеку, а й здатності діяти у критичних ситуаціях. Водночас традиційні методи викладання БЖД (лекції, підручники, контрольні роботи) не завжди забезпечують достатню підготовку студентів. Інноваційні методи викладання безпеки життєдіяльності дозволяють зробити навчальний процес більш цікавим, ефективним та орієнтованим на практику. Питання дистанційного навчання залишається дуже актуальним і важливим і набув особливу значущість останніми роками в умовах воєнного конфлікту. На сучасному етапі в педагогічному співтоваристві викликає великий інтерес механізм організації учбового процесу з використанням технологій дистанційного навчання. Отримані результати дозволяють виявити специфіку викладання в дистанційному форматі навчання певних практичних розділів по курсу «Безпека життєдіяльності», що необхідне для грамотного проектування учбового процесу за допомогою комп'ютерних технологій.

Використання VR, гейміфікації, симуляцій, проєктного навчання та співпраці з професіоналами сприяє формуванню необхідних навичок для безпечного життя у сучасному суспільстві. Впровадження цих технологій потребує подальших досліджень, адаптації до навчальних програм та розширення матеріально-технічної бази. Впровадження цих методів у систему освіти допоможе значно підвищити рівень обізнаності та готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на впровадженні штучного інтелекту у навчальний процес, створенні персоналізованих освітніх програм та інтеграції новітніх технологій у систему безперервного навчання.

Література:

1. Україна є нині найбільш замінованою державою світу. Міндовкілля. 28.02.2024. URL:<https://ukr.radio/news.html?newsID=103576>
2. Формування культури безпеки серед дітей і молоді. URL: unicef.org/ukraine/stories/fostering-culture-safety-among-children-and-youth-making-mine-safety-rules-known-children
3. Ченчева О., Бахарєв В. та ін. Використання технологій доповненої та віртуальної реальності для набуття hard and soft skills при навчанні спеціалістів цивільної безпеки. *Системи управління, навігації та зв'язку*. 2022. Т.4. №70. <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.4.153>
4. Ren Y., Lu Y. Gamification of education: A review of literature. *Eurasia Journal of Mathematics. Science and Technology Education*. 2019. 15(6), em1716.
5. Віртуальні навчальні інструменти для симуляції небезпечних ситуацій / Д.Ю. Головка, Біла Церква, БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН УКРАЇНИ, 2023 р. 38 с.
6. Любчак Н. М. Проектні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі. URL:<http://visnyk.chnpu.edu.ua/download/vs122/35.pdf>.
7. Ребуха Л. З. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 350 с. URL:https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48105/3/монографія_Інноваційні%20технології%20навчання%20в%20умовах%20модернізації%20сучасної%20освіти.pdf

8. Березюк О. Проблеми при викладанні безпеки життєдіяльності в процесі підготовки фахівців радіотехнічного профілю. *Педагогіка безпеки*. 2019. № 2. С. 104–111. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/90>

9. Global Education. Innovation, Investment & Technology. HolonIQ. URL: [MetaEdu-Summit_2020_HolonIQ.pdf](https://www.metaedu.org.tw/wp-content/uploads/2020/11/MetaEdu-Summit_2020_HolonIQ.pdf). URL: https://www.metaedu.org.tw/wp-content/uploads/2020/11/MetaEdu-Summit_2020_HolonIQ.pdf

10. Інтернет-ресурс «Google клас». URL: <https://classroom.google.com/>

11. Інтернет-ресурс Microsoft Teams. URL: <https://teams.microsoft.com>

12. Coursera. First Aid and Safety Courses. URL: <https://www.coursera.org>

13. EdX. Online Safety Courses. URL: <https://www.edx.org>

14. Red Cross. First Aid App. URL: <https://www.redcross.org>

15. Навчальний онлайн-курс для пожежників місцевої та добровільної пожежної охорони. URL: uc.org.ua/novyna/navchalnyy-onlayn-kurs-dlya-pozhezhnykiv-miscevoyi-ta-dobrovolnoyi-pozhezhnoyi-ohorony

16. ДСНС створені безкоштовні онлайн-курси з мінної та цивільної безпеки. URL: ohoronapraci.com.ua/news/701113-uvaha-dsns-stvoreni-bezkoshtovni-onlayn-kursy-z-minnoyi-ta-tsyvilnoyi-bezpeky

17. Формування культури безпеки: правила мінної безпеки мають стати звичними для кожної дитини. URL: 24tv.ua/yak-yunisef-realizovuye-formuvannya-kulturi-bezpeki-sered-ukrayinskih_n2711944

18. FIRST AID TRAINING. URL: <https://redcross.org.ua/en/fat/>

19. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник педагогічної майстерності*. 2014. Вип. №14. С. 74-76.

20. Максименко І.Г., Пінська О.Л. Використання імітаційних методів активного навчання. URL: file:///H:/7.02/VIKORISTANNA_IMITACIJNIH_METODIV_AKTIVNOGO_NAVCANN.pdf

21. Набір матеріалів для уроку з мінної безпеки для дітей 1-4 та 5-11 класів. ЮНІСЕФ. URL: <https://spilnoteka.org/nabir-materialiv-dlya-uroku-z-minnoyi-bezpeky-dlya-ditej-1-4-ta-5-11-klasiv/>

22. ЮНІСЕФ запустив новий онлайн-курс для вчителів і рятувальників про навчання дітей мінної безпеки. 18.12.2023. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-online-childrens-mine-safety-course>

23. Shanaieva-Tsymbal L., Nefedchenko V., Ostapenko E., Bokhonko Y., Gurevych R., & Rud O. (2023). Features of Information and Communication Technologies in the Educational Process: Neuroscience in Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14(4), 292-307. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/14.4/506> WoS- Q4

References:

1. Ukrayina ye nyny naybilsh zaminovanoyu derzhavoyu svitu [Ukraine is currently the most mined country in the world]. Mindovkilliya [Ministry of Environment]. 28.02.2024. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=103576> [in Ukrainian].

2. Formuvannya kultury bezpeky sered ditey i molodi [Fostering a culture of safety among children and youth]. URL: [unicef.org/ukraine/stories/fostering-culture-safety-among-children-and-youth-making-mine-safety-rules-known-children](https://www.unicef.org/ukraine/stories/fostering-culture-safety-among-children-and-youth-making-mine-safety-rules-known-children) [in Ukrainian].

3. Chencheva, O., Bakharyev, V. & in. (2022) Vykorystannya tekhnolohiy dopovnenoyi ta virtualnoyi realnosti dlya nabuttya hard and soft skills pry navchanni spetsialistiv tsyvilnoyi bezpeky [Using augmented and virtual reality technologies to acquire hard and soft skills in training civil security specialists]. *Systemy upravlinnya, navhatsiyi ta zvyazku [Control, navigation and communication systems]*. T.4. №70. <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.4.153> [in Ukrainian].

4. Ren, Y. & Lu, Y. (2019) Gamification of education: A review of literature. *Eurasia Journal of Mathematics. Science and Technology Education*. 15(6), em1716. [in English].
5. Virtualni navchalni instrumenty dlya symulyatsiyi nebezpechnykh sytuatsiy / D.YU. Holovko, Bila Tserkva, BINPO DZVO «UMO» NAPN UKRAYINY [Virtual educational tools for simulation of dangerous situations / D.Yu. Golovko, Bila Tserkva, BINPO DZVO "UMO" NAPS UKRAINE], 2023 r. 38 s. [in Ukrainian].
6. Lyubchak, N. M. Proektni tekhnolohiyi: sutnist ta osoblyvosti vykorystannya u navchalnomu protsesi [Project technologies: essence and features of use in the educational process]. URL: <http://visnyk.chnpu.edu.ua/download/vs122/35.pdf>. [in Ukrainian].
7. Rebukha, L. Z. (2020) Innovatsiyni tekhnolohiyi navchannya v umovakh modernizatsiyi suchasnoyi osvity [Innovative learning technologies in the context of modernization of modern education]: *monohrafiya. Ternopil: TNEU [monograph. Ternopil: TNEU]*. 350 s. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48105/3/monohrafiya_Innovatsiyni%20tekhnolohiyi%20navchannya%20v%20umovakh%20modernizatsiyi%20suchasnoyi%20osvity.pdf
8. Berezyuk, O. (2019) Problemy pry vykladanni bezpeky zhyttyediyalnosti v protsesi pidhotovky fakhivtsiv radiotekhnichnoho profilyu [Problems in teaching life safety in the process of training specialists in the radio engineering field]. *Pedahohika bezpeky [Pedagogy of Safety]*. № 2. S. 104–111. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/90> [in Ukrainian].
9. Global Education. Innovation, Investment & Technology. HolonIQ. URL: https://www.metaedu.org.tw/wp-content/uploads/2020/11/MetaEdu-Summit_2020_HolonIQ.pdf. URL: https://www.metaedu.org.tw/wp-content/uploads/2020/11/MetaEdu-Summit_2020_HolonIQ.pdf [in English].
10. Internet-resurs «Google klas» [Internet resource "Google Classroom"]. URL: <https://classroom.google.com/> [in Ukrainian].
11. Internet-resurs Microsoft Teams [Microsoft Teams online resource]. URL: <https://teams.microsoft.com> [in Ukrainian].
12. Coursera. First Aid and Safety Courses. URL: <https://www.coursera.org> [in English].
13. EdX. Online Safety Courses. URL: <https://www.edx.org> [in English].
14. Red Cross. First Aid App. URL: <https://www.redcross.org> [in English].
15. Navchalnyy onlayn-kurs dlya pozhezhnykiv mistsevoyi ta dobrovilnoyi pozhezhnoyi okhorony [Online training course for firefighters of local and voluntary fire departments]. URL: uc.org.ua/novyna/navchalnyy-onlayn-kurs-dlya-pozhezhnykiv-miscevoyi-ta-dobrovilnoyi-pozhezhnoyi-okhorony [in Ukrainian].
16. DSNS stvoreni bezkoshtovni onlayn-kursy z minnoyi ta tsyvilnoyi bezpeky [The State Emergency Service of Ukraine has created free online courses on mine and civil safety]. URL: <https://ohoronapraci.com.ua/news/701113-uvaha-dsns-stvoreni-bezkoshtovni-onlayn-kursy-z-minnoyi-ta-tsyvilnoyi-bezpeky> [in Ukrainian].
17. Formuvannya kultury bezpeky: pravyla minnoyi bezpeky mayut staty zvychnymy dlya kozhnoyi dytyny [Formation of a safety culture: mine safety rules should become familiar to every child]. URL: https://24tv.ua/yak-yunisef-realizovuye-formuvannya-kulturi-bezpeki-sered-ukrayinskih_n2711944 [in Ukrainian].
18. FIRST AID TRAINING. URL: <https://redcross.org.ua/en/fat/> [in English].
19. Dyachenko-Bohun, M. (2014) Aktyvni metody navchannya u vyshchomu navchalnomu zakladi [Active teaching methods in higher education]. *Visnyk pedahohichnoyi maysternosti [Bulletin of pedagogical skills]*. 2014. Vyp. №14. S. 74-76. [in Ukrainian].
20. Maksymenko, I.H. & Pinska, O.L. Vykorystannya ymitatsyynykh metodiv aktyvnoho navchannya [Use of imitation methods of active teaching]. URL: file:///H:/7.02/VIKORISTANNA_IMITACIJNIH_METODIV_AKTYVNOGO_NAVCANN.pdf [in Ukrainian].

21. Nabir materialiv dlya uroku z minnoyi bezpeky dlya ditey 1-4 ta 5-11 klasiv. YUNISEF [A set of materials for a mine safety lesson for children in grades 1-4 and 5-11. UNICEF.]. URL:<https://spilnoteka.org/nabir-materialiv-dlya-uroku-z-minnoyi-bezpeky-dlya-ditej-1-4-ta-5-11-klasiv/> [in Ukrainian].

22. YUNISEF zapustyv novyy onlayn-kurs dlya vchyteliv i ryatuvalnykiv pro navchannya ditey minnoyi bezpeky [UNICEF launched a new online course for teachers and rescuers on teaching children mine safety]. 18.12.2023. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-online-childrens-mine-safety-course> [in Ukrainian].

23. Shanaieva-Tsymbol, L.Nefedchenko, V., Ostapenko, E., Bokhonko, Y., Gurevych, R., Rud, O. (2023). Features of Information and Communication Technologies in the Educational Process: Neuroscience in Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14(4), 292-307. URL:<https://doi.org/10.18662/brain/14.4/506> WoS- Q4 [in English].

УДК [337.3.091.33:004]:[355.4+33-044.382](072)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-387-402](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-387-402)

Толочко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0002-9262-2311>

Колесник Тетяна Павлівна викладач-методист циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін ВСП «Ніжинський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», Ніжин, тел.: (04631) 75134, <https://orcid.org/0000-0002-8193-3077>

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто особливості використання цифрових інструментів для навчання іноземних мов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. Підкреслено значущість цифровізації освітнього процесу, яка дозволяє інтегрувати інноваційні технології для підвищення ефективності навчання та відповідності сучасним вимогам ринку праці. Основна увага зосереджена на аналізі цифрових платформ, програмного забезпечення та інших інструментів, які сприяють розвитку іншомовних компетентностей інженерів. Виокремлено ключові технології, такі як інтерактивні симулятори, онлайн-платформи для вивчення мов, мультимедійні додатки, а також інструменти для співпраці й створення проєктів у глобальному середовищі. Навчання з використанням цих засобів дозволяє забезпечити практичну орієнтацію та міждисциплінарний підхід у підготовці майбутніх спеціалістів. Визначено основні педагогічні умови, необхідні для ефективного застосування цифрових інструментів в освітньому процесі. Зокрема, ідеться про адаптацію навчальних програм до професійних потреб студентів, розвиток цифрової грамотності викладачів і студентів, створення технічної бази та забезпечення систематичного моніторингу результативності використання технологій. Особливу увагу приділено мотиваційним аспектам та інтеграції цифрових платформ, які сприяють підвищенню зацікавленості студентів у вивченні іноземних мов. Розглянуто також переваги міждисциплінарного підходу, що поєднує знання з різних галузей, зокрема інженерії, мовознавства та інформаційних технологій. Цей

підхід дозволяє формувати в студентів навички міжкультурної комунікації, необхідні для професійного розвитку в умовах глобалізації. Результати дослідження демонструють, що використання цифрових технологій сприяє інтенсифікації освітнього процесу, підвищенню рівня засвоєння іноземної мови та формуванню професійно орієнтованих компетентностей. Зроблено висновок, що оптимальні педагогічні умови й інноваційні підходи до викладання є ключовими чинниками підготовки конкурентоспроможних фахівців інженерної галузі.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці, інженерні спеціальності, заклад вищої освіти, іноземні мови, когнітивні особливості.

Tolochko Svitlana Viktorivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0002-9262-2311>

Kolesnyk Tetiana Pavlivna Lecturer, Methodologist of the Cycle Commission of Social and Humanitarian Disciplines, Nizhyn Vocational College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Nizhyn, tel.: (04631) 75134, <https://orcid.org/0000-0002-8193-3077>

COGNITIVE FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ENGINEERING SPECIALISTS

Abstract. The article deals with the peculiarities of using digital tools for teaching foreign languages in the process of professional training of future specialists in engineering specialties. The significance of digitalization of the educational process is emphasized, which allows to integrate innovative technologies to improve the efficiency of learning and meet modern labor market requirements. The focus is on the analysis of digital platforms, software and other tools that contribute to the development of foreign language competencies of engineers. Key technologies such as interactive simulators, online language learning platforms, multimedia applications, and tools for collaboration and project creation in a global environment are highlighted. Learning using these tools allows for a practical orientation and an interdisciplinary approach in the training of future professionals. The main pedagogical conditions necessary for the effective use of digital tools in the educational process are identified. In particular, it is about adapting curricula to the professional needs of students, developing digital literacy of teachers and students, creating a technical base and ensuring systematic

monitoring of the effectiveness of technology use. Particular attention is paid to motivational aspects and the integration of digital platforms that help increase students' interest in learning foreign languages. The advantages of an interdisciplinary approach that combines knowledge from various fields, including engineering, linguistics, and information technology, are also considered. This approach allows students to develop intercultural communication skills necessary for professional development in the context of globalization. The results of the study demonstrate that the use of digital technologies contributes to the intensification of the educational process, increasing the level of foreign language acquisition and the formation of professionally oriented competencies. It is concluded that optimal pedagogical conditions and innovative approaches to teaching are key factors in the training of competitive engineering professionals.

Keywords: professional training, future specialists, engineering specialties, higher education institution, foreign languages, cognitive characteristics.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти активно орієнтується на інтеграцію знань, розвиток міждисциплінарних компетенцій та підготовку фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах глобалізованого світу. У цьому контексті вивчення іноземних мов набуває особливої актуальності, зокрема у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів. Адже володіння іноземними мовами стає не лише необхідною умовою для міжнародного співробітництва, але й ключовим елементом для доступу до сучасної науково-технічної інформації, участі у міжнародних проєктах і професійної самореалізації. Когнітивні аспекти оволодіння іноземними мовами займають важливе місце в процесі навчання, оскільки вони безпосередньо впливають на формування мовної компетенції студентів. Дослідження показують, що особливості когнітивного сприйняття, такі як пам'ять, увага, мислення та уявлення, значною мірою визначають ефективність навчання іноземних мов. Особливості когнітивних процесів майбутніх інженерів потребують спеціального підходу, зважаючи на технічний характер їхньої професійної діяльності, яка передбачає високу аналітичність, точність і структурність мислення. Вивчення взаємозв'язку між когнітивними характеристиками студентів та їхньою успішністю у вивченні іноземних мов дозволить розробити інноваційні методики навчання, орієнтовані на індивідуальні потреби кожного здобувача освіти. Ця проблема є надзвичайно актуальною для українських закладів вищої освіти, які прагнуть підвищити якість підготовки фахівців інженерних спеціальностей відповідно до європейських стандартів. Водночас її дослідження дозволяє впровадити ефективні практики, які сприяють професійній мобільності й конкурентоспроможності випускників на світовому ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел дозволяє визначити основні напрями дослідження когнітивних особливостей у процесі вивчення іноземних мов майбутніми інженерами та підходи до цифровізації цього процесу.

Так, цифровізаційні аспекти в професійній підготовці майбутніх фахівців стали об'єктом вивчення низки науковців. О. Гулай, В. Кабак та Г. Герасимчук [2] у науковому виданні, зокрема, аналізують цифрові засоби і технології навчання, зокрема їхній вплив на інтерактивність і персоналізацію освітнього процесу. Ці напрацювання є ключовими для розробки цифрових платформ, адаптованих до особливостей студентів технічних спеціальностей. Монографія Н. Саєнко та співавторів [4] розкриває виклики та перспективи інтеграції цифрових технологій в освітній процес. Автори пропонують адаптацію цифрових інструментів для навчання іноземних мов у технічних спеціальностях. Зі свого боку К. Краус, Н. Краус та І. Іщенко [5] досліджують цифрову ідентифікацію особистості в контексті освіти та суспільства. Висновки цієї роботи є важливими для розуміння впливу цифровізації на формування професійних навичок студентів. А. Лазько та І. Томашевська [7] указують на ключові тенденції цифровізації у вищій освіті, зокрема її вплив на іншомовну підготовку. Цифрові інструменти, як зазначають автори, є рушійною силою змін в освітньому процесі.

Питання вивчення іноземних мов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей також були досліджені українськими науковцями. Так, Р. Гришкова [1] у навчальному посібнику висвітлює специфіку навчання англійської мови за професійним спрямуванням для нефілологічних спеціальностей. Авторка наголошує на необхідності інтеграції спеціалізованої термінології у навчальні програми, що сприяє підвищенню професійної компетентності студентів. Г. Зеленін [3] у дисертаційному дослідженні акцентує увагу на методичних засадах іншомовної підготовки викладачів технічних дисциплін. Він розробляє моделі навчання, які враховують когнітивні аспекти професійної підготовки, такі як логічне мислення та аналіз. Ю. Лавриш [6] у дисертації досліджує систему індивідуалізації навчання іноземної мови студентів інженерних спеціальностей. Вона наголошує на значенні персоналізованого підходу до навчання, враховуючи когнітивні особливості студентів. Т. Лисенко [8] у статті проаналізувала вплив цифрових платформ на вивчення англійської мови. Авторка підкреслює ефективність інтерактивних платформ у розвитку мовленнєвих навичок студентів технічних спеціальностей. Науковці Н. Слюсаренко і М. Сотер [10] розглядають проблеми цифровізації іншомовної підготовки, зокрема питання використання штучного інтелекту. Їхнє дослідження акцентує увагу на практичних аспектах використання цифрових технологій.

Узагальнюючи здійснений аналіз останніх досліджень і публікацій, стверджуємо, що зазначені дослідження акцентують увагу на важливості когнітивного підходу, цифровізації та індивідуалізації в процесі іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей. Вони створюють методологічну базу для розробки інноваційних освітніх практик, орієнтованих на формування професійно-орієнтованої іншомовної компетенції.

Мета статті полягає у визначенні когнітивних особливостей вивчення іноземних мов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей та обґрунтуванні педагогічних підходів, що забезпечують підвищення ефективності цього процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі навчання іноземних мов відіграє ключову роль у професійній підготовці майбутніх фахівців технічних спеціальностей. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від урахування когнітивних особливостей студентів, які обумовлюють сприйняття, оброблення й збереження інформації. Аналіз цих особливостей дозволяє вибудувати оптимальні методи навчання, що відповідають їхнім індивідуальним потребам і професійним завданням.

Когнітивні стилі та особливості сприйняття. Студенти технічних спеціальностей, як правило, демонструють схильність до аналітичного мислення, логічного аналізу й систематизації. Це обумовлює їхню здатність до структурного опрацювання матеріалу, включаючи граматичні конструкції та технічну термінологію. Водночас цей підхід може супроводжуватися труднощами у швидкому засвоєнні нелінійної інформації, яка притаманна мовним явищам, таким як ідіоматичні вирази або культурні нюанси. Дослідження Р. Гришкової [1] підтверджує, що для студентів нефілологічних спеціальностей характерне поєднання раціонального та інтуїтивного сприйняття, яке варто враховувати під час розробки навчальних програм. Наприклад, доцільно інтегрувати в освітній процес проблемно-орієнтовані завдання, що сприяють розвитку критичного мислення, а також вправи, які розвивають мовну інтуїцію.

Пам'ять і увага. Ключовими когнітивними процесами в опануванні іноземної мови є пам'ять і увага. Студенти технічних спеціальностей часто демонструють високий рівень зосередженості на виконанні конкретних завдань, що є цінним для точного засвоєння матеріалу. Водночас їхній обмежений досвід у гуманітарній сфері може спричинити труднощі в довготривалому запам'ятовуванні лексики або засвоєнні мовних моделей, які не мають логічних еквівалентів у рідній мові. Згідно з дослідженням Ю. Лавриш [6], персоналізація навчального процесу допомагає оптимізувати роботу пам'яті. Наприклад, використання цифрових платформ із функцією повторення слів та

фраз у контексті професійної діяльності покращує ефективність засвоєння знань.

Мотивація як когнітивний чинник. Когнітивні особливості студентів тісно пов'язані з мотиваційними установками. Студенти технічних спеціальностей часто мають високий рівень інструментальної мотивації, що спрямована на досягнення професійних цілей. Це створює сприятливі умови для інтеграції в освітній процес аутентичних матеріалів, таких як технічні мануали, інструкції та презентації англійською мовою.

Водночас дослідження Г.Зеленіна [3] свідчить про важливість створення середовища, яке сприяє формуванню інтегративної мотивації, тобто бажання студентів не лише досягати професійних результатів, але й занурюватися в мовне середовище. Це можна забезпечити через залучення елементів гейміфікації, таких як симуляції технічних завдань англійською мовою.

Зважаючи на когнітивні особливості студентів технічних спеціальностей, пропонується комплекс заходів зі сприяння їхньому розвитку. Деталізуємо їх у наступній частині наукової розвідки.

1. Інтеграція когнітивно-орієнтованих методів навчання. Використання структурних схем, логічних таблиць і діаграм під час вивчення граматики та технічної лексики.

2. Використання цифрових платформ. Цифрові інструменти, такі як мобільні додатки та платформи для самостійного навчання, сприяють покращенню пам'яті та автоматизації мовленнєвих навичок.

3. Розвиток когнітивної гнучкості. Залучення до освітнього процесу інтерактивних вправ, спрямованих на розвиток здатності адаптуватися до різних мовних ситуацій.

Оптимізація процесу навчання іноземних мов для студентів технічних спеціальностей передбачає створення педагогічних умов, що відповідають когнітивним, психологічним і професійним потребам студентів. Урахування цих аспектів сприяє підвищенню ефективності навчального процесу та формуванню ключових компетентностей, необхідних у сучасному технічному середовищі.

На основі аналізу наукових джерел (Р.Гришкова [1]; Г.Зеленін [3]; Ю.Лавриш [6]) було визначено основні педагогічні умови, які сприяють успішному засвоєнню іноземних мов.

1. **Контекстуалізація навчання.** Вивчення іноземної мови має відбуватися в умовах, максимально наближених до професійної діяльності. Наприклад, використання автентичних текстів (інструкцій, технічних описів, мануалів), які відповідають спеціалізації студентів, забезпечує практичну значущість навчання.

2. **Інтеграція міждисциплінарного підходу.** Поєднання мовних і технічних дисциплін допомагає студентам зрозуміти практичну користь знань. Це можуть бути завдання, що передбачають виконання інженерних розрахунків або моделювання процесів англійською мовою.

3. **Індивідуалізація освітнього процесу.** Орієнтація на когнітивні особливості та рівень підготовки кожного студента сприяє підвищенню мотивації й результативності навчання. Цього можна досягти через упровадження адаптивних навчальних програм і цифрових платформ із персоналізованими завданнями.

Для реалізації зазначених педагогічних умов важливим є впровадження інноваційних методів навчання, що враховують сучасні виклики освітнього процесу. Дослідження О. Гулай, В. Кабака та Г. Герасимчук [2], зокрема, наголошують на ефективності цифрових технологій, які не лише спрощують доступ до інформації, але й сприяють активному залученню студентів в освітній процес.

1. *Проектно-орієнтоване навчання.* Виконання групових проектів, пов'язаних із розробленням технічних рішень англійською мовою, дозволяє студентам застосовувати мовні знання у професійному контексті.

2. *Гейміфікація освітнього процесу.* Використання елементів гри, наприклад, симуляцій технічних завдань або мовних квестів, допомагає подолати монотонність навчання та розвиває інтегративну мотивацію. Дослідження С. Толочко [15] підтверджує, що гейміфікація сприяє розвитку критичного мислення та підвищенню інтересу до навчання.

3. *Формування рефлексивних навичок.* Залучення студентів до самооцінки та аналізу власних досягнень у навчанні через ведення мовних щоденників або участь у дискусійних клубах англійською мовою.

Викладач у сучасному освітньому середовищі виступає не лише носієм знань, а й модератором освітнього процесу, що забезпечує умови для самостійного й інтерактивного навчання студентів. Важливими аспектами діяльності викладача є упровадження цифрових інструментів в освітній процес (Т. Лисенко [8]); адаптація методик викладання до професійних потреб здобувачів освіти; створення умов для активної взаємодії студентів під час виконання мовних завдань.

Оптимізація освітнього процесу через зазначені педагогічні умови й методи сприятиме розвитку професійно орієнтованих мовних компетентностей; підвищенню мотивації студентів до вивчення іноземних мов; формуванню здатності ефективно використовувати англійську мову в професійній діяльності.

Цифрові технології посідають центральне місце в сучасній освіті, зокрема у навчанні іноземних мов, особливо для здобувачів освіти технічних

спеціальностей. Вони дозволяють адаптувати освітній процес до специфічних вимог професійної діяльності, забезпечуючи інтерактивність, гнучкість і доступність. Розглянемо, як цифрові інструменти сприяють формуванню професійно орієнтованих мовних компетентностей у технічних студентів.

Відповідно до аналізу останніх досліджень (О. Гулай, В. Кабак, Г. Герасимчук, [2]; Н. Саєнко та ін. [4]; Т. Лисенко [8]), цифрові технології в освіті забезпечують доступ до актуальних ресурсів (онлайн-платформи, такі як Coursera, Khan Academy чи спеціалізовані технічні сайти, пропонують студентам доступ до автентичних матеріалів, що відповідають професійним реаліям); інтерактивність освітнього процесу (використання мультимедійних інструментів (відео, інтерактивні симуляції, віртуальні лабораторії) сприяє активному залученню студентів і розвитку комунікативних навичок). Завдяки цифровим платформам, наприклад, Moodle або Google Classroom, студенти мають можливість навчатися у власному темпі, виконувати індивідуальні завдання та отримувати зворотний зв'язок від викладача. Розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на процес вивчення іноземних мов у системі професійної підготовки майбутніх інженерів. Зважаючи на специфіку їхньої діяльності, ефективне володіння іноземною мовою є ключовим фактором успішної професійної комунікації, обміну досвідом у міжнародних проєктах та доступу до сучасних технічних знань. Використання цифрових інструментів сприяє кращому засвоєнню мовного матеріалу, адаптації освітнього процесу до особливостей технічних спеціальностей.

Платформи, такі як Duolingo, LinguaLeo, та Grammarly, забезпечують адаптивне навчання мови, автоматизовану перевірку граматики, а також інтерактивні вправи. Їхнє використання сприяє розвитку лексичних і граматичних навичок; удосконаленню письма й вимови; виконанню практичних завдань, орієнтованих на технічну спеціалізацію. Гейміфіковані платформи, такі як Kahoot або Quizizz, як стверджується в наших попередніх дослідженнях [15], дозволяють інтегрувати елементи гри в освітній процес. Наприклад, у технічному навчанні можна використовувати симуляції, які імітують реальні виробничі ситуації англійською мовою, сприяючи формуванню професійної лексики та комунікативних умінь. Інструменти для відеоконференцій, такі як Zoom або Microsoft Teams, створюють можливості для спілкування студентів із міжнародними експертами чи участі у віртуальних технічних конференціях. Це сприяє розвитку навичок презентації, дискусії та професійного спілкування англійською мовою. Однак для студентів інженерних спеціальностей вивчення іноземної мови виходить за межі традиційної лексики та граматики. Освітній процес включає термінологічну підготовку, розвиток умінь аналізувати технічну документацію, обговорювати проєкти та репрезентувати технічні рішення іноземною мовою. Цифрові інструменти дозволяють врахувати

ці специфічні вимоги, створюючи інноваційні можливості для навчання (табл. 1). Серед основних цифрових інструментів нами названо платформи для професійно орієнтованого навчання мов, інтерактивні симуляції та віртуальні лабораторії, гейміфікація навчання для інженерів, професійно орієнтовані онлайн-курси.

1. Платформи для професійно орієнтованого навчання мов. Онлайн-платформи, такі як *Rosetta Stone*, *Babbel*, *Duolingo for Schools*, пропонують адаптивне вивчення мов із можливістю інтеграції спеціалізованої технічної лексики. Зокрема, інструменти дозволяють створювати модулі, орієнтовані на такі напрями, як аналіз технічних текстів; опрацювання документації, наприклад, інструкцій чи патентів; тренування спілкування в робочих ситуаціях (доповіді, обговорення інженерних проєктів).

2. Інтерактивні симуляції та віртуальні лабораторії. Для майбутніх інженерів особливо актуальними є симуляції, що дозволяють моделювати реальні робочі ситуації іноземною мовою. Наприклад, *Labster* – платформа для віртуальних лабораторних дослідів, де студенти можуть практикувати використання технічної термінології у виконанні практичних завдань, *Virtual Robotics Toolkit* – середовище для програмування роботів, де інтерфейс і технічні завдання надаються англійською мовою, що сприяє мовному зануренню.

3. Гейміфікація навчання для інженерів. Гейміфіковані елементи значно підвищують мотивацію студентів до вивчення мови. Такі платформи, як *Kahoot*, *Quizizz*, або інтеграція улюблених технічних симуляцій (наприклад, *SimCity*, адаптованих під навчальні цілі), дозволяють студентам одночасно освоювати терміни та практикувати мовлення.

4. Професійно орієнтовані онлайн-курси. Ресурси типу Coursera, Udeyму чи edX пропонують курси англійською мовою для інженерів у галузях програмування, електроніки, механіки. Ці курси сприяють ознайомленню з професійною лексикою через практичні приклади; участі в дискусіях із міжнародними студентами; формуванню міжкультурної компетентності.

5. Технічні форуми та спільноти. Інженери-початківці отримують можливість брати участь у міжнародних технічних форумах, таких як *Stack Overflow*, *GitHub Discussions*, або спеціалізованих платформах для електроніків і механіків. Це забезпечує практику реальної професійної комунікації; доступ до інноваційних ідей та обговорень сучасних технологій; розвиток навичок командної роботи та професійної етики.

Таблиця 1

Цифрові інструменти для навчання іноземних мов майбутніх інженерів, їхнє призначення та ключові можливості

<i>Цифровий інструмент</i>	<i>Призначення</i>	<i>Ключові можливості</i>
Rosetta Stone, Babbel, Duolingo for Schools	Адаптивне вивчення мов із технічним нахилом	- інтеграція спеціалізованої технічної лексики; - робота з лексикою та граматикою; - практика комунікації в професійному середовищі
Labster	Віртуальні лабораторії для технічних дисциплін	- моделювання реальних технічних ситуацій; - використання технічної термінології; - практика комунікації англійською мовою під час виконання лабораторних завдань.
Virtual Robotics Toolkit	Симуляції програмування та роботи з роботами	- інтерфейс англійською мовою; - розвиток практичних умінь у програмуванні; - занурення у технічне середовище.
Kahoot, Quizizz	Гейміфікація навчального процесу	- виконання інтерактивних тестів; - створення вікторин із технічним нахилом; - підвищення мотивації до вивчення іноземної мови через ігрові елементи.
Coursera, Udeemy, edX	Онлайн-курси англійською мовою для технічних спеціальностей	- ознайомлення з професійною термінологією; - участь у дискусіях із міжнародними студентами; - розвиток міжкультурної компетентності.
Stack Overflow, GitHub Discussions	Міжнародні форуми та спільноти інженерів	- практика реальної професійної комунікації; - доступ до нових технічних ідей; - навички командної роботи та професійної етики.

Безперечними перевагами використання цифрових інструментів під час вивчення іноземних мов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей нами названо *гнучкість і доступність* (цифрові інструменти дозволяють студентам самостійно планувати графік навчання, отримуючи доступ до матеріалів у будь-який час. Це особливо актуально для інженерів, які часто мають високий навчальний і практичний навантаження); *занурення в професійну мовну сферу* (цифрові платформи інтегрують студентів у реальні технічні контексти через автентичні матеріали, презентації, доповіді. Це сприяє подоланню мовного бар'єра й адаптації до професійного середовища); *інтеграція інженерної діяльності* (платформи дозволяють застосовувати іноземну мову безпосередньо у технічних дисциплінах, таких як програмування, проектування, технічна документація, що робить навчання більш

практично орієнтованим). Дослідження (Н. Слюсаренко, М. Сотер [10]; С. Толочко, Н. Бордюг, А. Годунова [12]) показують, що подальша інтеграція цифрових технологій у освітній процес сприятиме формуванню у студентів технічних спеціальностей конкурентоспроможних навичок; розширенню можливостей для міжнародної співпраці в освітній і професійній сферах; інтеграції штучного інтелекту для адаптації навчальних програм до індивідуальних потреб студентів.

Попри переваги існують виклики використання цифрових інструментів під час вивчення іноземних мов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, до яких нами віднесено *рівень підготовки викладачів* (науково-педагогічні працівники мають бути технічно обізнаними для впровадження цифрових технологій); *матеріально-технічне забезпечення* (потрібні інвестиції в обладнання та доступ до якісних платформ); *загроза перевантаження інформацією* (необхідно адаптувати обсяг навчальних матеріалів до можливостей студентів, щоб уникнути когнітивного перенавантаження). Однак у майбутньому, на думку С. Толочко та А. Годунової [13, 14], використання штучного інтелекту для персоналізації навчання та розроблення адаптивних технічних симуляцій відкриває нові горизонти для підготовки інженерів.

Імплементація цифрових технологій в освітній процес під час вивчення іноземних мов у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей впливає на формування ключових мовних компетентностей: лінгвістичної, комунікативної, когнітивної.

1. *Лінгвістична компетентність*. Студенти вивчають спеціалізовану лексику та технічні терміни через автентичні матеріали й інтерактивні завдання.

2. *Комунікативна компетентність*. Практика через цифрові платформи дозволяє ефективніше розвивати навички діалогу та письмової комунікації.

3. *Когнітивна компетентність*. Цифрові технології допомагають розвивати аналітичне мислення та здатність працювати з великим обсягом технічної інформації.

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей особливу увагу слід приділяти створенню педагогічних умов, що забезпечують ефективне використання цифрових інструментів в освітньому процесі. Педагогічні умови виступають базисом для організації освітнього середовища, що поєднує сучасні технології з інноваційними підходами до викладання. Здійснений попередньо аналіз уможливило окреслення перспектив інтеграції когнітивно орієнтованих методик в освітній процес для покращення професійної підготовки майбутніх інженерів. Деталізуємо пропоновані нами рекомендації щодо означеного процесу.

1. Розроблення адаптивних навчальних програм з урахуванням цифрових інструментів.

Для ефективного використання цифрових технологій необхідно інтегрувати їх у навчальні програми, адаптуючи зміст курсів до професійних потреб інженерів. Наприклад, вивчення іноземних мов має включати:

- технічну термінологію відповідно до профілю спеціальності;
- завдання, які моделюють реальні робочі ситуації (вирішення інженерних задач, написання технічної документації);
- використання мультимедійних матеріалів (відео, презентацій, симуляцій).

Це забезпечить практичну орієнтацію навчально-пізнавальної діяльності та підвищить її актуальність.

2. Забезпечення мотивації студентів до використання цифрових технологій.

Цифровізація навчання потребує високого рівня залученості студентів. Для цього важливо:

- застосовувати гейміфікацію через платформи, такі як Kahoot чи Duolingo, щоб зробити процес навчання захопливим;
- створювати ситуації успіху, що демонструють переваги використання цифрових інструментів;
- організовувати проєктну діяльність із використанням іноземної мови та цифрових платформ (наприклад, створення англomовних інженерних презентацій).

3. Розвиток цифрової грамотності викладачів і студентів

Щоб цифрові інструменти використовувалися повноцінно, необхідно навчати викладачів і студентів:

- ефективному використанню платформ, таких як Labster, GitHub чи Virtual Robotics Toolkit;
- пошуку та критичному аналізу інформації з міжнародних джерел;
- інтеграції цифрових матеріалів у навчальний процес.

Це може бути досягнуто через тренінги, майстер-класи та онлайн-курси.

4. Створення технічної бази та інфраструктури

Для реалізації цифрового навчання потрібні:

- обладнані комп'ютерні класи із сучасним програмним забезпеченням;
- доступ до високошвидкісного інтернету;
- інтеграція навчальних платформ із освітнім середовищем університетів (наприклад, Moodle).

5. Підтримка міждисциплінарного підходу

Використання цифрових інструментів для вивчення іноземних мов повинно враховувати міждисциплінарний контекст. Наприклад, вивчення

англійської мови може бути пов'язане з курсами програмування, робототехніки чи фізики, що дозволить студентам застосовувати знання у своїй спеціалізації.

6. Організація систематичного моніторингу ефективності

Необхідно впроваджувати систему оцінювання ефективності використання цифрових інструментів. Це може бути досягнуто через:

- опитування студентів щодо їхнього досвіду використання цифрових платформ;
- аналіз успішності виконання завдань, що базуються на цифрових інструментах;
- регулярну адаптацію програм навчання на основі зворотного зв'язку.

Висновки. Отже, аналіз когнітивних особливостей студентів технічних спеціальностей є основою для розробки ефективних стратегій навчання, які сприяють підвищенню професійної компетентності й адаптивності до сучасних викликів освітнього середовища. Визначення основних педагогічних умов, які сприяють успішному засвоєнню іноземних мов, та їхнє впровадження, а також використання сучасних методів навчання дозволяє підвищити ефективність іншомовної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, формуючи їхню здатність до професійного зростання в умовах глобалізованого ринку праці.

Доведено, що цифрові технології є потужним інструментом у формуванні професійно орієнтованих мовних компетентностей студентів технічних спеціальностей. Їхнє ефективне використання підвищує якість освітнього процесу та сприяє підготовці студентів до сучасного глобалізованого ринку праці.

Таким чином, цифрові інструменти стають невід'ємною складовою підготовки майбутніх інженерів до професійної діяльності, сприяючи інтеграції їхніх мовних і технічних компетентностей у глобальному контексті. Їхнє впровадження в освітній процес вимагає створення оптимальних педагогічних умов, що сприятимуть інтеграції інноваційних технологій з традиційними методами навчання. Це дозволить ефективно формувати іншомовні компетентності майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, підвищуючи конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Література:

1. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.
2. Гулай О., Кабак В., Герасимчук Г. Засоби та технології цифрового навчання: теоретичний та практичний аспекти : монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2023. 160 с.
3. Зеленін Г.І. Теоретичні і методичні засади іншомовної професійної підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін : дис....д-ра пед. наук: 13.00.04, Харків, 2021. 475 с.

4. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи: монографія / Саєнко, Н.С., Голуб, Т.П., Лавриш, Ю.Е., Лук'яненко, В.В., Литовченко, І.М. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури». 2022. 220с.

5. Краус К.М., Краус Н.М., Іщенко І.С. Освіта та суспільство: цифрова ідентифікація людини: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2023. 208 с.

6. Лавриш Ю. Е. Дидактична система індивідуалізації навчання іноземної мови студентів інженерних спеціальностей у технічних університетах : автореф. дис.....д-ра пед.наук: 13.00.09. Полтава, 2020. 44 с.

7. Лазько А., Томашевська І. Ключові тренди в композитах: вища освіта і цифровізація. *Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи* : колективна монографія. Riga, Latvia : Baltija Publishind, 2023. С. 180-211. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-9>

8. Лисенко Т. В. Роль цифрових платформ у вивченні англійської мови студентами технічних спеціальностей ВНЗ. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7).С. 418-429.

9. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М.М.Сідун, Т.К.Полонська. Мукачево : МДУ, 2018. 342 с.

10. Слюсаренко Н., Сотер М. Цифровізація іншомовної підготовки у закладах вищої освіти України. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 14(46).С. 48–55.

11. Ткачук Т. Особливості цифровізації вищої освіти у процесі іншомовної підготовки майбутніх фахівців. URL: <http://vtei.edu.ua/doc/2022/03102022/3/2.pdf>

12. Толочко С.В., Бордюг Н.С., Годунова А.В. Розвиток критичного мислення молоді в епоху розвитку технологій зі штучним інтелектом. *Modern educational strategies under the influence of the development of the information society and European integration* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С. 462–490. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-405-4-24>.

13. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз оптимізації дослідницької та наукової діяльності в умовах використання сервісів зі штучним інтелектом. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 61. Т. 2. С. 18–24. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_2/3.pdf

14. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз закордонних практик використання штучного інтелекту в освіті й науці. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 7(13) С. 832–848. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5765/5798>

15. Толочко С. В. Теоретико-методологічний аналіз гейміфікації як сучасного освітнього феномена. *Перспективи та інновації науки (Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»)*. 2023. № 1(19). С. 369–383. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3452/3470>

16. Толочко С., Шкодин А. Формування екологічної компетентності студентів агротехнічних спеціальностей ВНЗ. *Екологічні науки*. 2017. № 18–19. С. 165–172.

17. Bordiug N., Tolochko S., les T. Educational hub as a space for the development of professional and practical competence of environmental safety specialists. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 1(46). P. 12–17. URL: DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.253044>

18. Ponomarenko N., Polyansky P., Shkurat I., Romanenko M., Tolochko S. Quality management of higher education for increasing the competitiveness of labour resources. *International Journal for Quality Research*. 2022. № 16 (3). P. 817–830. DOI: 10.24874/IJQR16.03-11

References:

1. Hryshkova, R. O. (2015). *Metodyka navchannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam studentiv nefilologichnykh spetsialnostei* [Methods of teaching English for professional purposes to students of non-philological specialties] : navch. posib. dla studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 220.
2. Hulai, O., Kabak, V., & Herasymchuk, H. (2023). *Zasoby ta tekhnolohii tsyfrovoho navchannia: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty* [Digital learning tools and technologies: theoretical and practical aspects]: monohrafiia. Luts'k: LNTU, 160.
3. Zelenin, H.I. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady inshomovnoi profesiinoi pidhotovky maibutnykh vykladachiv tekhnichnykh dystsyplin* [Theoretical and Methodological Foundations of Foreign Language Professional Training of Future Technical Teachers] : dys.... d-ra ped. nauk: 13.00.04, Kharkiv, 475.
4. *Intehratsiia tsyfrovych tekhnolohii v osvittinii protses: vyklyky ta perspektyvy* [Integration of digital technologies into the educational process: challenges and prospects] (2022): monohrafiia / Saenko, N.S., Holub, T.P., Lavrysh, Yu.E., Lukianenko, V.V., Lytovchenko, I.M. Kyiv: Vyd-vo «Tsentr uchbovoi literatury ». 220.
5. Kraus, K.M., Kraus, N.M., & Ishchenko, I.S. (2023). *Osvita ta suspilstvo: tsyfrova identyfikatsiia liudyny* [Education and society: digital human identification]: monohrafiia. Kyiv: Ahrar Media Hrup, 208.
6. Lavrysh, Yu. E. (2020). *Dydaktychna systema indyvidualizatsii navchannia inozemnoi movy studentiv inzhenernykh spetsialnostei u tekhnichnykh universytetakh* [Didactic system of individualization of foreign language teaching for engineering students at technical universities]: avtoref. dys.....d-ra ped.nauk: 13.00.09. Poltava, 44.
7. Lazko, A., & Tomashevskaya, I. (2023). *Kliuchovi trendy v kompozytakh: vyshcha osvita i tsyfrovizatsiia* [Key trends in composites: higher education and digitalization]. *Reformy vyshchoi osvity v Ukraini: vyklyky, stan ta perspektyvy* : kolektyvna monohrafiia. Riga. Latvia : Baltija Publishind, 180–211. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-9>
8. Lysenko, T. V. (2022). *Rol tsyfrovych platform u vyvchenni anhliiskoi movy studentamy tekhnichnykh spetsialnostei VNZ* [The role of digital platforms in english language studies by students of technical specialties of higher education institutions]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 2 (7), 418–429.
9. *Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi ta zahalnoi serednoi osvity* [Linguodidactic principles of foreign language teaching in higher pedagogical and general secondary education institutions] (2018) : monohrafiia / vidp. za vyp. M.M.Sidun, T.K.Polonska. Mukachevo : MDU, 342.
10. Sliusarenko, N., & Soter, M. (2022). *Tsyfrovizatsiia inshomovnoi pidhotovky u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy* [Digitalization of Foreign Language Training in Higher Education Institutions of Ukraine]. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika»*, 14(46), 48–55.
11. Tkachuk, T. *Osoblyvosti tsyfrovizatsii vyshchoi osvity u protsesi inshomovnoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv* [Features of Digitalization of Higher Education in the Process of Foreign Language Training of Future Specialists]. URL: <http://vtei.edu.ua/doc/2022/03102022/3/2.pdf>
12. Tolochko S.V., Bordiuh N.S., & Hodunova A.V. *Rozvytok krytychnoho myslennia molodi v epokhu rozvytku tekhnolohii zi shtuchnym intelektom* [Development of critical thinking of young people in the era of artificial intelligence technologies]. *Modern educational strategies under the influence of the development of the information society and European integration* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. S. 462–490. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-405-4-24>.

13. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyi analiz optymizatsii doslidnytskoi ta naukovoï diïalnosti v umovakh vykorystannia servisiv zi sztuchnym intelektom [Theoretical and Methodological Analysis of Optimization of Research and Scientific Activities in the Context of Using Artificial Intelligence Services]. *Innovatsiina pedahohika*, 61 (2), 18–24. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_2/3.pdf

14. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyi analiz zakordonnykh praktyk vykorystannia sztuchnoho intelektu v osviti y nautsi [Theoretical and methodological analysis of foreign practices of using artificial intelligence in education and science]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7(13), 832–848. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5765/5798>

15. Tolochko, S. V. (2023). Teoretyko-metodolohichnyi analiz heimifikatsii yak suchasnoho osvitnoho fenomena [Theoretical and Methodological Analysis of Gamification as a Modern Educational Phenomenon]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Medytsyna»)*, 1(19), 369–383. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3452/3470>

16. Tolochko, S., & Shkodyn, A. (2017). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti studentiv ahrotekhnichnykh spetsialnostei VNZ. *Ekolohichni nauky*, 18–19, 165–172.

17. Bordiug, N., Tolochko, S., & Ies, T. (2022). Educational hub as a space for the development of professional and practical competence of environmental safety specialists. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 1(46), 12–17. URL: DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.253044>

18. Ponomarenko, N., Polyansky, P., Shkurat, I., Romanenko, M., & Tolochko, S. (2022). Quality management of higher education for increasing the competitiveness of labour resources. *International Journal for Quality Research*, 16 (3), 817–830. DOI: 10.24874/IJQR16.03-11

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 373.2.016:81+316.77](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-403-410](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-403-410)

Трофаїла Наталія Дмитрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0002-9865-6133>

МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА СТРАТЕГІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних факторів, що впливають на формування мовленнєвих та комунікативних навичок у дітей раннього віку. У роботі розглядаються теоретичні та практичні аспекти розвитку мовлення, ролі соціального середовища, взаємодії з дорослими та однолітками у процесі становлення комунікативних здібностей. Акцентується увага на важливості раннього мовленнєвого розвитку як основи подальшого когнітивного і соціального зростання дитини.

Стаття пропонує також ефективні стратегії та методи підтримки мовленнєво-комунікативного розвитку в умовах дошкільного виховання, зокрема через ігрові та навчальні активності, які сприяють розвитку мовлення, слуху. Мовленнєво-комунікативний розвиток дитини є одним з ключових аспектів в ранньому дитинстві. Для успішного розвитку цього процесу важливо використовувати різноманітні стратегії. Серед них можна виділити читання дітям, спілкування з ними, заохочення до самостійного висловлення думок та почуттів. Крім того, важливо створювати сприятливу мовну атмосферу в домашньому середовищі та в закладах дошкільної освіти.

Розвиток мовленнєвих навичок впливає на загальний успіх дитини в навчанні та соціалізації. Безумовно, мовленнєво-комунікативний розвиток дитини є однією з ключових сфер її розвитку. Останні дослідження та публікації в цій області підкреслюють важливість раннього розвитку мовлення та комунікативних навичок у дітей. Ключові аспекти цього процесу включають розвиток лексики, мовної грамотності, здатність до спілкування та вміння виразно висловлювати свої думки. Стратегії, які можуть бути використані для покращення мовленнєво-комунікативного розвитку дитини, включають в себе різноманітні ігри та вправи на розвиток мовлення, читання книжок та розповідей разом з дитиною, спільні мовленнєві активності та використання позитивного підходу у спілкуванні з дитиною. Ці дослідження та публікації можуть бути корисними для батьків, вихователів та педагогів у

вдосконаленні підходів до розвитку мовленнєво-комунікативних навичок у дітей.

Ключові слова: дитина, комунікативний розвиток, мовлення, комунікація.

Trofaila Nataliia candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0002-9865-6133>

SPEECH AND COMMUNICATIVE DEVELOPMENT OF A CHILD: KEY ASPECTS AND STRATEGIES

Abstract. The article is devoted to the analysis of the main factors influencing the formation of speech and communication skills in early childhood. The paper considers theoretical and practical aspects of speech development, the role of the social environment, interaction with adults and peers in the process of developing communicative abilities. The emphasis is on the importance of early speech development as the basis for the child's further cognitive and social growth.

The article also offers effective strategies and methods for supporting speech and communication development in preschool education, in particular through play and educational activities that promote the development of speech and hearing. A child's speech and communication development is one of the key aspects in early childhood. For the successful development of this process, it is important to use various strategies. Among them, reading to children, communicating with them, encouraging them to independently express their thoughts and feelings. In addition, it is important to create a favorable speech atmosphere in the home environment and in childcare facilities.

The development of speech skills affects the overall success of a child in learning and socialization. Of course, the speech and communicative development of a child is one of the key areas of his development. Recent studies and publications in this area emphasize the importance of early speech and communicative skills development in children. Key aspects of this process include the development of vocabulary, language literacy, the ability to communicate and the ability to express their thoughts clearly. Strategies that can be used to improve a child's speech and communicative development include a variety of games and exercises for speech development, reading books and stories together with the child, joint speech activities and using a positive approach in communicating with the child. These studies and publications can be useful for parents, educators and teachers in improving approaches to the development of speech and communicative skills in children.

Keywords: child, communicative development, speech, communication.

Постановка проблеми. Поняття «комунікативна компетентність» є багатоаспектним і досліджується в різних галузях знань, зокрема в психології, педагогіці, соціології та лінгвістиці. Його сутність пов'язана із здатністю особистості ефективно спілкуватися в різних контекстах, забезпечуючи взаєморозуміння, побудову міжособистісних відносин і досягнення комунікативних цілей.

Мовлення є однією з найважливіших складових розвитку дитини. Навички мовлення та комунікації відіграють вирішальну роль у соціальному житті, успішному навчанні та взаємодії з оточуючими людьми. Тому важливо розглянути ключові аспекти цього процесу та розробити стратегії для його покращення. Мовленнєво-комунікативний розвиток дитини є складним, але надзвичайно важливим процесом. Шлях до успішного розвитку може бути важким, але з відповідним підходом та стратегіями кожна дитина може розвивати свої мовленнєві та комунікативні навички. І саме це є важливим кроком на шляху до успішного і щасливого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні науковці в галузі дошкільної освіти зазначають, що комунікативна компетентність є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток комунікативної компетентності – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти.

В Україні цю тему досліджують такі науковці як Ольга Єгорова, Наталія Кіріченко, Ольга Савченкова, Марина Корж, Олена Курепина та інші. Вони досліджують ключові аспекти та стратегії мовленнєво-комунікативного розвитку дитини з метою вивчення його особливостей та впливу на розвиток мовлення та комунікативних навичок у дітей.

Мета статті полягає у дослідженні основних чинників, які впливають на формування мовленнєвих та комунікативних навичок у дітей, а також у розкритті ефективних стратегій та підходів для підтримки процесу на різних етапах розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування комунікативної компетентності у дітей відбувається впродовж усього періоду дошкільного віку. Успішним буде спілкування між дітьми в тому разі, коли у дитини будуть сформовані комунікативно-мовленнєві уміння та навички, а саме, мовна мовленнєва та комунікативна компетенції.

Одним із ключових документів, в яких визначається пріоритетність розвитку комунікативної компетентності у дошкільному віці, є затверджений на початку 2021 року Міністерством освіти і науки України Базовий компонент дошкільної освіти – модернізований державний освітній стандарт у галузі

дошкілля (нова редакція). У стандарті відображено суспільні очікування щодо розвиненості, вихованості та освіченості дошкільників, що дозволяє формалізувати результати реалізації освітніх програм для закладів дошкільної освіти, а це, у свою чергу, забезпечує їх доцільне оновлення, визначає вимоги та орієнтири осучаснення програм професійної підготовки майбутніх педагогів згідно актуальним професійним викликом, орієнтує вітчизняну науку і практику на підвищення якості та доброчесності в галузі дошкільної освіти [2].

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що комунікативна компетентність - комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Комунікативній компетентності, як і іншим видам мовленнєвої компетентності потрібно навчати дітей вже з раннього віку. Ще до школи дитина повинна засвоїти відповідні мовленнєві знання, вміння та навички, необхідні їй для спілкування.

За твердженням Н. Базими, у період дошкільного дитинства комунікативний розвиток спрямований на:

- засвоєння норм і цінностей, які прийняті в суспільстві, що включають моральні та етичні цінності;
- становлення самостійності, на розвиток спілкування та взаємодії дитини з дорослими та однолітками;
- цілеспрямованість і саморегуляцію власних дій;
- на розвиток емоційного та соціального інтелекту;
- співпереживання;
- емоційну чуйність;
- сформованість до готовності до спільної діяльності з однолітками;
- формування позитивних установок до різних видів праці та творчості;
- формування шанобливого ставлення та почуття приналежності до власної сім'ї, до спільноти дорослих і дітей [1].

На етапі виходу дитини з дитячого садка, відповідно до цільових орієнтирів, які прописані у Базовому компоненті дошкільної освіти, дитина повинна:

- мати почуття власної гідності;
- вміти висловлювати свої думки та бажання;
- мати позитивне ставлення до світу, інших людей і самої себе;
- активно взаємодіяти з однолітками та дорослими;
- намагатися вирішувати конфлікти;
- уміти домовлятися, співпереживати невдачам і радіти успіхам інших людей, зважати на інтереси та почуття інших, активно виявляти свої почуття, зокрема почуття віри в себе.

А. Богуш важливою умовою формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку вважає створення розвивального мовленнєвого середовища, ефективність якого можлива за умови активного використання педагогами та батьками української мови в процесі спілкування. Дорослі сприяють розвитку мовлення в усіх формах активності дитини: вони привітно звертаються до неї, пропонують обговорити різні події, плани, стимулюють бажання вербалізувати свої життєві враження в різних видах діяльності.

О. Кононко зазначає, що для того, щоб на етапі дошкільного дитинства закласти основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, необхідно почати з чіткого визначення змісту цього поняття, усвідомлення своєї відповідальності за наявність – відсутність у дитини зазначеної властивості, добору адекватних методів її виховання в умовах дошкільного закладу.

М. Омельченко, О. Мамічева, В. Сильченко, В. Кордонець комунікативну компетенцію розглядають як психологічну систему, яка об'єднує в собі три компоненти: мовленнєвий досвід, набутий дитиною у процесі спілкування та діяльності; знання культурних норм і правил соціальної взаємодії; орієнтування у комунікативних засобах, що належать національному, становому менталітету у межах певної професійної діяльності. Серед методів формування комунікативної компетенції найбільше значення мали: спостереження за соціальними явищами, моделювання життєвих ситуацій, розгляд картин, прослуховування та інсценування казок, перегляд діафільмів, дидактичні ігри, організація колективної діяльності [3].

О. Денисенко визначає структуру комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей раннього дошкільного віку через кілька ключових аспектів. На поведінковому рівні дитина опановує мовленнєву поведінку, яка проявляється у здатності звертати увагу на співрозмовника, налаштовуватися на його реакцію, встановлювати міжособистісні контакти та використовувати експресивно-мімічні прийоми для спілкування. Когнітивно-лінгвістичний рівень розвитку характеризується розумінням просторово-часових аспектів ситуації спілкування, зокрема значення слів, що описують час, місце та зміст взаємодії. У цьому процесі дитина також починає сприймати емоційний стан співрозмовника через відповідну лексику, усвідомлює ролі та дії інших у грі чи роботі, а також поступово збагачує свій словниковий запас, граматичні навички та фонетичну правильність мовлення.

Подальший розвиток передбачає вдосконалення мовлення, яке стає більш точним і різноманітним, відповідно до контексту спілкування. Дитина вчиться продукувати тексти, враховуючи ситуацію, свій творчий підхід і життєвий досвід. Одночасно формується здатність до самооцінки, що допомагає дитині визначати свою позицію в спілкуванні. Важливу роль

відіграє розвиток ціннісного ставлення до інших людей, що проявляється у позитивній оцінці співрозмовників і визнанні їхньої значущості. Потреба в спілкуванні стає більш вираженою, а його цілі – різноманітними, що свідчить про активне оволодіння соціальними й мовленнєвими навичками.

За словами науковців А. Арушанова та Т. Піроженко, відповідно до критеріїв сформованості комунікативно-мовленнєвих здібностей дітей, вони повинні демонструвати такі якості: ініціативність у спілкуванні; активність у взаємодії з оточуючими; самостійність; емоційно-оцінне ставлення; розуміння значення розмови; і вміння спілкуватися як у монолозі, так і в діалозі.

Комунікативна компетентність являє собою цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілкування. При спробі виділити структурні компоненти комунікативної компетентності дослідники також стикається з відсутністю єдиного підходу до даної проблеми.

Структурними компонентами комунікативної компетентності є: комунікативні знання., комунікативні уміння і комунікативні здібності.

Комунікативні знання – це знання про те, що таке спілкування, які його види, фази, закономірності розвитку. Це знання про те, які існують комунікативні методи і прийоми, яку дію вони надають, які їхні можливості та обмеження.

Комунікативні вміння – це володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільною регуляції діяльності наявними у суб'єкта знаннями та навичками.

Комунікативні здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, що відповідають вимогам комунікативної діяльності і забезпечують її швидке й успішне здійснення.

До ключових аспектів мовленнєво-комунікативного розвитку відносять:

1. Мовленнєвий розвиток як основа когнітивного зростання

Мовлення є невід'ємною частиною пізнавального процесу дитини. Здатність до вираження думок, потреб і почуттів у словесній формі стимулює розвиток мислення, пам'яті, уваги, а також підвищення здатності до узагальнення та абстрагування. Наприклад, здатність дитини правильно формулювати речення та висловлювати думки розвивати її логічне мислення і розвиток розвитку знань у навчанні.

2. Роль соціального середовища

Соціальне середовище дитини, зокрема сім'я, заклади дошкільної освіти, а також взаємодія з однолітками і дорослими, має величезне значення для її мовленнєвого розвитку. У ранньому віці дитина вчиться мови не лише через сприйняття мовлення оточуючих, але й через безпосередню взаємодію з ними. Спільна діяльність, спілкування в ігровій школі сприяють розвитку комунікативних навичок, навчають слухати, задавати питання, висловлювати прохання.

3. Розвиток слухової уваги та розуміння мови

Мовленнєвий розвиток тісно пов'язаний з розвитком слухової уваги, здатності до сприйняття та розуміння мови. Важливою умовою для розвитку мовлення є здатність дитини вловлювати інтонаційні зміни, розрізняти звуки, правильно інтерпретувати значення слів і фраз. Тому першому етапом мовленнєвого розвитку є формування уміння дитини слухати та розуміти мову.

4. Емоційний аспект комунікації.

До стратегії підтримки мовленнєво-комунікативного розвитку належить:

1. Створення мовленнєвого середовища

Однією з основних стратегій розвитку мовлення є створення сприятливого мовленнєвого середовища. Важливо, щоб дитина чула багато мовлення, яке має бути багатим, різноманітним. Дорослі, а також однолітки повинні активно спілкуватися з дитиною, використовувати різноманітні форми мовленнєвого спілкування: бесіди, ігри, читання книжок.

2. Ігрові методи та вправи

Ігрова діяльність є потужним інструментом у розвитку мовлення і комунікації. За допомогою ігор дитина не тільки навчається формулювати прості та складні речення, але й розвиває свої соціальні навички: вміння взаємодіяти з іншими, проявляти ініціативи, співчувати, співпрацювати.

3. Читання та розповідання казок

Читання книжок та казок сприяє розвитку мовлення, збагачує словниковий запас дитини, вчить правильно будувати речення, розуміти складні мовні конструкції. Під час читання важливо акцентувати увагу на інтонаціях, емоціях персонажів, питати дитину, що вона думає про події в книзі, тим самим стимулюючи її до вербального вираження своїх думок.

4. Мовленнєві вправи та дидактичні ігри

Мовленнєві вправи, спрямовані на розпізнавання звуків, складів, слів, розвиток фонематичного слуху, також є ефективними методами розвитку мовлення. Це можуть бути ігри на відтворення звуків тварин, складання слів з літер або звуків, а також розв'язування простих логічних завдань на базі мов.

5. Активне використання невербальних засобів комунікації

Важливо заохочувати дитину до активного використання жестів, міміки, інтонацій. Вміння адекватно виражати свої емоції та відчувати себе та емоційний стан іншої людини є важливою складовою комунікативного розвитку. Поняття про розвиток невербальної комунікації може включати ігри на інтерпретацію емоцій через міміку або жести.

Висновки. Мовленнєво-комунікативний розвиток є одним із компонентів складних загального розвитку дитини, після мовлення не лише забезпечується можливість ефективної комунікації, але й сприяє формуванню когнітивних, емоційних та соціальних навичок. відповідно, успішний розвиток

мовленнєвих і комунікативних здібностей забезпечує фундамент для подальшого навчання

Ключовими аспектами цього розвитку є взаємодія з соціальним середовищем, підтримка з боку дорослих, а також розвиток слухової уваги, емоційної сфери та здатності до конструктивної комунікації. Ранній мовленнєвий розвиток має потужний вплив на формування інтелектуальних та соціальних навичок дитини, тому важливо створювати сприятливі умови для його розвитку.

Стратегії, спрямовані на розвиток мовлення, включають використання ігрових методів, читання літератури, мовленнєві вправи, а також активне залучення до комунікації через вербальні та невербальні засоби. Такий комплексний підхід дозволяє не тільки підвищити рівень мовленнєвих здібностей дитини, але й ускладнення розвитку її емоційної та соціальної компетентності.

Отже, підтримка мовленнєво-комунікативного розвитку є важливою умовою для успішної соціалізації дитини та формування її когнітивних і емоційних навичок, що є основою для досягнення успіху в навчанні та взаємодії

Література:

1. Базима Н. В. Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 3. 2012. С. 290-297.
2. Ручка А. Ю. Комунікативна компетентність як пріоритет розвитку дитини старшого дошкільного віку з позицій базового компоненту дошкільної освіти. *Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації*. Харків: ХНПУ. 2023. С. 78-79.
3. Шуляк С. Становлення комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. (1(9). Умань. 2023. С.121–127.

References:

1. Bazima N. V. (2012) Osoblyvosti protikannia etapiv movlennievoi diialnosti u ditei z autystychnymy porushenniamy [Peculiarities of the stages of speech activity in children with autistic disorders]. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Vyp.3. P. 290-297. [in Ukrainian].
2. Ruchka A. Yu. (2023) Komunikatyvna kompetentnist yak priorytet rozvytku dytyny starshoho doshkilnoho viku z pozytsii bazovoho komponentu doshkilnoi osvity. [Communicative competence as a priority for the development of a child of senior preschool age from the standpoint of a basic component of preschool education]. Doshkilna osvita v suchasnomu osvitnomu prostori: aktualni problemy, dosvid, innovatsii. Kharkiv: KhNPU. P. 78-79. [in Ukrainian].
3. Shuliak S. (2023) Stanovlennia komunikatyvnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z osoblyvymy osvitynymi potrebamy. [Development of communicative competence in older preschool children with special educational needs]. Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly. (1(9). Uman. P. 121-127. [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 372.878

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-411-427](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-411-427)

Хоменко Алла Борисівна доцент кафедри вокально-хорової майстерності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Заслужений працівник культури України, м. Ніжин, <https://orcid.org/0000-0001-6434-8135>

Печенюк Майя професор, кандидат педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, <https://orcid.org/0000-0002-3749-429X>

Костенко Людмила Василівна кандидат педагогічних наук, заслужений діяч мистецтв України, професор, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, професор кафедри вокально-хорової майстерності, м. Ніжин, <https://orcid.org/0000-0002-9846-2259>

ЕВОЛЮЦІЯ ВОКАЛЬНИХ ТЕХНІК: ВІД КЛАСИЧНОГО СПІВУ ДО СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК

Анотація. Вокальне мистецтво завжди займало важливе місце в культурному розвитку суспільства. Від давніх ритуальних співів до сучасних інноваційних методик, вокальна техніка постійно змінювалася й удосконалювалася. Формування класичних вокальних технік має глибокі історичні корені. Починаючи з античних часів, спів відігравав важливу роль у ритуалах, театральних постановках і суспільному житті. У середньовіччі вокальні техніки розвивалися в рамках церковної музики, зокрема григоріанського хоралу. Ренесанс приніс розвиток поліфонії, що вимагало високого рівня володіння голосом. У бароко з'явилися перші професійні вокальні школи, що заклали основи бельканто. У XIX столітті романтизм привів до розвитку більш виразної і драматичної манери виконання, що вплинуло на еволюцію класичних вокальних технік. У статті досліджено основні етапи еволюції вокальних технік та їхній вплив на музичну індустрію.

Класичні вокальні техніки вплинули на розвиток багатьох музичних жанрів, зокрема академічного співу, оперети, мюзиклу та навіть естрадної музики. Багато сучасних виконавців використовують принципи класичного вокалу для покращення своєї техніки, що підтверджує їхню універсальність та актуальність. Таким чином, формування класичних вокальних технік – це складний процес, що базується на багатовіковому досвіді, наукових дослідженнях і практичному застосуванні. Опанування цих технік є важливим етапом для будь-якого професійного вокаліста.

Технічний прогрес значно вплинув на вокальне мистецтво, дозволивши артистам використовувати новітні інструменти для обробки та корекції голосу. Вокодери, Auto-Tune, цифрова обробка голосу відкрили нові горизонти для звукових ефектів і маніпуляцій із голосом. Технології дозволили не лише вдосконалити виконання, а й створювати нові звукові можливості, змінюючи природні властивості голосу. Одним з перспективних напрямків є подальші дослідження взаємодії між технологіями та природним голосом.

Ключові слова: вокальне мистецтво, еволюція, етапи розвитку, класичні вокальні техніки, академічне вокальне мистецтво, сучасні інновації у вокальній техніці.

Khomenko Alla Associate Professor of the Department of Vocal and Choral Skills Nizhyn Gogol State University (NGSU), Honored Worker of Culture of Ukraine, Nizhyn, <https://orcid.org/0000-0001-6434-8135>

Pechenyuk Mayia Candidate of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Music, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi, <https://orcid.org/0000-0002-3749-429X>

Kostenko Lyudmila Vasilievna Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Nizhyn Mykola Gogol State University, Professor of the Department of Vocal and Choral Mastery, Nizhyn, <https://orcid.org/0000-0002-9846-2259>

EVOLUTION OF VOCAL TECHNIQUES: FROM CLASSICAL SINGING TO MODERN INNOVATIVE METHODS

Abstract. Vocal art has always occupied an important place in the cultural development of society. From ancient ritual singing to modern innovative techniques, vocal technique has constantly changed and improved. The formation of classical vocal techniques has deep historical roots. Since ancient times, singing has played an important role in rituals, theatrical productions and public life. In the Middle Ages, vocal techniques developed within the framework of church music, in particular Gregorian chant. The Renaissance brought the development of polyphony, which required a high level of voice mastery. In the Baroque, the first professional vocal schools appeared, laying the foundations of bel canto. In the 19th century, Romanticism led to the development of a more expressive and dramatic manner of performance, which influenced the evolution of classical vocal techniques. This article examines the main stages of the evolution of vocal techniques and their impact on the music industry.

Classical vocal techniques have influenced the development of many musical genres, including academic singing, operetta, musicals, and even pop music. Many modern performers use the principles of classical vocals to improve their technique, which confirms their versatility and relevance. Thus, the formation of classical vocal techniques is a complex process based on centuries of experience, scientific research, and practical application. Mastering these techniques is an important stage for any professional vocalist.

Technical progress has significantly influenced vocal art, allowing artists to use the latest tools for processing and correcting the voice. Vocoders, Auto-Tune, digital voice processing have opened up new horizons for sound effects and voice manipulation. Technologies have allowed not only to improve performance, but also to create new sound possibilities by changing the natural properties of the voice. One of the promising directions is further research into the interaction between technology and the natural voice.

Keywords: vocal art, evolution, stages of development, classical vocal techniques, academic vocal art, modern innovations in vocal technique.

Постановка проблеми. Вокальне мистецтво є одним із найдавніших та найуніверсальніших способів вираження емоцій, культури та духовності. Голос - це унікальний музичний інструмент, вміле користування яким дозволяє вокалісту майстерно працювати зі звуком: співати красиво та професійно. Щоб пісенна партія добре звучала, виконавці користуються набором вокальних технік у різних поєднаннях: розставляють інтонаційні акценти зниженням або підвищенням тону, затиханням чи навмисним підйомом гучності, а також використовують інші вокальні прийоми. Вокальний прийом - це конкретна техніка чи метод, який використовується для досягнення певного ефекту під час виконання музичної композиції. Вокальні прийоми можуть включати різні техніки: вібрато, фальцет, шепіт та інші методи модуляції голосу. Кожен має свою особливість, що дозволяє передати певний настрій чи емоції під час виконання [1]. Людський голос слугував засобом комунікації ще з найдавніших часів, а спів став невід'ємною частиною ритуалів, традицій та мистецьких форм різних народів. Від шаманських піснеспівів до оперних арій, від народних балад до сучасної електронної музики – вокальні техніки змінювалися, удосконалювалися й адаптувалися відповідно до потреб епохи. Актуальність дослідження еволюції вокальних технік зумовлена тим, що вокальне мистецтво продовжує розвиватися, і його трансформації відбуваються як у традиційних жанрах, так і в експериментальних формах. У сучасному музичному світі новітні технології, вплив різних культур і зміни в естетичних уподобаннях сприяють появі унікальних вокальних підходів. Дослідження історичного розвитку вокальних технік дозволяє краще зрозуміти

міти закономірності їхнього становлення та визначити тенденції подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція вокальних технік є важливим напрямом досліджень у сфері музичного мистецтва. Останні дослідження свідчать про зміни у підходах до навчання вокалу, використання новітніх технологій та впливу різних жанрів на вокальне мистецтво. Класичний вокал базується на традиційних європейських школах, зокрема італійській, французькій та німецькій. Основна увага приділяється розвитку дихання, резонансного звучання та чіткості артикуляції. Дослідження показують, що такі методики, як бельканто, залишаються основою академічного співу, але вони також зазнають певної адаптації під сучасні вимоги. Вагомий внесок у дослідження класичних технік зробили такі вчені, як Джузеппе Ламперті, Мануель Гарсія та Річард Міллер [2-4]. З розвитком музичних жанрів з'явилися нові вокальні підходи, такі як белтинг, мікст, твенг, гролінг та фрай-спів. Впровадження цих технік дозволяє вокалістам працювати з ширшим діапазоном стилів, включаючи поп, рок, джаз та мюзикли. Сучасні дослідження підтверджують ефективність цих методик у збереженні голосу та зниженні ризику перевантаження зв'язок. Значний вклад у вивчення сучасних вокальних технік зробили Джо Естілл, Кетрін Садолін та Інгрід Фігейредо [5-6].

Останні публікації підкреслюють роль цифрових технологій у викладанні вокалу. Використання вокальних аналізаторів, програм для тренування голосу та віртуальних платформ значно покращує процес навчання. Такі інструменти, як спектральний аналізатор голосу, допомагають викладачам та студентам контролювати акустичні характеристики вокального звучання. Вагомий внесок у вивчення цифрових технологій у вокальному навчанні зробили Дон Міллер та Йохан Сундберг [7-8]. Сучасна вокальна педагогіка все частіше застосовує міждисциплінарні підходи, зокрема поєднання вокалу з акторською майстерністю, тілесною терапією та нейронаукою. Методика естіль (Estill Voice Training) та система CVT (Complete Vocal Technique) стали популярними серед вокалістів різних жанрів завдяки своїй універсальності та науковій обґрунтованості. Вивчення цих методик активно ведеться вченими Борис Клебер та Дж. Мері Зарате [8-9]. Еволюція вокальних технік є безперервним процесом, що відображає зміни в музичних тенденціях та технологічному прогресі. Сучасні дослідження підтверджують, що поєднання класичних підходів із новітніми методиками забезпечує високий рівень вокальної майстерності та збереження здоров'я голосу. Подальші дослідження у цій сфері допоможуть оптимізувати навчальні процеси та розширити можливості вокалістів у різних жанрах.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є аналіз основних етапів еволюції вокальних технік – від найдавніших форм до сучасних вокаль-

них стилів, визначення ключових чинників впливу та розгляд їхньої ролі у формуванні сучасного музичного простору.

Виклад основного матеріалу. Формування класичних вокальних технік має глибокі історичні корені. Починаючи з античних часів, спів відігравав важливу роль у ритуалах, театральних постановках і суспільному житті. У середньовіччі вокальні техніки розвивалися в рамках церковної музики, зокрема григоріанського хоралу. Ренесанс приніс розвиток поліфонії, що вимагало високого рівня володіння голосом. У бароко з'явилися перші професійні вокальні школи, що заклали основи бельканто. У XIX столітті романтизм привів до розвитку більш виразної і драматичної манери виконання, що вплинуло на еволюцію класичних вокальних технік [10].

Класичні вокальні техніки базуються на природності звукоутворення, контролі дихання, резонансі та артикуляції. Основні аспекти включають: правильне дихання – використання діафрагмального дихання для підтримки рівного звуку; резонанс – активізація грудного, головного та змішаного резонаторів для формування багатого тембру; атака звуку – м'який або твердий початок звуку без напруження голосових зв'язок; легато та артикуляція – плавний перехід між нотами і чітка дикція; динаміка – контроль гучності та виразності виконання. Сучасне академічне мистецтво продовжує розвивати класичні вокальні техніки. Зокрема: вплив джазу та сучасної музики – експерименти з тембрами та ритмікою; використання електронних технологій – мікрофонна техніка та цифрова обробка голосу; кросовер жанри – поєднання класичного та популярного співу.

У ранні періоди розвитку музики вокальні техніки були здебільшого обмежені природними можливостями людського голосу, але з часом виникали нові методи навчання та виконання, зокрема у класичній музиці, де були сформульовані основи техніки оперного співу. З появою романтизму та імпресіонізму вокалісти почали більше експериментувати з виразністю голосу, розширюючи діапазон емоцій. З XX століття вокальні техніки стали ще більш різноманітними завдяки інноваціям у популярній музиці, де джаз, рок, блюз і метал стали використовувати нові голосові ефекти і техніки, такі як імпровізація, гроулінг, фальцет і техніки з використанням вокодерів та Auto-Tune. Сучасний етап розвитку вокальних технік є часом активних експериментів у поєднанні природного голосу з цифровими ефектами та новими технологіями, що дозволяє створювати унікальні звукові ландшафти і революціонізувати підхід до вокалу.

Вокальні техніки в академічному мистецтві є важливим аспектом виконання класичних вокальних творів. Вони включають різноманітні методи та підходи, які дозволяють співакам досягти високого рівня виконавської майстерності та виразності. Ось кілька основних вокальних технік, які використовуються в академічному співі [9]:

1. Дихання та підтримка звуку: однією з основних технік є правильне дихання. В академічному співі важливо контролювати діафрагмальне дихання для забезпечення стабільності та потужності звуку. Підтримка звуку передбачає здатність утримувати нотку з певним рівнем звучності, без втрати енергії.

2. Фальцет (італ. falsetto від *faso* (італ.) – фальшивий, помилковий): ця техніка дозволяє співакам переходити на вищі регістри голосу, зберігаючи чистоту звуку. Фальцет зазвичай використовується для виконання верхніх нот, особливо в жіночих партіях.

3. Бельканто (італ. *bel canto*, де *bello* – гарний, *cantare* – співати): техніка «гарного співу» або «бельканто» акцентує увагу на чистоті, легкості та виразності голосу. Вона передбачає використання широкого діапазону звуків і вміння змінювати динаміку голосу для передачі емоцій.

4. Голосові регістри: академічний спів вимагає вміння переходити між різними голосовими регістрами (головний, грудний, мішаний) без втрати звукової якості. Важливо вміти поєднувати їх для створення гармонійного звучання.

5. Мікротональні варіації та кантилена (від лат. *cantilena* – спів): вокальні техніки в академічному мистецтві часто включають використання мікротональних варіацій для вираження нюансів музики, а кантилена допомагає створювати плавний, м'який лінійний звук, схожий на мелодійний монолог.

6. Артикуляція: техніка артикуляції дозволяє чітко вимовляти слова та фрази, зберігаючи при цьому чистоту вокальних звуків. Важливою є також правильна вимова для виконання класичних творів на різних мовах.

Ці техніки є основою академічного вокалу, і їх вивчення та освоєння потребує не тільки таланту, але й тривалої та систематичної роботи з педагогом. Таким чином, вокальні техніки в академічному мистецтві мають широкий спектр застосування, збагачуючи музичну культуру та відкриваючи нові можливості для виконавців.

Сучасні підходи до викладання класичного вокалу базуються на поєднанні традиційних методів і новітніх досліджень у галузі вокальної педагогіки. До основних методик належать: 1. Італійська школа бельканто, що підкреслює природність звукоутворення. 2. Німецька школа, яка акцентує увагу на глибокому розумінні тексту та емоційності виконання. 3. Французька школа, що зосереджується на легкості та чіткості артикуляції. 4. Сучасні вокальні техніки, що інтегрують знання з акустики, фізіології голосу та цифрових технологій для аналізу звукоутворення.

Класичні вокальні техніки вплинули на розвиток багатьох музичних жанрів, зокрема академічного співу, оперети, мюзиклу та навіть естрадної музики. Багато сучасних виконавців використовують принципи класичного вокалу для покращення своєї техніки, що підтверджує їхню універсальність та

актуальність. Таким чином, формування класичних вокальних технік – це складний процес, що базується на багатовіковому досвіді, наукових дослідженнях і практичному застосуванні. Опанування цих технік є важливим етапом для будь-якого професійного вокаліста. .

Академічне вокальне мистецтво має багатий історичний розвиток, який з часом вносив нові технічні досягнення і впливи, що суттєво змінювали стиль виконання. Класичне вокальне мистецтво охоплює періоди від XVIII до XX століть і неодноразово змінювалося під впливом різних музичних течій і естетичних ідеалів. Вокальні техніки в класичному мистецтві продовжували вдосконалюватися завдяки розвитку теорії голосу, пошуку нових методів виразності та інтерпретації. У XVIII столітті вокальне мистецтво набуло великого значення, особливо завдяки розвитку оперних форм та зростанню популярності виступів у залах. Це був період великих змін у техніці співу, коли композитори, такі як Вольфганг Амадей Моцарт та Людвіг ван Бетховен, створювали партії для вокалістів, що вимагають великих технічних можливостей від виконавців. У цей період спостерігається розвиток різних вокальних стилів: сопрано, мецо-сопрано, тенор, баритон та бас - усі ці регістри почали набувати чітко визначених ролей у вокальних партіях, що дозволяло створювати більш різноманітні та багатогранні образи.

У XIX столітті романтична опера створила нові вимоги до вокалістів. Тут важливу роль відігравали ідеї емоційної виразності та драматизму. Вокальні техніки в цей час набувають більш агресивного, потужного характеру, оскільки композитори, як Джузеппе Верді та Ріхард Вагнер, писали великі партії для голосів, які вимагали більшої сили і витривалості. Це включало розвиток техніки підтримки звуку на великі ділянки часу, а також можливість створювати різні динамічні варіації в одному реченні. Також саме в цей період з'являються перші системи викладання вокальних технік, які базувалися на принципах класичної школи співу. Величезну роль у розвитку вокальних технік відіграли такі педагоги, як Жан-Антуан Дюбуа та Джуліо Ріволі, які розробили методи, що виводять співаків на вищий рівень технічної майстерності [10].

Романтизм, що почався наприкінці XVIII століття і тривав у XIX столітті, суттєво вплинув на розвиток вокальних технік, особливо в операх. Вокалісти того часу повинні були мати технічну здатність не тільки до великих вокальних екскурсій, але й до проникнення в емоційний зміст музики. Вокальне мистецтво стало невід'ємною частиною драматургії, і це вимагало від співаків нових підходів до інтерпретації партій. Техніки співу у романтичній опері акцентували увагу на емоційній виразності голосу. Наприклад, Вагнер у своїх операх використовував так звану «ліричну» техніку, яка дозволяла виконавцям передавати глибокі емоції, не втрачаючи

звукової чистоти. Виконання арій вимагає від вокалістів здатності витримувати великі фрази без втрати тембру чи виразності.

Імпресіонізм, який набув популярності в музиці в кінці XIX - початку XX століття, також вплинув на вокальні техніки. Композитори, як Клод Дебюссі та Моріс Равель, створювали музику, де важливу роль відігравала не тільки точна технічна майстерність, але й здатність до вираження тонких емоційних нюансів за допомогою голосу. Вокалісти в імпресіоністичних операх та піснях часто використовували м'якіше і більш «плавне» звучання, що дозволяло створювати атмосферу невизначеності та загадковості. Цей період також ввів нові елементи у техніку дихання, де акцент ставиться на більш легке і ненапружене дихання, яке дозволяло співати більш м'яко та делікатно. Такі зміни в техніці співу відкрили нові горизонти для виконання вокальних партій.

XX століття стало часом кардинальних змін в оперному та концертному мистецтві. Опера того часу значно відрізняється від романтичної епохи, і нові вимоги до вокалістів та їх техніки стали ще більш складними. Вокальні техніки удосконалюються завдяки новим досягненням у голосовому тренуванні та новим технологіям, таким як мікрофони і запис. Вокальні техніки XX століття значно більше зосереджуються на передачі складних емоційних відтінків і швидких змін у стилі виконання [11]. Оперні співаки того часу повинні були пристосовувати свої голоси до нових реалій, де великі концертні зали диктували необхідність нових прийомів у вокалі. Прогрес у психології голосу і розвитку вокальних методів допоміг співакам досягти ще більших висот у технічній майстерності. Відомі методи XX століття, такі як місцеве дихання та регулювання регістрів, дозволяли співакові легко переходити між різними частинами голосу, зберігаючи яскравість і чіткість звучання. Техніка глісандо (італ. *glissando*, музичний термін, походить від французького слова «*glissant*», що означає плавний перехід від одного звуку до іншого), яка стала важливою для виразності виконання, дозволила вокалістам виконувати плавні переходи між нотами, що особливо важливо в операх та концертах сучасних авторів. У XX столітті також відбувається вплив популярної музики та джазу на академічний вокал. Вокалісти адаптують техніки змішування голосу, експериментують із змінами тембру та динаміки, що дозволяє виконувати нові жанри і стилі [10]. Таким чином, вокальні техніки XX століття відзначаються великою різноманітністю підходів до голосу, використанням нових методів і технологій для досягнення майстерності і створення нового вокального звучання, яке відповідає вимогам сучасного мистецтва.

Вокальні техніки в популярній музиці суттєво відрізняються від тих, що використовуються в академічному мистецтві. Вони орієнтовані на досягнення певного звукового ефекту, емоційного забарвлення та адаптації голосу до

сучасних жанрів і стилів. Важливими аспектами є виразність, гнучкість та здатність адаптувати голос до різноманітних музичних напрямків, таких як поп, рок, R&B, хіп-хоп та інші. Відмінною рисою популярного вокалу є індивідуальність, емоційність і здатність швидко привертати увагу слухача. Вокальні техніки в популярній музиці [12]:

1. Дихання та голосова підтримка. Дихання є основою будь-якої вокальної техніки. В популярній музиці воно часто відрізняється від академічного співу, оскільки виконавці використовують коротші фрази, швидкі переходи та ефекти. Однак дихання залишається важливим елементом для підтримки стабільного і потужного звучання, особливо під час високих нот чи довгих фраз. Важливим є здатність контролювати дихання, щоб уникнути перенавантаження голосових зв'язок.

2. Вокальний фальцет. Вокальний фальцет широко використовується в популярній музиці для створення легких, ніжних звучань у високих нотах. Ця техніка дозволяє співаку досягти звучання, що нагадує «тремтіння». Вона часто застосовується для вираження емоційної напруги, наприклад, у піснях на тему любові, туги або меланхолії. Відомі виконавці, як, наприклад, Prince чи Justin Timberlake, активно використовують фальцет для створення особливої атмосфери в своїх піснях.

3. Гріт (grit) та шепіт. Гріт – це техніка, яка додає голосу «пошкодженості», що робить звук більш емоційно насиченим. Такий стиль виконання є характерним для рок-музики, але також активно використовується в інших жанрах, таких як поп, кантрі, хардкор. Вокалісти, як, наприклад, Billie Eilish, часто використовують елементи шепоту, щоб створити інтимність і близькість в своїх піснях, що додає глибини звучанню.

4. Auto-Tune (аудіопроцесор) та обробка голосу. Використання Auto-Tune є однією з основних технік у сучасній популярній музиці. Auto-Tune дозволяє виправляти неточності інтонації і надавати голосу характерне синтетичне звучання. Цей ефект був популяризований такими артистами, як Cher у пісні Believe та T-Pain, що став піонером у використанні цього інструменту. Аутотюн також використовують для створення унікальних звукових текстур і стилістичних ефектів у сучасній музиці.

5. Хрипота. Хриплість в голосі, або так зване «солодке звучання», стає важливим інструментом для передачі емоційної виразності в популярній музиці. Така техніка дає певну «грубу» текстуру голосу, що ідеально підходить для деяких жанрів, зокрема рок, R&B і навіть поп. Відомі співаки, як Adele або Amy Winehouse, використовують таку техніку для підкреслення емоційної напруги в своїх піснях.

6. Перехід між регістрами. Популярна музика часто вимагає від вокалістів здатності переходити між різними регістрами голосу. Вокалісти, які

вміють контролювати ці переходи, можуть створювати цікаві контрасти в звучанні, додаючи до пісні різноманіття. Наприклад, Beyoncé і Christina Aguilera відомі своєю здатністю майстерно перемикатися між високими і низькими нотами, створюючи драматичні ефекти в піснях.

7. Ритмічна імпровізація. Популярні вокалісти часто вдаються до імпровізації під час виконання, вносячи в пісню елементи ритмічної варіативності. Це дозволяє зробити виконання живим і непередбачуваним. Використовуються техніки, як «вокальна перкусія», де співаки додають у свої виконання додаткові ритмічні акценти або вокальні «удари».

Вокальні техніки в популярній музиці мають на меті не тільки демонстрацію технічної майстерності, але й створення емоційного зв'язку з слухачем. Відмінність від академічного співу полягає в меншій увазі до формальної чистоти звуку і більшому акценті на виразності та індивідуальності виконання.

Сьогодні з'явилася велика кількість музичних стилів і манер виконання, але попри моду, академічний (класичний) спів залишається еталоном вокального мистецтва. Класичний вокал - це блискуча техніка, на яку накладається емоційний складник. Одного таланту замало, потрібні роки занять і практики. Особливість академічної постановки полягає в специфічній вокальній позиції, яку часто називають оперною або класичною. Академічний вокал характеризується «вихованням» голосів за класичними принципами. Він відрізняється використанням вокальних прийомів і засобів як-от: «прикриття» звуку, носозубний резонанс, головне резонування, однорідне звучання голосу протягом усього діапазону (близько двох октав). Академічний вокал відрізняється співом на «легкому позіху», утворюючи в роті купол, піднімаючи м'яке піднебіння й округляючи голосні. Вокалісти досягають посилення звуку завдяки дихальному тиску в резонаторі. Нижня щелепа й корінь язика опускаються, піднебінна завіса розтягується. Так виходить гучний, яскравий звук [13].

Класичний вокал має велику кількість технік та прийомів, розглянемо декілька з них [14]:

- Філірування звуку - прийом використовується, коли потрібен плавний перехід звуку до нюансу *piano* або *forte*. Він потребує доброго володіння технікою дихання.
- Кантилена - виконання, яке відрізняється мелодійністю, наспівністю, коли звук ллється плавно без переривання.
- Колоратура - стиль класичного виконання, у якому часто використовують складні за технікою вокальні прийоми. Це переходи з грудного регістру на головний, мелізми. Виконавець колоратурного вокалу звучить плавно й рівно у всіх регістрах, видає яскравий та насичений звук.

▪ Декламаційний, речитатив - наближений до інтонацій мовлення. Виконавець вимовляє в музичному ритмі, що робить речитатив схожим із розмовою або піснею. У речитативі зберігаються декламаційні інтонації: виконавець оповідає, запитує, спонукає до дій, виголошує.

Для опанування такими прийомами співу необхідні не тільки музичні здібності та наявність перспективних вокальних даних, але і спеціальне навчання - постановку голосу, що передбачає вміння природно поєднувати в співі вокальне й мовленнєве начала. Від народного академічний вокал відрізняється технікою. У народній пісні, головне - ясність і виразність тексту. Тому вокалісти народного хору зосереджені на дикції, дзвінкості мови та яскравості виконання. У народній манері співу використовують у якості резонаторів ротову порожнину, зуби, тверде небо, груди. Звук виходить прямолінійний. А співаки-академісти використовують грудний, мікстовий та резонатори голови. Вони легко переходять з одного в другий, що дає вільний вибір творів. На відміну від естрадного вокаліста, чий спів під час концерту підсилюється апаратурою й обробляється різними ефектами, оперному співакові треба вміти озвучити зал виключно силою свого голосу. А щоби звук вийшов не тільки гучним, але й тембрально забарвленим, треба направити його в потрібну точку, використати різні м'язи, правильне дихання, а також вокальні резонатори. Крім того, бажано знати нотну грамоту, навчитися читати рідною мовою опери - італійською, і, хоча б, трохи грати на фортепіано, щоб самостійно розбирати партії. Наведемо відомих світових та українських виконавців академічного співу (табл. 1).

Таблиця 1.

Творчість українських та світових виконавців академічного співу

Виконавці	Роки творчості	Унікальність
Лучано Паваротті	Італійський оперний співак (тенор). Роки творчості: 1960–2004. На його концерті в Центральному парку Нью-Йорку зібралися 500 тисяч глядачів.	Унікальний співак опинився на вершині музичної культури після виконання арії «Nessus Dorma». А проект Лучано Паваротті разом зі співаками Пласідо Домінго та Хосе Коррерасом «Три тенори» - це початок гранд-програми, де поєднувалася класика й сучасні хіти.
Монсеррат Кабальє	Іспанська оперна співачка (сопрано). Роки творчості: 1962–2012. Виконала 88 ролей класичних італійських опер і 800 камерних творів. Співачка володіла технікою голосу так, що у високому регістрі на нюансі <i>pianissimo</i> виконувала складні прийоми, цілком контролюючи кожну ноту.	Один із найвідоміших творів у виконанні Монсеррат Кабальє та рок-співака Фредді Мерк'юрі - «Barcelona». Це синтез класичного й рок-вокалу, що досі не втрачає своєї популярності.

Виконавці	Роки творчості	Унікальність
Оксана Петрусенко	Одна з найкращих виконавиць українських народних пісень і романсів. Роки творчості: 1923–1940.	Партія Наталки з опери «Наталка Полтавка» Миколи Лисенка, принесла Оксані успіх. Інші партії співачки були також вдалим: Одарка з опери «Запорожець за Дунаєм», Ліза (опера «Пікова дама»), Оксана (опера «Черевички» Петро Чайковський), Наташа (опера «Русалка» Олександра Даргомижського).
Анатолій Солов'яненко	Український соловейко. Роки творчості: 1952–1999.	Романс Рамадеса з опери Дж. Верді «Аїда» й аріозо Каніо з опери Леонкавалло «Паяци»- виконання цих творів зробили співака відомим. Анатолій Солов'яненко виступав на найбільших сценах світу.
Євгенія Мирошніченко	Примадонна української оперної сцени другої половини 20 століття. Роки творчості: 1943–2009. Дебютувала в Київському державному театрі імені Тараса Шевченка у ролі Віолетти в опері «Травіата» Дж. Верді.	Основні оперні партії: Лючія («Лючія ді Ламмермур» Г.Доніцетті), Цариця ночі («Чарівна флейта» В. Моцарта), Лакме («Лакме» Л. Деліба). Гастролювала в США, Канаді, країнах Західної Європи. За ініціативою Євгенії Мирошніченко 2004 року було засновано Київську малу оперу.

Джерело: Особливості академічного вокалу та його відмінність від народного й естрадного співу. Музичне мистецтво. 07.10. 2020. Електронний ресурс. <https://ocnt.com.ua/category/vocal/>

Вокальне мистецтво, як одна з найважливіших складових музики, постійно зазнає змін та інновацій. З розвитком технологій і пошуком нових можливостей для вираження емоцій та створення нових звукових ландшафтів, вокальне мистецтво пройшло через серйозні трансформації. Сучасні інновації у вокальній техніці та технологічні досягнення дозволяють артистам вивести своє мистецтво на новий рівень, створюючи можливості для експериментів і розвитку нових напрямків у музиці [14]. Сучасні технології відкрили нові можливості для вокалістів, і серед них особливо виділяються вокодери (англ. vocoder – інструмент, призначений для аналізу та синтезу звуків та мовлення), Auto-Tune та цифрова обробка голосу. Ці інструменти дозволяють не тільки поліпшити якість вокалу, але й радикально змінити його звучання, створюючи унікальні ефекти і навіть перетворюючи голос на новий музичний інструмент. Вокодери - це електронні пристрої, що перетворюють голос на сигнал, який можна обробляти і модулювати в реальному часі. Вони дозволяють змінювати тембр, висоту та інші характеристики голосу, створюючи ефекти, які немож-

ливо досягти традиційними методами [15]. Auto-Tune - це ще один інструмент, що здобув велику популярність у сучасній музиці. Його основна функція - корекція висоти тону голосу, що дозволяє навіть непрофесійним співакам виконувати ідеально точні ноти. Однак Auto-Tune не лише використовується для корекції, а й став інструментом для створення характерних синтетичних ефектів. Артисти, як Чейнон і Lil Wayne, використовували Auto-Tune не тільки для виправлення неточностей, а й для створення нових звукових ефектів [16]. Це дозволяє виконувати складні вокальні партії, додаючи ефекти, які можуть змінювати текстуру пісні. Цифрова обробка голосу у більш широкому сенсі включає використання програмного забезпечення для маніпулювання звуком, таке як Ableton Live [17], Pro Tools [18] чи Logic Pro [19]. Вокалісти можуть обробляти свої записи, додавати реверберацію, затримку, фільтри та багато інших ефектів. Це дозволяє створювати унікальні звукові ландшафти, комбінуючи різні звукові елементи та досягаючи нових рівнів творчості. Вокал, оброблений цифровими ефектами, стає більш багатогранним і може бути змінений на абсолютно новий образ у межах конкретної композиції.

Експериментальна музика завжди була простором для пошуку нових форм виразності, і вокал у цьому контексті не став виключенням. Вокалісти, які працюють в жанрі експериментальної музики, активно шукають нові звукові можливості, комбінуючи різноманітні техніки та технології. Однією з нових тенденцій є використання неконвенційних вокальних технік, що включають звуки, схожі на шепіт, хрипоту, стогін, рик або неповні звуки, які раніше не сприймалися як «правильний» вокал. Ці техніки дозволяють виразити найскладніші емоційні стани та створювати атмосферу напруги чи хаосу. Подібні вокальні методи активно використовуються в таких жанрах, як девіантний джаз, інді-рок та шумова музика. Артисти, як Ентоні Хегарті з групи Antony and the Johnsons, активно використовують ці прийоми для створення нових інтонаційних вимірів [20].

Голосові трансформації також використовуються у акустичних перформансах, коли співаки використовують свій організм як музичний інструмент, зокрема горловий спів, де звуки голосу мають особливу текстуру, яка може бути схожою на звуки, що виходять із природних об'єктів, наприклад, дзюрчання води чи бурчання тварин. Такий підхід з'явився у музиці традиційних культур, але зараз він знаходить своє застосування в сучасній експериментальній музиці. Іншим важливим напрямом є злиття вокалу з іншими аудіовізуальними формами. Використання голосу разом із мультимедійними ефектами створює ще більшу глибину звучання, перетворюючи голос на частину великого звуково-візуального перформансу.

Вокальне мистецтво, як і вся музика в цілому, має великі перспективи для розвитку в найближчому майбутньому. Інновації в технології, а також

пошук нових форм виразності відкривають безліч можливостей для творчих експериментів. Сучасні технології, такі як штучний інтелект і машинне навчання, також можуть змінити ландшафт вокального мистецтва. Можливо, в майбутньому буде більш активне використання вироблення голосу за допомогою штучного інтелекту. ШІ може створювати абсолютно нові вокальні партії на основі стилістичних даних про конкретного співака, або навіть створювати нові голоси, що поєднують найкращі характеристики декількох виконавців. Така технологія може революціонізувати процес запису та виробництва музики.

Віртуальні артисти та голосові моделі, створені штучним інтелектом, можуть виявитися важливими гравцями на музичному ринку. Вже сьогодні спостерігається поява віртуальних співачок і співаків, таких як Hatsune Miku, чий голос створюється на основі програмних алгоритмів, але вже має велику популярність серед слухачів. Також перспективи розвитку вокального мистецтва пов'язані з подальшим удосконаленням цифрової обробки голосу, зокрема можливістю інтеграції нових ефектів і програм, які дозволяють виконувати композиції з великим діапазоном звукових ефектів, таких як змінення тембру в реальному часі або генерація нового вокалу під час виступу.

Інновації у вокальному мистецтві відкривають нові горизонти для вираження емоцій, розвитку стилістики та творчого підходу. Вокодері, Auto-Tune, цифрова обробка голосу та новітні техніки експериментальної музики стали потужними інструментами, які не тільки вдосконалюють традиційні методи виконання, але й створюють абсолютно нові звукові можливості для майбутніх поколінь вокалістів. З розвитком технологій та появою нових інструментів голос стає більш гнучким і здатним передавати емоції в ще більш тонких і непередбачуваних формах.

Висновки. Вокальне мистецтво, як одне з найстаріших і найбільш емоційних виражень людської творчості, пройшло через кілька важливих етапів розвитку. Кожен етап був визначений змінами в культурних, соціальних і технологічних умовах, а також прагненням виконавців до нових форм виразності. Технології дозволили не лише вдосконалити виконання, а й створювати нові звукові можливості, змінюючи природні властивості голосу. Відмінні технічні нововведення також дозволили знизити бар'єри для творчих експериментів. Вокалісти можуть тепер комбінувати традиційні методи виконання з інноваційними прийомами, наприклад, за допомогою штучного інтелекту, що створює голосові моделі, здатні досягати нових рівнів виразності та синтезу. Одним з перспективних напрямків є подальші дослідження взаємодії між технологіями та природним голосом. Розвиток штучного інтелекту, машинного навчання та віртуальних виконавців відкриває нові можливості для створення імітацій голосу та його корекції.

Дослідження також можуть зосередитись на вивченні голосових технік у різних культурах та їх впливі на вокальне виконання, особливо в контексті глобалізації музичних жанрів. Це дозволить зрозуміти, як технічні та культурні зміни змінюють природу вокалу. Крім того, важливим напрямом буде вивчення психологічного аспекту вокальної техніки, зокрема, як різні методи тренування впливають на фізіологію голосу та емоційну сприйнятливність виконавців. Таким чином, вокальне мистецтво продовжує еволюювати, впливаючи на різні музичні жанри та смаки слухачів, і відкриває безліч можливостей для досліджень, експериментів та нових досягнень у майбутньому.

Література:

1. Зіняк Р. Вокальне мистецтво. URL: <https://istoriya-muziki.webnode.com.ua/news/vokalne-mistetstvo/>
2. Lamberti G.B. The Technics of Bel Canto. New York. 1905. URL: <https://archive.org/details/technicsofbelcan00lamp>
3. Garcia Jr., Manuel Hints on Singing. IMSLP. URL: [https://imslp.org/wiki/Hints_on_Singing_\(Garc%C3%ADa%2C_Manuel\)](https://imslp.org/wiki/Hints_on_Singing_(Garc%C3%ADa%2C_Manuel))
4. Miller R. The Structure of Singing. Oxford University Press. 1986. 372 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-structure-of-singing-9780028711003>
5. Estil Etudes Velum 2 Alejandro Saorin Martinez EMCI-tp. Alejandro Saorin Martinez Vocal training: Youtube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=WlhiSvMXYYoo&ab_channel=AlejandroSaorinMartinezVocaltraining
6. Sadolin K. Complete Vocal Technique. Complete Vocal Institute. URL: <https://completevocal.institute/book/>
7. Sundberg J. The Science of the Singing Voice. Springer. Northern Illinois University Press, 1987. 216 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Science_of_the_Singing_Voice.html?id=iYGNQgAACAAJ&redir_esc=y
8. Kleber B., Zarate J.M. The Neuroscience of Singing. The Oxford Handbook of Singing. Oxford University Press. August 2014. DOI:10.1093/oxfordhb/9780199660773.013.015
9. 8 Vocal Techniques Every Singer Must Know. May 25, 2022. URL: <https://www.mi.edu/in-the-know/8-vocal-techniques-every-singer-must-know/>
10. Шуляр О.Д. Історія вокального мистецтва: 1 ч. *Монографія*: 2-ге видання, перероблене та доповнене. Івано-Франківськ. 2014. 391 с.
11. Vocal Technique - A Guide to Finding Your Real Voice: Book with Two CDs (Essential Concepts) published by Musicians Institute Press (2002) Unknown Binding URL: <https://www.halleonard.com/product/695427/vocal-technique-a-guide-to-finding-your-real-voice>
12. Митович М. Сучасні вокальні техніки та методики їх вивчення. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. 2022. Т.2. Вип. 55. С. 83-89.
13. Особливості академічного вокалу та його відмінність від народного й естрадного співу. Музичне мистецтво. 07.10.2020.[Електронний ресурс]. URL: <https://ocnt.com.ua/category/vocal/>
14. Куриляк І., Чубінська А., Білан В. Сучасні вокальні техніки та їх проникнення в академічний сольний спів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74.Т.1 С. 200-204.

15. Frazier-Neely, Cathryn. The Independent Teacher-Live Vs. Recorded: Comparing Apples to Oranges to Get Fruit Salad. *Journal of Singing – The Official Journal of the National Association of Teachers of Singing* 69.5 (2013): 593-6. ProQuest. Web. 16 June 2014.
16. AUTO-TUNE. USPTO. URL: <https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=78170798>
17. Ableton Live [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ableton.com/en/live/>.
18. Avid Pro Tools [Електронний ресурс]. URL: <http://www.avid.com/US/Products/ArtistSuite/detail.html#audio>.
19. Logic Pro X [Електронний ресурс]. URL: <http://www.apple.com/logic-pro/>.
20. The Wire Realm [Електронний ресурс]. URL: <http://www.wirerealm.com/guides/bestmusic-production-software-daw>.

References:

1. Ziniak, P. Vokalne mystetstvo [Vocal Art]. URL: <https://istoriya-muziki.webnode.com.ua/news/vokalne-mystetstvo/> [in Ukrainian].
2. Lamberti, G.B. (1905) The Technics of Bel Canto. New York. URL: <https://archive.org/details/technicsofbelcan00lamp> [in English].
3. Garcia Jr., Manuel Hints on Singing. IMSLP. URL: [https://imslp.org/wiki/Hints_on_Singing_\(Garc%C3%ADa%2C_Manuel\)](https://imslp.org/wiki/Hints_on_Singing_(Garc%C3%ADa%2C_Manuel)) [in English].
4. Miller, R. (1986) The Structure of Singing. Oxford University Press. 372 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-structure-of-singing-9780028711003>
5. Estil Etudes Velum 2 Alejandro Saorin Martinez EMCI-tp. Alejandro Saorin Martinez Vocal training: Youtube. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=WlhiSvMXYYoo&ab_channel=Alejandro Saorin Martinez Vocal training](https://www.youtube.com/watch?v=WlhiSvMXYYoo&ab_channel=Alejandro%20Saorin%20Martinez) [in English].
6. Sadolin, K. Complete Vocal Technique. Complete Vocal Institute. URL: <https://completevocal.institute/book/> [in English].
7. Sundberg, J. (1987) The Science of the Singing Voice. Springer. Northern Illinois University Press. 216 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Science_of_the_Singing_Voice.html?id=iYGNQgAACAAJ&redir_esc=y [in English].
8. Kleber, B. & Zarate, J.M. (2014) The Neuroscience of Singing. The Oxford Handbook of Singing. Oxford University Press. August 2014. DOI:10.1093/oxfordhb/9780199660773.013.015 [in English].
9. 8 Vocal Techniques Every Singer Must Know. May 25, 2022. URL: <https://www.mi.edu/in-the-know/8-vocal-techniques-every-singer-must-know/> [in English].
10. Shuliar, O.D. (2014) Istoriia vokalnoho mystetstva: 1 ch. Monohrafiia: 2-he vydannia, pereroblene ta dopovnene [History of vocal art: 1 part. Monograph: 2nd edition, revised and supplemented]. Ivano-Frankivsk. 391 s. [in Ukrainian].
11. Vocal Technique - A Guide to Finding Your Real Voice: Book with Two CDs (Essential Concepts) published by Musicians Institute Press (2002) Unknown Binding URL: <https://www.halleonard.com/product/695427/vocal-technique-a-guide-to-finding-your-real-voice>
12. Mytovych, M. (2022) Suchasni vokalni tekhniky ta metodyky yikh vyvchennia [Modern vocal techniques and methods of their study]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mystetstvoznavstvo [Current issues of the humanities. Art history]*. T.2. Vyp. 55. S. 83-89. [in Ukrainian].
13. Osoblyvosti akademichnoho vokalu ta yoho vidminnist vid narodnoho y estradnoho spivu. Muzychne mystetstvo [Peculiarities of academic vocals and their difference from folk and pop singing. Musical art.]. 07.10.2020.[Elektronnyi resurs]. URL: <https://ocnt.com.ua/category/vocal/>

14. Kuryliak, I., Chubinska, A., Bilan, V. (2024) Suchasni vokalni tekhniky ta yikh pronyknennia v akademichnyi solnyi spiv [Modern vocal techniques and their penetration into academic solo singing]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of the humanities]*. Vyp. 74.T.1 S. 200-204. [in Ukrainian].
15. Frazier-Neely, Cathryn. The Independent Teacher-Live Vs. Recorded: Comparing Apples to Oranges to Get Fruit Salad. *Journal of Singing – The Official Journal of the National Association of Teachers of Singing* 69.5 (2013): 593-6. ProQuest. Web. 16 June 2014. [in English].
16. AUTO-TUNE. USPTO. URL: <https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=78170798> [in English].
17. Ableton Live [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.ableton.com/en/live/> [in English].
18. Avid Pro Tools [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.avid.com/US/Products/ArtistSuite/detail.html#audio>. [in English].
19. Logic Pro X [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.apple.com/logic-pro/>. [in English].
20. The Wire Realm [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.wirerealm.com/guides/bestmusic-production-software-daw>. [in English].

УДК 613.96:613.72:312

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-428-438](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-428-438)

Шинкарук Віктор Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-1317-8225>

Охонько Олександр Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0008-7573-4515>

ВОЛЕЙБОЛ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ

Анотація. Волейбол є однією з найпопулярніших ігор у світі завдяки своїй динамічності, командній взаємодії та тактичному розмаїттю. Популярність цієї гри поширюється і на військові навчальні заклади, де фізичне виховання відіграє значну роль у підготовці курсантів. У статті розглядається вплив фізичних навантажень у вигляді гри у волейбол на розвиток фізичних якостей курсантів військових вишів. Мета дослідження полягає у аналізі вправ, які використовуються під час підготовки до гри у волейбол, та їхнього впливу на фізичні показники курсантів.

Фізичне виховання у вищих військових навчальних закладах завжди було важливою складовою освітнього процесу, спрямованого на формування здорових та підготовлених до службових обов'язків фахівців. У сучасних умовах, коли вимоги до фізичної підготовки військовослужбовців постійно зростають, застосування інноваційних методик та різноманітних видів спорту стає ще актуальнішим. Волейбол, як одна з основних командних ігор, сприяє розвитку багатьох фізичних якостей, включаючи витривалість, силу, швидкість та координацію.

У статті проведено аналіз основних компонентів фізичної підготовки, які включають вправи, спрямовані на розвиток конкретних фізичних якостей. Особлива увага приділяється вправам, які виконуються під час тренувального процесу та їхньому впливу на загальний фізичний стан курсантів.

Стаття розглядає також психологічний аспект фізичного виховання через гру у волейбол. Колективна робота під час гри сприяє розвитку командного духу, взаємодії та лідерських якостей. Психологічна підготовка через гру допомагає курсантом сформувати стійкість до стресу, покращити концентрацію уваги та здатність швидко приймати рішення в умовах обмеженого часу.

Дослідження підтверджує, що систематичне залучення до гри у волейбол позитивно впливає на фізичний та психологічний стан курсантів. Запропоновані вправи та комплекси тренувань можуть бути використані як частина загальної програми фізичного виховання у військових навчальних закладах для підвищення рівня фізичної підготовки курсантів і їхньої готовності до виконання службових обов'язків.

Ключові слова: фізична підготовка, фізичний розвиток, спорт, волейбол, курсанти

Shynkaruk Viktor Senior Lecturer at the Department of Physical Training and Sports The Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard, tel.: 0673821516, <https://orcid.org/0000-0002-1317-8225>

Okhonko Oleksandr cadet, The Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard, <https://orcid.org/0009-0008-7573-4515>

VOLLEYBALL AS A MEANS OF DEVELOPING THE PHYSICAL QUALITIES OF CADETS

Abstract. Volleyball is one of the most popular games in the world due to its dynamism, team interaction and tactical diversity. The popularity of this game also extends to military educational institutions, where physical education plays a significant role in the training of cadets. The article examines the influence of physical activity in the form of a game of volleyball on the development of physical qualities of cadets of military universities. The purpose of the study is to analyze the exercises used in preparation for playing volleyball and their impact on the physical performance of cadets.

Physical education in higher military educational institutions has always been an important component of the educational process aimed at forming healthy and prepared specialists for official duties. In modern conditions, when the requirements for the physical training of military personnel are constantly increasing, the use of innovative methods and various types of sports becomes even more relevant. Volleyball, as one of the main team games, contributes to the development of many physical qualities, including endurance, strength, speed and coordination.

The article analyzes the main components of physical training, which include exercises aimed at developing specific physical qualities. Special attention is paid to exercises performed during the training process and their impact on the general physical condition of cadets. It was determined that playing volleyball contributes not only to strengthening the muscular system, but also to improving the functioning of the cardiovascular and respiratory systems, which are important for maintaining a high level of physical fitness of cadets.

The article examines the psychological aspect of physical education through playing volleyball. Teamwork during the game contributes to the development of team spirit, interaction and leadership qualities, which are important for military personnel. Psychological training through the game helps cadets develop resistance to stress, improve concentration and the ability to make decisions quickly in conditions of limited time.

The study confirms that systematic involvement in playing volleyball has a positive effect on the physical and psychological condition of cadets. The proposed exercises and training complexes can be used as part of a general physical education program in military educational institutions to increase the level of physical fitness of cadets and their readiness to perform official duties.

Keywords: physical training, physical development, sports, volleyball, cadets

Постановка проблеми. Волейбол вважається однією з найпопулярніших і найпоширеніших ігор серед населення. До найпопулярніших видів спорту волейбол увійшов завдяки тому, що він простий у навчанні, широкодоступний, динамічний у процесі проведення. Найбільше визнання волейбол отримав саме у молодіжному середовищі.

Ігрові види спорту, зокрема волейбол, можна розглядати як вищу форму спортивних ігор, включених у світову систему спортивних змагань, передусім, лише на рівні спорту вищих досягнень та переважно в його проявах: професійному, некомерційному і професійно-комерційному [1]. Волейбол передбачає взаємозв'язок конструктивних, творчих, інтуїтивних елементів, які безпосередньо впливають на набуття майстерності кожним гравцем команди [2, с. 27], а також розвиток не лише фізичних навичок, а також й психологічних, розумових, технічних та тактичних аспектів.

У сучасних умовах підготовки курсантів навчальних закладів із специфічними умовами навчання фізичне виховання займає важливе місце у формуванні професійної готовності майбутніх військовослужбовців. Серед численних методів фізичної підготовки командні ігри, зокрема волейбол, відіграють особливу роль завдяки їх універсальності та багатофункціональності.

Волейбол не лише сприяє розвитку фізичних якостей, таких як сила, швидкість, витривалість, спритність і координація, але й формує у курсантів навички ефективної командної роботи, швидкого прийняття рішень у динамічних умовах, а також зміцнює емоційну стійкість. Завдяки поєднанню фізичних та психологічних аспектів, гра у волейбол допомагає курсантам адаптуватися до підвищених фізичних і психоемоційних навантажень, характерних для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Ця стаття присвячена аналізу використання волейболу як засобу фізичного виховання у системі підготовки курсантів. Буде розглянуто вплив гри на розвиток фізичних якостей курсантів, їх мотивацію до занять фізичною культурою та формування професійно важливих навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності викладання спортивних дисциплін є предметом досліджень багатьох фахівців: науковців, методистів, тренерів-практиків та інших фахівців. Зокрема, розробкою та вдосконаленням методик з волейболу займалися такі дослідники як С. Гаркуша, В. Богущ, С. Єрмаков С. Чернобай та інші. Їхній досвід узагальнений і представлений у численних наукових публікаціях. Зокрема, Є.В. Кудряшов [3] у своїх дослідженнях акцентує увагу на аналізі технічної підготовки волейболістів, динаміці її змін, а також впливі засобів тренування на покращення техніко-тактичних навичок. Окремі питання впливу волейболу на фізичну підготовку були відображені у роботах С. Абрамова, Ж. Антипової, С. Романія, В. Ковцуна, Ю. Желєзняка, М. Носко та інших. Ці дослідження зробили значний внесок у розумінні процесів, що відбуваються під час гри волейболу та дозволили покращити методику тренувань і підготовки спортсменів. Вони є основою для подальших досліджень і розвитку цієї спортивної галузі, спрямовані на підвищення результативності командних дій та індивідуальних вмінь гравців у волейболі.

Мета статті – Дослідити вплив волейболу як засобу фізичного виховання на розвиток основних фізичних якостей курсантів, формування їхньої мотивації до активного способу життя, покращення командної взаємодії та психологічної стійкості в умовах професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Волейбол є атлетичним видом спорту, з великим рівнем навантажень, тож займатися ним можуть спортсмени, стан організму яких можна охарактеризувати високим і сильним рівнем функціональних вимог. Це доведено аналізом результатів пульсографічних досліджень та рівня втрати ваги у спортсмені [4]. На основі цього висувуються високі вимоги до фізичного стану курсантів, які безпосередньо беруть участь у грі.

Формування фізичних якостей, які обов'язково стануть у нагоді у професійній діяльності сприятиме більш ефективній діяльності майбутніх прикордонників. До професійно значимих якостей курсантів-прикордонників відносяться: сила, витривалість, висока працездатність і стійкість до стомлення, спритність, швидкість, швидкість реакції, висока концентрація уваги, добре розвинена пам'ять, високий рівень сприйняття, спостережливість, сформоване практичне мислення, вміння оперативно ухвалювати рішення у складних ситуаціях, висока координація руху. Перелічені вище якості ефективно розвиваються під час гри у волейбол.

Ефективність занять з волейболу пов'язана з багатьма факторами, серед яких важливим є працездатність курсантів. Під працездатністю розуміємо можливість курсанта виконувати технічні прийоми та тактичні комбінації протягом усього заняття з волейболу [4]. Іншими словами, курсанти повинні зберігати під час тренування порівняно довготривалу високу активність. Відповідно, весь період підготовки важко уявити без високорозвинених фізичних якостей організму, таких як сила, витривалість, спритність, швидкість, гнучкість. Всі вони сприяють виробленню теплової енергії, необхідної для окремих груп м'язів. Тільки в такому випадку рухові ігрові дії виявлятимуться ефективно. Вік від 17 до 29 років є періодом, коли людина досягає біологічної зрілості та стабільного функціонування всіх систем організму. Для того, щоб заняття з волейболу були методично та правильно організовані, викладач повинен знати анатомо-фізіологічні особливості та аспекти розвитку організму [4]. Оптимально, якщо викладачі обирають засоби загальної фізичної підготовки, зважаючи на вікові особливості та специфіку волейболу. За цієї умови заняття з волейболу сприятимуть правильному розвитку фізичних якостей курсантів.

Деякі дослідники зазначають, що вплив занять з волейболу на всебічний розвиток та функціональний стан організму цілковито залежить від рівня опанування гравцями навичками гри. На початковому етапі підготовки вправи з техніки, тактики та сама гра недостатньо сприяють загальному фізичному розвитку курсантів. Відповідно, щоб забезпечити оптимальне навантаження під час занять, необхідно включати певну кількість загально розвивальних та підготовчих вправ.

Аналізовані літературні джерела свідчать, що загальна фізична підготовка спрямована на розвиток основних рухових якостей – сили, швидкості, витривалості, гнучкості та спритності, а також навчання різноманітних рухових навичок. На практиці вже давно доведено той факт, що будь-яке фізичне навантаження сприятливо впливає на підвищення рівня загальної активності курсанта та його фізичної та розумової працездатності. Прояв даних якостей відбувається у тому випадку, якщо заняття спрямовані на розвиток витривалості, кмітливості, духу братерства та сили.

Гра у волейбол сприяє розвитку швидкості та її елементарних форм – часу реакції, частоти рухів та швидкості, з якої пересуватимуться гравці під час процесу гри. Емоційне напруження під час гри в волейбол викликає значні зміни в роботі серцево-судинної та дихальної систем організму. Якісні зміни також відбуваються у руховому апараті: стрибки при передачах м'яча, нападних ударах і блокуванні зміцнюють кісткову систему, роблять суглоби більш рухливими, а м'язи – сильнішими та еластичнішими. Регулярна гра у волейбол покращує працездатність шлунково-кишкового тракту та системи

кровообігу Постійні взаємодії з м'ячем сприяють покращенню глибинного та периферичного зору, точності й орієнтуванню у просторі. Гра у волейбол розвиває миттєву реакцію на зорові і слухові сигнали, покращує м'язове відчуття та здатність швидко чергувати напруження і розслаблення м'язів. [5].

Волейболу властиві рухи, що базуються на стрибках, бігу, а також метанні, передачі м'яча. На сьогоднішній день вчені в галузі медицини, біології, соціології виявили, що регулярні організовані заняття волейболом значно позначаються на функціонуванні всіх органів чуття. Під ними розуміються певні аналізатори, тобто функціональні одиниці, які відповідають за прийом та аналіз сенсорної інформації. [5].

Так само як і інші види спорту, волейбол розвиває у курсантів вміння виконувати поєднання складних комбінацій, формує вміння максимально доцільно приймати рішення у зв'язку з умовами і завданнями, що раптово утворилися, а також раптовими їх змінами, тобто сприяє оволодінню спритністю. Особливе місце у період гри посідають такі характеристики мислення, які пов'язані з показниками координатії у просторі, зорового сприйняття та уважності. Курсантам доводиться вирішувати тактичні завдання під час гри, з термінової оцінки великого обсягу інформації про конкретну сформовану ситуацію у часі та просторі, зіставлення цієї обстановки з наявним досвідом. У разі рішення тактичних завдань має імовірнісний характер і гравець вибирає з безлічі рішень те, що, на його думку, дає велику ймовірність позитивного результату. Продумуючи про себе стратегію подальших дій, гравець зосереджує увагу на об'єкті гри, тренує зорову пам'ять та невербальне сприйняття дійсності. Отже, волейбол одночасно розвиває як фізичні можливості, і тактичне мислення.

Волейбол бере участь у вдосконаленні трьох фізіологічних компонентів організму, а саме адаптованості, нейротизму та стабільності балансу нервових процесів [6]. Розглянемо кожен з цих компонентів. *Адаптованість.* Даний компонент показує, наскільки добре курсант почувається в соціумі, в наявних умовах, чи задоволений він собою та своїм життям. Волейбол удосконалює цей компонент, що веде до здатності курсанта регулювати свої психічні процеси: адекватно керувати своїми думками, почуттями, бажаннями. Також відбувається формування вміння взаємодіяти з довкіллям, спілкуватися з оточуючими. *Нейротизм.* Участь у грі у волейбол – профілактика нервових зривів, надмірної тривожності, емоційного розладу. *Баланс нервових процесів.* Гра сприяє балансу між збудженням та гальмуванням у нервовій системі. Збалансованість існує лише тоді, коли нервові процеси однаково виражені. Люди, нервові процеси яких у балансі, характеризуються врівноваженою поведінкою. Звісно ж, що зорове сприйняття визначає ігрову стабільність волейболістів. Відокремленість цього чинника наголошує на значення емоційної врівноваженості у грі.

Викладачами помічено, що виконання курсантами загальнорозвиваючих, підвідних та спеціальних вправ надає позитивний фізіологічний вплив на їхній організм. Таким чином, у процесі розминки підвищується частота серцево-судинних скорочень, покращується стійкість вестибулярного апарату, також активно збільшується силовий показник. До кінця тренувального заняття в курсантів спостерігається збільшення поля та глибини зору. Помічено також підвищення інтенсивності, стійкості та особливо перемикавання уваги. Це безпосередньо пояснюється зростанням загальної працездатності курсантів, підвищенням сили та рухливості нервових процесів.

У процесі гри у волейбол курсанти перебувають у сприятливих умовах, за яких існує можливість проявити силу, спритність, швидкість, кмітливість, братерство, а також багато інших якостей, необхідних для удосконалення та становлення себе як особистості. Безпосередньо беручи участь у грі, курсанти повинні навчитися користуватися волейбольними способами та прийомами, які є одночасно засобами фізичного вдосконалення.

Техніка гри у волейбол передбачає виконання багаторазової кількості стрибків, які безпосередньо сприяють зміцненню окремих груп м'язів та збільшенню їх динамічної сили. Слід зауважити, що волейбол спрямований на розвиток витривалості через високу насиченість стрибків та інтенсивність їх виконання. Саме інтенсивність виконання стрибків є відмінністю волейболу на фоні інших видів спортивних ігор. Досягнення ефективного ведення гри можливе при хорошій рухливості в променево-зап'ястковому, ліктьовому, плечовому суглобах, а також у тазостегновому та гомілковостопному суглобах. Розвиваючи рухливість суглобів, курсанти також покращують фізичні якості свого організму.

Волейбол варто сприймати не лише у вузькому значенні, як вид спорту. Це ще й гра, що займає важливе місце у підготовці до службової діяльності майбутніх прикордонників, діяльність яких буде пов'язана з витривалістю, фізичними навантаженнями, психологічною стійкістю, високою швидкістю реагування. Важливе значення у волейболі має психологічна підготовка. Відмінність волейболу з інших ігор у тому, що цьому виду спорту властивий високий рівень емоційно-інтелектуального навантаження. Психологічні особливості обумовлені правилами гри. Наприклад, під час гри кожен гравець самостійно оцінює зміну ігрової обстановки та приймає рішення стосовно необхідних дій і тактики їх виконання [7]. Складний характер змагальної ігрової діяльності створює постійно змінні умови, що вимагають оцінки ситуації та вибору дій, зазвичай, в умовах обмеженого часу [8]. Важливим фактором є наявність у спортсмена широкого арсеналу техніко-тактичних засобів, які дозволяють оптимізувати стратегії та забезпечують ефективність дій команди у ситуаціях конфлікту. Це сприяє формуванню рішучості, вміння взяти на себе відповідальність, творчому підходу до ухвалення рішень.

Одним із головних завдань, що стоять під час підготовки до волейболу, є розвиток вольових якостей. З цим завданням справляються тренувальні заняття, у яких курсанти виявляють нові зусилля, зосередженість, координацію уваги.

Розглянемо методи, що сприяють розвитку та вдосконаленню швидко-силових якостей курсантів. *Метод неграничних зусиль.* Курсант самостійно визначає для себе оптимальну вагу при виконанні навантаження, наприклад присідань з вагою в кілька кілограмів. Отже, перед курсантами стоїть завдання сісти і стати з навантаженням з максимально швидким темпом. Вправу можна повторити, але варто пам'ятати, що при цьому потрібно трохи збільшувати вагу гирі чи штанги. *Об'єднаний метод.* Цей метод сприяє розвитку стрибучості у процесі виконання технічних прийомів чи його частин. Тут доречні обтяжені пояси, з ними виконуються удари у відповідь і подачі м'яча. *Метод кругового тренування.* Вправи, які стосуються даного методу, розраховані використання основних груп м'язів: 1) удари по м'ячу; 2) стрибки із глибокого присіду; 3) стрибки із використанням скакалки; 4) стрибки вгору з легким обтяженням; 5) стрибки вгору на одній, а також обох ногах.

Наступний вид фізичних якостей, які допомагає розвивати волейбол – це швидкість. В даному випадку, це здатність курсанта виконувати рухові дії за короткий період часу. Важливо те, що продовжується дія недовго і курсант не повинен відчувати втоми після виконання.

З усіх наявних та відомих фізичних якостей менш вивченою та розглянутою є така фізична якість, як спритність. Помічено, що курсант, якому достатньо спритності у волейболі, може не вистачати її у легкій атлетиці. Так, виділяють людей, які вміють краще і швидше виконувати певні рухи, але опиняються серед останніх при виконанні зовсім інших вправ. Розрізняють три ступені спритності: точність руху, точність у швидкості, точність у швидкості за змінних умов. Гравцям у волейбол, бажано опанувати всі перераховані ступені спритності. Для їх розвитку використовуються будь-які вправи, які включатимуть елементи новизни, що вимагають швидкого реагування на обставини, що різко змінюються [9].

У статті вже згадано швидко-силові якості, тож розглянемо окремо силові якості. Логічно, що ті, що нехтують зміцненням м'язової системи, не можуть відрізнитися силою, необхідною для гри у волейбол. Центральним питанням методики розвитку у курсантів сили є вибір величини опору. Якщо штангісти для розвитку сили виконують багаторазове підняття штанги з найбільшою вагою за певний час, то волейболістам ця вправа не підходить, оскільки це негативно позначиться на виконанні ними вправ на точність. Для розвитку сили у волейболістів рекомендується використовувати вправи, що спрямовані на підвищення вибухової сили та функціональної міцності, які

безпосередньо пов'язані з ігровою діяльністю. Однією з ефективних вправ є стрибки з обтяженням (наприклад, гилями невеликої ваги), що імітують рухи, необхідні для виконання атакуювальних і блокуювальних дій. Також корисними є вправи на платформі або тумбі (наприклад, вистрибування на платформу з глибокого присідання) та пліометричні вправи, такі як стрибки у довжину чи глибокі стрибки, які сприяють розвитку вибухової сили ніг і покращують стрибкову витривалість. Ці вправи допомагають розвивати силу, зберігаючи гнучкість та точність, необхідні для ефективної гри.

Розглянемо витривалість як фізичну якість курсантів. Під цим терміном розуміють вміння виконувати ігрову діяльність без зниження її ефективності протягом певного періоду або іншими словами – здатність організму протистояти втомі. Загальна витривалість розвивається тривалим, проте не інтенсивним впливом фізичних вправ на організм [5]. Проведення тренувань, спрямованих на розвиток витривалості, підвищує функціональні можливості верхнього дихального апарату, а також працює на покращення реакції серцево-судинної системи на функціональне навантаження. Щоб повністю визначитися з методикою розвитку витривалості у курсантів, доцільно враховувати характер їхньої ігрової діяльності та навантаження, яке гравець бере на себе.

Загалом, заняття баскетболом у процесі фізичного виховання курсантів позитивно впливають на фізичний стан. Це пов'язано як з цілеспрямованим вдосконаленням фізичної підготовленості, так і з багаторазовим виконанням технічних прийомів гри, що сприяє розвитку фізичних якостей.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що застосування засобів та методів гри у волейбол в організації занять з фізичної культури сприяє розвитку та вдосконаленню професійно важливих якостей курсантів. Волейбол в цілому необхідно розглядати не тільки як вид спорту, що сприяє досягненню високих спортивних показників, але і як один із засобів підготовки до майбутньої професійної діяльності офіцерів-прикордонників, професія яких характеризується проявом фізичних якостей, високою інтенсивністю, стійкістю, швидкістю реакції, високою швидкістю реагування та перемикання уваги. Саме волейбол є одним із ефективних засобів, за допомогою якого відбувається розвиток фізичних якостей.

Гра у волейбол розвиває спритність, координацію, силу, витривалість та швидкість, що є важливими для виконання професійних завдань. Заняття волейболом підвищують рівень командної роботи, навчають курсантів взаємодіяти, приймати колективні рішення та адаптуватися до змінних умов. Волейбол сприяє покращенню емоційної стабільності та розвитку психологічної витривалості курсантів, що є необхідним для службової діяльності. Використання волейболу як частини фізичного виховання сприяє оптимізації

навчального процесу, роблячи його більш цікавим та практично орієнтованим. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз ефективності поєднання волейболу з іншими видами фізичної активності для гармонійного розвитку курсантів, а також на порівняння підходів до використання волейболу у фізичному вихованні курсантів у різних країнах із метою впровадження найкращих практик у систему підготовки.

Література:

1. Радченко О.В. Радченко С.В. Шляхи підвищення результативності волейболістів. Молодь та олімпійський рух: Збірник тез доповідей XIV Міжнародної конференції молодих вчених, 19 травня 2021 року. Київ. С. 39–40.
2. Глущенко О. Д. Волейбол як засіб покращення фізичної підготовки студентів. *Міжнародний науковий журнал. Професійно-прикладні дидактики*. 2016. Вип. 2. С. 25–29
3. Кудряшов Є.В., Шинкарьов С.І., Максимова Н.В. Вплив рівня технічної підготовленості на ефективність змагальної діяльності волейболісток різної кваліфікації. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2004. № 14. С.17-24.
4. Антіпова Ж. І., Барсукова Т. А., Шурхал Л. О. Волейбол як ефективний засіб фізичного розвитку студентів юридичних закладів вищої освіти. *SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF»*. 2021. № 42. С. 1062–1067.
5. Бейгул І. О., Шишкіна О. М., Гацура В. В. Розвиток фізичних якостей волейболістів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2022. Вип. 11(157). С. 26–30.
6. Богуш В.Л. Гетманцев С.В. Удосконалення спеціальної підготовки волейболістів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2015. №3, С. 24–294.
7. Романій С.М., Солодовник Т.В. Вплив занять ігровими видами спорту на формування особистісних якостей майбутніх керівників персоналом. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: зб.наук.пр.*, Харків. 2012. С. 290-293.
8. Самусь, А. Динаміка показників фізичного розвитку та фізичної підготовленості студенток під впливом занять зі спортивних ігор у процесі фізичного виховання в умовах ЗВО. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2018, №11 С.317 – 324
9. Бріскін Ю.А. Пітин М.П. Проблема диференціації техніко-тактичної підготовки спортсменів в ігрових командних видах спорту. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011 №1 (5). С.143–151.

References:

1. Radchenko, O.V. Radchenko, S.V. (2021) Shliakhy pidvyshchennia rezultatyvnosti voleibolistiv. [Ways to improve the performance of volleyball players] *Molod ta olimpiyskyi rukh: Collection of abstracts of the XIV International Conference of Young Scientists*. Kyiv. Pp. 39–40. [in Ukrainian]
2. Hlushchenko, O. D. (2016) Voleibol yak zasib pokrashchennia fizychnoi pidhotovky studentiv.[Volleyball as a means of improving the physical training of students] *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. Profesiino-prykladni dydaktyky*. (2). Pp. 25–29 [in Ukrainian]
3. Kudriashov, Ye.V., Shynkarov, S.I. & Maksymova, N.V. (2004) Vplyv rivnia tekhnichnoi pidhotovlenosti na efektyvnist zmahalnoi diialnosti voleibolistok riznoi kvalifikatsii. [The influence of the level of technical preparedness on the effectiveness of competitive activity of volleyball players of different qualifications] *Pedahohika, psykholohiia ta med.-biol. probl. fiz. vykhovannia i sportu*. (14) Pp.17-24. [in Ukrainian]

4. Antipova, Zh. I., Barsukova, T. A. & Shurkhal, L. O. (2021) Voleibol yak efektyvnyi zasib fizychnoho rozvytku studentiv yurydychnykh zakladiv vyshchoi osvity. [Volleyball as an effective means of physical development of students of law institutions of higher education] *SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF»*. (42). Pp. 1062–1067. [in Ukrainian]
5. Beihul, I. O., Shyshkina, O. M. & Hatsura, V. V. (2022) Rozvytok fizychnykh yakosti voleibolistiv. [Development of physical qualities of volleyball players] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. 11(157). Pp. 26–30. [in Ukrainian]
6. Bohush V.L. Hetmantsev S.V. (2015) Udoskonalennia spetsialnoi pidhotovky voleibolistiv. [Improving the special training of volleyball players] *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk*. (3). Pp. 24–294. [in Ukrainian]
7. Romanii, S.M., Solodovnyk, T.V. (2012) Vplyv zaniat ihrovymy vydamy sportu na formuvannia osobystisnykh yakosti maibutnikh kerivnykiv personalom. [he influence of playing sports on the formation of personal qualities of future personnel managers] *Aktualni problemy ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku rehionu*. Kharkiv. Pp. 290-293. [in Ukrainian]
8. Samus, A. (2018) Dynamika pokaznykiv fizychnoho rozvytku ta fizychnoi pidhotovlenosti studentok pid vplyvom zaniat zi sportyvnykh ihor u protsesi fizychnoho vykhovannia v umovakh ZVO. [Dynamics of indicators of physical development and physical fitness of female students under the influence of sports games classes in the process of physical education in higher education institutions] *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychnye vykhovannia, sport i zdorovia liudyny*.(11) [in Ukrainian]
9. Briskin, Yu.A. Pityn, M.P. (2011) Problema dyferentsiatsii tekhniko-taktychnoi pidhotovky sportsmeniv v ihrovyykh komandnykh vydakh sportu. [The problem of differentiation of technical and tactical training of athletes in team sports] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2011 №1 (5). S.143–151. [in Ukrainian]

УДК 378:37.03:[001.89:101]

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-439-456](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-439-456)

Шпанюк Кирило Віталійович аспірант, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна, Київ, <https://orcid.org/0009-0004-2916-652X>

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ: КИТАЙСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. Сучасна освітня система відчутно потребує кваліфікованих фахівців, котрі здатні втілювати інноваційні дослідження й пропонувати розв'язання непростих освітніх викликів. Отож, доктори філософії відіграють ключову роль у впровадженні новаторських методів, формуванні освітніх стратегій та розвитку наукових ініціатив.

Дослідження спрямоване на аналіз і вивчення китайського досвіду у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх докторів філософії в галузі освіти; визначення найефективніших підходів, методів та технологій, які могли б бути адаптовані для вдосконалення рівня підготовки українських докторантів.

Китай презентує одну з найбільш розлогих і динамічних освітніх систем світу, котра неупинно вдосконалюється, зосереджуючись на світових нормах, наукових здобутках та залученні у глобальні освітні процеси. Значущим елементом китайської освітньої стратегії є акцент на формуванні дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії, що сприяє укріпленню наукового потенціалу держави.

У рамках даного дослідження проаналізовано значення докторів філософії у створенні та вдосконаленні сучасних освітніх практик. Розкрито поняття та структуру дослідницьких компетентностей, а також їхню роль у професійній підготовці фахівців. Досліджено специфіку формування таких компетентностей у китайських докторантів, з особливим акцентом на значущості місцевих наукових шкіл та установ. Проведено порівняльний аналіз китайського та українського підходів до підготовки докторантів, виявлено подібності й відмінності, а також окреслено основні розбіжності в освітніх моделях двох країн. На основі цього дослідження визначено можливості адаптації китайського досвіду в українському контексті й запропоновано практичні рекомендації щодо поліпшення системи підготовки докторів філософії в Україні.

Відмічено, що вивчення китайського підходу до розвитку дослідницьких компетентностей відкриває перспективи для вдосконалення навчальних

програм, оптимізації наукової підготовки та підвищення загального рівня освітньо-дослідницької діяльності не лише в Україні, а й у міжнародному масштабі.

Ключові слова: доктори філософії, дослідницькі компетентності, професійна підготовка, освітня система, інституції, наукова інфраструктура, китайський досвід.

Shpaniuk Kyrylo Vitaliyovych Postgraduate Student, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0004-2916-652X>

DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCIES IN FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY IN EDUCATION: CHINESE EXPERIENCE

Abstract. Currently, education requires skilled experts capable of applying new research and addressing complicated issues within the field. Therefore, PhD graduates are crucial for employing innovative techniques, designing educational plans, and starting research projects.

This research seeks to examine and explore how China develops research skills in its future education PhDs. The objective is to pinpoint the most successful strategies, techniques, and technologies that could potentially be adjusted to enhance the training quality of Ukrainian doctoral candidates.

China's education system is among the largest and most active globally, consistently evolving and prioritizing international standards, scientific advancements, and participation in worldwide educational initiatives. A key part of China's educational plan is the focus on cultivating research skills in aspiring PhD candidates, thereby boosting the nation's scientific capacity.

This study investigates how PhD graduates are key to creating and improving modern educational practices. It looks at research skills, explaining their importance for professional growth. The research also analyzes how these skills are developed in Chinese doctoral students, paying attention to the impact of local research groups and universities. A comparison of Chinese and Ukrainian doctoral programs is included, showing similarities, differences, and highlighting key characteristics of each system. Finally, the author uses the research results to suggest how to adopt Chinese methods in Ukraine, providing specific recommendations to strengthen Ukrainian doctoral training programs.

The examination of China's method for fostering research skills offers opportunities to enhance educational programs, streamline scientific training, and elevate the general quality of educational and research endeavors, both within Ukraine and on a global scale.

Keywords: doctors of philosophy, research competencies, professional training, educational system, institutions, scientific infrastructure, Chinese experience.

Постановка проблеми. Сучасні освітні системи вимагають нових підходів до підготовки висококваліфікованих науковців, здатних здійснювати інноваційні дослідження та впливати на розвиток освітніх практик і політик, що зумовлює формування дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії в галузі освіти. Тому, в умовах глобалізації наукових комунікацій особливо важливо мати ефективні механізми формування дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії, що вимагає аналізу та адаптації кращих міжнародних практик. До основних проблем формування дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії в галузі освіти відноситься:

- програми підготовки докторів філософії в Україні, які мають суттєвий вплив на якість наукової освіти стикаються з проблемами дефіциту інтеграції дослідницьких компетентностей, що пояснюється обмеженим практичним залученням аспірантів до науково-дослідної діяльності, обмеженою міжнародною співпрацею та недостатньою підтримкою інноваційних досліджень в освітній сфері;

- нагальна потреба оновлення процесу підготовки докторів філософії в Україні, оскільки програми підготовки мають відповідати міжнародним стандартам, бути націленими на посилення дослідницьких компетентностей аспірантів (орієнтація на здобуття академічних знань і розвиток практичних навичок, здатність самостійно проводити наукові дослідження, інтернаціоналізацію наукової діяльності, публікації у провідних міжнародних рецензованих виданнях та участь у глобальних наукових проектах);

- через слабе впровадження передових світових практик, ускладнюється навчання дослідників в Україні. На противагу, китайська система підготовки докторів філософії показує значні успіхи у вихованні висококваліфікованих науковців протягом останніх десятиліть, проте відсутній детальний аналіз організаційних та методичних елементів китайської моделі, що зменшує можливості її адаптації до української освітньої системи;

- відсутність єдиного підходу до формування дослідницьких компетентностей. Це негативно впливає на результативність освітніх програм та дослідницької діяльності в цілому, а для розробки комплексного підходу, проведення порівняльного аналізу китайської моделі може стати підґрунтям, який враховуватиме теоретичні та практичні аспекти підготовки науковців.

Отже, формування дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії в галузі освіти потребує ретельного дослідження методологій, стратегій і технологій, які використовують в Китаї, щоб у майбутньому

покращити вітчизняну систему навчання та розвитку дослідницьких вмінь майбутніх докторів філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування дослідницьких компетентностей майбутніх докторів філософії, зокрема Китаю, висвітлюються такими українськими науковцями як Ю. Бойчук, А. Боярська-Хоменко, Л. Рибалко [1, с. 74], Ж. Чернякова [2], В. І. Меньяло [3, с. 40], А. Бержанір [4, с. 294], Н. Коляда, Н. Левченко, О. Заболотна [5, с. 291], О.А. Галіцан, Т.І. Койчева, Т.Ю. Осипова [6, с. 74].

Серед зарубіжних науковців варто звернути увагу на праці Lan Lin, Phylis [7, с. 1], J. Xiao [8], R. Yang [9, с. 151], X. Xu, H. Sit, S. Chen [10, с. 1342].

Однак, у вищезазначених працях немає чітко визначених складових дослідницьких компетентностей, в тому числі особливостей формування дослідницьких компетентностей у китайських докторантів, відсутні структуровані основні відмінності у підходах до підготовки докторів філософії в Україні та Китаї, що і послугувало необхідності розкриття теми даного дослідження.

Мета статті – дослідити та проаналізувати китайський досвід розвитку дослідницьких вмінь у майбутніх докторів філософії освітньої галузі; виявлення дієвих підходів, методик та технологій, які можливо адаптувати для покращення підготовки докторів філософії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зростаючий попит на компетентних дослідників у галузі освіти – один з основних факторів, що зумовлюють нинішній розвиток освітніх систем у світі, особливо в Україні й Китаї, який викликаний кількома важливими чинниками, а саме змінами в глобальних освітніх тенденціях, зростанням вимог до якості освіти та потребою пристосування освітніх систем до нових умов суспільства.

Сфера освіти постійно змінюється під впливом інновацій, технологій, наукових досягнень та соціальних змін. Для забезпечення високої якості освіти необхідні систематичні дослідження, щоб сприяти створенню творчих методів навчання, коригуючи методи відповідно до потреб різних студентських груп, враховуючи культурні та економічні характеристики кожної країни. Система освіти вимагає постійного моніторингу та оцінки їх програм, політиків та стратегій, що вимагають ретельного аналізу на всіх етапах - від дитячого садка до вищої освіти [11, с. 91].

У розробці та вдосконаленні навчальних методик роль докторів філософії є надзвичайно важливою, оскільки вони відіграють головну роль у процесі наукового та освітнього процесу. Доктор філософії, як високоякісний вчений та викладач, сприяє покращенню якості освіти за допомогою наукових досліджень, створення нових теорій та прийомів, а також практичних заходів, орієнтованих на підвищення ефективності освітніх процесів, відіграючи надзвичайно важливу роль у розробці та вдосконаленні навчальних практик [12, с. 16].

Українська система підготовки докторів філософії в освітній галузі має певні особливості, які потребують удосконалення з огляду на потреби сучасного глобалізованого освітнього простору. Досвід Китаю може бути корисним для розвитку дослідницьких компетенцій в Україні, адже китайська модель поєднує традиції та новації, забезпечуючи високий рівень підготовки фахівців. Порівняння досвіду розвитку дослідницьких компетентностей у Китаї з іншими країнами, зокрема Україною, дасть змогу виявити сильні сторони китайської системи та знайти шляхи для впровадження її практик у вітчизняну освітню систему. Необхідно брати до уваги можливість використання китайських методів, інструментів та підходів до формування дослідницьких компетенцій з урахуванням українських умов.

Дослідницькі компетентності представляють собою набір знань і навичок, розвиток яких у майбутніх докторів філософії є головним фактором стратегії розвитку вищої освіти загалом. Дослідницькі компетентності включають здатність знаходити, аналізувати, пояснювати та використовувати наукові методи для вирішення теоретичних та практичних проблем. Вони складають важливу основу навчання докторів філософії у різних галузях, включаючи освіту, науку та інші сфери, де необхідне розуміння та здатність знаходити нові ідеї та технології. Складові дослідницьких компетентностей майбутніх докторів філософії подано в табл. 1.

Таблиця 1

Складові дослідницьких компетентностей

Дослідницькі компетенції	Характерні особливості
Теоретична підготовка	Необхідна для здійснення будь-якого дослідження; містить знання ключових теорій, концепцій та підходів у відповідній галузі науки
	Здатність орієнтуватися в наукових працях, аналізувати та узагальнювати наявні теорії
	Здатність впроваджувати нові знання у наявні теоретичні підвалини
Методологічна компетентність	Здатність обирати та застосовувати дослідницькі кількісні та якісні методи
	Володіння засадами наукового методу: висунення гіпотез, збирання даних, їх опрацювання та аналіз
	Здатність працювати з даними та застосовувати відповідне програмне забезпечення для їхнього аналізу
Критичне мислення та аналіз	Здатність оцінювати надійність та актуальність наукових джерел
	Здатність до аналізу теоретичних позицій, визначення їх сильних і слабких сторін; оцінювання підсумків чужих досліджень
	Здатність формулювати ясні та логічні висновки, аналізуючи отримані дані
Здатність до інтерпретації та висвітлення результатів	Здатність ефективно подавати й пояснювати результати дослідження для науковців та широкого загалу
	Навички написання наукових праць, звітів, презентацій та інших публікацій
	Здатність аналізувати результати досліджень та їх вплив на освітній процес

Дослідницькі компетенції	Характерні особливості
Ініціативність і самостійність	З урахуванням управління часом та ресурсами здатність самостійно проводити дослідження
	Вміння творчо підходити до виконання наукових задач; ініціатива в дослідженні нових наукових питань
Комунікативна компетентність	Здатність переконливо комунікувати з колегами, науковцями, а також представниками інших наукових та практичних установ
	Ділитися думками та взаємодіяти заради досягнення спільних завдань; уміння працювати в команді науковців,
	Участь у наукових конференціях й семінарах; навички написання та оприлюднення наукових праць
Етична та соціальна відповідальність	Розуміння етичних засад наукових досліджень з дотриманням правил конфіденційності, правдивості результатів і прав людини
	Готовність використовувати наукові досягнення на користь суспільства; здатність критично оцінювати вплив науки на соціум
Інноваційність і готовність до змін	Здатність генерувати свіжі ідеї та підходи, бажання до інновацій у дослідженнях
	Здатність швидко адаптуватися до змін в дослідницькій діяльності, особливо до нових технологій, методів та підходів у науці

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [13, с. 19; 14]

Дослідницькі компетентності у фаховій підготовці майбутніх докторів філософії мають орієнтуватися на формування не тільки знань, а й навичок, що дозволяють майбутнім фахівцям успішно адаптуватися до професійного середовища, а й сприяти розвитку критичного мислення, самостійності, здатності до інновацій (табл. 2).

Таблиця 2

Роль дослідницьких компетентностей у професійній підготовці майбутніх докторів філософії

Дослідницькі компетенції	Навички
Формування критичного мислення та аналітичних навичок	Оцінювати різноманітні погляди та способи розв'язання проблем. Застосовувати наукові методи для вирішення практичних задач. Використовувати логічний аналіз для перевірки отриманих даних та висновків.
Самостійність у вирішенні професійних завдань	Здатність планувати та організовувати дослідження у фаховій сфері. Генерування свіжих ідей та підходів для розв'язання нагальних питань. Проведення власної оцінки здобутків та ухвалення виважених рішень
Інноваційність та адаптивність до змін	Здатність пристосовуватися до нових технологій та способів роботи. Усвідомлення потреби постійно вдосконалювати фахові знання та навички. Стимулювати до пошуку оригінальних рішень для важких та нових задач

Дослідницькі компетенції	Навички
Розвиток навичок комунікації та співпраці	Написання наукових робіт, звітів та презентацій. Співпрацювати з колегами, керівництвом та іншими експертами для обговорення здобутків досліджень. Відстоювати свої дослідницькі проєкти та отримувати відгуки.
Підготовка до науково-дослідницької та інноваційної діяльності	Розвивати у студентів вміння проводити наукові дослідження у різних галузях. Здійснювати дослідження, які сприяють примноженню знань та інноваціям у фаховій сфері. Допомагати у створенні нових продуктів, послуг чи методів у професійній діяльності.
Вплив на професіоналізацію та підвищення кваліфікації	Поглиблювати свої знання через участь у наукових розробках, дослідженнях і публікаціях. Бути обізнаним з новітніми науковими та технологічними відкриттями у своїй сфері. Пристосовувати свої навички до нових потреб ринку праці.

Джерело: сформовано автором на основі [15, с. 136; 16, с. 44]

У сучасному світі, що характеризується стрімким технічним розвитком та постійними змінами в економіці й суспільстві, спеціалісти з розвиненими дослідницькими вміннями мають більшу вагу для роботодавців. Вони можуть не лише добре виконувати свої професійні задачі, але й продукувати новаторські ідеї та рішення, що робить їх надзвичайно важливими для розвитку власної професії та галузі загалом [17, с. 268].

Освітня система Китаю робить акцент на активній науковій діяльності, що тісно переплітається з актуальними потребами економіки та соціуму. Китайський підхід до формування дослідницьких компетентностей передбачає комбінацію теоретичних знань та практичного досвіду, а його характерною рисою є значний обсяг підтримки та фінансування наукових проєктів, що дозволяє аспірантам та докторантам інтенсивно займатися дослідженнями у вибраній галузі. Показовою особливістю китайського підходу є суттєва підтримка та фінансування наукових досліджень, що дає можливість аспірантам та докторантам активно досліджувати у своїй галузі [18].

Особливості китайського підходу представлені наступними напрямками:

- характерна міцна теоретична основа, де підготовка докторантів передбачає глибоке опрацювання теоретичних аспектів обраної дисципліни;
- присутня інтенсивна науково-дослідницька робота, де від початку навчання аспіранти беруть участь у наукових проєктах та можуть публікувати власні дослідження у міжнародних журналах.
- обов'язкова співпраця з промисловістю та владою передбачає значну кількість досліджень, що фінансується державою та великими компаніями, що сприяє розвитку прикладних досліджень і технологічних нововведень.

Характеристика навчання дослідницьких компетентностей серед китайських докторів філософії викликає важливе значення для дослідників в системах освіти, оскільки Китай має унікальну систему навчання підготовки фахівців. Китайські університети активно допомагають вдосконалити дослідницькі навички між майбутніми докторами філософії, беручи до уваги наміри країни розвивати творчість та лідерство. Важлива роль, яку відіграють інституційні та культурні елементи притаманні характеристикам китайської системи освіти, а також національні пріоритети наукових досліджень у підготовці докторів філософії (рис. 1).

Рис. 1 Особливості формування дослідницьких компетентностей у китайських докторантів

Джерело: сформовано автором на основі [19, с. 326; 20]

Інтенсивна конкуренція та акцент на творчості є важливими для розвитку дослідницьких навичок для китайських вчених. Процес підготовки докторантів, пов'язаних зі складною науковою роботою, поєднанням теорії та

практики, активно беруть участь у глобальній науковій спільноті та чіткій орієнтації на потреби галузі. Це основа підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних працювати самостійно та проводити власні дослідження на різних рівнях. Важливість китайських наукових та наукових інститутів у підготовці наукових можливостей є надзвичайно важливим для розвитку дослідницьких навичок. Китай підтримує міцні навчальні заклади, такі як академічна структура, науково-дослідні організації, глобальні лабораторії та наукові центри, сприяючи зміцненню потенціалу досліджень.

Розглянемо яку роль відіграють китайські наукові школи у розвитку дослідницьких компетентностей [21, с. 69]:

1. Систематичний підхід до освіти та досліджень:

- наукові школи Китаю зосереджуються на таких галузях як інженерія, медицина, суспільні науки, екологія та інші, що дозволяє студентам і докторантам поглиблено вивчати свою спеціалізацію;

- китайські університети традиційно створюють міждисциплінарні школи, де поєднують дослідження в різних галузях науки, що дає змогу докторантам розвивати цілісне розуміння проблем, застосовуючи різні наукові методи;

- наукові традиції китайських університетів мають всесвітнє визнання, мотивуючи докторантів дотримуватися високих академічних вимог і постійно поліпшувати дослідницькі вміння.

2. Інноваційний підхід до навчання:

- наукові установи активно використовують новаторські підходи до навчання, зокрема участь у справжніх наукових проєктах, лабораторні експерименти та стажування в закордонних наукових центрах. Це дозволяє студентам працювати з сучасним устаткуванням та новітніми технологіями, що сприяє розвитку практичних дослідницьких вмінь;

- навчання організоване на основі проєктного підходу, що передбачає роботу студентів та докторантів над практичними дослідницькими проєктами, де вони мають справу з розв'язанням реальних проблем та застосовують теоретичні знання у практичній діяльності.

Значення китайських наукових інституцій для розвитку дослідницьких компетентностей майбутніх докторів філософії подано у табл. 3.

Таблиця 3

**Значення китайських наукових інституцій для розвитку
дослідницьких компетентностей майбутніх докторів філософії**

Наукові інституції	Характеристика
Науково-дослідні інститути лабораторії	Велика кількість науково-дослідних організацій, включаючи науково-дослідний інститут фізики, Китайська академія наук, а також багато університетських лабораторій. Ці організації проводять передові дослідження в різних галузях науки та технологій, надаючи молодим вченим можливість працювати в знаннях та передових технологіях Докторанти можуть брати участь у дослідженнях, проводити власні експерименти, друкувати статті в міжнародних виданнях та працювати з провідними фахівцями у своїй галузі, що забезпечує глибоке опанування науковими методами та технологіями
Міжнародна співпраця і наукові контакти	Китай інтегрується у глобальну наукову спільноту, заохочуючи програми для обміну для вчених та студентів. Китайські наукові інститути активно співпрацюють з університетами та науково-дослідними центрами за кордоном, що дозволяє молодим вченим та аспірантам брати участь у глобальній науковій мережі Спільні міжнародні дослідницькі проєкти з іншими державами дають змогу китайським докторантам не тільки здобувати нові знання, а й вдосконалювати вміння в контексті світових наукових викликів, обмінюючись досвідом з міжнародними партнерами
Розбудова інфраструктури та підтримка наукових розвідок	Активне інвестування в розвиток наукової інфраструктури, зокрема у створення високотехнологічних лабораторій та інноваційних центрів, що дає змогу докторантам використовувати сучасне обладнання для досліджень та реалізовувати власні наукові проєкти на найвищому рівні Величезна кількість науково-освітніх платформ та науково-дослідні інститути в університетах допомагають молодим науковцям реалізовувати їхні дослідження, вдосконалюючи їхні вміння в академічній та практичній областях

Джерело: сформовано автором на основі [22; 23, с. 263]

Китайські наукові заклади мають важливе значення у формуванні дослідницьких навичок майбутніх PhD через організовану наукову підготовку, орієнтацію на проєкти, міжнародну взаємодію, а також використання передових наукових технологій та інфраструктури.

Високий рівень підготовки та здатність до самостійних досліджень у глобальному контексті забезпечують китайським докторантам можливість розвитку міждисциплінарних досліджень, залучення до практичної роботи та взаємодії з міжнародною науковою спільнотою.

Проведемо порівняння спільних та відмінних рис в підготовці майбутніх докторів філософії Китаю та України (табл. 4).

Таблиця 4

Основні відмінності у підходах до підготовки докторів філософії в Україні та Китаї

Критерій	Україна	Китай
Орієнтація на академічну підготовку	Більше уваги зосереджується на теоретичній підготовці та формуванні загальних дослідницьких умінь	Сильний акцент на практичну підготовку через участь у великих дослідницьких проєктах
Система наукового наставництва	Здебільшого співпраця з одним науковим керівником, чия роль полягає у консультуванні та корегуванні досліджень	Підхід відкриває ширші горизонти для входження до дослідницьких команд, взаємодії з різними наставниками та менторськими програмами
Співпраця з промисловістю та індустрією	Незначний контакт з реальним сектором економіки та промисловості в межах наукових досліджень	Широка інтеграція досліджень з промисловістю, масштабні державні проєкти та спільні ініціативи з компаніями й урядом
Міжнародна співпраця та мобільність	Міжнародні обміни часто обмежені фінансовими ресурсами	Активна участь у міжнародних обмінних програмах, співпраця з університетами та науково-дослідними центрами з різних країн світу
Підхід до інноваційних технологій	Застосування інноваційних технологій є обмеженим, зокрема у сферах високих технологій	Інтенсивне застосування сучасних технологій, як-от великі дані, штучний інтелект та робототехніка, у дослідженнях
Підготовка через проєктне навчання	Проєктне навчання застосовується нечасто	Широко розвинута система навчання, орієнтована на проєкти, з реальними завданнями, що дозволяє студентам працювати над великими дослідницькими проєктами
Роль досліджень у навчальному процесі	Наукова робота зазвичай відокремлена від навчального процесу, а важливе значення мають теоретичні знання	Активна участь у дослідницьких проєктах - важлива складова навчального процесу, яка об'єднується з практичною діяльністю
Оцінка успішності дослідницької діяльності	Оцінювання крізь захисти дисертацій, публікації, однак нерідко без ретельного розбору практичної користі досліджень	Важливу роль має публікування у міжнародних журналах, участь у міжнародних конференціях та впровадження наукових досягнень у виробництво
Інфраструктура для наукових досліджень	Обмежена наукова інфраструктура, застаріле обладнання та ресурси для досліджень	Сучасні лабораторії й технічне оснащення, великі вкладення в науково-дослідні центри та університети
Підтримка молодих дослідників	Обмежене фінансування для молодих науковців, значна частина грантів доступна тільки в рамках національних програм	Значні державні та приватні інвестиції для підтримки молодих науковців, велика кількість грантів і програм для докторантів.

Джерело: сформовано автором на основі [24-26]

У табл. 4 продемонстровано ключові розбіжності у підходах до підготовки науковців в Україні та Китаї, акцентуючи на відмінностях у стратегічних пріоритетах, інфраструктурі та методах навчання, що впливає на результати наукових досліджень і кар'єрні перспективи молодих учених у цих країнах.

Впровадження китайського досвіду підготовки науковців в Україні може стати важливим кроком для оновлення наукової системи та покращення якості освіти у вишах. Зважаючи на потужну науково-освітню інфраструктуру Китаю, а також підходи до навчання докторів філософії, Україна має кілька можливостей для інтеграції цього досвіду у свою систему. Основні можливості для впровадження китайського досвіду в Україні подано у табл. 5.

Покращення системи підготовки, формування дослідницьких компетентностей докторів філософії в Україні це важливе завдання для забезпечення високої якості наукових досліджень та підвищення конкурентоспроможності українських науковців на міжнародному рівні.

Таблиця 5

Імплементація китайського досвіду в Україні

Підходи до підготовки	Можливості	Реалізація
Розвиток проєктно-орієнтованого навчання	Розробка проєктів для докторантів, у межах яких вони виконуватимуть практичні дослідницькі завдання у співпраці з науково-дослідними інститутами, державними організаціями або компаніями	Ініціювання спільних наукових проєктів університетів і компаній, заохочення відкриття інноваційних лабораторій при вишах, де можна буде працювати з реальними даними та передовими технологіями, подібно досвіду Китаю
Інтеграція з промисловістю та підприємствами	Встановлення більш тісної співпраці між університетами та промисловістю для залучення студентів до досліджень, що стимулюють розвиток інновацій	Встановити партнерство з українськими та закордонними компаніями, що відкриє доступ до практичних наукових досліджень, які сприятимуть розвитку технологій
Посилення міжнародної співпраці	Встановлення партнерства між українськими вишами та китайськими науковими установами для обміну досвідом, участі у спільних наукових проєктах, конференціях та навчальних програмах	Запуск програм наукового обміну для студентів і науковців, запрошувати китайських фахівців для проведення семінарів, лекцій і майстер-класів, що створить платформу для міжнародної співпраці та забезпечить доступ до найновіших наукових розвідок.

Підходи до підготовки	Можливості	Реалізація
Використання сучасних технологій для досліджень	Інтеграція передових технологій у навчальний процес для забезпечення кращої підготовки студентів і докторантів. Зокрема, це може стосуватися використання великих даних, штучного інтелекту та інших сучасних технологій у дослідженнях	Українські університети можуть оновити свої лабораторії та дослідницькі центри, використовуючи сучасні технології для збору та аналізу даних. Активно інтегрувати навчальні плани з сучасних технологій, щоб підготувати студентів до роботи з великими даними, робототехнікою та іншими передовими напрямками
Створення менторських програм та наставництва	Впровадження системи наукового наставництва, де молодші науковці працюватимуть під керівництвом досвідчених дослідників, які надаватимуть їм допомогу з дослідженнями, публікаціями та порадами щодо кар'єри	Запровадити менторські програми, де досвідчені науковці та професори надаватимуть поради та підтримку молодим дослідникам. Це може бути частиною як магістерських, так і докторських програм
Формування наукових публікацій та участь у міжнародних конференціях	Збільшення кількості публікацій українських науковців у зарубіжних наукових виданнях, їхня активна участь у міжнародних наукових зібраннях	Стимулювання студентів та аспірантів до публікацій у провідних міжнародних журналах, організація наукових конференцій та форумів, де можна обговорювати передові дослідження та найновіші підходи в освіті
Впровадження інноваційних навчальних програм	Застосування новаторських методів у навчанні, які включають сучасні способи дослідження, наукове обладнання та практичний досвід	Застосування китайських методик викладання, зокрема інтерактивних лабораторій, симуляцій та інших сучасних підходів для розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і практичних досліджень
Розвиток науково-освітніх кластерів	Створення науково-освітніх кластерів, де університети, наукові установи та компанії об'єднують зусилля заради спільної роботи над інноваціями	Сприяння розвитку кластерів, що об'єднують виші, наукові установи та приватні підприємства для спільного втілення інноваційних наукових проєктів та навчання

Джерело: авторська розробка

Удосконалення підготовки майбутніх докторів філософії в Україні вимагає наступних підходів: оновлення освітніх програм, підтримка наукових досліджень, активного міжнародного співробітництва, вдосконалення фінансування наукової роботи та інтеграції в промисловість. Реалізація цих

рекомендацій дозволить підвищити якість висококваліфікованих науковців, які працюватимуть за глобальними стандартами та зробити вагомий внесок у прогрес науки та технологій.

Висновки. Таким чином, збільшення потреби у докторів філософії в галузі освіти пояснюється необхідністю постійного вдосконалення в системі освіти, її адаптації до розвитку соціальних, економічних та технологічних умов. Досвідчені доктори філософії, дуже важливі для розробки нових освітніх стратегій, оцінки ефективності освітніх реформ та забезпечення якісної освіти для всіх сегментів населення. У Китаї поєднання традиційних та сучасних методик використовується для розвитку дослідницьких компетентностей, наголошуючи на поєднанні теорії та практики, інтегрованого в міжнародну наукову спільноту, а також використання новітніх технологій. Ці підходи сприяють розвитку висококваліфікованих майбутніх докторів філософії.

Використання китайського досвіду у підготовці майбутніх докторів філософії в Україні здатне суттєво підняти якість наукової освіти, закласти підґрунтя для плідної співпраці з міжнародними колегами та сприяти появі інноваційних технологій. Основними напрямками є підтримка міжнародної співпраці, інтеграція з промисловістю, посилення проєктного навчання, модернізація науково-дослідницької інфраструктури та розвиток наставництва.

Перспективами подальших досліджень є визначення розвитку дослідницьких компетентностей у майбутніх докторів філософії шляхом інтеграції традиційних та сучасних методів навчання, що відкриває широкі перспективи для розробки більш ефективних програм підготовки висококваліфікованих науковців.

Література:

1. Бойчук Ю., Боярська-Хоменко А., Рибалко Л. Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах упровадження технологій дистанційного навчання. *Новий колегіум*. 2023. №3. С. 74-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2023_3_17.
2. Чернякова Ж. Формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі докторської підготовки. *Теорії та технології інноваційної професійної підготовки майбутніх учителів в контексті концепції «Нова Українська школа»*. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/pdf>.
3. Меньяло В. І. Концепція підготовки доктора філософії до дослідницько-інноваційної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 69. Т. 3. С. 40–44. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.7>.
4. Бержанір А. Формування філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2 (7). С. 294–302. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244869](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244869).
5. Коляда Н., Левченко Н., Заболотна О. Підготовка докторів філософії із соціальної роботи в Україні: перший досвід та перспективи розвитку. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2 (7). С. 291–305. DOI: [10.31499/2618-0715.2 \(7\).2021.244872](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244872).

6. Галіцан О.А., Койчева Т.І., Осипова Т.Ю. Specifics of Training Future Doctors of Philosophy within the Educational and Scientific Program «Profession-oriented Education». *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine: International annual journal*. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Harbin : Harbin Engineering University, 2021. Issue 7. pp. 74-80. URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11479/3/Halitsan%2c%20Koycheva%2c%20Osyova.pdf>.
7. Lan Lin, Phylis Trends of Internationalization in China's Higher Education: Opportunities and Challenges. *US-China Education Review B*. 2019. Vol. 9, No. 1. pp. 1-12. doi: 10.17265/2161-6248/2019.01.001.
8. Xiao J. Internationalization of Higher Education in China: A Case Study of International Branch Campuses. *University of Alberta*. 2017. URL: <https://era.library.ualberta.ca/items/8f36cb68-a7f4-4ea2-8c97-365021895483>
9. Yang R. China's Strategy for the Internationalization of Higher Education: An Overview. *Front. Educ. China*. 2014. Vol.9 (2). pp. 151–162. URL: <https://doi.org/10.3868/s110-003-014-0014-x>.
10. Xu X., Sit H., Chen S. International education through a bioecological development lens – a case study of Chinese doctoral students in Australia. *Higher Education Research & Development*. 2021. 40(6). pp. 1342–1357. URL:<https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1811646>.
11. Вітченко А. Підготовка майбутніх докторів філософії у вищій військовій школі: досвід, проблеми, шляхи вдосконалення. *Військова освіта*. 2020. №1 (41). С. 91-102. DOI: 10.33099/2617-1775/2020-01/91-102.
12. Вавіліна Н.І. Підготовка наукових кадрів як основа формування інтелектуального капіталу країни. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 4. С. 16-27. URL: <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2019-4-03>.
13. Волкова Н. П. психологічна компетентність докторів філософії з професійної освіти: шляхи розвитку. *Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції : матеріали IX/5 Міжнародної науково-практичної конференції, 15–17 листопада 2024 р., с. Світязь Шацького району Волинської області. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 19-25. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-427-9-5>.*
14. Leshchenko M. P., Kolomiiets A. M., Iatsyshyn A. V., Kovalenko V. V., Dakal A. V., Radchenko O. O. Development of informational and research competence of postgraduate and doctoral students in conditions of digital transformation of science and education. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. doi:10.1088/1742-6596/1840/1/012057.
15. Щипанський П.В. Корецький А.А., Капосльоз Г.В., Зайцев М.М. Організація підготовки докторів філософії у країнах Європейського союзу та Україні: стан, тенденції, перспективи. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*. 2018. № 2 (63). С. 136-142. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/163955/162902>.
16. Дерстуганова Н.В. Загальні компетентності здобувачів ступеня доктора філософії в об'єктиві сучасних досліджень. *Alfred Nobel University journal of pedagogy and psychology*. 2023. №2 (26). С.44-51. DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-5.
17. Oliinyk I., Bidzilya Yu., Solomin Ye., Shapovalova H., Hetsko H. The Role of Digital Technologies in Building Research Competencies of Future Doctors of Philosophy. *Journal of Education Culture and Society*. 2023. No. 2. pp. 268-284. URL: <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1578/1331>.
18. Castillo-Martínez I. M., Ramírez-Montoya M. S. Research Competencies to Develop Academic Reading and Writing: A Systematic Literature Review. URL: <https://doi.org/10.3389/feduc.2020.576961>.

19. Пазюра Н.В. Практичний аспект підготовки майбутніх докторів філософії у галузі педагогіки в китайських університетах. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 жовтня 2023 р., Мукачево / Ред.кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2023. С.326-327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupp_2017_2_65.

20. Grote D., Patrick A., Lyles Ch., Knight D., Borrego M., Alsharif A. STEM doctoral students' skill development: does funding mechanism matter? *International Journal of STEM Education*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1186/s40594-021-00308-w>.

21. Чирва А. С. Інтернаціоналізація університетської освіти Китаю. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2017. Випуск 1. С. 69-73. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1109175>.

22. Horta H., Li H. Nothing but publishing: the overriding goal of PhD students in mainland China, Hong Kong, and Macau. October 2022. DOI:10.1080/03075079.2022.2131764.

23. Чу Їн. Транснаціональна вища освіта в Китаї: цільові пріоритети, нормативні та організаційні засади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 8 (112). С. 263-278. DOI 10.24139/2312-5993/2021.08/263-278.

24. de Melo Costa, D., Zha Q. Chinese Higher Education: The role of the economy and Projects 211/985 for system expansion. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*. 2020. 30 (114). URL: <https://doi.org/10.1590/S0104-40362020002802657>.

25. Атестація докторів філософії з 1 січня 2024 року. URL: <https://scc.knu.ua/dokumentatsiia/atestatsiia-doktoriv-filosofii-z-1-sichnia-2024-roku>.

26. Danko Y. Peculiarities of modeling ukrainianchinese cooperation in the field of education. *Management Journal*. 2022. Issue 1 (35). pp. 117-131. DOI: 10.30857/2415- 3206.2022.1.9.

References:

1. Boichuk, Yu., Boiarska-Khomenko, A., & Rybalko, L. (2023). Formuvannia naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh doktoriv filosofii v umovakh uprovezhennia tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [Formation of Research Competence of Future Doctors of Philosophy in the Context of Implementation of Distance Learning Technologies]. *Novyi kolehium - New collegium*, 3, 74-81. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2023_3_17 [in Ukrainian].

2. Cherniakova, Zh. (2021). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh doktoriv filosofii u protsesi doktorskoi pidhotovky [Formation of Research Competence of Future Doctors of Philosophy in the Process of Doctoral Training]. *Teorii ta tekhnolohii innovatsiinoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv v konteksti kontseptsii «Nova Ukrainka shkola» - Theories and Technologies of Innovative Professional Training of Future Teachers in the Context of the New Ukrainian School Concept*. Retrieved from: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/.pdf> [in Ukrainian].

3. Meniailo, V. I. (2020). Kontsepsiia pidhotovky doktora filosofii do doslidnytskoinnovatsiinoi diialnosti [The concept of preparing a doctor of philosophy for research and innovation]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh - Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary Schools*, 69 (3), 40–44. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.7> [in Ukrainian].

4. Berzhanir, A. (2022). Formuvannia filosofsko-metodolohichnoi kultury maibutnikh doktoriv filosofii [Formation of philosophical and methodological culture of future doctors of philosophy]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita - Social work and social education*, 2 (7), 294–302. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244869](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244869) [in Ukrainian].

5. Koliada, N., Levchenko, N., & Zabolotna, O. (2021). Pidhotovka doktoriv filosofii iz sotsialnoi roboty v Ukraini: pershyi dosvid ta perspektyvy rozvytku [Preparation of Doctors of Philosophy in Social Work in Ukraine: First Experience and Development Prospects]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita - Social work and social education*, 2 (7), 291–305. DOI: 10.31499/2618-0715.2 (7).2021.244872 [in Ukrainian].
6. Halitsan, O.A., Koicheva, T.I., & Osypova, T.Iu. (2021). Specifics of Training Future Doctors of Philosophy within the Educational and Scientific Program «Profession-oriented Education» []. *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine: International annual journal*. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Harbin : Harbin Engineering University, 7, 74-80. Retrieved from: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11479/3/Halitsan%2c%20Koicheva%2c%20Osypova.pdf> [in English].
7. Lan, Lin Phylis (2019). Trends of Internationalization in China's Higher Education: Opportunities and Challenges. *US-China Education Review B*, 9 (1), 1-12. doi: 10.17265/2161-6248/2019.01.001 [in English].
8. Xiao, J. (2017). Internationalization of Higher Education in China: A Case Study of International Branch Campuses. *University of Alberta*. Retrieved from: <https://era.library.ualberta.ca/items/8f36cb68-a7f4-4ea2-8c97-365021895483> [in English].
9. Yang, R. (2014). China's Strategy for the Internationalization of Higher Education: An Overview. *Front. Educ. China*, 9 (2), 151–162. Retrieved from: <https://doi.org/10.3868/s110-003-014-0014-x> [in English].
10. Xu, X., Sit, H., & Chen, S. (2021). International education through a bioecological development lens – a case study of Chinese doctoral students in Australia. *Higher Education Research & Development*, 40(6), 1342–1357. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1811646> [in English].
11. Vitchenko, A. (2020). Pidhotovka maibutnikh doktoriv filosofii u vyshchii viiskovii shkoli: dosvid, problemy, shliakhy vdoskonalennia [Training of Future Doctors of Philosophy in Higher Military Schools: Experience, Problems, and Ways to Improve]. *Viiskova osvita - Military education*, 1 (41), 91-102. DOI: 10.33099/2617-1775/2020-01/91-102 [in Ukrainian].
12. Vavilina, N.I. (2019). Pidhotovka naukovykh kadriv yak osnova formuvannia intelektualnoho kapitalu krainy [Training of scientific personnel as a basis for the formation of the country's intellectual capital]. *Nauka, tekhnolohii, innovatsii - Science, technology, innovation*, 4, 16-27. Retrieved from: <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2019-4-03> [in Ukrainian].
13. Volkova, N. P. (2024). Psykholohichna kompetentnist doktoriv filosofii z profesiinoi osvity: shliakhy rozvytku [Psychological competence of doctors of philosophy in vocational education: ways of development]. *Tretii riven osvity v Ukraini: stanovlennia ta tendentsii - The third level of education in Ukraine: formation and trends: materialy IKh/5 Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 15–17 lystopada 2024 r., s. Svitiaz Shatskoho raionu Volynskoi oblasti. Lviv – Torun : Liha-Pres, 19-25. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-427-9-5> [in Ukrainian].
14. Leshchenko, M. P., Kolomiets, A. M., Iatsyshyn, A. V., Kovalenko, V. V., Dakal, A. V., & Radchenko, O. O. (2021). Development of informational and research competence of postgraduate and doctoral students in conditions of digital transformation of science and education. *Journal of Physics: Conference Series*. doi:10.1088/1742-6596/1840/1/012057 [in English].
15. Shchypanskyi, P.V. Koretskyi, A.A., Kaposloz, H.V., & Zaitsev, M.M. (2018). Orhanizatsiia pidhotovky doktoriv filosofii u krainakh Yevropeiskoho soiuzu ta Ukraini: stan, tendentsii, perspektyvy [Organization of Doctor of Philosophy Training in the European Union and Ukraine: Status, Trends, Prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho - Collection of scientific papers of the Center for Military and Strategic Studies named after Ivan Chernyakhovsky*, 2 (63), 136-142. Retrieved from: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/163955/162902>. [in Ukrainian].

16. Derstuhanova, N.V. (2023). Zahalni kompetentnosti здобувачів ступеня доктора філософії в об'єктиві сучасних досліджень [General competencies of PhD students in the context of modern research]. *Alfred Nobel University journal of pedagogy and psychology*, 2 (26), 44-51. DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-5 [in Ukrainian].

17. Oliinyk, I., Bidzilya, Yu., Solomin, Ye., Shapovalova, H., & Hetsko, H. (2023). The Role of Digital Technologies in Building Research Competencies of Future Doctors of Philosophy. *Journal of Education Culture and Society*, 2, 268-284. Retrieved from: <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1578/1331> [in English].

18. Castillo-Martínez, I. M., & Ramírez-Montoya, M. S. (2020). Research Competencies to Develop Academic Reading and Writing: A Systematic Literature Review. Retrieved from: <https://doi.org/10.3389/feduc.2020.576961> [in English].

19. Paziura, N.V. (2023). Praktychnyi aspekt pidhotovky maibutnikh doktoriv filosofii u haluzi pedahohiky v kytaiskyykh universytetakh [Practical Aspect of Training Future Doctors of Philosophy in Pedagogy at Chinese Universities]. *Osvita i formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsii - Education and formation of competitiveness of specialists in the context of European integration: zbirnyk tez dopovidei VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 26-27 zhovtnia 2023 r., Mukachevo / Red.kol.: T.D. Shcherban (hol.red.) ta in. Mukachevo: Vyd-vo MDU, 326-327. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupp_2017_2_65. [in Ukrainian].

20. Grote, D., Patrick, A., Lyles, Ch., Knight, D., Borrego, M., & Alsharif, A. (2021). STEM doctoral students' skill development: does funding mechanism matter? *International Journal of STEM Education*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1186/s40594-021-00308-w> [in English].

21. Chyrva, A. S. (2017). Internatsionalizatsiia universytetskoi osvity Kytau [Internationalization of Chinese university education]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu - Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University*, 1, 69-73. Retrieved from: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1109175> [in Ukrainian].

22. Horta, H., & Li, H. (2022). Nothing but publishing: the overriding goal of PhD students in mainland China, Hong Kong, and Macau. October. DOI:10.1080/03075079.2022.2131764 [in English].

23. Chu, Yin. (2021). Transnatsionalna vyshcha osvita v Kytai: tsilovi priorytety, normatyvni ta orhanizatsiini zasady [Transnational Higher Education in China: Target Priorities, Regulatory and Organizational Framework]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii - Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 8 (112), 263-278. DOI 10.24139/2312-5993/2021.08/263-278 [in Ukrainian].

24. de Melo Costa, D., & Zha, Q. (2020). Chinese Higher Education: The role of the economy and Projects 211/985 for system expansion. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 30 (114). Retrieved from: <https://doi.org/10.1590/S0104-40362020002802657> [in English].

25. Atestatsiia doktoriv filosofii z 1 sichnia 2024 roku [Certification of Doctors of Philosophy from January 1, 2024]. Retrieved from: <https://scc.knu.ua/dokumentatsiia/atestatsiia-doktoriv-filosofii-z-1-sichnia-2024-roku> [in Ukrainian].

26. Danko, Y. (2022). Reculiarities of modeling ukrainianchinese cooperation in the field of education. *Management Journal*, 1 (35), 117-131. DOI: 10.30857/2415- 3206.2022.1.9 [in English].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 35.07:351.86:008:004.056

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-457-484](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-457-484)

Hololobov Serhii Mykolaiovych PhD in Public Administration, Doctoral Student of the State Enterprise 'Kyiv Aviation Institute', Associate Professor of the Department of National Security, Management and Public Administration of the Chernihiv Institute of Information, Business and Law of the Higher Education Institution 'Yuri Buhay International Scientific and Technical University', Chernihiv, +38 (096) 900 60 35, <https://orcid.org/0000-0002-6283-003X>

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN COUNTERING HYBRID THREATS: THE STRATEGIC ROLE OF CULTURAL POLICY IN ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Abstract. The article develops and substantiates proposals for improving the mechanisms of public administration to counter hybrid threats to the national security of Ukraine at the present stage of its development. The relevance of the topic is due to the growing challenge of hybrid warfare, Russian aggression against Ukraine and the need to adapt the national security system to modern realities. The research methodology is based on document analysis, comparative analysis, system analysis and the method of expert evaluation. A thorough analysis of the nature and classification of hybrid threats is carried out. Their impact on various areas of national security and ways of effective response are identified. Successful practices of countering hybrid threats in different countries (Estonia, Israel, USA, Finland) are presented. On the basis of the study, specific practical recommendations for improving the domestic mechanisms of public administration in the field of countering hybrid threats to national security are formulated. Attention is focused on the need to develop interagency and international cooperation, integration of technologies, improvement of the regulatory framework and analytical and prognostic tools. The author concludes that a comprehensive and systematic approach to security challenges is needed with an emphasis on continuous updating of knowledge and practices. Promising areas for further research on improving public administration mechanisms to counter hybrid threats to national security are

outlined. Special attention is paid to the integration of cultural policy into public administration mechanisms as a strategic tool for countering hybrid threats. A conceptual model of strengthening information and cognitive security through the development of national identity, promotion of cultural diplomacy and raising the level of media literacy of the population is proposed. The use of an interdisciplinary approach that combines public administration, security studies and cultural analytics allows to form a holistic system of response to information and psychological influences, which is an important element of a long-term strategy for ensuring the sustainability of society.

Keywords: hybrid threats, state policy in the field of culture, public administration, information warfare, cybersecurity, public administration mechanisms, interagency coordination, international cooperation, national security, countering threats.

Гололобов Сергій Миколайович кандидат наук з державного управління, докторант ДНП «ДУ «Київський авіаційний інститут», доцент кафедри національної безпеки, менеджменту та публічного управління Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», м. Чернігів, +38 (096) 900 60 35, <https://orcid.org/0000-0002-6283-003X>

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ: СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розроблено та обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізмів державного управління у напрямі протидії гібридним загрозам національній безпеці України на сучасному етапі її розвитку. Актуальність теми зумовлена зростаючим викликом гібридної війни, російською агресією проти України та необхідністю адаптації системи національної безпеки до сучасних реалій. Методологія дослідження ґрунтується на аналізі документів, порівняльному аналізі, системному аналізі та методі експертних оцінок. Здійснено ґрунтовний аналіз природи та класифікації гібридних загроз. Визначено їх вплив на різні сфери національної безпеки та шляхи ефективного реагування. Наведено успішні практики протидії гібридним загрозам в різних країнах (в Естонії, Ізраїлі, США, Фінляндії). На основі проведеного дослідження сформульовано конкретні практичні рекомендації щодо удосконалення вітчизняних механізмів державного управління у сфері протидії гібридним загрозам національній безпеці.

Акцентовано увагу на необхідності розвитку міжвідомчої та міжнародної співпраці, інтеграції технологій, удосконаленні нормативно-правової бази та аналітично-прогностичних інструментів. Зроблено висновок про необхідність комплексного та системного підходу до безпекових викликів з акцентом на постійне оновлення знань і практик. Окреслено перспективні напрями подальших досліджень щодо удосконалення механізмів державного управління у напрямі протидії гібридним загрозам національній безпеці. Окрему увагу в межах дослідження приділено інтеграції культурної політики у механізми державного управління як стратегічного інструменту протидії гібридним загрозам. Запропоновано концептуальну модель зміцнення інформаційної та когнітивної безпеки через розвиток національної ідентичності, популяризацію культурної дипломатії та підвищення рівня медіаграмотності населення. Використання міждисциплінарного підходу, що поєднує державне управління, безпекові дослідження та культурну аналітику, дозволяє сформувати цілісну систему реагування на інформаційно-психологічні впливи, що є важливим елементом довгострокової стратегії забезпечення стійкості суспільства.

Ключові слова: гібридні загрози, державна політика у сфері культури, державне управління, інформаційна війна, кібербезпека, механізми державного управління, міжвідомча координація, міжнародна співпраця, національна безпека, протидія загрозам.

Introduction. *Context.* The relevance and need to improve public administration mechanisms to counter hybrid threats to Ukraine's national security at the current stage of its development are extremely important. Standing at the crossroads of significant military, political, economic and security challenges, especially in the context of regional instability and global geopolitical tensions, Ukraine needs a strong and flexible public administration system that can effectively counter various forms of hybrid threats.

In this context, the development of integrated cultural security as a strategic tool for countering hybrid threats is becoming an important aspect of public policy. After all, culture not only shapes national identity, but is also a key mechanism for strengthening social resilience to external destructive influences. International experience shows that countries with developed cultural diplomacy, information hygiene and a sustainable system of preserving national heritage are much more effective in resisting information manipulation, disinformation and social division. Therefore, the institutionalisation of cultural policy in the field of state security should become one of the key areas for improving public administration mechanisms that will meet modern challenges and contribute to the formation of a long-term strategy for protecting national interests.

Adaptation of governance to rapidly changing conditions. Hybrid threats that combine military, cyber, information, economic and other methods of influence require a comprehensive and multidisciplinary approach within public administration. Such threats are often indirect and covert, making them difficult to detect and neutralise. Accordingly, there is a need to develop new, adaptive and innovative management strategies that can respond quickly to rapidly changing conditions and complex challenges.

One of the key tools of adaptive governance in countering hybrid threats is the integration of cultural policy into public administration mechanisms, which allows for the formation of sustainable social values, media literacy and information security of citizens. In the digital age and globalised information space, cultural identity is becoming not only an object of manipulation, but also an important resource of state security. The use of culture as an instrument of soft power, which is actively used in international practice (in particular, in the strategies of the United States, the EU, and Scandinavian countries), helps to increase social cohesion and reduce vulnerability to disinformation and external influences. Thus, the expansion of adaptive governance approaches should include mechanisms of state support for cultural initiatives, the development of cultural diplomacy and the strengthening of national identity, which is critical to ensuring long-term stability and national security.

The need to improve public administration mechanisms to ensure national security. According to the Cybersecurity Report of Ukraine, in 2023, the number of cyberattacks on state institutions increased by 35% compared to the previous year, highlighting the critical need to strengthen existing public administration mechanisms and develop new approaches and tools. This means integrating modern technologies, including digitalisation and information systems, to ensure increased efficiency and effectiveness in responding to hybrid threats, thus demonstrating the growing need to adapt to the rapidly changing conditions of cyberspace. According to recent research, there has indeed been an increase in cyber-attacks and their negative impact on individuals, organizations, and governments worldwide, with cyber attackers gaining the resources and expertise to launch massive attacks against other nations for strategic advantages, primarily targeting critical infrastructure and public services. These cyber security threats have become ever greater due to current geopolitical events, such as the action launched by the Russian Federation in Ukraine, demonstrating the need for states' responses to be quick and effective, adapted to this context. Over the past year, Russian cybercrime groups have strengthened their position as threats to the global digital ecosystem, showing adaptability, persistence, and a willingness to exploit computer systems. This underscores the critical need for enhancing existing governance mechanisms and developing new approaches and tools to ensure increased operational speed and

efficiency in response to hybrid threats, thus demonstrating the growing need for adaptation to the rapidly changing conditions of cyberspace [1]. It is also important to develop interagency coordination and international cooperation, as hybrid threats are often transnational in nature.

In view of the above, the role of public administration in countering hybrid threats is key to ensuring national security and stable development of modern Ukraine. Improving these mechanisms will help not only to effectively counter current challenges, but also to prepare for possible future threats, thus ensuring the country's long-term stability and security.

However, in addition to the technological dimension, an important element of countering hybrid threats is the development of public administration mechanisms in the field of culture, which plays a critical role in ensuring information, identity and cognitive security of society. The experience of EU countries, including Finland and Lithuania, demonstrates that effective cultural policy can be a powerful tool to counter hostile propaganda, cyberattacks on the information space and attempts to manipulate public consciousness. Institutionalisation of cultural security as a component of national security will create adaptive governance models that will contribute to the state's resilience to information and cognitive threats. Important measures include developing a media literacy system, strengthening cultural diplomacy, preserving and disseminating national historical memory as a strategic resource of the state. Thus, the combination of innovative technologies, interagency coordination and targeted cultural policy will ensure a comprehensive approach to strengthening national security and enhancing Ukraine's resilience in the face of global and regional challenges.

Literature Review. We have systematised the existing research work in the following five main areas:

- improving the efficiency of public administration and ensuring national security (Antonova L., Bielai S., Boikivska G., Kryshchanovych M., Yemanov V.). In this direction, the issues of improving the public administration system, increasing its efficiency in the context of ensuring national security are studied. Practice-oriented paradigms, mechanisms for planning and implementing the state security policy are considered;

- legal regulation of the security and defence sector in crisis situations (Coldea F., Kalyuzhna N., Koba O., Kobzar O., Korniienko V., Kovtun T.). The research focuses on the legal aspects of the functioning of the security and defence forces in crises, emergencies, and armed conflicts. The legal framework regulating their service and combat activities is studied;

- modelling the public administration system for cybersecurity (Didych O., Dolinchenko O., Dzyana H., Dzyanyi N., Larin S., Mykhailenko O., Pasichnyk V.). The focus of this area is on cybersecurity and modelling effective public administration

systems to ensure it. Attention is paid to the ranking of threats, assessment of information security costs;

- planning for ensuring the security of sustainable development of the socio-economic system (Andrushkiv R., Beglytsia V., Datsii N., Datsii O., Kozlova L., Mirko N., Nahirna M.). The research concerns planning and ensuring the security of the country's sustainable development, taking into account social, economic and other factors in the context of the importance of the knowledge economy;

- mechanisms for countering hybrid threats to national security (Antoniuk R., Lysetskyi Y., Pavlenko D., Pukhkal O., Semeniuk Y., Stefan M., Yanakiev Y.). The focus of this area is on the study of hybrid threats to national security, the study of priority areas and mechanisms for improving the state policy of countering such threats.

At the same time, in the context of hybrid threats, the aspect of cultural policy as a mechanism of public administration in the field of national security remains insufficiently covered. International experience proves that the cultural dimension can play a key role in countering disinformation, ensuring the resilience of society and forming an identity capable of withstanding external influence. In particular, in the European Union, Canada, and Japan, cultural diplomacy is seen as an effective tool of soft power that contributes not only to the international image of the state but also to the internal cognitive security of citizens. However, the mechanisms of integrating cultural security into strategies to counter hybrid threats are not sufficiently explored in the national scientific literature. The inclusion of this area in the modern discourse of public administration will expand the understanding of national security, focusing not only on legal, information and economic aspects, but also on the mechanisms of building social resilience through cultural policy.

An analysis of recent research and publications on improving public administration mechanisms to counter hybrid threats to national security has highlighted a comprehensive approach that covers a wide range of issues: from legal regulation to human resources and from information security to international cooperation. These areas demonstrate the depth and diversity of the challenges faced by the modern public administration system. At the same time, this analysis confirms the need for our research aimed at developing innovative methods to improve the relevant mechanisms. Given the constant evolution of hybrid threats, only a systematic approach to updating strategies based on the latest scientific developments can ensure the strength of national security and the adaptability of public administration to new challenges.

An important aspect that has not yet been adequately covered in research is the role of cultural policy in shaping society's resilience to hybrid threats. In the context of information wars, massive disinformation campaigns and attempts of external interference in internal social processes, culture is not only a sphere of

humanitarian development, but also a strategic resource of state security. It is through the mechanisms of public administration in the field of culture that national identity can be effectively strengthened, media literacy of citizens can be increased, and cultural diplomacy can be developed as a tool of soft power. International experience shows that countries such as Finland, Lithuania, and Poland are actively integrating cultural security tools into their strategies to counter hybrid threats, which allows them to significantly reduce the impact of external manipulative technologies. Thus, expanding the approach to public administration through the inclusion of cultural policy in the national security strategy is an original area of research that will not only strengthen state institutions but also form a more resilient society capable of responding effectively to modern challenges.

Research Methods. The methodological basis of the study is the main provisions of the theory of public administration and the developments of domestic and foreign scholars on the modernisation of public administration mechanisms to counter hybrid challenges to national security. The research is based on systemic, synergistic, and targeted approaches, as well as a set of methods that allow them to be applied, including the following main methods:

- document analysis - used to study and summarise the regulatory framework and existing scientific and theoretical developments on the research topic. It allowed us to obtain a comprehensive understanding of the regulatory framework and identify gaps in the awareness of the problem and formulate the purpose of the work;
- comparative analysis - used to study international experience in countering hybrid threats in Estonia, Israel, the United States and Finland. It helped to identify effective practices and strategies;
- systems analysis - used to identify and classify different types of hybrid threats. It helped to build a holistic understanding of their multidimensional nature;
- the method of expert assessments - used in the process of formulating proposals for improving public administration mechanisms to counter hybrid threats to national security.

Each of these methods is aimed at an in-depth theoretical understanding of the issue and the development of sound practical recommendations.

The Purpose of the Study. The purpose of the research is to develop and substantiate proposals for improving public administration mechanisms in the field of countering hybrid threats to Ukraine's national security, taking into account the strategic role of cultural policy. The study is aimed at analysing existing challenges, identifying effective response strategies, adapting international experience and integrating cultural policy as a key tool for building social resilience, countering information and cognitive threats. Particular attention is paid to the development of innovative approaches to cybersecurity, interagency coordination, regulatory support and international cooperation to ensure long-term stability and strengthening of Ukraine's national identity.

Results of Research. In the context of our study, hybrid threats are complex, multidimensional challenges that combine various forms of aggression and influence, including military, cyber, political, economic, informational, and psychological aspects. These threats are characterised by their ambiguity, difficulty in detection and indirect methods of influence, which makes them difficult to identify and counter.

Hybrid threats are usually used to achieve political, economic or military goals without direct open conflict, including the use of non-standard, often covert methods to destabilise the situation, undermine trust in state institutions, sow divisions among the population and erode social cohesion [2].

Examples of hybrid threats include cyber attacks on critical infrastructure, propaganda and disinformation, economic pressure, support for separatist movements, political interference, and the use of irregular military units or private military companies [3].

It is important to emphasise that hybrid threats are often transnational in nature and can originate from both outside and inside the country, making them particularly difficult to counteract through traditional national security mechanisms. Therefore, an effective response to such threats requires a comprehensive approach that encompasses various areas of public administration and international cooperation.

Based on this understanding, it becomes clear that in order to effectively analyse and counter hybrid threats, it is necessary to accurately identify and classify their various basic forms. Such a classification will allow not only a deeper understanding of the specifics and features of each type of threat, but also the development of more targeted and effective strategies to neutralise them. The table below, entitled ‘Variations in the Classification of Hybrid Threats’, provides a systematic overview of the main categories of hybrid threats, their subcategories, characteristics and specific examples, demonstrating their diversity and complexity.

Table 1.

Variations in the classification of hybrid threats

Hybrid threat category	Subcategory of hybrid threat	Characteristics of a hybrid threat	Examples of hybrid threats
Military	Conventional warfare	Traditional military operations	Invasion, occupation
	Irregular military operations	Use of partisans and mercenaries	Support for the rebels
Cybernetic	Cyber attacks	Attacks on critical infrastructure	Hacker attacks on power grids

Hybrid threat category	Subcategory of hybrid threat	Characteristics of a hybrid threat	Examples of hybrid threats
	Cyber espionage	Collection of confidential information	Penetration of state databases
Information	Propaganda	Spreading disinformation	Fake news, social media
	Psychological impact	Influencing public opinion	Campaigns to undermine trust in government
Economic	Economic pressure	Sanctions and embargoes	Trade restrictions
	Financial impact	Market manipulation	Artificial currency depreciation
Political	Interference in internal affairs	Support for opposition forces	Funding political movements
	Diplomatic pressure	Use of international organisations	Lobbying for resolutions against the country
Social	Social divide	Sowing discord between different groups	Incitement to ethnic conflict
	Cultural impact	Erosion of national values	Promotion of foreign cultural norms
<i>Note: this list of hybrid threats is not exhaustive and reflects the opinion of the authors</i>			

Source: compiled by the authors based on [4; 5].

This table provides a clear picture of the diversity and complexity of hybrid threats, highlighting their ability to affect various aspects of public life and governance. Each of these threats can have significant implications for the national security and stability of a country, especially when they are used in a coordinated and targeted manner. In this regard, it is worth focusing on the impact of these hybrid threats on national security and stability, considering how different types of threats can undermine the political, economic and social fabric of a country, and what strategies can be used to effectively counter and minimise their negative impact. This will help to better understand how to strengthen national security and ensure long-term stability in response to these complex challenges.

In this context, it is necessary to highlight the cultural component of hybrid threats, which is increasingly being used as a tool of information and psychological influence and destabilisation of societies. International experience confirms that national identity, cultural traditions, historical memory and language policy are the targets of manipulations aimed at eroding social unity and reducing trust in state institutions. In particular, propaganda campaigns aimed at distorting historical facts, discrediting national culture and imposing alternative cultural models are widespread forms of hybrid pressure that undermine citizens' values and contribute

to the growth of social tension. Accordingly, the development of state mechanisms for protecting the cultural space, including support for national media, creation of cultural products with a high level of information security, and promotion of Ukrainian culture through cultural diplomacy tools, is an important component of a comprehensive system for countering hybrid threats. The inclusion of this area in the overall public administration strategy will not only strengthen information security, but also strengthen the cognitive and social resilience of the population, which is a key factor in the state's sustainability in the current environment of global instability.

Hybrid threats pose a unique and particularly complex challenge to the national security and stability of any country. These threats have the ability to undermine the fundamental structures of society and the state, as their invisible and multifaceted nature makes it difficult to detect and counteract them in a timely manner. We believe that the main impact of hybrid threats lies in three key aspects:

1. Erosion of trust and social destabilisation: hybrid threats such as disinformation and propaganda can significantly undermine public trust in state institutions, fuelling social conflict and eroding national cohesion. This creates an environment in which political polarisation and social instability can flourish;

2. Cyber vulnerability and economic impact: cyber attacks on critical infrastructure and government systems pose significant risks to economic stability and national security. Damage to or loss of control over critical information systems can lead to financial losses and disruption of the normal functioning of society and government;

3. External political and military pressure: hybrid threats also include the use of military and political means to exert external pressure and influence on the internal affairs of a country. This may include support for separatist movements, political intrigue and the use of military force without direct military conflict [6].

Responding to hybrid threats requires a comprehensive approach that encompasses not only physical security, but also information, cyber, economic and political stability. Focusing on raising public awareness, strengthening cybersecurity, improving the legislative framework, and developing international security cooperation are key elements of an effective strategy to counter hybrid threats.

However, in addition to the above aspects, the cultural dimension of hybrid threats plays an equally critical role in undermining national security. Manipulation of cultural space, distortion of historical memory, imposition of alien ideological narratives and deliberate erosion of national identity are powerful tools for undermining social cohesion and social resilience. Aggressor states are actively using the 'culture war' as part of a hybrid strategy aimed at weakening national identity, destroying cultural codes and destabilising society through information and

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

cultural influence. Successful counteraction to these challenges requires not only institutionalisation of cultural security mechanisms, but also integration of cultural policy into the overall strategy of public administration. This involves developing the national media field, promoting Ukrainian cultural heritage, countering propaganda narratives, supporting cultural diplomacy, and implementing mechanisms of information self-defence. The inclusion of cultural policy in the state security system will create an effective mechanism for neutralising information and psychological attacks, minimising cognitive threats and strengthening national resilience, which is an important factor in the country's long-term stability in a hybrid war.

The key means of counteracting hybrid threats to national security are appropriate and effective mechanisms of public administration. The modern nature of hybrid threats requires governments not only to understand the traditional aspects of national security, but also to be able to adapt and respond to new, often unpredictable challenges.

In the context of our work, public administration mechanisms for countering hybrid threats to national security can be defined as a set of institutional, legal, technological and organisational tools and approaches aimed at identifying, analysing, preventing and responding to complex and multidimensional challenges affecting the national security and stability of the country. These mechanisms include: institutional coordination; legal framework; technological solutions; analytical methods; international cooperation; civic education and public engagement [7]. Thus, public administration mechanisms for countering hybrid threats should be multidimensional, adaptive and comprehensive, including both preventive and reactive measures that can effectively respond to the complex and dynamic challenges of the modern world.

Given this multidimensional understanding of public administration mechanisms for countering hybrid threats to national security, the next logical step is to identify specific examples of successful implementation of these mechanisms in different countries. For this purpose, we have created a detailed table that shows how different countries have successfully adapted to the challenges of hybrid threats using unique and innovative strategies. This table not only demonstrates the diversity of approaches, but also highlights key elements of success, such as interagency coordination, technological innovation and international cooperation. These examples will be important for understanding effective practices that can be adapted and implemented in other countries to strengthen national security and stability.

Table 2.

Successful international experience of using public administration mechanisms to counter hybrid threats to national security

Country.	The main mechanisms of state governance in countering hybrid threats to national security	Areas of application of the main mechanisms of public administration in countering hybrid threats to national security	Key achievements	Innovations and unique solutions
Estonia	Digitalisation of government services, cyber command, cyber security education	Digital governance, cybersecurity, education	Effective counteraction to cyber attacks, high level of digital literacy	Using blockchain to protect data
Israel	Intelligence technologies, active cyber defence, international cooperation	Cybersecurity, military intelligence, international security	Protection against complex cyber threats, leadership in cyber technologies	Development of advanced cyber technologies
USA	Interagency coordination, legislative initiatives, cybersecurity development	National security, cyber security, legislation	Large-scale cyber defence, effective interagency cooperation	National cybersecurity strategy
Finland	Educational programmes, public campaigns, intelligence coordination	Education, public administration, intelligence activities	High public awareness, effective information management	Strategic communication and information security

Source: compiled by the authors based on [8; 9].

The table below demonstrates how different countries have successfully implemented governance mechanisms to counter hybrid threats, using a variety of strategies that include digitalisation, cybersecurity, interagency coordination, education and international cooperation. Of particular importance is the ability of each country to innovate and adapt to the changing conditions of the global environment.

The selection of Estonia, Israel, the United States, and Finland for inclusion in the above table was based on several key factors:

1. Estonia. Recognised for its innovations in digital governance and cybersecurity, Estonia has made impressive strides since the massive cyberattacks of 2007. Its transition to digital governance and implementation of enhanced cybersecurity mechanisms makes it an important example for other countries;

2. Israel. This country is globally recognised as a leader in cybersecurity and intelligence technologies. Its unique approaches to countering hybrid threats, especially in the context of national defence and security, are an example of best practices;

3. The United States. Due to its vast resources and international influence, the United States has developed comprehensive approaches to countering hybrid threats. The inclusion of the United States in the table allows us to analyse the strategies of large states with extensive national security systems;

4. Finland. This country is an example of the effective use of civic education and public governance in the fight against information threats, including disinformation. Finland demonstrates how educational and social initiatives can be integrated into national security strategies [10].

Each of these countries represents a unique aspect of countering hybrid threats, providing valuable insights into different approaches and strategies that can be applied in other contexts. The inclusion of these examples provides a multifaceted overview of global practices and helps to identify effective mechanisms that can be adapted to improve public administration in countering hybrid threats.

Based on the contents of the table, we can draw valuable lessons and strategies that can be applied in the context of Ukraine, especially in light of the ongoing Russian aggression. Ukraine has faced diverse and complex challenges, including military action, cyberattacks, information warfare and economic pressure. Drawing on the experience of these countries, it is important to focus on developing a comprehensive strategy that includes both appropriate technological solutions and the development of a legal and institutional framework capable of effectively countering such complex hybrid threats. Taking these factors into account is essential for strengthening Ukraine's national security and protecting its sovereignty.

In addition to analysing the generally accepted mechanisms of public administration in the field of countering hybrid threats, it is important to take into account the cultural and information dimension, which is increasingly gaining strategic importance in global security policy. The experience of the countries included in the analysis (Estonia, Israel, the United States, Finland) demonstrates that effective management of information flows, support for national culture and building public resilience are key elements of a long-term strategy to counter hybrid threats. In this context, the development of state policy in the field of culture as a component of national security is of critical importance for Ukraine. This involves creating institutional mechanisms to counter cultural expansion, supporting the national information space, building effective cultural diplomacy, and implementing programmes to increase civilian resilience. In practice, this can be done by investing in the national media product, stimulating cultural production, which will help strengthen national identity and create an alternative to destructive narratives

imposed from outside. Thus, cultural policy is becoming not only a part of humanitarian development, but also an important tool of strategic public administration aimed at strengthening national security in response to the challenges of modern hybrid warfare.

In the context of Russia's aggression against Ukraine, hybrid threats to Ukraine's national security are expressed in diverse and complex forms. These threats not only result in direct military and political pressure, but also cover a wide range of challenges, such as information operations, cyber attacks, economic influence, and attempts to undermine social stability. Let us highlight the main threats:

- military actions and irregular military formations: direct military aggression, use of separatist movements and mercenaries to destabilise the situation in Ukraine;
- cyber attacks: focusing on vulnerable aspects of infrastructure, including government systems, energy networks and financial institutions. These attacks can have serious consequences, ranging from disruptions to critical infrastructure to the leakage of confidential information.

Cyberspace has become an arena for new forms of conflict and challenges to Ukraine's national security. Over the past five years, the country has faced a significant increase in cyberattacks that have targeted government agencies, critical infrastructure, and the private sector. These attacks have ranged from simple DDoS attacks to sophisticated spyware and virus campaigns, highlighting the need to strengthen cyber security and develop effective countermeasures. Figure 1 below shows the trends in cyberattacks in Ukraine over the past 5 years.

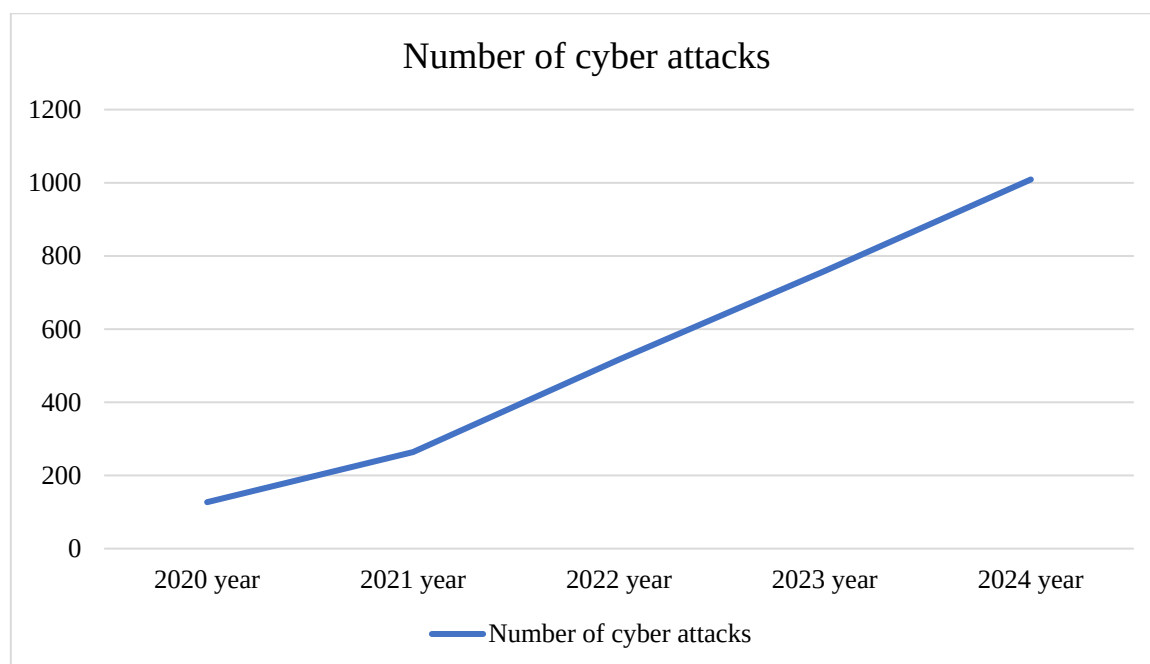

Fig. 1 Trends in cyberattacks in Ukraine over the past 5 years

Source: compiled by the authors based on [11].

The graph below shows the growth trends of cyberattacks in Ukraine over the past 5 years, where a steady increase in the number of incidents can be observed every year. This indicates the growing activity of cybercriminals and the increasing threats in cyberspace, which poses new challenges to Ukraine's national security and requires appropriate measures to strengthen cyber defence.

The analysis shows that cyber threats are becoming more complex and diverse every year, which requires Ukraine to adapt to new challenges. The growing number of cyberattacks is forcing the government and the private sector to invest in the development of cyber defence, education of cybersecurity professionals, and cooperation with international partners to share knowledge and experience. This will not only allow for effective counteraction to cyber threats, but also ensure the resilience of Ukraine's information space in the face of global challenges in the 21st century:

- information warfare and propaganda: large-scale attempts to influence public opinion in Ukraine and abroad, spreading disinformation and fake news to undermine trust in the government and sow discord among the population;
- economic pressure: the use of economic means, such as trade restrictions, energy pressure, to destabilise Ukraine's economy and reduce its international influence;
- political influence: attempts to interfere in Ukraine's internal politics through support for pro-Russian political forces, corruption schemes and other methods aimed at undermining democratic processes;
- social and cultural influence: the use of cultural and historical factors to incite ethnic and regional tensions, attempts to erode national identity [12].

Given these hybrid threats, Ukraine is facing the need to develop a comprehensive multi-level strategy that would integrate both traditional and modern approaches to national security, taking into account the specifics and scale of the challenges the country faces.

At the same time, among the hybrid threats that have long-term consequences for national security, special attention should be paid to cultural and informational influence as a form of strategic pressure on Ukrainian society. Russian aggression is accompanied not only by military or cyber attacks, but also by systemic cultural expansion, including the manipulation of historical memory, the imposition of alternative cultural narratives, and attempts to delegitimise Ukrainian identity in the global information space. Such actions are aimed at undermining social unity, spreading destructive narratives and creating ideological fragmentation within Ukrainian society. The experience of the Baltic States, Poland and the Scandinavian countries demonstrates that an effective state policy in the field of culture can become a key element of national security. In Ukraine, the priority measures should be institutionalisation of cultural security mechanisms, development of relevant

counter-propaganda strategies, state support for the national cultural product and strengthening of the national information space. In addition, the promotion of Ukrainian culture through international cultural diplomacy is one of the most promising tools for countering external information attacks and shaping Ukraine's positive image in the international arena. Thus, the integration of cultural policy into the security strategy of the state administration will be an important factor in the long-term sustainability of the state in the context of hybrid warfare.

In the context of Russian aggression against Ukraine, the Ukrainian side is implementing a number of public administration mechanisms to counter hybrid threats to national security. The main mechanisms include strengthening defence capabilities, developing cybersecurity, information warfare, economic and energy independence, and international cooperation. Let's look at these mechanisms in more detail:

- strengthening defence capabilities. Ukraine has significantly increased its military spending and reformed its armed forces. However, the armed forces still need to be modernised and better integrated with NATO standards;

- developing cybersecurity. Given the numerous cyber attacks, Ukraine is actively working to improve its cyber defence capabilities. However, this area still requires additional investment and development, especially in the context of critical infrastructure protection;

- information warfare and countering propaganda. Ukraine is actively working to counter Russian propaganda and disinformation. This includes efforts to ensure media independence and transparency in the information space. At the same time, it is necessary to strike a balance between combating disinformation and ensuring freedom of speech;

- economic and energy independence. Economic sanctions against Russia and efforts to reduce dependence on Russian energy resources are important steps. However, full economic and energy independence requires additional investment and development of domestic resources;

- international cooperation. Ukraine actively cooperates with international partners, in particular with the European Union and NATO. This cooperation is critical to maintaining and strengthening the country's security [13].

Ukraine has made significant strides in developing its governance mechanisms to counter hybrid threats, but the country still faces many challenges. Further modernisation of defence and security structures, a balanced approach to information security, ensuring economic stability and continuing international cooperation are key to strengthening Ukraine's national security.

At the same time, strengthening the cultural space as an element of the strategy of countering hybrid threats remains an important area of state policy in the field of national security. Given the role of culture in shaping social resilience, Ukraine

needs to systematically integrate cultural policy into public administration mechanisms, which involves protecting the national information environment, supporting domestic cultural production, and developing cultural diplomacy. This will help prevent external manipulation, preserve national identity and build cognitive security of society, which is an equally important aspect of a comprehensive approach to protecting the state.

In order to effectively counter hybrid threats to Ukraine's national security, it is necessary to implement and actively use innovative strategies in public administration that provide for a comprehensive and multidisciplinary approach. At the first stage, it is important to strengthen the cybersecurity system, as cyberattacks are becoming more widespread and destructive. This includes the development of domestic cyber defence technologies and the training of qualified specialists in this field. In addition to technical aspects, it is important to introduce an effective legal and regulatory framework that can adequately respond to the current challenges of cyberspace.

Another key area is countering information warfare and disinformation. Ukraine needs to develop its ability to monitor and analyse information flows and effectively counter propaganda. This requires investment in media literacy and support for independent media [14].

In addition, it is important for Ukraine to develop strategies to counter the economic and political aspects of hybrid threats. This means strengthening economic independence, diversifying energy sources, and ensuring the stability of the financial system. It is also necessary to strengthen the foreign policy strategy, in particular through the development of bilateral and multilateral relations, as well as integration with international security structures [15].

Finally, innovative strategies should include the development of interagency coordination and cooperation, ensuring that all agencies and authorities work in unison to counter hybrid threats. This requires not only the development of technical means and human resources, but also the creation of effective communication networks and rapid response systems [16].

In general, innovative strategies in public administration for Ukraine should be comprehensive, flexible and focused on the long-term strengthening of national security and stability.

Another important area of the innovative public administration strategy in countering hybrid threats is the formation of an integrated cultural security system that should combine measures to promote media literacy, counteract destructive narratives and strengthen national identity. In the context of the information war, the state should more actively develop cultural policy as a tool of strategic communication, which will help consolidate society and increase its resistance to external manipulation. This involves supporting Ukrainian cultural content,

expanding the information space, and using cultural diplomacy as a means of strengthening international support for Ukraine.

Another key aspect of improving the effectiveness of countering hybrid threats to Ukraine's national security is the integration of technology and digitalisation into public administration. The main goal is to create a modern, flexible and interconnected system capable of responding quickly to various challenges. This includes several key aspects.

First and foremost, it is important to develop and implement secure digital platforms for the exchange of information between different government agencies. This will ensure fast and effective communication necessary for rapid response to threats. These platforms should be equipped with modern encryption and data protection tools to prevent unauthorised access and ensure the confidentiality of information [17].

The second aspect is the use of advanced technologies to analyse big data. The use of artificial intelligence and machine learning to process large amounts of information can help identify potential threats, analyse trends, and prepare for possible scenarios [18].

It is also critical to develop digital infrastructure to improve cybersecurity. Ensuring the security of important state systems, especially in the energy, transport, and communications sectors, is key to protecting against cyberattacks.

Finally, attention should be paid to the development of e-government. The digitalisation of public services not only increases the efficiency and accessibility of governance, but also contributes to transparency and reduces corruption.

In general, the integration of technology and digitalisation into Ukraine's national security management should include not only the introduction of the latest technological solutions, but also the creation of an effective ecosystem that ensures communication and interaction between various elements of national security.

In addition to the digitalisation of governance, a key factor in strengthening national security is the integration of cultural analytics mechanisms into strategic threat forecasting systems. The use of big data and artificial intelligence, combined with the analysis of cultural narratives, language patterns and the dynamics of public sentiment, will allow for more effective identification of potential risks of information attacks, ideological manipulation and cognitive sabotage. This will contribute to the creation of an adaptive system for early detection of hybrid threats, which will be able not only to record destructive influences but also to develop optimal scenarios for communication responses to external challenges, thereby strengthening the resilience of public administration.

In the context of improving Ukraine's public administration mechanisms to counter hybrid threats, both interagency and international cooperation play a key role. Effective interaction between different state structures allows for a united front

in countering hybrid threats, covering all aspects of national security - from defence and intelligence to information warfare and economic stability.

To strengthen interagency cooperation, Ukraine needs to create effective communication channels and coordination mechanisms that will allow for the exchange of important information and coordination of actions in response to threats. This involves developing national strategic plans and procedures for responding to crisis situations, as well as improving the activities of specialised coordination centres capable of rapidly analysing threats and coordinating appropriate measures [19].

In terms of international cooperation, it is important for Ukraine to continue to develop partnerships with other countries and international organisations, including the European Union and NATO. This includes intelligence sharing, joint exercises and military manoeuvres, as well as cooperation in cybersecurity and critical infrastructure protection. It is also important to use international platforms to discuss common approaches to countering hybrid threats and share best practices.

Implementation of these measures will help Ukraine to increase its ability to effectively counter hybrid threats at the international level, as well as to strengthen its domestic national security system. It is important to remember that in today's globalised world, no country can face all the challenges on its own, so international cooperation and internal coordination are key to a successful defence strategy.

In addition to the military-strategic and cyber dimensions of international cooperation, cultural diplomacy is gaining in importance as a tool for strengthening international support and enhancing Ukraine's information defence. The formation of international cultural alliances, joint humanitarian initiatives and exchange programmes allows neutralising destructive narratives promoted by aggressive states and strengthening Ukraine's international subjectivity through soft power. Integration of cultural policy into international cooperation mechanisms will help increase Ukraine's influence in the global information space, build sustainable partnerships and increase trust in state institutions.

Strengthening strategic planning and forecasting is important in improving public administration mechanisms to counter hybrid threats to Ukraine's national security. This requires the development of a comprehensive system that provides an in-depth analysis of current threats and the development of effective strategies to counter them.

First of all, it is necessary to ensure the constructive functioning of the national centre for countering hybrid threats. This centre should actively use advanced analytical methods, including big data and artificial intelligence, to assess and forecast the development of the situation. Particular attention should be paid to monitoring social media, cyberspace and other sources of information that can be used to spread disinformation and conduct cyberattacks [20].

In addition, it is important to develop detailed scenarios for responding to various types of hybrid threats, including military, cyber, information and economic challenges. This involves developing action plans for different levels of government and coordinating with international partners. It is also necessary to ensure regular training and exercises to test the readiness of agencies and services to respond to hybrid threats. These measures will help to identify weaknesses in the national security system and address them in a timely manner [21].

Finally, strengthening strategic planning requires continuous development of human resources and training of specialists capable of working effectively in the face of rapidly changing and complex challenges of the modern world. It is important to ensure a high level of professional training and ongoing education of public administration employees in the field of national security. Taken together, these measures will help Ukraine to increase its readiness and effectiveness in countering hybrid threats, ensuring a more stable and secure future for the country.

In addition to traditional methods of strategic planning, an important element of predicting hybrid threats is the introduction of cultural and analytical models that allow assessing long-term trends in information security, social cohesion and cognitive influence. The use of cultural and sociological research, analysis of changes in social narratives, and identification of weaknesses in the national information space can help develop effective communication strategies that prevent external manipulation. Integration of such approaches into the national centre for countering hybrid threats will allow not only to respond promptly to existing challenges, but also to anticipate potential destabilisation scenarios, strengthening the information resilience of the state.

In the context of the current challenges faced by Ukraine, it is critical to improve the legal framework for countering hybrid threats. The legal system must be flexible and effective to adequately respond to the rapidly changing conditions of hybrid warfare, cyberattacks, information influence and other aspects of hybrid threats.

First of all, it is necessary to develop and adopt legislation that clearly defines the concept and types of current hybrid threats, as well as establishes clear mechanisms for responding to such threats. This involves the development of specialised laws in the areas of cybersecurity, information security, critical infrastructure protection, as well as laws regulating military and non-military responses to hybrid attacks.

The second important aspect is the creation of an effective mechanism for interagency coordination and cooperation within law enforcement and other government agencies. Legislation should provide a clear procedure for interaction and information exchange between national security agencies, military formations, police, cybersecurity structures and other government agencies.

The third aspect is to provide legal support for the development and implementation of the latest technologies in the field of national security. Legislation should promote innovation while ensuring adequate protection of citizens' rights and freedoms [22].

In addition, it is important to focus on the international dimension of legislation, adapting the national legal framework to the standards and norms of international law. This will help Ukraine to effectively interact with international partners and use international experience to improve its own mechanisms for countering hybrid threats. Taken together, these measures will allow Ukraine to create a solid legal framework that will not only effectively counter hybrid threats but also adapt to the rapidly changing challenges of the modern security environment.

Particular attention in improving the legal framework should be paid to the institutionalisation of cultural security as a strategic direction of national security. The absence of legislatively enshrined mechanisms for protecting cultural space makes it impossible to respond effectively to information and psychological attacks, manipulation of historical narratives and attempts to destroy national identity. The development of specialised laws that will regulate cultural policy in the context of hybrid warfare, strengthen state support for the national cultural product and protect the information space from destructive influence will help to formulate a long-term strategy for ensuring the sustainability of society and increase the effectiveness of public administration in the security sector.

The issue of the system of monitoring, analysis and rapid response to hybrid threats in Ukraine deserves special attention. To improve the effectiveness of this system, it is necessary to implement a comprehensive approach that includes technological innovations, interagency coordination and the development of analytical skills. First and foremost, it is important to ensure the functioning of a single integrated platform for collecting and analysing information from various sources, which will allow for the rapid identification of potential threats and tracking their development. This platform should include modern data processing systems capable of analysing large amounts of information, including social media, open sources, and intelligence data. The use of machine learning and artificial intelligence algorithms can significantly increase the speed and accuracy of analysis.

In addition to the technological aspect, interagency cooperation needs to be strengthened. A well-resourced central coordination centre that would combine the efforts of various agencies - from defence structures to intelligence and law enforcement agencies - would ensure the integrity and effectiveness of the threat response system [23].

In addition, the ongoing training and development of personnel involved in the national security system remains relevant. Professional development programmes, specialised trainings and workshops will help to improve the skills of employees, ensuring their readiness to effectively detect and respond to hybrid threats.

Finally, it is important to regularly evaluate and update response strategies and procedures. Conducting regular audits and exercises will help identify potential weaknesses in the system and make the necessary adjustments quickly.

Taken together, these measures will contribute to the creation of an effective, flexible and adaptive system for monitoring, analysing and responding to hybrid threats, capable of ensuring a high level of security in Ukraine.

An additional area of strengthening the hybrid threat monitoring system is the institutional introduction of cultural and analytical monitoring, which will allow assessing the dynamics of changes in public sentiment, cultural identity and information space. The introduction of such mechanisms in the work of think tanks and government agencies will help identify early signs of information sabotage, manipulative campaigns and attempts to influence national consciousness. A comprehensive analysis of the cultural context and trends in the media field will not only identify threats, but also formulate proactive strategies to neutralise them, which will strengthen the information and cognitive defence of the state.

At the current stage of Ukraine's development, in the context of a growing hybrid threat to national security, domestic public authorities need to take a number of specific measures to improve public administration mechanisms. First and foremost, the focus should be on strengthening cybersecurity, as cyberspace is becoming the main battlefield in hybrid conflicts. This includes the development and implementation of a national cybersecurity strategy that would cover both the public and private sectors. It is important to ensure the functioning of a single cybersecurity coordination centre responsible for monitoring, analysing and responding to cyber incidents.

Further, it is necessary to intensify work on information security, including countering propaganda and disinformation. This involves developing independent media, supporting fact-checking initiatives, and developing media literacy programmes for the population. Attention should also be paid to legislative support in this area, namely the adoption and updating of laws regulating the information space and countering disinformation.

Interagency and international cooperation plays a key role in countering hybrid threats. It is necessary to ensure close interaction between all involved agencies and services in Ukraine, as well as to intensify cooperation with international organisations and partners to share experience, intelligence and best practices.

Particular attention should be paid to the development of human resources and professional development of public administration officials involved in ensuring national security. This includes systematic training, specialised workshops and masterclasses, and exchange of experience with foreign experts. Taken together, these measures will contribute to the formation of an effective, flexible and adaptive

public administration system capable of effectively countering hybrid threats and ensuring Ukraine's stability and security.

An equally important area is the integration of cultural policy into the national security strategy, which involves the development of mechanisms to protect the information and cultural space from external influence. This includes the creation of effective and relevant state programmes to support national culture and art as elements of society's resilience, strengthening content security in the media, and developing cultural diplomacy as a tool for international communication. Implementation of such initiatives will not only minimise the destructive impact of external information campaigns, but will also help consolidate society around national values, which is a fundamental factor in countering hybrid threats.

Conclusions. Thus, this study allowed us to analyse in depth and identify key aspects that need attention to strengthen Ukraine's national security in response to modern hybrid challenges. The main conclusions of this study can be summarised as follows:

1. The need to integrate technology and digitalisation (Modern technology and digitalisation play a key role in ensuring effective monitoring, analysis and rapid response to hybrid threats. The development of cybersecurity, the introduction of innovative technological solutions and raising the level of digital literacy are an integral part of the national security strategy);

2. Strengthening interagency and international cooperation (Effective countering hybrid threats requires close cooperation between various government agencies and institutions, as well as intensification of international partnerships to share experience, information and intelligence);

3. Strengthening the legal and regulatory framework (Adapting and updating legislation to reflect current challenges is critical. This includes the development and implementation of laws governing cybersecurity, information security, critical infrastructure protection and countering disinformation);

4. Developing analytical and forecasting capabilities (It is important to create and improve mechanisms for analysing and forecasting hybrid threats, which will allow Ukraine to effectively plan and respond to potential challenges);

5. Improving preparedness and response (Improving operational response procedures, conducting regular training and exercises, and developing crisis management are key to improving the effectiveness of the national security system).

Taken together, these measures are aimed at creating a robust, flexible and adaptive system of public administration capable of withstanding diverse and ever-changing hybrid threats. Ensuring national security in the context of hybrid warfare requires Ukraine not only to mobilise all available resources, but also to continuously innovate in the development and implementation of new strategies and technologies. It also means maintaining a high level of awareness and preparedness

among the civilian population and public authorities to collectively respond to threats and ensure the resilience of society. Continuous development of human resources, strengthening of institutional boundaries, and deep international cooperation should be the basis for building a strong national security system that can effectively face not only current but also future challenges.

In addition, an important conclusion is the need to institutionalise cultural security as a component of the state policy in the field of national security. The use of culture as a strategic resource in countering hybrid threats will strengthen social resilience, prevent information manipulation and contribute to the consolidation of national identity. This requires a comprehensive approach that includes state support for the information space, protection of historical memory, development of cultural diplomacy and counter-propaganda mechanisms. Integration of cultural policy into the national security system will contribute to the long-term stability of the state and its ability to effectively counter the current challenges of hybrid warfare.

Given the wide range of challenges posed by hybrid threats to national security, there is a need to expand the research field beyond the already identified areas. One of the further areas of research could focus on developing models of aggressor behaviour using cognitive modelling and game theories, which would allow predicting potential enemy actions and adapting countermeasures accordingly. This implies an in-depth analysis of the psychological, social and political factors that influence the aggressor's decision-making and the use of this knowledge to improve the effectiveness of defence strategies.

Another area could include research into smart borders using advanced surveillance technologies, including drones, sensor networks and artificial intelligence to analyse data in real time. This would help to create a more effective system for monitoring borders and critical facilities, increasing the ability to detect and counter infiltration or illegal crossings early.

The third area may be related to the development of mechanisms for responding to the socio-psychological aspects of hybrid warfare, in particular, strategies for restoring trust and social cohesion after information attacks aimed at dividing society. Studying the effectiveness of various forms of social communication and psychological support can help develop programmes aimed at strengthening the nation's internal resilience to hybrid influence.

The fourth area of research could include the analysis of economic resilience and the development of economic defence strategies in the face of hybrid threats. This includes studying the impact of economic sanctions, trade restrictions and other economic instruments of hybrid warfare on the national economy and developing measures to reduce their negative impact.

Finally, research on the development of civil society and volunteer initiatives as an element of countering hybrid threats can reveal new opportunities for engaging

citizens in the protection of national security, increasing the level of public responsibility and support. These areas of research not only expand the understanding of hybrid threats and mechanisms for countering them, but also open up new horizons for developing innovative strategies to strengthen Ukraine's national security.

Another promising area of research is the study of the role of cultural narratives in shaping public resilience to hybrid threats. Analysing the impact of art, literature, cinema and media on public consciousness will help identify effective mechanisms to counter disinformation campaigns and psychological manipulation. The study of strategies such as stimulating national cultural production, promoting Ukrainian historical memory, and expanding international cultural presence will help strengthen the cognitive security of society and strengthen identity resilience in a hybrid war.

References:

1. Gabrian, C. (2023). How the russia-ukraine war may change the cybercrime ecosystem. *Bulletin of "carol i" national defence university*, 11(4), 43-49. <https://doi.org/10.53477/2284-9378-22-92>.
2. Bielai, S., Antonova, L., Hololobov, S., Yevtushenko, I., Sporyshev, K. (2024). The impact of a practice-oriented paradigm on public administration and national security. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 1, pp. 277-288. <https://doi.org/10.18280/ijssdp.190126>.
3. Yemanov, V., Dzyana, H., Dzyanyi, N., Dolinchenko, O., Didych, O. (2023). Modelling a public administration system for ensuring cybersecurity. *International Journal of Safety and Security Engineering*, Vol. 13, No. 1, pp. 81-88. <https://doi.org/10.18280/ijssse.130109>.
4. Coldea, F. (2022). Intelligence challenges in countering hybrid threats. *National security and the future*, 23(1), 49-66. <https://doi.org/10.37458/nstf.23.1.2>.
5. Kalyuzhna, N., & Kovtun, T. (2021). Hybrid Threats: Essence, Characteristics, Preconditions for Escalation. *The Problems Of Economy*, 3(49), 16-21. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-16-21>.
6. Kryshtanovych, M., Antonova, L., Filippova, V., Dombrovska, S., Pidlisna, T. (2022). Influence of COVID-19 on the functional device of state governance of economic growth of countries in the context of ensuring security. *International Journal of Safety and Security Engineering*, Vol. 12, No. 2, pp. 193-199. <https://doi.org/10.18280/ijssse.120207>.
7. Bielai, S.V., Kobzar, O.F., Yevtushenko, I.V., Korniienko, V.V., & Koba, O.V. (2021). The legal regulation of service and combat activities of the security and defense sector of Ukraine in crisis situations. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 76-85. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(2\).2021.76-85](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(2).2021.76-85).
8. Yanakiev, Y. (2018). Interagency and International Cooperation in Countering Hybrid Threats. *Information & Security: An International Journal*, Volume 39, Issue 1, p. 7-10. <https://doi.org/10.11610/isij.3900>.
9. Stefan, M. (2023). EU Policies for Developing Capabilities to Counter Hybrid Threats. *Romanian Military Thinking*, 1, 168-181. <https://doi.org/10.55535/RMT.2023.1.9>.
10. Yemanov, V., Pasichnyk, V., Yevtushenko, I., Larin, S., Mykhailenko, O. (2023). Ranking threats to determine the cost of protecting information in a cybersecurity environment. *Ingénierie des Systèmes d'Information (Information Systems Engineering)*, Vol. 28, No. 1, pp. 77-84. <https://doi.org/10.18280/isi.280108>.

11. Dovhan, O. (Ed.), Lytvynova, L. (Comp.), & Dorohykh, S. (Comp.). (2024). *Kiberbezpeka v informatsiinomu suspilstvi: Informatsiino-analitychnyi daidzhest* [Cybersecurity in the Information Society: Information-analytical Digest] (No. 6). Kyiv: Derzhavna naukova ustanova "Instytut informatsii, bezpeky i prava NAPrN Ukrainy"; Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/2024-6.pdf>.

12. Hrynzovskiy, A. M., Bielai, S. V., Tkachenko, O. V., Reshetnyk, S. M., Kalashchenko, S. I., & Koliusheva, O. S. (2019). Legal basis of professionals' competence formation of emergency and medical specialists in the first aid approaches. *Wiad Lek*, 72(7), 1371-1379. URL: <http://surl.li/rklos>.

13. Hodlevskiy, S., Lavnichenko, O., Sporyshev, K., Honchar, R. (2019). The role and place of gendarmerie forces in international peace operations. *Honor and Law*. Vol. 1, No. 68. Pp. 4-11. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2019/1/68/172497>.

14. Prykhodko, I., Matsehora, Y., Bielai, S., Hunbin, K., & Kalashchenko, S. (2019). Classification of coping strategies influencing mental health of military personnel having different combat experience. *Georgian Medical News*, (297), 130-135. URL: <https://europepmc.org/article/med/32011308>.

15. Boikivska, G., Yemanov, V., Nahirna, M., Mirko, N., Andrushkiv, R. (2023). Planning for ensuring the security of sustainable development of the socio-economic system in the context of the importance of the knowledge economy. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 18, No. 4, pp. 1283-1288. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.180433>.

16. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(38), 549-556. <https://doi.org/10.18371/fcapt.v3i38.237487>.

17. Petik, A., Trobiuk, V. (2022). Development of a discrete-continuous stochastic model of the actions of the national guard of Ukraine in termination of group illegal actions of convicts in penalties. *Honor and Law*. Vol. 4, No. 83. Pp. 75-81. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/4/83/272293>.

18. Yemanov, V., Bielai, S., Sporyshev, K. (2022). Information and analytical method of increasing the efficiency of technical intelligence of technical security units of the national guard of Ukraine. *The collection of scientific works of the National Academy of the National Guard of Ukraine*. Vol. 1, No. 39. Pp. 104-110. <https://doi.org/10.33405/2409-7470/2022/1/39/263376>.

19. Yemanov, V., Bielai, S., Trobyuk, V. (2022). Justification of proposals for improvement staff training and re-training systems sector of security and defense of Ukraine in the conditions of resisting armed aggression. *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine*. Series: Public Administration. 2(7), 272-280. <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2023-1-29>.

20. Yemanov, V., Trobiuk, V., Bielai, S. (2023). Justification of the ways of development of the educational activities of the National academy of the national guard of Ukraine in the sphere of informal education. *Honor and Law*. Vol. 1, No. 84. Pp. 5-12. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/1/84/276805>.

21. Lysetskyi, Y., M., Semeniuk, Y., V., & Pavlenko, D. G. (2021). Development and improvement of the mechanism for counteracting threats to national security in hybrid warfare. In *The 11th International scientific and practical conference "European scientific discussions"* (September 12-14, 2021) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 337 p. (pp. 246-252). URL: <http://surl.li/rkmgq>.

22. Pukhkal, O., G., & Antoniuk, R., V. (2022). Priority areas and mechanisms for improving the state policy of countering terrorism in the context of national security challenges. *Investments: Practice and Experience*, (2), 134-138. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.2.134>.

23. Wijnja, K. (2022) Countering hybrid threats: does strategic culture matter?, *Defence Studies*, 22:1, 16-34, <https://doi.org/10.1080/14702436.2021.1945452>.

Література:

1. Gabrian, C. (2023). How the russia-ukraine war may change the cybercrime ecosystem. Bulletin of "carol i" national defence university, 11(4), 43-49. <https://doi.org/10.53477/2284-9378-22-92>.
2. Bielai, S., Antonova, L., Hololobov, S., Yevtushenko, I., Sporyshev, K. (2024). The impact of a practice-oriented paradigm on public administration and national security. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 19, No. 1, pp. 277-288. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.190126>.
3. Yemanov, V., Dzyana, H., Dzyanyi, N., Dolinchenko, O., Didych, O. (2023). Modelling a public administration system for ensuring cybersecurity. International Journal of Safety and Security Engineering, Vol. 13, No. 1, pp. 81-88. <https://doi.org/10.18280/ijssse.130109>.
4. Coldea, F. (2022). Intelligence challenges in countering hybrid threats. National security and the future, 23(1), 49-66. <https://doi.org/10.37458/nstf.23.1.2>.
5. Kalyuzhna, N., & Kovtun, T. (2021). Hybrid Threats: Essence, Characteristics, Preconditions for Escalation. The Problems Of Economy, 3(49), 16-21. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-16-21>.
6. Kryshchanovych, M., Antonova, L., Filippova, V., Dombrovska, S., Pidlisna, T. (2022). Influence of COVID-19 on the functional device of state governance of economic growth of countries in the context of ensuring security. International Journal of Safety and Security Engineering, Vol. 12, No. 2, pp. 193-199. <https://doi.org/10.18280/ijssse.120207>.
7. Bielai, S.V., Kobzar, O.F., Yevtushenko, I.V., Korniienko, V.V., & Koba, O.V. (2021). The legal regulation of service and combat activities of the security and defense sector of Ukraine in crisis situations. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 28(2), 76-85. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(2\).2021.76-85](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(2).2021.76-85).
8. Yanakiev, Y. (2018). Interagency and International Cooperation in Countering Hybrid Threats. Information & Security: An International Journal, Volume 39, Issue 1, p. 7-10. <https://doi.org/10.11610/isij.3900>.
9. Stefan, M. (2023). EU Policies for Developing Capabilities to Counter Hybrid Threats. Romanian Military Thinking, 1, 168-181. <https://doi.org/10.55535/RMT.2023.1.9>.
10. Yemanov, V., Pasichnyk, V., Yevtushenko, I., Larin, S., Mykhailenko, O. (2023). Ranking threats to determine the cost of protecting information in a cybersecurity environment. Ingénierie des Systèmes d'Information (Information Systems Engineering), Vol. 28, No. 1, pp. 77-84. <https://doi.org/10.18280/isi.280108>.
11. Dovhan, O. (Ed.), Lytvynova, L. (Comp.), & Dorohykh, S. (Comp.). (2024). Kiberbezpeka v informatsiinomomu suspilstvi: Informatsiino-analitychnyi daidzhest [Cybersecurity in the Information Society: Information-analytical Digest] (No. 6). Kyiv: Derzhavna naukova ustanova "Instytut informatsii, bezpeky i prava NAPrN Ukrainy"; Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/2024-6.pdf>.
12. Hrynzovskiy, A. M., Bielai, S. V., Tkachenko, O. V., Reshetnyk, S. M., Kalashchenko, S. I., & Koliushcheva, O. S. (2019). Legal basis of professionals' competence formation of emergency and medical specialists in the first aid approaches. Wiad Lek, 72(7), 1371-1379. URL: <http://surl.li/rklos>.
13. Hodlevskiy, S., Lavnichenko, O., Sporyshev, K., Honchar, R. (2019). The role and place of gendarmerie forces in international peace operations. Honor and Law. Vol. 1, No. 68. Pp. 4-11. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2019/1/68/172497>.
14. Prykhodko, I., Matsehora, Y., Bielai, S., Hunbin, K., & Kalashchenko, S. (2019). Classification of coping strategies influencing mental health of military personnel having different combat experience. Georgian Medical News, (297), 130-135. URL: <https://europepmc.org/article/med/32011308>.

15. Boikivska, G., Yemanov, V., Nahirna, M., Mirko, N., Andrushkiv, R. (2023). Planning for ensuring the security of sustainable development of the socio-economic system in the context of the importance of the knowledge economy. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 18, No. 4, pp. 1283-1288. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.180433>.

16. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(38), 549-556. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i38.237487>.

17. Petik, A., Trobiuk, V. (2022). Development of a discrete-continuous stochastic model of the actions of the national guard of Ukraine in termination of group illegal actions of convicts in penalties. *Honor and Law*. Vol. 4, No. 83. Pp. 75-81. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/4/83/272293>.

18. Yemanov, V., Bielai, S., Sporyshev, K. (2022). Information and analytical method of increasing the efficiency of technical intelligence of technical security units of the national guard of Ukraine. *The collection of scientific works of the National Academy of the National Guard of Ukraine*. Vol. 1, No. 39. Pp. 104-110. <https://doi.org/10.33405/2409-7470/2022/1/39/263376>.

19. Yemanov, V., Bielai, S., Trobyuk, V. (2022). Justification of proposals for improvement staff training and re-training systems sector of security and defense of Ukraine in the conditions of resisting armed aggression. *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine*. Series: Public Administration. 2(7), 272-280. <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2023-1-29>.

20. Yemanov, V., Trobiuk, V., Bielai, S. (2023). Justification of the ways of development of the educational activities of the National academy of the national guard of Ukraine in the sphere of informal education. *Honor and Law*. Vol. 1, No. 84. Pp. 5-12. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/1/84/276805>.

21. Lysetskyi, Y.,M., Semeniuk, Y.,V., & Pavlenko, D.G. (2021). Development and improvement of the mechanism for counteracting threats to national security in hybrid warfare. In *The 11th International scientific and practical conference "European scientific discussions"* (September 12-14, 2021) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 337 p. (pp. 246-252). URL: <http://surl.li/rkmgq>.

22. Pukhkal, O.,G., & Antoniuk, R.,V. (2022). Priority areas and mechanisms for improving the state policy of countering terrorism in the context of national security challenges. *Investments: Practice and Experience*, (2), 134-138. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.2.134>.

23. Wijnja, K. (2022) Countering hybrid threats: does strategic culture matter?, *Defence Studies*, 22:1, 16-34, <https://doi.org/10.1080/14702436.2021.1945452>.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 325.455

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-485-496](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-485-496)

Антипенко Ірина Вікторівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: (044) 2492591, <https://orcid.org/0000-0001-9520-4353>

Волчо Віталій Вікторович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: (044) 2492591, <https://orcid.org/0009-0009-2147-6298>

ЦИФРОВЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто ключові виклики правового регулювання цифрового публічного управління в умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій. Досліджено, як цифровізація змінює природу публічного управління, трансформуючи традиційні управлінські моделі у напрямі відкритості, мережовості та адаптивності. Проаналізовано правові прогалини, пов'язані із впровадженням інноваційних технологій (штучного інтелекту, Big Data, блокчейну), а також ризики, що виникають унаслідок відставання законодавства від темпів технологічного прогресу.

Окрему увагу приділено проблемі відсутності нормативного визначення понять «цифрове публічне управління» та «цифрова компетентність посадових осіб», що ускладнює формалізацію цифрових процесів у публічному секторі. Підкреслено потребу у створенні комплексної національної стратегії цифрової трансформації з правовим фокусом, гармонізованої з міжнародними стандартами, зокрема ЄС та ОЕСР.

Запропоновано низку інституційних і законодавчих рішень, серед яких – запровадження цифрових прав як правової категорії, формування національного кодексу етики цифрового врядування, створення інституту цифрового омбудсмена, використання «пісочниць» для тестування інновацій. Обґрунтовано необхідність міжвідомчої координації, навчання посадовців у сфері цифрового права та розвитку кіберстійкої інфраструктури. Зроблено висновок про доцільність формування нової правової парадигми цифрового врядування на засадах гнучкості, прозорості, етики та захисту цифрових прав людини.

Ключові слова: цифрове публічне управління, цифровізація, правове регулювання, цифрові права, кібербезпека, штучний інтелект, електронне врядування, цифрова етика, інформаційний суверенітет.

Antipenko Iryna Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: (044) 2492591, <https://orcid.org/0000-0001-9520-4353>

Volcho Vitaly Postgraduate student of the Department of Public Management and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: (044) 2492591, <https://orcid.org/0009-0009-2147-6298>

DIGITAL PUBLIC ADMINISTRATION: REGULATORY CHALLENGES IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Abstract. The article examines the key challenges of legal regulation of digital public administration in the context of globalization and the rapid development of digital technologies. It examines how digitalization changes the nature of public administration, transforming traditional management models towards openness, networking, and adaptability. It analyzes legal gaps associated with the implementation of innovative technologies (artificial intelligence, Big Data, blockchain), as well as the risks arising from the lag of legislation from the pace of technological progress.

Special attention is paid to the problem of the lack of a normative definition of the concepts of “digital public administration” and “digital competence of officials”, which complicates the formalization of digital processes in the public sector. The need to create a comprehensive national digital transformation strategy with a legal focus, harmonized with international standards, in particular the EU and OECD, is emphasized.

A number of institutional and legislative solutions are proposed, including the introduction of digital rights as a legal category, the formation of a national code of ethics for digital governance, the creation of a digital ombudsman institution, the use of «sandboxes» for testing innovations. The need for interdepartmental coordination, training of officials in the field of digital law and the development of cyber-resilient infrastructure is substantiated. The conclusion is made about the feasibility of forming a new legal paradigm of digital governance based on flexibility, transparency, ethics and protection of digital human rights.

Keywords: digital public administration, digitalization, legal regulation, digital rights, cybersecurity, artificial intelligence, e-governance, digital ethics, information sovereignty.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті цифровізація стала визначальним вектором трансформації публічного управління, радикально змінюючи традиційні підходи до організації влади, комунікації з громадянами та надання адміністративних послуг. Водночас, попри стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, правове забезпечення цифрового врядування в Україні й у світі залишається фрагментарним, недостатньо адаптованим до викликів постіндустріальної епохи та глобалізованого інформаційного простору.

Застосування інноваційних цифрових інструментів – штучного інтелекту, великих даних, хмарних платформ – відкриває нові можливості для підвищення ефективності управління, але одночасно створює безпрецедентні ризики для захисту прав громадян, інформаційного суверенітету та прозорості владних рішень. Законодавство значною мірою не встигає за темпами цифрових змін, що призводить до виникнення правових вакуумів, колізій та нерівності в доступі до цифрових послуг.

Особливої актуальності набуває питання відсутності єдиної нормативно-правової бази, що визначає поняття «цифрове публічне управління», регламентує цифрову компетентність посадових осіб, гарантує захист цифрових прав громадян та забезпечує кібербезпеку державної цифрової інфраструктури. Крім того, фрагментація міжнародних стандартів і практик у сфері електронного урядування та кіберрегулювання ускладнює інтеграцію національних систем у глобальні цифрові мережі.

В умовах, коли державне управління стає все більш залежним від цифрових платформ і алгоритмічних рішень, постає необхідність комплексного переосмислення правового регулювання цифрової трансформації публічного сектору з урахуванням як національних пріоритетів, так і міжнародних зобов'язань. Саме ці аспекти становлять ядро дослідницької проблеми, яка потребує глибокого наукового аналізу та інституційного реагування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах стрімкої цифрової трансформації суспільства тема цифрового публічного управління набуває особливої актуальності. Глобалізаційні процеси, розвиток інформаційних технологій, поява цифрових платформ та штучного інтелекту кардинально змінюють способи взаємодії між державою та громадянами, формуючи нові моделі врядування. Водночас така трансформація висуває серйозні виклики до чинного правового поля, яке часто не встигає адаптуватися до швидких змін. Цифрове публічне управління охоплює не лише технологічну

модернізацію управлінських процесів, а й потребує ґрунтовного оновлення нормативно-правового забезпечення, що регламентує використання цифрових інструментів в управлінні, захист персональних даних, забезпечення кібербезпеки, цифрову ідентифікацію, доступ до публічної інформації тощо.

Сьогодні, у фокусі наукової уваги знаходиться низка питань, висвітлених у працях, присвячених правовим проблемам соціальної та цифрової трансформацій [1]; специфіці взаємодії публічного управління та правової системи [2]; ідеям глобального цифрового управління як феномену адміністративного права [4]; електронного урядування і цифрового права в умовах світоустрою ХХІ ст. [8] тощо.

Проте попри окреслені ґрунтовні студії, виклики правового регулювання цифрового публічного управління в епоху глобалізації залишаються не достатньо дослідженими. З огляду на це, зазначений аспект вимагає додаткового студіювання та висвітлення, що й зумовлює актуальність нашої статті.

Метою статті є дослідження ключових правових проблем, пов'язаних із трансформацією системи публічного управління в умовах цифровізації та глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Всебічна цифровізація владних процесів є одним із ключових аспектів сучасного публічного управління. Створення ефективних електронних платформ, застосування істотно нових механізмів взаємодії з громадянами, оцінка публічних послуг провокують необхідність якісного правового обґрунтування цих процесів. Сучасні виклики, серед яких кіберзагрози, режим мультиплікативних ризиків та транснаціональність правових процесів, вимагають нової методології законотворчої діяльності.

Цифрове публічне управління передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у процеси прийняття рішень, надання послуг, комунікації між органами влади та громадянами. В умовах пост-індустріального суспільства та глобалізаційного тиску відбувається трансформація традиційної моделі управління у напрямі мережовості, відкритості та динамічної адаптивності. У теоретичному вимірі цифрове управління спирається на концепції електронного урядування (e-governance), цифрового громадянства, управлінської інноваційності, кіберадміністрації тощо [9].

Застосування цифрових технологій у публічному секторі трансформує саму природу публічного управління: з одного боку – забезпечується доступність і прозорість, з іншого – постають нові ризики, пов'язані з контролем, безпекою, приватністю та правовими обмеженнями.

Однією з ключових проблем сучасного цифрового управління є те, що законодавство значно відстає від темпів цифрових інновацій. Технології розвиваються експоненціально, тоді як правотворчість є значно повільнішою, що створює правові вакууми. Це спричиняє ситуацію, коли нові цифрові

інструменти – від штучного інтелекту до блокчейну – впроваджуються без належної правової регламентації.

Такі затримки можуть створювати загрози для прав і свобод громадян, коли, наприклад, збір персональних даних здійснюється без визначених меж, а алгоритми приймають рішення без прозорості чи механізмів апеляції. Урядові платформи, що працюють на базі машинного навчання, потребують регламентів, які чітко окреслюють відповідальність за наслідки автоматизованих дій.

Правова невизначеність, свою чергою, також створює бар'єри для інноваційного бізнесу, особливо для стартапів, які стикаються з нерегламентованими умовами використання ІКТ у публічному секторі. Без законодавчого регулювання складно планувати довгострокові інвестиції у сферу GovTech.

Тому необхідним є запровадження динамічної моделі законодавства, яка здатна швидко адаптуватися до технологічних змін. Одним із варіантів є впровадження правових «пісочниць», у межах яких нові технології можуть тестуватись у контрольованих умовах.

У цифровому світі інформаційні потоки не мають кордонів, що висуває особливі вимоги до правової уніфікації на міждержавному рівні. Проте нині спостерігається значна фрагментація у підходах до регулювання електронної ідентифікації, електронного документообігу, кібербезпеки та цифрових прав.

Ця відсутність єдиного підходу ускладнює інтеграцію національних інформаційних систем та гальмує розвиток транскордонних цифрових послуг. Наприклад, платформа одного уряду може не бути сумісною з аналогічною платформою іншої держави через відмінності у форматах цифрового підпису чи захисту даних.

Крім того, бізнес, який працює у кількох юрисдикціях, змушений дотримуватись суперечливих або дублюючих норм, що збільшує витрати на правову відповідність. Це стосується й міжнародних компаній, і національних державних органів, які взаємодіють у рамках міжнародних проєктів.

На вирішення цієї проблеми спрямовані зусилля таких структур, як ЄС, де впроваджуються механізми єдиного цифрового ринку. Україні необхідно враховувати ці процеси при розробці національного цифрового законодавства.

Оскільки «цифрова революція ХХ ст. стала передумовою ідеї глобального цифрового врядування, що є новою концепцією глобального адміністрування» [4], то адмінресурс повинен забезпечити можливість захист персональних даних в «цифрових умовах», адже це основа цифрової довіри, без якої неможливе функціонування цифрової держави. Відсутність єдиних міжнародних стандартів у цій сфері створює правову невизначеність та посилює ризики порушення прав людини.

Зокрема, електронна ідентифікація, як інструмент доступу до електронних послуг, потребує уніфікованих правил для міждержавного визнання цифрової особи. Без цього неможливо забезпечити повноцінну мобільність громадян та бізнесу у цифровому середовищі.

Із розвитком цифрових технологій інституціоналізується й нова категорія прав індивідуума – категорія цифрових прав. Цифрове право, цифрові права – це права людини в онлайн-середовищі, які включають, зокрема, право на доступ в Інтернет, право на свободу вираження, право на захист конфіденційності та інші права людини, реалізація яких відбувається за допомогою цифрових технологій [8].

Питання цифрових прав громадян набуває дедалі більшої актуальності. До них можна віднести право на інформаційну приватність, право на забуття, право на справедливий алгоритм. Однак лише окремі країни (наприклад, Естонія, Німеччина) мають достатній рівень правового забезпечення цих прав.

Для України важливим є створення системного підходу до нормативного визначення цифрових прав та закріплення механізмів їх захисту, що є передумовою для демократичного та інклюзивного цифрового врядування. Цифровізація публічного управління посилює залежність держави від цифрової інфраструктури, зокрема – хмарних технологій, зовнішніх провайдерів, глобальних платформ. Це створює виклики для збереження інформаційного суверенітету.

Державні дані все частіше зберігаються на платформах, які не контролюються державою безпосередньо. У разі конфліктів чи санкцій, країна може втратити доступ до власних інформаційних ресурсів або зазнати зовнішнього втручання. Кіберзлочинність стає наднаціональним явищем, а державні ІТ-системи – об'єктами постійних атак. Йдеться не лише про фінансові втрати, а й про підірив довіри громадян до цифрових сервісів.

З огляду на це, критично важливими є побудова власних центрів обробки даних, розвиток національних хмарних сервісів та удосконалення системи кіберзахисту. Також необхідно закріпити в законодавстві статус критичної інформаційної інфраструктури та визначити відповідальність за її захист.

У глобальному контексті спостерігається посилення ролі наднаціональних регуляторів (наприклад, GDPR у ЄС) та міжнародних організацій (ОЕСР, ООН, BOOIB), які формують рамки цифрової правової культури. Для України, яка інтегрується до європейського правового простору, важливим є гармонізація внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами.

Практики правового забезпечення цифровізації публічного сектору в Україні вже реалізуються окремі ініціативи в рамках «Дія» [3], «Трембіта» [7], цифрового документообігу, електронних послуг. Однак існує потреба у

комплексному оновленні низки напрямів, серед яких ключовим вважаємо законодавче закріплення понять «цифрове публічне управління», «цифрова компетентність посадових осіб». Наразі у національному законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «цифрове публічне управління». Це ускладнює нормативне забезпечення цифрових процесів у владі, адже без юридичної конкретизації важко розмежувати функції, повноваження і відповідальність органів у сфері цифрового врядування.

Закріплення цього поняття дозволило б структурувати правовідносини у цифровому просторі, формалізувати процеси електронного урядування та впровадити стандартизовані підходи до управлінських рішень, що ухвалюються за допомогою ІКТ. Це, своєю чергою, стало б підґрунтям для розробки підзаконних актів та інструкцій.

Поняття «цифрова компетентність посадових осіб» також має увійти до нормативної бази. У сучасному публічному адмініструванні цифрова грамотність є критичною складовою кваліфікації державного службовця. Наявність правового визначення дозволила б закласти основу для атестації, навчання та підвищення кваліфікації службовців у сфері ІКТ.

Впровадження цих термінів у законодавче поле має здійснюватися шляхом внесення змін до Законів України «Про державну службу» [5], «Про Кабінет Міністрів України» [6], а також у розділ ІКТ-термінології в Національному класифікаторі професій.

Хоча Україна має окремі стратегічні документи («Концепція розвитку цифрової економіки»), відсутність єдиної інтегрованої стратегії цифрової трансформації публічного сектору з юридичним акцентом залишає поле для розбалансованості нормативного простору.

Національна стратегія має включати блоки, що охоплюють правову безпеку, захист даних, прозорість алгоритмів, нормативну сумісність із міжнародним правом, цифрові права громадян та механізми відповідальності в цифровому середовищі. Особливу увагу слід приділити ризикам, пов'язаним із штучним інтелектом, біометричними технологіями та Big Data.

Також стратегія має передбачати поетапне впровадження регуляторних інновацій, таких як цифрові пісочниці, правові експерименти та адаптивне регулювання. Ці інструменти дозволяють тестувати новації без ризику для загальної системи управління.

Розробка такої стратегії має базуватись на мультидисциплінарному підході – із залученням юристів, IT-фахівців, аналітиків публічної політики, представників громадянського суспільства. Її ухвалення необхідне як для модернізації державного управління, так і для ефективної імплементації міжнародних зобов'язань України.

Правова культура у цифровому середовищі – це не лише знання норм, а й готовність діяти згідно з принципами цифрової етики, прозорості, підзвіт-

ності та захисту цифрових прав. На жаль, більшість державних службовців не мають системної підготовки з питань правового використання ІКТ. Це призводить до випадків неправильного трактування законодавства щодо захисту даних, цифрового підпису, електронної ідентифікації. Унаслідок цього порушуються права громадян і виникають конфлікти інтересів, що підривають довіру до цифрових сервісів.

Для підвищення правової культури необхідно розробити навчальні програми, які б інтегрували правові аспекти цифрового управління у системи підвищення кваліфікації. Такі програми мають бути модульними, з урахуванням різного рівня цифрової грамотності службовців. Також варто створити мережу сертифікованих тренерів з цифрового права в публічному управлінні, які могли б здійснювати аудит правової спроможності інституцій. Регулярна оцінка цифрової етики посадовців має стати частиною службового атестаційного процесу.

У цифровому середовищі необхідним є створення інституцій, які могли б забезпечити баланс між інноваціями та захистом фундаментальних прав людини. У цьому контексті постає потреба у незалежному цифровому омбудсмані або комісаріаті з цифрових прав. Такий орган міг би здійснювати моніторинг дотримання прав громадян при наданні електронних послуг, забезпечувати розгляд скарг, проводити розслідування інцидентів з порушенням цифрових прав, а також брати участь у формуванні політики щодо приватності, кібербезпеки та прозорості алгоритмів.

Інституціоналізація цифрових прав має передбачати юридичну автономію цього органу, його фінансову незалежність та антикорупційні запобіжники. Також важливо, щоб він мав повноваження надавати обов'язкові до виконання приписи.

Успішні приклади подібних структур існують, наприклад, у Франції (CNIL) та Німеччині (BfDI). Для України створення аналогічного інституту стало б логічним кроком у розбудові правової цифрової держави та забезпеченні реального захисту громадян у цифровому вимірі.

Цифрове публічне управління є не лише технологічним викликом, але й потужним імпульсом до правового реформування. Ефективне правове регулювання має бути адаптивним, прозорим, заснованим на принципах інклюзивності, сталості та захисту цифрових прав людини. Відтак необхідними векторами ефективного правового регулювання є **розробка нової редакції законодавства у сфері цифрового врядування [2]**. Сучасна нормативно-правова база в Україні є фрагментарною і не охоплює повною мірою всі аспекти цифрового врядування. Більшість нормативних актів зосереджені на технологічних аспектах, не приділяючи достатньої уваги правовим і етичним викликам цифрової трансформації. Нове законодавство

повинно охоплювати як регулювання цифрової взаємодії органів влади з громадянами, так і питання відповідальності, безпеки та доступності послуг.

Закон має передбачати нормативне закріплення понять, механізмів, ролей та функцій суб'єктів цифрового врядування. Він також повинен включати принципи «цифрового за замовчуванням», «одноразовості» та «людинозорієнтованості» (user-centricity), що є основоположними в європейській правовій практиці.

При створенні нового законодавства варто орієнтуватися на моделі таких країн, як Естонія, Данія, Південна Корея, де правова база не лише регламентує цифрові процеси, а й стимулює інновації. Україна має змогу використати їхній досвід для формування власної гнучкої, але цілісної нормативної системи.

Не менш важливим є забезпечення дієвого механізму моніторингу реалізації цифрового законодавства, включно з оцінкою впливу нормативних актів на цифрові права громадян та ефективність надання послуг.

Постійне зростання ролі даних у публічному управлінні породжує потребу в чіткому етичному регулюванні. Йдеться не лише про технічні аспекти безпеки чи законність обробки персональної інформації, але й про прозорість алгоритмів, справедливість цифрових рішень і право громадянина знати, як саме використовується його інформація.

Крім цього, етичні стандарти мають стати обов'язковими для всіх рівнів публічного управління, а не лише декларативним інструментом. Наприклад, державні органи повинні публікувати алгоритмічні карти рішень, створювати механізми для перевірки упередженості в автоматизованих системах та впроваджувати принципи відкритості даних. Роль таких стандартів особливо важлива в умовах використання великих масивів даних (Big Data), біометричних технологій та штучного інтелекту. Без належного етичного супроводу можливе порушення цифрових прав громадян, дискримінація або маніпуляція інформацією.

Також варто створити окремий національний кодекс етики цифрового врядування з чіткими принципами, процедурами оцінки та санкціями за порушення. Такий кодекс має бути розроблений у партнерстві з громадянським суспільством, науковцями та міжнародними експертами.

До того ж, ефективне цифрове врядування потребує координації зусиль між міністерствами, відомствами, регуляторами та місцевими органами влади. Без створення узгодженої системи правового супроводу цифрові ініціативи залишаються ізольованими або реалізуються із суттєвими порушеннями норм. Міжвідомча екосистема має включати не лише державні установи, а й інститути громадянського суспільства, правозахисні організації, технічні комітети з розробки стандартів. Такий підхід забезпечить широку легітимність

цифрових політик та створить запобіжники від зловживань або надмірного втручання в приватність. У межах цієї екосистеми варто створити постійну міжвідомчу раду з правового забезпечення цифрової трансформації, яка координуватиме законодавчі ініціативи, слідкуватиме за дотриманням норм та здійснюватиме експертизу проєктів цифровізації [1].

Злагоджена співпраця дозволить уникнути дублювання функцій, забезпечить сумісність цифрових рішень та сприятиме формуванню єдиного цифрового правового поля в державі.

Оскільки кіберпростір не має кордонів – він потребує міждержавної співпраці, особливо у сфері боротьби з кіберзлочинністю, гармонізації правових норм і взаємного визнання цифрових інструментів (підписів, ідентифікації тощо).

Україна має розвивати партнерства з країнами ЄС, НАТО, Групою семи, а також брати активну участь у міжнародних проєктах Ради Європи, ООН, ВООІВ, ОЕСР. Важливим кроком є адаптація вітчизняного законодавства до Будапештської конвенції та Загального регламенту захисту даних (GDPR). Міжнародне співробітництво повинно охоплювати й питання цифрової юрисдикції – визначення правового режиму даних, що зберігаються або передаються через межі держав. Це особливо важливо в контексті хмарних обчислень та міжнародних платформ.

Крім того, необхідно забезпечити обмін найкращими практиками, спільні тренінги, міждержавні аудити кіберзахисту та створення транснаціональних центрів реагування на інциденти (CERT). Така співпраця не лише підвищить кіберстійкість держави, а й сприятиме правовій інтеграції України в глобальний цифровий порядок.

Успішна відповідь на виклики глобалізації та цифровізації вимагає від публічної влади не лише гнучкості, але й здатності до передбачення, системного мислення та інноваційного управління.

Висновки. Цифрове публічне управління в умовах глобалізації перетворюється на стратегічний вектор державного розвитку, що передбачає не лише технологічні зміни, а й фундаментальне оновлення правових, інституційних та етичних основ врядування. Його ефективна реалізація вимагає переосмислення ролі публічної влади у цифровому просторі та створення такої нормативно-правової архітектури, яка забезпечуватиме баланс між інноваційністю, безпекою та правами людини.

Проаналізовані у статті виклики правового регулювання цифровізації публічного сектору – від нормативного відставання до транснаціональної фрагментації та загроз цифровому суверенітету – засвідчують, що сьогоденне правове поле є недостатнім для гарантування стійкого та безпечного цифрового розвитку. У цьому контексті Україна має не лише адаптувати

існуюче законодавство, а й формувати власну правову парадигму цифрового врядування з урахуванням міжнародних стандартів та національних інтересів.

Визначено низку ключових напрямів реформування: законодавче закріплення понять, впровадження цифрової етики, формування міжвідомчої координації, підвищення правової культури управлінців та інституціоналізація захисту цифрових прав. Кожен із цих напрямів є критично важливим для формування довіри громадян до цифрових державних сервісів та забезпечення сталого суспільного розвитку в умовах цифрової епохи.

Отже, лише комплексний підхід – поєднання гнучкого правового регулювання, міжсекторальної взаємодії, міжнародного партнерства та орієнтації на цифрові права людини – дає змогу вибудувати ефективну модель цифрового публічного управління, здатну протистояти викликам глобалізації та технологічного прориву.

Література:

1. Баранов О. А. Соціальна та цифрова трансформації: джерело правових проблем. *Інформація і право*. 2021. № 3(38). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243807](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243807).
2. Буряк Є. В., Лук'янихін В. О. Взаємодія публічного управління та правової системи: виклики і можливості. *Український політико-правовий дискурс*. 2024. № 1. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13220983>.
3. Дія. Державні послуги онлайн. URL: <https://diia.gov.ua>.
4. Левченко Д. Парадигма ідеї глобального цифрового управління як феномену адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2025. № 4. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2024.4.01>.
5. Про державну службу : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
6. Про Кабінет Міністрів України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
7. Трембіта. URL: <https://egov.dp.gov.ua/services/sistema-trembita>.
8. Ціватий В. Г. Електронне урядування і цифрове право в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття: міжнародноправовий, інституціональний і політико-дипломатичний аспекти. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : збірник тез V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. С. 382–385.
9. Шандрик В. Цифровізація в публічному врядуванні як глобальний тренд сучасності. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. м. Дікірх (Люксембург) : ГО «ВАДНД», 07 серпня 2022 р. С. 82–86.

References:

1. Baranov, O. A. (2021). Sotsial'na ta tsyfrova transformatsiyi: dzherelo pravovykh problem [Social and digital transformation: a source of legal problems]. *Informatsiya i pravo – Information and law*, 3(38). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243807](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243807) [in Ukrainian].
2. Buryak, E. V., Lukyanykhin, V. O. (2024). Vzayemodiya publichnoho upravlinnya ta pravovoyi systemy: vyklyky i mozhlyvosti [Interaction between public administration and the legal system: challenges and opportunities]. *Ukrayins'kyi polityko-pravovyy dyskurs – Ukrainian Political and Legal Discourse*, 1. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13220983> [in Ukrainian].

3. Diya. Derzhavni posluhy onlayn [Diia. State services online]. URL: <https://diia.gov.ua> [in Ukrainian].

4. Levchenko, D. (2025). Paradyhma ideyi hlobal'noho tsyfrovoho upravlinnya yak fenomenu administratyvnoho prava [The paradigm of the idea of global digital governance as a phenomenon of administrative law]. *Administrativne pravo i protses – Administrative Law and Process*. 2025. No. 4. P. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2024.4.01> [in Ukrainian].

5. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrayiny [On Civil Service: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

6. Pro Kabinet Ministriv Ukrayiny : Zakon Ukrayiny [On the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> [in Ukrainian].

7. Trembita [Trembita]. URL: <https://egov.dp.gov.ua/services/sistema-trembita> [in Ukrainian].

8. Tsivaty, V. G. (2022). Elektronne uryaduvannya i tsyfrove pravo v umovakh mondializovanoho svitoustroyu KHKHI stolittya: mizhnarodnopravovyy, instytutsional'nyy i polityko-dyplomatychnyy aspekty [Electronic governance and digital law in the conditions of the globalized world order of the 21st century: international legal, institutional and political and diplomatic aspects]. *Pravovi zasady orhanizatsiyi ta zdiysnennya publichnoyi vlady : zbirnyk tez V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Khmel'nyts'kyy, 17 chervnya 2022 roku). Khmel'nyts'kyy : Khmel'nyts'kyy universytet upravlinnya ta prava imeni Leonida Yuz'kova*, 382–385 [in Ukrainian].

9. Shandryk, V. (2022). Tsyfrovizatsiia v publichnomu vriaduvanni yak hlobalnyi trend suchasnosti [Digitalization in Public Governance as a Global Trend of Modernity]. In I.V. Zhukova & Ye.O. Romanenko (Eds.). *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: Stan, problemy, tendentsii rozvytku : Materialy XXIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 82–86). Diekirch, Luxembourg: NGO «VADND» [in Ukrainian].

УДК 352 (477.41): 355.48(470+571): (477) «2022/...»

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-497-512](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-497-512)

Бобровнік Юрій Вікторович кандидат історичних наук, викладач кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0003-1410-5308>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ НА РІВНІ БОРИСПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядається система територіальної організації влади в Бориспільському районі Київської області в умовах військового стану в контексті незавершеної реформи децентралізації.

Розглянуто стан наукового вивчення обраної теми, зокрема, наявну головну джерельну базу дослідження, яку становлять офіційні сайти місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та звернено увагу на структурну відмінність між ними. Структура сільських, міських рад та їх виконавчих комітетів відрізняються між собою. Така відмінність впливає із фінансових можливостей громад, місцевих політичних розкладів та політичної волі голів громад. Ефективність таких структур оцінити складно, адже глобально немає у громаді перспективних планів розвитку громад.

Висвітлено рівні територіальної організації влади на рівнях громади, району та специфіку реорганізації структури правоохоронних органів і місцевих судів. З'ясовано умови роботи органів влади в умовах прифронтової зони у 2022 році, зокрема, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та державної влади, специфіку організації взаємодії районної державної адміністрації в контексті роботи районної військової адміністрації із Збройними Силами України, зокрема батальйоном територіальної оборони та добровольчими формуваннями територіальних громад.

Досліджено новоутворену структуру Бориспільської районної адміністрації та Бориспільської районної ради. Та здійснено спробу дослідити специфіку їх співпраці в умовах військового стану та політичної активності. Визначено особливості роботи районної військової адміністрації, що почасти несе формальний характер і не має в реальності якогось зобов'язального впливу. Оскільки розпорядження начальника РВА ігнорується місцевим населенням. Районна державна адміністрація та районна рада в умовах воєнного стану не має основних ґрунтовних фінансових джерел реалізації тих повноважень, які покладено на них положеннями профільних законів.

Прослідковано на законодавчому рівні зміни, щодо статусу старост сіл, підстав та принципів їх призначення, з'ясовано рівень залежності від голів сільських та міських рад. Виявлено відсутність реального впливу сільських мешканці на призначення старости у своєму населеному пункті.

Ключові слова: Територіальна організація влади, громада, район, районна рада, районна військова адміністрація, старостинський округ, староста.

Bobrovnik Yuriy Viktorovich candidate of historical sciences, Lecturer at the Department of Public Management and Administration at Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0003-1410-5308>

TERRITORIAL ORGANIZATION OF AUTHORITY AT THE LEVEL OF BORYSPIL DISTRICT OF KYIV REGION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. The article examines the system of territorial organization of power in the Boryspil district of Kyiv region in the context of martial law and incomplete decentralization reform.

The state of scientific study of the chosen topic is considered, in particular, the main source base of the study, which is the official websites of local executive authorities and local self-government, and the structural differences between them are noted. The structures of village and city councils and their executive committees differ. This difference stems from the financial capabilities of communities, local political scenarios, and the political will of community heads. It is difficult to assess the effectiveness of such structures, as there are no long-term community development plans in place globally.

The levels of territorial organization of power at the community and district levels and the specifics of the reorganization of the structure of law enforcement agencies and local courts are highlighted. The conditions of work of the authorities in the frontline zone in 2022, in particular, law enforcement agencies, local governments and state authorities, the specifics of the organization of interaction between the district state administration in the context of the work of the district military administration with the Armed Forces of Ukraine, in particular, the territorial defense battalion and volunteer formations of territorial communities are clarified;

The newly formed structure of the Boryspil District Administration and the Boryspil District Council and the specifics of their cooperation in the context of martial law and political activity are studied. The work of the district military administration, which is partly nominal in nature and does not have any binding nature in reality. The orders of the head of the RMA are particularly acutely ignored

by the local population. The reason is that district-level authorities under martial law do not have the main substantial financial sources to exercise the powers assigned to them by the provisions of the relevant laws.

The author traced the changes at the legislative level regarding the status of village elders, the grounds and principles for their appointment, and the level of dependence on the heads of village and city councils. The author reveals the absence of real influence of rural residents on the appointment of the starosta in their village.

Keywords: Territorial organization of power, community, district, district council, district military administration, starosta district, starosta.

Територіальна організація влади є ключовим аспектом організації управлінської системи будь-якої держави та формує основу для здійснення державного управління, що є критично важливим для забезпечення ефективності і стабільності держави. Вона охоплює поділ на адміністративні одиниці, функціонування органів влади на місцевому рівні та механізми взаємодії між центральними та місцевими органами влади. В Україні цей поділ має свою специфіку, зумовлену історичним розвитком, соціально-політичними змінами та сучасною реформою децентралізації. Після крайнього (до воєнного стану) етапу реформи децентралізації відбулося укрупнення районів. Так у Київській області на базі 25 адміністративних районів за рішенням Верховної Ради України було укрупнено та створено 7 нових районів. Ліквідовано Переяслав-Хмельницьку та Яготинську районні ради правонаступником яких стала Бориспільська районна рада. Ліквідовано Переяслав-Хмельницьку та Яготинську державні районні адміністрації. правонаступником яких стала Бориспільська районна державна адміністрація. Після процесів реформ децентралізації дещо змінилася система територіальної організації влади на рівні району.

Мета статті дослідити територіальну організацію влади в Бориспільському районі Київської області в умовах військового стану.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання:

- дослідити головну джерельну базу дослідження;
- вивчити структуру територіальної організації влади на прикладі нового укрупненого району;
- з'ясувати головні особливості роботи органів територіальної влади в умовах військового стану.

Спеціальних ґрунтовних наукових досліджень щодо обраної теми не існує. Головною джерельною базою дослідження є офіційні сайти громад, районної ради та районної державної адміністрації де опубліковано основні нормативно-правові документи, що стосуються організації діяльності місцевої влади. Другу групу джерел становлять закони України, Укази Президента,

постанова Верховної Ради України, які стали основою підставою для територіальної організації влади на рівні Бориспільського району. Зокрема, Закон України «Про місцеві державні адміністрації», Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій» №68/2022 від 24 лютого 2022 року, Закон України «Про основи національного спротиву», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року №1635-р «Про реорганізацію та утворення районних державних адміністрацій», Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» №807-IX від 17 липня 2020 року [5; 7; 25; 32; 36].

З 2017 по 2020 рік утворено 11 об'єднань територіальних громад: Бориспільська, Вороньківська, Гірська, Дівичківська, Золочівська, Переяславська, Пристолична, Студениківська, Ташанська, Циблівська, Яготинська. Відбулося і реформування структури силових та правоохоронних органів. Підрозділи СБУ, національної поліції та ДСНС у колишніх районах реорганізувалися та втратили свою самостійність і отримали підпорядкування районному центру. Теж саме відбулося і з Яготинським і Переяслав-Хмельницькими районними військкоматами. Вони стали відділеннями Бориспільського районного Центру комплектування та соціальної підтримки.

По рівню повноважень та функціоналу сильно втратила свій вплив Бориспільська районна рада, у порівнянні із попередньою каденцією, більшість повноважень якої було перерозподілено на рівень громад. Зокрема переспрямовано на рівень громад податки, які до 2021 року надходили до районного бюджету. Законотворці залишили районному бюджету надходження з доходів та оренди комунальних підприємств та майна. Проте більшість комунальних підприємств та комунального майна Яготинської та Переяслав-Хмельницької районних рад у 2021- 2024 роках, Бориспільської районною радою було передано громадам, на території яких, або було зареєстроване таке комунальне підприємство, або перебувало майно.

В умовах військового стану повністю нівелювався вплив Бориспільської районної ради на Бориспільську районну державну адміністрацію. Причиною того стало те, що голова районної адміністрації (РВА) отримав, повноваження начальника районної військової адміністрації та право одноосібно розпоряджатися районним бюджетом. У контексті реформи децентралізації та в умовах військового стану Бориспільська районна рада перестала бути активним політичним центром у районі у порівнянні із попередніми каденціями [32; 36].

В умовах реформи децентралізації районна державна адміністрація також значно втратила по повноваженнях та функціоналу. Дещо скоротився штат Бориспільської районної адміністрації, навіть після поглинання (ліквідації) двох інших. Більшість її кваліфікованих працівників знайшли

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

працевлаштування у міських та сільських радах, відповідно змінивши державну службу та службу в органах місцевого самоврядування.

Бориспільська РДА отримала наступну структуру: Відділ з питань цивільного захисту населення, Відділ з питань оборонної роботи, Відділ комунікацій та взаємодії з органами місцевого самоврядування, Відділ з питань державної реєстрації, Служба у справах дітей та сім'ї, Відділ містобудування та архітектури, Відділ гуманітарного розвитку, Відділ економічного, агропромислового розвитку території, транспорту та зв'язку, Відділ житлово-комунального господарства, інфраструктури, екології, природних ресурсів та захисту довкілля, Архівний відділ, Головний спеціаліст з питань внутрішнього аудиту, Головний спеціаліст по зв'язкам з правоохоронними органами, Відділ фінансів, Управління соціальної та ветеранської політики [24].

Апарат РДА структурно складається з Відділу управління персоналом, Юридичного відділу, Відділу документообігу та контролю, Відділу організаційної роботи та забезпечення діяльності керівництва, Відділу ведення Державного реєстру виборців, Відділу фінансово-господарського забезпечення, Сектору з питань розгляду звернень громадян, Головного спеціаліста з питань запобігання та виявлення корупції, Головного спеціаліста з режимно-секретної роботи, Головного спеціаліста з мобілізаційної роботи, Головного спеціаліста з питань доступу до публічної інформації [24].

Питаннями координації сил територіальної оборони в умовах військового стану здійснює голова Бориспільської районної державної адміністрації. Фактично другою людиною в районі в умовах військового стану, став начальник Штабу РВА, в особі командира 137 окремого батальйону сил територіальної оборони Збройних Сил України. До складу батальйону ТРО, окрім мобілізованих військовослужбовців, підпорядковано весною 2022 року новостворені 11 Добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) [4]. Військово-цивільні підрозділи (ДФТГ), сформовані із чоловіків та жінок, які у лютому 2022 року утворили в районі так зване народне стихійне ополчення і стояли зі зброєю на блокпостах громад. Станом на вересень 2024 року їх кількість скоротилася до п'яти. Решта були розформовані у зв'язку із конфліктами їх командирів із головами громад, або відвертим небажанням голів громад фінансувати їх діяльність. Тобто голови громад ігнорували вимоги ЗУ «Про основи національного спротиву» [6]. Або інших юридичних конфліктів їх командирів із командиром 137 ОБ ТРО ЗСУ. Як наслідок, до прикладу, добровольче формування Бориспільської міської територіальної громади №1 не було розформоване, але у нього командир 137 ОБ ТРО ЗСУ вилучив раніше видану ДФТГ зброю. Підставою для таких дій командира батальйону ТРО стало не бажання командира ДФТГ різко безпідставно розривати діючі контракти з добровольцями. У зв'язку із небажанням голів

громад фінансувати ДФТГ були розформовані Яготинське, Студениківське, Ташанське, Циблівське ДФТГ та Переяславське ДФТГ №1.

На сайті РДА зазначено у розділі територіальні органи влади: «Бориспільська філія Київського обласного центру зайнятості», Бориспільське управління Державної казначейської служби України Київської області, Бориспільське управління Головного управління ДПС у Київській області, Відділ у Бориспільському районі Головного управління Держгеокадастру Київської області, Відділ обслуговування громадян № 5 (сервісний центр) Головного управління Пенсійного фонду України у Київській області, Бориспільський міськрайонний відділ державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Київській області, Бориспільський міськрайонний відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Київській області, Бориспільська філія Київського обласного центру зайнятості, Бориспільська місцева прокуратура Київської області, Бориспільське районне управління Головного управління Національної поліції в Київській області, Бориспільський районний відділ ГУ ДСНС України у Київській області, Бориспільське районне управління Головного управління Держпродспоживслужби в Київській області, Бориспільське відділення управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Київській області [34].

Більшість новин на сайті РДА підписано «Начальник Бориспільської районної військової адміністрації (РВА). Хоча додаткових підрозділів із професійним додатковим штатом з військового спрямування не було утворено. Тобто фактично є лише додаткова вівіска, а начальник РВА носить мілітарний однострій, досить часто із не зрозумілими для населення шевронами. Проте почастишало проведення координаційних нарад під головуванням начальника Бориспільської РВА за участі силовиків МВС, ТРО ЗСУ, РТЦК та СП та НГУ [35].

До Бориспільської районної ради у жовтні 2020 року обрано 42 депутата, які основну роботу проводять у складі постійних комісій: 3 питань розвитку місцевого самоврядування, громад, регламенту, депутатської діяльності, законності, правопорядку, взаємодії з правоохоронними органами та запобігання корупції, з питань гуманітарної сфери, 3 питань земельних відносин, комунальної власності, архітектури, будівництва, інфраструктури та розвитку АПК і відповідних профільних комунальних підприємств, 3 питань екології, природних ресурсів, водних ресурсів, благоустрою, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, 3 питань планування бюджету та фінансів, соціально-економічного, культурного розвитку, інноваційно-інвестиційної політики [1; 33]. Окремими координаційним органом Ради є її Президія [27].

Сесія відбувалася мінімум 1 раз на квартал [31; 1]. Районні депутати не мають своїх громадських приймалень і переважно працюють на округах. Уся комунікація районних депутатів з виборцями у більшості випадків відбувається через соціальні мережі. Майже всі районні депутати звітують про пороблену роботу за рік на сторінках власних соціальних мереж [10; 11; 12]. Значна частина депутатів районної ради після 1 року роботи добровільно достроково складала свої повноваження. Головними причинами таких дій стало посилення умов декларування та заборона депутатам усіх рівнів виїздити закордон в умовах військового стану в тому числі і жінкам, які є депутатами районної ради.

У районі існує три міські територіальні об'єднанні громади, а саме Яготинська, Переяславська та Бориспільська, і вісім сільських громад. У всіх колишніх сільських радах, окрім тих які стали так званими «центральною садибами» утворено старостати, які очолюють старости, які є членами виконавчого комітету та мають у підпорядкуванні, як правило одну посаду діловода. Їх повноваження у порівнянні із повноваженнями колишніх сільських голів, фактично зведені до обов'язків менеджера, який повністю залежить від волі голови громади. В умовах військового стану Верховна Рада України внесла зміни до закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які **передбачають**:

- визначення додаткового критерію для утворення старостинських округів, де поряд з кількістю населення пропонується враховувати також щільність населення на відповідній території (у такому випадку нижня межа кількості жителів старостинського округу зменшується із 500 до 200 осіб);
- впровадження принципу повсюдності старостинських округів у межах територіальних громад (окрім адміністративного центру територіальної громади);
- забезпечення безперервності діяльності старости до обрання на його посаду у визначеному законом порядку нового старости новообраною місцевою радою (наразі староста має бути звільнений одночасно зі складанням повноважень радою, яка його затвердила на посаду);
- впровадження механізму одноосібного призначення старости сільським, селищним, міським головою у разі недієздатності сільської, селищної, міської ради;
- запровадження інструменту дистанційного проведення громадських обговорень, метою яких є погодження кандидатури старости місцевою радою, а також діджиталізованої процедури звітування старости перед громадою та місцевою радою;
- розширення повноважень старости, зокрема щодо участі на засіданнях органів самоорганізації населення;

- спрощена процедура звільнення старости з посади за його заявою у разі окупації (оточення) відповідного старостинського округу;

- можливість для сільського, селищного, міського голови призначати виконуючого обов'язки старости у випадку мобілізації старости [3; 29].

Таким чином громадянин, що перебуває на посаді старости став повністю залежною посадовою особою від голови громади. Також жителі села ніяким чином не здатні вплинути на визначення кандидатури старости, як ефективного і незалежного їхнього представника у виконавчому комітеті сільської, міської ради. Дистанційне обговорення це по факту формальна галочка перед призначенням старости, адже у більшості випадків на обговорення вноситься одна єдина кандидатура запропонована головою громади. Також Уряд України зобов'язав старост розносити повістки для мобілізації чоловіків. Після чого в Україні спостерігаємо в кожній громаді звільнення за власним бажанням старост-чоловіків [8; 30]. Яготинська міська територіальна громада утворена на базі міста Яготин шляхом приєднання усіх сіл колишнього Яготинського району та утворення 13 старостинських округів. Хоча на початку створення громади їх було 18 [23]. Переяславська міська територіальна громада утворена шляхом приєднання до міста Переяслав шести сільських рад колишнього Переяслав-Хмельницького району [18]. На території колишнього Переяслав-Хмельницького районів також було утворено 4 сільські територіальні громади, шляхом приєднання сіл до Дівичківської, Ташанської, Циблівської та Студениківської сільських рад [26]. Студениківська сільська рада була утворена в грудні 2017 року шляхом добровільного об'єднання Студениківської, Козлівської, Переяславської, Сомководолинської, Соснівської сільських рад. У 2020 році було приєднано ще Строківську сільську раду [20]. А також додатково було приєднано адміністративним методом Семенівську сільську раду колишнього Баришівського району, без врахування належного чином думки селян та Пристромську сільську раду Переяслав-Хмельницького району. Таке приєднання відбулося всупереч вимогам методики формування територіальних громад.

До Циблівської сільської ради приєднано 6 населених пунктів, які до 2020 року входили до 4 сільських рад. Сайт громади найменш наповнений і має не регулярне наповнення та оновлення [22]. Ташанська сільська рада утворена шляхом об'єднання 15 сільських населених пунктів із адміністративним центром у селі Ташань. До 2021 року ці села входили до складу 8 сільських рад [21]. Дівичківська сільська рада утворена в листопаді 2017 року шляхом добровільного об'єднання навколо села Дівички 6 сільських населених пунктів які входили до 2017 року у 3 сільські ради [16]. Фактично це було укрупнення сільських рад, яке внаслідок реформи фінансової децентралізації призвело до акумулювання значної кількості податкових

надходжень безпосередньо в бюджети громад. Проте укрупнення не відбувалося на основі запропонованої реформаторами методики в контексті економічної доцільності. Тому більшість громад в умовах воєнного стану є дотаційними [26].

До Бориспільської міської ради було приєднано шість колишніх сільських рад та утворено 6 старостинських округів до складу яких входить 18 населених сільських пунктів [13]. Золочівська сільська рада утворена в 2020 році шляхом об'єднання сіл Гнідин, Вишеньки та Петропавлівське із адміністративним центром у селі Гнідин [17]. Гірська сільська рада утворена в 2020 році шляхом об'єднання сіл Мартусівка, Ревне та Затишне із адміністративним центром у селі Гора. Гірська громада має на сайті опублікований як генеральний план громади так і стратегію розвитку до 2027 року, які затвердили 18.01.2024 року, на четвертий рік існування громади в умовах повномасштабної війни. Гірська сільська рада має і найбільший бюджет серед сільських громад нового Бориспільського району. Більшість коштів з якого вилучається до державного бюджету у так званому реверсі. Тобто громада заробляє більше ніж із відповідного бюджетного розрахунку повинно мінімально надходити на одного жителя громади [15]. Тоді як сусідня Вороньківська сільська рада є дотаційною. Все це вказує на те, що при утворенні громад у колишньому Бориспільському районі керувалися не економічною доцільністю щодо створення громад, а політичною. А голосування у Верховній Раді України відбулося у контексті того, що процес реформи децентралізації через принцип добровільності до об'єднання, затягувався у часових рамках відведених для реалізації реформи. І вказує на той факт, що парламентарі не проводили ґрунтовного та змістовного аналізу економічної спроможності майбутніх громад. А новий склад Кабінету Міністрів України у форматі так званого «турборежиму», на нашу думку, не професійно віднісся до заключного етапу реалізації реформи децентралізації, який йому дістався у спадок від попередників. Вороньківська сільська рада утворена в 2020 році, шляхом об'єднання 7 сільських населених пунктів з адміністративним центром село Вороньків [14]. Пристолична сільська рада утворена в 2020 році, шляхом об'єднання сіл навколо села Щасливе, наступних сіл Проліски, Велика Олександрівка, Безуглівка, Мала Олександрівка, Чубинське, Дударків, Займище [19].

Тому в після воєнний період прогнозуємо подальше укрупнення громад і зменшення їх чисельності, адже внаслідок реформи децентралізації передбачалося скорочення чисельності працівників органів ОМС, натомість їх кількість лише зросла. А інфляційні процеси які пов'язані із війною, лише призводять до збільшення заробітного фонду чиновницького апарату територіальних громад. Що в свою чергу призводить до фактичного проїдання бюджету

територіальних громад. Намагання голів громад реалізувати інфраструктурні проекти наштовхуються на супротив зі сторони жителів громад. Які в рамках акції протестів «Усі гроші на ЗСУ» вимагали зупинити не критичні бюджетні витрати і спрямувати більшу частину бюджетних коштів на потреби ЗСУ. Вимагали фінансово підтримати військовослужбовців, що збирали донати на авто для виконання бойових завдань, підтримати фінансово ініціативи місцевих волонтерів, що допомагають Силам оборони України. Забезпечити належну фінансову підтримку на лікування поранених військовослужбовців, родин мобілізованих та полеглих у боях за незалежність України [39].

Незважаючи на те що з адміністративної карти зникли Яготинський та Переяслав-Хмельницький райони не припинили роботу Яготинський та Переяслав-Хмельницький міськрайонні суди. Вони продовжують працювати у шатному режимі після певної паузи у 2022 році, зберігши географію своєї зони відповідальності у межах колишніх районів [25; 38].

При Бориспільській РДА було утворено Управління соціальної та ветеранської політики до складу якого увійшли колишні підрозділи управління соціального захисту населення Яготинської та Переяслав-Хмельницької РДА, і були перетворені на Яготинський відділ соціального захисту населення та Переяслав-Хмельницький відділ соціального захисту населення у складі Управління. Їх робота дещо трансформувалася у 2024 році, до того основний вид роботи стосувався виплати різного роду соціальної допомоги для пільгових категорій. Наприклад, у 2022-2023 році основне навантаження це виплата субсидій та робота із внутрішньо переміщеними особами які масово розмістилися у 2022 році у сільських населених пунктах Бориспільського району. У містах Яготин, Переяслав, Бориспіль цю роботу виконували відповідні управління соціального захисту при міських радах. Які лише з певним часом перебрали на себе облік громадян пільгових категорій із сіл які приєдналися до міських територіальних громад. Сільські ради не спромоглися утворити свої власні відділи соціального захисту населення у зв'язку із відсутності фахівців, ресурсів, матеріально-технічної бази тощо. Громади ввели у свій штат по факту одну посадову одиницю, яка здійснює координацію роботи із структурними підрозділами Управління соціальної та ветеранської роботи при Бориспільській районній державній адміністрації. Або ж просто довантажили цією роботою старост.

Таким чином територіальні громади у час воєнного стану мають власні бюджети. Тоді як головним центром організації територіальної оборони в районі виступає Бориспільська районна адміністрація яка користується бюджетом Бориспільської районної ради та має надходження виключно від доходів комунальних підприємств. За півроку 2024 року такий дохід склав дещо більше 600 тис. грн. А також 22 млн. грн. надійшло від територіальних

громаду у вигляді субвенцій. Такі надходження з громад схожі на примусові відкупні стягнення і ніяк не відображають ефективну систему належного фінансування територіальної оборони у межах Бориспільського району. Зокрема питання належного системного фінансування ДФТГ взагалі не закрито у більшості громад на території яких діють ці військово-цивільні підрозділи територіальної оборони. Також в районі за час повномасштабного вторгнення не збудовано ефективної мережі ліній оборони.

Висновки. Головну джерельну базу дослідження становлять офіційні сайти місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Сайти громад структурно різні, мають проблеми із системністю наповнення, складні для сприйняття та пошуку інформації. Особливо проблемний сайт Переяславської міської ради та Пристоличної сільської ради. Нормативно-правова база зазнала дещо суттєвих змін зокрема в частині реалізації прав та повноважень сільського старости, через внесення відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування». Головні зміни в територіальній організації влади були викликані адміністративною реформою, що змінила кількість районів в Україні до 136, проти 490 старих радянських, які були ліквідовані на підставі постанови Верховної Ради України у 2020 році.

Структурно організація територіальної влади у Бориспільському районі у порівнянні з періодом до 2020 року дещо змінилося. Зокрема зменшилася кількість органів місцевого самоврядування, відбулося їх фактичне укрупнення. Громада стала першим рівнем організації місцевої влади. Більшість послуг для жителів громади надаються у містах та селах навколо яких відбулося об'єднання. А частину адміністративних послуг перенесено до так званих центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). Більшість сільських рад спромоглися реалізувати проекти будівництва своїх Цнапів у 2020-2021 роках.

Встановлено, що органи влади районного рівня в умовах воєнного стану не мають основних ґрунтовних фінансових джерел реалізації тих повноважень, які покладено положеннями профільних законів. Що вказує на незавершеність реформи децентралізації. Такий фінансовий стан справ визначає їх головну особливість, а саме неефективність у складних умовах воєнного стану. Що вимагає політичної волі завершити реформу децентралізації та ліквідувати районну раду й районну державну адміністрацію. Або ж в умовах воєнного стану, тимчасово на час дії такого стану, повернути попередні повноваження та фінансові податкові надходження (зразка до 2021 року) з метою подальшого їх направлення на сили оброни. Адже можливості районної державної адміністрації не відповідають завданням які покладені на неї ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» в умовах воєнного стану. Структура сільських міських рад та їх виконавчих комітетів відрізняються між собою.

Така відмінність впливає із фінансових можливостей громад, місцевих політичних розкладів та політичної волі голів громад. Ефективність таких структур оцінити складно, адже глобально немає у громаді перспективних планів розвитку громад. Практично відсутні комплексні генеральні плани громад, лише наявні генеральні плани окремих населених пунктів. В умовах воєнного стану громади працюють на подолання щоденних викликів та реалізації передвиборчих обіцянок голів громад.

Література:

1. Бориспільська районна рада Київської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/boryspil.rayrada>.
2. Бориспільська філія Київського обласного центру зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://raybori.gov.ua/borispilska-filiya-kiivskogo-oblasnogo-centru-zajnyatosti-17-34-17-14-03-2023/>.
3. Верховна Рада України прийняла Закон щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251872.html>.
4. Добровольче формування Переяславської територіальної громади №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/dftpmg2pereiaslav/>.
5. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
6. Закон України «Про основи національного спротиву». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>.
7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року №389-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Олександр Якуба: Саулко це «сонцесяйний Наполеон», який селян зробив жебраками! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=YpkQY4XUMiQ>.
9. Офіційна сторінка голови Бориспільської районної ради VIII скликання у Фейсбук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100003533564170>.
10. Офіційна сторінка у Фейсбук депутата Бориспільської районної ради VIII скликання Юрія Бобровніка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/peasmo/>.
11. Офіційна сторінка у Фейсбук депутатки Бориспільської районної ради VIII скликання Юлія Семенова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/julia.sovivskaya>.
12. Офіційна сторінка у Фейсбук депутатки Бориспільської районної ради VIII скликання Ольга Скрипка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100001987241344>.
13. Офіційний сайт Бориспільської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://borispol-rada.gov.ua/pro-misto/sogodennya.html>.
14. Офіційний сайт Воронківської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voronkivska-sr.gov.ua/>.
15. Офіційний сайт Гірської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gora-rada.gov.ua/>.

16. Офіційний сайт Дівичківської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://divychkivska-gromada.gov.ua/>.
17. Офіційний сайт Золочівської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zolochivskarada.gov.ua/>.
18. Офіційний сайт Переяславської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://phm.gov.ua/>.
19. Офіційний сайт Пристоличної сільської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://schaslyve-rada.gov.ua/>.
20. Офіційний сайт Студениківської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studenykivska-gromada.gov.ua/>.
21. Офіційний сайт Ташанської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tashanska-gromada.gov.ua/>.
22. Офіційний сайт Циблівської сільської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tslg.gov.ua/>.
23. Офіційний сайт Яготинської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yagotinmiska-rada.gov.ua/>.
24. Офіційний сайт Бориспільської районної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://raybori.gov.ua/>.
25. Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ph.ko.court.gov.ua/sud1019/>.
26. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» №807-IX від 17 липня 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
27. Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» № 214 від 8 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.
28. Президія Бориспільської районної ради VIII скликання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://boryspil.rayrada.org.ua/prezidiya-rajonnoi-radi-12-11-33-18-04-2016/>.
29. Прийнято закон щодо інституту старост. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auc.org.ua/novyna/pryynyato-zakon-shchodo-instytutu-starost>.
30. Про утворення старостинських округів на території Яготинської міської територіальної громади № 4808-58-VIII від 04.12.2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/05408823/6ffaa13d06aaffa9405fc4eb400f70eb.pdf.
31. Рішення районної ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://boryspil.rayrada.org.ua/docs/>.
32. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про реорганізацію та утворення районних державних адміністрацій» №1635-р від 16 грудня 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-2020-%D1%80#Text>.
33. Склад постійних комісій Бориспільської районної ради VIII скликання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://boryspil.rayrada.org.ua/postijni-komisii-12-14-36-18-04-2016/>.
34. Територіальні органи влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://raybori.gov.ua/teritorialni-organi-vladi-10-27-03-15-02-2023/>.
35. У РВА обговорили механізм виконання мобілізаційних заходів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://raybori.gov.ua/news/1727885498/>.
36. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій» №68/2022 від 24 лютого 2022 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.

37. Управління соціальної та ветеранської роботи при Бориспільській районній державній адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://raybori.gov.ua/upravlinnya-socialnogo-zahistu-naselennya-16-17-30-24-02-2023/>.

38. Яготинський районний суд Київської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/>.

39. Як мер Переяслава ховався від дружин воїнів за спинами поліції! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=RCpxMD8_zUc&t=9s.

References:

1. Boryspilska raionna rada Kyivskoi oblasti [Boryspil District Council of Kyiv Region]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/boryspil.rayrada>. [in Ukrainian].

2. Boryspilska filiiia Kyivskoho oblasnoho tsentru zainiatiosti. [Boryspil branch of the Kyiv Regional Employment Center]. facebook.com. Retrieved from <https://raybori.gov.ua/boryspilska-filiya-kiivskogo-oblasnogo-centru-zajnyatosti-17-34-17-14-03-2023/> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniiala Zakon shchodo vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання institutu starost ta yoho diialnosti v umovakh voiennoho stanu. [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law on improving the legal regulation of the institution of village elders and their activities under martial law]. facebook.com. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251872.html> [in Ukrainian].

4. Dobrovolche formuvannia Pereiaslavskoi terytorialnoi hromady №2. [Voluntary formation of Pereiaslav territorial community No. 2]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/dftpmg2pereiaslav/> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro mistsevi derzhavni administratsii». [Law of Ukraine "On Local State Administrations"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu». [Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Resistance"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» vid 12 travnia 2015 roku №389-VIII. [Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" dated May 12, 2015 No. 389-VIII.]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

8. Oleksandr Yakuba: Saulko tse «sontsesiainyi Napoleon», yakyi selian zrobyv zhebrakamy! [Oleksandr Yakuba: Saulko is the "Sunny Napoleon" who turned peasants into beggars!]. youtube.com. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=YpkQY4XUMiQ> [in Ukrainian].

9. Ofitsiina storinka holovy Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia u Feisbuk [Official Facebook page of the Chairman of the Boryspil District Council of the 8th convocation]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/profile.php?id=100003533564170> [in Ukrainian].

10. Ofitsiina storinka u Feisbuk deputata Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia Yuriiia Bobrovnika [Official Facebook page of Yuriy Bobrovnik, deputy of the Boryspil District Council of the 8th convocation]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/neasmo/> [in Ukrainian].

11. Ofitsiina storinka u Feisbuk deputatky Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia Yuliia Semenova [Official Facebook page of the deputy of the Boryspil District Council of the 8th convocation, Yulia Semenova]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/jylia.sovivskaya> [in Ukrainian].

12. Ofitsiina storinka u Feisbuk deputatky Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia Olha Skrypka [Official Facebook page of the deputy of the Boryspil District Council of the 8th convocation, Olga Skrypka]. facebook.com. Retrieved from <https://www.facebook.com/profile.php?id=100001987241344> [in Ukrainian].

13. Ofitsiynyi sait Boryspilskoi miskoi rady. [Official website of the Boryspil City Council]. borispol-rada.gov.ua. Retrieved from <https://borispol-rada.gov.ua/pro-misto/sogodennya.html> [in Ukrainian].
14. Ofitsiynyi sait Voronkivskoi silskoi rady. [Official website of the Voronkivska Village Council]. voronkivska-sr.gov.ua. Retrieved from <https://voronkivska-sr.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Ofitsiynyi sait Hirskoi silskoi rady. [Official website of the Mountain Village Council]. gora-rada.gov.ua. Retrieved from <https://gora-rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Ofitsiynyi sait Divychkivskoi silskoi rady. [Official website of the Divchykovsk village council]. divychkivska-gromada.gov.ua. Retrieved from <https://divychkivska-gromada.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. Ofitsiynyi sait Zolochivskoi silskoi rady. [Official website of the Zolochiv Village Council]. zolochivskarada.gov.ua. Retrieved from <https://zolochivskarada.gov.ua/> [in Ukrainian].
18. Ofitsiynyi sait Pereiaslavskoi miskoi rady. [Official website of the Pereyaslav City Council]. phm.gov.ua. Retrieved from <https://phm.gov.ua/> [in Ukrainian].
19. Ofitsiynyi sait Prystolychnoi silskoi rady [Official website of the Metropolitan Village Council]. schaslyve-rada.gov.ua. Retrieved from <https://schaslyve-rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
20. Ofitsiynyi sait Studenykivskoi silskoi rady. [Official website of the Studenyky village council]. studenykivska-gromada.gov.ua. Retrieved from <https://studenykivska-gromada.gov.ua/> [in Ukrainian].
21. Ofitsiynyi sait Tashanskoi silskoi rady. [Official website of the Tashansk Village Council]. tashanska-gromada.gov.ua. Retrieved from <https://tashanska-gromada.gov.ua/> [in Ukrainian].
22. Ofitsiynyi sait Tsyblivskoi silskoi rady. [Official website of the Tsyblivka Village Council]. ts.gov.ua. Retrieved from <https://ts.gov.ua/> [in Ukrainian].
23. Ofitsiynyi sait Yahotynskoi miskoi rady. [Official website of the Yagotyn City Council]. yagotinmiska-rada.gov.ua. Retrieved from <https://yagotinmiska-rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
24. Ofitsiynyi sait Boryspilskoi raionnoi derzhavnoi administratsii. [Official website of the Boryspil District State Administration]. raybori.gov.ua. Retrieved from <https://raybori.gov.ua/> [in Ukrainian].
25. Pereiaslav-Khmelnitskyi miskraionnyi sud Kyivskoi oblasti. [Pereyaslav-Khmelnitskyi City District Court of Kyiv Region]. ph.ko.court.gov.ua. Retrieved from <https://ph.ko.court.gov.ua/sud1019/> [in Ukrainian].
26. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv» №807-IKh vid 17 lypnia 2020 roku. [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Formation and Liquidation of Districts” No. 807-IX of July 17, 2020.]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> [in Ukrainian].
27. Postanova Kabinet Ministriv Ukrainy vid 8 kvitnia 2015 r. № 214 «Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities” No. 214 of April 8, 2015.]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
28. Prezydiia Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia. [Presidium of the Boryspil District Council of the 8th convocation]. boryspil.rayrada.org.ua. Retrieved from <https://boryspil.rayrada.org.ua/prezidiya-raionnoi-radi-12-11-33-18-04-2016/> [in Ukrainian].
29. Pryiniato zakon shchodo instytutu starost. [A law was adopted regarding the institution of elders]. auc.org.ua. Retrieved from <https://auc.org.ua/novyna/prynyato-zakon-shchodo-instytutu-starost> [in Ukrainian].
30. Pro utvorennia starostynskykh okruhiv na terytorii Yahotynskoi miskoi terytorialnoi hromady № 4808-58-VIII vid 04.12.2023 r. rada.info . [On the formation of starostyn districts in the territory of the Yagotyn urban territorial community No. 4808-58-VIII dated 04.12.2023.]. Retrieved from https://rada.info/upload/users_files/05408823/6ffaa13d06aaffa9405fc4eb400f70eb.pdf [in Ukrainian].

31. Rishennia raionnoi rady. [District Council Decision]. boryspil.rayrada.org.ua. Retrieved from <https://boryspil.rayrada.org.ua/docs/> [in Ukrainian].

32. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2022 roku №1635-r «Pro reorganizatsiiu ta utvorennia raionnykh derzhavnykh administratsii». [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the Reorganization and Formation of District State Administrations” No. 1635-r dated December 16, 2022.]. zakon.rada.gov.ua . Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

33. Sklad postiinykh komisii Boryspilskoi raionnoi rady VIII sklykannia. [Composition of the standing committees of the Boryspil District Council of the 8th convocation]. boryspil.rayrada.org.ua. Retrieved from <https://boryspil.rayrada.org.ua/postijni-komisii-12-14-36-18-04-2016/> [in Ukrainian].

34. Terytorialni orhany vlady. [Territorial authorities]. raybori.gov.ua. Retrieved from <https://raybori.gov.ua/teritorialni-organi-vladi-10-27-03-15-02-2023/> [in Ukrainian].

35. U RVA obhovoryly mekhanizm vykonannia mobilizatsiinykh zakhodiv. [The RVA discussed the mechanism for implementing mobilization measures]. raybori.gov.ua. Retrieved from <https://raybori.gov.ua/news/1727885498/> [in Ukrainian].

36. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro utvorennia viiskovykh administratsii» №68/2022 vid 24 liutoho 2022 roku. [Decree of the President of Ukraine “On the Formation of Military Administrations” No. 68/2022 of February 24, 2022.]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> [in Ukrainian].

37. Upravlinnia sotsialnoi ta veteranskoi roboty pry Boryspilskii raionnii derzhavnii administratsii. [Department of Social and Veteran Work at the Boryspil District State Administration]. raybori.gov.ua. Retrieved from <https://raybori.gov.ua/upravlinnya-socialnogo-zahistu-naselennya-16-17-30-24-02-2023/> [in Ukrainian].

38. Iahotynskyi raionnyi sud Kyivskoi oblasti. [Yagotynskyi District Court of Kyiv Region]. yg.ko.court.gov.ua. Retrieved from <https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/> [in Ukrainian].

39. Iak mer Pereiaslava khovavsia vid druzhyn voyniv za spynamy politsii! [How the mayor of Pereiaslav hid from the soldiers' wives behind the police!]. youtube.com . Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=RCpxMD8_zUc&t=9s [in Ukrainian].

УДК 352:332:336.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-513-529](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-513-529)

Бурик Зоряна Михайлівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0002-4394-6766>

Огороднійчук Марія Володимирівна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри права та публічного управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0002-9050-8523>

РОЗВИТОК ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Анотація. Відновлення України має базуватися на нових підходах регіонального розвитку з урахуванням спеціалізації, багаторівневості та регіональних інновацій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів. Планування розвитку громади та території в контексті національної відбудови є невідкладним і неминучим процесом, у якому пріоритетні сфери мають сприяти відбудові та розвитку, створенню сприятливих умов та безпеки для життя людей. При цьому необхідно визначити певні межі для мінімізації негативних наслідків викликів і загроз воєнного стану, забезпечення охорони та розумного використання природних ресурсів для нинішніх поколінь і майбутнього. Діяльність у сфері планування розвитку громад та територій безпосередньо спрямована на розвиток конкретних територій, з метою раціонального визначення територій для відновлення, аналізу пошкодженої ситуації та вибору можливих планів розвитку. Розвиток громади в сучасних умовах залежить від ефективного використання наявних місцевих ресурсів, таких як природні, людські та фінансові, а також від рівня розвитку інфраструктури, включаючи доступ до освіти, охорони здоров'я, транспорту і зв'язку.

Сучасний стан планування розвитку територій спрямований на збереження та відновлення території і в деяких випадках не руйнує інфраструктуру та житловий фонд. Непередбачені обмеження знизили економічну активність на місцевому та громадському рівнях, спричинивши негативну кризову тенденцію. У цьому контексті територія стикається з новими викликами і змушена вибирати між використанням традиційних методів управління та необхідністю використання нових, раніше непередбачуваних інструментів і підходів.

У статті визначено теоретичні засади управління сталим розвитком громад і територій України. Представлено основні проблеми, з якими стикаються

місцеві громади. Визначено основні напрями ефективного управління розвитком громади. Досліджуючи економічні, соціальні та політичні аспекти, автор розглядає вплив таких факторів, як економічна нестабільність, соціальні проблеми та наслідки війни на функціонування та розвиток місцевих громад. Оскільки фінансове забезпечення розвитку громад відіграє особливу роль у реалізації планів розвитку, аналіз виконання місцевих бюджетів у 2023 році свідчить, що в цілому місцеві бюджети адаптувалися до умов воєнного стану та забезпечили виконання основних завдань бюджетної політики у 2023/2021 роках. Проаналізовано динаміку зміни рейтингу громад для визначення частки громад, у яких відбулася зміна рейтингу у 2023 році порівняно з 2021 роком. Виявлено зміни у рейтингу населених пунктів за типом поселення. Особливу увагу приділено фіскальній та економічній спроможності деокупованих громад, зважаючи на особливу актуальність зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях. Представлено поділ громад за рівнем їхньої фінансової спроможності та типом адміністративного центру у 2023 р. Різні регіони та громади України втратили внаслідок війни дуже багато, що вимагає різних підходів до планування розвитку та відновлення. В рамках забезпечення розвитку громад і територій запропоновано інструменти розвитку громад і територій. Підсумовуючи, визначено інтегративні аспекти розвитку громад і територій в сучасних умовах.

Оскільки вирішення проблеми розвитку громад і територій може ускладнюватися складними викликами та необхідністю пошуку адекватних рішень, подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення конкретних механізмів ефективного розвитку, що можуть бути застосовані на рівні територіальних громад. Стабільність та відновлення громад і територій потребують запровадження нової ефективної та прозорої трирівневої системи стратегічного планування: національної, регіональної та місцевої стратегій. Стратегічне планування має включати визначення чотирьох функціональних типів регіонів для відновлення та стимулювання регіонального розвитку: регіони відновлення, полюси економічного зростання, регіони з особливими умовами розвитку та регіони сталого розвитку.

Ключові слова: громада, територія, управління сталим розвитком, децентралізація, кризові ситуації, механізми, відновлення, розвиток, регіональний розвиток, рейтингова позиція, фінансова спроможність, план відновлення.

Buryk Zoriana Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration And Management, Hryhoriy Skovoroda University In Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0002-4394-6766>

Ogorodniichuk Mariia Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration, Zhytomyr Ivan Franko State University, <https://orcid.org/0000-0002-9050-8523>

DEVELOPMENT OF COMMUNITIES AND TERRITORIES IN MODERN CONDITIONS

Abstract. Ukraine's reconstruction should be based on a new regional development policy that takes into account regional specialization, multilevel nature, and innovation, with the aim of strengthening regional competitiveness. Community and regional development planning in the context of national reconstruction is an urgent and inevitable process, and priority areas should contribute to reconstruction and development, creating favorable conditions and security for people's lives. At the same time, it is necessary to establish certain boundaries to minimize the adverse effects of the challenge and threat of martial law and to ensure the protection and reasonable use of natural resources for present and future generations. Activities in the field of community and territorial development planning are directly aimed at the development of specific territories, with the aim of rationally identifying areas for restoration, analyzing the damaged situation and selecting possible development plans. Community development in today's environment depends on the efficient use of available local resources (natural, human and financial) and the level of infrastructure development, including access to education and medical care, transportation and communication. The current state of territorial development planning is aimed at preserving and restoring the territory and in some cases does not destroy infrastructure and housing stock. Unforeseen restrictions have reduced economic activity at the local and community levels, causing a negative crisis trend. In this context, the territory is facing new challenges and is forced to choose between using traditional management methods and the need to use new, previously unforeseen tools and approaches.

This article defines the theoretical basis for managing the sustainable development of Ukrainian communities and territories. The main problems faced by local communities are presented. Provide key directions for the effective management of community development. By examining economic, social and political aspects, the author considers the impact of such factors as economic instability, social problems and the consequences of war on the functioning and development of local communities. Financial support for regional development plays a special role in the implementation of development plans, the analysis of local budget execution in 2023 shows that, in general, local budgets have adapted to the conditions of martial law and ensured the fulfillment of the main tasks of budget

policy in 2023/2021. The dynamics of changes in settlement ranking were analyzed to determine the percentage of settlements whose rating changed in 2023 compared to 2021. Identified changes in the ranking of settlements by settlement type. Particular attention is paid to the fiscal and economic capacity of the de-occupied communities, given the particular relevance of strengthening the financial capacity of local governments in the de-occupied territories. The author presents the division of communities by the level of their financial capacity and the type of administrative center in 2023. Different regions and communities of Ukraine have lost a lot as a result of the war, which requires different approaches to development and recovery planning. As part of ensuring community and territory development, tools for community and territory development are proposed. To summarize, the integrative aspects of community and territorial development in modern conditions are identified.

Because addressing community and regional development issues can be complicated by complex challenges and the need to find appropriate solutions, further research should focus on specific mechanisms of effective development that can be applied at the community level. The stability and reconstruction of communities and territories requires the introduction of an effective and transparent three-level strategic planning system: national, regional, and local strategies. Strategic planning should include the identification of four functional types of regions to restore and stimulate regional development: recovery regions, economic growth poles, regions with special development conditions, and regions of sustainable development.

Keywords: community, territory, sustainable development management, decentralization, crisis situations, mechanisms, recovery, development, regional development, rating position, financial capacity, recovery plan.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому та децентралізованому світі економічний розвиток органів громад і територій набуває особливого значення. Це пов'язано з необхідністю підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, покращення якості життя та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку громад і територій. Після реформи децентралізації громади та території функціонують у кризовому стані та зазнають постійних змін. Не встигли громади оговтатися від реформ, як спалахнула пандемія COVID-19, яка понад два роки вплинула на діяльність усіх суб'єктів господарювання. 2022 р. починається з того, що росія вторглася в Україну, і як наслідок, запроваджено військовий стан. Цей «зовнішній шок» мав значний вплив на економіку країни, регіони та місцеві органи. Військова агресія росії проти нашої держави спричинила низку криз на різних рівнях управління (політичному, екологічному, фінансово-економічному, соціальному тощо).

Найбільш гостро зазначені аспекти проявляються на рівні територіальної громади, оскільки відображають економічні тенденції, які в умовах сьогодення вимагають формування ефективних методичних результатів та розробки рекомендацій для розвитку громад і територій. Зазначена сукупність аргументів визначає важливість дослідження питань, пов'язаних з розвитком громад і територій, а також обґрунтування відповідних методів розвитку. Тому сьогодні життєво важливо знайти напрямки та засоби для ефективного розвитку громад і територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання сталого розвитку регіонів висвітлюється у працях Н.Т. Пак, О. Ткачук, Ю.Б. Іванов, О.Ю. Іванова, І.В. Котов, І.С. Пирога, Н.П. Струк та ін. Сьогодні необхідно сформулювати та продемонструвати напрями вдосконалення управління громадами в умовах сучасності. Посилення військової агресії посилило ознаки агресивності та непередбачуваності в економічній сфері та усвідомило необхідність дослідження формування інноваційних моделей сталого розвитку громад і територій України в умовах глобальних потрясінь.

Метою статті є дослідження сучасного стану відновлення та розвитку громад в Україні та визначення основних проблем, специфіки процесу відновлення та перспектив в управлінні відновленням та розвитком громад і територій в їх сучасному стані, що є важливим питанням для сталого розвитку та підтримання життєздатності громад.

Матеріали і методи. Методологічною та теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі наукового регулювання економічної теорії, теорій регіоналізму, регіонального суспільства та територіального розвитку. Аналіз і синтез - для економічної оцінки регіонального розвитку; систематизація та узагальнення з метою знаходження економічних передумов, показників та факторів формування розвитку громад і регіонів України; статистичні методи - для визначення динаміки розвитку регіонів України; порівняння - для виявлення причинно-наслідкових зв'язків, зіставлення фактичних даних за різні періоди; графічний, з метою наочного відображення отриманих результатів; узагальнення – при розробці стратегічних напрямків розвитку громад та територій України.

Виклад основного матеріалу. Українські громади стикаються з низкою серйозних загроз, що впливають на їхню діяльність. Серед економічних викликів, вагомою проблемою є брак фінансових ресурсів, які необхідні для здійснення соціально-економічної діяльності. Обмеженість можливостей для залучення інвестицій та нестабільне економічне середовище стають причиною того, що регіональні громади знаходяться у скрутному фінансовому становищі. Окрім того, політична нестабільність, високий рівень корупції можуть негативно вплинути на управління та впровадження стратегічних

ініціатив; недостатня участь громадян у процесах територіального розвитку та недостатність інформації можуть призвести до обмеження легітимності та спроможності місцевих громад. Важливо також враховувати різний рівень розвитку громад і територій, що може призвести до соціальної та економічної нерівності. Для подолання цих загроз необхідний комплексний підхід, що передбачає розробку ефективних механізмів та інструментів управління розвитком громад і територій, сприяння участі громадян та антикорупційні стратегії [1, с. 46].

Наслідки військової агресії проти України загрожують економічній безпеці України, зокрема, її громад та територій. Децентралізація, місцева автономія та реформа адміністративно-територіального устрою, що впроваджуються в Україні в рамках європейської інтеграції, допомагають пом'якшити негативні наслідки для територіальних одиниць країни, бізнесу та освіти, створюючи можливості для роботи та навчання у віддалених районах.

Однак війна справила глибокий вплив на всі елементи внутрішньої політики держави загалом і на регіональну політику зокрема. До традиційних викликів, з якими стикалася Україна перед війною, додалися й нові виклики, які з різних причин не були враховані в плані, але зараз є домінуючими і впливатимуть на Україну та регіон ще значний період часу.

Тому формування нової політики регіонального розвитку потребує комплексного аналізу та оцінки поточної ситуації, пов'язаної з війною, та її впливу на ситуацію в Україні загалом, а також на територіях і громадах регіону. Це і окупація української території, і вимушене переміщення, і руйнування інфраструктури, і втрата транзитних можливостей, і деіндустріалізація промислових міст та регіонів тощо [2].

Досвід багатьох розвинених країн та існуючі виклики сьогодення в Україні вимагають створення умов для просторового розвитку адміністративно-територіальних одиниць з метою забезпечення їх функціонування на основі економічного розподілу [3, с. 67].

Враховувати різноманітність рівнів розвитку різних регіонів України, що може призводити до нерівностей у доступі до ресурсів і можливостей, сталий розвиток єдиного місцевого самоврядування потребує змін у системі суспільних відносин для забезпечення узгодження інтересів місцевої влади, бізнесу та місцевого самоврядування для задоволення поточних і майбутніх потреб жителів і громад, тобто європейських норм і стандартів [4, с. 83].

Таким чином, низка негативних явищ у системі управління на місцевому рівні призвела до необхідності реформування територіальної організації місцевої автономії та української влади. До числа таких кризових явищ і процесів відносяться зменшення чисельності сільського населення і сільських населених пунктів, надмірна фрагментація місцевих публічних органів та

відсутність виконавчих органів сільських рад, бюджетних органів, муніципальних підприємств, дуже слабка матеріально-фінансова база, низький рівень компетентності місцевих державних служб і заробітної плати чиновників. В результаті завдання антикризового управління розвитком територіальної громади включає в себе не тільки мінімізацію негативного впливу, а й побудову якісно нової системи за допомогою реформ [5, с. 150].

Все це вимагає нової оцінки поточних документів планування, зокрема GDPR-2027, оцінки нових обмежень, викликаних війною, і нових можливостей, пов'язаних з придбанням кандидатів на членство в ЄС, а також підготовки амбітних планів з відновлення і розвитку країни, залишаючись при цьому реалістичними. Ми розуміємо, що такий план є частиною регіональної політики держави.

Місцеві громади перебувають у центрі як процесів планування, так і реалізації. Вони відіграють вирішальну роль у формулюванні потреб громадян та розробці проектів реконструкції, адаптованих до їхніх запитів. Сьогодні громади не можуть чекати на рішення згори і повинні вирішувати питання місцевого розвитку за власною ініціативою. Це означає створення нових робочих місць, розширення зайнятості та залучення інвестицій, збільшення місцевих фінансових надходжень, покращення якості життя, розвиток благоустрою та інфраструктури [6, с. 117].

Реформа децентралізації в Україні є найбільш успішною та послідовною за останні вісім років. Це було забезпечено давньою європейською традицією децентралізації, послідовністю національного керівництва, а також системною методологією та інституційною підтримкою міжнародних організацій. Міжнародні партнери визнали успіх реформи регіональної організації влади в Україні. Тому основні завдання Уряду на 2022-2025 рр. спрямовані на забезпечення сталого розвитку регіонів та громад. Водночас ці плани довелося скоригувати через російську агресію. Рішення центрального уряду, зумовлені необхідністю швидкого реагування на ситуацію воєнного часу, перервали процес децентралізації в окремих регіонах.

Регіональні плани відновлення наразі існують здебільшого у формі планів відновлення громад. Згідно з опитуванням лідерів громад, проведеним протягом досліджуваного періоду, лише третина громад наразі має конкретний документ про стратегію відновлення (рис.1).

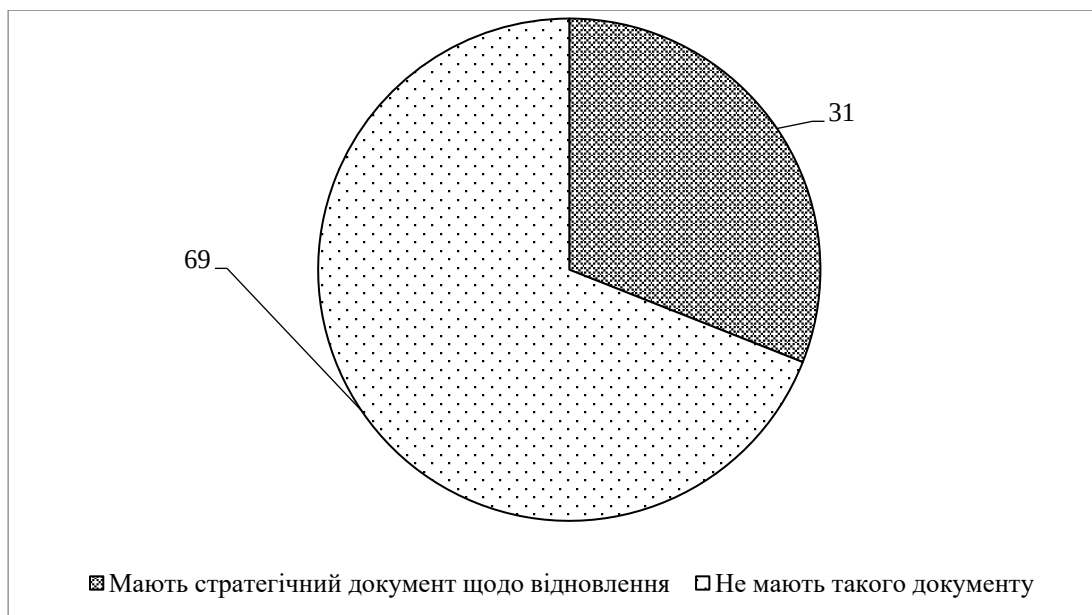

Рис. 1 Частка українських громад, що має стратегічний документ з відновлення станом на 2023 р., %*

*Джерело: [7]

Завдяки бюджетній децентралізації у 2022 р. місцеві громади змогли протистояти будь-яким труднощам, у тому числі фінансовим, і довели наскільки стійким є місцеве самоврядування. У 2022 р. до регіональних бюджетів із загальних та спеціальних джерел надійшло загалом 555,1 млрд грн. Найбільшу частку становили податкові надходження, які склали 393,5 млрд грн, або 70,9% від загальної суми доходів. Державні трансферти склали майже 25%, або чверть усіх надходжень. Крім того, у 2022 р. суттєво зросла частка у доходах місцевих бюджетів зведеного бюджету (24,4%) [8].

Аналіз виконання місцевого бюджету у 2023 р. показує, що в цілому місцевий бюджет відповідає умовам воєнного стану, забезпечує реалізацію основних завдань бюджетної політики та фінансування відповідних видатків, пов'язаних із забезпеченням сил оборони, заходи щодо захисту території, підтримки внутрішньо переміщених осіб та подолання наслідків збройного конфлікту.

У 2023 році 495 громад оцінено як такі, що мають високу спроможність, 314 громад – як такі, що мають достатню спроможність, 182 громади – як такі, що мають критичну спроможність, а 247 громад – як такі, що мають високу спроможність – мають низьку спроможність. Це означає, що 429 громад (29,8%) знаходяться на найнижчому рівні спроможності. Рівень антикризового менеджменту зафіксовано у 16 державних громадах. Порівняно з базовим 2021 роком кількість громад з високим та критичним рівнем спроможності зросла на 59 та 49 відповідно. Водночас зменшилась кількість оптимальних (21), задовільних (63) і слабких (24) спільнот (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтингові позиції територіальних громад (2023/2021)*

Рівні спроможності територіальних громад	Загальна кількість ТГ з відповідним рівнем спроможності		Абсолютна зміна, шт	Відносна зміна, %
	2021	2023		
Високий	436	495	59	113,5
Оптимальний	335	314	-21	93,7
Задовільний	263	200	-63	76,0
Низький	271	247	-24	91,1
Критичний	133	182	49	136,8
	1438	1438		

*Джерело: [9]

У Донецькій, Запорізькій, Луганській та Херсонській областях через географічні умови та інтенсивність бойових дій значно зросла кількість кризових громад. Водночас значна кількість громад залишилася на критичному рівні в Закарпатській (15 громад), Івано-Франківській (14 громад), Львівській (13 громад) та Чернівецькій (18 громад) областях. Особливо це стосується окремих громад, де на процес об'єднання громад впливають не стільки показники спроможності, скільки політичні та суб'єктивні фактори, а підхід до їх формування є певною мірою нераціональним. Змінилась і частка громад, рейтинги яких змінилися у 2023 р. порівняно з 2021 р. (рис. 2).

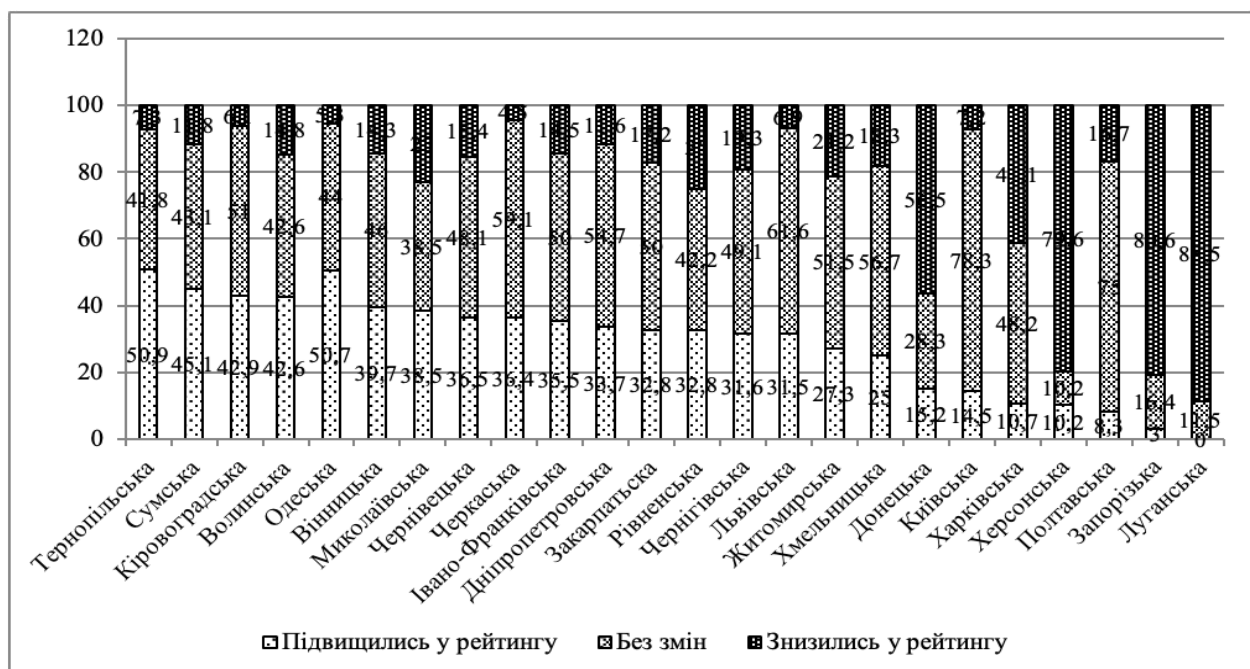

Рис. 2 Рейтингові позиції територіальних громад у 2023 р. порівняно з 2021 р., %*

*Джерело: [9]

За типом адміністративної одиниці підвищили ранг 86 міських, 122 сільських та 216 сільських. Спад спостерігався у 76 міських, 116 сільських та 135 сільських громадах. Рівень спроможності залишився без змін у 218 міських громадах, 195 сільських та 274 сільських громадах. Практично половина громад (47,8%) залишаються на відповідному рівні спроможності як у базовому 2021, так і в 2023 роках. Як наслідок, 424 громади (29,5%) підвищили рівень спроможності, а 327 (22,7%) - знизили (рис. 3).

Особливу увагу слід приділяти фінансово-економічному потенціалу деокупованих громад і територій. Беручи до уваги складну безпекову ситуацію та всі вищезазначені виклики, слід шукати спеціальні заходи для сприяння місцевому економічному відновленню та розвитку. Зміцнення фінансової спроможності, особливо на деокупованих територіях, є нагальним завданням, місцевої влади.

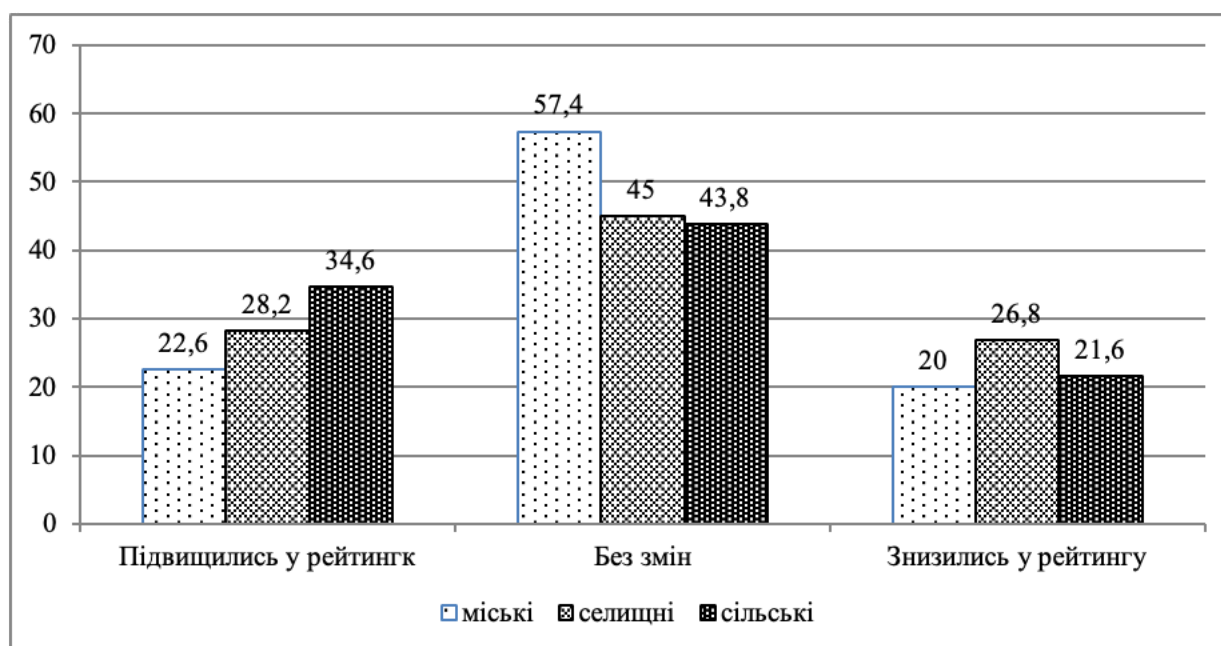

Рис. 3 Рейтингові позиції громад за типами населених пунктів, %*

*Джерело: [9]

З 495 громад з високим рівнем спроможності 198 (40%) - це міські громади, 125 (25,3%) - селищні громади та 172 (34,7%) - сільські громади. Зі зменшенням рівня спроможності (від високого до критичного) зменшується частка міських громад і збільшується кількість селищних та сільських громад. Із 182 громад, що класифікуються як критичні, лише 23 (12,6%) є міськими, 62 (34,1%) - селищними і 97 (53,3%) - сільськими (рис. 4).

Загалом місцеві бюджети, на сьогодні, демонструють позитивні показники фінансової стійкості: на кінець 2023 р. понад 70% (1009) громад перебувають у високому 495 (34,4%) пороговому, оптимальному 314 (21,8%)

та задовільною фінансовою спроможністю 200 (13,9%). Порівняно з періодом до початку широкомасштабного вторгнення) кількість територій громад суб'єктів із позитивним рівнем фінансової спроможності дещо змінилася (1034 у 2021р. та 1009 у 2023 р.).

Це може свідчити про те, що місцеві органи фінансової політики ефективно адаптуються до викликів воєнного часу. Важливим фактором соціально-економічного розвитку територіальної громади є виявлення або чітке визначення шляхів фінансового забезпечення громади.

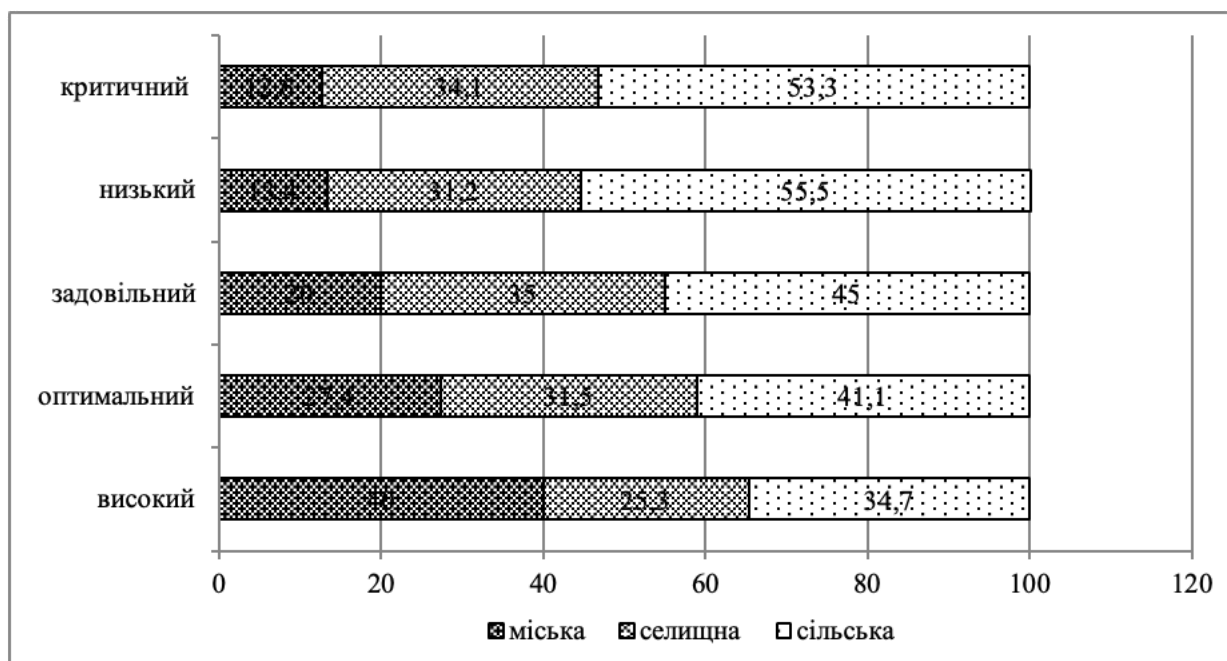

Рис. 4 Розподіл громад в залежності від рівня фінансової спроможності у 2023 р. та типу адміністративного центру, (%)*

*Джерело: [10]

Для прийняття ефективних управлінських рішень щодо виконання своїх основних завдань і функцій громади мають бути повністю автономними. На жаль, сьогодні досить частина місцевих бюджетів залежить від міжбюджетних трансфертів, які часто надаються з бюджету держави [11, с. 66].

Звичайно, виклики, з якими стикаються громади на передовій і на передовій конфлікту, дуже різні. Якщо «відсталі» громади потребують таких рішень, як налагодження партнерства з переселенцями, робота по створенню робочих місць для ВПО, навчання та перепідготовка працівників, то у східних та північних регіонах ми говоримо про руйнування інфраструктури, відновлення засобів існування та економічної активності, міграція людей і, звичайно, збитки. У цих районах потрібні рішення для повернення людей і економічного відновлення [12].

У контексті забезпечення розвитку громад і територій найнагальнішою потребою є розвиток інтелектуального капіталу та продуктивності, а також фінансова підтримка життєзабезпечення громад (табл. 2).

Таблиця 2

Інструменти розвитку громад та територій*

Напрямок	Інструменти
Інтелектуальний потенціал	Важливим кроком для розвитку місцевих економік і соціальної інтеграції є створення умов для соціальної адаптації переміщених осіб; навчання громад комунікаціям з бізнес-середовищем та органами влади для ефективної реалізації цих ініціатив
	Впровадження механізму спрощення вимог до вступу у вищі навчальні заклади, що сприятиме розвитку інтелектуального потенціалу країни.
	На макрорівні необхідно розробити державні політики, які підтримують розвиток людського капіталу. На мезорівні важливо інтегрувати зусилля між різними установами і організаціями для створення сприятливого середовища для навчання та розвитку. На мікрорівні акцент має бути на індивідуальних потребах працівників і забезпеченні їхньої професійної підготовки та кар'єрного зростання.
	Розробити методичні рекомендації щодо особливостей прийому абітурієнтів у небезпечних регіонах
	Створення привабливого середовища для повернення українців, що сприятиме відновленню та розвитку України.
Виробничий потенціал	Механізм переміщення підприємств з чіткими критеріями пріоритетності переміщення
	Нормативно-правова підтримка логістичних організацій для переміщення стратегічно-важливих підприємств із небезпечних територій
	Напрями координації взаємодії між органами державної влади та місцевими громадами з питань розвитку підприємництва
	Портал для компаній, що переїжджають із небезпечних регіонів, з єдиною базою даних місцевих громад та інформацією про стан роботи компанії на цій території
Фінансова підтримка	Державна підтримка функціонування місцевих громад у воєнний час, створення можливостей для саморозвитку в післявоєнний період
	Виділити освітню та медичну субвенції територіальним громадам під час воєнного стану з метою збереження якості публічних послуг та інтелектуального і трудового капіталу території і країни в цілому
Розвиток фандрайзингу	Участь у державних та іноземних проектах, що фінансуються державою та вимагають довгострокового співробітництва
	Участь у спільних проектах та цільове фінансування в рамках програм міжнародних організацій (наприклад, ЄБРР, Програма транснаціонального співробітництва, ЮНІДО - Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (спеціалізована установа ООН), Міжнародний фонд «Відродження»)
	Організація спеціальних заходів зі збору коштів (благодійні вечери, аукціони, концерти, спортивні заходи)
	Ефективно використовувати її переваги для пошуку потенційних донорів та створити власну веб-сторінку з поясненням цілей проекту

*Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [3, с. 67; 13, с. 332]

З огляду на поточні бойові дії та ситуацію, необхідно вжити низку заходів для підвищення безпекового потенціалу регіону. На політичному фронті слід збільшити фінансування та підготовку українських збройних сил, підвищити ефективність військових операцій та відновити контроль над окупованими територіями. У соціальній сфері слід забезпечити фінансування реконструкції житлових будинків та будівництва нових комплексів з урахуванням відповідних стандартів безпеки, таких як бомбосховища та незалежне енергопостачання. В енергетичному секторі слід використовувати альтернативні джерела енергії, будувати атомні електростанції, розвідувати і розробляти нові родовища вуглеводнів і рідкісних корисних копалин. У соціально-культурній сфері слід продовжувати організовувати фандрейзингові культурні заходи. У сфері міжнародного співробітництва слід організовувати міжнародні конференції та форуми з актуальних питань, а також розробляти міжнародні конвенції про регіональне співробітництво.[14, с. 162].

Підсумовуючи, можна побачити, що розвиток громад і регіонів у сучасну епоху є складним і багатограним процесом, який вимагає інтеграції різних аспектів економічного, соціального, екологічного та культурного розвитку. Деякі з ключових аспектів цього процесу наведені нижче (табл. 3).

Для розвитку громад і територій необхідний комплексне спрямування з урахуванням потреб і можливостей населення, а також глобальних тенденцій і викликів. Тільки завдяки активній співпраці та залученню всіх стейкхолдерів можна досягти сталого розвитку та підвищення якості життя. Вищезазначені заходи спрямовані на формування умов ефективного розвитку та підвищення якості життя місцевих громад. Для забезпечення ефективності цих заходів у мирній Україні важливо враховувати специфічні особливості кожної громади та вести діалог з місцевим населенням.

Розвиток громад і територій означає можливість задоволення поточних потреб їх розвитку, водночас створюючи можливості для майбутнього поколінь для забезпечення прогресу суспільства, врахування екологічних, соціально-економічних позицій [15, с. 104].

З огляду на наведене, замість створення нової нормативно-правової бази для відновлення, доцільніше було б розвивати систему планувальних документів, які вже існують протягом останніх років і відповідають кращим європейським практикам регулювання місцевого розвитку.

Таблиця 3

Інтеграційні аспекти розвитку громад та територій в умовах сучасності*

Напрямок	Завдання	Процес
Економічний розвиток	Підтримка місцевого бізнесу	Успішна реалізація фінансової та консультативної підтримки сприятиме економічному зростанню вимагатиме тісної співпраці між державними установами, бізнес-асоціаціями та самими підприємцями
	Інвестиції в інфраструктуру	Удосконалення транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури для залучення інвестицій та підвищення якості життя
	Розвиток туризму	Визначення та просування туристичних атракцій, що приносять дохід місцевим громадам
Соціальний розвиток	Залучення громади	Активна участь населення у процесі прийняття рішень через місцеві ініціативи, консультації та громадські слухання
	Освіта та навчання	Комплексний підхід до підвищення рівня освіти та професійної підготовки населення відповідно до вимог сучасного ринку праці, що сприятиме економічному розвитку країни та конкурентоспроможності населення.
	Забезпечення рівного доступу до можливостей і ресурсів	Забезпечити рівний доступ до послуг для всіх верств населення, включаючи вразливі групи.
Екологічний розвиток	Стійке управління ресурсами	Розробка програм для захисту природних ресурсів, зменшення забруднення та впровадження відновлюваних джерел енергії
	Зелені ініціативи	Впровадження екологічних практик у будівництві, сільському господарстві та повсякденному житті
Культурний розвиток	Збереження культурної спадщини	Підтримуйте місцеві традиції, ремесла та мистецтво, які сприяють розвитку місцевої ідентичності.
	Культурні заходи	Організація фестивалів, виставок та інших заходів, які сприяють культурній діяльності та об'єднують людей
Цифрова трансформація	Електронне управління	Впровадження цифрових технологій в органах місцевого самоврядування для підвищення прозорості та ефективності
	Доступ до інтернету	Розширити доступ до високошвидкісного інтернету та забезпечити мешканцям доступ до новітніх технологій і ресурсів.
Співпраця на місцевому та регіональному рівнях	Партнерство з громадськими організаціями	Спільні проекти з громадськими організаціями, що працюють над соціальними, екологічними та економічними питаннями
	Міжмуніципальне співробітництво	Співпраця між районами для вирішення спільних проблем та оптимізації ресурсів

*Джерело: авторська розробка

Адже зрозуміло, що різні регіони та територіальні громади в Україні зазнали дуже різних втрат внаслідок війни і тому потребують різних підходів до планування розвитку та відновлення. Адже в одних регіонах, навіть в одній і тій самій області, більшість населених пунктів були зруйновані бойовими діями або розграбовані під час окупації, а в інших - взагалі не було жодних руйнувань і територія уникла окупації.

Тому для однієї громади важливо швидко відновитися, відбудувавши зруйноване, а для іншої - розвиватися в нових умовах. В обох випадках йдеться про необхідність певного синхронізованого планування відбудови однієї громади та розвитку іншої громади в межах одного регіону. Тому є потреба у внесенні змін або прийнятті національної стратегії розвитку регіону до 2027 р.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування інтеграційних аспектів розвитку громад та територій в умовах сучасності стануть основою зміцнення фінансової спроможності територіальних громад, покращення їх соціально-економічного становища і на цій основі підвищення їхнього добробуту та якості життя людей на території. міст і сіл по всій країні. Основним завданням реалізації процесу економічного розвитку території є формування ефективних інструментів та структури управління, що забезпечує використання сучасних методів управління. Лише виважена політика модернізації системи управління соціально-економічним розвитком громади може забезпечити належні умови для впровадження ефективної моделі управління в нашій країні, але визначення рівня передачі влади та створення функціонального балансу є найважливішим завданням на сьогодні.

Вирішення проблем розвитку громад та територій потребує пошуку відповідних рішень, тому що проблеми складно переплітаються. Отже, подальші наукові дослідження мають бути орієнтовані на вивчення конкретних ефективних механізмів розвитку, які можуть бути застосовані на рівні територіальних громад. Стабілізація та відновлення громад та територій вимагає створення нової, ефективної та прозорої системи стратегічного планування на трьох рівнях: національній, регіональній та стратегії територіальних громад, яка має включати визначення чотирьох типів функціональних регіонів (регіони відновлення, полюси економічного зростання, регіони з особливими умовами розвитку та регіони сталого розвитку) для відновлення та стимулювання регіонального розвитку.

Література:

1. Пак Н. Т., Гось М. І., Юсковець І. М. Територіальні громади: виклики сьогоденні. *Молодий вчений*. 2024. № 2 (126). С. 46-50.
2. Ткачук О., Третяк Ю. про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua> (дата звернення: 02.10.2024).
3. Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *Бізнесінформ*. 2022. № 7. С. 67-73.

4. Котов І. В. Теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 83-88.

5. Ленков О. С. Антикризове управління розвитком територіальних громад: сутність та сучасні механізми. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»; Серія «Управління та адміністрування»*. Вип. 25(54) С. 150-167. URL: <http://umo.edu.ua/naukovi-publikacii-aspirantiv> (дата звернення: 02.10.2024).

6. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 77: частина 1. С. 117-123.

7. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. Червень 2023 р. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

8. Струк Н. П. Особливості забезпечення економічної спроможності територіальних громад України в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2023. № 7. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_7_2023 (дата звернення: 02.10.2024).

9. Венцель В., Герасимчук І., Казюк Я. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). URL: <https://pravo.org.ua> (дата звернення: 02.10.2024).

10. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. URL: https://decentralization.ua/uploads/article/image/17881/big_image_c8958298dc6ec12bc2477eac2e1c68b.jpeg (дата звернення: 02.10.2024).

11. Галкін Д. Г. Аналіз концептуальних засад управління розвитком територіальних громад. *Наукові перспективи*. 2023. № 9(39). С. 66-78.

12. Стельмах О. Місцева економіка в умовах війни та повоєнного відновлення: 60 громад пройшли навчання від U-LEAD. URL: <https://u-lead.org.ua/> (дата звернення: 02.10.2024).

13. Осадчук Н. В. Фандрайзинг як інструмент підвищення фінансової спроможності територіальних громад. *Техніка і наука*. 2024. № 6(34). С. 332-343.

14. Юр'єв О. Формування безпекового потенціалу регіону в сучасних умовах. Місцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні. 2022. С. 162-163.

15. Бліщук К.М. Сталий розвиток територіальних громад в контексті децентралізаційних змін. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 104-107.

References:

1. Pak, N.T., Hos, M.I., Yuskovets, I.M. (2024). Terytorialni hromady: vyklyky sohodenni [Territorial communities: challenges of today]. *Molodyi vchenyi*. № 2 (126). liutyi. Pp. 46-50 [in Ukraine].

2. Tkachuk, O., Tretiak, Yu. Pro vidnovlennia ta rehionalnyi rozvytok pislia viiny [On recovery and regional development after the war]. URL: <https://www.csi.org.ua> [in Ukraine].

3. Ivanov, Yu. B., Ivanova, O. Yu. (2022). Metodychnyi pidkhid do vyboru napriamiv prostorovoho rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii ta voiennoho stanu [Methodological approach to choosing directions of spatial development of united territorial communities in the context of decentralization and martial law]. *Biznesinform*. № 7. Pp. 67-73 [in Ukraine].

4. Kotov, I. V. (2023). Teoretychni osnovy upravlinnia stalym rozvytkom terytorialnykh hromad [Theoretical foundations of management of sustainable development of territorial communities]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 3. Pp. 83-88 [in Ukraine].

5. Lienkov, O. S. Antykryzove upravlinnia rozvytkom terytorialnykh hromad: sutnist ta suchasni mekhanizmy [Anti-crisis management of territorial communities' development: essence and modern mechanisms]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity*. Vyp. 25(54) Seriiia «Sotsialni ta povedinkovi nauky»; Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia». Pp.150-167. URL:<http://umo.edu.ua/naukovi-publikacii-aspirantiv> [in Ukraine].

6. Pyroha, I.S., Pyroha, M.I. (2023). Rol mistsevoho samovriaduvannia u vidbudovi v umovakh voiennoho stanu [The role of local self-government in reconstruction under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seria Pravo*. Vypusk 77: chastyna 1. Pp. 117-123 [in Ukraine].

7. Doslidzhennia initsiatyv u sferi povoiennoho vidnovlennia [Research on post-war reconstruction initiatives]. Cherven 2023 r. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf [in Ukraine].

8. Struk, N. P. (2023). Osoblyvosti zabezpechennia ekonomichnoi spromozhnosti terytorialnykh hromad Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of Ensuring the Economic Capacity of Territorial Communities of Ukraine under Martial Law]. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_7_2023 [in Ukraine].

9. Ventsel, V., Herasymchuk, I., Kaziuk, Ya. Porivnialnyi analiz finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad [Comparative analysis of the financial capacity of territorial communities] (na osnovi pokaznykiv 2021 ta 2023 rokiv). URL: <https://pravo.org.ua> [in Ukraine].

10. Otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad za pidsumkamy 2023 roku [Assessment of the financial capacity of territorial communities by the end of 2023]. URL: https://decentralization.ua/uploads/article/image/17881/big_image_c8958298dc6ec12bc2477eac2e1c68b.jpeg [in Ukraine].

11. Halkin, D. H. (2023). Analiz kontseptualnykh zasad upravlinnia rozvytkom terytorialnykh hromad [Analysis of the conceptual framework for managing the development of territorial communities]. *Naukovi perspektyvy*. № 9(39). Pp. 66-78 [in Ukraine].

12. Stelmakh, O. Mistseva ekonomika v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia: 60 hromad proishly navchannia vid U-LEAD [Local economy in the context of war and post-war recovery: 60 hromadas trained by U-LEAD]. URL:<https://u-lead.org.ua/> [in Ukraine].

13. Osadchuk, N. V. (2024). Fandraizynh yak instrument pidvyshchennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad [Fundraising as a tool to increase the financial capacity of local communities]. *Tekhnika i nauka*. №6(34). Pp. 332-343 [in Ukraine].

14. Yuriev, O. (2022). Formuvannia berekovoho potentsialu rehionu v suchasnykh umovakh [Formation of birch potential of the region in modern conditions]. *Mistseve samovriaduvannia v umovakh vidnovlennia Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy : materialy Mizhnar. kruhloho stolu do Dnia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini*. Pp.162-163 [in Ukraine].

15. Blishchuk, K.M. (2024). Stalyi rozvytok terytorialnykh hromad v konteksti detsentralizatsiinykh zmin [Stalyi rozvytok terytorialnykh hromad in the context of detsentralizatsiinykh zmin]. *Ekonomichnyi prostir*. №190. Pp. 104-107 [in Ukraine].

УДК 37.014:371.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-530-543](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-530-543)

Горна Марина Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, кафедра статистики, інформаційно-аналітичних систем і демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-6011-5753>

Курок Богдан Олександрович аспірант кафедри *педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту*, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, <https://orcid.org/0009-0001-2158-7774>

Ірха Артем Валерійович кандидат технічних наук, старший викладач, Національний університет оборони України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-9509-8930>

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто вплив цифрової трансформації на ефективність управління закладами освіти в Україні. У процесі дослідження з'ясовано, що основними складовими системи управління закладом освіти є планування організація, контроль та оптимізація освітнього процесу, управління ресурсами, адміністративні функції та взаємодія зі всіма учасниками освітнього процесу. Впровадження сучасних програмних засобів та технологій цифрової трансформації в управління освітньою діяльністю докорінно змінює умови роботи всіх учасників освітнього процесу. Розглянуто системи управління навчанням як незамінний інструмент організації освітнього процесу в дистанційному форматі та управління ним, створення навчальних курсів та налаштування зворотного зв'язку. Зазначено, що важливу роль у цифровій трансформації сучасних закладів освіти відіграють хмарні технології, спрощуючи управління освітніми ресурсами, автоматизуючи реєстрацію здобувачів на курси, ведення електронного журналу та підготовку звітності. Упровадження хмарних рішень дозволяє освітнім установам мінімізувати витрати на технічне обладнання. Звільнені фінансові ресурси можуть бути спрямовані на покращення якості освіти та підтримку інноваційних проєктів. Важливим інструментом для ефективної комунікації та управління в освітньому закладі є офіційний вебсайт. Наявність вебсайту

підвищує імідж, слугує засобом популяризації та забезпечує відкритість освітніх послуг. Важливо постійно слідкувати за оновленням контенту, оскільки застаріла інформація знижує рівень довіри до сайту та закладу загалом. Інструменти на основі штучного інтелекту, зокрема чат-боти, сприяють підвищенню ефективності управління закладами освіти, автоматизуючи взаємодію з абітурієнтами та знижуючи навантаження на адміністративний персонал. Окрім цього, чат-боти здатні значно покращити ефективність процесу вступу до закладів вищої освіти, надаючи швидку та якісну інформацію для абітурієнтів, тим самим зменшуючи навантаження на працівників. Варто зазначити, що впровадження цифрових технологій в освіту вимагає комплексного підходу, який поєднує застосування інновацій із забезпеченням безпеки та підвищенням кваліфікації працівників. Успішна реалізація цифрових стратегій сприятиме підвищенню ефективності управління закладами освіти та забезпеченню високої якості освітнього процесу в Україні.

Ключові слова: аналітичні платформи, цифрові рішення, технології штучного інтелекту, система управління, цифровізація освіти.

Horna Maryna Oleksiivna PhD in Economics, Associate Professor, Department of Statistics, Information and Analytical Systems and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6011-5753>

Kurok Bohdan Oleksandrovyh Postgraduate Student of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, <https://orcid.org/0009-0001-2158-7774>

Irkha Artem Valeriyovych Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer, National Defence University of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-9509-8930>

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE EFFICIENCY OF EDUCATIONAL INSTITUTION MANAGEMENT IN UKRAINE

Abstract. The article examines the impact of digital transformation on the efficiency of educational institution management in Ukraine. The study revealed that the main components of an educational institution's management system include planning, organization, control, and optimization of the educational process, resource management, administrative functions, and interaction with all participants

in the educational process. The implementation of modern software tools and digital transformation technologies in educational management fundamentally changes the working conditions of all participants in the educational process. Learning management systems (LMS) were reviewed as an essential tool for organizing and managing the educational process in a remote format, developing educational courses, and setting up feedback mechanisms. It was noted that cloud technologies play a key role in the digital transformation of modern educational institutions, simplifying the management of educational resources, automating student enrollment for courses, maintaining electronic records, and preparing reports. The adoption of cloud solutions enables educational institutions to minimize expenses on technical equipment. The freed-up financial resources can be redirected toward improving the quality of education and supporting innovative projects. An essential tool for effective communication and management within an educational institution is the official website. Having a website enhances the institution's image, serves as a means of promotion, and ensures transparency of educational services. It is crucial to continuously update the content, as outdated information undermines trust in the website and the institution as a whole. Artificial intelligence-based tools, particularly chatbots, significantly contribute to improving the efficiency of educational institution management by automating interactions with applicants and reducing the administrative workload. Additionally, chatbots can greatly enhance the efficiency of the university admission process by providing quick and high-quality information to applicants, thereby reducing the burden on staff. It is worth noting that the integration of digital technologies into education requires a comprehensive approach that combines innovation implementation with ensuring security and enhancing staff qualifications. The successful implementation of digital strategies will contribute to improving the efficiency of educational institution management and ensuring high-quality learning processes in Ukraine.

Keywords: analytical platforms, digital solutions, artificial intelligence technologies, management system, digitalization of education.

Постановка проблеми. Освіта в Україні сьогодні переживає складний період, адже вона змушена одночасно змінюватися зсередини та адаптуватися до зовнішніх викликів, таких як воєнний стан та економічні труднощі. Для того, щоб швидко та ефективно покращити освітню систему, особливо в такі важкі часи, потрібні нові підходи. Інноваційні цифрові технології є тим рушієм, який допоможе покращити організацію навчання, методи викладання, наукові дослідження та загальний освітній процес.

Ефективна організація та розвиток освітнього процесу в закладі освіти залежить від дієвої системи управління. Ця система, поєднуючи вимоги законодавства з сучасними підходами, сприяє досягненню освітніх цілей та

створенню оптимальних умов для навчання й викладання. Розвиток інноваційних технологій докорінно змінив підходи до управління закладами освіти. Технологічний прогрес, зокрема поширення цифрових технологій, суттєво вплинув на організацію та управління освітніми процесами. Вивчення цього питання є актуальним, оскільки цифрова трансформація не лише сприяє автоматизації управлінських процесів, а й створює нові можливості для підвищення ефективності освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему цифрової трансформації освітньої сфери активно досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, у праці С. Тимотеу та співавторів (S. Timotheou et al.) підкреслено, що вплив цифрових технологій на освіту є безпрецедентним. Вони трансформували її сутність і розширили межі, що спонукало заклади освіти по всьому світу активно впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології [1]. Успішна цифрова трансформація, на думку таких науковців, як П. Коста, Х. Кастаньо-Муњйос, П. Кампіліс (P. Costa, J. Castaño-Muñoz, P. Kamyulis), вимагає від закладів освіти різних типів підвищення рівня цифрової спроможності, створення необхідної культури, політики, інфраструктури, а також цифрової компетентності здобувачів освіти й педагогів для підтримки ефективної інтеграції технологій у практику викладання та навчання [2].

Процес цифровізації в контексті освітніх і управлінських процесів розглянув В. Уманець. Автор наголосив на значущості цифрових технологій для впровадження інноваційного та результативного освітнього процесу, а також ефективного управління, визначив основні напрями розвитку сучасного закладу професійно-технічної освіти в умовах цифрової трансформації освітнього середовища та управлінських процесів [3]. Тенденції реформування процесу управління в освітній сфері та застосування сучасних підходів до управління закладами освіти дослідили С. Кубіцький зі співавторами (S. Kubitskyi et al.). Науковці визначили віртуалізацію та комп'ютеризацію як один зі шляхів розвитку системи освіти України [4].

На думку І. Вербовського, застосування цифрових технологій в управлінні є потенційним резервом, що дозволяє керівнику на будь-якому рівні коригувати всі управлінські функції з метою ухвалення обґрунтованого управлінського рішення. Важливим аспектом впровадження моделі цифровізації управлінської діяльності в закладі освіти є інтеграція цифрових технологій у професійну діяльність керівника [5].

Застосування штучного інтелекту (далі – ШІ) для автоматизації адміністративних процесів в управлінні закладами освіти є однією з важливих тем у контексті цифрової трансформації. Вітчизняні дослідники А. Бойко, Н. Шевцова, С. Яшанов, О. Тимошук, В. Паржницький (A. Boiko, N. Shevtsova, S. Yashanov,

О. Tymoshchuk, V. Parzhnytskyi) висвітлюють такі аспекти цифровізації сфери освіти, як інтеграція штучного інтелекту та його переорієнтація з ексклюзивного елемента освітньої діяльності допоміжну складову освітнього процесу [6].

Метою статті є дослідження впливу цифрової трансформації на процеси управління в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Як показує еволюція, починаючи з 2005 року, цифрові технології постійно змінювалися – від звичайного комп'ютера до спеціалізованих навчальних платформ та новітніх передових технологій, таких як додатки на основі доповненої (далі – AR) та віртуальної (далі – VR) реальності [1]. Сьогодні комп'ютер є важливим інструментом для інформатизації управління плануванням освітнього процесу в закладах освіти України. Він може виконувати широкий спектр функцій, зокрема забезпечувати виконання навчальних завдань, контролювати й коригувати освітній процес, налагоджувати ефективну комунікацію між керівництвом закладу та всіма учасниками освітнього процесу. Цифровізація освіти змінила підходи до взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Тепер акцент робиться не на фізичній присутності здобувача освіти в аудиторії та безпосередньому спілкуванні з викладачем, а на його активній інтелектуальній участі в освітньому процесі. Швидкий розвиток різноманітних цифрових ресурсів є важливим чинником трансформації процесів викладання та навчання. Сучасні освітні процеси дедалі більше виходять за межі традиційного класу, завдяки цифровим платформам, які забезпечують гнучку взаємодію між викладачами та здобувачами освіти. Мобільні пристрої, зокрема смартфони, ноутбуки, електронні книги та спеціалізовані мобільні додатки, стали невіддільними інструментами освітнього процесу, сприяючи ефективній взаємодії та комунікації між здобувачами та викладачами. Помітно посилилося застосування як синхронних, так і асинхронних цифрових технологій, що сприяють мережевій взаємодії, співпраці та обміну знаннями в освітньому процесі. Дистанційна освіта сприяє розвитку самостійності здобувачів, забезпечуючи їм можливість самоорганізації та самоконтролю в освітньому процесі.

Сучасні заклади вищої освіти (далі – ЗВО) – це передові моделі цифровізації управління освітнім процесом, оскільки тільки за таких умов можливо зберігати конкурентоспроможність у сфері освітніх послуг. Система управління закладом освіти є комплексом взаємопов'язаних організаційних, інформаційних, технічних та управлінських процесів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування закладу (рис. 1). Безперечно, ефективна система управління є основою успішного розвитку закладу освіти та гарантією високої якості освітнього процесу.

Рис. 1 Складові системи управління закладом освіти

Джерело: власна розробка авторів

Упровадження сучасних програмних засобів та технологій цифрової трансформації в управління освітньою діяльністю докорінно змінює умови роботи всіх учасників освітнього процесу. Автоматизація окремих етапів інформаційних процесів, управлінської діяльності керівників та прийняття управлінських рішень підвищує вимоги до якості й достовірності інформації. Це стосується стану освітнього процесу, різноманітності програм, упровадження інновацій, демократизації управління, виховання, навчання та інших аспектів [5, с. 66]. Технологічні інновації стимулюють цифрову трансформацію управлінських процесів в освіті, що, відповідно, впливає на ефективність управління, надаючи нові переваги та висуваючи певні вимоги. Однією з важливих технологій цифровізації управлінських процесів є аналітика даних. Для її впровадження заклади освіти розробляють та застосовують інструменти аналізу, що об'єднують дані з різних інформаційних систем. Це дозволяє отримувати узагальнену інформацію, необхідну для обґрунтованого прийняття управлінських рішень. Інтеграція аналізу даних в управлінську освіту передбачає виявлення проблемних зон та розроблення інтерактивних звітів та інформаційних панелей. Для цього використовуються такі інструменти, як Microsoft Excel – для візуалізації даних, Tableau – для створення інтерактивних інформаційних панелей, Power BI – для інтерактивних звітів, QlikView та Qlik Sense – для динамічної візуалізації. Навчальна аналітика допомагає освітнім закладам аналізувати великі обсяги даних, що позитивно впливає на результати навчання, управління та прийняття рішень.

У 2020 році пандемія коронавірусу спричинила стрімке впровадження дистанційного навчання та платформ для управління освітнім процесом. Завдяки таким інструментам, як Zoom, Google Meet, а також системам управління навчанням (LMS), наприклад, Moodle та Classroom, освітній процес вдалося перевести в онлайн-формат і продовжити навчання. Для керівників закладів освіти системи управління навчанням (LMS) стають незамінним інструментом, особливо в контексті підвищення кваліфікації педагогів. Найважливішим аспектом є можливість отримання детальної звітності про якість освітнього процесу [7, с. 82].

Moodle як система управління освітнім процесом (LMS) дозволяє створювати індивідуальні навчальні плани для здобувачів освіти, налаштовувати персоналізовані перегляди освітньої діяльності для викладачів і автоматизувати адміністративні процеси. Різноманітні плагіни, розроблені для Moodle, дають можливість ухвалювати рішення як у статичному, так і в динамічному режимі. Діяльнісно орієнтовані рішення можуть бути як запланованими (наприклад, тести, послідовність занять), так і незапланованими (зустрічі, індивідуальні навчальні програми, що формуються на основі алгоритмів машинного навчання) [8, р. 35]. Загалом програмне забезпечення Moodle пропонує широкий спектр інструментів для розроблення навчальних курсів, організації форумів, а також налаштування електронної пошти для надсилання важливих повідомлень, оцінок та коментарів від викладачів.

На сьогоднішні існує значно більше систем управління навчанням (LMS) для закладів вищої освіти, ніж для загальноосвітніх шкіл. Однак, у зв'язку з посилюваним суспільним попитом, розробники, зокрема українські, поступово переорієнтовуються на потреби шкіл. Хоча такі платформи, як Google Classroom і Moodle, спочатку створені для ЗВО, можуть використовуватися в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), краще обирати програмне забезпечення, яке відповідає специфіці шкільної освіти. Це особливо важливо, оскільки такі LMS зазвичай надають батькам можливість контролювати навчальну діяльність дитини [9, с. 561].

Сучасні системи LMS можуть також бути інтегровані з хмарними сервісами, такими як Google Workspace for Education або Microsoft 365, коли мова йде про комп'ютери чи ноутбуки. Для мобільних телефонів та планшетів ці системи трансформуються в мобільні додатки. Наприклад, LMS інтегруються з платформою Zoom для організації та проведення відеоконференцій.

Вплив хмарних технологій на цифрову трансформацію сучасного суспільства, зокрема освіти, є надзвичайно важливим. У ЗВО вони відкривають нові можливості для оптимізації навчання, розширюють доступ до знань, покращують управління інформаційними ресурсами та створюють інтерак-

тивне освітнє середовище [10, с. 84]. Використання хмарних рішень дозволяє об'єднати різні освітні ресурси, спростити доступ до них і сприяє розвитку нових підходів до організації навчання. Ефективному управлінню розкладами занять і графіками педагогічних працівників сприяє цифровізація документо-обігу, що є одним із пріоритетних завдань для закладів освіти.

Використання електронних календарів, таких як Google Calendar та Microsoft Outlook, забезпечує централізований доступ до розкладів для всіх зацікавлених сторін, оперативне сповіщення про зміни, автоматизоване узгодження та планування зустрічей або подій. Google Календар, завдяки інтеграції з різними цифровими інструментами, зокрема платформами для відеоконференцій, та гнучкій системі нагадувань, є корисним інструментом для закладів загальної середньої освіти. Цей інструмент може бути використаний для планування засідань педагогічної ради, організації нарад, створення електронного розкладу занять. Завдяки цьому всі учасники освітнього процесу матимуть доступ до актуальної інформації. До того ж можна розміщувати розклад на офіційному сайті школи, замінивши таким чином паперові оголошення.

Для організації як синхронного, так і асинхронного навчання широко використовується Google Classroom. Цей додаток дозволяє створювати віртуальні «групи» або «класи», де можна розміщувати навчальні матеріали (підручники, завдання, дидактичні матеріали) та організовувати онлайн-зустрічі. Інтеграція цієї платформи в освітній процес дозволяє створювати структуровані курси, які відповідають сучасним стандартам освіти [10, с. 89]. Загалом, хмарні технології суттєво полегшують управління освітніми ресурсами, зокрема автоматизують реєстрацію здобувачів освіти на курси, ведення електронного журналу та створення звітності. Окрім того, використання хмарних технологій дозволяє освітнім закладам значно скоротити витрати на технічну інфраструктуру. Оскільки обчислення та зберігання даних відбуваються на серверах провайдерів, заклади можуть переспрямувати зекономлені кошти на розвиток інших важливих напрямів освітньої діяльності.

Цифровізація систем управління кадровим складом закладів освіти є актуальним питанням у контексті підвищення ефективності адміністрування та оптимізації розподілу робочого навантаження. Упровадження інноваційних систем управління, зокрема Workday або BambooHR, у закладах освіти дозволяє автоматизувати та перевести в електронний формат більшість кадрових процесів, зокрема оформлення відпусток та лікарняних, управління структурою підрозділів, оцінювання продуктивності співробітників, організацію інструктажів та тренінгів [11]. Такі електронні системи значно полегшують роботу керівників закладів освіти, оптимізуючи управління освітнім

процесом, що досягається через економію часу адміністративного персоналу, автоматизацію рутинних завдань, інтеграцію з іншими системами закладу, такими як системи електронного документообігу та управління навчанням, швидкий доступ до інформації про працівників.

Цифрові технології в управлінні освітнім процесом та його організації передбачають ефективний зворотний зв'язок. Важливим елементом є наявність власного вебресурсу для кожного закладу освіти, оскільки офіційний вебсайт підвищує імідж, є засобом популяризації та забезпечує відкритість освітніх послуг. Попри те, що офіційні вебсайти закладів освіти значно покращилися, багато з них усе ще не відповідають вимогам щодо повноти та актуальності інформації. Важливо постійно стежити за оновленням контенту, оскільки застаріла інформація знижує рівень довіри до сайту та закладу загалом. З огляду на те, що більшість користувачів відвідують вебсайти з мобільних телефонів, необхідною є також оптимізація сайтів для цих пристроїв шляхом відмови від Flash-вмісту, адаптації інтерактивних зображень, коректного відображення оголошень.

Сучасне суспільство потребує вдосконалення освітнього процесу та підготовки нового покоління фахівців [12, с. 136], що підвищує актуальність застосування можливостей ІІІ для управління закладами освіти. Технології ІІІ можуть бути ефективно використані для автоматизації адміністративних процесів, таких як інтелектуальний аналіз даних і прогнозування, обробка вхідної документації, складання розкладу занять та автоматизація управління персоналом. Системи на основі ІІІ можуть використовуватися для аналізу заявок щодо прийому на роботу, а також допомагати відділу кадрів правильно керувати цими заявками. Такі інструменти автоматично встановлюють критерії для бажаних кандидатів і збирають інформацію, яка забезпечує вказівки для співбесід тощо. Варто зазначити, що додатки та інструменти ІІІ не замінюють персоналу будь-якого закладу освіти, а допомагають йому [13]. Такі інструменти на основі ІІІ, як чат-боти, підвищують ефективність процесів, пов'язаних зі вступом до ЗВО. Вони не лише полегшують сам вступ, а й зменшують навантаження на персонал приймальної комісії та інші відділи, які часто отримують запити. Такі системи можуть надавати інформацію та відповіді на питання цілу добу, без необхідності залучення додаткової допомоги. Так, наприклад, для розв'язання такої проблеми, як перевантаження вебсайту закладу освіти, накопичення великої кількості заявок та збільшення часу очікування, може бути використаний інструмент ChatBot. Ця програма здатна імітувати людську розмову, надаючи користувачам необхідну інформацію та відповідаючи на їхні запитання. Вона вже широко застосовується на вебсайтах багатьох комерційних установ і закладів освіти.

Для того, щоб цифрові технології були ефективним інструментом управління в закладах освіти, необхідно враховувати певні організаційно-педагогічні аспекти (рис. 2).

Рис. 2 Аспекти успішного впровадження цифрових технологій в управління закладом освіти

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу [14]

В умовах сучасної модернізації та цифровізації закладів освіти в Україні комплексний інструмент SELFIE (Self-reflection on Effective Learning by Fostering the Implementation of Educational Technologies) дає змогу оцінити рівень розвитку цифрових технологій та визначити напрями для підвищення ефективності управління закладами освіти. Цей інструмент може стати основою для впровадження змін в управлінські практики, оскільки дозволяє виміряти вплив технологій на різні аспекти освітнього процесу, зокрема адміністративні функції, комунікацію, освітній процес та підтримку здобувачів освіти. Інструмент SELFIE складається з трьох анкет, які заповнюють керівники закладів освіти, викладачі та здобувачі освіти, аналізуючи використання цифрових технологій у їхньому закладі [2]. Інтегровані результати надають усім учасникам освітнього процесу всебічний огляд стану викорис-

тання цифрових технологій у різних сферах, а також показники, що відображають цифровий потенціал закладу освіти.

Варто зазначити, що впровадження цифрових технологій в освіту вимагає серйозного ставлення до захисту даних та протидії кіберзагрозам. Цифровізація в освіті поступово перетворюється з популярної тенденції на звичний формат освітньої діяльності. Інформаційна й цифрова компетентність стають вимогою для педагогічних працівників для досягнення кращих результатів навчання здобувачами. Такі реалії вимагають підвищення кваліфікації викладачів для ефективної професійної діяльності в цифровому просторі [15]. Якщо не забезпечити працівників сучасними інструментами управління, вони можуть використовувати технології на власний розсуд, не завжди зважаючи на безпеку та відповідність стандартам. З огляду на це, заклади освіти повинні підтримувати баланс між інноваціями й безпекою та здійснювати належну підготовку персоналу. Для реалізації навчання із застосуванням цифрових технологій усі учасники освітнього процесу повинні мати доступ до відповідних навчальних матеріалів, зокрема майстер-класів та (асинхронних) спеціалізованих курсів, а також володіти цифровими інструментами для перегляду такого контенту [16, р. 15]. Окрім цього, з метою урізноманітнення методів навчання система освіти повинна сприяти розвитку концепції «навчання протягом усього життя», забезпечуючи відкритий доступ до освітніх ресурсів, зокрема майстер-класів, як для здобувачів освіти, так і для випускників.

Висновки. Використання сучасних технологій, особливо систем управління навчанням та інструментів для аналізу даних, є важливим чинником високого рівня ефективності сучасної освіти. Вони допомагають зробити освітній процес та управління закладом більш ефективними. Упровадження сучасних цифрових технологій, таких як системи управління навчанням (LMS), штучний інтелект, хмарні сервіси та аналітичні платформи, сприяє автоматизації адміністративних процесів, підвищенню прозорості управління та покращенню освітнього процесу.

Безумовно, ефективна цифровізація освіти вимагає комплексного підходу, який поєднує впровадження інновацій із забезпеченням безпеки та підвищенням кваліфікації працівників. Для того, щоб цифрові технології ефективно використовувалися в управлінні закладом освіти, необхідно забезпечити не лише технічну базу, але й готовність усіх учасників освітнього процесу до змін, а також створити відповідні педагогічні умови.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення ефективності впровадження такої інноваційної технології, як штучний інтелект, в управління кадровими ресурсами в закладах вищої освіти.

Література:

1. Impacts of digital technologies on education and factors influencing schools' digital capacity and transformation: A literature review / S. Timotheou et al. *Education and information technologies*. 2023. Vol. 28. №6. P. 6695–6726. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11431-8>
2. Costa P., Castaño-Muñoz J., Kampylis P. Capturing schools' digital capacity: Psychometric analyses of the SELFIE self-reflection tool. *Computers & Education*. 2021. № 162. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104080> (дата звернення : 12.03.2025).
3. Уманець В. О. Цифровізація освітніх та управлінських процесів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 2(16). С. 321–336. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/download/3822/3843/3844> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Management of pedagogical and sports educational institutions in Ukraine / S. Kubitskyi et al. *SPORT TK-Revista EuroAmericana de Ciencias del Deporte*. 2022. № 11. DOI: <https://doi.org/10.6018/sportk.538991>
5. Вербовський І. А. Особливості цифровізації управління освітньою діяльністю закладу вищої освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2023. № 114. С. 59–74. DOI: [10.35433/pedagogy.3\(114\).2023.59-74](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(114).2023.59-74)
6. The impact of the integration of artificial intelligence on changes in the education process of Ukraine: prospects and challenges / A. Boiko et al. *Revista Eduweb*. 2024. Vol. 18. № 1. P. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.01.13>
7. Засімович О. Релевантність інформаційно-цифрових систем крізь призму управління закладом освіти в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2024. № 3. С. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2024.312963>
8. Scalability through distributed deployment for moodle learning management system / A. David et al. *Procedia Computer Science*. 2022. № 214. P. 34–41. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.11.145>
9. Вербовський І. А., Махневич Д. С. Теоретичні аспекти цифровізації управління плануванням освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 36. С. 555–566. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-555-566](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-555-566)
10. Стецик С. П., Гарбар О. А. Хмарні технології як інноваційна основа розвитку цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. № 23 (30). С. 84–92. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23\(30\).08](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23(30).08)
11. Мерінова С., Половенко Л. Роль систем управління персоналом в оптимізації кадрових процесів на підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-14>
12. Гриценко А. П., Чумаченко О. А. Організація фахової підготовки педагогів для впровадження студій з європейської інтеграції та безпеки засобами цифрових технологій. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 2 (10). С. 133–144. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-133-144](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-133-144)
13. Academic and Administrative Role of Artificial Intelligence in Education / S. F. Ahmad et al. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. № 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14031101>
14. Вербовський І. А. Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. *Академічні візії*. 2024. № 27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838> (дата звернення : 12.03.2025).

15. Osadchyi V. Contemporary Trends of Digitalisation of Management Processes in Higher Education: Data Analytics, Cloud Technologies and Artificial Intelligence. *Educological discourse*. 2024. № Vol. 1. № 44. P. 8–27. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.11>

16. Digitalization and diversification of modern educational space (Ukrainian case) / O. Bohomaz et al. *International Journal of Computer Science & Network Security*. 2022. Vol. 22. № 11. P. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.2>

References:

1. Timotheou, S., Miliou, O., Dimitriadis, Y., Sobrino, S. V., Giannoutsou, N., Cachia, R., ... & Ioannou, A. (2023). Impacts of digital technologies on education and factors influencing schools' digital capacity and transformation: A literature review. *Education and information technologies*, 28(6), 6695–6726. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11431-8> [in English].

2. Costa, P., Castaño-Muñoz, J., & Kamyli, P. (2021). Capturing schools' digital capacity: Psychometric analyses of the SELFIE self-reflection tool. *Computers & Education*, 162. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104080> [in English].

3. Umanets, V. O. (2023). Tsyfrovizatsiia osvity i upravlinskykh protsesiv u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Digitalization of educational and management processes in vocational (vocational and technical) education institutions]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*, 2(16), 321–336. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/download/3822/3843/3844> [in Ukrainian].

4. Kubitskyi, S., Saienko, V., Demianuk, V., & Mykhasiuk, K. (2022). Management of pedagogical and sports educational institutions in Ukraine. *SPORT TK-Revista EuroAmericana de Ciencias del Deporte*, 11. <https://doi.org/10.6018/sportk.538991> [in English].

5. Verbovskyi, I. A. (2023). Osoblyvosti tsyfrovizatsii upravlinnia osvithnoiu diialnistiu zakladu vyshchoi osvity [Features of digitalization of management of educational activities of a higher education institution]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky – Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences*, 114, 59–74. DOI : 10.35433/pedagogy.3(114).2023.59-74 [in Ukrainian].

6. Boiko, A., Shevtsova, N., Yashanov, S., Tymoshchuk, O., & Parzhnytskyi, V. (2024). The impact of the integration of artificial intelligence on changes in the education process of Ukraine: prospects and challenges. *Revista Eduweb*, 18(1), 180–189. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.01.13> [in English].

7. Zasyimovych, O. (2024). Relevantnist informatsiino-tyfrovyykh system kriz pryзму upravlinnia zakladom osvity v umovakh voiennoho stanu [The relevance of information and digital systems through the prism of managing an educational institution under martial law]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, 3, 79–90. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2024.312963> [in Ukrainian].

8. David, A., Mihai, D., Mihailescu, M. E., Carabas, M., & Tapus, N. (2022). Scalability through distributed deployment for moodle learning management system. *Procedia Computer Science*, 214, 34–41. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.11.145> [in English].

9. Verbovskyi, I. A., & Makhnevych, D. S. (2024). Teoretychni aspekty tsyfrovizatsii upravlinnia planuvanniam osvithnoho protsesu v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Theoretical aspects of digitalization of management of planning of the educational process in institutions of general secondary education]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*, 36, 555–566. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-555-566](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-555-566) [in Ukrainian].

10. Stetsyk, S. P., & Harbar, O. A. (2024). Khmarni tekhnolohii yak innovatsiina osnova rozvytku tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha zakladu vyshchoi osvity [Cloud technologies as an innovative basis for the development of a digital educational environment of a higher education institution]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*, 23 (30), 84–92. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23\(30\).08](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23(30).08) [in Ukrainian].
11. Merinova, S., & Polovenko, L. (2024). Rol system upravlinnia personalom v optymizatsii kadrovyykh protsesiv na pidpriemstvi [The role of personnel management systems in optimizing personnel processes at the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-14> [in Ukrainian].
12. Hrytsenko A. P., & Chumachenko O. A. (2025). Orhanizatsiia fakhovoi pidhotovky pedahohiv dlia vprovadzhennia studii z yevropeiskoi intehtatsii ta bezpeky zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohii [Organization of professional training of teachers for the implementation of studies on European integration and security using digital technologies]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, 2 (10), 133–144. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-133-144](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-133-144) [in Ukrainian].
13. Ahmad, S. F., Alam, M. M., Rahmat, M. K., Mubarik, M. S., & Hyder, S. I. (2022). Academic and administrative role of artificial intelligence in education. *Sustainability*, 14(3). <https://doi.org/10.3390/su14031101> [in English].
14. Verbovskyi, I. A. (2024). Efektyvnist tsyfrovizatsii v upravlinni osvitnimy resursamy: analiz ta stratehii optymizatsii [The effectiveness of digitalization in the management of educational resources: analysis and optimization strategies]. *Akademichni vizii – Academy vision*, 27. Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838> [in Ukrainian].
15. Osadchyi, V. (2024). Contemporary Trends of Digitalisation of Management Processes in Higher Education: Data Analytics, Cloud Technologies and Artificial Intelligence. *Educological discourse*, 1(44), 8–27. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.11> [in Ukrainian].
16. Bohomaz, O., Koreneva I., Lihus V., Kambalova Y., Shevchuk, V., & Tolchieva H. (2022). Digitalization and Diversification of Modern Educational Space (Ukrainian Case). *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(11), 11–18. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.2> [in English].

УДК: 351.77:614.1/.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-544-551](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-544-551)

Гулей Андрій Богданович аспірант Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська Політехніка», <https://orcid.org/0009-0009-3818-1234>

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАГЛЯДОВИХ РАД У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті обґрунтовано необхідність оцінювання ефективності діяльності наглядових рад у закладах охорони здоров'я як ключового елементу публічного управління в умовах відновлення та реформування системи охорони здоров'я України. Враховуючи високі людські, економічні та соціальні втрати, спричинені повномасштабним вторгненням, особливої актуальності набуває питання впровадження ефективних управлінських рішень, які сприятимуть зменшенню тягаря захворюваності, покращенню якості медичної допомоги та оптимізації використання ресурсів. У фокусі дослідження — діяльність наглядових рад як колегіальних органів, що представляють інтереси громади й власника медичного закладу, та мають забезпечити стратегічне управління, прозорість, підзвітність і дотримання принципів належного врядування.

Проаналізовано наявну нормативну базу, чинні функції та повноваження наглядових рад, зокрема у контексті реалізації Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року. Доведено, що відсутність формалізованих підходів до оцінки ефективності діяльності цих рад значно знижує їх потенціал як інструменту підвищення результативності управління. Запропоновано трирівневу модель оцінювання — інституційну, процесуальну та результативну, а також систему індикаторів, згрупованих за напрямками: організаційна спроможність, результативність діяльності, рівень задоволеності та довіри з боку зацікавлених сторін. Зазначені індикатори дають змогу отримати комплексну картину ефективності наглядових рад, визначити їхній вплив на якість управління, прозорість фінансування, кадрову політику та дотримання стратегічних цілей. У висновках окреслено напрями подальших досліджень, пов'язані з розробленням методик оцінювання, адаптованих до типів медичних закладів і специфіки їх діяльності.

Ключові слова: публічне управління, охорона здоров'я, ефективність управління, наглядова рада, індикатори, медичні заклади, стратегічне врядування, оцінювання результатів, прозорість, підзвітність.

Hulei Andrii Postgraduate student of Institute of public administration, governance and professional development of Lviv Polytechnic National University, <https://orcid.org/0009-0009-3818-1234>

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF SUPERVISORY BOARDS' FUNCTIONING IN HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article substantiates the necessity of evaluating the effectiveness of supervisory boards in healthcare institutions as a key element of public governance in the context of the restoration and reform of Ukraine's healthcare system. Given the severe human, economic, and social losses caused by the full-scale invasion, the implementation of effective governance solutions becomes especially relevant, as it contributes to reducing the burden of disease, improving the quality of medical care, and optimizing the use of resources. The focus of the study is on the role of supervisory boards as collegial bodies representing the interests of both the community and the healthcare institution's owner, tasked with ensuring strategic management, transparency, accountability, and adherence to the principles of good governance.

The current legal framework, as well as the functions and powers of supervisory boards—particularly in the context of implementing the Health System Development Strategy until 2030—are analyzed. It is demonstrated that the lack of formalized approaches to evaluating the effectiveness of these boards significantly limits their potential as instruments for improving management outcomes. A three-level evaluation model is proposed: institutional, procedural, and result-oriented, along with a system of indicators grouped into the following domains: organizational capacity, operational effectiveness, stakeholder satisfaction, and trust. These indicators provide a comprehensive view of supervisory board performance, enabling the assessment of their impact on management quality, financial transparency, human resources policy, and alignment with strategic objectives. The conclusion outlines directions for further research related to the development of evaluation methodologies adapted to the types and functions of various healthcare institutions.

Keywords: public administration, healthcare, management effectiveness, supervisory board, indicators, medical institutions, strategic governance, performance evaluation, transparency, accountability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи охорони здоров'я України особливого значення набуває впровадження інструментів, що забезпечують прозорість, підзвітність та ефективність

управлінських рішень у сфері публічного управління. Одним із таких інструментів є наглядові ради, які, відповідно до оновленого законодавства, мають відігравати важливу роль у стратегічному управлінні закладами охорони здоров'я комунальної та державної власності. Їхня діяльність покликана сприяти балансу інтересів власників, пацієнтів, працівників медичних установ та громадськості загалом [4].

Проте незважаючи на формалізацію статусу наглядових рад, питання оцінювання ефективності їхнього функціонування залишається недостатньо розробленим як у теоретичному, так і в практичному вимірах. У чинному нормативному полі відсутні чіткі підходи до моніторингу результативності діяльності наглядових рад, що унеможливує об'єктивне вимірювання їхнього впливу на розвиток закладів охорони здоров'я, підвищення якості медичних послуг чи ефективність використання фінансових і людських ресурсів.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах відновлення медичної системи України внаслідок війни, коли кожне управлінське рішення має ґрунтуватися на доказовості, ефективному менеджменті та залученні громадськості. Без належної системи оцінювання діяльності наглядових рад існує ризик їх формального існування без реального впливу на стратегічний розвиток медичних установ.

Таким чином, постає необхідність розробити методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування наглядових рад, адаптовані до специфіки сфери охорони здоров'я, з урахуванням принципів публічного управління, індикаторів результативності, прозорості та довіри з боку зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ефективності має глибокі теоретичні корені та зафіксована в роботах багатьох науковців. Існує достатньо досліджень і тематичних напрацювань, які дозволяють реалізовувати основні положення теорії та методології управління ефективністю на підприємствах різних сфер діяльності. Серед досліджень з питань оцінювання ефективності управлінських процесів варто виокремити роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених, як М. Армстронг, А. Барон, Е. Барроуз, Т. Говорушко, А. Гончарук, Д. Джірасін, Дж. Грем, Р. Каплан, Н. Климаш, В. Куценко, О. Літвінов, С. Назарко, Е. Нілі, З. Раднор, С. Хатчінсон, С. Хетфілд, Е. Холдсворд та ін. Їхні праці заклали теоретичне підґрунтя для вивчення ефективності управління у різних галузях, зокрема у бізнесі, державному секторі та освітній сфері. Водночас, специфіка системи охорони здоров'я, а особливо функціонування наглядових рад у її закладах, досі залишається недостатньо дослідженою. На сьогодні практично відсутні наукові розробки, присвячені обґрунтуванню необхідності та методології оцінювання результативності діяльності наглядових рад у медичних установах, що створює методологічний вакуум у цій сфері публічного управління.

Мета статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в обґрунтуванні важливості оцінювання результатів ефективності діяльності наглядових рад у закладах охорони здоров'я, регламентації положення щодо оцінки їх ефективності в нормативно-правових актах. Основне завдання дослідження виявляється у визначенні взаємозалежності між результатами ефективності діяльності наглядових рад та підвищенням ефективності управління закладами охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи високі людські, ресурсні та економічні втрати, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації, система охорони здоров'я повинна використовувати всі доступні та потенційно доступні медичні технології та рішення, які завдяки раннім та ефективним втручанням дають змогу у майбутньому зменшити тягар захворюваності, прискорити відновлення та зберегти людський потенціал країни.

Відновлення системи охорони здоров'я повинне бути поєднано з процесами реформування та підвищення ефективності функціонування та управління системою відповідно до принципу «краще, ніж було», задекларованого Кабінетом Міністрів України у Розпорядженні №34-р від 17.01.2025 р., яким затверджено Стратегію розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року [2].

Однією із операційних цілей Операційного плану заходів з реалізації у 2025-2027 роках даної Стратегії є створення та впровадження елементів ефективного управління закладами охорони здоров'я, які забезпечують громадську підзвітність та нагляд, зокрема шляхом утворення наглядової ради закладів охорони здоров'я комунальної та державної власності. Метою діяльності наглядової ради є насамперед забезпечення ефективного управління закладом охорони здоров'я у спосіб, що збалансовує та задовольняє інтереси усіх заінтересованих сторін.

Однак, для досягнення мети діяльності наглядової ради необхідно оцінити результати ефективності її діяльності, положення щодо оцінки яких відсутні в чинних нормативно-правових актах.

Наглядова рада є колегіальним органом стратегічного управління закладу охорони здоров'я, який представляє інтереси власника закладу охорони здоров'я та громадськості, створює умови для захисту прав пацієнтів та підзвітності й прозорості діяльності керівника закладу охорони здоров'я. Наглядова рада складається з представників власника – від двох до семи осіб та незалежних членів наглядової ради – від трьох до восьми осіб. Кількість незалежних членів наглядової ради повинна становити більшість членів наглядової ради. Кандидат у члени наглядової ради повинен відповідати таким вимогам:

- 1) вища освіта не нижче першого (бакалаврського) рівня;

2) досвід роботи не менш як п'ять років в одній або сукупно у кількох із таких сфер діяльності: забезпечення та захист прав у сфері охорони здоров'я, сприяння розвитку охорони здоров'я, надання медичних послуг, протидія корупції, економіка, банківська справа, фінанси, управління та правознавство;

3) вільне володіння державною мовою (за винятком кандидатів з іноземним громадянством, які можуть бути кандидатами у члени наглядової ради згідно з вимогами цього пункту) [1].

Можна виділити основні повноваження наглядової ради:

1) погодження стратегічного, річного планів діяльності закладу охорони здоров'я, затвердження показників ефективності діяльності закладу охорони здоров'я та створення системи контролю за їх досягненнями;

2) надання пропозицій до проектів фінансового плану закладу охорони здоров'я;

3) погодження принципів формування організаційної структури закладу охорони здоров'я, внесення пропозицій щодо оптимізації організаційної структури за напрямками діяльності;

4) подання пропозицій власникові закладу охорони здоров'я (уповноваженому ним органу) (далі – власник закладу) щодо звільнення з посади керівника закладу охорони здоров'я, умов контракту з ним, матеріальної винагороди за ефективне управління закладом охорони здоров'я та матеріальної відповідальності за заподіяну шкоду;

5) виявлення та врегулювання реальних та/або потенційних конфліктів інтересів керівника закладу охорони здоров'я і членів наглядової ради закладу охорони здоров'я, а також інформування власника закладу про виявлені порушення;

6) надання згоди на вчинення правочину, щодо якого наявна заінтересованість [1].

До основних переваг діяльності наглядових рад варто віднести:

1) плюралізм думок та ідей завдяки залученості усіх зацікавлених сторін;

2) більша довіра до членів наглядової ради з боку громади;

3) скорочення корупційних ризиків і можливість впливання збережених коштів на зарплати працівникам, медичне обладнання, розвиток закладу;

4) незалежне висвітлення діяльності закладу та його керівництва, своєчасне виявлення проблем та реагування на недоліки в роботі закладу [5].

Проте, без регламентації оцінки результатів ефективності діяльності наглядових рад мета їх утворення та діяльності є номінальною, формальною та не сприяє підвищенню ефективності управління закладами охорони здоров'я.

На основі аналізування наукової літератури та опрацювання особливостей сфери охорони здоров'я можна оцінити результати ефективності діяльності наглядових рад за наступними рівнями:

– Інституційний.

- Процесуальний.
- Результативний.

Інституційний рівень оцінки спрямований на перевірку того, як організована сама наглядова рада, чи відповідає її структура та функціонування вимогам законодавства.

Процесуальний рівень оцінки відображає те, як саме наглядова рада здійснює свою діяльність, чи організовано її роботу ефективно та чи забезпечуються належні умови для досягнення стратегічних цілей.

Результативний рівень оцінки є найважливішим, оскільки він безпосередньо пов'язаний з результатами діяльності наглядової ради та її впливом на заклад охорони здоров'я.

Так, можна виокремити групи індикаторів для оцінки ефективності діяльності наглядових рад у закладах охорони здоров'я, розподіливши їх за кількома напрямками, зокрема: організаційна спроможність, результативність діяльності, задоволеність та довіра. Кожен з цих груп індикаторів можна деталізувати за показниками, які відображають різні аспекти діяльності ради і дозволяють отримати більш комплексну картину її ефективності (рис. 1).

	Напря́м	Критерії/індикатори
1	<i>Організаційна спроможність</i>	наявність чітко визначених повноважень у положенні про наглядову раду регулярність засідань (кількість/рік) явка членів наглядової ради дотримання процедур прозорості (оприлюднення протоколів, відкритість засідань)
2	<i>Результативність діяльності</i>	кількість ухвалених рішень з важливих управлінських питань (бюджет, якість медичних послуг, кадрові рішення тощо) реалізація рекомендацій/рішень ради адміністрацією ЗОЗ. зменшення кількості скарг пацієнтів/персоналу після втручання ради позитивна динаміка в управлінських показниках ЗОЗ (фінансова дисципліна, ефективність).
3	<i>Задоволеність та довіра</i>	оцінка ефективності з боку: керівництва закладу, медичного персоналу, пацієнтів (анкетування). репутаційна складова (довіра громади до наглядової ради)

Рис. 1 Індикатори оцінювання ефективності діяльності наглядових рад у закладах охорони здоров'я (сформовано автором)

В даному випадку, використання цих груп індикаторів дозволяє забезпечити комплексну оцінку ефективності діяльності наглядової ради. Організаційна спроможність оцінює структурну готовність ради до роботи, результативність діяльності – досягнення конкретних результатів, задоволе-

ність— ставлення зацікавлених осіб до діяльності ради, а довіра – рівень підтримки та впевненості в її роботі. Це дозволяє оцінити, чи є наглядова рада ефективним інструментом управління та розвитку закладу охорони здоров'я.

Отже, окреслення на законодавчому рівні положення щодо оцінки результатів ефективності діяльності наглядових рад у закладах охорони здоров'я сприятиме підвищенню ефективності управління закладами охорони здоров'я, виконанню операційної цілі Операційного плану заходів з реалізації у 2025-2027 роках Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року щодо створення та впровадження елементів ефективного управління закладами охорони здоров'я, які забезпечують громадську підзвітність та нагляд, забезпечити вирішення медичних проблем охорони здоров'я, створити умови для надання якісної медичної допомоги, значно скоротити неефективне використання коштів в охороні здоров'я, а також допоможе успішно вирішувати інші важливі медичні та соціальні проблеми.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Створення та ефективне функціонування наглядових рад у закладах охорони здоров'я є важливим елементом реформування системи охорони здоров'я України, особливо в умовах повномасштабного вторгнення та необхідності відновлення медичної інфраструктури. Наглядові ради сприяють підвищенню прозорості та підзвітності в управлінні медичними установами, що має безпосередній вплив на покращення якості надання медичних послуг та оптимізацію ресурсів.

Оцінка ефективності діяльності наглядових рад є необхідним інструментом для забезпечення їх реальної діяльності. Розробка чітких критеріїв та індикаторів для оцінки ефективності роботи наглядових рад дозволяє підвищити ефективність управлінських процесів у медичних закладах і сприяє досягненню стратегічних цілей системи охорони здоров'я.

Визначені три рівні оцінки ефективності діяльності наглядових рад – інституційний, процесуальний і результативний – дають змогу всебічно оцінювати як організацію роботи ради, так і досягнуті результати її діяльності, що дозволяє визначити сильні та слабкі сторони в управлінні медичними установами.

Запропонована система індикаторів для оцінки ефективності діяльності наглядових рад дає змогу отримати комплексну картину їх роботи, що має значення для подальшого удосконалення управлінських структур у закладах охорони здоров'я.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку детальних методик і критеріїв для оцінки ефективності наглядових рад у закладах охорони здоров'я, зокрема з урахуванням специфіки різних типів медичних установ та їх стратегічних цілей.

Література:

1. Про наглядову раду закладу охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України № 1221 від 21.11.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2023-%D0%BF#Text>
2. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 року № 34-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text>
3. Дума О.І., Курчаба, О.В. Модель оцінювання ефективності управління медичним закладом в умовах реформування галузі охорони здоров'я. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (19), 221-231.
4. Яремко І.І., Йовик В.П. Підвищення ефективності управління закладом охорони здоров'я. Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія: Управління та адміністрування. 2023, 13 (27), 169-176. <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/7211/7252>
5. USAID. Наглядові ради в закладах охорони здоров'я: практичні інструкції. <https://docs.google.com/presentation/d/1BeSq82pRZbeq5vTQz66x5jnd7NFVVbeA/edit?usp=sharing&ouid=105721054817610976171&rtpof=true&sd=true>

References:

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro nahliadovu radu zakladu okhorony zdorovia" vid 21 lystopada 2023 roku № 1221 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the supervisory board of a healthcare institution" from November 21, 2023, No. 1221]. (2023). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh" vid 17 sichnia 2025 roku № 34-r [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for the Development of the Health System until 2030 and the operational plan for its implementation in 2025–2027" from January 17, 2025, No. 34-r]. (2025). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Duma, O. I., & Kurchaba, O. V. (n.d.). Model otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia medychnym zakladom v umovakh reformuvannia haluzi okhorony zdorovia [A model for evaluating the effectiveness of healthcare facility management under health sector reform]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika*, (19), 221–231 [in Ukrainian].
4. Yaremko, I. I., & Yovyk, V. P. (2023). Pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia zakladom okhorony zdorovia [Improving the efficiency of healthcare institution management]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Serii: Upravlinnia ta administruvannia*, 13(27), 169–176. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/7211/7252> [in Ukrainian].
5. USAID. (n.d.). Nahliadovi rady v zakladyakh okhorony zdorovia: praktychni instruksii [Supervisory boards in healthcare institutions: Practical guidelines]. Retrieved from <https://docs.google.com/presentation/d/1BeSq82pRZbeq5vTQz66x5jnd7NFVVbeA/edit?usp=sharing&ouid=105721054817610976171&rtpof=true&sd=true> [in Ukrainian].

УДК 351.86:355/359

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-552-564](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-552-564)

Гурковський Володимир Ігорович доктор наук з державного управління, професор, начальник відділу, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, тел.: +38067502-69-00, <https://orcid.org/0000-0003-2021-5204>

Романенко Євген Олександрович доктор наук з державного управління, професор, начальник відділу, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, тел.: +38050-462-72-17, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМ ВІЙСЬКОВИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний теоретико-історичний аналіз механізмів державного управління міжнародним військовим співробітництвом, що є важливим інструментом реалізації оборонної політики держави. Дослідження охоплює історичну еволюцію підходів до міжнародного військового співробітництва, а також детальне вивчення сучасних механізмів, які визначають ефективність державного управління у цій сфері. Розкрито зміст правового механізму, який охоплює нормативно-правові акти, міжнародні угоди та національне законодавство, що регламентує військове партнерство та взаємодію України з міжнародними безпековими структурами. Окреслено політичний механізм, який відображає формування стратегічних напрямів міжнародного військового співробітництва відповідно до національних інтересів та геополітичної ситуації. Детально проаналізовано організаційно-інституційний механізм, що включає систему державних органів та міжнародних інституцій, які беруть участь у процесі прийняття рішень та реалізації військово-політичного співробітництва. Автор акцентує увагу на важливості дослідження теоретико-історичних засад механізмів державного управління міжнародним військовим співробітництвом не лише для науки, а й для практичної реалізації державної політики у сфері національної безпеки. Виявлено, що врахування історичного досвіду дозволяє оптимізувати сучасні механізми управління міжнародним військовим співробітництвом, сприяти розробці нових стратегічних підходів до інтеграції у міжнародні безпекові структури.

На основі аналізу існуючих моделей міжнародного військового співробітництва охарактеризовано такі сучасні успішні форми МВС як: спільні військові навчання та тренування, миротворчі місії та операції з підтримання миру, військово-технічне співробітництво, участь у міжнародних безпекових організаціях. Автором підкреслюється, що у сучасних умовах міжнародне військове співробітництво є не просто інструментом зміцнення обороноздатності, а важливим чинником виживання держав у геополітичному протистоянні. Особливо це стосується України, яка в умовах повномасштабної війни з РФ змушена використовувати всі доступні механізми міжнародної взаємодії для посилення своїх спроможностей.

Ключові слова: безпекова політика, міжнародне військове співробітництво, агресія, виклики, безпекова архітектура, теоретико-історичні засади, механізми державного управління

Hurkovskyi Volodymyr Ihorovych Doctor of Public Administration, Professor, Head of the Department at the Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, tel.: +38067502-69-00, <https://orcid.org/0000-0003-2021-5204>

Romanenko Evgen Oleksandrovich Doctor of Public Administration, Professor, Head of Department, Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, tel.: +38050-462-72-17, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

THEORETICAL AND HISTORICAL ANALYSIS OF STATE GOVERNANCE MECHANISMS FOR INTERNATIONAL MILITARY COOPERATION

Abstract. This article presents a comprehensive theoretical and historical analysis of state governance mechanisms for international military cooperation, which is a key instrument in the implementation of a country's defense policy. The research covers the historical evolution of approaches to international military cooperation and provides a detailed examination of contemporary mechanisms that determine the effectiveness of state governance in this domain. The study explores the legal mechanism, which includes regulatory acts, international agreements, and national legislation governing military partnerships and Ukraine's interaction with international security structures. The political mechanism is also outlined, reflecting the formulation of strategic directions for international military cooperation in accordance with national interests and geopolitical realities. Furthermore, the organizational and institutional mechanism is analyzed in detail, encompassing the

system of state bodies and international institutions involved in decision-making processes and the implementation of military-political cooperation.

The author emphasizes the importance of studying the theoretical and historical foundations of state governance mechanisms for international military cooperation, not only from an academic perspective but also for the practical implementation of national security policy. The findings indicate that taking historical experience into account enables the optimization of contemporary governance mechanisms for international military cooperation and facilitates the development of new strategic approaches for integration into global security structures. Based on an analysis of existing models of international military cooperation, the article characterizes several successful modern forms of international military cooperation (IMC), such as joint military exercises and training, peacekeeping missions and operations, military-technical cooperation, and participation in international security organizations. The author underscores that, in the modern world, international military cooperation is not merely a tool for strengthening defense capabilities but a crucial factor in state survival amid geopolitical confrontation. This is particularly relevant for Ukraine, which, amid a full-scale war with the Russian Federation, must leverage all available international cooperation mechanisms to enhance its defense capabilities.

Keywords: security policy, international military cooperation, aggression, challenges, security architecture, theoretical and historical foundations, state governance mechanisms.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна стала нечуваним випробуванням для системи державного управління України, зокрема в сфері міжнародного військового співробітництва (МВС). У 2025 році, коли війна увійшла у свою четверту фазу, питання ефективності механізмів управління МВС набуло підвищеної актуальності. Україна опинилася в епіцентрі геополітичного протистояння, де успіх Збройних Сил України залежить не лише від внутрішньої мобілізації, а й від здатності держави системно залучати зовнішню підтримку – політичну, військову, технічну, фінансову та та інші її складові до вирішення оборонних питань. Тому в сучасних умовах питання ефективного державного управління міжнародним військовим співробітництвом набуває особливої ваги.

Україна, відстоюючи свій суверенітет та територіальну цілісність, стикається з необхідністю інтеграції у світову систему колективної безпеки, що вимагає глибокого розуміння та вдосконалення механізмів державного управління МВС. Механізми державного управління МВС у цьому контексті є не просто інструментами координації, а точками рычагу, що визначають виживання нації.

Сьогодні, коли російська агресія не вщухає, а світова спільнота демонструє неоднорідність у реакціях, Україна мусить вибудовувати управління МВС як науково обґрунтовану систему, що базується на емпіричних даних, історичному досвіді та теоретичних засадах. У виступах вищого військово-політичного керівництва держави неодноразово підкреслювали системні труднощі: затримки у постачанні озброєнь, бюрократичні перепони в НАТО, недостатня інтеграція українських структур у міжнародні оборонні альянси [1-2].

Теоретичні засади державного управління МВС становлять міждисциплінарний напрям досліджень, що поєднує стратегічний аналіз, міжнародні відносини, військове планування та правове регулювання. Розробка концептуальних моделей управління міжнародною військовою співпрацею сприяє формуванню нового наукового підходу до інтеграції України у систему колективної безпеки. Крім того, аналіз історичних кейсів дозволяє виокремити ефективні управлінські рішення, які можуть бути адаптовані до сучасних загроз.

З огляду на зазначене, необхідним є ґрунтовний аналіз історичних та теоретичних аспектів механізмів державного управління МВС, визначення ефективних моделей їхнього функціонування та розробка можливих рекомендацій щодо їх оптимізації. Це сприятиме розширенню стратегічного партнерства з Північноатлантичним Альянсом та посиленню стійкості держави перед загрозами сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сфері державного управління МВС спостерігається зростаючий науковий інтерес, що відображається в численних дослідженнях, присвячених різним аспектам цієї проблематики. Зокрема, значна увага приділяється механізмам державного регулювання цивільно-військового співробітництва в контексті євроатлантичної інтеграції [3].

Одним із таких досліджень є робота О. Куткова, в якій аналізуються механізми державного регулювання цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України в контексті євроатлантичних процесів. Автор підкреслює важливість адаптації національних механізмів до стандартів НАТО та інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір. Він акцентує увагу на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, організаційних структур та процедур для забезпечення ефективного співробітництва з міжнародними партнерами [3].

Хоча безпосередніх досліджень, присвячених механізмам державного управління міжнародним військовим співробітництвом, досить мало, варто звернути увагу на роботи, що стосуються суміжних сфер, таких як міжнародна технічна допомога та інтернаціоналізація вищої освіти. Наприклад, дисертація А. Куцевола присвячена механізмам взаємодії органів державної влади з організаціями міжнародної технічної допомоги. Автор визначає ключові

проблеми та пропонує шляхи вдосконалення співпраці між державними органами та міжнародними партнерами, що може бути корисним при розгляді механізмів управління міжнародним військовим співробітництвом [4].

Аналогічно, дисертація О. Василенка аналізує механізми державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні. Хоча основна увага приділяється освітньому сектору, підходи та висновки щодо державного регулювання міжнародної діяльності можуть бути адаптовані та застосовані в контексті МВС [5].

Г. Шаповалов ґрунтовно дослідив сутність міжнародного військового співробітництва у системі забезпечення національної безпеки в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, але в частині визначення практичних механізмів його організації з іноземними державами і міжнародними організаціями [6].

Однак, незважаючи на значний внесок цих та інших дослідників, питання теоретичного обґрунтування механізмів державного управління МВС в умовах нагальних загроз, зокрема агресії РФ, залишається недостатньо розробленим. Це обумовлює актуальність теми цієї статті та необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета статті - аналіз теоретичних засад механізмів державного управління МВС, визначення їх складових елементів та обґрунтування шляхів їх удосконалення в умовах сучасних безпекових загроз.

Для досягнення поставленої мети в статті досліджено сучасний стан наукових досліджень з питань МВС, визначено та проаналізовано основні механізми державного управління в цій сфері, розглянуто історичний досвід МВС держав-членів НАТО.

Водночас ця стаття – не просто теоретичний академічний екскурс, а спроба осмислити сучасний стан МВС та обґрунтувати шляхи його удосконалення через механізми державного управління в національних інтересах країни, яка бореться за своє існування. Бо кожен день війни – це тест на ефективність наших механізмів державного управління, і ми не маємо права провалити його через брак системного мислення.

Виклад основного матеріалу. Категорія «Механізми державного управління міжнародним військовим співробітництвом» можна визначити як сукупність правових, організаційних, політичних, економічних, інформаційних та контролюючих інструментів, методів та процедур, які забезпечують планування, координацію, контроль та реалізацію державної політики у сфері міжнародної військової взаємодії, спільних військових ініціатив з іншими державами та міжнародними організаціями. Вони є складовою системи національної безпеки, спрямованої на інтеграцію держави в глобальну безпекову архітектуру, зміцнення військового потенціалу, обмін досвідом у сфері оборони.

Механізми державного управління МВС є багаторівневою системою, що включає законодавче регулювання, адміністративно-інституційну структуру, фінансове забезпечення та інформаційно-аналітичну підтримку. Звичайно, успішність їх функціонування залежить від узгодженості між внутрішніми національними процесами та міжнародними зобов'язаннями та рішеннями.

У державному управлінні, зокрема в МВС, системний підхід дозволяє комплексно оцінити політичні, економічні, військові соціальні фактори, формувати ефективні механізми співпраці, прогнозувати можливі ризики та розробляти стратегічні рішення, що відповідають національним інтересам.

Розглянемо механізми державного управління МВС за допомогою системного підходу, який передбачає їх аналіз як єдиної цілісної структури через логічний ланцюг взаємопов'язаних елементів цієї структури.

1. *Правовий механізм.* Як відомо, будь-яке міжнародне співробітництво починається з нормативно-правової бази. МВС регулюється міжнародними договорами, угодами про військово-технічну допомогу, меморандумами про співпрацю, а також національними законами та підзаконними актами, що регулюють питання взаємодії державних органів з міжнародними партнерами. Важливість цього механізму підтверджується тим, що Стратегія національної безпеки України (Указ Президента України №392/2020) передбачає гармонізацію законодавства з нормами НАТО і ЄС, що є основою для ефективного управління міжнародним військовим співробітництвом. У контексті війни важливими є двосторонні угоди про постачання озброєнь (з США, Великою Британією) [10].

2. *Політичний механізм* визначає стратегічні напрями міжнародного військового партнерства, формує довгострокові пріоритети та забезпечує дипломатичну підтримку взаємодії з міжнародними союзниками. Наприклад, державна політика України у сфері оборони передбачає зокрема, участь у миротворчих місіях ООН, розвиток двосторонніх та багатосторонніх безпекових відносин зі стратегічними партнерами.

3. *Організаційно-інституційний механізм* включає систему державних органів, які координують МВС: Міністерство оборони, Генеральний штаб ЗСУ, профільні комітети Верховної Ради України, дипломатичні представництва, місії при міжнародних організаціях. Ефективність цього механізму визначається здатністю цих інституцій оперативно реагувати на актуальні виклики та адаптувати свої структури відповідно до змін у міжнародній безпековій політиці. Наприклад, реформи в Міністерстві оборони України за останні роки були спрямовані на впровадження стандартів НАТО у військовому управлінні. [17].

4. *Фінансово-економічний механізм* охоплює бюджетне планування, державне фінансування оборонних програм, залучення міжнародної допо-

моги. Важливу роль у фінансуванні МВС відіграють міжурядові гранти, програми військової допомоги (наприклад ініціатива Security Assistance Initiative від США), а також прямі контакти між державами та оборонними компаніями.

5. *Інформаційно-комунікативний механізм* спрямований на налагодження ефективного обміну інформацією між партнерами, військовими структурами, суспільством. До його складу входять аналітичні центри підрозділи стратегічних комунікацій, дипломатичні місії, система військових аташе. Наприклад, створення об'єднаної системи військової розвідки НАТО дає змогу реагувати на загрози та координувати дії союзників (NATO Intelligence Report, 2023)

6. *Контрольно-моніторинговий механізм* забезпечує моніторинг міжнародного співробітництва, оцінку досягнутих результатів та оцінку ефективності, що дозволяють коригувати стратегії та тактики взаємодії.

При цьому слід зазначити, що зазначені елементи не є ізольованими – їхня ефективність залежить від системної взаємодії. Механізми державного управління МВС є складною взаємопов'язаною системою, яка вимагає узгодженості правових, організаційних, фінансових, інформаційних і контрольних складових. Вони дозволяють забезпечити ефективне управління безпековими процесами, адаптацію до глобальних викликів через інтеграцію у міжнародну систему оборонних альянсів.

У 2025 році Україна стикається з проблемою фрагментації: МВС часто реалізується через ситуативні домовленості, а не через стратегічно вибудовану систему.

Ефективність реалізації зазначених механізмів звичайно визначається рівнем гармонізації державної політики з міжнародними стандартами, а також наявністю дієвих механізмів контролю та моніторингу результатів співпраці.

Розглянемо форми МВС. Під формою міжнародного військового співробітництва слід розуміти конкретний вид або спосіб взаємодії між збройними силами різних країн, спрямований на досягнення спільних оборонних цілей та підтримання міжнародної безпеки. Згадуючи історію можна навести приклади ефективних форм міжнародного військового співробітництва.

Це стратегічні двосторонні та багатосторонні альянси – як-от відносини між США та Великою Британією під час Другої світової війни або сучасне співробітництво в рамках НАТО. Дійсно, у часи Другої світової війни міжнародне військове співробітництво стало визначальним фактором у перемозі над агресором. Зокрема, прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль та президент США Франклін Рузвельт реалізували механізм ленд-лізу, який суттєво зміцнив обороноздатність союзників. Аналогічні механізми

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

військової допомоги сьогодні використовуються для підтримки України, що підкреслює повторюваність історичних процесів.

Потім варто згадати такі гнучкі форми коаліційної взаємодії як створення міжнародних військових контингентів, що забезпечують оперативне реагування, як це відбувалося у випадку миротворчих місій НАТО на Балканах.

Звичайно, класичним прикладом реалізації механізму військової допомоги та спільного фінансування оборони можна навести історичний ленд-ліз у 1940-х та сучасні програми військової підтримки України з боку Заходу. Програма ленд-лізу під час Другої світової війни: 11 березня 1941 року президент США Франклін Делано Рузвельт підписав Закон про ленд-ліз, який дозволив Сполученим Штатам Америки надавати своїм союзникам, включаючи Велику Британію та СРСР, військову техніку, боєприпаси та інші матеріали на умовах позики або оренди. Це суттєво посилювало обороноздатність союзників і сприяло їхній перемозі над нацистською Німеччиною.

Досвід країн НАТО свідчить про ефективність використання різних механізмів МВС. Наприклад, розгортання багатонаціональних батальйонів НАТО в країнах Балтії та Польщі: У відповідь на зміни в безпековому середовищі, лідери НАТО на Варшавському саміті 2016 року ухвалили рішення про посилення присутності Альянсу на східному фланзі. В результаті було розгорнуто чотири багатонаціональні бойові групи в Естонії, Латвії, Литві та Польщі, які разом налічують приблизно 4 500 військовослужбовців. Ці підрозділи забезпечують стримування потенційної агресії та підвищують рівень взаємосумісності збройних сил, демонструють солідарність союзників. Ці приклади ілюструють ефективність МВС та важливість стратегічних партнерств у забезпеченні колективної безпеки.

Актуальні події свідчать про складну та динамічну ситуацію щодо ставлення НАТО та США до України. На сьогодні, ситуація вказує на необхідність консолідації зусиль, більш чіткої та рішучої політичної позиції з боку європейських партнерів для забезпечення ефективної підтримки України та зміцнення міжнародної безпеки.

Аналіз існуючих моделей МВС дозволяє зробити кілька важливих узагальнень щодо його успішних сучасних форм:

1. **Спільні військові навчання та тренування.** Проведення спільних маневрів дозволяє підвищити оперативну сумісність збройних сил різних держав, сприяє обміну досвідом та покращенню координації дій. Наприклад, Збройні Сили України активно беруть участь у міжнародних навчаннях, таких як «Репід Трайдент» та «Сі Бриз», що сприяє зміцненню співпраці з країнами-членами НАТО та підвищенню боєздатності української армії. [7]. Програми на кшталт «Репід Трайдент», «Сі Бриз» і «Орбітал» стали не просто

тренувальними маневрами, а фактично полігонами для підготовки української армії до сучасної війни. Участь у них сприяє нарощуванню взаємосумісності з арміями НАТО та вдосконаленню тактики ведення бойових дій.

2. **Миротворчі місії та операції з підтримання миру.** Участь у міжнародних миротворчих операціях сприяє стабілізації конфліктних регіонів та демонструє відданість держави принципам міжнародного права. Українські військовослужбовці брали участь у миротворчих місіях під егідою ООН та інших міжнародних організацій, що підвищило авторитет України на міжнародній арені. [8]. Україна, маючи великий досвід участі в миротворчих операціях під егідою ООН та НАТО, використовує цей ресурс для зміцнення дипломатичних позицій. Створення окремих міжнародних коаліцій (на кшталт «Рамштайн») продемонструвало ефективність гнучких безпекових об'єднань у сучасних кризових умовах.

3. **Військово-технічне співробітництво.** Вказане співробітництво тісно пов'язане з МВС. Спільна розробка та обмін військовими технологіями сприяє модернізації Збройних Сил України та розвитку її оборонно-промислового комплексу. Україна співпрацює з різними країнами у сфері військово-технічного обміну, що дозволяє впроваджувати новітні технології та підвищувати ефективність власних оборонних спроможностей. [9]. Постачання Україні високотехнологічного озброєння – від Javelin та HIMARS до Patriot і Leopard – не тільки змінило баланс сил на полі бою, а й стало безпрецедентним прикладом мобілізації західного військово-промислового комплексу на підтримку окремої держави. Водночас Україна активно розширює власне виробництво озброєнь у партнерстві з західними компаніями, що робить її потужним гравцем на ринку озброєнь.

4. **Участь у міжнародних безпекових організаціях.** Членство або партнерство в таких організаціях, як НАТО чи Європейський Союз, відкриває доступ до колективних механізмів безпеки та сприяє інтеграції у міжнародну систему оборони. Україна. Так, співпрацюючи з НАТО через програми «Партнерство заради миру» та інші ініціативи, Україна прагне досягти високих стандартів у сфері оборони та безпеки. Досвід НАТО, де колективна оборона є основоположним принципом (стаття 5 Вашингтонського договору), доводить ефективність глибокої військово-політичної інтеграції як механізму стримування агресії. Україна, активно розширюючи партнерство з Альянсом, вже інтегрувала стандарти НАТО у власні Збройні Сили та прагне до повноправного членства. В умовах повномасштабної агресії РФ ефективне використання інструментів міжнародного військового партнерства забезпечує стратегічний баланс сил та сприяє посиленню санкційного, політичного тиску на агресора.

Таким чином, у сучасних умовах МВС є не просто інструментом зміцнення обороноздатності, а вирішальним чинником існування держав у геополітичному протистоянні. Особливо це стосується України, яка в умовах повномасштабної війни з РФ змушена використовувати всі доступні механізми міжнародної взаємодії для посилення своїх збройних сил, отримання військово-технічної допомоги та інтеграції у систему колективної безпеки.

Світовий досвід показує: жодна країна не може самотужки протистояти великому агресору, і найсильніші армії світу будуються не лише на внутрішніх ресурсах, а й на стратегічних союзах. Україна, завдяки ефективному МВС, зламала російські імперські сценарії, довела свою здатність воювати за західними стандартами та змінила уявлення про військову допомогу як про тимчасовий акт підтримки.

Без перебільшення можна засвідчити, що сьогодні Збройні сили України захищають не лише власну країну, вони є передовим щитом Європи від експансіонізму РФ. Успіх України у МВС – це успіх не лише наших Сил оборони, а й усього цивілізованого світу, який вкладається у свою ж безпеку. Російсько-українська війна вже довела: лише системна, глибока інтеграція у колективні безпекові структури дозволяє ефективно захищатися.

Висновки. Дослідження теоретико-історичних засад механізмів державного управління МВС має не лише практичне, а й суттєве теоретичне значення для науки державного управління, правотворчості та безпекової політики. Вивчення та вдосконалення теоретичних засад цієї сфери є необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування системи національної безпеки та оборони в умовах зростання глобальних загроз. Таким чином, дослідження має комплексне значення для науки, практики та безпекової політики України. Його результати можуть бути використані для вдосконалення державного управління в оборонній сфері, розробки ефективних законодавчих ініціатив та зміцнення позицій України у міжнародному безпековому просторі.

Практичний вимір державного управління міжнародним військовим співробітництвом проявляється у створенні дієвих механізмів взаємодії з міжнародними партнерами, забезпеченні координації між державними структурами та оптимізації процесів стратегічного планування. Аналіз історичних кейсів та впровадження найкращих практик міжнародного військового співробітництва сприятимуть підвищенню рівня підготовки та боєздатності Збройних Сил України.

Подальші наукові розвідки у сфері дослідження механізмів державного управління МВС можуть зосередитися на дослідженні впливу геополітичних змін на трансформацію стратегічного військового співробітництва України. Розробка цього напрямку сприятиме підвищенню ефективності державного управління у окресленій сфері та зміцненню обороноздатності держави.

Література:

1. Ситуація на фронті, підготовка до саміту НАТО й реальні кроки України до членства в Альянсі – Президент зустрівся з Єнсом Столенбергом <https://www.president.gov.ua/news/situaciya-na-fronti-pidgotovka-do-samitu-nato-j-realni-kroki-90809>

2. Сергій Боев озвучив представникам НАТО потреби України для забезпечення стійкого миру <https://mod.gov.ua/news/sergij-boyev-ozvuchiv-predstavnikom-nato-potebi-ukrayini-dlya-zabezpechennya-stijkiego-miru>

3. Кутков О.О. (2024) Механізми державного регулювання цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України в контексті євроатлантичних процесів/ О.О. Кутков/ Війна Росії проти України від гібридних форм до геноцидних практик: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 9 грудня 2024 р./за заг. ред. В.В.Коцюра. укладач Л.М. Коцюр. - .Переяслав, 2024. - С.231-236.

4. Куцевол А.А. Механізми взаємодії органів державної влади України з організаціями міжнародної технічної допомоги: дис.. канд. наук з держ. управління:25.00.02 / А.А. Куцевол. – Чергнігів, 2021.-231с. <https://ir.stu.cn.ua/123456789/21873>

5. Василенко О.В. Механізми державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні: дис.. канд. наук з держ. управління:25.00.02 /О.В. Василенко. – Національний університет цивільного захисту України, 2020.-220 с. <https://uacademic.info/download/card/0420U101306>

6. Г.М. Шаповалов Міжнародне військове співробітництво у системі забезпечення національної безпеки <http://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/805>

7. Міжнародне військове співробітництво <https://asv.mil.gov.ua/nasv/mizhnarodne-vijskove-spivrobitnytstvo>

8. Понад 42 тисячі українців брали участь у міжнародних миротворчих операціях <https://www.kmu.gov.ua/news/249068694>

9. More than 30 nations will participate in Paris planning talks on a security force for Ukraine <https://apnews.com/article/france-ukraine-russia-war-military-talks-36677ebd25df>

10. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення: 17.03.2025).

11. Глобальні інформаційні, психологічні та гібридні війни: загрози та протидії: кол. моногр./Аулін О., В. Гурковський та ін.; за заг. ред. В. Бебика та Н. Мякуко – К.: Талком, 2023. – 260с.

12. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний і вітчизняний досвід. Основи національної безпеки: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022, 408 с.

13. Про оборону України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

14. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 17.03.2025)

15. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України № 447/2021 від 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

16. Стужук Ю. П., Шпура М. І. Співробітництво України з НАТО: історична ретроспектива та сучасність. Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ ім. І. Черняхівського. 2022. № 3(76). С. 118–125.

17. Шаповалов Г. М. Основні наукові підходи в дослідженні державно-управлінських механізмів забезпечення міжнародного військового співробітництва // Наукові перспективи. 2022. № 12(30). С.81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94)

References:

1. Sytuatsiia na fronti, pidhotovka do samitu NATO y realni kroky Ukrainy do chlenstva v Aliansi – Prezydent zustrivsia z Yensom Stolenberhom <https://www.president.gov.ua/news/situaciya-na-fronti-pidgotovka-do-samitu-nato-j-realni-kroki-90809>
2. Serhii Boiev ozvuchyv predstavnykam NATO potreby Ukrainy dlia zabezpechennia stiikoho myru <https://mod.gov.ua/news/sergij-boyev-ozvuchiv-predstavnikom-nato-potebi-ukrayini-dlya-zabezpechennya-stijkogo-miru>
3. Kutkov O.O. (2024) Mekhanizmy derzhavnogo rehuliuвання tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy v konteksti yevroatlantychnykh protsesiv/ O.O. Kutkov / Viina Rosii proty Ukrainy vid hibrydnykh form do henotsydneykh praktyk: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 9 hrudnia 2024 r./za zah. red. V.V.Kotsiura. ukladach L.M. Kotsiur. - .Pereiaslav, 2024. - S.231-236.
4. Kutsevol A.A. Mekhanizmy vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy z orhanizatsiiamy mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy: dys.. kand. nauk z derzh. upravlinnia:25.00.02 / A.A. Kutsevol. – Cherknihiv, 2021.-231s. <https://ir.stu.cn.ua/123456789/21873>
5. Vasylenko O.V. Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia internatsionalizatsiieiu vyshchoi osvity v Ukraini: dys.. kand. nauk z derzh. upravlinnia:25.00.02 /O.V. Vasylenko. – Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, 2020.-220 s. <https://uacademic.info/download/card/0420U101306>
6. H.M. Shapovalov Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky <http://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/805>
7. Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo <https://asv.mil.gov.ua/nasv/mizhnarodne-vijskove-spivrobitnytstvo>
8. Ponad 42 tisyach ukraintsev brali uchast u mizhnarodnih mirotvorchih operatsiyah <https://www.kmu.gov.ua/news/249068694>
9. More than 30 nations will participate in Paris planning talks on a security force for Ukraine <https://apnews.com/article/france-ukraine-russia-war-military-talks-36677ebd25df>
10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku “Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy” Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020. [Decree of the President of Ukraine by decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine” September 14, 2020 No. 392/2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
11. Hlobalni informatsiini, psykholohichni ta hibrydni viiny: zahrozy ta protydii: kol. monohr./Aulin O., V. Hurkovskiy ta in.; za zah. red. V. Bebyka ta N. Miakuko – K.: Talkom, 2023. – 260s.
12. Aktualni problemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky, oborony ta rozvidky: zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid. Osnovy natsionalnoi bezpeky: monohrafiia. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2022, 408 s.
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018, June 21). Zakon Ukrainy “Pro oboronu Ukrainy” No. 2469-VIII [Law of Ukraine “On Defense of Ukraine” No. 2469-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].
14. President of Ukraine. (2021, March 25). Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 121/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy” [Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021, “On the Military Security Strategy of Ukraine”]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].

15. President of Ukraine. (2021, May 14). Ukaz Prezidenta Ukrainy No. 447/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku “Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy” [Decree of the President of Ukraine No. 447/2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021, “On the Cybersecurity Strategy of Ukraine”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].

16. Stuzhuk, Yu.P., & Shpura, M.I. (2022). Cooperation of Ukraine with NATO: historical retrospective and modernity [Spivrobitnytstvo Ukrainy z NATO: istorychna retrospektyva ta suchasnist]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru viienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, 3(76), 118-125. [in Ukrainian]

17. Shapovalov H. M. (2022) Osnovni naukovi pidkhody v doslidzhenni derzhavno-upravlinskykh mekhanizmiv zabezpechennia mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva [Main scientific approaches in the study of state and administrative mechanisms for ensuring international military cooperation] Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives. 12(30). 81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94) [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 342.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-565-577](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-565-577)

Гуськов Богдан Валерійович аспірант кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій, Національний університет «Одеська політехніка», Інститут публічної служби та адміністрування, м. Одеса, 0638516990, <https://orcid.org/0009-0004-1257-1553>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ РОЗРОБКИ ТА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У НЕВІДКЛАДНИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті обґрунтовується важливість державної політики у сфері охорони здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану, зокрема її визначальна роль у забезпеченні стабільного функціонування медичної системи, ефективного реагування на кризові виклики, збереження життя та здоров'я населення, а також мінімізації негативних наслідків для суспільства. Розглядаються основні аспекти нормативно-правового регулювання системи охорони здоров'я в екстремальних умовах, аналізується правове забезпечення діяльності медичних установ під час кризових явищ, а також визначаються ключові проблеми, що ускладнюють ефективну організацію медичних послуг. Виокремлюються основні виклики, що стоять перед системою охорони здоров'я в Україні, зокрема кадровий дефіцит, який виник унаслідок евакуації та мобілізації медичних працівників, що призводить до зниження доступності медичних послуг, а також суттєві проблеми, пов'язані з руйнуванням медичної інфраструктури внаслідок бойових дій. Окрему увагу у дослідженні приділено аналізу сучасних підходів до кризового управління у сфері охорони здоров'я та пошуку оптимальних рішень для забезпечення стійкості медичних установ у надзвичайних умовах. Висвітлюється необхідність розвитку мобільних медичних центрів, що працюватимуть за принципом швидкого реагування та забезпечуватимуть населення базовими медичними послугами навіть у найскладніших умовах. Розглядається зарубіжний досвід функціонування медичних систем у кризових ситуаціях, зокрема аналізується практика країн Європейського Союзу, США, Великобританії, Ізраїлю, Польщі та Франції щодо організації медичної допомоги у надзвичайних умовах. У статті підкреслюється важливість удосконалення державної політики у сфері охорони здоров'я через розробку комплексних стратегій стійкості медичних закладів, впровадження ефективних механізмів фінансування та оптимізацію міжвідомчої координації. Розробка нових підходів до управління медичними

установами в умовах воєнного стану дозволить підвищити їхню стійкість, забезпечити якість надання медичних послуг, зменшити негативні наслідки кризових ситуацій та створити дієву систему швидкого реагування. У висновку робиться наголос на необхідності інтеграції міжнародного досвіду, активного використання цифрових технологій, залучення додаткових ресурсів та розробки спеціальних програм для зміцнення національної системи охорони здоров'я, що дозволить забезпечити її ефективне функціонування в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: державна політика, охорона здоров'я, надзвичайні ситуації, воєнний стан, стійкість медичних закладів, нормативно-правове регулювання.

Guskov Bogdan Valeriiovych PhD student of the Department of Local Self-Government and Territorial Development, National University "Odesa Polytechnic", Institute of Public Service and Management of the Odesa Polytechnic National University, Odesa, 0638516990, <https://orcid.org/0009-0004-1257-1553>

STATE POLICY IN THE DEVELOPMENT AND COMPLIANCE WITH HEALTHCARE STANDARDS IN EMERGENCY AND EXTREME SITUATIONS

Abstract. This article substantiates the importance of state policy in the healthcare sector under emergency situations and martial law, emphasizing its critical role in ensuring the stable functioning of the medical system, effective crisis response, preservation of life and public health, and minimization of negative societal consequences. The study examines the key aspects of the regulatory framework governing healthcare in extreme conditions, analyzes the legal provisions ensuring the operation of medical institutions during crises, and identifies major challenges hindering the effective organization of medical services.

The article highlights the main challenges facing Ukraine's healthcare system, particularly the shortage of medical personnel caused by evacuations and mobilizations, which has significantly reduced access to healthcare services. It also addresses the severe problems arising from the destruction of medical infrastructure due to military actions. Special attention is given to analyzing modern approaches to crisis management in healthcare and exploring optimal solutions to ensure the resilience of medical institutions under emergency conditions.

The necessity of developing mobile medical centers operating on the principle of rapid response and providing essential medical services even in the most challenging circumstances is underscored. The article also reviews international experiences in managing healthcare systems during crises, analyzing best practices

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

from the European Union, the United States, the United Kingdom, Israel, Poland, and France in organizing emergency medical assistance.

The study emphasizes the need to enhance state policy in the healthcare sector through the development of comprehensive resilience strategies for medical institutions, the implementation of effective funding mechanisms, and the optimization of interagency coordination. The adoption of new approaches to managing medical institutions under martial law will strengthen their resilience, ensure the quality of medical services, mitigate the negative impacts of crises, and create an efficient rapid response system.

In conclusion, the article highlights the necessity of integrating international expertise, actively utilizing digital technologies, attracting additional resources, and developing specialized programs to strengthen the national healthcare system, ensuring its effective operation in emergency situations.

Keywords: state policy, healthcare, emergency situations, martial law, resilience of medical institutions, regulatory framework.

Постановка проблеми. У сучасних умовах державна політика у сфері охорони здоров'я відіграє визначальну роль у забезпеченні ефективного реагування на надзвичайні ситуації, включаючи збройні конфлікти, природні катастрофи, техногенні аварії та пандемії. Функціонування системи охорони здоров'я в екстремальних умовах вимагає наявності чітких стандартів надання медичної допомоги, які гарантують оперативне реагування, стійкість медичних закладів і мінімізацію людських втрат. У цьому контексті розробка та дотримання нормативно закріплених стандартів у сфері невідкладної медичної допомоги є критично важливими, оскільки вони забезпечують ефективну координацію державних органів, медичних установ і громадянського суспільства у кризових умовах. Встановлення єдиного регламенту дій сприяє підвищенню якості та доступності медичних послуг незалежно від рівня загрози, зміцненню готовності медичних служб до роботи в умовах дефіциту ресурсів, а також адаптації міжнародних стандартів і їх імплементації у національну систему охорони здоров'я.

Наукові дослідження у цій сфері зосереджені на пошуку оптимальних управлінських моделей, розробці нормативно-правових механізмів і проведенні оцінки ефективності державної політики щодо забезпечення охорони здоров'я у кризових ситуаціях. Зокрема, вивчаються методи організації кризового медичного менеджменту, визначаються критерії ефективного розподілу ресурсів та стратегії підготовки персоналу до роботи в умовах підвищеної загрози. Водночас практичні аспекти державної політики у цій сфері передбачають розробку механізмів швидкого реагування на кризові ситуації, удосконалення інфраструктури закладів охорони здоров'я,

впровадження сучасних технологій у процеси надання невідкладної допомоги та формування ефективних комунікаційних стратегій між різними рівнями управління.

Беручи до уваги зростання кількості глобальних та регіональних криз, що безпосередньо впливають на сферу охорони здоров'я, розробка комплексної державної політики у цій галузі є нагальною необхідністю. Вона повинна базуватися на принципах інтеграції міжнародного досвіду, інституційної стійкості та забезпечення гнучкості системи охорони здоров'я для ефективного реагування на екстремальні виклики. Запровадження таких підходів сприятиме підвищенню ефективності медичних заходів, посиленню захисту населення та забезпеченню стійкості національної системи охорони здоров'я в умовах невизначеності та кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління розвитком медичних закладів в умовах війни розглядалася у наукових дослідженнях багатьох вчених. Зокрема, питання менеджменту закладу охорони здоров'я розглядали Алькема В. Г., Сумець О. М., Кириченко О. С. [1]; державну політику системи громадського здоров'я в умовах воєнного стану в Україні досліджували Голубка О.С., Чешко Я.М., Вовченко О.М. [2]. Окрему увагу проблемам в сфері охорони здоров'я приділили Ткач О.В., Приймак Л.В. [3], Пилипчук Я. В., Углова О. В. досліджували основні аспекти підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії [4], механізми забезпечення стійкості медичних установ у надзвичайних ситуаціях вивчала Мерзлякова О. [5], вплив війни на систему управління якістю медичних послуг аналізували Квасній, Л., Баланда, Н., Сенах, П., Пецух, А [6], які акцентували увагу на аналізі змін, що відбулися у сфері управління якістю медичних послуг під впливом військових дій. Питання нормативно-правового регулювання у сфері публічного управління охороною здоров'я досліджували Геглюк О. [7], Ляхович, Г. І., Петрик, С. М., Андрєєв, Є. В [8]. У їхніх працях розглядається процес медичного забезпечення, його складові, впровадження новітніх управлінських технологій та вдосконалення медичних послуг в умовах нестабільності. Хоча в науковій літературі тим чи іншим чином висвітлені аспекти управління закладами охорони здоров'я під час війни, проте комплексний аналіз питань стійкості медичних установ, цифровізації управлінських процесів, адаптації міжнародного досвіду до національних умов, а також розробки ефективних механізмів фінансування та кадрового забезпечення залишається недостатньо систематизованим. З огляду на зростаючі виклики у сфері охорони здоров'я, подальші дослідження повинні бути спрямовані на формування ефективних державних стратегій розвитку медичних закладів у кризових умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану державної політики у сфері розробки та дотримання стандартів охорони здоров'я в умовах невідкладних та екстремальних ситуацій, визначення основних проблем і викликів, а також розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Державна політика у сфері охорони здоров'я в умовах невідкладних та екстремальних ситуацій відіграє ключову роль у забезпеченні стабільного функціонування медичної системи, збереженні життя та здоров'я населення, а також у мінімізації негативних наслідків кризових явищ. Теоретико-методологічні засади формування цієї політики базуються на концепціях стійкості систем охорони здоров'я та кризового управління, що передбачають гнучкість, оперативність реагування, мобілізацію ресурсів та міжвідомчу координацію. Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволяє розглядати державну політику у сфері охорони здоров'я як багаторівневу систему, що охоплює правові, економічні, організаційні та соціальні аспекти. Використання порівняльного аналізу міжнародного досвіду дозволяє оцінити можливість адаптації успішних практик у сфері медичного забезпечення до українських реалій.

У системі правового регулювання надзвичайних ситуацій та кризових станів в Україні ключову роль відіграють національні законодавчі акти, що визначають правовий режим реагування на екстремальні виклики. Згідно з висновками Венеціанської комісії – Обсерваторії з надзвичайних ситуацій, регулювання надзвичайних ситуацій здійснюється на основі загальнодержавного законодавства, яке встановлює правові рамки для запобігання, ліквідації наслідків та мінімізації ризиків, пов'язаних із кризовими явищами [17]. Одним із основних законодавчих актів у цій сфері є Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 квітня 2000 року № 1550-III (зі змінами), який визначає надзвичайний стан як «особливий правовий режим, що може тимчасово запроваджуватися на всій території України або в окремих її регіонах у випадку виникнення надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру загальнодержавного рівня, що призводять або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян або при спробі насильницького захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України» (ст. 1) [9]. Введення цього режиму передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян з метою забезпечення громадської безпеки та належного функціонування державних інституцій.

У разі військових загроз або збройної агресії застосовується інший правовий механізм – Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (зі змінами), який регламентує порядок

введення воєнного стану, особливості діяльності органів державної влади та обмеження прав і свобод громадян під час реалізації заходів національної оборони [10]. Цей правовий режим передбачає широкі повноваження для військового командування та органів державної влади щодо координації безпекових заходів, запровадження спеціальних обмежень, мобілізації ресурсів і забезпечення обороноздатності країни.

Крім того, функціонування системи управління ризиками у сфері охорони здоров'я та цивільного захисту забезпечується низкою нормативно-правових актів, серед яких:

- Кодекс цивільного захисту України (від 02 жовтня 2012 року № 5403-VI, зі змінами), що регламентує організацію заходів цивільного захисту, зокрема в частині запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [11].

- Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (від 6 квітня 2000 року № 1645-III, зі змінами), який встановлює правові та організаційні засади профілактики та боротьби з епідеміями, зокрема в умовах пандемій та надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я [12].

- Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII, зі змінами), що визначає механізми контролю за санітарно-епідеміологічним станом населення та правові підстави для впровадження заходів із запобігання поширенню небезпечних інфекційних хвороб [13].

Зазначені нормативні акти становлять основу державної політики у сфері реагування на надзвичайні ситуації та забезпечення суспільної безпеки, формуючи комплексний правовий механізм для ефективного управління кризовими ситуаціями. Нормативно-правове забезпечення управління системою охорони здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій ґрунтується на комплексі законодавчих актів, які регламентують діяльність медичних установ у кризових умовах. Серед них ключовими є Основи законодавства України про охорону здоров'я [14] та Закон України «Про основи національної безпеки України» [15], що визначає сферу охорони здоров'я як одну з критично важливих галузей забезпечення безпеки населення, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [9], який регулює функціонування медичних установ у період військових дій, та Закон України «Про екстрену медичну допомогу» [16], що передбачає заходи реагування в умовах надзвичайних ситуацій. Водночас аналіз нормативно-правового регулювання свідчить про наявність низки прогалин, серед яких недостатнє фінансування кризових програм, слабка координація між державними органами та медичними установами, а також недостатня нормативна база для впровадження цифрових технологій у сфері кризового медичного менеджменту.

Аналіз ефективності державних механізмів реагування на кризові виклики у сфері охорони здоров'я засвідчує, що система охорони здоров'я України стикається з низкою критичних проблем. По-перше, кадровий дефіцит, спричинений евакуацією та мобілізацією медичних працівників, призводить до значного зниження доступності та якості медичних послуг. По-друге, руйнування медичної інфраструктури через бойові дії створює суттєві перешкоди для забезпечення належного рівня надання медичних послуг у регіонах, що постраждали від військових дій. По-третє, обмежене фінансування медичних установ ускладнює забезпечення лікарень необхідним обладнанням, медикаментами та засобами захисту. По-четверте, існують значні труднощі з логістикою медичних вантажів та розподілом ресурсів у зонах активних бойових дій. У цьому контексті актуальним є впровадження програми мобільних медичних центрів, які працюватимуть за принципом швидкого реагування та забезпечуватимуть населення базовими медичними послугами навіть у найскладніших умовах.

Зарубіжний досвід функціонування медичних систем у кризових ситуаціях свідчить про ефективність застосування кількох ключових підходів. Зокрема, у країнах Європейського Союзу та Північної Америки широко використовуються цифрові технології для моніторингу стану медичних установ, розподілу ресурсів та координації роботи лікарень. Практика впровадження мобільних госпіталів і модульних медичних центрів в Ізраїлі та Великобританії дозволяє швидко адаптувати медичні заклади до змінних умов надзвичайних ситуацій. Високий рівень координації між державними органами, волонтерськими організаціями та міжнародними партнерами, що застосовується у Польщі та Франції, сприяє ефективному управлінню кризовими ситуаціями у сфері охорони здоров'я. Крім того, у Швеції та Норвегії активно використовуються спеціалізовані навчальні програми для медичних працівників, які забезпечують їхню готовність працювати у надзвичайних умовах. Враховуючи ці фактори, в Україні доцільно розглянути впровадження системи цифрового управління медичними установами в умовах воєнного стану, що передбачатиме централізований контроль за ресурсами, автоматизований розподіл медикаментів та персоналу, а також можливість віддаленого управління закладами охорони здоров'я.

Надання медичної допомоги в умовах катастрофічного лиха або крайньої нестачі запасів, що наражає пацієнтів на значний ризик, вимагає ретельного планування, а також усвідомлення того, що надання медичних послуг, ймовірно, зміниться через потенційний дефіцит необхідних ресурсів. Починаючи з 2009 року, ASPR¹ зосередив значну увагу на «кризових

¹ Управління стратегічної готовності та реагування (Administration for Strategic Preparedness and Response)

стандартах медичної допомоги», ініціатором чого стало випуск звітів Інституту медицини/Національних медичних академій [17]. Координація планування системи реагування на надзвичайні ситуації має вирішальне значення для обмеження захворюваності та смертності пацієнтів. Стандарти медичної допомоги, запропоновані в рамках надання таких умов, повинні представляти «розумний» підхід до надання медичних послуг, що поєднує вимоги громадської охорони здоров'я, етики та медичної допомоги, хоча і в унікальних і складних умовах.

Програма ВООЗ із надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я співпрацює з усіма країнами та партнерами, щоб забезпечити кращу підготовку світу до надзвичайних ситуацій, пов'язаних із усіма небезпеками, які загрожують глобальній безпеці охорони здоров'я [18]. Ми працюємо по всьому світу, щоб досліджувати, запобігати та контролювати епідемічні та пандемічні захворювання; посилити та розширити системи для швидкого виявлення, розслідування та оцінки потенційних загроз громадському здоров'ю; а також негайно і систематично реагувати на гострі надзвичайні ситуації. У деяких конфліктних ситуаціях і в гуманітарних ситуаціях співробітники ВООЗ і оперативні партнери навіть діють як постачальники медичних послуг останньої інстанції [19].

Звіт «Готовий чи ні 2024: Захист громадського здоров'я від хвороб, катастроф і біотероризму», опублікований Trust for America's Health, аналізує стан готовності США до надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я [20]. Документ виявляє ключові проблеми, зокрема недостатнє фінансування, низький рівень вакцинації, обмежену доступність медичних послуг та необхідність модернізації системи громадського здоров'я. Попри певні досягнення, такі як розширення лабораторних можливостей та покращення сертифікації установ, залишається потреба у масштабних інвестиціях, ефективному моніторингу даних та посиленні взаємодії між державним і приватним секторами. Звіт наголошує на необхідності законодавчих змін, зокрема щодо захисту працівників, боротьби з антимікробною стійкістю, збільшення фінансування вакцинації та адаптації системи охорони здоров'я до змін клімату. Документ містить конкретні рекомендації для уряду США, включаючи щорічне фінансування у розмірі 4,5 млрд доларів на розвиток інфраструктури громадського здоров'я, посилення збору даних CDC, впровадження оплачуваних лікарняних відпусток та зміцнення довіри до медичних установ. Висновки звіту підкреслюють необхідність комплексних підходів до управління кризами, зміцнення системи охорони здоров'я та забезпечення рівного доступу до медичних послуг для всіх груп населення.

На 74-й сесії Європейського регіонального комітету ВООЗ у Копенгагені в жовтні 2024 року держави-члени ухвалили два стратегічні документи щодо посилення готовності до надзвичайних ситуацій у сфері

охорони здоров'я: стратегію та план дій «Готовність 2.0» (2024–2029) та регіональний план дій «Групи екстреної медичної допомоги» (2024–2030) [21]. Документи спрямовані на зміцнення стійкості систем охорони здоров'я в регіоні, покращення реагування на кризи та інтеграцію міжнародних стандартів у національні системи медичної допомоги. «Готовність 2.0» є оновленою стратегією ВООЗ/Європа щодо управління ризиками у сфері громадського здоров'я, заснованою на досвіді пандемії COVID-19 та інших кризових ситуацій. Вона передбачає посилення спостереження за загрозами, масштабування медичних послуг, покращення доступу до медичних контрзаходів і координацію між державами. Важливим аспектом є впровадження цифрових технологій та інтеграція систем охорони здоров'я для забезпечення їхньої стійкості у випадку надзвичайних ситуацій. Регіональний план дій ЕМТ (2024–2030) спрямований на зміцнення спроможності екстрених медичних бригад, що надають допомогу під час катастроф, конфліктів та спалахів хвороб. Європейський регіон вже має одну з найпотужніших мереж швидкої медичної допомоги, до якої входять понад 85 команд та 75 000 медичних працівників. Програма передбачає посилення координації між країнами, інтеграцію ЕМТ у національні системи охорони здоров'я, навчання персоналу та вдосконалення управління кризовими ситуаціями. Прийняті стратегії наголошують на необхідності спільного реагування країн регіону на надзвичайні ситуації та впровадження єдиних стандартів для ефективного подолання криз у сфері громадського здоров'я.

З метою підвищення стійкості системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану доцільно реалізувати комплекс заходів, серед яких розробка національної стратегії стійкості медичних закладів, що включатиме заходи з відновлення медичних установ, забезпечення кадрового потенціалу та розвитку кризової медицини. Важливим напрямом є впровадження механізмів державно-приватного партнерства, що дозволить залучати додаткові фінансові ресурси для підтримки медичної галузі. Модернізація системи екстреної медичної допомоги шляхом впровадження мобільних госпіталів, транспортної авіації та швидких бригад реагування сприятиме підвищенню оперативності надання медичних послуг у кризових умовах. Важливим кроком є посилення цифровізації медичних процесів, створення єдиної електронної бази медичних установ та впровадження автоматизованих систем управління медичними ресурсами. Крім того, розширення міжнародної співпраці у сфері охорони здоров'я дозволить залучити гуманітарну допомогу, сприяти підготовці медичних працівників та впровадженню передових стандартів у галузі охорони здоров'я.

Запропоновані заходи сприятимуть формуванню ефективної моделі управління закладами охорони здоров'я в умовах воєнного стану, що

забезпечить їхню стійкість, підвищить якість надання медичних послуг та дозволить мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій для населення України. У подальших дослідженнях доцільно зосередитися на розробці механізмів інтеграції міжнародних стандартів у національну систему охорони здоров'я, удосконаленні нормативно-правового регулювання діяльності медичних закладів у кризових умовах, а також на оцінці ефективності запроваджених заходів із забезпечення стійкості системи охорони здоров'я України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати проведеного дослідження підтвердили ключову роль державної політики у сфері охорони здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану, а також виявили необхідність розробки комплексної стратегії стійкості медичних закладів, яка забезпечить ефективність їхньої діяльності в кризових умовах. Аналіз чинного нормативно-правового регулювання свідчить про наявність широкої законодавчої бази, що регламентує функціонування системи охорони здоров'я в умовах кризових ситуацій, проте окремі її положення залишаються фрагментарними, що потребує подальшого удосконалення та адаптації до сучасних викликів. У сфері управління медичними закладами актуальними залишаються питання ефективної організації кризового менеджменту, що включає планування заходів реагування, підготовку персоналу та забезпечення стійкості медичних установ в умовах обмежених ресурсів. Однією з ключових проблем є недостатнє фінансування медичних закладів у кризових ситуаціях, що ускладнює їхню спроможність забезпечувати населення якісними медичними послугами. Запровадження механізмів державно-приватного партнерства, залучення міжнародної фінансової підтримки та оптимізація бюджетних витрат можуть сприяти підвищенню фінансової стабільності системи охорони здоров'я в умовах криз.

Впровадження цифрових технологій у сферу охорони здоров'я є перспективним напрямом розвитку, що сприятиме підвищенню ефективності управління медичними ресурсами, моніторингу стану закладів охорони здоров'я та автоматизації процесів розподілу медичних засобів і персоналу. Запровадження єдиної електронної бази медичних установ, а також використання цифрових платформ для координації медичної допомоги дозволить значно покращити оперативність реагування на надзвичайні ситуації та мінімізувати ризики нераціонального використання ресурсів. Важливим аспектом забезпечення стійкості системи охорони здоров'я є активізація міжнародного співробітництва, спрямованого на інтеграцію України в європейські та світові програми медичної безпеки. Враховуючи глобальний характер кризових викликів у сфері громадського здоров'я,

адаптація української системи охорони здоров'я до стандартів ВООЗ і ЄС є необхідною умовою для забезпечення її ефективності в довгостроковій перспективі. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є оцінка ефективності впроваджених механізмів управління медичними закладами в умовах криз, розробка стратегій фінансування охорони здоров'я з урахуванням економічної нестабільності, аналіз впливу цифрових технологій на якість медичних послуг, вивчення міжнародного досвіду адаптації медичних систем до кризових ситуацій, а також розробка комплексних програм підготовки медичних працівників до роботи в умовах підвищених ризиків. Запропоновані заходи сприятимуть формуванню ефективної системи управління закладами охорони здоров'я, що дозволить забезпечити їхню стійкість, підвищити якість надання медичних послуг та мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій для населення України.

Література:

1. Алькема, В. Г., Сумець, О. М., & Кириченко, О. С. (2023). *Менеджмент закладу охорони здоров'я: навчальний посібник*. Київ: Університет економіки та права «КРОК».
2. Голубка, О., Чешко, Я., & Вовченко, О. (2025). Реалізація здоров'язбережувальної державної політики системи громадського здоров'я в умовах воєнного стану в Україні. У *The 7th International scientific and practical conference "Current trends in scientific research development"* (13–15 лютого 2025 р., с. 676). BoScience Publisher. <https://www.researchgate.net/publication/389689445>
3. Ткач, О. В., & Приймак, Л. В. (2023). Парадигма системи управління якістю закладів охорони здоров'я. У *Підприємництво під час війни в Україні: виклики та можливості* (с. 343). https://kptpe.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/62/2023/12/zbirnyk_tez_2023.pdf#page=343
4. Пилипчук, Я. В., & Углова, О. В. (Упоряд.), (2024). *Підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії (1991–2024 рр.)*. Київ: НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
5. Мерзлякова, О. Л. (2023). Психологічні чинники індивідуальної і колективної стійкості та опору військовій агресії: аналітичний огляд.
6. Квасній, Л., Баланда, Н., Сенах, П., & Пецух, А. (2024). Вплив війни на систему управління якістю медичних послуг. *Філософія та управління*, (3–4), 53–61. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.3-4.07>
7. Геглюк, О. М. (2024). Характеристика законодавства у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 79–88.
8. Ляхович, Г. І., Петрик, С. М., & Андрєєв, Є. В. (2024). Розвиток правового механізму через формування нової системи нормативно-правового регулювання медичного туризму. *Економіка, управління та адміністрування*, 2(108), 204–213.
9. Верховна Рада України. (2015). *Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
10. Верховна Рада України. (2012). *Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-VI*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>
11. Верховна Рада України. (2012). *Кодекс цивільного захисту України: Закон від 02 жовтня 2012 р. № 5403-VI*. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 34–35, ст. 458. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

12. Верховна Рада України. (2000). *Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III*. Відомості Верховної Ради України, 2000, № 29, ст. 228. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
13. Верховна Рада України. (1994). *Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII*. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27, ст. 218. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
14. Верховна Рада України. (1992). *Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII*. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4, ст. 19. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
15. Верховна Рада України. (2003). *Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV*. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39, ст. 351. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
16. Верховна Рада України. (2012). *Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5081-VI*. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 30, ст. 337. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>
17. Venice Commission – Observatory on Emergency Situations. (n.d.). *Emergency Powers Observatory*. <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T04-E.htm>
18. World Health Organization (WHO). (2023). *Health systems resilience in crisis situations*. <https://www.who.int/health-systems-resilience>
19. World Health Organization (WHO). (n.d.). *Overview of emergencies*. <https://www.who.int/emergencies/overview>
20. Trust for America's Health. (2024, March 14). *New report measures states' emergency preparedness and recommends policy actions to strengthen the nation's readiness*. PR Newswire. <https://www.prnewswire.com/news-releases/new-report-measures-states-emergency-preparedness-and-recommends-policy-actions-to-strengthen-the-nations-readiness-302088026.html>
21. ASPR TRACIE. (n.d.). *Crisis standards of care*. U.S. Department of Health and Human Services. <https://asprtracie.hhs.gov/technical-resources/63/crisis-standards-of-care/0>

References:

1. Alkema, V. H., Sumets, O. M., & Kyrychenko, O. S. (2023). *Menedzhment zakladu okhorony zdorov'ia: navch. posib.* [Management of Healthcare Institution: Textbook]. Kyiv: Un-t ekonomiky ta prava «KROK», 255 p. [in Ukrainian].
2. Holubka, O., Chesko, Ya., & Vovchenko, O. (2025). *Realizatsiia zdorov'iazbezrezhu-val'noi derzhavnoi polityky systemy hromads'koho zdorov'ia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [Implementation of Health-Preserving State Policy of the Public Health System under Martial Law in Ukraine]. *The 7th International Scientific and Practical Conference "Current Trends in Scientific Research Development"* (February 13–15, 2025), BoScience Publisher, Boston, USA, 676 p. Retrieved from <https://www.researchgate.net/> [in Ukrainian].
3. Tkach, O. V., & Pryimak, L. V. (2023). *Paradyhma systemy upravlinnia yakistiu zakladiv okhorony zdorov'ia* [Paradigm of the Quality Management System in Healthcare Institutions]. In *Pidpriemnytstvo pid chas viiny v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti* [Entrepreneurship During the War in Ukraine: Challenges and Opportunities], p. 343. Retrieved from <https://kptpe.pnu.edu.ua/> [in Ukrainian].
4. Pylypchuk, Ya. V., & Uhlova, O. V. (2024). *Pidhotovka viiskovykh psykholohiv u systemi ukrains'koi osvity cherez pryzmu istoriohrafii (1991–2024 rr.)* [Training of Military Psychologists in the Ukrainian Education System Through the Prism of Historiography (1991–2024)]. Kyiv, 42 p. [in Ukrainian].

5. Merzliakova, O. L. (2023). *Psykholohichni chynnyky indyvidual'noi i kolektyvnoi stiikosti ta oporu viiskovii ahresii* [Psychological Factors of Individual and Collective Resilience and Resistance to Military Aggression]: Analytical Review. [in Ukrainian].
6. Kvasnii, L., Balanda, N., Senakh, P., & Petsukh, A. (2024). *Vplyv viiny na systemu upravlinnia yakistiu medychnykh posluh* [Impact of War on the Healthcare Quality Management System]. *Filosofii ta upravlinnia* [Philosophy and Management], (3–4), 53–61. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.3-4.07> [in Ukrainian].
7. Hehliuk, O. M. (2024). *Kharakterystyka zakonodavstva u sferi okhorony zdorov'ia* [Characteristics of Healthcare Legislation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii Pravo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series], 79–88. [in Ukrainian].
8. Liakhovych, H. I., Petryk, S. M., & Andreev, Ye. V. (2024). *Rozvytok pravovoho mekhanizmu cherez formuvannia novoi systemy normatyvno-pravovoho rehuliuвання medychnoho turyzmu* [Development of a Legal Mechanism through the Formation of a New System of Legal Regulation of Medical Tourism]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia* [Economics, Management and Administration], (2 (108)), 204–213. [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu»* [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”] No. 389-VIII, 12.05.2015. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy «Pro ekstrenu medychnu dopomohu»* [Law of Ukraine “On Emergency Medical Care”] No. 5081-VI, 05.07.2012. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17> [in Ukrainian].
11. *Kodeks tsyvil'noho zakhystu Ukrainy* [Civil Protection Code of Ukraine] No. 5403-VI, 02.10.2012. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukrainian].
12. *Zakon Ukrainy «Pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob»* [Law of Ukraine “On Protection of the Population from Infectious Diseases”] No. 1645-III, 06.04.2000. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> [in Ukrainian].
13. *Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia sanitarnogo ta epidemichnoho blahopoluchchia naselennia»* [Law of Ukraine “On Ensuring Sanitary and Epidemic Well-Being of the Population”] No. 4004-XII, 24.02.1994. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> [in Ukrainian].
14. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia* [Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Protection] No. 2801-XII, 19.11.1992. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
15. *Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy»* [Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Security”] No. 964-IV, 19.06.2003. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian].
16. *Zakon Ukrainy «Pro ekstrenu medychnu dopomohu»* [Law of Ukraine “On Emergency Medical Care”] No. 5081-VI, 05.07.2012. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2013, No. 30, st. 337. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> [in Ukrainian].
17. Venice Commission – Observatory on Emergency Situations. (n.d.). *Emergency Powers Observatory*. Retrieved from <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/T04-E.htm>
18. World Health Organization. (2023). *Health Systems Resilience in Crisis Situations*. Retrieved from <https://www.who.int/health-systems-resilience>
19. World Health Organization. (n.d.). *Emergency Situations Overview*. Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/overview>
20. Trust for America's Health. (2024, March 14). *New Report Measures States' Emergency Preparedness and Recommends Policy Actions to Strengthen the Nation's Readiness*. PR Newswire. Retrieved from <https://www.prnewswire.com/>
21. ASPR TRACIE. (n.d.). *Crisis Standards of Care*. Retrieved from <https://asprtracie.hhs.gov/technical-resources/63/crisis-standards-of-care/0>

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-578-590](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-578-590)

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Безносенко Сергій Юрійович начальник науково-дослідного відділу Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

Глобін Андрій Вікторович науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-5335-6869>

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНИХ ВОЄННИХ УМОВАХ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю руйнівного впливу корупції в сучасних умовах війни та напрямів її подолання. Встановлено, що наразі, попри повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну, наша країна й надалі реалізує механізм реформування ряду галузей державної політики, процедури демократизації, лібералізації, а також євроінтеграції, які посилюються після Революції Гідності й стали ще більш динамічними в обставинах війни. Передумовою здобуття статусу розвиненої демократії, гарантування взаємної довіри між владою і соціумом, розвитку суспільних відносин та вільної конкуренції, формування однакових вимог задля зростання всіх громадян, суб'єктів господарювання та органів державної влади й місцевого самоврядування та, врешті-решт, повноцінної інтеграції України в глобальне цивілізаційне середовище вважається існування і реалізація результативної та зваженої державної антикорупційної політики. Зважаючи на потребу реалізації Україною Угоди про Асоціацію з Євросоюзом, головні завдання для підготовки щодо повноцінного входження у європейське співтовариство і, крім того, враховуючи певні вимоги європейського і світового товариства, одним із найактуальніших завдань державного управління наразі вважається активізація політик, інструментарію і процесів боротьби із корупцією на різних рівнях.

Аргументовано, що значущі передумови збереження суверенітету держави та відновлення її територіальної цілісності – це відповідний збройний опір посяганням окупанта, гарантування соціально-економічного базису та політичної стабільності у державі. В таких обставинах протидія корупції й надалі залишається головним вектором державної політики і ставить вимогу перед керівництвом держави щодо введення наступних найважливіших антикорупційних заходів у системі державного управління. Доказано, що разом із відсіччю військової агресії не менш нагальним головним завданням для всіх органів державної влади наразі повинна бути боротьба із корупцією. Акцентовано, що питання запобігання і протидії корупції, напрацювання антикорупційної державної політики залишається актуальним і при дії військового стану, і в післявоєнний час. Зазначено на тому, що Україна показує значні зміни в згаданому аспекті, навіть попри те, що практично всі ресурси держави та соціуму нині орієнтовані на те, щоб захиститися від неспровокованої військової агресії рф.

Ключові слова: корупція, війна, подолання корупції, проекти, пост-воєнний період, антикорупційна політика.

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Beznosenko Serhii Yuriyovych head of the research department of the Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

Hlobin Andrii Viktorovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-5335-6869>

MECHANISMS FOR COUNTERING CORRUPTION IN MODERN MILITARY CONDITIONS

Abstract. The article is devoted to revealing the destructive impact of corruption in modern war conditions and directions for overcoming it. It is determined that today, despite the full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine, our state continues the processes of reforming a number of

spheres of state policy, the processes of democratization, liberalization and European integration, which intensified after the Revolution of Dignity and gained even greater intensity in war conditions. The condition for achieving the status of a developed democracy, ensuring mutual trust between the authorities and society, developing public relations and free competition, creating equal opportunities for the development of all citizens, business entities and state and local government bodies, and, ultimately, Ukraine's full entry into the global civilizational space is the presence and implementation of an effective and balanced state anti-corruption policy. Taking into account the need for Ukraine to implement the Association Agreement with the European Union, the key tasks for preparing for full integration with the European community, as well as taking into account the relevant requirements of the European and world community, one of the most urgent tasks of public administration today is to strengthen policies, instruments and mechanisms for combating corruption at various levels.

It is substantiated that important conditions for preserving the sovereignty of the state and restoring its territorial integrity are proper armed repulsion of the encroachments of the occupiers, ensuring socio-economic foundations and political stability in the country. In these conditions, combating corruption continues to be a priority area of state policy and requires the state leadership to implement further radical anti-corruption measures in the public administration system. It is proven that, along with repelling military aggression, the fight against corruption should be an equally urgent priority for all state authorities today. It is emphasized that the issue of preventing and combating corruption, the formation of anti-corruption state policy does not lose its relevance neither during martial law nor in the post-war period. It is noted that Ukraine demonstrates significant progress in this regard, even despite the fact that almost all resources of the state and society are now directed at protecting against unprovoked military aggression of the rf.

Keywords: corruption, war, overcoming corruption, projects, post-war period, anti-corruption policy.

Постановка проблеми. В ході війни й насамперед в післявоєнний період значущою вважається антикорупційна робота органів державної влади. Євроінтеграційний курс ставить перед Україною вимогу щодо додержання вимог Ради Європи, що вимагає введення дієвих процедур запобігання й протидії корупції, впровадження найбільш вдалого іноземного досвіду боротьби зі згаданим негативним соціальним феноменом, передусім політичного, нормативно-правового, організаційно-функціонального, інституційного механізмів усунення й запобігання корупції, які з успіхом втілені у провідних іноземних державах. Через це обрана тема дослідження по-особливному актуальна на тлі протистояння військовій агресії рф і потреби розбудови країни після того, як завершиться війна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як О. Булгакова, О. Бурда, О. Васильків, Л. Виговський, Д. Гончарук, О. Джужа, С. Задерейко, М. Калітник, Ю. Ловейкіна, І. Малишко, К. Нестеренко, Е. Расюк, С. Шило, І. Шульган та іншими. Попри велику число праць, які присвячувалися питанням профілактики й протидії корупції, певні нюанси антикорупційної політики нашої країни в обставинах воєнного стану не розглядалися.

Мета статті – розкриття руйнівного впливу корупції в сучасних умовах війни та напрямів її подолання.

Виклад основного матеріалу. Успішність наступної розбудови України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави сьогодні, як ніколи до цього, залежить від рішучих дій політичних та державних діячів, публічних службовців та принциповості кожного громадянина і громадянського суспільства в цілому в боротьбі із зовнішнім та внутрішнім ворогом. Один з найнебезпечніших внутрішніх супротивників України – це корупція, що робить неможливим результативне економічне, соціальне і гуманітарне зростання України, гальмує її євроінтеграційний курс, що, врешті-решт, діє в інтересах зовнішніх ворогів нашої країни. Вектор на європейську інтеграцію визначає перед Україною вимогу стосовно додержання вимог Ради Європи, для чого необхідне введення дієвих процедур запобігання і протидії корупції, впровадження кращого іноземного досвіду боротьби зі згаданим негативним соціальним феноменом, передусім політичних, нормативно-правових, організаційно-функціональних, інституційних механізмів усунення й запобігання корупції, що з успіхом втілені в провідних іноземних державах. Якраз тому наразі знищення корупції вважається одним з найбільш значущих завдань Української держави.

Війна завжди є періодом викликів та надзвичайних обставин, які вимагають від держави мобілізації ресурсів, зусиль та координації для захисту свого народу та території. Проте, на жаль, однією з проблем, які супроводжують війну, є корупція. Корупція під час війни стає особливо небезпечною, оскільки не тільки підриває зусилля, спрямовані на перемогу, але й безпосередньо впливає на національну безпеку та життя військово-службовців. Під час війни корупція в секторі оборони стає основним джерелом незаконних збагачень та порушень. Фінансові потоки, призначені для потреб оборони та безпеки країни, часто піддаються маніпуляціям та використовуються для особистого збагачення високопосадовців та інших осіб. Це призводить до значного зниження ефективності оборонних програм, порушення готовності військ та недостатнього забезпечення військових підрозділів необхідними ресурсами. Крім того, корупція впливає на якість та обсяги матеріального забезпечення, амуніції, обладнання зброї та боєприпасів,

які отримують військовослужбовці. Неналежне виконання оборонних закупівель, недобросовісні контракти та хабарництво призводять до постачання низькоякісного та неефективного обладнання, яке не забезпечує належний рівень безпеки та може загрожувати життю та здоров'ю військових [1].

Як зауважують дослідники, корупція в Україні охопила всі сфери суспільного життя у сфері оборони та воєнної безпеки вона знижує ефективність військової організації та боєздатність армії в мирний час корупційні прояви є чинником уповільненого розвитку держави. Про системність проявів корупції у мирний та воєнний час свідчать численні публікації на сайті Національного агентства з питань запобігання та виявлення корупції – центрального органу виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Піддаючи в період війни аналіз діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, то передусім вона пов'язана із перевіркою декларацій в автоматичному режимі, аналізі державних закупівель та перевірці контрагентів, питаннями реорганізаційних процесів органів влади, участі у формуванні санкційних списків осіб, до яких можуть бути застосовані заборони та обмеження, та розробці Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки. У програмі пропонується впровадження стандартів НАТО для оборонних цілей, єдиних правил ведення бізнесу, зміни в п'ятнадцяти сферах державної політики, зокрема в судовій системі, охороні здоров'я, освіті, тощо. Дієвість пропонованої антикорупційної програми визначатиме, на думку фахівців, «персональна відповідальність за імплементацію тих чи інших заходів». В свою чергу, науковці схиляються до переконання, що корупція в Україні в період воєнного стану має свої запобіжники у воюючій країні з обмеженими ресурсами неможливо красти абсолютно все це відразу стане відомо [2] та сприяючими факторами у поширенні корупції в Україні вважають присутність слабких правових інституцій та відсутність прозорих механізмів правосуддя [3].

Базовим нормативно-правовим актом з питань боротьби та протидії корупції є Закон України «Про запобігання корупції», який було прийнято 14.10.2014 року [4]. Прийняття цього законодавчого акту у 2014 році стало позитивним дієвим кроком на шляху створення в нашій державі ефективних механізмів протидії корупції. Позитивними положеннями цього законодавчого акту слід вважати заходи із запобігання корупційним правопорушенням, запобігання та врегулювання конфлікту інтересу, здійснення фінансового контролю, захисту викривачів, запобігання корупційним правопорушенням у діяльності юридичних осіб, впровадження правил етичної поведінки тощо. Позитивним кроком стало також впровадження нового порядку прийняття заяв та повідомлень про корупційні правопорушення, їх реєстрації,

обліку та розгляду. Позитивним і довгоочікуваним заходом стало створення нових інституцій у сфері протидії корупції, таких як НАЗК, НАБУ, САБ, системи антикорупційних судів [5].

Широкомасштабна війна на території України неминуче вплинула на протидію корупції, адже зміни у державі з настанням воєнного стану не могли не посприяти певним чином змістити фокус на тематику захисту держави від ворога, а саме:

1. Призупинення подач електронних декларацій посадовцями. Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», який Верховна Рада ухвалила 3 березня 2022 року, була надана опція вибору можливості подати декларацію, або ж поновити цю дію лише після трьох місяців з кінця дії воєнного стану. Проте, вже через рік з дати прийняття даного закону, влада підійняла питання про можливість відновлення обов'язкової подачі декларацій, відповідно до усунення неможливості їх подання через присутність ворога у столиці. На їх думку, це дозволить запобігти корупції, зміцнить довіру громадян та допоможе відновити дотримання принципу прозорості в умовах співпраці із західними партнерами.

2. Зниження громадського контролю у сфері публічних закупівель. З перших днів вторгнення уряд дозволив проводити всі закупівлі на пряму, без тендерів на сервісі Prozorro. Це допомогло уникнути конкурсних процедур, які вважались обтяжуючим фактором під час оборони країни. За всі укладені договори суб'єкти повинні відзвітувати після завершення воєнного стану. Проте, така закритість інформації не лише спрощує схему публічних закупівель, але й розширює простір для зловживання та корупції. Підтвердженням цієї тези є резонансний матеріал журналістів, які оприлюднили угоду Міністерства оборони України на послуги організації харчування військових частин у 2023 році, де ціни суттєво відрізнялись від ринкових, що обурило населення, яке не має змоги відслідковувати такі випадки у відкритому доступі під час воєнного стану. Антикорупційні органи держави (НАБУ, САП) відкрили кримінальне провадження у даній справі за правовою кваліфікацією ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу України: «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою».

3. Призупинення фінансової звітності політичними партіями. Відкрита звітність партій про майно, доходи, витрати та фінансові зобов'язання стала можливістю прозорого розпорядження коштами платників податків, коли цей механізм був затверджений у Законі України «Про політичні партії в Україні» у 2016 році. Проте, під час пандемії COVID-19, парламент дозволив політичним партіям не надавати звітність НАЗК до закінчення карантину.

Україна стала єдиною країною у Європі, де такі пільги були надані в межах боротьби з коронавірусною хворобою. Однак, відсутність чітких меж та термінів призвела до того, що дана вимога не відновилась і після початку повномасштабного вторгнення. За таких умов стає неможливим розуміти звідки політичні партії отримують кошти та як їх використовують, чи не перебувають вони під олігархічним впливом та чи не причетна країна-агресор до тіньового фінансування українських партій. Неможливо переоцінити важливість даного питання, тому в 2021 році до Верховної Ради був поданий законопроект №5253 «Щодо удосконалення правового регулювання фінансування діяльності політичних партій», де зазначались як і нововведення, так і вже давно необхідні зміни. Хоч документ пройшов досить багато змін та необхідних поправок, він так і не зміг набрати достатню кількість голосів уряду для прийняття [6].

Прикро, але з огляду на широкомасштабне вторгнення рф на територію України в лютому 2022-го реформи, котрі спрямовувалися на подолання корупції, тимчасово призупинені, а робота органів публічної влади, які гарантували антикорупційні заходи, націлена на захист держави й боротьбу з агресором. Зокрема, з початком війни Національне агентство запобігання корупції (НАЗК) абсолютно перетворило свою роботу, втілюючи відповідні проекти й законодавчі ініціативи, орієнтовані на те, щоб боротися з окупантами й наближати Перемогу.

Основними проектами НАЗК на сьогодні є:

1. Санкції: здійснюється допомога Міністерству закордонних справ у пошуку осіб, винних у початку війни в Україні, на яких ще не накладено санкції.

2. Task-force із виявлення активів підсанкційних осіб для їх вилучення заради відбудови України. До цього проекту також залучені Офіс Генерального прокурора, Міністерство закордонних справ України, Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Служба безпеки України, НАБУ, АРМА та Державна служба фінансового моніторингу України.

3. Створення Порталу «Війна і санкції» для повідомлення про активи росіян, які винні у розв'язанні цієї війни. Портал доступний трьома мовами (українською, англійською та російською) за посиланням: <https://sanctions.pazk.gov.ua/>. Головна мета portalу – поінформувати іноземні уряди та громадян про вже запроваджені санкції, залучити громадськість до глобальної кампанії із розширення санкційних списків щодо осіб, які підтримують війну, зокрема фінансово та інформаційно. Це дозволить забезпечити максимальний економічний тиск на співорганізаторів війни та наблизити перемогу України. Завдяки portalу отримано 296 повідомлень про активи осіб, причетних до агресії рф.

4. Штаб гуманітарної допомоги при НАЗК – Штаб UA. Штаб доставив понад 250 тонн гуманітарного вантажу до таких міст, як: Київ, Харків, Суми, Чернігів, Кривий Ріг, Краматорськ, Івано-Франківськ, Запоріжжя, Миколаїв. Штаб надав допомогу бійцям, які працюють на Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому, Луганському, Херсонському, Харківському, Сумському напрямках. Для них закупили та передали військове спорядження. Також завдяки Штабу UA наші воїни у Донецькій та Харківській областях отримали технічне спорядження і більше 200 одиниць необхідних засобів у вигляді аптек, тренажерів тощо.

5. Прозора та некорупційна гуманітарна допомога, а також антикорупційна експертиза. НАЗК аналізує корупційні ризики в межах надання гуманітарної допомоги. Також проводиться оперативна анти-корупційна експертиза актів Уряду, аби всі рішення залишалися прозорими та не містили ризиків, які можуть проявитися в майбутньому [7].

Виходячи із вищезазначеного, пріоритетом сьогодення є розробка проєктів, необхідних реформ для удосконалення та пристосування системи органів державної влади до корупційних викликів, пов'язаних із поствоєнною розбудовою.

Ефективна боротьба з корупцією вимагає наукової концепції її запобігання. Однією із основних засад такої концепції має бути розуміння корупції як соціально обумовленого явища. Виходячи з цього, необхідно розробити стратегію й тактику боротьби з нею, поставити відповідні цілі, визначити засоби їх досягнення, рівень матеріального, фінансового, організаційного та правового забезпечення [8]. Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на рівні державної влади та місцевого самоврядування шляхом підвищення прозорості в їх діяльності, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації антикорупційної політики, яка передбачає поступове зниження рівня корупції в державі та налагодження дієвого механізму із запобігання та протидії корупції в Україні. Виходячи з цього, мають визначатись стратегічні та тактичні цілі протидії корупції, ставитись завдання перед конкретними органами державної влади, обиратись засоби протидії корупції [9].

У звіті «Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою» аналітичного центру «Український інститут майбутнього» зазначено, що збалансована модель управління може бути розроблена лише в такому випадку, якщо різні реформи управління є послідовними та всебічно узгодженими як усередині своєї «зони відповідальності», так і між собою. Розрізнений підхід до реформи управління, що застосовувався в минулому, не

працює. Відносини між гілками влади та парламентська реформа, правила фінансування політичних партій, боротьба з корупцією в державному секторі, механізми внутрішнього та зовнішнього контролю, державні закупівлі й управління державними фінансами, реформа корпоративного управління державними підприємствами, цифровізація, децентралізація – все це має розглядатися як частини одного цілого, як фрагменти єдиного пазлу, на відміну від минулої практики [10].

В умовах війни, є нагальна необхідність посилити боротьбу з корупцією шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства, тим більше, що на Україну після перемоги очікує мільярдне фінансування від наших партнерів на відродження економіки та інфраструктури. А при слові «фінансування» у найгіршій частини держапарату з'являється нездоровий блиск в очах та нові офшорні рахунки. Антикорупційна система України і в мирний час була не надто ефективною, а під час війни у вітчизняних правоохоронних органів на корупціонерів взагалі не залишається вільних рук, бо усі переважно зайняті розслідуванням військових кримінальних правопорушень [11].

У 2022 році ми бачили чимало антикорупційних розслідувань, тому що корупція є внутрішнім ворогом, боротьба з яким завжди на часі. В останні місяці суспільство сформувало запит на значно жорсткіші міри з покарання корупціонерів, а громадськість та ЗМІ зі свого боку ще пильніше відстежують можливі випадки корупції. І для того, щоб процес такого моніторингу був успішним, попри воєнний час в Україні треба максимально відкривати дані там, де це не шкодить безпеці. Наступні роки для нашої країни багато в чому стануть вирішальними: на Україні чекає не лише перемога у війні з РФ, а й складний шлях до повноцінної інтеграції з ЄС. І він, безперечно, неможливий без ефективних антикорупційних реформ [12].

Іншим важливим пріоритетом протидії корупції є електронне урядування. Прикладом цього є портал державних послуг «Дія», яку було офіційно запущено ще 2 квітня 2020 року. Найважливішим є те, що Україна стала першою державою, яка запустила цифрові паспорти та створила «державу в телефоні». Це досить важливий крок до протидії корупції. Громадянину більше немає необхідності безпосередньо взаємодіяти з державою. Тепер надання послуг здійснюється електронно. Такий варіант надання послуг стримує надання хабарів на пряму. Не мало важливо, що в умовах війни потребують перегляду окремі положення антикорупційного законодавства. По перше, це стосується роз'яснень певних понять, які містяться у Законі України «Про запобігання корупції», а саме «гостинність», «подарунки, які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність», «суддівська практика зі спорту та інструкторська практика зі спорту». По друге, необхідне правове регулювання, яке буде показувати відповідальність

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

за незаконні дії щодо застосування гуманітарної допомоги. Особливо в умовах війни, держава має створити прозору, відкриту діяльність щодо використання гуманітарної допомоги. Громадяни будуть бачити, що вся допомога, надана країнами, буде йти на благо та на перемогу України. Також з впровадженням електронного урядування, державним органам необхідно створити платформу, на якій буде висвітлюватись контроль за використанням гуманітарної допомоги та витрачених коштів. Не мало важливим способом протидії корупції це самі громадяни. Подання повідомлення про корупцію можна здійснити через сайт Національного агентства з питань запобігання корупції [13].

Зважаючи на зазначені умови, в післявоєнний час органам державної влади потрібно буде постаратися у декілька разів більше, щоб відновити позитивний антикорупційний імідж. Щоб здобути успіх у зазначеному контексті, потрібно здійснити реформу взаємопов'язаних між собою систем, а саме публічного управління і запобігання корупції.

Наразі уряд окреслив головні вектори антикорупційної Стратегії [19], які мають надати результати у короткостроковому майбутньому. Інструменти протидії корупції, котрі застосовують в нашій країні, вимагають більш значних ресурсів, порівнюючи з іноземними державами. Проте існують причини вважати, що в післявоєнний час Євросоюз й решта світових держав матимуть інтерес щодо підтримки й надання міжнародної допомоги, щоб відбудувати нашу країну.

Таким чином, для втілення визначених вище завдань в післявоєнний час органам державної влади й інституціям, які здійснюють антикорупційну політику, передусім потрібно гарантувати реалізацію належних заходів (певні з них треба зафіксувати в правових нормах), зокрема:

- закінчення введення використання інноваційних технологій електронного урядування, основуючись на досвіді розвинених іноземних держав і завдяки фінансуванню із фондів Європейського Союзу;
- зведення до мінімуму розподільчих і дозвільних функцій;
- скорочення кількості державного апарату і визначення обмежень із заробітної плати;
- зростання професіоналізму посадовців;
- введення перевірки державних службовців на поліграфі;
- напрацювання ефективних механізмів контролювання зі сторони громадських організацій, котрі мають високу довіру громадян;
- прозоре оприлюднення звітів щодо розподілу фінансової допомоги для відбудови України за сферами і регіонами, територіальними громадами.

Щоб звести до мінімуму розподільчі й дозвільні функції, потрібно здійснити реформування державного управління, де система органів влади має стати керованим, публічним механізмом із конкретним розподілом повнова-

жень та переліком державних функцій і котрий спрямовуватиметься на те, щоб забезпечити запити соціуму. Якраз такий механізм (механізми) може покращити результативність державного управління і ослабити навантаження на державний бюджет.

Висновки. Отже, корупція у період війни теж ослаблює довіру до влади, а також військового керівництва. Якщо кошти й ресурси, направлені на оборону, опиняються в кишенях корумпованих осіб, це спричиняє порушення принципів справедливості, патріотизму і військової служби. Військовослужбовці, котрі ризикують власним життям на передовій, розчаровуються і мають відчуття неприйняття від такої зради свого власного керівництва. Безперечно, боротьба з корупцією під час війни відіграє значну роль задля гарантування національної безпеки й успішності військових операцій. Виявлення корупційних схем, посилення відкритості й відповідальності, введення дієвих процедур контролювання й притягнення винних осіб до відповідальності – тільки деякі із заходів, що потрібні для того, аби боротися зі згаданою проблемою. Лише через активні дії і реформи можливо створити відповідні умови для чесного й ефективного функціонування сфери оборони у період війни, збереження національної безпеки, а також захистити життя й інтереси військових.

В Україні результативна боротьба з корупцією на тлі воєнного стану триває, крім існування належної політичної волі, подібна робота ставить вимогу щодо відповідного законодавчого забезпечення (сукупність нормативно-правових приписів, які здійснюють регуляцію механізмів запобігання корупції, та, крім того, відповідальності за скоєння корупційних порушень), створення ефективної системи державних органів, гарантування відповідної координації створення і впровадження антикорупційної політики, запобіжних заходів профілактики корупції та, до того ж, її подолання в обставинах воєнного стану. Формування такої інституційної системи мусить стати відповідним міжнародним стандартам (в тому числі, конвенціям Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи проти корупції, і, крім того, рекомендаціям ГРЕКО й Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР (організації економічної співпраці та розвитку) та провідному світовому досвіду, і до того ж зважати на характер вітчизняної юридичної системи.

Література:

1. Гончарук Д., Калітник М. Корупція під час війни: виклики та пріоритети боротьби. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2023. № 26. С. 178-178.
2. Задерейко С. Корупція і війна: історія і сучасні стратегії. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/5116/1/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf#page=28>.

3. Бурда О. М. Запобігання проявам корупції в умовах воєнного стану в Україні. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf#page=26.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
5. Малишко І.В. Міжнародний досвід подолання корупції в умовах війни. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/9596/1/Mizhnarodnyj_dos.pdf.
6. Васильків О.-А.В., Шульган І.І. До питання протидії корупції під час повномасштабної війни в Україні. URL: <https://www.eeda.sk/dok/konferencie/partneri/2023/problemuvyvoja-prava.pdf#page=56>.
7. Проекти НАЗК на час війни. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/proekty-nazk-nachas-vijny/>.
8. Шило С.М. Кримінологічні напрями запобігання корупції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 237–242.
9. Джу́жа О.М., Расюк Е.В. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.
10. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu>.
11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1288573>.
12. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Антикорупційна політика України в контексті війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 77. С. 98-101.
13. Виговський Л.А., Ловейкіна Ю.В. Протидія корупції в Україні в умовах війни. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-9-11-10-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

References:

1. Honcharuk, D. & Kalitnyk, M. (2023). Koruptsiia pid chas viiny: vyklyky ta priorityty borotby [Corruption during war: challenges and priorities of the fight]. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» - Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*, 26, 178-178 [in Ukrainian].
2. Zadereiko, S. Koruptsiia i viina: istoriia i suchasni stratehii [Corruption and war: history and modern strategies]. Retrieved from <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/5116/1/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf#page=28> [in Ukrainian].
3. Burda, O.M. Zapobihannia proiavam koruptsii v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Prevention of corruption under martial law in Ukraine]. Retrieved from [254 content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf#page=26](https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf#page=26) [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» [Law of Ukraine «On Prevention of Corruption»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

5. Malysko, I.V. Mizhnarodnyi dosvid podolannia koruptsii v umovakh viiny [International Experience in Overcoming Corruption in Wartime]. Retrieved from https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/9596/1/Mizhnarodnyj_dos.pdf [in Ukrainian].

6. Vasylykiv, O.-A.V. & Shulhan, I.I. Do pytannia protydii koruptsii pid chas povnomasshtabnoi viiny v Ukraini [On the issue of combating corruption during a full-scale war in Ukraine]. Retrieved from <https://www.eeda.sk/dok/konferencie/partneri/2023/problemy-vyvoja-prava.pdf#page=56> [in Ukrainian].

7. Proiekty NAZK na chas viiny [NACP projects during the war]. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/proekty-nazk-na-chas-vijny/> [in Ukrainian].

8. Shylo, S.M. (2019). Kryminolohichni napriamy zapobihannia koruptsii v Ukraini [Criminological directions of preventing corruption in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 237–242 [in Ukrainian].

9. Dzhuzha, O.M. & Rasiuk, E.V. (2018). *Koruptsiina zlochyinnist v Ukraini: suchasnyi stan, determinanty ta zapobihannia* [Corruption crime in Ukraine: current state, determinants and prevention]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

10. Ukraina 2022. Yak ne vtratyt svii shans staty sylnoiu derzhavoiu [Ukraine 2022. How not to lose your chance to become a strong state]. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyt-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu> [in Ukrainian].

11. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za koruptsiini diiania pid chas dii voiennoho stanu» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Strengthening Responsibility for Corruption Acts During Martial Law”]. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1288573> [in Ukrainian].

12. Nesterenko, K.O. & Bulhakova, O.V. (2023). Antykoruptsiina polityka Ukrainy v konteksti viiny [Anti-corruption Policy of Ukraine in the Context of War]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 77, 98-101 [in Ukrainian].

13. Vyhovskyi, L.A. & Loveikina, Yu.V. Protydiia koruptsii v Ukraini v umovakh viiny [Counteraction to corruption in Ukraine in wartime]. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-9-11-10-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/> [in Ukrainian].

УДК 342.51:351.84(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-591-610](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-591-610)

Дуліна Оксана Василівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та регіоналістики, Національний університет «Одеська політехніка», Інститут публічної служби та управління, м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-1009-558X>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ КОНТРОЛЮ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ефективності інституту контролю в публічному адмініструванні судової системи України з акцентом на аналіз сучасного стану цього інституту та перспектив його розвитку. Акцентовано увагу на значенні соціального контролю для функціонування публічної влади, зокрема в межах судової системи, що є ключовим елементом забезпечення законності, стабільності та дотримання демократичних принципів у державному управлінні. Контроль у публічному адмініструванні розглядається як сукупність заходів і процесів, спрямованих на забезпечення обґрунтованості управлінських рішень, зокрема у сфері судової влади.

У статті проаналізовано основні аспекти контролю, зокрема взаємний контроль між гілками державної влади, внутрішньосистемний контроль, а також роль громадського контролю в демократичному управлінні. Зазначено, що ефективний контроль за судовою системою можливий за умови взаємодії між центральними органами влади, функціонування внутрішньосистемного контролю та активного громадянського нагляду. Наголошено, що контроль є дієвим механізмом забезпечення стабільності державної системи, необхідним для попередження зловживань, удосконалення діяльності публічної адміністрації та підвищення довіри до державних інституцій.

Досліджено три основні рівні контролю: державний, громадський і міжнародний. Зокрема, проаналізовано роль Верховної Ради України та Кабінету Міністрів у здійсненні нагляду за діяльністю судових органів, механізми внутрішньосистемного контролю через кваліфікаційні комісії та інші органи, а також можливості громадського контролю через засоби масової інформації, політичні партії та громадські організації. Підкреслено необхідність інтеграції громадського контролю в систему публічного управління як чинника, що забезпечує прозорість, підзвітність і підвищує ефективність функціонування судової системи.

У статті також акцентовано увагу на важливості не лише державного, а й громадського та міжнародного контролю, які разом формують комплексний механізм забезпечення балансу владних повноважень, підвищення ефективності правосуддя та підтримання демократичних цінностей у країні. Визначено, що для належного функціонування системи контролю необхідно дотримуватись принципів об'єктивності, доцільності та професіоналізму, щоб запобігти зловживанням і забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин.

На основі проведеного дослідження стверджується, що реформи в судовій системі та вдосконалення механізмів контролю сприяють підвищенню ефективності управління та зміцненню правового порядку в Україні. Водночас для досягнення більшої результативності необхідно й надалі розвивати інститут контролю з огляду на сучасні виклики і потреби демократичного суспільства.

Ключові слова: публічне адміністрування, контроль, ефективність контролю, управління судовою системою, контроль в судовій системі, суб'єкти контролю, функціональне призначення інституту контролю.

Dulina Oksana Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public Administration and Regionalism, Odesa Polytechnic National University, Institute of Public Service and Administration, Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-1009-558X>

EFFECTIVENESS OF THE INSTITUTION OF CONTROL IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Abstract. The article is devoted to the study of the effectiveness of the institution of control in the public administration of the judicial system of Ukraine, emphasising the analysis of the current state of this institution and prospects for its development. The author emphasises the importance of social control for the functioning of public authorities, particularly within the judicial system, which is a key element in ensuring legality, stability and adherence to democratic principles in public administration. Control in public administration is seen as a set of measures and processes to ensure the validity of management decisions, particularly in the judiciary.

The article analyses the main aspects of control, particularly mutual control between the branches of state power, intra-system control, and the role of public control in democratic governance. It is noted that effective control over the judicial system is possible, provided there is interaction between central authorities, intra-

systemic control is functioning, and active civic oversight is performed. It is emphasised that control is an effective mechanism for ensuring the stability of the State system, which is necessary to prevent abuse, improve the performance of public administration and increase trust in State institutions.

The author examines three main levels of control: state, public and international. In particular, the author analyses the role of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers in overseeing the judiciary, the mechanisms of internal control through qualification commissions and other bodies, and the possibilities of public control through the media, political parties and public organisations. The author emphasises the need to integrate public control into the public administration system as a factor that ensures transparency and accountability and increases the efficiency of the judicial system.

The article also focuses on the importance of state control and public and international control, which together form a comprehensive mechanism for ensuring the balance of power, improving the efficiency of justice and maintaining democratic values in the country. It is determined that for the proper functioning of the control system, it is necessary to adhere to the principles of objectivity, expediency and professionalism to prevent abuse and ensure effective regulation of public relations.

Based on the study, the author argues that reforms in the judicial system and improvement of control mechanisms contribute to improving governance efficiency and strengthening the rule of law in Ukraine. At the same time, to achieve greater effectiveness, it is necessary to further develop the institution of control due to the current challenges and needs of a democratic society.

Keywords: public administration, control, control efficiency, judicial system management, control in the judicial system, control subjects, functional purpose of the control institution.

Постановка проблеми. Ефективність інституту контролю в публічному адмініструванні судової системи України є однією з ключових проблем, що стоять перед правовою системою країни та впливають на її стабільність і розвиток. Судова гілка влади є важливим елементом правової системи будь-якої держави, адже саме через суди здійснюється реалізація законів, захист прав і свобод громадян, а також розв'язання спорів та конфліктів, що виникають у суспільстві. Однак реформа судової системи України, яка розпочалася в останні десятиліття, не дала однозначних і стабільних результатів у підвищенні рівня ефективності, законності та прозорості діяльності судових органів. За останні роки проведено низку реформ, спрямованих на вдосконалення судової системи, зокрема на покращення процесу відбору суддів, забезпечення їх незалежності та прозорості роботи, а

також на боротьбу з корупцією серед суддів. Проте результати цих реформ усе ще є суперечливими. Показники ефективності судової гілки влади не завжди відповідають очікуванням суспільства та міжнародних інституцій, а рівень довіри громадян до судової системи залишається низьким.

Однією з основних проблем є збереження недостатнього рівня контролю за діяльністю суддів та судових органів, що суттєво обмежує можливості для виявлення зловживань та правопорушень. Це призводить до недостатнього забезпечення справедливості, захисту прав громадян і, як наслідок, до зниження ефективності судового процесу загалом. Недостатній рівень контролю за судовою діяльністю є наслідком низки чинників, серед яких важливими є відсутність належних механізмів зовнішнього нагляду та контролю, а також обмежені можливості для громадськості впливати на діяльність судових органів. Внутрішні механізми контролю, зокрема через органи суддівського самоврядування, мають певні обмеження, оскільки вони не завжди здатні забезпечити реальний нагляд за діяльністю суддів, а також можуть зазнавати впливу з боку самої судової влади, що посилює ризик корупції та безкарності. Це ставить під сумнів ефективність самоконтролю суддівського корпусу і робить необхідним зміцнення зовнішнього контролю. До того ж недостатній контроль за діяльністю суддів може призводити до порушення прав громадян, неправомірних судових рішень, що не відповідають вимогам закону і справедливості. Це своєю чергою спричиняє серйозні проблеми у правовій системі, знижуючи рівень довіри громадян до судів і державних інститутів загалом. Якщо громадяни не мають упевненості в тому, що суди діють справедливо й об'єктивно, це може призвести до втрати легітимності правової системи та ослаблення правового порядку в країні.

Таким чином, існує нагальна потреба у вдосконаленні інституту контролю в судовій системі України, що включає як зміцнення внутрішнього контролю за діяльністю суддів, так і посилення зовнішнього нагляду, зокрема з боку громадськості, ЗМІ, міжнародних організацій і правозахисних організацій. Зовнішній контроль має стати додатковим механізмом для забезпечення прозорості судових процесів і виявлення порушень у діяльності суддів. Це не лише підвищить ефективність судової гілки влади, але й сприятиме підвищенню довіри громадян до правової системи України загалом. В умовах глобалізації та інтеграції України в міжнародне співтовариство зміцнення контролю над судовою системою набуває ще більшої актуальності, оскільки міжнародні організації та спільнота стежать за прогресом реформ і дотриманням стандартів верховенства права в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначене питання досліджувалося невеликою кількістю вчених, які вивчали різні аспекти контролю в публічному адмініструванні та державному управлінні.

В. Авер'янов акцентував увагу на важливості контрольних функцій у системі управління, відзначаючи, що контроль є невід'ємною частиною забезпечення стабільності й легітимності державного управління. Він також досліджував взаємозв'язок між різними рівнями влади і необхідність організації належного контролю для уникнення зловживань і забезпечення законності в державних органах [1].

В. Гаращук зосередив свою увагу на системі контролю та нагляду в державному управлінні, розглядаючи різноманітні інструменти та механізми, що використовуються для моніторингу діяльності органів влади. У своїх дослідженнях учений наголошував на важливості ефективної системи нагляду для досягнення високих стандартів публічного управління і підкреслював, що контроль у державному управлінні має бути не лише формальним, але й реальним інструментом, здатним виявляти та усувати порушення на всіх етапах управлінських процесів, забезпечуючи таким чином якість і відповідність діяльності органів влади встановленим стандартам [5].

Проблеми парламентського контролю в Україні, зокрема аспекти нормативно-правового регулювання цього процесу, розглядав В. Журавський. У своїй праці він аналізував механізми, через які парламент здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади, а також роль законодавчої гілки влади в забезпеченні прозорості та підзвітності урядових структур. В. Журавський підкреслив, що ефективність парламентського контролю безпосередньо залежить від наявності чітких нормативних актів, які регулюють порядок і форму контролю, а також від взаємодії між парламентом й іншими гілками влади. На його думку, законодавчий орган має значний вплив на забезпечення законності в державному управлінні та на запобігання правопорушенням [10]. А. Заєць вивчав конституційно-правові засоби обмеження державного контролю над владою. У своїх роботах він досліджував механізми, які забезпечують баланс між необхідністю контролю за органами влади та захистом прав і свобод громадян. А. Заєць підкреслював, що надмірний контроль може призвести до порушень прав людини та обмеження демократичних процесів. Він також наголошував на важливості правових механізмів, які б обмежували можливості зловживань владою і забезпечували баланс між інтересами держави та правами громадян [11].

Теоретичні основи інституту контролю в публічному адмініструванні, зокрема його сутність, роль і значення для системи публічного адміністрування, у своїй статті аналізували М. Крайнюков та Ю. Ровинський. Вони розглядали контроль як один з основних елементів управлінської діяльності, що забезпечує стабільність державної системи та ефективність її функціонування. Науковці звертали увагу на те, що контроль має різні форми та рівні, що включають як внутрішньосистемний контроль, так і зовнішній контроль із

боку громадських інститутів, міжнародних організацій та інших органів. Вони підкреслювали, що тільки комплексний підхід до контролю може забезпечити належне виконання управлінських функцій і запобігти зловживанням [14].

Свою чергою З. Добош підкреслювала важливість контролю за діяльністю публічної адміністрації як інструменту для покращення якості та ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування. Вона зазначала, що ефективний контроль сприяє виявленню порушень та недоліків у діяльності органів, що дозволяє вчасно реагувати на проблеми і вжити заходів для їх усунення. Зокрема, З. Добош акцентувала увагу на необхідності моніторингу та нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, оскільки це забезпечує виконання вимог законодавства на місцях і створює умови для розвитку громадянського суспільства [7].

Л. Сорока наголошувала на тому, що контроль і нагляд є окремими елементами в системі забезпечення державних гарантій. Учена вважала, що ці інструменти є необхідними для підтримки законності та порядку, забезпечення безпеки та захисту інтересів осіб, суспільства та навколишнього середовища. Л. Сорока звертала увагу на важливість функціонування цих механізмів на різних рівнях – від загальнодержавного до локального – для забезпечення ефективності державних органів і своєчасного реагування на порушення [19].

Таким чином, проаналізовані дослідження підтверджують важливість контролю в системі публічного адміністрування як засобу забезпечення законності, ефективності та демократичних принципів управління, а також підкреслюють необхідність розвитку інституту контролю на різних рівнях і в різних формах для досягнення максимального результату.

Метою статті є аналіз сучасного стану інституту контролю в судовій системі України, визначення проблемних аспектів, що потребують удосконалення, а також пропозиції щодо підвищення ефективності контролю в контексті забезпечення законності, прозорості та незалежності суддів. У статті поставлено завдання визначити ключові перспективи розвитку інституту контролю в судовій системі, зокрема через застосування новітніх технологій, посилення громадського контролю та вдосконалення міжнародних механізмів нагляду.

Виклад основного матеріалу. Контроль за діяльністю органів публічної влади та місцевого самоврядування є одним з основних видів соціального контролю, який є важливою складовою частиною ефективного функціонування соціальної системи загалом. Метою такого контролю є забезпечення належної організації та стабільності у функціонуванні складників соціальної структури, а також сприяння розвитку цієї структури відповідно до визначених норм і принципів. Зазначеної мети соціальний контроль досягає через систему різноманітних механізмів й інструментів, що дозволяють регулювати поведінку індивідів, організацій та інститутів, які складають певне соціальне середовище.

1. У більш широкому сенсі соціальний контроль можна трактувати як комплекс заходів і процесів, спрямованих на забезпечення соціальної рівноваги в суспільстві, що є основою стабільного та організованого функціонування соціальних інститутів та організацій. Саме соціальна рівновага виступає як фундамент, на якому будується сучасний суспільний устрій. Важливим складником цієї рівноваги є нормативні принципи й цінності, які визначають стандарти поведінки та взаємодії в суспільстві. Такі стандарти можуть включати не лише правові норми, але й моральні, етичні та культурні традиції, що склалися в соціумі та є невід'ємною частиною колективної ідентичності. Ці норми формують спільні уявлення про правильне і неправильне, дозволене і заборонене, а їх дотримання забезпечує гармонійне функціонування всього суспільства. У вузькому сенсі соціальний контроль зазвичай розглядають як набір методів і засобів, спрямованих на вплив на девіантну поведінку індивідів або груп з метою її усунення або мінімізації. Девіантна поведінка може включати порушення норм, правил або стандартів, що прийняті в суспільстві, й саме соціальний контроль має за мету коригувати таку поведінку через санкції чи інші механізми, які сприяють відновленню нормативного порядку в суспільстві. Важливим аспектом цього процесу є взаємодія інститутів, що відповідають за підтримку правопорядку, і механізмів, які застосовуються для реагування на порушення соціальних норм. Підхід до соціального контролю через системний аналіз дозволяє оцінити його як сукупність організованих заходів і процесів, які відбуваються в межах конкретної соціальної організації. Ці процеси спрямовані на підтримання належного стану та дотримання норм і правил, що є основою для організованого функціонування будь-якої соціальної системи. Зокрема, в системному підході контроль розглядається як набір організаційних і управлінських механізмів, які забезпечують не тільки дотримання встановлених норм, а й запобігання порушенням, що можуть виникнути внаслідок змін чи нестабільності в системі [6].

2. В англomовних країнах використовують термін «контролінг» (англ. controlling), який позначає систематичний контроль за процесом реалізації завдань із коригуванням подальших дій. Також активно застосовується термін «моніторинг», що має аналогічне значення з терміном «контролінг», але включає також функції прогнозування та охорони майна. Термін «контроль» поступово замінюється термінами «моніторинг» або «контролінг» (хоча існують різні думки, згідно з якими ці два терміни є складовими частинами контролю) [18].

Підсумовуючи різні концепції контрольної діяльності, науковці виділяють три основні підходи до її розуміння: контроль як функція управління; контроль як набір засобів регулювання поведінки індивідів або організацій загалом; контроль як обмежувальна функція організації, спрямована на забезпечення ефективності її діяльності [6].

Контроль у сфері публічного адміністрування здійснюється через органи та посадових осіб, які мають відповідні повноваження в межах публічного управління. Одним із важливих аспектів є забезпечення самостійності публічної адміністрації, яка інтегрується в систему адміністративного контролю, спеціально налаштовану для її потреб. Відповідно до цієї концепції, контроль і відповідальність є основними елементами демократичного конституційного устрою та ефективного функціонування публічної адміністрації. Публічну адміністрацію не можна розглядати як саморегульовальну систему без аналізу механізмів гарантування законності в публічному управлінні, що забезпечується через належний контроль над органами публічного адміністрування [13].

Законність, як зазначають дослідники, стає можливою лише за умови суворого дотримання дисципліни як фізичними, так і юридичними особами. Дисципліна визначається в рамках законодавчих норм. Ми підтримуємо погляд В.Б. Авер'янова та О.Ф. Андрійко, які стверджують, що «недооцінка або зменшення ролі контролю може призвести до неконтрольованості ситуації, зниження рівня керованості та навіть до хаосу. Тому не можна сліпо заперечувати контроль або критикувати його надмірність, що стало модним останнім часом, так само як і «фетишизацію» контролю, в якому часто шукають розв'язання всіх проблем державного управління» [1]. Такий погляд підкреслює складність і важливість контролю в контексті публічного адміністрування, оскільки він необхідний для підтримки стабільності та законності в державних процесах.

Зміст контролю полягає в діяльності державних органів, громадян та їх організацій, спрямованій на забезпечення правильності управлінських процесів. Це включає виявлення, аналіз та перевірку наявної інформації про управлінські дії, а також установлення невідповідностей, порушень або відхилень від соціальних та правових норм, цілей і цінностей, що визначають функціонування суспільства. Важливим складником є вимоги та пропозиції щодо усунення виявлених недоліків, а також корекції норм і цілей, якщо це необхідно для поліпшення ситуації [10]. Суть контрольної діяльності полягає в тому, щоб визначити, чи є відхилення від правових норм у діяльності органів державного управління, вжити відповідних заходів для відновлення порушених прав, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Низка дослідників розглядають контроль як один із принципів, що характеризує діяльність державних органів [10], або як метод управління, визначаючи його як спосіб впливу на поведінку об'єкта управління [11]. В юридичній літературі контроль здебільшого розглядається як важлива функція органів державної влади. Контроль часто аналізується як засіб забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні, що є необхідним для нормального функціонування системи [15].

Таким чином, контроль є органічною частиною управлінського процесу, функцією управління, важливим компонентом публічного адміністрування. Завдяки контролю забезпечується дотримання законності та дисципліни в публічному управлінні, що є основою підтримання демократії в Україні. У публічному адмініструванні можна виділити два основні типи контролю: внутрішній (внутрішній) контроль, який здійснюється в межах одного органу чи установи, і зовнішній (надвідомчий) контроль, який здійснюється органами, що знаходяться поза межами безпосереднього підпорядкування, що дозволяє забезпечити незалежну перевірку та оцінювання діяльності органів публічного управління. Ключовим аспектом контролю є його роль як обмежувальної функції в системі, що має завдання надавати зворотний зв'язок і забезпечувати моніторинг стану системи загалом. Особливу роль контроль відіграє в демократичній державі, де «інституціоналізований зворотний зв'язок між державою та громадською думкою є тим механізмом, що гарантує контроль суспільства над державним апаратом» [17]. Це означає, що контроль не лише обмежує владу, але й дозволяє громадянам брати участь в її моніторингу та коригуванні її дій через різні інструменти, як-от громадська думка, вибори та інші форми зворотного зв'язку [11].

Контроль над публічною владою, зокрема в судовій системі, є комбінацією суб'єктно-об'єктних відносин, що проявляються на різних рівнях управлінської діяльності.

Це проявляється в таких аспектах:

- 1) кожен суб'єкт, виконуючи свої обов'язки, одночасно є об'єктом контролю з боку вищих органів чи інституцій;
- 2) кожен об'єкт може виконувати функції суб'єкта в межах своєї організації через саморегулювання та в обмеженому форматі через участь у діяльності вищих суб'єктів управління.

Таблиця 1

Взаємозв'язок суб'єктів і об'єктів у системі контролю публічної влади в судовій сфері

Аспект	Опис
1. Суб'єкти є одночасно об'єктами контролю	Кожен суб'єкт, виконуючи свої обов'язки, перебуває під контролем вищих органів або інституцій (наприклад, суди під контролем органів судової влади)
2. Об'єкти контролю виконують функції суб'єктів через саморегулювання	Об'єкти контролю (наприклад, суди) можуть здійснювати внутрішній контроль, регулюючи свої дії в межах своєї організації, але також беручи участь у загальних управлінських процесах
3. Один об'єкт підлягає впливу кількох суб'єктів контролю	Коли один об'єкт (наприклад, судова інституція) підлягає контролю з боку кількох органів (наприклад, Верховний Суд, прокуратура, правоохоронні органи)

Джерело: [14]

В сучасному науковому дискурсі відзначається актуальність проблем соціальної значущості громадського контролю та його взаємозв'язку з ключовими концепціями, такими як «демократія» та «соціальна держава». Поняття «громадський контроль» характеризується складністю та багатогранністю. Автори, такі як А. Крупник, визнають громадський контроль як інструмент оцінки громадськістю виконання соціальних завдань органами влади та іншими підконтрольними об'єктами [8], Л. Гопоненко розглядає громадський контроль як функцію громадянського суспільства, спрямовану на запобігання порушенням, перевірку та оцінку виконання завдань держави. Громадський контроль визначається як ефективний інструмент громадськості для виявлення, попередження та усунення порушень прав і свобод громадян, спрямований на захист та підвищення продуктивності діяльності органів публічної влади та інших установ [4].

Незважаючи на різноманіття підходів, основна думка серед вчених полягає у розгляді громадського контролю як невід'ємної складової механізму впливу громадянства на публічну владу, ефективного механізму громадської оцінки виконання суб'єктами владних повноважень. Основна мета цієї діяльності полягає в перевірці відповідності дій органів публічної влади чинному законодавству та внесенні коректив у випадку виявлення відхилень. Суб'єктами громадського контролю можуть виступати індивідуальні громадяни, а також їх об'єднання, що спрямовані на активну участь у формуванні суспільнополітичних рішень та забезпечення ефективного функціонування органів влади. Об'єктами громадського контролю можуть бути органи публічної влади, державні та комунальні підприємства, установи та організації, а також недержавні суб'єкти будь-яких організаційно-правових форм, які вирішують соціальні завдання. Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їхніх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю включає в себе комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру зазначених вище компонентів [16].

Основним суб'єктом контролю за діяльністю влади є народ. Цей контроль може здійснюватися безпосередньо, зокрема через виборчий процес, що забезпечує первинну легітимацію державної влади, підтверджуючи її відповідність суспільним ідеалам та вимогам громадян. Наступна легітимація влади відбувається завдяки регулярному оцінюванню її діяльності, яке базується на громадській думці, що дозволяє визначити, чи відповідає ця діяльність очікуванням населення. Інститути громадянського суспільства також беруть участь у зовнішньому контролі, створюючи систему громадського нагляду за діяльністю влади. Вони сприяють прозорості й відповідають за відстеження виконання функцій державними органами [17].

Система судового адміністрування – це сукупність спеціальних суб'єктів та об'єктів (органів судової влади та посадових осіб), які мають законодавчо закріплені зони своєї діяльності, компетенцію та повноваження, відповідальність, використовують специфічні інструменти, форми і методи для реалізації управлінських завдань та цілей [2]. Систему судового адміністрування слід розглядати як багаторівневу платформу професійної діяльності спеціального кола суб'єктів, націлену на організаційне створення умов для якісного та ефективного здійснення судочинства, забезпечення доступу до правосуддя та становлення справедливого, незалежного і неупередженого суду [3].

Один із важливих аспектів контролю в публічному адмініструванні полягає в тому, що цей контроль здійснюється через різні рівні, що забезпечують ефективність функціонування системи. Основні рівні контролю в публічному адмініструванні судової системи відображено в таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні реалізації контролю в публічному адмініструванні судової системи

№	Рівень контролю	Опис
1	Контроль на рівні взаємного контролю	Це контроль між центральними органами державної влади (законодавчою, виконавчою та судовою гілками). Кожна із цих гілок контролює інші, що сприяє стабільності та ефективності державних органів. Зокрема, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України здійснюють контроль за судовими органами
2	Внутрішньосистемний контроль	Це контроль всередині судової системи через аналіз повноважень керівників судів, судових колегій, президій та Пленуму Верховного Суду. Вища рада правосуддя затверджує нормативи кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів. Також є перевірка діяльності суддів через нагляд і касацію
3	Громадський контроль	Це контроль через громадян, медіа, політичні партії та громадські організації, який проявляється у формуванні громадської думки щодо роботи судів, наприклад, це прес-конференції, інтерв'ю з керівниками судових органів. Громадський контроль є важливим у демократичних країнах з розвиненим громадянським суспільством

Джерело: [21]

Отже, судова система країни включає кілька рівнів контролю, кожен з яких має свою специфіку та завдання, спрямовані на забезпечення законності, прозорості та підвищення рівня довіри до судових органів. Розглянемо кожен із цих рівнів докладніше [21].

Міжнародний контроль у сфері адміністрування судової системи України здійснюється через механізми міжнародних організацій, угод та рекомендацій, що сприяють дотриманню верховенства права, незалежності судової влади та ефективності правосуддя. Європеїзація судового адміністрування в Україні знаходиться під постійним контролем міжнародних організацій, які оцінюють ефективність реформ, впровадження антикорупційних заходів, відповідність європейським стандартам, ефективність використання міжнародної фінансової допомоги на судову реформу. Суб'єкти міжнародного контролю судового адміністрування в Україні є Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Консультативна рада європейських суддів, Європейський суд з прав людини, Моніторингові місії ООН, Громадська рада міжнародних експертів. Міжнародний контроль сприяє підвищенню прозорості судової системи України, відіграє ключову роль у реалізації судової реформи та боротьбі з корупцією в судовій сфері.

Контроль на рівні взаємного контролю центральних органів державної влади здійснюється в межах принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що є основою для забезпечення належного функціонування правової системи. Принцип поділу влади дозволяє кожній з гілок влади контролювати діяльність інших, таким чином забезпечуючи збалансованість і запобігаючи концентрації влади в одних руках, що своєю чергою сприяє мінімізації можливості зловживань і порушень прав громадян. Зокрема, контроль за діяльністю судових органів здійснюється Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України. Верховна Рада як орган, що представляє народ, має повноваження контролювати законодавчу та виконавчу діяльність, включаючи розгляд питань, пов'язаних із судовою системою, що допомагає забезпечити належний баланс сил. Кабінет Міністрів України своєю чергою через свої виконавчі функції здійснює контроль за організацією та матеріально-технічним забезпеченням діяльності судів, що безпосередньо впливає на їх ефективність. Ця взаємодія між органами державної влади сприяє не лише забезпеченню стабільності судової системи, але й підвищенню рівня її прозорості. Взаємний контроль між гілками влади необхідний для запобігання надмірному впливу однієї з гілок, що може призвести до політичних чи інших зловживань. Контроль із боку парламенту та уряду є важливим елементом, що дає можливість коригувати діяльність судових органів у разі виявлення недоліків чи порушень [21].

Внутрішньосистемний контроль є важливою складовою частиною організації функціонування судової системи. Цей рівень контролю здійснюється всередині судової гілки влади, де основними суб'єктами контролю є керівники судів різних рівнів, судові колегії, президії та Пленум Верховного Суду. Зокрема, ключовим органом внутрішнього контролю є Вища рада правосуддя,

яка має повноваження затверджувати норми кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів. Це включає організацію ефективної роботи суддів, що є основою для безперервного функціонування судової системи. Крім того, на внутрішньому рівні судової системи важливими формами контролю є процедури нагляду та касаційного перегляду судових рішень. Розгляд судових справ на цих етапах дозволяє виявляти помилки та порушення в роботі суддів першої інстанції, що сприяє усуненню неточностей і забезпеченню справедливого судочинства. Законодавство України, зокрема Закон «Про судоустрій і статус суддів», визначає контрольні повноваження Ради суддів, яка організовує судову діяльність, заслуховує звіти керівників Державної судової адміністрації України та здійснює аналіз діяльності органів судової влади. Додатково важливим елементом внутрішньосистемного контролю є створення кваліфікаційних комісій, які оцінюють професійну кваліфікацію суддів, здійснюють дисциплінарний контроль і проводять атестацію суддів. Це дозволяє не лише підвищувати рівень професіоналізму суддівського корпусу, а й забезпечувати відповідність суддів вимогам високих стандартів правосуддя. Комісії також мають можливість застосовувати дисциплінарні заходи до суддів, що порушують етичні або професійні норми. Внутрішньосистемний контроль сприяє належній організації діяльності судів та підвищенню рівня їх функцій через забезпечення кваліфікації та професіоналізму суддів. Це створює умови для справедливого, об'єктивного й ефективного вирішення справ [17].

Громадський контроль за діяльністю суддів є важливим інструментом забезпечення прозорості й підзвітності судової системи перед суспільством. Цей рівень контролю є особливо важливим у демократичних країнах, де громадянське суспільство активно взаємодіє з інститутами державної влади. В Україні громадський контроль здійснюється через різноманітні канали, серед яких важливу роль відіграють громадяни, медіа, політичні партії та громадські організації. Громадський контроль найбільш яскраво проявляється у формуванні громадської думки щодо роботи судів і окремих суддів. Це може включати публічні обговорення, прес-конференції, публікації в ЗМІ, організацію інтерв'ю з представниками судової влади, де вони звітують про результати своєї діяльності, вказують на проблеми та недоліки, з якими стикається судова система. Така форма контролю сприяє більшій відкритості судової діяльності та дозволяє суспільству отримувати об'єктивну інформацію про її роботу. Особливо важливою є роль медіа у формуванні громадської думки. Сучасні засоби масової інформації мають значний вплив на популяризацію або критику роботи судових органів, їх незалежності та ефективності. У багатьох випадках медіа можуть виявляти проблеми, які залишаються поза увагою офіційних органів влади. З іншого боку, медіа також

можуть сприяти позитивному іміджу судової системи, акцентуючи на її досягненнях [17].

З огляду на численні реформи, які проводились в українській судовій системі, але не завжди були послідовними, громадський контроль стає особливо важливим, адже на тлі зниженого рівня довіри до судової гілки влади громадянське суспільство активно залучається до процесу публічного управління та здійснення контролю. Активна участь громадських організацій та політичних партій дозволяє забезпечити більш ефективний моніторинг діяльності суддів, а також дати можливість для розкриття тих аспектів судової діяльності, які можуть не бути очевидними для більшості громадян [17].

Таким чином, кожен із рівнів контролю в судовій системі України відіграє свою важливу роль у забезпеченні ефективності, прозорості та справедливості судового процесу. Взаємний контроль між гілками влади, внутрішньосистемний контроль та громадський контроль працюють у тандемі, забезпечуючи збалансовану і стійку судову систему, яка відповідає вимогам сучасного правового суспільства.

Спираючись на наукові дослідження щодо сутності правового феномену контролю, можемо зазначити, що контроль в публічному адмініструванні судової системи володіє низкою специфічних ознак, а саме:

- 1) об'єктом контролю як виду юридичної діяльності є суспільні відносини у сфері адміністрування судової системи;
- 2) контроль має функціональну спрямованість, яка безпосередньо пов'язана із завданнями та цілями, що розв'язуються і стоять перед діяльністю щодо управління судовою системою;
- 3) контроль є частиною загальної системи управління судами, яка включає нагляд, аудит та оцінку ефективності;
- 4) контроль не повинен втручатися в процес здійснення правосуддя, щоб забезпечити незалежність суддів;
- 5) контрольна діяльність третіх осіб щодо судів і суддів має бути обмеженою, здійснюватися поза процесуальною діяльністю суддів, щоб уникнути впливу на судові рішення.

Метою контролю в публічному адмініструванні судової системи України є виявлення помилок у процесі організації роботи судів (кадрове забезпечення, стан інфраструктури, строки розгляду справ, розподіл та використання бюджетних коштів, доступ до правосуддя, прояви корупції тощо) їх своєчасне виправлення і недопущення повторення, а також забезпечення відповідності між поставленими цілями та фактичними діями суб'єктами судової системи.

Отже, контроль над публічною владою включає три основні складники: державний, громадський і міжнародний контроль. Державний контроль є

внутрішнім механізмом, що дозволяє органам публічної влади здійснювати взаємний нагляд у межах своїх повноважень. Це є виключною компетенцією органів державної влади або уповноважених ними суб'єктів, що сприяє стабільності та ефективності правової системи. Державний контроль має чітку нормативну основу та спрямований на досягнення правових результатів. Він є важливою частиною правового регулювання суспільних відносин, що допомагає зберігати соціальні блага та захищати суспільний порядок. Реалізація цього контролю відбувається через чітко визначені процесуальні форми, а об'єктами контролю є суспільні відносини, пов'язані з виконанням публічно-владних повноважень. Результати цієї діяльності фіксуються в офіційних документах, що надає їм формальну визначеність. Важливо, щоб цей контроль здійснювався згідно з основними принципами права та управління, як-от демократизм, публічність, гласність, а також принципами контрольної діяльності, серед яких об'єктивність, доцільність, систематичність, професіоналізм та економічність.

У контексті контрольної діяльності та підходів до визначення її ефективності важливим є правильне уявлення про ефективність публічного адміністрування в цілому. В більшості розробок ефективність державного управління пропонується встановлювати за критерієм співвідношення результатів управління із задекларованими цілями. Оцінка діяльності органів державного управління, здійснюється за фундаментальною моделлю, яка використовується для оцінки та покращення діяльності організацій, зокрема в державному управлінні та отримала назву «аудит адміністративної діяльності». «Концепція трьох «Е» (economy, efficiency and effectiveness – економічності, ефективності та результативності) оснований на парадигмі «внесок – продукт» і включає економічність (орієнтація на найменші витрати з урахуванням законності використання державних фондів), результативність (яку позиціюють вимірником досягнення цілей), та ефективність (описує співвідношення між використаними ресурсами та отриманими результатами, здатність досягати максимальної продуктивності за мінімальних витрат).

Застосування концепції трьох «Е» (economy, efficiency, effectiveness) у судовій системі України може слугувати основою для вдосконалення її управління та контролю: економічність - впровадження бюджетного планування для оптимального розподілу фінансових ресурсів; ефективність - забезпечення максимальної продуктивності за мінімальних витрат через реформування адміністративних процедур, підвищення кваліфікації персоналу судових органів та використання сучасних технологій для зменшення термінів розгляду справ. Результативність - оцінка та моніторинг досягнення цілей судової системи, таких як забезпечення справедливості, законності та доступності правосуддя. Застосування цієї концепції сприяє підвищенню довіри громадян

до судової системи, її прозорості та відповідності міжнародним стандартам. Беручи до уваги зазначені підходи та особливості об'єкта контролю, пропонуємо розглядати ефективність контролю в публічному адмініструванні судової системи як багатовимірну характеристику цілеспрямованої діяльності уповноважених суб'єктів, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів.

Ефективність контролю залежить від чіткості встановлення завдань, обґрунтованості еталонних норм, а також адекватності вироблення процедур його здійснення та ретельності їх додержання. Найважливішою умовою ефективності контролю є відкритість та прозорість діяльності органів влади, зокрема шляхом поширення доступу до інформації про діяльність цих органів [9].

Підвищення ефективності контролю у публічному адмініструванні судової системи передбачає розвиток системи контролю через впровадження відповідних напрямів і механізмів вдосконалення до яких належать:

- формування єдиної правової основи для функціонування органів, що здійснюють контроль у судовій системі, з урахуванням чіткого розподілу функцій між органами контролю;

- зниження зайвих витрат на здійснення контрольних заходів через впровадження новітніх технологій, таких як електронні системи моніторингу;

- раціональне планування перевірок і аудитів, орієнтованих на пріоритетні напрямки;

- уніфікація процедур і методів контролю: створення єдиних стандартів для проведення перевірок, що включають методи, форми та етапи реалізації контрольних заходів та сприяють швидшому і точному виявленню недоліків;

- оцінка ризиків та їх використання: розроблення системи ідентифікації ризиків, пов'язаних із потенційною небезпекою у сфері судового адміністрування, для ефективного планування заходів контролю;

- адаптація механізмів контролю до міжнародних стандартів для зміцнення верховенства права.

Цей підхід спрямований на підвищення якості управління судовою системою, забезпечення її прозорості та ефективності.

Основними напрямками розвитку інституту контролю у публічному адмініструванні судової системи є: реформування органів судового контролю (посилення незалежності Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів), розширення антикорупційного контролю в судовій владі (розширення повноважень НАБУ та НАЗК у перевірці суддів), підвищення ефективності дисциплінарної відповідальності суддів (прискорення дисциплінарних процедур щодо недоброчесних суддів), удосконалення цифрових механізмів контролю (автоматизованих системи аналізу судових рішень такі як VERDICTUM, Supreme LAB, публічний електронний реєстр дисциплінарних проваджень щодо суддів, штучний інтелект, блокчейн-технології).

Висновки. Отже, ефективність інституту контролю в публічному адмініструванні судової системи України є важливим чинником для забезпечення стабільності, законності та демократичних принципів управління в судовій системі. Контроль у судовій системі здійснюється на кількох рівнях, зокрема через взаємний контроль між центральними органами влади, внутрішньосистемний контроль, а також громадський контроль із боку громадян та інститутів громадянського суспільства. Кожен із цих рівнів має свою специфіку і значення в підтримці функціонування судової гілки влади, що забезпечує дотримання законності та дисципліни в публічному управлінні. На рівні державного контролю важливу роль відіграють Верховна Рада України та Кабінет Міністрів, які здійснюють нагляд за діяльністю судових органів, що дозволяє уникнути концентрації влади в одних руках і забезпечити баланс між гілками влади. Внутрішньосистемний контроль, зокрема через діяльність кваліфікаційних комісій, сприяє підвищенню професійної кваліфікації суддів і забезпечує дисциплінарний нагляд. Громадський контроль через ЗМІ, громадські організації та політичні партії стає все більш ефективним завдяки зростанню поінформованості громадянського суспільства та зниженню рівня довіри до судової системи після численних реформ. Загалом, контроль за публічною владою в Україні включає три основні складники: державний, громадський та міжнародний. Кожен із цих рівнів має важливе значення для забезпечення законності, стабільності та дотримання демократичних принципів управління. Проте у контексті Європеїзації судового адміністрування в Україні актуалізуються питання підвищення якості міжнародного контролю шляхом вдосконалення міжнародних механізмів нагляду через посилення координації між міжнародними організаціями, розширення компетенції міжнародних місій, використання цифрових технологій у міжнародному моніторингу. Розвиток інституту контролю в судовій системі має бути комплексним та охоплювати міжнародний нагляд, цифровізацію, реформування контролюючих органів та посилення антикорупційних механізмів. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню довіри суспільства до судової влади, її прозорості та незалежності.

Література:

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ : Факт, 2003. 384 с.
2. Белова А. Поняття та сутність системи судового адміністрування в Україні. *Актуальні проблеми науки, освіти і суспільства: досвід та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Дрогобич, 22 лютого 2023 р. с. 83–85.
3. Белова А.С. Європеїзація системи судового адміністрування в Україні в контексті угоди про асоціацію: поняття та сутність. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 6. С.199-203. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.33> (дата звернення: 25.03.2025 р.).

4. Гапоненко Л.В. Громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади: сутність та механізм реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 43–47. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2015/11.pdf (дата звернення: 25.03.2025 р.).

5. Гаращук В. М. Контроль та нагляд в державному управлінні: навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.

6. Данильян О. Г. Місце і значення соціального контролю у сфері правового виховання. *Проблеми законності*. 2009. № 103. С. 220–225.

7. Добош З. А. Особливості застосування судового контролю у діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. С. 148–152. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/26.pdf> (дата звернення: 25.03.2025 р.).

8. Дуліна О.В., Крупник А.С. Громадський контроль як складова публічного управління: багаторівневий вимір. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 3. № 84. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246229#:~:text=https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246229> 5 (дата звернення: 25.03.2025 р.).

9. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв , І. В. Розпутенко та ін. 2011. 748 с.

10. Журавський В. Парламентський контроль в Україні: проблеми нормативно-правового регулювання. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 1 (14). С. 11–20.

11. Заєць А. Конституційно-правові засоби обмеження держави контролю над владою. *Вісник Академії правових наук*. 1998. № 36. С. 15–28.

12. Косінов С. А. Контроль у демократичній державі : монографія. Харків : Право, 2015. 360 с.

13. Косінов С. Контроль над публічною владою: теоретико-правова характеристика. *Вісник Національної академії правових наук України : збірник наук. праць*. 2013. № 4 (75). С. 49–57.

14. Крайнюков М., Ровинський Ю. Інститут контролю в публічному адмініструванні судової системи України. *Věda a perspektivy*. 2023. № 7 (28). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/5553/5584> (дата звернення: 25.03.2025 р.).

15. Мельник І. Адміністративне судочинство як форма контролю за діяльністю органів виконавчої влади. *Юридична Україна*. 2007. № 8. С. 26–29.

16. Мельников В. В. Сутність і призначення контролю у сфері публічної влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 89–92. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/18> (дата звернення: 25.03.2025 р.).

17. Ніколайчук С. Система контролю за діяльністю судів в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 32–36. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12375/1/5.pdf> (дата звернення: 25.03.2025 р.).

18. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 2 : Конституційні основи правової системи України та проблеми її вдосконалювання / за заг. ред. Ю. П. Бітяка. Харків : Право, 2011. 632 с.

19. Сорока Л. В. Державний нагляд і контроль як основа адміністративно-правового забезпечення та реалізації державних гарантій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. С. 173–177. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/30.pdf (дата звернення: 25.03.2025 р.).

20. Сушинський О. І. *Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти*. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468 с.

21. Шмітд-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов ; відп. ред. О. Сироїд. Київ : К.І.С., 2009. 552 с.

References:

1. Averkianov V.B. (2003). *Derzhavne upravlinnia: problemy administratyvno-pravovoi teorii ta praktyky* [Public Administration: Problems of Administrative-Legal Theory and Practice]. Kyiv, Ukraine: Fakt [in Ukrainian].

2. Belova A. (2023). *Poniattia ta sutnist systemy sudovoho administruvannia v Ukraini* [The Concept and Essence of the Judicial Administration System in Ukraine]. *Aktualni problemy nauky, osvity i suspilstva: dosvid ta perspektyvy – Current Problems of Science, Education and Society: Experience and Prospects. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Drohobych, 22 February 2023), pp. 83–85 [in Ukrainian].

3. Belova A.S. (2023). *Yevropeizatsiia systemy sudovoho administruvannia v Ukraini v konteksti uhody pro asotsiatsiiu: poniattia ta sutnist* [Europeanization of the Judicial Administration System in Ukraine in the Context of the Association Agreement: Concept and Essence]. *Dniprov's'kyi naukovi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, (6), pp. 199–203. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.33> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].

4. Gaponenko L.V. (2015). *Hromadskyi kontrol za diialnistiu orhaniv vykonavchoi vlady: sutnist ta mekhanizm realizatsii* [Public Control over the Activities of Executive Authorities: Essence and Implementation Mechanism]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, (4), pp. 43–47. http://www.lsej.org.ua/4_2015/11.pdf (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].

5. Harashchuk V.M. (2002). *Kontrol ta nahliad v derzhavnomu upravlinni: navch. posib.* [Control and Supervision in Public Administration: Textbook]. Kharkiv, Ukraine: Folio [in Ukrainian].

6. Danyliian O.H. (2009). *Mistse i znachennia sotsialnoho kontroliu u sferi pravovoho vykhovannia* [Place and Importance of Social Control in the Sphere of Legal Education]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, no. 103, pp. 220–225 [in Ukrainian].

7. Dobosh Z.A. (2021). *Osoblyvosti zastosuvannia sudovoho kontroliu u diialnosti publichnoi administratsii* [Features of Judicial Control in the Activities of Public Administration]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, pp. 148–152. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/26.pdf> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].

8. Dulina O.V., Krupnyk A.S. (2021). *Hromadskyi kontrol yak skladova publichnoho upravlinnia: bahatorivnevyi vymir* [Public Control as a Component of Public Administration: Multilevel Dimension]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current Issues of Public Administration*, 3(84). <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246229#:~:text=https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246229> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].

9. Kovbasiuk Yu.V. (Head Ed.). (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration] (Vol. 1: *Teoriia derzhavnoho upravlinnia – Theory of Public Administration*). Kyiv, Ukraine: NADU [in Ukrainian].

10. Zhuravskiy V. (2001). *Parlamentskyi kontrol v Ukraini: problemy normatyvno-pravovoho rehuliuvannia* [Parliamentary Control in Ukraine: Problems of Regulatory and Legal Framework]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu – Bulletin of the Zaporizhzhia Law Institute*, no. 1 (14), pp. 11–20 [in Ukrainian].

11. Zaiets A. (1998). *Konstytutsiino-pravovi zasoby obmezhenia derzhavy kontroliu nad vladoiu* [Constitutional and Legal Means of Limiting State Control Over Power]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk – Bulletin of the Academy of Legal Sciences*, no. 36, pp. 15–28 [in Ukrainian].
12. Kosinov S.A. (2015). *Kontrol u demokratychnii derzhavi: monohrafiia* [Control in a Democratic State: Monograph]. Kharkiv, Ukraine: Pravo [in Ukrainian].
13. Kosinov S. (2013). *Kontrol nad publichnoiu vladoiu: teoretyko-pravova kharakterystyka* [Control Over Public Authority: Theoretical and Legal Characteristics]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, no. 4 (75), pp. 49–57 [in Ukrainian].
14. Krainyukov M., Rovynskiy Yu. (2023). *Instytut kontroliu v publichnomu administruvanni sudovoi systemy Ukrainy* [The Institution of Control in Public Administration of the Judicial System of Ukraine]. *Věda a perspektivy*, no. 7 (28). <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/5553/5584> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].
15. Melnyk I. (2007). *Administratyvne sudochynstvo yak forma kontroliu za diialnistiu orhaniv vykonavchoi vlady* [Administrative Legal Proceedings as a Form of Control Over Executive Authorities]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, no. 8, pp. 26–29 [in Ukrainian].
16. Melnykov V.V. (2023). *Sutnist i pryznachennia kontroliu u sferi publichnoi vlady* [The Essence and Purpose of Control in the Field of Public Authority]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, (11), pp. 89–92. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/18> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].
17. Nikolaychuk S. (2023). *Systema kontroliu za diialnistiu sudiv v Ukraini* [The System of Control Over the Activities of Courts in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, no. 4, pp. 32–36. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12375/1/5.pdf> (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].
18. Bitiak Yu.P. (Ed.). (2011). *Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy: u 5 t. T. 2: Konstytutsiini osnovy pravovoi systemy Ukrainy ta problemy yii vdoskonaluivannia* [Legal System of Ukraine: History, Current State and Prospects: In 5 vols. Vol. 2: Constitutional Foundations of the Legal System of Ukraine and the Problems of Its Improvement]. Kharkiv, Ukraine: Pravo [in Ukrainian].
19. Soroka L.V. (2020). *Derzhavnyi nahliad i kontrol yak osnova administratyvno-pravovoho zabezpechennia ta realizatsii derzhavnykh harantii* [State Supervision and Control as a Basis for the Administrative-Legal Implementation of State Guarantees]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky – Scholarly Notes of Vernadsky TNU. Series: Legal Sciences*, pp. 173–177. https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/30.pdf (date of access: 25.03.2025) [in Ukrainian].
20. Sushynskiy O.I. (2002). *Kontrol u sferi publichnoi vlady: teoretyko-metodolohichni ta orhanizatsiino-pravovi aspekty* [Control in the Sphere of Public Authority: Theoretical, Methodological and Organizational-Legal Aspects]. Lviv, Ukraine: LRI DU NADU [in Ukrainian].
21. Shmidt-Assmann E. (2009). *Zahalne administratyvne pravo yak ideia vrehuliuvannia: osnovni zasady ta zavdannia systematyky administratyvnoho prava* [General Administrative Law as a Regulatory Idea: Main Principles and Tasks of Administrative Law Systematization]. (H. Ryzhkov, I. Soiko, A. Bakanov, Trans.; O. Syroid, Ed.). Kyiv, Ukraine: K.I.S. [in Ukrainian].

УДК 352/354

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-611-626](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-611-626)

Захарчук Мар'яна Євгенівна кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Національний університет «Львівська політехніка», Навчально-науковий інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку, м. Львів, тел.: 0505193681, <https://orcid.org/0000-0002-2641-5947>

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ: УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЙ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню понять «державне управління», «публічне управління», «публічне адміністрування» з метою уточнення їх змісту та встановлення взаємозв'язку між ними. Автором зроблено критичний огляд поглядів ряду українських науковців, що дало підставу зробити висновки щодо співвідношення між досліджуваними поняттями. Публічне управління трактується як результат трансформації державного управління згідно сучасних трендів, зокрема таких як прозорість прийняття рішень, залучення до цього процесу громадянського суспільства. Акцентовано, що публічне управління пов'язане із виконавчою владою, а саме – із практичним втіленням завдань державної політики. Зроблено порівняльний аналіз державного управління, публічного управління та публічного адміністрування за рядом ознак. Окреслено ключові фактори розвитку публічного управління в Україні. Під впливом таких процесів, як глобалізація, вибір Україною про європейського вектора розвитку, формування громадянського суспільства та зростання суб'єктності його інститутів, державне управління поступово трансформується в публічне управління. Автор статті дійшов висновку, що за суб'єктним складом публічне управління є ширшим поняттям, яке включає в себе не тільки державне управління, але й діяльність інших суб'єктів, таких як громадські організації, бізнес та громадяни. Публічне управління є важливим елементом демократичної держави, оскільки забезпечує участь громадян в управлінні суспільством та сприяє підвищенню ефективності діяльності органів влади. У свою чергу, державне управління характеризується високим ступенем політизації, оскільки воно тісно пов'язане з політичними рішеннями. Результати дослідження підтверджують, що спільним між публічним адмініструванням та публічним управлінням є те, що обидва поняття спрямовані на забезпечення інтересів суспільства та передба-

чають використання публічних ресурсів. Підтверджено, що публічне управління в Україні перебуває в процесі розвитку та подальшої трансформації. Автором наголошено на важливості продовження реформ, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та відповідальності влади, а також на залучення громадян до управління.

Ключові слова: управління, влада, адміністрування, державне управління, публічне управління, публічне адміністрування, чинники розвитку публічного управління.

Zakharchuk Maryana Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice Director for Scientific and Pedagogical Work, Lviv Polytechnic National University, Institute of Public Administration, Governance and Professional Development, Lviv, tel.: 0505193681, <https://orcid.org/0000-0002-2641-5947>

PUBLIC GOVERNANCE, STATE ADMINISTRATION AND PUBLIC ADMINISTRATION: CATEGORIES CLARIFICATION

Abstract. The article is devoted to the study of the concepts of "state administration", "public governance", and "public administration" in order to clarify their content and establish the relationship between them. The author has critically reviewed the views of a number of Ukrainian scientists, which gave grounds to draw conclusions regarding the relationship between the concepts under study. Public governance is interpreted as the result of the transformation of state administration by modern trends, in particular, such as transparency of decision-making and involvement of civil society in this process. It is emphasized that public governance is associated with the executive branch, namely, with the practical implementation of state policy tasks. A comparative analysis of state governance, public governance, and public administration uses several features. The key factors of the development of public governance in Ukraine are outlined. Under the influence of such processes as globalization, Ukraine's choice of the European vector of development, the formation of civil society and the growth of the subjectivity of its institutions, state governance is gradually transforming into public governance. The article's author concluded that in terms of subject composition, public administration is a broader concept that includes not only state administration but also the activities of other subjects, such as public organizations, businesses and citizens. Public administration is an important element of a democratic state, as it ensures the participation of citizens in the management of society and contributes to increasing the efficiency of government activities. Public administration is characterized by a high degree of politicization, as it is closely related to political decisions. The results of the study

confirm that what is typical between public administration and public administration is that both concepts aim to ensure the interests of society and involve the use of public resources. It is confirmed that public administration in Ukraine is in the process of development and further transformation. The author emphasizes the importance of continuing reforms aimed at increasing government efficiency, transparency and accountability, as well as involving citizens in management.

Keywords: management, power, administration, state administration, public governance, public administration, factors of public management development.

Постановка проблеми. Державне управління є складною категорією, що пов'язане із його всеохоплюючим впливом на всі сфери функціонування держави і суспільства, необхідністю забезпечення гармонізації інтересів різних суспільних груп між собою та із державними інтересами. Воно залишається об'єктом вивчення різними науками (права, економіки, менеджменту, політології тощо), кожна з яких виокремлює свій об'єкт дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістове наповнення та організаційно-правові засади державного управління, публічного управління та публічного адміністрування досліджували численні українські науковці, серед них – І. Бінько, М. Бліхар, О. Вольська, Д. Карамішев, К. Колеснікова, О. Лазор, О. Сосюра, Є. Таран, В. Чечотка. Дослідники часто наголошують на полісемантичному характері категорій «державне управління», «публічне управління», «публічне адміністрування». Їх зміст аналізують в різних площинах – правовій, організаційній, управлінській. Однак досі чітко не визначене змістове наповнення вказаних категорій.

Мета статті полягає у встановленні взаємозв'язку і взаємозалежності між поняттями «державне управління», «публічне управління», «публічне адміністрування» та здійснення порівняльної характеристики між ними за рядом важливих ознак.

Виклад основного матеріалу. У першому в Україні підручнику з державного управління, йдеться, що держава здебільшого розглядається як суб'єкт управління, що проявляє себе через державну владу та державне управління. [4, с. 16]. Державне управління за змістом є процесом реалізації державної влади, її зовнішнім, матеріалізованим вираженням, яке поза цим не існує [4, с. 23]. Саме влада, як здатність та можливість певної особи чи організації впливати на діяльність і поведінку інших людей, нав'язувати свою волю, є основою для управління в системі будь-якого рівня. Державні органи, які наділені владними повноваженнями, формують державну політику й приймають рішення про шляхи їх досягнення. Наприклад, у сфері освіти держава розробляє стратегії розвитку освіти, визначає її пріоритетні напрямки та цілі, встановлює правові рамки функціонування, визначаючи права та

обов'язки учасників освітнього процесу, встановлює державні стандарти освіти, що визначають вимоги до змісту, рівня та якості освіти на різних рівнях. Органи управління освітою, використовуючи свої повноваження, забезпечують контроль за якістю освіти, створюють умови для розвитку освітньої системи та ін. Ефективність управління залежить від легітимності влади, – якщо влада користується підтримкою суспільства, її рішення будуть сприйняті суспільством та ефективно виконуватимуться.

В наукових працях спостерігаємо вживання двох синонімічних термінів – «державна влада» та «публічна влада». Як стверджує І. Бінько, коли мова йде про публічну владу, то це мається на увазі, що її джерелом є народ країни [1, с. 41]. Як зазначає Лазор О., публічна влада – легальна влада, що реалізує суспільні інтереси людей певного територіального утворення (держави, регіону, міста тощо) на принципах субсидіарності, відкритості, публічності, підзвітності. Публічна влада функціонує у двох основних формах – як державна влада і як влада місцевого самоврядування [10]. Паралельне вживання термінів «державна влада» та «публічна влада» пояснюємо розвитком науки про державне управління та оновленням його механізмів, хоча, як можна бачити з наведених тверджень, по суті обидва терміни однакові за змістом. Державна влада, яка реалізується органами державної влади і управління, стає все більш публічною, тобто прозорою і відкритою для діалогу із суспільством.

Державне управління відіграє вирішальну роль у функціонуванні держави, забезпечуючи її стабільність, розвиток та добробут громадян. Його призначення полягає в тому, щоб «прогнозувати та забезпечувати вирішення суспільних проблем, а по можливості запобігати їх виникненню, ефективно служити громадянам, забезпечувати вироблення і реалізацію стратегії суспільного розвитку» [4, с. 20]. В практичній площині державне управління можна розглядати як діяльність органів та установ усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) з вироблення й здійснення регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери суспільства з метою задоволення його потреб, що змінюються [4, с. 25]. Таким чином, автори підручника суб'єктів державного управління обмежують органами державної влади і підкреслюють його стратегічний і всеохоплюючий вплив на всі суспільні процеси.

Сосюра О.М (2024) визначає *державне управління* як цілеспрямовану, системну, владну діяльність, спрямовану на регулювання суспільних відносин задля досягнення очікуваного результату. Особливістю такого управління він вказує представницьку функцію [13, с. 92]. Далі Сосюра О.М. дає авторське визначення державного управління – це «внутрішньоорганізаційна діяльність державних органів, спрямована на регулювання суспільних відносин у різних

сферах державної політики з метою задоволення соціально-економічних, політичних та інших інтересів» [13, с. 94]. Отже, основною особливістю державного управління є те, воно реалізується державними органами. Натомість суб'єктами публічного управління є значно ширше коло суб'єктів.

У світлі сучасних тенденцій поглиблення демократизації і прозорості влади, зростання суб'єктності інститутів громадянського суспільства спостерігається розширення суб'єктів управління і посилення партнерських підходів у прийнятті рішень. У зв'язку з цим все більшого поширення набуває термін «публічне управління», яке, на нашу думку, є наслідком розвитку державного управління, трансформації його механізмів відповідно до сучасних реалій. Слово «публічне» в державному управлінні означає діяльність державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, які діють від імені держави чи громади, спрямовану на служіння суспільству, що здійснюється відкрито та прозоро, з урахуванням інтересів громадян та активним їх залученням до процесів прийняття рішень.

Таран Є.І. в своїй праці досліджував процеси трансформації системи державного управління в публічне. Автор характеризує останнє як спосіб управління, який обмежує монополію держави та включає в себе характерні риси сучасного публічного управління – ефективність, прозорість, етику та справедливість вчинків [14, с. 43]. Це відповідає гуманістичній концепції, яку розвинув Петровський П.М. Він акцентує на посиленні в системі державного управління гуманітаризму, який «включає в себе наукове розуміння людини, визнання її цінності на рівні першооснови соціальної ідентичності та незаперечного пріоритету діяльності держави» [11, с. 4]. Таким чином, в системі публічного управління змінюється роль людини і громадянина, – з пасивного суб'єкта державно-управлінського впливу людина з її потребами та інтересами перетворюється на головний об'єкт впливу, а активний громадянин – на повноправного партнера представників державної влади і управління при ухваленні рішень.

Розвиток сучасного суспільства вимагає постійного оновлення системи державного управління. Як зазначає К. Колеснікова, сьогодні все більш виявляється тенденція посилення ролі публічних засад у суспільному житті. У багатьох країнах спостерігається загальна закономірність визнання загальнонаціональної значущості публічної сфери та ролі держави в суспільному прогресі. У центрі уваги постає людина як громадянин розвинутої демократичної держави [6, с. 2]. Як зазначено в [7, с. 9], впровадження в практику принципів «Public Management» и «New Public Management» означає відхід від класичної моделі М. Вебера «Public Administration».

Опрацювання ряду літературних джерел дає підстави стверджувати, що не лише має місце неоднозначне тлумачення понять «державне управління»,

«публічне адміністрування» та «публічне управління», а й відсутній узгоджений погляд на співвідношення цих понять. Наприклад, Бліхар М.М., даючи широке трактування публічного адміністрування, зазначає, що воно «містить систему державного управління, представленого чинними адміністративними інститутами в рамках прийнятої структури влади в Україні» [2, с. 248]. Таким чином науковець стверджує, що державне управління є частиною публічного адміністрування, з чим ми не можемо погодитися. Чечотка В.Д. зазначає, що «публічне адміністрування виконує роль нової парадигми державного управління» [16], і надає таким чином публічному адмініструванню концептуального значення в сфері державного управління.

Публічне адміністрування та публічне управління хоч і є взаємопов'язаними поняттями, однак не тотожними. Являючись двома важливими складовими державного управління, вони різняться за глибиною і змістом.

Викладемо авторське бачення співвідношення таких понять, як публічне управління та публічне адміністрування. Насамперед звернемося до змісту понять «управління» й «адміністрування» і визначимо, як вони співвідносяться між собою. Кривокульська Н. зазначає, що поняття «адміністрування» й «управління» в науковій літературі досить часто ототожнюються, та стверджує, що «розгляд цих понять як ідентичних за змістом означає формалізм в управлінні... У результаті цього адміністративний підхід до управління часто характеризують як формально-бюрократичний, одновекторний процес управлінського впливу на об'єктний склад із використанням бюрократичних (владних) засобів» [9, с. 25].

Поділяємо позицію Коркуни І.І., яка трактує управління як суспільне явище, як це свідому діяльність, свідоме регулювання (впорядкування) суспільних відносин, а адміністрування як управлінську діяльність посадових осіб, що має чітко регламентовані функції. [7, с. 6]

Адміністрування (з лат. «*administro*», «*administrare*») – формальна, бюрократична управлінська діяльність керівників і органів управління установою, організацією, яка здійснюється в основному через суворе дотримання норм чинного законодавства, виконання наказів, розпоряджень, інструкцій без оцінки альтернативних варіантів. Адміністрування, на відміну від управління, має вужче коло функцій і безпосередньо пов'язане із реалізацією управлінських завдань.

Розглянемо поняття «управління» та «адміністрування» з позиції «частини і цілого». Управління є широким поняттям, яке визначає загальний напрямок діяльності системи або організації і включає в себе процес постановки цілей, розробки стратегій та прийняття рішень для досягнення цих цілей. Адміністрування є вужчим поняттям, яке стосується практичної реалізації прийнятих управлінських рішень. Адміністрування забезпечує

організаційне, ресурсне та технічне забезпечення для досягнення поставлених цілей. Воно передбачає розподіл, узгодження та координацію дій, тобто означає організацію роботи персоналу на основі формалізації і суворої регламентації.

Отже, управління формує стратегію та задає вектор діяльності й розвитку, а адміністрування забезпечує виконання цієї стратегії, тому управління можна розглядати як «ціле», а адміністрування – як «частину» цього цілого. Наприклад, в контексті державного управління, управління визначає політику держави, а адміністрування забезпечує виконання цієї політики через діяльність державних органів та службовців. В організації управління визначає стратегічні цілі та напрямки розвитку, а адміністрування забезпечує виконання цих цілей через ефективну організацію роботи, управління ресурсами та контроль за виконанням завдань. Як зазначає Колеснікова К., публічне адміністрування «означає процедуру втілення рішень, прийнятих у системі публічного управління» [6, с. 4].

Адміністрування – це прерогатива виконавчих органів влади або державних службовців, наділених державно-владними повноваженнями [15, с. 19]. Такої ж думки дотримується Бліхар М.М., який системно досліджував публічне адміністрування й визначив, що «найчастіше публічне адміністрування пов'язують із функціями виконавчої влади, із здійсненням професійних функцій державними службовцями на виконання доведених для них управлінських рішень, впровадження державної політики» [2, с. 20]. Звідси очевидно, що адміністрування є функціоналом конкретних виконавчих органів влади або чиновників (державних службовців), відтак має високий ступінь персоналізації.

Тактика публічного адміністрування становить детальний опис дій, що мають бути логічно, у належний спосіб та із застосуванням конкретних засобів та прийомів, здійснені суб'єктом публічного адміністрування для досягнення певної мети [1]. Результатом адміністративної діяльності, зазвичай, є здійснення спеціально уповноваженим суб'єктом публічного адміністрування певних адміністративних дій, які повинні бути представлені в певній нормативно-правовій формі й вигляді, наприклад, наказу, директиви, розпорядження тощо [1]. Таким чином, публічне адміністрування зосереджується на операційній діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, воно передбачає застосування переважно адміністративних процедур та технологій для забезпечення ефективного функціонування державних інституцій.

Важливо зазначити, що управління та адміністрування є взаємозалежними процесами. Ефективне управління неможливе без ефективного адміністрування, а ефективне адміністрування не має сенсу без чітко визначених цілей та стратегій управління.

Карамішев Д.В та Прасол В.П. (2014) зазначають, що термін «публічне управління» (*public management*) замінив термін «публічне адміністрування»

(*public administration*). Цим автори підкреслюють, що ці поняття існують скоріше на різних етапах розвитку, аніж одночасно. Однак ми вважаємо, що публічне адміністрування реалізовується в публічному управлінні на стадії реалізації державної політики у різних сферах та виконання управлінських рішень.

Поділяємо позицію Колеснікової К., що публічне управління – є суспільним управлінням, яке здійснюється через надання влади суспільству – через децентралізацію, і чим більше управління стає децентралізованим, тим більше воно є публічним. При наявності рис публічності державне управління через упровадження публічного адміністрування перетворюється на публічне управління [6, с. 4].

І. Бінько стверджує, що «публічне управління – це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності [1, с. 43]. Таким чином, позиція дослідника полягає в тому, що: 1) публічне управління є вужчим поняттям за публічне адміністрування; 2) публічне управління зосереджене на внутрішній діяльності державних установ. На нашу думку, якраз навпаки – адміністрування є частиною управління, і саме адміністрування стосується внутрішніх процедур діяльності державних установ.

Як відомо, будь-яке поняття розкривається через функції, яке воно виконує. Саме функція показує, для чого щось існує, яка його мета, відтак розуміння функцій чогось допомагає краще зрозуміти його сутність та значення.

Управлінська діяльність реалізується на практиці як процес виконання управлінських функцій. Традиційно до функцій управління (або в корпоративному секторі – менеджменту) відносять планування, організацію, мотивацію, регулювання і контроль, що являють собою управлінський цикл. Планування є базовою функцією управління та пов'язане із постановкою цілей і завдань на основі комплексного дослідження факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, актуальних трендів. За змістом і плановим горизонтом планування поділяється на стратегічне і тактичне, перше пов'язане із розробкою стратегії, друге – із поетапною її реалізацією. Лише за характеристикою функції планування можна робити висновок, наскільки широким є поняття «управління». У сфері державного управління функція планування конкретизується в розробці та реалізації стратегій, планів розвитку, програм, проектів, спрямованих на вирішення суспільно значущих проблем.

Функції управління не змінюються під впливом зовнішніх обставин, однак може змінюватися їх пріоритетність залежно від суб'єкта та об'єкта

управлінського впливу, розширюватися їх зміст на певному етапі суспільного розвитку. Під трансформаційні процеси підпадають управлінські функції в публічному управлінні. «На перший план виступає планування, мотивація і координація, аніж контроль і організація, відбувається перехід від управління до регуляції, дерегуляції і саморегуляції, від дії до посередництва, спостерігається лібералізація контролю, доповнення самоконтролем і контролем зі сторони» [12].

Погоджуємося з І. Біньком, що публічне адміністрування – це регламентована законами та іншими правовими актами, діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що спрямована на: прийняття адміністративних рішень; надання адміністративних послуг; здійснення внутрішнього адміністрування суб'єкта публічного адміністрування [1, с. 44]. Бліхар М.М. публічне адміністрування трактує як форму реалізації публічної влади [2]. Чечоткін В.Д. використовує поняття «система публічного державного управління» [16].

В таблиці 1 нами проілюстровано порівняльну характеристику за рядом ознак трьох досліджуваних термінів.

Таблиця 1

Основні відмінності між державним управлінням, публічним адмініструванням та публічним управлінням

Критерій	Державне управління	Публічне адміністрування	Публічне управління
Визначення	Діяльність органів державної влади, спрямована на реалізацію функцій держави	Діяльність органів виконавчої влади, спрямована на реалізацію державної політики, забезпечення виконання законів та інших нормативно-правових актів, а також на надання адміністративних послуг	Процес формування та реалізації державної політики, спрямований на забезпечення інтересів суспільства, до якого залучені як органи державної влади, так і інші суб'єкти, задіяні в управлінні суспільними справами
Суб'єкти	Держава в особі державних органів і посадових осіб	Органи виконавчої влади й виконавчі органи місцевого самоврядування, які діють на основі закону та під контролем органів державної влади	Сукупність державних і недержавних структур та повноважних осіб, які здійснюють публічне урядування

Критерій	Державне управління	Публічне адміністрування	Публічне управління
Об'єкти	Широкий спектр суспільних відносин, процесів та явищ, на які держава здійснює вплив з метою забезпечення загального блага та реалізації своїх функцій	Адміністративні процеси та публічні послуги	Суспільство в цілому, а також його окремі сфери та галузі; все те, що стосується життя суспільства та потребує регулювання з боку держави
Зворотній зв'язок із суспільством	Може ігнорувати або не повною мірою враховувати зворотній зв'язок від суспільства. Вплив суспільства відбувається через вибори	Слабкий. Посадові особи зобов'язані реагувати на скарги і звернення громадян	Передбачає активний зворотній зв'язок з суспільством, вивчення громадської думки та адаптацію рішень до потреб громадян (принцип партисипативності)
Цілі	Забезпечення функціонування держави та орієнтування на її інтереси	Реалізація державної політики	Забезпечення ефективного, справедливого управління державою та місцевими громадами на принципах відкритості, прозорості, залучення суспільства до прийняття рішень
Характер діяльності (політизація)	Політичний, відображає політичну волю та пріоритети суспільства. Рішення можуть прийматися на основі політичних міркувань	Виконавчий, технократичний. Тяжіє до деполітизації та застосування науково обґрунтованих методів управління	Нижчий рівень політизації, орієнтується на професійні та технічні аспекти управління
Фокус	Стратегічне планування	Реалізація політики та надання адміністративних послуг	Формування політики за різними напрямками
Спектр діяльності	Широкий	Більш вузький, операційний	Широкий
Методи, які використовує	Ієрархічні та бюрократичні методи управління	Переважно адміністративні методи	Різноманітні методи, включаючи політичні, економічні, соціальні, правові
Відповідальність	Органи державної влади несуть політичну відповідальність перед суспільством	Органи виконавчої влади несуть юридичну відповідальність за свої дії	Органи публічної влади несуть політичну відповідальність перед суспільством

* розроблено автором

В моделі публічного управління влада не є виключно централізованою, вона делегується урядовими структурами до публічного сектора (органам місцевого самоврядування, громадським організаціям), а основна роль публічної влади – координатор суспільних процесів [3, с. 16]. Вольська О.М. визначає такі дослідницькі сфери публічного управління, як:

- державний менеджмент (державна служба);
- аналітика державних програм і політик (стратегічне планування);
- взаємодія держави, бізнесу та громадян (GR-менеджмент) [3, с. 17].

У контексті виконання державою своїх функцій, слово «публічне» означає, що діяльність держави спрямована на забезпечення інтересів усього суспільства, а не окремих груп чи осіб. Це означає, що:

1. Діяльність держави є відкритою та прозорою. Громадяни мають право отримувати інформацію про діяльність органів влади, а також брати участь у прийнятті рішень. Як зазначає Бліхар М.М., «важливим під час здійснення управління суспільними справами приділяти значну увагу публічності прийняття та реалізації владних рішень для забезпечення загального суспільного інтересу» [2, с. 248]. Цю думку висловлює і Колеснікова К.О.: «управління та адміністрування стають більш публічними, залучаючи громадян до сфери управління, надаючи їм послуги та захищаючи їх інтереси» [6, с. 3].

2. Рішення, які приймає держава, мають бути обґрунтованими та відповідати закону. Органи влади повинні діяти в інтересах суспільства та не зловживати своїми повноваженнями.

3. Держава несе відповідальність перед суспільством за свої дії. Громадяни мають право контролювати діяльність органів влади та вимагати відповідальності за порушення закону.

Публічне управління пройшло тривалий етап свого розвитку, який не зупиняється і сьогодні.

Вольська О.М. до чинників, які сприяли становленню публічного управління в другій половині ХХ стол. відносить «глобалізацію, яка передбачає інтернаціоналізацію не лише економіки, а й політичної і публічної сфер, а також стрімкий розвиток нових інформаційних та комунікаційних технологій» [3, с. 16]. Дослідниця зазначає, що в ХХ стол. «держава-нація (ХХ ст.) почала стрімко втрачати свою економічну і політичну міць», що загострило суперечності у відносинах між державою і суспільством.

Ключовим фактором еволюціонування державного управління є розвиток громадянського суспільства та його інституцій. Громадянське суспільство визначають як механізм соціальної взаємодії, що складається із системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце соціальних дій, відносно автономних від

держави [4]. Як зазначають автори зазначеної вище праці, сьогодні теоретичні й практичні напрацювання щодо взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства багато в чому інтегрувалися в нову управлінську концепцію, що отримала назву «відкритого урядування». Ця концепція передбачає: відкритість та прозорість інформації про державну владу, діалог та включеність суспільних суб'єктів, постійну взаємодію владних структур з громадянами з метою вироблення політики, підвищення ефективності державного управління та покращення якості надання державних послуг, а також взаємну відповідальність держави та суспільства, що означає обов'язкову реакцію з боку владних структур на запити суспільства та врахування пропозицій при прийнятті рішень, а з боку суспільства – готовність до партнерства з владою [4. с. 23].

Ще одним чинником, який сприяв розвитку публічного управління в Україні, є її євроінтеграційний вектор розвитку. Сучасні системи публічного управління країн ЄС базуються на таких принципах, як верховенство права, широка участь громадян у публічному управлінні, прозорість (забезпечення громадянам доступу до повної, крім вузького переліку винятків, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про управлінські процеси та інститути), чутливість (чутливість інститутів і процесів управління до потреб і прагнень громадян, намагання служити всім заінтересованим сторонам), орієнтація на згоду (спрямованість на досягнення згоди між усіма заінтересованими суспільними групами при прийнятті управлінських рішень), ефективність і результативність (одержання результатів, що забезпечують досягнення поставлених цілей, при найкращому використанні ресурсів), справедливість (надання всім громадянам можливостей покращувати або підтримувати свій добробут), підзвітність (підзвітність осіб, які приймають управлінські рішення, перед громадськістю та заінтересованими інституціями), стратегічне бачення (наявність національної стратегії розвитку, що є предметом суспільної згоди, та розуміння шляхів її реалізації з урахуванням умов даної країни [8, с. 25].

Зазначені фактори зумовили потребу в модернізації механізмів державного управління, його поступову трансформацію в публічне управління. Адже публічність є важливою умовою демократичного розвитку суспільства, оскільки забезпечує участь громадян в управлінні державою та сприяє підвищенню ефективності діяльності органів влади.

Становлення поняття «публічне управління» пов'язують також із процесами передачі частини функцій держави органам місцевого самоврядування, приватного сектора та неурядовим організаціям. Тобто відбувається так процес, який Таран Є.І. назвав «роздержавленням» управління [14, с. 45]. Щодо приватного сектора і неурядових організацій, на наш погляд, мова йде не стільки про передачу їм частини функцій держави, як про налагодження

взаємодії. Взаємодія – це постійна співпраця у вирішенні як стратегічних, так і поточних питань, це пошук консенсусу задля ефективної реалізації державної політики. Саме наявність такої взаємодії між державним і недержавним секторами і є основною відмінною ознакою публічного управління.

Карамішев Д.В та Прасол В.П. (2014) у своїй праці серед іншого розкрили зміст поняття «публічне управління», виклали причини її виникнення, окреслили його складові і суб'єкти. Вони розглядають публічне управління як принципово нову форму управління суспільством, яка «робить наголос на взаємовідносинах, процесах, формальних і неформальних мережах, способах розв'язання проблем, багатоцентричних та мінімально ієрархізованих формах ефективного, але водночас гнучкого регулювання суспільних процесів» [5, с. 158]. До чинників, які вплинули на появу нової форми управління, науковці відносять і «запровадження ринкового стилю управління» і акцентують на заміні традиційних механізмів управління на ринкові, наприклад, «наказувати і контролювати» на «мотивувати і отримувати результат» [5, с. 157]. Ця теза, на нашу думку, має бути розвинена і конкретизована, оскільки ринкові механізми в сфері публічного управління можуть створювати як позитивний ефект (наприклад, завдяки гнучкості), так і генерувати певні небезпеки (оскільки ринок традиційно орієнтується на комерційний успіх).

Формами залучення громадського та бізнес-сектору до діяльності органів державної влади, що притаманне публічному управлінню, колектив науковців визначає діяльність консультативно-дорадчих органів або громадських рад при органах державної влади. Далі науковці виокремлюють такі рівні взаємодії, як між органами виконавчої влади і місцевого самоврядування та громадськістю; між органами виконавчої влади і місцевого самоврядування і бізнес-сектором, між органами державної влади і міжнародними інституціями. При цьому вони акцентують, що ці структурні зв'язки характеризуються тим, що другою стороною взаємодії виступають уже не органи державної влади, а інші сектори суспільства [4, с. 253].

Висновки. Паралельне вживання термінів «державне управління», «публічне управління» та «публічне адміністрування» є результатом розвитку науки про управління та модернізації державно-управлінських механізмів відповідно до сучасних умов. Під впливом таких процесів, як глобалізація, вибір Україною про європейського вектора розвитку, формування громадянського суспільства та зростання суб'єктності його інститутів, державне управління поступово трансформується в публічне управління. За суб'єктним складом публічне управління є ширшим поняттям, яке включає в себе не тільки державне управління, але й діяльність інших суб'єктів, таких як громадські організації, бізнес та громадяни. Воно характеризується більшою

відкритістю, участю активних громадян у прийнятті рішень, партнерством між різними суб'єктами та спрямованістю на задоволення потреб суспільства. Публічне управління є важливим елементом демократичної держави, оскільки забезпечує участь громадян в управлінні суспільством та сприяє підвищенню ефективності діяльності органів влади. У свою чергу, державне управління характеризується високим ступенем політизації, оскільки воно тісно пов'язане з політичними рішеннями.

Публічне адміністрування, будучи складовою частиною системи публічного управління, охоплює процедури втілення рішень, визначених в системі управління. Спільним між публічним адмініструванням та публічним управлінням є те, що обидва поняття спрямовані на забезпечення інтересів суспільства та передбачають використання публічних ресурсів.

Публічне управління в Україні перебуває в процесі розвитку та подальшої трансформації. Є певні досягнення (реформа децентралізації, формування громадянського суспільства та зміцнення його інституцій тощо), але важливо продовжувати реформи, спрямовані на підвищення ефективності, прозорості та відповідальності влади, а також на залучення громадян до управління.

Література:

1. Бінько І. Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять/ Ігор Бінько. Вісник АПСВТ. 2020. № 3-4. С. 41-47.
2. Бліхар М.М. Публічне адміністрування як форма реалізації публічної влади. Юридичний науковий електронний журнал. №7. 2020.
3. Вольська О.М. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. Випуск 3, 2020. С. 15-20.
4. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
5. Карамішев Д. В., Прасол В.П. Публічне управління як специфічний вид управлінської діяльності в умовах суспільних трансформацій // Інвестиції: практика та досвід № 24. 2014. С. 156-160.
6. Колесникова К.О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3 (42). С. 1-8.
7. Коркуна І.І. Лекції з навч. дисципліни «Адміністративний менеджмент». Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського. Львів, 2020. 73 с.
8. Кравченко С.О. Конспект лекцій з дисципліни «Основи публічного управління». Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. Київ, 2018. 54 с.
9. Кривокульська Н. Адміністративний менеджмент у системі менеджменту органів державної влади. Вісник нац. академії державного управління при Президентові України. 2013. № 1. С. 22-29.
10. Лазор О.Я., Лазор О.Д. Публічне управління та адміністрування: ретроспектива деяких теоретичних аспектів. Університетські наукові записки. №56. 2015. С. 111-121.
11. Петровський П.М., Гуманітаризм як теоретико-методологічна основа подолання радянського тоталітаризму / П. М. Петровський. // Державне будівництво. 2011. №1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_11

12. Решота О.А. Особливості розвитку публічного управління в Україні: сучасні тенденції та проблеми / О. А. Решота // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронне видання]. №3. 2020. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_3_19.
13. Сосюра О. М. Державне управління в Україні: поняття, правова природа, перспективи розвитку. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2024. №6(4). С. 92-97.
14. Таран Є.І. Трансформація системи публічного управління в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 3 2020. С. 43-46.
15. Шатило О.А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування». Житомирський державний технологічний університет. Житомир: 2014. 51 с.
16. Чечотка В. Д. Чинники розвитку системи публічного управління в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 10. 2023.

References:

1. Binko, I. (2020). Publichne upravlinnia i publichne administruvannia: spivvidnoshennia poniat [Public management and public administration: the correlation of concepts]. *Visnyk akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu – Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*, 3-4, 41-47 [in Ukrainian].
2. Blikhar, M.M. (2020). Publichne administruvannia yak forma realizatsii publichnoi vlady [Public administration as a form of exercising public power]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Electronic journal of law*, 7 [in Ukrainian].
3. Volska, O.M. (2020). Publichne upravlinnia yak systemne yavyshe v suchasnomu suspilstvi [Public administration as a systemic phenomenon in modern society]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seria: Ekonomika –Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics*, 3, 15-20 [in Ukrainian].
4. Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko, K.O., & Surmin Yu.P. (2012). *Derzhavne upravlinnia [Public administration]*. (Vols. 1-2). Dnipropetrovsk: NADU [in Ukrainian].
5. Karamyshev, D.V., & Prasol, V.P. (2014). Publichne upravlinnia yak spetsyfichniy vyd upravlinskoi diailnosti v umovakh suspilnykh transformatsii [Public administration as a specific type of management activity in social transformation context]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 24, 156-160 [in Ukrainian].
6. Kolesnykova, K.O. (2013). Pyblichne administruvannia v Ukaini: ohliad literaturnykh dzherel [Public administration in Ukraine: a review of sources]. *Teoria ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 3 (42), 1-8 [in Ukrainian].
7. Korkyna, I.I. (2020). *Lektsii z navchalnoi dystsypliny "Administratyvnyi menedzhement" [Lectures on the academic discipline "Administrative Management"]*. Lviv:Lviskyi derzhavnyi universytet fizychnoi kul'tyru imeni Ivana Boberskoho [in Ukrainian].
8. Kravchenko, S.O. (2018). *Konspekt lektsii z dystsypliny "Osnovy publichnoho upravlinnia" [Lecture notes on the subject "Fundamentals of Public Administration"]*. Kyiv: Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V.I. Vernadskoho [in Ukrainian].
9. Kryvokulska, N. (2013). Administratyvnyi menedzhment u systemi menedzhmentu orhaniv derzhavnoi vlady [Administrative management in the management system of state authorities]. *Visnyk natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration at the President of Ukraine*, 1, 22–29 [in Ukrainian].
10. Lazor, O.Ya., & Lazor, O.D. (2015). Pyblichne upravlinnia ta administruvannia: retrospektyva deyakykh teoretychnykh aspektiv [Public management and administration: a retrospective of some theoretical aspects]. *Universytetski naukovyi zapysky – University research notes*, 56, 111-121 [in Ukrainian].

11. Petrovskyi, P.M. (2020). Humanitaryzm yak teoretyko-metodolohichna osnova podolannia radianskoho totalitaryzmu [Humanitarianism as a theoretical and methodological basis for overcoming Soviet totalitarianism]. *Derzhavne budivnytstvo – Public construction*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_11 [in Ukrainian].

12. Reshota, O.A. (2020). Osoblyvosti rozvytku publichnoho upravlinnia v Ukraini: suchasni tendentsii ta problem [Peculiarities of the development of public administration in Ukraine: current trends and problems]. *Derzhavne upravlinnai: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_3_19 [in Ukrainian].

13. Sosiura, O.M. (2024). Derzhavne upravlinnia v Ukraini: poniattia, pravova pryroda, perspektyvy rozvytky [Public administration in Ukraine: concept, legal nature, development prospects]. *Suchasnui naukovi zhyrнал – Modern scientific journal*, 6(4), 92-97 [in Ukrainian].

14. Taran, Ye.I. (2020). Transformatsia systemy publichnoho upravlinnia v Ukraini [Transformation of the public administration system in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernatskoho. Seria: Derzhavne upravlinnia – Scientific notes TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public Administration*, Vol. 31 (70), 3, 43-46 [in Ukrainian].

15. Shatylo, O.A. (2014). Opornyi kospekt lektsii z dystsypliny “Publichne administruvannia” [Reference lecture notes for the discipline "Public Administration"]. Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet [in Ukrainian].

16. Chechotka, V.D. (2023). Chynnyky rozvytku systemy publichnoho upravlinnia v Ukraini [Factors influencing the development of the public administration system in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, 10 [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-627-636](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-627-636)

Керецман Олександр Мирославович аспірант кафедри публічного управління та землеустрою Класичний приватний університет, <https://orcid.org/0009-0009-9847-0820>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей застосування штучного інтелекту громадськістю з метою протидії корупції. Мета статті – показати напрями та особливості використання штучного інтелекту з метою протидії корупції. В процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, системний підхід і порівняльний метод. Результати дослідження показують, що штучний інтелект відкриває нові можливості для громадського контролю за діяльністю органів влади, сприяючи виявленню корупційних правопорушень на основі аналізу великих масивів даних. Встановлено, що впровадження ШІ у моніторинг державних закупівель, фінансових транзакцій та управлінських рішень дозволяє автоматизувати процеси оцінки ризиків та знижує ймовірність корупційного втручання. Окрім цього, алгоритми машинного навчання здатні ідентифікувати приховані закономірності у фінансових звітах та тендерних процедурах, що може слугувати основою для подальших антикорупційних розслідувань. Досліджено практичні приклади застосування ШІ у боротьбі з корупцією в різних країнах, зокрема ініціативу Dozorro в Україні.

На прикладі Dozorro показано, як вплинуло використання цієї технології на аналіз ризиків кожного тендера та виділенні сумнівних даних. Висновки з аналізу Dozorro надсилались громадськості (представникам інститутів громадянського суспільства), які проводили моніторинг публічних закупівель, та використовували отримані дані для складання звітів про порушення та подальшого направлення скарг до компетентних органів. Згідно з результатами бета-тестування, алгоритм штучного інтелекту зміг виявити на

26% більше тендерів із необґрунтованим вибором переможця, на 37% більше тендерів із необґрунтованою дискваліфікацією учасників, та на 29,8% більше тендерів із ознаками змови між учасниками. Досліджено практичні приклади застосування ШІ у боротьбі з корупцією в Нідерландах, де алгоритми штучного інтелекту використовуються для координації антикорупційних заходів. Показано, що активна участь громадськості у використанні ШІ-технологій підвищує рівень прозорості державного управління та сприяє зменшенню корупційних ризиків. Водночас встановлено, що ефективність цих ініціатив залежить від доступності даних, правового регулювання та рівня цифрової грамотності населення. Практичне значення дослідження полягає у визначенні ключових аспектів інтеграції ШІ в антикорупційну діяльність громадськості, що сприятиме підвищенню ефективності контролю за владними структурами.

Ключові слова: громадськість, органи публічної влади, штучний інтелект, технології, корупція, протидія, співробітництво.

Keretsman Oleksandr Miroslavovich graduate student of the Department of Public Administration and Land Management, Classical Private University, <https://orcid.org/0009-0009-9847-0820>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO FIGHT CORRUPTION

Abstract. The article analyzes the peculiarities of artificial intelligence application by the public in combating corruption. The aim is to highlight the directions and specific features of AI utilization for this purpose. The research employs general scientific methods of cognition, including analysis, synthesis, generalization, a systematic approach, and a comparative method. The findings indicate that AI creates new opportunities for civic oversight of government activities, facilitating the detection of corruption offenses through big data analysis. It has been established that AI implementation in monitoring public procurement, financial transactions, and managerial decisions enables the automation of risk assessment processes and reduces the likelihood of corrupt interference. Additionally, machine learning algorithms can identify hidden patterns in financial reports and tender procedures, serving as a basis for further anti-corruption

investigations. Practical examples of AI application in anti-corruption efforts across different countries have been examined, including the Dozorro initiative in Ukraine. The example of Dozorro shows how the use of this technology affected the risk analysis of each tender and the identification of questionable data. The conclusions from Dozorro's analysis were sent to the public (representatives of civil society institutions), who monitored public procurement and used the data obtained to compile reports on violations and further forward complaints to the competent authorities. According to the results of beta testing, the artificial intelligence algorithm was able to detect 26% more tenders with unjustified selection of the winner, 37% more tenders with unjustified disqualification of participants, and 29,8 more tenders with signs of collusion between participants. Practical examples of the use of AI in the fight against corruption in the Netherlands were investigated, where artificial intelligence algorithms are used to coordinate anti-corruption measures. The study demonstrates that active public engagement in AI-based technologies enhances government transparency and mitigates corruption risks. At the same time, the effectiveness of these initiatives depends on data accessibility, legal regulation, and the level of digital literacy among the population. The practical significance of the research lies in identifying key aspects of AI integration into public anti-corruption activities, contributing to more effective oversight of government structures.

Keywords: public administration, criminal offense, criminal liability, criminal-legal influence, measures of a criminal-legal nature, punishment, military service.

Постановка проблеми. Корупція є універсальною проблемою, яка торкається країн по всьому світу, підриваючи економічний розвиток та довіру громадськості до урядових інституцій. В Україні корупція – одна з найгостріших проблем, а в умовах війни та подальшої післявоєнної відбудови це питання набуває особливої актуальності. У зв'язку з активною співпрацею з міжнародними партнерами та інвесторами, які зацікавлені в прозорому та призначеному використанні коштів для відновлення країни, виникає критична потреба у забезпеченні чіткого ведення обліку та ефективного контролю над фінансовими потоками. Наразі Україна вже зробила певні кроки у боротьбі з корупцією, серед яких можна виділити запуск мобільного додатку “Дія”, що забезпечує доступ до широкого спектру адміністративних послуг онлайн, та розвиток різноманітних цифрових і статистичних інструментів для моніторингу державних витрат.

Проте існуючі зусилля недостатні для повноцінної протидії корупції. Важливим аспектом, що вимагає розширення та поглиблення, є громадський контроль. Він може стати ключовим інструментом у запобіганні та виявленні

корупції на всіх рівнях управління. Використання технологій штучного інтелекту в цьому контексті може значно збільшити ефективність моніторингу та аналізу дій урядових інституцій, сприяючи більшій прозорості та відповідальності в управлінні державними та міжнародними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування штучного інтелекту (ШІ) громадськістю для протидії корупції є предметом активного обговорення як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. В українському контексті це питання набуло особливої актуальності у зв'язку з впровадженням цифрових інструментів для моніторингу державних закупівель, аналізу декларацій чиновників та виявлення корупційних ризиків. Значний внесок у розвиток теми зробили такі автори, як В. В. Боженко та К. Ю. Петренко [2], які досліджують найкращі практики використання цифрових технологій для боротьби з корупцією. Вони розглядають ефективність алгоритмів ШІ у виявленні аномалій у фінансових звітах та закупівлях. Грищенко І. [16] розглядає удосконалення процесу інформаційної відкритості органів публічної влади. О. Воронков [3] аналізує роль ШІ на державній службі, підкреслюючи його здатність підвищувати прозорість управління та зменшувати людський фактор у прийнятті рішень. В. Гончарук [4] розглядає ШІ як інструмент автоматизованого контролю за державними процесами.

Серед міжнародних джерел І. Амундсен [11] описує ключові поняття корупції та підходи до її вимірювання, що важливо для розуміння, як ШІ може сприяти ідентифікації корупційних схем. Документи Open Government Partnership [12] та Міністерства внутрішніх справ Нідерландів [13] містять дані про впровадження ШІ для підвищення відкритості уряду та боротьби з тіньовими схемами.

Для дослідження використовувалася також експертна література, зокрема матеріали Transparency International Ukraine [9], які висвітлюють практичне застосування ШІ у виявленні порушень у системі Prozorro, а також публікації ЗМІ-онлайн [6], що аналізують потенціал новітніх технологій у громадському моніторингу.

Попри значну кількість публікацій на цю тему, відчувається нестача систематизованого матеріалу, який би комплексно оцінював ефективність ШІ в громадському контролі за корупційними проявами. Тому за допомогою різних методів наукового аналізу було зібрано, класифіковано та систематизовано інформацію у світлі обраної теми.

Мета статті – показати напрями та особливості використання штучного інтелекту з метою протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Корупція – серйозний соціально-економічний виклик, який поширений у багатьох країнах світу, включаючи як розвинені, так і розвиваючі держави. Інге Амундсен [11, с. 2] визначає

хабарництво, розтрату, шахрайство, та вимагання як основні форми корупції, розрізняючи її на «дрібну» (бюрократичну) та «велику» (політичну). Дрібна корупція зазвичай пов'язана з невеликими, але поширеними транзакціями на нижчих рівнях державного управління, тоді як велика корупція охоплює масштабні зловживання на вищих ешелонах влади, які можуть включати незаконні операції та відмивання грошей. Обидва типи корупції мають глибокий негативний вплив на національну економіку, стимулюючи політичну нестабільність і підриваючи довіру громадськості до уряду.

Розвинені країни вважають боротьбу з корупцією однією з основних цілей державного управління, використовуючи для цього комплексний підхід, який включає законодавчі, адміністративні, і навіть культурні зміни. Наукова література вказує, що ефективність цих заходів значною мірою залежить від жорсткого соціально-правового контролю за діяльністю посадових осіб та прозорості владних інституцій. Створення сильних незалежних антикорупційних органів та забезпечення громадянської участі у контролі за діяльністю уряду відіграють ключову роль у цьому процесі [12].

В Україні, як і в багатьох інших країнах з високим рівнем корупції, в довоєнні часи вживалися значні заходи для зниження рівня корупції. Це включало в себе реформування правової системи, електронізація урядових процедур та послуг, розширення можливостей для громадського контролю. Незважаючи на існуючі виклики, поступове зниження рівня корупції сприяє поліпшенню інвестиційного клімату та зростанню довіри до державних інституцій, вказуючи на потенційний прогрес в боротьбі з цією згубною проблемою.

Згідно з даними Світового Банку (СВБ), Україна у 2024 році зайняла 25-те місце зі 100 у глобальному рейтингу боротьби з корупцією. Цей показник свідчить про відносно низьку ефективність держави в подоланні корупційних процесів, але в той же час відображає позитивний тренд у порівнянні з попередніми роками. Зокрема, з 2018 року спостерігається покращення цього показника, що можна з однієї сторони інтерпретувати як результат системних зусиль з реформування правової та антикорупційної систем. Однак фактично має місце технологічний розвиток, який зменшує бюрократичні процеси, що формують передумови корумпованості.

Технологічна революція періоду 2018–2025 років опирається на чотири ключові елементи: доступність високошвидкісного інтернету в різних територіальних громадах, розширене використання штучного інтелекту, збільшення обсягів великих даних (Big Data) та хмарні технології.

Завдяки новітнім технологіям з'явилась можливість приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу великих масивів даних, що сприяє зменшенню корупційних ризиків за рахунок мінімізації людського втручання. Так, за

даними партнерства «Відкритий уряд» (Open Government Partnership, OGP), цифровізація управління є однією з найбільш динамічно зростаючих сфер в поточних діяльностях країн-учасниць OGP, де зокрема акцент зроблено на підвищенні прозорості за допомогою алгоритмів машинного навчання та ШІ [9]. Це суттєво змінило місце України у рейтингу електронного урядування, який складений Світовою організацією інтелектуальної власності. Зокрема, Україна в 2018 році посідала 70-те місце, а в 2024 році завдяки електронним адміністративним послугам Україна стала посідати 34 місце [5].

Україна активно інтегрувала цифрові технології у державне управління, починаючи з 2019 року. Мобільний додаток Дія, який є частиною однойменного веб-порталу, набрав 11 мільйонів користувачів за два роки, забезпечуючи доступ до 17 видів адміністративних послуг онлайн. Економічний ефект від цифровізації цих послуг оцінюється майже в 495 млн грн щорічно, а антикорупційний ефект – у 841 млн грн щорічно. До 2021 року 74 послуги були переведені в цифровий формат. Стратегічний план Міністерства цифрової трансформації передбачає перехід всіх офлайн послуг в цифровий формат до 2024 року [10].

Більшість урядових цифрових продуктів використовують технології штучного інтелекту. У 2018 році в Україні було започатковано використання технологій штучного інтелекту в боротьбі з корупцією, коли до електронної системи публічних закупівель Prozorro було додано технологію штучного інтелекту Dozorro. Завдання цієї технології полягало в аналізі ризиків кожного тендера та виділенні сумнівних даних [9]. Висновки з аналізу Dozorro надсилались громадськості (представникам інститутів громадянського суспільства), які проводили моніторинг публічних закупівель, та використовували отримані дані для складання звітів про порушення та подальшого направлення скарг до компетентних органів. Згідно з результатами бета-тестування, алгоритм штучного інтелекту зміг виявити на 26% більше тендерів із необґрунтованим вибором переможця, на 37% більше тендерів із необґрунтованою дискваліфікацією учасників, та на 29,8% більше тендерів із ознаками змови між учасниками [10].

Інша технологія на базі штучного інтелекту під назвою «Великий брат» була запропонована для виявлення «аномалій» під час голосувань у Верховній Раді України партією «Слуга народу» у 2019 році. За словами депутата Давида Арахамії, програма мала ідентифікувати можливі «групи впливу» та корупційні схеми на основі аналізу результатів голосувань та поведінки депутатів [1]. Однак ця технологія зазнала критики з боку експертів, які висловлювали занепокоєння щодо нейтральності системи, враховуючи її політичне походження, а також складності, пов'язані з чітким визначенням та інтерпретацією «аномалій» [8].

Щодо ініціатив антикорупційних органів України у використанні технологій штучного інтелекту, то Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) оголосило у червні 2023 році про плани використання ШІ у кримінальних розслідуваннях. Ці технології допоможуть аналізувати великі обсяги даних, виявляти підозрілі дії та встановлювати взаємозв'язки. Крім того, Національне агентство з запобігання корупції (НАЗК) у грудні 2023 року вирішило почати використання ШІ для перевірки декларацій чиновників. Це рішення було прийняте відповідно до потреби у систематичному контролі за більшістю декларацій та вирішенню проблеми невинуватених громадських очікувань щодо їх перевірки. Такий підхід дозволить проводити автоматизовану перевірку декларацій із мінімальним ризиком і залучати уповноважених осіб для перевірки декларацій з високим рівнем ризику [7].

Напрями застосування штучного інтелекту – необмежені: від державного сектору і до приватного; від адміністративних послуг до сільського господарства. Наприклад, цікава концепція використання ШІ для контролю державних витрат реалізовано в 2020 році в Естонії, яка реалізувала проект автоматизованої обробки супутникових зображень для контролю за сільськогосподарськими субсидіями. ШІ використовується для аналізу супутникових знімків, щоб перевіряти чи фермери виконують умови субсидій, наприклад, чи проводять очищення сінокосних полів для запобігання їх перетворенню на хащі. Система аналізує кожен піксель зображення, визначаючи стан поля, і якщо виявляється худоба, що випасається на субсидованому полі, це слугує сигналом для перевірки інспектором. Цей підхід значно зменшує необхідність фізичних перевірок інспекторами, забезпечуючи водночас економію коштів і ресурсів. За перший рік використання системи вдалося заощадити значну суму коштів, що демонструє високу ефективність інтеграції ШІ в громадський контроль [3].

На сьогодні зі сторони громадськості використання штучного інтелекту є більшою мірою непрофесійним. Для того, щоб реалізувати постійний контроль за державними органами, підприємствами, працівниками, урядовцями тощо, потрібно використовувати програмне забезпечення, яке здатне аналізувати, виявляти закономірності, виявляти відхилення від закономірностей. В Україні таких дуже мало. Однак вже сьогодні створені волонтерські та комерційні проекти для боротьби з корупцією, такі як Opendatabot, який виявив аномалії на суму 2 млрд гривень, аналізуючи відкриті дані з заборгованостей по заробітній платі [4].

Чим більше публікуватиметься звітності урядовими організаціями, установами та працівниками, тим простішим буде контроль громадськості. Тому в першу чергу для організації громадського контролю потрібно реалізувати концепцію прозорості уряду, яка попри численні проекти,

започаткування, розголоси, все таких залишається нереалізованою повністю, або реалізованою тільки частково.

Зі сторони громади також необхідна організована контролююча робота, яка вимагає постійних технологічних інновацій, що виявляють передумови розвитку корупції. Прикладом для наслідування може бути спільного Нідерландів [13], які мають власний сайт для координації роботи, інформування зацікавлених сторін, організацію плану дій, а також служить репозиторієм для всієї документації, пов'язаної з антикорупційними діями.

Проте попри необмежені перспективи використання штучного інтелекту, без наявності належних механізмів регулювання та контролю, застосування технологій штучного інтелекту в антикорупційних заходах може не лише загострити проблему корупції, але й призвести до серйозних порушень основних прав людини, що, у свою чергу, може знизити довіру громадськості до ефективності антикорупційних ініціатив.

Висновки. Корупція залишається однією з найбільших перешкод для соціально-економічного розвитку держав. Штучний інтелект пропонує новітні інструменти для її виявлення та протидії, зокрема через здатність аналізувати великі обсяги даних і виявляти аномалії у поведінці урядовців або в державних процедурах. Ці технології можуть значно зменшити людський фактор у прийнятті рішень і забезпечити більшу прозорість державного управління.

Ініціативи щодо використання ШІ у боротьбі з корупцією вже реалізуються в Україні та інших країнах світу. Програми такі як Dozorro в Україні аналізують тендерні процедури, виявляючи ризики корупції, тоді як подібні проекти у Нідерландах координують антикорупційні дії на національному рівні. Це відображає потенціал глобальної інтеграції ШІ в державні структури як частину стратегії боротьби з корупцією, що веде до більш ефективного та прозорого управління.

З боку громадськості, важливим є не тільки використання існуючих інструментів ШІ, але й розробка нових підходів та систем, що дозволять моніторити та контролювати державні інституції. Для цього потрібно підвищити обізнаність громадян про доступні технології, ініціювати їх створення, сприяти їх активній участі у використанні цих інструментів, а також розширювати правову основу, яка регулюватиме такі інновації. Тільки скоординовані зусилля держави та громадянського суспільства можуть забезпечити сталу та ефективну боротьбу з корупцією.

Література:

1. «Слуга народу» застосує штучний інтелект «Великий брат» для виявлення аномалій у Раді. Hromadske, 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/sluga-narodu-zastosuyeshtuchnij-intelekt-velikij-brat-dlya-viyavlennya-anomalij-u-radi>.
2. Боженко В.В., Петренко К.Ю. Кращі практики використання цифрових технологій та штучного інтелекту для боротьби з корупцією. Вісник СумДУ. Серія «Економіка», 2022, №2. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/6.pdf.

3. Воронков О. Навіщо потрібен штучний інтелект на державній службі. НВ, 2019. URL: <https://techno.nv.ua/ukr/technoblogs/zachem-nuzhen-iskusstvennyy-intellekt-na-gosudarstvennoysluzhbe-50043529.html>.
4. Гончарук В. Цифровий робокор. Як ШІ може побороти корупцію. НВ, 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/cifrovy-robokor-kak-ii-mozhet-poborot-korrupciyu-50059689.html>.
5. Індекс глобальної інноваційності. WIPO, 2018-2023. URL: <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine?sort=name&dir=ASC>
6. Олійник В. ШІ проти корупції: ЧЕСНО працюватиме з інноваційним інструментом. Чесно, 2025. URL: <https://www.chesno.org/post/6069/>.
7. Ситник А. Всі подані декларації будуть охоплені увагою НАЗК за рахунок нового інструменту автоматизованої перевірки - Артем Ситник. Національне агентство з питань запобігання корупції, 2023. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/vsi-podani-deklaratsii-budutohopleni-u-vagoyu-nazk-za-rahunok-novogo-instrumentu-avtomatyzovanoi-perevirky-artem-sytnyk/?fbclid=IwAR1p4XovYPdvZytaHXVzXlQOOCa1Jily_RDAW1ybx58A1qjZ0yx7mm_C2lc
8. Чи допоможе «Великий Брат» здолати політичну корупцію? Укрінформ, 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2754633-ci-pomoze-velikij-brat-zdolati-politichnu-korrupciyu-pitanna-ale-poveselit-tocno.html>.
9. Штучний інтелект Dozorro шукатиме порушення в системі Prozorro. Transparency International Ukraine, 2018. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shtuchnyi-intelekt-dozorroshukatyem-porushennia-v-systemi-prozorro/>.
10. Як штучний інтелект DOZORRO моніторить закупівлі. Dozorro, 2018. URL: <https://dozorro.org/blog/yak-shtuchnij-intelekt-dozorro-monitorit-zakupivli>.
11. Amundsen I. Corruption: Definitions and Concepts. Norwegian Agency for Development Cooperation, 2000. URL: https://etico.iiep.unesco.org/sites/default/files/2018-05/corruption_definitions_and_concepts.pdf
12. Digital Governance Fact Sheet. Open Government Partnership, 2020. URL: <https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/11/Digital-Governance-Fact-Sheet.pdf>.
13. The Netherlands Open Government Action Plan 2020-2022. Ministry of the Interior and Kingdom Relations, 2020. URL: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/01/Netherlands_Action-Plan_2020-2022.pdf.
14. Ukraine has saved UAH 63 billion in public procurement due to the ProZorro system. Ukrinform, 2019. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2682860-ukraine-already-saved-uah-63-bln-due-to-prozorro-system-groysman.html>.
15. Worldwide Governance Indicators for Ukraine. WorldBank, 2018-2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
16. Грищенко І. М., Алексеєва К. А. Удосконалення процесу інформаційної відкритості органів публічної влади шляхом практичної реалізації концепції електронного урядування. Науковий вісник: Державне управління. № 3(5). 2020. С. 9-22. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3\(5\)](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5))

References:

1. Hromadske. (2019). «Sluha narodu» zastosuie shtuchnyi intelekt «Velykyi brat» dlia vyivlennia anomalii u Radi [“Servant of the People” will use artificial intelligence “Big Brother” to detect anomalies in the Rada]. URL: <https://hromadske.ua/posts/sluga-narodu-zastosuyesh-tuchnij-intelekt-velikij-brat-dlya-viyavlennya-anomalij-u-radi> [in Ukrainian].
2. Bozhenko, V.V., & Petrenko, K.Yu. (2022). Krashchi praktyky vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii ta shtuchnoho intelektu dlia borotby z korruptsiieiu [Best practices for using digital technologies and artificial intelligence to combat corruption]. Visnyk SumDU. Seriiia «Ekonomika», (2). URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/6.pdf [in Ukrainian].

3. Voronkov, O. (2019). Navishcho potriben shtuchnyi intelekt na derzhavnii sluzhbi [Why is artificial intelligence needed in the civil service]. NV. URL: <https://techno.nv.ua/ukr/technoblogs/zachem-nuzhen-iskusstvennyy-intellekt-na-gosudarstvennoy-sluzhbe50043529.html> [in Ukrainian].

4. Honcharuk, V. (2019). Tsyfrovy robokop. Yak ShI mozhe poboroty koruptsiu [Digital RoboCop: How AI can fight corruption]. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/cifrovoy-robokopkakkii-mozhet-poborot-korruptciyu-50059689.html> [in Ukrainian].

5. WIPO. (2018-2023). Indeks hlobalnoi innovatsiynosti [Global Innovation Index]. URL: <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine?sort=name&dir=ASC> [in Ukrainian].

6. Oliinyk, V. (2025). ShI proty koruptsii: CHESNO pratsiuvatyme z innovatsiynym instrumentom [AI against corruption: CHESNO will work with an innovative tool]. Chesno. URL: <https://www.chesno.org/post/6069/> [in Ukrainian].

7. Sytnyk, A. (2023). Vsi podani deklaratsii budut okhopleni uvahoiu NASK za rakhunok novoho instrumentu avtomatyzovanoi perevirky - Artem Sytnyk [All submitted declarations will be covered by NACP's attention due to the new automated verification tool - Artem Sytnyk]. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/vsipodani-deklaratsii-budut-okhopleni-uvagoyu-nazk-za-rahunok-novogo-instrumentu-avtomatyzovanoi-perevirky-artem-sytnyk/?fbclid=IwAR1p4XovYPdvZytaHXVzXlQOOCa1Jily_RDAW1ybx58A1qjZ0yx7mm_C2lc [in Ukrainian].

8. Ukrinform. (2019). Chy pomozhe «Velykyi Brat» zdolaty politychnu koruptsiu? [Will "Big Brother" help defeat political corruption?]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2754633-ci-pomoze-velikij-brat-zdolati-politichnu-korupciu-ce-pitanna-ale-poveselit-tocno.html> [in Ukrainian].

9. Transparency International Ukraine. (2018). Shtuchnyi intelekt Dozorro shukatyme porushennia v systemi Prozorro [Artificial intelligence Dozorro will search for violations in the Prozorro system]. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shtuchnyi-intelekt-dozorro-shukatyme-porushenniav-systemi-prozorro/> [in Ukrainian].

10. Dozorro. (2018). Yak shtuchnyi intelekt DOZORRO monitoryt zakupivli [How artificial intelligence DOZORRO monitors procurement]. URL: <https://dozorro.org/blog/yakshtuchnij-intelekt-dozorro-monitorit-zakupivli> [in Ukrainian].

11. Amundsen, I. (2000). Corruption: Definitions and Concepts. Norwegian Agency for Development Cooperation. URL: https://etico.iiep.unesco.org/sites/default/files/2018-05/corruption_definitions_and_concepts.pdf [in English].

12. Open Government Partnership. (2020). Digital Governance Fact Sheet. URL: <https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/11/Digital-Governance-Fact-Sheet.pdf> [in English].

13. Ministry of the Interior and Kingdom Relations. (2020). The Netherlands Open Government Action Plan 2020-2022. Open Government Partnership. URL: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/01/Netherlands_Action-Plan_2020-2022.pdf [in English].

14. Ukrinform. (2019). Ukraine has saved UAH 63 billion in public procurement due to the ProZorro system. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2682860-ukraine-already-saved-uah-63-bln-due-to-prozorro-system-groysman.html> [in English].

15. World Bank. (2018-2023). Worldwide Governance Indicators for Ukraine. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access> [in English].

16. Gryshchenko, Iryna, Alekseeva, Katerina (2020). Udoskonalennya protsesu informatsiynoi vidkrytosti orhaniv publichnoyi vlady shlyakhom praktychnoyi realizatsiyi kontseptsiiy elektronnoho uryaduvannya [Improving the process of information openness of public authorities through the practical implementation of the concept of e-government]. Scientific Bulletin: Public Administration, vol. 3(5). P. 9-22. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3\(5\)](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5))

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 159.922

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-637-647](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-637-647)

Князева Олена Володимирівна кандидат соціологічних наук, Навчально-науковий інститут публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», тел.: 0638767444, <https://orcid.org/0000-0001-5625-768X>

ДОВІРА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ СТІЙКОСТІ

Анотація. Довіра є ключовим фактором, що лежить в основі соціальної стійкості. У цій роботі розглядаються концептуальні основи довіри як ключового чинника соціальної стійкості, її вплив на економічні, політичні та безпекові процеси. Аналізується взаємозв'язок між рівнем довіри, ефективністю державного управління та соціальною згуртованістю, а також роль довіри у постконфліктному відновленні. Дослідження спрямоване на виявлення ролі довіри у формуванні соціальної стійкості суспільства, її впливу на економічну ефективність, політичну стабільність та безпеку.

Особливу увагу приділено механізмам формування довіри на індивідуальному, інституційному та суспільному рівнях, а також її значенню для постконфліктного відновлення державності. Використано міждисциплінарний підхід, що включає аналіз концепцій соціального капіталу Роберта Патнема, досліджень Франсіса Фукуями, а також методологічні підходи ОЕСР до вивчення довіри. Застосовано методи контент-аналізу, порівняльного аналізу та емпіричних досліджень, що дозволяють оцінити чинники, які впливають на рівень довіри в суспільстві та державних інституціях.

Доведено, що довіра виступає ключовим фактором стійкості суспільства, визначаючи ефективність управління, рівень громадянської участі та спроможність держави впроваджувати довгострокові реформи. Високий рівень довіри сприяє економічному розвитку та демократичному управлінню, зменшуючи транзакційні витрати. Довіра до державних інституцій відіграє вирішальну роль у постконфліктних суспільствах, де безпечне середовище є передумовою соціальної згуртованості та легітимності влади. Недовіра до урядів може посилювати соціальну поляризацію та загрожувати стійкості демократичних процесів.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці ефективних стратегій підвищення рівня довіри до державних інституцій, зокрема в умовах політичних і економічних криз. Особливо актуальним є вивчення методів вимірювання довіри та її зв'язку з Цілями сталого розвитку, а також механізмів інтеграції довіри в стратегії державного управління.

Ключові слова: довіра, соціальна стійкість, соціальний капітал, транзакційні витрати, державне управління, постконфліктне відновлення, демократія, політична стабільність.

Публікацію підготовлено в рамках проєкту «СТІЙКІСТЬ ДО БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ: УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ» (№ 101175025 — EUresissecur ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH) наряду «Жан Моне» програми Еразмус+»

Kniazieva Olena PhD in Sociology, Educational and Scientific Institute of Public Service and Management, National University "Odesa Polytechnic", tel.: 0638767444, <https://orcid.org/0000-0001-5625-768X>

TRUST AS A FACTOR IN SUSTAINING RESILIENCE

Abstract. The article examines the conceptual foundations of trust as a key factor in social resilience, its impact on economic, political, and security processes. The relationship between the level of trust, the effectiveness of public administration, and social cohesion is analyzed, as well as the role of trust in post-conflict state recovery.

The study aims to identify the role of trust in shaping social resilience, its influence on economic efficiency, political stability, and security. Particular attention is given to the mechanisms of trust formation at the individual, institutional, and societal levels, as well as its significance for post-conflict state reconstruction. A multidisciplinary approach was used, including an analysis of Robert Putnam's concept of social capital, Francis Fukuyama's research, and OECD methodological approaches to studying trust. Methods of content analysis, comparative analysis, and empirical research were applied to assess the factors influencing the level of trust in society and state institutions.

Trust serves as a key factor in societal resilience, determining the effectiveness of governance, the level of civic participation, and the ability of the state to implement long-term reforms. A high level of trust fosters economic development and democratic governance by reducing transaction costs. Trust in state institutions plays a crucial role in post-conflict societies, where a secure environment is a prerequisite for social cohesion and government legitimacy. Distrust in governments can exacerbate social polarization and threaten the stability of democratic processes.

Future research may focus on developing effective strategies to enhance trust in state institutions, particularly in the context of political and economic crises. The study of trust measurement methods and its connection to the Sustainable

Development Goals, as well as mechanisms for integrating trust into public governance strategies, is especially relevant.

Keywords: trust, social resilience, social capital, transaction costs, public administration, post-conflict recovery, democracy, political stability.

This publication has been prepared within the framework of the project “RESILIENCE TO SECURITY CHALLENGES: UKRAINE AND THE EUROPEAN CONTEXT” (No 101175025 — EUresissecur ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH) of the Jean Monnet direction under the Erasmus+ Programme

Funded by
the European Union

Постановка проблеми. «Соціальна стійкість [...] створює базову структуру для суспільства. Вона знижує витрати на спільну діяльність і сприяє співпраці: довіра зменшує транзакційні витрати» [1]. Що таке довіра? І яким чином вона сприяє соціальній стійкості? Саме такі запитання ми маємо намір розглянути в статті.

Довіра — це складне соціальне явище, яке формується на основі впевненості у надійності, чесності та доброзичливості іншої людини, групи, інституції чи системи. Вона є фундаментом для побудови ефективних соціальних, економічних і політичних відносин, відіграючи центральну роль у забезпеченні стабільності суспільства. На індивідуальному рівні довіра спрощує міжособистісну взаємодію, знижуючи рівень тривожності та невизначеності. У соціальному контексті вона сприяє згуртованості громад, підвищує рівень соціального капіталу та підтримує колективну ефективність. В економічному аспекті довіра є передумовою для зменшення транзакційних витрат, спрощення договірних відносин і покращення економічної продуктивності. В політичній площині вона виступає основою демократичних процесів, підвищує легітимність владних інститутів і зміцнює громадянську активність. Довіра має як емоційний, так і раціональний вимір. Емоційний компонент включає почуття безпеки, впевненості та передбачуваності у стосунках, тоді як раціональний — базується на оцінці ймовірності виконання суб'єктом довіри своїх зобов'язань. Високий рівень довіри дозволяє суспільству більш ефективно долати кризи, адаптуватися до змін і забезпечувати довгострокову соціальну стійкість. Таким чином, довіра є не лише моральною чи етичною категорією, а й важливим інструментом регулювання соціальних процесів, що сприяє стабільності, передбачуваності та ефективності суспільного розвитку. Саме ці аспекти ми розглянемо далі в нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує велика кількість концептуалізацій довіри, які були запропоновані в теоретичних та емпіричних

дослідженнях². Науковці виокремлюють різні типи довіри залежно від сфери суспільних відносин, зокрема соціальну, політичну, міжособистісну, інституційну довіру та довіру до публічної влади. Згідно з концепцією соціального капіталу Роберта Патнема (1993) [2], довіра є основним елементом соціальної згуртованості і сприяє стійкості суспільства. Френсіс Фукуяма (1995) [3] наголошував, що довіра є критично важливим фактором економічного розвитку та підтримання суспільного порядку. Будучи ключовим фактором у формуванні людських взаємодій і поведінки, конструктивна роль соціальної довіри в запобіганні ізоляції та зміцненні психічного здоров'я була перевірена з різних аспектів. Психологи погоджуються, що довіра робить громадськість відкритою, неупередженою, більш оптимістичною щодо майбутнього [4], збагачує стійкість і впевненість [5]. З точки зору соціального зв'язку, довіра не тільки дозволяє різним етнічним, віковим і професійним групам брати участь у громадських справах заради спільних інтересів, але також допомагає людям брати участь у різних соціальних організаціях [6].

Довіра зазвичай визначається як «переконавання людини в тому, що інша людина або інституція діятиме відповідно до її очікувань позитивної поведінки» (OECD, 2017b). Це визначення поєднує різні підходи до довіри з різних дисциплін (політологія, соціологія, економіка, психологія), охоплюючи поведінкові аспекти. Таке визначення довіри дозволяє гнучко трактувати, «кому» слід довіряти, і охоплює як довіру до інших людей («міжособистісна довіра»), так і довіру до більш абстрактних об'єктів, таких як державні інституції («інституційна довіра»). Ці поняття можуть бути додатково деталізовані, наприклад, у вигляді довіри до конкретних груп людей або типів інституцій.

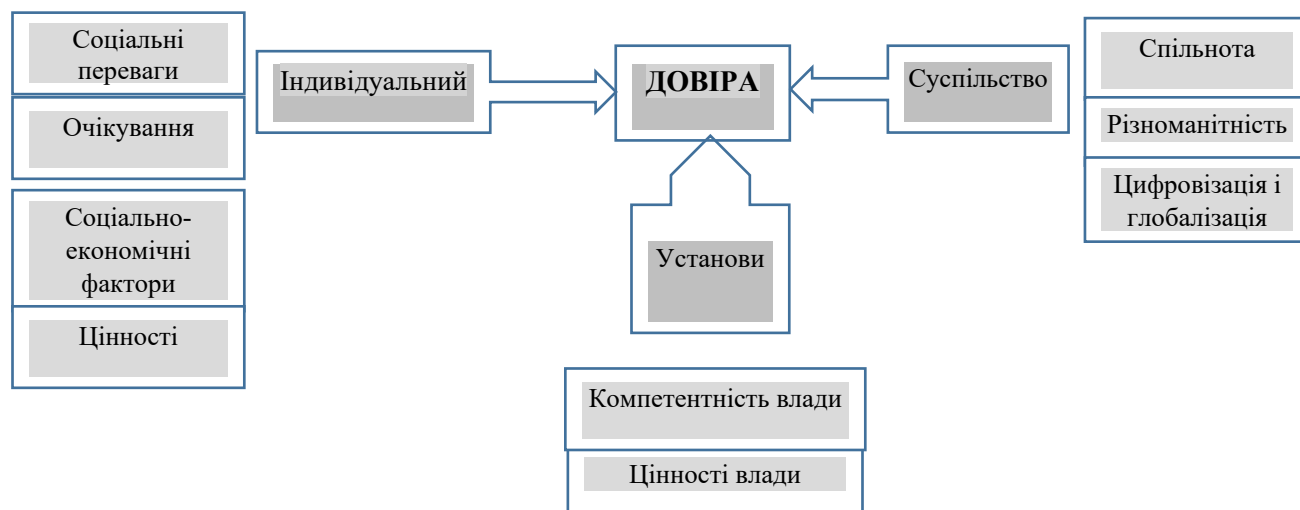

Рис. 1 Концептуальна основа детермінант довіри (ОЕСД, 2018)
(Джерело [7])

² Bauer, P.C. Conceptualizing Trust and Trustworthiness. *Political Concepts Working Paper Series*. 2014, 61, 1–27.

Схема рис.1. демонструє концептуальну модель факторів, які впливають на формування довіри в суспільстві (ОЕСД, 2018). Довіра виступає ключовим елементом, що пов'язує три основні аспекти: *індивідуальні характеристики* (1), *роботу інституцій* (2) та *суспільне середовище* (3). Взаємодія цих складових забезпечує соціальну згуртованість, економічну ефективність і політичну стабільність. Індивідуальні фактори охоплюють особистісні риси та вподобання, які впливають на здатність довіряти. Соціальні вподобання, такі як альтруїзм і взаємність, стимулюють співпрацю та формування міжособистісної довіри. Очікування щодо надійності інших і готовність до ризику також є важливими чинниками. Соціально-економічний статус, включаючи вік, освіту, дохід і професійний статус, впливає на можливість формувати соціальні зв'язки та довіру. Цінності людини, зокрема релігійні та політичні переконання, визначають її ставлення до інших людей та інституцій. Інституційні фактори акцентують увагу на ролі держави та її інституцій у зміцненні довіри. Компетентність уряду, що полягає у здатності забезпечувати якісні послуги, ефективно управляти ресурсами та реагувати на виклики, сприяє зміцненню довіри громадян. Цінності уряду, такі як прозорість, підзвітність, відсутність корупції та справедливе ставлення до всіх груп населення, також є визначальними у формуванні довіри до інституцій. Суспільні фактори охоплюють соціальне середовище, в якому відбуваються взаємодії. Соціальні зв'язки у спільноті, волонтерська діяльність і громадська участь сприяють формуванню довіри між громадянами. Різноманітність, включаючи етнічну, соціальну та економічну, може як зміцнювати, так і послаблювати довіру залежно від рівня інтеграції та толерантності. Вплив цифровізації та глобалізації також є важливим: з одного боку, вони сприяють обміну інформацією, але з іншого — можуть посилювати поляризацію та нерівність, що впливає на довіру.

Метою статті є комплексний аналіз довіри як стратегічного чинника соціальної стійкості, її впливу на економічні, політичні та безпекові процеси, а також механізмів її формування та підтримки в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Довіра є багатовимірним явищем, яке формується через взаємодію індивідуальних, інституційних та суспільних факторів. Вона є основою для соціальної стабільності, ефективного управління та економічного розвитку. Концептуальна література про довіру є великою та стосується багатьох дисциплін соціальних наук, зокрема психології, соціології та політології. Як наслідок, не існує загального визначення поняття, а наукові дебати щодо його природи та атрибутів тривають давно. Довіра визнається значущою та центральною концепцією в усіх дисциплінах, але її основні припущення значно розходяться залежно від школи думки. Хоча переваги довіри загалом загальновідомі, однозначну потребу в довірі в демократіях

поставила під сумнів інша наукова традиція, яка центрально підкреслює «темну сторону» довіри. Тут вчені стверджують про парадоксальний зв'язок між довірою та демократією, наголошуючи на необхідності як довіри, так і недовіри [8]. Зокрема, позитивні наслідки довіри визнаються на рівні громадянського суспільства. Демократія процвітає за наявності «культури довіри»; тобто там, де громадяни взаємодіють відкрито, спонтанно та оптимістично в результаті взаємної довіри [9].

Згідно з ОЕСР, яка спирається на дослідження Ф.Фукуями (1995) [10]: «Довіра до уряду визначена як одна з найважливіших основ, на яких будується легітимність і стійкість політичних систем. Довіра є необхідною для соціальної згуртованості та добробуту, оскільки вона впливає на здатність урядів керувати і дозволяє їм діяти без необхідності вдаватися до примусу. Таким чином, це ефективний засіб зниження транзакційних витрат у будь-яких соціальних, економічних і політичних відносинах» [11].

Сьогодні уряди знаходяться на критичному перехресті. Вони мають справлятися з одночасними трансформаціями та долати значні виклики, від забезпечення економічної безпеки та відновлення до управління загостреними геополітичними напруженнями, пом'якшення наслідків кліматичних змін і адаптації до них, а також пристосування до технологічних змін. Водночас зростаюча поляризація та відчуження громадян від традиційних демократичних процесів створюють додатковий тиск на уряди. У цьому середовищі, де ставки високі, побудова та підтримка довіри до публічних інституцій стала пріоритетом для урядів усього світу.

Довіра до публічних інституцій є фундаментом, на якому в демократичних системах базується робота державних службовців. Вона дозволяє здійснювати повсякденне управління та ухвалювати політичні рішення для розв'язання нагальних викликів. Довіра знижує транзакційні витрати — в управлінні, суспільстві та економіці — та полегшує дотримання громадянами державної політики. Вона може сприяти підтримці складних реформ і програм з кращими результатами. У демократичних системах високий рівень довіри — разом зі здоровим рівнем громадського контролю — може допомогти легітимізувати та захистити демократичні інституції та норми.

Довіра також є важливим індикатором для вимірювання того, як люди сприймають і оцінюють свої урядові інституції. Висока довіра до публічних інституцій, звичайно, не є необхідним результатом демократичного управління. Насправді, низький рівень довіри, зафіксований у демократичних системах, можливий тому, що громадяни в демократичних системах — на відміну від автократичних — не тільки мають свободу висловлювати недовіру до свого уряду, але й заохочуються до контролю за його діяльністю та демонстрації «скептичної довіри». Стійкість демократичних систем зумовлена

відкритими громадськими дебатами, які вони сприяють, даючи змогу враховувати різноманітні думки для досягнення довіри та кращих результатів; а також здатністю різних інституцій притягувати одна одну до відповідальності. Навіть низький рівень довіри до окремих публічних інституцій не слід розглядати як відмову від демократичних цінностей, а радше як свідчення того, що громадяни мають високі очікування щодо того, що можуть забезпечити інституції в демократичних системах.

Довіра є важливим аспектом у забезпеченні **соціальної стійкості**, оскільки сприяє співпраці, зниженню транзакційних витрат і розвитку довгострокових відносин між учасниками соціальних та економічних процесів. Однак існує прогалина у дослідженні довіри та стійкості.

На міжнародному рівні довіра є фундаментальною умовою для успішного досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) і сприяння міжнародній співпраці у забезпеченні глобальних суспільних благ. На національному рівні довіра є тим «клеєм», що забезпечує співпрацю та солідарність як всередині соціальних груп, так і між ними, а також між громадянами та державними інституціями. Коли довіра падає, це призводить до зниження соціальної згуртованості та ослаблення соціального контракту.

Довіру як один з індикаторів ЦСР можна охарактеризувати як маяк, який потенційно здатний направити людство в правильному напрямку до сталого розвитку. Важливість дослідження довіри пов'язана з необхідністю реалізації Україною Цілей Сталого Розвитку, що є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року, прийнятого світовими лідерами на історичному Саміті ООН у вересні 2015 року. Глобальні цілі офіційно вступили в силу 1 січня 2016 року. 15 вересня 2017 року - Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) [12]. У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

Цілі сталого розвитку в Україні становлять нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Слід зазначити, що одна з цілей сталого розвитку (№16) безпосередньо наголошує на формуванні довіри в суспільстві задля досягнення інших цілей розвитку суспільства. Довіра регулює сферу взаємовідносин між суб'єктами на міжособистісному та інституціональному рівнях, внаормовуючи формальні, публічні та інституційні сфери.

Без довіри буде важко досягти ЦСР. Створення підтримки для фінансування ЦСР також вимагає величезного рівня довіри всередині і між

країнами. Всесвітній банк, ОЕСР та інші міжнародні інституції намагалися виміряти довіру, її вплив і важливість для сталого розвитку. Ці зусилля необхідно інвестувати в розробку методології виміру довіри. Вимірювання показників довіри необхідно для відповідності стандартам, встановленим в Порядку денному на період до 2030 року. Це також важливий крок на шляху до допомоги країнам в досягненні їх цілей у боротьбі з бідністю та голодом, зміцненню здоров'я і зайнятості і досягнення всіх амбітних цілей, закладених в Цілях сталого розвитку. Довіра має вирішальне значення для виходу з поточної кризи. Вона формує відповідні заходи політики. А після кризи урядам необхідно буде відновити довіру як на національному, так і на міжнародному рівні. Криза є тестом для ключових концептів довіри. Також важливо, щоб ці дискусії не носили суто академічний характер. Ці дебати повинні мати реальні наслідки для розробки і реалізації політики сталого розвитку. Для цього необхідні якісні та цілісні дані.

Довіра відіграє фундаментальну роль у забезпеченні безпеки на різних рівнях — від індивідуального до державного та міжнародного. Вона є основою ефективної взаємодії між громадянами, державними інституціями та міжнародними партнерами, сприяючи стабільності, запобіганню конфліктів і захисту суспільства від загроз.

На рівні взаємодії громадян із правоохоронними органами довіра підвищує легітимність і ефективність їхньої роботи. Громадяни більш охоче співпрацюють із поліцією, армією та іншими структурами безпеки, якщо впевнені у їхній чесності, професіоналізмі та справедливості. Це сприяє зниженню рівня злочинності, підтримці громадського порядку та профілактиці конфліктів. У кризових ситуаціях довіра до органів безпеки допомагає уникати паніки, полегшує евакуацію та забезпечує дотримання правил.

У міжнародній сфері довіра між державами є ключовою для забезпечення глобальної безпеки. Вона сприяє укладенню угод про роззброєння, координації спільних дій проти тероризму, кіберзагроз чи природних катастроф, а також забезпечує ефективний обмін розвідданими та ресурсами. Відсутність довіри між країнами може призводити до гонки озброєнь та загострення міжнародних конфліктів.

Внутрішньосуспільна довіра також є важливим елементом у сфері безпеки. Вона сприяє зміцненню соціального капіталу, що стимулює громадян до створення волонтерських ініціатив і громадських організацій для підтримки безпеки. Крім того, довіра до уряду, медіа та наукових джерел зменшує вплив дезінформації, яка може дестабілізувати ситуацію та створювати паніку.

У кіберсфері довіра до систем захисту даних і цифрових платформ є критичною для їх ефективного використання. Без довіри люди уникають цифрових послуг, що може знижувати ефективність управління в умовах

кризи. Водночас міжнародна довіра дозволяє країнам спільно реагувати на кіберзагрози, запроваджуючи високі стандарти безпеки.

У військових конфліктах довіра відіграє важливу роль у підтримці морального духу солдатів, координації дій та стійкості в бойових умовах. Після завершення конфліктів вона стає основою для постконфліктного врегулювання, примирення та реформування сектору безпеки.

Таким чином, довіра у сфері безпеки є ключовим фактором, який забезпечує ефективну взаємодію між різними учасниками та підвищує стійкість суспільства до загроз. Її зміцнення є пріоритетним завданням для запобігання конфліктам, підтримки громадського порядку та створення безпечного середовища.

За яких умов уряд може завоювати довіру своїх громадян після конфлікту? Питання про те, що спонукає громадян визнавати право уряду керувати – тобто вважати його надійним і законним [13]. Є багато досліджень, присвячених вивченню ключових факторів довіри до влади і порівняно мало про зв'язок між *безпекою та довірою*. Це упущення є особливо проблематичним, враховуючи важливість довіри до влади для державного будівництва в постконфліктних умовах (особливо після війни), які можуть бути небезпечними для великих верств населення.

Сприйняття безпеки є важливим джерелом довіри до влади для постконфліктних суспільств. Це твердження свідчить про те, що безпечне середовище є невід'ємною частиною здорового соціального договору між урядом та його громадянами, особливо в країнах з обмеженими правами. Таким чином, безпека є важливою складовою ефективного управління та ключовим результатом або дією, за якою громадяни оцінюють, чи можуть вони довіряти владі. Таке судження засновано на суб'єктивній оцінці громадянами ситуації з безпекою в їхній країні, а не будь-який об'єктивний показник безпеки.

Теорії стверджують, що ефективне управління призводить до вищої легітимності суб'єктів управління, особливо держави. Застосовуємо цю логіку до ситуацій, де ефективне управління означає безпеку: якщо держава змушує громадян почуватися в безпеці, громадяни винагороджують уряд (владу) більшою довірою. Безпека може бути особливо важливою там, де значна частина населення постраждала від незахищеності чи насильства, як це має місце в країнах потерпілих від війни. Крім того, довіра може запуснути ефективне коло управління в регіонах з обмеженою державністю. У такому колі ефективне та гідне довіри управління стає взаємопідсилюючим, забезпечуючи стабільне та ефективне управління [14]. Згідно з цим аргументом ефективне управління допомагає зміцнити довіру до влади, а підвищення довіри дозволяє владі забезпечувати більш ефективне управління, наприклад, більшу безпеку.

Висновки. Довіра є фундаментальним чинником соціальної стійкості, що впливає на ефективність державного управління, економічний розвиток, безпеку та демократичні процеси. Вона знижує транзакційні витрати, сприяє соціальній згуртованості та формуванню сприятливого бізнес-середовища. Високий рівень довіри в суспільстві сприяє зміцненню державних інституцій, покращенню якості публічного управління та забезпеченню стійкості до кризових ситуацій. Недовіра, навпаки, може провокувати соціальну поляризацію, посилювати нестабільність та ускладнювати реалізацію політичних і економічних реформ. Значний виклик становить формування довіри в пост-конфліктних суспільствах, де необхідно забезпечити ефективне управління, прозорість інституцій та механізми громадянської участі. Політичні та економічні кризи, інформаційна війна та цифровізація суспільства впливають на рівень довіри, створюючи як можливості для її посилення, так і загрози, пов'язані з маніпуляцією громадською думкою та дезінформацією. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методологій вимірювання довіри в різних соціальних контекстах, визначенні оптимальних стратегій її зміцнення на державному, корпоративному та громадському рівнях. Актуальним напрямом є дослідження ролі цифрових технологій у формуванні довіри, механізмів її відновлення після соціальних і політичних криз, а також аналіз впливу міжнародних відносин на рівень довіри між державами. Подальше вивчення цих питань сприятиме розробці ефективних державних політик, спрямованих на зміцнення довіри як основи стабільного і сталого розвитку суспільства.

Література:

1. Pohl, K. (2010). *Requirements Engineering: Fundamentals, Principles, and Techniques* (p. 813). Heidelberg: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-12578-2>
2. Putnam, Robert D., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nanetti. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/408189/mod_resource/content/1/Uvod%20Robert%20D%20Putnam_%20Making%20democracy%20work%20_%20civic%20traditions%20in%20modern%20Italy.pdf
3. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
4. Eisner, J.P. The origins of explanatory style: Trust as a determinant of optimism and pessimism. In *Explanatory Style*; Routledge: Abingdon, UK, 2013.
5. Tomasic, R.; Akinbami, F. The role of trust in maintaining the resilience of financial markets. *J. Corp. Law Stud.* 2011, 11, 369–394
6. Kong, D.; Pan, Y.; Tian, G.G.; Zhang, P. CEOs' hometown connections and access to trade credit: Evidence from China. *J. Corp. Finance* 2020, 62, 101574
7. OECD (2018). *Trust and its Determinants: Evidence from the Trustlab Experiment*. Working Paper No. 8
8. Norris, Pippa, *In Praise of Skepticism: Trust but Verify* (New York, 2022; online edn, Oxford Academic, 22 Sept. 2022), <https://doi.org/10.1093/oso/9780197530108.001.0001>

9. Sztompka P (1997) *Trust, Distrust and the Paradox of Democracy*. WZB Discussion Paper no. P 97-003. Wissenschaftszentrum Berlin Für Sozialforschung, Berlin. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50255/1/239015150.pdf>
10. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
11. OECD (2013) *Government at a Glance 2013*, OECD, Paris. – p.21
12. Міністерство економіки України. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb> (дата звернення: 20.03.2025).
13. Risse, Thomas, and Eric Stollenwerk. 2018. "Legitimacy in Areas of Limited Statehood." *Annual Review of Political Science* 21 (1): 403–418. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041916-023610>.
14. Schmelzle, Cord, and Eric Stollenwerk. 2018. "Virtuous or Vicious Circle? Governance Effectiveness and Legitimacy in Areas of Limited Statehood." *Journal of Intervention and Statebuilding* 12 (4): 449–467.

References:

1. Pohl, K. (2010). *Requirements Engineering: Fundamentals, Principles, and Techniques* (p. 813). Heidelberg: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-12578-2>
2. Putnam, Robert D., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nanetti. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/408189/mod_resource/content/1/Uvod%20Robert%20D%20Putnam_%20Making%20democracy%20work%20_%20civic%20traditions%20in%20modern%20Italy.pdf
3. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
4. Eisner, J.P. The origins of explanatory style: Trust as a determinant of optimism and pessimism. In *Explanatory Style*; Routledge: Abingdon, UK, 2013.
5. Tomasic, R.; Akinbami, F. The role of trust in maintaining the resilience of financial markets. *J. Corp. Law Stud.* 2011, 11, 369–394
6. Kong, D.; Pan, Y.; Tian, G.G.; Zhang, P. CEOs' hometown connections and access to trade credit: Evidence from China. *J. Corp. Finance* 2020, 62, 101574
7. OECD (2018). *Trust and its Determinants: Evidence from the Trustlab Experiment*. Working Paper No. 8
8. Norris, Pippa, *In Praise of Skepticism: Trust but Verify* (New York, 2022; online edn, Oxford Academic, 22 Sept. 2022), <https://doi.org/10.1093/oso/9780197530108.001.0001>
9. Sztompka P (1997) *Trust, Distrust and the Paradox of Democracy*. WZB Discussion Paper no. P 97-003. Wissenschaftszentrum Berlin Für Sozialforschung, Berlin. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50255/1/239015150.pdf>
10. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
11. OECD (2013) *Government at a Glance 2013*, OECD, Paris. – p.21
12. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Natsionalna dopovid "Tsili staloho rozvytku: Ukraina". URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb> (data zvernennia: 20.03.2025). [in Ukrainian]
13. Risse, Thomas, and Eric Stollenwerk. 2018. "Legitimacy in Areas of Limited Statehood." *Annual Review of Political Science* 21 (1): 403–418. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041916-023610>.
14. Schmelzle, Cord, and Eric Stollenwerk. 2018. "Virtuous or Vicious Circle? Governance Effectiveness and Legitimacy in Areas of Limited Statehood." *Journal of Intervention and Statebuilding* 12 (4): 449–467.

УДК 352.07:342.553

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-648-658](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-648-658)

Кухарчук Петро Михайлович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, тел.: (0432) 55-65-68, <https://orcid.org/0000-0002-2051-3298>

Білик Олег Олександрович доктор наук з державного управління, доцент, проректор КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 21050, м. Вінниця, тел.: (0432) 55-65-68, <https://orcid.org/0000-0001-5088-1115>

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У контексті сучасних реалій України, що перебуває у стані війни, питання ефективного публічного управління соціальним розвитком територіальних громад набуває особливої актуальності. Воєнний стан створює безпрецедентні виклики для органів місцевого самоврядування та державної влади, вимагаючи реконфігурації підходів до забезпечення соціальних потреб населення, збереження соціальної інфраструктури та підтримки вразливих категорій громадян.

Актуальним постає питання дослідження воєнного стану, який суттєво трансформує парадигму публічного управління соціальним розвитком громад. В умовах обмежених ресурсів, підвищених безпекових ризиків та масштабних переміщень населення, органи місцевого самоврядування змушені адаптувати механізми прийняття рішень, переорієнтовувати бюджетні видатки та модифікувати системи надання соціальних послуг.

Висвітлення ключових викликів щодо забезпечення безперервності функціонування критичної соціальної інфраструктури, зокрема медичних закладів, освітніх установ, об'єктів житлово-комунального господарства, потребує детального вивчення та вироблення механізмів демократичного врядування. Пріоритетним постає вивчення аналізу механізмів розбудови систем цивільного захисту, створення та обладнання укриттів, забезпечення базових потреб внутрішньо переміщених осіб.

В умовах воєнного стану відбувається суттєва трансформація моделей соціального управління. Спостерігається перехід від довгострокового планування до оперативного реагування на кризові ситуації, посилюється вертикальна інтеграція з військово-цивільними адміністраціями, зростає роль

громадських організацій та волонтерських рухів як партнерів органів публічної влади.

Особливого значення набуває цифровізація адміністративних та соціальних послуг, що дозволяє забезпечити їх доступність незалежно від фізичного розташування громадян. Впровадження електронних систем обліку та розподілу гуманітарної допомоги, дистанційної освіти, телемедицини стає не розкішшю, а необхідністю.

Подальше дослідження цієї проблематики має зосереджуватися на розробці адаптивних механізмів управління соціальною сферою, що здатні забезпечити сталий розвиток громад не лише в умовах воєнного стану, але й у повоєнний період відновлення та розбудови.

Ключові слова: місцеве самоврядування, демократичне врядування, соціальна взаємодія, соціальний розвиток, громадянське суспільство, публічна політика, публічне управління, публічна влада, локальний рівень, механізми, моделі, інструменти.

Kukharchuk Petro Mykhailovych PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and Administration, Communal Institution of Higher Education "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Vinnytsia, tel.: (0432) 55-65-68, <https://orcid.org/0000-0002-2051-3298>

Bilyk Oleh Oleksandrovyh Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Vice-Rector of the Vinnytsia Academy of Continuing Education, Vinnytsia, tel.: (0432) 55-65-68, <https://orcid.org/0000-0001-5088-1115>

PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL DEVELOPMENT OF COMMUNITIES IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. In the context of the current realities of Ukraine, which is in a state of war, the issue of effective public management of social development of territorial communities is becoming particularly relevant. Martial law creates unprecedented challenges for local governments and state authorities, requiring a reconfiguration of approaches to ensuring the social needs of the population, preserving social infrastructure and supporting vulnerable categories of citizens.

The issue of studying martial law, which significantly transforms the paradigm of public management of social development of communities, is relevant. In conditions of limited resources, increased security risks and large-scale population movements, local governments are forced to adapt decision-making mechanisms, reorient budget expenditures and modify social service delivery systems.

Highlighting key challenges in ensuring the continuity of the functioning of critical social infrastructure, in particular medical institutions, educational institutions,

housing and communal facilities, requires detailed study and development of mechanisms of democratic governance. The priority is to study the analysis of mechanisms for building civil protection systems, creating and equipping shelters, and ensuring the basic needs of internally displaced persons.

Under martial law, social management models are undergoing a significant transformation. There is a transition from long-term planning to operational response to crisis situations, vertical integration with military-civilian administrations is increasing, and the role of public organizations and volunteer movements as partners of public authorities is growing.

The digitalization of administrative and social services is gaining particular importance, which allows ensuring their accessibility regardless of the physical location of citizens. The introduction of electronic systems for accounting and distribution of humanitarian aid, distance education, and telemedicine is becoming not a luxury, but a necessity.

Further research on this issue should focus on the development of adaptive mechanisms for managing the social sphere that are capable of ensuring the sustainable development of communities not only under martial law, but also in the post-war period of recovery and development.

Keywords: local self-government, democratic governance, social interaction, social development, civil society, public policy, public administration, public power, local level, mechanisms, models, tools.

Постановка проблеми. Російська військова агресія проти України спричинила значні зміни в системі публічного управління та поставила перед органами місцевого самоврядування нові завдання, пов'язані із забезпеченням соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Проблема організації ефективного публічного управління соціальним розвитком громад набуває особливого значення, оскільки від цього залежить стійкість суспільства та держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців теоретико-методологічні аспекти публічного управління досліджували В. Луговий, О. Оболенський, Ю. Пахомов, І. Розпутенко, В. Токарева, В. Філіпова, І. Лопушинський, П. Кухарчук та ін. Питанням соціальної сфери державного управління приділяли увагу в своїх працях Е. Лібанова, І. Михасюк, М. Долішній, В. Кравців, М. Мельник В. Новицького та ін

Мета статті є аналіз трансформації системи публічного управління соціальним розвитком територіальних громад в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності цього управління з урахуванням нових безпекових, соціальних та економічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України у лютому 2022 року стало безпрецедентним

викликом для системи публічного управління на всіх рівнях. Особливо гостро ці виклики відчували територіальні громади, які внаслідок реформи децентралізації отримали значні повноваження та відповідальність за забезпечення соціального розвитку на місцевому рівні. Воєнний стан зумовив кардинальну зміну пріоритетів і механізмів управління, трансформував соціально-економічні відносини та спричинив масштабні міграційні процеси.

Соціальний розвиток територіальних громад є комплексним процесом якісних змін у соціальній сфері, що передбачає підвищення добробуту населення, покращення якості та доступності соціальних послуг, розвиток соціальної інфраструктури, формування ефективної системи соціального захисту та утвердження соціальної справедливості. У контексті децентралізації територіальні громади отримали значні повноваження щодо забезпечення соціального розвитку, що ґрунтується на принципах субсидіарності, інклюзивності та сталості.

Теоретичне підґрунтя публічного управління соціальним розвитком громад становлять концепції місцевого самоврядування, теорія суспільного вибору, концепція сталого розвитку та теорія людського капіталу. Відповідно до цих концепцій, ефективне управління соціальним розвитком має базуватися на активній участі населення, врахуванні місцевих особливостей та потреб, оптимальному використанні наявних ресурсів та забезпеченні гармонійного розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер.

До початку повномасштабної війни в Україні сформувалася багаторівнева система публічного управління соціальним розвитком громад. Ця система включала:

Нормативно-правовий рівень – законодавчі акти, що регулюють процеси децентралізації, місцевого самоврядування та соціального розвитку.

Інституційний рівень – органи місцевого самоврядування, виконавчі органи влади, заклади соціальної інфраструктури, громадські організації.

Фінансово-економічний рівень — механізми формування та використання бюджетних коштів, залучення інвестицій, грантів та інших ресурсів для соціального розвитку.

Організаційно-управлінський рівень – стратегії та програми соціального розвитку, механізми прийняття управлінських рішень, моніторинг та оцінка результатів.

Інформаційно-комунікаційний рівень — системи інформування громадян, забезпечення прозорості діяльності органів влади, механізми громадської участі.

Реформа децентралізації, що активно впроваджувалася з 2014 року, суттєво розширила повноваження та ресурсну базу територіальних громад у сфері соціального розвитку. Громади отримали можливість самостійно визна-

чати пріоритети розвитку, формувати та реалізовувати соціальні програми, управляти закладами охорони здоров'я, освіти, культури та соціального захисту. Водночас реформа зумовила появу нових викликів, пов'язаних із нерівномірністю розвитку різних громад, дефіцитом кадрів, недостатнім досвідом стратегічного планування.

З початком повномасштабного вторгнення в Україні було запроваджено воєнний стан та ухвалено низку законодавчих актів, що змінили правові основи функціонування системи публічного управління. Ключові зміни стосувалися:

- розширення повноважень військових адміністрацій та їх взаємодії з органами місцевого самоврядування;
- спрощення адміністративних процедур та механізмів прийняття рішень;
- коригування бюджетного процесу та перерозподілу фінансових ресурсів;
- запровадження спеціальних механізмів соціального захисту населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб;
- регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану;
- зміни в системі надання адміністративних та соціальних послуг.

Прийняття Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та низки інших нормативно-правових актів [2; 3] дозволило створити правове підґрунтя для функціонування системи публічного управління в нових умовах, проте не вирішило всіх проблем, пов'язаних із забезпеченням соціального розвитку громад.

Аналіз практики [4] функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану дозволив виявити ключові виклики, з якими стикаються громади у забезпеченні соціального розвитку:

Безпечкові виклики:

- о Загроза життю та здоров'ю мешканців громад внаслідок бойових дій
- о Руйнування об'єктів критичної інфраструктури
- о Мінна небезпека та забруднення територій вибухонебезпечними предметами
- о Погіршення криміногенної ситуації

Демографічні виклики:

- о Масштабна внутрішня міграція населення
- о Вимушена евакуація з територій, що перебувають під загрозою окупації
- о Відтік кваліфікованих кадрів
- о Зміна статево-вікової структури населення громад

Економічні виклики:

- о Скорочення дохідної частини місцевих бюджетів
- о Зростання видатків на оборону та безпеку
- о Порушення економічних зв'язків та логістичних ланцюгів
- о Скорочення підприємницької активності та зайнятості

Соціальні виклики:

- о Зростання потреби у соціальному захисті вразливих категорій населення
- о Погіршення доступу до освітніх, медичних та соціальних послуг
- о Психологічні травми та посттравматичний стресовий розлад
- о Загострення соціальних проблем, пов'язаних із внутрішньою міграцією

Управлінські виклики:

- о Необхідність швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності
- о Дефіцит інформації та комунікаційні проблеми
- о Потреба у координації дій з військовими адміністраціями та іншими суб'єктами
- о Перевантаження систем надання адміністративних та соціальних послуг [4].

В умовах воєнного стану відбулася суттєва трансформація пріоритетів та механізмів управління соціальним розвитком громад. Якщо до початку повномасштабної війни основними пріоритетами були економічне зростання, розвиток інфраструктури та підвищення якості послуг, то в нових умовах на перший план вийшли:

Забезпечення безпеки населення – створення укриттів, організація евакуації, інформування про загрози, забезпечення функціонування систем оповіщення.

Гуманітарна допомога – організація прийому, зберігання та розподілу гуманітарної допомоги, забезпечення базових потреб вразливих категорій населення.

Підтримка внутрішньо переміщених осіб – реєстрація, розміщення, інтеграція ВПО у громади, забезпечення доступу до освіти, медицини та соціальних послуг.

Відновлення критичної інфраструктури – відновлення електро-, водо-, газопостачання, ремонт об'єктів соціальної інфраструктури, забезпечення функціонування комунальних служб.

Підтримка територіальної оборони та ЗСУ – сприяння територіальній обороні, забезпечення потреб військових підрозділів, розміщених на території громади.

Зміна пріоритетів зумовила трансформацію механізмів управління соціальним розвитком громад. Зокрема, спостерігаються такі тенденції:

посилення централізації у прийнятті рішень – більшість стратегічних рішень, особливо у сфері безпеки та оборони, приймаються на центральному рівні або рівні військових адміністрацій; *спрощення адміністративних процедур* – скорочення термінів розгляду звернень, спрощення процедур надання соціальної допомоги, запровадження електронних сервісів; *розширення міжмуніципального співробітництва* – об'єднання ресурсів громад для вирішення спільних проблем, формування регіональних мереж підтримки; *активізація співпраці з міжнародними організаціями та донорами* – залучення міжнародної технічної та гуманітарної допомоги, участь у програмах відновлення; *розвиток нових форматів громадської участі* – волонтерські ініціативи, громадські проєкти, онлайн-платформи для координації дій та інформування.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] в свою чергу визначає повноваження місцевих рад щодо затвердження цільових програм, повноваження виконавчих органів міських рад у сфері соціального захисту населення; Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [5] – повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі соціального захисту та соціального забезпечення населення. Бюджетний кодекс України [6] – положення щодо місцевих бюджетів в даній частині. Чинна редакція Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7] передбачає, що для взятої на облік ВПО реалізація права на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України; громадянин пенсійного віку, особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю та інша особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах, і зареєстрованих як ВПО, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої ВПО.

В умовах воєнного стану система соціального захисту та підтримки вразливих категорій населення зазнала суттєвих змін. Основними напрямками трансформації стали:

✓ *Розширення переліку вразливих категорій* – до традиційних категорій (особи з інвалідністю, люди похилого віку, малозабезпечені сім'ї) додалися внутрішньо переміщені особи, сім'ї загиблих військовослужбовців, особи, які постраждали внаслідок бойових дій.

✓ *Запровадження нових видів соціальної допомоги* – грошова допомога ВПО, компенсація за зруйноване житло, допомога на відновлення майна, допомога на проживання.

✓ *Цифровізація процесів надання соціальної допомоги* – розвиток електронних сервісів (зокрема через додаток "Дія"), дистанційна ідентифікація отримувачів допомоги, електронні реєстри.

✓ *Інтеграція державної та гуманітарної допомоги* – координація розподілу допомоги від держави, міжнародних організацій та волонтерів, запобігання дублюванню зусиль.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

✓ *Психосоціальна підтримка населення* – розвиток мережі психологічної допомоги, створення груп підтримки, організація реабілітаційних заходів.

Важливим аспектом управління системою соціального захисту в громадах стала координація діяльності різних суб'єктів: органів соціального захисту, центрів надання адміністративних послуг, волонтерських організацій, міжнародних гуманітарних місій. У багатьох громадах були створені координаційні центри або гуманітарні штаби, які забезпечували узгодження дій та ефективне використання наявних ресурсів.

На нашу думку, освіта є однією з найважливіших сфер соціального розвитку громад, яка зазнала суттєвого впливу воєнного стану. Основними викликами в організації освітнього процесу стали: *безпека учасників освітнього процесу* – забезпечення укриттів у навчальних закладах, розробка протоколів дій під час повітряних тривог; *міграція учнів та педагогів* – необхідність інтеграції дітей ВПО у навчальний процес, вирішення проблеми дефіциту педагогічних кадрів; *дистанційне навчання* – забезпечення технічних можливостей для дистанційного навчання, підвищення цифрової грамотності вчителів та учнів; *психологічна підтримка* – подолання психологічних травм в учнів та педагогів, створення безпечного освітнього середовища.

Аналізуючи управлінські рішення місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, громади впроваджували різноманітні управлінські рішення:

- облаштування укриттів у навчальних закладах та забезпечення їх необхідним обладнанням;
- запровадження змішаних форм навчання (очне навчання в безпечних регіонах, дистанційне — у небезпечних);
- створення освітніх хабів для дітей ВПО, де вони могли навчатися дистанційно в своїх школах;
- організація психологічного супроводу учасників освітнього процесу;
- адаптація навчальних програм до умов воєнного стану (включення елементів безпекової освіти, психологічної підтримки);
- розвиток місцевих освітніх платформ та забезпечення доступу до національних освітніх ресурсів [8].

Щодо забезпечення медичної допомоги та охорони здоров'я населення, слід відмітити що система охорони здоров'я в громадах зіткнулася з безпрецедентними викликами під час воєнного стану. Основними проблемами стали:

- пошкодження медичної інфраструктури – руйнування лікарень, амбулаторій, аптек внаслідок бойових дій.
- дефіцит медичних кадрів – евакуація медичних працівників, мобілізація лікарів до ЗСУ.

- перебої з постачанням ліків та медичних виробів – порушення логістичних ланцюгів, зростання потреби в ліках для травматологічної допомоги.
- збільшення навантаження на медичні заклади – зростання кількості пацієнтів з травмами, психічними розладами, хронічними захворюваннями.
- обмежений доступ до спеціалізованої медичної допомоги – неможливість транспортування важких хворих, відкладення планових операцій.

Як показує практика, для вирішення цих проблем громади впроваджували такі управлінські рішення:

- створення резервних джерел енергопостачання для медичних закладів;
- формування запасів медикаментів та медичних виробів;
- розвиток телемедицини та онлайн-консультацій;
- організація мобільних медичних бригад для надання допомоги у віддалених населених пунктах;
- створення тимчасових медичних пунктів у місцях компактного розміщення ВПО;
- співпраця з міжнародними організаціями для забезпечення доступу до ліків та медичного обладнання.

Важливою складовою управління системою охорони здоров'я стала інформаційна робота серед населення щодо профілактики захворювань, надання першої домедичної допомоги та психологічної підтримки.

Також житлово-комунальне господарство є однією з ключових сфер, що забезпечує основні потреби населення громад. В умовах воєнного стану ця сфера зіткнулася на локальному рівні зіткнулася над вирішенням таких проблем:

1. Пошкодження інфраструктури — руйнування житлового фонду, мереж водо-, газо-, електропостачання, теплових мереж.
2. Дефіцит енергоресурсів — обмеження постачання електроенергії внаслідок пошкодження енергетичної інфраструктури, проблеми з постачанням газу та інших енергоносіїв
3. Збільшення навантаження на комунальні системи — прибуття значної кількості ВПО у громади, розміщені у безпечних регіонах.
4. Фінансові проблеми комунальних підприємств — зниження платоспроможності населення, збільшення заборгованості за комунальні послуги.
5. Кадрові проблеми — мобілізація працівників комунальних служб, евакуація фахівців.

Для управління житлово-комунальним господарством в умовах воєнного стану публічне управління громад запроваджувало такі механізми:

- створення аварійних бригад для оперативного реагування на пошкодження інфраструктури;

- забезпечення автономних джерел енергопостачання для критичної інфраструктури;
- оптимізація споживання енергоресурсів та впровадження енерго-ефективних технологій;
- організація пунктів обігріву та "пунктів незламності" для забезпечення базових потреб населення під час відключень електроенергії;
- залучення міжнародної технічної допомоги для відновлення пошкодженої інфраструктури;
- запровадження спрощених механізмів компенсації витрат на комунальні послуги для вразливих категорій населення.

Висновки. Дослідження проблематики публічного управління соціальним розвитком громад в умовах воєнного стану дозволяє сформулювати такі висновки:

- Повномасштабна війна стала безпрецедентним викликом для системи публічного управління соціальним розвитком територіальних громад, зумовивши кардинальну зміну пріоритетів, механізмів та інструментів управління.
- Основними викликами для соціального розвитку громад в умовах воєнного стану стали: безпекові загрози, масштабна внутрішня міграція, пошкодження інфраструктури, скорочення фінансових ресурсів, погіршення доступу до соціальних послуг, психологічні травми населення.
- Трансформація системи публічного управління соціальним розвитком громад відбувається в напрямі посилення безпекової складової, спрощення адміністративних процедур, розширення міжмуніципального співробітництва, активізації співпраці з міжнародними організаціями та розвитку нових форматів громадської участі.

Література:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 15.03.2025)
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.03.2025)
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення 17.03.2025)
4. Аналітичний звіт «Доступ до соціальних послуг населення, яке постраждало наслідок збройної агресії Російської Федерації. Апарат Верховної Ради України від 23.10.2024. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75507.pdf> (дата звернення 17.03.2025)
5. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення 18.03.2025).
6. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 17.03.2025).

7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 18.03.2025).

8. Місцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи: матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 166 с.

9. І. В. Зубар, Ю. В. Онищук. Стратегія продовольчої безпеки в умовах війни / Публічне управління та митне адміністрування, № 2 (37), 2023. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/2/2_2023.pdf (дата звернення 29.03.2025).

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII. [Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" dated May 12, 2015 No. 389-VIII]. (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» vid 21 travnia 1997 roku. № 280/97-VR. [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" dated May 21, 1997. No. 280/97-VR]. (1997). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu» vid 12 travnia 2022 roku № 2259-IX. [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government During the Period of Martial Law" dated May 12, 2022 No. 2259-IX]. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [in Ukrainian].

4. Analitychnyi zvit «Dostup do sotsialnykh posluh naselennia, yake postrazhdalo naslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii. Aparat Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23.10.2024. [Analytical report "Access to social services for the population affected by the armed aggression of the Russian Federation. The Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 10/23/2024]. (2024). URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75507.pdf> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro mistsevi derzhavni administratsii» vid 9 kvitnia 1999 roku № 586-XIV. [Law of Ukraine "On Local State Administrations" dated April 9, 1999 No. 586-XIV]. (1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> [in Ukrainian].

6. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku № 2456-VI. [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010 No. 2456-VI]. (2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706-VII. [Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" dated October 20, 2014 No. 1706-VII]. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

8. Mistseve samovriaduvannia v umovakh vidnovlennia Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy (2022) [Local self-government in the conditions of Ukraine's recovery: challenges and prospects] materialy Mizhnar. kruhloho stolu do Dnia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini (Kyiv, 9 hrud. 2022 r.) : / za zah. red. L. H. Komakhy, V. S. Koltun, Yu. F. Dekhtiarenka. Kyiv : Navch.-nauk. in-t publ. upr. ta derzh. sluzhby Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, 2022. 166 s. [in Ukrainian].

9. Zubar I. V., Onyshchuk Y. V. (2023). Stratehiia prodovolchoi bezpeky v umovakh viiny [Food security strategy in wartime]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia - Public administration and customs administration*, 2 (37). URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/2/2_2023.pdf [in Ukrainian].

УДК 614.2:339.138:005.3(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-659-666](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-659-666)

Литвинова Ольга Несторівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Слободян Наталія Олександрівна кандидатка економічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0000-6990-4188>

Карпович Алла Леонідівна здобувачка вищої освіти 1 року навчання за спеціальністю 073 «Менеджмент» медичного факультету Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль

Петрашик Юрій Миколайович кандидат філологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

Запорожан Лариса Петрівна кандидатка географічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0008-5588-0224>

УНІКАЛЬНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНОМУ ДИНАМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Маркетинговий менеджмент у медичних установах — це процес планування, впровадження та контролю маркетингових стратегій, спрямованих на досягнення організаційних цілей закладу охорони здоров'я. Він включає розробку продуктів і послуг, аналіз попиту, рекламу, роботу з брендом, управління взаємовідносинами з пацієнтами та забезпечення високого рівня задоволення потреб населення.

Особливостями маркетингового менеджменту в закладі охорони здоров'я, як і медичній сфері є те, що послуги часто не є "товарами" в класичному

розумінні. Вони не можуть бути придбані або повернуті, вони не збережні, їх не можна придбати за оптовими цінам, вони невіддільні від надавача, тому маркетинг в медичній сфері пов'язаний з побудовою довірчих відносин із пацієнтами, високим рівнем етики і відповідальності. Окрім того, особливістю маркетингу медичних послуг є те, що у цій сфері лікар, виступає водночас у двоїстій ролі: з одного боку, він по суті є виробником, а з іншого боку він же і агент споживача, тобто пацієнта.

Ефективне управління маркетингом у закладах охорони здоров'я передбачає: дослідження конкурентного середовища, потреб пацієнтів, попиту та тенденцій у сфері охорони здоров'я; визначення унікальних переваг закладу, розробка маркетингових планів для залучення пацієнтів; підвищення довіри до установи, створення позитивного враження через якість обслуговування, професіоналізм персоналу та комунікацію з громадськістю; просування послуг через традиційні та цифрові канали комунікації, включаючи соціальні мережі, медичні портали; забезпечення якісного обслуговування, ведення бази даних пацієнтів, персоналізований підхід до кожного відвідувача; оцінку результатів маркетингових стратегій і коригування діяльності відповідно до змін ринкового середовища.

Маркетинговий менеджмент у закладі охорони здоров'я є важливим інструментом для досягнення високих результатів у наданні медичних послуг та забезпеченні конкурентоспроможності. Він дозволяє не тільки залучити нових пацієнтів, але й зміцнити репутацію установи, підвищити лояльність існуючих пацієнтів та забезпечити сталий розвиток закладу в умовах змінного середовища.

Ключові слова: маркетинг, менеджмент, заклад охорони здоров'я, медичні послуги, цінова доступність, сегментація ринку

Lytvynova Olha Nestorivna PhD, Medicine (Hygiene), Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Slobodian Nataliia Oleksandrivna PhD, Economics Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0000-6990-4188>

Karpovich Alla Leonidivna a first-year student of higher education in the specialty 073 "Management" at the Faculty of Medicine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil

Petrashyk Yurii Mykolaiovych PhD, Phylology, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

Zaporozhan Larysa Petrivna PhD, Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0008-5588-0224>

THE UNIQUENESS OF MARKETING MANAGEMENT IN A HEALTHCARE FACILITY IN THE MODERN DYNAMIC ENVIRONMENT

Abstract. Marketing management in medical institutions is the process of planning, implementing and controlling marketing strategies aimed at achieving the organizational goals of a health care institution. It includes the development of products and services, demand analysis, advertising, working with the brand, managing relationships with patients and ensuring a high level of satisfaction of the needs of the population.

The peculiarities of marketing management in a health care institution, as in the medical field, are that services are often not "goods" in the classical sense. They cannot be purchased or returned, they are not durable, they cannot be purchased at wholesale prices, they are inseparable from the provider, therefore marketing in the medical field is associated with building trusting relationships with patients, a high level of ethics and responsibility. In addition, a feature of medical services marketing is that in this area the doctor acts simultaneously in a dual role: on the one hand, he is essentially a producer, and on the other hand, he is also an agent of the consumer, that is, the patient.

Effective marketing management in healthcare institutions involves: researching the competitive environment, patient needs, demand, and trends in the healthcare sector; identifying the unique advantages of the institution and developing marketing plans to attract patients; building trust in the institution and creating a positive impression through service quality, staff professionalism, and public communication; promoting services through traditional and digital communication channels, including social media and medical portals; ensuring high-quality service, maintaining a patient database, and applying a personalized approach to each visitor; evaluating the effectiveness of marketing strategies and adjusting activities according to changes in the market environment.

Marketing management in a healthcare institution is a crucial tool for achieving high performance in medical service delivery and ensuring competitiveness. It not

only helps attract new patients but also strengthens the institution's reputation, increases the loyalty of existing patients, and ensures the sustainable development of the institution in a dynamic environment.

Keywords: marketing, management, healthcare institution, medical services, affordability, market segmentation

Постановка проблеми. Маркетинговий менеджмент в закладах охорони здоров'я має суттєве значення для успішного функціонування установи в умовах швидких змін, які характеризують сучасний динамічний простір. Сьогодні медичні установи стикаються з новими викликами та можливостями, зокрема у зв'язку з розвитком технологій, змінами у потребах пацієнтів та новими вимогами з боку законодавства. Маркетинговий менеджмент сприяє ефективному управлінню репутацією медичного закладу, залученню нових пацієнтів і забезпеченню високого рівня обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі автори як Ілюшик Л. С. Подольчак Н. Ю., Білик О. І., Ханик Ю.-Б. Р. Аристова Е. В. обґрунтовують необхідність впровадження маркетингових інструментів у публічному управлінні, зокрема в сфері охорони здоров'я, для покращення якості та доступності медичних послуг та аналізують специфіку медичних послуг як економічної категорії. Характеризують роль маркетингової діяльності в їх наданні, підкреслюючи важливість адаптації маркетингових стратегій до особливостей медичної сфери.

Мета: Показати унікальність маркетингового менеджменту в закладі охорони здоров'я в сучасному динамічному просторі для збільшення прибутковості лікувального закладу.

Виклад основного матеріалу. Маркетинговий менеджмент у медичних установах — це процес планування, впровадження та контролю маркетингових стратегій, спрямованих на досягнення організаційних цілей закладу охорони здоров'я. Він включає розробку продуктів і послуг, аналіз попиту, рекламу, роботу з брендом, управління взаємовідносинами з пацієнтами та забезпечення високого рівня задоволення потреб населення.

Особливостями маркетингового менеджменту в закладі охорони здоров'я, як і медичній сфері є те, що послуги часто не є "товарами" в класичному розумінні. Вони не можуть бути придбані або повернуті, вони не збережні, їх не можна придбати за оптовими цінам, вони невіддільні від надавача, тому маркетинг в медичній сфері пов'язаний з побудовою довірчих відносин із пацієнтами, високим рівнем етики і відповідальності. Окрім того, особливістю маркетингу медичних послуг є те, що у цій сфері лікар, виступає водночас у двоїстій ролі: з одного боку, він по суті є виробником, а з іншого боку він же і агент споживача, тобто пацієнта. Ще однією з найважливіших

особливостей маркетингу в сфері медичних послуг є відмінність від усіх решта галузей народного господарства. Ця відмінність полягає в тому, що усі галузі народного господарства працюють за принципом: «чим більше – тим краще», у системі медичної допомоги такий підхід є в, в кращому випадку, абсурдним, тому ми повинні працювати за принципом: «чим менше – тим краще», зміщуючи акценти в сторону профілактики.

Розглядаючи з позицій ринку систему медичної допомоги, бачимо, що кожна медична послуга або процедура має своє призначення для різних груп пацієнтів. Важливо правильно сегментувати ринок для визначення цільових аудиторій, таких як молоді пацієнти, люди старшого віку, пацієнти з хронічними захворюваннями чи потребами у специфічному лікуванні. До сегментів ринку медичних послуг можемо віднести ринок терапевтичних послуг, ринок хірургічних послуг, педіатрична допомога, ринок гінекологічних послуг, геріатрична допомога, ринок паліативної допомоги тощо.

На якість медичних послуг важливий вплив мають різні чинники, такі як швидкість надання послуг, імідж та репутація лікарів та медичних установ, ціна, інтер'єр (пастельні та світлі відтінки, ергономічність планування та комфортність зон очікування). Інформація, що надходить від пацієнтів, є цінним ресурсом для визначення їхніх очікувань та врахування їхніх особливостей. Розподіл всіх пацієнтів на невеликі сегменти дозволяє використовувати маркетингові комунікації, відповідні очікуванням кожного сегменту [3].

Медичні послуги часто мають складну або технічну природу, що робить їх складними для сприйняття звичайним споживачем. Тому маркетингові кампанії мають на меті не лише пропонувати послугу, а й чітко пояснювати її вигоди та переваги для пацієнта. І тут слід відзначити, що зусиль власне маркетингових компаній у даному просвітницькому плані може бути виражено недостатньо. Роль лікаря у питаннях пояснення пацієнтові профілактики виникнення того чи іншого захворювання, а при виникненні, пояснення його стану, перебігу його хвороби, наслідків лікування є незамінною. Саме тому вдосконалення системи управління медичними організаціями має супроводжуватися розробкою стратегії маркетингової орієнтації управління, яка дасть змогу встановити, зміцнити та підтримати взаємовигідні обміни з цільовими ринками [1].

Визначна роль маркетингових компаній в умовах ринку, є визначення стратегії маркетингового менеджменту в медичних установах в умовах кардинальних динамічних станів сьогодення. Тому важливим кроком цих компаній є управління брендом медичної установи. Сильний бренд є важливим аспектом для залучення нових пацієнтів і підтримки лояльності існуючих. Це включає в себе створення іміджу закладу, формування позитивної репутації

через надійність, якість послуг, орієнтованих на персоналізований підхід до кожного пацієнта тощо.

Наступним значущим напрямком маркетингової політики в медичній сфері є визначення вартості медичних послуг, що є важливим і обов'язковим елементом маркетингової стратегії. Тут перед розробниками стоїть завдання вирішити питання так, «щоб були і вовки ситі, і кози цілі». Ціни повинні бути конкурентоспроможними, але водночас відображати реальні витрати на надання високоякісних послуг, слід враховувати також коефіцієнт інфляції, появу інноваційних засобів надання медичних послуг тощо. А другого боку слід пам'ятати про принцип загальнодоступності до медичної допомоги. Багато закладів охорони здоров'я вирішують цю дилему шляхом використання стратегії диференціації цін залежно від типу послуг. Багато закладів використовують систему захисту вразливих верств населення (малозабезпечені пенсіонери, інваліди, переселенці, діти тощо). Вирішальним у цьому підході є факт приватного чи комунального закладу.

Забезпечення цінової доступності ЛЗ є комплексною глобальною проблемою, що потребує системного підходу та ухвалення низки виважених науково обґрунтованих політичних, економічних і правових рішень як на мікроекономічному, так і на глобальному рівні. Відповідно до європейського законодавства країни-члени ЄС вільно реалізують політику ціноутворення й реімбурсації у сфері фармацевтичного забезпечення. Національні системи ОЗ мають досягти адекватного балансу між стримуванням витрат, виведенням на ринок дорогих інноваційних препаратів і доступом пацієнтів до ЛЗ [3].

Для максимального залучення пацієнтів до свого закладу слід враховувати ряд таких моментів зручність запису на прийом, доступність консультацій, комфортні умови перебування в лікарні та інші аспекти. Маркетингові стратегії повинні бути спрямовані на покращення досвіду пацієнта на всіх етапах взаємодії з медичним закладом.

Використання онлайн-платформ та соціальних мереж для просування медичних послуг стало важливим інструментом сучасного маркетингового менеджменту. Пацієнти активно шукають інформацію через інтернет, тому важливо мати зручний сайт, активні акаунти в соціальних мережах, відгуки пацієнтів і навіть можливість онлайн-консультацій. Пошукова оптимізація (SEO) і контекстна реклама також мають велике значення для залучення нових пацієнтів.

Дуже потужним маркетинговим інструментом у медичній сфері є т.з. «Word of mouth» або промоція через пацієнтів. Якщо пацієнти задоволені послугами, вони готові порекомендувати клініку своїм знайомим. Тому маркетингова стратегія має на меті не тільки залучення нових пацієнтів, а й підтримку лояльності та задоволення існуючих.

Слід звернути увагу на те, що маркетинг в медичній сфері має бути чітко орієнтований на етику і не повинен вводити в оману пацієнтів або рекламувати послуги, які не відповідають встановленим високим стандартам. Важливо дотримуватися правових норм і забезпечувати прозорість у всіх комунікаціях.

Треба брати до уваги, що у великих містах із високою кількістю медичних установ маркетингові зусилля повинні бути дуже добре сплановані, щоб виділитися серед конкурентів. Різноманітність медичних послуг, нові технології та сервіси вимагають від маркетологів постійно оновлювати стратегії для збереження конкурентних переваг.

Останнім часом все більше зустрічаються часті зміни в законодавстві та політиці охорони здоров'я, які можуть суттєво впливати на маркетингові стратегії. Наприклад, зміни в реімбурсації медичних послуг або в системах державного фінансування можуть вимагати адаптації маркетингових кампаній.

Не слід скидати з рахунків роль цифрових технологій у маркетинговому менеджменті медичних установ. Мобільні додатки для пацієнтів, онлайн-системи запису на прийом, електронні медичні картки та інші цифрові інструменти дозволяють маркетологам зробити взаємодію з пацієнтами зручнішою та ефективнішою. Використання інтернет-реклами та таргетованих кампаній дозволяє точно націлюватися на певні сегменти пацієнтів. Наприклад, рекламу на Facebook або Google можна налаштувати так, щоб вона потрапляла до тих користувачів, які шукають медичні послуги в конкретному регіоні чи мають певні потреби [2].

Маркетингові компанії, використовуючи інструменти Big Data для аналізу великих баз даних щодо медичних установ можуть отримувати точніші відомості про вподобання пацієнтів, тенденції на ринку охорони здоров'я, що дає змогу більш точно прогнозувати попит і адаптувати маркетингові стратегії даної установи до змін.

Висновки. Маркетинговий менеджмент у закладі охорони здоров'я є важливим інструментом для досягнення високих результатів у наданні медичних послуг та забезпеченні конкурентоспроможності. Він дозволяє не тільки залучити нових пацієнтів, але й зміцнити репутацію установи, підвищити лояльність існуючих пацієнтів та забезпечити сталий розвиток закладу в умовах змінного середовища.

Література:

1. Дмитрук О.В., Круковська І.М., Свінцицька О.М. Маркетинговий менеджмент як дієвий інструмент формування та реалізації кадрової політики медичних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/45.pdf
2. Згурська О. М., Дима О. О., Діченко А. Л. Цифрове маркетингове забезпечення на ринку медичних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/%D0%9C%D0%90%D0%9C%D0%90/24-25/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%9C%D0%95%D0%9D/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96%2025/04_10_9_2023_Zghurska_Dyma_Dichenko.pdf

3. Летуновська Н.Є., Зябіна Є.А., Малик Р.А. Маркетинг у сфері медицини: трансформації каналів комунікацій із пацієнтами під впливом пандемії Covid-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/75_2023/20.pdf

4. Методологія ціноутворення на лікарські засоби в системі охорони здоров'я та фармації: монографія / В. М. Назаркіна, А. С. Немченко, К. Л. Косяченко, М. М. Бабенко; за наук. ред. А. С. Немченко. – Київ : «Фармацевт Практик», 2022. – 288 с.

References:

1. Dmytruk, O. V., Krukova, I. M., & Svintsyts'ka, O. M. (n.d.). *Marketynhovyy menedzhment yak diyevyy instrument formuvannya ta realizatsiyi kadrovoyi polityky medychnykh orhanizatsiy* [Marketing management as an effective tool for the formation and implementation of human resources policy in medical organizations]. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/45.pdf [in Ukrainian].

2. Zhurs'ka, O. M., Dyma, O. O., & Dichenko, A. L. (n.d.). *Tsyfrove marketynhove zabezpechennya na rynku medychnykh posluh* [Digital marketing support in the medical services market]. Retrieved from: file:///D:/%D0%9C%D0%90%D0%9C%D0%90/24-25/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%9C%D0%95%D0%9D/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B8%2025/04_10_9_2023_Zghurska_Dyma_Dichenko.pdf [in Ukrainian].

3. Letunovs'ka, N. YE., Ziabina, YE. A., & Malyk, R. A. (n.d.). *Marketynh u sferi medytsyny: transformatsiyi kanaliv komunikatsiy iz patsiyentamy pid vplyvom pandemiyi Covid-19* [Marketing in the healthcare sector: Transformation of communication channels with patients under the influence of the Covid-19 pandemic]. Retrieved from: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/75_2023/20.pdf [in Ukrainian].

4. Nazarkina, V. M., Nemchenko, A. S., Kosyachenko, K. L., & Babenko, M. M. (2022). *Metodolohiya tsinoutvorenniya na likars'ki zasoby v systemi okhorony zdorov'ya ta farmatsiyi: monohrafiya* [Methodology of drug pricing in the healthcare and pharmacy system: Monograph] (A. S. Nemchenko, Ed.). Kyiv: "Pharmacist Practitioner". [in Ukrainian].

УДК 614.2:330.322:005.3(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-667-677](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-667-677)

Литвинова Ольга Несторівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Трущенко Людмила Вікторівна кандидатка економічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-5396-3973>

Паряк Ірина Ігорівна здобувачка вищої освіти 1 року навчання за спеціальністю 073 «Менеджмент» медичного факультету Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль

Петрашик Юрій Миколайович кандидат філологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

Запорожан Лариса Петрівна кандидатка географічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0008-5588-0224>

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ТА ЇХ НЕОБХІДНІСТЬ В СТРАТЕГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Стаття присвячена важливості управління змінами в контексті стратегічного менеджменту закладів охорони здоров'я. У роботі розглядаються основні концепції, принципи та підходи до управління змінами, що дозволяють ефективно адаптувати медичні установи до нових умов і викликів.

Особливу увагу приділено виявленню ключових факторів, які ініціюють необхідність змін, зокрема впливу нормативно-правового регулювання,

економічних тенденцій, технологічного розвитку та зміни суспільних очікувань щодо якості медичних послуг. Окреслено основні методи впровадження змін на рівні організації та інші сучасні підходи до трансформаційного управління.

У статті підкреслюється важливість стратегічного планування та адаптації до змін для забезпечення високої якості медичних послуг. Розглянуто роль лідерства та ефективної комунікації у процесах управління змінами, що сприяє підвищенню довіри персоналу, мотивації та зменшенню опору до трансформації.

Також представлено практичні рекомендації щодо оптимізації процесів управління змінами в медичних закладах, зокрема шляхом використання інструментів організаційного розвитку, цифрових технологій та підходів до підвищення операційної ефективності. Окремо розглянуто механізми оцінки успішності змін, зокрема через аналіз ключових показників ефективності, зворотного зв'язку від пацієнтів і персоналу, а також застосування підходів до безперервного вдосконалення.

Загалом, у статті доведено, що успішне управління змінами є визначальним фактором для підтримки конкурентоспроможності та сталого розвитку закладів охорони здоров'я в умовах динамічних змін у правовій, економічній та технологічній сферах.

Ключові слова: стратегічний менеджмент, заклад охорони здоров'я, інновації, управління змінами, моніторинг, комунікації.

Lytvynova Olha Nestorivna PhD, Medicine (Hygiene), Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Trushchenkova Liudmyla Viktorivna PhD, Economics Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-5396-3973>

Paryak Iryna Igorivna a first-year student of higher education in the specialty 073 "Management" at the Faculty of Medicine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil

Petrashyk Yurii Mykolaiovych PhD, Philology, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Zaporozhan Larysa Petrivna PhD, Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0008-5588-0224>

CHANGE MANAGEMENT AND ITS NECESSITY IN THE STRATEGIC MANAGEMENT OF A HEALTHCARE INSTITUTION.

Abstract. The article focuses on the importance of change management in the context of strategic management in healthcare institutions. It examines key concepts, principles, and approaches to change management that enable medical institutions to effectively adapt to new conditions and challenges.

Particular attention is given to identifying the key factors that drive the need for change, including the impact of regulatory frameworks, economic trends, technological advancements, and changing societal expectations regarding the quality of healthcare services. The article outlines the main methods of implementing changes at the organizational level, including Kotter's change model, Lewin's change management theory, the ADKAR model, and other contemporary transformation management approaches.

The study emphasizes the significance of strategic planning and adaptability to change in ensuring high-quality medical services. It explores the role of leadership and effective communication in change management processes, highlighting their importance in building staff trust, increasing motivation, and reducing resistance to transformation.

The article also presents practical recommendations for optimizing change management processes in healthcare institutions, particularly through the use of organizational development tools, digital technologies, and strategies for improving operational efficiency. Additionally, it examines mechanisms for assessing the success of implemented changes, including the analysis of key performance indicators, feedback from patients and staff, and the application of continuous improvement methodologies.

Overall, the article demonstrates that successful change management is a crucial factor in maintaining the competitiveness and sustainable development of healthcare institutions amid dynamic changes in legal, economic, and technological environments.

Keywords: strategic management, healthcare institution, innovation, change management, monitoring, communications.

Постановка проблеми. У сучасних умовах заклади охорони здоров'я стикаються з численними викликами, що пов'язані з постійними змінами в

нормативно-правовій базі, технологічних інноваціях, економічній ситуації та потребах пацієнтів. Стратегії управління медичними установами повинні враховувати ці зміни та бути гнучкими для забезпечення високої якості медичних послуг. Водночас, незважаючи на важливість адаптації до змін, багато організацій стикаються з труднощами при їх впровадженні та інтеграції в стратегічне управління.

Зокрема, проблема полягає в недостатній обізнаності керівників закладів охорони здоров'я щодо необхідності системного підходу до управління змінами, а також у відсутності чіткої стратегії для їх ефективної реалізації. Часто відсутність готовності до змін у персоналу, низький рівень комунікації та недостатня підтримка з боку керівництва спричиняють супротив або затримку в реалізації необхідних перетворень. Ці фактори можуть негативно вплинути на ефективність роботи медичних установ, знижуючи їх здатність відповідати на сучасні виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління змінами в закладах охорони здоров'я є актуальною темою, яка привертає увагу багатьох дослідників і практиків. Останні наукові публікації свідчать про зростаючу важливість цього аспекту в контексті стратегічного менеджменту медичних установ. Дані питання висвітлюються такими вченими як Джон Коттер, Харісон Дж., Маєр М. та Тернер П.

Мета статті – Висвітлити управління змінами та їх необхідність в стратегічному менеджменті закладу охорони здоров'я для покращення ефективності його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зміни як об'єктивна необхідність розвитку організації У науковій школі менеджменту термін “зміни” розглядають як трансформацію організації внаслідок якої з'являються її нові компоненти та характеристики. У наукових школах менеджменту необхідність змін пояснюються потребою організацій адаптовуватись до вимог стейкхолдерів та умов ринкового середовища їх функціонування. Основними елементами системи управління змінами є суб'єкти управління змінами – це працівники, що належать до різних ієрархічних рівнів управління організацією, часто об'єднаних в робочі групи відповідно до сфер впровадження змін. Також це об'єкти управління змінами, що є окремими сферами діяльності організації, що потребують певних змін та на які націлена діяльність суб'єктів впровадження цих змін. І, безпосередньо до функцій управління змінами належить коло діяльності, яке інтегрується до загальної системи управління та проявляється у функціях планування, організації, координації, мотивації та контролю [3].

Необхідність змін у стратегічному менеджменті системи охорони здоров'я спричиняє швидкий розвиток медичних технологій, таких як

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

телемедицина, штучний інтелект в діагностиці та лікуванні, біотехнології, вимагає адаптації організацій до нових можливостей і викликів. Інтеграція новітніх технологій у систему охорони здоров'я може значно підвищити ефективність діагностики, лікування та моніторингу пацієнтів, що вимагає постійного оновлення стратегій.

Іншим ракурсом висвітлювання необхідних змін є демографічні зміни та потреби населення, такі як старіння населення, потребують перегляду стратегії щодо надання медичних послуг, зокрема для осіб похилого віку. Також це зростання хронічних захворювань вимагає адаптації стратегічних підходів до профілактики та лікування.

Оновлення законодавства щодо охорони здоров'я, зокрема зміни в медичних стандартах, вимогах до ліцензування та сертифікації медичних установ, потребують оперативного реагування та адаптації стратегії на всіх рівнях організації. Реформи в сфері охорони здоров'я, зокрема в частині фінансування та організації медичних послуг, вимагають постійної трансформації стратегічного управління.

Бюджетні обмеження та зміни в державному фінансуванні системи охорони здоров'я незаперечно потребують ефективного управління ресурсами та стратегічного планування для забезпечення доступності та якості медичних послуг. А в умовах дефіциту ресурсів необхідно оптимізувати витрати, покращувати ефективність управлінських процесів та знижувати адміністративні витрати [1].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну не лише актуалізувало нагальність вирішення питань, спровокованих пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а і поставило ряд нових завдань перед системою охорони здоров'я, що не обмежуються виконанням оперативних завдань і потребою в реагуванні та мінімізації наслідків агресії.

Критичне навантаження на національну систему охорони здоров'я було спричинене також значними руйнуваннями об'єктів закладів охорони здоров'я, підвищенням попиту громадян на окремі види медичної допомоги та послуги, які не були пріоритетними раніше, руйнуванням цивільної інфраструктури, що впливає на доступ до послуг, можливість дотримання маршрутів пацієнта та розподіл ресурсів тощо.

На підтвердження важливості даної позиції МОЗ України розробило Стратегію розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердило операційний план заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [4].

Безперервна потреба в підвищенні якості медичних послуг вимагає постійної адаптації стратегії, в тому числі через впровадження нових методів контролю якості, покращення взаємодії між різними рівнями медичної допомоги та організацію навчання персоналу.

Зміни в соціальній та культурній ситуації, зокрема більша увага до психічного здоров'я, усвідомлення важливості профілактики та здорового способу життя, також впливають на зміни стратегічного менеджменту в системі охорони здоров'я.

Підвищення усвідомленості громадян щодо власного здоров'я змушує систему охорони здоров'я змінювати свої стратегії, орієнтуючись на профілактику, а не лише на лікування.

Основні кроки для управління змінами в стратегічному менеджменті системи охорони здоров'я полягатимуть в оцінці наявних проблем, визначенні слабких місць у системі охорони здоров'я, аналізі ефективності поточних стратегій та ресурсів. Важливим є визначення напрямків змін, розробка планів модернізації та інновацій, зокрема у впровадженні нових технологій та методів лікування, а також формулювання довгострокових і короткострокових цілей, які враховують потреби населення та можливості системи. Ці кроки безумовно вимагатимуть підготовки кадрів, оновлення їхніх навичок та знань, забезпечення доступу до нових інструментів і технологій для підвищення якості медичних послуг.

Важливими кроками для управління змінами в стратегічному менеджменті будуть впровадження новітніх медичних технологій, цифровізація та використання телемедицини для покращення доступу до медичних послуг, також забезпечення стандартизації медичних послуг та інтеграція нових практик лікування на всіх рівнях охорони здоров'я.

Не менш значущою є комунікація з громадськістю для підвищення обізнаності про нові зміни в системі охорони здоров'я, участь у формуванні політики охорони здоров'я, а також співпраця з іншими державними, приватними та міжнародними організаціями для обміну досвідом та ресурсами.

І на завершення, для досягнення ефективності стратегічних змін потрібен моніторинг і оцінка результатів та коригування стратегії на основі отриманих результатів.

Окремо слід зупинитися на управлінні змінами в стратегічному менеджменті закладу охорони здоров'я, що є важливим аспектом для забезпечення високоякісного медичного обслуговування та сталого розвитку організації. Постійні зміни в медичній сфері, технологіях, законодавстві, потребах пацієнтів та фінансуванні вимагають ефективного управління змінами для досягнення стратегічних цілей закладу.

Необхідність змін у стратегічному менеджменті закладу охорони здоров'я зумовлені в першу чергу розвитком медичних технологій та цифрових інструментів, таких як електронні медичні картки, телемедицина, штучний інтелект для діагностики, вимагає змін у підходах до надання

медичних послуг, навчання персоналу та інвестування в нові технології. Інтеграція нових технологій допомагає підвищити ефективність лікування, знизити витрати та покращити досвід пацієнтів.

Для закладу охорони здоров'я необхідні зміни в вимогах до якості та безпеки пацієнтів, що вимагає постійного вдосконалення внутрішніх процесів, впровадження міжнародних стандартів і протоколів лікування. І тому необхідний регулярний моніторинг якості та ефективності послуг для досягнення високих результатів у медичному обслуговуванні.

Зміни в державних нормах і регуляціях, такі як нові правила ліцензування, стандарти медичного обслуговування або зміни у фінансуванні охорони здоров'я (наприклад, зміни в системі медичних страхувань або бюджетному фінансуванні), вимагають оперативної адаптації організації до нових умов, перегляду процедур, оновлення документації та змін в управлінських процесах тощо.

Зі старінням населення та збільшенням випадків хронічних захворювань, заклади охорони здоров'я повинні адаптувати свої стратегії до нових потреб пацієнтів, забезпечуючи ефективне лікування та підтримку здоров'я на всіх етапах життя. Це вимагає вдосконалення організаційної структури, розширення послуг та адаптації медичного персоналу до нових викликів.

Заклади охорони здоров'я часто стикаються з обмеженими фінансовими ресурсами, що вимагає ефективного управління витратами, оптимізації ресурсів, зниження адміністративних витрат і підвищення ефективності надання послуг.

Перегляд фінансових моделей і адаптація до нових умов фінансування можуть допомогти закладу працювати ефективніше, а також аналіз ситуації та рекомендації щодо використання інструментів стратегічних закупівель медичних послуг для досягнення таких цілей системи охорони здоров'я як підвищення ефективності, сталості та якості медичної допомоги [1].

З розвитком приватного сектора охорони здоров'я та зміною пріоритетів пацієнтів (наприклад, збільшення уваги до вибору медичних установ), заклади повинні адаптувати свої стратегії для підвищення конкурентоспроможності. Покращення клієнтського сервісу, надання нових послуг, оптимізація медичних процесів і маркетингова стратегія стають важливими складовими стратегії змін.

Аналіз поточної ситуації та виявлення потреби в змінах є важливим етапом у стратегічному управлінні закладом охорони здоров'я. Цей процес дозволяє виявити слабкі місця, розпізнати фактори, які потребують змін, і на основі цього визначити напрямки розвитку та вдосконалення діяльності закладу. SWOT-аналіз на цьому етапі дає найкращі результати. Аналіз внутрішнього середовища закладу охорони здоров'я полягає в оцінці

ефективності існуючої організаційної структури, зокрема, взаємодії між підрозділами та рівнями управління. База цієї оцінки буде у балансі суми коштів, отриманих від НСЗУ за надані кошти та витратами закладу з акцентом на адекватний розмір заробітної плати персоналу.

Тісно пов'язано з цим і оцінка кваліфікації медичних та адміністративних працівників, рівня їх мотивації та утримання, а також ефективності управління персоналом.

Для управління змінами у медичному забезпеченні слід оцінити стан медичного обладнання, технологій, які використовуються в закладі, їх відповідність сучасним стандартам та здатність задовольняти потреби пацієнтів і можливостей надання медичних послуг за договорами НСЗУ. А оцінка використання цифрових технологій, таких як електронні медичні картки, системи управління пацієнтами, телемедицина, що дозволяють підвищити ефективність медичних послуг.

Для побудови надійної стратегії розвитку закладу дуже важливим є оцінка якості надання медичних послуг в плані відповідності медичних послуг сучасним стандартам лікування та наявність затверджених протоколів, що забезпечують надання якісної медичної допомоги. Одним із тісно пов'язаних елементів оцінки якості є аналіз відгуків пацієнтів, рівня задоволеності пацієнтів медичними послугами, часу очікування на прийом до лікаря та отримання результатів обстежень.

Дуже важливим моментом в оцінці якості є профілактика внутрішньолікарняних інфекцій та безпека пацієнтів. Забезпечення ефективності заходів щодо безпеки пацієнтів, дотримання стандартів гігієни та контролю за інфекціями тісно пов'язане із постійними змінами на ринку деззасобів.

Аналіз поточних витрат закладу, ефективності використання фінансових ресурсів, наявність фінансових резервів також тісно пов'язаний із фінансовими змінами, як динаміка цін, інфляція, зміни в соціальних виплатах тощо. Тому оцінка джерел фінансування, таких як державне фінансування, медичне страхування, приватні інвестиції, виявлення залежності від одного джерела фінансування та потенційні ризики є найважливішим елементом стратегічного виживання закладу.

Не менш важливим в стратегічній перспективі є аналіз зовнішнього середовища закладу охорони здоров'я. І перше, це оцінка впливу змін в законодавстві, зокрема щодо фінансування, ліцензування медичних послуг, стандартів безпеки. Перевірка відповідності закладу новим вимогам і стандартам, що постійно змінюються, аналіз змін у складі населення, зокрема старіння населення, зростання кількості хронічних захворювань, може потребувати коригування стратегій надання медичних послуг. І звичайно, оцінка рівня конкуренції серед інших закладів охорони здоров'я (як

державних, так і приватних), порівняння їхніх послуг, цінових стратегій, рівня задоволеності пацієнтів дасть певні орієнтири в стратегії управління змінами.

Обов'язковою умовою будь-якої стратегії змін у закладі охорони здоров'я є моніторинг та оцінка результатів. Цей етап управління змінами дозволяє не лише контролювати процес впровадження змін, але й оцінювати їх ефективність, коригувати дії та забезпечувати досягнення стратегічних цілей організації. Без систематичного моніторингу та оцінки результатів важко визначити, чи досягаються поставлені цілі, а також чи відповідають зміни вимогам та очікуванням [2].

Регулярний моніторинг дозволяє вчасно виявити проблеми, які можуть виникнути в процесі впровадження змін, такі як організаційні затримки, неефективне використання ресурсів або опір персоналу. Оцінка дозволяє зрозуміти, чи були досягнуті цілі та чи виправдали зміни сподівання.

Якщо результати не відповідають планам, моніторинг дозволяє вчасно коригувати стратегію та приймати необхідні управлінські рішення. Моніторинг також дозволяє оцінити, які частини процесу зміни працюють найкраще, а які потребують поліпшення, що дозволяє впроваджувати нові оптимізації в реальному часі.

На етапі планування необхідно чітко визначити, що саме буде оцінюватися. Це можуть бути як загальні цілі (наприклад, поліпшення якості обслуговування пацієнтів), так і конкретні показники (наприклад, зменшення часу очікування на прийом до лікаря тощо). Регулярне і систематичне збирання даних кількісних і якісних даних важливе для того, щоб мати актуальну картину того, як впроваджуються зміни. Наприклад, час обслуговування пацієнтів, кількість виконаних операцій, фінансові показники. Опитування пацієнтів і персоналу, відгуки, інтерв'ю.

Для кожної цілі необхідно визначити показники ефективності, які будуть вимірюватися. Наприклад, це можуть бути показники якості медичних послуг, рівень задоволеності пацієнтів, час реагування на запити, скорочення помилок у лікуванні. Також необхідно передбачити ресурси, інструменти та методи для збору і аналізу даних. Це можуть бути інформаційні системи, опитування, інтерв'ю або фокус-групи. Дані необхідно систематично обробляти і порівнювати з плановими показниками, щоб мати можливість вчасно реагувати на проблеми. Якщо результати не відповідають очікуванням, необхідно вжити заходів для коригування стратегії.

Висновки. Таким чином, управління змінами в стратегічному менеджменті системи охорони здоров'я є ключовим для забезпечення високоякісних медичних послуг, адаптації до змінюваних умов та потреб населення, а також ефективного використання ресурсів. Зміни в цій сфері потребують комплексного підходу, спрямованого на інновації, покращення

якості та доступності медичної допомоги, а також підтримку сталого розвитку галузі.

Після завершення аналізу можна сформулювати конкретні рекомендації щодо необхідних змін. Вони можуть включати оновлення стратегічних напрямків розвитку, вдосконалення конкретних аспектів діяльності закладу, розробку плану змін та реалізації нових ініціатив.

Таким чином, проведення аналізу поточної ситуації та виявлення потреби в змінах є першим і важливим кроком для того, щоб заклад охорони здоров'я міг ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, підвищувати якість обслуговування пацієнтів та покращувати свою конкурентоспроможність.

Успішне впровадження змін у закладі охорони здоров'я неможливе без ефективної комунікації та залучення персоналу. Залучення співробітників до процесу змін не тільки допомагає знизити опір, а й підвищує мотивацію, сприяє кращому розумінню цілей і результатів змін, а також покращує якість надання медичних послуг. Належна комунікація та залучення персоналу до процесу змін гарантують не тільки успішне впровадження змін, а й довготривалу підтримку та розвиток організації.

Моніторинг та оцінка результатів є невід'ємною частиною стратегії змін у закладі охорони здоров'я. Вони дозволяють не лише забезпечити ефективне впровадження змін, а й вчасно коригувати процеси, запобігаючи можливим проблемам. Без систематичного моніторингу та оцінки неможливо досягти бажаних результатів, а також підтримати високий рівень якості медичних послуг, що є основною метою будь-якої стратегії змін у медичній сфері.

Література:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я: Фінансування системи охорони здоров'я в Україні: реформа, стійкість і відновлення. - 2024 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/>.
2. Наказ МОЗ України № 2107 від 17 грудня 2024 року. «Порядок здійснення моніторингу оцінювання повсякденного функціонування особи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://moz.gov.ua/storage/uploads/3a70a321-c6f4-489f-96db-02ddbc19d56a/monitoring_PORIADOK_1202-2024.pdf
3. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Островерхов В. М. Управління змінами: навч. посібник. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 148 с.
4. Розпорядження КМ України від 17 січня 2025 р. № 34-р «Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text>

References:

1. (2024). Vsesvitnya orhanizatsiya okhorony zdorov"ya: Finansuvannya systemy okhorony zdorov"ya v Ukraini: reforma, stiykist' i vidnovlennya [World Health Organization. *Healthcare system financing in Ukraine: Reform, resilience, and recovery*]. Retrieved from: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/> [in Ukrainian].

2. (2024). Nakaz MOZ Ukrainy № 2107 vid 17 hrudnya 2024 roku. «Poryadok zdiysnennya monitorynhu otsynyuvannya povsyakdennoho funktsionuvannya osoby» [Ministry of Health of Ukraine. (2024, December 17). *Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 2107: Procedure for monitoring the assessment of a person's daily functioning*]. Retrieved from: https://moz.gov.ua/storage/uploads/3a70a321-c6f4-489f-96db-02ddbc19d56a/monitoring_PORIADOK_1202-2024.pdf [in Ukrainian].

3. Ovsyanyuk-Berdadina, O. F., & Ostroverkhov, V. M. (2023). *Upravlinnya zminamy: navch. posibnyk* [Change management: A textbook]. Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].

4. (2025). Rozporyadzhennya KM Ukrainy vid 17 sichnya 2025 r. № 34-r «Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku systemy okhorony zdorov"ya na period do 2030 roku ta zatverdzhennya operatsiynoho planu zakhodiv z yiyi realizatsiyi u 2025-2027 rokakh» [Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025, January 17). *Order No. 34-r: On the approval of the strategy for the development of the healthcare system until 2030 and the adoption of the operational action plan for its implementation in 2025-2027*]. – Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 614.2:330.322:005.3(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-678-687](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-678-687)

Литвинова Ольга Несторівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Слободян Наталія Олександрівна кандидатка економічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0000-6990-4188>

Віцентович Марія Володимирівна здобувачка вищої освіти 1 року навчання за спеціальністю 073 «Менеджмент» медичного факультету Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль

Петрашик Юрій Миколайович кандидат філологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

Запорожан Лариса Петрівна кандидатка географічних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0008-5588-0224>

Панчишин Наталія Ярославівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України; м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0001-5786-3083>

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНОМУ ДИНАМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Інвестиційний менеджмент в закладі охорони здоров'я є важливим аспектом забезпечення сталого розвитку та ефективності роботи

медичних установ у сучасних умовах. З огляду на швидкі зміни в технологіях, нормативно-правовому середовищі та вимогах до якості послуг, інвестиційний менеджмент стає основою для стратегічного планування та фінансової стабільності. Основною метою інвестиційного менеджменту закладу охорони здоров'я є пошук і залучення інвестицій для розвитку медичних послуг, оновлення матеріально-технічної бази, придбання нового медичного обладнання, інвестиції в IT-інфраструктуру та інші напрямки.

Слід звернути увагу, що в закладах охорони здоров'я важливою частиною інвестицій є державне фінансування, яке забезпечує НСЗУ, як оплату за медичні послуги, і воно має бути ефективно використано для розвитку інфраструктури, закупівлі обладнання та реалізації важливих проектів.

Разом з тим сучасне медичне середовище характеризується швидкими змінами та зростанням вимог як з боку пацієнтів, так і з боку державних регуляторів. Заклади охорони здоров'я повинні оперативно реагувати на появу нових методів діагностики й лікування, зміни у законодавчому полі, а також нові підходи до організації медичної допомоги. Наприклад, розвиток телемедицини, персоналізованої медицини, штучного інтелекту в діагностиці та електронних медичних записів вимагає від закладів не лише фінансових вкладень, а й перегляду існуючих управлінських та організаційних процесів.

У цій ситуації слід врахувати, що впровадження інноваційних технологій потребує великих початкових інвестицій, що може стати проблемою для медичних установ з обмеженими фінансовими ресурсами.

Ключові слова: інвестиції, інновації, капітальні інвестиції, менеджмент, заклад охорони здоров'я, фінансування, IT-технології, штучний інтелект, здоров'я.

Lytvynova Olha Nestorivna PhD, Medicine (Hygiene), Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1039-3904>

Slobodian Nataliia Oleksandrivna PhD, Economics Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0000-6990-4188>

Vicentovich Maria Volodymyrivna a first-year student of higher education in the specialty 073 "Management" at the Faculty of Medicine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil

Petrashyk Yurii Mykolaiovych PhD, Philology, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1286-110X>

Zaporozhan Larysa Petrivna PhD, Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil

Panchyshyn Nataliia Yaroslavivna PhD, Medicine ((Internal Medicine), Associate Professor of the Department of Public Health and Healthcare Management, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0001-5786-3083>

FEATURES OF INVESTMENT MANAGEMENT IN A HEALTHCARE INSTITUTION IN A MODERN DYNAMIC SPACE

Abstract. Investment management in a healthcare institution is an important aspect of ensuring sustainable development and efficiency of medical institutions in modern conditions. Given the rapid changes in technologies, regulatory environment and requirements for the quality of services, investment management becomes the basis for strategic planning and financial stability. The main goal of investment management in a healthcare institution is to search for and attract investments for the development of medical services, updating the material and technical base, purchasing new medical equipment, investing in IT infrastructure and other areas.

It should be noted that in healthcare institutions, an important part of investments is state funding, which is provided by the National Health Insurance Fund as payment for medical services, and it should be effectively used for infrastructure development, equipment procurement and implementation of important projects.

At the same time, the modern medical environment is characterized by rapid changes and increasing demands from both patients and government regulators. Healthcare institutions must respond quickly to the emergence of new diagnostic and treatment methods, changes in the legislative field, as well as new approaches to organizing medical care. For example, the development of telemedicine, personalized medicine, artificial intelligence in diagnostics, and electronic medical records requires institutions not only financial investments, but also a review of existing management and organizational processes.

In this situation, it should be taken into account that the implementation of innovative technologies requires large initial investments, which can be a problem for medical institutions with limited financial resources.

Keywords: investment, innovation, capital investment, management, healthcare institution, financing, IT technologies, artificial intelligence, health.

Постановка проблеми. Інвестиційний менеджмент в закладі охорони здоров'я є важливим аспектом забезпечення сталого розвитку та ефективності роботи медичних установ у сучасних умовах. З огляду на швидкі зміни в технологіях, нормативно-правовому середовищі та вимогах до якості послуг, інвестиційний менеджмент стає основою для стратегічного планування та фінансової стабільності.

Основною метою інвестиційного менеджменту закладу охорони здоров'я є пошук і залучення інвестицій для розвитку медичних послуг, оновлення матеріально-технічної бази, придбання нового медичного обладнання, інвестиції в IT-інфраструктуру та інші напрямки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ю. В. Вороненко, З. С. Гладун, О. М. Голяченко, Л. І. Жаліло, В. І. Журавель, В. М. Лехан, В. Ф. Москаленко, Н. Р. приділяють особливу увагу особливостям інноваційної діяльності приватного закладу сфери охорони здоров'я та досліджують аспекти інноваційного менеджменту в приватних медичних установах.

Мета статті – обґрунтування особливостей інвестиційного менеджменту в закладі охорони здоров'я в сучасному динамічному просторі.

Виклад основного матеріалу. У медичних закладах завжди існує певний рівень ризику, зокрема, пов'язаний з економічними коливаннями, змінами в законодавстві або наявними проблемами в організації медичних послуг. Це вимагає грамотного управління ризиками при прийнятті інвестиційних рішень.

Капітальні інвестиції включають витрати на придбання медичного обладнання, будівництво чи ремонт приміщень, модернізацію інфраструктури, тоді як інвестиції в інновації включають фінансування нових медичних технологій або розробку програмного забезпечення для управління закладом, що підвищує ефективність надання медичних послуг, а інвестиції в людські ресурси – це вкладення в навчання та підвищення кваліфікації персоналу також є важливим елементом для забезпечення ефективного менеджменту закладу охорони здоров'я. Слід бачити різницю між ремонтом та поліпшенням, бо останнє передбачає, що це модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо, що приводить до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта. Витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта основних засобів, включають до його первісної вартості, тобто їх визнають капітальними інвестиціями [1]

Слід звернути увагу, що в закладах охорони здоров'я важливою частиною інвестицій є державне фінансування, яке забезпечує НСЗУ, як оплату за медичні послуги, і воно має бути ефективно використано для розвитку інфраструктури, закупівлі обладнання та реалізації важливих проєктів.

У деяких випадках медичні установи можуть залучати приватні інвестиції, наприклад, через партнерства з комерційними структурами або спільні підприємства, які сприяють розвитку нових послуг або інновацій.

Міжнародні організації та банки часто пропонують фінансування для модернізації медичних закладів, особливо у країнах, що розвиваються, для поліпшення доступу до медичних послуг та якості лікування у вигляді міжнародних програм та грантів.

Ефективність роботи медичних установ значно підвищує впровадження ІТ-технологій, штучного інтелекту, роботизованих операцій та інші інноваційні рішення, які дозволяють покращити точність діагностики, знизити витрати та збільшити доступність медичних послуг. Сучасні технології ІІІ дуже стрімко розвиваються в персоналізованій або точній медицині, де підбирається лікування відповідно до індивідуальних особливостей стану здоров'я та способу життя пацієнта [3].

Впровадження новітніх технологій та медичних інструментів, хоча і дає нові можливості для лікування, вимагає великих інвестицій, а також навчання персоналу для ефективного використання нових технологій.

Інноваційний менеджмент у закладі охорони здоров'я відіграє важливу роль у забезпеченні високої якості медичних послуг та розвитку інфраструктури медичних установ у сучасному динамічному середовищі. Оскільки система охорони здоров'я постійно змінюється — зокрема, через нові технології, зміни в нормативно-правовому середовищі, а також зміну потреб пацієнтів, — роль інноваційного менеджменту стає все більш актуальною.

Інноваційний менеджмент у закладі охорони здоров'я полягає в організації, впровадженні та управлінні новими ідеями, процесами, технологіями та стратегіями, які сприяють покращенню ефективності та якості надання медичних послуг. Інновації можуть стосуватися як технологічних аспектів (новітнє медичне обладнання, методи діагностики, лікування), так і управлінських підходів (моделі фінансування, організація процесів в лікарнях, інноваційні методи взаємодії з пацієнтами).

Інновації в організацію процесів в закладі охорони здоров'я стосуються насамперед впровадження електронних медичних карт, автоматизація обліку пацієнтів, оптимізація лікарняних процесів через інтегровані програмні системи, що дозволяють знижувати адміністративне навантаження та скорочувати час очікування пацієнтів. Сюди ж належить розробка нових моделей управлінських практик, таких як системи ефективного планування

бюджету, стратегічне управління змінами, оптимізація ресурсів, удосконалення підходів до кадрової політики та управління персоналом.

Таким чином, інноваційний менеджмент дозволяє досягти більш високої якості медичних послуг, оскільки новітні технології та методи лікування дозволяють забезпечити кращі результати для пацієнтів, знижують кількість помилок та ускладнень. Інтеграція ІІІ в діагностичні процедури онкології дозволяє знижувати ймовірність людських помилок та мінімізувати час, необхідний для встановлення діагнозу [5].

Завдяки впровадженню інновацій зменшуються витрати на обслуговування пацієнтів, оскільки сучасні технології дозволяють оптимізувати використання ресурсів (наприклад, часу лікарів, витрат на матеріали чи енергію). Це також дає змогу звільнити фінанси для подальших інвестицій. Також слід зазначити, що впровадження ІІІ в медичну практику ускладнюється низкою проблем, серед яких недостатня стандартизація даних, обмежена інфраструктура в багатьох країнах, зокрема в Україні, та етичні питання щодо захисту даних пацієнтів і відповідальності за можливі діагностичні помилки. Для розв'язання цих питань рекомендуються створення єдиних баз даних медичних зображень та клінічних записів, а також розроблення нормативно-правових актів, що регулюватимуть використання ІІІ в медицині [2].

Заклади охорони здоров'я, які активно впроваджують інновації, стають конкурентоспроможними на ринку медичних послуг, оскільки пацієнти все більше орієнтуються на якість та доступність медичних технологій. Це може привабити більше клієнтів та партнерів.

Сучасне медичне середовище змінюється швидко, і для закладів охорони здоров'я важливо бути здатними адаптуватися до нових викликів: нових методів лікування, змін в законодавстві або нових вимог з боку пацієнтів.

У цій ситуації слід врахувати, що впровадження інноваційних технологій потребує великих початкових інвестицій, що може стати проблемою для медичних установ з обмеженими фінансовими ресурсами. Додатково, розробка інноваційних методів може вимагати часу для окупності.

Не менш важливим є й те, що не всі медичні працівники готові до змін, і впровадження нових технологій або процесів може стикатися з опором. Це вимагає проведення тренінгів, навчальних програм і ефективного управління змінами. Нові медичні технології, зокрема ті, що пов'язані з великими даними або штучним інтелектом, можуть піднімати питання етики та конфіденційності. Законодавство в цій сфері часто відстає від технологічних новацій, що ускладнює їх інтеграцію в медичні установи.

Інноваційний менеджмент вимагає постійного моніторингу результатів, оцінки ефективності впроваджених змін і адаптації стратегій. Це може потребувати додаткових ресурсів та зусиль. Також інноваційний менеджмент потребує сильної підтримки з боку керівництва закладу охорони здоров'я а також прискіпливої їх уваги. Лідери в закладі охорони здоров'я мають формувати чітку стратегію інновацій, визначати пріоритети та забезпечувати ресурси для реалізації планів.

Для впровадження передових технологій медичні установи часто співпрацюють з університетами, науковими інститутами або приватними компаніями, що займаються розробкою нових медичних рішень, що дозволяє отримувати доступ до найсучасніших технологій та інновацій.

Таким чином, можемо зробити висновок, що інноваційний менеджмент у закладах охорони здоров'я є ключовим фактором забезпечення сталого розвитку і високої якості медичних послуг. В умовах швидких змін і розвитку технологій медичні установи повинні активно впроваджувати новітні рішення для поліпшення процесів, підвищення ефективності та зниження витрат. Успішний інноваційний менеджмент забезпечує медичні установи конкурентними перевагами на ринку, а також дозволяє покращити результати лікування пацієнтів.

Зупинимось на впровадженні окремих нових та інноваційних технологіях, які значно підвищують ефективність надання медичних послуг, поліпшують діагностику, лікування та загальну організацію медичного процесу.

Найвживаніші сьогодні це елементи телемедицини. Медичні консультації через відео-зв'язок, стали особливо актуальними під час пандемії COVID-19. Така система дозволяє пацієнтам отримати консультацію лікаря без необхідності особисто відвідувати медичний заклад. Також, завдяки телемедицині можна проводити моніторинг стану пацієнтів вдома за допомогою пристроїв, що вимірюють артеріальний тиск, рівень цукру в крові, пульс та інші важливі показники [4].

Багато закладів охорони здоров'я, особливо кластерного та надкластерного рівнів використовують роботизовані хірургічні системи. Однією з найбільших таких інновацій на сьогодні це хірургічна система «Da Vinci», що дозволяє здійснювати операції з високою точністю, зменшує час відновлення пацієнтів і знижує ймовірність людської помилки. Деякі заклади охорони здоров'я використовують роботизацію для внутрішньої логістики медичних установ — роботи для транспортування ліків, зразків, медичних матеріалів по території лікарні, що покращує ефективність і економить час.

В стоматологічних закладах поширене використання 3D-друку, що дає змогу виготовляти персоналізовані медичні імплантати, протези, а також

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

хірургічні моделі для планування складних операцій. У недалекому майбутньому ширше запроваджуватиметься система біодруку. Ця технологія вже застосовується для виготовлення тканин і органів для трансплантації, що відкриває нові можливості для лікування важких захворювань.

Використання генетичних тестів дозволяє персоналізувати лікування, обираючи найбільш ефективні методи терапії для кожного пацієнта залежно від його генетичної структури. Це особливо актуально для лікування раку, де можна визначити, які саме ліки та методи лікування будуть найефективнішими.

Технології редагування генів, такі як CRISPR, використовуються для лікування генетичних захворювань та потенційно можуть змінити підхід до лікування багатьох хронічних і рідкісних захворювань. Зростає роль дослідження мікробіому людини (бактерій, вірусів, грибів та інших мікроорганізмів, що мешкають в організмі) для розробки нових методів лікування і профілактики хвороб. Вивчення мікробіому дає можливість розробляти індивідуалізовані підходи до лікування інфекційних захворювань, гастроентерологічних і шкірних проблем.

У сфері медичної допомоги сьогодні широко використовуються такі технології, як інтернет медичних речей (Internet of Medical Things (IoMT) IoT), що включає мережу підключених медичних пристроїв і додатків, які збирають, аналізують і передають дані через інтернет (наприклад, пульс, температура, рівень кисню в крові) в режимі реального часу та передають ці дані лікарю або медичній системі для подальшого аналізу. Такі розумні медичні пристрої, як смарт-годинники або інші носимі пристрої, можуть відстежувати різні показники здоров'я, дозволяючи пацієнтам і лікарям швидко реагувати на зміни в стані здоров'я.

Різнноманітні медичні додатки для смартфонів дозволяють пацієнтам навіть поза межами медичних закладів контролювати своє здоров'я та отримувати сповіщення про необхідність прийому ліків, контроль звичок тощо.

Для створення спеціальних наночасток, які доставляють ліки безпосередньо до уражених клітин або тканин використовуються нанотехнології, що дозволяє збільшити ефективність лікування та зменшити побічні ефекти. Відповідні наноматеріали використовуються для виготовлення біоматеріалів, які можуть взаємодіяти з живими клітинами, наприклад, для відновлення пошкоджених тканин або органів.

Використання VR та AR (віртуальні консультації та віртуальна реабілітація) для тренування медичного персоналу на симуляторах допомагає покращити навички без ризику для пацієнтів. Це також використовується для моделювання складних хірургічних операцій, а також можуть бути застосовані для реабілітації пацієнтів, наприклад, для відновлення рухових навичок після травм або операцій.

Інтелектуальні системи активно використовуються для управління медичними установами. Електронні медичні картки та інформаційні системи дозволяють лікарям мати швидкий доступ до інформації про пацієнта, що підвищує ефективність лікування і зменшує ризики помилок. Вони також дозволяють оптимізувати робочі процеси в медичних установах. А аналіз великих обсягів даних (Big Data) дозволяє здійснювати прогнози щодо здоров'я пацієнтів, оптимізувати організацію медичних послуг, покращувати управління запасами ліків і медичних матеріалів.

Одним з найбільш помітних нововведень в системі медичної допомоги є використання ШІ для діагностики медичних захворювань, зокрема в рентгенографії, ультразвуковому дослідженні та аналізі медичних зображень (наприклад, на основі рентгенівських знімків чи МРТ). Існують системи, які використовують алгоритми машинного навчання для виявлення пухлин, переломів та інших патологій на ранніх стадіях. ШІ також застосовується для прогнозування розвитку хвороб (наприклад, на основі історії хвороби пацієнта), визначення ризиків і пропозиції оптимальних шляхів лікування.

Таким чином, інноваційні технології, що постійно інтегруються в медичні установи, допомагають значно покращити якість надання медичних послуг, знизити ризики помилок, підвищити ефективність лікування і забезпечити доступ до новітніх методів діагностики та лікування для пацієнтів. Вони не лише трансформують саму медичну практику, а й допомагають створювати більш ефективну, зручну та персоналізовану систему охорони здоров'я.

Висновки. Інноваційні технології, що постійно інтегруються в медичні установи, допомагають значно покращити якість надання медичних послуг, знизити ризики помилок, підвищити ефективність лікування і забезпечити доступ до новітніх методів діагностики та лікування для пацієнтів. Вони не лише трансформують саму медичну практику, а й допомагають створювати більш ефективну, зручну та персоналізовану систему охорони здоров'я.

Література:

1. «Медична бухгалтерія»:Ремонтуємо чи поліпшуємо? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ibuhgalter.net/articles/1452>
2. Ільїна-Стогнієнко В.Ю., Лисецький Б.Л., Лойко І.І. Вплив інновацій у штучному інтелекті на ефективність діагностичних процедур в онкології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-260483-vpliv-innovatsij-u-shtuchnomu-intelekti-na-efektivnist-diaagnostichnih-protsedur-v-onkologii
3. Коротка В.О., Мокринський В.А. Технології штучного інтелекту в сучасній медицині: впровадження та проблематика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-257497-tehnologiyi-shtuchnogo-intelektu-v-suchasnij-meditsini-vprovadzhennya-ta-problematika
4. Кошкін М. Відстеження здоров'я користувача за пальцем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://deka.ua/ua/articles/naykrashchi-rozumni-kiltsya-vidstezhennya-zdorovya-korystuvacha-za-paltsem/857/?srsltid=AfmBOopgpl7Re3CVCFoO6s6hiRiLcG8ZGUu8qBHvzuIh9E1sKpRNSKWx>

5. Тхорик О. (2023) Застосування штучного інтелекту у сфері охорони здоров'я. Нейромаркетинг, штучний інтелект та цифровий маркетинг: проблеми та перспективи: збірник тез доповідей Всеукраїнської науковопрактичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Тернопіль, 26–27 травня 2023 р. ЗУНУ, 210 с [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-260483-vpliv-innovatsij-u-shtuchnomu-intelekti-na-efektivnist-diaagnostichnih-protsecur-v-onkologiyi

References:

1. (2024). «Medychna bukhhalteriya»: Remontuyemo chy polipshuyemo? [Medical Accounting: Repairing or Improving?] Retrieved from: <https://ibuhgalter.net/articles/1452> [in Ukrainian].
2. Il'yina-Stohniyenko, V. YU., Lysets'kyi, B. L., & Loyko, I. I. (2024). Vplyv innovatsiy u shtuchnomu intelekti na efektyvnist' diahnostychnykh protsedur v onkologiyi [The impact of artificial intelligence innovations on the efficiency of diagnostic procedures in oncology]. Retrieved from: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-260483-vpliv-innovatsij-u-shtuchnomu-intelekti-na-efektivnist-diaagnostichnih-protsecur-v-onkologiyi [in Ukrainian].
3. Korotka, V. O., & Mokryns'kyi, V. A. (2024). Tekhnologiyi shtuchnoho intelektu v suchasniy medytsyni: vprovadzhennya ta problematyka [Artificial intelligence technologies in modern medicine: Implementation and challenges]. Retrieved from: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-257497-tehnologiyi-shtuchnogo-intelektu-v-suchasniy-meditsini-vprovadzhennya-ta-problematika [in Ukrainian].
4. Koshkin, M. (2023). Vidstezhennya zdorov'ya korystuvacha za pal'tsem [User health tracking by finger]. Retrieved from: <https://deka.ua/ua/articles/naykrashchi-rozumni-kiltsya-vidstezhennya-zdorovya-korystuvacha-za-paltsem/857/?srsrtid=AfmBOopgpl7Re3CVCFoO6s6hiRiLcG8ZGUu8qBHzvulh9E1sKpRNSKWx> [in Ukrainian].
5. Tkhorik, O. (2023). Zastosuvannya shtuchnoho intelektu u sferi okhorony zdorov'ya. Neyromarketynh, shtuchnyy intelekt ta tsyfrovyy marketynh: problemy ta perspektyvy [Application of artificial intelligence in healthcare. In Neuromarketing, artificial intelligence, and digital marketing: Issues and prospects]. Proceedings of the Vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh - All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates, and Young Scientists (pp. 210). Ternopil, May 26–27, 2023. ZUNU. Retrieved from: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-260483-vpliv-innovatsij-u-shtuchnomu-intelekti-na-efektivnist-diaagnostichnih-protsecur-v-onkologiyi [in Ukrainian].

УДК 351.851

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-688-698](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-688-698)

Мазур Юлія Володимирівна кандидат економічних наук, доцент, декан стаціонарних та заочних форм навчання Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, доцент кафедри маркетингу, Міжрегіональна Академія управління персоналом, тел.: (097) 863-56-53, <https://orcid.org/0000-0002-4728-4640>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. Доведено, що політологічний характер проблематики вищої та середньої професійної освіти обумовлений її впливом на формування інтелектуальної еліти, яка бере участь у політичному управлінні. В даному випадку освітні інститути виступають активними акторами політичної соціалізації, оскільки рівень освіти впливає на формування політичної свідомості та політичної культури, а отже, на ступінь активності громадян у політичному процесі.

Соціально-економічні катаклізми, що настали, і непередбачені ситуації в суспільстві породили безліч проблем, вибір шляхів вирішення яких пов'язаний також з розробкою нових теоретико-методологічних питань соціального і політичного управління освітою. Причиною кризи освіти є традиційна для масових освітніх систем орієнтація переважно на трансляцію з покоління до покоління досягнень науки і техніки, що є лише пасивною передачею накопичених наукових фактів та їх тлумачень. Зрештою, акцентується увага підростаючого покоління на споживчі устремління та матеріальні цінності. Під час обговорення проблеми сучасної освіти на етапі модернізації українського суспільства та аналізі такої важливої складової, як політико-правова практика, наголошується, що метою модернізації освіти було створення механізму сталого розвитку системи освіти, що відповідає викликам XXI століття, соціальним та економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави. Одним із напрямів правової політики держави в галузі реформування освіти є цільова програма щодо подальшого розвитку освітніх установ на певний період з урахуванням сформованої світової практики та соціально-економічних умов у країні.

Важливою тенденцією державного управління розвитком вітчизняної системи освіти є підтримка інтеграційних процесів, які виступають як найважливіші компоненти культурного, соціального та економічно сталого

розвитку людей, спільнот, націй. Як показали результати проведеного аналізу, основними факторами, що перешкоджають процесу інтеграції освіти та наукової діяльності, є відсутність у цій галузі єдиної державної політики, відомча роз'єднаність двох інтегрованих сфер та відсутність координації дій усіх структур у цьому напрямку.

Однією з провідних тенденцій нашого часу, яка стрімко набирає чинності, є інтернаціоналізація освіти. У процесі інтернаціоналізації відбувається формування нового міжнародного освітнього середовища, де в найбільш ефективних формах реалізуються національні інтереси діючих у ній учасників і здійснюється спільний пошук вирішення управлінських проблем, що мають життєво важливе значення для людської цивілізації в цілому.

Ключові слова: державна політика, національні інтереси, управління процесом модернізації освіти.

Mazur Yuliya Volodymyrivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of Full-time and Part-time Forms of Study of the Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business, Associate Professor of the Department of Marketing, Interregional Academy of Personnel Management, tel.: (097) 863-56-53, <https://orcid.org/0000-0002-4728-4640>

STATE POLICY AND MANAGEMENT OF THE PROCESS OF MODERNIZATION OF EDUCATION

Abstract. It is proved that the political science nature of the issues of higher and secondary professional education is due to its influence on the formation of the intellectual elite, which participates in political management. In this case, educational institutions act as active actors of political socialization, since the level of education affects the formation of political consciousness and political culture, and therefore, the degree of activity of citizens in the political process.

The socio-economic cataclysms that have occurred and unforeseen situations in society have given rise to many problems, the choice of ways to solve which is also associated with the development of new theoretical and methodological issues of social and political management of education. The cause of the education crisis is the traditional orientation of mass educational systems mainly on the transmission from generation to generation of achievements of science and technology, which is only a passive transfer of accumulated scientific facts and their interpretations. Ultimately, the attention of the younger generation is focused on consumer aspirations and material values. When discussing the problem of modern education at the stage of modernization of Ukrainian society and analyzing such an important component as political and legal practice, it is emphasized that

the purpose of modernization of education was to create a mechanism for sustainable development of the education system that meets the challenges of the 21st century, the social and economic needs of the country's development, the needs of the individual, society, and the state. One of the directions of the state's legal policy in the field of education reform is a targeted program for the further development of educational institutions for a certain period, taking into account established world practice and socio-economic conditions in the country.

An important trend in state management of the development of the domestic education system is the support of integration processes, which act as the most important components of the cultural, social and economically sustainable development of people, communities, and nations. As the results of the analysis showed, the main factors hindering the process of integration of education and scientific activity are the lack of a unified state policy in this area, the departmental disunity of the two integrated spheres and the lack of coordination of the actions of all structures in this direction.

One of the leading trends of our time, which is rapidly gaining momentum, is the internationalization of education. In the process of internationalization, a new international educational environment is being formed, where the national interests of the participants operating in it are realized in the most effective forms and a joint search for solutions to management problems that are of vital importance for human civilization as a whole is carried out.

Keywords: state policy, national interests, management of the process of modernization of education.

Постановка проблеми. В даний час сучасний стан української освіти підтверджує залежність структури та функціонування цього соціального інституту від умов соціокультурного та політичного середовища. Державна політика і управління в галузі освіти найтіснішим чином пов'язані з сучасними українськими модернізаційними процесами. Модернізаційні процеси проявили кризові явища у суспільстві, торкнулися майже всі сфери життя, надали і продовжують серйозно впливати на функціонування основних соціально-політичних інститутів. Стабілізація та вихід на новий рівень соціально-економічного та політичного розвитку сучасної України можливі за умови формування нової людини, здатної вдосконалювати систему інститутів, покликаних мінімізувати дестабілізуючі виклики та загрози сучасної української держави.

Нові соціально-економічні умови, пов'язані з глобалізацією, породили безліч проблем, вибір шляхів вирішення яких пов'язаний з розробкою принципово інших теоретико-методологічних підходів до управління освітою в контексті сучасних реалій української державності. Інноваційний розвиток

України, зумовлений безперервними змінами у житті суспільства, стрімким розвитком високих технологій, зростанням рівня технічної оснащеності виробництва, високими темпами розвитку науки і техніки вимагають суттєвої модернізації системи вітчизняної освіти.

Особливої значущості у зв'язку з цим набуває аналіз політичного управління в галузі освітньої сфери, тенденцій інноваційного розвитку сучасної системи підготовки професійних кадрів, політики розвитку конкурентоспроможності освітніх організацій, формування політичного іміджу діяльності держави у підготовці професійних кадрів, соціально-політичного моніторингу пріоритетних напрямів розвитку освіти. Формування нового освітнього простору як умови успішної модернізації сучасної України є об'єктивною потребою держави в якісній вищій та середній освіті, що, у свою чергу, потребує трансформації державної освітньої політики та управлінських механізмів. Вивчення світового досвіду оптимізації управлінських механізмів в освітній політиці, виявлення векторів та умов трансформації цієї сфери актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній політичній науковій думки та соціології основні ідеї з даної проблематики концептуалізувалися в різних школах та напрямках, де проблеми освіти розглядалися з позиції структурного функціоналізму (Т. Парсонс), культурної (М. Мід) та соціальної (Б. Малиновський) антропології, соціології знання (К. Мангейм) та інформаційного (А.Тоффлер) суспільства, соціології освіти (Ф. Кумбс).

Численні дослідження в галузі освіти, які проводилися протягом тривалого часу в зарубіжній політології, підтверджують багатогранність та складність проблеми. Так, загальні проблеми управління освітою були широко використані у роботах К.К. Бартона, Р. Бірнбаума, Ф.А. Ван Вута, Д. Кігана та ін. Співвідношення державної та суспільної складової в управлінні освітою, моделі організації управління освітою, що характеризуються різним співвідношенням державної та суспільної участі, оцінка ефективності різних моделей та їх позиціонування щодо один одного, а також нові моделі освітніх установ вищої освіти, що формуються, досліджено в роботах К.К. Бартона, Р. Бірнбаума, Ф.А. ван Вута, Г.Є. Карлсена, Д. Кігана, Л.Р. Кнудсена, Л.Л. Леслі, П. Маасена, Ш. Слаутер, К. Хадсон та ін. Однак результати цих досліджень, що у ряді випадків визнається і самими авторами, не дозволяють виявити ефективніші моделі управління та умови їх можливого поширення.

Мета статті – дослідження особливостей державної політики та управління процесом модернізації освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта визначається складною багатоплановою системою, що включає безліч суб'єктів, що взаємодіють між собою

для досягнення важливих і суспільно значущих цілей, у діяльність, якою залучено безліч людей, які пред'являють різні вимоги та мають різні очікування. Функціонування освіти породжує безліч проблем і завдань, вирішення яких має здійснюватися в ході управління ним, а зміна освіти в ході її реформування ще більше ускладнює ці проблеми. Тому управління освітою враховує зазначені особливості керованих об'єктів, але й одночасно формує керуючі впливи відповідно до передбачуваного майбутнього на основі деякої політичної моделі чи прогнозу політичного розвитку держави.

У зв'язку з цим найважливішу роль для системи освіти як важливого структурного компонента політичної системи відіграють питання вибору механізмів управління та необхідних для їх ефективного використання контролю та оцінки результатів, моделювання та прогнозування зміни стану системи освіти у контексті державної стратегії. Саме тому організація управління освітою, крім проблеми постановки мети, вимагає також вирішення двох важливих проблем: опису цільового та поточного станів системи освіти та оцінки віддаленості поточного стану від цільового. Виявляється політичний зміст поняття «освіта», який пов'язаний із проблематикою безпеки, політичної активності та громадянськістю населення. Вплив на освітні процеси в державі є одним із факторів сучасного політичного розвитку країни та вектора політичної модернізації.

Розглядаються різні підходи до терміну «освітня політика», який широко застосовується в різних документах та матеріалах, позначаючи, головним чином, основні напрямки діяльності органів управління щодо вирішення найважливіших завдань та проблем, що стоять перед системою освіти [1, 2, 3]. У такому разі термін «політична освіта» часто вживається поруч із «цивільною освітою». Громадянська освіта включає політичне і моральне навчання, які дуже сильно переплетені між собою, а інші вчені визначають сучасну американську громадянську освіту як сприятливу інформовану відповідальну участь у політичному житті компетентних громадян, які визнають фундаментальні цінності та конституційні принципи демократії. Справді, політична освіта сприймається як інтегральна частина громадянського навчання у багатьох країнах. Наголошується, що освітня політика – найважливіша складова політики держави, інструмент забезпечення фундаментальних прав і свобод особистості, підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, зростання культури. Саме тому в даний час процес оздоровлення економіки має бути спрямований у бік таких найважливіших та значущих сфер, як освіта та охорона здоров'я.

Таким чином, освітня політика є не просто джерелом визначення цілей управління освітою у реалізації цієї політики, а й об'єктом управління у частині її розробки та подальшого модернізаційного розвитку.

Констатується, що основною проблемою управління за цілями є визначення самих цілей, оскільки цілі, як уже зазначалося, повинні мати ряд важливих характеристик: вимірність, досяжність, ясність розуміння тощо. Наголошується, що моделі управління за правилами та директивами є окремим випадком управління за цілями, оскільки в основі правил та директив прийняття управлінських рішень лежать формалізовані або неформалізовані алгоритми, спрямовані на досягнення певних цілей, в якості яких надаються, наприклад, підтримувані параметри процесу та результату функціонування системи освіти. На прикладі досвіду діяльності Національного агентства освіти Швеції, Південної регіональної ради з освіти - SREB (Southern Regional Education Board) у США, Центру з вивчення політики у вищій освіті Університету Твенте (Нідерланди) та інших європейських країн висловлюється думка про те, що основне навантаження в частині визначення цілей розвитку освітнього міністерства, регіональні органи та менеджмент закладів освіти.

Традиційний державний контроль та академічна колегіальність управління, характерна для європейських країн, замінюється державним наглядом та державною оцінкою стану та результатів діяльності системи освіти, що суперечить ліберальній теорії про неефективність адміністративної системи управління, внаслідок чого необхідна децентралізація влади.

В результаті аналізу основних моделей соціальної політики з позиції їх впливу на розвиток людського капіталу зроблено висновок, який свідчить про те, що ліберальна модель є найбільш ефективною, але в певних умовах розвитку інституційних засад суспільства, його традицій, соціально-культурних та духовних умов.

Процес модернізації освіти визначається як комплексне та всебічне оновлення освітньої системи та сфер освітньої діяльності відповідно до сучасних вимог. На рубежі XX-XXI ст. у зв'язку з глобалізацією і світовою економічною кризою реформи в галузі державної освіти стали однією з головних шляхів виходу цивілізаційних країн до стабільного розвитку їх політичних систем. При цьому констатується, що глобалізація потребує певних єдиних стандартів у галузі всієї освітньої системи як державних, так і недержавних закладів освіти, а також такі перетворення потрібні в галузі як середнього, так і вищого рівня освіти. Проблеми вироблення єдиного критерію якості освіти предмет аналізу та дослідження спеціалістів-політологів у сфері управління освітніми процесами.

Доводиться, що політологічний характер проблематики вищої та середньої професійної освіти обумовлений її впливом на формування інтелектуальної еліти, яка бере участь у політичному управлінні. В даному випадку освітні інститути виступають активними акторами політичної соціалізації, оскільки рівень освіти впливає на формування політичної

свідомості та політичної культури, а отже, на ступінь активності громадян у політичному процесі.

Соціально-економічні катаклізми, що настали, і непередбачені ситуації в суспільстві породили безліч проблем, вибір шляхів вирішення яких пов'язаний також з розробкою нових теоретико-методологічних питань соціального і політичного управління освітою. Причиною кризи освіти є традиційна для масових освітніх систем орієнтація переважно на трансляцію з покоління до покоління досягнень науки і техніки, що є лише пасивною передачею накопичених наукових фактів та їх тлумачень. Зрештою, акцентується увага підростаючого покоління на споживчі устремління та матеріальні цінності. Під час обговорення проблеми сучасної освіти на етапі модернізації українського суспільства та аналізу такої важливої складової, як політико-правова практика, наголошується, що метою модернізації освіти було створення механізму сталого розвитку системи освіти, що відповідає викликам XXI століття, соціальним та економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави. Одним із напрямів правової політики держави в галузі реформування освіти є цільова програма щодо подальшого розвитку освітніх установ на певний період з урахуванням сформованої світової практики та соціально-економічних умов у країні.

Важливою тенденцією державного управління розвитком вітчизняної системи освіти є підтримка інтеграційних процесів, які виступають як найважливіші компоненти культурного, соціального та економічно сталого розвитку людей, спільнот, націй. Як показали результати проведеного аналізу, основними факторами, що перешкоджають процесу інтеграції освіти та наукової діяльності, є відсутність у цій галузі єдиної державної політики, відомча роз'єднаність двох інтегрованих сфер та відсутність координації дій усіх структур у цьому напрямку.

Однією з провідних тенденцій нашого часу, яка стрімко набирає чинності, є інтернаціоналізація освіти. У процесі інтернаціоналізації відбувається формування нового міжнародного освітнього середовища, де в найбільш ефективних формах реалізуються національні інтереси діючих у ній учасників і здійснюється спільний пошук вирішення управлінських проблем, що мають життєво важливе значення для людської цивілізації в цілому.

На основі проведеного аналізу в роботі стверджується, що індикатором, що свідчить про динаміку інститутів конкурентної демократії в Україні, є підготовка пропозицій про розмежування предметів ведення та повноважень між органами державної влади, органами державної влади регіонів та органами місцевого самоврядування. Розкривається ще одна тенденція, характерна для державного управління розвитком системи вітчизняної освіти, орієнтація на об'єктивні дані про систему освіти на основі моніторингу.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Доведено, що сформована система інформаційного забезпечення державної політики у сфері освіти характеризується значними прогалинами, які не можуть не позначатися на ступені обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. Все це свідчить про те, що сфера освіти в нашій країні досі не стала об'єктом систематичних та повноцінних економіко-статистичних вимірів у форматі, прийнятому в розвинених країнах світу, що безсумнівно стримує можливе прогнозування її розвитку та обґрунтування заходів щодо реалізації пріоритетів освітньої політики.

Моніторинг освіти дозволяє створити інформаційну базу для осмислення нових потреб та процесів, що відбуваються. Це особливо важливо для того, щоб держава, відповідальна за розробку та реалізацію освітньої політики, сформулила варіативні освітні можливості та надала своїм громадянам повноцінні альтернативи освітніх траєкторій. Рациональне поєднання використання об'єктивної (статистичної) та суб'єктивної (соціологічної, експертної) інформації дозволяє оцінити реальний стан справ у системі освіти, дати варіанти сценаріїв реформування освіти.

Робиться висновок про те, що в сучасних умовах формуються нові механізми державного управління розвитком системи вітчизняної освіти, які надають йому нових ціннісних рис, що виявляються у змісті основних тенденцій його подальшого оновлення.

Аналізуються провідні напрямки державно управлінського забезпечення розвитку системи вітчизняної освіти; підвищення кваліфікації управлінських кадрів, використання інноваційних проектів як механізму включення освітніх установ та організацій у розвиток системи освіти, удосконалення правових та фінансово-економічних нормативів. Необхідність аналізу даних напрямів зумовлена поступовим становленням так званого «випереджального стану» державного управління, що означає, що в його системі, головним чином, в його суб'єкті широко використовується сучасна наукова думка, прийнятий вільний творчий пошук оптимальних управлінських рішень, зосереджені найбільш підготовлені фахівці з різних галузей управління.

Перший напрям — підвищення кваліфікації та атестація кадрового потенціалу управління. Аналіз вітчизняних досліджень професійної освіти показав, що основний напрямок оновлення професійної освіти полягає у визначенні шляхів забезпечення діяльній позиції учнів у процесі навчання, що сприяють становленню досвіду цілісного системного бачення професійної діяльності, системної дії в ній, вирішення нових проблем і завдань.

Численні дослідження різних моделей професійної праці дали підстави виділити дві групи моделей адаптивної поведінки і модель професійного розвитку. Основна мета моделі адаптивної поведінки полягає в розвитку

умінь людини "вписатися" в навколишню дійсність, і ціннісними орієнтаціями, розглядати будь-які труднощі як стимул подальшого розвитку. Аналіз документів у галузі освітньої політики дозволив виявити основні орієнтири модернізації системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, які можуть бути враховані під час розробки програм підвищення кваліфікації управлінців:

- забезпечення розвитку різноманіття форм, видів та рівнів додаткової освіти з метою індивідуалізації та спеціалізації професійної підготовки,
- формування системи мережевої організації безперервної додаткової освіти на базі передових освітніх установ з урахуванням існуючих проблем підвищення кваліфікації управлінських кадрів та виявлених орієнтирів розвитку системи підвищення кваліфікації.

Провідною стратегією в підвищенні кваліфікації управлінських кадрів може стати сприяння виробленню позитивної суб'єктної позиції управлінця у сфері освіти, а також створення умов для її (суб'єктної позиції) позиціонування з урахуванням попереднього професійного досвіду. Реалізація даної стратегії передбачає розвиток у професійній діяльності керівника двох функціонування системи освіти; розвиток власної організаційної культури, яка визначена численними взаємозв'язками управлінця будь-якої ланки з індивідуальними та колективними суб'єктами вітчизняної системи освіти.

Провідним методом конструювання змісту підвищення кваліфікації є моделювання процесів і явищ, що відображають сутність проблем державного управління у сфері освіти, що є, у свою чергу, предметом підвищення кваліфікації. Форми та методи організації підвищення кваліфікації при такому підході повинні бути відібрані з урахуванням специфічних умов освітнього процесу в системі підвищення кваліфікації освітніх ресурсів туризм, розробка індивідуальних проєктів, проведення мікродосліджень тощо, дистанційне підвищення кваліфікації шляхом реалізації цільових програм підвищення кваліфікації, змістовних модулів, створення банку даних про наявні ресурси, до яких дорослі можуть звертатися без відриву від виробництва.

Контекст підвищення кваліфікації задається двома складовими: по-перше, особливостями освіти дорослих і, по-друге, особливостями даної категорії слухачів системи підвищення кваліфікації управлінців різного рівня та різних ланок організаційної структури управління.

Підвищення кваліфікації, що традиційно розуміється як процес освоєння норм, зразків та правил професійної діяльності, правомірно розглядати як суб'єктний досвід освоєння цілісної професійної діяльності.

Не менш актуальною проблемною розбудовою кадрового потенціалу в галузі державного управління є проблема атестації управлінських кадрів. У

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

плані вирішення існуючої проблеми атестації управлінських кадрів пропонується комплексно-цільовий підхід, що розглядає процедуру атестації як процедуру, що дозволяє виявити рівень посадової відповідності, забезпечити всіх учасників необхідною кадрово-управлінською інформацією, отримати зворотний зв'язок про результативність атестації. матриця кадрового потенціалу.

Другий напрямок — інноваційні проекти як механізм включення освітніх установ та організацій у розвиток системи освіти. системи дистанційної освіти в Україні, співпраці із зарубіжними країнами в галузі освіти, виявлення механізмів включення суб'єктів освіти у реалізацію інноваційних проектів з метою впливу на розвиток системи освіти.

Інновації (нововведення) розглядаються як комплексний, ціленаправлений процес створення, поширення та використання нововведення, метою якого є задоволення потреб та інтересів людей нові засоби, що веде до певних якісних змін системи та способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєздатності. З погляду управління всі інновації у системі освіти умовно поділені на два типи:

- науково-адміністративні інновації, які ініціюються суб'єктами наукової діяльності та передаються до системи управління, де їх впровадження підлягає контролю за підтримкою органів управління освітою,
- адміністративно-наукові інновації, які ініціюються адміністративними органами управління освітою та у своєму розвитку проходять наступний ланцюжок адміністративні органи управління освітою - суб'єкти наукової діяльності - адміністративні органи управління освітою.

Основний акцент зроблено на інноваційних процесах адміністративно-наукового типу. Такий вибір зумовлений як власним практичним досвідом дослідника, так і результатами теоретичного аналізу проблеми. У сучасному просторі вітчизняної системи освіти реалізується значна кількість інноваційних проектів.

Третє направлення - удосконалення правових та фінансово-економічних нормативів. На основі аналізу чинного законодавства в галузі освіти охарактеризовано нормативне правове забезпечення розвитку системи освіти, яка передбачає розробку:

- нормативних правових актів, спрямованих на вдосконалення економічних та інших механізмів безперервної освіти,
- законодавчої та нормативної правової бази, що забезпечує функціонування та розвиток системи безперервної освіти,
- процедур, пов'язаних з управлінням якістю освіти, включаючи питання формування освітніх стандартів або державних вимог до мінімуму змісту та рівня підготовки учнів, ліцензування, атестації та акредитації освітніх закладів та освітніх програм безперервної освіти,

- нормативної правової бази, що забезпечує найбільшу ефективність міжнародного співробітництва в умовах побудови правової демократичної держави (включаючи питання визнання документів про відповідні рівні освіти, мобільність учнів та ін.).

Правове забезпечення розвитку системи освіти тісно взаємопов'язане із удосконаленням фінансово-економічних механізмів розвитку.

Висновки. Система української освіти з фінансово-економічної точки зору має бути розрахована на громадський освітній попит, що постійно зростає, на конкретні інтереси громадян, суспільства, ринку праці. Орієнтація на реальні потреби конкретних споживачів освітніх послуг повинна створити основу для залучення в освіту додаткових фінансових і матеріально-технічних ресурсів, що забезпечить розвиток. Система додаткової освіти сьогодні виступає як найважливіший ресурс розвитку системи освіти в цілому. Додаткова освіта дозволяє розширити можливості освітньої системи країни і тому в її розвитку настільки важлива правова та фінансова політика держави.

Література:

1. Амеліна С.М. Особливості дуальної системи вищої професійної освіти у навчальних закладах Німеччини. Проблеми трудової і професійної підготовки. 2010. Вип. 15. С. 107–112.
2. Амоша О.І., Землянкін А.І., Моїсєєв Г.В. Сучасні підходи щодо здійснення взаємодії академічної науки, освіти і промислового виробництва. Економіка та держава. 2007. № 3. С. 4–7.
3. Вем'ян В.Г., Тер-Ованесян В.Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2015. Випуск 5. С. 29–33.

References:

1. Amelina, S.M. (2010). Osoblyvosti dual'noyi systemy vyshchoyi profesynoyi osvity u navchal'nykh zakladyakh Nimechchyny [Features of the dual system of higher professional education in educational institutions of Germany]. *Problemy trudovoyi i profesynoyi pidhotovky – Problems of labor and professional training*, 15, 107-112 [in Ukrainian].
2. Amosha, O.I., Zemlyankin, A.I. and Moiseyev, G.V. (2007). Suchasni pidkhody shchodo zdiysnennya vzayemodiyi akademichnoyi nauky, osvity i promyslovoho vyrobnytstva [Modern approaches to the implementation of interaction between academic science, education and industrial production]. *Ekonomika ta derzhava - Economy and State*, 3, 4-7 [in Ukrainian].
3. Vem'yan, V.G. and Ter-Hovhannesian, V.G. (2015). Dual'na forma profesynoyi osvity yak umova efektyvnoho rishennya zavdan' modernizatsiyi osvity [Dual form of vocational education as a condition for effective solution of the tasks of modernization of education]. *Zbirnyk naukovykh prats' Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Collection of scientific works of Rivne State Humanitarian University*, 5, 29-33 [in Ukrainian].

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351:364:355(045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-699-712](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-699-712)

Марушева Олександра Анатоліївна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено аналіз публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні під час дії воєнного стану, та, зокрема, його нормативно-правової складової. Здійснено узагальнення нормативно-правових актів, що регулюють означені питання. Виокремлено проекти законів України, які набули чинності під час дії воєнного стану, що запроваджували нові складові механізму соціального забезпечення, соціальної підтримки та елементи системи пільг для ветеранів війни та членів їх сімей. На основі аналізу та узагальнення джерел виокремлено тенденції розвитку механізму публічного управління соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні в умовах дії воєнного стану. Узагальнено особливості елементів такого механізму після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та на сьогодні, сформовано подальші кроки розвитку такого публічного механізму.

Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які покроково запроваджували втілення нових елементів механізму соціального захисту й пільг для ветеранів війни та для членів їх сімей, створення яких потребували захисники та захисниці, й ветерани війни в умовах війни. Встановлено, що соціальний захист та забезпечення соціальних гарантій було й залишається дуже значущим для ветеранів та членів їх сімей.

Зауважено на питаннях відсутності термінологічних визначень, закріплених на рівні законодавства, зокрема термінів «Захисники» та «Захисниці». У статті на основі проведеного аналізу узагальнено проблемні питання публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні під час дії воєнного стану, а також висвітлено шляхи розвитку публічного управління механізмом соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні.

Встановлено, що серед інших, основними проблемними питаннями є питання недосконалого правового та організаційного механізмів соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, фінансового механізму в частині достатності фінансового забезпечення всіх соціальних гарантій, передбачених для цих категорій осіб, відсутність протягом тривалого часу системного підходу до формування ветеранської політики загалом та відповідних стратегічних документів, які б визначали напрями розвитку такої політики на довгостроковий період часу, та, зокрема, зупинення фінансування програм санаторно-курортного лікування у 2024 році, які частково були забезпечені за рахунок місцевих бюджетів, інші проблемні питання, що виникли в тому числі й через дефіцит коштів в державі, яка чинить опір країні-агресору - російській федерації.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні гарантії, ветерани війни, члени сім'ї ветеранів війни, публічне управління та адміністрування, державне регулювання, ветеранська політика, публічна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей.

Marusheva Oleksandra Anatoliivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Public Management and Administration Department State, Kyiv, tel.: +38 (067) 895-94-85, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

PROBLEM ISSUES OF THE PUBLIC MECHANISM OF SOCIAL PROTECTION OF WAR VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW

Abstract. The article analyzes the public mechanism of social protection of war veterans and their family members in Ukraine during martial law, and, in particular, its regulatory and legal component. A generalization of regulatory and legal acts regulating the specified issues is carried out. Draft laws of Ukraine that came into force during martial law are highlighted, which introduced new components of the mechanism of social security, social support and elements of the system of benefits for war veterans and their family members. Based on the analysis and generalization of sources, trends in the development of the mechanism of public administration of social protection of war veterans and their family members in Ukraine during martial law are highlighted. The features of the elements of such a mechanism after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine and today are summarized, and further steps in the development of such a public mechanism are formed.

An analysis of regulatory legal acts was carried out, which gradually introduced the implementation of new elements of the mechanism of social protection and benefits for war veterans and their family members, the creation of which was required by defenders and war veterans in war conditions. It was established that social protection and the provision of social guarantees was and remains very important for veterans and their family members.

The issues of the lack of terminological definitions fixed at the legislative level, in particular the terms "Defenders" and "Defenders", were noted. The article, based on the analysis, summarizes the problematic issues of the public mechanism of social protection of war veterans and their family members in Ukraine during martial law, and also highlights the ways of developing public management of the mechanism of social protection of war veterans and their family members in Ukraine.

It was established that, among others, the main problematic issues are the issue of imperfect legal and organizational mechanisms of social protection of war veterans and their family members, the financial mechanism in terms of the adequacy of financial provision of all social guarantees provided for these categories of persons, the absence for a long time of a systematic approach to the formation of veteran policy in general and relevant strategic documents that would determine the directions of development of such policy for a long period of time, and, in particular, the suspension of financing of sanatorium and resort treatment programs in 2024, which were partially provided at the expense of local budgets, other problematic issues that arose, including due to the shortage of funds in the state that resists the aggressor country - the Russian Federation.

Keywords: Social Security, Social Protection, Social Guarantees, War Veterans, Family Members of War Veterans, Public Management and Administration, state regulation, veteran policy, public policy in the field of social protection of war veterans and their family members.

Постановка проблеми. Питання соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей під час дії воєнного стану в Україні та в умовах повномасштабної війни були і залишаються вкрай актуальними. Соціальна значущість цих питань постає перед науковцями, експертним середовищем, практиками та громадськістю в критичному аспекті, оскільки ті, хто захищає територіальну цілісність і суверенітет нашої держави першочергово мають право на соціальний захист та дотримання соціальних гарантій в механізмі державного управління соціального захисту цих категорій осіб, та в правозастосовчій практиці в частині дієвості та ефективності нормативно-правової складової цього публічного механізму. Держава має забезпечувати весь обсяг соціальних гарантій, які передбачені публічним механізмом та

законодавством, в тому числі забезпечувати фінансування такого механізму. Зрозумілим є той факт, що брак фінансових ресурсів є нагальним проблемним питанням в країні, яка веде війну, захищаючи свою незалежність та територію.

До повномасштабного вторгнення щороку кількість ветеранів та ветеранок збільшувалася, а після початку повномасштабного вторгнення 2022 року ця цифра значно зросла. Слід враховувати, що за інформацією Міністерства у справах ветеранів України станом на липень 2024 року загальна чисельність ветеранів війни, членів родин загиблих, осіб з інвалідністю внаслідок війни в Україні становила понад 1,3 млн. осіб [1], а в подальшому російська агресія може призвести до суттєвого збільшення ветеранської спільноти. Отже, держава повинна заздалегідь подбати про формування та реалізацію ветеранської політики [2].

Система соціального забезпечення ветеранів війни та членів їх сімей має багато розгалужених підмеханізмів та елементів, існує як зазначалось вище, проблема фінансового забезпечення повноцінного функціонування механізму усіх соціальних гарантій та пільг, що фактично формує сприйняття ставлення держави до тих громадян, які погодились, якщо буде потрібно, віддати своє життя за незалежну, вільну суверенну державу - Україну. А це означає, що держава, гарантуючи певний рівень соціального забезпечення та підтримки для ветеранів війни, все ж таки не повною мірою реалізує такий публічний механізм на практиці. Існуючи проблемні питання та брак фінансових ресурсів заважає повноцінній реалізації такого публічного механізму. Отже, варто приділити увагу аналізу існуючих проблемних питань в реалізації механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку сучасної системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей було сформовано на засадах деяких застарілих підходів, враховуючи досвід соціального захисту цих категорій осіб до набуття незалежності Україною. Тему соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей досліджували такі науковці, як О. Серeda, А. Сидоренко, С. Бeлай, Ю. Сербалюк, В. Радінська, О. Епель, Л. Солока, Я. Митько, К. Спицька, О. Ярошенко, Ю. Івчук, А. Бейкун, В. Кохан та інші вчені. Разом з тим, значна частина наукових пошуків була направлена на вивчення правового підґрунтя, правових механізмів соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, соціального захисту військовослужбовців, зарубіжного досвіду соціального захисту та соціальних гарантій цих категорій осіб. Також варто вказати на розгляд питань в окремих дослідженнях щодо реінтеграційних аспектів ветеранів в цивільному житті. Окремо розглядалися аспекти праці та бізнесу, їх ролі у житті. Враховуючи актуальність зазначеної теми та науковий і практичний інтерес до цієї сфери наукових інтересів, у дослідженнях не повною мірою було

висвітлено проблемні питання публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей під час дії воєнного стану. Таким чином, постає завдання здійснення аналізу проблемних питань публічного механізму соціального захисту та соціальної підтримки, системи пільг визначених категорій осіб.

Мета статті – визначення проблемних питань публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, їх дослідження, а також окреслення шляхів їх вирішення, та напрацювання подальших кроків у вирішенні цих проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Регулювання відносин у сфері соціального захисту завжди було актуальною складовою правової теорії та практики, а також публічного управління на національному рівні. Посилення гарантій соціального захисту ветеранів війни та подальший розвиток нових механізмів соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей наразі зумовлені нагальними потребами сьогодення, а отже частина механізмів у цій сфері є відносно новими та доволі розгалуженими за своєю природою. За останні три роки війни поступово відбувались актуальні реформи у соціальній сфері, що були покликані вирішити відповідні проблеми даної категорії осіб. Ці аспекти на даний час вже є частково врегульованими нормами права на національному рівні, створені відповідні публічно-управлінські механізми й подальші механізми продовжують напрацьовуватись державою.

Наразі поступово напрацьовуються підходи до створення більш повного механізму правового регулювання забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, ветеранів війни, а також членів їх сімей. Станом на сьогодні соціальні гарантії ветеранів війни та членів їх сімей врегульовані такими основними нормативно-правовими актами: Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22.10.1993 № 3551-XII (далі – Закон) [3]; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей»; «Про військовий обов'язок і військову службу»; «Про Збройні Сили України»; «Про Національну Гвардію України»; «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; «Про державну прикордонну службу»; Кодекс цивільного захисту України та інші нормативно-правові акти.

В контексті напрацювання такого більш повного та ефективного публічного механізму варто вказати такі законодавчі ініціативи та стратегічні документи як: проект Закону про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері (реєстр. № 11007 від 12.02.2024 р.) [4] та Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року та

операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках [2]. Так, 11 березня 2025 року Верховна Рада України схвалила в другому читанні та в цілому Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері». Законом удосконалюється підхід щодо внутрішньої політики у ветеранській сфері шляхом: розширення преамбули Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», додавши до сфери дії Закону ветеранську політику; включення до Закону окремої статті 101, яка визначає засади внутрішньої політики у ветеранській сфері; впорядкування державної ветеранської політики, визнання ролі ветеранів у збереженні української державності; розвитку системи підтримки ветеранів війни, зокрема через надання медичних, соціальних та освітніх послуг; сприяння ветеранам війни у реабілітації, працевлаштуванні та веденні підприємницької діяльності; посилення державної підтримки родин загиблих Захисників і Захисниць України та учасників Революції Гідності; створення єдиної державної інформаційної системи обліку ветеранів війни та членів їхніх сімей; забезпечення належного фінансування заходів у ветеранській сфері [5].

Таким чином до сьогодні законодавством не було врегульовано питання визначення засад ветеранської політики відповідно до сучасних підходів публічного врядування. До того ж потреби осіб, які набули статусу ветерана війни до 2014 року, і тих, хто боронив і нині боронить Вітчизну від збройної агресії Російської Федерації проти України, є відмінними. Отже, існувала необхідність в ґрунтовному та чіткому перегляді гарантій та пільг для ветеранів/ветеранок, частина з яких є формальними та не відповідають потребам сьогоднішнього дня. Цей Закон має створити підґрунтя для формування та реалізації узгодженої державної політики у ветеранській сфері, а також сприяє всебічній підтримці ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни Захисників та Захисниць України, членів сімей осіб, зниклих безвісті у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, членів сімей осіб, які перебувають у полоні, а також постраждалих учасників Революції Гідності [5].

Здійснюючи аналіз нормативно-правових актів, що регулюють питання соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, варто звернути увагу на те, що перелік нормативно-правових актів, які діють у сфері ветеранської політики, є значно більшим, ніж перелік нормативно-правових актів, якими врегульовано питання суто сфери соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей.

Ще один Закон України від 29 липня 2022 р. № 2488–ІХ (далі – Закон № 2488–ІХ) [6], яким доповнено пункт 5 статті 8 Закону України «Про

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011–ХІІ [3], що визначає право на соціальну та професійну адаптацію осіб, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, визначених Законом. Цілковито обґрунтовано було внесено зміни, що відповідали запитам українського суспільства, яке перебувало тоді дев'ятий рік у стані війни (гібридної, повномасштабної), а тому його прийняття заслуговує на позитивну оцінку. Разом із тим необхідно зазначити, що положення соціальної та професійної адаптації носять суто декларативний характер, оскільки не містять посилання на конкретну програму соціальної та професійної адаптації чи вказівки центральному органу виконавчої влади розробити відповідну програму та план дій щодо її втілення в життя. Таким чином, доцільним було й залишається прийняття відповідної Програми соціальної та професійної адаптації зазначеної категорії осіб [7, с.127].

В Україні також затверджено Державний стандарт нової соціальної послуги під назвою «соціальна адаптація ветеранів та ветеранок війни і членів їхніх сімей». Кожна громада отримала можливість масштабувати цю ініціативу та стати надійною опорою для ветеранів, що повертаються з війни до цивільного життя, а також для родин, які потребують допомоги у подоланні нових викликів або болю втрати. Головна мета соціальної послуги – допомогти відновити фізичне і ментальне здоров'я, зміцнити родинні зв'язки, підтримати соціальну незалежність, активність та професійний розвиток ветеранів [9]. Однак, попри прийняття Державного стандарту такої послуги все ще залишаються питання забезпечення всіх процесів і процедур на шляху її надання та мотиваційні чинники для ветерана та його сім'ї для подальшої адаптації, інтеграції в цивільне життя й подальші напрями діяльності в реальному житті.

Варто наголосити на тому, що поступово удосконалюються підзаконні нормативно-правові акти в сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в частині професійної адаптації ветеранів. Так, постановою Кабінет Міністрів України «Деякі питання забезпечення професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» від 7 лютого 2025 р. № 126 [8] було внесено зміни до постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа

ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» від 21 червня 2017 р. № 432.

Щодо реінтеграції ветеранів та ветеранок до цивільного життя мають велике значення набуття ними навичок та вмінь відповідно до вимог сучасного ринку праці, вони мають раціонально реалізуватися у процесі повоєнного відновлення економіки, що актуалізує формування сприятливого середовища для безбар'єрної реінтеграції ветеранів. Варто також наголосити на важливості підтримки громадянського суспільства у вирішенні проблемних питань розширення можливостей працевлаштування ветеранів війни. [10, с. 6].

Також варто звернути увагу на проблемні питання поняття та реалізації механізму одноразової грошової допомоги. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 29 липня 2022 р. № 2489–IX (далі – Закон № 2489–IX) [11], було внесено зміни до низки статей Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Верховна Рада України, збалансувала належним чином інтереси держави та особи в питанні призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві. Зокрема, було більш чітко визначено перелік осіб, які мають право на виплату одноразової грошової допомоги. У цілому такий підхід був обґрунтованим та сприяв зменшенню кількості бланкетних норм. Вочевидь вказана законодавча пропозиція була спрямована на надання уряду додаткових важелів впливу на фінансовий стан держави під час воєнного стану. Зауважено, що законодавцю слід дотримуватися конституційного принципу рівності, а врегулювання дискусійного питання вбачається у встановленні коефіцієнтів одноразового розміру допомоги в період воєнного стану. Важливим є також встановлення фіксованого кратного розміру одноразової виплати з прив'язкою до прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року. У цілому такі зміни є цілком виправданими та обґрунтованими, проте, допущені у вказаному Законі невідповідності юридичній техніці та суперечності зумовлюють необхідність удосконалення окремих його положень [6, с. 132, 134].

Варто систематизувати нормативно-правові акти, що діють у сфері ветеранської політики, а саме: Конституція України; закони України: Закон [3], «Про національну безпеку України», «Про військовий обов'язок і військову

службу», «Про Збройні Сили України», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про зайнятість населення», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», «Про Державну прикордонну службу України», «Про фізичну культуру і спорт», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України». Також Укази Президента України, прийняті з 2008 по 2024 роки врегульовують окремі питання досліджуваної теми.

Разом з тим, варто зосередити увагу на роботі стосовно членів сімей ветеранів/ветеранок, а відтак - проактивної комунікації з бенефіціарами політики, аби виявити ризики та попередити негативні наслідки. Крім того, важливо акцентувати увагу і на запровадженні напрямів державної ветеранської політики щодо дітей ветеранів/ветеранок.

Слід враховувати, що частка ветеранів/ветеранок залишатиметься для проходження служби у військовому резерві, відтак умови функціонування військового резерву та можливість повторної служби у майбутньому матимуть суттєвий вплив на їх можливості до відбудови власного цивільного добробуту після закінчення військової служби (служби). Проблематика національної безпеки у контексті підтримки ветеранів/ветеранок та членів їх сімей набуває особливого значення ще й через непередбачуваність завершення війни та ймовірність відновлення бойових дій у довгостроковій перспективі.

В українському суспільстві відсутні унітарні підходи до змістовної демонстрації поваги та подяки ветеранам/ветеранкам та вшанування пам'яті загиблих (померлих) героїв. Це призводить до формування різних, неузгоджених між собою практик щодо прояву поваги та подяки як на державному, так і місцевому рівні. Особливої уваги потребує аналіз нерівномірного розподілу ресурсів під час розроблення та затвердження програм, спрямованих на виявлення поваги, подяки та пошани у різних територіальних громадах.

Запровадження та послідовна реалізація таких програм впливає на подальшу ефективну реінтеграцію ветеранів/ветеранок у суспільне життя на різних рівнях - від налагодження подружнього життя до побудови кар'єри в трудових колективах чи у сфері підприємництва. Слід розуміти, що програми,

спрямовані на виявлення поваги, подяки та пошани, є актуальними та затребуваними на різних рівнях - від загальнонаціонального до рівня територіальних громад. [2]

Аналізуючи проблемні питання механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей варто вказати на те, що статтею 1-1 Закону [3] встановлено визначення державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, яка є цілеспрямованою, системною діяльністю органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства. Однак і досі відсутнє законодавче визначення термінів «захисник» та «захисниця», що створює термінологічну правову невизначеність.

Також існують окремі аспекти й досі неврегульованих відносин у питаннях соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, що потребує невідкладного законодавчого врегулювання, а також розроблення відповідних механізмів на рівні підзаконних нормативно-правових актів для забезпечення реалізації положень законодавства.

Необхідно звернути увагу на позитивні кроки на шляху до ефективного регулювання питань комплексного та системного соціального забезпечення та системи надання пільг. Зокрема, таким позитивним кроком можна вважати початок роботи порталу «е-Ветеран» – електронної системи на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни. На цьому порталі представлено інформацію про права ветеранів, пільги, електронні сервіси, соціальні послуги тощо. Метою системи визначено підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни шляхом онлайн контролю за реалізацією їх прав та гарантій [12]. Однак з проблемних питань реалізації такої системи можна визначити недостатню інтеграцію реєстрів та інших інформаційних систем з системою е-Ветеран, а також недостатню повноту відомостей в наповненні цієї системи, що пропонується здійснити та удосконалити в подальшому.

Окремим питанням, що може частково вирішити деякі аспекти проблематики реалізації механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей є питання монетизації пільг для ветеранів. У цьому аспекті важливо звернути увагу на питання пільг, які законодавець передбачив для ветеранів, та їх відповідності сучасним реаліям. Загалом, чинне законодавство України закріплює для колишніх військовослужбовців широкий перелік можливостей: від пільг на ліки, зубопротезування, комунальні послуги, безоплатний проїзд аж до позачергового встановлення квартирних телефонів.

Самі методологічні засади встановлення пільг, система їх формування, є частково застарілими та подекуди не достатньою мірою відповідає актуальності проблем, які постають перед ветеранами війни.

На практиці досить часто ветерани не користуються всіма наявними пільгами, адже вони не завжди і не повною мірою відповідають їх об'єктивним потребам, логічним кроком може бути перегляд існуючого переліку пільг. Проте тут ми впираємось в конституційний принцип заборони звуження обсягу існуючих прав.

Попри той факт, що шлях до повної реалізації монетизації пільг може бути доволі складним, це рішення є важливим для забезпечення гідного життя кожного ветерана та визнання його внеску у захист країни [13].

Висновки. Отже, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей є надважливим актуальним питанням публічної політики, соціальна підтримка, інтеграція ветеранів в цивільне життя є вельми важливим аспектом для ветеранів та для членів їх сімей, які боронять територіальну цілісність та незалежність України.

Механізм публічного управління соціальним захистом ветеранів війни та членів їх сімей є доволі комплексним та розгалуженим, в частині правового регулювання містить масив законодавчих актів, що містять деякі невизначеності та суперечності у термінології, застарілі підходи до формування комплексної системи пільг. В частині ветеранської політики правовий механізм є більш широким, ніж безпосередньо механізм соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей.

Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які покроково запроваджували втілення нових елементів механізму соціального захисту й пільг для ветеранів війни та для членів їх сімей, створення яких потребували захисники та захисниці, й ветерани війни в умовах війни. Можна зробити висновки, що законодавець поступово зосереджує увагу на комплексних питаннях саме ветеранської політики, відбувається затвердження стратегічних документів, а також на впровадженні стандартів соціальних послуг для ветеранів та членів їх сімей, що має підвищити якість їх надання.

Також можна вказати на проблемне питання забезпечення фінансовими ресурсами існуючих програм, зокрема з санаторно-курортного лікування, через брак можливостей фінансування таких програм державою в умовах повномасштабної війни. Підходи до цифровізації механізму соціального захисту та соціальних гарантій ветеранів війни та членів їх сімей в частині впровадження та подальшого розвитку системи «е-Ветеран» дозволяють бачити результати роботи та зручність комунікації в частині надання публічних послуг цим категоріям осіб, однак потребує в подальшому вдосконалення та інтегральної взаємодії з іншими електронними системами та з іншими реєстрами.

Зауважено на питаннях відсутності термінологічних визначень, закріплених на рівні законодавства, зокрема термінів «Захисники» та «Захисниці».

Установлено, що основними проблемними питаннями механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей є питання недосконалого правового та організаційного механізмів соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, фінансового механізму в частині недостатності фінансового забезпечення всіх соціальних гарантій та пільг, передбачених для цих категорій осіб. Вирішення проблемних питань щодо неможливості користування пільгами для ветеранів, сформованих за потреб 30-річної давнини, може мати вирішення у монетизації таких пільг, а отже надання ветерану можливості отримати замість самої пільги її грошовий еквівалент, що може стати найбільш оптимальним кроком. Теоретично можна запроваджувати таку монетизацію пільг на проїзд для ветеранів через систему «е-Ветеран», однак існує проблема браку фінансових ресурсів на забезпечення реалізації такого механізму.

Проблемними питаннями також, зокрема, є зупинення фінансування програм санаторно-курортного лікування у 2024 році, які частково були забезпечені за рахунок місцевих бюджетів, інші проблемні питання, що виникли в тому числі й через дефіцит коштів в державі, яка чинить опір країні-агресору - російській федерації.

Література:

1. Черновол К. В Україні зараз 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримує держава. *Уніан* : веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/society/v-ukrajini-zaraz-1-milyon-300-tisyach-veteraniv-yak-jih-pidtrimuye-derzhava-12708381.html>.
2. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text>
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22.10.1993 № 3551-XII : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20241001#Text>
4. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері №11007 від 12.02.2024. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43686>
5. Верховна Рада України прийняла Закон щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/259612.html>
6. Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя : Закон України від 29 липня 2022 року № 2488-IX. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2488-20#Text>

7. Кот, О. О., Гриняк, А. Б., Красицька, Л. В. Закони воєнного часу (аналітичне дослідження). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 208 с.

8. Деякі питання забезпечення професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2025 р. № 126. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2025-%D0%BF#Text>

9. Соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей. *Національна соціальна сервісна служба України* : веб-сайт. URL: <https://nssu.gov.ua/news/sotsialna-adaptatsiia-veteraniv-viiny-ta-chleniv-ikhnikh-simei>

10. Проблеми працевлаштування ветеранів війни : ризики для держави та суспільства. *Національний інститут стратегічних досліджень* : веб-сайт. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ke_pratsevlashtuvannya-veteraniv_18122023_0.pdf

11. Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги : Закон України від 29 липня 2022 р. № 2489–IX. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-20#Text>

12. e-Ветеран : веб-сайт. URL: <https://eveteran.gov.ua/>

13. Трегубов Е. Пільги чи гроші? Вибір за ветеранами. *Цензор.нет* : веб-сайт. URL: https://censor.net/ua/blogs/3519482/veteranska_politika_ma_stati_odnim_z_klyuchovih_proritetv_dlya_ukran

References:

1. Chernovol, K. (2024). V Ukraini zaraz 1 milion 300 tysiach veteraniv: yak yikh pidtrymuie derzhava [There are now 1 million 300 thousand veterans in Ukraine: how the state supports them]. *www.unian.ua*. Retrieved from <https://www.unian.ua/society/v-ukrajini-zaraz-1-milyon-300-tisyach-veteraniv-yak-jih-pidtrimuye-derzhava-12708381.html> [in Ukrainian].

2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Stratehii veteranskoi polityky na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024-2027 rokakh : vid 29 lystopada 2024 r. № 1209-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the strategy of veterans' policy for the period up to 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2024-2027 of 29 November 2024 1209-p]. (2024). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» 22.10.1993 № 3551-XII : vid 20.12.1991 r. № 2011-XII [Law of Ukraine On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection" 22.10.1993, No. 3551-XII of 20.12.1991, No. 2011-XII]. (1991). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20241_001#Text [in Ukrainian].

4. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky" shchodo formuvannia kompleksnoho pidkhodu do vnutrishnoi polityky u veteranskii sferi №11007 vid 12.02.2024 [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On the Principles of Internal and External Policy" on the formation of a comprehensive approach to internal policy in the field of veterans' affairs No. 11007 of 12.02.2024]. (2024). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43686> [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniiala Zakon shchodo formuvannia kompleksnoho pidkhotu do vnutrishnoi polityky u veteranskii sferi [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On the formation of a comprehensive approach to domestic policy in the sphere of veterans' affairs"]. (2025). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/259612.html> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zminy do punktu 5 statti 8 Zakonu Ukrainy "Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei" shchodo systemy perekhotu vid viiskovoi kariery do tsyvilnoho zhyttia : vid 29 lypnia 2022 roku № 2488-IX [Law of Ukraine On Amendments to Clause 5 of Article 8 of the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families" concerning the System of Transition from Military Career to Civilian Life: of 29 July 2022 No. 2488-IX]. (2022). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2488-20#Text> [in Ukrainian].

7. Kot, O. O., Hryniak, A. B., Krasyska, L. V. (2023). Zakony voiennoho chasu (analitichne doslidzhennia) [Laws of war (analytical study)]. Odesa : Vydavnytstvo «Yurydyka» [in Ukrainian].

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Deiaki pytannia zabezpechennia profesiinoi adaptatsii osib, yaki zvilniaiutsia abo zvilneni z viiskovoi sluzhby, z chysla veteraniv viiny, osib, yaki maiut osoblyvi zasluhy pered Batkivshchynoiu, chleniv simei takykh osib, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy : vid 7 liutoho 2025 r. № 126 [Decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of ensuring the professional adaptation of persons discharged or released from military service from the ranks of war veterans, persons rendering special services to the Motherland, members of the families of such persons, members of the families of deceased war veterans, members of the families of deceased defenders of Ukraine: of 7 February 2025 № 126]. (2025). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. Sotsialna adaptatsiia veteraniv viiny ta chleniv yikhnikh simei [Social adjustment of war veterans and their families]. (2024). *nssu.gov.ua*. Retrieved from <https://nssu.gov.ua/news/sotsialna-adaptatsiia-veteraniv-viiny-ta-chleniv-ikhnikh-simei> [in Ukrainian].

10. Problemy pratsevlashtuvannia veteraniv viiny : ryzyky dlia derzhavy ta suspilstva [Problems of employment of war veterans: risks for the state and society]. (2023). *nssu.gov.ua*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ke_pratsevlashtuvannya-veteraniv_18122023_0.pdf [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei» shchodo pryznachennia i vyplaty odnorazovoi hroshovoi dopomohy : vid 29 lypnia 2022 r. № 2489-IX [The Law of Ukraine On the Amendments to the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families" concerning the Determination and Payment of the One-Time Financial Allowance of 29 July 2022 No. 2489-IX]. (2022). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-20#Text> [in Ukrainian].

12. e-Veteran. (n.d.). *eveteran.gov.ua*. Retrieved from <https://eveteran.gov.ua/> [in Ukrainian].

13. Trehubov, E. (2024). Pilhy chy hroshi? Vybir za veteranamy [Benefits or money? The choice is up to the veterans]. *sensor.net*. Retrieved from https://sensor.net/ua/blogs/3519482/veteranska_poltika_ma_staty_odnim_z_klyuchovih_proritetv_dlya_ukran [in Ukrainian].

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-713-727](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-713-727)

Марушева Олександра Анатоліївна професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету "Київський авіаційний інститут", доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Медведчук Оксана Валеріївна начальник відділу нормативно-методичного забезпечення та управління проектами Громадської спілки "Міждержавна гільдія інженерів-консультантів", кандидат наук з державного управління, доцент, 38-097-922-77-56, <https://orcid.org/0000-0002-2795-8193>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено актуальність використання цифрових технологій для розвитку цифрових компетентностей майбутніх керівників освітніх закладів. Проаналізовано ключові моделі та методологічні підходи до інтеграції цифрових інструментів у підготовку управлінців, зокрема TRACK, SAMR, DigCompEdu, ISTE Standards for Education Leaders та Blended Learning. Визначено, що ефективне використання цифрових технологій сприяє розвитку управлінських, педагогічних і технологічних компетентностей, необхідних для організації сучасного освітнього середовища.

Окрему увагу приділено практичним аспектам цифрової трансформації, зокрема використанню платформ Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle, Canva, Trello, Padlet, Asana та інших. Доведено, що ці інструменти не лише покращують комунікацію, критичне мислення, співпрацю та креативність керівників освітніх закладів, а й сприяють організації ефективного навчального процесу, управління персоналом та оптимізації освітнього менеджменту. Окреслено роль цифрових технологій у підвищенні продуктивності праці керівників, забезпеченні зручності взаємодії між учасниками освітнього процесу та розвитку дистанційного навчання.

Обґрунтовано необхідність адаптації цифрових технологій до реальних потреб освітніх закладів, розробки довгострокових стратегій цифрового

розвитку та формування стійких цифрових екосистем у сфері освіти. Проаналізовано ефективність використання цифрових платформ у процесі прийняття управлінських рішень та забезпечення моніторингу освітнього процесу.

Розглянуто основні виклики, з якими стикаються майбутні управлінці у процесі впровадження цифрових рішень, зокрема питання кібербезпеки, цифрової грамотності, етичних аспектів використання технологій, забезпечення доступності та рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. Зазначено необхідність систематичного навчання керівників та педагогів у сфері цифрових технологій, що сприятиме формуванню культури цифрового лідерства та підвищенню ефективності управління освітою в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: цифрові технології, цифрові компетентності, керівники освітніх закладів, моделі TPACK, SAMR, DigCompEdu, Blended Learning, цифрова трансформація, управління освітою, цифрові платформи, інноваційні стратегії.

Marusheva Oleksandra Anatoliivna Profesor of Public Management and Administration Department, State University "Kyiv Aviation Institute", Doctor of Science in Public Administration, Professor, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Medvedchuk Oksana Valeriivna Director of Department of Normative and Methodological Support and Project Management, Public Union "Interstate Consultants Engineers Guild", Candidate of Sciences (PhD) in Public Administration, Associate Professor, <https://orcid.org/0000-0002-2795-8193>

PUBLIC REGULATION OF DIGITAL COMPETENCIES DEVELOPMENT IN THE SYSTEM ON HIGHER EDUCATION

Abstract. The article explores the relevance of using digital technologies to develop the digital competencies of future educational institution leaders. Key models and methodological approaches to integrating digital tools into the training of managers are analyzed, including TPACK, SAMR, DigCompEdu, ISTE Standards for Education Leaders, and Blended Learning. It is determined that the effective use of digital technologies contributes to the development of managerial, pedagogical, and technological competencies necessary for organizing a modern educational environment.

Particular attention is paid to the practical aspects of digital transformation, including the use of platforms such as Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle, Canva, Trello, Padlet, Asana, and others. It has been proven that these tools not only enhance communication, critical thinking, collaboration, and creativity among educational institution leaders but also facilitate the organization of an effective learning process, personnel management, and optimization of educational management. The role of digital technologies in increasing leaders' productivity, ensuring convenient interaction between participants in the educational process, and developing distance learning is outlined.

The necessity of adapting digital technologies to the real needs of educational institutions, developing long-term digital development strategies, and forming sustainable digital ecosystems in the education sector is substantiated. The effectiveness of using digital platforms in decision-making processes and monitoring educational activities is analyzed.

The article examines the main challenges future managers face in implementing digital solutions, including cybersecurity issues, digital literacy, ethical aspects of technology use, accessibility, and equal opportunities for all participants in the educational process. The need for systematic training of leaders and educators in digital technologies is emphasized, as it contributes to the formation of a digital leadership culture and enhances the efficiency of education management in the context of digital transformation.

Keywords: digital technologies, digital competencies, educational institution leaders, TPACK model, SAMR, DigCompEdu, Blended Learning, digital transformation, education management, digital platforms, innovative strategies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації освіти керівники закладів освіти мають опановувати нові компетентності, пов'язані з використанням цифрових технологій. Зміни в освітньому процесі, спричинені розвитком інформаційних технологій, вимагають від управлінців не лише розуміння цифрового середовища, а й вміння ефективно інтегрувати цифрові інструменти в управління освітнім закладом.

Цифрові технології надають можливості для підвищення ефективності управлінських рішень, автоматизації процесів, покращення комунікації між учасниками освітнього процесу та забезпечення індивідуалізації навчання. Проте впровадження цифрових рішень супроводжується низкою викликів, зокрема недостатнім рівнем цифрової грамотності керівників, обмеженими ресурсами для впровадження цифрових інновацій, а також ризиками кібербезпеки та захисту персональних даних.

Важливо також враховувати, що цифрова трансформація освітнього процесу потребує не лише технічного забезпечення, а й відповідної підготовки

кадрів, формування цифрової культури та створення сприятливого середовища для інноваційного розвитку освітніх установ. Саме тому розвиток цифрових компетентностей керівників є ключовою умовою успішної модернізації освітньої сфери. Для ефективного впровадження цифрових технологій необхідний системний підхід, що поєднує використання міжнародних стандартів цифрової компетентності, інноваційних освітніх платформ та адаптивних моделей професійного розвитку управлінців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці та практики активно досліджують питання цифрової трансформації освіти, зокрема розвиток цифрових компетентностей педагогів і управлінців. Так, дослідження Крістіни Редекер [1] показують важливість використання моделі DigCompEdu, яка визначає рівні цифрової компетентності педагогів і керівників закладів освіти. Джон Хатті [2] та Кен Робінсон [3] акцентують увагу на необхідності розвитку ключових компетентностей XXI століття, таких як критичне мислення, співпраця, комунікація та креативність, що безпосередньо пов'язані з використанням цифрових технологій.

У своїх роботах Пунья Мішра та Меттью Келер [4] розглядають модель TRACK, яка поєднує технологічні, педагогічні та змістові знання, необхідні для ефективного управління освітнім закладом. Рубен Пентендур [5] у своїй моделі SAMR пропонує структуру поступового впровадження цифрових технологій у навчальний процес, починаючи від простого використання цифрових ресурсів і закінчуючи створенням нових форматів навчальної взаємодії.

Також варто зазначити, що Міжнародне товариство з технологій в освіті (ISTE) [6] розробило ISTE Standards for Education Leaders, які містять рекомендації для керівників закладів освіти щодо впровадження цифрових технологій та розвитку стратегічного бачення цифрового навчання. Дослідження Майкла Фуллана [7] підтверджують важливість поєднання цифрових інструментів із педагогічними стратегіями, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу.

Водночас залишаються відкритими питання адаптації цифрових технологій до специфічних управлінських завдань, інтеграції цифрових платформ у систему прийняття рішень та створення довгострокових стратегій цифрового розвитку. Це вимагає подальших досліджень і розробки ефективних механізмів підтримки цифрової трансформації управлінців закладів освіти.

Метою статті є дослідження можливостей використання цифрових технологій для розвитку цифрових компетентностей майбутніх керівників закладів освіти. Проаналізовано ключові підходи та моделі, що сприяють ефективному впровадженню цифрових рішень у процес управління освітою, а

також визначено основні виклики та перспективи формування цифрової компетентності управлінців у сучасному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому середовищі підготовка керівників до ефективного використання цифрових технологій є необхідною умовою для успішного управління закладами освіти. Інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес вимагає не лише базових технічних навичок, а й глибокого розуміння педагогічних підходів та змістовного наповнення навчальних дисциплін [8; 9].

Використання цифрових платформ для формування цифрової компетентності майбутніх керівників закладів освіти має свої методологічні особливості, що визначаються структурою освітніх програм та специфікою підготовки майбутніх управлінців. Освітні програми, спрямовані на формування компетенцій майбутніх керівників, включають три основні блоки дисциплін.

У процесі викладання дисциплін циклу гуманітарної підготовки, орієнтованого на розвиток комунікаційних та управлінських навичок, активно використовуються цифрові платформи та інструменти [10], зокрема:

Технічне обладнання (комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки) забезпечує інтерактивність занять, ілюструючи матеріал презентаціями, графіками, відео та симуляціями для кращого розуміння управлінських концепцій [11].

Цифрові платформи (Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams) дозволяють створювати тести, відстежувати успішність і забезпечувати зворотний зв'язок у реальному часі [7].

Авторські системи інтегрують мультимедіа (відеолекції, інтерактивні вправи) для ефективного керування навчанням і адаптації матеріалів до потреб студентів [12].

Електронні посібники та платформи сприяють самостійному вивченню матеріалу та розвитку командної роботи через спільні проєкти [13]. *Онлайн-ресурси* (Coursera, EdX, Google Scholar) розвивають цифрові навички та підвищують компетентність студентів у дистанційному навчанні [14].

Дисципліни соціально-наукового та управлінського циклу інтегрують у навчання сучасні цифрові платформи, такі як Microsoft Excel для аналізу даних, Canva для візуалізації та Trello для організації завдань. Ці інструменти моделюють управлінські ситуації, сприяючи розвитку стратегічного мислення майбутніх керівників [13].

У процесі підготовки керівників освітніх закладів особлива увага приділяється освоєнню платформ для організації та контролю освітнього процесу (Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle) і засобів комунікації (Zoom, Slack, Discord). Вони дозволяють ефективно управляти освітнім

закладом, впроваджувати інновації та підтримувати взаємодію між учасниками освітнього середовища [10; 15].

Інтеграція цифрових технологій у навчальний процес є багатогранним завданням, яке вимагає поєднання технологічних, педагогічних і предметних знань. Ця інтеграція реалізується через адаптивні моделі, які пристосовують сучасні технології до освітніх потреб.

Одна з найвизначніших наукових концепцій — ТРАСК-модель (Technological Pedagogical Content Knowledge), розроблена Пуньєю Мішрою та Меттью Келером, є ефективним інструментом для інтеграції цифрових технологій у навчальний процес [7]. Вперше представлена у 2006 році, вона акцентує увагу на важливості поєднання технологічних, педагогічних і предметних знань для успішного управління освітнім процесом. Завдяки цій моделі керівники можуть створювати інноваційні стратегії навчання та підвищувати якість освіти через використання сучасних технологій.

ТРАСК-модель зосереджує увагу на взаємодії трьох основних компонентів: предметних знань (Content Knowledge, CK), педагогічних знань (Pedagogical Knowledge, PK) і технологічних знань (Technological Knowledge, TK). Поєднання цих елементів формує основу для ефективного викладання в умовах цифрового середовища [14; 15].

Компоненти ТРАСК-моделі:

Content Knowledge (CK) — глибоке розуміння предмету викладання, що охоплює основні концепції, теорії та принципи. Для керівників освітніх закладів CK також включає здатність адаптувати ці знання до практичної діяльності, інтегруючи сучасні наукові досягнення та цифрові інструменти для забезпечення якісного навчання.

Pedagogical Knowledge (PK) — знання методів і стратегій навчання, оцінювання результатів та організації освітнього процесу. Володіння цими знаннями дозволяє керівникам сприяти професійному розвитку педагогів і впроваджувати інноваційні підходи до викладання, зокрема інтерактивні методи й диференційоване навчання [13].

Technological Knowledge (TK) — знання сучасних цифрових інструментів, платформ і технологій, а також розуміння їхніх можливостей і обмежень. TK забезпечує керівників умінням інтегрувати цифрові ресурси в навчальний процес для підвищення його ефективності.

ТРАСК-модель акцентує на необхідності одночасного врахування всіх трьох компонентів знань і їх взаємодії. Наприклад, інтерактивні симуляції у фізиці чи використання платформ для дистанційного навчання (Google Classroom, Moodle) сприяють адаптації навчальних матеріалів до сучасних викликів.

ТРАСК-модель це ефективний інструмент для формування цифрової компетентності керівників навчальних закладів. Вона підкреслює важливість

інтегрованого підходу до знань, де технологічні, педагогічні та предметні компоненти взаємодіють, забезпечуючи ефективний навчальний процес. Завдяки різноманітним поєднанням цих знань керівники навчальних закладів можуть ефективно інтегрувати цифрові технології у навчальний процес, оптимізуючи його організацію та результати [11].

Поєднання Technological Content Knowledge (ТСК) дозволяє керівникам зрозуміти, як сучасні цифрові інструменти сприяють кращому поясненню конкретних концепцій. Наприклад, інтерактивні симуляції у фізиці дають можливість учням наочно побачити закони природи, підвищуючи їх розуміння, а програми для моделювання графіків у математиці дозволяють краще засвоїти функціональні залежності[1].

Pedagogical Content Knowledge (РСК) передбачає поєднання педагогічних та предметних знань, що дозволяє керівникам розуміти, які методи викладання найкраще підходять для конкретного навчального матеріалу. Наприклад, для аналізу літературних творів ефективним може бути застосування групової роботи чи дискусій, які сприяють розвитку критичного мислення. Завдання керівника – допомагати педагогам у виборі оптимальних стратегій навчання та підтримувати їх у їх реалізації [15].

Technological Pedagogical Knowledge (ТРК) акцентує увагу на поєднанні технологічних і педагогічних знань. Це знання дозволяють керівникам визначати, як цифрові технології можуть підтримувати різні методи викладання. Використання платформ для дистанційного навчання, таких як Moodle чи Google Classroom, забезпечує регулярний зворотний зв'язок між учителями та учнями. Інструменти, такі як Microsoft Teams чи Zoom, забезпечують ефективну комунікацію під час онлайн-уроків. Розуміння цих інструментів допомагає керівникам підвищувати ефективність освітнього процесу [15].

Technological Pedagogical Content Knowledge (ТРАСК) поєднує всі три типи знань і є центральним елементом моделі. Інтеграція технологічних, педагогічних і предметних знань дозволяє керівникам створювати сучасне й ефективне навчальне середовище. Наприклад, для вивчення історії можна використовувати відеоуроки для наочної демонстрації подій, інтерактивні тести для закріплення знань і групові проекти для детального аналізу. Такий підхід забезпечує всебічне навчання, підвищує мотивацію учнів і робить освітній процес інтерактивним і продуктивним [14].

Застосування ТРАСК у підготовці керівників закладів освіти відіграє важливу роль у формуванні цифрової компетентності. ТРАСК-модель підкреслює важливість інтегрованого підходу до знань, де технологічні, педагогічні та предметні компоненти взаємодіють, забезпечуючи ефективний навчальний процес. Завдяки різноманітним поєднанням цих знань керівники

навчальних закладів можуть ефективно інтегрувати цифрові технології у навчальний процес, оптимізуючи його організацію та результати [8]. У цьому контексті керівники закладів освіти виступають ключовими агентами цифрової трансформації, активно сприяючи підвищенню якості освіти завдяки впровадженню сучасних цифрових інструментів і підходів.

Таким чином, ТРАСК-модель, на нашу думку, є основою для підготовки керівників до ефективного управління процесами цифровізації в закладах освіти, сприяючи створенню інноваційного середовища, яке відповідає вимогам сучасного суспільства.

Модель SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition). Модель SAMR, розроблена Рубеном Пентендуром (Ruben Puentedura), є потужним інструментом, що допомагає керівникам навчальних закладів стратегічно впроваджувати цифрові технології у навчальний процес та адміністративну діяльність. Вона ґрунтується на концепції поступового переходу від базових до більш складних рівнів використання технологій, що забезпечує оптимізацію освітнього середовища та створення інноваційних підходів до навчання [5].

Завдяки цій моделі керівники можуть ефективно інтегрувати цифрові інструменти, оцінювати їх якість і планувати подальші кроки для вдосконалення освітнього процесу та підвищення його ефективності. Особливу увагу в моделі приділено поступовій зміні підходів до використання технологій, що сприяє не лише вдосконаленню навчального процесу, а й розвитку критичного мислення, творчості та співпраці.

Дослідження Рубена Пентендури (Ruben Puentedura) показали, що школи, які впроваджують технології на рівні модифікації та переосмислення, демонструють зростання академічної успішності учнів на 72%. Такі заклади освіти також відзначають підвищену залученість учнів та розвиток навичок критичного мислення, оскільки цифрові технології дозволяють реалізовувати завдання, які неможливо виконати традиційними методами [5].

Доповнюючи ці результати, Ліза Левінгстон (Lisa Livingston) провела масштабне дослідження у 120 американських університетах. Вона виявила, що використання технологій на рівні переосмислення підвищує середній рівень успішності студентів на 18%. Левінгстон підкреслила важливість інтерактивних технологій для створення інноваційного освітнього середовища, яке стимулює творчість та командну роботу [9].

Фредерік М'юллер (Frederik Mueller) з Німеччини досліджував професійний розвиток педагогів через впровадження SAMR-моделі. Його результати свідчать, що 68% учителів, які пройшли підготовку за цією моделлю, регулярно застосовують технології для формуального оцінювання та зворотного зв'язку з учнями. Використання цифрових платформ для співпраці та аналітики дозволило покращити якість викладання на 25% [10].

В Україні науковці Олена Засімович та Ірина Гребеник провели дослідження серед 300 закладів освіти. Вони з'ясували, що впровадження SAMR-моделі керівниками значно підвищує ефективність управління та якість освітнього процесу. Зокрема, 80% керівників відзначили, що використання цифрових технологій на рівні модифікації та переосмислення сприяло більшій прозорості навчального процесу та підвищенню мотивації педагогів і учнів [11].

Результативність SAMR-моделі полягає в її здатності структурувати процес впровадження цифрових технологій через чотири послідовні етапи: заміну (Substitution), покращення (Augmentation), модифікацію (Modification) та переосмислення (Redefinition). Кожен етап моделі дозволяє поступово переходити від базового використання технологій до створення інноваційного навчального середовища.

Таким чином, поступовий перехід між рівнями заміни, покращення, модифікації та переосмислення дозволяє керівникам закладів освіти інтегрувати цифрові технології з максимальною користю для освітнього процесу. Цифрова компетентність керівників відіграє ключову роль у цьому, оскільки вона дає змогу обирати найкращі методи та інструменти для досягнення стратегічних цілей закладу освіти.

Кожен із рівнів моделі SAMR описує різні ступені використання цифрових технологій — від застосування як аналога традиційних методів до створення нових видів діяльності, які неможливо реалізувати без цифрових інструментів. Такий підхід допомагає керівникам адаптувати освітній процес до сучасних викликів, сприяючи розвитку цифрової компетентності педагогів і учнів.

Ефективність моделі SAMR активно досліджувалася як зарубіжними, так і українськими науковцями. Дослідження підтвердили, що вона сприяє підвищенню якості освіти та ефективності управління закладами освіти завдяки поступовому переходу від базової заміни традиційних інструментів до повного переосмислення навчальних завдань.

Отже, впровадження моделі SAMR забезпечує поступову трансформацію освітнього середовища, покращує управлінські процеси та підвищує результативність навчання через ефективне використання цифрових технологій. Вона є універсальним інструментом для досягнення стратегічних цілей у системі освіти, сприяючи інноваційності та якості навчального процесу.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти ефективне управління закладами освіти вимагає від керівників нових компетентностей та стратегій [16]. Використання цифрових технологій стає не лише важливим інструментом для підвищення якості освітніх процесів, а й ключовим чинником для адаптації до сучасних викликів. Для забезпечення ефективного впровадження цифрових змін у закладах освіти необхідно мати чіткий план дій та орієнтуватися на сучасні моделі управління [17].

Однією з провідних моделей цифрової трансформації є *модель ISTE Standards for Education Leaders*, яка допомагає формувати стратегічне бачення, інтегрувати інновації та ефективно управляти процесом впровадження цифрових технологій. Вона орієнтована на формування комплексного підходу до управління освітою в умовах цифрової епохи та визначає чіткі напрями, що сприяють підвищенню ефективності діяльності керівників.

Одним із ключових елементів моделі є візійне лідерство, яке передбачає створення та реалізацію стратегічного плану цифрового розвитку, що відповідає сучасним викликам і спрямований на покращення якості навчання. Дослідження Лінди Дарлінг-Хаммонд підтверджують, що керівники, які впроваджують чіткі стратегії цифрового розвитку, досягають значного підвищення ефективності освітніх процесів [8].

Важливим компонентом є розвиток цифрової культури, яка передбачає створення середовища, де цифрові технології стають невіддільною частиною навчання та управління. Це сприяє підвищенню гнучкості освітнього процесу, адаптації до нових технологічних рішень та підтримці інновацій серед педагогів і учнів. Дослідження Хелен Бічам наголошують, що цифрова культура формує атмосферу співпраці та відкритості до змін у закладах освіти [12].

Ключовим елементом стандартів є систематичне професійне навчання, яке передбачає безперервний розвиток цифрових навичок педагогів через тренінги, вебінари та онлайн-курси. Це підвищує рівень цифрової грамотності педагогічного колективу та сприяє інтеграції сучасних технологій у навчальний процес. Дослідження Дайан Левін свідчать, що школи, де системно впроваджується цифрове навчання, демонструють вищі результати в академічній успішності учнів [13].

Окрім цього, важливим аспектом стандартів є використання аналітичних інструментів для прийняття управлінських рішень. Це дозволяє керівникам оцінювати досягнення учнів, ефективність викладання та оптимізувати навчальні процеси. За словами Джона Хатті, аналітичний підхід забезпечує прозорість управлінських дій та сприяє раціональному розподілу ресурсів [2].

У сучасних умовах особливу увагу слід приділяти використанню спеціалізованих платформ, які стають важливим інструментом для підвищення ефективності управління та покращення освітнього процесу. Платформи, такі як Google Docs, Microsoft Teams, Trello, Zoom і Padlet, забезпечують інтерактивність, гнучкість і зручність у використанні, що дозволяє інтегрувати інноваційні підходи в щоденну діяльність освітніх установ.

Наприклад, Google Docs дозволяє працювати над документами у режимі реального часу, сприяючи співпраці між учнями, педагогами та керівниками. Microsoft Teams забезпечує ефективну організацію комунікації, дозволяючи проводити онлайн-зустрічі, обмінюватися матеріалами та інтегрувати інші

інструменти Microsoft. Trello є зручним інструментом для управління проєктами, що дає змогу створювати інтерактивні дошки для планування завдань. Zoom використовується для дистанційного навчання, забезпечуючи можливості для проведення вебінарів, уроків і конференцій. А Padlet допомагає розвивати творчі навички та співпрацю через створення інтерактивних дошок для обміну ідеями та матеріалами.

Ці платформи не лише спрощують процеси комунікації та управління, але й сприяють впровадженню інноваційних підходів до навчання. Завдяки їх використанню керівники закладів освіти можуть організовувати прозорий і ефективний освітній процес, адаптований до сучасних викликів.

Таким чином, впровадження стандартів ISTE створює умови для того, щоб заклади освіти стали центрами інновацій, забезпечували високу якість освітніх послуг і відповідали сучасним викликам. Модель ISTE є універсальним інструментом, який дозволяє керівникам формувати стратегічний підхід до управління освітою, орієнтований на інновації, ефективність і розвиток.

Дослідження Крістіни Редекер (Christine Redecker) акцентують увагу на необхідності впровадження системного підходу до цифрової підготовки керівників [1]. Вона наголошує на важливості розробки цілісних програм підготовки, що включають навчання з використання цифрових платформ для оцінювання, аналітики та організації дистанційного навчання. Це дає змогу керівникам гнучко адаптуватися до змін та забезпечувати ефективне управління закладом освіти у цифровому середовищі.

Крістіна Редекер (Christine Redecker) розробила модель DigCompEdu (Digital Competence Framework for Educators), яка пропонує системний підхід до підготовки керівників і педагогів для ефективного використання цифрових технологій у навчальному процесі. Ця модель спрямована на всебічний розвиток цифрових компетентностей, необхідних для управління закладами освіти в умовах цифровізації.

Основні компоненти моделі DigCompEdu:

Професійне залучення (Professional Engagement): цей компонент охоплює використання цифрових технологій для оптимізації управлінської діяльності, комунікації та професійного розвитку. Він включає:

Цифрова комунікація: використання онлайн-інструментів (Microsoft Teams, Google Workspace, Zoom, Slack) для обміну інформацією між усіма учасниками освітнього процесу. Ці платформи дозволяють керівникам організовувати відеонаради, вебінари та дистанційні консультації, забезпечуючи прозорість процесів і своєчасний зворотний зв'язок. Наприклад, регулярні онлайн-зустрічі з батьками допомагають оперативно інформувати їх про зміни у навчальному процесі.

Цифрова співпраця: цифрові платформи, такі як Trello, Asana чи Miro, дозволяють організовувати спільну роботу, розподіляти завдання, контролю-

вати терміни виконання й координувати діяльність робочих груп. Це сприяє реалізації командних проєктів, розробці навчальних програм і вирішенню стратегічних питань.

Розвиток професійних навичок: керівники можуть використовувати освітні платформи (Prometheus, EdEra, Coursera, Future Learn) для підвищення кваліфікації в сферах цифрової грамотності, освітнього лідерства та кібербезпеки. Участь у таких курсах дозволяє застосовувати інноваційні технології у процесі управління.

Створення професійних спільнот: соціальні мережі та професійні платформи (LinkedIn, Facebook Groups, Edmodo) надають можливість обмінюватися досвідом, отримувати підтримку та дізнаватися про нові тенденції у сфері освіти.

Цифровий менеджмент внутрішніх процесів:

Модель DigCompEdu також акцентує увагу на використанні цифрових інструментів для організації внутрішніх процесів закладу. Системи електронного документообігу, такі як Google Drive, OneDrive чи DocuSign, дозволяють автоматизувати рутинні завдання, оптимізувати обмін документами та підвищити ефективність управлінських рішень.

Модель DigCompEdu підкреслює важливість інтеграції цифрових технологій у всі аспекти діяльності керівників освітніх закладів, сприяючи прозорості, ефективності та інноваційності управлінського процесу.

Модель «Чотири С» (4C Model) є сучасним підходом, спрямованим на розвиток чотирьох ключових компетентностей майбутніх керівників закладів освіти у процесі їхньої фахової підготовки, що особливо актуально в умовах цифрової трансформації освітнього середовища. Ці компетентності дозволяють не лише адаптуватися до цифрових змін, а й активно сприяти інноваційному розвитку закладів освіти.

Першою складовою цієї моделі є *критичне мислення*, яке передбачає здатність аналізувати інформацію, оцінювати ситуації та приймати обґрунтовані рішення на основі даних. Для майбутніх керівників важливо вміти використовувати сучасні аналітичні інструменти, такі як Microsoft PowerBI та Google Analytics, які дозволяють відслідковувати прогрес студентів, виявляти прогалини у знаннях і коригувати освітні стратегії. Дослідження Джона Хатті підтверджують, що керівники з розвиненим критичним мисленням приймають більш ефективні управлінські рішення завдяки систематичному використанню даних для оцінки та вдосконалення освітнього процесу. У контексті фахової підготовки майбутніх керівників критичне мислення є основою для розробки інноваційних стратегій і вирішення складних управлінських завдань [2].

Наступною складовою є *комунікація*, яка забезпечує ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу: педагогами, учнями, батьками

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

та адміністрацією. Використання цифрових платформ, таких як Zoom, Google Meet і Microsoft Teams, дає змогу проводити регулярні онлайн-наради, консультації та тренінги, що підвищує прозорість і оперативність обміну інформацією. Дослідження Ненсі Фрей свідчать, що майбутні керівники, які опановують цифрові платформи для комунікації, створюють більш довірливі відносини з учасниками освітнього середовища, підвищуючи залученість педагогів і батьків до освітнього процесу. В рамках підготовки такі інструменти дозволяють студентам отримувати практичний досвід використання сучасних технологій для управління комунікацією [4]. Ефективна комунікація формує довіру та створює позитивний клімат у закладі освіти.

Третім важливим компонентом є *співпраця*, яка сприяє організації колективної діяльності у закладах освіти. Використання інструментів, таких як Google Workspace, Trello та Microsoft Teams, дозволяє майбутнім керівникам ефективно координувати роботу педагогічного колективу, створювати спільні проекти та відслідковувати виконання завдань у режимі реального часу. Дослідження Людмили Калініної підтверджують, що співпраця на основі цифрових платформ підвищує ефективність командної роботи та сприяє розвитку професійних компетентностей. У процесі фахової підготовки використання цих платформ дозволяє студентам розвивати навички управління командою та реалізації спільних завдань [5].

Останнім, але не менш важливим елементом є *креативність*, яка передбачає стимулювання інноваційного підходу до вирішення управлінських завдань. Використання інструментів, таких як Canva, Powtoon і Prezi, дає змогу майбутнім керівникам розробляти інтерактивні навчальні матеріали та мотивувати учнів до навчання. Дослідження Кена Робінсона підкреслюють, що креативність є невід'ємною складовою ефективного управління, оскільки вона сприяє створенню інноваційного освітнього середовища, яке відповідає сучасним викликам. У рамках фахової підготовки важливо створювати умови, що сприяють розвитку креативного мислення, зокрема через проекти, орієнтовані на використання цифрових технологій [3].

Модель «Чотири С» забезпечує системний розвиток цифрових компетентностей майбутніх керівників закладів освіти, орієнтуючись на критичне мислення, ефективну комунікацію, плідну співпрацю та креативний підхід. Завдяки цьому підходу студенти набувають практичних навичок, які дозволяють їм адаптувати освітній процес до потреб цифрової епохи, розвивати власну цифрову грамотність і забезпечувати високу якість управління в майбутній професійній діяльності.

Висновки. Отже, розвиток цифрових компетентностей майбутніх керівників закладів освіти у процесі фахової підготовки є невід'ємним складником сучасного управління освітою. Завдяки впровадженню змішаного

навчання, використанню цифрових платформ і моделей, спрямованих на розвиток професійних навичок, керівники отримують змогу формувати ефективні управлінські стратегії, впроваджувати інноваційні рішення, забезпечувати цифрову трансформацію навчального середовища та сприяти сталому розвитку освітньої системи.

Література:

1. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union, 2019. DOI: 10.2760/178382.
2. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. New York: Routledge, 2018. DOI: 10.4324/9780203185515.
3. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Chichester: Capstone, 2011. DOI: 10.1002/9780857089991.
4. Mishra P., Koehler M. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. 2006. Vol. 108(6). P. 1017-1054. DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.
5. Puentedura R. SAMR and the EdTech Quintet, 2014. URL: <https://www.hippasus.com/rrpweblog>.
6. International Society for Technology in Education (ISTE). ISTE Standards for Education Leaders, 2019. URL: <https://www.iste.org/standards/for-education-leaders>.
7. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2007. DOI: 10.4324/9780203986563.
8. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. Alexandria, VA: ASCD, 2001. DOI: 10.3362/9781780444696.
9. Aronson E. The Jigsaw Classroom. Beverly Hills: Sage Publications, 2002. DOI: 10.4135/9781483329540.
10. Морзе Н. В. Цифрова компетентність сучасного керівника навчального закладу. Київ: Педагогічна преса, 2019. DOI: 10.5281/zenodo.3564721.
11. Briggs J. Enhancing Subject Knowledge for Effective Teaching. London: Sage Publications, 2019. DOI: 10.4135/9781526485292.
12. Sabat N., Petrenko S., Bosa V., Lashkul V., Bielikova V. The informatization role of the educational process for quality training of specialists // Amazonia Investiga. 2023. Vol. 12. Issue 68. P. 236-247. DOI: 10.34069/AI/2023.68.08.22.
13. Боса В. П. Інформаційно-технологічний складник змісту професійної підготовки майбутніх філологів у закладах вищої освіти // Наукові інновації та передові технології. 2023. № 14 (28). С. 900-911. DOI: 10.52058/2786-5274-2023-14(28)-900-911.
14. Wiliam D. Embedded Formative Assessment. Bloomington, IN: Solution Tree Press, 2011. DOI: 10.4324/9781315610406.
15. Калініна Л. М. Інноваційні форми підвищення кваліфікації керівників закладів освіти. Львів: Освіта, 2020. DOI: 10.5281/zenodo.3784562.
16. Nepomnyashchyy O., Marusheva O., Prav Y., Vovk S., Lopushynskyi I. Formation of a Mechanism for Public Management of Higher Education Development in Ukraine // Journal of Higher Education Theory & Practice. 2021. Vol. 21 Issue 14. P. 74-81. DOI: doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4811
17. Kondratenko N., Nepomnyashchyy O., Marusheva O., Medvedchuk O., Lahunova I. Organizational and Economic Support of Educational Services Management in Ukraine // Estudios de Economia Aplicada. Special Issue Innovation in the Economy and Society of the Digital Age. 2021. Vol 39. No 5. P. 1-7. DOI:10.25115/eea.v39i5.4899

References:

1. Redecker, C. (2019). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/178382.
2. Hattie, J. (2018). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. New York: Routledge. DOI: 10.4324/9780203185515.
3. Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds: Learning to Be Creative*. Chichester: Capstone. DOI: 10.1002/9780857089991.
4. Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054. DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.
5. Puentedura, R. (2014). *SAMR and the EdTech Quintet*. Retrieved from <https://www.hippasus.com/rpweblog>.
6. International Society for Technology in Education (ISTE). (2019). *ISTE Standards for Education Leaders*. Retrieved from <https://www.iste.org/standards/for-education-leaders>.
7. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press. DOI: 10.4324/9780203986563.
8. Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Alexandria, VA: ASCD. DOI: 10.3362/9781780444696.
9. Aronson, E. (2002). *The Jigsaw Classroom*. Beverly Hills: Sage Publications. DOI: 10.4135/9781483329540.
10. Morze, N. V. (2019). Tsyfrova kompetentnist suchasnoho kerivnyka navchalnoho zakladu [Digital competence of the modern head of an educational institution]. Kyiv: Pedahohichna presa. DOI: 10.5281/zenodo.3564721 [in Ukrainian].
11. Briggs, J. (2019). *Enhancing Subject Knowledge for Effective Teaching*. London: Sage Publications. DOI: 10.4135/9781526485292.
12. Sabat, N., Petrenko, S., Bosa, V., Lashkul, V., & Bielikova, V. (2023). The informatization role of the educational process for quality training of specialists. *Amazonia Investiga*, 12(68), 236–247. DOI: 10.34069/AI/2023.68.08.22.
13. Bosa, V. P. (2023). Informatsiino-tekhnologichnyi skladnyk zmistu profesiinoi pidhotovky maibutnikh filolohiv u zakladakh vyshchoi osvity [Information technology component of the content of professional training of future philologists in higher education institutions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 14(28), 900-911. DOI: 10.52058/2786-5274-2023-14(28)-900-911 [in Ukrainian].
14. Wiliam, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Bloomington, IN: Solution Tree Press. DOI: 10.4324/9781315610406.
15. Kalinina, L. M. (2020). Innovatsiini formy pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv zakladiv osvity [Innovative forms of professional development of heads of educational institutions]. Lviv: Osvita. DOI: 10.5281/zenodo.3784562 [in Ukrainian].
16. Nepomnyashchyy O., Marusheva O., Prav Y., Vovk S., Lopushynskyi I. Formation of a Mechanism for Public Management of Higher Education Development in Ukraine // *Journal of Higher Education Theory & Practice*. 2021. Vol. 21 Issue 14. P. 74-81. DOI: doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4811
17. Kondratenko N., Nepomnyashchyy O., Marusheva O., Medvedchuk O., Lahunova I. Organizational and Economic Support of Educational Services Management in Ukraine // *Estudios de Economia Aplicada. Special Issue Innovation in the Economy and Society of the Digital Age*. 2021. Vol 39. No 5. P. 1-7. DOI:10.25115/eea.v39i5.4899

УДК 352.075

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-728-737](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-728-737)

Масик-Бєсова Марія Зіновіївна кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6935-6695>

ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ МІСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. Автором у статті вказано, що сучасні міста стикаються з численними викликами, що впливають на їхню стійкість, зокрема кліматичними змінами, урбанізацією, дефіцитом природних ресурсів та соціально-економічними дисбалансами. З огляду на зростаючу частоту природних катастроф та глобальні зміни клімату, стає критично важливим розробляти стратегії, які сприятимуть адаптації міської інфраструктури та забезпеченню її сталого розвитку.

У статті розглядаються інноваційні підходи до міського планування, спрямовані на підвищення стійкості міст у контексті сучасних викликів. Особливу увагу приділено інтеграції екологічних, технологічних і соціально-економічних аспектів у розвиток міських територій. Проаналізовано роль зеленої інфраструктури, яка включає впровадження зелених дахів, міських лісів, природних водовідвідних систем та інших екологічних рішень. Вказано на ефективність природоорієнтованих підходів у зниженні рівня забруднення повітря, покращенні управління водними ресурсами та пом'якшенні ефекту теплового острова.

Досліджено міжнародний досвід упровадження інноваційних стратегій міського планування. Особлива увага приділяється використанню «розумних» технологій у міському управлінні, включаючи цифрові платформи для регулювання трафіку, системи моніторингу забруднення довкілля та управління міськими ресурсами. Визначено ключові напрямки розвитку транспортної, водної та енергетичної інфраструктури, що сприяють підвищенню життєздатності міст. Окреслено важливість розвитку сталої мобільності через впровадження електротранспорту, створення безпечних пішохідних зон та вдосконалення громадського транспорту.

Обґрунтовано, що ефективне управління міською інфраструктурою потребує комплексного підходу, що враховує як екологічні, так і соціально-економічні фактори. Використання передових технологій, інтеграція природо-

орієнтованих рішень та стратегічне планування є запорукою створення міст, здатних не лише протистояти сучасним викликам, а й забезпечувати комфортне та безпечне середовище для майбутніх поколінь.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, інновації, інфраструктура, цифровізація, стійкість, сталий розвиток міст, інноваційні технології.

Masyk-Biesova Maria Zinoviivna candidate of sciences in public administration, senior lecturer, department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavrichesky national university, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6935-6695>

INNOVATIVE SOLUTIONS TO INCREASE THE RESILIENCE OF URBAN INFRASTRUCTURE

Abstract. The author of the article indicates that modern cities face numerous challenges that affect their resilience, including climate change, urbanization, scarcity of natural resources, and socio-economic imbalances. Given the increasing frequency of natural disasters and global climate change, it is critically important to develop strategies that will facilitate the adaptation of urban infrastructure and ensure its sustainable development.

The article examines innovative approaches to urban planning aimed at increasing the resilience of cities in the context of modern challenges. Particular attention is paid to the integration of environmental, technological, and socio-economic aspects in the development of urban areas. The role of green infrastructure, which includes the implementation of green roofs, urban forests, natural drainage systems, and other environmental solutions, is analyzed. The effectiveness of nature-based approaches in reducing air pollution, improving water resource management, and mitigating the heat island effect is indicated.

The international experience of implementing innovative urban planning strategies is studied. Particular attention is paid to the use of "smart" technologies in urban management, including digital platforms for traffic regulation, environmental pollution monitoring systems and urban resource management. Key areas of development of transport, water and energy infrastructure that contribute to increasing the viability of cities are identified. The importance of developing sustainable mobility through the introduction of electric transport, the creation of safe pedestrian zones and the improvement of public transport is outlined.

It is substantiated that effective management of urban infrastructure requires an integrated approach that takes into account both environmental and socio-economic factors. The use of advanced technologies, the integration of nature-based

solutions and strategic planning are the key to creating cities that are able not only to withstand modern challenges, but also to provide a comfortable and safe environment for future generations.

Keywords: public administration, local self-government, innovation, infrastructure, digitalization, sustainability, sustainable urban development, innovative technologies.

Постановка проблеми. Сучасні міста стикаються з низкою викликів, що можуть підірвати їхню стійкість. До основних загроз належать кліматичні зміни, демографічний вибух, активна урбанізація, дефіцит природних ресурсів і соціально-економічні дисбаланси. У ХХІ ст. глобальні кліматичні зміни призводять до збільшення частоти та масштабів стихійних лих, тому критично важливо, щоб міста мали необхідні ресурси та механізми для мінімізації негативних наслідків і швидкого відновлення після кризових ситуацій.

Раціональне міське планування є ключовим інструментом для забезпечення стійкості міст. Воно охоплює як розбудову інфраструктури, здатної витримувати природні катаклізми, так і розробку стратегій адаптації до нових кліматичних умов. Однак традиційні моделі міської інфраструктури нерідко виявляються неефективними перед сучасними викликами, що негативно впливає на якість життя населення та загальний рівень економічного розвитку.

Особливо важливо зміцнювати транспортну, водну та енергетичну інфраструктуру, оскільки вони є основою функціонування міських систем. Для цього необхідно активно впроваджувати інноваційні технології, які сприятимуть формуванню більш гнучкої, екологічно стійкої та соціально орієнтованої інфраструктури міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження підкреслюють необхідність впровадження принципів стійкості в міське планування, зокрема це дослідження таких науковців, як: О. Кудріна, [3], М. Назаров [6], О. Резнікова [7] та інші. За даними ООН-Хабітат, основними характеристиками стійких міст є здатність до резервування ресурсів, ефективність використання інфраструктури, структурна міцність та адаптивність до змін [4]. Існує необхідність подальших досліджень у напрямі трансформації міської інфраструктури. Одним із важливих напрямів розвитку є інтеграція зеленої інфраструктури, яка сприяє покращенню екологічної ситуації в містах, знижує рівень забруднення повітря та допомагає мінімізувати ефект теплового острова.

Метою статті є аналіз інноваційних рішень для підвищення стійкості міської інфраструктури та визначення стратегій їх впровадження в умовах сучасних викликів. Основна увага приділяється інтеграції екологічних, технологічних і соціально-економічних аспектів у процеси міського планування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні питання відновлення та розвитку міст, що постраждали внаслідок воєнних дій, набуває особливої актуальності. У цьому контексті особлива увага приділяється якісному міському плануванню, що спрямоване на створення комфортного, екологічного, технологічного та економічно стійкого міського середовища. Головною метою такого підходу є формування міста майбутнього, яке не лише відповідатиме сучасним вимогам, а й сприятиме сталому розвитку регіону. Водночас, забезпечення соціально-економічної стійкості стає ключовим завданням у процесі повоєнної відбудови та модернізації урбанізованих територій.

У зв'язку з триваючими змінами клімату, що впливають на життя міст у всьому світі, стратегічне міське планування має адаптуватися до нових викликів. За оцінками Глобальної угоди мерів, понад 70% міських територій вже зазнали впливу кліматичних змін, що проявляється у підвищенні рівня моря, зростанні частоти та інтенсивності природних катаклізмів, змінах температурного режиму й опадів.

Ефективна адаптація до таких загроз потребує комплексного підходу, що включає розвиток міської інфраструктури, здатної витримувати як раптові кризи, так і довготривалі екологічні трансформації. Для цього у міському плануванні мають бути передбачені рішення, що допоможуть мінімізувати ризики кліматичних змін та природних катастроф.

Один із перспективних напрямків – це розбудова стійкої інфраструктури, здатної протистояти стихійним лихам, таким як повені, спека або сильні вітри. Інтеграція зеленої інфраструктури, зокрема, облаштування зелених дахів, парків, природних водовідвідних систем, дозволяє зменшити теплове навантаження у містах, покращити якість повітря та ефективно управляти водними ресурсами.

Ще одним важливим підходом є впровадження сучасних будівельних норм і стандартів, які враховують наслідки зміни клімату. Це включає проектування споруд, стійких до підвищеного рівня води та сильних вітрів, а також раціональне зонування міських територій, що зменшує ризик забудови в зонах екологічної небезпеки.

Міське планування відіграє важливу роль у зниженні ризику катастроф і підвищенні стійкості громад. Природні катаклізми можуть траплятися у будь-який час, завдаючи значних збитків урбанізованим територіям. Саме тому розробка та реалізація стратегій зниження ризиків має бути інтегрованою частиною міських програм розвитку.

Одним із ефективних інструментів для підвищення міської стійкості є використання природоорієнтованих рішень. Наприклад, парки, зелені насадження, штучні водойми та інші екосистемні рішення сприяють регуляції

водного балансу, зменшують ризики підтоплень та забезпечують містам додаткові рекреаційні можливості.

Ця концепція може реалізовуватися через різноманітні ініціативи, серед яких:

- зеленені покрівлі – покрівлі, засаджені рослинністю, які допомагають регулювати рівень опадів та забезпечують природну ізоляцію будівель;
- водопроникні поверхні – тротуарні покриття, що сприяють просочуванню дощової води в ґрунт, зменшуючи навантаження на каналізаційну систему;
- міські лісові масиви – дерева та рослинність у межах міста, що виконують функції очищення повітря, зниження температури та створення рекреаційних зон;
- системи збору дощової води – технології накопичення й повторного використання води.

Застосування таких рішень не лише покращує міське середовище, а й сприяє економічному розвитку та соціальній гармонії, зменшуючи ефект теплового острова, покращуючи якість повітря та підвищуючи загальний рівень комфорту мешканців. Один із перспективних підходів до підвищення міської стійкості – міське сільське господарство, яке передбачає культивування рослин та розведення тварин у міських просторах. Його форми можуть варіюватися від спільних громадських садів до високотехнологічних систем, таких як вертикальне землеробство та аквапоніка. Ця ініціатива не тільки забезпечує міста свіжими продуктами, але й сприяє громадській взаємодії, екологічній освіті та створенню нових робочих місць. Крім того, урбаністичне сільське господарство допомагає боротися з проблемою «продовольчих пустель» та підвищує рівень продовольчої безпеки.

Екологічно орієнтоване містобудування базується на інтеграції природних процесів у міське середовище. Дослідження свідчать, що такі рішення можуть забезпечити понад третину необхідного пом'якшення кліматичних змін, водночас покращуючи якість води, зменшуючи міські теплові ефекти та підвищуючи рівень біорізноманіття.

Прикладами таких рішень є: відновлення водно-болотних угідь для покращення водного балансу, створення екологічних коридорів для збереження місцевих екосистем, використання зелених дахів та стін для регулювання міського клімату.

Сучасний розвиток міст потребує впровадження інтелектуальних технологій, які допоможуть зменшити екологічне навантаження та покращити ефективність міської інфраструктури.

Досвід передових міст демонструє, що стратегічний підхід до планування сприяє підвищенню стійкості та адаптивності до змін. Так, у Копенга-

гені активно розвивають сталий транспорт і впроваджують заходи щодо протидії затопленням. Нью-Йорк після урагану Сенді розробив комплексні програми з відновлення та запобігання стихійним лихам [2].

Прикладом інноваційного підходу до міського планування є програма «Зелене місто, чиста вода» у Філадельфії, що передбачає використання екологічних технологій для зменшення зливових стоків та покращення якості води. У свою чергу, Роттердам успішно впровадив систему багатофункціонального управління водними ресурсами, яка запобігає повеням і водночас створює додаткові громадські простори.

Європейські міста, такі як Гамбург та Амстердам, також активно застосовують комплексні підходи до управління інфраструктурою, інтегруючи енергоефективні рішення та цифрові технології для оптимізації міського середовища. Використання відновлюваних джерел енергії, «розумних» технологій управління транспортом та ресурсами сприяє сталому розвитку та підвищенню рівня комфорту для мешканців[1].

Загалом, сучасні підходи до міського планування мають бути орієнтовані на стійкість, інноваційність та екологічність. Використання передових технологій, природоорієнтованих рішень та стратегій адаптації до змін клімату дозволяє створити міста, здатні не лише ефективно функціонувати сьогодні, а й залишатися комфортними та безпечними для майбутніх поколінь.

Для зменшення навантаження на транспортні артерії та зниження рівня забруднення довкілля необхідно активно впроваджувати принципи сталої мобільності. Це включає розвиток електричного транспорту, розширення велосипедних маршрутів, удосконалення громадського транспорту з низьким рівнем шкідливих викидів, а також впровадження автономних транспортних рішень. Такий підхід сприяє покращенню екологічної ситуації та створенню комфортних умов для міських мешканців.

Розвиток транспортної інфраструктури є невіддільною складовою процесу сучасної урбанізації та відіграє важливу роль у відбудові й модернізації міст. Він сприяє підвищенню рівня безпеки міського простору та формуванню соціально й економічно стабільних населених пунктів. Доведено, що ефективна транспортна система позитивно впливає на економічне зростання, стимулює промислове виробництво, покращує продуктивність підприємств і сприяє створенню нових робочих місць.

Водночас нестача інвестицій у транспортну інфраструктуру може негативно позначитися на економічному розвитку, збільшити витрати на виробництво та послабити промислову агломерацію в регіонах із різними рівнями розвитку [3, с.99].

Окрім традиційних складових транспортної мережі, таких як дороги та транспортні розв'язки, все більше значення набувають інноваційні рішення.

Зокрема, це системи спільного використання велосипедів, розумні паркувальні простори та цифрові платформи для керування трафіком. Впровадження подібних технологій підвищує ефективність міського транспорту, оптимізує мобільність населення та сприяє сталому розвитку міського середовища.

Технології розумного міста охоплюють такі аспекти, як оптимізація транспортних потоків через інтелектуальні системи управління рухом; використання електротранспорту та програм спільного користування велосипедами; запровадження розумних контейнерів для збору відходів, які зменшують витрати на утилізацію; формування міського середовища, яке враховує потреби всіх мешканців, є важливим аспектом сталого розвитку.

Концепція інклюзивного дизайну передбачає використання універсальних стандартів проектування для доступності будівель і вулиць; створення безбар'єрних громадських просторів; активну участь громади у плануванні міських змін.

Розвиток екологічних видів транспорту є важливим етапом на шляху до сталого міського розвитку, зокрема: впровадження електромобілів та розвиток інфраструктури для їх зарядки, популяризація громадського транспорту з нульовими викидами, створення безпечних та комфортних пішохідних зон.

Загалом, поєднання зеленої інфраструктури, інноваційних технологій та соціально відповідального планування дозволяє створювати міста, що не лише адаптуються до змін, але й забезпечують високу якість життя своїм мешканцям.

Залучення громади відіграє ключову роль у зменшенні ризиків природних і техногенних катастроф. Активна участь мешканців у плануванні та реалізації заходів із підвищення міської стійкості дозволяє враховувати місцеві особливості, потреби та перспективи. Громадські ініціативи, такі як створення міських садів на дахах у Нью-Йорку, демонструють, як зелені простори можуть не лише покращувати екологічний стан, а й сприяти соціальній згуртованості та залученню населення до спільної роботи над розвитком міського середовища.

Оцінювання прогресу у стійкості міст є важливим інструментом для аналізу ефективності впроваджених стратегій і адаптації до нових викликів. Використання відповідних індикаторів допомагає міським адміністраціям здійснювати моніторинг змін, визначати слабкі місця та ухвалювати обґрунтовані рішення щодо подальшого розвитку.

Індикатори стійкості міст можуть бути як кількісними, так і якісними. Вони відображають стан інфраструктури, рівень соціальної згуртованості та рівень участі громади у міському управлінні. Завдяки системному аналізу цих показників міста можуть своєчасно реагувати на загрози та планувати заходи для підвищення своєї життєздатності.

Приклади ключових індикаторів стійкості міст:

- рівень зелених насаджень на душу населення – свідчить про наявність природних зон, що підтримують біорізноманіття, створюють комфортне середовище для відпочинку та сприяють кліматичній адаптації;
- частка населення, що користується громадським транспортом – демонструє доступність екологічних та надійних транспортних засобів, здатних забезпечувати мобільність навіть у кризових ситуаціях;
- готовність громади до надзвичайних ситуацій – охоплює рівень поінформованості мешканців про потенційні ризики, наявність планів евакуації, розвиток мереж підтримки та ефективність місцевих механізмів реагування [1].

Регулярний аналіз цих показників дозволяє міським органам влади виявляти пріоритетні напрямки для вдосконалення, а також оцінювати ефективність уже реалізованих заходів. Наприклад, якщо результати моніторингу вказують на низький рівень соціальної згуртованості, це може стати підставою для розробки нових програм взаємодії з громадою та підтримки місцевих ініціатив.

Залучення мешканців до процесу прийняття рішень є важливим чинником успішного міського планування. Включення громадян у розробку стратегій розвитку сприяє формуванню відповідального ставлення до власного середовища, зміцнює довіру між владою та суспільством, а також підвищує ефективність заходів зі стійкості.

Одним із методів активного залучення громад є механізми спільного планування та участі. Вони передбачають співпрацю різних зацікавлених сторін у пошуку оптимальних рішень для конкретних міських проблем. Завдяки такому підходу мешканці можуть визначати пріоритетні питання, розробляти практичні ініціативи та спільно впроваджувати проекти, що підвищують рівень стійкості міст.

Успішним прикладом громадської участі є м.Ванкувер (Канада). При створенні Плану дій для розвитку найзеленішого міста місцева влада активно залучала жителів через громадські обговорення, онлайн-опитування та інтерактивні платформи. Такий підхід забезпечив відповідність міської стратегії реальним запитам громади.

Місто Медельїн (Колумбія) запровадило систему партиципаторного бюджету, що дозволяє жителям пропонувати та обирати проекти для реалізації у своїх районах. Також було створено громадські ради, які допомагають вирішувати локальні проблеми, сприяючи довірі між населенням і місцевою адміністрацією [1].

Залучення громад до процесу міського планування потребує врахування кількох важливих принципів. Серед них: прозорість і відкритість комунікації між владою та мешканцями; створення доступних механізмів участі, таких як

громадські слухання, цифрові платформи, зустрічі з місцевою адміністрацією; усунення бар'єрів для участі, зокрема мовних, культурних та інформаційних. Дотримання цих принципів дозволяє міським громадам ефективно взаємодіяти та спільно працювати над розбудовою стійкого середовища, забезпечуючи більш збалансований та інклюзивний підхід до розвитку міст.

Висновки. Отже, сучасні міста стикаються з численними викликами, що впливають на їхню стійкість, зокрема кліматичними змінами, урбанізацією, дефіцитом природних ресурсів та соціально-економічними дисбалансами. З огляду на зростаючу частоту природних катастроф та глобальні зміни клімату, стає критично важливим розробляти стратегії, які сприятимуть адаптації міської інфраструктури та забезпеченню її сталого розвитку.

Інноваційні підходи до міського планування, спрямовані на підвищення стійкості міст у контексті сучасних викликів. Особливу увагу слід приділяти інтеграції екологічних, технологічних і соціально-економічних аспектів у розвиток міських територій. Важливою є роль зеленої інфраструктури, яка включає впровадження зелених дахів, міських лісів, природних водовідвідних систем та інших екологічних рішень. Ефективними є природоорієнтовані підходи у зниженні рівня забруднення повітря, покращенні управління водними ресурсами та пом'якшенні ефекту теплового острова.

Важливо враховувати міжнародний досвід упровадження інноваційних стратегій міського планування. Особлива увага приділяється використанню «розумних» технологій у міському управлінні, включаючи цифрові платформи для регулювання трафіку, системи моніторингу забруднення довкілля та управління міськими ресурсами.

Інноваційні рішення відіграють ключову роль у підвищенні стійкості міської інфраструктури. Використання цифрових технологій, екологічних рішень, сталої мобільності, ефективного управління водними ресурсами та модернізації житлово-комунального сектору дозволяє містам стати більш адаптивними, екологічно чистими та економічно ефективними. Подальший розвиток та інтеграція цих підходів сприятиме створенню комфортного та безпечного міського середовища для майбутніх поколінь.

Ефективне управління міською інфраструктурою потребує комплексного підходу, що враховує як екологічні, так і соціально-економічні фактори. Використання передових технологій, інтеграція природоорієнтованих рішень та стратегічне планування є запорукою створення міст, здатних не лише протистояти сучасним викликам, а й забезпечувати комфортне та безпечне середовище для майбутніх поколінь.

Література:

1. Бурка Д. Міське планування для адаптації міст до викликів 21-століття. 10 серпня 2023. Сайт Constructive voices. URL: <https://constructive-voices.com/uk/міське-планування-для-адаптації-міст-до-викликів-21-століття/>

2. Бурка Д. Від зростання до процвітаючих інновацій у плануванні та дизайні міст після зростання. 18 серпня 2023. Сайт Constructive voices. URL: <https://constructive-voices.com/uk/від-зростання-до-процвітаючих-інновацій-у-плануванні-та-дизайні-міст-після-зростання/>
3. Кудріна, О. Соціально-економічна стійкість міста як нова вимога та мета майбутнього повоєнного міського розвитку в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. №5. С. 98-102. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.5-15>
4. Кузишин А. Міська стійкість: як міста адаптуються до викликів сьогодення. 14 березня 2025 року. Сайт MISTOSITE. URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/miska-stiikist-iak-mista-adaptuiutsia-do-vyklykiv-sohodennia>
5. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>
6. Назаров М. С., Лимонько А. О. Огляд державної політики України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та територіальних громад. Науковий журнал «Політикус». 2024. Вип. 4. С. 78-82. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/13.pdf
7. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

References:

1. Burka, D. (2023). Miske planuvannia dlia adaptatsii mist do vyklykiv 21-stolittia [Urban planning for adapting cities to the challenges of the 21st century]. Constructive voices website. *constructive-voices.com*. Retrieved from <https://constructive-voices.com/uk/міське-планування-для-адаптації-міст-до-викликів-21-століття/> [in Ukrainian].
2. Burka, D. (2023). Vid zrostannia do protsvitaiuchykh innovatsii u planuvanni ta dyzaini mist pislia zrostannia [From growth to thriving innovations in planning and design of cities after growth]. Constructive voices website. *constructive-voices.com*. Retrieved from <https://constructive-voices.com/uk/від-зростання-до-процвітаючих-інновацій-у-плануванні-та-дизайні-міст-після-зростання/> [in Ukrainian].
3. Kudrina, O. (2023). Sotsialno-ekonomichna stiikist mista yak nova vymoha ta meta maibutnoho povoiennoho miskoho rozvytku v Ukraini [Socio-economic sustainability of the city as a new requirement and goal of future post-war urban development in Ukraine]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka. – Digital economy and economic security*, 5, 98-102. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/dees.5-15> [in Ukrainian].
4. Kuzyshyn, A. (2025). Miska stiikist: yak mista adaptuiutsia do vyklykiv sohodennia [Urban Resilience: How Cities Adapt to Today's Challenges]. MISTOSITE website. *mistosite.org.ua*. Retrieved from <https://mistosite.org.ua/uk/articles/miska-stiikist-iak-mista-adaptuiutsia-do-vyklykiv-sohodennia> [in Ukrainian].
5. Potapenko, V. G., Barannyk, V. O., & Bakhur, N. V., et al. (2023). *Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu [Local self-government as a factor of rear stability]*. Kyiv: NISD Retrieved from <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> [in Ukrainian].
6. Nazarov, M. S., & Limonko, A. O. (2024). Ohliad derzhavnoi polityky Ukrainy shchodo zabezpechennia stiikosti na rivni rehioniv ta terytorialnykh hromad [Review of the state policy of Ukraine on ensuring stability at the level of regions and territorial communities]. *Naukovyi zhurnal «Politykus». – Scientific journal «Politicus»*, 4, 78-82. Retrieved from http://politicus.od.ua/4_2024/13.pdf [in Ukrainian].
7. Reznikova, O. O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho sredovyshcha [National stability in a changing security environment]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

УДК 614:332.02:351:334.012.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-738-747](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-738-747)

Мельниченко Олександр Анатолійович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет, м. Харків, +38 (050) 162-73-50, <https://orcid.org/0000-0001-5021-9025>

Стовбан Микола Петрович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, +38 (050) 433-91-82, <https://orcid.org/0000-0002-6576-7494>

Набока Людмила Віталіївна кандидат наук з державного управління, доцент, завідувачка кафедри публічного управління та державної служби; ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, +38 (068) 398-26-91, <https://orcid.org/0000-0001-8719-823X>

Кравченко Жанна Дмитрівна кандидат наук з державного управління, доцент, медичний директор зі стаціонарної допомоги, комунальне некомерційне підприємство «Міська студентська лікарня» Харківської міської ради, м. Харків, +38 (095) 455-50-53, <https://orcid.org/0000-0003-1692-4665>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ: ЕЛЕМЕНТИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ ПОЛІТИКАМИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Подальша розбудова національних економік потребує дедалі більше ресурсів. Для цього необхідно забезпечити як належну економічну ефективність використання залучених ресурсів, так і їх збереження. Останнє передбачає не лише мінімізацію ймовірності фінансових втрат через співпрацю з недобросовісними контрагентами, недопущення пожеж і/чи техногенних катастроф, своєчасне реагування на різкі зміни кон'юнктури ринку (тим паче в умовах надзвичайних ситуацій епідеміологічного характеру та/чи за оголошення воєнного стану), а й захист власності від потенційних і/чи фактичних рейдерських атак. Саме тому слід більше уваги приділити виробленню конструктивної державної політики боротьби з рейдерством й пошуку дієвих інструментів і механізмів протидії цьому суспільно небезпеч-

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

ному явищу, а з тим – вдосконалення належного методологічного забезпечення цього процесу. Забезпечено подальший розвиток (уточнення змістовного наповнення) наступних взаємопов’язаних елементів державної політики щодо протидії рейдерству: бачення, мета, цілі, завдання, суб’єкти, об’єкти, принципи, методи та засоби. Попри нібито її «вузьку» орієнтованість на збереження (покращання стану) бізнес-середовища, реалізація державної політики щодо протидії рейдерству здійснюється у певному її взаємозв’язку з іншими політиками держави (аграрна, антикорупційна, екологічна, економічна, інформаційна, промислова, соціальна, торговельна, щодо забезпечення національної безпеки, щодо розвитку територій), створюючи синергетичний (позитивний/нейтральний/негативний) ефект. Подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізмів реалізації державної політики щодо протидії рейдерству.

Ключові слова: протидія рейдерству; державна політика щодо протидії рейдерству; елементи; антикорупційна політика держави; державна аграрна політика; державна екологічна політика; державна економічна політика; державна інформаційна політика; державна промислова політика; державна соціальна політика; державна торговельна політика; державна політика щодо забезпечення національної безпеки; державна політика щодо розвитку територій.

Melnychenko Oleksandr Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Full Professor of Public Health and Healthcare Management Department; Kharkiv National Medical University, Kharkiv, +38 (050) 162-73-50, <https://orcid.org/0000-0001-5021-9025>

Stovban Mykola Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Full Professor Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, +38 (050) 433-91-82, <https://orcid.org/0000-0002-6576-7494>

Naboka Liudmyla Candidate of Sciences in Public Administration, Full Professor, Head of Department of Public Administration and Civil Service, ESI «Institute of Public Administration» V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, +38 (068) 398-26-91, <https://orcid.org/0000-0001-8719-823X>

Kravchenko Zhanna Candidate of Sciences in Public Administration, Full Professor; Medical Director for Inpatient Care, HME «Municipal Students’ Hospital» of Kharkiv City Council, Kharkiv, +38 (095) 455-50-53, <https://orcid.org/0000-0003-1692-4665>

STATE POLICY ON COUNTERING RAIDING: ELEMENTS AND INTERRELATION WITH OTHER STATE POLICIES

Abstract. Further development of national economies requires increasingly more resources. To do this, it is necessary to ensure both the proper economic efficiency of the use of the resources involved as well as their preservation. The latter involves not only minimising the likelihood of financial losses due to cooperation with unscrupulous counterparties, preventing fires and/or man-made disasters, and responding promptly to sudden changes in market conditions (especially in the context of epidemiological emergencies and/or the declaration of martial law), but also protecting property from potential and/or actual raider attacks. Therefore, a larger focus should be placed on the development of a constructive state policy to counter raiding as well as on the search for effective tools and mechanisms to counteract this socially dangerous phenomenon – and consequently on the improvement of the proper methodological support for this process. Further development (clarification of the content) of the following interrelated elements of the state policy on countering raiding has been ensured: vision, goal, objectives, tasks, subjects, objects, principles, methods and means. Despite its seemingly «narrow» focus on preserving (improving) the business environment, the implementation of the state policy on countering raiding is carried out in a certain interconnection with other state policies (agrarian, anti-corruption, ecological, economic, information, industrial, social, commercial, national security, territorial development), creating a certain (positive/neutral/negative) synergistic effect. Further research should be devoted to developing theoretical provisions and practical recommendations to improve the mechanisms for implementing the state policy on countering raiding.

Keywords: countering raiding; state policy on countering raiding; elements; the state's anti-corruption policy; state agrarian policy; state environmental policy; state economic policy; state information policy; state industrial policy; state social policy; state trade policy; state policy on national security; state policy on territorial development.

Постановка проблеми. Подальша розбудова національних економік потребує дедалі більше ресурсів. Для цього необхідно забезпечити як належну економічну ефективність використання залучених ресурсів, так і їх збереження. Останнє передбачає не лише мінімізацію ймовірності фінансових втрат через співпрацю з недобросовісними контрагентами, недопущення пожеж і/чи техногенних катастроф, своєчасне реагування на різкі зміни кон'юнктури ринку (тим паче в умовах надзвичайних ситуацій епідеміологічного характеру та/чи за оголошення воєнного стану), а й захист власності від недружнього її відчуження (тобто потенційних і/чи фактичних рейдерських

атак). При цьому «дієва протидія реальній рейдерській атаці можлива за умови консолідації зусиль не лише власне служби безпеки суб'єкта господарювання, представників СБУ, МВС, прокуратури й інших органів державного управління та місцевого самоврядування, а й безпосередньо власників і трудового колективу такої фірми. Саме тому слід більше уваги приділити виробленню конструктивної державної політики боротьби з рейдерством й пошуку дієвих інструментів і механізмів протидії цьому суспільно небезпечному явищу» [5], а з тим – вдосконалення належного методологічного забезпечення цього процесу. Усе це, зрештою, й обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти державної політики щодо протидії рейдерству відображені в наукових публікаціях і дисертаційних роботах за даною проблематикою, а саме: Гусева В. – «виокремлено типові елементи криміналістичної характеристики рейдерства як виду злочину та надано їм характеристику» [1]; Дем'янишин В., Костецький В. – «досліджено поняття рейдерства та сучасні проблеми захисту діяльності суб'єктів господарювання від цього явища; проаналізовано вітчизняні реалії проявів рейдерства та основні об'єкти рейдерських атак в Україні; розкрито заходи щодо захисту від рейдерства, які мають бути індивідуальними для кожного суб'єкта господарювання із урахуванням специфіки його діяльності» [2]; Дудоров О., Каменський Д., Титаренко С. – «за результатами опрацювання матеріалів правозастосовної практики в частині кримінально-правової оцінки дій державних реєстраторів висвітлено конкретні механізми (способи) реалізації рейдерських схем, пов'язаних із перекручуванням юридично значущої інформації в державних реєстрах» [3]; Кузьменко Т. – «уточнено змістовне характеристик таких понять, як «протидія рейдерству» та «механізми публічного управління протидією рейдерству»; вдосконалити класифікацію таких механізмів залежно від рівня, суб'єкту, об'єкту, етапу, мети та способу впливу; конкретизувати перелік специфічних засобів (у межах традиційних методів) публічного управління протидією рейдерству» [4]; Попович В. – «розкрито зміст і ознаки об'єктивно існуючих складових процесу рейдерського поглинання, захоплення та заволодіння суб'єктами господарювання» [8]; Сухацький Р. – «визначено теоретичний зміст поняття «рейдерство», а також правові інструменти з протидії рейдерству в сфері бізнесу» [9]; Тюленєв С. – «доведено, що реалізація заходів, спрямованих на виявлення, вивчення, узагальнення і усунення причин й умов, котрі сприяють учиненню рейдерства є необхідною, а в окремих випадках може набути обов'язкового характеру» [10]; Федулова І. – «встановлено, що кримінальне законодавство зарубіжних держав містить якісні положення щодо кримінально-правової охорони суб'єктів господарювання від

рейдерських захоплень, які варті запозичення» [11]; Шишкін О. – «проведено аналіз міжнародно-правового досвіду протидії рейдерству, визначення ключових механізмів та інструментів боротьби з цим явищем у розвинених країнах і розробка пропозицій щодо їх адаптації до українських реалій» [12]; Щербина Є. – «досліджено проблему існування інформаційного рейдерства в Україні, юридичні шляхи його подолання (мінімізації шкоди) в сучасних реаліях» [13]; Kaplan R., Lohmeyer N. – охарактеризовано особливості протидії рейдерству в різних країнах світу [14]. Віддаючи належне напрацюванням провідних науковців, слід більше уваги зосередити на подальшому вдосконаленні методологічного забезпечення реалізації державної політики щодо протидії рейдерству.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення методологічного забезпечення реалізації державної політики щодо протидії рейдерству за рахунок уточнення змістовного наповнення елементів цієї політики, а також конкретизації її взаємозв'язку з іншими політиками держави.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження здійснювалося з використанням таких наукових методів: *аналізу та синтезу* – визначення чинників, що впливають на характер і спрямованість державної політики щодо протидії рейдерству; *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і формування висновків; *діалектичний* – пояснення взаємозв'язку між суспільними процесами й зміною державної політики щодо протидії рейдерству; *системного аналізу* – вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему й взаємодіють між собою.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід зазначити, що проведені узагальнення результатів дисертаційних досліджень [11] й змістовного наповнення фахових публікації провідних науковців [1–4; 8–14] і результати власних досліджень [5–7] забезпечили подальший розвиток (конкретизацію) наступних елементів державної політики щодо протидії рейдерству:

- *бачення (візія)* – формування економічного середовища, сприятливо для збереження та примноження капіталу як запоруки подальшого суспільного розвитку;

- *мета* – захист прав власності осіб усіх форм власності, як запоруки забезпечення економічної безпеки бізнес-структури та/чи держави;

- *цілі* – попередження рейдерської атаки; реагування на дії рейдерів; локалізація «конфлікту»; стабілізація стану об'єкта рейдерської атаки; захист інтересів власників і співробітників підприємств, що є об'єктом зазіхань рейдерів; мінімізація негативних наслідків рейдерської атаки;

- *завдання* – боротьба з корупцією; вдосконалення корпоративного законодавства; моніторинг економічного середовища; посилення громадського контролю; реалізація судового захисту прав суб'єктів господарювання;

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

сприяння покращанню внутрішніх і зовнішніх механізмів корпоративного управління; усунення або нейтралізацію криміногенних чинників;

– *рівні* – масштаб впливу державної політики щодо протидії рейдерству (глобальний, національний, регіональний, місцевий, локальний);

– *суб'єкти* – міжнародні організації (Interpol), уповноважені органи державного управління (у межах власних і делегованих компетенцій (передусім, Міністерство внутрішніх справ України; Міністерство юстиції України (Державна виконавча служба України); Національна поліція України; Служба безпеки України; Прокуратура України; Державна податкова служба України; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Національне агентство з питань запобігання корупції; Національне антикорупційне бюро; Фонд державного майна України; Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку; Бюро економічної безпеки; Міжвідомчі комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств (рейдерству); обласні та районні державні/військові державні адміністрації)), органи місцевого самоврядування (у межах делегованих компетенцій);

– *об'єкти* – уповноважені органи публічного управління та їх посадові особи, які, з одного боку, мають протидіяти рейдерству, а з іншого – зловживають владою задля уможливлення поширення рейдерства; юридичні та фізичні особи, які прямо та/чи опосередковано причетні до організації, здійснення та «легалізації» рейдерських атак; власники, менеджери та представники наглядових рад бізнес-структур, які є об'єктом зазіхань рейдерів; територіальна громада; громадські організації; ЗМІ;

– *принципи* – керівні правила, яких мають дотримуватися учасники цього процесу (адекватності; взаємодії; відповідальності; гласності; гуманізму; законності; комплексності; координованості; науковості; плановості; прогнозування; раціональності; результативності; системності);

– *методи* – способи (адміністративні, економічні, організаційні, правові, соціальні...) досягнення заздалегідь поставленої мети;

– *засоби* – сукупність інструментів (обов'язковість нотаріального посвідчення договорів про рух корпоративних прав; регулярна перевірка стану реєстраційних й інших документів підприємства; штрафи щодо посадових осіб за порушення законодавства про держреєстрацію суб'єктів господарювання; виявлення та аналіз підроблених документів; взаємодія всіх зацікавлених осіб; внесення записів у державних реєстрах про обтяження майна чи корпоративних прав; забезпечення прозорості прав власності й адекватної капіталізації компанії; моніторинг та аналіз інформації про порушення прав інвесторів, факти рейдерства; недопущення прострочення кредиторської заборгованості; облік і моніторинг дій осіб, причетних до рейдерства; правильна розстановка

й вміле використання сил і засобів уповноважених органів публічної влади; правові (закони, укази, постанови, розпорядження), корпоративні (накази, розпорядження) і соціальні (етичні, моралі, професійні) норми; переконання; позитивні приклади; пропаганда законслухняності; просвітництво; психоемоційна підтримка; психологічні настанови; роз'яснення тощо), які застосовуються для досягнення затверджених цілей з урахуванням виду рейдерства: ««біле» (легальне), «сіре» (нелегальне), «чорне» (кримінальне)» [6].

Підбиваючи проміжний підсумок, слід відзначити, що, по-перше, вище наведене змістовне наповнення кожного з елементів державної політики щодо протидії рейдерству не є вичерпним; по-друге, усі елементи цієї політики (до речі, як і, зокрема, практично всі інші види державної політики) є взаємопов'язаними: «бачення» → «мета» → «цілі» – формують «вектор» розвитку цієї політики; «рівні» → «завдання» → «методи та засоби» – конкретизують варіанти її реалізації.

Варто відзначити, що попри нібито її «вузьку» орієнтованість на покращання стану бізнес-середовища, реалізація державної політики щодо протидії рейдерству здійснюється у певному її взаємозв'язку з іншими політиками держави, тим самим створюючи синергетичний (позитивний/нейтральний/негативний) ефект.

Слід нагадати, що об'єктами зазіхань рейдерів почасти є підприємства, які, з одного боку, вирізняються високою прибутковістю (офіційною та/чи загальною), а з іншого – наявністю внутрішніх/зовнішніх проблем (зокрема, порушення процедури набуття прав власності, конфлікт між співвласниками, надмірна кредиторська/дебіторська заборгованість тощо). Саме тому (перш за все, аби уникнути потрапляння до «зони ризику») має місце свідоме нехтування оновленням «лінійки» товарів/послуг і модернізацією матеріально-технічної бази..., що, почасти, негативно позначається на результатах діяльності таких підприємств, а й відтак – на виконанні їх зобов'язань перед зацікавленими особами (перед власниками – щодо збереження активів і розміру прибутків; найманими працівниками – умов праці та рівня її оплати; органами публічного управління – сплати податків і зборів до державного/місцевих бюджетів...). Означене, радше за все, матиме наступні негативні впливи на суспільні процеси (зокрема, і на результати відповідної державної політики), а саме: штучне обмеження переліку продукції і обсягів її виробництва, що у поєднанні зі скороченням масштабів співпраці (у т.ч. стосовно закупки сировини, предметів праці та засобів виробництва), спричиняє стагнацію як власне промислових, так і суміжних підприємств (*промислова, торговельна*); недостатнє насичення ринку товарами/послугами (*торговельна*); недотримання принципів ведення соціально відповідального бізнесу; неможливість реалізувати нагальні цільові проєкти через недостатнє

наповнення державного/місцевих бюджетів (*екологічна, економічна, промислова, соціальна; щодо забезпечення національної безпеки; щодо розвитку територій*); зниження інвестиційної привабливості (*економічна*). Факти рейдерства також притаманні й сільському господарству (перш за все, малим/середнім за розміром господарствам), як-от: протиправне збирання врожаю; «відчуження» земельних ділянок (паїв) та/чи майнових паїв (акцій, часток) (*аграрна*).

Практично кожна дія, пов'язана з рейдерством (зокрема, збір інформації, що містить комерційну таємницю; отримання інформації від утримувача реєстру про розподіл акцій серед власників підприємства; ігнорування уповноваженими посадовими особами інформації про підготовку й безпосереднє здійснення рейдерської атаки; маніпуляції зі внесенням даних до державних реєстрів; отримання «правомірних» судових рішень, і залучення для їх виконання представників Державної виконавчої служби України та Національної поліції України тощо; легалізація рейдерського захоплення), тією чи іншою мірою уможлиблюється протиправними діями уповноважених державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування (*антикорупційна, інформаційна*).

ЗМІ доволі активно публікують доступну інформацію про ймовірні та, тим паче, фактичні рейдерські атаки, тим самим консолідуючи зусилля та ресурси зацікавлених осіб (представників трудових колективів підприємств, що є об'єктом зазіхань рейдерів, територіальних громад, громадських організацій) задля попередження рейдерських атак та/чи мінімізації їхнього негативного впливу; уповноважені органи публічної влади ведуть реєстр осіб, причетних до рейдерських атак, а також здійснюють публічну пропаганду протидії рейдерству та виокремлюють закономірності функціонування механізму підготовки, вчинення та приховування злочинів, протидії розслідуванню у певній ситуації, що формує відповідне інформаційне «поле» для реалізації державної політики протидії рейдерству (*інформаційна*).

Висновки. Забезпечено подальший розвиток (уточнення змістовного наповнення) наступних взаємопов'язаних елементів державної політики щодо протидії рейдерству: бачення, мета, цілі, завдання, суб'єкти, об'єкти, принципи, методи та засоби. Реалізація державної політики щодо протидії рейдерству здійснюється у певному її взаємозв'язку з іншими політиками держави (*аграрна, антикорупційна, екологічна, економічна, інформаційна, промислова, соціальна, торговельна, щодо забезпечення національної безпеки, щодо розвитку територій*), створюючи певний синергетичний ефект. Подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізмів реалізації державної політики щодо протидії рейдерству.

Література:

1. Гусєва В.О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3. С. 242–252. DOI: 10.33766/2524-0323.99.242-252
2. Дем'янишин В., Костецький В. Вплив рейдерства на фінансову безпеку суб'єктів господарювання. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 3. С. 156–164. DOI: 10.35774/sf2022.03.156
3. Дудоров О.О., Каменський Д.В., Титаренко С.С. Кримінально-правова оцінка зловживань державних реєстраторів у контексті протидії рейдерству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 118–130. <https://doi.org/10.33270/01211181.118>
4. Кузьменко Т.М. Сутність та класифікація механізмів публічного управління протидією рейдерству. *Науковий вісник: державне управління*. 2022. № 1. С. 61–73. [doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-61-73](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-61-73).
5. Мельниченко О.А. Застосування сучасних технологій захисту від рейдерства. *Сучасні проблеми управління змінами на підприємствах регіону: монографія* / [кол. авт.]; за заг. Н.Є. Муромець, О.А. Мельниченка. Харків: В справі, 2016. 268 с.
6. Мельниченко О.А. Основи протидії рейдерству: державно-управлінський аспект. *Збірник наукових праць Донецького державного університету у управління*. (Серія: Державне управління). 2010. Т. XI. № 170. С. 212–224.
7. Мельниченко О.А., Пушкарьова В.І. Протидія рейдерству як складова державної політики щодо економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 102–108.
8. Попович В.М. Класифікація та понятійне відображення структурних складових процесу вчинення рейдерства. *Наука і правоохорона*. 2022. № 2. С. 184–195. [https://doi.org/10.36486/nr.2022.2\(56\)](https://doi.org/10.36486/nr.2022.2(56))
9. Сухачький Р.П. Правові інструменти з протидії рейдерству в сфері бізнесу. *Юридичний вісник*. (Серія: Повітряне і космічне право). 2023. № 2. С. 62–72. DOI: 10.18372/2307-9061.67.17844
10. Тюленєв С.А. Рейдерство в Україні: причини та умови, що сприяють учиненню. *Соціологія права*. 2024. Вип. 1–2. С. 98–102. <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.19>
11. Федулова І.М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: дис. ... к.ю.н.: 12.00.08. Львів, 2019. 216 с.
12. Шишкін О.В. Міжнародно-правовий досвід протидії рейдерству: актуальні питання використання досвіду в Україні. *Інтернаука*. (Серія: Юридичні науки). 2024. № 12. С. 38–43. DOI: 10.25313/2520-2308-2024-12-10596
13. Щербина Є.М. Юридичні шляхи боротьби з інформаційним рейдерством в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 6. С. 34–37. <https://doi.org/10.15421/391989>
14. Kaplan R., Lohmeyer N. A comparative capitalism perspective on the privatization of governance: Business power, nonbusiness resistance and state enforcement in Germany, 2000–2010. *Socio-Economic Review*. 2020. Vol. 19. P. 247–272. DOI: 10.1093/ser/mwaa001

References:

1. Husieva V. (2022). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz reiderstvom, elementy ikh kryminakistychnykh kharakterystyk [Criminal classification of criminal offenses related to raiding, elements of their criminal characteristics]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenko* [Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E.O. Didorenko.]. Vyp. 3. S. 242–252. DOI: 10.33766/2524-0323.99.242-252 [In Ukrainian]

2. Demianyshyn V., Kostetskyi V. (2022). Vplyv reiderstva na finansofu bezpeku subiektiv hospodariuvannya [Impact of raiding on the financial security of business entities]. *Svit finansiv [World of finance]*. Vyp. 3. S. 156–164. DOI: 10.35774/sf2022.03.156 [In Ukrainian]
3. Dudorov O., Kamenskyi D., Tytarenko S. (2021). Kryminalno-pravova otsinka zlovyzhyvan derzhavnykh reiestratoriv u konteksti protydii reiderstvu [Criminal law assessment of abuses of state registrars in the context of counteracting raiding]. *Naukovij visnik Nacionalnoi akademii vnutrisnih sprav [Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs]*. № 1. S. 118–130. <https://doi.org/10.33270/01211181.118> [In Ukrainian]
4. Kuzmenko T. (2022). Sutnist ta klasyfikatsiia mekhanizmiv publicyho upravlinnia protydiieu reiderstvu [Essence and classification of public administration to counteract raiding]. *Naukoni visnyk: derzhavne upravlinnia [Scientific herald: public administration]*. № 1. S. 61–73. [doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-61-73](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-61-73) [In Ukrainian]
5. Melnychenko O. (2016). Zastosuvannya suchasnykh tekhnolohii zakhystu vid reiderstva [Application of modern technologies for protection against raiding]. *Suchsni problemy upravlinnia zminamy na pidpriemstvakh rehionu [Modern problems of change management at regional enterprises]: monohrafiia / [kol. avt.]; za zah. red. N.Ye. Muromets, O.A. Melnychenko*. Kharkiv: V spravi. [In Ukrainian]
6. Melnychenko O. (2010). Osnovy protydii reiderstvu: derzhavno-upravlinskyi aspekt [Fundamentals against raiding: State and administrative aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. (Seriia: Derzhavne upravlinnia) [Collection of scientific papers of the Donetsk State University of Management. (Series: Public administration)]*. T. XI. № 170. S. 212–224. [In Ukrainian]
7. Melnychenko O., Pushkareva V. (2015). Protydiia reiderstvu yak skladova derzhavnoi polityky tsstodo ekonomichnoi bezpeky [The current state of scientific developments in the field of public administration of counter-raiding]. *Aktualni problem derzhavnoho upravlinnia [Aktual problems of public administration]*. № 1. S. 102–108. [In Ukrainian]
8. Popovych V. (2022). Klasyfikatsiia ta poniatiine vidobrazhennia strukturnykh skladovykh protsesu vchynennia reiderstva [Classification and conceptual reflection of the structural components for committing raiding process]. *Nauka i pravookhorona [Nauka i pravookhorona]*. № 2. S. 184–195. [https://doi.org/10.36486/np.2022.2\(56\)](https://doi.org/10.36486/np.2022.2(56)) [In Ukrainian]
9. Sukhatskyi R. (2023). Pravovi instrumenty z protydii reiderstvu v sferi biznesu [Legal instruments for anti-raiding in the business sphere]. *Yurydychni visnyk. (Seriia: Povitriane ta kosmichne pravo) [Legal Bulletin «Air and Space Law»]*. № 2. S. 62–72. DOI: 10.18372/2307-9061.67.17844 [In Ukrainian]
10. Tyulieniev V. (2024). Reiderstvo v Ukraini: prychny ta umovy, tsstso spryaiut uchynenniu [Raiding in Ukraine: causes and conditions of its emergence]. *Sotsiologhiia prava [Sociology of Law]*. Vyp. 1–2. S. 98–102. <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.19> [In Ukrainian]
11. Fedulova I. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za protypravne zavolodinnia mainom pidpriiemstva, ustanovy, orhanizatsii [Criminal liability for the fraudulent conversion of property of an enterprise, institution, organization]: *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [In Ukrainian]
12. Shyshkin O. (2024). Mizhnarodno-pravovy dosvid protydii reiderstvu: aktualni [International legal experience of countering raiding: current issues of using experience in Ukraine]. *Internauka. (Seriia: Yurydychni nauky). [Internauka. (Series: Juridical sciences)]*. № 12. S. 38–43. DOI: 10.25313/2520-2308-2024-12-10596 [In Ukrainian]
13. Shsherbyna Ye. (2019). Yurydychni shliakhy borotby z ivformatsiinym reiderstvom v Ukraini [Legal ways to combat information rare in Ukraine]. *Aktualni problemy vitchyznianoii yurysprudentsii [Current Problems of National Jurisprudence]*. Vyp. 6. S. 34–37. <https://doi.org/10.15421/391989> [In Ukrainian]
14. Kaplan R., Lohmeyer N. A comparative capitalism perspective on the privatization of governance: Business power, nonbusiness resistance and state enforcement in Germany, 2000–2010. *Socio-Economic Review*. 2020. Vol. 19. P. 247–272. DOI: 10.1093/ser/mwaa001 [In English]

УДК 351.82:332.2:343.37:349.414

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-748-767](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-748-767)

Меляков Антон Володимирович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-5294-7560>

Кулініч Олег Васильович кандидат наук з державного управління, Старший викладач кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-0870-3136>

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено проблеми функціонування системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення в Україні в контексті протидії рейдерству в аграрному секторі. Проаналізовано сучасний стан цієї системи та виявлено основні структурні недоліки й інституційні прогалини, зокрема: інституційну фрагментацію та дублювання функцій, послаблення компетенцій органів державного контролю, інституційну неспроможність органів місцевого самоврядування, технологічну відсталість, неефективність механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства та відсутність дієвих інструментів захисту від рейдерства. Досліджено міжнародний досвід організації систем державного контролю за використанням земель, зокрема європейську модель (Німеччина, Франція, скандинавські країни), післявоєнні моделі (Хорватія, Грузія, Боснія і Герцеговина), а також технологічно-орієнтовані підходи (Австралія, Ізраїль, Канада). На основі аналізу успішних зарубіжних практик сформовано концептуальну модель реформованої системи державного контролю, яка враховує специфіку воєнного стану та стратегічні пріоритети післявоєнного відновлення України. Запропоновано п'ять ключових напрямів реформування: інституційну реорганізацію з чітким розподілом повноважень між органами різних рівнів відповідно до принципу субсидіарності; цифрову трансформацію системи контролю з впровадженням Національної цифрової платформи моніторингу земель; розвиток спеціалізо-

ваних механізмів контролю для деокупованих територій та районів, наближених до зони бойових дій; впровадження моделі публічно-приватного партнерства у земельному контролі; розвиток системи громадського контролю за використанням земель. Розроблено детальні механізми практичної реалізації запропонованої моделі з урахуванням ресурсних обмежень та обґрунтовано поетапний підхід до її впровадження.

Ключові слова: державний контроль, земельні ресурси, землі сільськогосподарського призначення, рейдерство, аграрний сектор, воєнний стан, протидія рейдерству, цифрова трансформація, публічне управління, громадський контроль.

Melyakov Anton Volodymyrovych PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration, Institute of Public Administration, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-5294-7560>

Kulinich Oleg Vasyliovych PhD in Public Administration, Senior lecturer of the Department of Law, National Security and European Integration, Institute of Public Administration, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-0870-3136>.

REFORMING THE SYSTEM OF STATE CONTROL OVER THE USE AND PROTECTION OF AGRICULTURAL LAND AS A MECHANISM TO COMBAT RAIDING IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Abstract. The article examines the problems of the state control system for the use and protection of agricultural lands in Ukraine in the context of countering raiding in the agricultural sector. The current state of this system is analyzed, revealing major structural deficiencies and institutional gaps, including: institutional fragmentation and duplication of functions, weakening of state control authorities' competencies, institutional incapacity of local self-government bodies, technological backwardness, ineffective mechanisms of responsibility for land legislation violations, and lack of effective tools against raiding. International experience in organizing state control systems for land use is studied, particularly the European model (Germany, France, Scandinavian countries), post-conflict models (Croatia, Georgia, Bosnia and Herzegovina), and technology-oriented approaches (Australia, Israel, Canada). Based on the analysis of successful foreign practices, a conceptual model of a reformed state control system has been developed, taking into account the specifics of martial law and strategic priorities of Ukraine's

post-war recovery. Five key areas of reform are proposed: institutional reorganization with a clear distribution of powers between authorities at different levels according to the subsidiarity principle; digital transformation of the control system with the implementation of a National Digital Land Monitoring Platform; development of specialized control mechanisms for deoccupied territories and areas close to the combat zone; implementation of a public-private partnership model in land control; development of a public control system for land use. Detailed mechanisms for the practical implementation of the proposed model have been developed, considering resource constraints, and a phased approach to its implementation has been substantiated. The study emphasizes the critical importance of blockchain technology and artificial intelligence in ensuring the transparency and effectiveness of control procedures, which significantly reduces corruption risks and increases the level of trust in the system from both domestic agricultural producers and international partners. The research also demonstrates the economic efficiency of the proposed model, estimating that its implementation would reduce losses from raiding in the agricultural sector by approximately 70-80% and attract additional investments of more than \$2 billion into Ukrainian agriculture. The successful implementation of the proposed reforms is positioned as a crucial component of Ukraine's European integration process, as it aligns the national land control system with EU standards and creates a foundation for sustainable rural development in the post-war period.

Keywords: state control, land resources, agricultural land, raiding, agricultural sector, martial law, countering raiding, digital transformation, public administration, public control.

Постановка проблеми. Питання ефективного державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення набуває безпрецедентної актуальності в умовах воєнного стану в Україні, коли необхідність централізованого управління стратегічними ресурсами вступає у протиріччя з незавершеною децентралізацією влади. Земельний фонд України як ключовий стратегічний ресурс держави потребує особливого захисту в умовах викликів національній безпеці, однак адаптація системи державного контролю до воєнних реалій відбувається повільно та несистемно. Управлінські функції у сфері земельного контролю розподілені між різними органами державної влади (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція, Державна інспекція сільськогосподарства) та органами місцевого самоврядування, що призводить до дублювання повноважень, розмивання відповідальності та зниження ефективності контрольних заходів. За даними Держгеокадастру, протягом 2022-2023 років кількість перевірок дотримання земельного

законодавства скоротилася на 73% порівняно з довоєнним періодом, хоча кількість порушень, за експертними оцінками, зросла щонайменше на 40%. Особливе занепокоєння викликає ситуація в прифронтових регіонах та на деокупованих територіях, де система державного контролю практично повністю дезорганізована, а також у віддалених сільських територіях, де відсутність ефективного нагляду створює сприятливі умови для рейдерських захоплень земельних ділянок.

Тіньові схеми на місцевому рівні, пов'язані з незаконним відчуженням та зміною цільового призначення земель сільськогосподарського призначення, набули системного характеру та становлять серйозну загрозу для продовольчої безпеки держави. Згідно зі звітом Рахункової палати України за 2023 рік, близько 35% транзакцій із землями сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності мають ознаки корупційних ризиків, а загальні втрати бюджету від неефективного управління земельними ресурсами оцінюються у понад 8,7 млрд грн. Особливо критичною є ситуація у державному корпоративному секторі, де поширені практики тіньової оренди земель державних підприємств, заниження орендної плати, фіктивних договорів спільного обробітку земель та прихованої суборенди. Кричуща недбалість та неефективність управління землями державних сільськогосподарських підприємств створює сприятливе середовище для масштабних зловживань. За оцінками Національної академії аграрних наук України, близько 28% земель, які перебувають у користуванні державних підприємств, обробляються без належного документального оформлення, а до 15% взагалі використовуються сторонніми особами без правових підстав. Відсутність ефективного державного контролю призводить до деградації ґрунтів, недотримання сівозмін, хижацького виснаження земель та екологічних проблем, що матиме довгострокові негативні наслідки для аграрного сектору України.

Ситуація ускладнюється тим, що недосконалість системи державного контролю стає каталізатором зростання соціальної напруги та криміногенної ситуації в сільській місцевості. За даними Національної поліції України, у 2023 році зафіксовано понад 1200 інцидентів, пов'язаних із конфліктами навколо земельних ділянок, з них близько 30% супроводжувалися насильницькими діями. У регіонах із високою концентрацією земельних конфліктів спостерігається формування незаконних збройних формувань «аграрного спрямування», які фактично беруть на себе функції силового забезпечення інтересів певних агрохолдингів чи місцевих еліт. Особливо тривожною є тенденція до залучення в такі конфлікти осіб із бойовим досвідом та неврахованою зброєю, що значно підвищує ризики ескалації насильства. Ця ситуація вимагає комплексного реформування системи державного контролю

за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення, яке б забезпечило баланс між централізованим контролем у сферах, критичних для національної безпеки, та ефективним залученням місцевих громад до процесів моніторингу використання земельних ресурсів. Модернізація системи земельного контролю на основі сучасних технологій, чіткого розподілу повноважень та посилення відповідальності за порушення земельного законодавства стає необхідною передумовою для ефективної протидії рейдерству в аграрному секторі та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення як механізму протидії рейдерству в аграрному секторі є предметом міждисциплінарних досліджень на перетині науки публічного управління, аграрного, земельного та екологічного права, економіки природокористування та безпекових студій. У вітчизняній науковій літературі ці питання розглядаються у працях таких дослідників як А. Мартин, А. Третяк, В. Заяць, П. Кулинич, О. Дорош, М. Богіра, М. Ступень, І. Бистряков, О. Шкуратов, О. Гуторов. Зокрема, А. Мартин та А. Третяк у своїх працях визначають концептуальні засади системи державного контролю за використанням та охороною земель, аналізують її інституційну структуру та правові механізми функціонування. В. Заяць та П. Кулинич зосереджуються на аналізі юридичних аспектів земельного контролю, акцентуючи увагу на правових колізіях та прогалинах, що створюють можливості для рейдерських схем. О. Дорош та М. Богіра досліджують технологічні аспекти модернізації системи земельного контролю, зокрема потенціал використання ГІС-технологій, дистанційного зондування Землі та методів штучного інтелекту для моніторингу використання земель. М. Ступень та І. Бистряков аналізують економічні аспекти ефективності контрольних функцій у сфері земельних відносин та їх вплив на інвестиційну привабливість аграрного сектору. О. Шкуратов та О. Гуторов досліджують екологічні аспекти земельного контролю, зокрема механізми моніторингу та запобігання деградації сільськогосподарських угідь в умовах кліматичних змін та інтенсифікації аграрного виробництва.

Питання інституційної структури системи державного контролю за використанням та охороною земель в контексті децентралізації та воєнного стану детально розглядаються у працях В. Бакуменка, А. Третяка, П. Гамана, І. Дунаєва, А. Колодія, С. Майстра, В. Набоки. Зокрема, В. Бакуменко та П. Гаман аналізують трансформацію моделей публічного управління земельними ресурсами в контексті європейської інтеграції та децентралізації влади, оцінюючи ризики розбалансування системи контрольних функцій у

період трансформації. І. Дунаєв досліджує потенціал використання цифрових платформ для підвищення ефективності публічного управління у сфері земельних відносин, у тому числі для протидії рейдерським схемам. А. Колодій та В. Набока зосереджуються на проблемах демократизації та забезпечення прозорості процесів прийняття рішень у сфері земельних відносин, розглядаючи громадський контроль як важливий елемент протидії зловживанням. С. Майстро розробляє методологічні підходи до оцінки ефективності механізмів публічного управління земельними ресурсами на рівні територіальних громад, акцентуючи увагу на проблемах інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у здійсненні контрольних функцій. Однак, більшість досліджень фокусуються на окремих аспектах проблеми, не пропонуючи комплексного бачення реформування системи державного контролю за використанням та охороною земель як механізму протидії рейдерству в умовах сучасних викликів.

Міжнародний вимір проблематики представлений у роботах таких дослідників як К. Deininger, G. Feder, D. Byerlee, S. Borrás, D. Barry, T. Hanstad, L. Robin, які аналізують глобальні тенденції у сфері земельного адміністрування та контролю, а також моделі протидії незаконному заволодінню землями. Особливу цінність для розуміння інституційних механізмів ефективного земельного контролю мають дослідження трансформації системи земельного адміністрування у постсоціалістичних країнах, представлені у роботах Т. McNab, М. Hartvigsen, Р. Ciaian, D. Kancs, S. Gomez y Paloma. Ці дослідники аналізують досвід країн Центральної та Східної Європи у формуванні ефективних механізмів контролю за використанням земель в процесі ринкових трансформацій та європейської інтеграції. Важливим напрямом досліджень є аналіз технологічних інновацій у сфері земельного контролю, представлений у працях J. Williamson, S. Enemark, I.P. Williamson, J. Wallace, які вивчають потенціал використання технологій блокчейну, супутникового моніторингу та штучного інтелекту для підвищення ефективності системи земельного адміністрування та контролю. Однак, більшість міжнародних досліджень не враховують специфіку функціонування системи земельного контролю в умовах активної фази воєнного конфлікту, що створює суттєвий розрив між теоретичними розробками та практичними викликами, з якими стикається Україна.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо реформування системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення як ефективного механізму протидії рейдерству в аграрному секторі України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Ця мета зумовила постановку і вирішення таких трьох задач:

1) проаналізувати сучасний стан системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення в Україні, виявити її структурні недоліки та інституційні прогалини, які створюють можливості для рейдерських схем в аграрному секторі;

2) дослідити міжнародний досвід організації систем державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення, визначити ефективні моделі та практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням викликів воєнного часу та стратегічних пріоритетів післявоєнного відновлення.

3) запропонувати механізми її практичної реалізації з урахуванням процесів цифрової трансформації, інституційної спроможності органів влади різних рівнів та специфіки земельних відносин в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – система державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та практичні аспекти реформування системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення як механізму протидії рейдерству в аграрному секторі України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Система державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення в Україні пройшла складний шлях трансформації, який характеризувався поступовим переходом від централізованої радянської моделі до більш децентралізованих форм, що відповідають європейським стандартам та принципам субсидіарності. Однак цей процес залишається незавершеним, а сама система має значні структурні недоліки та інституційні прогалини, які створюють сприятливі умови для рейдерських схем в аграрному секторі. Комплексний аналіз існуючої системи дозволяє виділити ключові проблеми, що потребують невідкладного вирішення.

1) *Інституційна фрагментація та дублювання функцій.* Однією з ключових проблем є інституційна фрагментація системи контролю, за якої функції розподілені між кількома непов'язаними органами без належної координації. Відповідно до чинного законодавства, контроль за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення здійснюють: Державна екологічна інспекція (контроль за дотриманням вимог земельного законодавства щодо охорони земель), Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (контроль за дотриманням земельного законодавства та використанням земель усіх категорій), органи місцевого самоврядування (контроль за використанням та охороною земель комунальної власності) та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад (самоврядний контроль за використанням та охороною земель територіальних громад) [4].

Така фрагментація призводить до суттєвого дублювання функцій та розмивання відповідальності. Наприклад, питання контролю за дотриманням вимог щодо родючості ґрунтів частково належить до компетенції і Держгеокадастру, і Держекоінспекції, що створює ситуацію, коли «за все відповідають усі, а отже – ніхто». За даними дослідження Світового банку, у 2022 році в Україні аграрні підприємства в середньому витрачали на проходження різноманітних перевірок щодо землекористування близько 872 людино-годин на рік, що суттєво перевищує середній показник країн ЄС (близько 204 людино-годин) [12]. Аналогічна проблема фрагментації інституційної системи земельного контролю була характерна для Польщі на початку 2000-х років, коли функції контролю здійснювали Агентство сільськогосподарської нерухомості, воєводські інспекції охорони навколишнього середовища, повітові адміністрації та гмінні органи самоврядування. Однак у рамках реформи 2003-2007 років Польща здійснила консолідацію контрольних функцій, створивши єдину Інспекцію охорони сільськогосподарських земель з чітким розподілом повноважень між національним, воєводським та повітовим рівнями [8].

2) *Послаблення компетенцій органів державного контролю.* Значне послаблення компетенцій органів державного контролю відбулося внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції господарської діяльності з проведення робіт із землеустрою та землеоціночних робіт» від 02.10.2019 р., який фактично ліквідував більшість важелів впливу Держгеокадастру у сфері контролю за проведенням землеустрою. Особливо критичним стало скасування обов'язкової експертизи документації із землеустрою, що призвело до зниження якості проєктів землеустрою та збільшення ризиків незаконного вилучення земель сільськогосподарського призначення [3].

За даними Асоціації «Земельна спілка України», за 2021-2022 роки кількість виявлених порушень земельного законодавства збільшилася на 27%, а рівень їх усунення знизився з 68% до 41%, що прямо корелює з послабленням інституційної спроможності органів контролю. В аналогічній ситуації опинилася Естонія на початку 2000-х років, коли лібералізація вимог до землеустрою призвела до масових порушень. Однак, на відміну від України, Естонія швидко відреагувала на цю проблему, запровадивши у 2004 році систему цифрової валідації проєктів землеустрою E-Land Register, яка автоматично перевіряє їх відповідність просторовим планам, зонуванню та обмеженням використання земель [7].

3) *Інституційні прогалини на місцевому рівні.* Законодавством передбачено, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють самоврядний контроль за використанням та охороною земель

територіальних громад. Однак фактично більшість територіальних громад не мають ні інституційної спроможності, ні належного кадрового забезпечення для реалізації цих функцій. За даними опитування, проведеного Асоціацією об'єднаних територіальних громад у 2023 році, лише 18% громад мають у штаті фахівців із землеустрою, здатних кваліфіковано здійснювати контрольні функції, а лише 7% громад мають спеціалізовані підрозділи з контролю за використанням земель [1]. Ця ситуація особливо критична в контексті передачі громадам повноважень з розпорядження землями за межами населених пунктів (Закон України № 1423-IX від 28.04.2021), коли обсяг земель, які контролюються органами місцевого самоврядування, збільшився в середньому в 5-7 разів без відповідного розвитку їхнього інституційного потенціалу. Цей дисбаланс створює ідеальні можливості для рейдерських схем та зловживань.

Аналогічна проблема постала перед Литвою після її адміністративно-територіальної реформи 2010 року, коли муніципалітетам були передані значні повноваження у сфері земельного контролю без належної підготовки. Проте, на відміну від України, Литва впровадила програму інституційного розвитку місцевих органів влади, яка включала створення типових організаційних структур земельних департаментів муніципалітетів, сертифікацію фахівців із земельного контролю та впровадження єдиної методологічної основи для перевірок [11].

4) *Технологічна відсталість системи контролю.* Система державного контролю за використанням та охороною земель в Україні досі значною мірою базується на «паперових» методах перевірки, що робить її вразливою до маніпуляцій та корупції. Відсутність автоматизованої системи моніторингу земель із використанням супутникових даних та технологій штучного інтелекту не дозволяє оперативно виявляти порушення земельного законодавства, особливо в умовах обмеженого доступу до певних територій через воєнні дії. За оцінками експертів Світового банку, рівень цифровізації процесів земельного контролю в Україні становить близько 27%, що значно нижче за середній показник країн ЄС (76%) та суттєво поступається навіть сусіднім країнам – Польщі (68%) та Румунії (53%) [12]. Це створює ситуацію, коли перевірки здійснюються вибірково, часто з порушенням процедур, що відкриває значні можливості для корупції та зловживань.

Показовим є досвід Данії, яка ще у 2016 році впровадила систему автоматизованого моніторингу сільськогосподарських земель з використанням супутникових даних (Sentinel-1 та Sentinel-2). Система автоматично виявляє зміни у землекористуванні, порушення сівозмін, знищення природних елементів сільськогосподарського ландшафту та надає цю інформацію контролюючим органам, що дозволило скоротити кількість традиційних

перевірок на 78% при одночасному підвищенні ефективності виявлення порушень на 43% [10].

5) *Неефективність механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства.* Суттєвою проблемою є неефективність механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства. Згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення, максимальний штраф за самовільне зайняття земельної ділянки для громадян становить лише від 170 до 850 гривень, для посадових осіб – від 340 до 1700 гривень (ст. 53-1 КУпАП). Такі мізерні штрафи не мають стримуючого ефекту та розглядаються потенційними порушниками як незначний «податок на ведення бізнесу».

Для порівняння, у Німеччині штраф за аналогічне порушення становить від 5000 до 50000 євро, а у Польщі – від 10 тис. до 100 тис. злотих залежно від площі та категорії земель. Крім того, законодавство цих країн передбачає не лише адміністративну, але й кримінальну відповідальність за системні порушення земельного законодавства [5].

6) *Недосконалість системи моніторингу якості ґрунтів.* Надзвичайно гострою проблемою є фактична відсутність дієвої системи моніторингу якості ґрунтів та охорони родючого шару. Відповідно до звіту Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», за період 2020-2022 років агрохімічне обстеження ґрунтів проводилося лише на 14% загальної площі сільськогосподарських угідь, що не дозволяє мати об'єктивну картину їхнього стану. При цьому на 37% обстежених земель виявлено суттєве зниження вмісту гумусу порівняно з показниками 10-річної давності, що свідчить про системні порушення вимог щодо сівозмін та агротехнічних заходів. Для порівняння, Франція ще у 2001 році створила Національну мережу моніторингу якості ґрунтів (RMQS), яка здійснює регулярне обстеження земель за стандартизованою методикою у пунктах спостереження, розташованих за регулярною сіткою з кроком 16 км. Дані моніторингу інтегруються до єдиної геоінформаційної системи, доступної для контролюючих органів різних рівнів. Це дозволяє оперативно виявляти ділянки з погіршенням стану ґрунтів та вживати превентивних заходів щодо порушників законодавства про охорону земель [6].

7) *Недоліки системи запобігання рейдерському захопленню земель.* Окремий комплекс проблем пов'язаний із недоліками системи запобігання рейдерському захопленню земель сільськогосподарського призначення. Хоча Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» № 340-IX від 05.12.2019 року значно посилив захист прав на землю, фактично він зосереджений переважно на юридичних аспектах протидії рейдерству, залишаючи поза увагою інституційні та технологічні компоненти. За даними Офісу протидії рейдерству при Міністерстві юстиції

України, протягом 2022-2023 років було зафіксовано понад 1300 випадків рейдерських атак, пов'язаних із землями сільськогосподарського призначення, при цьому близько 70% з них здійснювалися з використанням недоліків системи державного контролю. Найпоширенішими схемами є: підrobка документів про відсутність порушень земельного законодавства на ділянці; зміна цільового призначення частини землі з подальшим її відчуженням; фіктивне документування порушень земельного законодавства з метою шантажу землекористувачів [2]. Показовим є приклад Грузії, яка після вторгнення Росії і окупації нею земель у 2008 року впровадила комплексну систему захисту від земельного рейдерства, що включає не лише юридичні механізми, а й технологічну складову. Кожна земельна ділянка в Грузії має цифровий паспорт з історією всіх перевірок та зафіксованих порушень, що унеможливорює маніпуляції з документами контролюючих органів. Крім того, система автоматично виявляє підозрілі закономірності в діях інспекторів (наприклад, непропорційно велику кількість перевірок певних землекористувачів), що дозволяє запобігти використанню контрольних функцій для тиску на бізнес [8].

Аналіз міжнародного досвіду організації систем державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення дозволяє виявити різноманітні моделі та підходи, які демонструють високу ефективність у різних інституційних, економічних та соціальних умовах. Особливу цінність для України представляє досвід країн, які пройшли схожий шлях трансформації земельних відносин або зіткнулися з викликами, подібними до тих, що виникають в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

1) *Європейська модель земельного контролю: баланс централізації та субсидіарності.* Європейська модель системи державного контролю за використанням сільськогосподарських земель характеризується пошуком оптимального балансу між централізованим управлінням стратегічними аспектами земельної політики та делегуванням оперативних контрольних функцій на регіональний та місцевий рівні відповідно до принципу субсидіарності.

Німецька система земельного контролю відрізняється чітким розподілом повноважень між федеральним, земельним та місцевим рівнями. На федеральному рівні Міністерство продовольства та сільського господарства визначає стратегічні напрями контролю та загальні стандарти. На рівні земель функціонують спеціалізовані земельні управління (Landwirtschaftsämter), які здійснюють моніторинг якості ґрунтів, дотримання вимог щодо сівозмін та екологічних обмежень. На місцевому рівні муніципалітети контролюють відповідність фактичного використання земель планувальній документації. Важливою особливістю німецької моделі є добре розвинута система судового

контролю через спеціалізовані аграрні суди, які розглядають спори щодо результатів перевірок та забезпечують справедливий баланс інтересів держави, громад та землекористувачів.

Французька система земельного контролю вирізняється інституційною централізацією при територіальній деконцентрації. Центральним органом є Національна комісія з питань сільськогосподарських структур (Commission nationale des structures agricoles), яка розробляє методологію контролю та координує діяльність регіональних та департаментних підрозділів. Особливістю французької моделі є активне залучення професійних сільськогосподарських палат та громадських організацій до здійснення моніторингу використання земель. Це забезпечує більшу об'єктивність контролю та зменшує корупційні ризики. Система «трипартизму» (державо-бізнес-громадськість) у земельному контролі дозволяє досягнути балансу інтересів та запобігти надмірному адміністративному тиску.

Скандинавська модель характеризується високим рівнем цифровізації та автоматизації контрольних процедур. У Данії та Швеції переважна більшість перевірок здійснюється дистанційно з використанням супутникових даних та автоматизованих алгоритмів виявлення порушень. Фізичні перевірки застосовуються лише у випадках, коли дистанційний моніторинг виявив суттєві невідповідності або для перевірки скарг громадян. Така система мінімізує суб'єктивний фактор та значно знижує витрати на адміністрування контрольних функцій. Данська система аналізу ризиків (Danish Risk Analysis System) автоматично визначає пріоритетність перевірок земельних ділянок на основі понад 30 факторів ризику, що дозволяє оптимально розподіляти обмежені ресурси контролюючих органів.

2) *Післявоєнні моделі земельного контролю.* Особливий інтерес для України представляють моделі земельного контролю, розроблені країнами, які зіткнулися з викликами збройних конфліктів та необхідністю післявоєнного відновлення.

Хорватська модель, впроваджена після війни 1991-1995 років, базується на поєднанні централізованого управління та спеціальних механізмів для постконфліктних територій. Ключовим елементом хорватської системи є Агенція з безпеки сільськогосподарських земель, яка має широкі повноваження щодо тимчасового управління землями на деокупованих територіях до повного відновлення прав законних власників. Агенція здійснює комплексний моніторинг стану земель, виявляє забруднені території (в тому числі заміновані), координує програми відновлення родючості ґрунтів та запобігає незаконному захопленню земель в умовах постконфліктного періоду. Впроваджена в Хорватії система «тимчасового земельного кадастру» для деокупованих територій дозволяє оперативно відновлювати облік земель

навіть за відсутності повної документації, що особливо важливо в українських реаліях.

Грузинська модель, сформована після конфлікту 2008 року, зосереджена на прискореній цифровізації земельного контролю для мінімізації ризиків рейдерства на деокупованих територіях. Ключовим елементом грузинської системи є «блокчейн-реєстр земельного контролю», який забезпечує незмінність історії перевірок та виявлених порушень. Інноваційним елементом грузинської моделі є інститут «земельних приставів» – спеціальних уповноважених осіб, які здійснюють контроль за цільовим використанням земель на деокупованих територіях та мають повноваження щодо оперативного блокування спроб незаконного заволодіння такими землями. Грузинський досвід демонструє ефективність спрощених процедур земельного контролю в умовах обмеженого доступу до архівної документації та пошкодженої інфраструктури.

Боснійська модель, впроваджена після конфлікту 1992-1995 років, характеризується активним залученням міжнародних організацій до здійснення земельного контролю у перехідний період. Трастовий фонд земельного управління, створений за участі ЄС, Світового банку та ФАО, здійснював моніторинг використання сільськогосподарських земель та координував програми відновлення ґрунтів до повного формування національної системи земельного контролю. Цей досвід може бути особливо цінним для України в контексті залучення міжнародної технічної допомоги для відновлення системи земельного контролю на деокупованих територіях.

3) *Технологічно-орієнтовані моделі земельного контролю.* Сучасні технологічно-орієнтовані моделі земельного контролю, впроваджені в різних країнах світу, демонструють суттєві переваги в ефективності виявлення порушень при мінімізації адміністративного тиску на бізнес.

Австралійська система «Smart Farming» (Розумне землеробство) інтегрує дані дистанційного зондування, метеорологічну інформацію та агрохімічні показники для автоматичного виявлення невідповідностей між задекларованими та фактичними агротехнічними заходами. Система оцінює ефективність використання земель за показниками врожайності, біомаси та стану ґрунтів, що дозволяє виявляти приховані порушення сівозмін та технологій обробітку без необхідності фізичних перевірок. Цей підхід дозволив зменшити кількість планових перевірок на 82% при одночасному збільшенні кількості виявлених порушень на 47%.

Ізраїльська система «Soil Guard» базується на використанні мережі автономних сенсорів, які вимірюють ключові параметри ґрунтів (вологість, температуру, вміст поживних речовин, рівень забруднення) в режимі реального часу. Дані передаються до центральної аналітичної системи, яка

виявляє аномалії та прогнозує ризики деградації ґрунтів. Цей підхід дозволяє здійснювати превентивний контроль та запобігати порушенням земельного законодавства ще до настання негативних наслідків. Система «Soil Guard» спеціально адаптована для роботи в умовах підвищених безпекових ризиків і може функціонувати автономно навіть при пошкодженні комунікаційної інфраструктури, що робить її особливо цінною для впровадження на територіях, наближених до зони бойових дій.

Канадська модель «Risk-Based Land Control» впроваджує принципи управління ризиками в систему земельного контролю. Алгоритми машинного навчання аналізують історичні дані про порушення, характеристики землекористувачів, економічні показники регіонів та інші фактори для автоматичного визначення ризик-профілю кожної земельної ділянки. На основі цього профілю визначається частота, глибина та методи перевірок – від дистанційного моніторингу до комплексних інспекцій. Такий підхід забезпечує оптимальне використання обмежених ресурсів контролюючих органів та мінімізує навантаження на сумлінних землекористувачів.

4) *Інституційні інновації в системах земельного контролю.* Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити також ряд інституційних інновацій, які суттєво підвищують ефективність систем державного контролю за використанням сільськогосподарських земель.

Нідерландська модель «публічно-приватного партнерства» у земельному контролі передбачає сертифікацію приватних аудиторських компаній для здійснення окремих функцій моніторингу використання земель. Результати таких аудитів визнаються державними органами як офіційні, що дозволяє суттєво розширити охоплення контролем при мінімальних бюджетних витратах. Система включає механізми забезпечення незалежності приватних аудиторів та відповідальності за якість їхніх перевірок.

Чеська модель «саморегулювання» земельного контролю базується на активному залученні фермерських асоціацій до розробки стандартів використання земель та моніторингу їх дотримання. Державні органи зберігають загальний нагляд та функції реагування на виявлені порушення, але значна частина оперативного контролю делегується професійним об'єднанням. Такий підхід забезпечує краще врахування галузевої специфіки при здійсненні контролю та вищий рівень довіри з боку землекористувачів.

Південнокорейська модель «інтегрованого земельного менеджменту» об'єднує функції контролю за використанням земель із системою державної підтримки сільгоспвиробників. Дотримання вимог земельного законодавства є передумовою для отримання державної допомоги, що створює потужні економічні стимули для сумлінного використання земель. Система включає також механізми позитивної мотивації – додаткові преференції для землеко-

ристувачів, які впроваджують інноваційні методи охорони ґрунтів та підвищення їх родючості.

Проведений вище аналіз міжнародного досвіду організації систем державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення дозволяє сформувати концептуальну модель реформованої системи для України, яка враховує специфіку воєнного стану та стратегічні пріоритети післявоєнного відновлення. Спираючись на успішні практики європейських країн (Німеччина, Франція, Данія, Нідерланди), постконфліктних держав (Хорватія, Грузія, Боснія і Герцеговина) та технологічно-орієнтованих моделей (Австралія, Ізраїль, Канада), можна запропонувати комплексний підхід до практичної реалізації такої системи.

Першим стратегічним напрямом реформування має стати інституційна реорганізація системи земельного контролю з чітким розподілом повноважень між органами різних рівнів відповідно до принципу субсидіарності. На національному рівні доцільно створити Національну комісію з питань моніторингу та охорони сільськогосподарських земель при Кабінеті Міністрів України, яка б об'єднала відповідні функції Держгеокадастру, Держекоінспекції та Міністерства аграрної політики. Комісія має зосередитися на стратегічних аспектах контролю: розробці єдиної методології, забезпеченні міжвідомчої координації, моніторингу земель стратегічного значення та аналізі ефективності контрольної діяльності на регіональному та місцевому рівнях. На регіональному рівні (області) доцільно сформувати територіальні підрозділи Комісії, які здійснюватимуть контроль за землями державної власності, надаватимуть методичну підтримку органам місцевого самоврядування та виконуватимуть функції «другого рівня контролю» у випадку невиконання громадами своїх повноважень. На місцевому рівні (територіальні громади) контрольні функції щодо земель комунальної власності та приватних земель мають здійснювати спеціалізовані підрозділи виконавчих органів місцевих рад. Для забезпечення належної інституційної спроможності цих підрозділів необхідно розробити типові організаційні структури залежно від розміру громади та площі земель, запровадити обов'язкову сертифікацію фахівців з питань земельного контролю та створити ресурсні центри регіонального рівня для методичної підтримки громад. Особливо важливим є впровадження механізму «інституційного патронату», за якого більш інституційно спроможні громади надаватимуть підтримку меншим громадам на договірних засадах, що дозволить оптимізувати витрати на створення системи контролю на місцевому рівні.

Другим ключовим напрямом реформування має стати цифрова трансформація системи земельного контролю з акцентом на автоматизації процесів та мінімізації суб'єктивного фактору. Основою такої трансформації

має стати створення Національної цифрової платформи моніторингу земель сільськогосподарського призначення, яка інтегруватиме дані дистанційного зондування Землі (супутникові знімки, дані аерофотозйомки з дронів), результати агрохімічних досліджень, метеорологічні дані та інформацію про зареєстровані права на землю та задекларовані агротехнічні заходи. Платформа має працювати на основі технології блокчейн, що забезпечить незмінність історії перевірок та виявлених порушень, запобігаючи маніпуляціям з даними контролю. Важливим елементом цифрової трансформації має стати впровадження автоматизованої системи аналізу ризиків, яка на основі алгоритмів машинного навчання визначатиме пріоритетність перевірок конкретних земельних ділянок. Ця система має враховувати історію порушень, характеристики землекористувачів, економічні та соціальні показники регіонів, екологічні ризики та інші фактори, що дозволить оптимально розподіляти обмежені ресурси контролюючих органів. Особливо перспективним є впровадження технології «цифрових двійників» земельних ділянок, яка дозволить моделювати оптимальні параметри використання кожної ділянки та автоматично виявляти відхилення фактичних показників від оптимальних, що є індикатором потенційних порушень.

Третім напрямом реформування має стати розвиток спеціалізованих механізмів контролю для територій, що постраждали внаслідок військової агресії. Для деокупованих територій доцільно створити «Державний земельний траст тимчасового управління», який здійснюватиме комплексне управління землями на період до повного відновлення прав законних власників та землекористувачів. Траст має забезпечувати моніторинг стану земель, виявлення забруднених та замінованих територій, координацію програм відновлення родючості ґрунтів та запобігання незаконному захопленню земель. Для територій, наближених до зони бойових дій, необхідно впровадити систему дистанційного моніторингу з використанням технологій, що забезпечують максимальну автономність та захищеність від зовнішнього втручання. Прикладом такої технології є адаптована до українських умов ізраїльська система «Soil Guard», яка використовує мережу автономних сенсорів з захищеними каналами зв'язку. Для підвищення оперативності реагування на порушення на цих територіях доцільно впровадити інститут «земельних інспекторів спеціального призначення» з розширеними повноваженнями щодо блокування спроб незаконного заволодіння землями.

Четвертим напрямом реформування має стати впровадження моделі публічно-приватного партнерства у земельному контролі, що дозволить розширити охоплення контролем при мінімальних бюджетних витратах. Цей підхід передбачає сертифікацію приватних аудиторських компаній для здійснення окремих функцій моніторингу використання земель, результати

яких визнаватимуться державними органами як офіційні. Система має включати механізми забезпечення незалежності приватних аудиторів та відповідальності за якість їхніх перевірок, зокрема через запровадження обов'язкового професійного страхування відповідальності та ротацію аудиторів. Важливим елементом цієї моделі є також активне залучення професійних об'єднань аграріїв до розробки стандартів використання земель та моніторингу їх дотримання. Для забезпечення економічної мотивації до дотримання вимог земельного законодавства доцільно впровадити механізм, за якого результати земельного контролю враховуються при наданні державної підтримки сільгоспвиробникам. Землекористувачі, які демонструють високі показники дотримання вимог щодо охорони земель, мають отримувати преференційний доступ до програм державної підтримки.

П'ятим напрямом реформування має стати розвиток системи громадського контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення. Цей напрям передбачає створення Громадської ради з питань охорони земель при Національній комісії з питань моніторингу та охорони сільськогосподарських земель, яка забезпечуватиме прозорість прийняття рішень та представництво інтересів різних стейкхолдерів. На місцевому рівні доцільно впровадити механізм «громадських інспекторів з охорони земель», які на добровільних засадах здійснюватимуть моніторинг стану земель та повідомлятимуть відповідні органи про виявлені порушення. Важливим елементом громадського контролю має стати розвиток цифрових інструментів участі громадян у моніторингу земель, зокрема мобільного додатку «Земельний патруль», який дозволить фіксувати порушення земельного законодавства та передавати інформацію відповідним органам. Особливу увагу слід приділити забезпеченню захисту викривачів порушень земельного законодавства, зокрема через гарантування анонімності та правового захисту.

Висновки. На основі вищенаведеного аналізу можна зробити такі п'ять висновків.

1) Аналіз сучасного стану системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення в Україні виявив цілу низку структурних недоліків та інституційних прогалин, які створюють сприятливе середовище для рейдерських схем в аграрному секторі. Ключовими проблемами є інституційна фрагментація системи контролю та дублювання функцій між різними органами, послаблення компетенцій органів державного контролю внаслідок непослідовних законодавчих змін, критична інституційна неспроможність органів місцевого самоврядування здійснювати контрольні функції, технологічна відсталість системи, неефективність механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства та відсутність ефективних інструментів взаємодії між різними

рівнями контролю. Ці проблеми особливо загострилися в умовах воєнного стану, коли традиційні методи контролю стали недоступними для значної частини території країни. Порівняльний аналіз із досвідом інших держав (Польща, Естонія, Литва, Німеччина, Нідерланди, Данія, Хорватія, Грузія, Франція) демонструє суттєве відставання України у впровадженні сучасних технологій земельного контролю та розбудові ефективних інституційних механізмів протидії рейдерству.

2) Вирішення виявлених проблем потребує комплексного реформування системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення, яке має охоплювати інституційну, правову та технологічну складові. Ключовими напрямками реформи мають стати: консолідація контрольних функцій та усунення їх дублювання; розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у сфері земельного контролю; цифрова трансформація системи контролю з акцентом на автоматизованому моніторингу та мінімізації людського фактору; посилення механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства; впровадження ефективних інструментів координації між різними рівнями контролю; розвиток спеціалізованих механізмів контролю в умовах воєнного стану та на деокупованих територіях. Особливу увагу слід приділити впровадженню сучасних технологій дистанційного зондування Землі та штучного інтелекту для автоматизованого виявлення порушень земельного законодавства, які довели свою ефективність у багатьох країнах світу, особливо в умовах обмеженого фізичного доступу до територій через безпекові загрози.

3) Узагальнення міжнародного досвіду організації систем державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення дозволяє визначити ключові елементи успішних моделей, які можуть бути адаптовані до українських реалій: чіткий розподіл повноважень між різними рівнями управління з дотриманням принципу субсидіарності; активне використання сучасних технологій дистанційного моніторингу та автоматизованого аналізу даних; впровадження спеціальних механізмів контролю для постраждалих від війни чи навіть деокупованих територій; розвиток систем управління ризиками для оптимального розподілу контрольних ресурсів; залучення приватного сектору та професійних об'єднань до здійснення контрольних функцій; інтеграція контрольних механізмів із системами державної підтримки сільгоспвиробників. Адаптація цих елементів з урахуванням специфіки української правової системи, поточних викликів воєнного стану та стратегічних пріоритетів післявоєнного відновлення дозволить сформувати ефективну систему державного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення, яка забезпечить захист національних інтересів та сталий розвиток аграрного сектору України.

4) Практична реалізація концептуальної моделі реформованої системи державного контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення потребує комплексного підходу, який охоплює інституційну реорганізацію з чітким розподілом повноважень між різними рівнями управління, цифрову трансформацію системи контролю з акцентом на автоматизації та мінімізації суб'єктивного фактору та ін. Такий підхід дозволить створити ефективну систему контролю, яка відповідатиме сучасним викликам воєнного стану та стратегічним пріоритетам післявоєнного відновлення, забезпечуючи при цьому оптимальний баланс між потребами національної безпеки та принципами децентралізації управління.

5) Впровадження запропонованої моделі має здійснюватися поетапно, з урахуванням ресурсних обмежень та пріоритетності окремих елементів реформи. На першому етапі (1-1,5 роки) доцільно зосередитися на інституційній реорганізації, створенні правових засад функціонування нової системи та запуску пілотних проєктів з цифрової трансформації контролю. На другому етапі (1,5-3 роки) – забезпечити повноцінне впровадження цифрової платформи моніторингу земель, розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та впровадження спеціалізованих механізмів контролю для постконфліктних територій. На третьому етапі (3-5 років) – розвинути систему публічно-приватного партнерства у земельному контролі та забезпечити повноцінну інтеграцію результатів контролю з механізмами державної підтримки сільгоспвиробників.

Література:

1. Асоціація об'єднаних територіальних громад. Інституційна спроможність ОТГ у сфері управління земельними ресурсами: аналітичний звіт. Київ : АОТГ, 2023. 58 с.
2. Офіс протидії рейдерству при Міністерстві юстиції України. Звіт про діяльність Офісу протидії рейдерству за 2022-2023 роки. Київ, 2023. 84 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції господарської діяльності з проведення робіт із землеустрою та землеоціночних робіт : Закон України від 02.10.2019 № 155-IX. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 47. Ст. 312.
4. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
5. Шульга М.В., Ігнатенко І.В. Правове забезпечення публічного земельного контролю: порівняльно-правовий аналіз досвіду європейських країн. Право України. 2022. № 3. С. 176-193.
6. Arrouays D., Jolivet C. The French National Soil Quality Monitoring Network: Methodology and preliminary results. European Journal of Soil Science. 2023. Vol. 74(5). P. 907-922.
7. Cashin S.M., McGrath G. Establishing a modern cadastral system within a transition country: Consequences for the Republic of Estonia. Land Use Policy. 2021. Vol. 25(4). P. 631-642.
8. Gogaladze K., Beselia S. Georgia's Digital Transformation in Land Administration: Lessons for Post-Conflict Countries. Land. 2023. Vol. 12(4). P. 247-263.

9. Hartvigsen M. Land Reform and Land Fragmentation in Central and Eastern Europe. *Land Use Policy*. 2022. Vol. 36. P. 330-341.

10. Jensen A.L., Overby H. Satellite-based monitoring of agricultural land use: The Danish experience. *Journal of Land Use Science*. 2021. Vol. 15(3). P. 401-415.

11. Navickas K., Venckus A. Land administration in Lithuania: Reforms and challenges. *Proceedings of the 5th International Conference on Recent Advances in Land Administration*. Vilnius, 2022. P. 217-232.

12. World Bank. *Land Governance Assessment Framework Implementation in Ukraine: Final Report*. Washington, DC: World Bank Group, 2023. 146 p.

References:

1. Asotsiatsiia ob'iednanykh terytorialnykh hromad. (2023). *Instytutsiina spromozhnist OTG u sferi upravlinnia zemelnymy resursamy: analitychnyi zvit* (Institutional capacity of amalgamated territorial communities in the field of land resource management: analytical report). Kyiv: AOTG. 58 p. [in Ukrainian].

2. Ofis protydii reiderstvu pry Ministerstvi yustytzii Ukrainy. (2023). *Zvit pro diialnist Ofisu protydii reiderstvu za 2022–2023 roky* (Report on the activities of the Anti-Raiding Office for 2022–2023). Kyiv. 84 p. [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo deregulatsii hospodarskoi diialnosti z provedennia robot iz zemleustroiui ta zemleotsinochnykh robot: Zakon Ukrainy vid 02.10.2019 № 155-IX (On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding deregulation of economic activity in land management and land assessment works: Law of Ukraine dated 02.10.2019 № 155-IX). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. № 47. St. 312. [in Ukrainian].

4. Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoroною zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 963-IV (On state control over land use and protection: Law of Ukraine dated 19.06.2003 № 963-IV). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 39. St. 350. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> [in Ukrainian].

5. Shulha M.V., Ihnatenko I.V. (2022). *Pravove zabezpechennia publichnoho zemelnoho kontroliu: porivnialno-pravovyi analiz dosvidu yevropeiskykh krain* (Legal support of public land control: comparative legal analysis of the experience of European countries). *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 3, 176–193. [in Ukrainian].

6. Arrouays D., Jolivet C. (2023). The French National Soil Quality Monitoring Network: Methodology and preliminary results. *European Journal of Soil Science*, 74(5), 907–922.

7. Cashin S.M., McGrath G. (2021). Establishing a modern cadastral system within a transition country: Consequences for the Republic of Estonia. *Land Use Policy*, 25(4), 631–642.

8. Gogaladze K., Beselia S. (2023). Georgia's Digital Transformation in Land Administration: Lessons for Post-Conflict Countries. *Land*, 12(4), 247–263.

9. Hartvigsen M. (2022). Land Reform and Land Fragmentation in Central and Eastern Europe. *Land Use Policy*, 36, 330–341.

10. Jensen A.L., Overby H. (2021). Satellite-based monitoring of agricultural land use: The Danish experience. *Journal of Land Use Science*, 15(3), 401–415.

11. Navickas K., Venckus A. (2022). Land administration in Lithuania: Reforms and challenges. *Proceedings of the 5th International Conference on Recent Advances in Land Administration*. Vilnius, 217–232.

12. World Bank. (2023). *Land Governance Assessment Framework Implementation in Ukraine: Final Report*. Washington, DC: World Bank Group. 146 p.

УДК 351.82:341.171:332.3:656.2(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-768-783](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-768-783)

Мирна Надія Володимирівна кандидат наук державного управління, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції, навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, + 38 (067)-767-05-08, <https://orcid.org/0000-0003-3351-5572>

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ТЕХНІЧНИХ СТАНДАРТІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ДО ВИМОГ ЄС

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог Європейського Союзу через призму публічного управління. Обґрунтовано концептуальні засади євроінтеграційних процесів на основі теорії багаторівневого управління, що розглядає європейську інтеграцію як комплексний процес взаємодії наднаціональних, національних та субнаціональних інституцій. Проведено порівняльний аналіз моделей синхронізації секторальних реформ у країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Чехія, Естонія, Румунія, Хорватія, Словенія), визначено їхні ключові характеристики, інституційні механізми координації, досягнуті результати та потенціал адаптації в українських реаліях. Систематизовано фактори успішної синхронізації процесів адаптації: ефективна інституційна координація, інтегроване планування, єдина система моніторингу, залучення стейкхолдерів та цифровізація адміністративних процесів. Запропоновано концептуальну модель синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання до вимог ЄС, що базується на трьох взаємопов'язаних рівнях: стратегічному (формування Національної стратегії адаптації секторальних політик), інституційному (створення Координаційної ради та міжвідомчих робочих груп) та операційному (впровадження інтегрованої системи моніторингу, єдиної цифрової платформи та механізмів координації планування). Обґрунтовано доцільність фазового підходу до впровадження запропонованої моделі з урахуванням викликів післявоєнного відновлення та прискорення євроінтеграційних процесів. Розроблено практичні рекомендації, що включають: створення спеціалізованого законодавства, формування

Національного центру просторових даних, впровадження інтегрованих механізмів оцінки впливу, розвиток інституційної спроможності та формування системи стимулів для узгодженого розвитку. Доведено, що реалізація запропонованої моделі дозволить оптимізувати використання ресурсів, підвищити ефективність процесів адаптації та забезпечити синергетичний ефект від імплементації європейських норм у різних секторах.

Ключові слова: публічне управління, Укрзалізниця, механізм, залізничний транспорт, землі сільськогосподарського призначення, транспортно-аграрні екосистеми, державно-приватне партнерство, транспортна інфраструктура

Myrna Nadiya Volodymyrivna PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration Chair, Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, tel.: +38 (067) 767-05-08, <https://orcid.org/0000-0003-3351-5572>

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF PUBLIC ADMINISTRATION: ADAPTATION OF NATIONAL SYSTEMS FOR REGULATING LAND RELATIONS AND TECHNICAL STANDARDS OF RAILWAY TRANSPORT TO EU REQUIREMENTS

Abstract. The article explores the theoretical and practical aspects of adapting national land relations regulation systems and technical standards for railway transport to the requirements of the European Union through the prism of public administration. The conceptual principles of European integration processes are substantiated on the basis of the theory of multilevel governance, which considers European integration as a complex process of interaction between supranational, national and subnational institutions. A comparative analysis of models of synchronization of sectoral reforms in the countries of Central and Eastern Europe (Poland, Czech Republic, Estonia, Romania, Croatia, Slovenia) is carried out, their key characteristics, institutional coordination mechanisms, achieved results and adaptation potential in Ukrainian realities are identified. The factors of successful synchronization of adaptation processes are systematized: effective institutional coordination, integrated planning, a single monitoring system, stakeholder involvement and digitalization of administrative processes. A conceptual model of synchronization of processes of adaptation of national regulatory systems to EU requirements is proposed, which is based on three interrelated levels: strategic (formation of the National Strategy for Adaptation of Sectoral Policies), institutional (creation of the Coordination Council and interdepartmental working groups) and

operational (implementation of an integrated monitoring system, a single digital platform and planning coordination mechanisms). The feasibility of a phased approach to the implementation of the proposed model is substantiated, taking into account the challenges of post-war recovery and acceleration of European integration processes. Practical recommendations are developed, including: creation of specialized legislation, formation of the National Spatial Data Center, implementation of integrated impact assessment mechanisms, development of institutional capacity and formation of a system of incentives for coordinated development. It is proven that the implementation of the proposed model will optimize the use of resources, increase the efficiency of adaptation processes and ensure a synergistic effect from the implementation of European norms in various sectors.

Keywords: Public administration, Ukrzaliznytsia, mechanism, railway transport, agricultural land, transport-agricultural ecosystems, public-private partnership, transport infrastructure.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний шлях України ставить перед національною системою публічного управління комплексні завдання щодо гармонізації регуляторних механізмів з вимогами ЄС у різних секторах економіки. Особливо показовою є ситуація з адаптацією систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту, які, попри видиму віддаленість, формують єдиний просторовий каркас національної економіки та визначають її конкурентоспроможність на європейському ринку. Землі сільськогосподарського призначення, становлячи 68,5% території України та забезпечуючи близько 12% ВВП і понад 40% експортних надходжень, нерозривно пов'язані з логістичною інфраструктурою, де залізничний транспорт виконує функцію «кровоносної системи» аграрного експорту. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, залізничним транспортом перевозиться близько 65% експортних обсягів сільськогосподарської продукції (понад 40 млн тонн щорічно), що підкреслює органічний зв'язок між цими секторами. При цьому європейська інтеграція вимагає паралельної трансформації як системи управління земельними ресурсами (імплементация принципів сталого землекористування, інтегрованого просторового планування, екологічного моніторингу), так і технічних стандартів залізничного транспорту (адаптація до вимог інтероперабельності, безпеки, енергоефективності).

Трансформаційні процеси у сфері земельних відносин, зумовлені імплементациєю положень Угоди про асоціацію з ЄС та реформування земельного ринку України, створюють нові виклики для системи публічного управління. Директива 2001/42/ЄС про стратегічну екологічну оцінку, Директива 2011/92/ЄС

про оцінку впливу на довкілля, Регламент (ЄС) 1307/2013 щодо спільної аграрної політики встановлюють високі вимоги до управління земельними ресурсами, які потребують суттєвої адаптації національних регуляторних механізмів. Паралельно відбувається реформування залізничного транспорту відповідно до Директиви 2012/34/ЄС про створення єдиного європейського залізничного простору, Директиви 2016/797 про інтероперабельність залізничної системи, Регламенту (ЄС) 2016/796 про Залізничне агентство ЄС, які встановлюють комплексні вимоги до технічного регулювання у цій сфері. Взаємозалежність цих процесів зумовлена тим, що ефективність використання земель сільськогосподарського призначення безпосередньо залежить від якості та доступності транспортної інфраструктури, а оптимізація залізничних перевезень втрачає економічний сенс без урахування просторової організації аграрного виробництва.

У контексті повоєнного відновлення України та прискорення євроінтеграційних процесів питання синхронізації адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС набуває стратегічного значення. Руйнування значної частини транспортної інфраструктури, зміна логістичних ланцюгів та необхідність швидкої інтеграції до європейської транспортної системи створюють унікальну можливість для системного переосмислення підходів до публічного управління. За оцінками Світового банку, координація реформ у сфері земельних відносин та транспортної інфраструктури може забезпечити синергетичний ефект, що оцінюється у додаткові 2-3% зростання ВВП щорічно [1]. Таким чином, дослідження євроінтеграційних аспектів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту є актуальним науковим та практичним завданням у контексті формування ефективної моделі публічного управління та забезпечення сталого розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес дослідників до різних аспектів проблематики євроінтеграції України та адаптації національних регуляторних систем до вимог ЄС, проте питання синхронізації процесів у сфері земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту залишається недостатньо дослідженим. Питання адаптації системи регулювання земельних відносин до вимог ЄС досліджували А. Мартин, А. Третяк, В. Голян, які аналізували інституційні та правові аспекти імплементації європейських принципів управління земельними ресурсами. Проблематику реформування системи технічного регулювання на залізничному транспорті відповідно до вимог ЄС висвітлювали у своїх працях О. Никифороук, Г. Ейтутіс, Ю. Бараш, які розробили методологічні підходи до адаптації національних технічних стан-

дартів до європейських норм. Європейські дослідники, зокрема Дж. Людлоу (J. Ludlow), П. Вандермоттен (P. Vandermotten), М. Шихан (M. Sheehan), розкрили взаємозв'язок між просторовим плануванням, земельною політикою та розвитком транспортної інфраструктури в контексті територіальної згуртованості ЄС. Важливий внесок у дослідження проблематики зробили експерти міжнародних організацій, зокрема Світового банку, ОЕСР, Європейської економічної комісії ООН, які підготували низку аналітичних доповідей щодо інтеграції секторальних політик та адаптації національних регуляторних систем до вимог ЄС.

Водночас, більшість досліджень фокусуються на окремих аспектах євроінтеграційних процесів – або на адаптації системи регулювання земельних відносин, або на реформуванні технічних стандартів залізничного транспорту, залишаючи поза увагою їх системну взаємодію та потенційні синергетичні ефекти. І. Дунаєв, С. Громов, В. Круглов досліджували питання інтеграції галузевих політик та механізмів багаторівневого управління в контексті європейської інтеграції, проте не приділяли достатньої уваги специфіці взаємодії земельної та транспортної сфер. Інституційні механізми координації секторальних реформ розглядали К. Павлюк, І. Запатріна, О. Федорчак, але їхні дослідження не розкривали особливості узгодження процесів адаптації у сфері земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту. Питання просторового планування та територіальної згуртованості в контексті євроінтеграції висвітлені у працях Ю. Білоконя, М. Габреля, І. Черняги, проте аспекти взаємодії системи управління земельними ресурсами та технічного регулювання транспортної інфраструктури розкриті недостатньо. Експерти Європейської Комісії у звітах щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС неодноразово наголошували на необхідності комплексного підходу до реформування регуляторних систем, однак конкретні механізми синхронізації процесів адаптації у різних секторах економіки не були детально розроблені. Таким чином, дослідження євроінтеграційних аспектів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту через призму публічного управління є актуальним науковим завданням, що потребує комплексного міждисциплінарного підходу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні концептуальних засад синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС через призму публічного управління та розробці науково-практичних рекомендацій щодо формування інтегрованої моделі євроінтеграційної трансформації цих сфер в умовах повоєнного відновлення України.

Об'єкт дослідження: процеси адаптації національних систем публічного управління до вимог ЄС у контексті євроінтеграції України.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС через призму публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційні процеси у сфері публічного управління земельними відносинами та технічним регулюванням залізничного транспорту ґрунтуються на концепції багаторівневого управління (multi-level governance), яка передбачає взаємодію наднаціональних, національних та субнаціональних інституцій у формуванні та реалізації публічної політики. Як зазначають Б. Колер-Кох та Т. Рісс, «європейська інтеграція трансформує традиційні моделі публічного управління, створюючи складну систему взаємозалежностей між різними рівнями влади та секторами економіки» [4, с. 112]. У контексті адаптації національних систем регулювання до вимог ЄС ця концепція передбачає не просто технічну гармонізацію законодавства, а глибинну трансформацію інституційних механізмів, управлінських практик та регуляторних інструментів.

Методологічно важливим є розуміння євроінтеграційних процесів як системного явища, що охоплює нормативний, інституційний, процедурний та ціннісний виміри. Нормативний вимір передбачає адаптацію національного законодавства до *acquis communautaire*, інституційний – формування відповідних органів та структур, процедурний – впровадження європейських управлінських практик, а ціннісний – інтерналізацію європейських принципів належного врядування. При цьому адаптація національних систем регулювання земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту має спільну методологічну основу, що базується на принципах субсидіарності, пропорційності, правової визначеності, прозорості та участі стейкхолдерів.

Досвід країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) демонструє різноманітні підходи до синхронізації секторальних реформ у процесі євроінтеграції. Польська модель характеризується високим рівнем інституційної координації та комплексним підходом до адаптації національних регуляторних систем. Створення Комітету європейської інтеграції (KIE) як центрального координаційного органу забезпечило узгодженість секторальних реформ, включаючи синхронізацію змін у системі управління земельними ресурсами та технічного регулювання транспорту. Важливим елементом польської моделі стала програма «Інтегроване управління просторовим розвитком», яка забезпечила узгодження земельної політики з розвитком транспортної інфраструктури. За оцінками експертів, такий підхід дозволив Польщі подвоїти ефективність використання європейських фондів та забезпечити синергетичний ефект від імплементації секторальних директив [3].

Чеська модель демонструє ефективність формування спеціалізованих міжвідомчих робочих груп для координації євроінтеграційних процесів у суміжних сферах. Створення Міжвідомчої координаційної ради з питань просторового розвитку та транспортної інфраструктури забезпечило інтеграцію процесів імплементації Директиви 2007/2/ЄС про створення інфраструктури просторової інформації (INSPIRE) та Директиви 2008/57/ЄС про інтероперабельність залізничної системи. Особливістю чеського підходу стало формування єдиної системи моніторингу та оцінки прогресу адаптації, що дозволило своєчасно виявляти та усувати «вузькі місця» у процесі імплементації.

Естонська модель вирізняється високим рівнем цифровізації та технологічної інноваційності. Програма «e-Estonia» забезпечила інтеграцію реєстрів земельних ресурсів з інформаційними системами управління транспортною інфраструктурою, створивши єдину цифрову платформу для публічного управління просторовим розвитком. Цей підхід дозволив Естонії скоротити адміністративні витрати на адаптацію національного законодавства на 35% та забезпечити прозорість імплементації європейських норм [2].

Румунський досвід демонструє ризики недостатньої координації секторальних реформ у процесі євроінтеграції. Фрагментований підхід до імплементації Директиви 2014/52/ЄС про оцінку впливу на довкілля та Директиви 2016/797 про інтероперабельність залізничної системи призвів до неузгодженості регуляторних механізмів та низької ефективності їх практичного застосування. За оцінками Європейської Комісії, відсутність синхронізації процесів адаптації у сфері земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту стала однією з причин повільного освоєння коштів структурних фондів ЄС на розвиток інфраструктури та сільських територій.

Хорватська модель, як найбільш нещодавній приклад інтеграції до ЄС, демонструє ефективність фазового підходу до адаптації національних регуляторних систем. Програма «Phased Regulatory Approximation» передбачала поетапну імплементацію європейських норм з чіткою координацією між різними секторами та визначенням взаємозалежностей між ними. Це дозволило оптимізувати ресурси, необхідні для адаптації, та забезпечити системний підхід до трансформації публічного управління.

Словенська модель характеризується високим рівнем залучення стейкхолдерів до процесу адаптації національних регуляторних систем. Формування «Платформи інтегрованого територіального розвитку» забезпечило діалог між представниками аграрного сектору, транспортної галузі, місцевого самоврядування та громадянського суспільства щодо імплементації європейських норм. Такий підхід дозволив забезпечити легітимність реформ та

врахувати інтереси різних груп у процесі трансформації публічного управління.

Узагальнення досвіду країн ЦСЄ дозволяє виокремити ключові фактори успішної синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту:

- 1) Інституційна координація – створення ефективних механізмів міжвідомчої взаємодії та координації секторальних реформ.
- 2) Інтегроване планування – розробка комплексних програм імплементації пов'язаних директив та регламентів ЄС.
- 3) Єдина система моніторингу та оцінки – формування інтегрованих індикаторів прогресу адаптації та механізмів їх відстеження.
- 4) Залучення стейкхолдерів – забезпечення участі всіх зацікавлених сторін у процесі адаптації регуляторних систем.
- 5) Цифровізація адміністративних процесів – впровадження інтегрованих інформаційних систем для підтримки процесів адаптації.

Для України у період 2025-2030 рр. досвід країн ЦСЄ має особливе значення у контексті реалізації Плану відновлення України та перспективи набуття членства в ЄС. За оцінками експертів Європейської Комісії, синхронізація процесів адаптації у сфері земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту може забезпечити додаткове зростання ВВП України на 2,5-3% щорічно за рахунок оптимізації просторової організації економіки та підвищення ефективності використання європейських фондів [5].

Найбільш релевантним для України є досвід Польщі та Хорватії, з огляду на схожість структурних характеристик економіки та аграрну спеціалізацію цих країн. Адаптація польської моделі інституційної координації та хорватського фазового підходу до імплементації європейських норм дозволить оптимізувати процеси адаптації та забезпечити системний характер трансформації публічного управління.

У 2025-2030 рр. ключовими викликами для України у сфері синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту будуть:

1. Інституційна спроможність – формування ефективних механізмів координації та забезпечення їх стійкості в умовах політичних змін.
2. Фінансове забезпечення – мобілізація ресурсів для комплексної імплементації європейських норм в умовах післявоєнного відновлення.
3. Технічна складність – забезпечення синхронізації різних за своєю природою регуляторних систем та їх взаємодії.
4. Моніторинг та оцінка – формування інтегрованих індикаторів прогресу адаптації та механізмів їх відстеження.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз моделей синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту у країнах ЦСЄ та імплікації для України

Країна	Ключові характеристики моделі	Інституційні механізми координації	Результати	Потенціал адаптації в Україні (2025-2030)
Польща	Високий рівень інституційної координації; Комплексний підхід до адаптації; Інтегроване просторове планування	Комітет європейської інтеграції (КІЕ); Міжвідомчі робочі групи; Інтегрована система моніторингу	Подвоєння ефективності використання європейських фондів; Синергетичний ефект від імплементації секторальних директив; Повна інтеграція до європейських транспортних мереж	Високий - з огляду на схожість структурних характеристик економіки та інституційних викликів; Потребує значного посилення координаційних механізмів
Чехія	Спеціалізовані міжвідомчі робочі групи; Єдина система моніторингу та оцінки; Технологічна модернізація	Міжвідомча координаційна рада з питань просторового розвитку та транспортної інфраструктури; Інтегрована система індикаторів ефективності	Своєчасне виявлення та усунення «вузьких місць» у процесі імплементації; Оптимізація трансакційних витрат на адаптацію; Розвиток інтегрованих логістичних рішень	Середній - може бути адаптовано підхід до моніторингу та оцінки прогресу адаптації; Потребує розвитку технічної експертизи
Естонія	Цифровізація адміністративних процесів; Технологічна інноваційність; Інтеграція інформаційних систем	Цифрова платформа «e-Estonia»; Електронний кадастр з інтеграцією транспортних даних; Інтегрована система публічних послуг	Скорочення адміністративних витрат на адаптацію законодавства на 35%; Підвищення прозорості імплементації європейських норм; Розвиток інтегрованих цифрових рішень	Середній - потенціал для цифрової трансформації процесів адаптації; Обмежений наявними цифровими компетенціями та інфраструктурою

Країна	Ключові характеристики моделі	Інституційні механізми координації	Результати	Потенціал адаптації в Україні (2025-2030)
Румунія	Фрагментований підхід до імплементації; Недостатня координація секторальних реформ; Формальний характер адаптації	Відсутність ефективних координаційних механізмів; Галузевий принцип імплементації директив; Централізоване планування без залучення стейкхолдерів	Неузгодженість регуляторних механізмів; Низька ефективність практичного застосування; Повільне освоєння коштів структурних фондів ЄС	Негативний приклад - демонструє ризики недостатньої координації та формального підходу до адаптації; Важливий досвід для уникнення помилок
Хорватія	Фазовий підхід до адаптації; Чітка пріоритезація директив; Інтегроване планування імплементації	Агентство з координації європейської інтеграції; Система фазової імплементації; Інтегровані робочі групи по секторальних кластерах	Оптимізація ресурсів, необхідних для адаптації; Системний підхід до трансформації публічного управління; Ефективне використання передвступної допомоги	Високий - найбільш релевантний досвід з огляду на нещодавній характер інтеграції та схожість викликів; Можливість адаптації фазового підходу
Словенія	Високий рівень залучення стейкхолдерів; Партисипативний підхід до імплементації; Балансування інтересів	Платформа інтегрованого територіального розвитку; Мережа регіональних координаційних центрів; Інтегровані консультативні механізми	Забезпечення легітимності реформ; Врахування інтересів різних груп; Розвиток спроможності на локальному рівні	Середній - цінний досвід залучення стейкхолдерів; Потребує розвиненого громадянського суспільства та децентралізованої системи управління
Україна (прогноз 2025-2030)	Інтегрована модель координації; Цифрова трансформація процесів адаптації; Фазовий підхід з чіткою пріоритезацією	Національна рада з питань європейської інтеграції; Інтегровані міжвідомчі робочі групи; Єдина цифрова платформа моніторингу прогресу адаптації	Синхронізація імплементації взаємопов'язаних директив; Оптимізація використання ресурсів на адаптацію; Посилення інституційної спроможності	Потребує політичної волі, інституційної стабільності, технічної експертизи та фінансових ресурсів; Критична залежність від прогресу післявоєнного відновлення

*Джерело: розробка авторів.

Представлена таблиця узагальнює різноманітний досвід країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) щодо синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту до вимог ЄС. Порівняльний аналіз виявляє спектр підходів – від вискоєфективних інтегрованих моделей Польщі, Чехії та Естонії до проблемних прикладів, як-от у випадку Румунії. Польська модель демонструє переваги сильної інституційної координації через спеціалізований орган (Комітет європейської інтеграції), що забезпечує системну взаємодію між секторальними реформами та максимізує ефективність використання європейських фондів. Чеський досвід підкреслює важливість єдиної системи моніторингу та оцінки прогресу адаптації, що дозволяє своєчасно виявляти проблемні аспекти імплементації європейських норм і коригувати стратегію. Естонська модель вирізняється цифровим підходом через створення інтегрованих інформаційних систем, що значно знижує адміністративні витрати та підвищує прозорість процесів адаптації. Натомість Румунія слугує негативним прикладом, демонструючи ризики фрагментованого галузевого підходу без належної координації, що призводить до неузгодженості регуляторних механізмів та неефективного використання ресурсів. Хорватська та словенська моделі пропонують цінні інсайти щодо фазового підходу та залучення стейкхолдерів, що особливо актуально для країн на пізніших етапах європейської інтеграції.

Для України на період 2025-2030 років ця порівняльна таблиця надає стратегічне бачення оптимальної моделі адаптації національних регуляторних систем. Враховуючи специфіку післявоєнного відновлення та амбіції щодо прискореної євроінтеграції, найбільш релевантними для України є досвід Польщі щодо інституційної координації та досвід Хорватії щодо фазового підходу до імплементації європейських норм. Прогнозується, що Україна може розвинути інтегровану модель, яка поєднає централізовану координацію через Національну раду з питань європейської інтеграції з цифровою трансформацією адміністративних процесів за естонським зразком. Ключовими передумовами успішної реалізації такої моделі є політична воля, інституційна стабільність, технічна експертиза та достатнє фінансове забезпечення. Потенційні результати включають синхронізацію імплементації взаємопов'язаних директив, оптимізацію використання ресурсів на адаптацію та посилення інституційної спроможності органів публічного управління. Проте успіх цієї моделі суттєво залежить від загального прогресу післявоєнного відновлення та здатності країни ефективно абсорбувати значні обсяги міжнародної допомоги, спрямованої на інституційну трансформацію та розвиток інфраструктури.

Формування ефективної моделі синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних

стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС потребує комплексного підходу, що враховує як загальні принципи європейської інтеграції, так і специфіку цих секторів. Запропонована концептуальна модель базується на трьох взаємопов'язаних рівнях: стратегічному, інституційному та операційному, що забезпечує системність та цілісність процесів адаптації.

На стратегічному рівні ключовим елементом моделі є формування єдиної Національної стратегії адаптації секторальних політик до вимог ЄС, яка визначатиме пріоритети, етапи та цільові індикатори синхронізованої імплементації європейських директив та регламентів у сфері земельних відносин та технічного регулювання залізничного транспорту. Ця стратегія має інтегрувати вимоги Директиви 2001/42/ЄС про стратегічну екологічну оцінку, Директиви 2014/52/ЄС про оцінку впливу на довкілля, Регламенту (ЄС) 1307/2013 щодо спільної аграрної політики з вимогами Директиви 2012/34/ЄС про створення єдиного європейського залізничного простору, Директиви 2016/797 про інтероперабельність залізничної системи, Регламенту (ЄС) 2016/796 про Залізничне агентство ЄС. Особливу увагу слід приділити ідентифікації взаємозалежностей між цими регуляторними актами та формуванню комплексного підходу до їх імплементації.

На інституційному рівні запропонована модель передбачає створення Координаційної ради з питань європейської інтеграції при Кабінеті Міністрів України з секторальними підкомітетами, що забезпечуватиме узгодженість процесів адаптації в різних сферах. Важливим елементом інституційного рівня є формування спеціалізованої міжвідомчої робочої групи з питань синхронізації адаптації земельного та транспортного законодавства, яка включатиме представників Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства інфраструктури, Міністерства розвитку громад та територій, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, АТ «Укрзалізниця», наукових установ та громадських організацій.

На операційному рівні модель фокусується на розробці та впровадженні конкретних інструментів синхронізації, включаючи:

- 1) Інтегровану систему моніторингу та оцінки прогресу адаптації, що базується на єдиній методології та комплексних індикаторах.
- 2) Єдину цифрову платформу підтримки процесів адаптації, яка забезпечуватиме доступ до нормативно-правової бази ЄС, аналітичних матеріалів, методичних рекомендацій та інструментів моніторингу.
- 3) Механізми координації планування та фінансування адаптаційних заходів у різних секторах, що забезпечуватимуть оптимальний розподіл ресурсів та синергетичний ефект від їх використання.
- 4) Систему розвитку інституційної спроможності органів публічного управління з акцентом на формування міжсекторальних компетенцій та навичок інтегрованого планування.

З урахуванням сучасних викликів, пов'язаних з післявоєнним відновленням та прискоренням євроінтеграційних процесів, запропонована модель передбачає фазовий підхід до синхронізації процесів адаптації:

Фаза I (2025-2026): Формування інституційної та нормативно-правової основи синхронізації, включаючи створення Координаційної ради, розробку Національної стратегії, формування інтегрованої системи моніторингу та оцінки.

Фаза II (2026-2028): Активна імплементація пріоритетних директив та регламентів з акцентом на розвиток інституційної спроможності, впровадження пілотних проєктів інтегрованого просторового планування та технічного регулювання.

Фаза III (2028-2030): Консолідація та поглиблення процесів адаптації, оцінка досягнутих результатів, коригування стратегії з урахуванням набутого досвіду та нових викликів.

Практичні рекомендації щодо впровадження запропонованої моделі включають:

1) Розробка та ухвалення Закону України «Про засади інтегрованого просторового планування», який забезпечуватиме правову основу для узгодження земельної політики з розвитком транспортної інфраструктури.

2) Створення Національного центру просторових даних, який інтегруватиме інформацію Державного земельного кадастру, реєстру об'єктів залізничної інфраструктури, екологічних даних та інших просторових інформаційних систем.

3) Впровадження механізму інтегрованої оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, який забезпечуватиме комплексний аналіз взаємодії між землекористуванням та транспортною інфраструктурою.

4) Розробка програми розвитку інституційної спроможності органів публічного управління з акцентом на формування міждисциплінарних компетенцій та навичок інтегрованого планування.

5) Формування системи стимулів для узгодженого розвитку земельних відносин та транспортної інфраструктури, включаючи податкові пільги, субсидії та гранти для проєктів, що забезпечують синергетичний ефект.

6) Впровадження механізмів залучення стейкхолдерів до процесів адаптації, включаючи формування консультативно-дорадчих органів, проведення публічних консультацій та інформаційно-просвітницьких кампаній.

7) Розробка інтегрованої програми технічної допомоги для підтримки процесів адаптації, що координуватиме використання ресурсів міжнародних донорів та забезпечуватиме їх ефективне використання.

8) Створення системи моніторингу та оцінки процесів адаптації, що базуватиметься на єдиній методології та комплексних індикаторах, які відображатимуть як прогрес у кожному секторі, так і рівень їх синхронізації.

Ключовим фактором успіху впровадження запропонованої моделі є забезпечення політичної підтримки та інституційної стабільності. Досвід країн ЦСЄ демонструє, що найбільш ефективними є моделі, які мають сильну політичну підтримку на найвищому рівні та забезпечують стабільність інституційних механізмів координації незалежно від політичних змін.

У контексті післявоєнного відновлення особливої актуальності набуває інтеграція процесів адаптації національних регуляторних систем до вимог ЄС з програмами відбудови інфраструктури та відновлення економіки. План відновлення України має бути узгоджений з Національною стратегією адаптації секторальних політик до вимог ЄС, що дозволить забезпечити ефективне використання міжнародної допомоги та створити основу для сталого розвитку країни.

Запропонована концептуальна модель синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС відповідає європейським принципам належного врядування та забезпечує системний підхід до трансформації публічного управління в умовах євроінтеграції. Її впровадження дозволить оптимізувати використання ресурсів, підвищити ефективність процесів адаптації та забезпечити синергетичний ефект від імплементації європейських норм у різних секторах.

Висновки. 1) Теоретико-методологічні засади євроінтеграційних процесів у сфері публічного управління земельними відносинами та технічним регулюванням залізничного транспорту ґрунтуються на концепції багаторівневого управління, яка розглядає європейську інтеграцію як комплексний процес взаємодії наднаціональних, національних та субнаціональних інституцій у формуванні та реалізації публічної політики. Аналіз досвіду країн Центральної та Східної Європи виявив різноманітність підходів до синхронізації секторальних реформ – від високоінтегрованих моделей Польщі, Чехії та Естонії до фрагментованого підходу Румунії. Ключовими факторами успішної синхронізації процесів адаптації є: ефективна інституційна координація, інтегроване планування, єдина система моніторингу та оцінки, залучення стейкхолдерів та цифровізація адміністративних процесів. Для України у періоді 2025-2030 рр. найбільш релевантним є досвід Польщі щодо інституційної координації та Хорватії щодо фазового підходу до адаптації, які можуть бути адаптовані з урахуванням національної специфіки та викликів післявоєнного відновлення.

2) Запропонована концептуальна модель синхронізації процесів адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС базується на трьох взаємопов'язаних рівнях: стратегічному, інституційному та операційному. На

стратегічному рівні ключовим елементом є формування єдиної Національної стратегії адаптації секторальних політик до вимог ЄС; на інституційному – створення Координаційної ради з питань європейської інтеграції та спеціалізованої міжвідомчої робочої групи; на операційному – впровадження інтегрованої системи моніторингу, єдиної цифрової платформи та механізмів координації планування і фінансування. Практичні рекомендації щодо впровадження цієї моделі включають: розробку спеціалізованого законодавства, створення Національного центру просторових даних, впровадження інтегрованих механізмів оцінки впливу, розвиток інституційної спроможності, формування стимулів та залучення стейкхолдерів. Реалізація запропонованої моделі дозволить оптимізувати використання ресурсів, підвищити ефективність процесів адаптації та забезпечити синергетичний ефект від імплементації європейських норм.

3) У контексті післявоєнного відновлення та прискорення євроінтеграційних процесів синхронізація адаптації національних систем регулювання земельних відносин та технічних стандартів залізничного транспорту до вимог ЄС набуває особливого значення. Фазовий підхід до впровадження запропонованої моделі дозволяє врахувати обмеженість ресурсів та специфіку післявоєнної відбудови, забезпечуючи поступове нарощування інституційної спроможності та системний характер трансформації публічного управління. Інтеграція процесів адаптації з програмами відновлення економіки створює можливості для оптимізації просторової організації виробництва, підвищення ефективності використання земельних ресурсів та модернізації транспортної інфраструктури відповідно до європейських стандартів. Ключовим фактором успіху є забезпечення політичної підтримки та інституційної стабільності, що дозволить підтримувати послідовність процесів адаптації незалежно від політичних змін та створити надійну основу для євроінтеграції України.

Література:

1. Дунаєв І., Громов С. Досягнення і проблеми використання ринкових підходів в сучасному публічному врядуванні для реформування українських державних корпорацій. Актуальні проблеми державного управління. 2024. №1 (64). С. 6-25. <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-1-01>. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/24058>
2. Estonia Digital Society. (2023). e-Estonia: Digital Transformation of Public Administration. Tallinn. URL: <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/e-cabinet/>
3. European Commission. (2022). Poland: Evaluation of the Effectiveness of European Structural and Investment Funds Implementation. Brussels. URL: <https://surl.li/bggxqd>
4. Kohler-Koch, B., & Rittberger, B. (2020). The Governance Turn in EU Studies. Journal of Common Market Studies. № 44 (1). С. 107-122. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00642.x>
5. World Bank. (2023). Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: Transport Sector Report. Washington, DC. URL: <https://surl.li/rrcijd>

References:

1. Dunayev, I., & Hromov, S. (2024). Dosiahnennia i problemy vykorystannia rynkovykh pidkhodiv v suchasnomu publichnomu vriaduvanni dlia reformuvannia ukraïnskykh derzhavnykh korporatsii [Achievements and problems of using market approaches in modern public governance for reforming Ukrainian state corporations]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Pressing problems of public administration, 1(64), 6-25. <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-1-01>. <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/24058> [in Ukrainian].
2. Estonia Digital Society. (2023). e-Estonia: Digital Transformation of Public Administration. Tallinn. <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/e-cabinet/>
3. European Commission. (2022). Poland: Evaluation of the Effectiveness of European Structural and Investment Funds Implementation. Brussels. <https://surl.li/bggxqd>
4. Kohler-Koch, B., & Rittberger, B. (2020). The Governance Turn in EU Studies. Journal of Common Market Studies, 44(1), 107-122. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00642.x>
5. World Bank. (2023). Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: Transport Sector Report. Washington, DC. <https://surl.li/rrcijd>

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-784-797](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-784-797)

Непомнящий Олександр Михайлович професор кафедри публічного управління та адміністрування Київського університету авіаційних та інформаційних технологій, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0002-5766-3150>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Прав Роман Юрійович викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ ім. В.Н. Каразіна, військовослужбовець, кандидат наук з державного управління, <https://orcid.org/0000-0001-8064-2836>

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. У статті досліджено вплив інформаційних технологій на підвищення стійкості та ефективності будівельних процесів в умовах невизначеності, зумовленої економічними, технологічними та екологічними факторами. З'ясовано, що традиційні методи управління будівництвом не є достатньо адаптивними до змін, що ускладнює досягнення цілей сталого розвитку. Метою дослідження є обґрунтування доцільності інтеграції цифрових технологій у будівництво для підвищення ефективності управління ризиками, оптимізації ресурсів та автоматизації будівельних процесів.

Методи дослідження охоплюють системний аналіз, порівняльну оцінку сучасних цифрових рішень у будівництві, а також вивчення проблем та перспектив їхнього впровадження. Виявлено основні бар'єри цифровізації будівельної галузі, серед яких технічні, економічні та організаційні перешкоди. Доведено, що обмежена інтеграція програмних комплексів, високі витрати на впровадження та дефіцит кваліфікованих кадрів є основними чинниками, що гальмують цифрову трансформацію будівництва.

Результати дослідження підтверджують ефективність інформаційного моделювання будівель (BIM), цифрових двійників, IoT та штучного інтелекту в зниженні рівня невизначеності та підвищенні продуктивності будівельних процесів. Запропоновано комплекс заходів для подолання наявних проблем,

зокрема стандартизацію цифрових рішень, розробку інтегрованих платформ управління, фінансову підтримку цифрових ініціатив та створення освітніх програм для підготовки спеціалістів у галузі цифрового будівництва.

Практична цінність дослідження полягає в розробці рекомендацій для впровадження цифрових технологій у будівництві для підвищення точності прогнозування ризиків, скорочення витрат та мінімізації впливу людського фактора. Перспективи подальших досліджень охоплюють оцінку економічної ефективності цифрових рішень, аналіз їхнього впливу на довговічність будівельних об'єктів та розробку стратегій комплексної цифровізації будівельної сфери в Україні та світі.

Ключові слова: цифрова трансформація, автоматизація будівельних процесів, прогнозування ризиків, інформаційне моделювання, інтелектуальні системи управління, технологічна стійкість, оптимізація ресурсів.

Nepomnyashchyy Oleksandr Mykhailovych Professor of Public Management and Administration Department Kyiv University of Aviation and Information Technologies, Doctor of Science in Public Administration, Professor, <https://orcid.org/0000-0002-5766-3150>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Prav Roman Yuriyovych Lecturer, Artur Golikov International Economic Relations Department, V.N. Karazin Kharkiv National University, serviceman, PhD in Public Administration, <https://orcid.org/0000-0001-8064-2836>

DIGITAL TECHNOLOGIES IN PUBLIC MANAGEMENT OF CONSTRUCTION PROJECTS IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Abstract. The role of information technologies in enhancing the resilience and efficiency of construction processes under uncertainty caused by economic, technological, and environmental factors has been investigated. It has been established that traditional construction management methods do not provide sufficient adaptability to changes, complicating the achievement of sustainable development goals. The study aims to substantiate the feasibility of integrating digital technologies into construction to improve risk management efficiency, optimize resource utilization, and automate construction processes.

The research methods include system analysis, a comparative assessment of modern digital solutions in construction, and the examination of challenges and prospects for their implementation. The main barriers to digitalization in the construction sector have been identified, including technical, economic, and organizational obstacles. It has been proven that limited integration of software solutions, high implementation costs, and a shortage of qualified personnel are key factors hindering the digital transformation of construction.

The research results confirm the effectiveness of building information modeling (BIM), digital twins, iot, and artificial intelligence in reducing uncertainty and increasing productivity in construction processes. A set of measures has been proposed to overcome existing challenges, including the standardization of digital solutions, the development of integrated management platforms, financial support for digital initiatives, and the creation of educational programs for training specialists in digital construction.

The practical significance of the study lies in the development of recommendations for the implementation of digital technologies in construction to enhance risk prediction accuracy, reduce costs, and minimize human factor influence. Further research prospects include evaluating the economic efficiency of digital solutions, analyzing their impact on the durability of construction projects, and developing strategies for comprehensive digitalization of the construction sector in Ukraine and globally.

Keywords: digital transformation, construction process automation, risk forecasting, information modeling, intelligent management systems, technological resilience, resource optimization.

Постановка проблеми. Сучасна будівельна галузь характеризується високим рівнем невизначеності, що зумовлено складністю проєктів, динамічними змінами в нормативно-правовій базі, економічною нестабільністю, впливом глобальних кризових явищ та кліматичних факторів. В умовах цифрової трансформації основним інструментом управління цими викликами стають інформаційні технології, які забезпечують обробку великих обсягів даних, прогнозування ризиків, оптимізацію ресурсів і підвищення адаптивності управлінських рішень. Ефективне впровадження таких технологій сприяє досягненню цілей сталого розвитку шляхом підвищення енергоефективності будівель, скорочення викидів CO₂, зменшення споживання матеріальних ресурсів і мінімізації впливу людського фактора на помилки в процесах проєктування та будівництва. Проблематика полягає у відсутності єдиних стандартів цифровізації будівельного сектора, недостатній інтеграції сучасних інформаційних систем і штучного інтелекту в управлінські процеси, що ускладнює перехід до комплексного управління невизначеністю.

Важливим науковим завданням є розробка методологічного підходу до впровадження інтелектуальних технологій, що дасть можливість автоматизувати прийняття рішень, знизити витрати та забезпечити стійкість будівельних об'єктів до зовнішніх ризиків. Практичний аспект дослідження передбачає аналіз ефективності наявних цифрових інструментів, їхню адаптацію до умов українського будівельного ринку та розробку рекомендацій для вдосконалення механізмів управління ризиками для формування стабільного та екологічно відповідального будівельного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу наукових досліджень у сфері управління невизначеністю в будівництві за допомогою інформаційних технологій виділено чотири основні напрями.

Перший напрям стосується цифрової трансформації будівельної галузі та її впливу на управління ризиками. О. Ємельянова (O. Emelianova), В. Титок (V. Tytok), К. Лаврухіна (K. Lavrukhina), І. Шатрова (I. Shatrova) та О. Демидова (O. Demydova) [1] аналізують технологічні зміни в будівництві, наголошуючи на значенні цифрових рішень у мінімізації ризиків і підвищенні ефективності управління проєктами. А. Лекан (A. Lekan), С. Айгбавбоа (C. Aigbavboa), О. Бабатунде (O. Babatunde), О. Фагбанле (O. Fagbenle) та С. Адедіран (C. Adediran) [2] розглядають роль проривних технологій у досягненні цілей сталого розвитку, особливо у контексті Четвертої промислової революції. Ф. Гарріс (F. Harris), Р. МакКаффер (R. McCaffer), А. Болдвін (A. Baldwin) та Ф. Едум-Фотве (F. Edum-Fotwe) [3] зосереджуються на сучасному управлінні будівельними процесами, підкреслюючи значення інтегрованих інформаційних систем для оптимізації проєктного менеджменту. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці моделей адаптації цифрових технологій до динамічних умов будівельного ринку.

Другий напрям охоплює використання інформаційних моделей будівельних об'єктів для мінімізації невизначеності в проєктуванні та реалізації проєктів. Ю. В. Сиволап та В. В. Титок [4] досліджують економічні переваги BIM-технологій у будівництві, наголошуючи на їхньому значенні для управління витратами та ризиками. М. Денг (M. Deng), С. С. Менасса (C. S. Menassa) та В. Р. Камат (V. R. Kamat) [5] аналізують еволюцію цифрових двійників у будівельній галузі, демонструючи їхню роль у підвищенні точності планування та прогнозуванні ризиків. Р. Сакс (R. Sacks), І. Брілакис (I. Brilakis), Е. Пікас (E. Pikas), Ейч. Ес. Ксі (H. S. Xie) та М. Гілорамі (M. Girolami) [6] досліджують можливості інформаційних систем на основі цифрових двійників, підкреслюючи їхню важливість для зниження невизначеності в будівництві. Перспективи подальших досліджень охоплюють розробку методів інтеграції цифрових двійників у будівельні проєкти для прогнозування ризиків.

Третій напрям досліджує вплив штучного інтелекту, автоматизації та машинного навчання на управління невизначеністю в будівництві. М. Кью. Хуан (M. Q. Huang), Й. Нініч (J. Ninić) та Кью. Чжан (Q. Zhang) [7] аналізують використання BIM, машинного навчання та комп'ютерного зору в підземному будівництві, підкреслюючи їхню роль у ранньому виявленні проблем і прийнятті рішень. С. Танг (C. Tang), Д. Р. Шелден (D. R. Sheldon), С. М. Істман (C. M. Eastman), П. Пішдад-Бозоргі (P. Pishdad-Bozorgi) та Х. Гао (X. Gao) [8] розглядають інтеграцію BIM та IoT для управління будівельними процесами, наголошуючи на потенціалі прогнозного аналізу. М. Регона (M. Regona) зі співавторами [9] проводять PRISMA-аналіз упровадження штучного інтелекту в будівництві, виділяючи основні можливості та виклики. А. Сохні (A. Sawhney), М. Райлі (M. Riley) та Дж. Ірізаррі (J. Irizarry) [10] представляють концепцію Construction 4.0, у якій досліджується вплив автоматизації, цифрових технологій та штучного інтелекту на управління будівельними процесами, зокрема зниження невизначеності. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення моделей прогнозування невизначеності за допомогою штучного інтелекту.

Четвертий напрям охоплює інтеграцію технологій інтернету речей та великих даних для забезпечення стійкості будівельних проєктів. Д. Дж. Опоку (D. J. Oropku), С. Перера (S. Perera), Р. Осей-Кейі (R. Osei-Kyei) та М. Рашиді (M. Rashidi) [11] аналізують застосування цифрових двійників у будівництві, демонструючи їхню роль у моніторингу змін проєктів у реальному часі. Л. Ван (L. Wan) та Й. Бай (Y. Bai) [12] досліджують використання BIM та інтернету речей у логістиці будівельних процесів, підкреслюючи їхній внесок у зменшення невизначеності під час транспортування матеріалів. Р. Фланаган (R. Flanagan) та Л. Марш (L. Marsh) [14] оцінюють витрати та вигоди впровадження інформаційних технологій у будівництві, наголошуючи на важливості їхньої економічної обґрунтованості та впливу на стійкість проєктів. Перспективи майбутніх досліджень передбачають розробку інтегрованих моделей використання великих даних та IoT для зменшення невизначеності в будівництві.

Загальний аналіз свідчить про те, що сучасне управління будівельними проєктами постає перед викликами, пов'язаними з невизначеністю ринкових умов, складністю будівельних процесів та необхідністю адаптації до сталого розвитку. Інформаційні технології, такі як цифрові двійники, BIM, IoT та штучний інтелект, відіграють важливу роль у зниженні ризиків та підвищенні ефективності управління будівельними процесами.

Попри активний розвиток цифрових технологій у будівництві, їхня ефективна інтеграція ускладнена низкою проблем. Основні чинники невизначеності в будівельній галузі не мають єдиної класифікації, що ускладнює їхній

системний аналіз та прогнозування ризиків. Хоча цифрові інструменти управління ризиками доступні, їхні можливості та обмеження вивчено недостатньо, зокрема щодо довгострокової надійності AI-алгоритмів та адаптації цифрових рішень до різних будівельних умов. Відсутні комплексні методики оцінки ефективності інформаційних технологій у реальних будівельних проєктах, що обмежує їхнє практичне застосування.

Адаптацію будівельних проєктів до невизначеності досліджено фрагментарно, без інтегрованого підходу, що враховує взаємозв'язок між технічними, економічними та організаційними бар'єрами. Недостатньо розглянуто, як цифрові платформи можуть забезпечити стійкість управління в кризових ситуаціях та як оптимізувати будівельні процеси без значних фінансових витрат. Запропоноване дослідження спрямоване на заповнення цих прогалин шляхом оцінки ефективності цифрових рішень та формування рекомендацій для їхнього практичного впровадження.

Мета і завдання статті – Метою статті є аналіз застосування інформаційних технологій для управління невизначеністю в будівництві з метою підвищення ефективності будівельних процесів та їхньої відповідності цілям сталого розвитку.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Дослідити фактори невизначеності в будівельній галузі та їхній вплив на управлінські рішення в умовах сталого розвитку.
2. Проаналізувати сучасні цифрові інструменти прогнозування ризиків у будівництві та визначити їхні можливості й обмеження.
3. Виявити проблеми та розробити рекомендації для впровадження цифрових технологій у будівельні процеси для підвищення їхньої стійкості, ефективності та адаптації до умов цифрової трансформації.

Виклад основного матеріалу. Будівельна галузь є однією з найбільш вразливих до впливу невизначеності через складну взаємодію економічних, технологічних, регуляторних та екологічних чинників. В умовах сталого розвитку управління цими факторами набуває стратегічного значення, оскільки від ефективності адаптації до змін залежить довговічність та екологічність будівельних проєктів, оптимальність використання ресурсів та мінімізація ризиків. Основні джерела невизначеності в будівництві охоплюють коливання вартості матеріалів, нестабільність ланцюгів постачання, технологічні інновації, нормативні зміни та кліматичні умови. Упровадження цифрових технологій дає змогу підвищити адаптивність управлінських рішень, зокрема через прогнозування ризиків, автоматизацію процесів та підвищення точності оцінки витрат і термінів виконання робіт.

Практичне використання цифрових технологій у сучасних будівельних проєктах сприяє зменшенню впливу невизначеності на стратегічні управ-

лінські рішення. Наприклад, застосування аналітичних платформ для моніторингу цін на будівельні матеріали дає змогу передбачити потенційне зростання витрат та завчасно коригувати бюджети. Використання автоматизованих систем управління ланцюгами постачання дає можливість швидко реагувати на можливі перебої, перерозподіляючи ресурси та змінюючи маршрути доставлення. Інформаційне моделювання будівель сприяє перевірці відповідності нормативним вимогам ще на етапі проєктування, що знижує ризик затримок через необхідність внесення змін у технічну документацію. Завдяки впровадженню алгоритмів прогнозування погодних умов будівельні компанії можуть коригувати графіки робіт, зменшуючи ризики пошкодження конструкцій через несприятливі кліматичні умови.

Сучасні будівельні проєкти реалізуються в умовах значної невизначеності, що зумовлює необхідність використання цифрових інструментів для прогнозування ризиків. Традиційні методи оцінки ризиків, що ґрунтуються на експертних оцінках та історичних даних, не завжди забезпечують достатню точність і гнучкість у змінних умовах. Використання сучасних цифрових технологій дає можливість підвищити точність аналізу ризиків, зменшити вплив людського фактора та забезпечити адаптивність управлінських рішень. Основні інструменти прогнозування ризиків у будівництві охоплюють системи на основі великих даних, штучного інтелекту, інформаційного моделювання будівель (BIM), інтернету речей (IoT) та цифрових двійників. Вони дають змогу не лише ідентифікувати потенційні загрози, а й прогнозувати їхній вплив на строки виконання робіт, витрати та якість будівництва.

Використання цифрових інструментів прогнозування ризиків сприяє підвищенню ефективності управління будівництвом, мінімізації непередбачуваних витрат та забезпеченню більш точного планування ресурсів. Аналітичні платформи на основі великих даних дають змогу не лише аналізувати минулі проєкти, а й виявляти тенденції, що можуть спричинити затримки чи перевитрати. Наприклад, у великих інфраструктурних проєктах застосовуються алгоритми машинного навчання для оцінки ймовірності відхилень у графіках будівництва, що дає можливість компаніям заздалегідь адаптувати стратегію виконання робіт.

Методи інформаційного моделювання будівель (BIM) забезпечують інтеграцію всіх аспектів проєкту в єдину цифрову систему, що сприяє виявленню можливих технічних конфліктів ще на етапі планування. Наприклад, у практиці міжнародних будівельних корпорацій застосування BIM знижує витрати на перероблення креслень та усунення помилок у процесі будівництва на 30–50 %. В Іспанії BIM використовується для цифрового планування та оптимізації реконструкції історичних будівель, що дає змогу прогнозувати вплив відновлювальних робіт на тримальні конструкції. У США

технології штучного інтелекту застосовуються в автоматизованих системах контролю якості зведення об'єктів: наприклад, у межах будівництва мегапроєкту Tesla Gigafactory використовувались AI-моделі для аналізу безпілотної аерозйомки та визначення можливих дефектів на ранніх етапах будівництва [13].

Упровадження інтернету речей дає можливість контролювати фізичний стан будівельних конструкцій у реальному часі, що особливо важливо для висотного будівництва та проєктів у складних кліматичних умовах. У Південній Кореї система IoT використовується для моніторингу вібрацій та температурних змін у хмарочосах у Сеулі, що дає змогу запобігати структурним деформаціям. У Великій Британії IoT-рішення активно застосовуються для аналізу навантаження на будівельні крани, що сприяє зниженню ризику аварійних ситуацій [12].

Цифрові двійники забезпечують можливість тестування різних сценаріїв експлуатації будівельних об'єктів, що дає можливість покращити довговічність та адаптивність споруд до змінних навантажень. Наприклад, у межах проєкту «Розумне місто» в Сінгапурі цифрові двійники застосовуються для прогнозування впливу інфраструктурних змін на рівень заторів, енергоспоживання та навантаження на комунальні мережі, що значно підвищує ефективність міського планування. У Франції цифрові двійники використовуються в аеропортах для оптимізації руху транспорту на злітно-посадкових смугах, що допомагає прогнозувати необхідність ремонтних робіт та уникати затримок рейсів [11].

В Україні цифрові технології прогнозування ризиків у будівництві активно впроваджуються у великих інфраструктурних проєктах, зокрема в реконструкції мостів і доріг. Так, цифрові технології відіграють визначальну роль у сучасному будівництві, забезпечуючи гнучкість, прогнозованість та адаптивність проєктів до змінних умов.

Будівельні проєкти потребують високої адаптивності до умов невизначеності, особливо в контексті сталого розвитку. Традиційні методи управління часто не забезпечують необхідного рівня гнучкості, що призводить до затримок, перевитрат та відхилень від початкових планів. Використання інформаційних технологій дає можливість упроваджувати нові підходи до адаптації, що ґрунтуються на цифрових моделях, автоматизованих системах управління та алгоритмічному аналізі ризиків. Інструменти прогнозування, оптимізація ресурсів у реальному часі та цифрове тестування рішень забезпечують ефективне реагування на змінні умови та підвищують стійкість будівельних проєктів.

Практична реалізація методів адаптації будівельних проєктів до невизначеності передбачає інтеграцію цифрових технологій на всіх етапах

будівництва, зокрема планування, управління ризиками, контроль ресурсів та оцінку довговічності об'єктів.

Динамічне планування проєктів реалізується через автоматичне оновлення графіків будівництва на основі даних про зміну вартості матеріалів, логістичні затримки чи погодні умови. Наприклад, у проєкті HS2 [14] (високошвидкісної залізниці у Великій Британії) застосовуються алгоритми штучного інтелекту для коригування етапів будівництва в режимі реального часу, що дає можливість уникати простоїв і фінансових перевитрат.

Цифрова симуляція сценаріїв розвитку активно використовується у висотному будівництві. У проєкті Merdeka 118 [15] у Малайзії впроваджено цифрові двійники, що дають змогу прогнозувати поведінку будівлі при екстремальних навантаженнях, зокрема сильному вітрі чи сейсмічній активності. Це допомагає ще на етапі проєктування обрати оптимальні конструкційні рішення, підвищуючи стійкість будівлі до потенційних загроз.

Інтелектуальне управління ресурсами застосовується у великих інфраструктурних проєктах, таких як Crossrail у Лондоні [16], де IoT-системи моніторять стан матеріалів та обладнання на будівельних майданчиках. Дані автоматично передаються в централізовану систему, що сприяє оптимізації постачання та запобіганню нестачі ресурсів.

Енергоефективні адаптаційні рішення вже застосовуються у «The Edge» (Нідерланди) [17] – найенергоефективнішому офісному центрі у світі. У будівлі впроваджено систему AI-керування освітленням і вентиляцією, що дає можливість у реальному часі підлаштовувати рівень енергоспоживання відповідно до кількості людей у приміщеннях, скорочуючи витрати на електроенергію на 70 %.

Автоматизоване управління ризиками на практиці реалізовано в реконструкції аеропорту LaGuardia у Нью-Йорку [18], де використовувалися AI-системи прогнозування фінансових ризиків та затримок. Завдяки цьому система могла заздалегідь розраховувати ймовірність перевищення бюджету та коригувати витрати ще до виникнення проблеми.

В Україні адаптивні технології впроваджуються у масштабних інфраструктурних проєктах, зокрема у відновленні Бородянської лікарні після воєнних руйнувань. Так, у проєкті «Енергоефективна школа» у Львові [19] реалізовано AI-систему моніторингу енергоспоживання, що автоматично коригує параметри опалення та освітлення залежно від зовнішніх температур та рівня заповненості класів. Таким чином, інформаційні технології сприяють підвищенню адаптивності будівельних проєктів до змінних умов, зниженню ризиків невизначеності та інтеграції принципів сталого розвитку в усі етапи будівництва.

Упровадження інформаційних технологій у будівельній сфері постає перед низкою проблем, які уповільнюють цифрову трансформацію галузі та обмежують ефективність використання сучасних рішень. Основними бар'єрами є технічні обмеження, високі економічні витрати та організаційні труднощі, пов'язані з адаптацією управлінських структур та кадровим забезпеченням.

Технічні проблеми охоплюють недостатню інтеграцію будівельних інформаційних систем, відсутність єдиних стандартів цифрового моделювання та труднощі із забезпеченням сумісності програмного забезпечення [6]. Використання BIM, цифрових двійників та IoT-рішень потребує високої якості вхідних даних, проте в багатьох випадках будівельні компанії мають проблему неповних або застарілих баз даних, що ускладнює точне моделювання процесів. Іншою технічною перепорою є обмежена потужність обчислювальних систем, що робить застосування машинного навчання та алгоритмів прогнозування менш доступним для середніх і малих компаній.

Економічні бар'єри полягають у значних витратах на впровадження цифрових рішень, що охоплює закупівлю обладнання, розробку програмного забезпечення та навчання персоналу [11]. Висока вартість ліцензування спеціалізованих програм, таких як хмарні платформи управління будівництвом та автоматизовані системи контролю якості, створює додаткове фінансове навантаження. Інвестиції в цифровізацію мають довгострокову перспективу окупності, що не завжди відповідає стратегіям підприємств, орієнтованих на швидкий прибуток. Відсутність державних програм фінансової підтримки цифрових будівельних ініціатив також є чинником, що гальмує поширення інновацій у цій сфері.

Організаційні проблеми охоплюють недостатній рівень цифрової грамотності працівників та опір змінам традиційних управлінських структур [20]. У багатьох будівельних компаніях немає спеціалістів, які володіють методами цифрового управління, що призводить до ускладнень у впровадженні та використанні нових технологій. Відсутність комплексного підходу до цифровізації на рівні корпоративної політики обмежує можливість ефективної інтеграції інновацій [9]. Додатковою проблемою є необхідність адаптації будівельних процесів до роботи в умовах цифрової взаємодії, що потребує змін у нормативно-правових актах та регуляторній політиці.

Ефективна інтеграція цифрових технологій в управління будівельними процесами є основним фактором підвищення їхньої стійкості та продуктивності. Для забезпечення успішного впровадження інформаційних систем необхідно розробити комплексні рекомендації, що охоплюють технічні, економічні та організаційні аспекти цифровізації будівництва.

З метою усунення технічних бар'єрів доцільно впроваджувати єдині стандарти цифрового будівництва та розширювати можливості інтеграції

програмних комплексів. Створення централізованих платформ управління даними дасть можливість об'єднати всі етапи життєвого циклу будівельного проекту, забезпечуючи доступність інформації для всіх зацікавлених сторін. Використання цифрових двійників та інформаційного моделювання будівель сприятиме покращенню прогнозування ризиків та підвищенню точності планування. Упровадження IoT-рішень для моніторингу будівельних об'єктів у реальному часі дасть змогу оперативно реагувати на зміни в стані конструкцій, зменшуючи ймовірність дефектів та аварій.

З економічного погляду доцільно розробити механізми фінансової підтримки цифрової трансформації будівельної галузі. Створення державних програм субсидування та податкових пільг для компаній, що впроваджують цифрові технології, може зменшити бар'єри для малих і середніх підприємств. Використання хмарних технологій для обробки та зберігання даних сприятиме скороченню витрат на серверне обладнання та підвищенню ефективності співпраці між учасниками будівельного процесу. Інвестування в розвиток штучного інтелекту та автоматизованих систем управління забезпечить підвищення продуктивності праці та зниження операційних витрат.

Для подолання організаційних труднощів необхідно запровадити комплексні освітні програми для підготовки кваліфікованих фахівців у галузі цифрового будівництва [21]. Розвиток внутрішньокорпоративного навчання з використанням онлайн-платформ та симуляційних технологій сприятиме підвищенню рівня цифрової грамотності працівників. Упровадження адаптивних моделей управління, орієнтованих на цифрову трансформацію, дасть можливість компаніям гнучко реагувати на зміни та ефективно інтегрувати новітні технології в будівельні процеси.

Законодавче закріплення цифрових стандартів у будівництві та розвиток регуляторних механізмів для підтримки цифровізації створять умови для ефективного управління будівельними проектами в умовах невизначеності. Використання комплексного підходу до цифрової трансформації забезпечить стійкість будівельних процесів, оптимізацію ресурсів та відповідність принципам сталого розвитку.

Висновки. Дослідження підтверджує, що застосування інформаційних технологій у будівництві сприяє підвищенню ефективності управління невизначеністю та відповідає цілям сталого розвитку. Основними проблемами залишаються технічні, економічні та організаційні бар'єри, зокрема недостатня інтеграція цифрових систем, високі витрати на їхнє впровадження та нестача кваліфікованих кадрів.

Для їхнього подолання запропоновано стандартизацію цифрових рішень, розвиток платформ управління будівельними даними, застосування цифрових двійників, BIM, IoT та AI для прогнозування ризиків і оптимізації

ресурсів. Економічне стимулювання цифровізації можливе через субсидії, податкові пільги та освітні ініціативи для підготовки спеціалістів.

Перспективи подальших досліджень охоплюють аналіз економічної ефективності цифрових технологій у будівництві, розробку інтегрованих платформ управління та вивчення найкращих міжнародних практик у цій галузі. Це дасть можливість створити стійкі та високопродуктивні будівельні системи, що відповідають викликам сучасного ринку.

Література:

1. Emelianova O., Tytok V., Lavrukhina K., Shatrova I., Demydova O. Digital transformation in the construction industry: Analysing the impact of technological changes on construction processes. *Estoa. Journal of the Faculty of Architecture and Urbanism*. 2025. Vol. 14, No. 27. P. 257–268. URL: <https://publicaciones.ucuenca.edu.ec/ojs/index.php/estoa/article/view/5154> (date of access: 28.03.2025).
2. Lekan A., Aigbavboa C., Babatunde O., Fagbenle O., Adediran C. Disruptive technological innovations in construction field and fourth industrial revolution intervention in the achievement of the sustainable development goal 9. *International Journal of Construction Management*. 2022. Vol. 22, No. 14. P. 2647-2658. DOI: <https://doi.org/10.1080/15623599.2020.1819522> (date of access: 28.03.2025).
3. Harris F., McCaffer R., Baldwin A., Edum-Fotwe F. *Modern construction management*. John Wiley & Sons. 2020. URL: <https://surl.li/xemnoq> (date of access: 28.03.2025).
4. Сиволап Ю. В., Титок В. В. Економічні переваги використання BIM-технологій у будівельній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. Вип. 6. С. 170-175. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.170 (дата звернення: 28.03.2025).
5. Deng M., Menassa C. C., Kamat V. R. From BIM to digital twins: A systematic review of the evolution of intelligent building representations in the AEC-FM industry. *Journal of Information Technology in Construction*. 2021. Vol. 26. P. 58-83. URL: https://itcon.org/papers/2021_05-ITcon-Deng.pdf (date of access: 28.03.2025).
6. Sacks R., Brilakis I., Pikas E., Xie H. S., Girolami M. Construction with digital twin information systems. *Data-centric engineering*. 2020. Vol. 1. Article e14. URL: <https://www.cambridge.org/core/search?filters%5BauthorTerms%5D=Ergo%20Pikas&eventCode=SE-AU> (date of access: 28.03.2025).
7. Huang M. Q., Ninić J., Zhang Q. BIM, machine learning and computer vision techniques in underground construction: Current status and future perspectives. *Tunnelling and Underground Space Technology*. 2021. Vol. 108. Article 103677. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tust.2020.103677> (date of access: 28.03.2025).
8. Tang S., Sheldon D. R., Eastman C. M., Pishdad-Bozorgi P., Gao X. A review of building information modeling (BIM) and the internet of things (IoT) devices integration: Present status and future trends. *Automation in Construction*. 2019. Vol. 101. P. 127-139. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.01.020> (date of access: 28.03.2025).
9. Regona M., et al. Opportunities and adoption challenges of AI in the construction industry: A PRISMA review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2022. Vol. 8, No. 1. Article 45. DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8010045> (date of access: 28.03.2025).
10. Sawhney A., Riley M., Irizarry J. *Construction 4.0*. Sawhney, A., Riley, M., Irizarry, J., Eds. 2020. URL: <https://surl.li/pjvhtu> (date of access: 28.03.2025).

11. Opoku D. J., Perera S., Osei-Kyei R., Rashidi M. Digital twin application in the construction industry: A literature review. *Journal of Building Engineering*. 2021. Vol. 40. Article 102726. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jobbe.2021.102726> (date of access: 28.03.2025).
12. Wan L., Bai Y. Application Research on the BIM and Internet of Things Technology in Construction Logistics Management in the Period of Big Data. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. Vol. 1191. Springer, Cham, 2021. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-49889-4_54 (date of access: 28.03.2025).
13. Flanagan R., Marsh L. Measuring the costs and benefits of information technology in construction. *Engineering, Construction and Architectural Management*. 2000. Vol. 7, No. 4. P. 423-435. DOI: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb021164/full/html> (date of access: 28.03.2025).
14. HS2 (High Speed 2) Project, UK. High Speed Two (HS2) Limited. Website. 2025. URL: <https://www.hs2.org.uk/> (date of access: 28.03.2025).
15. Merdeka 118 Tower, Malaysia. PNB Merdeka Ventures. Website. 2025. URL: <https://www.merdeka118.com.my/> (date of access: 28.03.2025).
16. Crossrail (Elizabeth Line), UK. Crossrail Ltd. Website. 2025. URL: <https://www.crossrail.co.uk/> (date of access: 28.03.2025).
17. The Edge, Amsterdam – The Smartest Building. Bloomberg. Website. 2025. URL: <https://www.bloomberg.com/features/2015-the-edge-the-worlds-greenest-building/> (date of access: 28.03.2025).
18. LaGuardia Airport Reconstruction, USA. Port Authority of New York and New Jersey. Website. 2025. URL: <https://www.panynj.gov/port-authority/en/press-room/press-release-archives/2023-press-releases/laguardia-terminal-b-named-world-s-best-new-airport-terminal-bas.html> (date of access: 28.03.2025).
19. Енергоефективні рішення в Україні. Офіс сталих рішень. Вебсайт. 2025. URL: https://ukraine-oss.com/wp-content/uploads/2024/09/draft-posibnyka_energoefektyvnist_web1.pdf (дата звернення: 28.03.2025).
20. Nepomnyashchy, O. Radchenko, O. et al. The Public Policy Implementation Mechanisms in the Context of Digitalization. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67(4s). P. 787–794. DOI: 10.46852/0424-2513.4s.2022.12 (дата звернення: 28.03.2025)
21. Непомнящий О. М. Система навчання та оцінки відповідності персоналу будівельної галузі. *Věda a perspektivy*. 2021. № 1(1). С. 133-146. DOI:10.52058/2695-1592 - 2021-1(1)-133-146 (дата звернення: 28.03.2025)

References:

1. Emelianova, O., Tytok, V., Lavrukina, K., Shatrova, I., & Demydova, O. (2025). Digital transformation in the construction industry: Analysing the impact of technological changes on construction processes. *Estoa. Journal of the Faculty of Architecture and Urbanism*, 14 (27), 257–268. Retrieved from <https://publicaciones.ucuenca.edu.ec/ojs/index.php/estoa/article/view/5154>.
2. Lekan, A., Aigbavboa, C., Babatunde, O., Fagbenle, O., & Adediran, C. (2022). Disruptive technological innovations in construction field and fourth industrial revolution intervention in the achievement of the sustainable development goal 9. *International Journal of Construction Management*, 22 (14), 2647-2658. DOI: <https://doi.org/10.1080/15623599.2020.1819522>.
3. Harris, F., McCaffer, R., Baldwin, A., & Edum-Fotwe, F. (2020). *Modern construction management*. John Wiley & Sons. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=uW8LEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP11>.
4. Syvolap, Yu. V., & Tytok, V. V. (2024). Ekonomichni perevahy vykorystannia VIMtekhnohii u budivelnii sferi [Economic advantages of using BIM technologies in the construction sector]. *Investytsii – Praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 6, 170-175. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.170> [in Ukrainian].

5. Deng, M., Menassa, C. C., & Kamat, V. R. (2021). From BIM to digital twins: A systematic review of the evolution of intelligent building representations in the AEC-FM industry. *Journal of Information Technology in Construction*, 26, 58-83. Retrieved from https://itcon.org/papers/2021_05-ITcon-Deng.pdf.
6. Sacks, R., Brilakis, I., Pikas, E., Xie, H. S., & Girolami, M. (2020). Construction with digital twin information systems. *Data-centric engineering*, 1, e14. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/search?filters%5BauthorTerms%5D=Ergo%20Pikas&eventCode=SE-AU>.
7. Huang, M. Q., Ninić, J., & Zhang, Q. (2021). BIM, machine learning and computer vision techniques in underground construction: Current status and future perspectives. *Tunnelling and Underground Space Technology*, 108, 103677. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tust.2020.103677>.
8. Tang, S., Shelden, D. R., Eastman, C. M., Pishdad-Bozorgi, P., & Gao, X. (2019). A review of building information modeling (BIM) and the internet of things (IoT) devices integration: Present status and future trends. *Automation in Construction*, 101, 127-139. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.01.020>.
9. Regona, M., et al. (2022). Opportunities and adoption challenges of AI in the construction industry: A PRISMA review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(1), 45. DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8010045>.
10. Sawhney, A., Riley, M., & Irizarry, J. (2020). *Construction 4.0*. Sawhney, A., Riley, M., & Irizarry, J. (Eds.). Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=nG4IEQA AQBAJ&oi=fnd&pg=PP1>.
11. Opoku, D. J., Perera, S., Osei-Kyei, R., & Rashidi, M. (2021). Digital twin application in the construction industry: A literature review. *Journal of Building Engineering*, 40, 102726. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.job.2021.102726>.
12. Wan, L., & Bai, Y. (2021). Application Research on the BIM and Internet of Things Technology in Construction Logistics Management in the Period of Big Data. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, 1191. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-49889-4_54.
13. Flanagan, R., & Marsh, L. (2000). Measuring the costs and benefits of information technology in construction. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 7(4), 423-435. DOI: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb021164/full/html>.
14. HS2. (2025). High Speed Two (HS2) Limited: website. Retrieved from <https://www.hs2.org.uk/>.
15. PNB Merdeka Ventures. (2025). Merdeka 118 Tower, Malaysia: website. Retrieved from <https://www.merdeka118.com.my/>.
16. Crossrail Ltd. (2025). Crossrail (Elizabeth Line), UK: website. Retrieved from <https://www.crossrail.co.uk/>.
17. Bloomberg. (2025). The Edge, Amsterdam – The Smartest Building: website. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/features/2015-the-edge-the-worlds-greenest-building/>.
18. Port Authority of New York and New Jersey. (2025). LaGuardia Airport Reconstruction, USA: website. Retrieved from <https://www.panynj.gov/port-authority/en/press-room/press-releasearchives/2023-press-releases/laguardia-terminal-b-named-world-s-best-new-airport-terminal-bas.html>.
19. Ofis stalykh rishen. (2025). Enerhoefektyvni rishennia v Ukraini: websait [Energyefficient solutions in Ukraine: website]. Sustainable Solutions Office: website. Retrieved from https://ukraine-oss.com/wp-content/uploads/2024/09/draft-posibnyka_energoefektyvnist_web-1.pdf [in Ukrainian].
20. Nepomnyashchyy, O. Radchenko, O. et al. The Public Policy Implementation Mechanisms in the Context of Digitalization. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67(4s). P. 787–794. DOI: 10.46852/0424-2513.4s.2022.12 (дата звернення: 28.03.2025)
21. Непомнящий О. М. Система навчання та оцінки відповідності персоналу будівельної галузі. *Věda a perspektivy*. 2021. № 1(1). С. 133-146. DOI:10.52058/2695-1592 - 2021-1(1)-133-146 (дата звернення: 28.03.2025)

УДК 351.77:614

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-798-818](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-798-818)

Нікітенко Раїса Петрівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри Хірургії, променевої діагностики, радіаційної медицини, терапії та онкології, Одеський національний медичний університет, <https://orcid.org/0000-0003-4214-5534>

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розглядається державно-управлінський аспект запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я з урахуванням сучасних викликів. Акцентовано увагу на важливості державного фінансування інновацій, що сприяє розвитку новітніх технологій та покращенню медичних послуг. Вказано на переваги розвитку цифрової інфраструктури, що значно розширює доступ до інновацій і забезпечує ефективну взаємодію між медичними закладами, пацієнтами та державними органами. Зроблено акцент на міжнародній співпраці, яка дозволяє здійснювати обмін досвідом, знаннями та технологіями для вдосконалення систем охорони здоров'я. Наголошено, що спільні проєкти між різними країнами дозволяють здійснювати обмін знаннями, досвідом та передовими технологіями, що прискорює процес впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я. У статті розглядається роль урядів у процесах запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я, зокрема через формування політики, яка сприяє створенню сприятливого середовища для впровадження інновацій. Це включає фінансову підтримку та розробку нормативно-правової бази, що дозволяє визначити чіткі стратегічні напрями запровадження інновацій, соціальних інновацій, новітніх технологій та успішно інтегрувати їх у системи охорони здоров'я. Вказано на важливість створення державних програм, які стимулюють розвиток інновацій, підвищують доступність нових технологій для медичних закладів та забезпечують їх ефективне використання в у практичному вимірі. Окреслено сучасні тенденції запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я, які сприяють інтеграції новітніх технологій, зміцненню системи охорони здоров'я та підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень, зокрема: цифровізація і впровадження телемедицини; інновації в медичній діагностиці та лікуванні; інвестиції та міжнародні партнерства: зміцнення довіри між урядами, медичними працівниками та громадянами; розвиток інфраструктури

та людських ресурсів; розробка та використання щодо оцінки запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я тощо.

Ключові слова: державне управління, охорона здоров'я, система охорони здоров'я, інновації в сфері охорони здоров'я, соціальні інновації, механізми державного управління.

Nikitenko Raisa Petrivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Surgery, Radiation Diagnosis, Radiation Medicine, Therapy and Oncology, Odesa National Medical University, <https://orcid.org/0000-0003-4214-5534>

STATE-ADMINISTRATIVE ASPECT INTRODUCING INNOVATIONS IN THE FIELD OF HEALTH CARE IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Abstract. The article deals with the state-administrative aspect of the introduction of innovations in the field of health care, taking into account modern challenges. Attention is emphasized on the importance of state financing of innovations, which contributes to the development of the latest technologies and improvement of medical services. The benefits of digital infrastructure development are indicated, which greatly enhances access to innovation and ensures effective interaction between medical institutions, patients and government agencies. There is an emphasis on international cooperation that allows you to exchange experience, knowledge and technologies to improve health care systems. It is emphasized that joint projects between different countries allow the exchange of knowledge, experience and advanced technologies, which accelerates the process of introducing innovations in the field of health care. The article considers the role of governments in the processes of introducing innovations in the field of health care, in particular through the formation of a policy that contributes to the creation of a favorable environment for the introduction of innovation. This includes financial support and development of a legal framework, which allows you to identify clear strategic areas of innovation, social innovation, the latest technologies and to successfully integrate them into health care systems. The importance of creating government programs that stimulate the development of innovation, increases the availability of new technologies for medical institutions and ensure their effective use in practical dimension. Current trends in the introduction of health care innovations, which contribute to the integration of the latest technologies, strengthening the health care system and improving the efficiency of management decisions, including: digitalization and implementation of telemedicine; innovations in medical diagnosis and treatment; Investments and international partnerships: strengthening trust

between governments, health workers and citizens; development of infrastructure and human resources; development and use in the assessment of the introduction of innovations in the field of health care, etc.

Keywords: public administration, health care, health care system, health care innovations, social innovations, public administration mechanisms.

Постановка проблеми. Актуальність проблематики щодо запровадження інновацій обумовлена зростаючою необхідністю модернізації системи охорони здоров'я через впровадження інноваційних технологій та управлінських рішень. Ефективне функціонування медичної галузі залежить не лише від технічного прогресу, а й від належної організації державного управління, яке має забезпечувати стратегічне планування, нормативно-правову підтримку та фінансування відповідних ініціатив. Сучасні глобальні виклики, такі як пандемії, демографічні зміни та економічні кризи, запровадження правового режиму воєнного стану підсилюють потребу у вдосконаленні державної політики у сфері охорони здоров'я, що передбачає адаптацію до нових умов, запровадження інноваційних підходів та ефективне використання ресурсів. Важливим аспектом є аналіз міжнародного досвіду, який дозволяє виявити ефективні механізми державного регулювання та оцінити можливість їх адаптації в Україні. Впровадження цифрових технологій у сфері охорони здоров'я вимагає від урядів держав світу не лише технічного забезпечення, а й відповідної нормативно-правової підтримки. Для досягнення ефективного результату важливим є створення єдиної цифрової інфраструктури, яка забезпечить обмін даними між медичними закладами, пацієнтами та державними органами, а також інтеграцію інноваційних технологій у національну систему охорони здоров'я. Значну роль відіграє вдосконалення законодавчої бази та механізмів фінансування, що забезпечить сталість реформ у сфері охорони здоров'я та сприятиме підвищенню якості медичних послуг. Таким чином, дослідження державного управління у впровадженні інновацій у сфері охорони здоров'я є необхідним для розробки ефективних управлінських рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку медичної галузі та підвищення рівня медичного обслуговування населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій продемонстрував, що проблематика запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я в контексті сучасних викликів є широко досліджуваною проблематикою у зарубіжних наукових джерелах. Науковці зосереджуються на різних аспектах розробки та реалізації інновацій та акцентують увагу на ролі державного управління у цих процесах. Розглядаються інноваційні підходи та стратегії реформування систем охорони здоров'я в різних країнах світу, з акцентом на покращення якості медичних послуг, доступу до них та впровадження сучасних технологій в управління охороною здоров'я [2; 8; 14].

У сучасних дослідження представлено типологія інновацій у сфері охорони здоров'я та виокремлено різні типи інновацій (технологічні, процесні, соціальні), вказано на їхньому впливі на покращення якості медичних послуг, профілактику захворювань, а також адаптацію систем охорони здоров'я до нових технологій та змін в управлінні [5]. Є наукові розробки, які роблять акцент на необхідності розробки ефективної нормативно-правової бази для інтеграції цифрових технологій у системи охорони здоров'я країн з низьким і середнім рівнем доходу, зокрема через покращення інфраструктури, підвищення цифрової грамотності медичних працівників та забезпечення сумісності медичних систем на міжнародному рівні [12].

Сучасні наукові пошуки акцентують увагу на важливість державного управління для впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я, зокрема через створення національних програм підтримки, фінансування, координацію між різними секторами, регулювання та моніторинг ефективності інноваційних технологій [9]. Досліджується управлінський та політичний контекст запровадженні інновацій в умовах змін та вказано на їх потенційних вигодах на основі реалізації комплексного підходу [4]. Поширеними є дослідження, які стосуються соціальних інновацій у сфері охорони здоров'я, де їх основне призначення полягає у розв'язанні соціальних проблем, підвищенні доступності, ефективності та якості медичних послуг, що сприяє сталому розвитку медичної системи та покращенню здоров'я населення [7]. Також ця проблематика досліджується в контексті глобальних цілей сталого розвитку, зокрема для забезпечення рівного доступу до медичних послуг, подолання існуючих прогалів у системах охорони здоров'я та розвитку ефективного партнерства між урядами, громадськими організаціями та місцевими громадами [6; 10; 11; 13]. Дослідники приділяють увагу ролі інновацій у боротьбі з раком, зокрема через впровадження нових підходів у профілактику та раннє виявлення раку, включаючи заохочення здорової поведінки, використання інноваційних технологій для моніторингу здоров'я, розвиток програм скринінгу та підтримку новітніх діагностичних інструментів [3].

Мета статті – проаналізувати державно-управлінський аспект запровадження інновацій у сфері охорони здоров'я з урахуванням сучасних викликів, а також визначити основні тенденції впливу інноваційних технологій на ефективність державного управління в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням систем охорони здоров'я багатьох країн світу є покращення стану здоров'я як окремих осіб, так і всього населення, що сприяє їхній активній участі в економічному та соціальному житті. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) наголошує на важливості первинної медико-санітарної допомоги (далі - ПМСД) як ключової стратегії для держав, спрямованої на досягнення цієї мети та вказує

головну роль інновацій у цьому процесі. Звіти ВООЗ за 2003 та 2008 роки підтверджують значущість ПМСД для світової системи охорони здоров'я. Глобальна конференція з питань ПМСД, яка відбулася у жовтні 2018 року з нагоди 40-річчя Алматинської декларації, мала на меті підтвердити її принципи та підкреслити необхідність забезпечення загального доступу до медичних послуг як важливого аспекту сталого розвитку. Втім, попри існуючі концепції, ключовим аспектом залишається стратегія впровадження економічно ефективних втручань. Реформування первинної медичної допомоги стало однією з ключових стратегій модернізації охорони здоров'я, що проявляється у тенденції до підвищення якості медичних послуг, покращення доступу до медичної допомоги та ефективнішого управління пацієнтами, що здійснюється з урахуванням інновацій [2].

Зарубіжні науковці С. Азімзадах, С. Азамі-Агдаш С. Дж. С. Табрізі, К. Голіпур (2024) вказують на основних інноваційних підходах у реформах первинної медико-санітарної допомоги, які стосуються: підвищення якості медичних послуг (уряди впроваджують програми спрямовані на зменшення госпіталізацій шляхом розширення профілактичних заходів та інтегрованих медичних моделей); реструктуризації та інтеграції ПМСД (удосконалюються системи перенаправлення, посилюється координація між різними рівнями медичної допомоги); децентралізації управління охороною здоров'я (багато країн переходять від централізованого державного управління до муніципальних та партисипативних моделей); модернізації механізмів фінансування (запроваджуються нові моделі фінансування, що стимулюють ефективність медичних закладів); розширення цифрових технологій (активно використовуються електронні медичні картки, телемедицина та цифрові платформи для координації між пацієнтами та лікарями) [2].

Ці ж науковці зазначають, що держави світу застосовують різні моделі державного управління у сфері охорони здоров'я, а отже є відмінними є підходи до запровадження інновацій. З цієї позиції, вони виокремлюють централізовані моделі (Китай, Естонія), в яких уряди відіграють центральну роль у фінансуванні, плануванні та регуляції медичних послуг; координаційні моделі (Канада), де уряди взаємодіють з незалежними медичними організаціями, забезпечуючи стратегічне планування та фінансування; партисипативні моделі (Бразилія, Боснія і Герцеговина) засновані на активному залученні муніципалітетів до управління охороною здоров'я, що дозволяє ефективніше враховувати місцеві особливості та спрямовувати запровадження інновацій у цій сфері [2]. Узагальнюючою думкою дослідників є те, що інновації в системах охорони здоров'я спрямовані на підвищення ефективності управління, інтеграцію послуг, покращення доступу до медичної допомоги та впровадження сучасних технологій, що сприяє загальному покращенню якості медичних послуг та стану здоров'я населення сфері [2].

Науковці С. Флесса, К. Хюбнер (2021) інновації визначають як ключовий фактор розвитку сфери охорони здоров'я, що сприяють підвищенню якості медичних послуг, продовженню тривалості життя та покращенню його якості. Вони постійно ставлять перед надавачами медичних послуг та системою охорони здоров'я нові виклики, вимагаючи адаптації до сучасних умов та технологічного прогресу [5]. Вони роблять наголос на поєднанні медичних та управлінських інновацій, які вимагають пошуку нових методів у лікуванні, а також зміну управлінсько-організаційних підходів. Одним із найважливіших досягнень інновацій у сфері охорони здоров'я є значне покращення профілактики захворювань. Новітні мРНК-вакцини відкрили нові можливості у боротьбі з вірусними інфекціями, зокрема Covid-19, забезпечуючи ефективний первинний захист населення. Також розробка методів виявлення циркулюючих пухлинних клітин сприяє вторинній профілактиці онкологічних захворювань, дозволяючи діагностувати хворобу на ранніх стадіях. За твердженням науковців, інновації у сфері охорони здоров'я обумовлені причинно-наслідковими зв'язками та обов'язково призводять до змін, що сприяють підвищенню рівня медичних послуг, розвитку профілактики, покращенню лікувальних можливостей та вимагають формування нових політик з боку урядів. Подальший розвиток та впровадження інноваційних рішень забезпечать ще більш ефективну систему охорони здоров'я та покращення якості життя мільйонів людей у всьому світі [5].

Привертає увагу запропонована систематизація визначень інновацій у сфері охорони здоров'я, яку запропонували у науковому дослідженні С. Флесса та К. Хюбнер:

- інновації, що пов'язані із вироблення нового продукту або нових матеріальних благ у сфері охорони здоров'я;
- інновації у сфері послуг – стосуються нематеріальних благ, таких як нові форми логістики медичних послуг, телемедицина, нові методи консультування пацієнтів;
- процесні інновації, визначають зміну способів виробництва або надання медичних послуг (запровадження нових методів діагностики та лікування, цифрових медичних платформ для оптимізації надання медичних послуг);
- відкриті інновації, як правило, передбачають залучення зовнішніх учасників до інноваційного процесу, що може сприяти швидшому розвитку та адаптації медичних технологій;
- соціальні інновації, які часто пов'язані зі змінами, що стосуються всієї системи охорони здоров'я або суспільства загалом (наприклад, реформування системи первинної медико-санітарної допомоги, зміна підходів до профілактики захворювань тощо) [5].

Інновації у сфері охорони здоров'я охоплюють різні рівні та стосуються аспектів технологічних нововведень, а також загальних соціальних змін. Ефективність запровадження інновацій залежить не тільки від якості самої інновації, але й від здатності системи до адаптації. Однак цей процес є складним і залежить від багатьох факторів. Однією з ключових моделей прийняття інновацій є модель, що описує, як нова ідея або технологія, винайдена зовні, може бути інтегрована у внутрішню систему організації. Основна увага в цій моделі приділяється ролі промоутерів (в. ч. і управлінських), які є ключовими особами в процесі прийняття інновації. Процес впровадження інновацій є нелінійним та залежить від багатьох факторів. Успіх інноваційного процесу значною мірою визначається роллю промоутерів, рівнем організаційної готовності до змін, а також механізмами дифузії. На думку дослідників, є потреба у розробці ефективних стратегій підтримки інновацій у сфері охорони здоров'я, з урахуванням особливостей різних організаційних структур та регіональних умов [5].

У дослідженні [5] запропоновано типологію інновацій у сфері охорони здоров'я, зокрема за: об'єктом інноваційної діяльності (інновації, що пов'язані із виробленням нового продукту; процесні інновації; соціальні інновації); відношенням до існуючих стандартів лікування (конкуруючі інновації – нововведення, що заміщають наявний стандарт; прогресивні інновації – пропонують нові рішення для проблем, які раніше не мали альтернатив; системним рівнем впливу (мікроінновації, які впливають лише на окремі медичні установи або взаємодію лікаря і пацієнта; мезоінновації – охоплюють більш широкі системні елементи, такі як страхові компанії, фармацевтичні фірми, державні органи; макроінновації, що змінюють загальну систему охорони здоров'я та впливають на суспільство в цілому); ступенем змін (радикальні інновації – створюють абсолютно нові ринки або радикально змінюють існуючі процеси; поступові інновації – вдосконалюють існуючі продукти або технології; рівнем готовності (низький, середній та високий рівень готовності) [5].

У зарубіжних наукових джерелах виокремлюються дослідження, які стосуються нормативно-правового регулювання цифрових технологій охорони здоров'я в країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Зроблено акцент на впливі сучасних інновацій у сфері охорони здоров'я та вказано, що їх впровадження стикається з численними викликами, серед яких відсутність стратегічних національних планів, недостатнє фінансування, обмежена цифрова грамотність медичних працівників та слабка ІКТ-інфраструктура. Розробка ефективної нормативно-правової бази є ключовою умовою для забезпечення інтеграції цифрових технологій у системи охорони здоров'я цих країн [12]. Йдеться про зростання ролі урядів у розвитку цифрового здоров'я

та необхідність розробки ґрунтовних національних планів щодо цифрового здоров'я. Зарубіжні дослідники слушно роблять наголос, що без стратегічних планів, які забезпечують належне фінансування, координацію, лідерство та співпрацю, цифрові технології не досягнуть свого повного потенціалу. Інтеграція цифрових технологій з усталеними системами охорони здоров'я вимагає, щоб політика держав була комплексною та адаптованою до унікальних умов кожної країни. Важливим завданням урядів є розширення освітніх програм, що сприятимуть підвищенню цифрової грамотності медичних працівників. Донори, регіональні та багатосторонні організації охорони здоров'я повинні сприяти ініціативам, спрямованим на вирішення критичної нестачі кваліфікованих спеціалістів, однак саме уряди мають відігравати ключову роль у цих процесах, забезпечуючи належне фінансування та створення сприятливих умов для цифрової трансформації охорони здоров'я [12].

Однією з ключових перешкод на шляху до широкомасштабного впровадження цифрових технологій у сферу охорони здоров'я є слабка інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій. Так, у країнах з середнім та низьким рівнем доходу спостерігається нестача доступу до швидкісного інтернету, особливо у віддалених регіонах. Для подолання цих викликів необхідно залучати міжнародних донорів, державні та приватні інвестиції, а також розвивати партнерства між державними та приватними структурами для забезпечення рівномірного розподілу цифрових можливостей у сфері охорони здоров'я. Важливою складовою нормативно-правового регулювання цифрового здоров'я є створення ефективної системи управління медичними даними. Вона має забезпечувати баланс між інноваціями та дотриманням принципів конфіденційності й безпеки персональних даних пацієнтів. Запровадження гнучких механізмів управління даними сприятиме розвитку цифрового здоров'я, одночасно захищаючи права пацієнтів та медичних установ [12].

Одним з найважливіших аспектів розвитку цифрового здоров'я є забезпечення оперативної сумісності медичних систем на міжнародному рівні. Це дозволить ефективно інтегрувати інноваційні рішення у глобальну систему охорони здоров'я, сприятиме швидкому обміну медичними даними та забезпечить доступність якісної медичної допомоги незалежно від географічного розташування пацієнта. Для цього уряди мають запровадити механізми правового регулювання транснаціонального обміну медичними даними, узгоджені з міжнародними стандартами [12].

Інша група науковців (С. Маржанович, Альтенгофер М., Хокінг Л., Чатавей Дж., Лінг Т., 2021) вказують на те, що роль державного управління у впровадженні інновацій у сфері охорони здоров'я є критично важливою для

створення сприятливих умов для розвитку інноваційної екосистеми, забезпечення її фінансування, координації та інтеграції в систему охорони здоров'я. Інновації в системі охорони здоров'я відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності, доступності та якості медичних послуг. В контексті державно-управлінського підходу запровадження інновацій, сприяє оптимізації ресурсів, покращенню взаємодії між різними рівнями медичної допомоги та підвищенню стійкості системи охорони здоров'я [9].

Також, дослідники обґрунтовують доцільність розробки національних програм підтримки інновацій у сфері охорони здоров'я, що є важливою складовою стратегії розвитку медичних послуг. Провідною частиною цієї стратегії є інтеграція інновацій у державну політику розвитку медицини, що дозволяє створювати міжсекторальні стратегії взаємодії держави, приватного сектору та громадянського суспільства. Важливим аспектом також є регулювання та стандартизація процесів розробки та реалізації інновацій у практичному вимірі. Встановлення нормативно-правових рамок для впровадження медичних інновацій забезпечує сертифікацію та акредитацію нових технологій, процедур та медичних пристроїв. Крім того, важливо проводити моніторинг ефективності впроваджених інновацій, щоб оцінити їхнє реальне вплив на систему охорони здоров'я [9].

Фінансування та економічна підтримка є необхідними для стимулювання інноваційних ініціатив. Важливим механізмом є формування державного фінансування для інноваційних проектів, а також використання механізмів державно-приватного партнерства. Розподіл бюджетних коштів та грантів на наукові дослідження у сфері медицини дозволяє забезпечити розвиток нових медичних технологій і рішень. Запровадження фінансових стимулів для інноваційних ініціатив в державному секторі є важливою умовою для підтримки та розвитку медичних інновацій. Координація та мережеві ініціативи мають критичне значення для інтеграції інновацій в медичну практику. Створення координаційних центрів дозволяє сприяти інтеграції різних ініціатив та рішень, а також забезпечує ефективну взаємодію між медичними закладами, науковими установами, інвесторами та пацієнтськими організаціями. Такі мережі забезпечують підтримку ефективного впровадження інноваційних технологій [9].

Інформаційне та доказове середовище має суттєвий вплив на ефективність впровадження інновацій. Створення державних платформ для збору та аналізу медичних даних дозволяє забезпечити належний рівень управління та моніторингу інноваційних рішень. Використання цифрових технологій, таких як штучний інтелект, телемедицина та блокчейн, є важливим кроком до створення сучасної та ефективної медичної системи. Залучення громадськості та пацієнтів є ще однією важливою складовою підтримки інновацій.

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Інклюзивна політика щодо залучення громадськості до прийняття рішень у сфері охорони здоров'я дозволяє враховувати потреби пацієнтів і громадських організацій. Інформування населення щодо можливостей використання інновацій у медицині є важливим кроком для підвищення обізнаності та готовності до змін [9].

Оцінка ефективності та підзвітність є ключовими елементами для забезпечення успішного впровадження інновацій. Впровадження систем оцінки ефективності інноваційних проєктів дозволяє забезпечити належний контроль за виконанням цих ініціатив. Контроль за доцільністю та результативністю державних інвестицій у інновації є важливим аспектом для забезпечення сталого розвитку медичних технологій [9].

Таким чином, роль державного управління у впровадженні інновацій у сфері охорони здоров'я є критично важливою для створення сприятливих умов для розвитку інноваційної екосистеми, забезпечення її фінансування, координації та інтеграції в систему охорони здоров'я.

Цікавими є дослідження Н. Джейна (2024), в яких наголошено, що інновації в сфері охорони здоров'я є важливим елементом та значно покращують надання медичної допомоги, підвищують ефективність лікування та загальну якість медичних послуг. Ці нововведення охоплюють широкий спектр технологічних досягнень, методик і практик, що стосуються як діагностики, так і лікування, профілактики захворювань і управління здоров'ям [8]. На його думку, цифрові інновації в сфері охорони здоров'я є найбільш значними досягненнями останніх років. Зокрема, це стосується таких цифрових технологій як телемедицина та платформи дистанційних консультацій. Такі технології дозволяють пацієнтам отримувати медичну допомогу без необхідності фізичної присутності в лікарні, що значно розширює доступ до медичних послуг, особливо для людей, які проживають у віддалених регіонах або мають обмежену здатність до пересування. Ще однією важливою інновацією є штучний інтелект, який використовують для вдосконалення процесів діагностики та лікування. Цей вид технології аналізують медичні зображення, допомагають прогнозувати хід лікування пацієнтів та навіть створюють персоналізовані плани лікування. Ці інновації забезпечують точніші результати, знижуючи кількість помилок та підвищуючи ефективність медичних процесів [8].

Поряд із перевагами, дослідник вказує на проблеми та супротив, які можуть виникнути у процесах запровадження інновацій в сфері охорони здоров'я. Однією з основних є проблема доступності, оскільки навіть сучасні технології не завжди доступні для всіх верств населення, особливо в сільських регіонах або в бідних країнах. Крім того, високі витрати на розробку та впровадження інновацій можуть створювати додаткове навантаження на

бюджети охорони здоров'я. Іншою важливою проблемою є забезпечення конфіденційності та безпеки медичних даних. З розвитком цифрових технологій виникає необхідність в посиленій захищеності медичних записів, оскільки їхнє збереження та обробка вимагають дотримання високих стандартів безпеки [8]. Втім, цифрові інновації сприяють зменшенню адміністративного навантаження на медичних працівників, дозволяючи зосередитися на більш важливих аспектах лікування пацієнтів. Незважаючи на існуючі проблеми, інновації в сфері охорони здоров'я мають значний потенціал для подальшого розвитку та трансформації системи охорони здоров'я. Загалом інновації в цій сфері є ключовим фактором, який дозволяє адаптувати медичні системи до нових викликів і потреб суспільства. Вони не тільки підвищують ефективність лікування, але й значно змінюють саму природу взаємодії пацієнтів і медичних установ, роблячи її більш гнучкою та доступною [8].

В інших наукових пошуках, Б. Коллінз (2018) досліджує особливості запровадження інновацій Національною службою здоров'я Великобританії (NHS). За його визначенням, це складний і багатовимірний процес, що включає технічні та організаційні аспекти. В межах своїх наукових розвідок, він зосереджується на визначенні розуміння позиції різних груп, політичних сил щодо цієї проблематики. Так, представники політики директивного лідерства дотримуються думки, що для прискорення впровадження інновацій необхідна більш активна роль NHS. Вони вважають, що організація має взяти на себе відповідальність за обов'язкове прийняття «перевіраних» належних практик, зокрема через санкції для тих медичних установ, які не дотримуються нововведень. Цей підхід фокусується на централізованому управлінні, що дозволяє швидше й ефективніше поширювати інновації по всій мережі NHS. Друга позиція, це позиція прихильників вільного ринку. Прихильники цього підходу переконані, що NHS повинна підтримувати нових учасників ринку, дозволяючи неефективним постачальникам покинути ринок, що стимулюватиме конкуренцію й інновації. Однак, на практиці в NHS реалізація такої моделі виявилась значно складнішою, ніж це може здаватися на теоретичному рівні. Вільний ринок, на думку цього підходу, створює простір для творчих руйнувань, що веде до швидшого розвитку технологій і покращення медичних послуг. Щодо політичного контексту, то політики часто незадоволені повільними темпами змін і висувують нові пропозиції, в яких акцентується увага на потенційних вигодах від швидшого впровадження інновацій. Вони наголошують на тому, що інновації можуть значно покращити якість медичних послуг, зменшити витрати і полегшити доступ до лікування для пацієнтів. Це призводить до протидії між централізованим підходом до управління інноваціями та необхідністю стимулювання конкуренції і

запровадження ринкових механізмів з боку Національної служби здоров'я Великобританії [4].

У зарубіжних науково-прикладних джерелах зроблено наголос, що інновації сприяють покращенню якості медичних послуг, зниженню витрат і підвищенню ефективності лікування, а їх роль та значення в сучасних системах охорони здоров'я постійно зростає. Йдеться про те, що існують два основні підходи до впровадження інновацій: «push innovation» (стратегія «зверху вниз») і «pull innovation» (стратегія «знизу вгору») [7].

Підхід «зверху вниз» передбачає реалізацію ініціатив, що втілюються на рівні урядів чи керівництва організацій охорони здоров'я. Вони часто встановлюють нові правила або норми, які зобов'язують медичні заклади приймати нові технології чи методи роботи. Прикладом такої стратегії є впровадження електронних медичних записів (ЕМР). Уряди, наприклад, у США, визначили електронне ведення медичних записів як обов'язкову практику для всіх організацій охорони здоров'я, що дозволило стандартизувати документообіг і покращити прийняття клінічних рішень. Протилежним є підхід «знизу вгору», який передбачає залучення співробітників або пацієнтів до створення нових ідей та змін. Це може бути реалізовано через створення скриньок пропозицій, проведення опитувань серед персоналу або створення спеціалізованих команд, що допомагають генерувати інновації на основі потреб реальних учасників процесу. В сфері охорони здоров'я таким прикладом є медичні будинки, орієнтовані на пацієнта. У цих установах пацієнти активно беруть участь у своєму лікуванні, що сприяє кращим результатам і підвищенню задоволеності від медичних послуг [7].

У цій публікації зазначається, що інновації в охороні здоров'я належать до категорії соціальних інновацій, які спрямованих на вирішення соціальних проблем, зокрема в сфері охорони здоров'я. ВООЗ визначає інновації в охороні здоров'я як процес, що має на меті підвищення продуктивності, ефективності, надійності, безпеки, доступності та вартості медичних послуг. Метою таких інновацій є максимальне розширення можливостей надання медичних послуг та задоволення потреб населення за допомогою покращення роботи системи охорони здоров'я. Інновації в галузі охорони здоров'я не лише підвищують якість медичних послуг, а й сприяють покращенню здоров'я населення. Вони можуть зменшити витрати на охорону здоров'я, забезпечивши більш ефективне лікування та доступ до нових, менш дорогих методів лікування. Наприклад, завдяки впровадженню новітніх технологій можна значно зменшити витрати на діагностику, раннє виявлення захворювань і профілактику. Інновації також сприяють покращенню координації медичних послуг, що дозволяє лікарям і медичним працівникам надавати більш комплексний догляд за пацієнтами. Таким чином, інновації в охороні здоров'я

не лише вирішують нагальні проблеми, а й створюють можливості для сталого розвитку медичної системи, забезпечуючи ефективніше та доступніше лікування для всіх верств населення. У контексті цієї статті виокремлено концептуальну модель інновацій у сфері охорони здоров'я, яка поєднує підходи «зверху вниз» і «знизу вгору». Вона спрямована на досягнення більш ефективної та стійкої системи охорони здоров'я та передбачає інтеграцію державних ініціатив з підтримкою інновацій на місцевому рівні, враховуючи потреби пацієнтів, медичних працівників та основні виклики з якими стикаються уряди при запровадженні інновацій [7].

Наступна група дослідників (Е. Зімлічман, В. Ніклін, Р. Аггарвал, Д. В. Бейтс, 2021) наголошують, що зміни в дизайні систем охорони здоров'я, які будуть визначатися такими факторами, як розвиток цифрового здоров'я, зростання потреб споживачів, посилення фінансових обмежень та наслідки пандемії Covid-19. Цифрові технології сприятимуть персоналізації медичних послуг, полегшуючи доступ до лікування та підвищуючи ефективність процесів. Однак ці зміни також поставлять нові виклики для фінансування та організації охорони здоров'я. В умовах обмежених ресурсів, адаптація системи охорони здоров'я до нових реалій стане важливим завданням для урядів та медичних установ, щоб забезпечити доступність та якість послуг для кожного громадянина [14].

В інших джерелах трансформаційні зміни в системах охорони здоров'я, пов'язують саме із запровадженням цифрових інновацій. Це обумовлено зумовлені різноманітними факторами, такими як цифрові інновації, зростаюче споживацтво медичних послуг, обмеження фінансування та соціально-економічні виклики, зокрема наслідки пандемії Covid-19. Сучасні системи часто стикаються з низькою якістю медичних послуг, неналежним фокусом на профілактиці та здоров'ї населення, а також високими витратами. Це вимагає суттєвих змін у підходах до організації охорони здоров'я, де акцент буде зроблено на інноваціях, зокрема цифровому здоров'ї, і трансформації управлінських моделей у державному секторі. Відзначається, що цифрове здоров'я відкриває нові можливості для моніторингу стану пацієнтів, надання віддалених консультацій та інтеграції медичних даних, що дозволяє значно покращити доступ до медичних послуг та знизити витрати [14].

Зростання споживацтва також стає важливим фактором, оскільки люди все більше орієнтовані на власне здоров'я та активніше долучаються до процесу лікування. Це вимагає від систем охорони здоров'я не лише покращення доступності, але й забезпечення якості медичних послуг, що має бути у фокусі державного управління. Відповідно, в управлінських моделях має зростати роль пацієнт-орієнтованого підходу, а також трансформація медичних установ, які повинні стати більш відкритими, гнучкими і здатними

швидко адаптуватися до змін. Важливим фактором є забезпечення фінансової стійкості систем охорони здоров'я. В умовах зростаючих витрат та обмежених ресурсів державне управління повинно шукати нові способи фінансування та моделі оплати, що дозволять забезпечити стійкість системи і зробити медичні послуги доступними для широких верств населення. Важливими стають інновації у платіжних системах, які повинні стимулювати постачальників до покращення результатів лікування і зниження витрат [14].

Дослідники стверджують, що майбутнє систем охорони здоров'я визначатиметься через інтеграцію новітніх технологій, перехід до профілактики та первинної медичної допомоги, а також адаптацію державного управління до нових реалій, щоб забезпечити рівний доступ до якісних медичних послуг для всіх громадян. Інновації в управлінні та фінансуванні охорони здоров'я стануть ключовими факторами успіху цієї трансформації [14].

Зарубіжні дослідники зазначають, що впровадження інновацій, здійснюється в контексті прийнятого Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, де особлива увагу приділяється соціальним інноваціям як інструменту, що дозволяє подолати існуючі прогалини в наданні медичних послуг, сприяючи рівному доступу до них для всіх верств населення. Інтеграція соціальних інновацій у системи охорони здоров'я є важливою для забезпечення ефективності та довгострокового впливу цих інновацій. Стратегічне партнерство між урядами, громадськими організаціями та місцевими громадами є необхідним елементом для успішного запровадження та масштабування інновацій у сфері охорони здоров'я. Одним з ключових факторів є взаємодія та підтримка з боку урядів, що можуть створити нормативно-правову базу та забезпечити належне фінансування для реалізації таких інновацій [6].

Завдяки підтримці багатосторонніх організацій та урядів, соціальні інновації можуть бути не лише розроблені, але й успішно реалізовані на практиці. Важливу роль в цьому відіграє розповсюдження досвіду, налагодження ефективного партнерства між державними і приватними структурами, а також активне залучення громад до процесів планування і реалізації проектів у сфері охорони здоров'я. Крім того, уряди можуть сприяти розвитку відповідного потенціалу в країнах, підтримуючи навчання та обмін знаннями серед фахівців у сфері охорони здоров'я. Уряди мають визначальну роль у створенні умов для сталого розвитку медичних інновацій, включаючи адаптацію систем охорони здоров'я до глобальних викликів та місцевих потреб. Вони можуть сприяти розробці національних стратегій, спрямованих на забезпечення рівного доступу до медичних послуг через підтримку соціальних інновацій, що забезпечують ефективні та доступні рішення для всіх категорій населення. Враховуючи вище зазначене, дослідники наголошують, що інновацій у сфері

охорони здоров'я є критично важливою для досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Підтримка соціальних інновацій з боку державних органів, а також ефективне партнерство з міжнародними організаціями, допомагає значно покращити доступ до медичних послуг і створює нові можливості для вирішення глобальних проблем у сфері охорони здоров'я [6].

Уряди відіграють ключову роль у запровадженні та масштабуванні інновацій у сфері охорони здоров'я, оскільки вони мають можливість формувати політику, регулювати систему охорони здоров'я та впливати на розподіл ресурсів. Перш за все, уряди мають сприяти створенню національних політик, які визнають важливість інновацій у системах охорони здоров'я. Це включає в себе стимулювання розвитку нових медичних технологій, фармацевтичних продуктів та методів лікування, які можуть поліпшити доступ до медичних послуг і забезпечити високу якість медичної допомоги. Для цього уряди повинні сприяти фінансуванню наукових досліджень та інновацій у медичних технологіях, а також підтримувати стартапи та підприємства, які працюють у цій галузі [13].

Другим важливим аспектом є створення належної нормативно-правової бази, яка дозволяє швидко адаптувати нові технології в медичній сфері. Ще однією важливою задачею для урядів є забезпечення рівного доступу до інноваційних методів лікування для всіх верств населення, зокрема для вразливих груп. Це вимагає від урядів активно впроваджувати програми доступу до нових медичних технологій, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу, де відсутність ресурсів може стати серйозною перешкодою для впровадження інновацій. Важливим аспектом міжнародне співробітництво, що обумовлено глобальними викликами. Крім того, уряди повинні активно підтримувати обмін знаннями та досвідом між країнами, сприяючи впровадженню найкращих практик та інновацій у сфері медицини на міжнародному рівні [13].

Інновації розглядають як потужний інструмент щодо протидії головним викликам, зокрема: старіння населення, зростанням кількості випадків раку по всьому світу тощо. Сьогодні рак є однією з основних причин смерті у багатьох країнах, і з цієї причини уряди на з цим захворюванням. Профілактика раку, розвиток нових методів лікування та поліпшення доступу до медичних послуг вимагають інтеграції інновацій у політику та систему охорони здоров'я [3].

Вказано на ролі інновацій та визначено їх вплив на створення здорового середовища та підтримку здорового способу життя. Однією з ключових ролей урядів у боротьбі з раком є створення середовища, яке заохочує громадян до здорової поведінки. Інновації можуть бути застосовані для впровадження нових підходів у регулювання всіх рівнях повинні активно працювати над запровадженням інноваційних рішень для боротьби поведінки людей, таких як

заборона куріння в громадських місцях, збільшення податків на тютюнові вироби та алкоголь, а також стимулювання фізичної активності через субсидії на спорт та здорове харчування. Ці заходи сприяють зниженню основних факторів ризику розвитку раку, таких як тютюнопаління, ожиріння та малорухливий спосіб життя. Уряд може також використовувати інноваційні технології для зміцнення здоров'я населення. Наприклад, впровадження програм електронного здоров'я та мобільних додатків для моніторингу здоров'я, що дозволяють людям більш ефективно відстежувати свій фізичний стан та своєчасно звертатися до лікаря, може істотно покращити профілактику раку [3].

Інновації також можуть бути застосовані для впровадження нових технологій та методів для раннього виявлення раку та скринінгу. Наприклад, розвиток нових діагностичних інструментів, таких як генетичні тести чи молекулярні біомаркери, може значно покращити ефективність скринінгу на ранніх стадіях захворювання. Уряди можуть активно підтримувати програми скринінгу для виявлення раку на ранніх етапах серед різних груп населення, особливо серед тих, хто належить до груп ризику. Створення загальнонаціональних програм скринінгу та профілактики дозволяє значно знизити смертність від раку завдяки своєчасному виявленню хвороби. Інноваційні підходи до профілактики, такі як онлайн-консультації, дистанційний моніторинг та використання великих даних для визначення груп ризику, можуть зробити ці програми більш доступними та ефективними [3].

Згідно з новим дослідженням Європейського патентного відомства (ЕРО), інновації в галузі боротьби з раком зросли на понад 70% з 2015 по 2021 рік, що вимірюється за кількістю міжнародних патентних сімейств (IPF). Однак, незважаючи на значний прогрес, рак залишатиметься глобальною загрозою для здоров'я. Тому ключова роль урядів у забезпеченні належної підтримки досліджень та інновацій у цьому напрямку стає ще більш важливою. За останні 50 років було опубліковано понад 140 000 патентів, що стосуються нових технологій у лікуванні та діагностиці раку. Завдяки цьому було врятовано понад 5 мільйонів життів у Європейському Союзі. Проте, хоча наукові досягнення вражають, уряди повинні активно впливати на підтримку та розвиток інноваційних технологій через відповідні державні програми фінансування та законодавчі ініціативи. Зокрема, саме урядові ініціативи можуть допомогти сприяти співпраці між університетами, державними науково-дослідними установами та приватним сектором для реалізації нових методів лікування. Наприклад, для більш ефективного впровадження таких методів, як імунотерапія та генної терапії, важливо забезпечити державну підтримку стартапів та наукових досліджень. Саме через урядове фінансування можна стимулювати комерціалізацію наукових розробок та їх швидке впровадження у медичну практику [10].

Іншим важливим кроком є розширення доступу до інноваційних технологій через державні програми, що фінансують дослідження та розвиток в галузі онкології. Платформи, такі як нова онлайн-платформа ЕРО для боротьби з раком, можуть стати важливим інструментом для науковців, підприємців та інвесторів, однак їх успіх значною мірою залежить від підтримки з боку урядів, які можуть забезпечити належні умови для розвитку та впровадження таких технологій. Зв'язок між державними дослідницькими організаціями та приватними компаніями є ще одним прикладом того, як уряди можуть посилити роль інновацій у боротьбі з раком. Завдяки державним ініціативам і інвестиціям можна заохочувати співпрацю між науковими центрами та підприємствами, що дозволить прискорити розробку нових методів лікування та діагностики раку. Для подальшого прогресу у цій сфері уряди повинні працювати над створенням сприятливого середовища для наукових досліджень і технологічних інновацій, зокрема через стимулювання інвестицій у науково-дослідні проекти, забезпечення доступу до новітніх технологій та сприяння міжкурядовим співпраці в межах міжнародних ініціатив [10].

Талліннська конференція 2023 року стала важливим майданчиком для обговорення ключових аспектів розвитку систем охорони здоров'я в умовах сучасних викликів. Вона ґрунтувалася на цінностях Талліннської хартії 2008 року та традиціях попередніх зустрічей 2013 і 2018 років, які підкреслювали важливість солідарності, рівності та участі для створення ефективних і стійких систем охорони здоров'я. Одним із головних акцентів цього року стало питання довіри та трансформації в контексті політики охорони здоров'я, а також можливості інтеграції інновацій для підтримки довготривалих змін [11].

Європейська обсерваторія з систем і політики охорони здоров'я підготувала аналітичні записки, які стали основою для дискусій на конференції, допомагаючи формувати розуміння ключових тенденцій і потреб в охороні здоров'я. У цих записках розглянуто важливі питання, зокрема взаємозв'язок між розвитком систем охорони здоров'я та економічним прогресом. За даними досліджень, зміцнення систем охорони здоров'я є необхідною умовою для стабільного економічного розвитку, оскільки здорове населення є основою для високопродуктивної економіки [11].

Окрему увагу на конференції було приділено інноваціям у сфері охорони здоров'я. Серед ключових ідей, що були обговорені, - цифровізація, впровадження новітніх медичних технологій та моделі персоналізованого лікування. Цифрові інструменти, зокрема телемедицина та електронні медичні картки, стали важливим кроком у напрямку покращення доступу до медичних послуг і зменшення навантаження на лікарняні заклади. Інновації в галузі штучного інтелекту та великі дані також обіцяють революціонізувати медичну діагностику та лікування, дозволяючи з більшою точністю прогнозувати

захворювання і персоналізувати підхід до лікування. Важливими темами на конференції стали також питання залучення інвестицій та інновацій, які сприятимуть створенню стійких систем охорони здоров'я, здатних ефективно реагувати на глобальні виклики. Обговорювалися нові механізми фінансування, партнерства між державним та приватним секторами, а також роль міжнародних організацій у підтримці трансформаційних процесів у національних системах охорони здоров'я [11].

У результаті дискусій було визначено, що для досягнення справжніх змін у сфері охорони здоров'я важливими є не лише технологічні інновації, а й побудова довіри між урядами, медичними працівниками та громадянами. Без цієї довіри важко буде впроваджувати нові підходи та досягати стійких результатів у сфері охорони здоров'я. Трансформація систем охорони здоров'я має базуватися на інтеграції новітніх технологій, зміцненні інфраструктури та залученні широкого кола зацікавлених сторін. У підсумку, Талліннська конференція 2023 року стала важливим кроком до формулювання стратегії розвитку охорони здоров'я, орієнтуючись на інновації та взаємодію різних учасників процесу. Впровадження цих інновацій, разом із зміцненням довіри між усіма сторонами, дозволить побудувати більш ефективні, стійкі та доступні системи охорони здоров'я в Європі та за її межами [11].

Головною ідеєю сучасних ініціатив в сфері охорони здоров'я є забезпечення ефективності та стійкості систем охорони здоров'я через збереження прозорості та покращення політичних рішень. Важливим кроком у цьому напрямку є розробка та використання інформаційних панелей для моніторингу показників ефективності, таких як Health Systems Performance Assessment (HSPA). Така панель є потужним інструментом для виявлення проблем в системах охорони здоров'я та сприяє прийняттю більш обґрунтованих політичних рішень. HSPA є важливим інструментом для трансформації систем охорони здоров'я, оскільки надає політикам чітке уявлення про те, як працює система охорони здоров'я, дозволяючи точно визначити існуючі проблеми та розробити відповідні заходи реагування. Використання обраних індикаторів дозволяє сприяти кращому розумінню ефективності системи та підвищенню довіри до політики охорони здоров'я. Панель HSPA допомагає зібрати дані, які відображають ключові питання політики, зокрема трудові ресурси, цифрове здоров'я, людиноцентризм і результати надання послуг [1].

Висновки. За результатами проведеного дослідження слід відзначити, що державне управління у запровадженні інновацій у сфері охорони здоров'я відіграє основну роль для створення сприятливих умов для розвитку медичних технологій, забезпечення їх фінансування та інтеграції в систему охорони здоров'я, особливо в умовах сучасних глобальних викликів та змін. Уряди багатьох країн світу впливають на процеси запровадження інновацій у сфері

охорони здоров'я, розробляючи відповідну нормативно-правову базу, забезпечуючи належний рівень фінансування та створюючи умови для ефективного використання новітніх технологій. Для забезпечення успішної інтеграції цифрових технологій у систему охорони здоров'я доцільною є розробка стратегічних національних планів, які включають фінансування, координацію, нормативно-правові рамки та моніторинг впроваджених інновацій.

У зарубіжних підходах, особливу увагу приділено розвитку інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема: забезпечення доступу до швидкісного інтернету у віддалених районах, подоланню цифрового розриву та забезпечення рівного доступу до медичних послуг; розширення освітніх програм для медичних працівників з підвищення цифрової грамотності є необхідним елементом для ефективного впровадження інновацій тощо. Наголошено, що інтеграція цифрових технологій в охорону здоров'я вимагає також міжнародного співробітництва та правового регулювання транснаціонального обміну медичними даними. Для забезпечення оперативної сумісності медичних систем та ефективного обміну даними на глобальному рівні уряди розробляють відповідні організаційно-правові механізми, узгоджені з міжнародними стандартами.

Аналіз зарубіжних підходів щодо запровадження інновацій в сфері охорони здоров'я надав можливість визначити, що цифрові інновації, такі як телемедицина, штучний інтелект та інші технології, мають значний потенціал для розвитку медичної системи, що дозволить змінити взаємодію між пацієнтами та медичними установами, зробивши її більш доступною та ефективною. Вони також сприяють зменшенню адміністративного навантаження на медичних працівників, дозволяючи їм зосередитись на важливіших аспектах лікування пацієнтів.

Література:

1. Assessing health system performance: Proof of concept for a HSPA dashboard of key indicators. *European Observatory on Health Systems and Policies*. 2023. URL: <https://eurohealthobservatory.who.int/publications/i/assessing-health-system-performance-proof-of-concept-for-a-hspa-dashboard-of-key-indicators>
2. Azimzadeh S., Azami-Aghdash S., Tabrizi J.S., Gholipour K. Reforms and innovations in primary health care in different countries: scoping review. *Primary Health Care Research & Development*. 2024. Vol. 25. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/primary-health-care-research-and-development/article/reforms-and-innovations-in-primary-health-care-in-different-countries-scoping-review/84224546A8401563115E917E5F6255F5>
3. Brawley O. W. The role of government and regulation in cancer prevention. *The Lancet Oncology*. 2017. Vol. 18. Iss. 8. P. 483-493. URL: [https://www.thelancet.com/journals/lanonc/article/PIIS1470-2045\(17\)30374-1/abstract](https://www.thelancet.com/journals/lanonc/article/PIIS1470-2045(17)30374-1/abstract)
4. Collins B. Adoption and spread of innovation in the NHS. *The King's Fund*. 2018. URL: <https://www.kingsfund.org.uk/insight-and-analysis/long-reads/innovation-nhs>

5. Flessa S., Huebner C. Innovations in Health Care-A Conceptual Framework. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18 URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph181910026>
6. Halpaap B., Peeling R.W., Bonnici F. The role of multilateral organizations and governments in advancing social innovation in health care delivery. *Infectious Diseases of Poverty*. 2019. Vol. 8 (81). URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6743093/>
7. Innovation in Healthcare: Importance and Explosive Examples. *Accept Mission*. 2022. URL: <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-in-healthcare-importance-and-explosive-examples/>
8. Jain N. What is Healthcare Innovation? Definition, Examples, Advantages, Challenges, and Digital Innovation in Healthcare. *Ideascale*. 2024. URL: <https://ideascale.com/blog/what-is-healthcare-innovation/>
9. Marjanovic S., Altenhofer M., Hocking L., Chataway J., Ling T. Innovating for improved healthcare: Sociotechnical and innovation systems perspectives and lessons from the NHS. *Science and Public Policy*. 2020. Vol. 47. Iss. 2. URL: <https://doi.org/10.1093/scipol/scaa005>
10. New EPO study: Inventions to fight cancer up by more than 70% since 2015. *News & Events*. 2024. URL: <https://www.epo.org/en/news-events/press-centre/press-release/2024/1078682>
11. Tallinn Charter 15th Anniversary Health Systems Conference, 12-13 December 2023. *European Observatory on Health Systems and Policies*. 2023. URL: <https://eurohealthobservatory.who.int/themes/observatory-programmes/governance/tallinn-conference-2023>
12. Thacharodi A., Singh P., Meenatchi R., Tawfeeq Ahmed Z. H., Kumar R. S., Neha V., Kavish S., Maqbool M., Hassan S. Revolutionizing healthcare and medicine: The impact of modern technologies for a healthier future – A comprehensive review. *Health Care Science*. 2024. Vol. 3. P. 329-349. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hcs2.115>
13. The role of global health organizations in promoting innovation and driving ethics (YEL2023). *International Hospital Federation*. 2023. URL: <https://ihf-fih.org/news-insights/the-role-of-global-health-organizations-in-promoting-innovation-and-driving-ethics/>
14. Zimlichman E., Nicklin W., Aggarwal R., Bates D. W. Health Care 2030: Health Care 2030: The Coming Transformation. *NEJM Catalyst Innovations In Care Delivery*. 2021. URL: <https://catalyst.nejm.org/doi/full/10.1056/CAT.20.0569>

References:

1. Assessing health system performance: Proof of concept for a HSPA dashboard of key indicators. (2023). *European Observatory on Health Systems and Policies*. URL: <https://eurohealthobservatory.who.int/publications/i/assessing-health-system-performance-proof-of-concept-for-a-hspa-dashboard-of-key-indicators>
2. Azimzadeh, S., Azami-Aghdash, S., Tabrizi, J.S., & Gholipour, K. Reforms and innovations in primary health care in different countries: scoping review. (2024). *Primary Health Care Research & Development*. Vol. 25. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/primary-health-care-research-and-development/article/reforms-and-innovations-in-primary-health-care-in-different-countries-scoping-review/84224546A8401563115E917E5F6255F5>
3. Brawley, O. W. The role of government and regulation in cancer prevention. (2017). *The Lancet Oncology*. Vol. 18. Iss. 8. P. 483-493. URL: [https://www.thelancet.com/journals/lanonc/article/PIIS1470-2045\(17\)30374-1/abstract](https://www.thelancet.com/journals/lanonc/article/PIIS1470-2045(17)30374-1/abstract)
4. Collins, B. (2018). Adoption and spread of innovation in the NHS. *The King's Fund*. URL: <https://www.kingsfund.org.uk/insight-and-analysis/long-reads/innovation-nhs>

5. Flessa, S., & Huebner, C. (2021). Innovations in Health Care-A Conceptual Framework. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol. 18 URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph181910026>
6. Halpaap, B., Peeling, R.W., & Bonnici, F. The role of multilateral organizations and governments in advancing social innovation in health care delivery. *Infectious Diseases of Poverty*. 2019. Vol. 8 (81). URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6743093/>
7. Innovation in Healthcare: Importance and Explosive Examples. (2022). *Accept Mission*. URL: <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-in-healthcare-importance-and-explosive-examples/>
8. Jain, N. What is Healthcare Innovation? Definition, Examples, Advantages, Challenges, and Digital Innovation in Healthcare. (2024). *Ideascale*. URL: <https://ideascale.com/blog/what-is-healthcare-innovation/>
9. Marjanovic, S., Altenhofer, M., Hocking, L., Chataway, J., Ling, T. (2020). Innovating for improved healthcare: Sociotechnical and innovation systems perspectives and lessons from the NHS. *Science and Public Policy*. Vol. 47. Iss. 2. URL: <https://doi.org/10.1093/scipol/scaa005>
10. New EPO study: Inventions to fight cancer up by more than 70% since 2015. (2024). *News & Events*. URL: <https://www.epo.org/en/news-events/press-centre/press-release/2024/1078682>
11. Tallinn Charter 15th Anniversary Health Systems Conference, 12-13 December 2023. (2023). *European Observatory on Health Systems and Policies*. URL: <https://eurohealthobservatory.who.int/themes/observatory-programmes/governance/tallinn-conference-2023>
12. Thacharodi, A., Singh, P., Meenatchi, R., Tawfeeq Ahmed, Z. H., Kumar, R. S., Neha, V., Kavish, S., Maqbool, M., & Hassan, S. Revolutionizing healthcare and medicine: The impact of modern technologies for a healthier future – A comprehensive review. (2024). *Health Care Science*. Vol. 3. P. 329-349. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hcs2.115>
13. The role of global health organizations in promoting innovation and driving ethics (YEL2023). (2023). *International Hospital Federation*. URL: <https://ihf-fih.org/news-insights/the-role-of-global-health-organizations-in-promoting-innovation-and-driving-ethics/>
14. Zimlichman, E., Nicklin, W., Aggarwal, R., & Bates, D. W. Health Care 2030: Health Care 2030: The Coming Transformation. (2021). *NEJM Catalyst Innovations In Care Delivery*. URL: <https://catalyst.nejm.org/doi/full/10.1056/CAT.20.0569>

УДК: 351:338.43(477) + 355.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-819-831](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-819-831)

Попов Микола Петрович кандидат наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та регіоналістики Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, тел.: +380963876229, <https://orcid.org/0000-0003-0204-1810>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Дослідження присвячене особливостям державного управління та державного регулювання аграрного сектору України в умовах правового режиму воєнного стану. Обґрунтовано стратегічну роль аграрного сектору в економічній стабільності країни, продовольчій безпеці та соціально-економічному розвитку. Визначено сутність державного управління аграрним сектором як комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на формування аграрної політики, координацію діяльності державних органів, контроль за виконанням законодавства та стратегічне планування розвитку галузі.

Розкрито відмінності між державним управлінням та державним регулюванням аграрного сектору, акцентовано увагу на функціях Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Державного агентства водних ресурсів та інших установ, що здійснюють державне регулювання аграрного сектору. Визначено основні механізми регулювання, зокрема фінансово-економічні (субсидії, кредитування, податкові пільги), адміністративно-правові (квотування, контроль якості продукції, земельні відносини), технічні та інноваційні (впровадження новітніх технологій, цифровізація, інфраструктурні проєкти).

Аналіз впливу війни та економічної нестабільності на аграрний сектор засвідчив скорочення посівних площ, зниження обсягів виробництва, втрати у тваринництві, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до ринків збуту, зростання логістичних витрат та фінансові труднощі аграріїв. Особливу увагу приділено питанням зайнятості населення в аграрному секторі у 2021–2024 роках, де зафіксовано значне скорочення робочих місць унаслідок військових дій, мобілізації та евакуації населення.

Розглянуто заходи державної підтримки аграрного сектору, включаючи субсидії, пільгове кредитування, компенсаційні механізми та міжнародну

допомогу. Запропоновано напрями вдосконалення державного управління та регулювання аграрного сектору в сучасних умовах, серед яких підвищення ефективності державної політики, посилення контролю за земельними ресурсами, стимулювання інновацій та інтеграція у світові аграрні ринки.

Ключові слова: аграрний сектор, державне управління, державне регулювання, продовольча безпека, економічна стабільність, воєнний стан, державна політика, зайнятість населення.

Popov Mykola PhD in Public Administration, Professor, Professor of the department of Public administration and regionalism Odesa Polytechnic National University, Odesa, tel.: +380963876229, <https://orcid.org/0000-0003-0204-1810>

FEATURES OF STATE GOVERNANCE AND STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR UNDER THE MARTIAL LAW LEGAL REGIME

Abstract. The study is dedicated to the peculiarities of state governance and state regulation of Ukraine's agricultural sector under the legal regime of martial law. The strategic role of the agricultural sector in ensuring economic stability, food security, and socio-economic development of the country is substantiated. The essence of state governance in the agricultural sector is defined as a set of organizational and legal measures aimed at forming agricultural policy, coordinating the activities of state authorities, monitoring compliance with legislation, and strategically planning the sector's development.

The differences between state governance and state regulation of the agricultural sector are revealed, with particular attention given to the functions of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection, the State Agency for Water Resources, and other institutions involved in state regulation of the agricultural sector. The main regulatory mechanisms are identified, including financial and economic (subsidies, crediting, tax benefits), administrative and legal (quotas, product quality control, land relations), and technical and innovative (implementation of advanced technologies, digitalization, infrastructure projects).

The analysis of the impact of war and economic instability on the agricultural sector has revealed a reduction in cultivated areas, a decline in production volumes, losses in livestock farming, infrastructure destruction, restricted access to sales markets, increased logistics costs, and financial difficulties for agricultural producers. Particular attention is paid to employment issues in the agricultural sector during 2021–2024, where a significant reduction in jobs has been recorded due to military actions, mobilization, and population displacement.

State support measures for the agricultural sector are considered, including subsidies, preferential crediting, compensation mechanisms, and international assistance. The study proposes directions for improving state governance and regulation of the agricultural sector in modern conditions, such as increasing the efficiency of state policy, strengthening land resource control, stimulating innovations, and integrating into global agricultural markets.

Keywords: agricultural sector, public administration, government regulation, food security, economic stability, martial law, state policy, employment.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є одним із ключових напрямів економіки України, що забезпечує продовольчу безпеку, зайнятість населення та значний внесок у ВВП країни. Проте, в умовах воєнного стану та економічної нестабільності, аграрна галузь зіткнулася з низкою критичних викликів, які вимагають оновлення державного управління та механізмів державного регулювання.

Воєнні дії спричинили руйнування інфраструктури, скорочення посівних площ, втрати у тваринництві, обмежений доступ до ринків збуту, а також значне зростання витрат на виробництво та логістику. Окрім цього, знецінення гривні, інфляція та скорочення державної підтримки ускладнюють діяльність аграрного бізнесу, що вимагає переосмислення державної політики у сфері сільського господарства.

Незважаючи на важливість аграрного сектору для стабільності економіки, механізми державного управління та регулювання потребують адаптації до сучасних викликів, що пов'язані з військовими діями, геополітичними змінами та новими економічними реаліями. Саме тому актуальним є дослідження особливостей державного управління та державного регулювання аграрного сектору в умовах воєнного стану, що дозволить визначити ефективні інструменти підтримки аграрного виробництва та стабілізації ринку сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед важливих досліджень, які підкреслюють критичну роль державного управління та регулювання у підтримці та відновленні аграрного сектору України в умовах воєнного стану доцільно віднести наступні: вплив війни на аграрний сектор та роль державного управління у відновленні галузі (Г.О. Кузьменко, А.А. Телендій) [4]; державне регулювання аграрного сектору під час війни на прикладі Харківської області (Г.П. Пасемко, О.М. Таран) [5]; фінансове забезпечення аграрного сектору України в умовах війни (Д.В. Тітов, В.В. Олексієнко) [19]; пріоритети забезпечення стійкості аграрного сектору в умовах війни (доповідь Національного інституту стратегічних досліджень) [7] та ін.

Мета статті – визначення особливостей державного управління та державного регулювання аграрного сектору України в умовах правового режиму воєнного стану, аналіз механізмів їх реалізації, оцінка ефективності державної підтримки аграрного виробництва та розробка пропозицій щодо вдосконалення управлінських і регуляторних підходів у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Визначимо поняття державне управління та державне регулювання аграрного сектору України та покажемо відмінності між ними.

Державне управління та державне регулювання аграрного сектору – це взаємопов’язані, але відмінні поняття. Основна відмінність полягає в тому, що *державне управління* є більш широким і включає в себе всі аспекти діяльності органів влади щодо аграрного сектору, тоді як *державне регулювання* – це сукупність інструментів і механізмів, які держава використовує для впливу на аграрний сектор.

Основні відмінності між державним управлінням та державним регулюванням представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння понять державне управління та державне регулювання аграрного сектору

Критерій	Державне управління	Державне регулювання
Суть	Стратегічне планування та координація розвитку агросектора	Використання конкретних механізмів впливу на ринок
Цілі	Створення сприятливих умов для розвитку аграрної сфери	Забезпечення стабільності та ефективності ринку
Методи	Законодавче регулювання, формування політики, погляд	Податкові пільги, квотування, цінова політика, субсидії
Термін дії	Довгострокове	Коротко- і середньострокове
Приклади	Розробка Стратегії розвитку АПК, створення профільних міністерств, міжнародне співробітництво	Дотації на сільгосптехніку, обмеження експорту зерна, контроль за ГМО

Розглянемо сутність державного управління аграрним сектором. Державне управління – це комплекс організаційно-правових заходів, які виробляються органами влади для забезпечення ефективного розвитку аграрного сектору. Це стратегічний процес, що включає розробку політики, координацію діяльності державних органів, контроль за виконанням законодавства та планування розвитку галузі.

Відповідно до Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України [6] до основних функцій державного управління в аграрному секторі можна віднести:

– Формування аграрної політики (визначення стратегічних цілей і напрямків розвитку аграрного сектора).

- Розробка законодавчих актів (створення нормативної бази для діяльності аграрного сектору).
- Організація державних установ (забезпечення діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства, Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Державного агентства водних ресурсів України, аграрних фондів та інших органів).
- Контроль та нагляд (перевірка дотримання законодавства, контроль за якістю продукції, захист прав аграріїв).
- Стратегічне планування (визначення довгострокових планів розвитку аграрного сектору).
- Співпраця з міжнародними організаціями (інтеграція у світові аграрні ринки, отримання міжнародної допомоги).
- Розвиток освіти та науки (підтримка аграрної освіти, інновацій та наукових досліджень).

Прикладами державного управління в аграрному секторі можуть бути: прийняття Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [13]; запровадження державних програм підтримки фермерів [15]; визначення пріоритетів земельної реформи [13].

До основних органів, які здійснюють державне управління аграрним сектором належать:

- Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики) – формує державну аграрну політику, реалізує програми розвитку сільського господарства.
- Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспожислужба) – контролює якість продукції та дотримання санітарних норм.
- Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство) – відповідає за управління водними ресурсами, меліорацію.

Варто наголосити на важливості двох інституцій у розвитку аграрного сектору

- Державний фонд підтримки фермерських господарств – забезпечує фінансову допомогу малим та середнім агровиробникам.
- Національна академія аграрних наук України – впровадження результатів наукових досліджень в аграрний сектор економіки.

Розглянемо сутність державного регулювання аграрного сектору. Державне регулювання – це конкретні механізми та інструменти, які держава використовує для впливу на аграрний сектор для забезпечення його стабільного розвитку. Це оперативна і тактична діяльність, що забезпечує контроль, стимулювання або обмеження певних процесів у аграрному секторі.

Виокремимо основні механізми державного регулювання аграрного сектору (через аналіз законодавчих і нормативно-правових актів, що наведені нижче).

Фінансово-економічні механізми:

- Субсидії та дотації (підтримка фермерських господарств, компенсація вартості товарів).
- Кредитування (пільгові кредити, страхування врожаю).
- Податкові пільги (спеціальні режими оподаткування для аграріїв).
- Цінове регулювання (вплив на ціни через державні закупівлі зерна).
- Гранти та інвестиційні програми (залучення міжнародних коштів у розвиток сільського господарства).

Адміністративно-правові механізми:

- Квотування та ліцензування (обмеження на експорт/імпорт певних сільгосппродуктів).
- Регулювання земельних відносин (ринок землі, контроль за використанням угідь).
- Контроль за якістю продукції (сертифікація та стандартизація харчових продуктів).
- Екологічне регулювання (впровадження екостандартів у виробництві).

Технічні та інноваційні механізми:

- Впровадження нових технологій у виробництво (біотехнології, точне землеробство).
- Розвиток цифровізації (електронні платформи для аграріїв, GPS моніторинг у сільському господарстві)
- Розвиток інфраструктури зрошення, транспорту та зберігання продукції.
- Стимулювання органічного виробництва та екологічно чистих технологій.

В якості прикладів державного регулювання в аграрному секторі можна навести: встановлення експортних квот на пшеницю для стабілізації внутрішнього ринку; впровадження пільгового кредитування для малих фермерських господарств; здійснення контролю за використанням пестицидів та добрив.

Таким чином, державне управління – це комплексний процес, який включає розробку політики, стратегічне планування та координацію дій; державне регулювання – це конкретні механізми, які забезпечують виконання політики та контролю за аграрним сектором.

Поєднання стратегічного державного управління з ефективними механізмами державного регулювання сприяє сталому розвитку аграрного сектору України.

Основними законодавчими та нормативно-правовими актами, які визначають відповідну державну політику та забезпечують правові, економічні та соціальні умови функціонування аграрного сектору України є:

- Конституція України (закріплює право власності на землю та природні ресурси, а також визначає загальні принципи державної політики в аграрному секторі) [3].
- Земельний кодекс України (визначає правові засади володіння, користування та розпорядження землею в Україні) [2].
- Цивільний кодекс України (регулює майнові та особливості немайнових відносин, зокрема ті, що стосуються аграрного сектору) [21].
- Господарський кодекс України (встановлює правові основи господарської діяльності, включаючи агропромисловий комплекс) [1]. Втрапить чинність, з дня введення в дію (28.08.2025) Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [12].
- Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» (визначає механізми державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та регулює питання цінової політики на аграрному ринку) [10].
- Закон України «Про фермерське господарство» (регулює створення та діяльність фермерських господарств в Україні) [14].
- Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (встановлює правові основи діяльності сільськогосподарських кооперативів) [8].
- Закон України «Про аграрні ноти» (запроваджує новий фінансовий інструмент – аграрні ноти, які є цінними паперами в електронній формі, що надають аграріям додаткові можливості для залучення інвестицій та кредитування) [9].
- Закон України «Про інформаційно-комунікаційну систему "Державний аграрний реєстр"» (визначає правовий статус та функціонування Державного аграрного реєстру, спрямованого на цифровізацію аграрного сектору та сприяння доступу сільськогосподарських товаровиробників до державної підтримки) [11].
- Постанови Кабінету Міністрів України (регулюють детальні аспекти реалізації аграрної політики, такі як програми державної підтримки, порядок використання земель сільськогосподарського призначення та інші питання).
- Накази Мінагрополітики, Держпродспоживслужби, Держводагентства (встановлюють стандарти, правила та рекомендації щодо ведення сільськогосподарської діяльності, сертифікації продукції, контролю за якістю та безпекою харчових продуктів, ветеринарно-санітарного контролю, нагляду (контроль) у сфері агропромислового комплексу, видача, анулювання, переоформлення дозволів на проведення робіт на землях водного фонду).

– Міжнародні угоди та зобов'язання (Україна є учасником низки міжнародних договорів та угод у сфері сільського господарства, які впливають на національне законодавство та регулювання аграрного сектору).

Сільське господарство у складі аграрного сектору є однією з ключових галузей економіки України, що має важливу роль у формуванні ВВП, забезпеченні зайнятості населення та розвитку експортного потенціалу. Однак війна та економічна нестабільність суттєво вплинули на аграрний сектор, спричинивши значні економічні, інфраструктурні та соціальні наслідки для розвитку сільського господарства. Зокрема:

– Руїнування інфраструктури (знищення або пошкодження елеваторів, зерносховищ, логістичних центрів; руїнування системи зрошення та меліорації, особливо в південних регіонах; замінування сільськогосподарських земель, що унеможливорює їх використання; пошкодження виробничих підприємств, що виробляють добрива, техніку та агрохімікати).

– Втрата контрольованих територій (тимчасово окупація частини території України призвела до втрати значної частини орних земель; блокування портів (особливо Чорного та Азовського морів) ускладнило експорт сільськогосподарської продукції; неможливість ведення сільського господарства в прифронтових районах через постійні бойові дії).

– Проблеми з експортом та імпортом (закриття традиційних морських маршрутів змусило Україну переорієнтувати експорт через західні кордони; дефіцит логістичних потужностей, обмеження перевезень залізничним та автомобільним транспортом; втрата доступу до міжнародних ринків, падіння експорту зернових та олійних культур; обмеження з боку деяких країн-сусідів на імпорт української продукції).

– Фінансові труднощі для аграріїв (зростання вартості кредитів та скорочення фінансових програм підтримки; обмежений доступ до інвестицій через високі ризики; падіння прибутковості через зростання витрат на виробництво (паливо, добрива, напої)).

– Дефіцит робочої сили (евакуація та мобілізація значної частини працездатного населення; вимушене закриття багатьох аграрних підприємств через шлюб кадрів; висока невизначеність щодо майбутнього бізнесу змушує фермерів скорочувати виробництво).

Загальна економічна нестабільність, викликана війною, також накладає відбиток на аграрний сектор.

Зростання собівартості виробництва збільшує ціну на паливно-мастильні матеріали, спричиняє дефіцит і здорожчання добрив та засобів захисту рослин, а також веде до зростання логістичних витрат через подовження маршрутів перевезень.

Інфляція та знецінення гривні зумовили зниження купівельної спроможності населення, що призвело до скорочення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію. Крім того, вони спричинили зростання імпорتنих цін на агротехніку, запчастини та обладнання, а висока волатильність валютного курсу ускладнює бізнес-планування.

Скорочення державної підтримки зумовило перенаправлення значної частини бюджетних коштів на оборонні потреби, що обмежило можливості фінансової підтримки аграрного сектору. Це призвело до скорочення обсягів кредитування та субсидування сільського господарства, а також до модифікації компенсаційних механізмів для фермерів, які зазнали втрат унаслідок війни.

Окремі проблеми пов'язані зі зайнятістю населення в аграрному секторі України. До початку війни, у 2021 році, в аграрному секторі України було зайнято приблизно 2,5 мільйона осіб, що становило близько 14% від загальної зайнятості в країні [18, С. 3]. Згідно з іншою інформацією у 2021 році аграрний сектор забезпечив 17% внутрішньої зайнятості [20].

Проте, починаючи з 2022 року, через повномасштабну військову агресію та економічну нестабільність, цей сектор зазнав значних змін, що вплинули на рівень зайнятості. У 2022 році аграрний сектор зазнав значних втрат через військові дії. Фактори, які спричинили скорочення робочих місць у галузі [16]:

- Скорочення посівних площ (тимчасово окупація частини території та бойові дії призвели до зменшення посівних площ на 20% порівняно з попереднім роком).
- Зниження виробництва (обсяги виробництва продукції рослинництва зменшилися на 35–40% порівняно з попереднім роком через скорочення посівних площ та нижчу врожайність).
- Втрати у тваринництві (втрата 15–20% поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці, особливо в регіонах, що відзначили активних бойових дій).

У 2023 році спостерігалися певні ознаки стабілізації та відновлення [17]:

- Відновлення виробництва (виробництво зернових культур зросло на 10%, а олійних – на 18% відповідно з 2022 роком).
- Збільшення посівних площ (посівні цибулини та моркви збільшилися на 8,1% та 6,1% відповідно, що впливає на поступове відновлення аграрного виробництва).

Ці позитивні тенденції могли сприяти частковому відновленню зайнятості в аграрному секторі. Проте, точні статистичні дані щодо рівня зайнятості у 2023 році наразі відсутні. також станом на березень 2025 року офіційні статистичні дані щодо зайнятості в аграрному секторі за 2024 рік ще не опубліковані.

Аграрний сектор України зазнав значних викликів у період 2022–2024 років через військові дії та економічну нестабільність. Після суттєвого скорочення зайнятості у 2022 році спостерігалися ознаки відновлення у 2023 році. Подальший розвиток залежатиме від стабілізації ситуації в країні, державної підтримки та адаптації галузі до нових умов.

Висновки. Державне управління та регулювання аграрного сектору в умовах воєнного стану є критичними елементами стабілізації економіки України, забезпечення продовольчої безпеки та підтримки сільськогосподарських виробників. Аналіз відмінностей між державним управлінням (стратегічне планування, координація та політичні ініціативи) та державним регулюванням (конкретні механізми впливу: субсидії, податкова політика, квотування) дозволив ідентифікувати ключові інструменти для підтримки аграрного сектору.

Основні виклики аграрного сектору включають руйнування інфраструктури, скорочення посівних площ, проблеми з логістикою, дефіцит робочої сили та фінансові труднощі через макроекономічну нестабільність.

Скорочення державної підтримки аграрного сектору через перерозподіл бюджетних коштів на оборонні потреби суттєво обмежило доступ аграріїв до кредитування, субсидій та компенсаційних програм.

Війна змінила структуру зайнятості в аграрному секторі, що призвело до значного скорочення робочих місць у 2022 році, часткової стабілізації у 2023 році та невизначеності щодо 2024 року.

Для подальшого розвитку аграрного сектору економіки доцільно здійснити такі заходи. Підвищення ефективності державного управління шляхом розроблення адаптованих стратегій розвитку аграрного сектору в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Посилення фінансової підтримки аграріїв завдяки розширенню програм кредитування та субсидування, запровадженню механізмів податкових пільг і компенсаційних виплат фермерам, які зазнали втрат унаслідок війни. Реалізація інфраструктурної реконструкції передбачає створення державних програм відновлення зруйнованих сільськогосподарських підприємств, елеваторів, логістичних маршрутів і зрошувальних систем. Цифровізація та спрощення бюрократичних процедур має відбуватися шляхом удосконалення Державного аграрного реєстру, розширення електронних сервісів для фермерів та автоматизації процесів отримання державної підтримки. Активізація міжнародної співпраці передбачає залучення фінансової та технологічної підтримки міжнародних організацій для подолання кризових явищ і модернізації аграрного виробництва. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню стійкості аграрного сектору, його адаптації до сучасних викликів та створенню умов для стабільного розвитку.

Література:

1. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Кузьменко Г.О., Телендій А.А. Вплив війни на аграрний сектор України: виклики та роль державного управління у відновленні галузі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 35 (74). № 5. 2024. С. 22-29. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.5/04>
5. Пасемко Г., Таран О. Державне регулювання аграрного сектору під час війни (на прикладі Харківської області). *Економіка та суспільство*. № 51. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36>
6. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text>
7. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська] ; за ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04>
8. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>
9. Про аграрні ноти : Закон України від 22.02.2024 № 3586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text>
10. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
11. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр» : Закон України від 19.09.2024 № 3980-IX <https://zakon.rada.gov.ua/go/3980-20>
12. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
13. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
14. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
15. Програми підтримки для фермерів. *Всеукраїнський Конгрес Фермерів. Офіційний сайт*. 20.06.2024. URL: <https://farmers.org.ua/prohramy-pidtrymky-dlia-fermeriv/>
16. Русан В. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 10.03.2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik?utm_source=chatgpt.com
17. Русан В.М., Жураковська Л.А. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 14.02.2024. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta?utm_source=chatgpt.com

18. Сільське господарство України. Від російського вторгнення до європейської інтеграції. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. 15.04.2024. 15 с. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI%282024%29760432_XL.pdf?utm_source=chatgpt.com

19. Тітов Д., Олексієнко В. Фінансове забезпечення аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. № 63. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>

20. Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформи та ринки. *Transnational Institute*. 9 November 2023. URL: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk>

21. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

References:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code Ukraine]. (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].

2. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. (2001, October 25). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

4. Kuzmenko, H.O., & Telendiy, A.A. (2024). Vplyv viiny na ahraryi sektor Ukrainy: vyklyky ta rol derzhavnoho upravlinnia u vidnovlenni haluzi [The impact of war on the agricultural sector of Ukraine: Challenges and the role of state governance in restoring the industry]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration and Governance*, 35(74), 22-29 [in Ukrainian].

5. Pasemko, H., & Taran, O. (2023). Derzhavne rehuliuвання ahrarynoho sektoru pid chas viiny (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [State regulation of the agricultural sector during the war (on the example of the Kharkiv region)]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 51 [in Ukrainian].

6. Polozhennia pro Ministerstvo ahraryoi polityky ta prodovolstva Ukrainy, zatverdzenoho postanovoiou Kabinetu Ministriv Ukrainy [Regulations on the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2021, February 17). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Sobkevych, O.V., Shevchenko, A.V., Rusan, V.M., & Zhurakovska, L.A. (2023). *Priorytety zabezpechennia stiikosti promyslovosti y ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny : analitychna dopovid [Priorities for ensuring the sustainability of industry and the agricultural sector of Ukraine's economy during the full-scale war]*. Kyiv: NISS [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy Pro silskohospodarsku kooperatsiiu [Law of Ukraine On Agricultural Cooperation]. (2020, July 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy Pro ahraryni noty [Law of Ukraine On Agrarian Notes]. (2024, February 22). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy [Law of Ukraine On State Support for Agriculture of Ukraine]. (2004, June 24). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy Pro informatiino-komunikatsiinu systemu «Derzhavnyi ahrarnyi reiestr» [Law of Ukraine On the Information and Communication System «State Agrarian Register»]. (2024, September 19). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3980-20> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy Pro osoblyvosti rehuliuвання diialnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiino-pravovykh form u perekhidnyi period ta obiednan yurydychnykh osib [Law of Ukraine On the peculiarities of regulating the activities of legal entities of certain organizational and legal forms in the transitional period and associations of legal entities]. (2025, January 09). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> [in Ukrainian].
13. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the Approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine until 2030 and the Approval of the Operational Plan for its Implementation in 2025-2027.]. (2024, November 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy Pro fermerske hospodarstvo [Law of Ukraine On Farming]. (2003, June 19). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> [in Ukrainian].
15. Prohramy pidtrymky dlia fermeriv. [Farmers' Support Programs]. *Vseukrainskyi Konhres Fermeriv. Ofitsiyni sait – All-Ukrainian Farmers' Congress. Official website*. Retrieved from: <https://farmers.org.ua/prohramy-pidtrymky-dlia-fermeriv/> [in Ukrainian].
16. Rusan, V. (2023). Ahrarnyi sektor ekonomiky: pidsumky 2022 ta prohnoz na 2023 rik [Agricultural sector of the economy: Results of 2022 and forecast for 2023]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> [in Ukrainian].
17. Rusan, V.M., & Zhurakovska, L.A. (2024). Ahrarnyi sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiikosti, problemy ta perspektyvni zavdannia. [The agricultural sector of Ukraine in 2023: Components of resilience, problems, and prospective tasks]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarnyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> [in Ukrainian].
18. Silske hospodarstvo Ukrainy. Vid rosiiskoho vtorhnennia do yevropeiskoi intehtratsii. [Agriculture of Ukraine: From Russian Invasion to European Integration]. *Doslidnytska sluzhba Yevropeiskoho parlamentu – European Parliament Research Service*. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI%282024%29760432_XL.pdf [in Ukrainian].
19. Titov, D., & Oleksiienko, V. (2024). Finansove zabezpechennia ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Financial support for Ukraine's agricultural sector under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 63. [in Ukrainian].
20. Ukrainske silske hospodarstvo u voiennyi chas: stiikist, reformy ta rynky. [Ukrainian Agriculture in Wartime: Resilience, Reforms, and Markets]. *Transnational Institute* Retrieved from: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk> [in Ukrainian].
21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

УДК 351.824:620.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-832-841](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-832-841)

Проць Роман Романович кандидат сільськогосподарських наук, докторант кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0008-9143-2234>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЦІЛЕЙ

Анотація. У статті визначено та доведено, що система державного регулювання розвитку альтернативної енергетики є визначальним фактором у досягненні кліматичних цілей в умовах сучасних глобальних викликів. На основі міждисциплінарного підходу обґрунтовано взаємозв'язок між впровадженням відновлюваних джерел енергії та зменшенням вуглецевого сліду, що прямо впливає на безпековий розвиток і адаптацію до вимог зовнішнього середовища. У статті встановлено, що ефективна політика в цій сфері потребує продуманої координації між органами державного регулювання, приватним сектором і громадськістю, а також широкої міжнародної співпраці задля обміну досвідом і технологіями. Особливу увагу приділено економічним і соціальним вигодам, які може дати альтернативна енергетика, зокрема, створенню нових робочих місць та стимулюванню інновацій. Крім того, охарактеризовано головні особливості реалізації кліматичних програм, що включають багатостороннє партнерство, гнучке планування й постійний моніторинг екологічних показників. Показано, що підвищення частки «чистих» джерел енергії в структурі національного енергетичного балансу здатне зміцнити енергетичну незалежність та економічну стабільність країни, водночас відповідаючи міжнародним зобов'язанням. У результаті дослідження сформульовано низку рекомендацій для органів державного регулювання щодо вдосконалення механізмів підтримки альтернативної енергетики, включно зі сприянням інноваціям, доступу до фінансування та посиленою комунікацією зі стейкхолдерами. Робота демонструє, що запровадження «зелених» технологій не лише посилює здатність держави відповідати на виклики зміни клімату, а й забезпечує сталий розвиток промисловості та соціальної сфери. Практична цінність даних висновків полягає у можливості застосування запропонованих інструментів у процесі формування довгостро-

кових національних і регіональних стратегій, спрямованих на збереження довкілля та підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: альтернативна енергетика, кліматичні цілі, система державного регулювання, безпековий розвиток, зовнішнє середовище, інновації, міжнародна співпраця

Roman Prots Candidate of Agricultural Sciences, Doctoral Student of the Department of National Security, Public Management and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University, <https://orcid.org/0009-0008-9143-2234>

STATE REGULATION OF ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT AS A TOOL FOR ACHIEVING CLIMATE GOALS

Abstract. The article identifies and proves that the system of state regulation of alternative energy development is a determining factor in achieving climate goals in the face of modern global challenges. Based on an interdisciplinary approach, the relationship between the introduction of renewable energy sources and the reduction of the carbon footprint is substantiated, which directly affects safe development and adaptation to environmental requirements. The article establishes that effective policy in this area requires thoughtful coordination between state regulatory bodies, the private sector and the public, as well as broad international cooperation to exchange experience and technologies. Particular attention is paid to the economic and social benefits that alternative energy can provide, in particular, the creation of new jobs and the stimulation of innovation. In addition, the main features of the implementation of climate programs are described, including multilateral partnership, flexible planning and constant monitoring of environmental indicators. It is shown that increasing the share of "clean" energy sources in the structure of the national energy balance can strengthen the energy independence and economic stability of the country, while meeting international obligations. As a result of the study, a number of recommendations were formulated for state regulatory bodies to improve mechanisms for supporting alternative energy, including promoting innovation, access to financing and enhanced communication with stakeholders. The work demonstrates that the introduction of "green" technologies not only strengthens the state's ability to respond to the challenges of climate change, but also ensures sustainable development of industry and the social sphere. The practical value of these conclusions lies in the possibility of applying the proposed tools in the process of forming long-term national and regional strategies aimed at preserving the environment and increasing competitiveness.

Keywords: alternative energy, climate goals, state regulatory system, secure development, external environment, innovation, international cooperation

Постановка проблеми. Актуальність державної підтримки альтернативних джерел енергії зростає і через посилений міжнародний конкурентний тиск. Країни, що швидше переходять до “чистої” енергії, часто отримують переваги на світових ринках завдяки інноваційності та здатності залучати міжнародний капітал у проєкти сталого розвитку. Цікавим є те, що безпековий розвиток енергетики безпосередньо впливає на місце держави у глобальній економіці: без належної системи державного регулювання альтернативної енергетики зберігати інвестиційну привабливість стає дедалі складніше. Оскільки зовнішнє середовище висуває дедалі вищі вимоги щодо екологічних стандартів, не можна ігнорувати тенденцію “озеленення” економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика альтернативної енергетики як рушійної сили для досягнення кліматичних цілей охоплює широкий спектр наукових досліджень у галузі державного управління, права та екології. Так, М.Ф. Криштанович і Н.І. Лапичак [1] наголошують на взаємозв’язку між екологічною безпекою та стандартизацією продукції, підкреслюючи, що належна система екологічних стандартів є важливою складовою безпекового розвитку в умовах невизначеності. Дещо інший аспект висвітлюють Ю.Б. Кух і В.Я. Поліщук [2], які аналізують виклики та перспективи альтернативних джерел енергії в Україні, звертаючи увагу на технологічні й економічні бар’єри, що потребують підтримки з боку органів державного регулювання. Правове поле використання альтернативних джерел енергії в Україні детально розглядає А. В. Павлига [3]. У своїх дослідженнях автор виокремлює специфіку юридичних норм і механізми, які визначають взаємини між державою, бізнесом та громадянськістю, підтверджуючи важливість правового підґрунтя для сталого розвитку енергетичного сектору. Окрему увагу біоенергетичній галузі приділяє О. А. Трегуб [4], який пропонує правові підходи до стимулювання використання лісової та аграрної біомаси, що є однією з ключових складових безпекового розвитку держави, особливо в контексті продовольчої й енергетичної автономії. Важливість державно-управлінських механізмів підтримки альтернативної енергетики окреслено в публікації О. Л. Волошина [5]. Автор розглядає сучасний стан альтернативної енергетики в Україні та результативність заходів, які сприяють її поширенню. Зі свого боку, З. М. Бурик [6] аналізує функції державного регулювання сталого розвитку, розкриваючи, як органи державного регулювання можуть формувати сприятливе зовнішнє середовище для впровадження екологічно чистих технологій. У контексті розвитку вітроенергетики слід відзначити працю Л.Г. Мельника та С.О. Кравченка [7], які досліджують тенденції й

прогнози цього підсектора, що є одним із найперспективніших напрямів декарбонізації енергетики. Сонячна енергетика як невід’ємна частина безпекового розвитку енергетичного сектору детально розглянута у роботі І.Д. Бойка та А.П. Гуренка [8]. Автори звертають увагу на вплив сонячних технологій на сталий розвиток і на те, як їх можна оптимально інтегрувати у систему державного регулювання. Водночас Т.М. Кравцова [9] розглядає правові форми втручання держави в підприємницьку діяльність, наголошуючи, що якісне законодавче підґрунтя є базовою умовою для успішного використання “чистих” джерел енергії. Нарешті, М.Ю. Коденська [10] зазначає, що державна підтримка аграрного сектору, яка реалізується через певні фінансові інструменти, відіграє суттєву роль у розвитку біоенергетики, зокрема через раціональне використання аграрних відходів.

Метою даної статті є виявити та обґрунтувати, чому система державного регулювання розвитку альтернативної енергетики виступає одним із найефективніших інструментів досягнення кліматичних цілей у сучасних умовах, а також окреслити ключові виклики й переваги впровадження “чистих” технологій. Об’єктом дослідження слугує механізм взаємодії органів державного регулювання, бізнесу та суспільства у процесі формування політики у сфері альтернативної енергетики. Завданнями є: проаналізувати особливості державних заходів із впровадження відновлюваних джерел енергії, визначити їхній вплив на досягнення кліматичних зобов’язань.

Виклад основного матеріалу. Сучасні глобальні тенденції у царині енергетики та довкілля підтверджують нагальну потребу змінювати пріоритети в бік низьковуглецевих технологій, щоб протидіяти руйнівним наслідкам зміни клімату. Відповідно, система державного регулювання розвитку альтернативної енергетики відіграє ключову роль у переході до більш екологічно дружніх джерел живлення. Зовнішнє середовище вимагає, аби країни впроваджували нові стратегії та технології, що дають змогу оптимізувати споживання ресурсів і скорочувати викиди парникових газів. У той час, коли безпековий розвиток стає пріоритетом, пошук енергоефективних рішень значно зміцнює енергетичну незалежність. Саме тут альтернативна енергетика постає інструментом досягнення кліматичних цілей, водночас підтримуючи економічне зростання і зберігаючи навколишнє середовище. Значна увага до альтернативної енергетики пояснюється тим, що викопні енергоносії стають дедалі менш надійним ресурсом і прямо впливають на зміни клімату. Традиційний енергетичний сектор негативно позначається на якості повітря, води та ґрунтів, створюючи ризики для здоров’я населення. Крім того, вичерпність вуглеводнів загрожує стабільному енергопостачанню у довгостроковій перспективі. З огляду на це, органи державного регулювання в багатьох країнах висувають на перший план стратегії, які стимулюють

використання сонячної, вітрової, гідро- та біоенергетики. Такі заходи відповідають потребам зовнішнього середовища, адже допомагають зменшити залежність від імпорту вуглеводневої сировини й водночас скоротити обсяги шкідливих викидів.

Важливим чинником актуальності теми є зобов'язання країн у межах міжнародних угод з питань клімату, серед яких Паризька угода посідає провідне місце. Її положення передбачають суттєве скорочення викидів парникових газів, що означає необхідність переорієнтації енергетичного балансу на "зелені" джерела. Для досягнення поставлених цілей необхідна продумана система державного регулювання, яка враховує місцеві особливості, наявний потенціал природних ресурсів і міжнародний досвід. Безпечний розвиток на державному рівні стає неможливим без зменшення вуглецевого сліду, що ще більше підсилює значущість альтернативної енергетики.

У багатьох країнах впровадження альтернативних джерел енергії асоціюється з новими робочими місцями та інноваційним розвитком. Коли держава цілеспрямовано розвиває біоенергетику, вітрову чи сонячну енергетику, це сприяє нарощуванню внутрішнього виробництва обладнання, залученню місцевих компаній і підвищенню кваліфікації кадрів. Таким чином, у процесі досягнення кліматичних цілей відбувається ще й структурна модернізація економіки. Це є вагомим підтвердженням актуальності теми, адже успішний безпечний розвиток на регіональному і глобальному рівнях залежить від вміння держави реагувати на виклики зовнішнього середовища та інтегрувати екологічні імперативи в економічне планування. Ще один аспект, що підкреслює важливість теми, полягає в екологічних ризиках, з якими стикається людство: часті екстремальні погодні явища, танення льодовиків, підвищення рівня світового океану. Ці проблеми невідворотно впливають на життя мільйонів людей і прямо вказують на необхідність зміни парадигми енергоспоживання. У такій ситуації органи державного регулювання вимушені шукати ефективні способи, аби підготуватися до можливих наслідків кліматичних катастроф. Альтернативна енергетика виступає механізмом, що дозволяє диверсифікувати джерела енергопостачання та зменшити загрозу енергетичних криз (табл.1).

Таблиця 1

Альтернативна енергетика як інструмент досягнення кліматичних цілей

Зниження рівня вуглецевих викидів	Покращення енергетичної незалежності	Насамперед, альтернативна енергетика дає змогу суттєво зменшити обсяги парникових газів у порівнянні з традиційними джерелами. Використання сонця, вітру, гідро- та біомаси задовольняє попит на енергію без спалення викопного палива, що є прямим внеском у боротьбу зі змінами клімату
		Оскільки відновлювані ресурси наявні в багатьох регіонах, їхня інтеграція в енергетичну систему сприяє зменшенню імпортозалежності. Це особливо важливо для безпекового розвитку держав, які прагнуть уникнути геополітичних ризиків, пов'язаних зі зовнішніми постачаннями енергоресурсів
Стимулювання інновацій та технологічного прогресу	Гармонізація з міжнародними екологічними стандартами	Альтернативна енергетика часто базується на високотехнологічних рішеннях, які можуть трансформувати економіку і створювати додаткові робочі місця. Це відповідає вимогам зовнішнього середовища, адже допомагає державі рухатися у бік сталого розвитку, покращуючи власну конкурентоздатність
		Перехід до чистих джерел енергії відкриває шлях до більшої інтеграції в глобальні кліматичні ініціативи. Держава, яка активно впроваджує альтернативні технології, відповідає критеріям Паризької угоди та інших міжнародних домовленостей, що засвідчує її прагнення брати участь у збереженні планети

Джерело: сформовано автором

З огляду на прискорену урбанізацію та зростаючі потреби населення в енергоресурсах, розвиток відновлюваних технологій стає не лише екологічно, а й соціально значущим. Питання доступу до енергії стає критичним, особливо у регіонах із віддаленою інфраструктурою. В умовах, коли зовнішнє середовище змінюється під впливом конфліктів і нестабільності, наявність автономних сонячних чи вітрових установок може забезпечувати базові потреби громад. Усе це демонструє, що державне сприяння альтернативній

енергетиці має важливий гуманітарний і соціальний вимір, бо воно допомагає громадам витримувати безпекові виклики і реагувати на непередбачувані ситуації. Не менш важливо звертати увагу на інноваційну складову, яка є рушійною силою у розвитку альтернативних джерел енергії. Система державного регулювання, що підтримує наукові дослідження та розробки, може прискорити впровадження новітніх технологій і знизити їхню вартість. Такі інноваційні процеси сприяють адаптації країни до стрімкої зміни клімату й забезпечують конкурентні переваги. Актуальність теми “державне регулювання розвитку альтернативної енергетики як інструмент досягнення кліматичних цілей” посилюється ще й тим, що ці інновації формують основу для майбутнього безпекового розвитку, коли ресурси використовуються раціональніше, а відходи зводяться до мінімуму (рис.1).

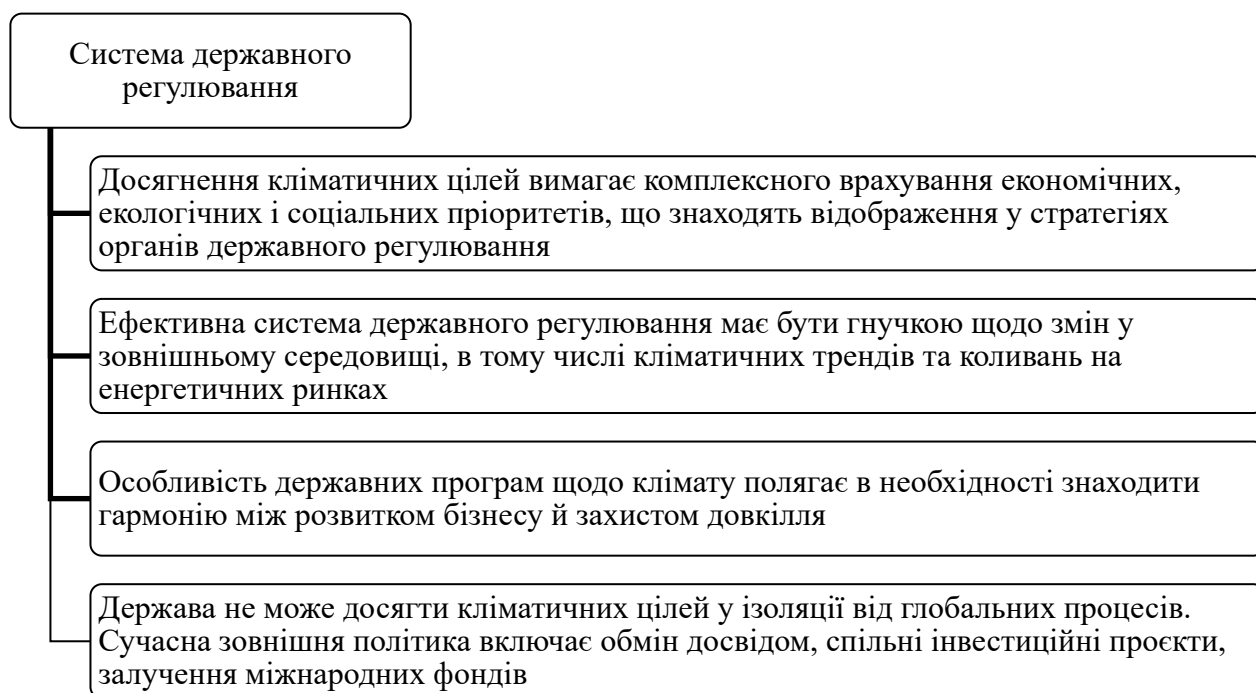

Рис. 1 Особливості досягнення кліматичних цілей на державному рівні
Джерело: сформовано автором

Вплив альтернативної енергетики на безпековий розвиток стосується не лише зниження залежності від імпорту викопного палива, а й підвищення гнучкості енергосистеми. Децентралізовані джерела енергії можуть функціонувати незалежно в разі надзвичайних ситуацій, коли традиційні мережі виходять з ладу. Таким чином, держава через органи державного регулювання здатна забезпечувати більшу стабільність постачання та формувати сприятливе зовнішнє середовище для населення й бізнесу.

Висновки. Узагальнюючи, слід ще раз наголосити, що тема державного впливу на розвиток альтернативної енергетики як способу досягнення кліматичних цілей має масштабне значення у сучасних реаліях. Її важливість пояснюється низкою факторів: глобальними викликами зміни клімату, необхідністю економічної та енергетичної трансформації, а також посиленням міжнародної конкуренції у сфері екологічно чистих технологій. Безпековий розвиток тут стає наскрізним мотивом, оскільки йдеться про надійність, гнучкість і ефективність енергетичних систем. Альтернативна енергетика не просто задовольняє енергетичний попит, а й дозволяє державі реагувати на виклики зовнішнього середовища, зміцнювати власний суверенітет і робити внесок у глобальну справу збереження клімату.

Література:

1. Криштанович М.Ф., Лапичак Н.І. Вплив екологічної безпеки на систему стандартизації й сертифікації продукції: Державна політика в умовах невизначеності. Збірник наукових праць «Теоретичні та прикладні питання державотворення» № 31 (2024). С. 48-54.
2. Кух, Ю.Б., Поліщук В.Я. Альтернативні джерела енергії в Україні: виклики та перспективи. Науковий вісник Львівського національного університету. Серія: Екологія. Том 25 (58) № 1, 2023. С. 15-22.
3. Павлига А. В. Правове регулювання використання альтернативних джерел енергії в Україні : дис...доктора філос.; Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса, 2023. 231 с.
4. Трегуб О. А. Стале зростання біоенергетичної галузі України на основі лісової та аграрної біомаси: правові підходи. Law. State. Technology. 2022. Вип. 3. С. 9 – 17.
5. Волошин О. Л. Розвиток альтернативної енергетики в Україні: сучасний стан та результативність механізмів державного регулювання. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2015. - № 1. - С. 176-181.
6. Бурик, З. М. Функції державного регулювання сталого розвитку в сучасних умовах. Ефективність державного управління, 2017, (53). <https://doi.org/10.33990/2070-4011.53.2017.148714>
7. Мельник Л.Г., Кравченко С.О. Розвиток вітроенергетики в Україні: тенденції та прогнози. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки. Том 30 (69) № 3, 2024. С. 44-49.
8. Бойко І.Д., Гуренко А.П. Сонячна енергія як чинник сталого розвитку енергетичного сектору України. Журнал української енергетики. Том 10 (45) № 4, 2023. С. 37-42.
9. Кравцова Т.М. Правові форми державного регулювання у сфері підприємницької діяльності. Право України. 2003. № 12. С. 45–47.
10. Коденська М.Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2013. № 6. С. 14— 21.
11. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237.
12. Криштанович М. Критерії оцінювання ефективності місцевих органів влади в системі публічного управління. № 3(31), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 238-246.

13. Дороніна І. І. Нормативно-правове забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020. № 1. С. 31 – 43.

14. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201.

15. Криштанович М.Ф., Лапичак Н.І. Сучасні стандарти якості продукції: особливості державної політики підвищення безпеки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74) № 2, 2024. С. 73-78.

References:

1. Kryshtanovych, M. F., & Lapichak, N. I. (2024). Vplyv ekolohichnoi bezpeky na systemu standartyzatsii y seryfikatsii produktsii: Derzhavna polityka v umovakh nevyznachenosti [The impact of environmental security on the system of standardization and certification of products: State policy in conditions of uncertainty]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, (31), 48–54. [in Ukrainian].

2. Kukh, Y. B., & Polishchuk, V. Ya. (2023). Alternatyvni dzherela enerhii v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy [Alternative energy sources in Ukraine: Challenges and prospects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekolohiia*, 25(58)(1), 15–22. [in Ukrainian].

3. Pavlyha, A. V. (2023). Pravove rehuliuвання vykorystannia alternatyvnykh dzherel enerhii v Ukraini [Legal regulation of the use of alternative energy sources in Ukraine]. (Doctoral dissertation). National University "Odesa Law Academy", Odesa, Ukraine. [in Ukrainian].

4. Trehub, O. A. (2022). Stale zrostannia bioenerhetychnoi haluzi Ukrainy na osnovi lisovoi ta ahrarnoi biomasy: pravovi pidkhody [Sustainable growth of Ukraine's bioenergy sector based on forest and agricultural biomass: Legal approaches]. *Law. State. Technology*, (3), 9–17. [in Ukrainian].

5. Voloshyn, O. L. (2015). Rozvytok alternatyvnoi enerhetyky v Ukraini: suchasnyi stan ta rezultatyvnist mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання [Development of alternative energy in Ukraine: Current state and effectiveness of regulatory mechanisms]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, (1), 176–181. [in Ukrainian].

6. Buryk, Z. M. (2017). Funktsii derzhavnoho rehuliuвання staloho rozvytku v suchasnykh umovakh [Functions of state regulation of sustainable development in modern conditions]. *Efektynist derzhavnoho upravlinnia*, (53). <https://doi.org/10.33990/2070-4011.53.2017.148714> [in Ukrainian].

7. Melnyk, L. H., & Kravchenko, S. O. (2024). Rozvytok vitroenerhetyky v Ukraini: tendentsii ta prohnozy [Development of wind energy in Ukraine: Trends and forecasts]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Tekhnichni nauky*, 30(69)(3), 44–49. [in Ukrainian].

8. Boiko, I. D., & Hurenko, A. P. (2023). Soniachna enerhiia yak chynnyk staloho rozvytku enerhetychnoho sektoru Ukrainy [Solar energy as a factor in the sustainable development of Ukraine's energy sector]. *Zhurnal ukrainskoi enerhetyky*, 10(45)(4), 37–42. [in Ukrainian].

9. Kravtsova, T. M. (2003). Pravovi formy derzhavnoho rehuliuвання u sferi pidpriemnytskoi diialnosti [Legal forms of state regulation in the field of entrepreneurial activity]. *Pravo Ukrainy*, (12), 45–47. [in Ukrainian].

10. Kodenska, M. Yu. (2013). Derzhavna pidtrymka rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [State support for the development of the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK*, (6), 14–21. [in Ukrainian].

11. Shtangret, A., & Silkin, O. (2024). Bezpekovi aspekti upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management in conditions of a hyper-dynamic external environment]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 9(37), 227–237. [in Ukrainian].
12. Kryshtanovych, M. (2024). Kryterii otsiniuvannia efektyvnosti mistsevykh orhaniv vlady v systemi publichnoho upravlinnia [Criteria for evaluating the effectiveness of local authorities in the public administration system]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 3(31), 238–246. [in Ukrainian].
13. Doronina, I. I. (2020). Normatyvno-pravove zabezpechennia rozvytku vidnovliuvalnoi enerhetyky v Ukraini [Regulatory and legal support for the development of renewable energy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, (1), 31–43. [in Ukrainian].
14. Shtangret, A., Silkin, O., & Shlyakhetko, V. (2024). Trudova mihratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpriemstva [Labor migration as an external threat to the personnel security of an enterprise]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 10(38), 190–201. [in Ukrainian].
15. Kryshtanovych, M. F., & Lapichak, N. I. (2024). Suchasni standarty yakosti produktsii: osoblyvosti derzhavnoi polityky pidvyshchennia bezpeky [Modern product quality standards: Features of state policy for enhancing security]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 35(74)(2), 73–78. [in Ukrainian].

УДК 347.9-053.2(430)(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-842-857](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-842-857)

Резнік Олег Миколайович доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник Сумського державного університету, Суми, тел.: +380954827130, <https://orcid.org/0000-0003-4569-8863>

Дубовик Катерина Євгеніївна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, тел.: 38 0509419133, <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553>

МЕХАНІЗМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито проблеми і перспективи розвитку судового захисту прав дітей-сиріт в Україні з урахуванням досвіду Німеччини. Досліджуючи проблеми судового захисту дітей-сиріт, виходили з розуміння того, що дитина є повноцінним суб'єктом права, чия гідність і свобода волі повинні бути максимально захищені. Проаналізовано та наведено у статті джерела правового регулювання захисту дітей-сиріт в Україні. Установлено типові риси забезпечення прав дітей-сиріт у трьох судових процесах: адміністративному, кримінальному і цивільному.

Установлено, що судовий захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є ключовим інструментом реалізації їхніх прав і соціальних гарантій. Однак ефективність цього механізму прямо залежить від дотримання вимог законодавства, наявності кваліфікованого персоналу та здатності системи реагувати на нові виклики, зокрема в умовах воєнного стану. Під час аналізу документів рекомендовано користуватися штучним інтелектом.

Установлено, що в Україні відсутня повноцінна система ювенальної юстиції, яка б відповідала стандартам Конвенції ООН про права дитини, Пекінським правилам та іншим міжнародним документам. Існує лише низка розрізнених положень у кримінальному та процесуальному законодавстві, а спеціалізовані суди для неповнолітніх не функціонують. Установлено, що така фрагментарність нормативного регулювання значно знижує ефективність захисту прав дітей як учасників кримінального процесу.

Визначено, що впровадження моделі відновного правосуддя, успішно реалізованої в країнах ЄС (зокрема в Німеччині), є перспективним напрямом захисту прав дітей-сиріт у нашій країні. Ця модель передбачає відповідальність правопорушника перед потерпілим і громадою, а не лише перед державою, сприяє реінтеграції, ресоціалізації та мінімізації повторних правопорушень. Пріоритетними мають стати альтернативні заходи впливу, медіація, підтримка громади та гуманістичний підхід до дитини в конфлікті з законом.

Ключові слова: правосуддя, судоустрій, органи судової влади, судове адміністрування, довіра до суду, захист прав дітей-сиріт, правопорушення неповнолітніх, превенція, протиправна поведінка, профілактика правопорушень, ювенальна юстиція, штучний інтелект.

Reznik Oleg Mykolayovych Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Senior Researcher, Academic and Research Institute of Business, Economics and Management, Sumy State University, Sumy, tel.: +380954827130, <https://orcid.org/0000-0003-4569-8863>

Dubovyk Kateryna Evgenivna Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, tel.: 380509419133, <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553>

EXPERIENCE IN JUDICIAL PROTECTION THE RIGHTS OF CHILDREN-ORPHANS: KEY ISSUES IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Abstract. The article reveals the problems and prospects for the development of judicial protection of the rights of children-orphans in Ukraine, taking into account the experience of Germany. When studying the problems of judicial protection of children-orphans, we proceeded from the understanding that a child is a full-fledged subject of law, whose dignity and freedom of will must be maximally protected. The article analyzes and presents the sources of legal regulation of the protection of children-orphans in Ukraine. Typical features of ensuring the rights of children-orphans in three legal processes are established: administrative, criminal and civil.

It is established that judicial protection of orphans and children deprived of parental care is a key tool for the implementation of their rights and social guarantees. However, the effectiveness of this mechanism directly depends on compliance with the requirements of the legislation, the availability of qualified

personnel and the ability of the system to respond to new challenges, in particular in conditions of martial law. It is recommended to use artificial intelligence when analyzing documents.

It was established that Ukraine lacks a full-fledged juvenile justice system that would meet the standards of the UN Convention on the Rights of the Child, the Beijing Rules and other international documents. There are only a number of separate provisions in criminal and procedural legislation, and specialized courts for minors do not function. It was established that such fragmentation of regulatory balancing significantly reduces the effectiveness of protecting the rights of children as participants in the criminal process.

It was determined that the fulfillment of the restorative justice model, successfully implemented in EU countries (in particular in Germany), is a promising direction for protecting the rights of children-orphans in our country. This model assumes the responsibility of the offender to the victim and the community, and not only to the state, promotes reintegration, resocialization and minimization of reoffending. Alternative measures of influence, mediation, community support and a humanistic approach to a child in conflict with the law should be prioritized.

Keywords: justice, judicial system, judicial authorities, judicial administration, trust in the court, protection of the rights of children-orphans, juvenile delinquency, prevention, illegal behavior, prevention of offenses, juvenile justice, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття в державах-членах Європейського Союзу активно запроваджуються сучасні механізми захисту прав неповнолітніх осіб. Діти визнаються повноцінними носіями прав людини та основоположних свобод, водночас залишаючись суб'єктами спеціального правового регулювання, яке враховує їхню вразливість, потреби та вікові особливості.

Аналіз судової практики дозволяє простежити, як нормативні положення забезпечують реалізацію прав дітей, одночасно підкреслюючи важливу роль батьків, опікунів та інших осіб, відповідальних за догляд. У відповідних випадках саме ці особи є ключовими суб'єктами, на яких покладаються права та обов'язки щодо дитини. При цьому застосовується концепція, закріплена в міжнародному праві, згідно з якою реалізація батьківських обов'язків повинна базуватись на принципі найкращих інтересів дитини та враховувати рівень її розвитку та самостійності [1]. Під час воєнного стану захист прав дітей-сиріт ускладнюється через руйнування інфраструктури та переміщення населення.

Останніми роками ювенальна юстиція демонструє суттєвий прогрес, що свідчить про підвищення рівня усвідомлення її значення та необхідності зосередженої уваги до цієї галузі. Неповнолітні, які опиняються у конфлікті чи

контакті з законом, потребують особливого ставлення, адже насамперед вони є дітьми, права й інтереси яких мають бути належно захищені. На міжнародному рівні активно впроваджується відновний підхід у сфері ювенальної юстиції, розвивається модель правосуддя, орієнтованого на потреби дитини, та послідовно реалізується принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Для України важливим залишається завдання створити комплексну концепцію розвитку національної ювенальної юстиції, яка поєднуватиме міжнародні стандарти з урахуванням вітчизняного контексту.

Необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики зумовлена масштабними трансформаціями в правовому полі ЄС у контексті захисту дітей від сексуального та гендерного насильства, торгівлі людьми, кіберзлочинів і порушень права на захист персональних даних. Особливо цей захист потрібен дітям-сиротам, .

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування практики щодо захисту прав дітей висвітлюються такими українськими авторами: В. В. Бойцова, І. Борисюк, Н. Буруковська, В. Василевич, Л. Голяк, О. Дубіна, О. Дуліна, В. Закриницька, Н. Коломоєць, А. Коренюк, Т. Корж-Ікаєва, І. Михайлова, О. Навроцький, О. Негода, О. Проць, О. Старовойтов та ін.

Практичний довідник з європейського права у сфері прав дитини 2022 року узагальнює ключові аспекти захисту прав дітей у різних сферах суспільного життя. Видання охоплює такі теми, як: рівність та недискримінація, особисті права дітей (свобода думки, висловлювання, ідентичність), сімейні питання (опіка, усиновлення, запобігання викраденню), захист від насильства та експлуатації, доступ до освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Також розглянуто питання міграції, притулку, обробки персональних даних, прав дітей як споживачів і гарантії у сфері правосуддя, зокрема право на справедливий суд і гідні умови тримання під вартою [2]. Деякі авторські висновки зроблені з урахуванням положень цього довідника.

Книга "Дитина-сирота в системі правового забезпечення та соціального захисту" автора І. І. Дудаєва присвячена питанням правового забезпечення та соціального захисту дітей-сиріт, які є важливими аспектами законодавства України [3]. У наукових дисертаціях піднімаються проблеми захисту прав дітей та дітей-сиріт [4-7]. Н. В. Хмелевська сформувала цілісну концепцію розвитку ювенальної юстиції в Україні, визначила її ключові принципи та напрями вдосконалення. Її дослідження спрямоване на аналіз сучасного стану ювенальної юстиції в Україні [8]. Т. А. Кобзєва та Г. Ю. Міхновський охарактеризували соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [9]. Попри значний науковий інтерес, залишається невирішеним широке коло проблем захисту прав дітей-сиріт в умовах воєнного стану в Україні, що зумовлює суперечливі наукові підходи та потребує пошуку ефективних рішень.

Мета статті – визначення перспектив розвитку судового захисту прав дітей-сиріт в Україні з урахуванням досвіду Європейського Союзу, зокрема Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Формування системи правосуддя щодо дітей в Україні розпочалося наприкінці 1990-х років, а впровадження міжнародного досвіду дістало назву «ювенальна юстиція». Вітчизняна модель ювенальної юстиції передбачалася як складова загальнодержавної політики у сфері захисту прав дитини, що має реалізовуватися з урахуванням провідних міжнародних та регіональних ініціатив, закріплених у нормативно-правових актах і стратегічних документах України. Основні вимоги щодо забезпечення прав дитини та стандартів функціонування ювенальної юстиції визначені у низці міжнародних актів, зокрема: Конвенції ООН про права дитини (1989), Мінімальних правилах ООН щодо відправлення ювенальної юстиції («Пекінські правила», 1985), Керівних принципах ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх («Ель-Ріядські принципи», 1990), а також Правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990). Необхідність створення і повного впровадження національних стандартів ювенальної юстиції відповідно до міжнародних норм була закріплена, зокрема, у Плані дій «Україна – Європейський Союз» (2005 р.), що передбачав забезпечення дотримання прав дитини як один із пріоритетів (п. 10).

Розвиток ювенальної юстиції у різних країнах світу виправданим і необхідним кроком на шляху до побудови правової держави, оскільки забезпечує ефективний захист прав і свобод дітей, зміцнює верховенство права та сприяє довірі громадян до системи правосуддя. Досвід людства демонструє те, що діти можуть опинитися під загрозою чи ризиком через свою власну поведінку або через нехтування чи жорстоке поводження з боку батьків чи опікунів. Ризикова поведінка молоді включає прогули, втечі з дому, зловживання наркотиками, вживання алкоголю неповнолітніми, порушення комендантської години або невикористання поведінку. Жорстоке поводження з дитиною та нехтування нею включають фізичне, сексуальне чи психологічне насильство, залишення, викрадення або неспроможність забезпечити належний нагляд. Винуватцями жорстокого поводження та нехтування найчастіше стають батьки або близькі родичі [4, с.84].

Особливої актуальності отримує розвиток ювенальної юстиції відносно захисту дітей-сиріт, які є дітьми, у яких померли чи загинули батьки. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування [10]. Але в той же час держава не сформувала ефективного механізму судового захисту дітей-сиріт, які опинилися в конфлікті із законом. Такі діти часто розглядаються як джерело загрози, що викликає тривогу та стимулює впровадження переважно каральних підходів. Така установка

призводить до розвитку репресивних практик і закріплення негативного образу молоді у кримінальному контексті. Водночас, розгляд неповнолітніх виключно як об'єктів покарання є хибним, адже їхній правовий статус вимагає врахування вікових, психологічних і соціальних особливостей. З огляду на це, значно ефективнішим підходом є впровадження реабілітаційних практик, які забезпечують дотримання прав дитини та сприяють її успішній соціальній інтеграції [11].

Загалом у Харківській області на обліку служб у справах дітей перебувають 4100 дітей, це діти сироти та діти які позбавлені батьківського піклування. Це дані за 2024 рік. Протягом 2024 року статус набули 537 дітей, з них 87% (469) дітей були влаштовані в сімейні форми виховання: 334 дитини знаходяться у сім'ях опікунів та піклувальників; 51 дитина влаштована у прийомні сім'ї; 84 дитини у ДБСТ (Дитячі будинки сімейного типу); 4% (22) дитини усиновлені і лише 2 дитини влаштовані в заклади інституційного догляду та виховання дітей. Порівняно з 2023 роком кількість дітей, що отримали статус, зменшилась на 14%, а відсоток дітей, що влаштовані в сімейні форми виховання, збільшився на 4% [12].

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства [13]. Цим Законом не встановлено механізму судового захисту прав дітей-сиріт.

Судоустрій в Україні включає систему судових органів, побудовану за принципами територіальності, інстанційності та спеціалізації. Реалізується судовий контроль як особлива форма нагляду за законністю в системі публічного управління, Конституційним Судом України, судами загальної юрисдикції. Його характерною рисою є несистематичність – він здійснюється під час розгляду конкретних справ (скарг, адміністративних, цивільних чи кримінальних проваджень) за ініціативою зацікавленої особи. У межах правосуддя суди можуть виявляти порушення з боку органів державної влади та посадових осіб, визнавати їхні дії незаконними, встановлювати завдану шкоду, визначати причини правопорушень і приймати рішення щодо відновлення прав або притягнення винних до відповідальності [14, с. 210].

Судовий контроль в Україні поділяють на види за такими критеріями: 1) за часом здійснення – попередній (превентивний, запобіжний) і наступний (репресивний); 2) за правовими наслідками – на консультативний і той, що запроваджує (постановляє); 3) за обов'язковістю здійснення – обов'язковий і факультативний; за способом здійснення – на абстрактний і конкретний; 4) за способом перевірки конституційності чи законності акта – на судовий

контроль змісту акта (матеріальний), його форми та способу прийняття (формальний) [15].

В аспекті нашого дослідження варто також згадати тезу С.О.Ніщимної, що ефективне правосуддя є одним з найважливіших показників розвитку правової держави. Воно забезпечує захист прав і свобод громадян, сприяє стабільності суспільства і розвитку демократії. Для досягнення ефективного правосуддя необхідно постійно працювати над удосконаленням законодавства, підвищенням кваліфікації суддів, забезпеченням незалежності судової влади [16, с.117]. Ефективне функціонування системи ювенальної юстиції неможливе без кваліфікованого персоналу та належного дотримання міжнародних стандартів, однак в Україні ці принципи впроваджуються частково, фрагментарно або тлумачаться довільно, що знижує рівень захисту дітей у кримінальному провадженні. Ефективність судового захисту та авторитет судової влади визначаються не лише законністю й обґрунтованістю судових рішень, але й швидкістю та реальністю їх виконання [14, с. 210], тому цілком виправданим є застосування штучного інтелекту в аналізі інформації про дітей-сиріт і підготовки проєктів управлінських актів під час судового адміністрування, що було обґрунтовано у попередніх публікаціях автора [17].

Удосконалення судового контролю за захистом дітей-сиріт має відбуватися в контексті розвитку ювенальної юстиції в Україні. Для його вдосконалення доцільно використовувати міжнародний досвід у сфері ювенальної юстиції, зокрема до досвіду тих країн, в яких зміни в даній сфері перевірені часом і приносять позитивний соціальний ефект [18, с.97].

У контексті реформування кримінальної юстиції в Україні особливої уваги заслуговує міжнародний досвід ювенального правосуддя, зокрема Федеративної Республіки Німеччини (ФРН). Обрана країна належить до тієї ж правової традиції, має подібні принципи регулювання та розвинену систему юстиції у справах неповнолітніх, яка має глибоке історичне коріння – перший молодіжний суд було засновано у 1908 р., а законодавче врегулювання отримано в 1923 р. через прийняття Закону про молодіжні суди (Jugendgerichtsgesetz, JGG). Основою системи є принцип виховання перед покаранням.

Ювенальна система Німеччини охоплює три вікові категорії: до 14 років – діти не підлягають кримінальній відповідальності; 14–18 років – повна відповідальність за нормами JGG; 18–21 рік – відповідальність може наставати за загальним або ювенальним кримінальним правом залежно від рівня зрілості особи. Процеси здійснюються спеціалізованими прокурорами та суддями, які мають досвід роботи з молоддю (§§ 34–37 JGG).

Ювенальна юстиція у ФРН також передбачає механізм *diversion* – відмови від кримінального переслідування в разі визнання вини, компенсації шкоди або незначності правопорушення. Мета – уникнення стигматизації

неповнолітнього та акцент на ресоціалізації. Аналогічна процедура передбачена й українським законодавством – подання клопотання прокурором про звільнення від відповідальності, однак німецька модель є більш комплексною і потребує імплементації в Кримінальному процесуальному кодексі України.

У Законі Німеччини про суди для неповнолітніх встановлено положення щодо функціонування служби допомоги молодіжним судам, яка відіграє ключову роль у забезпеченні належного розгляду справ, що стосуються неповнолітніх. Допомога таким судам здійснюється через органи з питань молоді у співпраці з асоціаціями, що надають допомогу молоді. Представники цієї служби зосереджуються на аспектах нагляду, соціального контексту та інших факторах, що мають значення для досягнення цілей системи допомоги неповнолітнім.

Вони надають підтримку органам, залученим до провадження, шляхом дослідження особистості, рівня розвитку, а також сімейного, соціального та економічного середовища неповнолітнього. Крім того, представники служби готують висновки щодо можливої вразливості підлітка та необхідних заходів реагування.

Інформація про результати таких досліджень має надаватись невідкладно, якщо вона набуває значення у процесі провадження. У випадках, пов'язаних із триманням під вартою, відповідна інформація повинна бути подана оперативно. У разі суттєвих змін обставин, які мають процесуальне значення, служба повинна здійснити додаткові дослідження та поінформувати про їх результати прокуратуру, а після порушення кримінального провадження – і суд.

Присутність представника служби на основному судовому засіданні є обов'язковою, якщо інше не передбачено нормами закону. За можливості, на засіданні має бути присутнім саме той працівник, який проводив дослідження. У разі безпідставної відсутності представника служби, фінансуючий орган публічної допомоги молоді може бути зобов'язаний компенсувати відповідні витрати.

У випадках, коли пробаційний наглядач не був призначений, служба допомоги відповідає за контроль за виконанням покладених на неповнолітнього обов'язків та інформує суд про випадки істотного недотримання. Вона також може здійснювати нагляд за неповнолітнім під час виконання покарання та сприяти його ресоціалізації, підтримуючи контакт і після винесення вироку.

Участь служби передбачена на всіх стадіях провадження. Її представники мають бути заслухані перед винесенням судом індивідуальних інструкцій або у випадках розгляду можливості призначення опікуна.

Закон передбачає можливість відмови суду або прокуратури від виконання окремих процедурних вимог за умови, що це відповідає обставинам

справи та найкращим інтересам неповнолітнього. Таке рішення має бути своєчасно доведене до відома всіх учасників провадження [19].

Додатково, у ФРН діє Служба молодіжної судової допомоги (Jugendgerichtshilfe), яка збирає повну інформацію про правопорушника та його середовище, що сприяє прийняттю справедливих рішень у суді [19].

Статус дитини-сироти та дитини в Україні, позбавленої батьківського піклування, – це визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування [13].

Судовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ґрунтується на:

1) Конституції України (ст. 52): держава забезпечує їх утримання та виховання;

2) Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (ст. 8): держава гарантує повне забезпечення їхніх потреб;

3) Сімейному кодексу України: закріплює право дитини звертатися до суду після досягнення 14 років;

4) Конвенції про права дитини: Україна зобов'язана забезпечити захист прав дітей, зокрема дітей-сиріт.

За висновками Н.В. Хмелевської концепція розвитку ювенальної юстиції в Україні потребує вдосконалення та чіткого правового врегулювання. Ключовим є ухвалення спеціального закону, що визначатиме засади функціонування цієї системи. Попри наявність відповідного законопроекту, питання його прийняття досі залишається відкритим. Необхідними є й зміни до Кримінального процесуального кодексу України для запровадження механізму відновного правосуддя щодо неповнолітніх [8, с.157].

Випадки судового захисту прав дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування:

1. Надання інформації після досягнення повноліття. Після досягнення дитиною-сиротою повноліття, вона має право вимагати надання інформації з обліково-статистичної картки. У разі відмови чи затримки з боку органу опіки та піклування, дитина може звернутися до суду для захисту свого права на доступ до персональних даних.

2. Видача інформації усиновлювачам. Інформація з обліково-статистичної картки видається усиновлювачам лише після ухвалення судового рішення про всиновлення. У випадках порушення процедури – можливий судовий розгляд.

3. Розірвання договору про наставництво. Судовий захист може бути здійснений у разі: порушення наставником умов договору; порушення прав та

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

інтересів дитини; виникнення загрози життю або здоров'ю дитини. У цих випадках суд приймає рішення про розірвання договору.

4. Позбавлення батьківських прав: батьки-вихователі мають право звертатися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав біологічних батьків дітей-вихованців у випадку порушення прав дитини.

5. Скасування чи визнання недійсним усиновлення: за ініціативою батьків-вихователів може бути подано позов до суду про скасування усиновлення або визнання його недійсним, якщо таке усиновлення порушує права дитини.

6. Заборона на відчуження житла: суд може втручатися у випадках, коли житлове приміщення, у якому проживала дитина-сирота, намагаються відчужити без згоди органу опіки та піклування. Заборона на відчуження без гарантії збереження житлових прав захищає майнові інтереси дитини.

7. Повернення дитини до законних представників: у випадку, коли особа незаконно утримує дитину, батьки-вихователі мають право через суд вимагати повернення дитини.

8. Врегулювання контактів з біологічними батьками: якщо судом не заборонено, дитина має право на спілкування з біологічними батьками. Питання спілкування вирішується також у судовому порядку у випадку конфлікту інтересів.

Присутність представника органів опіки та піклування на судових засіданнях є обов'язковою в разі, якщо розглядається справа стосовно дитини або з питань, що зачіпають права дитини [13].

В Україні поступово розвивається система ювенальної юстиції, у якій відчутні позитивні зрушення та впроваджуються міжнародні підходи. Важливим етапом цього процесу стало ухвалення у 2011 році Указу Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» [20], що передбачав створення цілісної моделі кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх. Основна мета цього документа – забезпечення законності, обґрунтованості та ефективності рішень щодо дітей, які опинилися в конфлікті із законом, з акцентом на їхнє перевиховання та подальшу соціальну інтеграцію. Водночас, незважаючи на стратегічну значущість Концепції, вона не охопила важливу категорію – неповнолітніх потерпілих і свідків, які також вступають у контакт із системою правосуддя. Ефективна робота з цією групою вимагає наявності спеціальних знань та навичок, що дозволять реалізовувати підходи, орієнтовані на дитину, з урахуванням її найкращих інтересів.

І.І. Пилипишиною доведено, що відновне правосуддя, спрямовуючи зусилля на реінтеграцію дитини в суспільство та попередження скоєння нею повторних правопорушень, відповідає вимогам Конвенції ООН про права

дитини, яка передбачає, що під час розгляду справ, пов'язаних із дітьми, необхідно забезпечити їх найкращий інтерес (ст. 3) та особливий підхід до дітей, які перебувають у конфлікті із законом (ст. 40); сприяє виправленню поведінки дітей, розвантаженню судової системи, зниженню витрат на утримання осіб у місцях позбавлення волі, створенню можливостей для відновлення соціальних зв'язків між дитиною та постраждалою особою [7, с.170].

Судовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливою складовою гарантування їхніх прав і законних інтересів. У межах національної правової системи передбачено різні механізми представництва інтересів таких дітей. Зокрема, від імені дитини до суду можуть звертатися батьки або законні представники, якими є опікуни чи піклувальники. У разі виникнення конфлікту інтересів між дитиною та її батьками представництво здійснюють органи опіки та піклування, призначаючи уповноважену особу. Крім того, прокуратура має право ініціювати судовий процес у випадках, коли інші державні органи не виконують своїх функцій, зокрема щодо забезпечення соціальних гарантій.

Суди, відповідно до своїх повноважень, вирішують низку важливих питань, що стосуються дітей-сиріт. До них належать: позбавлення батьківських прав у разі їх зловживання або бездіяльності, визнання усиновлення недійсним або його скасування, а також визначення місця проживання дитини чи порядку спілкування з нею батьків. Особливу увагу приділено залученню самих дітей до судового процесу. Так, діти віком від 14 років мають право звертатися до суду самостійно, а під час розгляду справ, які їх стосуються, суд зобов'язаний заслухати думку дитини.

Важливим аспектом є впровадження повної ювенальної спеціалізації серед усіх учасників процесу, включно з адвокатами, суддями, слідчими та соціальними працівниками [8, с.157].

Не менш значущим аспектом є забезпечення соціальних прав дітей-сиріт. Вони мають гарантоване право на повне державне утримання в навчальних закладах до досягнення повноліття або завершення навчання, одноразову грошову допомогу в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів, а також забезпечення житлом і доступ до медичних послуг. У разі порушення або невиконання відповідних зобов'язань державними органами, прокуратура має право подати позов до суду для захисту прав дитини. Такий порядок дій передбачений, зокрема, статтею 131-1 Конституції України, яка надає прокуратурі інструменти реагування на порушення прав і законних інтересів неповнолітніх.

Таким чином, система судового захисту дітей-сиріт охоплює як представництво їхніх інтересів, так і захист соціальних прав, забезпечуючи комплексний підхід до гарантування їх безпеки та гідного рівня життя.

Окремий напрям – розбудова системи превенції дитячої злочинності, яка має охоплювати як загальнонаціональні заходи (економічні та правові), так і цільові (освітні, сімейні, медичні, психологічні). Профілактичні заходи є складовою частиною ширших превентивних стратегій [8, с.157], які не підпадають під дію Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [21].

Процес становлення людини як соціального індивіда передбачає її поступову інтеграцію в суспільство, що відбувається через соціалізацію. Це складний і багатокомпонентний процес, у межах якого відбувається перехід від біологічної природи до усвідомленої участі в суспільному житті. Соціалізація охоплює різні сфери розвитку особистості, зокрема інтелектуальну, професійну, емоційну, моральну, поведінкову та міжособистісну.

Сучасним і найбільш вдалим терміном у сфері ювенальної юстиції є «реінтеграція», що охоплює широкий зміст і застосовується не лише до неповнолітніх правопорушників, а й до потерпілих. Термін «ресоціалізація» доцільно вживати виключно щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Реінтеграційний підхід має реалізовуватись з моменту першого контакту дитини з правоохоронними органами та продовжуватись після завершення судового провадження. Він повинен охоплювати як неповнолітніх у конфлікті із законом, так і тих, хто перебуває з ним у контакті. Для ефективної реінтеграції необхідна розробка спеціальних програм, участь психологів і належна підготовка всіх фахівців, які взаємодіють з дітьми в межах кримінального процесу [21, с.433]. У цілому підтримуючи цю тезу, наголошено, що проблема реінтеграції неповнолітніх правопорушників не лише (і, навіть, не стільки) в законодавстві, а передусім в світоглядній складовій діяльності органів, які покликані захищати права дітей.

Висновки

1. Досліджуючи тему судового захисту дітей-сиріт, слід виходити з того, що дитина, будучи активною земною істотою, покликана збагачувати свій внутрішній світ, забезпечуючи тим самим існування та свободу волі. Іншими словами, людина має утверджувати своє «Я».

2. Судовий захист дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування є ключовим інструментом їх правової безпеки. Держава, через судову владу та прокуратуру, забезпечує виконання соціальних гарантій, але ефективність цього механізму залежить від виконання законодавчих вимог та адаптації до нових викликів (наприклад, воєнного стану).

3. Модель відновного правосуддя (яка ефективно функціонує у Німеччині) передбачає відповідальність правопорушника перед потерпілим і громадою, а не лише перед державою, розглядається як прогресивна альтернатива каральній системі. Такий підхід сприяє реінтеграції неповнолітніх правопорушників і є основою для розвитку пробації та медіації в кримінальному процесі.

4. Незважаючи на міжнародні зобов'язання, в Україні досі відсутня цілісна модель ювенальної юстиції, яка б відповідала світовим стандартам. Законодавча база містить лише окремі положення щодо особливостей судочинства стосовно неповнолітніх, тоді як відсутність спеціалізованих судів і узгодженого нормативного забезпечення залишається суттєвою проблемою.

5. Система ювенальної юстиції має формуватися відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН про права дитини та Пекінських правил. Дитина визнається повноцінним суб'єктом прав, а ювенальна юстиція розглядається як частина загальної системи соціальної справедливості. Одним із ключових підходів є залучення ресурсів громади для запобігання залученню дітей до кримінального провадження, а також використання альтернатив офіційному судовому процесу, коли це можливо.

6. Значна увага приділяється необхідності застосування некаральних заходів, таких як медіація, громадські програми, тимчасовий нагляд чи відшкодування шкоди. Позбавлення волі має бути крайнім заходом і тривати якомога менше. Затримані діти повинні утримуватися окремо від дорослих, мати право на юридичний захист, повагу до гідності, презумпцію невинуватості, а також підтримку у процесі реінтеграції в суспільство.

7. Ювенальна система має базуватись на гуманістичному підході, сприяти ресоціалізації дітей, а також запобігання повторним правопорушенням, що в цілому підвищить довіру до органів виконавчої влади і до суду в Україні. Пріоритет мають альтернативні заходи впливу, які враховують вік дитини, її потреби та оточення. Забезпечення відповідної підтримки після повернення до громади – необхідні умови ефективної реінтеграції та дотримання прав дитей-сиріт.

Література:

1. Конвенція ООН про права дитини. Офіційний переклад Конвенції, надісланий листом Міністерства зовнішніх справ України № 72/14-612-138441 від 16.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Handbook on European law relating to the rights of the child. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 302 p. URL: <https://hris.echr.coe.int/uhtbin/cgisirsi/?ps=zdYotTpDBt/COURTLIB/X/9>.

3. Дудаєв І. І. Дитина-сирота в системі правового забезпечення та соціального захисту. Харків: Право, 2025. 207 с.

4. Борисюк І. Е. Правовий механізм взаємодії громадянського суспільства та Української держави у сфері захисту прав дитини : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214a5c88-b0ec-401d-bc44-219552941974/content>.

5. Дубіна О. М. Правові механізми захисту прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2024. 319 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c338031-88fa-4398-bc4c-e14939fcc2a0/content>.

6. Грігорова Г.Л. Концепція ювенальної відповідальності в українському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/783719e3-f4d8-4f29-a164-ee6fef132a7c/content>.
7. Пилипишина І.І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії: 081 Право / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2025. 207 с.
8. Хмелевська Н. В. Концепція розвитку ювенальної юстиції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 87, ч. 4. С. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.23>.
9. Кобзєва Т.А., Міхновський Г.Ю. Соціально-правовий захист, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Правові горизонти / Legal horizons*. Суми, 2019. № 19, т. 35. С. 36–42. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i19.p36>
10. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/find?text=%F1%E8%F0%EE%F2#Text>
11. Case S. Solving the Youth Crime ‘Problem’ TEDxLoughboroughU. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QYWPYiZIpV8&t=38s>.
12. Служба у справах дітей / Сайт Харківської обласної військової адміністрації. <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/163>
13. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
14. Ostafiichuk L. Principles of Enforcement Proceedings. Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area: monograph /edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2020. 308 p. P.210–238. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-53-2-40>
15. Величко Л.Ю., Рогова О.Г. Право в публічному управлінні / конспект лекцій. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. 120 с.
16. Ніщимна С. О. Ефективне правосуддя як ознака правової держави. *Аналітичне-порівняльне правознавство*/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УЖНУ». Ужгород, 2024. №5. С. 114-117.
17. Резнік О.М., Волік В.В. Щодо визначення правових засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2023. № 26. С. 5-16. DOI: [10.34079/2226-3047-2023-13-26-5-16](https://doi.org/10.34079/2226-3047-2023-13-26-5-16).
18. Кокошко М. В. Особливості здійснення ювенального правосуддя юстиції за законодавством Федеративної Республіки Німеччини. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 97-99.
19. Law on juvenile courts (Jugendgerichtsgesetz, JGG). URL: <http://www.gesetze-iminternet.de/bundesrecht/jgg/gesamt.pdf>
20. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24.05.2011 р. № 597/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>.
21. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/1402-19>.
22. Хмелевська Н. Реінтеграція неповнолітніх в ювенальній юстиції. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 430-434. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287323/281219>

References:

1. United Nations. (2023, November 16). Konventsiiia OON pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian]
2. European Union Agency for Fundamental Rights & Council of Europe. (2022). Handbook on European law relating to the rights of the child. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://hris.echr.coe.int/uhtbin/cgisirsi/?ps=zdYotTpDBt/COURTLIB/X/9>
3. Dudaiev, I.I. (2025). Dytina-syrota v systemi pravovoho zabezpechennia ta sotsialnoho zakhystu [The orphan child in the system of legal support and social protection]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Borysiuk, I.E. (2021). Pravovyi mekhanizm vzaiemodii hromadianskoho suspilstva ta Ukrainskoi derzhavy u sferi zakhystu prav dytyny [Legal mechanism of interaction between civil society and the Ukrainian state in the field of child rights protection] (Doctoral thesis, National University 'Odesa Law Academy'). Odesa. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214a5c88-b0ec-401d-bc44-219552941974/content> [in Ukrainian]
5. Dubina, O.M. (2024). Pravovi mekhanizmy zakhystu prav nepovnolitnikh u provadzhenni u spravakh pro administratyvni pravoporushennia [Legal mechanisms of protection of minors in proceedings on administrative offenses] (Doctoral thesis, National Academy of Internal Affairs). Kyiv. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c338031-88fa-4398-bc4c-e14939fcc2a0/content> [in Ukrainian]
6. Hrihorova, H.L. (2017). Kontseptsiiia iuvenalnoi vidpovidalnosti v ukrainskomu pravi [Concept of juvenile responsibility in Ukrainian law]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/783719e3-f4d8-4f29-a164-ee6fef132a7c/content> [in Ukrainian]
7. Pylypyshyna, I.I. (2025). Zabezpechennia prava dytyny na bezpeku v umovakh voiennoho stanu [Ensuring the child's right to security under martial law] (Doctoral thesis, Vasyl Stus Donetsk National University). Vinnytsia [in Ukrainian].
8. Khmelevska, N.V. (2025). Kontseptsiiia rozvytku iuvenalnoi yustytysii v Ukraini [Concept of development of juvenile justice in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 87(4), 152–158. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.23> [in Ukrainian]
9. Kobzieva, T.A., & Mikhnovskiy, H.Yu. (2019). Sotsialno-pravovyi zakhyst, ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikliuvannia [Socio-legal protection of orphans and children deprived of parental care]. *Pravovi horyzonty – Legal Horizons*, 35(19), 36–42. <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i19.p36> [in Ukrainian]
10. Zakon Ukrainy 'Semeinyi kodeks Ukrainy' vid 10.01.2002 № 2947 [Family Code of Ukraine from January 10, 2002, No. 2947]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/find?text=%F1%E8%F0%EE%F2#Text> [in Ukrainian]
11. Case, S. (n.d.). Solving the Youth Crime 'Problem'. TEDxLoughboroughU. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=QYWPYiZIpV8&t=38s>
12. Sluzhba u spravakh ditei / Sait Kharkivskoi oblasnoi viiskovoi administratsii [Children's Affairs Service / Website of the Kharkiv Regional Military Administration]. Retrieved from <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/163> [in Ukrainian]
13. Zakon Ukrainy 'Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikliuvannia' vid 13.01.2005 № 2342-IV [Law of Ukraine on organizational and legal conditions for the social protection of orphans and children deprived of parental care, No. 2342-IV from January 13, 2005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> [in Ukrainian]

14. Ostafiichuk, L. (2020). Principles of Enforcement Proceedings. In Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area (3rd ed., pp. 210–238). Riga, Latvia: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-53-2-40>
15. Velychko, L.Yu., & Rohova, O.H. (2021). Pravo v publichnomu upravlinni [Law in public administration]. Kharkiv: KhRI NADU 'Mahistr' [in Ukrainian]
16. Nishchymna, S.O. (2024). Efektyvne pravosuddia yak oznaka pravovoi derzhavy [Effective justice as a sign of a rule-of-law state]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, (5), 114–117 [in Ukrainian]
17. Reznik, O.M., & Volik, V.V. (2023). Shchodo vyznachennia pravovykh zasad zastosuvannia shtuchnoho intelektu pry zdiisnenni administratyvnoho sudochynstva v Ukraini [On determining the legal principles of applying artificial intelligence in administrative justice in Ukraine]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 26, 5–16. <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2023-13-26-5-16> [in Ukrainian]
18. Kokoshko, M.V. (2020). Osoblyvosti zdiisnennia iuvenalnogo pravosuddia za zakonodavstvom Nimechchyny [Features of juvenile justice implementation under the legislation of Germany]. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference 'Current Challenges and Actual Problems of Judicial Reform in Ukraine' (Chernivtsi, October 16, 2020), 97–99. Kyiv: VAITE [in Ukrainian]
19. Jugendgerichtsgesetz (JGG) [Law on Juvenile Courts]. (n.d.). Retrieved from <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/jgg/gesamt.pdf>
20. Ukaz Prezydenta Ukrainy 'Pro Kontseptsiiu rozvytku kryminalnoi yustytysii shchodo nepovnolitnikh v Ukraini' vid 24.05.2011 № 597/2011 [Decree of the President of Ukraine 'On the Concept of Development of Juvenile Justice in Ukraine' No. 597/2011 from May 24, 2011]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text> [in Ukrainian]
21. Zakon Ukrainy 'Pro sudo ustrii i status suddiv' vid 02.06.2016 № 1402-VIII [Law of Ukraine on the Judiciary and the Status of Judges No. 1402-VIII from June 2, 2016]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/1402-19> [in Ukrainian]
22. Khmelevska, N. (2023). Reintehratsiia nepovnolitnikh v iuvenalnii yustytysii [Reintegration of minors in juvenile justice]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, (4), 430–434. Retrieved from <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287323/281219> [in Ukrainian]

УДК 004.01:001.895

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-858-870](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-858-870)

Салата Галина Володимирівна докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ-601, тел.: +38(067)736-99-20, <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

Бачинська Надія Анатоліївна кандидатка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ-601, тел.: +38(099)129-26-42, <https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У науковій розвідці здійснена спроба представити авторське бачення проблеми інноваційні проєкти бібліотечної справи України через інформаційно-аналітичний зріз наукової розробки, що представлений широкою палітрою інформаційних ресурсів та діалектики поняття «проєкт» у конгломерації «інноваційна проєктна діяльність» бібліотек України. З'ясовано визначення поняття «інноваційний проєкт» та «інноваційний продукт», згідно норм Закону України про «Інноваційну діяльність»; констатовано різне розуміння проблеми «інноваційна проєктна діяльність» бібліотечних установ. Зафіксовано положення, що постановка проблеми потребує наукового підґрунтя через нормативно-правову базу на державному та регіональному рівнях. З'ясовано, що фінансова сторона предмету дослідження не регламентована жодним державним нормативно-правовим актом, відтак, грантова, фандрайзингова та краудфандингова діяльність є на часі в установах консолідованої інформації. Виявлено загрозливу тенденцію для бібліотек: інформаційні установи та корпорації перебирають на себе функції з інформування та задоволення інформаційних потреб соціуму, відтак, основна функція бібліотечних установ виходить за її межі, що може призвести до закриття низки книгозбірень. Метою публікації є спроба започаткувати наукову полеміку у питанні чіткої фіксації положення про інноваційну проєктну діяльність у бібліотеках України. Сьогодення і майбутнє проблеми інноваційної проєктної діяльності бібліотечних установ, виокремлено через комплекс методологічних підходів і методів, що сприяло цілісному баченню проблеми у галузі культури і мистецтва. Методологічне підґрунтя дослід-

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

ження базоване на соціокомунікативному, системному та соціокультурному підходах.

Ключові слова: проєкт, інноваційний проєкт, інноваційні проєкти у бібліотечній справі, проєктна діяльність, бібліотека, книгозбірня, установи консолідованої інформації, цифровізація.

Salata Halyna doctor of historical sciences, professor, professor of the department of information activity and public relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv-601, tel.: +38(067)736-99-20, <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

Bachynska Nadiia Ph.D. in pedagogy, professor, professor of the department of information activity and public relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv-601, tel.: +38(099)129-26-42, <https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>

INNOVATIVE PROJECTS IN LIBRARY ACTIVITY IN UKRAINE: SOME ASPECTS OF THE PROBLEM

Abstract. In scientific intelligence, an attempt was made to present the author's vision of the innovative projects of the library business of Ukraine through an information and analytical section of scientific development, which is represented by a wide palette of information resources and dialectics of the concept of "project" in the conglomeration "Innovative project activity" of libraries of Ukraine. The concepts of "innovative project" and "innovative product" are defined in accordance with the provisions of the Law of Ukraine "On Innovative Activity"; different understandings of the problem of "innovative activity" of library institutions are stated. It is noted that the problem requires scientific substantiation through the regulatory framework at the state and regional levels. It has been established that the financial side of the subject of research is not regulated by any state regulatory act, therefore grant, fundraising, and crowdfunding activities are timely.

A threatening trend for libraries has been identified: information institutions and corporations are taking over the functions of informing and satisfying the information needs of society, thus, the main function of library institutions is going beyond its limits, which may lead to the closure of a number of book collections. The purpose of the publication is an attempt to initiate a scientific debate on the issue of clearly fixing the position on innovative project activities in libraries of Ukraine. The present and future of the problem of innovative project activities of library institutions is highlighted through a complex of methodological approaches and methods, which contributed to a holistic vision of the problem in the field of culture and art. The methodological basis of the study is based on socio-communicative, systemic and socio-cultural approaches.

Keywords: project, innovative project, innovative projects in librarianship, project activity, library, book collection, consolidated information institutions, digitalization.

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційна ера вимагає від соціуму дієвої відповіді на виклики інформаційного суспільства та занурює споживача інформації у латентну соціальну реальність, часто із аспектами псевдо сприйняття такої. Соціум XXI століття вимагає нових рішень у задоволенні інформаційних потреб, адже постіндустріальна ера на перший план виокремлює нові вимоги до громадянина: набір практичних компетентностей, високий ступінь самоорганізованості, стресостійкість та аналітичні здібності.

Людина у XXI столітті зобов'язана протягом життя здобувати нові навички та компетентності. Відтак, установи консолідованої інформації, або бібліотеки можуть і повинні стати дієвим патронажем у життєдіяльності індивіду. Бібліотека новітньої ери – це симбіоз класичних і інноваційних функцій, а проєктна діяльність бібліотечних установ – одна з прерогатив функціонального навантаження книгозбірні XXI століття.

Інноваційні проєкти у бібліотечній справі України – проблема, що потребує чіткого інструментарію, зокрема розмежування розуміння суті проблеми: інноваційний проєкт окремо взятої книгозбірні та інноваційні проєкти корпоративного спрямування. У цій площині варто пам'ятати, що книгозбірня не є комерційною установою, тому далеко не всі маркетингові інструменти варто впроваджувати до установ консолідованої інформації. Метою публікації є спроба започаткувати науковий дискурс у проблемному полі постановки проблеми з розмежування розуміння дефініцій проєктної діяльності в установі, чи проєкт, що поєднав кілька установ бібліотечної галузі. З'ясовано, що історіографічний аналіз робіт засвідчив, що проблема проєктної діяльності установ консолідованої інформації не обійдена увагою дослідників, але не у проблемному полі означеної постановки проблеми. Методологічну базу дослідження становлять загальнонаукові підходи: аналітичний, соціокомунікативний, системний, соціокультурний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія проблеми переконливо доводить, що загальний погляд на проблему не обійдений увагою вітчизняними теоретиками і практиками. Це широка палітра розвідок, що побачила світ у фахових та продовжуваних наукових виданнях нашої держави, а також інформація зі сторінок відкритого доступу мережі Інтернет. Відзначимо, що у працях економічного спрямування, загальних проблем проєктної діяльності та фахового спрямування, мова йшла про інструменти та алгоритми впровадження і функціонування різних аспектів проєктної діяльності.

Виділимо роботи: з проблеми корпоративних проєктів бібліотечної галузі [1-2], О. Воскобойнікової-Гузєвої «Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України» [3], інноваційні технології як проєкт [4], В. Білоус «Проектна діяльність – важлива складова розвитку бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів» [5], мобільні застосунки як проєкт [6-7], Г. Салати «Промоція здорового способу життя: проєкт «Здорові бібліотеки» [8] та ін., у яких досліджуються питання проєктної діяльності установ консолідованої інформації. Водночас, проблематиці, що розмежовує розуміння суті проблеми, як то проєкт в установі, чи проєкт конгломерату бібліотечних установ, увагу приділено не у повній мірі, що додатково актуалізує окреслену тему роботи. У дослідженні використано загальнонаукові, міждисциплінарні методи дослідження. Для реалізації мети дослідження застосовувалися порівняльний метод, структуризації, взаємозв'язку.

Мета статті передбачає спробу постановки предмету окресленої теми дослідження, у проблемному полі інноваційної проєктної діяльності бібліотечних установ України.

Виклад основного матеріалу. Бібліотечна галузь України потребує державного фінансування та дієвого реформування. Намагання державних інституцій реформувати галузь впродовж останніх тридцяти років, на нашу думку, не призвели до позитивних результатів. Створені нормативно-правові акти не лише занурили галузь у правову колізію, а й пришвидшили зневажливе ставлення соціуму до книгозбірень, а дарма, адже ХХІ століття вимагає від індивіду вмінь та навичок, що після закладів освіти може і повинна надавати сучасна інформаційна установа – бібліотека. Спроби, рідше позитивні, ніж навпаки, впроваджувати у діяльність установ консолідованої інформації інноваційні інструменти із забезпечення професійної діяльності книгозбірень, також ще на початку свого шляху.

Широке застосування термінів «інновація» та «проєкт» потребує занурення в етимологію понять, адже від вірного розуміння суті термінів, чи положень, залежить результат будь-якої справи, у тому числі проблеми «інноваційні проєкти бібліотечної справи».

Закон України «Про інноваційну діяльність» твердить, що «інновації – новостворені і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери», а далі більше: «інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і *комерціалізацію* (виділено авторками – ГС та НБ) результатів наукових досліджень та розробок...» [9], «інноваційний продукт/продукція – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки ...; нові конкуренто-

здатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим цим Законом» [9]. Нарешті, «інноваційний проект – комплекс заходів і процедур, необхідних для розроблення, створення та реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції, що відображені у комплекті документів, складених відповідно до вимог законодавства [9]. Закон України «Про інноваційну діяльність» регламентує і поняття «інноваційна інфраструктура» як «сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, *інформаційно-комунікативні* (виділено авторками – ГС та НБ), юридичні, освітні тощо)» [14].

Таким чином, згідно закону України, бібліотечна установа підпадає під визначення інноваційної інфраструктури, як інформаційно-комунікативний осередок. Ми дозволили собі широке цитування Закону України «Про інноваційну діяльність», щоб з'ясувати, чи не відбулась підміна понять, що широко використовується у бібліотечній галузі. Отже, інноваційний проект, згідно означеного закону України – це заходи і процедури у створенні та реалізації інноваційного продукту. Відтак, твердимо, що інноваційний проект – це заходи і процедури у створенні та реалізації інноваційного продукту, реалізований у межах інноваційної інфраструктури – інформаційно-комунікативної: у межах бібліотечних установ України.

Варто зазначити, що автором теорії інновацій економіки і підприємницького суспільства Пітером Фердинандом Друкером (1909 – 2005 рр.) ґрунтовно розроблені і викладені основні наративи з проблеми інноваційної діяльності підприємств, зокрема у його працях «Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles» (1985 р.) та «The Post-Capitalist Society» (1993 р.) інституційовано відповіді на питання-виклики для економіки США, коли були «пережиті основні економічні й політичні потрясіння, спричинені комп'ютерною революцією, і утвердились основи панування нового технологічного способу виробництва» [10, с. 366].

Інноваційна економіка 90-х рр. ХХ ст. – це не економіка 1970-х рр., адже центральною моделлю «стала розробка ідей, які руйнують попередні рішення, товари, послуги й виробництво», а головне, «основною продукцією і основною віссю товарів і послуг стали нові рішення... зростання економіки є ...результатом безперервних інноваційних змін і потрясінь» [10, с. 366]. Інформаційне суспільство формується у взаємодії з підприємницькою економікою та охоплює «масу соціальних і політичних осередків суспільства, це – «соціальні інновації, які безперервно перебудовують відносини як між людьми та організаціями...» [10, с. 367]. Всесвітньовідомий економіст Йозеф Алоїз Шумпетер (1883 – 1950 рр.) ввів до наукового обігу поняття «творче руйнування» та «інновація» в економіці, переконано твердив, що інновація –

це запровадження нового методу виробництва, новий ринок та поставка на ринок нового продукту [10, с. 495].

Цікавим є викладене у «Словнику іншомовних слів» твердження, що «інновація – мовознавче нове явище в мові, переважно у сфері морфології, яке виникло в певній мові в пізнішу епоху її розвитку» [11, с. 472].

І. Лобановська зазначає, що термін «проект» з латини – «кинутий уперед», «спрямований уперед погляд на будь-яку діяльність, «сукупність заходів, спрямованих на досягнення певної та чітко структурованої мети в конкретні терміни із залученням оптимальних засобів і ресурсів для отримання передбачуваних кількісних і якісних результатів» [12, с. 39]. А далі, І. Лобановська констатує, що «проектна діяльність належить до розряду інноваційної, творчої діяльності» (*а якщо ні – ГС та НБ*) та визначає, що «характерними рисами будь-якого проекту є: цільовий характер...; взаємозв'язок неодмінно скоординованих між собою дій; разове явище (проект обмежений певним періодом часу); ресурсне забезпечення; певною мірою неповторність, унікальність; соціальна значущість (затребуваність суспільством)» [12, с. 39]. Отже, то що ж тоді означає «інноваційна проектна діяльність»?

А далі І. Лобановська продовжує, що бібліотечні проекти – це «соціальні некомерційні проекти, призначені для зміни ситуації щодо забезпечення ... ефективного доступу до інформації користувачів бібліотек. Однією з умов ефективності таких проектів прийнято вважати співпрацю бібліотеки в кооперації й взаємодії з іншими бібліотеками, інформаційними та культурними установами, місцевою владою, некомерційними організаціями. У результаті реалізації проекту виникають нові освітні, інформаційні, культурні та соціальні послуги, нові можливості, нові структури» [17, с. 40]. Отже, риторичку розуміння термінів і понять маємо у повній мірі.

Отже, спробуємо підсумувати: під інноваційними проектами у бібліотечній справі розуміємо створений інформаційний продукт та комплекс заходів з удосконалення бібліотечної діяльності у двох аспектах: внутрішній та зовнішній (корпоративний) сегменти діяльності. Скажімо, інноваційний проект окремо взятої бібліотеки, що створила додаток у телефон: мобільний додаток Дніпропетровської центральної бібліотеки «DneprLibrary» (2014 р.) «розрахований... на тих людей, які не звикли ходити в бібліотеки, але не можуть уявити собі життя без сучасних гаджетів... завантажити його можна безкоштовно, а навчитися користуватися ним можна за лічені хвилини» [13]. Чи, скажімо інформаційний проект для мешканців м. Дніпро «MyBook» – безоплатна онлайн-бібліотека з підручниками для школярів, а також для всіх мешканців міста Дніпра [14].

Питання професійних компетентностей працівників бібліотеки, у тому числі з розробки інноваційних проектів, порушено у роботі директорки

книгозбірні М. Медведь, яка твердить, що в науковій бібліотеці Ужгородського національного університету з 2013 року «...віднайшли власну методику, яка на *перший погляд суперечила основним вимогам професійної кваліфікації бібліотекарів* (виділено авторками – ГС, НБ)... методиці слід дати назву «всупереч вимогам» ... навчання кожного бібліотекаря, без виключення на рівень підготовки, вміння освоювати комп'ютерну грамотність і основне – до всіх однакові вимоги...» [15, с. 94], що дозволило установі впроваджувати внутрішні інноваційні проєкти. Отже, постає проблема вмінь і навичок працівників книгозбірень з розробки інноваційних проєктів, або чи надають заклади вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» освітні компоненти здобувачам, що спрямовані на практичне оволодіння інструментарію з розробки проєктів?

Л. Ковальська розширює поняття та зазначає, що «завдяки використанню сучасних технологій і різноманітних методів, як-от цифрова трансформація, автоматизація процесів, штучний інтелект та інтерактивні технології (AR, VR), ці галузі (*бібліотечна зокрема – уточнено авторками ГС та НБ*) отримують нові можливості для адаптації до потреб сучасного суспільства... інноваційне проєктування стає запорукою конкурентоспроможності та стійкості інформаційних, бібліотечних і архівних установ у сучасному світі» [16, с. 40].

Отже, з вище зазначеного, говоримо про внутрішній сегмент інноваційної проєктної діяльності бібліотеки – діяльності працівників бібліотечної установи із забезпечення функціонування окремо взятої бібліотеки! Чи все ж, це корпоративні проєкти, скажімо «Бібліотеки для ветеранів: платформи реабілітації та вшанування пам'яті» [17]; бібліотечні кроссекторальні проєкти у сфері культури та освіти [18]? До прикладу, проєктна діяльність на сторінках періодичного видання «Бібліотечний форум» [19].

У цьому сегменті, цікавим і повчальним є аспект ведення сторінки Національною книгозбірнею імені Ярослава Мудрого, як «Бібліотечні проєкти під час війни» [20] – Бібліотечні проєкти із документування та фіксації подій повномасштабної війни росії проти України. Так, проєкт Вінницької ОУНБ «Голоси живої історії» [21]; проєкт «Галерея історій» Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки [22]; проєкт Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесья Гончара «Херсонщина нескорена» [23]; проєкт Чернігівської обласної бібліотеки для дітей «Загиблі герої Чернігівщини» [24]; проєкт «Книги даруй – до перемоги крокуй» Централізованої бібліотечної системи Хмельницької міської територіальної громади [25]; проєкт «Даруючи – збагачуємось» Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка [26]. Виникає риторичне питання: представлені приклади – це інноваційні проєкти? Чи це проєкти щоденної діяльності книгозбірень?

Корпоративний, зовнішній сегмент проектної діяльності книгозбірень України – діяльність як однієї бібліотечної установи, так і у співпраці з іншими книгозбірнями навколо одного проекту. До прикладу, «Бібліотека відновлення України» [27]; проект «Здорові бібліотеки», коли на базі 34 бібліотек України, а саме Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської областей та Національної наукової медичної бібліотеки України впроваджують принцип промоції здорового способу життя та підтримки психоемоційного стану українців [28]. Чимала кількість проектів Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» [29]. Проекти 2025 р.: проект «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки», участь у яких взяли 30 бібліотекарів із 17 книгозбірень Житомирської, Київської та Одеської областей [30]. А у березні 2025 року, у м. Києві команда «Психологічне здоров'я для України» презентувала проект на базі дванадцяти бібліотек міста на зміцнення ментального здоров'я містян. «Бібліотеки стануть не лише місцем для читання, а й безпечним простором для психологічної підтримки», проголошено організаторами [31].

Окрім внутрішньої і корпоративної інноваційної проектної діяльності у галузі бібліотечної справи України, виокремимо третій сегмент інноваційних проектів – проекти у співпраці з інформаційними, маркетинговими, бізнесовими та ін. структурами, що залучають не класичні бібліотечні простори, часом непередбачувані об'єкти інфраструктури міста, чи об'єднаної територіальної громади, скажімо, студія біофільного дизайну Green Dezeen у м. Києві впроваджує проект «Ботанічна бібліотека» через відновлення занедбаної теплиці Національного комплексу експоцентру України – «Виставка досягнень народного господарства», де планується створити простір для покращення ментального здоров'я українців через коворкінг для освітніх проектів, «зелений» простір для арт-заходів і майстер-класів» [32].

Отже, впровадження інноваційних проектів в діяльності книгозбірень України, на нашу думку, потерпають від різночитання нормативно-правової бази та не створеного дієвого, на державному рівні стратегічного плану, як окремо взятих бібліотек, так і галузі в цілому. Позитивні приклади впровадження інноваційних проектів в бібліотечних установах часто тримаються на інтуїзмі бібліотечних працівників, обмеженого фінансування та на волонтерських засадах. Окрім того, інформування громадян України про інновації в бібліотеках знаходяться на вкрай низькому рівні, що унеможливує попит і задоволення інформаційних потреб користувачів.

Висновки. З вище означеного, підсумуємо, що інноваційні проекти у галузі бібліотечної справи України – проблема, яка потребує від її учасників і організаторів чіткого розуміння інструментарію впровадження на практиці місій та мети у сегменті інновації.

Виокремимо кілька положень, що сформовані як результат окресленого наукового дослідження: необхідно чітко розуміти положення з інноваційної діяльності, згідно нормативно-правової бази нашої держави; не варто підмінювати поняття, терміни та законодавчу номенклатуру; потребує фіксації і розмежування положення про інноваційну проєктну діяльність бібліотеки як внутрішня та корпоративна сегментація роботи; питання фінансування інноваційних проєктів є відкритим і потребує ґрунтовних наукових розробок, адже бібліотека не є комерційною структурою; вважаємо, що потребує висвітлення питання про грантову, державну, фандрайзингову, краундфандингову та інші види діяльності по залученню фінансування інноваційних проєктів бібліотечної справи. Важко не погодитись з влучним висловлюванням Ірини Юріївни Терещенко, що установи консолідованої інформації, або книгозбірні у XXI столітті повинні бути чутливими до змін, вміти відповідати на виклики економічної ситуації, інакше їхні соціокомунікативні функції візьмуть на себе, і ми це спостерігаємо останні двадцять років в Україні, інші інформаційні корпорації та установи.

Література:

1. Шпукал Л.І. Створення корпоративних проєктів бібліотеками України як складова вільного доступу до наукової інформації. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Одеса*. 2008. Т. 13. Вип. 8. С. 100-105.
2. Маріна О.Ю. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні. *Вісн. Кн. палати*. 2010. № 1. С. 22-25.
3. Воскобойнікова-Гузєва О.В. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України. *Бібл. вісн*. 2014. № 4. С. 3-7.
4. Терещенко І. Впровадження інноваційних технологій у бібліотечний сервіс. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 447-455. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001569> (дата звернення: 15.03.2025).
5. Білоус В.С. Проєктна діяльність – важлива складова розвитку бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів: метод.рек. Вінниця : [Б. в.]. 2014. 80 с.
6. Білик О. Мобільні застосунки – складова ефективності та дієвості бібліотек. *Бібл. планета*. 2020. № 3. С. 16-19.
7. Бондаренко В., Струнгар В. Особливості розробки мобільного застосунку бібліотеки в онлайн-конструкторі: критерії, алгоритм створення, перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 192-207. URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004049> (дата звернення: 09.01.2025).
8. Салата Г.В. Промоція здорового способу життя: проєкт «Здорові бібліотеки». *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 2(10). С. 842-855. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-842-855](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-842-855) (дата звернення: 28.03.2025).
9. Закон України «Про інноваційну діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
10. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень: Навч. Посібник. Київ. 2002. 514 с.

11. Словник іншомовних слів. 23 000 слів та термінологічних сполучень. Київ. 2000. 1018 с.
12. Лобановська І. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування інформаційних ресурсів. *Бібліотечний форум України : інформаційний журнал*. 2017. № 1. С. 38-41.
13. Терещенко І.Ю. Інноваційні технології в розвитку бібліотечної продукції як складової наповнення інформаційного простору. *Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору»*. Київ. 21-23 жовтня 2014 р. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/329> (дата звернення: 15.03.2025).
14. MyBook – твій онлайн портфель. Дніпровська міська рада. URL: <https://mybook.dniprorada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
15. Медведь М.М. Політика інноваційних впроваджень у роботу Наукової бібліотеки Ужгородського університету. *Використання інструментів веб-технологій як основа розширення бібліотечних онлайн-послуг у формуванні сучасного іміджу бібліотеки : матеріали наук.-практ. інтернет-конференції*. Ужгород. 18-25 червня 2019 р. Ужгород. 2019. 204 с. С. 91-99.
16. Ковальська Л.А. Інноваційне проектування в інформаційній, бібліотечній та архівній справі. *III Міжнародна науково-практична конференція «Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень»*: матеріали. м. Вінниця. 01 листопада 2024 р., ДонНУ імені Василя Стуса. С. 37-40. URL: <https://jpasmd.donnu.edu.ua/article/view/16701> (дата звернення: 15.01.2025).
17. Бібліотеки для ветеранів: платформи реабілітації та вшанування пам'яті – українські та міжнародні практики (ч. 1). URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10426> (дата звернення: 29.03.2025).
18. Бібліотечні кроссекторальні проекти у сфері культури та освіти: нові формати співпраці (ч. 2). URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10068> (дата звернення: 15.03.2025).
19. Проектна діяльність бібліотек. Бібліотечний форум. URL: <https://libraryforum.info/rubriki-zhurnalu/proektna-diyalnist-bibliotek> (дата звернення: 29.03.2025).
20. Бібліотечні проекти під час війни. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?s=Бібліотечні+проекти+під+час+війни&submit=Пошук> (дата звернення: 29.03.2025).
21. Проект «Голоси живої історії». Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2022-rik/proekt-golosi-zhivoii-istoriii-2022> (дата звернення: 21.03.2025).
22. Галерея історій. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyu-kray/galereya-istorij> (дата звернення: 21.03.2025).
23. Херсонщина нескорена. Віртуальний проект «Красзнавство Таврії». Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесь Гончара. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm> (дата звернення: 21.03.2025).
24. Загиблі герої Чернігівщини. Чернігівська обласна бібліотека для дітей. URL: https://chernihiv-lib.org.ua/news/zagibli_geroji_chernigivshhini/2022-03-31-3073 (дата звернення: 21.03.2025).
25. «Книги даруй – до перемоги крокуй». Централізована бібліотечна система Хмельницької міської ТГ. URL: www.facebook.com/profile.php?id=100064523328995&__cft__%5b0%5d=AZV0zy0TDp4RmdlyEo3EnyE2JuoeEg4McdgBx2ROKJkHRhQv5CbyrOcXbhu0DN6WJbPOzUVgITzIYwCn26Ltw_JUsIJI80miWTYg43-E7iOpS8lSGa3rudUTvIjuGw38faE&__tn__=-%5dK-R (дата звернення: 21.03.2025).
26. «Даруючи – збагачуємось». Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. URL: <https://www.facebook.com/groups/255659151535294/> (дата звернення: 21.03.2025).

27. Бібліотека відновлення України. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/recovery-library-of-ukraine/> (дата звернення: 15.01.2025).

28. Здорові бібліотеки. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/healthy-libraries-results-2022/> (дата звернення: 15.02.2025).

29. Проєкти. Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiekty> (дата звернення: 21.03.2025).

30. Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки: у Києві пройшли тренінги для бібліотекарів. (04.11.2024). URL: <https://mcsc.gov.ua/news/biblioteky-yak-prostir-psyhosocialnoyi-pidtrymky-u-kyievi-projshly-trenyngy-dlya-bibliotekariv/>. (дата звернення: 26.03.2025)

31. Плакіна О. Бібліотеки стануть не лише місцем для читання, а й простором для психологічної підтримки. *Вечірній Київ*. 25 березня 2025. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/110313/> (дата звернення: 26.03.2025).

32. Єрмоленко Катерина. Ботанічна бібліотека і простір для покращення ментального здоров'я – на ВДНГ стартував проєкт відновлення занедбаної теплиці. 24.3.2025. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2025/03/24/botanichna-biblioteka-i-prostir-dlya-pokrashhennya-mentalnogo-zdorovya-na-vdng-vidnovlyuyut-zanedbanu-teplyczyu/> (дата звернення: 26.03.2025).

References:

1. ІІпукал, L.I. (2008). Stvorennia korporativnykh proektiv bibliotekamy Ukrainy yak skladova vilnoho dostupu do naukovoi informatsii. [Creation of corporate projects by libraries of Ukraine as a component of free access to scientific information]. *Visn. Odes. nats. un-tu. Odesa*. T. 13. Vyp. 8. S. 100-105. [in Ukrainian].

2. Marina, O.Iu. (2010). Rozvytok korporativnykh bibliotechnykh proektiv v Ukraini. [Development of corporate library projects in Ukraine]. *Visn. Kn. palaty*. № 1. S. 22-25. [in Ukrainian].

3. Voskoboinikova-Huzieva, O.V. (2014). Sotsialne partnerstvo yak chynnyk rozvytku bibliotechno-informatsiinoi sfery Ukrainy. [Social partnership as a factor in the development of the library and information sector of Ukraine]. *Bibl. visn.* № 4. S. 3-7. [in Ukrainian].

4. Tereshchenko, I. (2014). Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii u bibliotechnyi servis. [Introduction of innovative technologies into library service]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho*. Vyp. 39. C. 447-455. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001569> (data zvernennia: 15.03.2025). [in Ukrainian].

5. Bilous, V.S. Proektna diialnist – vazhlyva skladova rozvytku biblioteky ta profesiinoho zrostantia bibliotekariv: metod.rek. (2014). [Project activities are an important component of library development and professional growth of librarians]. *Vinnytsia* : [B. v.]. 80 s. [in Ukrainian].

6. Bilyk, O. (2020). Mobilni zastosunki – skladova efektyvnosti ta diievosti bibliotek. [Mobile applications are a component of the efficiency and effectiveness of libraries.]. *Bibl. planeta*. 2020. № 3. S. 16-19. [in Ukrainian].

7. Bondarenko, V., Strunhar V. (2021). Osoblyvosti rozrobky mobilnoho zastosunku biblioteky v onlain-konstruktori: kryterii, alhorytm stvorennia, perspektyvy. [Features of developing a mobile library application in an online designer: criteria, creation algorithm, prospects]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho*. Vyp. 61. C. 192-207. URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004049> (data zvernennia: 09.01.2025). [in Ukrainian].

8. Salata, H.V. (2025). Promotsiia zdorovoho sposobu zhyttia: proiekt «Zdorovi biblioteky». [Promoting a healthy lifestyle: the Healthy Libraries project]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*. № 2(10). S. 842-855. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-842-855](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-842-855) (data zvernennia: 28.03.2025). [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). (2002). [Law of Ukraine "On Innovation Activity". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. № 36. St. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (data zvernennia: 15.02.2025). [in Ukrainian].

10. Yukhymenko, P.I., Leonenko P.M. (2002). *Istoriia ekonomichnykh uchen: Navch. Posibnyk*. [History of Economic Sciences: Textbook]. Kyiv. 514 s. [in Ukrainian].
11. *Slovyk inshomovnykh sliv. 23 000 sliv ta terminologichnykh spoluchen.* (2000). [Dictionary of foreign words. 23,000 words and terminological combinations]. Kyiv. 1018 s. [in Ukrainian].
12. Lobanovska, I. (2017). Korporatyvni bibliotechni proekty yak zasib formuvannia informatsiinykh resursiv. [Corporate library projects as a means of forming information resources]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy : informatsiinyi zhurnal*. № 1. S. 38-41. [in Ukrainian].
13. Tereshchenko, I.Iu. (2014). Innovatsiini tekhnolohii v rozvytku bibliotechnoi produktsii yak skladovoi napovnennia informatsiinoho prostoru. [Innovative technologies in the development of library products as a component of filling information space]. *Mizhnarodna naukova konferentsiia «Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnogo informatsiinoho prostoru»*. Kyiv. 21-23 zhovtnia 2014 r. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/329> (data zvernennia: 15.03.2025). [in Ukrainian].
14. MyBook – tvii onlain portfel. (MyBook – your online case. Dnipro City Council). [2025]. Dniprovska miska rada. URL: <https://mybook.dnipro rada.gov.ua> (data zvernennia: 15.03.2025). [in Ukrainian].
15. Medved, M.M. (2019). Polityka innovatsiinykh vprovadzhen u robotu Naukovoï biblioteky Uzhhorodskoho universytetu. [Policy of innovative implementation in the work of the Scientific Library of Uzhgorod University]. *Vykorystannia instrumentiv veb-tekhnolohii yak osnova rozshyrennia bibliotechnykh onlain-posluzh u formuvanni suchasnoho imidzhu biblioteky : materialy nauk.-prakt. internet-konferentsii. Uzhhorod. 18-25 chervnia 2019 r. Uzhhorod*. 204 s. S. 91-99. [in Ukrainian].
16. Kovalska, L.A. (2024). Innovatsiine proiektuvannia v informatsiinii, bibliotechnii ta arkhivnii spravi. [Innovative projection in information, library and archival affairs]. *III Mizhnarodna nauko-praktychna konferentsiia «Prykladni aspekty suchasnykh mizhdystsyplinarynykh doslidzhen» : materialy. m. Vinnytsia. 01 lystopada 2024 r., DonNU imeni Vasylia Stusa*. S. 37-40. URL: <https://jpasmd.donnu.edu.ua/article/view/16701> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
17. Biblioteky dlia veteraniv: platformy reabilitatsii ta vshanuvannia pamiaty – ukrainski ta mizhnarodni praktyky (ch. 1). (2025). [Veterans libraries: rehabilitation and commemoration platforms - Ukrainian and international practices (Part 1)]. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10426> (data zvernennia: 29.03.2025). [in Ukrainian].
18. Bibliotechni krossektoralni proekty u sferi kultury ta osvity: novi formaty spivpratsi (ch. 2). (2025). [Library cross-section projects in the field of culture and education: new formats of cooperation (Part 2)]. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10068> (data zvernennia: 15.03.2025). [in Ukrainian].
19. Proiektna diialnist bibliotek. (2025). [Project activity of libraries]. *Bibliotechnyi forum*. URL: <https://libraryforum.info/rubriki-zhurnalu/proiektna-diyalnist-bibliotek> (data zvernennia: 29.03.2025). [in Ukrainian].
20. Bibliotechni proekty pid chas viiny. (2025). [Library projects during the war]. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?s=Бібліотечні+проєкти+під+час+війни&submit=Пошук> (data zvernennia: 29.03.2025). [in Ukrainian].
21. Proiekt «Holosy zhyvoi istorii». (2022). [Project "Voices of Living History"]. Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after Valentin Otamanovsky]. Vinnytska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Valentyna Otamanovskoho. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2022-rik/proekt-golosi-zhivoyi-istorii-2022> (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].
22. Halereia istorii. (2025). [Stories Gallery. Zaporizhia Regional Universal Scientific Bibliotek]. Zaporizka oblasna universalna naukova biblioteka. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/galereya-istorij> (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

23. Khersonshchyna neskorena. Virtualnyi proiekt «Kraieznavstvo Tavrii». (2025). [Kherson region is unconquered. Virtual Project "Tavria Local History". Kherson Regional Universal Scientific Library. Oles Honchar]. Khersonska oblasna universalna naukova biblioteka im. Olesia Honchara. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm> (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

24. Zahybli heroi Chernihivshchyny. (2025). [Heroes of Chernihiv region are dead. Chernihiv Regional Library for Children]. Chernihivska oblasna biblioteka dlia ditei. URL: https://chernihiv-lib.org.ua/news/zagibli_geroji_chernigivshhini/2022-03-31-3073 (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

25. «Knyhy darui – do peremohy krokui». (2025). ["Give books - to victory." Centralized Library System of Khmelnytsky City TG]. Tsentralizovana bibliotekna systema Khmelnytskoi miskoi TH. URL: www.facebook.com/profile.php?id=100064523328995&__cft__%5b0%5d=AZV0zy0TDp4RmdlyEo3EnyE2JuoeEg4McdgBx2ROKJkHRhQv5CbyrOcXbhu0DN6WJbPOzUVgITzIYwCn26Ltw_JUsIJ180miWTYg43-E7iOpS8lSGa3rudUTvIjuGw38faE&__tn__=-%5dK-R (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

26. «Daruiuchy – zbahachuemos». (2025). ["Giving - we are enriched." Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library. I. Franko]. Ivano-Frankivska oblasna universalna naukova biblioteka im. I. Franka. URL: <https://www.facebook.com/groups/255659151535294/> (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

27. Biblioteka vidnovlennia Ukrainy. (2025). [Library of restoration of Ukraine]. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/recovery-library-of-ukraine/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].

28. Zdorovi biblioteky. (2025). [Healthy libraries]. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/healthy-libraries-results-2022/> (data zvernennia: 15.02.2025). [in Ukrainian].

29. Proiekty. Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia. (2025). [Projects. Ukrainian Library Association]. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiekty> (data zvernennia: 21.03.2025). [in Ukrainian].

30. Biblioteky yak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky: u Kyievi proishly treninhy dlia bibliotekariv. (2024). [Libraries as a space of psychosocial support: trainings for librarians have passed in Kiev]. (04.11.2024). URL: <https://mcsc.gov.ua/news/biblioteky-yak-prostir-psyhosoczialnoyi-pidtrymky-u-kyievi-proishly-treniny-dlya-bibliotekariv/>. (data zvernennia: 26.03.2025). [in Ukrainian].

31. Plakina, O. (2025). Biblioteky stanut ne lyshe mistsem dlia chytannia, a y prostorom dlia psykholohichnoi pidtrymky. [Libraries will be not only a reading place but also a space for psychological support]. *Vechirniy Kyiv*. 25 bereznia 2025. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/110313/> (data zvernennia: 26.03.2025). [in Ukrainian].

32. Yermolenko, K. (2025). Botanichna biblioteka i prostir dlia pokrashchennia mentalnoho zdorovia – na VDNH startuvav proiekt vidnovlennia zanedbanoi teplytsi. [Botanical Library and Space for Improving Mental Health - a project of recovery of an abandoned greenhouse has started at VDNH]. 24.3.2025. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2025/03/24/botanichna-biblioteka-i-prostir-dlya-pokrashhennya-mentalnogo-zdorovya-na-vdng-vidnovlyuyut-zanedbanu-teplyczyu/> (data zvernennia: 26.03.2025). [in Ukrainian].

УДК 351.74:351.86:355.45:327.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-871-886](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-871-886)

Ситник Григорій Петрович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3083-5733>

Паламарчук Тетяна Петрівна кандидат наук з державного управління, доцент, заступник директора Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6561-8248>

Заворітня Галина Петрівна кандидат політичних наук, доцент кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0974-9013>

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМ ВІЙСЬКОВИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Досліджено ключові проблеми, які уповільнюють процес підвищення ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом України. Основними перешкодами визначено бюрократичні процедури, недостатню координацію між відомствами, брак кваліфікованих фахівців та політичну нестабільність у відносинах із партнерами. Так, участь у спільних навчаннях НАТО часто затримується через тривалі узгодження документів між Міністерством оборони, МЗС та Генштабом, що знижує оперативність реагування на виклики. Акцентується увага на важливості єдиної стратегії, що поєднувала би національні інтереси України з вимогами міжнародних структур безпеки, оскільки формальне закріплення механізмів співпраці не забезпечує їх реалізації через відсутність контролю та фрагментацію повноважень. Так, обмін розвідувальними даними із партнерами часто неефективний через брак аналітиків, які володіють іноземними мовами. Для підвищення ефективності міжнародного військового співробітництва запропоновано низку рекомендацій зокрема, щодо створення централізованого координаційного органу при Міністерстві оборони України, який би

консолідував усі питання міжнародного співробітництва — від документо-обігу до логістики, що дозволить уникнути протиріч між відомствами та прискорить прийняття рішень. Робиться висновок, що важливим є цифровізація управлінських процесів: впровадження електронних платформ для автоматизації узгодження угод, моніторингу виконання зобов'язань та оперативного обміну інформацією. Окрему увагу приділено підготовці кадрів, тому запропоновано розширити програми спільної освіти з європейськими університетами для навчання перекладачів, юристів та аналітиків, які зможуть працювати на стику української та євроатлантичної безпекових систем. Підкреслюється, що ефективне військове співробітництво є важливим інструментом зміцнення довіри з боку міжнародних партнерів, бо коли Україна здатна виконувати зобов'язання, це підвищує її статус як надійного союзника.

Ключові слова: міжнародне військове співробітництво, національна безпека, стандарти НАТО та ЄС, стратегічне партнерство, публічне управління та адміністрування, підвищення ефективності державного управління.

Sytnyk Hryhorii Petrovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Global and National Security Department of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3083-5733>

Palamarchuk Tetyana Petrivna Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6561-8248>

Zavoritnya Halyna Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Global and National Security, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0974-9013>

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF STATE ADMINISTRATION IN UKRAINE'S INTERNATIONAL MILITARY COOPERATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract. This study examines the key challenges hindering the improvement of Ukraine's public administration efficiency in international military cooperation. The primary obstacles identified include bureaucratic procedures, insufficient interagency coordination, a shortage of qualified personnel, and political instability in relations with partner states. For instance, Ukraine's participation in NATO joint

exercises is often delayed due to protracted document approval processes involving the Ministry of Defense, the Ministry of Foreign Affairs, and the General Staff, which undermines operational responsiveness to emerging threats. The analysis emphasizes the necessity of a unified strategy aligning Ukraine's national interests with the requirements of international security frameworks, as the formal institutionalization of cooperation mechanisms fails to ensure implementation due to a lack of oversight and fragmented authority. For example, intelligence data exchange with partners is often ineffective owing to a shortage of analysts proficient in foreign languages. To enhance the efficacy of international military cooperation, a series of recommendations are proposed, including the establishment of a centralized coordination body under the Ministry of Defense of Ukraine to consolidate all aspects of international collaboration—from document workflows to logistics—thereby mitigating interagency conflicts and accelerating decision-making. The study concludes that digitalizing administrative processes is critical: implementing electronic platforms to automate agreement approvals, monitor compliance with obligations, and enable real-time information sharing. Special attention is given to personnel development, with proposals to expand joint educational programs with European universities to train translators, legal experts, and analysts capable of operating at the intersection of Ukrainian and Euro-Atlantic security frameworks. The research underscores that effective military cooperation serves as a vital tool for bolstering trust among international partners, as Ukraine's ability to fulfill commitments enhances its status as a reliable ally.

Keywords: international military cooperation, national security, NATO and EU standards, strategic partnership, public governance and administration, improving the effectiveness of state administration.

Постановка проблеми. Міжнародне військове співробітництво є важливим інструментом забезпечення національної безпеки України, особливо в умовах повномасштабної російської агресії. Сьогодні це не просто обмін військовими делегаціями чи участь у навчаннях, а досить складний механізм, який вимагає чіткої координації, належних ресурсів і довіри між країнами. Тому цей вид співробітництва включає участь у спільних навчаннях, обмін досвідом, підготовку військових кадрів та інтеграцію до структур колективної безпеки тощо. Однак державне управління цими процесами стикається з низкою проблем. Наприклад, наказ Міністерства оборони України №218 [1] визначає механізми співпраці, але їх практична реалізація значно ускладнюється, зокрема через бюрократичні перешкоди, недостатнє фінансування та відсутність чіткої стратегії (стратегічного бачення). Йдеться про стратегію, яка б консолідувала зусилля щодо досягнення цілей воєнно-політичного, військово-технічного та військового співробітництва, які відно-

сяться до функціоналів Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України та Міністерства закордонних справ України (політичний аспект). Наприклад, щоб отримати дозвіл на участь у навчаннях НАТО, потрібно пройти кілька рівнів узгоджень, що інколи займає досить тривалий час. Через це Україна іноді запізнюється з реалізацією національних ініціатив або втрачає можливість участі у тих чи інших міжнародних безпекових заходах. Це призводить зокрема, до неефективного використання ресурсів, затримок у прийнятті управлінських рішень та втрати довіри з боку міжнародних партнерів України. Ще одна проблема — це "розрізані" повноваження: Міністерство оборони, Міністерство закордонних справ та Генеральний штаб Збройних Сил України діють інколи розрізнено. Це призводить до неузгодженості тих чи інших рішень, які стосуються міжнародного співробітництва у сфері оборони. Згаданий наказ №218 мав би вдосконалити цей процес, але в реальності він часто ігнорується через відсутність ефективних механізмів контролю за належним виконанням тих чи інших рішень. В цілому ж, питанню міжнародного військового співробітництва України присвячено низку наукових праць та нормативно-правових актів, які розкривають різні аспекти міжнародного військового співробітництва, проте залишаються низка проблемних питань, які не висвітлені системно в умовах сучасних реалій у контексті необхідності підвищення ефективності державного управління вказаним співробітництвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного управління міжнародним військовим співробітництвом присвячено низку праць вітчизняних науковців. Зокрема, Г.Шаповалов аналізує недосконалість нормативно-правових засад вказаного співробітництва, що породжує значні труднощі при узгодженні тих чи інших заходів із партнерами [2] М.Миколайчук виокремлює проблему фрагментації управлінських рішень між різними відомствами [3], а О.Турчак та М.Надрага, аналізуючи правові аспекти співпраці з НАТО, зазначають, що українське законодавство досі не повністю відповідає стандартам Альянсу, що ускладнює інтеграційні процеси [4]. Тому не випадково питання правового підґрунтя міжнародної військової взаємодії Збройних Сил України під час російсько-української війни (2014–2023) стали предметом поглибленого аналізу О.Турчака, Ю.Буракова та А.Посохової у їх роботі про правові засади співпраці з НАТО. В ній вони акцентують увагу на необхідності подальшої адаптації українських процедур до стандартів Альянсу [5]. О.Джус проаналізував співробітництво як визначальний напрям міжнародного військового партнерства та засіб забезпечення воєнної безпеки України й наголошує, що головною перепорою є відсутність єдиної стратегії, яка поєднувала би інтереси України та її партнерів [6;7]. В.Шемаєв, П.Толок та А.Онофрійчук акцентують увагу на тому, як політичні чвари в ЄС

впливають на обсяги допомоги Україні, навіть якщо військові потреби очевидні [8]. А.Лухтан ґрунтовно дослідив історико-теоретичний аспект міжнародного військового співробітництва України [9]. Основні наукові підходи в дослідженні державно-управлінських механізмів забезпечення міжнародного військового співробітництва ґрунтовно проаналізував Г.Шаповалов [2;10] та інші [11]. Ці дослідження підкреслюють, що головними перешкодами є відсутність системності та політична невизначеність. Для підвищення ефективності управління науковці пропонують створення координаційного органу [12]; інвестицій у цифрові інструменти [13]; психологічної підтримки для фахівців [14].

Аналіз цих та інших джерел дозволяє оцінити сучасний стан міжнародного військового співробітництва. Водночас, з огляду на стратегічну важливість підвищення його ефективності у контексті розширенню стратегічного партнерства з НАТО та ЄС та необхідності посиленню оборонної стійкості держави, актуальним є визначення основних проблем щодо підвищення ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом України та шляхів їх вирішення.

Мета статті – визначення основних проблем щодо підвищення ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом України та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Останні роки питання міжнародного військового співробітництва України активно обговорюються в наукових колах. Говорячи про ефективність державного управління міжнародним військовим співробітництвом, науковці зокрема, акцентують увагу на недостатню узгодженість дій між Міністерством оборони, Міністерством закордонних справ, Збройними силами України та іншими структурами, що уповільнює процес прийняття важливих управлінських рішень. Варто почати з того, що саме ми розуміємо під ефективністю вказаного управління. Аналіз змісту наказу Міністерства оборони України оборони №218 дозволяє дійти висновку, що державне управління військовим співробітництвом, це не лише тренування військових чи спільні навчання, а й обмін досвідом, координація у сфері безпеки, правова гармонізація та навіть культурна взаємодія [1]. Проте саме в цих "незбройових" аспектах виникають найбільші виклики.

Згідно до Закону України "Про оборону України" [15] Генеральний штаб Збройних Сил України здійснює в межах своєї компетенції міжнародне військове співробітництво із збройними силами інших держав, бере участь у міжнародному співробітництві за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, забезпечує підготовку і участь національного контингенту та національного персоналу Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки; реалізації цих напрямів здійснюється шляхом

проведення певних заходів [15]. Варто також акцентувати увагу на тому, що ефективності військового співробітництва України значною мірою сприяло те, що у 2012 році Збройні Сили України, як військове формування, приєдналися до Ініціативи поєднаних сил (Connected Forces Initiative) головною метою якої є покращання взаємосумісності та підвищення здатності збройних сил НАТО і партнерів діяти разом при виконанні завдань в багатонаціональних операціях. Серед основних елементів вказаної Ініціативи є, зокрема: посилена підготовка військ (сил) та індивідуальна підготовка особового складу з максимально ефективним використанням тренувальних інституцій НАТО та центрів досконалості; збільшення кількості військових навчань, особливо за участю Сил реагування НАТО; більш ефективне використання сучасних технологій задля полегшення досягнення взаємосумісності та інтеграції необхідних спроможностей.

Варто також акцентувати увагу що, згідно Стратегії воєнної безпеки України [16] розвиток систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони, запровадження освітньо-професійних програм підготовки офіцерського, сержантського та старшинського складу має здійснюватися з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО [16]. Тому важливими досягненнями у цьому контексті є: спільні навчальні центри, створені в межах програми НАТО "DEEP" (Defence Education Enhancement Programme), спрямованої на вдосконалення військової освіти відповідно до стандартів Альянсу.

Водночас, у процесі реалізації вказаних керівних документів у сфері національної безпеки виникла низка проблем, на які звертають увагу науковці. Так, однією із них, як підкреслюють дослідники, є відсутність єдиного координаційного центру, відповідального за комплексне вирішення тих чи інших питань та оцінювання наслідків їх реалізації. Наприклад, коли йдеться про підготовку тієї чи іншої угоди з країною-партнером, Міністерство оборони України готує технічну частину, Міністерство закордонних справ України - дипломатичну, а РНБО України виконує аналіз можливих ризиків, пов'язаних із реалізацією угоди. Звучить логічно, але на практиці це нагадує гру в "глухий телефон". Інституційна розрізненість сповільнює адаптацію України до стандартів НАТО. Приклад переговорів із Польщею у 2021 році: різні підходи Міністерства оборони України, яке робило акцент на оперативній користі та Міністерства закордонних справ України, яке мало за головну мету уникання геополітичних ризиків, призвели до затримки проекту на 4 місяці. Тому є пропозиція створити міжвідомчий комітет з представниками всіх ключових структур для вирішення подібних питань [12]. У якості рекомендацій варто виконувати BSA у повному обсязі, включаючи розподіл бюджетних ресурсів протягом усього терміну дії угоди та, де це можливо, офіційне оформлення

зобов'язань через юридичний статус в урядах-партнерах. Як розширення впровадження BSA, США, Україна, союзники та партнери повинні створити офіційний орган для координації та підтримки довгострокових зусиль у сфері безпеки, доповнюючи ініціативи України [12]. Україні та її партнерам потрібно буде посилити розбудову потенціалу України в сфері оборони та безпеки та взаємосумісність з НАТО шляхом реформування, тобто «зробити Україну готовою до НАТО», а у довгостроковій перспективі забезпечити потреби, які піддаються кількісному вимірюванню, включають військову техніку, військову підготовку та освіту, фінансування, економічні результати, логістику та допомогу та потреби, які не піддаються кількісному вимірюванню, включають політичну волю та лідерство, перемогу на інформаційному/ідеологічному фронті, демократичні цінності та зусилля по боротьбі з корупцією. Зменшення робочої сили, особливо для важкої промисловості, стає все більшим викликом із затягуванням війни. Незважаючи на те, що український уряд працює з приватним сектором, щоб скоригувати законодавство та звільнити певний персонал від призову на військову службу, цей процес був складним і потребує постійного коригування. Компанії, зацікавлені у виробництві в Україні, потребуватимуть продовження реформ, прийняття західних стандартів у підготовці персоналу, а також спроможність доставляти та навчати у великих масштабах відповідно до стандартів ЄС і НАТО [12]. Масштабована освітня співпраця, як-от програми STEM, буде важливою для успіху робочої сили в Україні [12].

Сказане підтверджують результати дослідження іншого дослідника [17], який аналізував роль міжнародних організацій у зовнішній політиці України. Так, у 2021 році під час переговорів із Польщею щодо створення спільного навчального центру виникла ситуація: представники Міністерства оборони України наполягали на розміщенні об'єкту в прикордонній зоні, а Міністерства закордонних справ України вважали це провокаційним кроком для сусідніх держав. Переговори були затримані на 4 місяці, поки питання не винесли на рівень міністрів. Отже, Україні потрібен координаційний орган на кшталт «Комітету з міжнародного співробітництва», який би об'єднував представників усіх відомств і мав право остаточного голосу.

Є й інші проблеми (бар'єри) правового та бюрократичного характеру. Серед них, зокрема:

- нормативно-правові обмеження міжнародної допомоги (деякі країни ЄС мають юридичні обмеження на постачання зброї країнам, що перебувають у стані війни; процедурні складнощі з використанням міжнародних фондів, наприклад, фінансування Європейського фонду миру потребує узгоджень від усіх держав-членів);

- внутрішні правові перешкоди (недостатня адаптація українського законодавства до стандартів НАТО та ЄС, наприклад реформа сектору безпеки і оборони не завершена, затримки з ухваленням необхідних рішень у Верховній Раді України через політичні суперечки).

Тому іноді міжнародні фонди на військові потреби не використовуються повністю через бюрократію та тривалі узгодження.

Актуальною проблемою, яка потребує невідкладного вирішення для підвищення ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом України, є також дефіцит кваліфікованих фахівців-управлінців. Зазвичай пишуть про нестачу технічних спеціалістів, але в контексті міжнародного співробітництва гострою є нестача переговорників, аналітиків, людей, які володіють іноземними мовами на рівні C2 (не просто "читають документи", а ведуть дискусію з нюансами); розуміють специфіку європейського права (наприклад, як працюють директиви НАТО з кібербезпеки); знають культурні особливості партнерів (навіть дрібниця типу формату перерв у переговорах може вплинути на результат).

Аналізуючи Угоду про асоціацію з ЄС, українські переговорники часто не мають глибокого розуміння європейських правових процедур [18]. Так, за даними опитування серед співробітників Міністерства оборони України (2023), лише 23% респондентів впевнені у своїх знаннях євроінтеграційних процедур. І це після початку повномасштабної війни! Чому так? Бо навчання часто носить формальний характер — наприклад, короткі курси без практики. На противагу цьому, досвід Грузії показує: коли країна готувалася до інтеграції в НАТО, їхніх спеціалістів відправляли на 6-місячні стажування до Брюсселя, де вони працювали в тіні європейських колег. Досвід країн Балтії, також свідчить, що інвестиції в довгострокові стажування (наприклад, у штаб-квартирах НАТО) дають кращі результати, ніж формальні ознайомчі навчальні курси [19]. Україні варто запозичити цей підхід, особливо у контексті цифрової трансформації управління, де кваліфіковані кадри критично необхідні [13].

Паперовий документообіг також залишається важливим бар'єром на шляху підвищення ефективності державного управління військовим співробітництвом, оскільки національна система управління відстає від європейських стандартів через низький рівень цифрової зрілості [13]. Наприклад, узгодження спільного проекту з Румунією може вимагати десятків підписів, тоді як країни ЄС використовують автоматизовані платформи (на кшталт EU Survey). Один із співробітників Держприкордонслужби розповідав, що для узгодження спільного тренінгу з Румунією йому довелося зібрати 14 підписів у різних кабінетах. А потім ще чекати, поки документ повернуть із Міністерства закордонних справ України з правками у формулюваннях.

Цифровізація управлінських процесів дозволила б вирішити близько 80% таких проблем, як зокрема: електронний архів угод (база даних із пошуком за ключовими словами, щоб уникнути дублювання договорів); створення системи автоматичного перекладу для чернеток документів; створення платформи для відеоконференцій з функцією запису та анотацій (щоб учасники з різних часових поясів могли працювати асинхронно). Проте впровадження цифрових інструментів в систему державного управління міжнародних військовим співробітництвом упирається у дві проблеми: відсутність кібербезпеки (особливо після інцидентів із зламаними серверами Держмитслужби у 2022) та консерватизм керівництва, "страхом перед прозорістю" [13; 17].

Військове співробітництво часто розглядають як урядову монополію, але досвід показує, що коли до процесу залучаються громадські організації, експертні центри, навіть бізнес, результати стають більш ефективними (результативними), оскільки залучення громадськості до реформ у сфері безпеки і оборони підвищує довіру партнерів [20], тому доцільним є запровадження державних грантів для аналітичних центрів, спеціалізованих на міжнародній співпраці [20]. Так, у 2023 році Львівський форум з безпеки зібрав представників з 15 країн НАТО, де Національний університет оборони України презентували аналітичні матеріали та звіти про регіональні ризики для делегатів НАТО, став моделлю для подальших ініціатив, які потім увійшли до спільної декларації України та Балтійських держав. Важливо також, що проєкт "Військові ветерани - амбасадори" допомагає колишнім бійцям розповідати іноземним ЗМІ про реальний стан справ на фронті, що формує довіру до України. Але для цього потрібно розробити деякі нові механізми: публічні консультації перед підписанням угод (як це робить Канада); фінансування громадських ініціатив через фонди (наприклад, гранти на аналітику з безпеки); включення представників неурядових організацій у делегації на перемовини як спостерігачів.

Інша важлива проблема, яка стосується ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом. Загальновідомо, що робота дипломатів і переговорників у умовах війни супроводжується хронічним стресом. Так, виконане у 2021 році дослідження виявило, що 67% українських фахівців мають симптоми емоційного вигорання [14]. Однак системної психологічної підтримки дипломатів і переговорників та інших фахівців, які працюють у цій сфері до цього часу немає. На противагу, Ізраїль використовує програми групової терапії для дипломатів, що працюють у зонах конфліктів. Цей досвід варто вивчити, оскільки постійний стрес у представників України на міжнародній арені, це реальність.

Дійсно, уявіть ситуації - перемовини про військову допомогу під час повітряних тривог або ж відчуття відповідальності за мільйони життів. Але жодна вітчизняна установа не пропонує системної психологічної підтримки дипломатів і переговорників та інших фахівців, які працюють у сфері міжнародного військового співробітництва. Які можливі варіанти вирішення проблеми? Впровадити, наприклад: обов'язкові супервізії для переговорників; створити "групи підтримки" з колегами з країн, які подолали схожі виклики (наприклад, Хорватії після війни 1990-х); дозволити співробітникам працювати у гібридному форматі, коли це можливо, щоб зменшити навантаження від постійних відряджень тощо.

Українське законодавство потребує синхронізації з європейськими нормами, особливо у сфері державної таємниці та митних процедур. Наприклад, військова допомога від ЄС часто "застряє" через застарілі митні правила, які не враховують воєнного стану. Українське законодавство щодо міжнародного співробітництва нагадує квілт — багато різнокольорових клаптиків, але без єдиного малюнка. Наприклад: деякі угоди з НАТО вимагають змін у законах про держтаємницю, але відповідні проєкти законодавчих актів роками лежать у Верховній Раді України; військова допомога від ЄС часто упирається в норми митного кодексу, які не враховують реалії військового стану. В цьому випадку, наприклад, за допомогою можна було б звернутися до створеної "правової гарячої лінії", групи юристів, які: оперативно аналізують нові угоди на сумісність із законодавством; готують шаблони документів під конкретні типи співпраці (наприклад, меморандуми про взаєморозуміння); консультують місцеві органи влади, щоб уникнути конфліктів (як це було у 2023 з обласною радою, яка заблокувала будівництво навчального центру через незрозумілі юрисдикції).

Важливою проблемою є й те, що фінансування міжнародного співробітництва є неефективним. Часто воно здійснюється "за залишковим принципом", а наявні бюджетні кошти розподіляються між сотнями напрямків. Потім виникають питання, а чому ми витратили величезні суми на конференцію, яка не дала жодних угод? Варто запозичити підхід Швеції, де кожен проєкт має чіткі результати, зокрема: кількість підписаних меморандумів; рівень залучення країн-партнерів.

Варто також звернути увагу на комунікаційні «провали». Наприклад, історія з угодою про літаки F-16 показала, що навіть стратегічно важливі рішення можуть бути не реалізовані через поганий піар. Україна неприпустимо довго пояснювала світу, навіщо їй ці винищувачі, а у ЗМІ домінувала риторика, що "це зброя для наступу", а не "інструмент захисту неба". Це викликало певне політичне напруження в інших країнах - наших партнерів, що значною мірою заважало практичній реалізації вказаного рішення. Щоб

уникнути подібного, потрібно зокрема, завчасно готувати комунікаційні стратегії для кожного проєкту співробітництва, залучати іноземних медіаекспертів (як це робить, наприклад, Ізраїль), а також використовувати соцмережі для роз'яснення складних політичних ініціатив.

Досить важливим напрямком військового співробітництва України є вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки, заходи щодо вирішення яких знайшли своє відображення у Стратегії кібербезпеки України [21]. Оскільки кіберпростір разом з іншими фізичними просторами визнано одним із театрів воєнних дій, то набирає сили тенденція зі створення кібервійськ. До їх завдань належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами [21].

Отже, головними проблемами є розрізненість дій різних відомств, які часто працюють окремо, без єдиного "вікна" комунікації, а відтак виникають затримки, а іноді й суперечності в керівних документах з питань військового співробітництва, а також кадровий дефіцит, оскільки багато фахівців, які займаються міжнародним співробітництвом, не мають глибоких знань з європейського права, мовної та дипломатичної підготовки, що ускладнює переговори. Як вирішити ці проблеми?

По-перше, доцільно створити постійно діючий централізований орган, який би належним чином координував усі важливі питання міжнародного військового співробітництва, щось на кшталт міжвідомчої платформи.

По-друге, важливо інвестувати в навчання: тренінги з міжнародного права, дипломатичних процедур, іноземних мов.

Не менш важливими є також наступні заходи:

- цифровізація управлінських процесів, наприклад, розробка спеціальної онлайн-системи для обміну документами з партнерами з урахуванням оптимізації (унормування) з ними роботи з документами з обмеженим доступом, що зменшить бюрократію та зробить процес прозорішим.

- активізувати "народну дипломатію", оскільки коли громадські організації, експертні групи беруть участь у підготовці угод, це допомагає враховувати більше аспектів і зменшує ризик помилок (наприклад, досвід Литви в інтеграції з НАТО показує, що залучення неурядових структур прискорило адаптацію);

- обов'язково врахувати психологічний фактор, який є досить важливим для забезпечення ефективності державного управління міжнародним військовим співробітництвом, оскільки довготривалі та, як правило, досить складні переговори, особливо в умовах війни, вимагають від українських представни-

ків не лише професійності, але й стресстійкості (у даному випадку важливим є запровадження відповідних програм психологічної підтримки для держслужбовців та військових).

Виходячи із викладено, можна дійти висновку, що підвищити ефективність державного управління міжнародним військовим співробітництвом можна лише застосовуючи комплексний підхід, який має охоплювати необхідність вирішення усіх проблеми: від бюрократичних бар'єрів до турботи про психологічний стан тих, хто це управління здійснює. При цьому, мабуть, найважче - це подолати інертність системи. Але приклади країн, які пройшли цей шлях (від Балтії до Південної Кореї), доводять, що це реально. Головне - невідкладно почати роботу з автоматизації документообігу, відправити на стажування групи фахівців, провести консультації з громадськістю і, звичайно ж, усунути прогалини в чинному законодавстві.

Висновки.

1. Попри значний прогрес у налагоджені міжнародного військового співробітництва Україна сьогодні стикається з низкою серйозних викликів, які обмежують ефективність взаємодії з міжнародними партнерами, передусім: політичними обмеженнями та нестабільністю міжнародної підтримки, правовими та бюрократичними бар'єрами, кадровими. При цьому бюрократія, «розрізані» повноваження відомств, брак координації та кваліфікованих кадрів залишаються головними проблемами для ефективного державного управління міжнародним військовим співробітництвом.

2. Цифровізація управлінських процесів у сфері міжнародного військового співробітництва є необхідністю, оскільки, автоматизація скорочує час виконання тих чи інших заходів і завдань у разі. Україні потрібні аналогічний інструменти, які вже апробовані в інших країнах-члена НАТО, щоб замість паперових листів використовувати електронні підписи та онлайн-платформи. Ефективне управління військовим співробітництвом, це не про кількість укладених угод, а про якість їх реалізації, це не лише технічне питання, але й інструмент зміцнення довіри з боку міжнародних партнерів.

3. Коли партнери Україна бачать, що вона не може швидко реагувати через організаційні проблеми, вони сумніваються в її здатності бути надійним союзником. Тому належне державне управління міжнародним військовим співробітництвом є визначальним інструментом зовнішньої політики. Для підвищення його ефективності необхідно застосувати комплексний підхід: оптимізувати законодавство; централізувати управління; запровадити цифрові інструменти, інвестувати у підготовку фахівців тощо. Успіх значною мірою залежить від інтеграції українських процедур до європейських стандартів і зміцнення довіри з боку партнерів, інакше Україні буде складно інтегруватися в структури колективної безпеки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення підготовки кадрів для системи міжнародного військового співробітництва.

Література:

1. Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України : Наказ Міністерства оборони України від 23.07.2021 р. №218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> (дата звернення: 17.03.2025)
2. Шаповалов Г. М. Правовий механізм державного управління міжнародним військовим співробітництвом України // *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2(8). С.224-235. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-224-235](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-224-235)
3. Миколайчук М. М., Кусп'як І. С., Ільченко І. В. Міжнародне співробітництво України в оборонній сфері: складові, принципи та інструменти // *Національні інтереси*. 2025. 2(7). С. 300-314. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-300-314](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-300-314)
4. Турчак О.В., Надрага М.С. Правові засади міжнародного співробітництва України з північноатлантичним альянсом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Випуск 65. С.385-389. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.69>
5. Турчак О.В., Бураков Ю.В., Посохова А.В. Правове підґрунтя міжнародного військового співробітництва Збройних Сил України під час російсько-української війни (2014-2023). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С.432-436. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.78>
6. Джус О. Міжнародне військове партнерство як засіб забезпечення воєнної безпеки України. *European political and law discourse*. 2018. Volume 5. Issue 2. Р.54-61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-142>
7. Джус О. А. Військово-технічне співробітництво як визначальний напрямок міжнародного військового партнерства. *Політичне життя*. 2018. №1. С.119-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_22. (дата звернення: 17.03.2025)
8. Шемаєв В., Толок П., Онофрійчук А. Міжнародне військово-технічне співробітництво в умовах збройної агресії та пріоритети розвитку оборонної промисловості України. *Міжнародна економічна політика*. 2023. №1 (38). С.103-116. URL: <https://doi.org/10.33111/ier.2023.38.05>
9. Лухтан А. І. Міжнародне військове співробітництво України: історико-теоретичний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. № 27. С.71-88. URL: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.27.2017.71-88>
10. Шаповалов Г. М. Основні наукові підходи в дослідженні державно-управлінських механізмів забезпечення міжнародного військового співробітництва. *Наукові перспективи*. 2022. № 12(30). С.81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94)
11. Sytnyk, H. P., Zubchuk, O. A. and Orel, M. H. Conceptual Understanding of the Peculiarities of Managing Innovation-Driven Development of the state in the Current Conditions. 2022. *Sci. in nov.*, 18(2), 3-15. URL: <https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/234/99>.
12. Sendak, C., Timtchenko, I. Between Now and NATO: A Security Strategy for Ukraine. 2025. by the Center for European Policy Analysis, Washington, DC <https://cepa.org/comprehensive-reports/between-now-and-nato-a-security-strategy-for-ukraine/>. (дата звернення: 17.03.2025)
13. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en. (дата звернення: 17.03.2025)

14. Hobfoll, S. E., Johnson, R. J., Antonaccio, O., Botchkovar, E. *et al.* War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: comparing urban-dwelling to internally displaced persons. 2021. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 2022. № 57, 1807–1816. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02176-9>

15. Про оборону України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

16. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 17.03.2025)

17. Andrii Ordynovych. NATO'S projects and initiatives within its security policy: Ukrainian experience. 2020. *Political Science and Security Studies Journal*, 1(1), 106–111. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4560667>

18. Hordiienko, Y. Public Administration in the Context of Digital Transformation: Innovations and Challenges. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 2024. 85, 144-156, DOI: 10.33788/rcis.85.8 https://www.rcis.ro/images/documente/rcis85_08.pdf

19. Jan Van Tol, Christopher Bassler, Katherine Kjellström Elgin, Tyler Hacker deterrence and defense in the baltic region new realities. Center for strategic and budgetary assessments (CSBA). 2022. [https://csbaonline.org/uploads/documents/CSBA8312_\(Deterrence_Defense_Baltic\)_web.pdf](https://csbaonline.org/uploads/documents/CSBA8312_(Deterrence_Defense_Baltic)_web.pdf)

20. Ободянський, Я. “Роль цивільно-військового співробітництва у взаємодії громадянського суспільства із сектором безпеки і оборони,” 2024, 196–98. <https://www.academia.edu/120267312> (дата звернення: 17.03.2025)

21. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України № 447/2021 від 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

References:

1. Ministry of Defence of Ukraine. (2021). On the implementation of international cooperation by the Ministry of Defence of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine: Order dated 23.07.2021 No. 218 [Pro zdiisnennia mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ministerstvom oborony Ukrainy ta Zbroinyomy Sylamy Ukrainy: Nakaz vid 23.07.2021 №218]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> [in Ukrainian]

2. Shapovalov H. M.(2023) Pravovy mekhanizm derzhavnoho upravlinnia mizhnarodnym viiskovym spivrobitnytstvom Ukrainy [Legal mechanism of state management of international military cooperation of Ukraine] *Aktualni pytannia u suchasni nautsi - Current issues in modern scienc.* 2(8). 224-235. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-224-235](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-224-235) [in Ukrainian]

3. Mykolaichuk M.M., Kuspliak I.S., Ilchenko I.V. (2025) Mizhnarodne spivrobitnytstvo Ukrainy v oboronni sferi: skladovi, pryntsypy ta instrumenty [International cooperation of Ukraine in the defense sector: components, principles and instruments]. *Natsionalni interesy. - National interests*). Serie “Law”, 2(7). 300-314. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-300-314](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-300-314) [in Ukrainian]

4. Turchak, O.V., & Nadraga, M.S. (2021). Legal principles of Ukraine's international cooperation with the North Atlantic Alliance [Pravovi zasady mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ukrainy z pivnichnoatlantychnym aliansom]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 65, 385-389. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.69> [in Ukrainian]

5. Turchak, O.V., Burakov, Yu.V., & Posokhova, A.V. (2023). Legal basis of international military cooperation of the Armed Forces of Ukraine during the Russia-Ukraine war (2014-2023) [Pravove pidhruntia mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2023)]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 3, 432-436. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.78> [in Ukrainian]

6. Dzhus, O. (2018). International military partnership as a means of ensuring Ukraine's military security [Mizhnarodne viiskove partnerstvo yak zasib zabezpechennia voiennoi bezpeky Ukrainy]. *European political and law discourse*, 5(2), 54-61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-142>. [in Ukrainian]
7. Dzhus, O.A. (2018). Military-technical cooperation as a defining direction of international military partnership [Viiskovo-tekhniche spivrobitnytstvo yak vyznachalni napriam mizhnarodnoho viiskovoho partnerstva]. *Politychne zhyttya*, 1, 119-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_22. [in Ukrainian]
8. Shemaiev, V., Tolok, P., & Onofriichuk, A. (2023). International military-technical cooperation in the conditions of armed aggression and priorities for the development of Ukraine's defense industry [Mizhnarodne viiskovo-tekhniche spivrobitnytstvo v umovakh zbroinoi ahresii ta priorytety rozvytku oboronnoi promyslovosti Ukrainy]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1(38), 103-116. URL: <https://doi.org/10.33111/iep.2023.38.05> [in Ukrainian]
9. Lukhtan, A.I. (2017). International military cooperation of Ukraine: historical and theoretical aspect [Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo Ukrainy: istoryko-teoretychnyi aspekt]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 27, 71-88. URL: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.27.2017.71-88> [in Ukrainian]
10. Shapovalov H. M. (2022) Osnovni naukovy pidkhody v doslidzhenni derzhavno-upravlinskykh mekhanizmiv zabezpechennia mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva [Main scientific approaches in the study of state and administrative mechanisms for ensuring international military cooperation] *Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives*. 12(30). 81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94) [in Ukrainian]
11. Sytnyk, H. P., Zubchuk, O. A. and Orel, M. H. (2022). Conceptual Understanding of the Peculiarities of Managing Innovation-Driven Development of the state in the Current Conditions. *Sci. in nov.*, 18(2), 3-15. URL: <https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/234/99>. [In English]
12. Sendak, C., Timtchenko, I., (2025) Between Now and NATO: A Security Strategy for Ukraine. 2025 by the Center for European Policy Analysis, Washington, DC <https://cepa.org/comprehensive-reports/between-now-and-nato-a-security-strategy-for-ukraine/> [In English]
13. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en [In English]
14. Hobfoll, S. E., Johnson, R. J., Antonaccio, O., Botchkovar, E. (2021). *et al.* War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: comparing urban-dwelling to internally displaced persons. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 57, 1807–1816 (2022). <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02176-9> [In English]
15. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018, June 21). *Zakon Ukrainy "Pro oboronu Ukrainy" No. 2469-VIII* [Law of Ukraine "On Defense of Ukraine" No. 2469-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian]
16. President of Ukraine. (2021, March 25). *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 121/2021 "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku "Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy"* [Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021, "On the Military Security Strategy of Ukraine"]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian]
17. Andrii Ordynovych (2020). NATO'S projects and initiatives within its security policy: Ukrainian experience. *Political Science and Security Studies Journal*, 1(1), 106–111. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4560667> [In English]

18. Storozhenko, L., Olshanskyi, O., Stativka, N., Chernoiivanenko, A., Hordiienko, Y. (2024). Public Administration in the Context of Digital Transformation: Innovations and Challenges. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 85, 144-156, DOI: 10.33788/rcis.85.8 https://www.rcis.ro/images/documente/rcis85_08.pdf [In English]

19. Jan Van Tol, Christopher Bassler, Katherine Kjellström Elgin, Tyler Hacker (2022). deterrence and defense in the baltic region new realities. Center for strategic and budgetary assessments (CSBA) [https://csbaonline.org/uploads/documents/CSBA8312_\(Deterrence_Defense_Baltic\)_web.pdf](https://csbaonline.org/uploads/documents/CSBA8312_(Deterrence_Defense_Baltic)_web.pdf) [In English]

20. Obodianskyi, Y. (2024). *Rol' tsyvil'no-viys'kovoho spivrobitnytstva u vzayemodiyi hromadyans'koho suspil'stva iz sektorom bezpeky i oborony*. [The role of civil-military cooperation in the interaction of civil society with the security and defense sector] (pp. 196–198). Retrieved from <https://www.academia.edu/120267312> [In Ukrainian]

21. President of Ukraine. (2021, May 14). *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 447/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku “Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy”* [Decree of the President of Ukraine No. 447/2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021, “On the Cybersecurity Strategy of Ukraine”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].

УДК 351.74:355.4:355.5:327.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-887-909](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-887-909)

Ситник Григорій Петрович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, тел.: (067) 737-37-85, <https://orcid.org/0000-0002-3083-5733>

Орел Марія Григорівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ, тел.: (067) 442-49-95, <https://orcid.org/0000-0002-9071-5602>

Павлінець Андрій Васильович студент Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, тел.: (067) 932-02-20, <https://orcid.org/0009-0009-1934-4245>

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ ТА ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄС: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті розглянуто стан та перспективи військово-технічного та військового співробітництва України з країнами ЄС як складової забезпечення національної безпеки та інтеграції до європейського безпекового простору. Зокрема, висвітлено участь України у програмах “Партнерство заради миру”, CFI (ініціатива поєднаних сил), ASDE (обмін даними про повітряну обстановку), які сприяють підготовці Збройних Сил України, постачанню сучасного озброєння, впровадженню стандартів НАТО і гармонізації оборонних закупівель з європейськими вимогами. Підкреслено роль стратегічного партнерства з ЄС у постачанні зброї, проведенні спільних навчань і залученні іноземних експертів. Проаналізовано модернізацію оборонно-промислового комплексу України, включаючи інвестиції, впровадження технологій та вдосконалення логістики, що забезпечило своєчасне постачання техніки в сучасних умовах. Розкрито роль стратегічного партнерства з ЄС у розширенні військових можливостей України через постачання зброї, спільні навчання та залучення іноземних експертів. Визначено основні виклики військово-технічному та військовому співробітництву, зокрема: удосконалення чинного законодавства; недостатній рівень інвестицій у модернізацію

вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Обґрунтовано пропозиції щодо подолання вказаних викликів, зокрема: узгодження вітчизняних нормативно-правових актів зі стандартами НАТО та ЄС, активізація процесу щодо залучення європейських інвестицій у створення спільних підприємств та поглиблення співпраці з європейськими компаніями, залучення європейських інвестицій через механізми Європейського оборонного фонду; спрощення процедур сертифікації та закупівель; поглиблення науково-технічної кооперації з європейськими партнерами. Наголошується, що реалізація цих заходів не лише зміцнить обороноздатність України, але й сприятиме її інтеграції до європейської системи колективної безпеки.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, військове співробітництво, національна безпека, стандарти НАТО та ЄС, стратегічне партнерство, публічне управління та адміністрування.

Sytnyk Hryhorii Petrovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Global and National Security Department of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, tel.: (067) 737-37-85, <https://orcid.org/0000-0002-3083-5733>

Orel Mariia Hryhorivna Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Public Administration Department, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, tel.: (067) 442-49-95, <https://orcid.org/0000-0002-9071-5602>

Pavlinets Andrii Vasylovych Student of Science in Public Administration, Professor, Head of the Global and National Security Department of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, tel.: (067) 932-02-20, <https://orcid.org/0009-0009-1934-4245>

MILITARY-TECHNICAL AND MILITARY COOPERATION OF UKRAINE WITH THE EU: CURRENT STATUS AND PROSPECTS

Abstract. The article examines the state and prospects of military-technical and military cooperation between Ukraine and EU countries as a component of ensuring national security and integration into the European security space. In particular, it highlights Ukraine's participation in programs such as "Partnership for Peace," the Combined Forces Initiative (CFI), and the Air Situation Data Exchange (ASDE), which contribute to the training of the Armed Forces of Ukraine, the supply

of modern weapons, the implementation of NATO standards, and the harmonization of defense procurement with European requirements. The role of strategic partnership with the EU is emphasized in the context of arms supply, joint exercises, and the involvement of foreign experts. The modernization of Ukraine's defense industrial complex is analyzed, including investments, technology implementation, and logistics improvements that have ensured timely equipment supply under current conditions. The article identifies the main challenges facing military-technical and military cooperation, including the need to improve existing legislation and the insufficient level of investment in the modernization of the domestic defense industrial complex. Proposals are substantiated to overcome these challenges, particularly: aligning domestic regulations with NATO and EU standards, intensifying the process of attracting European investments for the establishment of joint ventures, and deepening cooperation with European companies; attracting European investments through the mechanisms of the European Defense Fund; simplifying certification and procurement procedures; and enhancing scientific and technical cooperation with European partners. It is emphasized that the implementation of these measures will not only strengthen Ukraine's defense capabilities but also contribute to its integration into the European collective security system.

Keywords: military-technical cooperation, military cooperation, defence industry, national security, NATO standards, strategic partnership, governance and administration.

Постановка проблеми. Актуальність військово-технічного (ВТС) та військового співробітництва (ВС) України з країнами ЄС значно зросла через збройну агресію РФ, яка почалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року. Ці події загострили регіональну безпекову ситуацію, змусивши Україну посилювати обороноздатність через активну міжнародну співпрацю. ВТС та ВС стали критично важливими для отримання сучасних систем озброєння, боєприпасів, військової техніки та організації спільних навчань. Україна отримала від ЄС і НАТО допомогу на мільярди євро, включно з системами протиповітряної оборони (системи ППО), артилерією, бронетехнікою та засобами радіоелектронної боротьби (засоби РЕБ).

Поглиблення ВТС та ВС дозволило, зокрема задовольнити потреби Збройних Сил України (ЗС України) в умовах війни та започаткувати модернізацію оборонно-промислового комплексу (ОПК), що є важливим для довгострокової стабільності та забезпечення національної безпеки. Хоча у межах ВТС та ВС успішно реалізовано низку програм, співпраця з партнерами України супроводжується низкою викликів проблемного характеру. Так,

відсутність гармонізованого законодавства з ними у сфері оборонних закупівель сучасного озброєння та затримка впровадженню стандартів НАТО AQAP ускладнює логістичні поставки озброєння та його ефективну експлуатацію. З іншого боку, брак інвестицій у модернізацію вітчизняного ОПК призводить до відставання у виробництві сучасного озброєння, а недостатній розвиток спільних проєктів із європейськими партнерами стримує впровадження інноваційних рішень у сфері оборони. Є низка проблемних питань й у площині ВС України з країнами ЄС, яке є важливою складовою міжнародних відносин та напрямом воєнної політики і спрямоване на вирішення завдань із забезпечення воєнної безпеки. У процесі ВС відбувається співпраця держав, їх коаліцій, міжнародних організацій, що спрямована на реалізацію національних та узгоджених міждержавних інтересів у військовій сфері, досягнення відповідних цілей при забезпеченні воєнної безпеки. Оскільки в основі ВС національні інтереси, воно може мати як інституційний характер, тобто передбачати довгострокові відносини, так і ситуативний. В останньому випадку не обов'язково можуть бути довгострокові відносини, особливо коли держави можуть мати різні політичні режими та стратегічні цілі. В умовах трансформації світового порядку це породжує додаткові виклики у сфері ВС. В цілому, попри активний розвиток міжнародного ВС Україна стикається з низкою проблем, серед яких зокрема, політичні бар'єри, бюрократичні процедури, фінансові труднощі, кадровий дефіцит та безпекові загрози, зумовлені трансформацією світового порядку. Вказані проблеми потребують комплексних реформ та системних рішень, зокрема: гармонізації законодавства зі стандартами ЄС, активізації співпраці з міжнародними партнерами для посилення обороноздатності в умовах сучасних викликів, оскільки розвиток ВТС та військового співробітництва з країнами ЄС є стратегічно важливими для інтеграції України в європейську систему колективної безпеки та зміцнення її обороноздатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню ВТС та ВС України з країнами ЄС присвячено низку наукових праць вітчизняних дослідників, які розкривають різні аспекти цієї проблематики. Так, значний внесок у дослідження економічних аспектів ВТС зробили Н.Васильєва, О.Джигора О. та М.Дергалюк [1], які оцінили ефективність та перспективи розвитку даної співпраці, а О.Джус [2-3] проаналізував ВТС як визначальний напрям міжнародного військового партнерства та засіб забезпечення воєнної безпеки України. А.Лухтан дослідив історико-теоретичний аспект міжнародного військового співробітництва України [4], а питання правового підґрунтя міжнародної військової взаємодії ЗС України під час російсько-української війни (2014–2023) стали предметом поглибленого аналізу О.Турчака, Ю.Буракова та А.Посохової [5]. Г.Шаповалов аналізує основні наукові

підходи в дослідженні державно-управлінських механізмів забезпечення міжнародного військового співробітництва та правовий механізм державного управління вказаним співробітництвом [6;7]. Аналіз складових, принципів та інструментів міжнародного співробітництва України в оборонній сфері перебувають у колі уваги М.Миколайчука, І.Куспляка, І.Ільченка, а В.Шемаєв В., П.Толок та А. Онофрійчук досліджували пріоритети розвитку оборонної промисловості України в умовах збройної агресії [8; 9]. Важливим є також аналіз офіційних джерел, зокрема матеріалів АрміяInform щодо стратегії національної безпеки та вдосконалення системи державного гарантування якості продукції оборонного призначення, а також інформації, яка розміщена на офіційних платформах України щодо співробітництва у військовій сфері з країнами ЄС і НАТО [7; 10-11; 12]. Аналіз цих та інших джерел по вказаній проблематиці дозволяє оцінити сучасний стан ВТС та ВС України. Водночас, з огляду на принципову стратегічну важливість підвищення ефективності ВТС та ВС України з країнами ЄС актуальним є подальший аналіз його стану, визначення проблем й перспективи його розвитку

Мета статті – аналіз стану та проблем ВТС та ВС України з ЄС та можливих шляхів їх вирішення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У Стратегії національної безпеки України акцентується увага та актуальності розвитку стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, США, а також прагматичного співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України[14]. Основні засади міжнародного співробітництва у сфері оборони та його головні напрямки: воєнно-політичне, військово-технічне та військове співробітництво визначені у наказі Міністерства оборони України “Про затвердження Порядку організації та здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України”, яким також затверджено відповідну Інструкцію, яка визначає механізми та процедури їх взаємодії з іноземними партнерами [12]. Згідно п.2.4. цього наказу ВТС є складовою зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності держави і спрямоване на захист національних інтересів у військово-технічній та економічній сферах, оснащення ЗС України сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, іншими товарами військового призначення та подвійного використання, підвищення експортного, науково-технічного та технологічного потенціалу оборонно-промислового комплексу та національної економіки України. Згідно п.2.6 наказу ВС спрямоване на розвиток необхідних та критичних спроможностей ЗС України, підвищення рівня їх оперативної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО та ЄС, реалізацію відповідних міжнародних договорів та програм (з професійної

військової освіти, підготовки військ (сил), розвитку доктринальної бази тощо) з метою посилення обороноздатності України, а також на забезпечення участі України в міжнародній діяльності з підтримання миру і безпеки.

Таким чином, ВТС та ВС між Україною та країнами ЄС є важливою складовою забезпечення національної безпеки України. Воно реалізується через низку програм, ініціатив і угод, що сприяють підвищенню її обороноздатності та інтеграції в європейський простір безпеки. Так, програма “Партнерство заради миру” (Partnership for Peace, PfP), яка була започаткована у 1994 році, стала юридичною основою для розвитку ВТС та ВС між Україною та країнами НАТО і ЄС. Участь України в цій програмі забезпечила створення механізму багатостороннього ВС, який дозволив зокрема, започаткувати спільні військові навчання, обмін інформацією та досвідом, а також підтримку процесу реформування ЗС України відповідно до стандартів НАТО.

Так, згідно з дослідженням О.Джуса [2], участь у програмі PfP стала першим кроком України на шляху до євроатлантичної інтеграції, тому він, не без підстав, стверджує, що в рамках програми Україна отримала можливість залучати фінансову, технічну та консультаційну допомогу від країн-членів НАТО та ЄС, що сприяло покращенню системи управління військами, розвитку системи логістики та стандартизації озброєння. Дійсно, завдяки участі в PfP підрозділи ЗС України змогли значною мірою адаптувати свої тактичні та стратегічні підходи до бойових операцій відповідно до норм і процедур НАТО, що стало одним із факторів підвищення їх боєздатності у сучасних умовах.

Ініціатива поєднаних сил (Connected Forces Initiative, CFI) стала ще однією досить важливою програмою підготовки особового складу та військових підрозділів України за стандартами НАТО, до якої Україна приєдналася у 2012 році в рамках стратегії інтеграції у євроатлантичний безпековий простір. CFI спрямована на забезпечення взаємосумісності підрозділів ЗС України зі збройними силами країн-членів НАТО. Вона реалізується шляхом: проведення спільних навчань на тактичному та оперативному рівнях; обміну досвідом у застосуванні сучасних бойових систем; використання єдиних стандартів підготовки та управління військами. Результати дослідження А.Лухтана [4] свідчать, що участь України в CFI дозволила значно підвищити рівень готовності ЗС України до проведення спільних бойових операцій із підрозділами країн-членів НАТО, що є критично важливим в сучасних умовах.

Програма ASDE (Air Situation Data Exchange) також є одним із ключових інструментів ВТС та ВС між Україною та НАТО у сфері повітряної безпеки. Ця програма діє з 2008 року і передбачає автоматизований обмін даними про повітряну обстановку між Україною та країнами ЄС, що дозволяє суттєво підвищити рівень координації у забезпеченні безпеки повітряного простору.

Відповідно до положень Програми, дані про повітряну обстановку обмінюються через спеціальні пункти, розташовані у Львові та Одесі, Веспремі (Угорщина) та Ерзурумі (Туреччина). Завдяки ній українські фахівці отримали можливість більш оперативно виявляти повітряні загрози, що значно посилило захист повітряного простору України в західному та південному напрямках. Тому О.Турчак [5], не без підстав, зазначає, що участь України в ASDE має велике стратегічне значення, оскільки забезпечує інтеграцію української системи ППО до загальноєвропейської системи безпеки, що створює додаткові можливості для моніторингу та ідентифікації повітряних загроз.

Очевидно, що принципово важливим напрямом ВТС є гармонізація системи якості продукції оборонного призначення з європейськими та натівськими стандартами. Зокрема, в Україні сьогодні активно імплементуються положення стандартів AQAP (Allied Quality Assurance Publications), які є базовими вимогами до забезпечення якості військової продукції в країнах-членах НАТО. Тому Н.Васильєва, О.Джигора та М.Дергалюк [1] зазначають, що стандартизація оборонної продукції відповідно до вимог НАТО сприяє розширенню можливостей українських виробників на міжнародному ринку зброї та техніки подвійного використання.

Україна сьогодні також активно користується підтримкою з боку ЄС у рамках Європейського фонду миру (European Peace Facility, EPF). Його було створено як інструмент фінансування заходів оборонної підтримки країн-партнерів ЄС. У 2022–2023 роках Україна отримала через цей фонд значну допомогу у вигляді зброї, боєприпасів, технічного обладнання та засобів протиповітряної оборони. Так, В.Шемаєв, П.Толок та А.Онофрійчук [9] зазначають, що фінансова підтримка EPF дозволила суттєво зміцнити матеріально-технічну базу ЗСУ, зокрема: забезпечити підрозділи сучасними системами зв'язку; модернізувати парк бронетехніки; покращити логістичне забезпечення військових частин.

Таким чином, ВТС та ВС між Україною та країнами ЄС має системний характер, що проявляється в досягненні вагомих практичних результатів у сфері нормативно-правової бази, інституційної взаємодії та матеріально-технічного забезпечення. На додаток до вже відомих аспектів співпраці, слід вказати на низку інших досягнень, що мають стратегічне значення для забезпечення національної безпеки України. Так, окрім підписання основоположних документів, таких як “Партнерство заради миру” (1994), Індивідуальна програма партнерства (1995) та Хартія про Особливе партнерство (1997), досягнення у цій сфері включають:

- імплементацию Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті безпекової співпраці, яка передбачає адаптацію української системи оборонних закупівель до стандартів ЄС. Це рішення, зокрема відображено в

наказі Міністерства оборони України [12], який регламентує механізм організації міжнародної співпраці України у сфері оборони;

- укладання двосторонніх угод між Україною та окремими країнами ЄС (зокрема, Польщею, Литвою та Францією), що передбачають спільне виробництво оборонної продукції, обмін технологіями та залучення європейських експертів до реформування оборонно-промислового комплексу України;

- запровадження механізмів контролю за якістю продукції оборонного призначення відповідно до стандартів НАТО AQAP, що закріплено у постанові Кабінету Міністрів України “Про вдосконалення державної системи гарантування якості оборонної продукції” [10].

Варто також зазначити, що поглиблення співпраці між Україною та країнами ЄС не обмежується участю у Концепції оперативних можливостей (ОСС) та Програмі обміну даними про повітряну обстановку (ASDE). Додатковими важливими досягненнями є: створення спільних навчальних центрів в межах програми НАТО “DEEP” (Defence Education Enhancement Programme), для вдосконалення військової освіти відповідно до стандартів НАТО. Ці заходи зокрема, забезпечили:

- підготовку командного складу ЗС України до виконання завдань у межах міжнародних операцій;

- створення та ефективне функціонування Центру вдосконалення підготовки підрозділів спеціального призначення, що стало можливим завдяки спільній роботі України з партнерами по НАТО та ЄС (він забезпечує: підготовку спецпідрозділів за програмами, що базуються на сучасних європейських практиках ведення бойових дій);

- запровадження в Україні навчальних програм у рамках концепції “Навчання на практиці” (Train the Trainers), яка дозволяє готувати українських військовослужбовців до виконання бойових завдань на основі досвіду збройних сил країн-членів ЄС.

Окрім вже відомих постачань техніки через Європейський фонд миру (EPF), було реалізовано низку додаткових заходів:

- постачання систем протиповітряної оборони середнього та дальнього радіусу дії у межах спільних програм з Німеччиною, Польщею та Францією (вони значно підвищили здатність ЗС України захищати критичну інфраструктуру та об’єкти стратегічного значення);

- модернізацію бронетанкової техніки на основі технічних рішень, наданих партнерами з ЄС, що забезпечило підвищення рівня захисту та вогневої потужності основних бойових платформ ЗС України;

- удосконалення логістичних систем шляхом запровадження європейських програм управління матеріально-технічним забезпеченням, що передбачає автоматизацію процесів постачання та контролю за рухом ресурсів;

- впровадження спільних проєктів у межах Платформи Європейської оборонної промисловості, що передбачає розвиток спільних підприємств для виробництва боєприпасів, бронетехніки та систем радіоелектронної боротьби.

Як зазначають О.Турчак та М.Надрага [13], модернізація системи логістики дозволила ЗС України істотно скоротити час доставки критичних вантажів на передові позиції, що стало важливим фактором під час ведення бойових дій у 2022–2023 роках.

Окрім суто військових аспектів, важливим досягненням стало створення механізмів дослідницько-технічної кооперації між українськими підприємствами ОПК та європейськими оборонними корпораціями. Серед них:

- участь українських наукових установ у спільних науково-дослідних програмах ЄС з розробки новітніх оборонних технологій, зокрема у сфері кібербезпеки та безпілотних систем;

- розширення співпраці з Європейським оборонним агентством (EDA), що дозволило Україні отримати доступ до досліджень у сфері штучного інтелекту, систем автоматизованого керування військами та технологій управління вогнем на полі бою.

Очевидно, що розвиток ОПК України є ключовим напрямом у рамках ВТС України з країнами ЄС. Інтенсивна модернізація ОПК обумовлена як внутрішніми потребами держави у зміцненні обороноздатності, так і прагненням до інтеграції в європейський безпековий простір. Розширення виробничих потужностей, технологічна модернізація підприємств, упровадження стандартів НАТО та ЄС, а також удосконалення логістичних механізмів постачання техніки стали основними складовими цього процесу. Це процес значно активізувався після 2014 року у відповідь на агресію рф. В умовах воєнної загрози Україна посилила співпрацю з європейськими партнерами, що сприяло зростанню обсягів інвестицій в ОПК.

У рамках реалізації Державної цільової програми розвитку ОПК, затвердженої Кабінетом Міністрів України у 2020 році, було розпочато будівництво та модернізацію кількох стратегічно важливих підприємств. Зокрема, на базі ДК “Укроборонпром” створено нові виробничі лінії для виробництва сучасних артилерійських боєприпасів калібру 155 мм, що відповідають стандартам НАТО.

Важливим етапом стала також інтеграція підприємств ОПК у спільні проєкти з європейськими оборонними концернами, такими як Rheinmetall Defence, Thales Group та Leonardo S.p.A. Співпраця дозволила залучити сучасні технології до виробництва систем радіоелектронної боротьби, бронетехніки та високоточних систем озброєння. У рамках стратегічного партнерства з Польщею реалізується проєкт спільного виробництва мінометних систем на базі українських підприємств, що сприяє зміцненню

оборонного потенціалу України. Підприємства ОПК України активно переходять на виробничі процеси, що відповідають стандартам країн-членів ЄС. Зокрема, модернізація конструкторсько-технологічних процесів дозволяє забезпечити глибоку локалізацію виробництва, що, своєю чергою, знижує залежність від імпорту критично важливих компонентів. Цей підхід відповідає положенням Стратегії національної безпеки України, яка наголошує на необхідності розвитку внутрішніх виробничих потужностей для зменшення технологічної залежності від третіх країн[14]. При цьому адаптація продукції оборонного призначення до стандартів НАТО стала одним із ключових напрямів реформування ОПК України. Стандарти AQAP забезпечують контроль якості на всіх етапах виробництва — від проектування до серійного випуску.

Важливим кроком у гармонізації українського законодавства із системою контролю якості ЄС стало ухвалення Закону України “Про оборонні закупівлі” (№808-IX від 17.07.2020), який передбачає обов’язкову сертифікацію продукції за стандартами НАТО та ЄС. Даний закон визначає механізми прозорого відбору підрядників, стандарти безпеки виробництва та вимоги до продукції оборонного призначення. Як зазначають О.Турчак, Ю.Бураков, А.Посохова, адаптація української системи контролю якості до європейських стандартів дозволила суттєво підвищити рівень якості виробництва підприємств ОПК України на світовому ринку[5].

Як ми зазначали, критично важливим для забезпечення ефективної діяльності ЗС України є вдосконалення системи логістики та матеріально-технічного постачання. У межах реалізації Стратегії національної безпеки України (розділ IV пункт 60) визначено ключові завдання щодо реформування системи військової логістики[14]. Одним із основних напрямів є створення сучасних складів матеріально-технічного забезпечення, обладнаних автоматизованими системами контролю та обліку ресурсів. Спільно з країнами ЄС були розроблені механізми прискореного постачання озброєнь та військової техніки. Для підприємств ОПК України спрощено процедури оформлення митних документів на продукцію оборонного призначення, що значно скоротило терміни постачання техніки на передову. Підприємства ОПК України активно запроваджують сучасні логістичні рішення на базі програмного забезпечення, що використовується в арміях країн ЄС. Зокрема, запровадження електронної системи управління запасами дозволяє оперативно відслідковувати стан техніки, наявність боєприпасів та здійснювати планування ремонтних робіт на основі фактичних потреб.

Системна підтримка України з боку країн-членів ЄС стала визначальним фактором забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Одним із ключових елементів підтримки з боку європейських партнерів стало

постачання сучасних зразків озброєння та військової техніки. Так, зокрема, загальновідомо, що Німеччина надала Україні сучасні системи протиповітряної оборони IRIS-T, що відіграли критичну роль у забезпеченні захисту стратегічно важливих об'єктів інфраструктури. Великобританія забезпечила передачу переносних протитанкових ракетних комплексів NLAW, які продемонстрували високу ефективність у стримуванні механізованих підрозділів противника. У свою чергу, Франція передала гаубиці CAESAR, які значно підвищили вогневі можливості українських артилерійських підрозділів. Окрім того, за участі фахівців із Франції та Німеччини було створено низку сучасних бойових платформ для підрозділів механізованих військ, а за участі британських фахівців розробляються безпілотні літальні апарати, оснащені сучасними системами навігації та розвідки.

Як зазначають В. Шемаєв В., П.Толок та А. Онофрійчук залучення іноземних фахівців дозволило Україні отримати доступ до новітніх технологій у галузі радіоелектронної боротьби та систем протиповітряної оборони, що значно посилило оборонний потенціал ЗС України[9].

Важливу роль у формуванні стратегічного партнерства з країнами ЄС відіграють основні положення Стратегії національної безпеки України [14], оскільки в ній наголошено на необхідності поглиблення взаємодії з ключовими союзниками, такими як Німеччина, Франція, Польща, Литва та Велика Британія. Тобто ці країни визначені як стратегічні партнери, що мають критичне значення для забезпечення обороноздатності України та зміцнення її позицій на міжнародній арені. У рамках реалізації вказаної Стратегії Україна активно долучається до європейських безпекових проєктів. Приєднання до PESCO (Permanent Structured Cooperation) — оборонної ініціативи ЄС — забезпечує координацію зусиль у сферах озброєнь, логістики та військової підготовки. Хоча Україна не є членом ЄС, її участь у PESCO як партнера дозволяє залучати фінансування для модернізації оборонного сектору. Україна та Польща уклали угоду про створення логістичних хабів на кордоні, що прискорюють постачання військової техніки та боєприпасів, зменшуючи логістичні затримки забезпечуючи оперативне постачання ресурсів. Пріоритетом Стратегії є створення спільних проєктів у галузі розробки озброєнь, що дозволяє Україні не лише отримувати техніку, а й брати участь у розробці новітніх оборонних технологій.

Щодо стану ВС України, то як зазначають А.Лухтан [4] Г.Шаповалов [15] основні зусилля в контексті багатостороннього військового співробітництва та співробітництва в рамках міжнародних організацій та ініціатив спрямовувалися на вирішення досить широкого спектру питань, зокрема:

- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС, а також поглиблення

співпраці з НАТО з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації;

- пошуку додаткових можливостей держав-партнерів з розширення надання критичних номенклатур озброєння та військової техніки, боєприпасів, військового та медичного майна для потреб Збройних Сил України в якості міжнародної безпекової допомоги, а також організація логістичного забезпечення їх поставок;

- організації підготовки особового складу ЗС України з опанування нових зразків озброєння та військової техніки іноземного виробництва на територіях країн-партнерів;

- координація лікування та реабілітація поранених на територіях країн-партнерів;

- підтримання військового діалогу на стратегічному рівні.

Як зазначає О.Джус [3], рішення набуття членства в ЄС та співпраці з НАТО суттєво підкорегувало загальні підходи до підтримання воєнної безпеки України та реалізації програм нашої країни з міжнародного військового партнерства, а на думку, О.Турчака, Ю.Буракова та А.Посохової [5] міжнародне військове співробітництво ЗС України є інструментом реалізації національних інтересів нашої держави у сфері безпеки і оборони.

Варто також зазначити, що згідно до Закону України “Про оборону України” Генеральний штаб ЗС України здійснює в межах своєї компетенції міжнародне військове співробітництво із збройними силами інших держав, бере участь у міжнародному співробітництві за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, забезпечує підготовку і участь національного контингенту та національного персоналу ЗС України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, реалізації цих напрямів здійснюється шляхом проведення заходів, спрямованих на[16]:

- практичне використання військових аспектів стандартизації для підтримки завдань розвитку ЗС України, а саме: удосконалення систем стратегічного та оборонного планування, бойової та мобілізаційної готовності, підготовки військ (сил) та розвитку оперативних спроможностей;

- покращення підготовки визначених підрозділів ЗС України, досягнення взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО, включаючи спроможність виконувати завдання в складі об’єднаних багатонаціональних формувань;

- удосконалення системи управління та зв’язку ЗС України для забезпечення її взаємосумісності та продовження обміну даними про повітряну обстановку в рамках Програми НАТО з обміну даними про повітряну обстановку (ASDE);

- удосконалення систем матеріально-технічного і медичного забезпечення ЗС України з урахуванням необхідності надання підтримки національним підрозділам на території України та поза її межами;

- підготовку особового складу та підрозділів ЗС України до участі в антитерористичних операціях, операціях по боротьбі з піратством та розвиток спроможностей кібернетичного захисту;
- забезпечення переходу на комплектування ЗС України військовослужбовцями за контрактом, включаючи подальше удосконалення системи кадрового менеджменту;
- завершення оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів та навчальних підрозділів, продовження удосконалення системи багаторівневої підготовки осіб рядового і сержантського складу військової служби за контрактом та офіцерських кадрів ЗС України;
- вдосконалення системи підготовки військ на основі багатofункціональності, мобільності та сумісності з використанням стандартів НАТО;
- підготовку, сертифікацію та практичну участь визначених активів ЗС України у Силах реагування НАТО, операціях Альянсу з підтримання миру, протидії актам піратства та тероризму;
- здійснення заходів військово-політичного діалогу, проведення робочих зустрічей та консультацій на всіх рівнях, розвиток військового співробітництва та гармонізацію двосторонньої співпраці;
- проведення заходів публічної дипломатії та заходів громадського інформування з питань військового співробітництва з Альянсом.

Варто також акцентувати увагу на тому, що ефективності ВС України значною мірою сприяло те, що у 2012 році ЗС України, як військове формування, приєдналися до Ініціативи поєднаних сил (Connected Forces Initiative) головною метою якої є покращання взаємосумісності та підвищення здатності збройних сил НАТО і партнерів діяти разом при виконанні завдань в багатонаціональних операціях. Тому серед елементів вказаної Ініціативи є: посилення підготовка військ (сил) та індивідуальна підготовка особового складу з максимально ефективним використанням тренувальних інституцій НАТО та центрів досконалості; збільшення кількості військових навчань, особливо за участю Сил реагування НАТО; більш ефективне використання сучасних технологій задля полегшення досягнення взаємосумісності та інтеграції необхідних спроможностей.

Окрім того, згідно Стратегії воєнної безпеки України розвиток систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони, запровадження освітньо-професійних програм підготовки офіцерського, сержантського та старшинського складу має здійснюватися з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО[17]. Тому важливими досягненнями у цьому контексті є: спільні навчальні центри, створені в межах програми НАТО “DEEP” (Defence Education Enhancement Programme), спрямованої на вдосконалення військової освіти відповідно до стандартів Альянсу.

Серед інших важливих заходів, які здійснюються у процесі ВС України, зокрема:

- досягнення сумісності ЗС України, інших складових сил оборони з відповідними структурами держав — членів НАТО, введення в дію нових військових статутів (доктрин) на основі євроатлантичних принципів та з урахуванням національних традицій, розвиток спроможностей щодо отримання допомоги від іноземних партнерів та її надання іншим державам;

- спільна підготовка ЗС України та інших складових сил оборони, забезпечення їх постійної готовності та застосування відповідно до об'єднаної оперативної концепції з урахуванням підготовки до ведення всеохоплюючої оборони України, оновлених систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, територіальної оборони України, оперативного обладнання території держави, організації руху опору, співробітництва зі збройними силами держав - членів НАТО.

Досить важливим напрямком ВС України є вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки, заходи щодо вирішення яких знайшли своє відображення у Стратегії кібербезпеки України, серед них зокрема[18]:

продовження співробітництва з Агентством ЄС з питань мережевої та інформаційної безпеки, зокрема з питань скоординованого розкриття вразливостей та імплементації Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу як елементу євроінтеграції України;

створення MIL.CERT-UA в інтересах Міністерства оборони України та ЗС України, налагодивши на постійній основі співпрацю із європейською військовою CERT-мережею.

Дійсно, сьогодні кіберпростір разом з іншими фізичними просторами визнано одним із театрів воєнних дій. Тому набирає сили тенденція зі створення кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами [18].

Водночас, розвиток ВТС між Україною та країнами ЄС зіткнувся з низкою суттєвих викликів, зокрема, за оцінками Ю.Стужука та М.Шпури, повільне впровадження в Україні стандартів NATO AQAP та відсутність національної системи аудиту та контролю якості за стандартами НАТО ускладнює процеси виробництва продукції оборонного призначення та її сертифікації для європейських партнерів[19]. Український ОПК потребує значних інвестицій у процеси модернізації виробничих потужностей, запро-

вадження інноваційних технологій, створення нових виробничих платформ. Водночас, як зазначено в дослідженні В.Шемаєва, П.Толоки та А.Онофрійчука [9], попри наявність окремих інвестиційних ініціатив, Україна досі не запровадила комплексної стратегії фінансування технологічної модернізації підприємств. Зокрема, є необхідність збільшення державних програм з оновлення виробничих потужностей та усунення технологічного відставання українських підприємств у розробці новітніх систем озброєння, засобів зв'язку та ППО. Незважаючи на значний інтерес з боку європейських партнерів до спільних проєктів у сфері оборонної промисловості, складність законодавчого регулювання в Україні також створює перешкоди для ефективного залучення іноземного капіталу. Як зазначає М.Чеховська [20], відсутність належної нормативної бази, що регламентує інвестиційну діяльність у секторі ОПК, обмежує перспективи масштабних інвестиційних програм у співпраці з країнами ЄС. Попри потенціал для спільних підприємств і науково-дослідних проєктів у галузі оборони, співпраця України з країнами ЄС залишається обмеженою. Як зазначають Н.Васильєва, О.Джигора та М. Дергалюк [21], однією з проблем є невизначеність механізмів розподілу інвестицій, відповідальності за технологічне виробництво та контролю якості продукції у таких проєктах. Таким чином, попри участь України у програмі PESCO, інтеграція її наукових центрів у європейські оборонні ініціативи залишається обмеженою, а відсутність механізмів преференційної підтримки ускладнює вихід українських виробників на рівень якості виробників озброєння ЄС.

До проблем, які обмежують ефективність ВТС також належать: несумісність радянського та західного озброєння (багато українських підрозділів ще використовують радянську техніку, що ускладнює її інтеграцію в західну військову систему; західне озброєння потребує тривалого навчання військових та спеціальної інфраструктури (запчастини, ремонтні бази, склади боєприпасів); логістичні труднощі (доставка військової допомоги часто потребує складної координації через різні стандарти НАТО і пострадянської системи; проблеми з транспортуванням важкої техніки наприклад, танки Abrams вимагають значних ресурсів для обслуговування); дефіцит боєприпасів та виробничих потужностей (виробництво боєприпасів у Європі не завжди встигає за темпами бойових дій; нестача артилерійських снарядів калібру 155 мм та для систем ППО); загроза нападів на маршрути постачання зброї (Росія намагається атакувати транспортні коридори військової допомоги; західні країни побоюються ескалації конфлікту та ведуть обережну політику щодо передавання далекобійних ракет).

Окремої уваги заслуговують проблеми науково-методологічного характеру від системного вирішення яких залежить ефективність воєнно-технічної політики держави, а відтак і ВТС. Йдеться передусім про чітке

визначення на законодавчому рівні змісту, принципів, завдань, суб'єктів та механізмів реалізації воєнної політики, військово-технічної політики, оборонно-промислової політики ВТС та ВС. З урахуванням національної політичної та управлінської культури. Не менш важливим є також ідентифікації та оцінювання факторів, які впливають на ефективність воєнно-технічної політики, ВТС та ВС України з ЄС. Наприклад, О.Войтех та К. Войтех [22] акцентують увагу на тому, що відсутній єдиний методичний підхід, який дозволяє ідентифікації та оцінювання фактори, які впливають на ВС на рівні ЗС України.

Окремо варто акцентувати увагу на важливості належної ефективності воєнно-технічної політики України, оскільки саме від неї залежать можливості ОПК, ефективність ВТС і, в кінцевому підсумку, рівень технічного оснащення ЗС України та їх спроможність забезпечити оборону держави. Тому вказана політика має забезпечити розвиток тих напрямів науково-технічного прогресу в галузі озброєнь, які будуть найбільш повно будуть забезпечувати високу боєздатність військ, а відтак принципово важливим є наукове прогнозування, довгострокове планування, визначення оптимального співвідношення видів ЗС України і родів військ і їх військової техніки. Військово-технічна політика також повинна забезпечити творчий зв'язок ОПК з наукою в інтересах створення нових, передових технологій та прогресивних матеріалів, і як наслідок, таких зразків зброї, які б довго не старіли, тому важливими є стандартизація та уніфікація озброєнь, військової та спеціальної техніки, сумісності та взаємозамінності їх складових частин і комплектуючих виробів. Зокрема в області управління військами пріоритетом для військово-технічної політики є системи розвідки, зв'язку та радіоелектронної боротьби, тому воєнно-технічна політика повинна чинити постійний вплив на розвиток цих засобів, починаючи з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і закінчуючи їх виробництвом і закупівлею. Важливим завданнями військово-технічної політики є забезпечення балансів між системами зброї ЗС України та їх інфраструктурою, між новими розробками і модернізацією наявного озброєння, між рівнями бойових характеристик систем озброєння і їх експлуатаційними можливостями.

Для подолання викликів, що гальмують розвиток ВТС, необхідно передусім вдосконалити нормативно-правову базу, модернізувати виробничі потужності, спростити процедури закупівель та розширити міжнародну співпрацю. Ці заходи мають враховувати досвід європейських країн, рекомендації експертів і керівні документи України у сфері національної безпеки. Як слушно зазначають є О.Турчак та М.Надрага [13], формування національної системи сертифікації є критично важливим кроком для інтеграції України в європейський ринок озброєнь. Тому запровадження в Україні нових

механізмів контролю якості, що включають створення спеціалізованих аудиторських центрів на базі підприємств ОПК у рамках адаптації системи сертифікації продукції до стандартів НАТО, має велике значення.

Впровадження сучасних технологій на підприємствах ОПК є не менш важливим кроком для забезпечення виробництва продукції, яка відповідатиме стандартам НАТО та ЄС. Одним із перспективних механізмів модернізації є залучення інвестицій через спеціалізовані програми ЄС, зокрема Європейський оборонний фонд (European Defence Fund, EDF). Як зазначають В.Шемаєв, П.Толок та А. Онофрійчук [9], участь України у програмах EDF дозволить отримати фінансування для технічної модернізації підприємств ОПК, що сприятиме підвищенню рівня автоматизації виробництва, впровадженню сучасних виробничих ліній та забезпеченню високої якості продукції.

Інтеграція України в європейську систему безпеки та активізація співпраці з європейськими партнерами дозволить значно розширити можливості України у сфері розробки новітніх зразків військової техніки та озброєнь, можливості відстоювати національні інтереси.

Попри значний прогрес у ВС Україна сьогодні стикається й з низкою серйозних викликів, які обмежують ефективність взаємодії з міжнародними партнерами передусім: політичними обмеженнями та нестабільністю міжнародної підтримки, правовими та бюрократичними бар'єрами, кадровими.

Серед факторів, які зумовлюють політичні обмеження та нестабільність міжнародної підтримки у сфері ВС, зокрема:

- відсутність членства в НАТО. (Україна співпрацює з НАТО, проте її статус залишається партнерським, що створює низку проблем і у взаємодії з країнами-членами ЄС, наприклад: обмежений доступ до передових оборонних технологій та розвідувальної інформації);

- політичний тиск із боку противників розширення НАТО (зокрема, Угорщина перешкоджає інтеграційним процесам України);

- політична мінливість підтримки, оскільки деякі країни в ЄС, змінюють рівень підтримки залежно від внутрішньої політичної ситуації, наприклад, вибори в цих країнах можуть привести до влади уряди, менш прихильні до допомоги Україні. Окрім того, Росія намагається дестабілізувати політичну підтримку України через фейки та пропаганду.

Серед факторів, які зумовлюють правові та бюрократичними бар'єрами, зокрема:

- нормативно-правові обмеження міжнародної допомоги (деякі країни ЄС мають юридичні обмеження на постачання зброї країнам, що перебувають у стані війни);

- процедурні складнощі з використанням міжнародних фондів, наприклад, фінансування Європейського фонду миру потребує узгоджень від усіх держав-членів);

- внутрішні правові перешкоди (недостатня адаптація українського законодавства до стандартів НАТО та ЄС, наприклад реформа сектору безпеки і оборони не завершена, затримки з ухваленням необхідних рішень у Верховній Раді України через політичні суперечки). Окрім того, іноді міжнародні фонди на військові потреби не використовуються повністю через бюрократію та тривалі узгодження.

Серед факторів, які зумовлюють кадрові виклики у ВС:

- недостатня кількість військових кадрів (велика частина українських військових проходить навчання за кордоном, але все ще є брак спеціалістів, які можуть ефективно працювати зі складною технікою;

- деякі держави-члени ЄС пропонують обмежені тренувальні програми через внутрішню політику;

- проблеми з військовими інструкторами (західні партнери побоюються розміщувати своїх інструкторів безпосередньо на території України через загрозу ракетних ударів;

- Україна потребує більше спеціалізованих курсів для операторів сучасного озброєння (безпілотники, далекобійна артилерія, авіація).

Таким чином, попри активний розвиток ВТС та ВС Україна стикається з низкою проблем, які ускладнюють отримання та ефективне використання допомоги. З огляду на окреслені проблеми, для підвищення ефективності ВТС та ВС необхідний комплексний підхід, що охоплює, зокрема дипломатичну активність, удосконалення законодавства та військово-технічної політики, збільшення фінансування оборони, стандартизацію озброєння та розвиток ОПК.

Висновки.

1. ВТС та військове співробітництво між Україною та ЄС має ключове значення для зміцнення обороноздатності України й інтеграції в європейський безпековий простір. Участь зокрема, у програмах, як-от “Партнерство заради миру”, CFI, ASDE та Європейський фонд миру, сприяла підвищенню підготовки Збройних Сил України, впровадженню стандартів НАТО AQAP і полегшенню сертифікації українського озброєння на європейських ринках. Водночас модернізація ОПК, інвестиції у виробничі потужності та застосування нових технологій забезпечили відповідність військової продукції стандартам НАТО й ЄС. Вдосконалення логістики сприяло оперативному постачанню техніки й боєприпасів. Партнерство з країнами ЄС дозволило отримати сучасні системи озброєння, провести спільні навчання та залучити іноземних експертів до розробки оборонних технологій.

2. Сьогодні ВТС стикається з викликами серед яких, зокрема: недостатня гармонізація законодавства, брак інвестицій у модернізацію ОПК і обмеженість створення спільних підприємств. Для їх подолання необхідно гармонізу-

вати законодавство зі стандартами НАТО та ЄС, стимулювати інвестиції, спрощувати сертифікаційні процедури й розвивати партнерство з європейськими компаніями. Реалізація цих заходів зміцнить обороноздатність України та її позицію як стратегічного партнера ЄС у сфері безпеки. При цьому принципово важливим є опрацювання нових напрямків ВТС України з державами-членами ЄС, скорегованих відповідно до викликів зумовлених формуванням нового світового порядку та порядком денним російсько-української війни.

3. Україна продовжує активно розвивати ВС, що є важливим чинником зміцнення її обороноздатності в умовах сучасних безпекових викликів. Його основи ґрунтуються на концепціях колективної безпеки, стратегічного партнерства та інтеграції до міжнародної військової системи спираючись на багатосторонні та двосторонні механізми. Ключовими викликами залишаються необхідність гармонізації законодавства, забезпечення фінансової стабільності оборонного сектору та підвищення рівня підготовки військових кадрів для інтеграції в міжнародну систему безпеки. Вирішення цих проблем є передумовою подальшої інтеграції України в міжнародну систему безпеки. Оскільки ВС спрямоване на розвиток критичних спроможностей ЗС України та підвищення рівня їх оперативної сумісності, важливим є удосконалення інституційних засад підвищення ефективності його механізмів у контексті досвіду створення та функціонування регіональних союзів, міжнародної співпраці в оборонній сфері у форматі регіональних альянсів, оскільки регіональне співробітництво може стати дієвим механізмом забезпечення безпеки у досить складний період формуванням нового світового порядку.

Література:

1. Васильєва Н., Джигора О., Дергалюк М. Економічні аспекти військово-технічного співробітництва: оцінка ефективності та перспектив розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-142>.
2. Джус О. А. Військово-технічне співробітництво як визначальний напрямок міжнародного військового партнерства. *Політичне життя*. 2018. №1. С.119-125.
3. Джус О. Міжнародне військове партнерство як засіб забезпечення воєнної безпеки України. *European political and law discourse*. 2018. Volume 5. Issue 2. P.54-61.
4. Лухтан А. І. Міжнародне військове співробітництво України: історико-теоретичний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. № 27. С.71-88.
5. Турчак О.В., Бураков Ю.В., Посохова А.В. Правове підґрунтя міжнародного військового співробітництва Збройних Сил України під час російсько-української війни (2014- 2023). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С.432-436.
6. Шаповалов Г. М. Основні наукові підходи в дослідженні державно-управлінських механізмів забезпечення міжнародного військового співробітництва // *Наукові перспективи*. 2022. № 12(30). С.81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94)
7. Шаповалов Г. М. Правовий механізм державного управління міжнародним військовим співробітництвом України // *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2(8). С.224-235. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-224-235](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-224-235)

8. Миколайчук М. М., Кусп'як І. С., Ільченко І. В. Міжнародне співробітництво України в оборонній сфері: складові, принципи та інструменти // *Національні інтереси*. 2025. 2(7). С. 300-314. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-300-314](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-300-314)

9. Шемаєв В., Толок П., Онофрійчук А. Міжнародне військово-технічне співробітництво в умовах збройної агресії та пріоритети розвитку оборонної промисловості України. *Міжнародна економічна політика*. 2023. №1 (38). С.103-116.

10. Про Стратегію нацбезпеки, пріоритети у сфері міжнародного оборонного співробітництва та головних союзників України. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/26/pro-strategiyu-naczbezpeky-priorytety-u-sferi-mizhnarodnogo-oboronno-go-spivrobotnycztva-golovnyh-soyuznykiv-ukrayiny/> (дата звернення: 17.03.2025).

11. Уряд вдосконалив систему державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/uryad-vdoskonalyv-systemu-derzhavnogo-garantuvannya-yakosti-tovariv-robit-i-poslug-oboronno-go-pryznachennya/> (дата звернення: 17.03.2025)

12. Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України : Наказ Міністерства оборони України від 23.07.2021 р. №218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

13. Турчак О.В., Надрага М.С. Правові засади міжнародного співробітництва України з північноатлантичним альянсом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Випуск 65. С.385-389.

14. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення: 17.03.2025)

15. Шаповалов Г. М. Міжнародне військове співробітництво у системі забезпечення національної безпеки // *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 22. С.110-114. URL: <https://orcid.org/0000-0002-8979-0648>

16. Про оборону України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

17. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 17.03.2025)

18. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України № 447/2021 від 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 17.03.2025)

19. Стужук Ю. П., Шпура М. І. Співробітництво України з НАТО: історична ретроспектива та сучасність. *Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ ім. І. Черняхівського*. 2022. № 3(76). С. 118–125.

20. Чеховська М. М. Європейський вектор військово-технічного співробітництва України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-55>.

21. Васильєва Н., Джигора О., Дергалюк М. Економічні аспекти військово-технічного співробітництва: оцінка ефективності та перспектив розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип.69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-142>

22. Войтех О. В., Войтех К. Р. Поточні механізми реалізації заходів міжнародного військового співробітництва в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у межах Спільної політики безпеки та оборони. *Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ*. 2022. № 3(76). С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-3-76/41-45>

23. Інформаційна безпека України у воєнній сфері: засадничі елементи становлення теоретичних основ її забезпечення: монографія / В. В. Грицюк, І. В. Єфіменко, В. П. Зубков та ін. ; за заг. ред. П. М. Сніцаренка. 2-ге вид., допов. Київ: НУОУ, 2025. 300 с.

References:

1. Vasylyeva, N., Dzhyhora, O., & Dergalyuk, M. (2024). Economic aspects of military-technical cooperation: assessment of efficiency and development prospects [Ekonomichni aspekty viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva: otsinka efektyvnosti ta perspektyvy rozvytku]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 69. [in Ukrainian]
2. Dzhus, O.A. (2018). Military-technical cooperation as a defining direction of international military partnership [Viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo yak vyznachalni napriam mizhnarodnoho viiskovoho partnerstva]. *Politychne zhyttya*, 1, 119-125. [in Ukrainian]
3. Dzhus, O. (2018). International military partnership as a means of ensuring Ukraine's military security [Mizhnarodne viiskove partnerstvo yak zasib zabezpechennia voiennoi bezpeky Ukrainy]. *European political and law discourse*, 5(2), 54-61. [in Ukrainian]
4. Lukhtan, A.I. (2017). International military cooperation of Ukraine: historical and theoretical aspect [Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo Ukrainy: istoryko-teoretychnyi aspekt]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 27, 71-88. [in Ukrainian]
5. Turchak, O.V., Burakov, Yu.V., & Posokhova, A.V. (2023). Legal basis of international military cooperation of the Armed Forces of Ukraine during the Russia-Ukraine war (2014-2023) [Pravove pidhruntia mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva Zbroinykh Syl Ukrainy pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2023)]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 3, 432-436. [in Ukrainian]
6. Shapovalov H. M. (2022) Osnovni naukovy pidkhody v doslidzhenni derzhavno-upravlinskykh mekhanizmiv zabezpechennia mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva [Main scientific approaches in the study of state and administrative mechanisms for ensuring international military cooperation] *Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives*. 12(30). 81-94. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-81-94](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-81-94) [in Ukrainian].
7. Shapovalov H. M.(2023) Pravovy mekhanizm derzhavnogo upravlinnia mizhnarodnym viiskovym spivrobitnytstvom Ukrainy [Legal mechanism of state management of international military cooperation of Ukraine] *Aktualni pyttannia u suchasni nauki - Current issues in modern scienc*. 2(8). 224-235. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-224-235](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-224-235) [in Ukrainian].
8. Mykolaichuk M.M., Kuspliak I.S., Ilchenko I.V. (2025) Mizhnarodne spivrobitnytstvo Ukrainy v oboronni sferi: skladovi, pryntsyipy ta instrumenty [International cooperation of Ukraine in the defense sector: components, principles and instruments]. *Natsionalni interesy. - National interests*). Serie "Law", 2(7). 300-314. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-300-314](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-300-314) [in Ukrainian].
9. Shemaiev, V., Tolok, P., & Onofriichuk, A. (2023). International military-technical cooperation in the conditions of armed aggression and priorities for the development of Ukraine's defense industry [Mizhnarodne viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo v umovakh zbroinoi ahresii ta priorytety rozvytku oboronnoi promyslovosti Ukrainy]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1(38), 103-116. [in Ukrainian]
10. ArmyInform. (2021). On the National Security Strategy, priorities in the field of international defense cooperation and Ukraine's main allies [Pro Stratehiyu natsbezpeky, priorytety u sferi mizhnarodnoho oboronnoho spivrobitnytstva ta holovnykh soiuznykiv Ukrainy]. Available at: <https://armyinform.com.ua/2021/03/26/pro-strategiyu-naczbezpeky-priorytety-u-sferi-mizhnarodnogo-oboronnoho-spivrobitnycztva-ta-golovnyh-soyuznykiv-ukrayiny/> (Accessed: 17.03.2025). [in Ukrainian]

11. ArmyInform. (2023). The government improved the system of state quality assurance of defense products, works and services [Uriad vdoskonalyv systemu derzhavnoho harantuvannia yakosti tovariv, robit i poslug oboronnoho pryznachennia]. Available at: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/uryad-vdoskonalyv-systemu-derzhavnogo-garantuvannya-yakosti-tovariv-robit-i-poslug-oboronno-go-pryznachennya/> (Accessed: 17.03.2025). [in Ukrainian]

12. Ministry of Defence of Ukraine. (2021). On the implementation of international cooperation by the Ministry of Defence of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine: Order dated 23.07.2021 No. 218 [Pro zdiisnennia mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ministerstvom oborony Ukrainy ta Zbroiny my Sylamy Ukrainy: Nakaz vid 23.07.2021 №218]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> [in Ukrainian]

13. Turchak, O.V., & Nadraga, M.S. (2021). Legal principles of Ukraine's international cooperation with the North Atlantic Alliance [Pravovi zasady mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ukrainy z pivnichnoatlantychnym aliansom]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 65, 385-389. [in Ukrainian]

14. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku “Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy” Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020. [Decree of the President of Ukraine by decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine” September 14, 2020 No. 392/2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].

15. Shapovalov, H.M. (2022). Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [International military cooperation in the national security system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 22, 110–114. Retrieved from <https://orcid.org/0000-0002-8979-0648> [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018, June 21). *Zakon Ukrainy “Pro oboronu Ukrainy”* No. 2469-VIII [Law of Ukraine “On Defense of Ukraine” No. 2469-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].

17. President of Ukraine. (2021, March 25). *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 121/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiu voiennoi bezpeky Ukrainy”* [Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021, “On the Military Security Strategy of Ukraine”]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].

18. President of Ukraine. (2021, May 14). *Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 447/2021 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku “Pro Stratehiu kiberbezpeky Ukrainy”* [Decree of the President of Ukraine No. 447/2021 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021, “On the Cybersecurity Strategy of Ukraine”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].

19. Stuzhuk, Yu.P., & Shpura, M.I. (2022). Cooperation of Ukraine with NATO: historical retrospective and modernity [Spivrobitnytstvo Ukrainy z NATO: istorychna retrospektyva ta suchasnist]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru viienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho*, 3(76), 118-125. [in Ukrainian]

20. Chekhovska, M.M. (2022). European vector of Ukraine’s military-technical cooperation [Yevropeiskyi vektor viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva Ukrainy]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-55> [in Ukrainian]

21. Vasylieva N. B., Dzhyhora O. Derhaliuk M. O. (2024) Ekonomichni aspekty viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva: otsinka efektyvnosti ta perspektyv rozvytku [Economic aspects of military-technical cooperation: assessment of effectiveness and development prospects] *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and society*, 69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-142> [in Ukrainian].

22. Voitekh O. V. Voitekh K. R. (2022) Potochni mekhanizmy realizatsii zakhodiv mizhnarodnoho viiskovoho spivrobitnytstva v konteksti Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom u mezhakh Spilnoi polityky bezpeky ta oborony [Current mechanisms for implementing international military cooperation measures in the context of the Association Agreement between Ukraine and the European Union within the framework of the Common Security and Defense Policy] *Zbirnyk naukovykh prats TsVSD NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho - Collection of scientific works of the Central Scientific and Educational Service of the Ivan Chernyakhovsky National University of Education*. 3(76). 41-45. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-3-76/41-45> [in Ukrainian].

23. Hrytsiuk, V. V., Yefimenko, I. V., Zubkov, V. P., Mashtalir, V. V., Mykus, S. A., Pavlikovskyi, A. K., Pishchanskyi, Yu. A., Sarychev, Yu. O., Snitsarenko, P. M., & Tkachenko, V. A. (2025). *Informatsiina bezpeka Ukrainy u voiennoi sferi: zasadnychi elementy stanovlennia teoretychnykh osnov yii zabezpechennia* [Information security of Ukraine in the military sphere: Fundamental elements of theoretical foundations of its provision] (2nd ed.). Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

УДК 351:004 (477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-910-921](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-910-921)

Стороженко Ліна Григорівна кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: +38(044)249-25-91, <https://orcid.org/0000-0003-2766-3712>

НЕТОКРАТІЯ, ЦИФРОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ДЕМОКРАТІЇ: ВИКЛИКИ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Анотація. У статті досліджується феномен нетократії як нової форми влади, що формується в умовах глобальної цифровізації, алгоритмізації суспільних процесів і трансформації класичних політичних інститутів. Обґрунтовано думку про те, що у XXI ст. традиційні моделі демократичного врядування переживають системну кризу, зумовлену домінуванням цифрових платформ, технологічних корпорацій та штучного інтелекту. Відтак нетократія постає як новий тип транснаціональної цифрової еліти, яка здійснює управління не через інституційні механізми, а через контроль над даними, інформаційними потоками та алгоритмами впливу.

У дослідженні розкрито загрози алгоритмократії – м'якої форми постдемократичного порядку, що підмінює вибір користувача сконструйованим (за допомогою певних алгоритмів) інформаційним середовищем. Акцентовано увагу на зрощенні нетократії з неореакціонарною політичною думкою, яка делегітимізує демократичні практики на користь технократичного адміністрування (у такому контексті цифрові платформи набувають рис наддержав, а громадяни перетворюються на об'єкти цифрового управління, позбавлені реального впливу на політичні рішення).

Запропоновано концепцію цифрового соціального контракту як нової парадигми демократичного врядування, що ґрунтується на поєднанні прав людини, прозорості алгоритмів і глобальної цифрової етики, та інституційні рішення щодо регулювання цифрового простору, зокрема, алгоритмічний аудит, цифрову освіту нового покоління та правове закріплення цифрового суверенітету особистості.

Стаття спрямована на міждисциплінарну аудиторію дослідників публічного управління, права, політичної філософії та цифрових технологій.

Ключові слова: нетократія, алгоритмократія, цифрове врядування, публічне управління, цифрові платформи, політична легітимність, цифрові

права людини, інформаційна влада, цифровий суверенітет, постдемократія, неореакціонаризм, соціальний контракт.

Storozhenko Lina Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Public Administration and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: +38(044)249-25-91, <https://orcid.org/0000-0003-2766-3712>

NETOCRACY, DIGITAL CONTROL AND THE GLOBAL CRISIS OF DEMOCRACY: CHALLENGES OF THE NEW WORLD ORDER

Abstract. The article explores the phenomenon of netocracy as a new form of power, which is being formed in the conditions of global digitalization, algorithmization of social processes and transformation of classical political institutions. The idea that in the 21st century, traditional models of democratic governance are experiencing a systemic crisis due to the dominance of digital platforms, technological corporations and artificial intelligence is substantiated. Thus, netocracy appears as a new type of transnational digital elite, which exercises governance not through institutional mechanisms, but through control over data, information flows and influence algorithms.

The study reveals the threats of algorithmocracy – a soft form of post-democratic order, which replaces user choice with a constructed (using certain algorithms) information environment. The focus is on the fusion of netocracy with neo-reactionary political thought, which delegitimizes democratic practices in favor of technocratic administration (in such a context, digital platforms acquire the features of superpowers, and citizens turn into objects of digital governance, deprived of real influence on political decisions).

The concept of a digital social contract is proposed as a new paradigm of democratic governance, based on the combination of human rights, algorithmic transparency and global digital ethics, and institutional solutions for regulating the digital space, in particular, algorithmic audit, new generation digital education and legal consolidation of digital sovereignty of the individual, are proposed.

The article is aimed at an interdisciplinary audience of researchers in public administration, law, political philosophy and digital technologies.

Keywords: netocracy, algorithmocracy, digital governance, public administration, digital platforms, political legitimacy, digital human rights, information power, digital sovereignty, post-democracy, neo-reactionaryism, social contract.

Постановка проблеми. У XXI столітті світ увійшов у фазу глибокої політико-технологічної трансформації, що докорінно змінює усталені уявлення

про природу влади, джерела легітимності, механізми управління та форми політичної участі. У центрі цих змін постає феномен цифрово-мережевої влади, яка базується не на політичних мандатах чи правових інституціях, а на володінні інформаційними потоками, алгоритмами, цифровими платформами та технологіями штучного інтелекту. Така влада не має фіксованих меж, вона децентралізована, адаптивна і здатна діяти у глобальному масштабі поза класичними політичними структурами.

На цьому тлі актуалізується нова форма соціально-політичного домінування – нетократія. Нетократична еліта, яка володіє інфраструктурою цифрової реальності, формує альтернативні моделі політичного впливу, які ґрунтуються на контролі над даними, емоціями, інформаційними наративами та поведінковими шаблонами. У таких умовах класичні механізми легітимності (вибори, публічна підзвітність, участь громадян тощо) втрачають ефективність, а демократія потрапляє у стан системної кризи.

Особливо тривожною є тенденція злиття цифрової нетократії з ідеологіями неореакціонаризму, які ставлять під сумнів саму доцільність демократичного устрою, пропонуючи заміну народного суверенітету на технократичне адміністрування. Як наслідок – відбувається формування нової архітектури влади – алгоритмократія, де політичні рішення ухвалюються не людьми, а системами, налаштованими на максимізацію ефективності та прогнозованість поведінки, що призводить до ризику виникнення цифрового кастового суспільства, в якому право на вплив стає ексклюзивною опцією для обмеженого кола техноеліт.

Усе це вимагає глибокого наукового переосмислення парадигм публічного управління, політичної легітимності, цифрових прав і нових форм демократичної участі в умовах глобалізованої, платформеної реальності. Відсутність своєчасного реагування з боку державних інституцій, правових систем і громадянського суспільства може призвести до остаточного витіснення демократичних механізмів алгоритмічними системами, які діють поза публічним контролем. Саме тому проблематика нетократії, алгоритмізації управління та кризи легітимності набуває не лише академічної, а й цивілізаційної значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях активно аналізується вплив цифрових технологій на політичні процеси та трансформацію влади. Концепція нетократії, запропонована А. Бардом та Я. Зодерквістом [1], описує новий клас цифрових еліт, які формують суспільний порядок через контроль над інформаційними потоками. Ці ідеї перегукуються з працями М. Кастельса [5], який досліджує мережеву структуру суспільства та її вплив на владу.

Поняття алгоритмократії (в контексті «капіталізму нагляду») розглядається в роботах Ш. Зубофф [10–12]. Науковиця досліджує модифікації

поведінки людини/суспільства при застосуванні цифрових платформ та використанні цифрових даних. К. Крауч [6] у своїх дослідженнях постдемократії аналізує втрату ефективності демократичних інститутів під впливом нових форм цифрової комунікації. У. Бек [2–3] наголошує на потребі формування глобального громадянського суспільства, здатного протистояти владі транснаціональних корпорацій.

У своїх працях Б. Браттон [4] розглядає технологічну інфраструктуру як нову форму глобального суверенітету, що не підкоряється державним рамкам. Р. Дайберт [7] акцентує на загрозах цифрового авторитаризму, необхідності прозорості алгоритмів і захисту цифрового суверенітету. Ю. Харарі [8] підкреслює, що майбутнє політики дедалі більше визначатимуть алгоритми, а не ідеології. К. О'Ніл [9] демонструє ризики непрозорих алгоритмів, які посилюють нерівність і підривають демократичні інститути.

Загалом, сучасна наукова література наголошує на потребі переосмислення легітимності та демократичної участі в умовах домінування цифрових платформ, а також на необхідності створення етичних, правових, інституційних механізмів регулювання цифрової влади.

Мета статті – концептуалізувати феномен нетократії як нової форми цифрової влади, виявити її вплив на політичну легітимність, структуру публічного управління та демократичні процеси в умовах глобальної цифровізації, а також обґрунтувати необхідність формування нової нормативно-інституційної моделі цифрової демократії, здатної забезпечити баланс між технологічним розвитком і збереженням прав людини, громадянської участі та політичної автономії.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ стрімко занурюється у фазу глибокої політико-технологічної трансформації, яка перевертає класичні уявлення про демократію, владу, безпеку та легітимність. Якщо у XX столітті домінуючими моделями були індустріальні демократії, авторитаризми та військові диктатури, то XXI століття формує новий тип управління – цифрово-мережеву владу, що базується на інформаційних потоках, алгоритмах і технологічному домінуванні. Ця влада функціонує у нових координатах: замість централізованого контролю ми бачимо децентралізовані, гнучкі й адаптивні системи управління, які реагують у реальному часі, моделюють поведінку громадян та формують нові типи суспільних взаємодій.

У цьому контексті концепт цифрової легітимності постає як нова основа суспільного порядку. Якщо раніше легітимність ґрунтувалася на традиціях, виборах або юридичному раціоналізмі, то нині вона дедалі більше залежить від довіри до алгоритмів, цифрових інтерфейсів і даних. Авторитет лідера або інституції може бути знівельований одним трендом у соціальних мережах, а рішення урядів – переписані під тиском цифрових кампаній чи позиції техно-

фінансових корпорацій. Цей процес трансформує не лише політичні інститути, але й саме поняття громадянства, яке дедалі частіше набуває ознак «платформенного користувача».

Більше того, цифрова трансформація створює передумови для появи нової парадигми управління ризиками. Якщо раніше держави будували стратегії безпеки навколо територіальних загроз, то сьогодні критично важливими стають кібербезпека, інформаційна гігієна, захист персональних даних, цифровий суверенітет. Відповідно, центри ухвалення рішень зміщуються до тих акторів, які здатні контролювати ці нові сфери ризику – технологічні корпорації, мережеві структури, алгоритмічні платформи. Саме тут і формується нова вертикаль влади – не через міністерства і парламенти, а через хмарні сервери, блокчейни, AI-центри та дата-хаби.

Ключовим суб'єктом цієї нової епохи стає нетократія – клас цифрових еліт, які володіють доступом до мереж, інформаційної інфраструктури, даних, технологій штучного інтелекту і здатні формувати реальність мільйонів людей у глобальному масштабі. Вони не лише створюють нові форми комунікації, але й виступають архітекторами соціальних алгоритмів, які визначають, що «бачить» суспільство, що вважає правдою і як реагують на події у світі. У цьому сенсі нетократія замінює класичні структури влади своєрідною мережевою олігархією нового покоління.

На відміну від традиційних політичних еліт, які легітимізуються через участь у виборчих процесах або через бюрократичні інституції, нетократи отримують вплив завдяки компетенції у сфері цифрових технологій, аналітики даних і алгоритмічного прогнозування. Їхня влада – це влада без обличчя: невидима, технічна, але глибоко інтегрована в усі аспекти суспільного життя. Вони визначають вектор технологічного розвитку, мають доступ до гігантських обсягів приватних і публічних даних, контролюють інфраструктуру, без якої сучасне функціонування держав стало б неможливим.

Крім того, нетократія діє за межами традиційних національних держав. Вона організовується у гнучкі мережі, які охоплюють технохаби Кремнієвої долини, наукові лабораторії в Європі, інноваційні кластери Південно-Східної Азії тощо. У цій новій геополітиці знання, швидкість обробки інформації та здатність до інновацій важать більше, ніж територія чи військова міць. Відтак реальна конкуренція у глобальному управлінні відбувається не між урядами, а між цифровими екосистемами, технологічними архітектурами та їхніми операторами – нетократами.

Нетократи – це не просто нова еліта, а нова форма влади. На відміну від традиційної номенклатури, яка опиралася на політичну чи економічну ієрархію, нетократи володіють здатністю контролювати смисли, структурувати інформаційне поле, визначати порядок денний та маніпулювати колективною

увагою. Така влада не має чітких кордонів, вона розчинена у потоках цифрового контенту, «ховається» у коді, протоколах, інтерфейсах. І саме тому її складно ідентифікувати, критикувати або контролювати в демократичний спосіб.

Оскільки нетократія не має потреби у виборчій легітиматії, вона формує альтернативні механізми впливу – через інфлюенсерів, вірусні наративи, контентну інженерію. Ці механізми здатні обійти класичні політичні фільтри і напряму формувати суспільну думку. Таким чином, політичне рішення стає результатом інформаційного тиску, а не суспільного обговорення. Це створює ризики маніпуляцій, популізму, підміни понять і підриву традиційних демократичних процедур.

У цьому контексті постає питання нової публічної етики та цифрової відповідальності. Якщо влада стала алгоритмічною, а реальність – симулякром, тоді хто відповідає за суспільні наслідки рішень, прийнятих машинами чи техноелітою? Ця проблема має не лише політичний, а й філософсько-правовий вимір, оскільки класичні механізми відповідальності (закон, контроль, підзвітність) поступово втрачають ефективність у світі, де рішення приймаються в автономних системах, поза межами публічної прозорості.

Сьогодні цифрова платформа стає головним інструментом нетократичного впливу. Платформи Twitter/X, YouTube, TikTok, Facebook/Meta, супутникові мережі (Starlink), системи машинного навчання (OpenAI, DeepMind), біоінженерні стартапи вже формують нову реальність, у якій людина стає не суб'єктом політики, а об'єктом управління – через дані, алгоритми та програмовані емоції. Платформізація змінює не лише способи комунікації, а й саму структуру політичної влади, в якій алгоритм стає новим законодавцем [12].

Цифрові платформи створюють своєрідну екосистему тотального нагляду та керованої поведінки. Вони здатні зчитувати патерни, передбачати дії, нав'язувати емоційні реакції, що породжує нову форму біополітики, де інструменти влади працюють не через примус, а через залучення, гейміфікацію, емоційний контроль. Класичні категорії політичного контролю (закон, покарання, обмеження та ін.) поступаються місцем більш витонченим формам – рекомендаційним системам, таргетованим повідомленням, архітектурі вибору.

Відтак ми спостерігаємо появу нової легітиматійної моделі: замість демократичного мандата – UX-дизайн, замість парламентського діалогу – модерація в коментарях, замість державного апарату – моделі штучного інтелекту. Нетократія не тільки змінює логіку влади – вона підважує самі основи модерної демократії, зокрема, ідею громадянина як активного учасника політичного процесу. У цій реальності критично важливим постає завдання: як переосмислити інститути публічного управління, щоби вони відповідали новим викликам і не втратили легітимності?

Особливо загрозовою є тенденція до зрощення нетократії з політичним неореакціонаризмом – ідеологією, яка пропонує відмову від демократичного порядку на користь технократичного управління, корпоративного адміністрування та авторитарної централізації влади. Неореакціонаризм вирізняється радикальною критикою демократичних процесів як неефективних і хаотичних. Замість системи стримувань і противаг, він пропонує жорстку ієрархію прийняття рішень, в основі якої – «компетентна еліта», озброєна даними та технологіями. У такому підході політика розглядається як сфера управління ресурсами, а не діалогу інтересів.

Нетократична версія неореакціонаризму передбачає, що держава повинна функціонувати як високоефективна корпорація: з чіткою вертикаллю, високим рівнем ефективності, швидким ухваленням рішень і без надмірного впливу з боку суспільства. Відповідно, громадяни не мають брати активну участь у врядуванні – їхня роль обмежується взаємодією з інтерфейсами, через які вони отримують сервіси, не впливаючи на зміст політики. Ідеалом стає «СЕО-лідер» – технократичний керівник держави, який мислить категоріями ефективності, інвестицій, інновацій, а не суспільного договору, прав людини чи соціальної справедливості.

Небезпека синтезу нетократії й неореакціонаризму полягає в тому, що він створює нову архітектуру влади, яка не має демократичної легітимації, але має майже необмежені можливості для впливу. У такій системі зникають традиційні механізми контролю: судова незалежність, парламентська підзвітність, свобода слова. Водночас виникають нові інструменти впливу: поведінкова аналітика, соціальний кредит, алгоритмічне управління населенням. Це вже не модерна диктатура, а постцифровий порядок, де влада зливається з даними.

Цей союз технологічної нетократії з неореакціонарною політикою формує архітектуру цифрового авторитаризму, де платформи стають не інструментом участі, а механізмом поведінкової модифікації. Вибори втрачають свою сутність, оскільки електоральні уподобання формуються задовго до голосування – через персоналізовані інформаційні потоки, які «програмують» сприйняття реальності. Вибір перестає бути результатом політичного роздуму і стає наслідком алгоритмічної логіки поведінки. У цій системі штучний інтелект та Big Data замінюють політичні дебати, рефлексію, ідентичність.

Моделі прогнозування поведінки, які використовують платформи, дедалі більше формують середовище, в якому людина взаємодіє не з політичними ідеями, а з наборами сигнальних алгоритмів, які апелюють до емоцій, до когнітивних упереджень, до глибинних страхів і бажань. Як наслідок – індивід перестає бути суб'єктом свідомого вибору і стає носієм реактивної

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

поведінки, що відповідає заздалегідь розрахованим моделям. Алгоритм знає, як ти проголосуєш, ще до того, як ти відкрив бюлетень.

У довгостроковій перспективі це призводить до появи так званої «алгоритмократії» – моделі, у якій керування суспільством відбувається не через дискусію чи представництво, а через керування даними та реакціями[11]. Це не є тоталітаризм у класичному розумінні – це м'яка форма цифрового управління, що апелює до комфорту, зручності, персоналізації. Вона не стирає свободу безпосередньо – вона створює ілюзію вибору там, де його немає.

Особливе занепокоєння викликає те, що така модель формується не в окремих країнах, а має глобальний характер. Розмиваються національні кордони у сфері контролю над інформацією, а глобальні корпорації з доступом до мільярдів користувачів набувають де-факто статусу наддержав. Цифрові гіганти (Google, Amazon, Meta, Tencent, ByteDance та ін.) мають фінансові і технічні ресурси, що перевищують бюджети багатьох країн. Їхні сервери, хмари, супутникові системи та обчислювальні потужності охоплюють усю планету, встановлюючи нові правила функціонування глобального інформаційного простору.

Водночас, платформи фактично отримали владу над визначенням норм і меж публічного дискурсу. Якщо раніше межі свободи слова встановлювалися через національне законодавство й суди, то сьогодні ці функції виконують внутрішні модераційні політики платформ, які не завжди публічні, не підлягають демократичному контролю і ґрунтуються на корпоративних інтересах, що створює непрозору систему цифрової цензури, яка має транснаціональний характер і часто суперечить локальним правовим нормам.

Такий стан речей відкриває дискусію про феномен «цифрового суверенітету» – права держав і громадян на захист власного інформаційного простору [8]. Без чітко визначених міжнародних правил, цифрова влада концентрується в руках небагатьох гравців, які можуть нав'язувати ідеологічні, політичні чи комерційні преференції цілій планеті. У цьому сенсі інформаційна глобалізація набуває рис неоімперіалізму нового типу – технологічного і неконституційного, що становить екзистенційну загрозу для демократії як політичного устрою. Якщо демократичні інститути не адаптуються до викликів нетократії, не зможуть створити ефективні механізми регулювання цифрової влади, людство ризикує втратити політичну автономію. Нетократія може зруйнувати традиційну логіку делегування повноважень, адже рішення дедалі частіше приймаються не через волю виборців, а через алгоритмічні інтерпретації поведінки користувачів. Це означає, що інститути, побудовані на принципах народного суверенітету, поступово втрачають вплив на політичні процеси.

Формується ситуація, коли політична участь деградує до взаємодії з цифровим інтерфейсом, а громадянське суспільство перетворюється на масив даних, які аналізуються, кластеризуються і використовуються для мікротаргетингу. Виборець більше не суб'єкт – він елемент моделей машинного навчання, що прогнозують його поведінку, визначають, яку інформацію він отримає, і навіть те, яким буде його настрій. У такій конфігурації свобода волі підміняється поведінковою архітектурою, вбудованою у цифрове середовище.

Це вже не просто постдемократія [6], яку описував К. Крауч, а глибша трансформація – алгоритмократія, де політика зникає в тінь, а її публічний фасад підтримується лише для легітимації технологічного управління [10]. У новому ландшафті немає відкритої політичної конкуренції, натомість є змагання за ефективність алгоритмів, які моделюють суспільну поведінку. Парламенти стають декоративними інституціями, а реальні рішення приймаються у центрах обробки даних, за участі техноеліт, не обраних громадянами.

Відтак перед світом постає нагальна потреба у глобальній цифровій доктрині, яка регулює баланс між інноваціями та правами людини, між технократичним управлінням і демократичною участю. Така доктрина повинна стати результатом нового консенсусу між державами, корпораціями та громадянським суспільством; вона повинна передбачати принципи цифрової етики, правової підзвітності штучного інтелекту, прозорості алгоритмів та гарантії захисту цифрових прав особи – права на приватність, самовизначення і доступ до нефільтрованої інформації.

Одним із ключових інструментів такої доктрини повинна стати інституціоналізація алгоритмічного аудиту – незалежної оцінки впливу цифрових систем на політичні процеси, суспільну думку та права людини (йдеться про створення незалежних органів, які мають повноваження перевіряти механізми рекомендацій, фільтрації контенту, таргетингу реклами, а також виявляти дискримінаційні чи маніпулятивні патерни). Важливу роль у цьому процесі можуть відігравати ООН, ЮНЕСКО, Європейський Союз як потенційні ініціатори глобального нормативного консенсусу.

Крім того, необхідно запровадити цифрову освіту нового покоління, яка передбачає не лише базові навички кібербезпеки чи роботи з даними, але й глибоке розуміння цифрових механізмів влади, алгоритмічного мислення, структур інформаційного впливу. Лише освічене у цифровому сенсі суспільство зможе бути партнером у виробленні нових форм демократичного управління, що не протистоїть технологіям, а інтегрує їх на основі етичних і правових стандартів.

Якщо ці виклики не будуть вирішені у найближчому майбутньому, демократія як форма політичної організації може поступитися новому

4(12)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

глобальному порядку, де нетократична меншість управляє технологічно залежною більшістю. У такому сценарії ми отримаємо світ, в якому політична влада буде закодована у протоколах і API, а соціальна ієрархія визначатиметься цифровим капіталом, рівнем доступу до інфраструктури та інформаційних потоків. Нетократична еліта не матиме потреби в легітимації, оскільки її влада буде базуватися на технологічному незапереченні – вона просто «працює».

Це загрожує появою нового типу соціальної стратифікації – цифрового кастового суспільства, в якому доступ до даних і можливість впливати на алгоритми стане привілеєм еліт. Решта населення функціонуватиме у режимі постійного моніторингу, предиктивної поведінки та обмеженого доступу до альтернативних джерел інформації. Виникне асиметрія не лише економічна чи політична, а й епістемологічна – право знати, інтерпретувати і діяти стане ексклюзивною опцією нетократів.

Відтак ми можемо отримати гібридний неофеодалізм, де цифрові корпорації замінюють феодалів, а громадяни перетворюються на «даних васалів», які «орендують» свій цифровий простір, платять за алгоритмічне обслуговування і підкоряються правилам, які не обговорювались суспільно. Вибір «залишитись суб'єктом історії чи стати змінною у коді» вже не футурологічна дилема, а політичне завдання нашого часу, вирішення якого залежить від того, наскільки оперативно ми зможемо розробити нову архітектуру цифрової демократії.

Нетократія – це новий глобальний порядок, що змагається з демократією не за політичний простір, а за контроль над реальністю. Виборці перетворюються на програмованих користувачів, а інформація – на інструмент поведінкового впливу. Майбутнє традиційної демократії залежить від того, як, на скільки і чи зможе вона адаптуватися до нової епохи. А це, у свою чергу, вимагає розширення політичної освіти, розвитку цифрової грамотності, впровадження цифрових прав людини як основи правового регулювання. Громадянське суспільство повинно стати не пасивним споживачем контенту, а активним суб'єктом цифрового врядування. Для цього необхідне формування нових механізмів цифрової участі, які виходять за межі традиційної репрезентативної демократії. Інструменти електронної демократії (децентралізовані платформи голосування, цифрові форуми для суспільних обговорень, механізми краудсорсингу політичних рішень тощо) можуть відновити довіру до демократичних процесів, але ці інструменти повинні бути не технологічним фасадом, а реальними каналами впливу громадян на алгоритми управління, які визначають темп і напрямок змін.

Ключову роль у трансформації публічного управління повинні відігравати нові типи цифрових інституцій – незалежні органи цифрової етики,

національні центри контролю за штучним інтелектом, міждержавні ради з нагляду за цифровими платформами та ін. Їхнім завданням має стати не лише технічний аудит, а й гарантування етичного балансу між інноваціями та правами людини. Лише за умови інституційної структуризації цифрового простору можлива поява нової глокальної демократії – демократичного управління, яке поєднає глобальні виклики з локальними інтересами.

Разом із тим необхідно переосмислити роль цифрової ідентичності громадянина. У світі, де кожен «слід» у мережі стає елементом цифрового профілю, важливо забезпечити контроль особи над власними даними, механізмами таргетингу, історією взаємодії з платформами. Цифровий суверенітет особистості повинен стати не просто декларативним правом, а юридично захищеним статусом, який гарантує автономію індивіда в алгоритмізованому суспільстві.

Відтак демократія майбутнього – це не відмова від традицій, а їх інтелектуальна еволюція, яка повинна інтегрувати до своєї природи техноінструменти, зберігаючи при цьому гуманістичне ядро. Лише за умов своєчасної адаптації політичних систем до темпів технологічного розвитку, можлива поява нового соціального контракту – цифрового договору, який гарантуватиме рівність доступу до інформації, прозорість алгоритмів, відповідальність цифрових еліт і участь громадян у формуванні майбутнього.

Висновки. Нетократія постає як нова форма глобального управління, в якій доступ до даних, алгоритмів і технологій визначає розподіл влади. Нетократична еліта витісняє традиційні політичні суб'єкти, формуючи мережеву технократичну архітектуру поза межами виборів і державного суверенітету.

Цифрові платформи, штучний інтелект і супутникові мережі стали активними агентами політичного впливу. Алгоритми дедалі частіше виконують функції «нових законодавців», формуючи персоналізовані реальності, що призводить до ерозії демократії, де свобода волі підмінюється алгоритмічними реакціями, а вибори – інтерфейсним дизайном.

Злиття нетократії з неореакціонаризмом спричиняє відхід від демократії на користь технократичного адміністрування. Штучний інтелект дедалі частіше виконує роль політичного суб'єкта, а правові механізми участі втрачають ефективність. Без належного регулювання цифрова влада концентрується в руках техноеліт, формуючи нову цифрову стратифікацію.

Необхідною відповіддю є створення глобальної цифрової доктрини, що передбачає цифрові права людини, прозорість алгоритмів, етичне використання штучного інтелекту та інституційний нагляд за платформами. Ключовими є також розвиток цифрової грамотності та політичної освіти, юридичне закріплення цифрової ідентичності особи.

Відтак демократія майбутнього – це не відмова від традицій, а їх адаптація до цифрової доби. Збереження демократії залежить від здатності інтегрувати технології в публічне управління, не втрачаючи свободи й участі. Лише через формування справжнього цифрового соціального контракту можна уникнути сценарію неофеодалізму та зберегти людину як суб'єкта історії, а не як змінну в коді.

Література:

1. Bard A., Soderqvist J. *Netocracy : The New Power Elite and Life after Capitalism*. New Jersey : Pearson FT Press, 2002. 288 p.
2. Beck U. *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. New York : SAGE Publishing, 2001. 222 p.
3. Beck U. *Twenty Observations on a World in Turmoil*. New York : John Wiley and Sons Ltd, 2012. 140 p.
4. Bratton B.H. *The Stack: On Software and Sovereignty*. London : MIT Press, 2015. 502 p.
5. Castells M. *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 328 p.
6. Crouch C. *Post-Democracy*. New York : John Wiley and Sons Ltd, 2004. 144 p.
7. Deibert R. *Reset : Reclaiming the Internet for Civil Society*. Toronto : House of Anansi, 2020. 304 p.
8. Harari Y.N. *21 Lessons for the 21st Century*. London : Vintage, 2018. 318 p.
9. O'Neil C. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York : Crown Publishing, 2016. 272 p.
10. Zuboff S. *Master or Slave? The Fight for the Soul of Our Information Civilization*. New York : PublicAffairs, 2018. 384 p.
11. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p.
12. Zuboff S., Maxmin J. *The Support Economy : Why Corporations Are Failing Individuals and the Next Episode of Capitalism*. New York : Penguin Publishing Group, 2003. 459 p.

References:

1. Bard, A., & Soderqvist, J. (2002). *Netocracy: The new power elite and life after capitalism*. Pearson FT Press.
2. Beck, U. (2001). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. SAGE Publishing.
3. Beck, U. (2012). *Twenty observations on a world in turmoil*. John Wiley and Sons Ltd.
4. Bratton, B. H. (2015). *The Stack: On software and sovereignty*. MIT Press.
5. Castells, M. (2001). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University Press.
6. Crouch, C. (2004). *Post-democracy*. John Wiley and Sons Ltd.
7. Deibert, R. (2020). *Reset: Reclaiming the Internet for civil society*. House of Anansi.
8. Harari, Y. N. (2018). *21 lessons for the 21st century*. Vintage.
9. O'Neil, C. (2016). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*. Crown Publishing.
10. Zuboff, S. (2018). *Master or slave? The fight for the soul of our information civilization*. PublicAffairs.
11. Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.
12. Zuboff, S., & Maxmin, J. (2003). *The support economy: Why corporations are failing individuals and the next episode of capitalism*. Penguin Publishing Group.

УДК 351:614.253.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-922-932](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-922-932)

Хожило Ірина Іванівна доктор наук з державного управління, професор, професор Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0001-8532-4108>

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ: АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО НАПРЯМКУ

Анотація. У статті розглядаються проблемні аспекти розвитку системи підготовки медичних кадрів в Україні, зокрема аспекти підготовки фахівців реабілітаційного профілю. Обґрунтовано, що проблематика державного управління розвитком реабілітаційної сфери в Україні є відносно новим напрямком в галузі науки державного управління. Цей напрям ідентифікувався у 2012 році, коли вперше у вітчизняній науці державного управління було здійснено теоретико-методологічне обґрунтування медичної реабілітації військовослужбовців. В практико-орієнтовному плані проблема реабілітації значної кількості не тільки військовослужбовців, але й цивільного населення (зокрема, внутрішньо переміщених осіб) повстала надзвичайно гостро з початком збройного конфлікту (2014 рік). Тому система освіти, і в першу чергу медичної освіти, спрямувала зусилля на розробку відповідних стандартів для підготовки спеціалістів реабілітаційного напрямку. Визначено, що до 2014 року в українській державі функціонувала пострадянська модель медико-соціальної реабілітації, об'єктом якої виступали, в основному, особи з обмеженими можливостями. З прийняттям євроінтеграційного курсу розвитку української держави та на виконання вимог угоди про Асоціацію України з Європейським Союзом розпочалась активна розбудова сучасної моделі реабілітаційних послуг. В рамках нової моделі державного управління реабілітаційною допомогою об'єктами реабілітаційного впливу виступають не тільки окремі цільові групи населення, але й для широкий загал громадян України. Це стало можливим завдяки розбудові спеціального законодавства у сфері реабілітації, яке поширюється як на реабілітацію у сфері охорони здоров'я (Закон України від 2020 року), так і враховує необхідні зміни для правового регулювання реабілітаційної сфери у період дії воєнного стану (закон України від 2022 року). Це надало можливість збільшити обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з реабілітації майже у два рази, у порівнянні із попередніми роками. Проблемними питаннями державницького змісту залишаються питання нерівномірної локації вишів, розробка та

затвердження стандартів освіти для фахівців з реабілітації, висока ціна контрактної форми навчання.

Ключові слова: охорона здоров'я, медичні кадри, заклади вищої медичної освіти, державна політика, управління, медико-соціальна реабілітація

Khozhylo Iryna Doctor of Science in Public Administration, full Professor, Dnipro University of Technology, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0001-8532-4108>

DEVELOPMENT OF THE MEDICAL STAFF TRAINING SYSTEM IN UKRAINE: ASPECTS OF REHABILITATION DIRECTION

Abstract. The article examines the problematic aspects of the development of the medical workforce training system in Ukraine, particularly in the field of rehabilitation professionals' education. It is substantiated that the issue of state governance in the development of the rehabilitation sector in Ukraine is a relatively new direction in public administration science. This direction was identified in 2012 when, for the first time in Ukrainian public administration science, a theoretical and methodological justification for the medical rehabilitation of military personnel was developed. From a practice-oriented perspective, the issue of rehabilitating a significant number of not only military personnel but also civilians (in particular, internally displaced persons) became particularly urgent with the onset of the armed conflict in 2014. Consequently, the education system, especially medical education, has focused its efforts on developing appropriate standards for training rehabilitation specialists. It has been determined that until 2014, Ukraine operated under a post-Soviet model of medical and social rehabilitation, primarily targeting persons with disabilities. With Ukraine's adoption of the European integration course and in fulfillment of the requirements of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, active efforts began to build a modern model of rehabilitation services. Within the framework of the new model of state governance in rehabilitation services, the beneficiaries of rehabilitation efforts are not only specific target groups but also a broad segment of the Ukrainian population. This transformation has been facilitated by the development of specialized rehabilitation legislation, covering both healthcare rehabilitation (Ukraine's 2020 law) and necessary legal adaptations for the rehabilitation sector during martial law (Ukraine's 2022 law). These legislative changes have made it possible to nearly double the state order for training rehabilitation specialists compared to previous years.

However, key challenges in state governance remain, including the uneven geographical distribution of higher education institutions, the development and approval of educational standards for rehabilitation professionals, and the high cost of tuition for contract-based education.

Keywords: healthcare, medical workforce, higher medical education institutions, state policy, governance, medical and social rehabilitation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвиток системи підготовки медичних кадрів є одним із ключових аспектів забезпечення ефективного функціонування сфери охорони здоров'я не тільки в Україні, але в глобальному контексті. Всесвітня організація охорони здоров'я закликає національні уряди до активної розбудови системи реабілітаційної допомоги на принципах якості, доступності та ефективності [1]. Для України це питання набуває особливого значення. Яке можна пояснити не тільки поглибленням медичної реформи та необхідністю структурно-функціональної перебудови системи управління щодо організації надання медичних послуг населенню в умовах дії правового режиму воєнного стану. Насамперед, актуальність зазначеної проблематики можна пояснити особливим значенням, якого набуває в сучасній Україні підготовка фахівців у галузі розвитку реабілітаційної справи, оскільки попит на такі послуги зростає внаслідок демографічних змін, збільшення частки осіб із хронічними захворюваннями та наслідками травм, зокрема військового характеру [2]. Крім того, важливість формування ефективної системи підготовки фахівців з реабілітації зумовлена також процесами гармонізації української медичної освіти з європейськими стандартами та інтеграцією в міжнародну систему охорони здоров'я [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку реабілітаційної допомоги в Україні привертають увагу фахівців із різних галузей науки – психології, медицини, педагогіки тощо. В галузі науки державного управління одним із перших дослідників, який заявив про важливість наукових розвідок стосовно державного управління реабілітацією військовослужбовців був професор Я. Радиш. Разом зі співавторами він уперше заявив про окремий науковий напрям медичної реабілітації військовослужбовців з позицій його теоретико-методологічного обґрунтування. У подальшому цей напрям в галузі науки державного управління розвивали такі вітчизняні дослідники як Антонов В., Панченко О., Нагорнянський А., Хандюк К. [4-7]. Однак поза увагою вітчизняних науковців, принаймні на даний час, залишився напрям розвитку системи підготовки медичних кадрів для реабілітаційної сфери в контексті реалізації державної політики України у сфері охорони здоров'я в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Мета статті – дослідження особливостей формування та реалізації державної політики України щодо підготовки фахівців реабілітаційної сфери в умовах викликів війни та повоєнної розбудови.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку вітчизняної системи реабілітаційної допомоги повстала в Україні неодразу. На наш погляд це

пояснюється тим, що тривалий час в нашій державі панувала архаїчно-спадкова система медико-соціальної реабілітації осіб, що мають особливі потреби. Кількість таких осіб упродовж кількох десятиліть була практично незмінною (до 5% від загальної кількості населення), що не вимагало активних трансформацій існуючої системи медико-соціальної реабілітації. Основний тягар реабілітації покладался не на державу, а на найближче оточення осіб, що жили з інвалідністю. Особливо така картина була притаманна родинам, в яких виховувались діти з особливими потребами. Саме тому держава як інститут влади на той час (фактично до 2014 року) не опікувалась питаннями збільшення державного запиту на потребу спеціалістів з реабілітації. Однак, розвиток української держави на засадах демократизації державного управління та утвердження демократичних цінностей соціальної держави, якою Україна себе позиціонує з часів Майдану-2004, поставив на порядку денному одне з актуальних питань у сфері охорони здоров'я – розвиток реабілітації за стандартами європейських країн [3].

Системно органи державної влади та профільні міністерства, а саме Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України та Міністерство освіти України, почали розвивати сферу реабілітації як окремий напрям державної політики України, починаючи з 2014 року. Це стало наслідком, насамперед, підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом [3], а по-друге, на часі повстала життєва необхідність у підготовці фахівців з реабілітації у відповідь на загарбницьку політику країни-агресорки щодо незаконної анексії Криму та частини східних територій України шляхом збройного конфлікту у 2014 році. Цей конфлікт для нашої держави позначився великими втратами людського капіталу, а також сформував масштабну суспільну потребу у підготовці фахівців з реабілітації [8].

Більш того, повномасштабне розгортання військового конфлікту щоденно актуалізує потреби у формуванні та реалізації активної державної політики підготовки відповідних спеціалістів, на послуги яких чекають понад 3 млн осіб з особливими потребами, а кожний рік війни додатково збільшує цю потребу ще для 300 тис. українців, які зазнають фізичного каліцтва внаслідок бойових травм [9]. За даними Міністерства охорони здоров'я України, дефіцит медичних кадрів відчувається вже сьогодні, але свого пікового значення від набуде в період 2030-2032 роках [8; 9]. Тому вже сьогодні ця проблема актуально повстає не тільки для профільного медичного міністерства, а також і для простих громадян, які очікують якісних та доступних реабілітаційних послуг.

Пріоритетність розвитку реабілітаційної справи як державного пріоритету підтверджується залученням всіх гілок влади до розробки узгодженої державної політики у цьому напрямку. Так, 5 квітня 2023 року в Комітеті

Верховної Ради України (ВРУ) з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування відбулося засідання «круглого столу» на тему «Проблеми та перспективи розвитку медичної освіти в Україні: сучасні виклики». Учасниками заходу були народні депутати, представники Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки, Дослідницької служби Верховної Ради України, Національної академії медичних наук, Ради ректорів медичних вишів, а також закладів вищої та фахової передвищої освіти [10]. Зазначена ініціатива представників вищого законодавчого органу України показує, що якісна підготовка медичних кадрів є ключовою складовою реформи системи охорони здоров'я. А сучасна медицина вимагає нових спеціальностей, зокрема в галузях громадського здоров'я, медичної реабілітації та психічного здоров'я. В рамках громадської та фахової дискусії щодо розвитку сучасної системи медичної освіти учасники круглого столу сформулювали пріоритетні напрямки у цій сфері, які представлено у табл. 1.

Варто акцентувати, що центральні органи виконавчої влади змогли оперативно вжити необхідних організаційних заходів. За результатами проведення цього заходу вже у 2023 році було суттєво збільшено обсяг місць державного замовлення на підготовку спеціалістів медичного профілю, соціальних працівників та робітничих професій (майже на 3,5 тис. місць у порівнянні з 2022 роком) [11].

Таблиця 1

**Основні напрямки розвитку медичної освіти в Україні за
результатами громадського обговорення, 2023 р.**

Суб'єкт державної політики у сфері реабілітації	Пропозиція щодо пріоритетного напрямку розвитку медичної освіти в Україні
Дослідницька служба ВРУ	Розвиток законодавства про медичну освіту у контексті вимог ЄС та міжнародних стандартів
Комітет ВРУ з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування	1) Підготовка медичних кадрів як ключова складова реформи системи охорони здоров'я 2) Підготовка спеціалістів у ЗВО медичного профілю за новими спеціальностями «громадське здоров'я», «медична реабілітація», «психічне здоров'я»
Комітет ВРУ з питань освіти	вдосконалення законодавчої бази у сфері медичної освіти
Міністерство освіти і науки України	Розробка заходів щодо покращення якості підготовки медичних фахівців.
Міністерство охорони здоров'я України	Розвиток медичної освіти на засадах якості підготовки відповідно до стандартів країн ЄС
Ради ректорів медичних вишів	Розвиток реформи медичної освіти та її синхронізація із загальною реформою системи охорони здоров'я

Складено автором за [10]

А вже у 2024 році, за даними Мінекономіки України, державне замовлення на підготовку фахівців у галузі медицини перевищило майже у 2 рази обсяг державного замовлення на підготовку спеціалістів за напрямком воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону (рис.1).

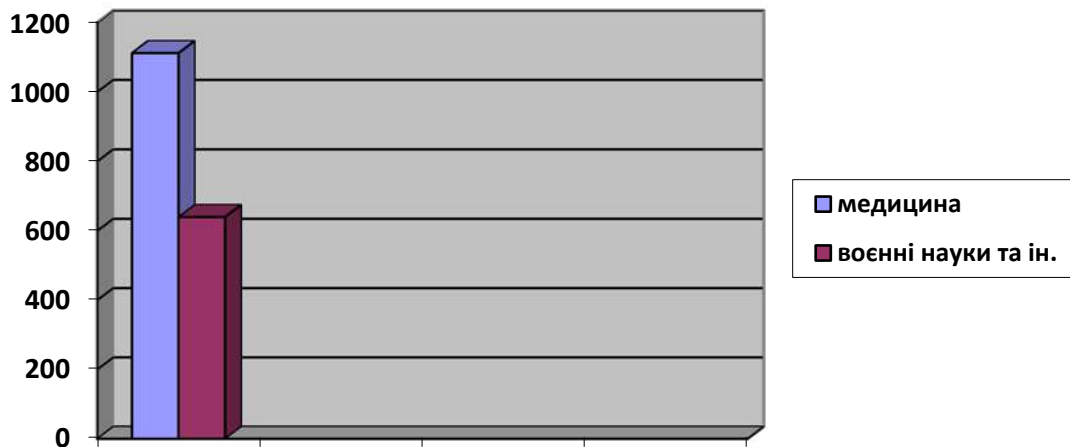

Рис. 1 Пріоритетність формування держзамовлення на підготовку спеціалістів медичного профілю в Україні у 2024 році

Все це є свідченням того, що українська держава визнає розвиток реабілітаційної справи та підготовку фахівців з реабілітації як державний пріоритет галузі охорони здоров'я в умовах дії періоду воєнного стану та реалізує державну політику з метою задоволення суспільних потреб у реабілітаційних послугах. Саме тому у 2024 році на підготовку спеціалістів для медичної сфери український уряд збільшив державне замовлення за такими спеціальностями [11]:

- медицина – на 523 особи;
- лікування та реабілітація – на 314 осіб;
- медична психологія - на 90 осіб;
- методи медичної діагностики та лікування – на 44 особи.

Необхідно зазначити, що в Україні підготовка фахівців для сфери реабілітації здійснюється у медичних університетах, академіях та інститутах, а також у деяких класичних університетах на медичних факультетах (всього близько 50 закладів вищої освіти залучені до процесу навчання фахівців з реабілітації). Основні спеціальності, які готують таких фахівців, складають наступні спеціальності: «Фізична терапія, ерготерапія», «Медична реабілітація», «Фізична реабілітацію». Навчальні програми закладів вищої медичної освіти адаптовані до міжнародних стандартів, зокрема, вони враховують вимоги Всесвітньої конфедерації фізичної терапії (WCPT). Однак залишається проблема недостатньої кількості навчальних місць та нерівномірного географічного розподілу вишів, які готують таких спеціалістів [12].

Таблиця 2

**Географічний розподіл закладів вищої освіти з підготовки фахівців
за профілем «фізична терапія» в Україні**

Регіон (область) України	Кількість ЗВО в регіоні (ЗВО медичного та немедичного профілю)
Київська область та м. Київ	9 закладів вищої освіти
Запорізька область	6 закладів вищої освіти
Львівська, Хмельницька області	по 3 заклади в кожній області
Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська	по 2 заклади в кожній області
Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Херсонська, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Чернігівська, Чернівецька, Черкаська	по 1 закладу в кожній області

Складено автором за [12]

Важливою складовою у підготовці фахів з реабілітації є післядипломне навчання, що включає спеціалізацію, курси підвищення кваліфікації та участь у міжнародних програмах. Міністерство охорони здоров'я України сприяє розвитку безперервного професійного навчання через акредитацію навчальних програм, онлайн-курсів та організації міжнародних стажувань. Водночас система післядипломної освіти потребує подальшого реформування з урахуванням сучасних підходів до навчання та інтеграції цифрових технологій в щоденну роботу фахів з реабілітації [13].

Важливим аспектом підготовки фахівців є проходження практики в медичних установах, реабілітаційних центрах, спортивних клініках тощо. Наразі спостерігається зростання кількості партнерських програм між університетами та закладами охорони здоров'я, що сприяє підвищенню якості практичної підготовки студентів. Проте, за оцінками експертів, лише 60-70% студентів мають можливість проходити практику в установах із сучасним обладнанням та належними умовами.

Наступним системним чинником формування та реалізації державної політики України щодо підготовки фахівців для реабілітаційної сфери є належне функціонування нормативно-правової бази. У цьому напрямку слід акцентувати на вадливості створення, відповідно до вимог Угоди про Асоціацію, відповідної законодавчої бази з питань підготовки реабілітаційних фахівців в Україні. Так, в Україні було прийнято закон спеціальної дії «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2021). Цей закон уперше за період

незалежного розвитку України комплексно окреслив зміст правових, організаційних та економічних засад проведення реабілітації особам з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у її середовищі [14]. Також в період повномасштабного розгортання збройної агресії Верховна Рада України прийняла спеціальний Закон про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану [15]. Цим законом передбачено підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги військовим та цивільному населенню в умовах воєнного стану, зокрема наступне:

1) медична та реабілітаційна допомога надається згідно з медичними показаннями:

медичними працівниками, фахівцями з реабілітації, які перебувають у трудових відносинах із відповідними закладами охорони здоров'я;

науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти, які мають право надавати медичну допомогу відповідно до законодавства;

медичними працівниками (у т.ч. науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти), фахівцями з реабілітації, які направлені у відрядження до закладів охорони здоров'я, або які залучені до надання такої допомоги як волонтери;

фізичними особами - підприємцями, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію і можуть перебувати з цими закладами у цивільно-правових відносинах;

2) медична та реабілітаційна допомога може надаватися поза місцем провадження господарської діяльності з медичної практики;

3) до надання медичної та реабілітаційної допомоги на волонтерських засадах можуть залучатися іноземні медичні працівники, фахівці з реабілітації (крім громадян російської федерації або республіки білорусь) або особи без громадянства, які прибули в Україну для надання такої допомоги на запрошення закладу охорони здоров'я або іншого підприємства, організації чи установи, що мають на те підстави. Такі медичні працівники, фахівці з реабілітації мають відповідати вимогам до освіти та професійної кваліфікації та мати відповідно засвідчені документи;

4) удосконалюються правові засади надання медичної реабілітаційної допомоги із застосуванням телемедицини та телереабілітації відповідно в період дії воєнного стану;

5) передбачаються фінансово-економічні гарантії мінімального розміру оплати праці на фахівців з реабілітації в державних та комунальних закладах охорони здоров'я.

Крім того, важливої уваги з боку органів галузевих управління підготовки кадрів для вітчизняної системи реабілітації потребує аналіз відповідності

українських програм європейським та світовим стандартам. Більш того, досвід європейських країн у підготовці реабілітологів потребує не тільки його теоретичного вивчення та усвідомлення, а насамперед, актуальним постає його адаптація та впровадження кращих практик в діяльність закладів та установ різних форм власності (державна, комунальна, приватна), які надають населенню послуги реабілітаційного змісту. Проблемним питанням можна також назвати фінансову складову підготовки фахівців з реабілітації у медичних вишах України, адже ціна контрактної форми навчання значно відрізняється у розрізі регіонів: як вказано на порталі osvita.ua у 2024/25 вартість навчання у Національному медичному університеті ім. О.О. Богомольця складає 55 тис. грн, а у Дніпровському державному медичному університеті плата за навчання становить 71 493 грн. Це створює штучні бар'єри для здобуття освіти за напрямком реабілітації та підлягає державному регулюванню фінансової політики вишів в умовах тотального дефіциту медичних кадрів, про які наголошує МОЗ України.

Висновки. Ефективна система підготовки кадрів для сфери реабілітації є необхідною умовою підвищення якості реабілітаційних послуг в Україні. Покращення освітніх програм, адаптація міжнародного досвіду та розвиток партнерських відносин між навчальними закладами та медичними установами сприятимуть підвищенню рівня професійної підготовки фахівців. Крім того, важливою складовою є модернізація законодавчої бази та забезпечення умов для безперервного професійного розвитку. Усі ці заходи сприятимуть формуванню висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно працювати в умовах сучасної системи охорони здоров'я.

Література:

1. WHO. Rehabilitation 2030: A Call for Action. URL: <https://www.who.int/publications/m/item/rehabilitation-2030-a-call-for-action>
2. Проблеми з ВЛК і мобілізація медиків. Інтерв'ю міністра Віктора Ляшка. *BBC Україна*. 24 червня 2024 року. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyeejn44xr3o>
3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *OJ L 161*, 29.5.2014, p. 3–2137. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22014A0529(01))
4. Радиш Я.Ф., Соколова О.М. Медична реабілітація військовослужбовців як наукова проблема: теоретико-методологічні засади. *Економіка та держава*. 2012;(3):103-106. journals.politehnica.dp.ua
5. Панченко О., Антонов В. Реабілітація як складова державної політики у сфері інформаційно-психологічної безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2020;2(69):8-17. journals.politehnica.dp.ua
6. Нагорянський А.О. Удосконалення державного управління системою медичної реабілітації як складової частини державної політики у сфері охорони здоров'я України. *Клінічна та профілактична медицина*. 2021;(2). DOI: 10.31612/2616-4868.2(16).2021.08. CP Medical

7. Хандюк К. Реабілітаційна допомога як складова соціальної сфери української держави. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023;(2). DOI: 10.32782/2414-4436/2023-2-13. journals.politehnica.dp.ua
8. На Україну чекає глобальний дефіцит лікарів, - глава МОЗ. <https://www.unian.ua/health/v-ukrajini-nazrivaye-globalniy-deficit-likariv-glava-moz-12680919.html>
9. В Україні понад 3 млн людей з інвалідністю. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html>
10. У 2023 році найбільший попит абітурієнтів був на ІТ – 30 тисяч заяв. <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-naybilshyy-popyt-abituriientiv-buv-na-it-30-tysiach-zaiav/>
11. Проблеми та перспективи розвитку медичної освіти в Україні: сучасні виклики *Медичний часопис* 10 квітня 2023 року. www.umj.com.ua/uk/novyna-241008-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoyi-osviti-v-ukrayini-suchasni-vikliki
12. Освіта у сфері фізичної реабілітації. <https://upta.com.ua/osvita/>
13. Боднар П. та ін. Парадигма вищої медичної освіти в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття. *Академічні візії*, 2022, випуск 14. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/93/85>
14. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0#w1_1
15. Закон про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану: закон України від 29 липня 2022 року № 2494. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-20#Text>

References:

1. WHO. Rehabilitation 2030: A Call for Action. URL: <https://www.who.int/publications/m/item/rehabilitation-2030-a-call-for-action>
2. Problemy z VLK i mobilizatsiia medykyv. Interv'iu ministra Viktora Liashka [Problems with Military Medical Commissions and the Mobilization of Doctors. Interview with Minister Viktor Liashko]. *VVS Ukraina*. 24 chervnia 2024 roku. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyeejn44xr3o> [in Ukrainian]
3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *OJ L 161*, 29.5.2014, p. 3–2137. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22014A0529(01))
4. Radysh Ya.F., Sokolova O.M. Medychna reabilitatsiia viyskovosluzhbovtiv yak naukova problema: teoretyko-metodolohichni zasady [Medical Rehabilitation of Military Personnel as a Scientific Problem: Theoretical and Methodological Foundations]. *Ekonomika ta derzhava*. 2012;(3):103-106. journals.politehnica.dp.ua [in Ukrainian]
5. Panchenko O., Antonov V. Reabilitatsiia yak skladova derzhavnoi polityky u sferi informatsiino-psykholohichnoi bezpeky [Rehabilitation as a Component of State Policy in the Field of Information and Psychological Security]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2020;2(69):8-17. journals.politehnica.dp.ua [in Ukrainian]
6. Nahorianskyi A.O. Udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia systemoiu medychnoi reabilitatsii yak skladovoi chastyny derzhavnoi polityky u sferi okhorony zdorovia Ukrainy [Improvement of State Governance of the Medical Rehabilitation System as a Component of State Policy in the Healthcare Sector of Ukraine]. *Klinichna ta profilaktychna medytsyna*. 2021;(2). DOI: 10.31612/2616-4868.2(16).2021.08. [in Ukrainian]
7. Khandiuk K. Reabilitatsiina dopomoha yak skladova sotsialnoi sfery ukrainskoi derzhavy [Rehabilitation Assistance as a Component of the Social Sphere of the Ukrainian State]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 2023;(2). DOI: 10.32782/2414-4436/2023-2-13. journals.politehnica.dp.ua [in Ukrainian]

8. Na Ukrainu chekaie hlobalnyi defitsyt likariv, - hlava MOZ [Ukraine Faces a Global Shortage of Doctors, Says Minister of Health]. <https://www.unian.ua/health/v-ukrajini-nazrivaye-globalniy-deficit-likariv-glava-moz-12680919.html> [in Ukrainian]

9. V Ukraini ponad 3 mln liudei z invalidnistiu. Ofitsiyni veb-sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [More than 3 Million People with Disabilities in Ukraine]. <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html> [in Ukrainian]

10. U 2023 rotsi naibilshyi popyt abiturientiv buv na IT – 30 tysiach zaiav [In 2023, the Highest Demand Among Applicants Was for IT – 30 Thousand Applications]. <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-naybilshyy-popyt-abituriientiv-buv-na-it-30-tysiach-zaiav/> [in Ukrainian]

11. Problemy ta perspektyvy rozvytku medychnoi osvity v Ukraini: suchasni vyklyky [Problems and Prospects for the Development of Medical Education in Ukraine: Current Challenges]. *Medychnyi chasopys*. 10 kvitnia 2023 roku. www.umj.com.ua/uk/novyna-241008-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoyi-osviti-v-ukrayini-suchasni-viklyki [in Ukrainian]

12. Osvita u sferi fizychnoi reabilitatsii [[Education in the Field of Physical Rehabilitation]. <https://upta.com.ua/osvita/> [in Ukrainian]

13. Bodnar P. ta in. Paradyhma vyshchoi medychnoi osvity v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia [The Paradigm of Higher Medical Education in the Context of War and Global Challenges of the 21st Century]. *Akademichni vizii*, 2022, vypusk 14. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/93/85> [in Ukrainian]

14. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia: zakon Ukrainy vid 3 hrudnia 2020 roku № 1053 [On Rehabilitation in the Healthcare Sector: Law of Ukraine of December 3, 2020, No. 1053]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0#w1_1 [in Ukrainian]

15. Zakon pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pidvyshchennia dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy u period dii voiennoho stanu: zakon Ukrainy vid 29 lypnia 2022 roku № 2494 [Law on Amending Certain Laws of Ukraine to Improve Access to Medical and Rehabilitation Assistance During Martial Law: Law of Ukraine of July 29, 2022, No. 2494]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-20#Text> [in Ukrainian]

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 4(12) 2025

*Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.*

*Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.*